

BIBLIOTECA
DE
AUTORES CRISTIANOS
interés nacional

EDITA AUSPICIIS ET INSPIRATIONE PON-
TIFICIAE UNIVERSITATIS SALMANTICENSIS

CUIUS delegatio apud b. a. c. in
HOC SALUTIS MILLESIMO NONGEN-
TESIMO QUINQUAGESIMO SECUN-
DO ANNO, SIC EST constituta:

PfitaJESES :

Excumus. et Revmus. Dom. Dr. Fr Franciscus Barbado Vie-
jo, O. P., *Episcopus Sahnanticensis, Magnusque Pontificiae Uni-
versitatis Cancellarius*

vjciPRAEsr.s Ilmiis. Dom. Dr. Gregorius Alastruey, *Rector
Magnificus.*

vocAj.es R. P. Dr. Aurelius Yanguas, S. I., *Decanus Facultatis
Theologiae*; R. P. Dr. MarcELLINUS Carreros, C. M. F., *Decanus
Facultatis Iuris*; R. P. Dr. Iesus Valbuena, O. P., *Decanus Fa-
cultatis Philosophiae*; R. P. Dr. Albertus Colunga, O. P., *Cathe-
draticus Scripturarum Sacrarum*; R. P. Dr. Bernardinus Llor-
CA, S. I., *Cathedraticus Historiae Ecclesiasticae.*

scriba sive secretary's: Doin. Dr. Laurentius Turrado, *Pro-
fessor.*

LA EDITORIAL CATOLICA, S. A. AP. 466

MATRITI MCMLII

snvso

1952

1952

1952

1952

1952

1952

1952

1952

1952

1952

MHIL OBSTAT :

Henricus Vaicarce,

Censor.

IMPRIMI POTES:

Candidus Mazôn, S. l.

Prov.

impr imat ur ;

t Iosephus Maria,

aux. et J7ic. f/ral

Matnti, 30 Septembris 1952

'adui. jra, s. a . Pasco Onésimo Itcdondo. 26.—Madrid.

INDEX GENERALIS

	P a o .
Praefatio	XVII
EiBMOGRAPHIAGENERALIS	XXI
SICLA ET BREVIATIONES	XXVII
Introductio	3

THEOLOGIA MORALIS FUNDAMENTALIS

Tractatus I.—De fine ultimo

Ca put	I.—De line ultimo hominis	34
Ca put	II.—De indole finis ultimi in se et quoad hominem ...	45
Ca put	III.—De modo quo consummabitur finis ultimus	54

Tractatus II.—De actibus humanis

PARS	I.—De actu humano inse considerato...	67
SECTIO	I.—De elementis netus humani	67
Ca put	I.—De elemento cognoscitivo	72
Ca put	II.—De elemento volitivo	77
§ 1.	De voluntario	77
§ 2.	De libero	90
Ca put	III.—De elemento executive	101
SECTIO	II.—De impedimentis actus humani	105
TITULUS	I.—De impedimentis proximis	103
Ca put	I.—De causis influentibus in cognitionem	104
Ca put	II.—De causis influentibus in volitionem	110
§ 1.	De influxu in voluntarium	110
§ 2.	De influxu in liberum	119
Ca put	III.—De causis influentibus in exeeutionem	125
TITULUS	II.—De impedimentis remotis	130
Ca put	I.—Obstacula remota non pathologica	131
§ 1.	Obstacula intrinseca	131
§ 2.	Obstacula extrinseca	136
Ca put	II.—Obstacula remota pathologica	137

	P a g .
PARS II.—De actu morali	150
TITULUS I.— <i>De moralitale in genere</i>	150
Ca pu t I.—Conceptus et essentia moralitatis	151
Ca pu t II.—Norma moralitatis	157
Ca pu t III.—Extensio moralitatis ad quemlibet actum, ad actus externos, ad effectus actuum	161
§ 1. Actus indifferentes	161
§ 2. Actus externi	164
§ 3. Effectus actuum	169
TITULUS II.— <i>De tnoralilate in specie. Fontes moralitatis ...</i>	170
Ca pu t I.—Principia quaedam generalia	170
Ca pu t II,—Moralitas ex obiccto	177
Ca pu t III.—Moralitas ex fine	182
Ca pu t IV,—Moralitas ex circumstantiis	195
PARS III.—De imputabilitate niorali actuum hu- manorum !.....	202
Ca pu t I,—De imputabilitate propriae actionis vel omissio- nis, earumque effectuum	213
Ca pu t II.—De imputabilitate actionum vel omissionum quae principaliter aliis debentur	216
PARS IP.—De actu morali honesto secundum esse supernaturale et meritorium .	221
Ca pu t I.—De actibus supernaturalibus	222
Ca pu t IL—De actibus meritoriis	225
Tractatus III.—De conscientia	
PARS I.—De conscientia actuali	241
Ca pu t I.—De conscientia morali secundum esse psycholo- gicum	241
Ca pu t IL—De conscientiae necessitate, veritate, certitudine.	253
§ 1 De conscientiae necessitate	253
§ 2. De conscientiae veritate	255
§ 3. De conscientiae certitudine	263
Ca pu t III.—De conscientiae formatione sub dubio remoto...	268

	Pag.
<i>Articulus</i> λ—Dc moralibus systematibus	270
§ 1. De aliis systematibus praeter probabilismum	272
§ 2. De probabilismo	279
<i>Articulus II.</i> —De recto usu probabilismi	304
PARS II. —De conscientia habituali	312
<i>Caput</i> I.—Dc conscientia tenera, laxa, perplexa	312
§ 1. De conscientia tenera	312
§ 2. De conscientia laxa	313
§ 3. De conscientia perplexa	315
<i>Caput</i> II.—Dc conscientia scrupulosa	317
 Tractatus IV.—De legibus	
SECTIO I. —Dc lege in genere	331
<i>Caput untc.</i> —Dc conceptu, divisione, proprietatibus, effectu generali legis	331
SECTIO II. —Dc legibus divinis	340
<i>Caput</i> L—De lege aeterna	340
<i>Caput</i> IL—De lege naturali	345
<i>Caput</i> III.—Dc lege divina positiva	366
<i>Articulus I</i> —Dc lege divina positiva in genere	366
<i>Articulus II.</i> —Dc lege Mosaica seu Vetere in particulari -----	369
<i>Articulus III.</i> —De lege Christiana seu Nova	372
SECTIO III. —De legibus humanis	379
<i>Caput</i> I.—De conceptu et proprietatibus legis et de conceptibusaffinibus	380
<i>Articulus</i> Dc conceptu et proprietatibuslegis	380
<i>Articulus II.</i> —Dc conceptibus legi affinibus	386
§ 1. Dc praeceptis	387
§ 2. Dc instructionibus,decretis, statutis	390
§ 3. Dc rescriptis	392
<i>Caput</i> II.—De requisitis ad legem constituendam	403
<i>Articulus L</i> —De legis auctore	403
<i>Articulus II</i> —De materia apta ad legem	417
§ 1. Principia communia pro omni lege	417

	Pag.
§ 2. Principia specialia de lege ecclesiastica	423
§ 3. Principia specialia de lege civili	429
<i>Articulus III.</i> —De promulgatione, vacatione et acceptatione legis	431
§ 1. Promulgatio legis	431
§ 2. Vacatio legis	434
§ 3. Acceptatio legis	436
Caput III.—De effectu formali legis seu obligatione	440
<i>Articulus I.</i> —De obligatione in genere	440
<i>Articulus II.</i> —De obligatione quarundam legum in specie	452
§ 1. De lege mere poenali	452
§ 2. De legibus irritantibus et inhabilitantibus	463
§ 3. De lege fundata in praesumptione	471
Caput IV.—De subiecto legis	476
<i>Articulus I.</i> —De subiecto cuiusvis legis humanae	476
<i>Articulus II.</i> —De subiecto legis ecclesiasticae	483
<i>Articulus III.</i> —De subiecto legis civilis	498
Caput V.—De adimplentione legis	501
Caput VI.—De interpretatione legis	512
<i>Articulus I.</i> —De interpretatione in lege ecclesiastica	513
§ 1. Notio et divisiones interpretationis	513
§ 2. De interpretatione authentica, doctrinali, usuali	516
§ 3. De regulis generalibus interpretationis	518
§ 4. De legibus latae et strictae interpretationis	522
<i>Articulus II.</i> —De interpretatione in lege civili	526
Caput VII.—De causis abimplentione legis liberantibus.....	531
<i>Articulus I.</i> —De causis excusantibus	532
§ 1. De ignorantia	532
§ 2. De impotentia	535
<i>Articulus II.</i> —De causis eximentibus	541
§ 1. De quibusdam causis eximentibus et de licitate appositionis earum	541
§ 2. De dispensatione	542
§ 3. De privilegiis	569
Caput VIII.—De cessatione legis	581
<i>Articulus I.</i> —De cessatione ab intrinseco	581
<i>Articulus II.</i> —De cessatione ab extrinseco	583
§ 1. De revocatione legis a legislatore	583
§ 2. De cessatione legis per desuetudinem	586

Tractatus V.—De peccatis.

Ca pu t	I.—De peccatis in genere	597
<i>Articulus</i>	Z.—Notio, divisio, principia generalia	597
<i>Articulus</i>	<i>II.</i> —De peccato mortali et veniali eorumque condi- cionibus	609
<i>Articulus</i>	<i>III.</i> —De distinctione specifica peccatorum	632
<i>Articulus</i>	<i>IV.</i> —De distinctione numerica peccatorum	637
Ca pu t	II.—De peccatis in specie	648
<i>Articulus</i>	Z.—De peccatis internis	648
<i>Articulus</i>	<i>II.</i> —De quibusdam peccatis in particulari	663
§ 1.	De peccatis capitalibus	663
§ 2.	De peccatis in caelum clamantibus	677
§ 3.	De peccatis in Spiritum Sanctum	679
Ca pu t	III.—De causis peccatorum	682
<i>Articulus</i>	Z.— <i>De</i> causa efficiente peccatorum	682
<i>Articulus</i>	<i>II.</i> —De causis impulsivis peccatorum	687
§ 1.	De causis impulsivis exterioribus	687
§ 2.	De causis impulsivis internis	689
<i>Articulus</i>	<i>III.</i> —De resistentia impulsibus malis opponenda	693
§ 1.	De obligatione fugiendi periculum peccati	695
§ 2.	De resistentia tentationibus opponenda	697
Ca pu t	IV.—De effectibus peccatorum	701
<i>Articulus</i>	Z.—Effectus communes peccatorum	701
<i>Articulus</i>	<i>II.</i> —Effectus proprii peccatorum sive mortalium sive venialium	708

Tractatus VI.—De virtutibus in genere.

Ca pu t	I.—De notione et divisione virtutum	715
Ca pu t	II.—De subiecto, obiecto, distinctione specifica vir- tutum	719
Ca pu t	III.—De necessitate, existentia, causa, augmento et valore virtutum	722
Ca pu t	IV.—De proprietatibus virtutum	731

THEOLOGIA MORALIS SPECIALIS

PARS PRIOR

I

De virtutum exercitatione

Tractatus I.—De virtutibus theologicis.

	Pag.
SECTIO I.—De fide theologica et de vitiis oppositis	742
Caput I.—De fide in se sumpta	742
Caput II.—De fidei necessitate et exercitio	754
§ 1. De necessitate et exercitio fidei	754
§ 2. De veritatibus credendis	765
Caput III.—De peccatis contra fidem.....	772
Articulus I.—De peccatis per omissionem.....	772
Articulus II.—De peccatis per commissionem	777
§ 1. Peccata contra fidem per excessum	777
§ 2. Peccata contra fidem internam per defectum	777
§ 3. De peccatis contra fidem externam per defectum	786
§ 4. Peccata indirecte opposita fidei per defectum	738
SECTIO II.—De spe theologica et de vitiis oppositis.....	801
Caput I.—De spe in se considerata.....	801
Caput II.—De spei necessitate et exercitio	809
Caput III.—De peccatis contra spem	812
§ 1. De desperatione	813
§ 2. De praesumptione	815
SECTIO III.—De caritate et de vitiis oppositis	818
Caput I.—De ipsa caritate	818
Caput II.—De necessitate, subiecto in particulari, ordine caritatis	830
Articulus I.—De necessitate et exercitio caritatis in genere...	830
Articulus II.—De caritate erga Deum, nosmetipsos, proximos in particulari	833
§ 1. De amore erga Deum	833
§ 2. De amore erga nosmetipsos	837
§ 3. De amore erga proximos	839

	P a g .
<i>Articulus III.</i> —De ordine caritatis	852
§ 1. De ordine caritatis inter Deum et nosmetipsos	852
§ 2. De ordine caritatis inter nos et proximos nostros...	853
§ 3. De ordine caritatis circa varios proximos	861
Ca pu t III.—De actibus externis caritatis circa necessitatem proximi seu de operibus misericordiae	863
<i>Articulus I</i> —De misericordia in genere	864
<i>Articulus II.</i> —De beneficentia materiali per eleemosynam	866
<i>Articulus III.</i> —De beneficentia spirituali per correctionem fra- ternam 880	
Ca pu t IV—De peccatis contra caritatem	802
<i>Articulus I.</i> —De odio quod opponitur benevolentiae	892
<i>Articulus II.</i> —De scandalo quod opponitur beneficentiae.....	896
<i>Articulus III.</i> —De cooperatione ad malum quae opponitur be- neficentiae	916

Tractatus II.—De virtutibus cardinalibus.

Ca pu t	I.—De virtute prudentiae	932
Ca pu t	II.—De virtute iustitiae	937
Ca pu t	III.—De virtute fortitudinis	939
Ca pu t	IV.—De virtute temperantiae	943
Index operis analyticus		947

Sacrae Theologiae Summa, quam Patres Societatis Iesu, Facultatum theologicarum in Hispania professores, consilium inierunt conscribendi, et quoad partem *dogmaticam*, quatuor voluminibus comprehensam, feliciter expleverunt, necessarium complementum requirebat et postulabat partis *moralis*, unam et ipsam scientiam theologicam cum dogmatica efficientis, eandemque in ordine ad vitam Christianam definiendam et scopum supernaturalem proponendum perficientis.

Hanc, igitur, Sacrae Theologiae Summae reliquam partem conscribendam suscepimus, eodem criterio et animo ducti, parandi, scilicet, “aptum subsidium alumni, magistris vero utile etiam instrumentum, quo in scholarum praelectionibus uterentur” \ Quare, dogmaticos imitati, bibliographiam praemisimus tam generalem quam particularem ad initium saltem singulorum capitum, annotationesque adiecimus, “quarum subsidio proposita doctrina plenius comprehendi et abundantius illustrari valeret” 1.

Brevitati minus quam dogmatici consuluimus, tum quia indoles practica theologiae moralis maiorem declarationem exigit, tum quia conveniens plenitudo in re morali plus spatii requirit quam in dogmatica, ne quaestiones saepe difficiles et consecrariis plenae, principiis nimis compendiariis inclusae, falsis applicationibus dent ansam propter insufficientem accommodationem ad praxim, iis praesertim qui communem culturam sacerdotalem aegre attingunt vel non facile superant. Ne tamen alumni onus quo obruerentur imponere, potius quam auxilium praebere videremur, partes minus principales minoribus characteribus scripsimus, ut eae attenta lectione cursim expediantur, dum aliis sive conceptibus sive principiis diligentius studium reservatur.

1 Sacrae Theologiae Summa (BAC) I, praefatio.
, Ibid.

Doctrinam moralem methodo cum positiva tum scholastica accurate et solide tradere pro modulo nostro conati sumus, eamque non solis iuris naturalis principiis nisam, verum etiam Magisterii ecclesiastici ac Sacrae Scripturae Sanctorumque Patrum atque Ecclesiae doctorum selectis testimoniis, ubi locus erat, imprimis fundatam. Et quidem, materiam ita proponere studuimus, ut ad instituendos positive mores Christianos, magis quam ad peccata, negativa quadam ratione describenda ac distinguenda, attentis essemus, quod sane exigendum est in disciplina de motu creaturae rationalis ad Deum occupata.

Ubi vero diversae sunt opiniones catholicorum, vel novae quaestiones iuridico-morales agitandae proponuntur, Doctoris communis, cuius doctrinam Ecclesia fecerit suam, necnon clarissimi Sancti Alfonsi de Liguori, confessoriorum ac Moralistarum caelestis Patroni, aliorumque clarissimorum doctorum, quorum laus est in Ecclesia, principiis inniti nobis cordi fuit, nimiam sive severitatem sive benignitatem pariter evitare conantes, honestamque illam iusta in libertate aemulationem profitentes, unde studia progrediuntur, ad mentem ac criterium Romanorum Pontificum qui de hac re sapientes normas tradiderunt³.

Ordinem quod spectat, tripartitam amplexi sumus universae disciplinae divisionem,, in theologiam sci. moralem fundamentalem, in moralem specialem de virtutibus exercendis, et moralem sacramentariam. Totam vero hanc tractationem tribus voluminibus comprehendimus, quorum primum moralem fundamentalem et tractatum de virtutibus theologis continebit; alterum de reliquis virtutibus doctrinam, necnon et officia quorundam statuum particularium complectetur; tertium doctrinae moralis sacramentariae ac iuri poenali ecclesiastico dedicabitur. In postremo volumine, quoniam tractatus dogmaticus de re sacramentaria separatim tradendus supponitur, expositio fere tota versabitur in exponenda potius quam probanda vera doctrina ac disciplina vigente in Ecclesia.

Aliorum placitis magis quam proprio criterio indulgens, auctor secundi voluminis de virtutibus moralibus disseruit non secundum scholasticum virtutum systema, sed viam secutus decalogi ac praeceptorum Ecclesiae. Haec quippe or-

³ Cf. Leo XIII, *Encycl. Aeterni Patris*. ASS 12 (1879) 108-115; Pius XI, *Encycl. Sollicitudinis*. AAS 15 (1923) 323-324; Pius XII, *Sermo Sollemnis conventus*. AAS 31 (1939) 246-247.

dinatio, quamquam minus scientifica et alumnorum perniciosius quibusdam scopulis intricans, in universum utilior et ad mentalitatem totamque institutionem nostram moralem accommodatior visa est, id quod in scientia ad praxim ordinata maxime faciendum est, sicut verbis et exemplo suo S. Alfonsus tradidit. Ceterum incommoda indolis theoreticae quae in hac via occurrunt, aliis incommodis practicis systematis virtutum fere compensantur; sed et pro captu nostro ea vitanda vel minuenda curavimus.

Faxint Sacratissima Corda Iesu et Mariae ut hoc opus, clero, sive futuro efformando sive iam efformato, ad sacrum ministerium in aedificationem Corporis Christi melius gerendum inserviat, sicut nobis in ipso aggrediendo cordi fuit, et in eodem, posteriori labore ad ultiores editiones, si sors tulerit, indefesse perficiendo, animum adiciet.

BIBLIOC, RAPHIA GENERALIS *PRO UNIVERSA THEOLOGIA MORALI*

In hoc subsidio litterario tradendo non ea est mens, ut omnes moralistas omnesque eorum tractatus recensentes exhaustiamus; id nobis fuit in animo, ut cos tantum commemoraremus, qui pro studio scholarum vel potiores sunt et principes evaserunt, vel occurrent frequentiores, vel denique inventu existunt faciliores atque pro labore commodiores.

Generali, igitur, hac bibliographia ad aliqualem introductionem in theologiam moralem opera *generalia*, valde incomplete, intendimus recensere, sive selectiora sive magis assequibilia; neque illos adducemus moralistas, utcumque egregios, qui singulares tractationes ediderunt aut quaestiones peculiare illustraverunt; horum enim commemoratio opportuniorem locum ante singulos tractatus vel inter disceptandum inveniet.

1. Pro historia generali theologiae moralis

Dublanchy, E., *Morale*, praesertim § 4: Histoire sommaire: DTC 10,11,2435-2453.

Bellamy, E., *La théologie catholique au XIXe siècle* (Paris 1904).

Deman, Th., *Aux origines de la théologie morale* (Paris 1951).

DiEBOLT, J., *La théologie morale catholique en Allemagne au temps du Philosophisme et de la Restauration* (Strasburgo 1926).

Ferreres-Mondrîa, *Compendium theologiae moralis* T. p. XXIII-LTV (Barcelona 1949).

Grabmann, X., *Die Geschichte der katholischen Théologie seit dem Ausgang der Pafcrzeit* (Friburgo de Brisgovia 1933). Exstat versio eiusdem hispana: *Historia de la teología católica desde fines de la era patristica hasta nuestros dias*, auctore D. Gutiérrez (Madrid 1940).

Hocridez, E., *Histoire de la théologie au XIXe siècle*. T. I.: *Décadence et réveil de la théologie (1800-1831)* T. III: *Le règne de Léon XIII (1878-1903)* (Bruselas 1949.1947).

Mausbach, L., *Geschichte der katholischen Moral*, apud Hinneberg, P., *Die Kultur der Gegenwart* 1 (Leipzig 1906).

Villien, A., *Histoire des commandements de l'Eglise* (Paris 1909).

Ziegler, Th., *Geschichte der christlichen Ethik* (1892).

2. Tractationes de universa ferme theologia morali

a) *Usque ad medium saeculum XVIII*

- Petrus Lombardus, Magister Sententiarum (t 1160), *Libri IV Sententiarum* (Quaracchi 1916).
- Alexander Halensis (t 12-15). *Summa Theologica* (Quaracchi 1924ss).
- S. Thomas Aquinas Doctor Angelicus et Communis (y 1274), *Summa Theologica*; *Summa contra gentiles* (t.4-15) inter *Opera omnia iussu impensaque Leonis XIII P. M. edita* (Roma 1882ss).
- *Quaestiones quodlibetales*; *Quaestiones disputatae* (Roma 1942).
- S. Bonaventura (t 1274). *Commentaria in IV libros Sententiarum*; *Opuscula varia theologica* (t.1-5) inter *Opera omnia* (Quaracchi 1882-1902).
- Ioannes Duns Scotus (t 1308), *Commentaria oxoniensia ad IV libros Magistri Sententiarum* (Quaracchi 1912-1914).
- Capreolo, I. (t 1444), *Defensiones theologicae divi Thomae Aquinatis* (Venecia 1483).
- S. Antoninus archiepiscopus florentinus (t 1459), *Summa theologica* (Venecia 1571).
- Caietanus, Th. de Vio (t 1534), *Commentaria in Summam Sancti Thomae* (Lyon 1540): *Peccatorum summula* (Duai 1627).
- Suárez, F. (f 1617), *Opera omnia* (Paris 1856-1861).
- Ioannes a S. Thoma (+ 1644). *Cursus Theologicus in Summam theologiam D. Thomae* (Paris 1883-1886).
- Azor, I. (t 1608), *Institutiones morales* (Roma 1611).
- Lavmann, P. (t 1625), *Theologia moralis* (Venecia 1700).
- Bonacina, M. (t 1631), *Opera de morali theologia* (Venecia 1693).
- Castropalao, F. (t 1633), *Opus morale* (Venecia 1702).
- Salmanticensis, Ciriaco theologicus *Summam theologiam Angelici Doctoris D. Thomae complectens* (Paris-Roma 18/Oss); *Curiosus Theologiae morulis* (Venecia 1764).
- Busembaum, H. (t 1668), *Medulla theologiae moralis* (Lyon 1670).
- Gonet, I. B. (+ 1681), *Clypeus theologiae thomisticae* (Lyon 1681).
- Reiffenstuel, A. (t 1703), *Theologia moralis* (Venecia 1718).
- Sporer, P. (t 1714), *Theologia moralis, decalogalis et sacramentalis* (Venecia 1766).
- Lacroix, Cl. (y 1714), *Theologia moralis* (Venecia 1731).
- Roncaglia, C. (t 1737), *Universa theologia moralis* (Venecia 1760).

Elbel, B. (1756), *Theologia moralis* (edit, nova, curante Biederbaum, Paderborn 1891-92).

Bilguart, R. (1757), *Summa Saeudi Thomae hodiernis academiis accommodata* (Paris 1872).

REUTER, I. (1762), *Theologia moralis quadripartita* (Colonia 1750).

Collet, P. (1770), Continuator Tournely, *Institutiones theologiae moralis* (Paris 1745).

S. Alfonsus M. de Liguori (1787), *Theologia moralis* (Roma 1905-1912); *Homo apostolicus* (Paris 1834).

b) *Opera manualia nostro tempore magis in tw*«.

Aertnys-Damen, *Theologia moralis* (Turin 1948).

Xrregui-Zalba, *Compendium theologiae moralis* (Bilbao 1952).

Ballerini-Palmieri, *Opus theologicum morale* (Prato 1899).

Bucceroni, I., *Institutiones theologiae moralis* (Roma 1914).

Busquet-García Bayón, *Thesaurus confessorii** (Madrid 1934).

D'Annibale, I., *Summula theologiae moralis* (Roma 1908).

Davis, H. » *Moral and Pastoral Theology* (Londres 1949).

Dumas, J., *Theologia moralis thomistica* (Paris 1930ss).

Fanfani, L. J., *Manuale theorico-pradicum theologiae moralis* (Roma 1949-1951).

Ferreres-Mondriá, *Compendium theologiae moralis* (Barcelona 1949-1950).

Genicot-Salsmans, *Institutiones theologiae moralis* (Bruselas 1951).

Göpfert-Staab, *Moraltheologie** (Paderborn 1923).

Gury, P., *Compendium theologiae moralis* (In diversis nationibus accommodatus a Bulôt, Dumas, Ferreres, Ballcrini, Tummolo, Sabetti).

Hurth-Abellán, *Notae ad praelectiones theologiae moralis* (Roma 1947-1948).

Jone, II., *Katolische Morallheologie* (Paderborn 1940).

Larraga-Lumbreras, *Prontuario de leologia moral* (Madrid 1950).

Lehmkuhl, A., *Theologia moralis* (Friburgo de Br. 1914).

Lotano-Grizzana, *Institutiones theologiae moralis* (Turin 1934-1939).

Marc-Gestermann-Raus, *Institutiones morales Alfonsianae* (Lyon 1939).

Mausbach-Tieschler, *Katholische Morallheologie** (Munster 1937).

Merkelbach, B. H., *Theologia moralis** (Paris 1942).

- Müller-Seipel-Ujčić, *Theologia moralis*¹⁰ (Ratisbona 1925),
 Noldin-Schmitt, *Summa theologiae moralis*⁷ (Barcelona 1941).
 Piscetta-Gennaro, *Elementa theologiae moralis*⁹ (Turin 1945).
 Pkümmer-Münch, *Manuale theologiae moralis*⁹ (Friburgo de Br. 1940).
 Sabetti-Barret-Creedon, *Compendium theologiae moralis*³⁴ (Nueva York 1939).
 Sattler, Th., *A Manual of Moral Theology* (Londres 1925).
 Schilling, O., *Lehrbuch der Moraltheologie* (Munich 1925).
 Tanquerey-Cimetier, *Synopsis theologiae moralis*¹⁰ (Tournai 1937).
Theologia Mechliniensis (Malinas).
 Tummo-Iorio, *Compendium theologiae moralis*⁹ (Nâpoles 1939).
 L'bach, I., *Compendium theologiae moralis*² (Friburgo de Br. 1935).
 Vermeersch, A., *Theologiae moralis principia, responsa, consilia*^{*} (Roma 1937).
 Vittrant, I., *Théologie morale*¹⁹ (Paris 1944).
 WoUTERS, L., *Manuale theologiae moralis* (Brujas 1932.1933).

3. Opera theologiae pastoralis

- Aertnys, J., *Theologia pastoralis tradens practicam institutionem confessorii*⁹ (Gulpen 1916).
 Gonzalez, M., *Theologia pastoralis* (Valladolid 1936).
 Micheletti, A., *Summula theologiae pastoralis*² (Roma 1925.1929).
 Noppel, C., *Aedificatio Corporis Christi, Aufriss der Pastoral* (Friburgo de Br. 1937).
 Pruner-Seitz-Thirnhöfer, *Lehrbuch der Pastoraltheologie*^{*} (Paderborn 1928).
 RüLAND, L., *Handbuch der praktischen Seelsorge* (Munich 1931-1946).
 Schöch, J., *Handbuch der Pastoraltheologie*^{*} (Innsbruck 1925).
 Stocchiero, G., *Pratica Pastorale*⁹ (Vicencia 1936).[‡]

4. Casus conscientiae

- Berardi, Ae., *Praxis confessoriorum*¹ (Favenza 1904).
 Bucceroni, I., *Casus conscientiae*⁹ (Roma 1913).
 Escanciano, E., *Casus conscientiae* (Shanghai 1948).
 Ferreres, I. B., *Casus conscientiae*⁹ (Barcelona 1926).

Genicot-Salsmans, *Casus conscientiae* (Bruselas 1938).

Gennari, C.j *Consultationi morali su casi e materia svariate che specialmente riguardano t nostri tempi** (Roma 1913.1915).

Lehmkuhi,, A., *Casus conscientiae** (Friburgo de Br. 1913).

Slater, Th., *Cases of conscience for english speaking countries* (New York 1911).

Ter Haar, F., *Casus conscientiae de praecipuis huius aetatis peccandi occasionibus** (Turin 1939); *Casus conscientiae de praecipuis huius aetatis vitiis eorumque remediis** (Turin 1939).

Villada, P., *Casus conscientiae* (Bruselas 1884-1887).

5. Subsidia generalia laboris tbeologico-moralis

Acta Apostolicae Sedis, ab anno 1909.

Acta Sanctae Sedis, inter annos 1872-1908.

Bucceroni, I., *Enchiridion morale* (Roma 1887).

Cavallera, F., *Thesaurus doctrinae catholicae ex documentis magisterii ecclesiastici* (Paris 1936).

Codex iuris canonici.

Collectanea S. Congregationis de Propaganda Fide (Roma 1907).

Collectio authentica decretorum S. Rituum Congregationis (Roma 1898-1901.1912.1927).

Denzinger-Bannwart-UmdERG, *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum** (Barcelona 1951).

Enchiridion clericorum Documenta Ecclesiae sacrorum alumnis instituendis (Roma 1938).

Enchiridion de statibus perfectionis. Documenta Ecclesiae Sodalibus instituendis (Roma 1949).

FernÂndez Regatillo, *Interpretatio et iurisprudentia Codicis iuris canonici* (Santander 1949).

Fontes Codicis iuris canonici (Roma).

Patrologiae cursus completus, series latina et graeca, accurate I. P. Migne.

Rouet de Journal, M. L, *Enchiridion patristicum. Loci SS. Patrum, Doctorum, Scriptorum ecclesiasticorum*” (Friburgo de Brisgovia 1937).

Sylloge praecipuorum documentorum recentium SS. Pontificum et S. C. de Propaganda Fide, necnon aliarum SS. CC. Romanarum ad usum missionariorum (Roma 1939).

6. Lexica

Catholic Encyclopedia, accurate G. Herbermann (Nueva York 1907-1922).

Dictionnaire apologétique de la Foi catholique, accurate A. D'Alès (Paris 1911-1922).

Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de Liturgie, accurate F. Cabrol et J. Leclercq (Paris 1907ss).

Dictionnaire de Droit canonique accurate NAZ (Paris 1935ss).

Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique, accurate M. Viller, J. de Guibert, F. Cavallera (Paris 1932ss).

Dictionnaire de théologie catholique, accurate A. Vacant, E. Mangenot, E. Amann (Paris 1909ss).

Enciclopedia Cattolica (Vaticano 1949ss).

Enciclopedia de la Religion catôlica (Barcelona 1949ss).

Hurter, H., *Nomenclator litterarius theologiae catholicae theologos exhibens...* (Innsbruck 1895ss).

*Kirchenlexikon*³ (Friburgo de Br. 1882-1903).

*Lexikon für Théologie und Kirche*² (Friburgo de Br. 1930ss).

*Slaatslexikon der Gorresgesellschaft** (Friburgo de Br. 1926ss).

SIGLA ET BREVIATIONES

AAS	Acta Apostolicae Sedis.
AnalSacraTarrac	Analecta Sacra Tarraconensia.
Ang	Angelicum.
Ant	Antonianum.
Apol	Apollinaris.
ArchPh	Archives de Philosophie.
ArchTG	Arquivo Teológico Granadino.
ASS	Acta Sanctae Sedis.
BOE	Bolctín Oficial del Estado Español.
BullThom	Bulletin Thomiste.
C, CC	Canon, Canones.
Ccomm	Código Español de Comercio.
CiencTom	Ciencia Tomista.
CivCatt	Civiltà Cattolica.
CH	Código civil español (hispano).
CHA	Códigos Hispano-Americanos.
CIC	Commissio Pontificia ad Codicis canones authenticè interpretandos.
CollatBrug	Collationes Brugenses.
CollatGand	Collationes Gandavenses.
CollatNamurc	Collationes Namurcenses.
CollectMcchlin	Collectanea Mechlinensia.
CPF	Colledtanea S. Congr. de Propaganda Fide.
ComRel	Commentarium pro religiosis.
D	H. Denzinger -I. B. Unger, Enchiridion Symbolorum” (Barcelona 1951).
DA	Decreta authentica S. Rituum Congrega- tionis.
DAFC	Dictionnaire Apologétique de la Foi Ca- tholique.
DictDrCan	Dictionnaire de Droit Canonique.
DirEccl	Diritto Ecclesiastico.
DivThom (Fr)	Divus Thomas (Friburgo de Suiza).
DivThom (Pi)	Divus Thomas (Placencia).
DSpir	Dictionnaire de Spiritualité.
DTC	Dictionnaire de Théologie Catholique.
EphThLov	Ephemerides Theologicae Lovanienses.
EstEcl	Estudios Eclesiásticos.
Et	Études.
FomSoc	Fomento Social.
Grcg	Gregorianum.
IlustCler	Thistraciôn del Clero.

IusPont	Ius Pontificium.	I
MélScRcl	Mélanges de Science Religieuse.	I
ML, MG	J. P. Migne, Patrologiac cursus completus. Series latina. Series graeca.	I
MiseCom	Miscellanea Comillas.	I
MonEccl	Monitor Ecclesiasticus; olim Il Monitore Ecclesiastico.	I
NouvRevTh	Nouvelle Revue Théologique.	I
OrChP	Orientalia Christiana Periodica.	I
PerMorCanLit	Periodica de re Morali, Canonica, Litu- gica.	I
R	M. J. Rouet de Journal, Enchiridion Pa- tristicum.	I
RazFc	Razôn y Fe.	I
RechScRcl	Recherches de Science Religieuse.	I
RechThAncMéd	Recherches de Théologie Ancienne et Mé- diévale.	I
RevApol	Revue .Apologétique.	I
RevComRel	Revue des Communautés Religieuses.	I
RevEcclL	Revue Ecclésiastique de Liège.	I
RevEspDC	Revista Espanola de Derecho Canonico.	I
RcvEspir	Revista de Espiritualidad.	I
RcvEspT	Revista Espanola de Teologia.	I
RevMétaph	Revue de Métaphysique.	I
RevNéoscolPh	Revue Néo-scolastique de Philosophie.	I
RcvScPhTh	Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques.	I
RevScRel	Revue des Sciences Religieuses.	I
RevThom	Revue Thomiste.	I
R. I.....	Regula Iuris.	I
SalTer	Sal Terrae.	I
Sap	Sapienza.	I
Schol.....	Scholastik.	I
scl.....	scilicet.	I
ScuoCatt	Scuola Cattolica.	I
S. Th.....	Summa Theologica Sti. Thomae Aquina- tis.	I
Stimm	Stimmen der Zcit.	I
ThGl	Théologie und Glaube.	I
ThPraktQschr	Theologisch-praktische Quartalschrift.	I
ThQschr	Theologischc Quartalschrift.	I
ThSt	Theological Studies.	I
VieSpir	Vie Spirituelle.	I
ZAszMyst	Zeitschrift fur Aszese und Mystik.	I
ZKirchgesch	Zeitschrift fur Kirchengeschichtc.	I
ZkTh	Zeitschrift für katholische Théologie.	I

VOL U M E N I

Theologia moralis fundamentalis.

Tractatus de virtutibus theologicis

Auctore

P. Marcelling Zalba, S. I.

INTRODUCTIO

“Et hoc oro: ut caritas vestra magis ac magis abundet in scientia et in omni sensu, ut probetis potiora” (Phil 1,9). “...ut occurramus omnes... in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi, ut iam non simus parvuli fluctuantes... Veritatem autem facientes, crescamus in Illo per omnia...” (Eph 4,13).

Summa rerum dicendarum:

1. Ad meliorem intelligentiani nostrae disciplinae iuvat praemittere brevem expositionem de ipsa *notione* et *obiecto* theologiae moralis, de eius *relatione* similitudinis et discrepantiae cum scientiis affinibus, de *fontibus*, *momento*, *divisione* et *ordine*, de *melodo* adhibenda, denique de *historia*.

S. Thomas, *Prologus in 2 partem; Prologus in 2-2*; Patvzzi, *Prodromus ad universam morum theologiam* (Apud J. P. Migne, *Theologiae cursus completus* t. 11, 10-63). Zaccmaria, *Dissertatio de casuisticae theologiae originibus, locis atque praestantia* (a S. Alfonso operi suo in posterioribus editionibus praemissa): BouQUILLon, *Institutiones theologiae moralis fundamentalis*3. *Introductio* n.1-195 (Brujas 1903); BruznaY, *Clavis theologiae moralis* (Fnburgo Br. 1914); Dublanchy, *Morale* (théologie): DTC 10,2396-2458; J. Mausbach, *Die katholische Moral und ihre Grgrncr*3 (Colonia 1921); Aertnys-Damen. *Theologia moralis*1*, XIX-XXXV; TaNQVEREY, *Synopsis theologiae moralis et Pastoralis* IIe,13-55; A. Vermeersch, *Theologiae moralis principia, responsa, consilia* I\I-26. Catalogos auctorum qui de theologia morali scripserunt praemittunt suis Manualibus inter alios Prümmer et Terreres-Mosdr Ia.

2. Theologia moralis, a moribus dicta1, est *scientia theologica de actibus deliberatis hominis* (necnon de interno statu ab eo deliberate assumpto et retento) *prout relationem dicunt ad regulam morum in ordine supernatural! vigentem et ad finem ultimum supernaturalem per ipsos actus et per media salutis obtinendum*. Dicitur:

a) *Scientia*: tum quia veritates *metodice* in unum systema et in unum corpus doctrinae logico nexu coordinatas vel rationali conclusionem deductas proponit, tum quia est cognitio *ex causis*, ostendens non tantum quid, sed etiam *cur* verum sit, idque ex principiis aut evidentibus, v.gr. bonum est faciendum et malum vitandum, aut saltem certis, v.gr. Deus colendus secundum praecepta religionis catholicae.

1 De etymologia et significatione adiectivi *moralis* erudite disserit J. M. Kλμ ιβκζ, *De hominis beatihitline* 1,36-43.

Hinc, apud illos auctores qui principia clare affirmant sed sine systematica expositione ac sine rationibus, qui conclusiones non reducunt ad principia indubia, contenti mera explanatione casuistica (necessaria quidem sed non nisi subsidiaria et complementaria in hac disciplina), theologia moralis privatur debita sibi indole scientiae rationalis, quae in conclusionibus ex principiis methodice deductis sistit.

b) *Theologica*: utpote quae ex principiis revelationis potissimum deducta, "a Deo et de Deo et ductiva ad Deum"⁹ est, tanquam ad primum omnium rerum principium et exemplar, necnon et finem ultimum; ideoque non ad philosophiam sed ad theologiam Christianam spectat, et quidem ut pars *integralis* ad totum specificè indistinctum. Habet enim idem obiectum *formale quo primum* cum reliquis partibus theologiae, veritates sci. revelatas qua tales divino fidei lumine illustratas (quibus accedunt principia naturali rationii lumine innixa, tanquam principium quo *secundarium*), etsi differat obiecto *materiali*, quod non est in speculativa mysteriorum Dei cognitione (res fidei, credendae) sed in veritatibus theologicis quatenus imprimis praxim actuum humanorum (res morum, agenda) spectant et moderantur. *Neque obstat* quod theologia moralis plura habet communia cum *ethica*, et quod saepe principiis non revelatis sed naturalis rationis lumine apprehensis utitur; id enim facit, ut diximus, secundario, et postquam compertum est Deum in ordine supernaturali confirmare et sancire ordinem naturalem. |

c) *De actibus deliberatis hominis*: sic designatur obiectum *materiale speciale* huius disciplinae, contradistinctum ab obiecto theologiae dogmaticae, seu id circa quod theologia moralis *immediate* versatur, sci. actus hominis qui sunt sub eiusdem potestate et ordinari debent ad finem ultimum seu Deum possidendum. Unde optime concepit S. Thomas (*S.Th.* 1 q.2 introd.) hanc disciplinam tanquam motum creaturae rationalis ad Deum.

Actus humani hoc loco *latiori sensu* debent intelligi, quia theologia moralis non agit solum de activitate humana presse sumpta, sed etiam de *statu* interno inde resultante, v.gr. de statu peccati, fidei, etc., qui consequitur actus ipsos; imo, praecisione facta ab illis, aliquo modo agit etiam de morali *dispositione interna* quae in hac oeconomia salutis requiritur ut homo sit ordinatus ad suum finem supernaturalcm, id est, de elevatione entitativa qualis habetur v.gr. in infante modo baptizato. 1

d) *Prout relationem dicunt ad regulam morum*: sic specificatur obiectum materiale *speciale*. Nimirum, actus humani multipliciter considerari valent; ut vitales, ut ab hac vel illa facultate elicti, etc., et sic ad diversas scientias spectant; sed in theologia morali considerantur *prout* relationem dicunt ad regulam morum completam (cf. n.141). Nec mere descriptive, ut in psychologia, eos consideramus, sed *normative*, secundum quod ordinantur vel deordinati sunt ad finem ac voluntati proponuntur faciendi vel omittendi. Quae-rit sci. vel proponit theologia moralis quae voluntati sunt agenda, exhibendo iudicia speculativo-practica et dictamina practico-practica. quibus principium generalius, v.gr. damnum est resarciendum,

⁹ A. DK HALLS, iumin.i *theologica* I, *Tractatu-j introductorius* q.1 c.2 sol

vel applicatio ad casum particularem, v.gr. licita est haec negotiatio, concluditur in ordine ad praxim.

Aliqui minus recte addunt "*necessariam*" relationem ad regulam morum, ut theologia moralis stricte dicta distinguatur, secundum eorum placita, ab *ascetico-myslica*, cui attribuunt doctrinam de actibus supererogatoriis vel in perfectiori gradu exercitis, theologiam moralem perperam ad actus praescriptos circumscribentes. Re tamen vera, theologiae morali incumbit ordinare *totant* activitatem humanam, in foro tam interno quam externo, secundum fidei articulos absque ulla limitatione'; nec "quisquam putet ad paucos quosdam lectissimos id [estote ergo vos perfecti] pertinere, ceterisque in inferiore quodam gradu virtutis licere consistere. Tenentur enim hac lege, ut patet, omnino omnes, nullo excepto" *.

e) *In ordine supernaturali vigentem.*: tum quia pro universis hominibus viget *exclusive* oeconomia ordinis et finis supernaturalis, tum quia considerantur normae positivae per liberum Dei decretum traditae et ordini supernaturali *propriae*, v.gr. lex fidei et sacramentorum, tum quia vel ipsae regulae naturales, seu ex rerum et hominis indole profluentes, *etiam* in fontibus revelationis continentur et pro fine quoque supernaturali obligatoriae exhibentur' atque in sua applicatione subsunt authenticae propositioni et interpretationi Magisterii ecclesiastici, propter necessariam connexionem quam habent cum fine supernaturali.

Unde errant qui, hominem fingentes qualis esse potuit in statu naturali et consideratur in ethica, extollunt figuras laicismi perfecti et humanismi moralis pagani tanquam prototypos hominis idealis. In ordine enim historico nullus est homo nobilitatus, qui non sit religiositate supernaturali catholica insignitus et imbutus.

f) *Ad finem ultimum supernaturalem per ipsas actus obtinendum*: nam moralitas in ordine supernaturali mensuram sumit a supernaturali fine, qui est Deus ut Deus, et homo adultus debet tendere in suum finem per proprios actus morales fini supernaturali correspondentes. Gratia est quidem condicio ac principium, et habitus caritatis radix nostrorum meritorum; sed stricte iudicabimus secundum actus, non secundum habitus, et in actibus est nostra cooperatio necessaria cum gratia ad obtinendam beatitudinem, secluso quolibet quietismo pseudo-mystico vel fatalista et excitato nobili spiritus impulsu per considerationem gloriae tanquam mercedis meritorum sub gratia libere cumulandorum, secundum probatum illud: ora et labora.

g) *Et per media salutis*: quia theologia moralis agit etiam de principalibus mediis gratiae, id est, de sacramentis in quantum respiciunt vitam moralem et iuvant ad finem supernaturalem adipiscendum, itemque de aliis secundariis, proxime ab Ecclesia institutis, ut indulgentiis, sacramentalibus, censuris.

3. Relatio ad alias disciplinas affine». Ex definitio-

* Cf. G. J. Waffh.aert, *De methodo seu modo procedendi in th. m.*: EphThLov 1 (1924) 9 14.

* Pius XI, Encycl. *Rerum omnium*: AAS 15 (1923) 50.

* Cf. v. gr. Mt 19,16-22; Rom 2,12; 13,8-10.

ne patet theologiae moralis relatio similitudinis et discrepantiae :

g

a) *ad dogmaticam*: cum qua convenit quatenus idem habet *subicctum attributionis*, Deum assequendum, idemque *obiectum formale quo*, revelationem, quam ex Tridentino scimus "fontem omnis et salutaris veritatis et morum disciplinae" (D 783). Hinc non piores, sicut accidit in disciplinis philosophicis, sed *unica* est scientia theologia cum pluribus partibus integralibus, quas coniunctim exponebant scholastici classici, licet apte postea ad meliorem ordinationem et tractationem in duas sectiones fuerint divisae, in quibus ad discendis aequae acquirimus impressionem quandam et sigillationem unius eiusdemque simplicissimae scientiae divinae; differt tamen, tum *materia* proxima, quia theologia moralis non est immediate de ipso Deo sed de actibus humanis in quantum ordinantur ad Deum, neque de mere cognoscendis scientificis et credendis rebus fidei, sed de cognoscendis simul superno lumine et praesertim agendis rebus morum, quae constituunt obiectum theologiae secundarium, subordinatum obiecto principali et proprio, seu rebus fidei; tum praesertim *fine*, quia theologia moralis non tendit directe et unice et propter perficiendum intellectum ad cognitionem veritatum speculativam, sed principaliter et directe quaerit veritatem prout est proxime directrix voluntatis et activitatis executivae, seu propter perfectionem voluntatis, ideoque veritate detecta ulterius tendit ad rectam operationem, speculando circa praxim". 1

b) *ad ascetico-mysticam*, seu theologiam *spiritualem*: cum qua convenit quatenus etiam theologia moralis considerare debet non tantum necessaria ad finem (viae purgativae) sed etiam supererogatorium exercitium virtutum vel in altioribus gradibus (viae illuminativae et unitivae), quin debeant approbari illi qui ad moralem strictam referunt *obligationes* (Genicot, Iorio, Merkelbach, Noldin-Schmitt, etc.) et *praecepta* (Arrégui, Ferreres, Tanqueray, etc.), ad theologiam autem spiritualem ea quae sunt *perfectio- nis et consilii* differt tamen, quatenus theologia spiritualis, tanquam pars subalterna moralis, penitiorem explicationem perfectionis praestat, tum supplendo circa bonas et meliores actiones quae

- "Sacra doctrina... una existens, se extendit ad ea quae pertinent ad diversas scientias philosophicas propter rationem formalem, quam in diversis attendit, sci. prout sunt divino lumine cognoscibilia..." S. Thomas, 1 q.1 a.4; cf. a.3. Aliter sentiebat praecursor multorum modernorum G. Vazquez (*In Summam Th.*, 1 d.7 c.5 n.10. Compluti 1508); sed invicte refutatus fuit a F. Suárez (*De legibus*, prooem.). 5

Circa locum quem occupare debeat theologia moralis in systemate theologico cf. HOrth-Abki-Lax, *Notae ad praelectiones theol. mor.* I, 4.

- Cf. J. M. Ramjón, *De hominis beatitudine* I (Madrid 1942) 11-31; R. Garrigou-Lagrange, *Du caractère métaphysique de la th. m. de Saint Thomas*: RevThom 30 (1925) 341-355.

- Circa *indolem theoreticam* cf. *simul practicam theologiae moralis* cf. O. LoT-TIK, *Principes de morale* I, 13-25, defendentem traditionalem doctrinam adversus Maintin et alios recentiores. *De relatione inter dogmaticam et moralem* bene apt. M. J. Vieujean, *Dogmatique et Morale*: RevEcclL, 27 (1935-1936) 333-338.

- Cf. A. Vermkersch, *Theologiae moralis principia, responsa, consilio* I'«2,2; J. Rimato, *Le caractère spirituel de la morale chrétienne*: RechScRel 24 (1934) 385-401; 25 (1935) 159-169; I. de Güibert, *Theologia spiritualis, Quaestiones selectae* q.1 IV (Roma 1936); Lanza, 1,6.

in manualibus theologiae moralis sufficienter evolvi non possunt, per modum *technicae* et *artis* cuiusdam spiritualis vitae describendae et promovendae, tum quaerendo media exercendae virtutis, tum definiendo vias supernaturales quibus homines in bona atque meliora semper ulterius procedant, easque sive solas ordinarias et magis activas ex parte ipsorum (ascetica), sive etiam extraordinarias et magis passivas quibus anima uniatur cum Deo eiusque divinam actionem subeat (mystica).

Unde errant qui putant moralistam invadere provinciam alienam dum ad ea attendit quae sunt de consilio et de perfectione; rectius laudantur auctores qui, ut Vermeersch, parti praeceptivae et obligatoriae prudenter subiungunt nimis saepe in similibus tractatibus scientificis neglectam, sed non minus opportunam, partem consiliorum et perfectionis¹⁰.

c) *ad pastorem*, quae a morali duobus ultimis saeculis frequenter separabatur cuique separandae maiorem fortasse occasionem praebet c. 1365 § 2, cum qua convenit quatenus pastoralis est moralis theologiae pars subalterna, intendens homines in vita Christiana et in observatione mandatorum iuvare¹¹; differt tamen, quatenus pastoralis non tam normas et leges morales proponit quam *officia pastoris*, viasque et media ad modum *artis* cuiusdam et instructionis, quibus directores utantur ut animas secundum principia ascetico-moralia ducant ad perfectionem.

d) *ad ius canonicum* (et liturgiam): cum quo convenit quia etiam hoc, saltem consequenter, plures actus humanos dirigit per leges positivas quae, debitis vestitae condicionibus, obligant in conscientia; differt tamen multipliciter: tum *obiecto materiali*, nam theologia moralis non versatur circa leges nisi mediate, et quidem in quantum relationem dicunt ad finem ultimum potissimum privatum et valent in foro interno conscientiae, dum ius canonicum immediate intendit scientificam legum cognitionem (originem, interpretationem, mutuam relationem), in quantum proxime ordinatur ad regimen societatis christianae et bonum potissimum commune, ideoque immediate versatur circa determinationes ordinis externi (et cultus publici) ecclesiastici; tum *amplitudine*, quia attendit ad quodcumque bonum, sive sociale sive individuale, et ad omnes actus humanos, sive externos sive internos, ipsasque obligationes morales ortas ex iure canonico et civili explicat, dum ius canonicum primario et directe solos respicit quosdam actus externos ac bonum sociale, et tantum secundario et indirecte attingit forum internum et bonum individuale; tum *modo considerandi*, quia theologia moralis perpendit actus humanos immediate prout in se et coram Deo spectant ad forum internum conscientiae, dum ius canonicum non nisi consequenter ad studium et interpretationem iuridicam perpendit actiones hominum externas, quatenus relationem dicunt in foro externo ad Ecclesiam et ad bonum commune¹².

¹⁰ Cf. Card. P. Gasparri, *Epistola ad R. P. Vermeersch* (in introductione ad primum volumen theologiae moralis huius auctoris).

¹¹ Cf. S. Iñáñez, *Unidad de la ciencia sagrada y de la vida santa* (Salamanca 1943).

¹² Cf. F. X. Wernz, *Ius decretalium* I*, S7; I. Zeiger, *De mutua inter canonicum et th. m. habitudine*: PerMorCanLit 31 (1942) 333-345.

c) *ad ethicam*: cum qua CONVENIT non tantum quia utraque est de actibus humanis, verum etiam quia theologia moralis continet ex parte ipsam ethicam, cum finis supernaturalis non excludat fines naturales sed cos potius assumat et elevet⁷⁷; differt tamen multipliciter: tum *viribus et mediis salutis*, nam ethica attendit solas vires naturales et naturalia media⁷⁸, dum theologia moralis simul et magis considerat virtutes supernaturales et media gratiae praestatque motiva supernaturalia; tum *fine* in quem ordinantur actus morales, nam ethica respicit finem naturalem, hypoteticum et fictum, hominis ut creaturae Dei qualis esse potuit sed nec fuit nec erit, dum theologia moralis considerat finem supernaturalem realem hominis ut filii Dei; tunc *subtecto* (seu requisita subiecti dispositione) de cuius actibus moralibus agit, nam ethica respicit hominem secundum eius vires naturales, dum moralis supponit elevationem entitativam (sive facultatis vel actus per gratiam actualem, sive substantiae animae per gratiam habitualement); tum *obiecto* sive absolute spectato, quatenus in ordine supernaturali habentur actus qui in naturali non inveniuntur, sive etiam relative, quatenus actus morales ipsius legis naturalis in theologia morali considerantur prout in finem supernaturalem ordinantur et revelationi subsunt; tum *medio cognitionis*, nam ethica non adhibet tanquam medium positivum nisi lumen rationis, dum theologia moralis, etsi eo multum utatur quia revelatio rationem non destruit sed potius sublimiore

Circa inquisitionem juris canonici in theologiam moralem cf. praeterea: Id, *De conditione theologiae moralis hodierna*: ibidi. 28 (1939) 179-182.

Necessitatem cognoscendi ius canonicum pro theologia morali omni tempore multi theologi testabantur: "theologis qui pontificum canones ignorant, multa desunt ad usus theologiae necessaria". Cano, *De locis theologicis* 1-8 c.6. "Iuri nullatenus operam dare et theologum moralem non polliceri, desistere est". D'Annibale, *Sunimula th. m.*, prooem. sect.2 n.16. Cf. etiam R. Biuagor, *De nexu inter theologiam et ius canonicum ad mentem Francisci Suárez*: Greg 28 (1947) 455-473. Propinquitatem inter theologiam moralem et ius canonicum exaggerari a D' Annibale et Znger opinatur Peinador, 1,21 nota.

Confusionis theologiae moralis cum iure canonico funestas consequentias bene definit J. KeIn, *Kanonistische und moraltheologische Normierung in der katholischen Theologie* (Tubinga 1940).

u Bene observat Lottin, *Principes de morale* 1.40-43 theologiam moralem. si praescindat a philosophia (ethica et psychologia praesertim), non satis respicere characterem naturalem hominis; sicut nimis segregata a dogmatica, parvipendit characterem supernaturalem eiusdem. Sed recte reicit theoriam J. Maritain de philosophia morali intermedia inter puram philosophiam et theologiam, quae iuvetur veritatibus fidei in definiendis obligationibus hominis historici ad ordinem supernaturalem elevati.

w Theoriam specialem circa obiectum ethicae eiusque cognitionem proposuit J. Maritain, *Science et sagesse suivie d'éclaircissements sur la philosophie morale* (Paris 1935) 227-240 et alibi; *Les degrés du savoir* (Paris 1932) 618-627, 879-896. Cum in statu humanitatis actuali homo sit ad ordinem supernaturalem elevatus, philosophia moralis non potest esse completa nisi agat de homine completo, prout cum sci. praesentat theologia ad ordinem supernaturalem elevatum et per peccatum originale lapsum; unde philosophia moralis complenda est per fidem et subalternanda theologiae cum qua idem obiectum materiale habet, quin tamen honorem scientiae theologiae obtineat, quia propriis fontibus rationis naturalis utitur, revelatione complendis. Hanc theoriam aliqui approbant, v. gr. adhuc recenter M. Labourdette in articulo *Connaissance pratique et savoir moral*: RcvThom 48 (1948) 142-179; sed plures impetebant, praesertim J. M. Ramirez, *De philosophia morali Christiana*: DivThom (Er) 14 (1936) 87-122 (cf. etiam BullTom 4 (1934-1936) 427-342); Th. Deman, *Questions disputées de science morale*: RcvScPhilTheol 26 (1937) 24-406 (cf. ibid. 23 (1934) 270-280); recenter etiam C. Boyer, *Morale et surnaturel*: Greg 29 (1948) 527-543 (cf. ibid. 30 (1949) 408-411).

luce perfusam perficit, imprimis adhibet revelationem fontesque habet proprie theologicos, communes cum dogmatica (cf. D 1757)®.

4. Fontes theologiae moralis in genere sunt origines unde promanant principia theologiae moralis, et documenta atque opera in quibus talia principia tradita reperiuntur. In particulari, autem:

a) Fontes constituendae theologiae moralis sunt: ius naturale, ius divino-positivum, ius ecclesiasticum et ius civile, quibus, intra diversos limites, moralitas actuum humanorum determinatur.

b) Fontes cognoscendae theologiae moralis primarii sunt: Scriptura Sacra, Magisterium et Traditio Ecclesiae. De his aliquid in particulari declarandum est.

I. *Quoad S. Scripturam*, hoc testatur apostolus: "omnis Scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia, ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus" (2 Tim 3,16-17). Et re quidem vera exhibentur in S. Scriptura, non quidem systematic sed multiplici forma practica, "plena sanctitatis praescripta, suavitate et vi condita hortamenta, exempla in omni virtutum genere insignia; gravissima accedit, ipsius Dei nomine et verbis, praemiorum in aeternitate promissio, denuntiatio poenarum"

Eius tamen usus in theologia morali difficultate non vacat. Nam in E T. apprimè distinguenda sunt praecepta caerimonialia et iudicialia, per Novam Legem abrogata (cf. Hebr 9,7-8) et solum in paucis quibusdam reassumpta, a praeceptis moralibus quae in libris sapientialibus et prophetis praesertim inveniuntur, et permanent utpote ex ipsa lege naturali dimanantia et ad suam integritatem, ubi opus erat, per Iesum Christum restituta¹⁷; insuper acta dictaque praeclarorum virorum in Eo mere revelata, non possunt semper approbari et sine prudenti disquisitione admitti¹⁸. In N. T aliqua secundaria derogata sunt, vel desuetudine vel quia ad tempus lata fuerant, v.gr. prohibitio de non manducando suffocato (cf. Act 15,29); sed pleraque vigent nobisque proponuntur sive ut stricte praecepta sive ut consilio commendata; unde in his quoque imponitur disquisitio et recta interpretatio, eo magis quod aliqua, proverbialiter vel etiam paradoxe prolata, non ad litteram sed ad sensum sunt intelligenda. In utroque sunt aliqua, etiam de officiis moralibus, v.gr. de divortio (Mt 5,32), iuramento (Mt 5,34), communione sub utraque specie (Mt 26,28), quae authenticam interpretationem postulant.

II. *Quoad Magisterium ecclesiasticum*, eo potissimum utitur theologia moralis non solum ut criterio negativo, sed ut positivo

" Unde differentia specifica agnoscenda est inter obiectum ethicae et obiectum theologiae moralis. Cf. Noldin, I, 5. Et ethica omnino subordinari debet theologiae morali, non aliter atque aliae scientiae ab ethica dependentes, oeconomicae, iuridicae, etc. Cf. D 1689 1739-1740 1756-1757. De relatione inter ethicam et moralem latius agit J. Maybach, *Katholische Moraltheologie* 1,2. 14. 162-178.

" Leo XII. Encycl. *Providentissimus Deus*: ASS 26 (1893-4) 272.

. S* Cn., *Chil'oo Concilii Tridentini* p.3 introd. VII.

Cf. S. Thomas, 2-2 q.110 a.3 ad 3; Pinaudob, 1,14

fonte veritatis, etiam in illis quae “quoad id quod” continentur in lege naturali. Nam potestas Ecclesiae, praeterquam ex verbis Christi, mensuram sumit ex fine propter quem instituta est, sci. ut docendo, regendo, sanctificando homines ad finem supernaturalem secunda via praeceptorum legis naturalis et positivae perducatur, idcirco ei sine dubio competit ius auctoritative declarandi quid in iure naturae contineatur et quid ex eo praestandum sit. Accedit quod Ecclesia saepe sibi vindicavit hanc potestatem, etiam in rebus socialibus et politicis, ius naturale declarandi et interpretandi totamque doctrinam de moribus authentice et exclusive tradendi (cf. D 1831 1839), ac proinde talis potestas ei indubie competit, cum solius Ecclesiae sit ambitum facultatum sibi a Christo collatarum declarare.

Porro Ecclesia, “custos et magistra verbi revelati” (D 1793), magisterium authenticum exercet sive *extraordinarium*, in sollemnibus definitionibus conciliorum oecumenicorum aut Romanorum Pontificum, quibus debetur assensus plenissimus et irrevocabilis, sive *ordinarium*, in Encyclicis Litteris, declarationibus doctrinalibus, condemnatoriis decretis¹⁹, etc. a Vicario Christi latis; in legibus et dispositionibus conciliorum particularium (plenariorum, provincialium, etc.) et instructionibus pastoralibus episcoporum; in sensu et praxi Ecclesiae, praesertim liturgica²⁰. Haec documenta magisterii ordinarii *diversae sunt auctoritatis et ambitus*²¹, prout ab episcopis vel a Sancta Sede proveniant, prout dogmatica sint vel mere disciplinaria, prout decisionem contineant universalem vel sint responsum particulare, etc. In genere omnibus praestandus est assensus externus a respectivis subditis, immo et internus tanquam doctrinis vel resolutionibus per se veris, non tamen infallibilibus, quibus neque interne quis dissentire potest nisi ex gravissimis rationibus²²; resolutionibus tamen vel normis particularibus a S. Sede latis ii solum obtemperare tenentur directe quibus datae sunt; pro reliquis sunt plerumque norma tantum directiva.

III. Quoad Traditionem, admittenda est ut fons complementaris Scripturae; nam, ex conciliis Tridentino et Vaticano, catholica veritas et *disciplina* continetur “in libris scriptis et sine scripto traditionibus”, casque traditiones “tum ad fidem tum ad *mores* pertinentes, tanquam vel ore tenus a Christo vel a Spiritu Sancto dictatas et continua successione in Ecclesia catholica conservatas”, pio affectu ac reverentia suscipere iubemur²³. •w

In theologia morali traditio est maxime attendenda, cum plura nobis non nisi ex ea innotescant, v.gr. circa materiam et formam quorundam sacramentorum. Eam autem novimus ex vita Ecclesiae,

¹⁹ In th. m. frequentius considerandae veniunt plures propositiones damnatae ab Alexandro VII, Innocentio XI, Alexandro VIII, Pio IX, etc. Praecipuae inveniuntur in Denzinger-Bachmann-Udler (D), *Enchiridion symbolorum*, (Friburgo). Cf. etiam A. Konings, *Theologia moralis* P, p. IX-XLVIII. Sed diligenter considerare oportet qua censura singulae propositiones damnantur. Classicum commentarium conscripsit D. Viva, *Damnatae theses ab Alex. VII, Innoc. XI, Alex. VIII* (Xapoles 1708).

» Cf. Peinadou, 1,16.

²¹ Cf. I. Salaverri, *De Ecclesia Christi* (Sacrae theologiae Summa, BAC) 1,540-683;

²² Cf. HCth, *Tuto doceri non potest*: Schol 5 (1930) 260-267. E. Dv-BlaxcuY, *Morale*: DTC 10 (II) 2409-2410.

* Vaticanum, *Constit. de fide cath.* c.2 (cf D 1787).

verbi gratia ex actionibus et signis liturgicis, ex doctrinis catecheti-
cis, exemplis sanctorum, constitutionibus Institutorum religiosorum,
legibus canonicis; praesertim vero ex doctrinis SS. Patrum et theo-
logorum.

Circa hanc traditionem aliqua sunt innuenda: a) *diversa est vis*
diversarum traditionum, divinarum vel divino-apostolicarum, ex qui-
bus doctrina moralis reveiata augebatur objective usque ad mortem
apostolorum, et ecclesiasticarum, in re dogmatica vel disciplinari etc.

b) *Scripta SS. Patrum* vim capiunt incontroversam in quantum
ii unanimes vel etiam communiter genuinae doctrinae sunt testes ac
transmissores; non ex personali eorum auctoritate, quae, praesertim
in rebus controversis, probabilitatis limites non excedit, et semper
tantum valet quantum probat.

c) *Paria dicenda sunt de theologis*, quorum nemo ex se ipso doc-
trinam aliquam necessario tenendam facit; quod valet etiam de illis
qui, ob specialia merita, specialem Ecclesiae approbationem merue-
runt, imprimis S. Thomas, pro tota theologia praeclarum decus et
lumen ac omnium catholicarum scholarum caelestis patronus et com-
munis doctor²⁴, atque S. Alfonsus, specialissime de theologia morali
meritus, quem "tuto omnes in morum doctrinis sequi possunt", nani
errorum tenebras dispulit, obscura dilucidavit, dubia declaravit, et
"inter implexas theologorum sive laxiores sive rigidiores sententias,
tutam [stravit] viam per quam christifidelium animarum moderatores
inoffenso pede incedere possent"²⁵. Tamen,

d) *Recedere a communi sententia Patrum aut theologorum*, etiam
in his quaestionibus in quibus Ecclesiae definitam doctrinam non tes-
tantur, est valde temerarium; imo, etiam a sententia quorundam ipso-
rum sine gravibus rationibus dissentire non est prudens, praesertim
quando specialem approbationem Ecclesiae in illis rebus meruerunt,
nt v.gr. S. Alfonsus in doctrinis ordinis practici. Salva tamen ma-
net semper debita libertas in rebus controversis adhaerendi aliis opi-
nionibus probabilibus, sive contra S. Augustinum in rebus de gratia,
sive contra S. Thomam in tota theologia, sive contra S. Alfonsum
in re morali, habita quoque ratione progressus scientiae theologi-

³¹ Cf. Lro XIII. Encycl. *Aeterni Patris*: ASS 12 (1879) 108-115; Pius XI.
Encycl. *Studiorum ducem*: AAS 15 (1923) 322-324; M. Sánchez, *¿Por que San-
to Tomás no se dio en doctrina sino también en moral?*: RevEspTeol 11 (1951)
283-206; V. McNabb, *Saint Thomas and Moral Theology*: Xenia thorn. II,
187-202.

^y Sic Pins X in epistola ad L. Gaudé. priores declarationes Sanctae Sedis
confirmans. Nimlruñ, saepius (18, V, 1803; 26, V, 1839; 23, V. 1871) mani-
festavit Ecclesia. nihil in operibus Sti. Alfonsi repentini censura dignum, posse
magistrum theologiae eius opiniones tuto sequi et profiteri, illius scripta esse
«aera eruditione ac pietate referta. Quoad usum practicum eius doctrinae, exstat
responsum S. Paenitentiariae (S. VII. 1831: ASS 1 (1865/6) 314), iuxta quod
non inquietandus est confessarius qui in tribunali paenitentiae sequitur opiniones
Sti. Alfonsi, quatenus ab Ecclesia nihil postea aliter receptum vel declaratum
«it, ut in nonnullis evenit; "quin tamen inde reprehendendi censeantur, qui
opiniones ab aliis auctoribus traditas sequuntur". Cf. A. KÖNINGS, V.LXXXVII-
XC; D. Pömmel, 1.7. Recenter constitutus est caelestis Patronus sacerdotum
qui confessari munere funguntur necnon eorum quae theologiae morali tradendae
dant operam Cf. AAS 42 (1950) 595-597; D. Ruiz Gofñ, *El Breve apostólico*
327-336. ¿? *Potono de los confesores*: RevEspDerCan 6 (1951)

“ Pius IX, Decr. *Inter eos*: ASS 6 (1870) 318.

cae ac verae illorum mentis, habuerintne profecto aliquid ut sibi probatum an solum ut non improbatum, et vitata servili ac quasi superstitiosa repetitione verborum ipsorum”.

c) *Quoad vitas et exempla sanctorum*, notandum saepe biographes absque spiritu critico plura illis false tribuisse, atque in eorum gestis interpretandis normam excessisse, quasi omnia illorum fuerint recte concepta aut saltem nostrae imitationi apta. Rectius “non omnia quae a sanctis vel iustis viris legimus facta, transferre debemus in mores”³¹, et plura illorum acta laudem potius quam imitationem merentur.

f) *Accedunt Collectiones et Codices legum et decretorum* etc., praesertim ecclesiastici, sed etiam civiles intra ambitum legitimum cuiusque nationis, quibus nova vis accedere potest si canonicentur secundum dispositiones Ecclesiae, de quibus cf. c.1080.1508.1529 etc.

IV. *Quoad usum rectae rationis* in theologia morali (ut fontem sci. secundarium accedentem ad principia supernaturalia conclusionesque ab iis derivatas) quamquam per peccatum obscurata, capax manet veritatem detegendi et prudenter applicari potest ac debet principiis et documentis sanae doctrinae perscrutandis, absque ullo timore contradictionis cum assertis fidei (D 1797), dummodo vere sit recta ac fide illuminata et positive normata. In ea autem adhibenda, sicut repudiamus moralem independentem a fide quam plures patrocinantur, carpimus quoque ieunam et parum fundatam illam tractationem theologiae moralis quae promptuariis practicis concludatur, et stimulos censem auctores ad aemulandam profundam illam expositionem rerum moralium qua doctores aureae aetatis theologiae, saeculis XVI et XVII, de vera scientia tam bene meriti fuerunt.

V. *Alios fontes*, ut ethicam, scientiam socialem, psychologiam, historiam, etc., commemorasse sufficiat.

5. Momentum theologiae moralis multiplici respectu maximum est, tam *cuiuslibet homini*, cuius non parum interest cognoscere normam cui conformare debeat suam conscientiam et modum agendi ut Deo placeat rectaque via procedat, quam *praesertim theologo et sacerdoti*. Profecto,

³¹ Canon 1366 § 2 statuit: “Philosophiae rationalis ac theologiae studia et alumnorum in his disciplinis institutionem professores omnino pertractent ad Angelici Doctoris rationem, doctrinam et principia, eaque sancte teneant”. Quod valet etiam pro theologia morali; nam S. Thomas “solidam theologiae doctrinam de moribus condidit, quae ad dirigendos totos homines ad actus supernaturales congruenter”. (Prus XI. Encycl. *Studiorum ducem*: AAS 18 (1923) 319. In hac tamen fidelitate servanda, ne “quid eo amplius alii ab aliis exigant, quam quod ab omnibus exigit omnium magistra et mater Ecclesia; neque enim in iis rebus de quibus in scholis catholicis inter melioris notae auctores in contrarias partes disputari solet, quisquam prohibendus est eam sequi sententiam quae sibi verisimilior videatur”. (Pius XI, ibid. 324). Sane, vel ipse Leo XIII qui Encycl. *Aeterni Patrie* dederat, iussit ut “omnes, maxime sodales Societatis, magis faciant et diligenter consulant probatos illos et eximios Societatis doctores”.

* ⁰ *Institutiones metaphysicae generalis* p. 78-93.

b. Auctus, *Pe tnedacio* c. 9 n. 22 (ME 40, 532).

I. *Quoad praestantiam*, eminet inter scientias practicas ob *excellentiam finis*, qui in theologia morali nulli ulteriori ordinatur, sed est ipsa beatitudo aeterna; ob *amplitudinem obiecti*, complectentis totum ambitum humanae activitatis; ob *certitudinem assertionum*, verbo Dei et infallibili Ecclesiae magisterio ultimatim innixarum. Quin etiam, ipsi theologiae dogmaticae praestat secundum quid, propter maiorem usum in ipso ordine ad vitam aeternam; etenim haec quidem agit de Deo ipso, ad cuius perfectam speculationem in caelo praeparandam ordinatur, estque, in conclusionibus credendis quas ex fide theologica deducit, radix et fundamentum necessarium pro morali; at aliunde “minus laudabilis esset theologia si mentem illustraret, non mores dirigeret, si divinae Majestatis notitiam conferret, neque ad eam colendam viam modumque ostenderet” % idcoque speculant! theologiam dogmaticam adhuc restat “theologiam quam proficitur aemulari” atque ad ea explicanda descendere quae nos Deo debitum cultum edocent M, sicque fructus ex illa radice sugere palatiumque super illud fundamentum aedificare.

II. *Quoad necessitatem*, maxime pro pastore animarum, ponderatione non indiget: et quia docere, dirigere, promovere debet in recta salutis via non sine magnis periculis errandi, et quia error commissus in eo munere saepe funestus est ob consequentias ac difficulter reparari potest ob sigillum, et quia decisio saepe sine longa deliberatione dari debet, et quia nullo subsidio haec disciplina suppleri potest. Hinc S. Alfonsus non dubitavit affirmare “in statu damnationis esse cum confessorium qui sine sufficienti scientia ad confessiones excipiendas se exponit” ”; et iure quidem merito, nam “nulla ars doceri praesumitur, nisi intenta prius meditatione discatur; ab imperitis ergo pastorale magisterium qua temeritate suscipitur, quoniam ars est artium regimen animarum” ”,

III. *Quoad utilitatem*, denique, ea ex finibus obtinendis apparet; intendit enim fidelibus lumen veritatis praeferre rectamque viam ad beatitudinem adipiscendam ostendere, sua actuatione Deo cooperari ad fructus uberrimos in animis viatorum producendos, ipsarumque animarum regimen fructuose exercere. Quare sedulo erit “moralis theologiae studium prae aliis excolendum..., huic quamdiu vivitur omnino danda erit opera” eo magis quod mutatis continuo vitae humanae condicionibus, veritates morales novis adiunctis cum magna circumspectione applicare oportet.

6. Divisio et ordo dicendi. Generatim distinguunt theologiam moralem *fundamentalem*, quae est de notionibus et principiis universalibus quibus actus morales tanquam fundamento nituntur, et theologiam moralem *specialem*, subdivisant in duos tractatus: alterum de *virtutibus*, seu de officiis spectantibus ad actus bonos ac virtutes secundum nor-

Λ F. Suarez, *Dc religione* prooemium»

14 F. Suarez, *I, c.*

11 *Praxis confessorii* 18.3; cL Id., *Theol. mor.* 1.6 n.628»

” S. Gregorius, *Regula pastoralis officii* p.1 c4: ML 77» 14.

J. Mabillon, *Traité des études monastiques* (Paris 1691) p.3 c 2.
Cf. S. Lozano 1,8-11.

mas moralitatis exercendas et ad actus malos ac vitia vitanda; alterum de *sacramentis*, seu de mediis iuris divini principalibus ad salutem, quibus accedunt alia, ut sacramentalia, indulgentiae etc., quae sunt iuris ecclesiastici.

I. *In morali fundamentali*, quia homo destinatur ad finem supernaturalem per correspondentes actus deliberatos mediis salutis adiutus, et quia omne quod est ad finem mensuram sumit a fine, primo loco tractari debet de ipso *fine*, ultimo quidem in executione sed primo in intentione, ad quem et secundum quem omnes actus ordinandi sunt. Deinde agendum est de gressibus quibus homo ad eum accedat, qui sunt simul materia regulanda, sci. de *actibus humanis* secundum esse morale consideratis. Tertio, de modo quo eos actus ponere oportet, seu de normis quibus in eis exercendis homines conformari tenentur; et quidem, tum de norma interna et subiectiva, seu *conscientia*, tum de externa et obiectiva, seu *lege*, secundum quam homo recte dispositus suos actus ponere debet ut correspondent finis ultimo: in his exponendis sunt qui velint (Lehu, Loiano, Prümmer, Lanza, Fanfani, etc.) contra praxim fortasse communiores praeponere tractatum de legibus, quia ad conscientiam pertineat applicare leges universales ad casus particulares, quae applicatio supponit legum cognitionem*. Quarto de *virtutibus* et de his quae sunt praeter ordinem, sci. *peccatis*, nondum in particulari sed in genere, siquidem potest homo aut recta via virtutes exercendo procedere, aut ab ea per peccatum declinare.

II. *In theologiae specialis parte priore* agendum est speciatim de singulis actibus bonis et malis, virtutibus et vitiis, praeceptisque ad haec pertinentibus. In qua tractatione, plures post Busenbaum et S. Alfonsum, postquam doctrinam de *virtutibus theologicis* traderunt, rem totam ordinant secundum schema *praeceptorum* divinorum et ecclesiasticorum, quia divisio ista, etsi minus expositioni scientificae et systematicae conveniat, propter indolem practicam praefenda ipsis videtur, et revera vulgatior et clarior forte demonstratur in praxi; sic v.gr. Arregui, Ferreres, Genicot, Noldin, Ubach. Alii cum S. Thoma totam hanc materiam disponunt secundum *virtutes theologicas et cardinales*, ita ut exhaustive considerent virtutem cum suis actibus et vitia ac peccata opposita, donum Spiritus Sancti respectivae virtuti correspondens et praecepta affirmativa vel negativa ad illam pertinentia; sic v.gr. Merkelbach, Prümmer. Vermersch. Alii (Lehmkuhl, Mausbach, Tillmann, etc.) specialibus conceptionibus reguntur”.

* Imo, est qui censeat quaestiones de conscientia magna ex parte amandandas esse ad tractatum de prudentia. B. H. Merkelbachii, *Quelle place occuper le traité de conscience*; RcvScPhTh 12 (1923) 170-183; R. Garricov. LaOrakCE, *Du caractère métaphysique de la th. m. de Saint Thomas, en Particulier dans les rapports de la prudence et de la conscience*; RevThrm 30 (1925) 344-347; O. Lottin, *Comment organiser la théologie morale fondamentale*; Miscellanea moralia in honorem A. Janssen» 153-168.

“ Cf. O. Lottin, *Principes de Morale* T.32-43; P. Lumdreras, *Theologia moralis ad decalogum*; Añk 20 (1943) 265-290. Recenter P. Haorosseck, *Die Bedienung des Systems dankes für die Moralthcoloic* (Munich 1950) nimis extollebat differentias inter utramque ordinationem indeque provenientia consectoria. Similiter sub alio respectu W» Scholgen, *Grcnrmoral, sociale Knsû*

ili. *Pars posterior theologiae moralis specialis* considérât imprimis *sacramenta*, seu media a Christo instituta ad animarum sanctificationem, per quae “omnis vera iustitia vel incipit, vel coepta augeatur, rei amissa reparatur” (D 843 a), eaque considerat in quantum in eisdem conficiendis, suscipiendis, administrandis, plures obligationes sunt adimplendae. Secundo loco accedunt tractatus de *sacramentalibus*, *indulgentiis*, *censuris* Ecclesiae.

7. **Metodus tractationis.** Quaecumque adhibeatur, prae oculis habendum est agi de scientia theologica practica, ideoque semper conandum erit ut ex principiis a Deo revelatis definiantur veritates de Deo aliisque in ordine ad Deum possidendum ; curandum tamen simul erit ut principia ipsa et exinde derivatae conclusiones ad casus practices conducantur, iisdemque parce illustrentur, et ad munus confessarii vitamque rcalem aptentur. Attamen pro intentione principali et modo procedendi distinguunt diversas metodos, quarum iuvat describere praecipuas :

I. *Speculativam* (analyticam, deductivam) quae a principiis universalibus profundius consideratis, illustratis, comparatis inter se et cum aliis, descendit ad particularia et deducit normas concretas pro praxi, quam non negligit. Sic procedunt S. Thomas, Caictanus, Billuart, Suarez, Lugo, Molina, optimi quique moralistae antiqui. Pro maiore usu documentorum vel rationis humanae ad extruendas probationes, conclusiones, systematis ordinationem e propriis fontibus, haec metodus dicitur vel *positiva* vel *scholastica* sensu magis presso, non aliter atque ipsa theologia dogmatica.

II, *Casuisticam* (syntheticam, inductivam) quae a principiis generalibus fere abstrahens, magis in normas et solutiones particulares (textus Scripturae, decisiones S. Sedis, décréta conciliorum, dicta Patrum, etc.) inquit, et ex his, ad modum analogici argumenti, aliquas normas agendi generaliores componit et ad casus similes applicat - ; non tamen sine magno periculo errandi, quia ex mutata aliqua circumstantia saepe tota solutio est mutanda ". Ad hanc metodus accedebant plures Summistae medi aevi, et posteriore tempore Navarro, Diana, Sa, Escobar, Villalobos, Gobât, etc., iam ante collapsum theologiae moralis saec. XVII, pluresque alii posteriori tempore.

Habet quidem suam non parvam utilitatem haec metodus, et quilibet confessarius debet in quibusdam rebus casuistas legere; tamen scientia moralis nimis in ea restringitur ad moralitatem externam actuum individualium, et plus aequo coarctatur ad licitum et illicitum, ad peccata gravia, ad “pathologiam spiritualem”, ut quidam

never Aufbau (Düsseldorf 1946). Circa ultimum hoc opus cf. M. Pribil · U, Crcnxmorai · StimZeit 141 (1948) 55-62.

« Cf. F. Dublanchy, *Casuistique*: DTC 2 (II) 1859-1870; I. Ki.Xin, *Ursprung und Crense der Kasuistik*: Festschrift f. F. Tillmann, 1950, 419-438.

n Cf. R. Brouillard, *Un jugement recent sur la casuistique et les ca-*
52 65-74; E. Baudin, *La casuistique*: RechScRel

dixerunt, quin sufficienter consideret obligationes sociales et nisum internum ad virtutes *.

Ideo praestat ulrantijue melodum armonice componere^{3*}, documenta revaluationis et Magisterii ecclesiastici solidasque rationes naturales, diligenter consideratas ac systematico ordine redactas, ad casus practices applicando: fini enim obiectivo theologiae moralis non ita attenti esse debemus, ut finem subiectivum parandi aptos confessorios animarumque moderatores, non solum speculatores apologetas moralis Christianae, negligamus, illud etiam prae oculis habentes, quod "sermone universales minus sunt utiles, eo quod actiones in particularibus sunt" e.

Sub alio quoque respectu conandum ut theologia moralis *individualis* apte coniungatur cum *sociali*: id est, ne hominum singulorum officiis exponendis ita incumbamus, ut considerationem socialem hominum in societate constitutorum negligamus, requisitionibus Summorum Pontificum postremi temporis non obtemperantes. Nam veritates morales, quae obiective et in se immutatae manent, subjective et quoad nostram cognitionem progressum facere debent, quatenus vitae sese evolventis condicionibus melius aptentur, progressui scientiarum socialium accommodentur, novis quaestionibus et difficultatibus obortis occurrant. In qua re felici auspicio laborare coeperunt recentiores quidam moralistae, ut Merkelhach, Schilling, Venneersch, obligationes hominum ut membra societatis sollerter perscrutantes.

IU. Alias metodos alii nunc tentare non desinunt. Sic moralem *ascetico-mysticam* instaurare intendebant Ae. Mersch¹⁴ et F. Tillmann¹⁵; ille a dogmate christologico et ex nostra plena in Christo per gratiam habitualemente incorporatione virtutes sociales totamque vitam moralem derivans, quia operari Christianum debeat sequi esse in Christo; hic vero, postulata revelationis examinans et internum hominis dynamismum concitans et impellens ad ideale concretum quod est in imitatione et sequela Iesu Christi. Sic moralem *ecryptaticam*, mediam inter speculativam et practicam, immediatae utilitatis pro pastoribus animarum, propugnabant quidam post I. Jungmann⁴³, anxii de tradenda doctrina in forma apta ad praedicationem et ad animos fidelium commovendos, per expositionem "vitae Christianae quam homo in suscipiendo baptismo promittit se ordinaturum esse ut mem-

M Tamen earn plus «aequo forte depressit T). Pr Ommer in *Prologo* ad suae th m. volumen I, rt ibid. n.9.

A En quid senserit S. Alfonsus: "Asserunt satis esse notitiam principiorum. et sufficere ad theologiam moralem comparandam eos tantum libros perolvere. qui eruditionis specimen prae se ferentes, in *generalibus principiis* totam huius longae artis seriem consistere putant, necessariis quaestionibus dubiisque praetermissis, celebriorum auctorum auctoritates elate et inepte despicientes; sed prorsus falluntur... Maxima quippe difficultas in hoc consistit, ut principia ad casus particulares bene applicentur et diverso modo prout diversae occurrunt circumstantiae, ex quibus resolutionum pendet varietas." *Dissertatio de usu moderato opinionis probabilis* Cf. Hürtii-Abellani, 1,7.

u S Thomas, *Summa Thcol.* 2 2 prol.

41 *Morale et corpt mystique* (Paris 1937); *L'objet de la théologie, le Christus totus*: RechScRei 26 (1936) 129457*

42 *Handbuch der katholischen Sittenlehre* IP, *Die Idee der Nachfolger Christi* (Ihiscldorf 1939).

41 Cf. *Ecrygmatische Fragra*: ZkathTh 65 (1941) 153-160. Praeterea H. Rahner, *Fine Théologie der Ecrkiindujung* (Friburgo 1939), cf. RET 1 (1941) 617 619; versio hispanica: *Tcologia de la Prcdtcaciôn* (Buenos Aires 1950).

brum corporis Christi et Ecclesiae”¹. Hacc quidem optimo lure propugnantur ut finis obtinendus. Revera Christus sit oportet in medio vitae Christianae, cuius summum studium sit illum imitari, impellentibus ad hoc pastoribus animarum. Via autem quae ab istis proponitur, quatenus contradistinguatur a melodo classica et accommodationi pastorali nimis proxime consulat, approbari forte non debet cum agitur de studio scientifico

8. Historia theologiae moralis, paulatim et per gradus, sicut reliquae scientiae, progredientis, nondum sufficienter est investigata. Pro nostro scopo satis est brevis conspectus, secundum ea quae a Concilia², Patuzzi³, Zaccharia⁴, Bouquillon⁵, Hurter⁶ praesertim, depromere solent auctores. Eam plures dividunt in tres periodos, quarum prima decurrat usque ad saeculum XII, in quo theologia separatur a iure canonico; altera usque ad saeculum XVI in finem vertens, quando theologia moralis disiunctim tradi incipit a dogmatica; tertia a saeculo XVIII ad nostra tempora.

9. **Prima periodus:** A condita Ecclesia usque ad Decretum Gratiani.

1. *In S. Scriptura* continentur *notiones et principia fundamentalia* moralitatis, itemque *veritates ascelico-morales* exemplis confirmatae, non quidem systematic sed multiplici forma practica (cathectica, casuistica, praescriptiva, precatoria, promissoria, polemica, apologetica).

E. r. / . 7', imperfectiore quam N. T. (cf. Ez 20,25; Gal 4,9) *moralia* quidem confirmata sunt a Christo et in perfectionem deducta; cetera autem, non solum mortua sed etiam mortifera evaserunt per mortem Redemptoris, quatenus ab Ecclesia non fuerint reassumpta.

N. T., tum in evangeliiis, tum in scriptis canonicis apostolorum, summam quandam moralem claris principiis, praeceptis, consiliis, concretis solutionibus exhibet eloquentissimisque vitae practicae exemplis illustratam proponit. Idea eius centralis apte reponitur in *sub-*

M. Noldin-Schmitt, I^o, introductio 2. G. Thils vellet ut centrum totius expositionis theologiae moralis poneretur virtus caritatis. Cf. *Tendances actuelles en théologie morale* 43-46.111-114.

u Cf. A. Stolz, *De theologia kerygmatica*: Ang 17 (1940) 337-351; C. Fabro, *La teologia della predicazione*: DivThom (Pi) 19 (1942) 202-215; H. Weiswiler, *Théologie der Verkündigung*: Scho 13 (1938) 481-489.

*. *Apparatus ad theologiam Christianam* (Roma 1751) 2 vol.

4' *Prodromus ad universam inorum theologiam*, apud J. P. MicnX, *Theologiae cursus completus*, t.11,10-63.

“ *Dissertatio de casuisticae theologiae originibus, locis atque praestantia* (a S. Alfonso in postremis editionibus operi suo praemissa).

“ *Theologia moralis fundamentalis* (Brugis 1903), introd.

Nomenclator litterarius (Innsbruck 1892-1895). Iis adnumerandi sunt in posterum: Th. Ziegler, *Geschichte der christlichen Ethik* (1892); Th. Demar, *Ilux origines de la théologie morale* (Paris 1951); M. Garmann, *Historia de la teologia católica* (trad. de D. Gutierrez, Madrid 1940); E. IllocEoKZ, *Histoire de la théologie au XIXe siècle* (Bruxelles-Paris 1937ss); E. Bellamy, *La théologie catholique au XIXe siècle* (Paris 1904).

icclione ad divinam voluntatem, in qua est vera caritas erga Deum et proximos, per imitationem Christi patientis in observantia praeceptorum et consiliorum, “donec occurramus omnes in unitatem fidei et agnitionis Eilii Dei in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi, ut iam non simus parvuli fluctuantes (Eph 4,13).

Quam ideam centalem bene perspexit et mirifice proposuit S. Ignatius de Loyola in suo Exercitiorum libro, in quo exhibetur “sapientissimus et omnino universalis normarum codex ad animas in viam salutis ad perfectionis dirigendas”⁸¹, quando totum exercitium humanae militiae reducit: “ad quaerendam et inveniendam voluntatem Dei circa vitae suae institutionem et salutem animae... ut perfecti in eo evadamus statu quemcumque nobis bonitas eligendum suggesserit”

II. *In scriptis PP, Apostolicorum* describendis non est cur immoremur. Continent plura doctrinalia satis generica, ex evangeliiis potissimum desumpta, circa virtutes (obedientiam imprimis et caritatem) atque cvangelicam perfectionem. In eis exponendis metodo ascetica et paraenctica generatim utuntur ex scopo pratico, cum quadam nimia severitate propter necessitatem avertendi christianos ab spiritu pagano imperii romani.

Notissima est *Didache*, in qua sub figura duplicis viae exhibetur in prima parte mandatum amoris erga Deum et proximos, cui opponuntur peccata graviora (homicidium, fornicatio, adulterium, idololatria, furtum, blasphemia) a S. Paulo non semel recensita. Altera pars continet indicationes sacramentarias necnon aliqua de officiis erga pauperes, familiam, Christianam societatem.

Sub eodem viarum symbolo similia traduntur in *Epistola Barnabae*; dum *Pastor Hermae* in visionibus et similitudinibus non pauca consilia, in mandatis autem quasi summam obligationum moralium in ordine praesertim ad paenitentiam proponit.

SS. Ignatius, Polycarpus, Clemens Romanus, simul cum caritate erga Deum, vinculum obedientiae, pietatis, mutuae dilectionis, inflammatis verbis et exemplo Christi prolato inculcant.

III. *In periodo apologetarum* II et III saeculi, praetermissis apologeticis operibus Aristidis, Athenagorae, Iustini, Theophili Antiocheni, etc., in quibus plura invenimus non tam de doctrina morum quam de excellentia evangelicae doctrinae, in oppositione ad mores depravatos paganorum, et de mirabili vita morali Christianorum, memorandi praesertim veniunt: Tertullianus, philosophus, iurista et asceta simul, in operibus circa orationem, patientiam, castitatem virginalem et vidualem, paenitentiam, spectacula, etc., in quibus interdum (de spectaculis, de idololatria, de oratione) ad practicas applicationes particulares descendit, imo ad veram casuisticam, non sine quodam rigore qui in apertas exaggerationes incidit quando adhaeret montanismo (de corona, de fuga, de monogamia); S. Cyprianus, in pulcherrimis exhortationibus de habitu virginum, oratione, opere et eleemosynis, patientia, zelo etc.; peculiariter memorandus ut testis necessariae confessionis, in opere *De lapsis* (ML 4,463-494); Lactantius, qui plura tradidit in sua apologetica de pietate et aequitate, de vero cultu, de ultimo fine; praesertim *schola cate-*

⁸¹ Pius XI, Encycl. *Mens nostra*: AAS 21 (1929) 703.

K Annotatio et Praeludium circa considerationem statuum.

chctica alcxandrina, cum Origine et Clemente Alexandrino, cuius *Paedagogus* et *Stromata* expositionem continent scientificam totius fere ethicae in philosophia graeca, praesertim platonica, fundatae, et ipsius theologiae moralis aliquam adumbrationem, utique adhuc imperfectam et erroribus ac rigidismo non omnino immunem; in homilia *Quis dives salvetur*, exponit rectum usum divitiarum, quas tradit in se non esse malas, sed perverso affectu ad malum, recto vero usu ad bonum conducere.

Casuisticas resolutiones iam a sacculo III incipimus colligere in epistolis canonicis quorundam Patrum (Gr. Thaumaturgi, Dionysii Alexandrini, Petri Alexandrini, Gregorii Nysseni) et in decretis conciliorum regionalium (carthaginensium, elvirensis, ancyrani, arelatensis, neocaesariensis).

IV. *In aurea Patrum aetate*, sacculis IV-VII, tractationes morales numero plures et doctrina theologica profundiores, accuratiore quoque distinctione inter diversas virtutes, praecepta et consilia, peccata mortalia et venialia, nobis reliquerunt in praedicatione, commentariis S. Scripturae, epistolis et specialibus disquisitionibus; in Oriente *Capadoces* (SS. Basilus, Gr. Naziancenus, Gr. Nyssenus), quibus accedunt SS. Cyrillus, Chrysostomus, Ephraem; in Occidente SS. Ambrosius, Hieronymus, Leo Magnus, in cuius scriptis passim dispersa traditur solida et profunda doctrina moralis, ac praesertim S. Augustinus, de quo ait Merckelbach: "philosophicam ethicae indolem, intimam naturam ethicae supernaturalis, psychologiam et asceticam realizationem vitae moralis perfectae, profunde exposuit, simul multa tradens utilia de re mystica et casuistica" ".

In suis operibus continere nituntur *invasionem morum ethnicorum* (Chrys., August.) inter Christianos, eo tempore magis imminentem propter contactum intimum et universalem religionis christianae cum vita civili et publica post pacem constantinianam; invehuntur in *usuram*, non in expositionibus systematicis sed in contionibus ad populum, in quibus, ex aestu oratorio, immoderate in divites insectantur, quodam communismo christianismi prioris temporis nimis allekti (Chrys., August., Basil.); occasione fortasse monachismi, saepius describunt cuiusque *status officia*, sive in genere (Ambr., August., Chrysost.), sive in specie (v.gr. *sacerdotum*, Chrys., August., Basil., Nazianc., Ambr.: *monachorum*, Basil., August., Athanas.); de quaestionibus specialibus ut *virginitate* (Athan., August., Hieron., Basii., Chrys., Ambr., Nyss., Methodius de Olimpia) M, *matrimonio* (August.), *oratione* (Nyss., Chrys., August., Ambr., et ante omnes Origenes, in pulcherrimo opere ITepi εὐ/η-), *ieiunio* et *eleemosyna* etc., plures saepius disseruerunt, interdum metodo satis systematica et scientifica.

Plures alias materias morales attingunt, sive in controversiis (de gratia, condicione meriti, etc. August.) sive extra eas (de mendacio, Aug., Chrysost.); nominatim iura et officia magistratuum civilium et quaestiones indolis *oeconomico-socialis* (August., Chrys., Ambr.), non sine rhetoricis exaggerationibus. Eo iam tempore aliqua traduntur de

" *Summa theologiae moralis* 1,8. Cf. E. Dublanchet, *Morale*: DTC 10 (II) 2435-2441.

Λ,08 VizMANos, *Las Pinjnes cristianas en la Iglesia primitiva*: BAC (Madrid 1949).

distinctione peccati mortalis et venialis (August.), peccatorum interiorum et exteriorum etc. Orto etiam inonachismo, exponitur distinctio inter statum praeceptorum et statum consiliorum. Theologiam sacramentariam, potissimum Baptismum, Eucharistiam, Paenitentiam, tradunt SS. Cyr. Mierosolimitanus, Gr. Nyssenus, Augustinus, Ambrosius; theologiam pastoraalem, SS. Augustinus, Basilius, Chrysostomus.

Normas asceticas referunt S. Athanasius in vita S. Antonii, Gr. Nyssenus in catechesibus pluribus, TheodoreTUS in historia monastica, Isidorus a Pelusio, Ioannes Climacus, Leo Mg., praesertim vero Augustinus, Basilius, Historia lausiaca Palladii, Collationes et Instituta coenobiorum Cassiani, in quibus habetur adumbratio summarum mediaevalium de virtutibus et vitiis. *Mysticae* quoque fundamenta ponuntur tum ab Augustino, tum a Nysseno, Basilio, Ioanne Climaco in Scala Paradissi, Maccario in Homiliis, Cassiano in Collationibus, praesertim a Pseudo-Dionysio.

V. *In aetate patristica posteriore* et usque ad sacc. fere XII, scriptores incumbunt ex magna parte colligendis, excerptendis, ordinandis et conservandis rebus iam prius elaboratis. Sic prodeunt *Scintillae Patrum*, *Sacra parallela*, et praeparantur *Summae sententiarum*.

E posterioribus, praeter S. Isidorum Hispalensem et S. Ioan. Damascenum. quorum opera doctrina Patrum systematizatur et theologiae moralis scientifica constructio adumbratur, speciali commemoratione sunt digni Taurus Caesaraugustanus, cum opere satis systematico Sententiarum libri quinque. Alcuinus, Lanfrancus et Hincmarus Remensis, propter opuscula de confessione peccatorum, de virtutibus et vitiis, de clericorum institutione, de celanda confessione, de cavendis vitiis et virtutibus exercendis.

VI. *De theologia pastoralis et ascelica* bene merentur BOETIUS, cum suo tractatu De consolatione; Gregorius Mg., cum illa valde in toto medio aevo usurpata allegorica expositione lob, cui titulus Libri moralium, et cum libro De cura pastoralis, aequo iure considerato tanquam primum specimen theologiae pastoralis casuisticae; S. Maximus Confessor, in praeclaris dissertationibus de caritate, etc.

E posterioribus, praeter S. Isidorum, *theologiam spiritualem* coluerunt Moschus, in Prato spirituali (virtutes et miracula ascetarum), Rabanus Maurus, Petrus Damiani, Beda, in diversis tractatibus; praeterea versio Pseudo-Dyonisii, in Occidente circa sacc. IX recepta, fons fuit, simul cum Moralibus S. Gregorii, totius asceticae et mysticae mediaevalis prioris.

VII. *Libri paenitentiales*, tanquam embryonariae adumbrationes theologiae moralis casuisticae et monumenta praxis paenitentialis ecclesiarum, plurimi conficiuntur in diversis regionibus orientalibus, ex influxu Collectionum⁶⁵ et per combinationem veterum canonum paenitentialium cum viginti disciplina, iidemque per plura saecula, usque ad tempora Caroli Borromaei, novis curis perficiuntur in or-

M Cf. S. Gonzalez, *Los castigos penitenciales en el Concilio de Elvira: Greg 22* (1941) 191-214. Canones disciplinares *Collectionis hispanae ei.* apud MI, 84,24-92. Decreta disciplinaria *Epistolae decretalium* in Collectione Dionysiaca, ibid. 67,231-346.

(line ad peccatorum classes et paenitentias haud moderate describendas; quorum evolutio in Summas confessoriorum pro historia theologiae moralis non parvi est momenti.

I» Oriente huiusmodi libros paenitenciales conscripserunt praesertim Io. Ieiunator, Theod. Studita, Nicaephorus Constantinopolitanus. *In Occidente* primo elaborari coeperunt pro adiumento confessoriorum in Hibernia et Anglia, ubi paenitentia publica non erat in usu; mox transierunt in Continentem et, non obstante condemnatione quorundam conciliorum particularium (propter eorum incertam originem, diversitatem et nimium interdum rigorem), per plures nationes (Galliam, Italiam, Germaniam, Hispaniam) divulgati fuerunt, adeo ut quilibet fere confessorius aliquod eorum prae manibus haberet.

Existit e saec. VI paenitentiale *Vinnianum*, cui accesserunt decursu temporis alia multa, quorum alia ab aliis dependent: Paenitentiale *Columbani* de paenitentiarum mensura taxanda; *Cummcanum*, de mensura paenitentiarum; *Theodorianum* seu iudicia Theodori Cantuariensis, Paenitentialia Egberti, Rabani Mauri, Halitgari, Corrector Burchardi etc. *Pro Hispania*, in qua non multo ante saec. VIII recepti fuerunt, habemus Albeldense, Silense, Cordubense”.

10. Secunda periodus: A Decreto Gratiani usque ad separationem moralis a dogmate.

Actas scholastica et ratiocinativa medii aevi (saec. XII-XVI) maximi est momenti pro historia theologiae moralis. Saeculo XII fit separatio theologiae a iure canonico, postquam decretum Gratiani et Decretales subsequentes determinant florentissimas elucubrationes decretistarum et decretalistarum. Sed moralis adhuc simul cum dogmatica plerumque solet exponi in schola theologiae scholasticae a S. Anselmo fundata, cui contraponitur schola iuris canonici, metodo in dies magis scientifica; magis didactica, magis principiis sanae philosophiae informata⁶.

I. Tentamina integri systematis theologiae dogmatico-moralis, iam antea incepta in *Libris sententiarum* et *Summis* ad usum discentium secundum ordinem symboli apostolici (a S. Isidoro, Taione, Anselmo, Laone, G. Altisiodoro etc.), ad maiorem perfectionem veniunt in celeberrimo opere *Sententiarum libri quatuor* Petri Lombardi. In classico isto textu, quem per plura saecula commentabantur maximi quique auctores (Albertus Mg., Bonaventura, Thomas, Scotus), praeter ea quae in libro II sunt de gratia, peccatis etc., ad moralem spectant altera pars libri III de virtutibus et liber IV de sacramentis.

Eiusdem commentatores, postquam Magistrum sententiarum illus-

⁶ Pro libris paenitentialibus fundamentalia opera adhuc sunt: WASSERSCHLEBEH, *Die Bussordnungen der abendländischen Kirche* (Halle 1851); SCHMITZ, *Die Bussbücher und Bussdisziplin der Kirche* (Magonia 1883 et Düsseldorf 1892). Praeterea: P. Fournier-G. Le Bras, *Histoire des collections canoniques*, 2 vol. (Paris 1931.1932).

⁷ J. Pérez de Urbet., *Un nuevo penitencial español*: Anuario de historia del Derecho español 14 (1942/3) 5-32; S. Gonzalez, *Los penitenciales españoles*: EstEcles 16 (1942) 73-98; Ir., *La penitencia en la primitiva Iglesia española* (Madrid 1950).

⁸ Cf. J. d'Ghailinck, *Le mouvement théologique du XII siècle* (Paris 1914).

traverint, solebant edere opera personalia; et quidem quod ad moralem spectat, tum *Quaestiones quodlibetales* (sci. de quibuslibet quae quaererentur a discipulis), quas occasione data explanabant magistri, ut v.gr. Henricus Gandavensis; tum *Quaestiones disputatas*, in quibus profundius quaedam examinabantur, v.gr. a S. Thoma de iustitia, superstitione, Eucharistia, statu religioso; tum *Summas* proprias, sive magis scholastico-speculativas (Alexander Halensis, qui prior Aristotelem adhibuit remque theologiam in fis quae ad moralem spectant multo melius qtiatn Lombardus ordinavit et in synthesim reduxit, Albertus Magnus, Scotus, qui in morali speculativa explicationes quarumdam rerum proprias exposuit circa naturam boni, immutabilitatem praeceptorum secundae tabulae, distinctionem theologiam peccatorum etc.), sive magis ascetico-mysticas, ut S. Bonaventura, imitatus S. Bernardum, Hugonem et Richardum a S. Victore. In his omnibus moralis et dogmatica fraterne iungebantur, atque rationalia et speculativa argumenta positivis documentis fulciebantur secundum methodum et formam scholasticam, quae a tendentia platonico-augustiniana feliciter in aristotelico-thomisticam evolvebatur.

II. *Quaestiones morales a dogmate separatae* tractari coeperunt eo tempore sub variis titulis, praesertim *De virtutibus et vitiis*, v.gr. a P. BLESSENSI (De confessionis sacramento, De institutione episcopi), G. PERALDO (Summa de vitiis et virtutibus, quae considerari valet ut primum tentamen moralis separatae); TANCREDO (De matrimonio); R. de MEDIAVILLA (De sacramentis); I. GERSON (De praeceptis decalogi); HAERVEO NATALI (De virtutibus moralibus); H. de LANGENSTEIN, N. de ORESME, C. de SUMMENHART et Io. NIDER (De contractibus et virtute iustitiae); G. BIEL (De monetarum potestate simul et utilitate) etc.

Specialem mentionem in his meretur ABELARDUS, qui separavit considerationem moralem a iuridica tanquam a nimis externa, ac pulchre (etsi non semper exacte) disseruit de elementis voluntaricitatis in peccato, de relatione inter peccata et concupiscentiam, de attritione et contritione, de actu externo peccati quid addat actui interno etc. Sic via parabatur metodo expositivo-casuisticae moralis, qua usi fuerunt plures auctores saeculis XIII-XV, sive in *Paenitentialibus* (v.gr. R. de FLAMESBURY) sive praesertim in *Summis confessoriorum*.

III. *Summa Doctoris Angelici S. Thomae* extitit pro theologia morali sicut pro dogmatica praestantissimum saeculi XIII opus, in quo Doctor Communis veterum doctrinas, praesertim S. Augustini, in unum collegit, miro ordine digessit et magnis incrementis auxit: "eminet synthetica unitate simul et amplitudine doctrinae, psychologica ingenii acuitate, metaphysica profunditate ac mensurato iudicio de rebus etiam practicis et iuridicis" **. Primo loco egit de *Deo*, tum in se tum ut omnium rerum principio; tertio autem de *Christi incarnatione*, tanquam de via perveniendi ad Deum; pars intermedia fuit de *motu rationalis creaturae ad Deum*. Haec est tota moralis, methodo scholastica tractata, sed in complementum et

» B. H. MEKKELDACH, P. 8, II. Cf. G. M. GHINI, 3*. *Tommaso genio morale*: Sap. I (1948) 22-34;

illustrationem parce adhibita casuistîca et ascetica. Eam autem sic concepit: posito principio generali, quod cuiuslibet motus est agere propter finem, incipit a consideratione *finis* ultimi, quia sit primum principium in operabilibus; deinde agit de ipso motu, seu de his per quae homo potest venire in finem, sci. de *actibus humanis* sive in genere sive in specie; tertio de principiis motus, tum intrinsecis (*habilibus* et *virtutibus*) tum extrinsecis (*legibus* et *gratia*).

Huic parti generali (I-II) accedit alia specialis (II-II) de singulis actibus virtutum, peccatis, praeceptis; et quidem omnia ordinantur secundum *virtutes theologicas et cardinales*, ita ut in eodem tractatu consideret virtutem cum actibus, vitia ac peccata opposita, donum Spiritus Sancti huic virtuti correspondens, praecepta affirmativa vel negativa ad eam pertinentia. Praeter virtutes considerat quoque *sacramenta* in generali et in particulari (III), quatenus ad moralem pertinent ut administranda et recipienda. Tandem agit de diversis *statibus* et vocationibus.

Ex hac simplici enumeratione patet discrimen cum multis modernis, qui plura tradunt de praeceptis ubi S. Thomas considerat motum positivum creaturae, et plura de peccatis, quae sunt per accidens in theologia morali, ubi S. Thomas considerat virtutes quae sunt per se in ordine ad finem.

IV. *Diversae tendentiae* quae iam isto tempore in re dogmatica locum dederant quatuor scholis augustinianae, nominalisticae, thomisticae et scotisticae, etiam in morali induxerunt differentias in concipienda et tractanda theologia, praesertim inter Scotistas et Thomistas M.

Scotistae excolebant moralem magis subiectivam et affectivam, ad *voluntatem* Dei imprimis attendentes ac bonam actionem moralem intentioni alligantes, extollendo partes voluntatis. Sic essentia beatitudinis est in voluntate, non in intellectu, seu rectius in amore, non in cognitione; lex fundatur magna ex parte in voluntate, saltem quoad praecepta secundae tabulae, et non in essentia divina; bonitas et malitia non quidem exclusive sed satis pendet ab elementi: subiectivis, voluntate Dei et intentione hominis; possunt esse actus indifferentes in individuo etc. Duns Scotus scripsit hanc sententiam elavem: "Omne aliud a Deo ideo est bonum quia a Deo volitum et non e converso"*1.

Thomistae magis tuebantur necessitatem et immutabilitatem ordinis *rationis*, cum praeeminentia intellectus in voluntatem, magis objective mortalia peccata a venialibus separabant; methodo ab scotismo inversa, "principaliter intendunt speculationi et postea unctioni"".

V. *Sunanæ casuum conscientiae*, sive Manualia confessario-

M Cf Vacant, *Etudes comparées sur la philosophie de Saint Thomas d'Aquin* d'jur celle de Duns Scot (Paris 1891); Pluïński, *Essai sur la philosophie de Duns Scot* (Paris 1887). Praecipuas in rc morali differentias notat Pjîn a-uor, 1,27.

Sententiarum, d.19 q.un. n.7; explicanda tamen iuxta n.9 Cf. quoque ibid, d.27 q.un. n.5.7.

" S. Bonavxntota, *In exameron* collât.22 n.21. (Opera omnia, edit. Quacchi, V.440.)

ruin*], debebantur reactioni contra expositionem nimis abstractam Summarum et Commentariorum in eas, itemque necessitati tradendi instructionem aliquam elementalem his qui non assisterent cursui completo theologiae scholasticae, quae necessitas aucta fuerat post decretum concilii lateranensis IV de obligatione confessionis annuae (D 437).

Primus in excolenda hoc modo theologia morali practica post R. de Flatnesbury fuit S. Raymundus DE Penafort in celebri *Summa de casibus poenitentiae*, quae etiam commentariis magis scientificis et speculativis (G. Rhedonensis, Io. Friburgensis) adornata fuit, imo etiam metro conclusa (Ad. Coloniensis), et complures imitatores suscitavit praesertim inter *dominicanos*: (B. de Sto. Concordio, S. pisanella; Io. de Tabia, S. tabiena; B. Fumo, S. armilla; S. Antoninus, S. confessionalis; S. Prierias, S. sylvestrina seu Summa summarum; posterius quoque Savonarola, Manuale confessionum; Th. de Vio, Summula peccatorum), et *franciscanos*: (Fr. Astesanus, S. astesana; A. C. de Clavasio, S. angelica, ordine alphabetico; Monaldus, S. monaldina; Io. B. de Salis TrovaM/Ua, S. roscella; Pacificus Novariensis, S. pacifica)**. Inter hos omnes liceat nomen extollere S. Antonini, qui totam theologiam moralem systematice dispositam egregie illustravit insigni opere *Summa theologiae moralis*, quod per plura saecula magnum exercuit influxum laudemflue obtinuit etiam in re sociali et pastoralis.

VI. *De theologia morali ascetico-mystica* optime meriti fuerunt sub influxu S. Augustini, Pseudo-Dyonisii, Gregorii Mg. et postea S. Bernardi, doctoris vere melliflui, plures scriptores praesertim in Germania et Flandria: Dominicani Eckart, Io. Tauler, H. Suso; B. Ruysbroek, G. de Suphten, Io. Gerson, Th. λ Kεμ-PEN, insigne exemplar devotionis modernae, D. Carthusianus etc.*3.

VII. *Aurea aetas resplenduit saeculo XVI*, post collapsum quem studia sacrae theologiae, sicut tota vita Christiana, passa fuerunt sacculis XIV-XV. Floruit haec aetas, occasione potissimum Concilii tridentini, "theologis praestantissima et disputationibus exercitatissima" usque ad tempora iansenismi duratura.

Commentaria in Summam S. Thomae praecipua sunt egregiorum doctorum huius temporis, et "tunc exiguntur scientiae monumenta soliditate, amplitudine, pulchritudine incomparabilia***".

Sacculis sci. XVI et XVII, exemplum Capreoli et Card. Caietani secuti, plures theologi Summam communis Doctoris commentariis plus minus amplioribus et interdum satis independentibus, sive ex toto sive in specialibus quaestionibus moralibus, praesertim iustitiarum et rei sacramentariae, erudite ac sapienter illustrarunt. Ut summos quosdam referamus, iuvat commemorare ex Ordine Praedicatorum

° Cf. F. DoEUE, *Johannes von Erfurt cin Summis!*: ZKirchgesch 31 (1910) 214-248, et praesertim ibi citatus. Joh. Diettrle.

** Cf. E. DübiANCHY, art. *Casuistique*: DTC 2 (II) 1871-1877, ubi amplam relationem tradit auctorum qui melodum casuisticam scientificam excoluerunt.

ω Pro historia theologiae spiritualis cf. P. POUYRAT, *La spiriunliti chritienne* (Paris 1919ss).

* ITAλμβα1.B, *Summula theologiae moralis* I prooe-m.5.

r Th. Bouquij.on, *Theologia moralis fundamentalis* 171.

F. de Vitoria, instauratorem iuris gentium B. de Medina, probabilismi; D. Banez, in re morali auctorem probabilistam; Th. Soto, iusta fama ob insignem tractatum de iustitia et iure celebratuni; P. Passerini, simul insignem canonistam; Io. a S. Thoma, Io. B. Gonet etc. E Societate Iesu, F. de Toledo, diligentem fontium investigatorem; G. Vazquez, praeclarum in re nostra expositorem de fine ultimo et de actibus humanis; G. de Valentia, restauratorem theologiae catholicae in Germania, doctrinae soliditate, rerum claritate, eruditione eminentem; F. Suarez, de re morali sicut de dogmatica optime meritum, in operibus vere eximiis de legibus, de virtute et statu religionis, de triplici virtute theologica, de sacramentis et censuris etc.; L. de Molina, L. Lessio, Io. de Salas, Io. de Luco, quorum tractatus De iustitia et iure, sicut illi quos a Banez et Soto commemorabimus, nemo nescit qua eruditione, amplitudine, penetratione phaenomenorum oeconomico-politicorum exhaustive fuerint conscripti; Th. Sanchez, notissimum ob egregiam clucubrationem de matrimonio Christiano; Ch. Haunoldus, amplissimum commentatorem de contractibus; M. Becanus, A. Tanner etc. Commemorandi quoque occurrunt Io. B. Lezana, O. Carm.; B. Ponce, O. S. A.; F. Sylvius, N. Isambert, alique clerico saeculari. Insuper Scotistae plures, ut F. Lychetus, B. Mastrius, G. Herincks, F. Bordonus, A. de Castro etc.

VIII. *Universam fere theologiam moralem*, a saeculo XVII paulatim a dogmatica separatam, excolebant V. Candido, V. Baroxio, V. Contenson, P. de Ledesma, P. de Tapia, Io. Martinez del Prado, caeteri, ex O. P.; Io. Azor, V. Filliucci, P. Comitulus, F. de Castropalao, Io. Granados, Ae. Coninck, Io. Dicastillo, P. Laymann alique c. S. I.; P. Sporer, H. de Villalobos, A. Reifxinstvel, O. M. F.; M. Bonacina, Io. Ac. Trullench, etc.

IX. *Magis ad praxim attendebat*, vestigia insectantes doctores Navarro (M. de Azpilcueta, Caietani, Toleti aliorumque qui praeter opera magis speculativa conscripserant manualia specialia pro confessariis: ex O. P. plures ut v.gr. B. de Ledesma, L. Lopez, P. de Soto et M. Wigant; ex O. S. B., B. Sayr; P. Marchant et Io. Bosco, O. F. M.; c. Soc. Iesu E. Sa, V. Reynaud, A. de Escobar, L. de Torres, H. Henriquez, I. Illsung, H. Busenbaum; A. ab. Spirito Sancto O. Carm., L. Abelly alique plures.

Eminent ob diversos titulos inter omnes, speciali commemoratione digni: A. Tostado qui in commentandis Scripturis plurimas quaestiones ordinis practici agitavit; Vitoria, fama celebratus ob suas Relectiones, in quibus, derelinquens sententias Lombardi, felici innovatione a posteris imitanda sollerter Summam Aquinatis commentatus est, cum applicationibus ad quaestiones novas sui temporis; in quibus fundamentum scholasticum iuri gentium apposuit; Passerini, insignis specialista in expositione doctrinae circa diversos hominum status et officia; Soto, Banez, Medina, Lessio, Molina, Lugo, praeclarissimi expositores doctrinae de iustitia et iure, quorum Lessio, nitidus et pius, summe commendandus habebatur a

* J. Brown Scott, *Francisco de Vitoria and his law of nations* (Oxford 1914). iuxta hunc auctorem probabiliter inspiratur Vitoria in A. Tostado, qui venis fuisset auctor iuris gentium. Cf. eiusdem, *El oriffen cspafiol del drccho iMmwrioml moderno* (Valladolid 1923).

S. F. de Sales, Lugo a S. Alfonso'* doctissimus est celebratus et talis "qui, post D. Thomam, non temere, inter alios theologos facile princeps dici potest"; approbantibus et confirmantibus 1) Annibale et Bouquillon '°; Th. Sanchez, subtilitate, perspicuitate, diligentia insignis, cuius classicum est opus de matrimonio, a Clemente VIII et a Congregationibus romanis summe consideratum; F. Suarez, apud quem commentaria ad Summam Sti. Thomae nanciscuntur propriam personalitatem, et plenitudinem scientificae expositionis attingunt, cuius "moralis est positiva, speculativa, polemica et casuistica, omnibus sci. partibus absoluta; in ea miramur ubique coniuncta eruditionem, vim et subtilitatem, diligentiam, sobrietatem et prudentiam, pietatem"''1; P. Laymann, mira gravitate, ordine, claritate, eruditione, spiritu iuridico eminens; Ioh. Cardenas, maturitate ingenii, ponderatione iudicii et prudentia insignis, A. de Castro, notus inter moralistas ob theoriam legis poenalis; Ioh. a S. Thoma, egregius expositor doctrinae de habitibus, virtutibus et donis supernaturalibus; nec ultimo loco H. Busenbaum, cuius notissima *Medulla theologiae moralis* ducentas circiter reeditiones in diversis nationibus et linguis habuit inter annos 1645-1770, quaeque ut manuale universale adhibebatur ad hauriendam formationem moralem in ordine ad praxim pastorem. Ita incredibilis fuit eius influxus in aulis theologiae, consecrationemque accepit quando S. Alfonsus Medullam explanandam suscepit, sicut iam pridem fecerat Lacroix; sic, per S. Alfonsum saec. XVIII et per P. Gury saec. XIX, perrexit Busenbaum influere in studio theologiae moralis usque ad nostra tempora in manualibus scholaribus accommodatis a Gury-Ballerini, Gury-Sabetti, Gury-Ferreres, Gury-Dumas, Gury-Tummolo etc. Ipse Busenbaum in conficienda Medulla attenderat ad providendum discipulis pro cursu speciali theologiae moralis, qui, praeter scholam casuum, in aulis S. I. ex professo, solide etsi succinte, tradendus commendabatur iam initio saeculi XVII, cum in cursu generali professores non satis exercerent alumnos in iis quae ad efformandos mores spectant, controversiis speculativis nimis detenti.

11. Tertia periodus. A saeculo XVIII usque ad tempus actuale.

Cum in dies magis ac magis negligerentur solida principia scholastica et speculativa, auctoresque occuparentur de solutionibus mere practicis et de iuridicis cavillationibus, circumstantiae aptae erant pro controversiis, in quibus ingenia sine magna utilitate et potius cum vero detrimento exercerentur; quod et evenit, quando controversia una prae aliis evasit acuta circa efformationem conscientiae et de usu opinionum probabilium. Nimirum, sententia quae pridem fuerat et semper remanere debebat unanimis de obligatione sequendi partem tutiorem quando ageretur de dubio ultimo-practico num

“ *Theologia moralis* 1.3 n.552.

” Prior scribit "omnium antea, uno Angelico «xcepto, et postea mornhstarum maximus”. *Summula theologiae moralis* 1.5. Posterior vero: "Certo profunditate, ingenii acumine, perspicaci opinionum crisi, subtilissima rerum analysi, nulli secundus.” *Theol. mor, fundam.** 173 p.116 nota 7.

M Boüqü!U.ov, o. c. 173 p.114 nota 9. Circa vim formativam operum P. Suarez asserit idem auctor: "Nullus est qui amnes simul perfecti theologi dotes plenius cumulaverit... nullus cuius assiduum studium tanti valeat ad sensum theologicum apud discipulos evolvendum et perficiendum" (/l. c.).

aliqua actio esset honesta vel inhonesta, non eadem unanimitate sustentabatur inter rigoristas et laxistas, probabilioristas et probabilistas, in quaestione de licetate actionis positae ab eo qui ducitur opinionione remoto-practica non certa.

I. *In controversia probabilismi* postquam B. de Medina quaestionem expresse proposuerat (cf. q.19,6) et secundum systema quod hodie vocamus probabilismum, ut pluribus videtur, ad mentem Sti. Thomae resolverat, auctores fere universi eidem adhaerebant etiam in aulis O. P. usque ad tempora Io. a S. Thoma. At vero post Capitulum generale Ordinis a. 1654 et post opus morale critério probabilioristico confectum a R. Billuart, plerique dominicani profitebantur probabiliorismum, quem sustentaverant iam tempore prioris I. Mercorus, V. Contenson, P. Fagnanus, Io. B. Gonet, etc. E contra AA. scotistae, ut F. Bordonus, Io. Bosco, etc. et iesuitae, paucissimis exceptis, adhaerebant probabilismo, etiam postquam Th. Gonzalez propugnavit⁷ et introducere voluit probabiliorismum in S. I.; nam, praeter M. de Elizalde, Th. Muniesa, I. Camargo, Io. B. Taberna, Io. Gisbert, G. Antoine, vix aliquos sectatores habuit, quin imo ex professo impugnatus fuit post A. Terillo ab A. Mendo, M. de Esparza, Ch. Rassler, P. Segneri, etc.

Nihil mirum quod exaggerationes hinc inde proferrentur in aestu controversiae, et sententiae intra limites sanae libertatis diversae acrius a diversis sustentarentur. Sic probabiliorismum rigidiorum, addita saepe impugnatione probabilismi non sine plausu iansenistarum, profitebantur plures ut Natalis Alexander, V. Baronio, D. Concina, V. Patuzzi, etc., ex O. P.; P. Comitulus, A. Bianchi, etc., e S. I.; H. Tournely, continuatus a P. Collet, etc. Sanum probabilismum prosequerentur plerique franciscani et iesuitae, quamvis personaliter essent interdum austeri, ad hoc adducti et fere obligati propter sollicitudinem pastorem et impugnationem iansenismi; necnon alii plures, etiam ex O. P. ut Ferre et Larraga.

Limites aequitatis excedebant ex una parte tutioristae: Sinnigh, Merenda, Steyaert, H. a S. Ignatio, L. Habert, C. Iuenin, etc.; ex alia, *nimis benigni* quidam scriptores, ut cultissimus Io. Caramuel O. Cist., Io. Sanchez, M. Moya S. I. (non vero A. Escobar, ut calumniose asseruit Pascal), theatinus A. Diana, Leander a SS. Sacramento O. SS. Trin., quorum nonnullae propositiones laxae interdum proferebant in nimia reactione adversus tutiorismum; quibus proximius accedebant alii ut St. Bauny, G. Gobat, Th. Tamburini, S. Fagundes e S. I., Z. Pasqualigo theatinus, etc. Hinc factum est ut ultimo tertio saeculi XVII plures propositiones ob nimiam aut severitatem aut laxitatem proscriptae fuerint a Pontificibus Alexandro VII, Innocentio XI et Alexandro VIII⁸. Impugnationes iansenistarum necnon et plurium catholicorum, v. gr. Patuzzi, moverunt ipsum S. Alfonso ut, saltem verbotenus, recederet a probabilismo

⁷ Sic v.gr. U. Lopez, *Thesis probabilismi ex Sto. Thoma demonstrata*: PcrMorCanLit 25 (1936) 3S-49.118-136.157-170; 26 (1937) 17-33. Cf. n.268 et nota 89.

⁸ Potissimum in opere *Fundamentum theologiae moralis*, id est tractatus theologicus de recto usu opinionum probabilium (Roma 1694).

⁹ Cf. D 1101.1145 1151-1215 1291-1321; D Viva, *Damnatarum thesium twlogica trutina** (Padua 1717); I. Doi.i.ingkr-II. Reusch, *Geschichte der Mfralslrtrttiaken... scit der scchschnen Jahrhundert* 1,3-478.

quem initio (1755-1762) fuerat professus etsi in probabiliorismo institutus, et systemati cuiusdam medii aequiprobabilismi adhaereret, a iesuitis F. Rebelo, Ch. Rassier (?), A. Alayr, a benedictino Schmier, ab E. Amort aliisque iam prius professi, sed per filios S. Alphonsi demum quasi consecrati, et a pluribus dominicans posterioribus, ut I. Moran, Saralegui, Gardeil, Mandonnet, etc., approbati.

II. *Morali ascetico-mysticae* laudabiliter navarunt operam saeculis XVI-XVII, inter plurimos quos referre nimis longum esset, L. Buossio, L. de la Puente, Io. E. Nuremberg, Io. Bona, praesertim S. F. de Sales, tam bene de morali ascetica meritis in applicatione eiusdem ad vitam fidelium.

III. *Ineunte saeculo* quando, substituta metodo scholastica pro ratione cartesiana ac saeviente lue iansenistica, magna confusio in disciplinis ecclesiasticis aderat, distractis etiam animis optimorum ad controversias inter probabilistas et antiprobabilistas, rapido cursu decessit e suo splendore moralis scientia, quae iam saeculo XVII progrediente magis ac magis declinabat. Attamen huius temporis fuerunt aliqui minime spernendi moralistae, ut F. CUNILIATI, V. GOTTI, F. SCARPAZZA, ac praesertim C. R. BILLUART, O. P.; R. SASSERATH O. Min. C.; C. LUYDL, Cl. FRASSEN, P. SPORER, A. HOLZMANN, A. REIFEENSTUEL, B. ELBEL, O. M. F.; N. MAZZOTTA, C. LACROIX, G. ANTOINE, Wirceburgenses, Io. REUTER, E. VOIT, S. I.; C. RONCAGLIA, Mc. STRUGGL, E. AMORT, P. COLLET, P. LAMBERTINI; imprimis vero Cermalitani Saimanticenses (praesertim A. a Matre Dei), qui insigne monumentum, a S. Alfonso valde miratum et usurpatum, theologiae morali erexerunt, synthesim thomisticam moralis et dogmatis, sicut et Billuart, retinentes et usui valedicendi quaestionibus speculativis morem non gerentes.

IV. *Medio tandem saeculo XVIII* (1696-1787) divina providentia egregiam figuram suscitavit S. Alfonso, cuius auctoritate, prudentia et pondere, nimia severitas et nimia benignitas a scholis catholicis feliciter expulsae fuerunt, et optata quies animorum, vel ad ipsum progressum scientiarum necessaria, agminibus probabilistarum et antiprobabilistarum allata fuit. "Eminet S. Doctor sapienti opinionum delectu et eximio sensu christiano, potius quam profunda eruditione aut ordinata rerum expositione; uno verbo dicere liceat, parte prudentiali (quae ipsi quasi unice cordi erat) plerisque praestat, parte vero stricte scientifica (quam immensis laboribus distentus minus curare potuit) multis cedit"

Eius ergo opera moralia et pastoralia non tam propter originalitatem vel profunditatem quam propter maturitatem et prudentiam practicam commendantur, idcoque imprimis ab Ecclesia specialiter in doctrina morum est approbatus.

V. *Post S. Alfonso*, tempore quo gentium Christianarum rebellio adversus principia traditionalia consummabatur, moralistae egregii vix prodire. Sed profligatis definitive iansenismo et gallicanismo, superatis etiam rationalismo germanico et iosephinismo austriaco, id obtentum est ut, commendante Sede Apostolica,

³ Th. Bouquijz, *Theologia moralis fundamentalis* introd. n.184 p 140-141 nota 7.

« Cf. IZO XIII, *Encycl. Aeterni Patris*- ASS 12 (1879) 97-115; S. C. R. *Decretum concessionis tituli Doctoris S. Alfonso*: ASS 6 (1870) 289-320.

S. Thomas pro tota theologia ac philosophia Christiana, S. Alfonsus pro quaestionibus practicis, duces ab omnibus acciperentur, et paulatim ad studium fontium positivorum fidei et morum Christianorum recederetur ubique; vel in ipsis regionibus germanicis adhuc rationalismo et illuminismo infectis, ope praesertim B. Stattler, H. Oberrauch, M. Schenk1, Io. M. Sailer et Io. B. Hirsch, quibus accedebant ad finem saeculi XIX plures expositores theologiae moralis maxime positivo-systematicae, omissis fere applicationibus casuisticis et iuridicis in favorem considerationum asceticarum, ut F. Probst, C. Martin, Th. Simar, Io. E. Pruner, F. X. Linsenmann, J. Schwane”.

VI. *Muralem praesertim practicam excolebant* S. Alfonso inhaerentes, inde a medio saeculo XIX, plures moralistae bonae notae, tam saeculares (Io. B. Bouvier, Th. Gousset, I. D'Annibale, E. Müller, D. Delama, A. GopferT, P. Scavini, I. Frassinetti) quam religiosi (I. Moran et Saralegui, ex O. P.; P. van der Velden, I. C. Vives, de Varceno, H. Gatterer a Sexten, O. Min. C.; P. Glry, A. Ballerini et D. Palmieri, A. Lehmkuhl, A. Bulot, Th. Slater, M. Matharan, A. Sabetti, e S. I.; T. Aertnys, Cl. Marc, P. Kenrick, A. Konings e C. SS. R.; R. A S.Iosepii, O. Carm. Disc, et cetera).

VII. *Tractatus speciales* ampliores ediderunt M. Rosset, Th. Bouquillon, I. Carrière, P. H. Marres, J. G. Waffelaert, A. van Gestel, G. Crolly, G. I. Walsh, A. Lopez Pelaez, etc.

VIII. *De theologia casuistica et pastorali* bene meriti fuerunt, inter alios iam citatos, D. Ricci, P. Villada, Ac. Berardi, C. Gennari, I. Alberti, I. Schüch, L. Ruhland, etc.

IV. *Saeculo demum XX*, studium theologiae moralis in dies magis promovebatur in operibus universim notis ab E. Genicot, I. Buceroni, H. Noldin, Io. B. Ferreres, B. Ojetti, A. Vermeersch, I. Ubach, I. Salsmans, F. Hürth, G. Payen, L. Rodrigo, etc. e S. I.; D. Prümmer et B. H. Merkelbach ex O. P.; S. A. Loiano et H. Jone ex O. Min. C.; Io. B. Raus, F. X. Gestermann, C. A. Damen, F. Ter Haar, L. Wouters e C. SS. R.; I. Busquet et I. Garcia Bayon, A. Peinador, C. M. F.; A. Piscetta et A. Gennaro S. S.; A. Koch, P. Gasparri, A. de Smet, A. Tanqueray, I. Mausbach, Io. B. Pighi, O. Schilling, F. Tillmann, etc., etc.

Hinc patet instauratam esse scientiam theologiam ultimis hisce temporibus etiam in parte morali, quamquam “maiora et vere scientifica opera de re morali, adhuc plurimum desunt”, et nondum disparuit “noxia illa separatio dogmaticae et moralis, speculativae et practicae, quae nocet profundiori et vere scientifico studio practicae doctrinae””.

” Cf. J. Diebolt, *La théologie morale catholique en Allemagne ou temps du Phdosophisme et de la Restauration* (Strasburgo 1926); P. Hadrossek, *Die Dedeutung des Systemgedankes für die Moralthcologie im Deutschland seit der Thomas-Renaissance* (Munich 1950). Posterius contra oppugnationes et calumnias adversariorum (P. v. Hocnsbroeck et R. Grassmann) moralem catholicam defenderunt: J. Mausbach, *Die hatholische Moral und ihre Gegner* (Colonia 1921); O. Schilling, *Apologie der katholischen Moral* (Paderborn 1937).

” B. H. MmncLBACH, I’8,111.

12. Quare hodiernis moralistis haec imprimis incumbere videntur officia:

a) “Ut, redintegrata metodo scholastica, *rationalem investigationem plenius perficere* et intrinsecam rerum rationem magis inspicere studeant”⁷⁰; id autem spiritu et criterio plane theologico, informato veritatibus christologicis, et modo constructivo, reiecto nimio ethicismo philosophico et extrinsecismo iuridico quem interdum sapiunt theologica opera, attenta tamen indole hodiernae societatis a sensu religioso et pio nimis alienae.

α) “Ut non solum de peccatis, praesertim mortalibus, agant, sed etiam *doctrinam de virtutibus exponant*, etiam in his quae sunt de perfectione aut consilio”⁷⁰, et “sublimis evangelii perfectio apertius et audacius praedicetur”⁸¹ insisterendo *aspectui positivo et supernaturali* vitae Christianae; est enim theologia moralis “schola caritatis Christi”, ut quondam (a. 1926) exposuit Pius XI alumni Collegiorum Urbis, et Venneersch laudes pontificias meruit quod in suo opere “la pietà religiosa fa seguire prudentemente alla parte precettiva cd obbligatoria, quella troppo spesso negletta iu simili trattati scientifici!, ma non mono opportuna, la parte di consiglio c di perfezione cristiana”⁸².

c) “Ut novis factis et hodiernis necessitatibus, quae ex *psychologicis, politicis, socialibus* aut *oeconomicis adiunctis* natae sunt, magis attendant atque accuratiores solutiones prosequantur”⁸³. Sane angunt bonorum hominum animos nostris diebus: *in re ascetica*, sic dictus americanismus, cui accedunt ex adverso renovatio suspecti mysticismi, quaestiones de metodo spirituali, de liturgica informatione pietatis; *in re politica*, configuratio et iura nationum, institutio iuventutis ab Statu; *in re sociali*, communismus et sociales reformationes; *in re psychologica*, obscuritates non paucae, quibus frequentissimae alterationes animi et depravatio sensus moralis ob modernas libertates dant locum, in examinanda et mensuranda responsabilitate morali etc. Iam vero theologiae mo-

* Idem, *ibid.*

M Idem, *ibid.*

M A. Vermeersch, P,22; cf. eiusdem auctoris art. *Soixante ans de théologie morale*; *NouvRevTh* 56 (1929) 878.

M P. Card. Gasparei a Socr. Status, in epistola ad P. Vermeersch 4,11,13. Cf. Van der Heeren, *Modi distribuendi partem theologiae moralis specialis quae de virtutibus et vitiis procedit*; *CollBrug* 13 (1908) 376-380.

« B. H. Merkeldach, *l.c.*; cf. U. I. E. E. ζ, *Quo vertitur probabilities*. *PerMorCanlJt* 31 (1942) 14.

rail's est non solum aptos et prudentes confessarios efformare. sed etiam viros doctos et expertes consiliarios in multiplicibus quaestionibus vitae modernae.

Ita satisfiet desideriis Romanorum Pontificum, optantium ut per rectam et solidam principiorum Christianorum expositionem deveniatur iterum ad clarum conceptum vitae individuals et collectivae cum obligationibus religiosis, personalibus et socialibus sociandae, superata ista confusione et quasi insensibilitate morali quam fatum nostri temporis mundo attulit. Simul etiam satisfiet postulatis optimorum quorumque qui in studio theologiae moralis iure censent cavendum a nimia illa casuistica in qua potius probabilitati quam prudentiae Christianae consulatur, et cuidam extrinsecismo arido, inconnexo cum dogmate theologico, incapaci propulsandi ad vitam moralem, mos geratur. Sic denique effugient Manualia nostra accusationem qua dicuntur fovere minimismum quendam moralem, attempta ad detegendam excusationem a lege, cum eis imprimis incumbat definire et proponere virtutes quarum exercitio ad Deum accedamus M.

M Cf. I. Mausbach, *Die katholische Moral uitd ihre Gcgiter* (Colonia 1921); G. Tints, *Tendences actuelles en théologie morale* (Gcmbloux 1940); J. Leclercq, *L'enseignement dc la morale* (Paris 1950).

PARS PRIMA

13. Prima seu fundamentalis pars describit hominis tendentiam ad suum *fuiens per actus humanus*, —regendam norma aliqua, tum interna, *conscientia*, tum externa, *lege*, —frustabilem *peccato*, —promovendam exercicio *virtutum*. Unde sex tractatus.

TRACTATUS I

†

De fine ultimo

14. Theologia moralis est scientia de actibus moralibus quatenus sunt inedia ad finem supernaturalem; unde eos considerat relate ad finem. Sed “finis ita se habet in operativis, sicut principium indemonstrabile in speculativis” et “ex fine sumitur ratio eorum quae sunt ad finem”¹, secundum auream regulam ignatianam *tanti quanti*.

Hinc recte iam philosophi pagani: “quidquid agis prudenter agas, et respice finem”; et Psalmista: “Notum fac mihi, Domine, finem meum”³; nam qui ab eo declinant, “simul inutiles facti sunt”⁴. Similiter sancti a Deo illustrati, ut S. Ignatius de Loyola, qui a consideratione finis ultimi aggreditur exercitia, et optimo quidem iure, nam “finis, etsi postremus [terminus] in executione, est tamen primus [principium] in intentione agentis, et hoc modo habet rationem causae”

Ergo in theologia morali, antequam de eius obiecto materiali, seu de actibus humanis, sermo fiat, exordendum est a consideratione finis ultimi ad quem isti actus ultimatim

¹ S. Thomas, 1-2 q.72 a.S.

² Iu., q.2 ad 3.

³ Ps. 35,8.

⁴ Ps. 13,3.

⁵ S. Thomas, 1-2 q.1 a.1 ad 1.

destinantur, exponendo quis sit, quatenus eius *indoles*, quo *modo* attingatur.

Summa rerum dicendarum: Unde expositis *notionibus* et *divisionibus*, rem totam tribus propositionibus et correlativis consequentiis totidem capitulis absolvemus, explicantes: *finem ultimum* hominis tam ex parte creantis Dei quam ex parte creati hominis (§ 1); *indolem* huius finis sive in se (supernaturalis) sive quod hominem (necessarii et sub adiutorio gratiae supernaturalis obtinendi) (§ 2); *modum* quo consummabitur finis ultimus (§ 3).

S. Thomas, 1-2 q.1-S; Suarez, *De fine ultimo hominis*; Lessius, *De perfectionibus diuinis* 1.14; *De summo bono et aeterna beatitudine hominis*; Salmon-TICENSES, *Cursus theologicus* tr.8 de ultimo fine, tr.9 de beatitudine; Billuart, *Summa S. Thomae, Tr. de fine ultimo*; J. Didiot, *Morale surnaturelle fondamentale* c.1 (Paris 1896); Th. Meyer, *Institutiones iuris naturalis I, De actibus humanis* 4-70 (Friburgi de Br. 1897); Bouquillon, *Theol. mor. fundamentalis* 3 4-18; Lehmkühl, *In.* 1-50; CaThrein, *Moralphilosophie* P, 1,2 p.100-153; J. M. Ramirez, *De hominis beatitudine* (Madrid 1942ss); Merkelhach, P.0-46; Hurth-Ahel *Un.* T,11-43; G. de Broglie, *De fine ultimo humanae vitae* (Paris 1948); Ahrens-Damen. II,1-17; L. Fanfani, 1,9-19; A. Gardeil, *Beatitudo*: DTC 11,497-515; T. Richard, *Din dernière*: DTC V,2477-2504.

De fine ultimo hominis

15. I. Notiones. FINIS est: a) etymologicè *terminus*, sive in genere cuiusque rei, sic v. gr. mors est terminus vitae, sive strictius, alicuius tendentiae vel actionis particularis, *quo obtento agens quiescit et cessat agere*; b) *finaliter*, *id propter quod aliquid fit aut est*, vel id propter quod agens operatur. Dicitur:

Propter quod aliquid fit, nempe vel ex *desiderio* et *indigentia* ad obtinendum, ut plerumque in creaturis; vel ex *amore* et *generositate* ad communicandum, ut semper in Creatore, qui nulla re indiget et omnes in se eminenter continet. Finis, igitur, determinat tendendam vel actionem, adeo ut eo obtento agens cesset tendere vel agere. Consequenter potest considerari et ut principium volendi et ut terminus actionis, v. gr. sanitas pro medico faciente incisionem tumoris.

Spectari potest in fine: obiectum quod intenditur, seu finis *qui*; subiectum cuius gratia aliquid ad finem ordinatur, seu finis *cui*; actio qua eius possessio obtinetur, seu finis *quo*. Haec tria non sunt in concreto fines ad invicem disparati, sed elementa integrantia eundem finem totalem. Sic: in

CREATORE finis *qui* est bonitas onlologica communicanda, seu gloria Ipsius interna; finis *cui*, ipse Deus qui per hanc communicationem sit actu fons bonitatis; finis *quo*, ipsa communicatio, seu gloria Ipsius externa. In creatura linis ultimus *qui* est bonitas divina participanda (gloria interna); finis *cui*, Deus ipse (ita tamen ut subiectum utilitatis sit creatura); finis *quo*, bonitas divina participata (gloria externa).

Finii materialiter identificatur cum bono. Nempe, voluntas nequit moveri neque allici nisi a bono, vero vel apparenti; ideoque finis actuum deliberatorum hominis est semper aliquid sub ratione boni apprehensum, ut aptum ad perficiendum agentem ipsique congruum. Tamen, quia bonum concipitur ut aliquid conveniens appetitui, *formaliter* distinguitur a fine.

Est autem bonum: ratione perfectionis: supremum seu PERFECTUM, si naturam plene perficit, ut finis ultimus; et participatum seu IMPERFECTUM, si eam aliqua solum ratione perficit, ut finis intermedius; *ratione appetibilitatis:* rationale seu honestum, si in se et propter se est appetibile ut naturae rationali conveniens; utile, si propter aliud appetitur, iuvans ut medium ad illud obtinendum; delectabile, si appetitur ut quietans appetitum sui fruitione.

16. II. Dividitur: 1. *Ratione subiecti* in finem: a) operis (intrinsicum), ad quem res vel actio obiective ex natura sua ordinatur (obiectum morale actionis) in morali hominum existimatione; b) operantis (extrinsicum), ad quem res vel actio subiective ex intentione agentis fertur (motivum morale actionis), sive idem sit cum fine operis sive diversus.

2. *Ratione termini*, finis *operantis* est: a) ultimus, si intenditur ut aliquid extremum, sive absolute seu simpliciter in omni linea, ita ut reliqui fines appetantur propter illum, sive relative seu secundum quid, quando solum in aliqua serie actuum est ultimus, v.gr. respectu sanitatis recuperandae; b) intermedius, ad quem actio vel res ordinatur, sed cum relatione ad finem ulteriorem, et sic intenditur in se, non propter se. Similis est divisio in finem *remotum* et *proximum*, prout aliquid a voluntate intendatur mediante alio fine vel nullo interposito.

3. *Ratione intentionis* in: a) *primarium*, si per se movet et ratione sui intenditur, v.gr. cultus Dei in sacerdote missam celebrante, sive ratione causalitatis sit adaequatus ad

movendum agentem (totalis), sive non (partialis); α) secundarium, si movet propter coniunctionem cum alio cui subordinatur ut magis principali, impellendo ad illum, ut in sacerdote qui celebrat *etiam* ob stipendium.

4. **Ratione mediorum** in: a) Naturali, si naturalibus mediis attingi potest; b) supernaturali, si per sola media supernaturalia obtineri valet.

17. I. BEATITUDG est *status omnium bonorum aggregatione perfectus* (Boetius). Dicitur:

Status, seu condicio stabilis et absolute indeficiens, sine ullo amissionis timore aut periculo, ac proinde aeternus pro anima immortalis.

Omnium bonorum aggregatione perfectus, et sic includens non solum beatitudinem *essentialem*, quae est in stabili possessione Summi et perfecti Boni, omne malum excludentis, omne desiderium implentis, sed etiam *accidentalem*, quae comprehendit bona in se insufficientia, sed accessorie accumulata ad bonum perfectum.

18. II. Distinguitur: a) Subiectiva seu formalis, quae est boni sufficientis et completi possessio ac fruitio stabilis;

b) Objectiva, quae est obiectum beatificans; sive *essentiale*, seu bonum terminans tendentiam animae rationalis in felicitatem ac totaliter quietans et satians eiusdem appetitionem °, sive *accidentale*, seu accessorie additum, ut supra expositum est;

c) Naturalis et supernaturalis, prout obiectum beatificans eiusque possessio non apprehendatur et possideatur nisi secundum facultates ac exigentias naturae, vel excedat omnem capacitatem naturalem.

19. III. Principium generale: Deus est finis ultimus hominis eiusque actuum, ita ut homo in omnibus suis actionibus debeat tendere ad Deum glorificandum eundemque possidendum.

Cum dicimus Deum esse finem ultimum hominis eiusque activitatis, iure praesupponimus Deum habuisse aliquem finem subiectivum in creando homine, est enim ens rationabilissimus, et omnia rationalia, deliberate agentia, agunt propter

• Cf. S. Thomas, 1-2 q.2 a.8.

tincni. Il lunc Qutcin finem consideramus! tum c.v *parte crean~lis Dei*, quatenus indicatur non quidem causa finalis proprie dicta, cum Ipse omnis boni plenitudo sit, sed ratio motiva explicans in Deo volitionem hominis ad existentiam vocati; tum *ex parte hominis creati*, et in eo sub duplici respectu, pro duplici quem habet a Deo sibi praefixum finem, alium *externuni*, sci. Dei glorificationem, cuius obligatio exponitur, alium *internum* ei proprium, sci. perfectionem et bonum sui ipsius. Hinc ergo:

20. 1. *Finis operantis Eei est ipsius infinita perfectio et intrinseca bonitas manifestanda et communicanda* (gloria interna).

Ipsius perfectio et bonitas manifestanda; unde ipse Deus est finis *cui* absolute hominis (etsi non subiectum utilitatis) sicut totius universi⁷; ut sci. actu sit fons bonitatis, cuius infinitae perfectiones manifestentur et communicentur per bona et in bonis quae creaturis impertitur. Quod sic probatur:

Ecclesia (D 1783): “Hic solus verus Deus, bonitate sua et omnipotenti virtute, non ad augendam suam beatitudinem nec ad acquirendam, sed ad manifestandam perfectionem suam per bona quae creaturis impertitur, liberrimo consilio simul ab initio temporis utramque de nihilo condidit creaturam spiritualem et corporalem...”⁸.

S. Scriptura inter innumera testimonia refert Rom 11,36: "Quoniam ex Ipso, et per Ipsum et in Ipso (rectius in Ipsum) sunt omnia: Ipsi gloria in saecula. Amen"; Apoc 22,13: "Ego sum α et ω , primus et novissimus, principium et finis." Prov 17,4: Universa propter semetipsum operatus est Dominus, impium quoque ad diem malum.

Traditio patristica pulchris abundat documentis: v.gr. Athenagoras (R 168): “Liquet Deum, si prima et latius patens consideretur ratio, propter seipsum et elucentem in

⁷ “Universa propter semetipsum operatus est Dominus” (Prov sci. non propter bonitatem ex illis repetendam sibi, neque propter gloriam exter-⁸n, quae formaiiter manet extra Deum, sed propter gloriam suam creaturis communicandam. Ideo, quamquam gloria divina est finis primarius hominis, Deus homines vero amore benevolentiae prosequitur, quia gloriam in eis quaerit non propter se sed propter illos. Cf. J. Grivkt, *De Véaoùm de Dieu*: Et 125(1910) 753-768.

¹ Similiter *Catechismtis rom*, p.1 c.2 n.15: “Neque vero ulla alia fuit causa quae illum ad opus creationis impelleret, nisi ut rebus quae ab ipso effectae essent, bonitatem suam impertiretur.”

omnibus ipsius operibus bonitatem et sapientiam adductum fuisse, ut hominem faceret". S. Irenaeus (R 231): "Igitur initio, non quasi indigens Deus nostro ministerio indigens iussit ut cum sequeremur, sed nobis ipsis attribuens salutem." Cf. ulterius ibid. 462 884 1005 etc.

Ratio nos docet: a) *obicclum primarium divini amoris esse ipsam divinam Bonitatem*, quae non potest augeri sed solum manifestari et communicari; quaelibet extra Deum non posse amari aut intendi a Deo nisi ratione suae Bonitatis et quatenus sint participatio eiusdem⁹; b) *finem extra operantem positum intendi ut aliquid nondum habitum*. Iam vero, cum Deo causae primae nihil deficiat, finis Ipsius hominem creantis et ratio cohonestans hominem ab Eo creatum non potest esse extra ipsum Deum, sed est agnitio et complacentia Dei in sua infinita perfectione eiusdemque manifestatio; ex qua sequitur gloria externa Creatoris et perfectio creaturae.

21. Unde concludes: Inexhausta Dei bonitas seu essendi plenitudo, in quantum *summe communicabitis* seu imitabilis ad extra, fuit ratio cur Deus creaverit mundum; eadem, in quantum *summe sibi sufficiens*, est ratio cur potuerit non creare. Utraque sita in Deo est unum idemque, sci. gloria Dei interna in exercitio suae libertatis. Recte Catcchismus rornatius (p.1 c.2 n.15); "Deus... mundum... ex nihilo creavit, idque nulla vi aut necessitate coactus, sed sua sponte et voluntate instituit".

22. 2. *Finis obiectivus hominis creati externus et primarius est manifestatio perfectionum divinarum in scipso* (gloria Dei externa).

Finis obiectivus primarius, nimirum, ex ipsa essentiali relatione creaturae ad Creatorem et secundum divinam ordinationem homo debet glorificare Deum in omni actu deliberato, ad imitationem Iesu Christi¹⁰, divinas perfectiones agnoscendo, amando, laudando, non quidem necessario explicite et expresse, sed saltem implicite et virtualiter, quatenus nihil agat quod agnitioni, amori, laudibus divinis opponatur, seu quod natura sua aversetur a fine ultimo, praecipiente Apostolo: "Sive manducatis, sive bibitis, sive aliud

• Cf. S. Thomas. 1 q.44 a.4 c; L. Lr ssio, *De perfectionibus moribusque divinis* 1.14. Hoc libro, cui titulus *De fine ultimo*, magnum influxum exercuit Lr ssio ut doctrina de gloria divina tanquam finis creationis clarius in dies proponeretur.

u Nimirum, propter subjectionem perfectam qua "Ego quae placita sunt Ei facio semper" (Io 8,29) potuit in oratione sacerdotali exclamare: "Ego Te clarificari super terram; opus consummavi quoti dedisti mihi ut faciam" (Io 17,4). Iam vero, finis ultimus operum nostrorum non est diversus, cum Christus fuerit nobis et via et veritas.

quid facitis, omnia in gloriam Dei facite” (1 Cor 10,31).

non faciat, peccabit et Deo offendet (I) 1290), graviter vel leviter prout actus qui adversantur fini ultimo ab eo prorsus et substantialiter deflectant, vel tantum ex parte et accidentaliter. Et si definitive deficiat a fine ultimo, adhuc ad gloriam Dei materiale conferet, infinitam iustitiani in se manifestando eamque invitus glorificando.

Manifestatio perfectionum divinarum fit in homine per aliquam assimilationem ad Deum tanquam ad exemplar primum. Hunc finem primum habet homo communem cum reliquis creaturis, diversa tamen ratione. Nimirum, gloria Dei externa materialiter habetur eo quod ad extra prodantur eius attributa, estque semper in aliqua *assimilatione* creaturae ad perfectionem Dei tanquam ad exemplar ultimum. Sed irrationalia sunt merum *vestigium* et similitudo ontologica Dei, et perfectiones divinas exhibent valde imperfecte in suo esse (anorganica) et necessario agere (organica et irrationalia sensitiva); realiter tamen, illi gloriam materiale seu obiectivam referendo, nam etiam “caeli enarrant gloriam Dei” (Ps 18,2). E contra, creaturae rationales sunt vera Dei *imago*, etsi analogica (cf. Gen 1,26-27), eique assimilantur tum per esse corporeum et operationes materiales, tum praesertim per deliberatum agere aliasque operationes, ut intelligere, revereri, amare, quibus possunt ac debent reddere Deo gloriam formalem per subiectionem consciam et laudem. Probatur:

23. Ecclesia in Vat. (D 1805) pronuntiavit hoc anathema: “Si quis... mundum ad Dei gloriam conditum esse negaverit, a.s.”. Mundum autem significabat “utramque... creaturam, spiritualem et corporealem” (cf D 1783).

S. Scriptura passim haec testatur; v.gr. Eccl 17,7-8: “Posuit oculum suum super corda illorum, ostendere illis magnalia operum suorum, ut nomen sanctificationis collaudent, et gloriari in mirabilibus illius, ut magnalia enarrent operum eius.” Is 43,7: “Et omnem qui invocat nomen meum, in gloriam meam creavi eum, formavi eum et feci eum.” Ban 3,82.90: “Benedicite, omnes religiosi. Domino... laudate et confitemini ei...”. Rom 1,20-21: “Invisibilia enim ipsius, a creatura mundi, per ea quae facta sunt intellecta, conspiciuntur, ita ut sint inexcusabiles; quia cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt.”

Traditio patristica similiter abundat. *Didache* (R 7): "Tu, Domine omnipotens, creasti omnia propter nomen tuum." *Theopijii.es Antjocfi.* (R 171): "Omnia Deus fecit... ut ex operibus cognoscatur et intelligatur eius maiestas"¹¹.

Ratio aperte id demonstrat: Etenim, ex propositione praecedenti Deus est finis cui hominis, ergo homo ad Deum ordinatur; iam vero, Deus intimius habet in se perfectionem et bonitatem infinitam. Ergo nihil potest quaerere nihilque amare extra se, nisi quatenus manifestationem et participationem divinae perfectionis, sci. gloriam sibi externam, in hoc consistentem quod homo divinam bonitatem glorificet¹².

Porro nobilissima creatura mundi, cui reliqua subiecta sunt, ultimatim tendit natura sua ad hanc participationem per cognitionem et amorem perfectum.

Praeterea, ille debet esse finis ultimus creationis, qui est finis ultimae consummationis rerum. Atqui finalis tam bonorum quam malorum consummatio fiet in laudem et gloriam Dei, testante S. Scriptura de iustis (Eph 1,5-14) quod Deus "Praedestinavit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum in Ipsum, secundum propositum voluntatis suae, in laudem gloriae gratiae suae, in qua gratificavit nos in dilecto Filio suo... ut simus in laudem gloriae eius..."; de reprobis autem (Rom 9,22) quod Deus "volens ostendere iram, et notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa irae, apta ad interitum".

24. Unde concludes: 1. Rectissime describit S. Paulus finem universi in nostro ordine supernatural! redintegrato per Christum, illis verbis (1 Cor 15,24-27) :

"Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum evacaverit omnem principatum et potestatem et virtutem... Cum autem subiecta fuerint illi omnia, tunc et ipse Filius subiectus erit Ei, qui subiecit sibi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus."

2. In hac destinatione hominis ad gloriam Dei externam in scipso manifestandam, cui accedit finis ipsi homini intrinsecus propriae consummationis per possessionem Dei, habetur non tantum ratio

*' Deus, ut α et ω omnium rerum, non potest non intendere primario propriam gloriam. Neque in eo profert quamdam ambitionem vitiosam, ut censuerunt Hermes et Günther; nam ambitio est in indebita et inordinata proprii honoris gloriaeque appetentia. Iam vero, Deus inordinate ageret praecise si erutur felicitatem propriae gloriae praeferret. Neque ideo putandum est Deum non ferri in creaturas gratuita benevolentia, ut illi putaverunt; nihil enim boni Deo ex creaturis accrescit, sed mera gloria externa oritur quae cum non tangit

" Gloria Dei externa alia est solum *obiectiva*, in quantum exhibetur » creaturis aliqua Dei imago; alia vero *obiectiva simul et formalis*, in quantum exhibetur et simul cognoscitur, amatur, laudatur. Haec exclusiva est creaturae rationalis; illa tribuitur etiam ab irrationabilibus.

obligationum, sed etiam validissimum *fundamentum dignitatis, indefendentiae, verae libertatis et inriimi inalienabilium* quae singuli homines habent ad vitam bonaque ipsi necessaria, et ad prosequendum suum finem sine subiect'one directa aliis hominibus. E contra falsae theoriae acatholicae de fine hominis destruunt veram personalitatem, dignitatem et libertatem humanam, individua saprificando collectivitati deificatae.

25. 3. *Finis hominis creati internus et secundarius consistit in propria consummatione intrinseca beatificante.*

Finis secundarius iste non re sed tantum ratione differt a primario, nam in Dei gloria formali consistit beatitudo creaturae rationalis, et sumum huius bonum non potest esse nisi summa Dei gloria apprehensa et amata. Ideo, cum homo gloriam Dei externam seu finem suum primum prosequitur, eo ipso propriam felicitatem seu finem secundarium promovet, non quidem Deum adhibendo ut medium ad beatum sed Illum ultimatim appetendo propter infinitam suam bonitatem.

Consummatio propria beatificans erit per obtentionem omnium quae secundum suam naturam et divinam ordinationem eidem constitutive, consecutive, exigitive conveniunt, ita ut satisfiat in ipso tendentia innata qua omni actione deliberata agit propter aliquem finem; et quidem ultimatim, saltem implicate, propter obtinendam beatitudinem perfectam, in qua est finis ultimus proprius internus sibi a Creatore inditus. Probatur:

26. Ecclesia in suo magisterio agit quidem de fine ultimo et de beatitudine hominis historici ad ordinem supernaturalem elevati; sed quia finis supernaturalis, essentialiter perfectior quoad modum, idem est in re cum naturali, argumentum potest depromi ex eo magisterio. Iam vero in ordine supernaturali beatitudo supernaturalis hominum reponitur in solo Deo, Summo Bono, per intellectum et voluntatem possesso.

S. Scriptura describit Deum exequentem suum consilium faciendi "hominem ad imaginem et similitudinem nostram" (Gen 1,26-27). Homo spiritualis tendit ad Illum qui solus potest ipsum beatificare: "quid enim mihi est in caelo, et a te quid volui super terram?" (Ps 72,25).

Traditio patristica pulchre illustrat: v.gr., *Athenagoras* (R 168): "Deus autem nec frustra hominem fecit, est enim

sapiens... nec ad proprium suum usum, nulla enim re indiget... sed nec ob aliquam rerum a se creatarum... nihil enim ex iis quae ratione et indicio utuntur ad alterius... usum creatum est aut creatur, sed ad propriam eorum qui creantur vitam et perpetuitatem... Quam ob rem, si... prior et ipsis hominibus creatis interior ratio spectetur, propter ipsorum vitam, quae quidem non ad breve aliquod tempus succedenda", Deus adductus fuit ut hominem faceret. *Lactantius* (R 643): "Idcirco mundus factus est ut nascamur; ideo nascimur ut agnoscamus factorem mundi nostri Deum; ideo agnoscimus ut colamus; ideo colimus ut immortalitatem pro laborum mercede capiamus." *S. Hilarius* (R 884): "Hominem... [Deus] participem beatitudinis suae condidit."

Ratio ostendit finem internum hominis et haberi, quia "unaquaeque creatura est propter suum proprium actum et perfectionem" (5*. *Th.*, 1 q.65 a.2), et in eiusdem plena beatitudine esse collocandum: Etenim finis intrinsecus cuiuslibet rei manifestatur in ipsa rei naturalis ac necessaria tendentia¹³. Iam vero homo, sicut quodlibet aliud ens imperfectum, tendit ad statum perfectum per assecutionem summi ac sufficientis boni, omne malum excludentis omne desiderium implentis.

27. Unde concluditur: 1. Cum naturalis illa tendentia ineluctabilis non possit esse frustra et quasi crudeliter nobis indita, existit possibilitas cuiusmodi statum ex omni parte felicem obtinendi, adiuvante Deo efficaciter visum hominum vires suas in hunc finem fideliter exserentium.

2. Beatitudo hominis, quamquam recte dicitur finis ultimus ipsi proprius, semper subordinata manet gloriae divinae, quae est finis absolute ultimus. Nam si Deus est finis *cui* hominis, omnia quae ad hominem pertinent eumque respiciunt, ideoque ipsa beatitudo, ordinantur ad bonum Dei, i.e. ad gloriam eius externam. Ceterum beatitudo hominis et gloria Dei externa ita inter se connectuntur, ut iisdem actibus constituentur: "Summa eius [Dei] gloria est summum bonum nostrum, et summum bonum nostrum non potest esse nisi summa eius gloria. Ratio est, quia summa eius gloria externa est ipsum a nobis perfecte cognosci, amari et gustari. Unde consistit in tribus actibus vitalibus, et in iisdem formaliter consistit summum bonum nostrum... Summum enim bonum nostrum et for-

u Homo, igitur, ita tendit in suum bonum, ut nec Deum amare possit nisi eum apprehendat ut suum bonum; sed in amando Deo haec non est ^{c4UP} amoris, sed condicio ad amandum, nec Deus fit ullo modo medium beatificandi hominem. Ceterum, licet in statu viae homo saepe tendat ad amandum Deum ut bonum sibi, nec possit semper puro Dei amore moveri (cf. D J330ss), alioquoties debet eum amare in se ipso et in termino semper sic amavit, utpote quae est forma perfecta amoris.

malis beatitas est Deum videre, amare, gustare, seu quod idem uno verbo dici potest, Deo frui”

3. Deus intendit per se et formaliter, etsi secundo, beatitudinem hominis; dum reprobationem malorum solum vult per accidens, et consequenter ad praevisam eorum obstinationem finalem in malo. Aliis verbis, Deus creavit homines ad ostendendam suam bonitatem in omnibus; sed plures cum obligant ad ostendendam iustitiam.

28. 4. *Homo in omnibus suis actibus deliberatis, sive indolis individualis sive socialis, debet tendere ad Deum glorificandum et possidendum.*

Haec propositio fluit ex praecedentibus, potissimum ex altera; sic autem probatur vel explicatur:

Homo, cum deliberate agit, aliquod bonum intendit quod habet rationem finis respectu talis actionis deliberatae. Porro illud bonum intendit, aut tanquam perfectum et plene satiativum sui appetitus, aut tanquam ordinatum ad bonum perfectum eo mediante obtinendum. Unde homo deliberate agens semper agit propter ultimum finem immediate vel mediate obtinendum (cf. S. Th., 1-2 q.1 a.6).

Iam vero, finis ultimus propter quem homo potest agere triplex concipi potest: Deus, bonum infinitum; creaturae, bonum finitum; beatitudo in communi concepta. Ita autem existera possunt hi tres fines, ut homo nequeat simul omnes vel plures eorum intendere, sed necessario in singulis actionibus unicum inter eos appetat. Nam quod habet rationem finis ultimi ita hominis appetitum satiat, ut nihil extra ipsum appetendum relinquat, ideoque voluntas tendens in ultimum finem aut in solum Deum fertur, aut in solam creaturam, aut in solam beatitudinem in confuso conceptam.

Haec cum ita sint, cumque homo sit ordinatus ad manifestandam in seipso perfectionem divinam, sequitur eundem nunquam posse agere, sive implicite sive explicite, nisi propter Deum. Nam si actus suos referat ultimatim ad solam creaturam tanquam appetibilem iuxta propriam voluntatem contra divinam, graviter peccat propter gravem despectum et insubordinationem erga finem operantis Dei et hominis creati; si autem eos referat ad beatitudinem in communi, aut sunt referibiles ad Deum quatenus tendunt in veram beatitudinem, et tunc sunt boni et recte ordinati, aut non sunt referibiles

quatenus tendunt in fucatam beatitudinem, et tunc sunt mali et dordinati

lface obligatio hominis, tendendi sci. ad glorificationem divinam in omni actu deliberato, perinde valet quoad activitatem *personalem* individui et *socialem* membri communitatis. Etenim "natura et ratio, quae iubet vel singulos sancte religioseque Deum colere, quod in eius potestate sumus, et quod ab eo profecti ad eum reverti debemus, eadem lege adstringit civilem communitatem. Homines enim communi societate coniuncti nihilo sunt minus in Dei potestate quam singuli, neque minorem quam singuli gratiam Deo societas debet" ie. Similiter in S. Scriptura sententia condemnationis datur reprobis propter transgressionem recti ordinis socialis aequae atque individualis; imo, frequentius neglectae obligationes sociales condemnantur.

29. Unde concludes. 1. Non existit ars propter artem, scientia propter scientiam, virtus propter virtutem; nihil subtrahitur a Deo, nihil extra Deum potest esse finis in se pro homine".

2. Destinatio huius vitae, sicut primario ordinatur ad glorificationem Dei, imperfectam quidem sed praeparatoriam glorificationis perfectae alterius vitae, sic secundo ordinatur ad beatitudinem inchoandam per cognitionem et amorem divinum, ex quibus oritur pax et gaudium etiam in mediis afflictionibus terrenis, quod animalis homo nequit intelligere.

¹⁵ Alii aliter explicant relationem actus peccaminosi ad finem ultimum. Secundum Vazquez (*In* 1-2 q.1 a.5 disp.5 c.1) obiectum actus peccaminosi constituit finem ultimum negativum, qui non refertur ad alium et, ad quem alii non referuntur; secundum Ich. a Sto. Thoma (*De fi*»: *ult.* q.1 disp.1 a.1 n.11 31-32), in peccato veniali homo intendit convenientiam propriam, "quatenus est appetibile iuxta modum propriae et non divinae voluntatis", et sic finem falsum sed inefficaciter et secundum quid, quia habitualiter manet directus in finem verum; secundum BILLUART (*De fine ult.* diss.1 a.5) in peccato veniali intenditur beatitudo in communi seu in confuso. Cf. R. Garkicou-Lacrasci. *La fin ultime du pêche véniel*: RevThom 7 (1924) 314-317.

¹⁶ Leo XIII, Encycl. *Immortale Dei*: ASS 18 (1885) 163.

¹⁷ Cf. C. Ecuia Ruiz, *El arte y la moral* (Montevideo 1941); I. Casanovas. *L'art i la moral* (Barcelona 1928).

De indole finis ultimi in se et quoad hominem

30. Principium generale: Finis ultimus hominis est supernaturalis et obligatorius, obtinendus per rectum usum libertatis et auxilium gratiae.

In praesenti oeconomia salutis, in qua homines per admirabilem dispositionem divinam sunt constituti, finis eorum ultimus non solum obtinetur secundum modum qui vires humanas superat (supernaturalis quoad modum), sed etiam in se ipso excedit omnem facultatem et exigentiam naturae creatae vel creabilis (supernaturalis quoad substantiam); ita tamen ut non sit facultativus sed omnibus praescriptus, ideoque qui illum non obtinet, simpliciter a fine deficit. Utpote supernaturalis quoad suam substantiam, et tamen ut praemium meritorum adultis, ut hereditas infantibus conferendus, Deus praesto erit auxilio gratiae supernaturalis omnibus sufficienter oblatae, quo confortabit vires naturales actandas. Haec paulo magis explicamus.

31. 1. *In praesenti oeconomia salutis finis ultimus hominum est supernaturalis.*

In praesenti oeconomia, nimirum: In oeconomia salutis naturali, quae historice nunquam data est, homo attigisset Deum cognitione abstractiva, mediata, analogica, accidentaliter solum perfectiore illi quam homo viator habet nunc in terra; ideoque amor correspondens et gaudium consequens fuissent quidem sufficientes ad explendam humanam beatitudinis sitim, sed quia ipsa capacitas fuisset multo restrictior ac nunc est. In actuali autem oeconomia, haec omnia erunt ordinis essentialiter superioris. Nam, pro sua benigna voluntate et gratuita bonitate, Deus elevavit hominem ad ordinem supernaturalem auxitque in illo capacitatem ut finem ultimum eo modo adipiscantur qui omnes exigentias et vires naturae humanae excedit, per quandam deificationem, ita ut ipsis iam conveniat cognitio divinae essentiae eiusdem ordinis, etsi non eiusdem gradus, quo Deus se cognoscit, et amor eiusdem ordinis quo Deus se amat, et consequenter fruitio

per gaudium eiusdem ordinis quo Deus ipse visione et amore sui beatur.

Finis est supernaturalis, sci. in actuali providentia, quamquam beatitudo nostra obiectiva eadem remanet, tamen et Deus se manifestabit beatis, et beati Deo assimilabuntur modo essentialiter perfectiore, transcendente omnes exigentias creaturae rationalis et excedente omnia quae constitutive, consecutive, exigitive ad eam spectant. Probaturn:

32. Ecclesia in concilio Viennensi (D 475) damnavit iam pridem errorem Beguardorum et Beguinarum qui, admissa visione Dei in gloria, supposebant eam solis viribus naturalibus verificari: "Quod quaelibet intellectualis natura in se ipsa naturaliter est beata, quodque anima non indiget lumine gloriae, ipsam elevante ad Deum videndum et eo beate fruendum/" Vaticanum (1) 1786), agendo de necessitate fulci, eam non tantum necessitate relativa requirit propter peccatum originale, sed absolute propter elevationem nostram ad ordinem supernaturalem: "Non hac tamen de causa revelatio absolute necessaria dicenda est, sed quia Deus ex infinita bonitate sua ordinavit hominem ad finem supematuralem, ad participanda sci. bona divina, quae humanae mentis intelligentiam omnino superant." Hunc ordinem supematuralem tum in concilio Arausicano iam pridem contra pelagianos et semipelagianos, tum in impugnatione complurium propositionum Bai affirmaverat, imprimis cum thesim 21 damnavit (D 1021): "Humanae naturae sublimatio et exaltatio in consortium divinae naturae debita fuit integritati primae conditionis, et proinde naturalis dicenda est. et non supernaturalis."

S. Scriptura in pluribus locis describit elevationem et vitam supematuralem hominis recte ordinati, cum effectibus formalibus gratiae maximis et pretiosis donis; miratur nostrum consortium divinae naturae, quo semen ipsius in nobis manet (1 Io 3,9), filiationem adoptivam specialem, quia filii Dei nominamur et sumus (1 Io 3,1; cf. Rom 8,15-16) etc., vclut quid praeparatorium illorum quae obtinebimus in termino. Ut aliquid concretum innuamus, possumus referre v.gr. tria priora capita epistolae ad Ephesios, in qua apostolus miratur et laudat Deum qui elegit nos "ut essemus sancti et immaculati in conspectu eius in caritate; qui praedestinavit nos in adoptionem filiorum... secundum propositum volunta*

lis suae... in quo et credentes signati estis Spiritu promissionis Sancto... Ergo iam non estis hospites et advenae, sed estis cives sanctorum et domestici Dei...". Haec vero communicatio inchoata in terra multo perfectius consummabitur in caelo, in ea beatitudine quae describitur superans omnia quae creatura ex natura sua exquirere possit, testante I Cor 2,9: 'Oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascendit quae praeparavit Deus diligentibus se.'

Traditio patristica uberrime testatur nostram elevationem ad ordinem supematuralem. S. Irenaeus (R 253): "Quemadmodum oleaster inserta substantiam quidem ligni non amittit, qualitatem autem fructus immutat..., sic et homo per fidem insertus et assumens Spiritum Dei, substantiam quidem carnis non amittit, qualitatem autem fructus operum immutat et aliud accipit vocabulum, significans illam quae in melius est transmutationem; iam non caro et sanguis, sed homo spiritalis existens edicitur.' S. Gregorius Nyss. (R 1027): "In filii locum a Deo universorum assumptus... excedit suam naturam homo, immortalis factus ex mortali..., in summa Deus ex homine. Nam dignus habitus qui Dei filius fiat, habebit omnino in se Patris dignitatem, et omnium lit paternorum bonorum heres. O liberalitem divitis Domini!" S. Cyrilleus Alex. (R 2106): "Participes eius [Dei] facti per Spiritum, signati sumus in similitudinem cum ipso. Sic enim tandem vetere naturae pulchritudine recuperata, et ad divinam illam naturam reformati... ascendimus ad supernaturalem dignitatem per Christum."

Ratio concludit nostram elevationem ad ordinem supernaturalem ex pluribus textibus S. Scripturae. Sane, si "sine me nihil potestis facere" (Io 15,5), si "Deus est qui operatur in vobis et velle et perficere pro bona voluntate" etc., id sensum plenum non habet nisi in ordine supernaturali.

Accedit quod beatitudo supernaturalis exhibetur ut merces operibus iustis proportionata.

33. Unde concludes: 1. In relatione ad finem supematuralem varii status in historia generis humani opportune distinguuntur: *Status viae*, dum adhuc homo tendit ad finem, qui morte absolvetur, cui consequitur *status termini*, quando finem iam obtinuerit vel ab eodem definitive defecerit; *status originalis iustitiae*, in quo protoparentes conditi fuerunt, ornati gratia sanctificante cum correspondentibus potentiis et iuribus, aliisque pluribus donis praeternaturalibus (integritate, scientia infusa, immortalitate); *status naturae lapsae*, in quem post Adae peccatum genus humanum deicctum fuit, privatum gratia

sanctificante ac donis praeternaturalibus, subiectum peccato et diabolo, incapax attingendi finem supernaturalem ad quem nihilominus mansit destinatum a *Deo*; *status naturae lapsae et reparaetae*, in quo per sacrificium Christi superabunde satisfactum est tum pro peccato protoparentum, tum pro peccatis personalibus singulorum hominum, ac, servitute diaboli deleta, generi humano gratia supernaturalis et possibilitas attingendi finem supernaturalem recuperata.

2. Quoniam tota reparatio generis humani et restauratio perturbatae oeconomiae salutis per Verbum incarnatum perfecta est, patet singulos homines specialissimam relationem ad Christum habere; ipse fuit propitiatio pro peccatis nostris relate ad Patrem, et ex comuncione cum ipso accipimus gratiam supernaturalem fluentem imprimis per sacramenta et gratias actuales a Christo vite in nos palmites; ipse est etiam perfectissima imago Patris et suprema deificatio (piam natura humana poterit unquam obtinere, et qua talis proponitur nobis ut exemplar cui in statu viae et in statu termini configurari debeamus, praesciti et praedestinati a Deo Patre conformes fieri imagini Filii incarnati, “ut sit ipse primogenitus in multis fratribus” (Rom 8,29; cf. Col 1,9-23; Eph 1,3-23; 2,1-10).

34. 2. *Finis ultimus supernatandis non est nobis facultativus sed obligatorius.*

iNon facultativus sed obligatorius: Nimirum, non ita fuit a Deo statutus ut possint homines pro suae libertatis arbitrio determinare utrum velint illius assecutionem quaerere, an in fine mure naturali et suae naturae consentaneo remanere. Sed omnibus est obligatorie praescriptus supernaturalis, adeo ut qui illum non attinget, nec finem naturalem assequetur, et simpliciter a fine sibi praestituto deficiet: privatus visione divina si cum solo peccato originali moriatur, afflicto poenis positivis et damni et sensus in inferno, si praeterea culpis personalibus gravibus Deum offenderit nec debitam paenitentiam egerit.

Hinc patet perperam sentire et indicare eos qui, de donis supernaturalibus minime solliciti, virtutes naturales plus aequo aestimant et, laicismo imperante imbuti, humanismum quendam paganum adeo instaurant adeoque extollunt, ut hominem laicum pro homine sancto velint substituere. Sane homines, etiam sine gratiae adiutorio, possunt aliquid naturaliter bonum operari (D 1027), nec omnia peccatorum et infidelium opera sunt peccata et vitia (D 1025 1035 1040 1298), at naturalibus solis qualitatibus ac donis ornati, apti quidem sunt qui a bonitate divina suscipiantur, sed interea simpliciter deformati deteguntur in sua moralitate, et veris ac sinceris virtutibus orbiati Honestas naturalis optimum quidem est complementum virtutis, ^{cue} gratia non destruat naturam, sed nihil valet comparata cum infimo gradu gratiae alicuius animae justificatae. Probatur:

35. Ecclesia in suis symbolis et definitionibus non agnoscit nisi duos terminos definitivos nostrae existentiae temporalis, alterum caelum seu beatitudinem, alterum infernum: “et qui bona egerunt ibunt in vitam aeternam; qui vero mala, in ignem aeternum” (D 40). Ex pluribus conciliis sufficiat adducere Florentinum (D 693): “illorumque animas qui post baptismum susceptum nullam omnino peccati maculam incurrerunt, illas etiam quae post contractam peccati maculam... sunt purgatae, in caelum mox recipi... Illorum autem animas quae in actuali mortali peccato vel solo originali decedunt, mox in infernum descendere.”

S. Scriptura similiter, et praescribit servitium Dei usque ad perfectionem, et illud reponit in observatione legis naturalis ac exercitio virtutum supernaturalium et consiliorum Christi; poenis autem afficiendos dicit negligentes. Dent 6,13: “Dominum Deum tuum timebis et illi soli servies.” Mt 5,48: “Estote ergo et vos perfecti, sicut et Pater vester caelestis perfectus est.” Mt 19,17: “Si vis ad vitam ingredi, serva mandata.” Io 3,5: “Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu Sancto non potest introire in Regnum Dei.” 1 Cor 13,13: “Nunc autem manent fides, spes, caritas, tria haec”, tanquam fundamentalia totius vitae moralis hominum. Mc 16,16: “Qui crediderit et baptizatus fuerit salvus erit, qui vero non crediderit, condemnabitur.” 1 Cor 6,9-10: “An nescitis quia iniqui regnum Dei non possidebunt? Nolite errare, neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt.” Mt 25,33.41.46 describit indicium finale, in quo vita aeterna pro bene operantibus, supplicium autem aeternum pro reliquis definitur, quin alius terminus intermedius relinquatur.

Traditio patristica admittit quidem opera naturaliter honesta quae fiant sine gratia, at ea inutilia reputat et sine valore pro fine hominibus praefixo. Sic v.gr. S. Augustinus (R 1463): “Ea ipsa opera, quae dicuntur ante fidem, quamvis videantur hominibus laudabilia, inania sunt. Ita mihi videntur esse ut magnae vires et cursus celerrimus praeter viam.” Item (R 1905): “Sed ad hoc eos [infideles] in die indicii cogitationes suae defendent, ut tolerabilius puniantur, quia naturaliter quae legis sunt utcumque fecerunt... hoc tamen peccantes, quod, homines sine fide, non ad cum finem ista

opera retulerunt, ad quem referre debuerunt.” S. Fulgentius (R 2244): “Si quibusdam cognoscentibus Deum, nec tamen sicut Deum glorificantibus, cognitio illa nihil profuit ad salutem, quomodo hi poterunt iusti esse apud Deum, qui sic suis moribus atque operibus bonitatis aliquid servant, ut hoc ad finem Christianae fidei caritatisque non referant? Quibus aliqua quidem bona, quae ad societatis humanae pertinent aequitatem, inesse possunt, sed quia non fide et caritate Dei fiunt, prodesse non possunt.”

Ratio concludit hominem non iam posse satisfieri fine naturali, postquam cognoverit in praesenti ordine de facto visionem Dei intuitivam nobis esse possibilem. Etenim homo non est perfecte beatus quamdiu non possidet omne illud quod desiderare et quaerere potest. Atqui ex revelatione cognoscit se posse videre essentiam divinam, eam amare eaque frui modo supernaturali. Ergo iam nequit esse beatus in mera contemplatione Dei abstractiva cum correspondent! amore et gaudio.

36. 3. *In assecutione finis supernaturalis Deus adiuva-bit omnium hominum naturalem facultatem auxilio gratiae supernaturalis omnibus sufficienter oblato.*

Auxilio gratiae supernaturalis. Nimirum: Posita obligatorietate finis supc naturalis pro omnibus hominibus, talis finis aut attingi poterit dispositionibus naturalibus, et sic Deus posset denegare gratiam supernaturaleni, aut solum actibus supernaturalibus. iam vero, revelatione docemur beatitudinem ab adultis esse promerendam, et ut veram retributionem accipiendam. Hoc autem requirit proportionem quandam inter opera et praemium. Proinde, praeter potentias et media naturalia, sive externa sive interna, quae sufficientia fuissent homini cum naturali concursu Dei ad finem naturalem assequendum, in praesenti oeconomia salutis homo absolute indiget supernatural! adiutorio divino, mediis sci. internis et externis¹⁷, ad quemlibet actum salutarem, adeo ut multa quidem faciat Deus in homine sine homine, nihil vero salutare possit homo sine Deo.

¹¹ Media *externa* naturalia sunt res creatae, sive materiales sive immateriales, ut formae societatis htrmanac, quae homini necessaria suppeditant et multipliciter adiuvarc possunt ut Deum attingat; *interna*, autem, consistunt potissimum in facultatibus animae intellectualibus et moralibus quibus bonum cognoscere et amare potest, nominatim in libero arbitrio, quo homo immunis est a vi interna determinante ad actus ponendos vel omittendos.

Media *supcrnaturalia* externa sunt ea quae Christus in hunc finem instituit, imprimis ipsa societas ecclesiastica, et sacrificium ac sacramenta quorum administrationem contulit.

37. Hoc supernaturale adiutorium tam excelsum est, ut per ipsum “natura hominis elevetur ad quandam dignitatem secundum quam talis finis sit ei competens” 10, et inchoetur iam in tempore supernaturalis beatitudo, quae demum in aeternitate relativam perfectionem obtinebit. Nam per infusionem gratiae sanctificantis homo suscipit donum permanens quo anima in ordinem supernaturalem elevatur et naturae divinae aliquo modo fit particeps²⁰. Ex hac nova natura et vita superaddita, homo iustificatus servat proportionem fini supernaturali, et capax efficitur operationum quibus mereri potest vitam aeternam. Ad hoc autem ut de facto illam mereatur, simul cum gratia suscipit habitus virtutum, sive theologiarum sive etiam moralium, potentiis animae inhaerentes easdemque perficientes ac instruens dispositionibus stabilibus, viribus et qualitatibus quibus connaturaliter elicere possit actus fini supernaturali proportionates. Utque hae potentiae supernaturales prompte et faciliter et perfecte motionibus divinis obsecundent, accendunt dona Spiritus Sancti, seu septem qualitates habituales quae simul cum gratia in anima iusti infunduntur. Tandem ut habitus supernaturales excitentur ad actus sibi connaturales, concurrit gratia actualis quae cos praeveniat, comitetur et perficiat²¹,

38. In sua, igitur, relatione ad finem ultimum supernaturalem et ad vitam moralem homo fundamentalem et habitualementem hanc debet habere, ut sit *entitative* elevatus per gratiam sanctificantem. Potest quidem singularis actus, vel etiam correspondens facultas, transeunter elevari per gratiam mere actualementem, at sic nondum est recte dispositus ad suum finem, sed meram dispositionem positivam acquirit ad justificationem, pro qua nihil praestare potuisset sine adiutorio gratiae nisi dispositionem negativam seu removen-tem obstacula ad justificationem suscipiendam. Ideo, praeter elevationem actuum singularium vel respectivam facultatis, homo debet esse

* S. Thomas, *2a 2ae q.27 a.2.*

²⁰ “Deus producendo gratiam exprimit per quandam spiritualem regenerationem in anima novam cum ipso similitudinem, eamque incomparabiliter perfectiorem. Accipit enim anima, per illud accidens quod Deus iustificando producit, novas perfectiones quae omnes exigentias naturales superant et Deo, prout super omnes creaturas ineffabiliter excelsus est, hinc omnino specificae, sunt propriae. Aliquid quod naturaliter exclusive naturae divinae competit, quod nulli naturae creatae vel creabili debetur, animae quando informatur gratia sanctificante, vere et physice, analogice licet et accidentaliter, communicatur. Sic Deo assimilatur, effecta est imago Dei multo sublimior, accipitque tale cum divina natura consortium, ut fare dicatur accidentaliter deificata” (LaXCS, *De gratia* 415; cf. S. Gonsautz, *De gratia* (BAC) 166-207).

²¹ Unde correlative ad vitam naturalem datur in anima iustificata vita supernaturalis, cuius natura est gratia sanctificans; potentiae sunt habitus operative virtutum infusarum quibus proxime possit operari; accedunt in complementum dona Spiritus Sancti, afferentia facilitatem ad supernaturaliter operandum.

entitativc elevatus ad ordinem supernaturalem, ut bonis operibus suis mereatur augmentum gratiae et gloriae^{5*}.

Sic homo accedit ad maxima illa iura quae ordini supernaturali et adoptivis Dei filiis familias sunt propria (cf. Rom 8,17; Gal 4,6-7), ad veritatem sci. revelatam, ad sacramenta ceteraque Ecclesiae concredita efficacia media gratiae, ad gubernationem et directionem per Ecclesiam, maxime ad ipsum Deum prout est in se supernaturaliter per intimam unionem possidendum. Ad haec omnia ius demum acquiritur cum per gratiam quis assumitur in familiam et regnum Dei, in quo per elevationem *iuridicam*, quae consequitur elevationem entitativam, omnia nostra sunt (cf. 1 Cor 3,22): ius ad media salutis, ius ad bona viae et patriae, ius ad cohereditatem cum Christo in hereditate Dei sempiterna.

Utrique huic elevationi, entitativae et iuridicae, comitari debet elevatio *moralis* seu ethica, hoc est, talis cogitandi, volendi, agendi, sese gerendi modus, qui deceat filium Dei adoptivum, consortem divinae naturae, templum Spiritus Sancti, vere etsi analogice et accidentaliter deificatum per quandam spiritualem regenerationem, ex qua habet perfectiones quae omnes exigentias naturales excedunt, et ipsius Dei sunt specifica et propriae⁶. Probatur:

39. Ecclesia describit processum iustificationis (D 799) “quae non est sola peccatorum remissio, sed et sanctificatio et renovatio interioris hominis per susceptionem gratiae et donorum, unde homo... sit heres secundum spem vitae aeternae”. Cuius iustificationis “unica formalis causa est iustitia Dei, non qua ipse Justus est, sed qua nos iustos facit, qua videlicet ab eo donati renovamur spiritu mentis nostrae...”. In ipsa justificatione (D 800) “haec omnia simul infusa accipit homo per Iesum Christum, cui inseritur: fides, spes et caritatem”.

S. Scriptura multipliciter nos docet in iustificatione homines *regenerari* et *renasci* (cf. Io 3,3-6), interne *renovari* in novam facturam (cf. Eph 4,23-24; 2 Cor 4,16), dari maximis et pretiosis donis, per quae efficiamur *consores* divinae naturae (2 Petr 1,4), accepto spiritu *filiationis* ex quo, coheredes Christi, fiamus *heredes* Dei (Rom 8,15-17), signati Spiritu promissionis Sancto (Eph 1,13). Christus habitat per fidem in cordibus nostris (Eph 3,17), et caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum (Rom 5,5) qui est *pignus* hereditatis nostrae (Eph 1,14), hoc est, argumentum quod possessio Dei, inchoata in via per gratiam, consummabitur in termino, quando intrabimus in gaudium Domini,

« Cf. F. Tillmann, *Die Idee der Nachfolge Christi* c.3 (Düsseldorf 1909)

» Cf. F. TILLMANN, *op. cit.* c. 3-4.

Traditio patristica testatur animam per sigillationem Spiritus Sancti physice modificari, et illis formalibus gratiae effectibus affici quos tradit Scriptura. S. Cyrillus Hieros. (R 835): “Aqua exterius circumfunditur, Spiritus et interius animam abluit absque defectu. Et quid miraris? Summe exemplum corporeum. Si ignis per crassitudinem ferri transiens intus totam rem efficit ignem, et frigidum fit fervidum, et nigrum fit collucens... quid miraris, si Spiritus Sanctus in intima animae ingrediatur?” S. Basilius (R 973): “Homo ad imaginem et similitudinem Dei factus est; sed peccatum, anima ad vitiosas cupiditates impulsus, deformavit imaginis pulchritudinem. Deus autem, qui hominem condidit, vera est vita. Itaque qui Dei similitudinem amisit, is perdidit vitae consortium; qui vero extra Deum est, vitam degere non potest. Revertamur igitur ad gratiam initio nobis concessam, ex qua excidimus per peccatum: et rursus iuxta Dei imaginem exornemus nosmetipsos, ac Conditori per omnem affectuum vacuitatem similes efficiamur.” S. Cyrillus Alex. (R 2080): “Si Spiritu Sancto sigillati ad Deum reformamur, quomodo erit creatum id, per quod nobis divinae substantiae imago imprimitur et increatae naturae signa inhaerent? Non enim, pictoris instar, Spiritus divinam substantiam in nobis depingit, quasi ipse alienus ab ea esset... sed ipse, qui Deus est... in cordibus se recipientium, tanquam in cera, sigilli instar, invisibiliter imprimitur per sui communicationem..., Dei imaginem homini restituens.”

40. Unde concluditur: Perfecta sese gerendi ratio naturalis, cultura et rerum humanarum eruditio, formae urbanitatis exquisite servatae, quibus homines apud homines iure haberi possunt ut moribus integri et nobilitate animi commendati in ordine naturali, sunt quid vacuum et inane nisi accedat sublimatio harum qualitatum et operum, earundemque ad finem supernaturalem directio. Quod nisi fiat per elevationem entitativam, tum ipsorum operum ope gratiarum actualium supernaturalium, tum ipsius naturae per gratiam habituales, longissime absunt hi homines, coram mundo correctissimi, ab ideali vitae humanae prout ea in hoc ordine historico degenda est, et sterili laicismo illusi, misere substituunt personam sanctam, caritate sci. Dei imbutam, per personam humanismo naturali praeditam caritate vero supernaturali orbatam, quae in ordine ad suum finem historicum, non mere possibilem, tempus terit estque velut aes sonans et cymbalum tinniens

* **Ci AHTK**
Ubirnaturlifh-nlthche: Schol 1 (1926) *der seiujfiact) Gnajenerhebung für daj* 105-108,

De modo quo consummabitur finis ultimus

41. Principium fundamentale: Possessio Dei, in qua est essentialiter hominis beatitudo obiectiv.a, consummabitur per actus divinae visionis, amoris et consequentis gaudii, eritque eo intensior quo perfectior fuerit praeparatio.

In hac propositione complexa tres veritates fidei includuntur, quas ex ordine exponere iuvabit. Nimirum: homo in omnibus suis actionibus deliberatis agit ultimatim propter bonum perfectum, saltem abstracte et in communi apprehensum, ut patet ex notione boni et ultimi finis. Ergo est aliquod obiectum capax satiandi istam tendentiam incoercibilem; secus enim Auctor naturae insipienter egisset et crudeliter, ponendo in homine vorax desiderium sed insatiabile. Hoc autem obiectum tale sit oportet, quod habeat rationem boni perfecti apprehensibilis. De hoc obiecto est quaestio.

42. 1. *Perfecta hominis beatitudo consistit essentialiter in possessione solius Dei, non ullius boni creati.*

Possessio solius Dei. Igitur, bonum perfectum capax satiandi humanum appetitum beatitudinis non potest esse ullum bonum creatum: neque externum, sive materiale sive spirituale, divitiarum, honorum etc., neque internum corporis aut animae aut compositi, sive distributive ea bona sumantur sive collective. Potest autem esse Deus, Summa Veritas, ultra quam nihil desideret intellectus, Summaque Bonitas, in qua plene quiescat voluntas et tota anima sit beata. Estque de facto, et quidem ipse unus, secundum suam essentiam (quae sola—non tres personae qua tales—formaliter beatificat) et secundum attributa et perfectiones relativas, si beatitudo *essentialis* dumtaxat consideratur; licet pro *accidentali* convenienter accedent bona creata, ut sunt quaedam dona Spiritus Sancti, caritas et virtutes morales, scientia infusa et in terra acquisita, aureolae virginitatis, doctrinae, testimonii cruenti pro Christo dati etc., quae accidentaliter perficient beatorum actus intellectus et voluntatis, ac consequenter ipsam beatitudinem. Probatur:

43. Ecclesia, postquam damnavit supra memoratam doctrinam Beguardorum (D 475) “quod quaelibet intellectualis natura in se ipsa naturaliter est beata”, per Constitutionem *Benedictus Deus* (D 530) sollemniter declaravit quod “ex visione et fruitione Dei”, nulla alia re addita, “eorum animae, qui iam decesserunt, sunt vere beatae et habent vitam et requiem aeternam”.

S. Scriptura innumera habet testimonia in quibus et *negative* ostenditur beatitudinem non esse in bonis creatis, et *positive* asseritur esse in solo Deo. Profecto, beatitudo non est in *divitiis*, sed “Beati pauperes spiritu” (Mt 5,3), et “beatus dives... qui post aurum non abiit, nec speravit in pecunia et thesauris” (Eccli 31,8); neque est in *honoribus*, *fama* et *gloria*, quae extollunt homines, nam “omnis caro foenum et omnis gloria eius quasi flos agri, exsiccatum est foenum et cecidit flos” (Is 40,6); neque est in *potestate*, etenim “melior est sapientia quam vires, et vir prudens quam fortis” (Sap 6,1); non in *bonis corporis* instabilibus, quia “in sudore vultus tui vesceris pane, donec revertaris in terram de qua sumptus es, quia pulvis es et in pulverem reverteris” (Gen 3,19); nec in *bonis animae*, cum vir cuius “universa terra desiderabat vultum videre, et singuli ferebant ei munera” (3 Reg 10,24), fuerit coactus attestari (Eccl 2,11): “vidi in omnibus vanitatem et afflictionem animi, et nihil permanere sub sole”. Ideo et Christus admonet per apostolum (1 Io 2,15.17): “Nolite diligere mundum neque ea quae in mundo sunt... Et mundus transit et concupiscentiae eius.” E contra, “haec est vita aeterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Iesum Christum” (To 17,3); et vita aeterna est “gaudium Domini” (Mt 25,22 etc.), “regnum caelorum” (Mt 5,10 etc.), “esse cum Christo” (Phil 1,23) et “cum Deo” (1 Thess 4,16).

Traditio patristica pulcherrimis splendet testimoniis, e quibus liceat rememorari aliqua notissima: S. Bernardus (ML 184,455): “Anima rationalis ceteris omnibus occupari potest, repleti non potest; capacem Dei quidquid Deo minus est non implebit.” Praeierat S. Augustinus (R 1591): “Tu excitas [hominem] ut laudare te delectet, quia fecisti nos ad te, et inquietum est cor nostrum donec requiescat in te.” Et S. Gregorius Mg. (ML 76,1275): “Deus igitur restat, quem si sequimur, bene; si assequimur, non tantum bene, sed etiam beati vivimus.” Lactantius (R 643): “Nunc totam rationem

brevi circumscriptione signemus. Idcirco mundus factus est, ut nascamur; ideo nascimur, ut agnoscamus factorem mundi ac nostri Deum; ideo agnoscimus, ut colamus; ideo colimus, ut immortalitatem pro laborum mercede capiamus, quoniam maximis laboribus cultus Dei constat; ideo praemio immortalitatis afficimur, ut similes angelis effecti, summo Patri ac Domino in perpetuum serviamus et simus aeternum Deo regnum."

Ratio *demonstra!*: a) *Negative* in rebus creatis non posse consistere hominis obiectivam beatitudinem. Etenim: Obiectum beatitudinis perfectae debet esse *perfectum*, excludens omne malum, et *appetibile propter se; summum* et *sufficiens* ad explendam capacitatem intellectus et voluntatis humanae; *stabile* et *indefectibile*. Atqui haec omnia non inveniuntur in creatis, sive externis homini beatificando sive internis, sive singillatim sive collective sumptis. Nam omnia creata, concessio quidem quod aliquam beatitudinem saepe afferunt, tempore deficiunt, non sunt propter se sed propter aliud appetibilia, non satisfaciunt hominis appetitum ut ex universali testimonio et experientia constat, plerumque non possunt homines interne perficere, nunquam constituunt summum illud bonum quod est obiectum desideriorum nostrorum, imo aliquando ex eis potest malum provenire. Et quia hae condiciones proveniunt ex natura ipsa et intrinseca rerum creatarum imperfectione et limitatione, per meram earum accumulationem non potest removeri imperfectio et incapacitas ad beatitudinem procurandam.

b) *Positive*, praescindendo ab argumento indirecto exclusionis, hoc modo directo: Deus, et solus Deus, habet rationem summi veri ac boni unde quaque perfecti et infiniti². Ergo intellectus et voluntas in eius perfecta possessione quiescunt, et nihil possunt extra illum appetere. "Erubescant, igitur, qui felicitatem hominis, tam altissime sitam, in infimis rebus quaerunt" 2¹.

44. Unde concludes: 1. Beatitudo non potest attingi in hoc inundo, sed solum post mortem in altera vita.

2. Non negamus de facto simul cum Deo etiam esse alia quibus gaudeamus et perfruamur in altera vita: "Quae autem lingua dicere, vel quis intellectus capere sufficit, illa supernae civitatis quanta sint

⁵⁵ Qualiter omne desiderium nostrum impicatur per possessionem Dei. pulchre exponit S. Thomas ex verbis Scripturae. Cf. *Contra Gentes* 1.3 c.63.

* S. Thomas, *Contra Gentes* 1.3 c.50.

gaudia? Angelorum choris intéressé, cum beatissimis spiritibus gloriae Conditoris assistere, praesentem Dei vultum cernere, incircumscriptum lumen videre?"". Sane, beatorum intellectus videt non tantum divinam essentiam, quae ut talis illos sola beatificat, sed etiam singulas personas divinas multaque alia cum illis, signanter quae ad ipsos spectant circa communicationem inter Ecclesiam triumphantem. militantem et purgantem; gloriam humanitatis Christi, B. Mariae Virginis, electorum, saltem eorum qui cum ipsis speciales relationes habuerunt.

3. Beatitudo accidentalis accedet beatis ex obiectis creatis resurgente corpore incorruptibili, impassibili, quodammodo spirituali, et simul cum anima perfruente amoenitatem novi mundi (Apoc 21,1), societatem .Christi, B. M Virginis, beatorum. Nominatione aderunt in multis *aureolae* virginitatis, martyrii, doctrinae, consistentes, ut videtur, in speciali gaudio de excellentia victoriae qualificatae quam de hostibus Christi reportarunt, stimulos propriae carnis, mundi et diaboli superando.

45. 2. *Beatitudo formalis consummatur per Dei visionem intuitivam et amorem ac consequens gaudium animae indeficiens.*

eatitudo consummatur, etenim cum homo gloriam Dei externam seu finem suum primum prosequitur, eo ipso propriam felicitatem seu finem secundarium promovet²⁸, inchoando in hac vita per fidem, spem et caritatem, quibus immediate Deo coniungimur, eam beatitudinem quae in futuro consummabitur (cf. D 474) per unionem spiritualem intimam cum Deo secundum partem nobis specificam et praesantissimam, sci. rationalem et per eiusdem possessionem, ad quam habet creatura rationalis veram proportionem non quidem entitatis sed habitudinis.

Per visionem, amorem, gaudium: Nimirum, in beatitudine homo contemplabitur Deum sine intermedio et facie ad faciem, visione supernaturali, immediata et propria, terminata ad ipsam essentiam divinam; non aliter ac Deus ipse se videt, licet alio gradu, quia non habet capacitatem infinitam qua possit illum comprehendere sicut ipse se comprhen-

ⁿ S. Gregorius Magnus, *Homiliae in evangelia* 37,1: MT, 76,1275.

* Aliis verbis: iisdem actibus habebitur et formalis Dei glorificatio et formalis hominum beatitudo. Hic Deum glorificando beatus erit, et beatitudinem suam Deum glorificabit; et quidem ita ut in illis actibus, beatis simul et glorificationibus, respectus potior et primario intendendus secundum debitam ordinationem sit glorificatio Dei. Sic igitur, nedum Deus sit medium beatificationis humanae, beati primo gloriam Dei quaerunt; "gloria enim Dei est bonum nostrum, secundum nobis est illudque supremum ita Deo adhaerere" (BoUQUILLON, *Theologia moralis fund.* 10); quod valet etiam relate ad Christi humanitatem, nam cum ei "subiecta fuerint omnia, tunc et ipse Filius subiectus erit ei qui subicit sibi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus" (1 Cor 15,27),

dit. Cui cognitioni eiusdem ordinis quo Deus se cognoscit, correspondent in homine amor eiusdem ordinis quo Deus se amat, et consequenter anima beata perfructur gaudio eiusdem ordinis quo Deus ipse visione et amore sui beatur. Sic ergo, tum manifestatio perfectionis divinae in creatura rationali supernaturaliter elevata, tum huius assimilatio ad Deum, perficitur in praesenti oeconomia modo essentialiter sublimiore, inchoata in via per gratiam, quae radicaliter confert animae aptitudinem ad vitam divinam sibi appropriandam, et consummata in termino, quando Deus se sistet homini iusto loco speciei impressae—non informando intellectum sed extrinsecus induendo—contemplandus prout est in se et secundum modum sibi proprium, confortato ad hoc intellectu creaturae ope luminis gloriae, quo possit attingere essentiam divinam positam in luce naturaliter inaccessibili (1 Tini 6,16).

46. Elementum essenziale et formale beatitudinis nostrae non est quid increatum, quasi ipse Deus in beato inexistens aut cum eo hypostatice coniunctus se ipso fruere-
tur. cum Dei inexistencia in anima semper habeatur etiam in reprobis quin sufficiat ad beandum, et substantialis unio inter Dei et animae essentiam cogitari nequeat; neque est aliquod habituale donum creatum animae communicatum, nam haec dona, quae profecto aderunt in statu beatitudinis, per se non sufficiunt ad eam; sed est aliquid creatum quod consummatur in ipso homine, consistens in aliqua operatione humana²⁰, et quidem in nobilissima operatione partis superioris nostrae³⁰. Ideo beatitudo complete secundum essentiam physicam spectata complectitur triplicem actum visionis, amoris et fruitionis; et contra Scotum dicendum videtur ex cognitione Summi Boni necessario sequi amorem erga obiectum tanquam undique bonum et amabile apprehensum, cl

³⁹ Beatitudinem humanam consistere in humana operatione sic ostendit S. Thomas (1-2 q.3 a.4e): "Est enim beatitudo ultima hominis perfectio. Unum quodque autem in tantum perfectum est, in quantum est actu, nam potentia sine actu imperfecta est. Oportet ergo beatitudinem in ultimo actu hominis consistere; manifestum est autem quod operatio est ultimus actus operantis

³⁰ Haec secundum S. Thomam (1-2 q.3 a.4 et S) essentialiter esset solius intellectus speculativi, tanquam potentiae maxime propriae et nobilissimae hominis, seu in sola cognitione intuitiva divinae essentiae; secundum Scotum (*In b sent.* disp.49 q.3 35,4) in operationibus voluntatis; secundum S. Bonaventuram, Albertum Magnum, Brilharminum, Lessium et Suarez (De intellectu, in *Opera omnia*, disp.7 scct.1 n.29-31) in utrisque. Quidquid de hoc sit (cf. I. E. Ramirez, *De hominis beatitudine* 111,88-115), actus intellectus ordinantur ad amorem et fruitionem Dei, sicut causa ad effectus; ita ut saltem consequenter accedat amor ex quo unio cum Deo novo actu perficitur et completur, dicitur in hac beatitudine essentiali necessario sequitur delectatio summa seu iuxta gaudium, probabiliter eo ipso, sine novo actu.

gaudium de eius possessione similiter esse necessarium. Probat^ur:

47. Ecclesia per Benedictum XII definivit (D 693) “quod... animae sanctorum vident divinam essentiam visione intuitiva et faciali, nulla mediante creatura in ratione obiecti visi se habente, sed divina essentia immediate se nude, dare et aperte eis ostendente; quodque sic videntes, eadem divina essentia perfruuntur, necnon quod ex tali visione et fruitione eorum animae... sunt vere beatae...”. Cf. D 1930.

S. Scriptura describit statum beatitudinis perfectum in oppositione ad statum viae, in quo peregrinamur a Domino ambulantes per fidem et non per speciem (2 Cor 5,6-7): nunc cognoscimus analogice “ex parte”, mediate “per speculum”, abstractive “in aenigmate”; tunc vero “facie ad faciem”, cognitione valde interna, imo perfectissima et intuitiva, sicut et cogniti sumus a Deo, qui nos intuitive cognoscit (1 Cor 13,9-12). Per gratiam in terra filii Dei sumus, sed quasi precario titulo, quin apparuerit adhuc quid in gloria erimus per actus vitales non beantes: “Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est” (1 Io 3,2) secundum suam divinitatem, illuminante nos Domino per seipsum, absque lumine lucernae (Apoc 22,4-5). Ex hac visione caritas quae nunquam excidit (cf. 1 Cor 13,8) coniungit nos cum Deo in sempiternam amicitiam intimam, et gaudium quod nemo tollet a nobis in regno disposito a Tesu Christo (Io 16,22; Lc 22,29-30) redundabit in beatis ad coenam nuptiarum Agni creatis (Apoc 19,7-8), qui “inebriabuntur ab ubertate domus [Dei] et torrente voluptatis [potabuntur ab eo]” (Ps 35,9).

Traditio patristica sic sensit semper de beatitudine, notissima verba S. Augustini saepius repetendo (R 1788): “Quanta erit illa felicitas” ibi nullum erit malum, nullum latebit bonum, vacabitur De laudibus qui erit omnia omnibus... Ipse finis erit desideriorum nostrorum, qui sine fine videbitur, sine fastidio amabitur, sine fatigatione laudabitur... Ibi vacabimus et videbimus, videbimus et amabimus, amabimus et laudabimus. Ecce quod erit in fine sine fine”.

Ratio S. Thomae S1, perscrutans Scripturas, detexit quomodo contemplatio summi Veri sit radix omnium ad fe-

licitatem requisitorum, adeo ut ea sola repleat “in bonis omne desiderium tuum” (Ps 102,5). Profecto homo, in quantum intellectualis, habet desiderium cognoscendi veritatem, quod per visionem Summae Veritatis manifesto consummabitur; habet desiderium ordinandi res et vitam secundum virtutum, quod complebitur quando ratio in summo vigore erit, divino lumine illustrata, ne a recto deficere possit; trahitur desiderio honorum ac famae celebritate, et regnabit cum Christo atque exultabit in gloria; desiderat sufficientiam quam promittunt divitiae, et perfruetur visione illius qui comprehendit omnium bonorum perfectionem, unde “venerunt mihi omnia bona pariter cum illa” (Sap 7,11); gaudet voluptatibus exoptatque conservari, et “satiabitur cum apparuerit gloria tua” (Ps 16,15), non esuriet neque sitiet amplius, neque cadet super illum sol neque ullus aestus (Is -19,10; Apoc 7,16) ³².

Negative etiam ostenditur essentiam beatitudinis nostrae, quae debet esse in aliqua operatione nostra, non posse consistere in operationibus sensitivis partis inferioris, sed in operationibus spiritualibus, quibus non attingantur creaturae sensibiles vel substantiae separatae, sed ipsum Ens iniparticipatum quod est Deus; et quidem tum per intellectum tum per voluntatem, cum adesse debeat satietas omnium facultatum nostrarum spiritualium.

48. Unde concludes: Corpus nullatenus requiritur ad essentiam beatitudinis, cum haec consistat in operationibus spiritualibus. Haec doctrina est de fide pro beatitudine supernaturali! (D 530) et certa pro naturali. Tamen secundum S. Thomam spectat ad integritatem et perfectionem beatitudinis, adeoque a natura postulatur; id quod plures alii (ut Scotus et Suarez) negant. Quidquid de hoc sit, de fide est resurrectio corporum pro die iudicii universalis (D 429 464 531 etc.) ut recipiant secundum opera sua, aucta extensive sed non essentialiter beatitudine ex hac congruenti reassumptione corporis, per quandam redundantiam in illud beatitudinis completae qua fruitur anima ex possessione Dei bona sensibilia eminenter continentis. Haec quidem desiderat resurrectionem corporis, non tamen ita ut ex eius dilatione affligatur, sed omnino secundum ordinationem divinam. Desiderium autem eius implebitur non quidem formaliter ex visione Dei, sed utique fundamentaliter, eo quod sta-

³². Non tamen hinc inferatur, ut iam indicavimus, Deum appeti ut bonus utile quo utimur ad beandum, quasi amaretur propter aliud; potius appetitur ut summum bonum, fons omnis perfectionis ac finis ultimus propter se autem, cui homo subordinatur ultimatim; non enim quaerit Deum propter beatitudinem, sed beatitudinem propter Deum, fere sicut parentes, proprium bonum desiderantes, se devovent propter filios, siquidem sibi bonum est sic se devovere.

tus beatitudinis id secum ferat ut nullum desiderium rationabile maneat non impletum

2. Impeccabilitas quam habent beati, morti secundae seu damnationi subtracti (Apoc 21,8) in illa hereditate incorruptibili, incontaminata et immarcescibili (1 Petr 1,4), non videtur explicanda ex providentia extrinseca Dei influentis in voluntatem beatorum, ut putavit Scotus¹⁴, sed potius ab intrinseco, ex contemplatione Dei, Summi Boni, et creaturarum in quibus rationem boni non apprehendit beatus nisi cum dependentia a Deo et in relatione cum eo, unde consequitur etiam amor necessarius erga Deum[®].

3. Cum homo ad ordinem supernaturalcm elevatus conservet suam naturam naturalemque capacitatem, et gratia non destruat sed perficiat naturam, “certum est in supernatural! beatitudine habiturum hominem omnem perfectionem sibi connaturalem, quomodo probat D. Thomas, hominem videntem Deum non privari cognitione naturali Dei; quin potius maxime in illa perfici; et idem proportionaliter est de amore”

49. 3. *Pro ratione meritorum homines iusti diverso gradu et intensitate Deo in- caelo per/ruentur; unde alii erunt altis beatiores.*

Diverso gradu per/ruentur: Etenim homines, partim ex dispositione divina decernente diversum adiutorium gratiae, partim vero, et potissimum, ex diversa cooperatione ad divinum illud adiutorium, maiore vel minore copia caritatis implebuntur in statu viae, maiore vel minore proximitate accedent ad Deum. Iam vero, quo abundantior fuerit gratia supernaturalis infusa in anima, eo intimior inchoata fuit Dei communicatio vera et physica, licet analogica et accidentalis cum Ipso, eo strictius quoque fuit consortium cum divina natura et maior deificatio per perfectiorem quae correspondent expressionem divinae naturae intellectualis et moralis in anima viatoris. Huic autem copiae caritatis, huic communicationi et consortio divino, correspondebit porportionata possessio Dei in termino; seu omnes quidem caelicolae possidebunt Deum, sicque eodem modo erunt beati quoad beatitudinem obiectivam, sed gradu et intensitate diversa quoad beatitudinem formalem. Solus Deus possidebit se Ipsum, infinite et comprehensive, creaturae autem omnes eum possidebunt finito modo, et praeterea cum magna ad invicem differentia: perfectio luminis gloriae quo intellectus confortabitur ad vi-

[°] Cf. A. de Castro AizarkXx, *Concepto pagano y concepto cristiano de nuatro cuerpo* (Salamanca 1942) 175-205.

^M In IV d.49 q.6 n.9.

¹⁵ S. Thomas, b2 q.4 a.4.

* SUAH CZi De ultimo fine hominis disp.4 sect.3 n.4.

dendum Deum coque fruendum, correspondent in singulis perfectioni luminis fidei aliarumque virtutum supernaturalium infusarum in anima viatoris, pro sua correspondentia ad gratias sibi oblatas a Deo, ad caritatem accumulata, ad merita acquisita. Probatur:

50. Ecclesia saepissime hanc doctrinam tradidit simul cum correlativa de diversa punitione eorum qui alieni a gratia divina decesserint. Inter plura, haec recensemus: Concilium Lateranense IV (D 429) proponit credendum alterum adventum Christi qui veniet in fine saeculi, “judicaturus vivos et mortuos et redditurus singulis secundum opera sua, tam reprobis quam electis: qui omnes cum suis propriis resurgent corporibus, quae nunc gestant, ut recipiant secundum opera sua, sive bona fuerint sive mala, illi cum diabolo poenam perpetuam, et isti cum Christo gloriam sempiternam”. Concilium Florentinum, in decreto pro Graecis, haec ad finem habet (D 693): “animas eorum qui sine peccato moriuntur in caelo mox recipi et intueri clare ipsum Deum trinum et unum, sicuti est, pro meritorum tamen diversitate alium alio perfectius. Illorum autem animas qui in actuali peccato vel solo originali decedunt, mox in infernum descendere, poenis tamen disparibus puniendas”.

S. Scriptura hanc diversitatem beatitudinis indicat quando dicit Christus (Io 14,2): “In domo Patris mei mansiones multae sunt”, pro diversitate sci. meritorum, ut explicat S. Augustinus (R 1831). Proportionatin' autem haec diversitas gratiae sanctificanti in vita terrestri comparatae et correspondent! lumini gloriae quo animae diverso gradu sanctificatae diversa perfectione illustrantur, nam “stella differt a stella in claritate; sic et resurrectio mortuorum” (1 Cor 15,41-42), reddente Filio hominis in ultimo indicio | “unicuique secundum opera eius” (Mt 16,27; cf. 25,14-30). f

Traditio patristica de inaequalitate poenarum et beatitudinis aequa claritate loquitur. En aliqua testimonia: Aphra-ATES (R 696-697): “Audi nunc apostolum dicentem: unusquisque mercedem accipiet secundum laborem suum (1 Cor 3,8). Qui parum laboraverit, prout defatigatus fuerit recipiet Qui multum cucurrerit, pro modo cursus sui praemium tollet... Noveris itaque, etiam cum ad vitam ingredientur homines, mercedem pariter fore mercedem ampliore, gloriam glo-

ria insigniorem, et praemium amplius altero. Verum poenas etiam dicam non fore singulis aequales. Qui inultum peccavit, multum castigabitur; qui autem minus deliquit, partius castigabitur...” S. Epiphanius (R 709) sibi repraesentat reprobos abeuntes “unusquisque in habitaculum suum ; hunc immergent in caenum unde nunquam extrahetur, illum immittent in ignem, ut ibi in aeternum maneat...”. Ex beatis quoque “sunt qui sedebunt in secundo gradu, alii in tertio, alii exaltabuntur usque ad quintum gradum, alii ad decimum, alii ad trigesimum, alii sedebunt in supernis... Unusquisque enim obtinebit ab ipsa iustitia mercedem iuxta laborem suum”. S. Augustinus (R 1931) descripta contraria sorte finali benedictorum a Christo et maledictorum, concludit: “Sed in beatitudine isti alius alio praestabilius, in misera vero illi alius alio tolerabilius permanebunt”.

Ratio quoque idem suadet: quia beatitudo supernaturalis, quae est hereditas pro infantibus habet vero rationem mercedis pro adultis, eo debet esse perfectior et intensior apprehensio essentiae divinae eorumque quae in ea virtualiter continentur³⁷ cum correspondent! amore et gaudio, quo diligentius fuerit servitium Deo in statu viae praestitum cum auxilio gratiae.

51. *Unde sic breviter lotum tractatum complectimur:* a) Ratio cur homo existat est Deus formaliter glorificandus per ipsum, ita tamen ut in hac Dei glorificatione consistat ipsius hominis beatitudo. b) Hanc beatitudinem homo obtinebit in ordine supernaturali; sci. in actuali oeconomia salutis finis noster ultimus, propter nimiam circa nos divinae pietatis dignationem, excedit omnes exigentias et vires naturae, ita tamen ut non sit facultativus, i.e. ut non possit homo pro suo arbitrio aut tendere in Dei possessionem supernaturalcm, aut persequi solam naturalem beatitudinem. c) Posito fine supernaturali, posita etiam dispositione divina ex qua beatitudo accipitur ab hominibus aut ut praemium aut ut hereditas, homo debet elevari ad ordinem supernaturalcm consentaneum; id autem fit in regeneratione quadam per gratiam supernaturalcm, sive actualem, sive habitualem, ex qua consortes, filii, heredes, templa Spiritus Sancti efficimur, per

” Nimirum, quamquam sola Dei essentia est obiectum sufficiens beatitudinis humanae, beati cognoscent in cado multa alia praeter Deum, illustrante fortasse Deo per scientiam infusam animas beatas quoad ea omnia quae non necessario cum visione essentiae divinae iunguntur. Cognoscent seipsos suamque relationem erga Deum; cognoscent gloriam humanitatis Christi, cum qua intime iunguntur, itemque gloriam H. Mariae (cf. S. Thomas, 1-2 q.4 a.8; P. Philippe, *Le rôle de l'amitié dans la vie chrétienne selon Saint Thomas d'Aquin*, Roma 1938), aliorumque membrorum Corporis mystici triumphantis cum quibus amice sociabuntur; cognoscent statum membrorum Ecclesiae militantis et patientis qui ad eos relationem specialem habent; cognoscent res quae in terra geruntur cum aliquo respectu erga ipsos invocatos etc.

elevationem entitativam, cui consequitur iuridica et consentanea est moralis,

d) Haec elevatio entitativa, haec vita divina in nobis, diversa est quoad intensitatem et gradum, secundum Dei beneplacitum et nostram correspondentiam, eidemque correspondebit proportionaliter diversa gloria in caelo. Sic ergo summum studium hominis debet esse acquirere, conservare, augere hanc vitam, et de hoc agit theologia moralis.

r) Per virtutes theologiales, potissimum per caritatem, inchoatur iam beatitudo hac in terra, cum possidemus totum Deum in nobis, ita ut maius habere iam non possimus; consummabitur autem in caelo per actus visionis, amoris, fruitionis, essentialiter superiores cognitioni viatoris abstractivae, analogicae, mediatae, quando contemplabimur Deum sicuti est, et consequenter cum amabimus amore eiusdem ordinis quo ipse seipsum amat, et perfruemur gaudio eiusdem ordinis quo Deus ex visione sui beatur.

52. *Hinc multae felices consequentiae erumpunt*, inter quas duas tresve liceat extollere: *a)* ille est revera aestimatione dignus qui, superiore lumine illustratus, de valoribus supernaturalibus indeficientibus est sollicitus, approbationem Supremi indicis imprimis quaerens, licet humanum simul *morem* non parvipendat, “quaecumque sunt vera, quaecumque *pudica*, quaecumque iusta, quaecumque sancta quaecumque amabilia, quaecumque bonae famae, si qua virtus, si qua laus disciplinae” *haec* cogitando (Phil 4,8).

b) Proprium est hominis *sensu* Christi et fide supernaturali imbuti, obstupescere coram liberali* ate plane incomprehensibili qua Deus eum aeterno consilio ad finem supernaturalcm creare instituit; laudibus et actione gratiarum suum Creatorem et Instauratorem cumulare propter sublimem destinationem quam sine divina revelatione nec divinare nec suspicari potuisset; ineffabilem cum Deo unionem, in qua simul et summum bonum nostrum et summa Dei gloria posita sunt, anhelare semperque in corde habere; non obstantibus mundi calamitatibus, animum erectum conservare et sano optimismo christiano indulgere, etenim “Deus alia quidem meliora facere valet, quam ea quae fecit, attamen non potest facere meliorem hominem quam est Deus Homo, non meliorem matrem quam est Dei Mater, neque beatitudinem meliorem quam est visio et fruitio Dei”*. Iam vero Deus Homo frater noster est primogenitus, Mater Dei nos quoque filios spirituales suscepit et protegit, visio et fruitio Dei destinatio et finis est humanae vitae.

c) Cum finis noster sit Deum videre, Deo frui, nihil aestimabilius cogitari potest pro hac vita quam cura gratiae supernaturalis? augendae per bona opera et per sacramenta, necnon studium perfectioris cognitionis divinae per orationem et saporem sacrae theologiae, in qua nobis, tanquam Dei amicis, panduntur secreta divina

“vos autem dixi amicos; quia omnia quaecumque audivi a Patre meo, nota feci vobis” (Io 15,15).

d) Quia beatitudinem obtinebimus per Dominum nostrum Iesum Christum, characterem et lineamenta eius referentes (cf. Rom 8,29; Eph 1,3-23). relationem intimam et personalem habemus ad Christum exemplar nostrum, quam pulchre fovendam commendavit 2 Petr 3,18: “Crescite vero in gratia, et in cognitione Domini nostri et Salvatoris Iesu Christi”; haec enim est vitae aeternae inchoatio (cf. Io 17,3)

TRACTATUS II

De actibus humanis

S3. Postquam vidimus *finem* in quem debet homo tendere in suo agere deliberato, considerare oportet actus quibus, quasi *gressibus*, ad illum finem tanquam ad coronam perveniat.

Tales sunt actus humani, morales, imputabiles, supernaturaliter meritorii, de quibus instituimus nunc tractationem, quae est in nostra disciplina omnium “*universalior*, cum tradit notiones et principia generalissima totius scientiae moralis in omnibus partibus applicandi et ideo *fundamentali*or, quia ipsi superstruitur aedificium totius scientiae moralis: haec enim non agit nisi de actibus humanis, t^l omnia alia, sive fines, sive media, sive regulas aut consilia, sive virtutes aut vitia, solummodo considerat in quantum pertinent ad actus humanos”¹.

Summa rerum dicendarum. Tractatus absolvitur quatuor partibus, quarum prior agit de ipso actu humano *in se* considerato; altera de eius *moralitate*, tertia de *impulabilitate*, quarta, denique, de *merito* actuum humanorum supernaturalis.

S. Thomas, 1-2, q.6-48; S. Alfonsus 1.5 *Tract, praeambulus* 1-34; Svah; *Tract, de voluntario et involuntario*; Ion. a Sto. Thoma. *In* 1-2. *Tract, de actibus humanis* q.6-17; SalmanTiCENSES, *Tract. 10, De voluntario et involuntariis*; R. Riliuart, *Tract, de actibus humanis* diss.1-3 I. Bycceroni, *Commentarii de actibus humanis* (Roma 1006); G. Waesh. *Tract, de actibus humanis* (Dubli 1891); V. Feins, *De actibus humanis* T.II (Friburgo de Br. 1807.1904); Itaquillon, *Thcol. mor. fundamentalis* 318-346; BallErini-Palmieri, *Opus theologicum* I, *Tract. 1* 1-333; Lehmkuhe, 1,51-74; II. DE MesmaECKER, *Tract, de actibus humanis* (Malinas 1939); Th. StEinbüCHEl, *Die philosophische Grundlegung der katholischen Sittenlehre* (Düsseldorf 1939); Th. MOcker, *Die philosophischen Grundlagen der katholischen Sittenlehre* (Düsseldorf 1934).

¹ Merklbach 1,51. Cf. eiusdem auctoris: *Le traité des actions humaines dans la morale thomiste*; RcvScPhTh 15 (1926) 185-207.

De actu humano in se considerato

Pro fine nostro practico, omissis quaestionibus subtilioribus scholasticorum, considerationem limitamus: in sectione I ad elementa ontologico-psychologica actus humani; in sectione autem II, ad eius impedimenta, tum remota tum proxima, eaque sive in homine normali sive in psychopatha.

SECTIO I

De elementis actus humani

(*intellectivo, volitivo, exeutivo*)

Summa rerum dicendarum. Post notionem et divisiones generales, tribus capitibus absolvetur prima sectio. Caput 1 agit de elemento *cognoscitivo* actus humani; caput 2, de elemento *volitivo*, in quo de voluntario et libero; caput 3, de elemento *exeutivo*.

Aertnys-Damen, I, 18-29; Fanfant, I, pags. 44-66; Tölvö-Grizzana, I, 15-31; Noldin, 1,40-47; Peinador, 1,46-86; Prömmmer, 1,26-38.56; Vermeersch, 1,30*47.

54. I. Actus humanus est *illud quod procedit a deliberata hominis voluntate*; est, igitur, actus qui ponitur ab homine modo sibi specificè proprio, in quantum differt ab irrationalibus quoad substantiam et modum operandi, i.e., cum rationis advertentia et libertate. Dicitur:

Illud, quodeumque sit, sive actus, sive omissio eiusdem, sive effectus ex alterutro.

Quod procedit, quocumque modo, directe sci. vel indirecte, ut infra explicabimus.

A **voluntate**, seu a potentia appetitiva rationali, sive ipsa dicente actum cundemve omittente, sive alias potentias hominis, etiam materiales, imperante ac moderante, ut ad actum procedant illumve omittant.

Deliberata, id est, praelucente cognitione intellectus, nihil enim volitum quin praecognitum; et quidem sub indicio indifferenti, quod sinat voluntati potestatem ad diversa vel dominium in actum positum.

Unde concludes: 1. Actus hominis proprii sunt:

a) Alii quoad substantiam tantum, qui sua entitate physica differunt ab actibus irrationalium, in quantum procedunt ab homini ut rationali sed sine deliberatione, v.gr. amor beatorum in caelo qui elicitur necessario *; et ii non sunt humani nisi sensu latiore.

b) Alii quoad modum tantum, qui ex sua entitate communes sunt homini cum brutis, sed ab homine deliberate ponuntur, v.gr. edere ex intentione reficiendi vires, vel experire motus sensualitatis ex interventu voluntatis procuratos propter conjunctionem corporis et animae.

c) Alii quoad substantiam et modum, ut deliberata cogitatio et volitio.

Theologiae morali interest actus humanus stricte sumptus, seu qui non sit talis mere quoad substantiam, sed saltem quoad modum, cum non ad essentiam eius sed ad operationem attendat.

2. Principia actui humano intrinseca sunt: *cognitio*, quae prae requiritur; *voluntarietas*, qua constituitur; *libertas*, per quam connotatur modus deliberatus actionis quae potuerit non poni. Sum, qui asserant haec tria principia esse constitutiva actus humani

55. II. Differt actus humanus ab actibus:

a) **Hominis**, qui, sive communes sint homini cum brutis sive proprii eius quoad substantiam, procedunt ab homine aut incapaci deliberationis, ut ameute, plane ebrio, etc., aut actu non deliberante, ut plene distracto, motus primo—primos omnino indeliberatos eliciente etc.

b) **Violentis**, qui procedunt ex coactione a causa extrinseca, reluctantem subiecto, ut si quis a se fortius trahatur, frustra resistens.

c) **Naturalibus et spontaneis**, qui procedunt quidem a principio intrinseco, sed: aut sine cognitione finis—et tunc

3 Huiusmodi actus, etsi sint omnino secundum voluntatem, quia beatus tel animo impellitur ad eos ex contemplatione obiecti ut undequaque boni apprehenduntur non sunt simpliciter humani. Auctores de his diversimode loquuntur, et quosdam vocant superhumanos, sed in re omnes conveniunt. Cf. S. Thomas, 1-2^a 2^a 1^a ad 1^a q. 10. Recenter O. Lottin, reponens rationem ultimam libertatis humanae in actualitate animae, quae necessario traducitur in auto-determinationem ad apertum, asseruit “beatos non posse non amare Deum, et nihilominus libere modo libertate amare” (*Principes de morale* 1,90). Secundum Merklebach, 1, 101 nota, sunt eminenter humani, “voluntarium enim necessarium in amore suo boni cum plena universalitate est radix libertatis, et ideo liberum virtutis est eminenter continet, et ita talis actus est humanus eminenter non tamen trivialiter”.

dicuntur naturales—ipsa natura impellente ad tales actus, verbi gratia ad motus cordis, ad centrum gravitatis etc., aut cum cognitione mere materiali finis, dirigente instinctu—et tunc dicuntur spontanei, fere sicut in passere nidificante vel in ove lupum fugiente ex cognitione sensitiva.

56. III. Dividitur: 1. ***Ratione principii proximi***, in: a) **Elicitum**, per relationem ad voluntatem, si ab ea tanquam a causa propria et immediata procedit, et in eadem recipitur et consummatur, sive versetur circa finem (simplex volitio, intentio, fruitio) sive circa media (consensus, electio, usus activus).

b) **Imperatum**, si immediate ab aliis potentiis internis vel externis ponitur, sed ex imperio voluntatis³ determinantis saltem exercitium, v. gr. in applicatione intellectus ad verum, *per dominium* alias *despoticwn*, v. gr. in sensus externos quoad applicationem ad obiecta, non quoad sensationes inde provenientes, alias solum *politicum*, v. gr. in sensus internos et in appetitum sensitivum.

Alii aliter loquuntur, sci. divisionem considerant per relationem vel ad *facultatem* a qua actus immediate procedunt, aut ad aliam qua impellatur ad agendum facultas immediate producens; vel ad *molivum* proximum aut remotum virtutis ex qua fluunt*; et sic elicitos dicunt quoslibet actus, quatenus procedunt immediate a propria facultate, vel a proprio habitu virtutis; sic. v.gr. intelligere erit actus elicited intellectus, ieiunare et eleemosynam dare erunt respective actus elicited a temperantia et misericordia, etsi utrumque possit imperare pacnitentia, caritas aut alia virtus⁶.

c) **Internum**, si nullo signo externo manifestatur, sed internis dumtaxat facultatibus perficitur, v. gr. actus cogitandi et amandi.

d) **Externum**, si exercitium alicuius facultatis externae implicat, seu qui a voluntate per corporis organa perficitur, ideoque perceptibilis est, etsi de facto non percipiatur sed occultissimus maneat.—Patet quemlibet actum humanum qui externus dicatur, esse stricto sensu actum *mixtum* ex interno

¹ Tales actus dicuntur liberi quatenus eorum exercitium a libera voluntate dependet. Physice quidem integrantur duplici actu, sed moraliter sunt unum, propter ordinationem ad invicem.

¹ Sunt qui dicant imperatos vel ipsos actus a voluntate elicited sub imperio praevis actus eiusdem voluntatis, v. gr. actus amoris inimicorum imperatus ab utroque amoris Dei. Cf. S. Thoma, 12^a q.17 a.51.

¹ In uli casu, quia actus potiore moralitatem habet ex fine (cf. n.165) ieiunium et eleemosyna magis pertinerent ad pacnitentiam, caritatem etc. Cf. Ver-MittkSCII 1,34,3.

01 externo.—Sunt etiam qui internos ciicanr actus a voiumate i
elicitos, reliquos vero externos.

c) Naturalēm, si solis viribus naturalibus perficitur etiam circa obiecta supernaturaliter revelata, v. gr. cogitatio de Deo sub lumine rationis.

f) Supernaturalem, si sub influxu gratiae divinae ponitur, v. gr. manducatio ad vires reficiendas secundum Dei ordinationem. Unde ad actum supematuralem non sufficit, sed neque requiritur obiectum supernaturale; requiritur autem et sufficit pridpium supernaturale, etsi obiectum circa quod sit naturalee.

2. **Ratione sufficientiae**, in : a) Validum, si habet omnia requisita essentialia ut producat effectum in quem destinatur. sive licite ponatur sive non ; v. gr. testamentum aliquod erit iuridice validum, si sit conforme omnibus praescriptis; quodsi ex defectu alicuius requisiti iuridici sit invalidum, non ideo est ratione sui illicitum.

b) Invalidum, si deficit aliquod elementum essenziale; verbi gratia baptismus erit moraliter invalidus, si non adhibeatur aqua pro materia.—Haec distinctio saepe occurrit in re contractual! et sacramentaria.—In complementum autem notetur actum validum posse esse infirmum seu *rescindibilem*, sic v. gr. saepe contractus minorennium ; invalidum autem posse *licite* exerceri, imo et valide in alio ordine; v. gr. testamentum holographum sine data, probabiliter sustinetur coram conscientia, quamquam coram iure est nullum.

3. **Ratione deliberationis**, in : a) PERFECTUM, si procedit ab homine agente cum plena cognitione rei et ex dispositione plene libera voluntatis.

b) IMPERFECTUM, si deficit plena deliberatio voluntatis, vel etiam cognitio clara rei.

57. Scholion. Scholastici, post S. Thomam', accurate analysant genesim et processum psychologicum" actus humani. Res habet suum momentum practicum'; liceat eorum descriptionem re-

• (î ΠΑΤ ΓΔ f K I - P a f x f W f 1 ô

1 Cf. S. Theol. 1-2 q.8-17; E. Gilson, *Le Thniunic** (Paris 1942) 346-351.

• Multi applicant ad ordinem moralem similiter. Circa hoc cf. O. LoTTIX. *Principes de morale* 11,14 nota 1,109-113.

• A. Gardeil, *La crédibilité et l'apologétique* c.1, utitur ista analyst ad explicandam genesm actus fide: O Γ/jTTis. /r»h< ip<'J <« morale 1.71-82.272-275, facit diversas applicationes ad notionem legis, classificationem peccatorum internorum. «onindeni specificam et nurnericam distinctionem, organizational! vitae virtuosae.

ferre secundum ordinationem substantialiter ab omnibus acceptam, quam A. Gardcil ¹⁰ ita exhibet serie duodecim gressuum quibus processus perducitur usque ad opus externum:

IX ORDINE INTENTIONIS RESPICIUNT FINEM

In intellectu: **In voluntate:**

Simplex apprehensio boni seu Simplex volitio boni apprehensi, finis.
Indicium de convenientia et pos- Efficax intentio circa illud, sibilitate.

IN ORDINE ELECTIONIS RESPICIUNT MEDIA AD FINEM

In intellectu: **In voluntate:**

Consilium circa media. Consensus generaliter approbati-
vus.
Indicium practicum mediorum Intentio efficax electiva circa fi-
discretivum. nem.

IN ORDINE EXECUTIONIS RESPICIUNT MEDIA AD FINEM

In intellectu: **In voluntate:**

Imperium rationis practicae. Usus activus potentiarum.

QUIBUS CONSEQUUNTUR IN POTENTIIS EXECUTIVIS

Usus passivus, seu actus potentiarum exccutivarum.
Fruitio, seu quies voluntatis in fine possesso”.

Ordo autem et processus omnium istarum activitatum intellectivo-volitivarum quae concurrere possunt ad integrandum aliquem ictum humanum, sic describi potest: primo loco habetur *apprehensio simplex*, seu repraesentatio imaginativa vel intellectualis finis obtinendi, v.gr. virium reficiendarum in loco amoeno et salubri, quae idea, vivide concepta, directe agit in voluntatem; deinde, *simplici volitione*, seu consensu quodam fortasse adhuc mere platonico, voluntas affective inclinatur in bonum sibi propositum, illudque approbat; tertio, si simplex volitio versatur circa rem assequibilem non ut finis ultimus sed aliquatenus efficax, intellectus applicatur ad *iudicium*: ferendum circa realem possibilitatem et convenientiam finis propositi; quarto, concipitur *intentio efficax* voluntatis, quae derelinquit adhaesionem complacentiae primitivam et active fertur in obiectum; quinto, per *consilium*, primum seu deliberationem, intellectus inquirit media magis idonea quae voluntati proponat ad as-

¹⁰ DTC: *Acte humain* 1,343. Cf. etiam O. Lottin, *o.c.* 1.61-65, qui pauhi-
us modificat in quibusdam schena a Gardeil propositum; Loiano-Grizzana.

² Cf. Suabx, *De voluntario et involuntario* disp.7-9; Billuart, *De actibus*
hMtnü diss-3 prol.; Pfjndor 1,71-79.

sequendum finem; sexto, habetur *consensus* voluntatis in generali approbantis et acceptantis media per intellectum inquisita; septimo, *indiciu[m] disorderis intellectus* movetur in particulari ad discernendum medium quod voluntati suggerat ut aptius inter omnia; octavo, *electio* voluntatis fertur ad amplectendum medium sibi ut aptius propositum; nono, vi istius electionis sequitur *imperium*, seu actus intellectivo-volitivus intimans et denuntians quid agendum sit ut voluntas assequatur quod elegit; decimo, sequitur *usus aditus*, seu applicatio potentiarum executivarum ad opus sub imperio voluntatis; undecimo, in applicatione potentiarum habetur *usus passivus* quo obtinetur adeptio finis; duodecimo, remanet *fruitio* voluntatis, seu quies in bono possesso cum definitiva complacentia et consensu".

Summa rerum dicendarum. Acturi, post istas notiones, de actu humano secundum esse psycho-physicum, evolvemus tria illa elementa iam memorata quae in eo continentur, et elementa eiusdem intrinseca dici solent: *cognitio* prae requisita, *voluntarietas* constitutiva, *libertas* connotatn. Quibus accedit elementum *ejreclit'itij* quando actus non absolvitur mera volitione deliberata.

CAPUT I

De elemento cognoscitivo

58. I. Elementum cognoscitivum intelligitur *praevia cognitio deliberata intellectus proponentis obiectum*, Est principium fundamentale actus humani, cum nihil possit esse obiectum voluntatis quin prius ab intellectu proponatur, nec cadere sub dominio agentis nisi ex deliberatione procedat. Includit autem: *advertendam*, seu actum quo mens ad rem agendam attendit—unde dicitur etiam attentio¹³—; *deliberationem*, qua intellectus inquit utrum actus sit ponendus; *imperium*, ex qua parte hoc est actus intellectus.

59. II. Dividitur cognitio: 1) *Ratione causarum* in: a) SCIENTIFICAM, qua intellectus cognoscit rem ex causis, cum sci. aliquid sit bonum aut malum; b) VULGAREM, qua intellectus apprehendit aliquid esse bonum vel malum, non vero rationem cur ita est.

2. *Ratione ordinationis ad operationem* in: d) SPECULATIVAM, si obiectum repraesentat ut bonum vel malum in se et absolute, sine relatione ad percipientem eiusque operationes circa illud; 6) *practicam*, si obiectum repraesentat ut hic et

¹² Cf. G. Renard, *La valeur de la loi* (Paris 1928) 84-85.99-100.

¹³ "Inter advertentiam et attentionem est aliquod discrimen... Haec... quidam animi concentrationem exigit, vi cuius obiectum aliquod *ern/rwm coiu cr.** hae occupet" (Lanza 1,60,1).

nunc conveniens vel disconveniens percipienti, eiusque appetitura trahens vel repellens, ita ut sit vere directiva in opera; nam “practice tum aliquid cognoscimus, quando cognitio rei est huiusmodi, ut sit ad operandum proxime ordinata” 14.

Cognitio practica est *antecedens* vel *consequens*, prout actui antecedit eiusque sit causa, vel ipsum subsequatur.

Cognitio antecedens practica est: «) *plena* vel *sempilena*, prout intellectus ex usu pleno suae activitatis procedat in indicium cum illa consideratione quam prudentes in rebus alicuius momenti applicare solent, vel aliquo obstaculo impediatur quominus plena advertentia iudicet, quia est distractus, semisopitus, etc.; β) *distincta* vel *confusa*, prout convenientia vel disconvenientia obiecti clare percipiatur vel secus; γ) *perfecta* vel *imperfecta*, prout tota obiecti convenientia vel disconvenientia, secundum omnes notas suas, cognoscatur, vel solum ex parte “.

60. III. Extensio eius. Versari potest cognitio, et in homine normaliter agenti ordinario versatur, circa:

0) *Obiectum* actus humani, in coque considerat: a) *reni* circa quam erit actus, v. gr. fructus arboris, quae est aliquod particulare bonum, tanquam motivum impellens voluntatem ad agendum, cuius determinatum influxum seu affectum tribuens; β) *circumstantias* vel qualitates quae rem modificant, ubi gratia fructus alieni; γ) *actionem* quae circa rem deliberate est ponenda, v. gr. arripere hos fructus.

b) *Subiectum*, quatenus consideratione implicita saltem et exercita exhibet cognitionem actualem aut virtuales propriae condicionis per relationum ad illum actum, vel etiam secundum quid solani habituales et consuetas scientias vel notitias huius condicionis, sed passim in pluribus actionibus actuatam ac renovatam, et ita actualem periphericam. Sic, verbi gratia, qui ex deliberato conscientiae dictamine actionem longius perdurantem vel seriem actionum ponit, illius dictaminis aliquam retinet conscientiam durante toto processu ex advertentia peripherica ad dictamen quod hic et nunc sequitur; proinde actus remanet humanus etiam sub apparenti inadvertentia. Quod autem dicebamus de habituali notitia passim actuali, applicatur v.gr. in coniugibus, clericis etc., quoad obligationes primarias respectivi eorum status, qua-

“ Fiis\$, De *actibus humanis* 1,24. Cf. S. Thomas, 1 q.79 a.11.

a "Noti tamen habere de perfectione et imperfectione essentiali agi, quatenus obiectum vel conscientiae centrum occupat (attentio), vel, e contra, eius micet tantum obtinet (UstOtA, 1,60,2).

* Circa minus felicem divisionem advertentiae in *actualem* vel *virtuales* cf. Lanza, I, 61,4.

tenus, si eas praetermittant, frustra intendent se exonerare a qualificata imputatione, allegando inconsiderationem illius circumstantiae; exercite enim attendunt, saltem plerumque, ad suum statum et ad consuetam eiusdem notitiam habitua-lem, aut saltem in causa sunt cur ad inadvertentiam cum gravi negligentia pervenerint K.

61. IV. Principia: 1. *actum humanum requiritur cognitio practica antecedens*, saltem confusa. Nam voluntas, ut potentia naturaliter caeca, nequit moveri deliberate nisi ratione finis ab intellectu praevie convenienti modo repraesentati, sci. tanquam subiecto operaturo hic et nunc aliquo modo convenientis; quia nihil volitum quin praecognitum, et ignoti nulla cupido. Aliunde quando obiectum semiplene et confuse cognoscitur, voluntas in illud dirigi potest aliqua ratione, siquidem non est omnino ignotum.

Moderni psychology non pauci docent ad actum humanum non sufficere ex parte intellectus *meram cognitionem intellectivam* obiecti circa quod versatur, sed simul requiri eiusdem appretiationem (valorizationem, yalutationem) seu *aestimationem rationalem*, quae contineat elementum cognoscitivum et appetitivum, comprehendens cognitionem valoris et in hunc spirituales inclinationem. Haec inclinatio affectiva voluntatis posset iuxta illorum opinionem deficere sub cognitione mere intellectuali valoris, nisi adderetur aestimatio rationalis, et inde actus consequens non esset humanus in eo ordine et sub illis aspectibus qui non fuerint ratione aestimati ac ponderati “.

Dicendum est doctrinam valorum, prout a modernis auctoribus etiam catholicis proponitur, quoad rem non fuisse ignotam philosophis scholasticis, ut patet consideranti quae illi tradiderunt de apprehensione boni sive ordinis rationalis sive ordinis mere sensitivi. Re quidem vera homo non solum bonum per intellectum apprehendit intellectualiter ut bonum, sed simul, et quidem numericè eodem actu, illud aestimat, appretians et ponderans quid valeat tam in abstracto quam pro ipso homine qui circa hoc obiectum aliquem actum deliberatum ponere intendit. Valor enim rei identificatur cum ipsa re in quantum res est bonum quoddam appetibile, sive in se sive pro subiecto agente, ideoque in re percepta repraesentatur simul et aestimatur eius valor, et in appretiatione obiecti tanquam convenientis subiecto, habetur motus indeliberatus voluntatis circa ipsum, quin separaretur in re cognitio mere intellectiva ab aestimatione rationali,

u Cf. Alfonsus, l.5 n.4. "Obvia aliqua circumstantia malitiae, quam apw habitualiter scit, vix unquam ita oblivioni vel inadvertentiae tradi potest, ut non sit cognitio sufficiens ad malitiam contrahendam. Ita v.gr. quis non rideat sacerdotem vel religiosum qui contra castitatem peccaverit, dicentem se ad votum sive ad statum sacrum nullatenus attendisse?" (Lekmkuiil, 1,77,3).

“ Cf. *Sacrae Romanae Rotae decisiones seu sententiae* 33 (1941) decisi (vel PerMorCanIJt 30 (1941) 5-19; Pius XII. Allocutio ad Indices Rotale»; AAS 33 (1941) 421; G. M. Fabari, *Kalutazione ettea e consenso matnmonM* (NApoles 1915), de quo cf. CollatBrug 47 (1951) 396-397. I

Minus adhuc audiendi sunt qui, praeter intellectum et voluntatem, tertiam quandam ad eliciendos actus humanos inducere volunt facultatem, qua sufficienter aestimentur natura et momentum obiecti actus a voluntate eliciendi. Aliunde placita et observationes hodiernae psychologiae et psychiatriae conferre possunt ad melius penetrandum elementum cognoscitivum concurrens ad actum humanum.

2. *Actus, non potest esse humanus nisi circa illos aspectus ipsius actus vel obiecti et subiecti quos apprehenderit intellectus.* Nam, si nihil volitum quin praecognitum, “ideo non aliter volitum quam praecognitum, et eatenus tantum quatenus praecognitum fuit; quia voluntas fertur in suum obiectum secundum quod a ratione proponitur... Nulla igitur voluntas, nullum voluntarium est eius qui id quod agit nescit”¹; sic v.gr. si quis occidit hominem ignorans esse proprium patrem, solum homicidium non vero parricidium consumat actu humano.

3. *Ad actum humanum non requiritur cognitio clara sed sufficit confusa; imo, sub cognitione confusa haberi potest actus humanus perfectus.* Ratio primi est quia res non distincte apprehensa sufficienter proponi potest voluntati ab intellectu sub illa forma confusa, ut quaecumque sit appetatur deliberate; attamen quo magis clara et distincta est rei apprehensio, eo magis perfectus est, ceteris paribus, actus humanus, propter maiorem deliberationem et dominium operantis circa illam. Ratio secundi est quia cognitio confusa quae sit vincibilis non impedit quominus agens deliberate velit id quod putat esse et quod conicit posse esse; unde hoc etiam ab eius deliberata voluntate perfecte procedere dicendum est, si revera existit.

4. *Ad actum humanum perfectum requiritur cognitio practica perfecta quoad essentialia, quae sit simul:* a) *formalis*, qua obiectum cognoscatur non solum materialiter secundum cognitionem sensitivam, sed secundum convenientiam vel disconvenientiam ad appetitum rationalem, ut voluntas ad eius prosecutionem vel fugam moveatur; b) *indicativo*, seu non per simplicem rei apprehensionem, sed per formale indicium, conferens utrimque rationes convenientiae et inconvenientiae, ut voluntas deliberate moveri possit ad eius consecutionem vel fugam; c) *reflexa*, in hoc sensu quod homo advertat ad ipsum actum rationalem sitque sibi cons-

cuius actionis quam elicit, cognoscens se agere sub influxu appetitus rationalis tanquam dominum suorum actuum.

Non tamen requiritur analysis actus ponendi et obiecti circa quod versatur, neque reflexio ad affectum animi vel advertentia explicita attentionis quae habetur; satis est ut habeatur conscientia actus humani qui ponitur.

Ratio assertionis patet ex ipsa definitione actus humani, quippe qui ab appetitu non mere sensitivo sed rationali procedere debet, et quidem deliberate, sub cognitione sci. finis sive scientifici» sive vulgari, quae sit suassiva seu ostensiva rationum et notivorum quae ad particularem convenientiam vel disconvenientiam obiecti appetendam vel reiciendam efficaciter moveant voluntatem.

5. *Ad actum humanum non necessario requiritur actualis advertentia ad ipsum actum vel ad eiusdem obiectum; minus congruenter, tamen, dicitur manere attentionem virtualementem.*

Ratio prioris est quia actus voluntatis in effectibus perseverare potest, ideoque, si inceptus est sub actuali advertentia, nihil impedit quominus sit vere humanus et voluntarius in ulteriore evolutione, vi perseverantis virtutis voluntatis.

Ratio posterioris satis patet ex eo quod in distracto animo nulla advertentia perseverat saltem centralis, neque actualis neque virtualis, nisi forte peripherica et inconscia, siquidem inadvertentia expellit totaliter advertendam. Nec paritas habetur inter attentionem et intentionem; haec enim est actus voluntatis qui potest in effectibus perseverare, sed advertentia intellectus aut actu adest, aut plane exulat et est simpliciter inadvertentia.

Sunt tamen qui opinantur advertendam virtualementem haud aliter haberi posse atque virtualementem intentionem, camque necessariam esse ad actum humanum, et talem intelligunt esse quae non habetur actu sed existit virtute, eo quod in praecedenti cognitione nititur et sic revera influit in voluntatem et in actum deliberate causandum; ita v.gr. quando aliquis incipit administrare sacramentum vel recitare breviarium sub cognitione actuali, et deinde pergit in administratione vel recitatione plene distractus, licet directe et materialiter ponat secundum istam opinionem in momento distractionis actum hominis, formaliter et indirecte eliciet actum vere humanum, utpote deliberatum in causa seu in cognitione remota actuali ad eum sufficienti.

* Cf. Loiaxo-Grizzaxa, 1.22; PrCmmer scribit (1,37): "licet advertenti» actualis *phydee* sit inadvertentia actualis, *nwraliter* tamen (vi advertentiae et intentionis actuali» praehabita) revera influit in actum cumque causât, ita ut fiat iuxta intentionem liberam agentis»".

Unde concluditur: a) Actus qui in homine excitantur ante prae»viam cognitionem rationalem, sunt hominis, non humani; dicuntur mdeliberati et *primo-prini*. b) Actus qui ex cognitione confusa procedunt sine clara intellectus perceptione, in se sunt imperfecte humani, utpote qui semideliberate fiunt in seipsis, licet in non sublata causa illius cognitionis confusae plena deliberatione admitti potuerunt; dicuntur *primo-secundi*. c) Actus qui ex cognitione perfecta procedunt, sunt in se perfecte humani; dicuntur *secundi*.

De elemento volitivo

62. Elementum volitivum intelligitur *influxus quem exercet voluntas in actum*, seu dependentia actus a voluntate. De hoc elemento, in quo est momentum decisivum actus humani, et de eius divinis, tam frequentis applicationis in theologia morali, latius agendum erit in sequentibus. Nam cognitio diversorum modorum secundum quos actus a voluntate procedunt, multum confert ad actuum imputabilitatem huiusque gradus determinandos.

Summa rerum dicendarum. Ad meliorem vero analysim instituendam, separata agemus, primum de *voluntario simplici*, deinde de *voluntario libero*.

§ I. De voluntario

63. 1. VOLUNTARIUM est *quod procedit aliquo modo a principio intrinseco sub intellectuali cognitione finis*²¹. Dicitur:

Quod procedit, actus sci., vel omissio, vel effectus ex alterutro.

Aliquo modo, directe vel indirecte, immediate et formaliter vel mediate et denominative, positive vel negative, ut intra explicabimus.

4 *principio intrinseco*; nam quod est ab extrinseco, ab alio est, nec agens vult illud sed admittit vel patitur; debet esse, igitur, ab ipso volentis influxu, seu ab ipsa voluntatis tendentia in obiectum ab intellectu propositum.

Sub *intellectuali cognitione finis*; nempe, cum principium agendi sit duplex, efficiens et finale, oportet ut non

Λ ~ S T"0^5; J* t-thic. 3.1; Summa 1-2 q.6 n.1c; Sertijances, «ΛιΠτηω d'Jqum' 11,193-210.

mere effective a proprio principio efficiente procedat, ex sola inclinatione spontanea et naturali sub cognitione materiali et sensitiva finis, sed *simul affective*, ex inclinatione intentionali qua agat propter bonum cognitum sub cognitione formali et intellectuali in ratione finis²².

Unde concludens: 1. Voluntas competit *formaliter* solis actibus voluntatis; *denominative*, actibus aliarum potentiarum sub imperio illius; *effective*, seu in ratione effectus, obiectis istorum actuum.

64. II. Differt: *a)* A volitio, quatenus volitum complectitur omne illud quod utcumque est voluntatis obiectum; imo, in quantum contradistinguitur a voluntario, volitum dicitur quod affective est obiectum intentionale voluntatis, sed causative non est realis eiusdem effectus; sic v.gr. pluvia est agricolis volita, non autem voluntaria²³.

b) A permissivo, quod neque est voluntarium neque volitum, sed tantum non impeditur ab illo qui potest *sed non debet* impedire. Sic Deus permissive se habet ad multa peccata hominum, quae non impedit propter potiora bona.

c) A involuntario, quod quis ignorans et *ex* ignorantia facit, non sci. facturus absolute vel secundum quid si illud cognosceret; unde fit positive contra aliquam voluntatis internam dispositionem²⁴.

d) A non voluntario, quod quis ignorans et *cum* ignorantia facit, sed quod similiter fecisset si obiectivam rerum condicionem cognovisset; unde fit sine ulla voluntatis interna inclinatione vel aversione circa illud concepta ab agente qui, si rem cognosceret, ei non repugnaret²⁵.

e) A libero, quatenus liberum procedit a voluntate per eiusdem autodeterminationem sub iudicio indifferenti ex influxu motivorum, dum voluntarium qua tale potest esse necessarium sub cognitione non indifferenti quae tollat inde-

²³ Cf. II. G. Noble, *L'action volontaire*: Melanges thomistes, III, 27 (Le Saulchoir 1923).

²⁴ Licet volitum non procedat a voluntate, volitio ipsa utique est voluntaria et ad rationem actus humani sufficiens, adeoque ad peccatum quando te volita est peccaminosa. Sic peccatum est velle inordinate mortem proximi; quia mera haec volitio non est causa voliti, non sufficit ad inducendam obligationem proprias voluntarii effectivi.

* Cf. Lan*^a, 1,58.

» Sunt etiam qui *involuntarium* dicant quicquid fit sine consensu personae actionem. aut sine cognitione ex ignorantia vel cum ignorantia, v.gr. Peccatum 1,56; Lo Ia o. Giizzana, 1,32. Hic, tamen, in praxi conceptionem nostram militat et sequitur. Cf. etiam Frins» *De actibus humanis* 1,243-244.

* Sane voluntas diversimode exercet imperium in alias facultates: *seipsam* refit imperio despotico seu absoluto, si excipiat primus actus voluntatis seu Mnutn genericc sumptum, in quod fertur necessario; *ratio, memoria, phan-* law jereI semper subiciuntur; cius imperio despotico. quoad exercitium in ho-
 b) Imperfectum, si procedit ex semiplena advertentia, me normal, non vero quoad specificationem nisi valde indirecte quoad ap-
 c) Consequatur correspondens consensus semiplenus; ut pol-
 tmitwui, in quantum corporeus, non submittitur imperio voluntatis neque politico, utique vero in quantum agit ut virtus animae dependenter ab appre-
 haitionibus sensuum vel imaginationis quam moderatur voluntas; *sensus rx-* quoad eorum applicationem, et *potentiae loeomotivae*, reguntur a volun-
 Utc dominio despotico, dummodo non impediuntur aliquo vitio organico vel Wentia externa; *potentiae veeyctativae*, denique, vix subiciuntur nisi remotis-
 ne voluntati, quatenus haec potest procurare aliquas dispositiones psychicas cue (aveant bono exercitio functionis vegetativae. Cf. Dumas, *ThcoL mor.*
 mutico th.12; Fanfani, 1,29.

terminationem voluntatis iam in actu primo proximo, ita ut illa praelucente, voluntas non possit non ponere respectivum actum, v.gr. amorem beatificum.

f) Ab spontaneo, quia hoc procedit ex principio interno iuxta naturam agentis, sine deliberatione, v.gr. motus voluntatis dicti primo-primi: est igitur affine voluntario-necessario. Cf. n.55 c.

g) A COACrivo, quod procedit a subiecto invito, ex vi ab extrinseco ei illata, ita ut fiat contra voluntatis internam inclinationem et per potentias exteriores resistentem.

65. III. Dividitur: 1. **Ratione principii**, in: a) Elicitum, si est formaliter voluntarium, seu a voluntate immediate procedens, ut supra iam declaratum est.

b) Imperatum, si non est nisi per participationem et denominative voluntarium, seu a voluntate procedens mediante alia potentia cui imperat eliciendum actum²⁰; sic, in proiectione lapidis vulnerantis hominem, intentio lapidem proiciens est voluntaria *elictive et formaliter*, proiectio ipsa, *denominative et imperative*, vulneratio, denique, *effective* ut terminus externus.

2. **Ratione cognitionis**, in: c) Perfectum, si procedit a voluntate sub plena cognitione rei agenda, caque deliberatione quam homines solent in rebus alicuius momenti applicare, cui consequatur plenus consensus per liberam agentis dispositionem de seipso secundum deliberationem factam; idque tum a parte subiecti, v.gr. non in eventu repentino aut in statu minus lucido, tum a parte obiecti quod undequaque cognoscatur.

est evenire in scniiebrio, seinidonniente etc., ac generaliter in actibus qui dicuntur primo-secundi scu scnûdeliberati, verbi gratia propter vehementiam passionis²⁷.

3. **Ratione inclinationis**, in: a) *Simpliciter* voluntarium, si voluntas fertur in obiectum efficaciter, etsi fortasse cum aliqua repugnantia, v.gr. in prociendas merces in mare ad vitandum naufragium.

â) *Secundum quid*, si voluntas fertur in obiectum inefficaciter, ex velleitate quadam, v.gr. in apostata ad retinendam fidem si tyrannus vitae parceret. Hinc, potest esse voluntarium perfectum, simul cum involuntario secundum quid ²⁸.

Eodem modo distinguitur *involuntarium*, cui meliore ratione applicatur ista divisio; nam quod dicitur voluntarium secundum quid, proprie est volitum irrcale ²⁰.

4. **Ratione intentionis**³⁰, in: a) *Actuale*, si procedit a voluntate quae hic et nunc habetur, sive explicite, ut in volente actu baptizare, sive implicite in volente actu accedere ad baptisterium et rite ibi peragere omnia quae pro ritu baptismal! praescripta sunt.

b) *Virtualis*, si procedit a voluntate quae antea habita est et nunc pergit influere, aliquo modo perseverando in effectu, ita ut hic debeatur vi perseveranti motionis quae fuit actualis³¹; sive explicetur voluntas virtualis quasi *subconscie actitans* in praesenti, sive dicatur *cx consociatione idea-*

” Haec distinctio speciale momentum habet in quaestione de peccato mortali et veniali; nam ad peccatum mortale, praeter materiam gravem, requiritur plena deliberatio, ut infra explicabitur.

Sunt qui hanc distinctionem faciant per relationem ad repugnantiam, prout voluntas agentis absque ulla vel cum aliqua reluctance procedat, propterea quod obiectum placet simpliciter, secundum omnes suas qualitates, vel tantus secundum quid, sub aliquo respectu.

a) Nonnulli cum S. Alfonso (1.5 c.9) hanc divisionem referunt ad voluntatis *inclinationem*, itemque alii ad *advertentiam* completam vel incompletam; et sic voluntarium simpliciter dicunt illud quod sine ulla repugnantia, vel respective cum plena advertentia et consensu, ponitur; voluntarium secundus quid, autem, illud quod procedit a voluntate aliquo modo repugnante, vel d semiplena advertentia et consensu. Apud S. Thomam usus horum vocabulorum aliquas variationes habet (cf. v.gr. 1-2 q.6 a.6 cum 2-2 q.112 a.3 et ad 3), quas explicat Suarez, *De volunt, et invohint.* disp.3 sect.1 n.2.

* Cf. Merkelbach, 1,61 et nota.

Cf. H. D. Simonin, *La notion d'intentio dans l'oeuvre de St. Thomas d'Aquin*: RevScPhTh 19 (1930) 445-463.

« “Subtily quadam ratione Merkeidach, 1,55, animadvertit non dan i* luntarium sed volitum victuale aut habituale, eo quod omne voluntarium, et* procedat cx intentione virtuali aut habituali, actu tamen procedit a voluntate. idcoque actuale est. At... si non ad ipsum actum qua talem, sed ad eius iō* rnalein rationem voluntarii attendimus, communis appellatio retineri posse n detur” (LaN7,a, 1,55 nota 2 p.68).

rum et potissimum *ex vi conceptae iuleutivis* inesse nobis facultatem determinandi, sub uno imperandi actu, seriem actionum partialium ad invicem concatenatarum, adeo ut sub dato imperio tota series “simili modo voluntaria [sit] quo voluntaria dicitur explosio quam in profunda cavea determinat is qui, extra caveam positus, contactum electricum efficit” 3:. Sic v.gr., qui iter aggreditur, quamvis in via aliis cogitationibus occupatus nihil de accessu ad terminum itineris actu cogitet, virtuali voluntate versus terminum procedit. Virtualis ista intentio *proditur* in eo qui interrogatus de sua actione, quando de ea non cogitat, statim absque reflexione profert intentionem antea conceptam; id quod prorsus sufficiens est ad voluntarietatem actionis humanae, ut infra dicitur.

c) *Habituale*, si denotat voluntatem habitam quidem et non retractatam, sed quae hic et nunc nullo pacto, neque directe neque indirecte, influit, eo quod attentio mentis deficit.

Hoc habituale alias est *explicitum*, sci. olim in se habitum et nunquam retractatum, etsi nunc in actum non influat; alias autem *implicitum*, sci. olim in alio habitum et non retractatum, neque hic et nunc influens in actum, sufficiens tamen ad suscipiendos quosdam effectus qui actum humanum ex parte susipientis nunc non requirunt sic v.gr. catechumenus qui baptizari desiderabat et sensibus est destitutus, baptismi habet voluntatem explicitam habitua-lem, sufficientem prorsus ad effectum spirituales baptismi recipiendum si ei in hoc statu sacramentum conferatur, sed non ad actum personaliter ab ipso ponendum; fidelis autem qui secundum praecepta Christiana vivebat, sensibus destitutus habet voluntatem habitua-lem implicitam suscipiendi viaticum et extremam unctionem, sufficientem et ipsam ad ea sacramenta valide in tali statu suscipienda.

Inler/trelatwum improprie dicitur voluntarium; etenim, non solum excludit motum voluntatis in finem actualem et virtualcm, sic-

23 Vermeersch, 1,44. Cf. Suarez, *De sacramentis* disp.12 sect.3 n.6; Walsh, *De actibus humanis* 70-82. Priorem explicationem proposuerunt: Luco, *De jngere* d.8 s.5 n.75-89.103; *De pñentia* d7 n.40; Ioh. A. S. Thoma, d.6 a.6 n.6; Frins, *De actibus humanis* 1,51-56. Posteriori adhaeret Woytbrs, 1,19,6. cui “conscientia psychologica testari videtur dari etiam aliam rolioncm (praeter actualem inconscientiam, quam in aliquibus casibus admittit] mere virtualcm, quae actum non de facto includit, sed mere effectus ante volitus istius actionis est”. Lanža, 1,55. rationabiliter existimat “aliam explicationem alta compleri, cum casus dissimiles respiciant, utramque cum principii* et legibus psychologiae congruere... Neque forte praetereunda sunt, modo nete intdligantur, quae de subconscientia dicuntur... Id tamen de prima exllcuionc... animadvertendum est. in casu, si revera occurrat, non agi de voluntario *virtuali* sed actuali, quod conscientiam effugit”.

• Cf. Iorio, 1,4,8.º.9.º Habituale implicitum potest... dici fracjiimphon * *praetenti*, in quantum, stante aliquo facto, ex dispositione animi revera nunc adesse conicitur, et inde est quod extrema unctio v.gr. possit administnn pio fidei de quo constet nunquam explicitam intentionem concepisse cam tuscipitndi.

ut habituale, verum superaddit absentiam tendentiae in obiectum etiam in tempore praeterito. Est, igitur, quasi *liraisionptum dc jii turo*, illud sci. quod nunquam fuit voluntarium, sed fuisset vel futurum fuisse praesumitur, si de eo cogitaretur vel .cogitari posset; v.gr. infidelis bene moratus qui repente sensibus destitueretur quin de revelatione Christiana unquam audierit, haberet voluntatem interpretativam eam profitendi, insufficientem ad baptismum suscipiendum

5. **Ratione attentionis et tendentiae**, in: a) **Explicit** voluntarium, seu it) actu signato, et quidem: in relatione ad **obiectum**, si voluntas effectiva tendit in illud sub proprio et distincto conceptu; in relatione autem ad **actum**, si is in se intenditur; v.gr., si quis elicit propositum non peccandi de cetero vel actum amoris erga talem inimicum, quasi signando obiectum vel actum ex attentione expressa ad rem vel ad finem.

b) **Implicit**, seu in actu exercito: per relationem ad **obiectum**, si voluntas fertur in illud tanquam contentum in alio generaliore; per relationem vero ad **actum**, si is includitur in alio actu voluntatis, quin tamen voluntas feratur in explicilum propter implicitum; sic amor erga omnes homines implicite fertur etiam in inimicos, actus contritionis implicitum habet propositum in posterum non peccandi, exhibitum nimirum in ipso exercitio voluntatis tendentia ad obiectum vel finem implicite voluntarium.

6. **Ratione modi quo procedit**, in: a) **Positivum**, si a voluntate provenit per actionem, ideoque cum reali et positivo influxu in effectum.

b) **Negativum**, si procedit a voluntate per meram omissionem voluntariam 30 actionis debitae, ideoque ut a causa

M Sunt qui voluntarium in causa, imo, etiam virtuale et habituale, vocit interpretativum; quia volens causam censeatur velle effectum, et meipien» velit, «u .itur perseverare in volando*

** Actus voluntarius et actus intentus re et ratione aliquo modo ilium guuntur. Etenim *voluntarium* afficit actum hominibus qua humanus est, quippe qui a voluntate cum intellectuali cognitione fini (cf. n.54); dum *leniunt* dicitur propositum seu voluntas dirigendi ad aliquem finem actus humanos dum sint et remaneant hominibus, quod proinde, semel conceptum et nec retractatum adesse censetur in quolibet actu qui sit natura sua ad talem finem referibilis; sic v.gr. qui semel pro semper concipiat intentionem consecrandi hostias quae supra altare inveniantur, etiam extra corporalia, dummodo de tu notitiam habuerit ante consecrationem, eas consecrabit semper in ius adiunctu, etiamsi nunquam renovaverit eam intentionem et ab ea concepta plures anni transierint.

** Aliud est ommissio voluntaria aliud omittendi voluntas. Haec semper cum sit voluntaria, utpote quae vult non agere, et ex ea potest haberi peccatum circa voluntarium negativum quod in se non sit peccatum; sic voluntas non audiendi in die dominica est semper peccaminosa, etiam quando qui legitime impeditur ab assistentia. Cf. SUARD, *De voluntario et irrationabili* d.l. s.5 n.1-5; cf. n. Gd nola 23.

negativa respectu effectus; sic combustio domus est negative voluntaria in eo qui ignem non extinguit cum extinguere debet. Quodsi negativum sequitur per accidens voluntariam omissionem non debitam, est mere *permissum*, non vero voluntarium negativum (cf. n.67,VII)*7,

7. ***Ratione manifestationis***, in: a) *Expressum*, si verbis aliisve signis aequivalentibus, ad id ordinalis, alicuius voluntas explicite vel implicite manifestatur, v.gr. si Superior, rogatus ut veniam concedat ad emendum librum, dicat “concedo” aut capite annuat, expresse et explicite manifestat voluntatem; si autem mittat aliquem sacerdotem ad missionem faciendam populo, expresse sed implicite concedit facultatem condonandi et audiendi confessiones.

b) *Tacitum*, si voluntas colligitur ex facto aliquo vel ex facti omissione, absque ullo signo positivo, v.gr. si idem Superior videat subditum paratum ad emendum librum et non se opponat, cum facile possit opponi. Cf. n.67,6.

c) *Praesumptum*, si ex quibusdam rationibus et indi-
ciis prudenter conicitur adesse talis voluntas, v.gr. si, absente Superiore, religiosus rationabiliter existimat illum velle dare veniam ad librum emendum 3e.

8. ***Ratione intentionis et nunli attingendi obiectum***, involuntarium: a) In *SE* seu *directe*, si intentio voluntatis fertur explicite vel etiam solum implicite in rem ipsam quam prosequitur, sive eam appetat *propter se* ut linum, v.gr. si intendit occidere inimicum ulciscendi causa, sive appetat *propter aliud*, seu ut medium ad finem, v.gr. si intendit occidere hominem ad capiendam eius pecuniam.

b) In *causa* seu *indirecte*, si intentio voluntatis non fertur in talem rem vel effectum neque ut finem neque ut medium; ideoque obiectum in causa voluntarium minime est connexum essentialiter et ex natura sua cum actione tanquam unicus terminus immediatus eiusdem, neque est motivum eius³⁰. Cognoscitur quidem cum actione vel omissione in-

” Sunt qui cum S. Thoma (12 q.6 a.3) effectus positivos ab actu voluntario, et negativus ab omissione voluntaria indebita dicant respective directe et indirecte voluntarios, partitionem sumentes a voluntario ratione ipsius actus voluntatis; quae autem nos dicimus in se seu directe vel in causa seu indirecte voluntaria, illis sunt simpliciter in se vel in causa voluntaria. Cf. Jortix, *Principia de morale* 1,193.

M Cf. AAS 2 (1910) 968-969; Ivaio, *De sacram. m ucnere* d.8 s.5; *De Mihlfsha* d.7 n.40.

’ Ct E. IluMTH, *Annotationes ad Alloc, de afiostolalu obstetricum*: Per-MorCanUt 40 (1951) *105-406. Sunt qui voluntarium directum et indirectum

tenta coniungi tanquam simultaneus vel consecutivus effectus, sed talis qui non resultet in ordine morali neque ex activitate voluntaria in se ipsa considerata, cum suis elementis essentialibus, neque ex intentione adnexa, sed mere ex circumstantiis non quaesitis. Unde voluntas moraliter *mere per-mittit*, active vel passive, effectum qui cognoscitur coniungi cum causa positiva vel negativa, per se vel per accidens, proxime vel remote, sed sine ullo affectu vel tendentia erga eum; verbi gratia si dux exercitus oppugnat arcem ad interficiendos hostes, cum mera praevisione mortis plurimum innocentium simul praeter suam voluntatem eventuram. Cf. tamen n.67, VIII, ccl.1.

66. *Causa hoc loco latius intelligitur* omne illud in quo aliud continetur non modo tanquam proprie dictus effectus, verbi gratia ebrietas in potu nimio, sed etiam tanquam pars in toto, verbi gratia suppellectilis combustio praevisa in incendio domus, vel necessario et per se connexum cum alio volito, verbi gratia sacrilegium in furto calicis consecrati. Imo, saepe habetur moraliter ut causa id quod philosophice non est nisi condicio necessaria, dispositio vel applicatio agentis, remotio prohibentis etc.; v.gr. producit contactum electricum ex quo domus evertatur, philosophice ponit condicionem, sed recte dicitur causa moralis eversionis domus.

Divisio: Causa potest esse: 1. ***Ratione modi quo producit*** effectum: a) **Physica**, seu influxu physico producit effectum.

b') **Moralis**, seu influxu morali movens causam physicam liberam, sive *positive*, ut si, v. gr., per mandatum pater inducat filium ad furtum, sive *negative*, ut si, v.gr., pater sit in causa cur filius furetur, negligendo debitam vigilantiam.

2. ***Ratione connexionis*** cum effectum: a) **Per se**, si est proportionata effectui producendo, ita ut hic aliquo modo praecontineatur in illa, etsi alia ratione impeditus, deficiat.

6) **Per accidens** ⁴⁰, si ex natura sua causa non est pro-

referant ad *modum* procedendi effectus a causa, ut dictum est agendo de positivo et negativo; alii qui directum intelligant quod in se intenditur et positione actus causatur, indirectum vero quod non intenditur et omissioni attribui debetur; qui modi loquendi diversi prae oculis habendi sunt in legibus auctoribus. Cf. Merkeldach, 1,59; supra nota 37.

⁴⁰ Circa hanc divisionem cf. G. Kieselstein, *La causalité accidentels et théologie morale*: EphThL 3 (1926) 493-502; A. Janssen, *L'hystereclw pendant la orossese* ibid. 12 (1935) 335-349, qui plures auctores refert occasione controversiae particularis hanc divisionem evolventes. Analysis dut-

portionata effectui, qui non producitur ab ea nisi alia causa concurrente.

3. ***Ratione influxus*** in effectum: a) *Proxima*, si per se notabiliter influit in effectum, ita ut hic plerumque ex ea sequatur.

b) *Remota*, si leviter influit, ita ut effectus raro ex tali causa sequatur.

67. IV. Principia: 1. *Ut aliquid sit voluntarium requiritur ut sit cognitum, et praeterea a voluntate intentum*; cognitum autem debet esse sub illo respectu secundum quem dicitur voluntarium. Utrumque assertum patet ex ipsa notione voluntarii.

2. *Voluntarium virtuale omnino sufficiens est ad actum humanum*. Nam voluntas, quae prius fuerat actualis, manet aliquo modo vere activa in effectum qui ex illa actuatione procedit, ut supra declaratum est (n.65,4). Amplius saepe non potest exigi ab hominibus etiam in rebus summi momenti et responsabilitatis, id vero plane sufficit ex omnium consensu ad actum humanum.

3. *Voluntarium habituale non satis est ad actum* /zztma-winn; utique ad effectus quosdam spirituales et iuridicos percipiendos. Ratio prioris partis est quia actu nullatenus influit; posterioris, vero, quia susceptio actualis alicuius beneficii antea explicite vel implicite approbati non requirit ullam actionem positivam ex parte suscipientis, unde in quibusdam adjunctis baptismus et extremaunctio valide conferuntur sensibus destituto.

4. *Voluntarium interpretativum nihil efficit in ordine ad actum humanum vel ad effectus iuridicos*. Nihil est enim de tacto; et consensus voluntatis neque est neque fuit unquam, sed futurus fuisse rationabiliter conicitur, si obiectum fuisset propositum; unde etiam minus accurate dicitur interdum *praesumptum* de futuro.

Unde concludes: Nunquam licet agere ex interpretativa *disf>enfione* vel *facultate* necessaria ad valorem actus, utique vero ex interpretativa *licentia*. Nam in posteriore casu “ad honestatem actus which quod non sit alteri involuntarius”; in priore, autem, “ne-

•/ processus in doctrina circa principium duplicis effectus cf. apud J. T. h'tor'col of the principe of doblc effect; ThSt 10

ccessaria est positiva voluntas seu positivus influxus alterius, procedens ex voluntate eius²⁰. Ergo religiosus praesumere potest licentiam egrediendi e domo ad assistendum moribundo, quia per eam actus de cetero validus, debite subordinatur voluntati Superioris; e contra non potest praesumere iurisdictionem ad excipendas confessiones, quia iurisdicatio non obtinetur nisi positiva et reali concessione Superioris, quae in casu non est, sed esset si veriticaretur condicio aliqua irrealis,

5. *Quando paires intentiones incomponibiles concurrunt, aliquando invicem destruuntur; plerumque efficacius concerta elidit ceteras.* Quaestio versatur, igitur, circa praevalentiam, quae scilicet, ex his imponatur reliquis et subsistat.

In hac re: Lugo explicat ex duabus vel pluribus volitionibus illam praevalere quae habeat in se modum volendi magis universalem, consistentem “in reflexione quadam formali vel virtuali quam una voluntas habet supra alteram ad revocandam illam, et non e contra²¹”; ideoque unum est volitum efficaciter, quod in sua efficacia explicite vel implicite importat revocationem oppositorum.

Unde concludes: a) Si *intentiones sunt simultaneae*, illa est praevalens quae eligeretur si incompatibilitas cognosceretur; v.gr. si alicuius voluntas feratur efficaciter, etiam implicite tantum, in vena matrimonium contrahendum, revocat implicite aliam intentionem venaleidosam, fortasse explicitam, ineundi contractum dissolubilem; scilicet: 5» *nulla est praevalens*, oppositae ad invicem destruuntur, b) Si *intentiones sunt successivae*, praevalebit posterior, si serio fiat ab eo, qui memor est prioris, vel etiam regulariter si fiat ab immemore prioris; nisi tamen prior ita concepta fuerit ut subsequentes virtutaliter excluderit; sic v.gr. praevalet intentio prius concepta celebrandi: tali dic missam gregorianam, etsi postea ex oblivione alia intentio concipiatur.

6. *Quando ad valide agendum requiritur alienus consensus, voluntarium tacitum aliquando sufficit; nunquam voluntarium praesumptum.*

Ratio prioris est quia alienus consensus ad valorem actus fortasse requisitus adesse debet; iam vero huiusmodi consensus sufficienter adesse significatur, non modo semper manifestatione voluntatis expressa, sive explicita sive implicita, sed etiam in manifestatione tacita in aliquo facto: facti omissione vel silentio quod non explicari valet sine cetero sensu voluntatis et concessione facultatis requisitae. Si lar

²⁰ Suarez, *De voluntario et involuntario* d.1 s.4 n.4.

²¹ « *De sacramentis* in penult. d.8 s.8 n.121-122. Subtiliter ibi duo praevalentia in intentionibus concurrentibus.

expressus consensus requiratur ex dispositione legis, ut v.gr. in concedenda iurisdictione ad audiendas confessiones (c.879 § 1), consensus tacitus non valet.

Huc⁴³ faciunt regulae turis 43 et 44 in VI: “qui tacet consentire videtur”; “is qui tacet non fatetur, sed neque utique negare videtur”. Nimirum: a) In favorabilibus, v.gr. in donatione acceptanda, qui tacet censetur consentire, in casu acceptare; b) in deliberationibus in communi habitis, tacentes pariter censentur accedere ad opinionem aliorum; et in genere qui poterat et *debebat loqui*, si taceat, censetur consentire; c) in odiosis vero et praeiudicialibus, qui tacet potius indicatur non consentire, nisi facile possit contradicere aut dissentire; d) in disputationibus, quando agitur de affirmanda vel neganda re aliqua, qui tacet adversari intelligitur opinioni illius qui mentem tacentis inquirat.

Ratio posterioris est quia in voluntario praesumpto, quod vere tale sit et non habituale implicitum (cf. n.65,4), consensus voluntatis neque explicite adest neque implicite, sed tantum conicitur prudenter ad futurum fuisse sub quibusdam adiunctis irrealibus; iam vero consensus nullatenus existens nequit in actum influere, quodsi ad valide agendum requiratur, actus sine eo positus invalidus erit⁴⁴.

Unde concludes: Consentiant: a) *membra alicuius collegii* in determinationem sumptam a collegio si, dum possunt et debent, non contradicunt determinationi; b) *custodes in furtum* latronum si, positi ad vigilandum et impediendum furtum, passive se habent et dissimulant; c) *Superiores in indisciplinam subditorum*, si transgressionibus regularum connivent; d) *catholici in falsam fidem*, quando silentium in non profitenda propria aequivalet negationi eiusdem.

7. *Voluntarium negativum quod est per meram omissionem actus non videtur dicendum esse voluntarium, nisi adfuerit obligatio ponendi actum omissum.*

Nimirum, secundum aliquos⁴⁵, voluntarium quod dicitur negativum, sive sit directum et in se sive sit indirectum et in causa, non solum est voluntarium quoad ipsam omissionem⁴⁶

⁴³ Ad rem Frins (*De actibus humanis* 1,233): “Si ex silentio consensus «lenti cum morali certitudine infertur, actus consensum illum ad valorem requirens moraliter certo validus est, et pro valido tractatur, nisi positiva lex obviet quae expressum consensum ad valorem actus requirit. Quando vero consensus internus ex silentio tantummodo colligitur probabiliter, actus de se etiam valet probabiliter. Sin vero in utroque casu nullus consensus revera adfuit, actus de se et objective invalidus est.” Cf. etiam Lanza, 1,55.

⁴⁴ Sed “si ad honestatem actus [unius] sufficit quod non sit alteri involuntarius, v.gr. quod non sit prohibitus a superiore, tunc satis erit voluntas interpretativa” seu praesumpta. Suarez, *Tract. de voluntario et involuntario* disp.1 sect.4 n.4.

⁴⁵ Cf. A. Peinador, 1,64 65, qui eis adhaeret, putatque S. Thoinam patrocinari non obstantibus verbis in 1-2 q.6 a.3 c.

actus, quod verum est, sed etiam quoad sequelas huius omissionis semper atque actus poni potuerit; fortasse quia censent ex volita omissione actus unde sequitur effectus negative voluntarius, hunc procedere iam a principio intrinseco cum cognitione finis, ac proinde vere esse voluntarium.

Rectius tamen videntur alii distinguere ⁴¹, admittentes ipsam *omissionem actus* semper esse voluntariam, si quis advertentur et volenter ab agendo absteat; *sequelam* autem talis omissionis, quae significatur per expressionem *voluntarium negativum*, tunc solum esse voluntariam, cum vitari debuit ponendo actum omissum. Nam causa negativa et pura ommissio ratione propriae formae et sui esse non possunt esse causae inde provenientis sequelae, sed tantum causae quibus per accidens accidit coniungi cum illa sequela, in quam nullum influxum realem possunt habere. Unde voluntas, talem sequelam pure permittens ex omissione alicuius actus, nullam voluntatem habere videtur circa illam nisi habeat obligationem eandem evitandi; posita autem ea obligatione, voluntas quae nihilominus permittat effectum vitandum, moraliter censetur et velle et efficere illud quod positive vitare debuerat, ut statim amplius declaratur. Sic ei qui abstinet ab auxilio ferendo alicui periclitanti in naufragio, quia non potest illud praestare sine discrimine maiore proprio, nullatenus dici debet voluntaria periclitatio naufragantis; quodsi eam animo suo intendat, erit quidem ipsi volita, sed non voluntaria, siquidem intentio agentis (aut non agentis) nequit mutare naturam causalitatis positivae vel negativae quam exercet.

8. *Ut effectus sit voluntarius in causa, seu indirecte, requiruntur tria: quod fuerit praevisus saltem in confuso; quod causa ipsa fuerit voluntarie posita vel saltem sustentata; quod adfuerit nexus causalitatis inter causam voluntariam et effectum eius.*

Primum patet ex notione voluntarii; alterum, ex eo quod effectus non potest esse magis voluntarius quam sua causa; tertium, quia si id quod dicitur effectus actionis voluntariae revera talis non sit, nullatenus dici potest voluntarium agenti ratione illius actionis cum qua non connectitur.

Dicitur autem semper adesse hunc nexum effectus cum causa *per se*, nam qui vult causam censetur velle effectum « ea naturaliter et necessario procedentem; sed quando causa est *per accidens* respectu effectus, videtur istum non esse volunta-

H Sic post Caictanum et Sahnanticenses, v.gr. Merkki.bacii, 1,60.

num nisi vitari debuerit, omittendo sci. illam causam ne hic effectus sequeretur. Et ratio est quia effectus per accidens non continetur in tali causa, sed evenit alia causa nova non voluntaria interveniente; ac proinde deficit nexus inter causam voluntariam et effectum, non modo physicus verum etiam moralis, cum agens non teneatur ulla obligatione circa illum effectum causae sibi non voluntariae debitum, a se mere permissum, nec volitum nec voluntarium^{4T}.

Unde concludes: 1. Effectus qui per se producitur ab aliqua causa cum sufficiente praevisione, etsi non intendatur in se, neque in multis casibus imputetur iuxta inferius declaranda, potest dici voluntarius in causa secundum ordinem physicum, quatenus per positivum et realem influxum a voluntate procedit cum cognitione finis. Sic v.gr. ebrietas praevisa ab eo qui ex rationabili causa potum inebriativum in nimia quantitate sumit ad depellendum morbum, est ipsi in causa voluntaria, etsi non imputetur in peccatum; nec potest dici in ordine physico mere permissa, nisi in quantum voluntas ad talem effectum in se spectatum permissive se habet, etsi in ordine morali, sub adiunctis expositis aequivalcat effectui per accidens non voluntario w.

2. Effectus qui per accidens sequitur ex aliqua causa in se voluntaria, quoniam non habet in ea rationem suae existentiae sed in alia causa non voluntaria, nullatenus est voluntarius in ordine physico; potest autem esse voluntarius in ordine morali, quatenus praeceptum cavendi talem effectum obligaverit voluntatem ad vitandam causam cui accidit coniungi cum hoc effectu, qui moraliter dicitur voluntarie admissus, imo causatus ab auctore causae per accidens cum eo coniunctae, et propter cum vitandum non ponendae⁹.

9, *Effectus voluntarius in causa non appellatur hoc modo propter tendendam voluntatis in eum, sed propter connexionem physicam vel moralem cum causa voluntarie posita.*

Re quidem vera tendentia excluditur ex ipsa definitione voluntarii in causa, quod est mere permissum, hoc est, mere praevisum sine affectu; est contra experientiam; faceret ut effectus malus imputaretur aut semper aut saltem quando non est vera necessitas ponendi causam duplicis effectus; denique, effectus bonus mere praevisus, quia similiter esset

^t Cf. Bouquillon, *Theol. mon. fund.* 328; Peinador. T.57-60. Agitur hoc loco de voluntarietate effectus huiusmodi in causa voluntarii; non de moralitate causae ratione istius, nec de imputabilitate eiusdem.

M Concise ad rem Gredt (*Elementa philosophiae* 911): “Effectus malus aliquando est voluntarius in causa mere physice tantum, non moraliter.” Pei.

I/O existimat effectum in se non intentum non esse voluntarium quando aequae immediate sequitur ex causa atque effectus in se intentus et necessario obtinendus per communem illam causam; quia in tali casu non pendeat causa a voluntate ut est Causa effectus non intenti; quae sententia verbis minus quam re discrepat a nostra.

^o Cf. Lehkuhl, 1,73; Frins, *De actibus humanis* 1,221.

voluntarius, pari iure imputaretur agenti, quod tamen nemo admittit. Aliunde, tamen, quando effectus praevisus et non intentus sequitur ex aliqua causa per se, vel etiam per accidens, ita tamen ut propter effectum istum impediendum a ponenda causa fuerit abstinendum, talis effectus eo sensu est voluntarius quod is qui voluit causam voluit in ea moraliter effectum coniunctum, siquidem volendo causam quam velle non licuit propter talem effectum, censetur hunc in causa voluisse, imo moraliter produxisse.

Unde concludens: Attentis ultimis tribus principiis, haec habentur:

o) EFFECTUS VOLUNTARIUS IN CAUSA potest esse voluntarius, si non intendatur; imo, involuntarius, si displiceat, v.g. si miles machinam bellicam explodat in arcem, nolens occidere personas civiles ibi cum militibus commorantes;

b) effectus in se non voluntarius potest esse volitus, si nempe placeat vel etiam intendatur in actione ex qua sequitur per accidens quin sit obligatio eam vitandi ne hic effectus sequatur, v.g. si quis ponat laqueum in proprio agro, praevidens inimicum furtive inducitur suum animal in illum agrum et desiderans ut illud, inducat in laqueum, casus animalis erit ipsi volitus, sed non voluntarius quia ab eius voluntate effective non procedit;

c) effectus in se volitus et intentus potest non esse voluntarius, si nempe non procedit a causa posita a volente, vel potest procedit per accidens a causa ab eo posita sine obligatione vitandi talia effectum; nam intentio subiecti non mutat occasionem vel conditionem in causam, nec causam per accidens in causam per se; à verbi gratia si quis furetur avaro 30 pesetas praevidens eum propter tristitia moriturum et hoc intendens, vult quidem mortem, sed non ei non est voluntaria.

§ II. De libero

68. 1. Liberum dicimus actum voluntatis scilicet determinantis sub ratione aliquo modo indifferenti, cum potestate non agendi illud quod facit aut aliter agendi; seu actum voluntatis ita operantis ut potuerit illud non operari aut iter operari. Dicitur:

/Actus voluntatis, nam libertas est qualitas animae et subiectum proximum est voluntas, a qua in actu primo tunc distinguitur realiter; in actu autem secundo est character operationis denominans liberum actum voluntatis, propterea quod haec potuit aliquid non agere vel aliter agere⁵⁰.

⁵⁰ "Dicendum vero est actum esse liberum, praeter voluntarium potest addere habitudinem, seu denominationem a potentia eliciente

Se determinantis, sci. ubi adest libertas, etiam positus omnibus ad agendum praerequisitis⁵¹, voluntas potest adhuc determinare quid agat, propter indifferentiam activam positivam quam habet ab intrinseco ut seipsam determinet, cum dominio in quemlibet actum cuius obiectum non appareat unde quaque bonum.

Nimirum, praeter indifferentiam obiectivam, seu indicii repraesentantis rem ut ex parte bonam ex parte malam, requiritur *indifferentia subiectiva*, seu voluntatis, et quidem non mere passiva quae possit inclinari, sed *activa* quae valeat se inclinare, non modo negative per praedeterminationem ab agente superiore, sed *positive* per autodeterminationem ex qua pleno iure dicatur domina sui actus.

Sub ratione indifferenti, sci., quamvis libertas formaliter sit in sola voluntate, radicaliter et praesuppositive est in intellectu, et non existit nisi quatenus intellectus practicus proponit cum indifferentia obiectiva seu indicii bonum imperfectum seu inadaequatum voluntati⁵²; haec enim, utpote capax ad omnia bona, eminet super quolibet bonum particulare, et quia non expletur nisi bono universalis, indifferens manet coram quolibet bono quod non est vel non apparet ut undequaque bonum.

habente potestatem ad suspendendum illum, seu eliciendum oppositum. ... in potentia libera in actu primo duplex potestas intelligitur, prior ad eliciendum actum, posterior ad retinendum diu; quatenus ergo elicit actum, utitur prior potestate, et ille influxus praecise consideratus sufficit ad voluntarium, quia hoc ipso est actus a principio intrinseco cum cognitione; at vero ex vi illius influxus praecise non intelligitur actus liber, nisi intelligatur facultate operante. altera potestas, per quam ut sic nihil influit in actum, quia non est potestas agendi sed potius non agendi. Ergo actus non consummatur in esse liberi per positivum influxum potentiae, sed per denominationem a potentia, quatenus potest non agere: ergo non constituitur per aliquod intrinsecum additum actui supra rationem voluntarii." (Suarez, *De voluntario et involuntario* no 41 s.3 n.18-19.)

⁴¹ Sci. bonum ab intellectu propositum, una cum motivis ad illud admitendum vel reiciendum; horum motivorum consideratio; potentia volendi; propositiones voluntatis; animi affectio sive habitualis sive actualis.

⁵² Ex eo quod libertas voluntatis non sit in independentia eiusdem a preterito iudicio, minus feliciter fortasse concludit Lottin (*Principes de morale*, 156-89) libertatem residere in ipso iudicio, vel in *arbitrio* quod est in hominis potestate, propterea quod ratio aestimat nullum ex bonis particularibus consideratis imponi electioni faciendae vel executioni post electionem factam. Cf. tamen Suarez, *Disput. metaphysicae* disp.19 sect.5 n.13.14.17. Sed ipsa libertatis et voluntatis liberae notio, usu saeculari consecrata, contradicere videtur huic conceptioni, quae ceteroquin falso supponere videtur cum Sertillanges (*La Kif intellectuelle* 49 [1937] 265) intelligentiam esse dominam deventum quantum ad specificationem; rectius fortasse ex influxu voluntatis! unum aliumque aspectum rerum omittit interdum considerare, et sic iudicium practicum indifferens praeparat, etiam circa res undequaque bonas vel nuas. Quodsi S. Thomas libertatem dixit facultatem liberi indicii de agendo non agendo (*De verit.* q.24 a 1), hoc intelligimus non quatenus indicium sit formaliter liberum, sed quatenus fundat libertatem, obiectum ut indifferens proponendo appetitui rationali.

Cum potestate non agendi illud, seu cum tali dominio supra proprium actum circa rem determinatam, ut saltem possit illum omittere (libertas *contradictionis* seu exercitii).

Aut etiam aliter agendi, sci. cum potestate eventual! eligendi inter actus diversos unum prae alio, et quidem aut contrarios ratione obiecti intenti (libertas *contrarietatis*), aut aliquo qualiter oppositos (libertas *specificationis*)⁵³. Cf. n.76.

Unde concluditur: 1. *Libertas*, si formaliter et praevisive sumatur, non est probabilius aliquid additum actui libero cuiuslibet, sed est mera denominatio extrinseca a potentia voluntatis, quatenus hunc actum ita producit ut simul sit proxime apta ad cum vel non producendum vel aliter producendum. Cf. n.68 nota 50.

2. *Actus liber non est actus sine causa* et pro arbitrio positus, sed voluntas illum elicit consideratis agendi motivis quae actum illum ut hic et nunc appetendum suadent; unde voluntas determinatur sub influxu eorum, agentium in unitate subiecti operantis ut concausa vel potius ut condicio praerequisita ad actum liberum; sed actus liber tandem est voluntatis, vi ingenua instructae ad illum sua causalitate totaliter eliciendum.

3. *Omne liberum est ex necessitate voluntarium, sed non vice versa*; sic necessarium est v.gr. in viatoribus quoad specificationem desiderium beatitudinis, et in beatis amor essentialis beatificus sive quoad specificationem sive quoad exercitium; neutrum tamen est liberum.

4. *Attamen liberum et voluntarium reapse iunguntur* in actibus quibus homo viator normalis tendit ad finem, sive quoad exercitium in omnibus sive quoad specificationem in plerisque; siquidem intellectus potest non cogitare de Summo Bono vel de beatitudine neque in communi, et sic voluntas non tendit actu in eam; si autem cogitet, quia nullum obiectum ei ostenditur ut undequaque appetibile vel undequaque odibile, ideo nec voluntas in ullum tendit vel ab ullo avertitur necessario, quia sub aliquo aspectu omnia apparent ut non appetibilia vel appetibilia. "In his autem quae ad ultimum finem ordinantur, nihil invenitur adeo malum, quin aliquod bonum admixtum habeat; nec aliquod adeo bonum, quod in omnibus sufficiat" M.

⁵³ Attentus ad concursum rationis et voluntatis in elaborando actu libero W. H. E. K. t. proposuit hanc definitionem: "Libertas est proprietas voluntatis de terminandi per indicium rationis proprium actum circa quodlibet obiectum r. capax determinandi illam sufficienter a se ipso" (Ang. 14 [1937] 151). Ipsi autem animadvertit G. K. m. e. i. (Schol. 12. 11. A. 7] 547-551) partes motrices voluntatis in hac notione non sufficienter extolli. Quoad influxum reciprocum rationis et voluntatis in actu libero cf. A. D. S. e. r. t. i. i. a. m. > s, *Saint Thomas deign** 11, 211-288; J. M. h. i. t. a. j. n., *L'idée thomiste de la liberté*: RevThom 45 (1934) 440-459.

⁵⁴ Cf. M. B. r. o. w. n. e., *De intellectu et voluntate in electione*: Acta l'ont. Acad. Rom. S. Thomae H (1935) 32-45; B. M. X. i. u. f. r. t. a., *De constitutione actuum h. manorum* ibid. 153-161.

⁵⁵ Omne voluntarium esse liberum a-scrunt Vazquez, Lessius, Mendach, etc., contra Suarcz, Medina, Io. a Sto. Thoma, Prins, etc. Cf. I. l. x. / a 1, 67,

M. S. T. h. o. m. a. s., *In II* d. 25 q. 1 a. 2.

69. II. Dividitur libertas : 1. *Ratione vinculi ex-*
clusif in : *a)* *Moralem*, si excludit obligationem per legitimam
dispositionem superioris impositam, cui parere necesse est ad
recte agendum ; solum in iis habetur in quibus nulla lex homi-
nes urget, eslque naturalis facultas ea omnia peragendi quae
nulla lege prohibentur °7.

b) *Physicam*, si excludit necessitatem physicam, seu de-
terminationem ad unum °8.

2. *Ratione vis negatae*, in libertatem: *a)* *Ac-
tione* (exceutionis, spontaneitatis), si excludit vim extrinsecus illa-
tam contra inclinationem agentis, sive hic necessario proce-
dat sive non ; est potius libertas agendi quam volendi, quia
actus voluntatis saltem in se coactus, repugnat.

b) *Ac-
tione* (naturae, electionis), si excludit vim
intrinsecus necessitantem ad unum, seu determinationem ante-
cedentem naturae; unde servato ordine finis, adhuc voluntas
potest eligere media 60, et scipsam per deliberationem deter-
minare.

Haec libertas dicitur: «) *contradictionis*, circa actum voluntatis,
si permittit eligere inter duo contradictoria, velle agere et velle non
agere; *P) specificationis* circa obiecta actus voluntatis, si permittit
eligere inter bona diversa, velle studere vel ambulare; *7) cotitrarie-*
lotii, circa ordinem finis, si permittit eligere actus contrarios circa
tandem rem, amare et odisse.

Nobis quaestio est de libertate *physica* et *a necessitate*, ex qua
sola est homo dominus suorum actuum. Hanc autem defendimus et
probamus contra plurimos, praesertim fatalistas et deterministas,
tam negantes, et contra plures pseudo-reformatores et iansenistas
tiusdem qualitates deturpantes w.

M Libertas moralis saepe latius sumitur pro immunitate a vinculo impedi-
ntorum quae libertatem physicam hominis lapsi in suo exercitio coarctant et
2 suo fine avertunt, in quantum faciunt “ut mens voluntati proponat quod ne-
quaquam sit reapse bonum, sed habeat adumbratam specitm boni, atque in id se
voluntas applicet”. Leo XIII, Encycl. *Libertas*: ASS 20 (1887) 595. In ea En-
cydica S. Pontifex optima dissent de vera et falsa notione libertatis. Cf. *Lc.*

Re *e*
w Haec post lapsum physice mansit integra in homine, sed moraliter sau-
d-ta dicitur, quatenus homo amisit immunitatem a servitute peccati, concupiscen-
tiae, expeditionis salutariter operandi. Quam amissionem Deus gratus salutaribus
Hipplet, et sic libertatem iustitiae quae est filiorum Dei (Rom 6,18.22) restituit
id bonum faciendum.

* Circa libertatem voluntatis in electione mediorum, non autem in finis
(generalis) intentione, cf. Suarez, *Disputationes metaphysicae* d.19 s.8 n.7-8
Ci. quoque S. Thomas, 1-2 q.13 a.3, q.11 a.2. *Jk III ethL.* 1.8

“ In genere adversatur determinismus, seu doctrina iuxta quam, positis
«Tidicionibus ad actionem praevis, nonnisi una actio certo et necessario sequi-
in In specte, autem: determinismus *matérialiste* negat liberum arbitrium, inni-
V-» m necessitate vinum physicarum, quarum actus humani essent effectus;
-ctrnnnsnus *psychologicus* asserit actiones humanas determinari a praevis cogm-
t*r -ui et affectionibus agentis; determinismus theologicus (cf. D 1039 1041

70. III. Principia. 1. *Essentia liberi arbitrii*⁰¹ non consistit in solo voluntario quod liberum sit a coactione, sed requiritur libertas a necessitate saltem contradictionis. Hoc manifeste constat tum ex magisterio et traditione ecclesiastica, tum ex ratione ea.

Ecclesia damnavit has propositione Bai (D 1039): “Quod voluntarie fit, etiamsi necessario fiat, libere tamen lit; (D 1066): “Sola violentia repugnat libertati hominis naturali”.

SS. Patres abundant testimoniis, et unanimem eorum consensum exhibent haec S. Augustini verba: “dicere animas et esse malas et nihil peccare, plenum est dementiae; dicere autem peccare sine voluntate, magnum deliramentum est; et peccati reum tenere quemquam quia non fecit quod facere non potuit, summae iniquitatis est et insaniae. Quamobrem illae animae quidquid faciunt, si natura, non voluntate faciunt, id est, si libero et ad faciendum et ad non faciendum motu animi carent... peccatum earum tenere non possumus” “Nunc vero, usque adeo peccatum voluntarium est malum, ut nullo modo sit peccatum, si non sit voluntarium; et hoc quidem ita manifestum est, ut nulla hinc doctorum paucitas, nulla indoctorum turba dissentiat. Quare, aut negandum est peccatum committi, aut fatendum est voluntate committi... Et quoniam peccari non dubium est, nec hoc quidem dubium video, habere animas liberum voluntatis arbitrium”

Ratio: a) *Ad veram et propriam libertatem requiritur ut actus sit sub voluntatis dominio*, i.e. ut agens possit non agere, iam vero, voluntas quae in unum fertur, etiam spontanee, non potest eligere inter agere vel non agere. Ergo neque actionis domina est.

b) *Ad meritum requiritur libertas* in actu meritorio, ut suo loco dicemus, iam vero, ut haeretica damnata est proposi-

1066) docuit ad liberum arbitrium sufficere libertatem a coactione, actusque humanos sive a concupiscentia sive a gratia victrice esse determinatos intrinseca necessitate, sed non sine spontaneitate. Cf. Lanza 1,64.

⁰¹ Liberum arbitrium “ipsa voluntas est, quatenus in eligendo habet delectus facultatem. (Leo XIII Encycl. *Libertas*: ASS 20 (1887) 595); unde non est diversa potentia a voluntate sed una cademque, cum hac tamen differentia, quod voluntas dicitur prout fertur in finem, liberum vero arbitrium prout fertur in ea quae sunt ad finem.

⁰ Cf. Baucher *Liberté*: DTC 9,660-684; G. Fonsecrive, *Determin* DTC 4,641-647; T. Bouche, *Fatalisme*: DTC 5,1095-2098.

^a *De duabus animabus contra manichaeos* c.12 n.17: ML 42,107. Ct. abi testimonia apud R 123 244 1151 2118 etc.

^w *De vera religione* c.14 n.27: ML 34,133-13 L

tio lansenii (D 109 I) : ad merendum et demerendum in statu naturae lapsae non requiritur in homine libertas a necessitate, sed sufficit libertas a coactione”.

71. 2. *Ad essentiam Ubertatis indifferentiae activae sufficit libertas contradictionis.* Nam per eam agens vere est dominus sui actus. *Specificationis* libertas est de perfectione, et habetur etiam in Deo et beatis erga plura bona non necessaria. Libertas vero *contrarietatis* in moralibus, ut statim dicitur, nedum requiratur, est defectus statui viatorum inhaerens qui in termino disparebit, non aliter ac possibilitas errandi perlinet ad defectus intellectus humani ex infirmitate naturae, et dicitur signum libertatis fere sicut aegritudo est signum vitae °5.

3. *Libertas contrarietatis, seu potentia faciendi malum, non est vera libertas sed abusus Ubertatis et imperfectio.*

Quod sic probatur a Leone XIII: “Libertas, igitur, si in voluntate inest, quae natura sua appetitus est rationi obediens, consequitur ut et ipsa, sicut voluntas, in bono versetur rationi consentaneo... {Unde voluntas] quando quidquam appetat quod a recta ratione dissideat, vitio quodam funditus inquinat libertatem, cadcmque perverse utitur... De qua re Doctor Angelicus multa saepe disputat, ex quibus effici cogique potest, facultatem peccandi non libertatem esse sed servitutem. Subtilissime illud in verba Christi Domini (Io 8,34) “qui facit peccatum servus est peccati”.

Unumquodque est illud quod convenit ei secundum naturam. Quando ergo movetur ab aliquo extraneo, non operatur secundum se, sed ab impressione alterius, quod est servile. Homo autem secundum suam naturam est rationalis. Quando ergo movetur secundum rationem proprio motu movetur et secundum se operatur, quod est libertatis; quando vero peccat, operatur praeter rationem, et tunc movetur quasi ab alio, retentus terminis alienis, et ideo qui facit peccatum servus est peccati”°00.

72. 4. *Homo, etiam post .Idae lapsum, veram habet libertatem indifferentiae activae,* seu non tantum a coactione, sed etiam ab interna necessitate °7.

“ Uo XIII, Encycl. *Libertas*: ASS 20 (1887) 595; cf. S. Thomas, *In II* vnl. dist 25 q.1 a.1 ad 2.

* Encycl *Libertas* L c., 595 596. Cf. quoque S. Thomas I q.82 a.8 ad 3: If Cf. A, D’AÜS. *Liberté, libre arbtre*: DAFC 2, 1851-1862; A. Dondeyne *Ηωπο ittnc libero arbitrio donatus*: CollatBrug 32 (1932) 95-101.

Pro sentiitiis modernorum atheistarum, matrcialistarum aliorumque deter-

Ecclesia, in Concilio tridentino, postquam statuit existentiam liberi arbitrii, quantumcumque viribus attenuati (1) 793), hominemque ad iustificationem disponi divinae “gratiae libere assentiendo et cooperando” (D 797), anathemate prosequitur doctrinam lutheranam negantem liberum arbitrium prout hic intelligitur, illudve rem de solo titulo fingentem (D 814): “Si quis dixerit liberum hominis arbitrium. . nihil cooperari assentiendo Deo excitanti atque vocanti... neque posse dissentire si velit... A. S.”; (D 815): “si quis liberum hominis arbitrium post Adae peccatum amissum et extinctum esse dixerit... A. S.” (cf. D 776). Imo, homo lapsus non habet solam libertatem contradictionis qua. possit non facere malum, sed etiam specificationis inter contraria, eligendo bonum reiecto malo (cf. D 816) : “Si quis dixerit non esse in potestate hominis vias suas malas facere... A. S”.

Doctrinam lansenii de tractione necessaria naturae lapsae per delectationem quae in ipsa sit victrix, sive bona fuerit sive mala, ut haereticam damnavit Innocentius X (D 1093) : “Interiori gratiae in statu naturae lapsae nunquam resistitur”. Cf. etiam D 1095 1791 1814 etc.

S. Scriptura pluribus locis vel formaliter et explicite asserit, tam in V. quam in N. homini inesse facultatem eligendi, vel virtualiter et indirecte eam subintelligit in consiliis, exhortationibus, praemiis, poenis proponendis: et quidem eas solas actiones ut morales et meritorias vel demeritorias exhibendo, quae hominis dominio subsunt".

Unum alterumve locum classicum afferamus: Eccli 15,15.16.18: “Adiccit [Deus] mandata et praecepta sua; si volueris mandata servare, conservabunt te... Ante hominem vita et mors, bonum et malum ; quod placuerit ei. dabitur illi”. Eccl 31,10: “Beatus vir... qui potuit transgredi et non est transgressus, facere mala et non fecit”. Similiter Gen 4,7; Is 1,19 etc.

S5. Patres, inde ab apologetis, explicite praedicant libertatem, eamque contra gnosticis et manichaeis

ministarum negantium existentiam liberi arbitrii cf. Cat h r e in, *MoralphUw** P p.41-57.

w Damnata fuit propositio baiana (D 1011): "Is libertatis modus, qui ei a necessitate, sub libertatis nomine non reperitur in Scripturis, sed solum men libertati*» a peccato/ Ex adverso notat S. AgusTinus: "Ubi |m Scriptor! dicitur: noli hoc, et noli illud, et ubi ad aliquid faciendum vel non faciendum n divinis monitis opus voluntatis exigitur, satis liberum demonstratur arbitree (De gratia cl libero arbitriot c.2 n.4: MI/ 44,884).

propugnant, et contra pelagianismum veris limitibus definiunt. Breviter Theophilus Antioch. (R 184): “Liberum enim Deus et sui iuris hominem fecit”. S. Irenaeus (R 244): “Illud, autem, quod ait: Quoties volui colligere filios tuos et noluisti, veterem legem libertatis hominis manifestavit; quia liberum eum Deus fecit ab initio, habentem suam potestatem, sicut et suam animam, ad utendum sententia Dei voluntariae, et non coactum a Deo.” S. Hieronymus (R 1380I: “Liberi arbitrii nos condidit Deus; nec ad virtutes nec ad vitia necessitate trahimur; alioquin ubi necessitas, nec corona est.” Similiter R 1558 1710 etc.⁶⁰

Ratio multipliciter idem demonstrat⁷⁰: a) Metaphysice et a priori, *propter proportionem inter potentiam apprehensivam et appetitivam*; nam sicut obiectum formale intellectus est verum universale, ita obiectum formale voluntatis est bonum universale. Atqui omne bonum finitum quatenus est bonum potest eligi a voluntate, quatenus vero est limitatum potest respui, utpote non perfecte satiativum. Ergo bonum finitum non potest imponi voluntati normali ut obiectum necessarium n.

5) Psychologice et a posteriori, *ex invicto conscientiae testimonio*; sive directe, per introspectionem qua homo apprehendit libertatem tanquam proprietatem suis voluntatis actibus inhaerentem; sive indirecte, per deductionem ex factis a conscientia relatis, ut deliberationibus, remorsibus, consolationibus etc., quae explicationem non habent nisi in libertate

c) *Consensus humani generis* circa libertatem humanam, cui consequitur imputabilitas operum praemiis vel poenis proprie dictis afficiendorum ⁷³, omnino cohaeret cum argumento psychologico.

⁶⁰ Patres “copiosissime libertatem hominis a quavis necessitate immunem iditruunt et etiam contra adversarios propugnant... provocant ad sensum intimum; respiciunt apertissima S. Scripturae testimonia; «locent hominem esse ad imaginem Dei creatum, ratione liberi arbitrii; observant omnia praecepta, tive sint divina sive humana, exhortationes et obiurgationes, itemque merita et demerita, praemia pariter atque poenas, in suppositione libertatis humanae fundin” (Müller, I l.l tit.3 §85 prop.1).

* Cf. M Wittmann, *Ethik* (Munich 1923) 355.

n Etiam ad bpnun infinitum, Deum, voluntas viatoris libere fertur, tum Tjoid specificationem, siquidem proponitur a ratione practica cognitione analo- nca imperfecta non ut bonum imdrquaque, tum etiavn quoad exercitium, quia tOMumuA avertere attentionem ab Eo in agendo.

n Cf. P. Siwex, *La conscience de la liberte*: Greg 16 (1935) 52-73.

n Cf. I. Petersen, *Willensfreiheit, Moral und Strafrecht* (Munich 1905).

J) Tandem, si secundum veram Ecclesiae doctrinam *ad merendum et demerendum requiritur libertas a necessitate*, et in Scriptura exhibentur merita et poenae nostras actiones secutura, invicte constat hominem lapsum illa libertate gaudere.

73. Scholion. Quoad ambitum libertatis in homine viatore haec tenenda sunt: a) *Circa bonum in communi* habet libertatem contradictionis ex probatis, non vero contrarietatis, quia cum non apprehendatur sub ulla ratione mali, voluntas nequit illud odisse, naturaliter tendens in bonum, b) *Circa bonum determinatum infinitum* habet libertatem etiam contrarietatis, quia hoc non semper apparet viatori tanquam bonum, c) *Circa bona particularia finita* habet pariter plenam libertatem contradictionis et contrarietatis, quia nequit in se (ut Deus) neque respectu hominis apparent ut undequaque bona **.

74. 5. *Libertas humana sufficiens est cum auxilio gratiae ad obligationes morales adimplendas, dummodo homo revera faciat quod est in se.* Est veritas fidei tum hominem sine gratia non posse *salutariter* observare ullum mandatum (D 811-812), neque simpliciter diu totam legem naturalem etiam quoad substantiam (D 832), tum cum gratia hominem iustificatum (itemque nondum iustificatum, ut deductive eruitur) posse implere mandata, si fideliter Deo cooperetur. Hoc ultimum, quod in quaestione est, probatur:

Ecclesia tradit contra protestantes (D 804): "Nemo temeraria illa et a Patribus sub anathemate prohibita voce uti [debet], Dei praecepta homini iustificato ad observandum esse impossibilia." Unde (D 828): "Si quis dixerit Dei praecepta homini etiam iustificato et sub gratia constituto esse ad observandum impossibilia A.S. Si quis dixerit iustificatum, vel sine speciali auxilio Dei in accepta iustitia perseverare posse, vel cum eo non posse A.S."

SS. Patres in hac doctrina abundant. Sufficiat testimonium S. Augustini ab Ecclesia pluries usurpatum (K 1795): "Non igitur Deus impossibilia iubet. sed iubendo admonet et facere quod possis et petere quod non possis."

Ratio theologica idem concludit. Nam Deus impossibili; non iubet. Iubet autem finem supernaturalem tanquam coronam bonorum operum adipisci, servando sci. mandata (M' 19,17). Ergo homo, si faciat quod in se est, poterit cum auxilio gratiae suas obligationes morales adimplere.

n Cf. Mxrkeluach Ij88.

Unde concludens. Vehementer a vera humanae vita» conceptione deliciunt qui, auxilia supernaturalia parvipendentes, omnia sperant ex industriis naturalibus, et observantiam ac correctionem laicam ut optatam metam perfectionis humanae considerant. Cf. n.38.

75. 6. *Nullatenus licet homini in re morali semper passive se habere*, sed in multis debet facultates suas positive exercere et tanquam dominus de actibus per exercitium libertatis determinare.

Ecclesia ut veram doctrinam proponit “humanae obedientiae laborem divinae gratiae esse iungendum” (D 160a 797 798 etc.), et iam pridem damnavit errores contrarios quietismi, inter quos has propositiones (D 1221 1222): “Oportet hominem suas potentias annihilare, et haec est via interna. Velle operari active est Deum offendere, qui vult esse ipse solus agens; et ideo opus est seipsum in Deo totum et totaliter derelinquere et postea permanere vehit corpus examine.”

S. Scriptura, qua frequentia tribuit Deo et coniunctioni cum Christo nostram sufficientiam ad finem supernaturalem obtinendum (cf. Io 15,1-5; 2 Cor 3,5 etc.) eadem supponit salutem nostram propriis actibus cum timore et tremore esse operandam (cf. Phil 2,12), sortemque nostram exhibet in termino dependentem ab operibus in via factis (Mt 25,35.42) iuxta rationem quam reddemus talentorum acceptorum pro negotiatione (cf. Lc 19,12-26).

Ratio manifeste idem ostendit. Nam cum homo non habeat in pluribus libertatem moralem, sed obligatus sit ad leges instas servandas, posita eius vera libertate indifferentiae activae seu a necessitate, debet ponere actus qui sint obligatorii secundum legem, aliosque quos libere suscipiat semper curare tenetur ne praescriptis legitimis offendant.

76. 7. *Infirmetas moralis non modo per se non aufert libertatem hominum in suis actibus, sed neque necessario aut frequenter laedit eiusdem substantiam ita ut actus iam non sint plene humani*. Hoc dicitur contra falsas opiniones recentiorum, iuxta quas observatio factorum ostenderet criminales aliosque male operantes homines plerumque privari vtro dominio erga suos actus malos, ideoque responsabilitatem saltem gravem non habere. Nam concupiscentia, passionnes, criteria laica et materialistica in dies ingravescentia aliae-

que causae impedirent, secundum placitum istorum, quominus actiones criminosae cognitione, aestimatione, assensu saltem pleno procederent ab hominibus qui dicuntur perversi. Probatur:

Ecclesia huic opinioni manifeste adversatur, tum doctrina generali de concupiscentia rebeli orta ex peccato originali, quae liberum arbitrium attenuavit quidem iuxta ipsam, minime vero extinxit (L) 181 793 815), tum consideratione speciali, quod manentibus etiam post lapsum Adae dispositionibus Dei naturalibus et positivis in suo vigore, Deus impossibilia non iubet, sed nisi homines “illius gratiae defuerint, sicut coepit opus bonum, ita perficiet, operans velle et perficere” (D 806).

Ratio facile detegit observationes et conclusiones quae proponuntur ab illis recentioribus, quos dixi, multiplici defectu laborare ne probent quod intendunt, ut ex considerationibus statim faciendis patebit.

77. Unde concludes: 1. *Statisticae morales* quae dicuntur, ii quibus colliguntur series factorum, praesertim criminorum (suid-dii, prostitutionis etc.), inquirendo eorum causas sive internas sive externas, potissimum hereditatem psychologiam:

a) Cautè admittendae sunt, cum hodie constet apud peritos ea! | elaborari et interpretari sub praeiudiciis et ex rationibus valde imperfectis, et interdum quoad explicationem phaenomenorum arbitrariis ;

b) Ad valorem demonstrativum quem contra libertatis existentiam in certis hominibus possent efferre propter constantem modum agendi sub iisdem passionibus et adiunctis, haec opponenda sunt: « [actiones humanae *non procedunt arbitrarie* sed secundum normas sive physicas sive morales plus minus constantes; unde nihil mirum quod i concurrentibus similibus condicionibus, impellentibus passionibus c: voluntas humana, praesertim male educata, procedat secundum impulsos quos patitur, non ex coactione sed ex malo usu libertatis, et saepe testatur conscientia; *β*) ad summum probabunt istae statisticae quando bene conficiantur, magnum numerum personarum in sinuibus adiunctis ad similia crimina patranda processisse, *sed nihili cent, nec* dicere poterunt, de multis aliis qui sub iisdem adiunctu passionibus restiterunt et recte egerunt, cum tamen hoc facto rati totum argumentum contra libertatis existentiam corruat; 7) pro magna dependentia quam homines habent ab habituali voluntatis dispositione et a condicionibus externis (exemplum aliorum, sociale arbitrium, languor vitae religiosae, morum levitas etc.) *in dies augebuntur* »

»» Quid quod in multis *omnes* homines eodem modo semper agunt sub iisdem adiunctis, libere tamen, v.gr. quando propter calorem vestes magis trahunt propter frigus autem crassiores induunt?

fur *quaedam crimina* (suicidia, iniustitiae), non ex defectu libertatis, sed fortitudinis et spei ac fidei supernaturalis”

2. */btfhropologia criminalis*”, iuxta quam delinquentes non tales fiunt sed tales nascuntur per transmissionem delinquentiae ex generatione in notis sive psychicis sive somaticis: a) *fundatur in arbitra-nts et inadaequatis experimentis*, hypothesibus, explicationibus, non sine magnis exaggerationibus, ut hodie apud omnes constat; b) *in qua farte statisticas reales exhibet*, probat aut quod supra dictum est, homines, praesertim male educatos, in similibus adiunctis sub influxu passionum et sine vigore morali *indulgerc propensionibus naturae infsa*e, aut etiam, quod saepius in dies accidet, eos non plane sui compotes esse, idcoque pleno dominio et gravi responsabilitate in quibusdam actibus carere

CAPUT III

De elemento exeecutivo

78. Elementum exeectivum intelligitur *actus qui ex deliberata voluntate procedit* et facit vel omittit illud quod et quatenus actus voluntatis internus faciendum vel omittendum detenninavit. Hoc elementum deficit quando actus humanus, totus quantus, absolvitur deliberata volitione, quin tendat in aliud ulterius obtinendum vel efficiendum.

Respicit: a) *Strictiore sensu tum actum externum*, qui id extra manifestatur per actionem et motum facultatum exteriorum et musculorum, tum etiam *effectum* huius actus, quem agens ex deliberata voluntate per talem actum intendit.

3 Ceterum, statisticae et proportiones quas psychiatrac conficiunt analyzando influxum hereditatis quoad criminalitatem, dementiae psychicam et moralem etc. variatissimae sunt. Influxum hereditatis alii detexisse se censent in 90 % infirmorum examinatorum, alii non nisi in 10 %. Recentior tempore plures psychiatric diversarum regionum tribuunt hereditati defectum mentalem in 30 % circiter infirmorum, in 15 % autem influxui ambientali. Cf. Cammach, *Moral Problems of mental defects* (Londres 1939); Krose, *Moral und Moralstatistik: Aiu Ethik und Leben* (1931).

n Praenuntiata fuit diversa ratione a Morel in Gallia et a Mandsley in Anglia, sed cam evolvit ac per discipulos divulgavit C. Lombroso praesertim in noto opere, *L'uomo delinquente in rapporto all'antropologia, alia giurisprudensa it alie discipline economiche* (Milan 1876).

Cf. Gemelli, *Lombroso, Confutazione della teoria del delinquente nato* (Florenzia 1911).

3 Cf. A. GEMELLI, *La personality del delinquente nei suoi fondamenti biologici e Psicologici* (Milan 1946); E. de Greef, *Introduction à la criminologie* (Bruscia 1946); H. Verger, *L'évolution des idées médicales sur la responsabilité des delinquents*; Codon-Lopez Saiz, *Psiquiatria juridica, penal y civil* (Burgos 1951).

b) Latiore sensu significat quemcumque actum, *etiam internum*, imperatum et determinatum a deliberata voluntate, sive sit immediate ab ipsa voluntate elicited sive ab alia facultate interna sub imperio voluntatis.

79. Principium: *Tum actus quicumque sub imperio voluntatis positus, tum eiusdem effectus praevisus, homini tribuitur.* Etenim per voluntatis deliberationem vere ab homine procedit, cum effectivo eiusdem dominio in utrumque, actus sci. et effectum cum eo coniunctum.

De impedimentis actus humani

80. In actu humano voluntarietas et libertas non semper sunt in eodem gradu, sed saepe augentur, minuuntur, etiam penitus tolluntur ex diversis causis. Eas nunc inspiciamus oportet. Etenim non pani momenti et saepe etiam difficultatis est in praxi pastorali discernere reatum culpae et valorem promissionum et obligationum susceptarum, propter interventum causarum influentium in elementis actus humani. Hinc praesens tractatio de causis quae, rationem voluntarii et liberi aliquo pacto modificantes, efficiunt ut actus non sint perfecte humani, id est, ut non procedant ex perfecta cognitione, vel non ponantur cum perfecto consensu deliberato, vel, quatenus distinctus actus executivus habeatur, is non servet perfectam dependentiam a voluntate libera dominium in ipsum exercente; nam actus eo sunt magis humani, quo maiori advertentia, voluntarietate, dominio ponuntur.

Haec impedimenta possunt vel ipsum exercitium *actus* immediate afficere (impedimenta proxima), vel pro termino habere ipsas *facultates* aut facultatum habituales dispositiones (impedimenta remota). Possunt esse momentanea aut plus minus permanentia. Possunt habere radices quae etiam in homine sano et *normali* inveniuntur (impedimenta normalia) vel fluere ex dispositione *morbida* in psychopathes (impedimenta pathologica)”. De his omnibus breviter agemus duobus titulis, quorum primus considerabit impedimenta proxima, alter remota eaque sive non pathologica sive pathologica.

TI T U L U S I

Di; impedimentis proximis

II. Summa rerum dicendarum. Primo loco considerabimus impedimenta proxima» quae immediate afficere possunt actus elementum aut *coynoscitivum* (sci. ignorantia, c.1), aut *volitivum*, idque sive ratione voluntarii (concupiscentia et metus) sive ratione liberi (passiones et habitus, c.2), aut *exccntivum* (violentia, (3). Nam cum actus humanus procedat ex praevia cognitione, a principio intrin-

indifferenti ad illud agendum vel non agendum, cum dominio in actum, pitet in triplici hoc stadio posse obsistere impedimenta tum pro actibus bonis tum pro malis» I JfjV *i r

Faxfasl 1,39-58; Lan/a, 1.68-106; Loiano-Grizzana, 1.34-47; Mtrkh.bach, 1.65-J3.SM7; Peinawr, 1,88-102.210-221 ; Vermeerscii, 1,48-82; \outers, 1,27 17.

A De influxu horum impedimentorum in valorem iuridicum et religiosum cum pauca hic indicabuntur per transennam, relicta pleniore explicatione PFO suit locis, cum valor pendeat ex singulorum actuum indole et ex peculiariha iuns dispositionibus.

CAPUT I

De causis influentibus in cognitionem

(ignorantia, inadvertentia, oblivio)

Notum quidem est nullam actualementem volitionem ex ignorantia *directe* oriri posse; potest autem procedere ex ignorantia *indirecte* et per accidens, quando sci aliquid est volitum secundum aliquem respectum, quod foret simpliciter non volitum si cognosceretur sub aliis respectibus. Ignorantia est igitur impedimentum voluntarii in radice, sua cognitionis intellectualis. Ei autem accedunt *inadvertentia* et *oblivio*, quae, si sunt perfectae, acquirantur ignorantiae invincibili; si imperfectae autem, assimilantur ignorantiae vincibili (cf. c 2202 § J)

82. I. IGNORANTIA est defectus habitualis scienti? in subiecto capaci⁸⁰. Dicitur:

Defectus, sive per proprie dictam privationem scienti? debitae cum vera deficientia, sive per simplicem nescientiar seu negationem scientiae non debitae tali subiecto, ceteroquin capaci illam habendi.

Habitualis scientiae, quia ignorantia dicitur circa rem non notam simpliciter, et sic contradistinguitur ab inadvertentia et ab oblivione, ut statim dicitur.

83. II. Differt ignorantia: a) Ab inadvertentia, quae est carentia attentionis actualis ad rem notam.

&) Ab errore, in quo est positiva difformitas, ex ignorantia procedens, inter intellectum et obiectum prout est in se

c) Ab oblivione, quae est privatio scientiae antea debitae, habitualis vel transitoria⁸¹.

84. III. Dividitur: 1. **Ratione obiecti**, in: a) Iuxta si versatur circa legem (naturam, extensionem, obiectum) et legis existentiam⁸², cui reducenda videtur, tanquam pars⁸³

⁸⁰ Alii auctores, attendentes ad officium subiecti, definiunt ignorantiam defectum scientiae *debitae*. Sed quia defectus scientiae sive debitae (iure stricto dicta) sive non debitae (nescientia) perinde influit in voluntarium, volumus hoc loco cum paucis (Frins, 1,315; Meierbach, 1,80) eam determinare attendendo ad capacitatem subiecti; nondum enim agimus de imputato actus sine cognitione positi.

Cf. E. Carton de Wiart, *Ignorantiae notio et divisiones*: Collectio 4 (1930) 441-444.

Minus stricto tamen, iuxta Vermeerschii, 1,52; siquidem existentii * inexistencia est aliquid factum, etsi reducatur ad ignorantiam iurij.

tegralis, ignorantia poenae (non talis poenae), imminetis delinquenti

b) Facti, si versatur circa factum aliquod a quo legis applicatio dependet, vel circa existentiam condicionum applicationi legis postulatorum. Sic, qui ignorat in vigilia Assumptionis esse ieiunandum, laborat ignorantia iuris; qui autem, huius obligationis conscius, ignorat hodie incidere vigiliam illam, laborat ignorantia facti.

2. **Ratione subiecti**, in: a) Invincibilis, si non potest deponi sive absolute sive saltem adhibita diligentia quae moraliter possibilis est in talibus adiunctis: *absolute* invincibilis est, quando subiectum aut non cogitat de rei veritate (inadvertentia plena, oblivio perfecta), aut cogitat, sed nullatenus advertit periculum errandi et obligationem illud avertendi, aut hoc considerando frustra applicat extremam diligentiam ad veritatem detegendam; *moraliter* autem invincibilis est, si cogitat de re et advertit obligationem, sed frustra applicat media moraliter possibilia ad ignorantiam deponendam.

b) Vincibilis, si potest deponi adhibita diligentia ordinaria, secundum possibilitatem non physicam sed moralem, et secundum modum quem homines prudentes in talibus adiunctis et pro talibus negotiis adhibere solent vel deberent; unde diversa est pro gravitate rei, condicione personae, loci etc.

Haec est: «) *affectata*, si quis cani aut directe et in se vult et de industria fovet, aut indirecte sustentat, evitando debitam inquisitionem vel ponendo sine sufficienti ratione causam ex qua sequatur; sive haec faciat ex contemptu legis et auctoritatis, sive ex debilitate voluntatis ad aliquid faciendum determinatae, quae aut timeat ne ex remorsu conscientiae investigantis veritatem in vacillationem incidat, aut velit obscuritatem habere ad aliquam mitigationem remorsus et diminutionem culpae certo contrahendae; β) *crassa vel supina**, si nullum aut fere nullum studium adhibetur ad eam depellendam, praesertim quando ignorans, ex officio et ratione status obligabatur ad scientiam habendam, aut cum quis diu quasi supinus in ignorantia perseverat⁸⁴; γ) *gravis*, si in re gravi negligitur ex magna parte et cum gravi negligentia inquisitio moraliter possibilis; δ) *levis*, si in re levi omittitur inquisitio etiam totaliter.

⁸² Cf. VtMESfscn, *De contumacia quae committendae censurae est requir-* Aß: PerMorCanLit 22 (1933) 39-42.

⁸³ Sunt qui supinam distinguunt a crassa, quia illa inferat sive maiorem diuturnitatem sive intensiorem aversionem a consideranda obligatione inquirendi ventrem, dum crassa solani negligentiam fere absolutam arguat; alii contra dicunt eam quae fere pmmimodae sed simplici negligentiae debetur, cum supinam designant eam quae habetur in rebus proprii officii.

Haec in re levi erit levis; unde per hoc etiam distinguitur a gravi.

influyente in opus; non autem ut sit positive involuntarium, I nam voluntas non est contraria, sed tenderet in illud etiamsi I ignorantia non adesset. Sic qui, legem ecclesiasticam habitua- liter violare solitus, carnes edit in feria sexta ignorans esse I talem diem, non peccat quia non vult violare legem, sed ne- que carnem edit positive involuntarius. Haec ignorantia non I accusat, sed neque excusat agentem⁰².

86. 3. Ignorantia consequens: a) non impedit quominus I opus sit simpliciter voluntarium, b) efficit tamen regularity ut xit secundum quid involuntarium, c) excepta in aliquibus I casibus ignorantia affectata⁹³. Probatur:

Ad a): Non obstante ignorantia actus potuerunt et di- buerunt praevideri, ideoque effectus eorum sunt volutan: in causa; unde et culpa moralis habetur proportionata negli- gentiae ut alibi explicatur; v.gr. si quis suspicabatur rem in quam erat explosurus probabiliter esse hominem, reus fit ho- micidii si hominem revera occidit, lure igitur damnata es I propositio Abaelardi (D 377): "Quod non peccaverunt qv Christum ignorantes crucifixerunt, et quod non culpa adseri- bendum est quidquid fit per ignorantiam." S. Paulus (Rcc 1,18-19) exprobat impietatem eorum qui impediunt quominu. Dei notitia ad se perveniat, sci. cum "per ea quae facta sunt sempiternam virtutem et divinitatem sufficienter Deus mari festaverit, "inexcusabiles" sunt.

Ad b): Quia hic et nunc deficit cognitio perfecta, q-j stante actus non fieret, voluntarietas minuitur pro gradu C J ipsa cognitio est diminuta. Unde Christus Dominus (Lc 23^ I hanc excusationem plenissimae malitiae affert pro veniar/ daeis obtinenda. Cf. etiam 1 Cor 2,7.

Ad c); Ignorantia affectata si foveatur: a) exnicreir.. ' dinata voluntate, ne propter clare perspectam obligations retrahatur a perversa actione vel maiores remorsus patiat prodit quidem magnam in rem propensionem, sed volunt rietatem aliquantulum minuere videtur, quatenus rei accura notitia ab actione retraheret eamve impediret⁰¹; β) ex i ' temptu legis et auctoritatis, quia res ignorata et supen" praescribens prorsus despectui habentur, voluntarium non:

M Cf. Lgiano-Grizzana, 1,36.

w Cf. Mesmaeckx, Tract. de act. humanis p.32-33.

M Tamen etiam in hoc caeu, in iure poenali ecclesiastico (c.2229 fljj nullis latae sententiae poenia ignorantia affectata sive legis sive solius excusat/

nuitur, siquidem voluntas tunc maiore inclinatione et inten- sitate opus amplectitur, v.gr. si determinata est ad vindictam, sive liceat sive non ⁰⁵. Haec ignorantia non excusat sed ac- cusat.

87. 4. Ignorantia nunc invincibilis olim vero vincibilis: a) efficit ut non sit voluntarium in se quod fit ex tali igno- rantia; b) sed non impedit quominus voluntarium in causa possit esse. Probatur:

Ad a): Patet ex dictis; sic v. gr., confessarius qui olim studium theologiae moralis neglexit, nunc erroneam resolu- tionem proponere potest paenitenti omnino involuntarius et erroris inconscius.

Ad b): Si id nimirum quod nunc fit ex ignorantia prae- visum olim fuerit et praecaveri debuerit, v'oluntarium dici debet secundum ea quae exposita sunt n.67,VII.

Unde concludes: 1. Ignorantia habitualis eorum quae semper sciri debent, ut theologiae moralis a sacerdote, artis medicandi a me- dico etc., facit ut qui ea conscius laborat sit in *habituali* voluntarie- tate respectu effectuum nocivorum qui ex eius actuatione subse- quentur; voluntate cos admittet quoties advertenter negligat occa- siones discendi quae scitu sibi sint necessaria, itemque quoties prop- ter ignorantiam se committet probabili periculo inferendi damnum, nisi in hoc postremo casu urgeat necessitas interveniendi et agat maiore qua possit diligentia. Unde hi ab exercendo ministerio vel munere debent abstinere donec sine periculo probabili possint ea exercere.

2. Dari potest inadvertentia et inconsideratio actualis culpabi- lis, quatenus quis positive impediverit in causa vel non adhibuerit eam attentionem quae secundum prudens hominum indicium requi- rebatur. Hinc qui habitum blasphemandi habet, nec emendationi stu- det retractando efficaciter suum habitum per applicationem medio- rum quae videbuntur opportuna ad illum eradicandum, non caret vnluntarietate in singulis blasphemiiis posterioribus, quae debuerunt praevideri et praecaveri, licet in confessionali non debeat torqueri sine magna spe obtinendi accuratum numerum peccatorum sic com- missorum. E contra, si vi habitus ponatur actus sine ulla adverten- tia actuali postquam consuetudo fuerit efficaciter retractata, talis

* S. Thomas (1-2 q.76 a.4) generaliter dicit: "Ignorantia [affectata] vi- detur augere voluntarium et peccatum: ex intensione enim voluntatis ad pec- candum provenit quod aliquis vult subire ignorantiae damnum propter liber- titm peccandi" Distinguit autem, accuratius fortasse, Lugo (*De partit.* d 16 n 183) in modum nostrum. Ceterum distinctio valet etiam pro actibus bonis limihten Sic v.gr. quando aliquis ignorare vult mores indigentis, determinatu!» misericordiam illi facere in quacumque hypothesi, ut maiore generositate pro- cedat in eo sublevando. Omnes autem admittunt magis voluntarium esse actum ex ignorantia affectata quam ex gravi aut supina positum; etenim illa est di- recta, hae vero sunt indirectae, et quo magis ignorantia est voluntaria, eo nugis actus ex ea proveniens est voluntarius. Cf. Ballkrini-Palmieri, 1,51.

inadvertentia censenda est invincibilis et liberat omnino a voluntariedade actus.

88. 5. *Ignorantia legis vel poenae: a) in foro externo generalim non praesumitur nee attenditur; b) in interno tollit voluntarium quoad id quod ignoratur* Probatum:

Ad a): Iuxta IURIS CATFONIEO constat ex c.16 § 2, iuxta quem “ignorantia vel error circa legem aut poenam generatim non praesumitur”; sed si adest inculpabiliter, excusat, non quidem propter exigentias boni communis- a lege irritante vel inhabilitante, nisi aliud caveatur (c.16 § 1), sed utique in aliis legibus ab imputatione morali et poenali sive totali sive partiali secundum gradum responsabilitatis (c.2199 2202 § 2); si fuit gravis, non tamen affectata, pro diverso gradu excusat vel non ab omnibus vel a quibusdam poenis (c.2229).

Iuxta IURIS CIVILI passim eadem norma exprimitur: si tamen adest ignorantia, non solet inferre mitigationem obligationis iuridicae vel poenae 96; confert tamen interdum iudici potestatem ut diminutam responsabilitatem attendere possit.

Ad b): Patet ex dictis, et quoad ius canonicum in multis locis confirmatur. v.gr. c. 2202 § 1: “Violatio legis ignoratae nullatenus imputatur [deficiente sci. voluntariedade] si ignorantia fuerit inculpabilis; secus imputabilitas minuitur plus minusve pro ignorantiae ipsius culpabilitate.”

De causis influentibus in volitionem

Summa rerum dicendarum. Quatuor sunt causae quae influere possunt in elementum volitivum actus humani, quarum duae illud afficiunt ratione voluntatis I sel. *concupiscentia* et *metus*, duae vero ratione liberi, sci. *passiones* et *habitus*. De his ex ordine agemus.

§ I. *De influxu in voluntarium*

(concupiscentia, metus)

89. A. I. CONCUPISCENTIA multipliciter sumitur a) sensu vulgari, et considerata potius ut potentia, est *liobituaalis inordinatio quam peccatum originale reliquit in affi-*

¶ Sic v.gr. CH art.2: La ignorancia de las leyes no excusa de Wpbmimento.

litu hominis lapsi sensitivo et rationali, in quantum tendit ad malum et ad actus contra rationem, ac dicitur fomes peccati ; sic plerumque in S. Scriptura, sci. prout a peccato originali ist et ad peccatum inclinatur 07 ; b) sensu stricto est passio qua appetitus concupiscibilis fertur in bonum sensibile, absens, de laetabile, et opponitur timori seu motui appetitus refugientis malum; c) sensu latiore hoc loco intelligitur motus appetitus sensitivi vel voluntatis ortus ex repraesentatione boni sensibilis, tendens ad tale bonum obtinendum M. Dicitur :

Motus, i.e. non habitus, sed tendentia actualis.

Appetitus sensitivi vel voluntatis, unde subiectum proximum est facultas appetitiva, sive sensitiva sive rationalis.

Ex repraesentatione boni sensibilis dirigente imaginatione, et quidem ita ut pro obiecto habeat illud bonum sensibile in quod tendit sive ordinate sive inordinate, stimulante phantasia 00.

90. II. Differt: a) **A passionibus**, quae sunt motus appetitivae virtutis ex repraesentatione boni vel mali sensibilis, prosequens bonum vel refugientis malum. Cf. n.98.

b) **Ab habitu acquisito**, seu dispositione firma et permanenti, iteratis actibus sive bonis sive malis acquisita, qua quis facile et prompte ad similes actus excitatur.

c) **A consuetudine**, quae est ipsa actuum frequentatio, ex parte causans habitum, et interdum potentias organicas vehementer afficiens, ut luxuria vel ebrietas, ex parte propter habitum continuata, quin potentias spirituales in suis functionibus impediat, ut blasphemia vel mendacium.

91. III. Dividitur *ratione actus voluntatis* in: a) **Antecedentem**, si, orta ex causa a voluntate deliberata independent! (dispositione somatica, hereditate etc), omnem deliberatum actum voluntatis praevenit, et in volitionem influit causans consensum; unde actus ponitur *ex concupiscentia*.

b) **Concomitantem**, si, orta ex causa a voluntate deliberata independent!, coexistit cum actu voluntatis, at sine

^r Sic v.gr. Rom 7,8; Iac 1,14; cf. Loiano-Grizzana, 1,42.

^w Alii concupiscentiam appellant omnem passionem; sic v.gr. Noldin Schmitt, 1,51; Trümmkk, 1,72. Alii omnem motum appetitus sensitivi, qui sit boni prosecutivus; sic v.gr. Frins, *De act. hum.* 1,296. Nobiscum, ut videtur, S. Thomas (cf. 1-2 q.73 a.6 ad 2); Merkelbach, 1,76.

* Cf. J. A. de Laburu, *Los sentimientos. Su influjo en la conducta del kùtnbre* (Montevideo 1946).

ulla actuatione deliberata circa ipsum; unde actus ponitur *cum* concupiscentia.

c) CONSEQUENTS, si in ordine causalitatis consequitur actum voluntatis ab eoque procedit (vel continuatur, si concupiscentia indeliberate inceperat); unde actus ponitur cum concupiscentia dupliciter; a) alias per *redundantiam*, ex vehementia et intensitate qua voluntas deliberate fertur in obiectum, naturaliter excitando in appetitu concupiscentiam quae sic est voluntaria in causa, et deinde vicissim in voluntatem agit augendo eius tendentiam; β) alias per *excitationem studiose jactam*, quando voluntas sive consentit in concupiscentiam antecedentem indeliberatam, eam de industria protrahendo, sive immediate aut mediate suscitatur vel fovet concupiscentiam, ad augendam tendentiam in obiectum mediante influxu quem illa per intellectum exercent in voluntatem, unde est voluntaria in se¹⁰.

92. IV. Principia: 1. *Concupiscentia potest influxum in voluntarium augendum exercere. Probatur:*

Nam “secundum naturae ordinem, propter colligandam virium animae in una essentia, et animae et corporis in uno esse compositi, vires superiores et inferiores, et etiam anima et corpus invicem in se influunt quod in aliquo eorum superabundat” m. Quod fit mediante phantasia; haec enim, per phantasma boni sensibilis, motus excitat in appetitu sensitivo, exhibetque intellectui obiectum voluntati praesentandum ut conveniens. Unde anima, secundum appetitum sensitivum iam inclinata in obiectum vel ab eo aversa, facilius trahitur in ipsum vel ab eodem retrahitur.

2. *Concupiscentia omnino antecedens in quantum talis:*
a) *tum quoad se tum quoad eius effectus est involuntarii, sed ipsa causae voluntarium;* b) *in actu vero ex ea posite*
a) *auget voluntarium simpliciter dictum, β) minuit vero liberum et y) aliquando deliberationem notabiliter vel ex lo,*
subtrahit. Probatur:

Ad a): *Primum patet ex ipso conceptu;* alterum indecoo-eluditur quod *voluntas inclinatur ad volendum illud quo: concupiscitur;* unde concupiscentia, contrario modo ac me-

v» Huc facit vis psychologica quam includit illud quod vocant *liet-t* aliquid agendum vel vitandum. Cf. Eymieu, *El gobierno de H mismo* (B* eclona 1937); l. Lindwobsky, *El poder de la voluntad* (Bilbao 1950)! J. A J I.ABVKU, *El poder de la voluntad en la conducta del hombre* (Montevideo 1947)
w' S. Thomas, *De veritate* q.26 a.10.

tus, per se nunquam facit involuntarium, sed ad hoc confert ut aliquid sit voluntarium.

Ad b, a): *Voluntarium eo magis est voluntarium quo magis a voluntate procedit*; iam vero per concupiscentiam, tum directe per subtractionem vis electivae voluntatis, tum indirecte per suggestionem mediante intellectu, voluntas inclinatur ad magis volendum illud quod concupiscit et in ipsum intensius et magis propendit¹⁰, etsi secundum quid interdum retrahatur propter malum coniunctum quod habeat, v. gr. si ad satisfaciendum gulae debeat pecuniamolvere¹⁰⁸.

Ad b, β): aliunde vero, cum suis illecebris avertat intellectum a consideratione motivorum retrahentium ab actu, et ex influxu externo in unam partem inclinet voluntatem, ut iam dictum est, facit *ut intellectus minus percipiat rationem mali in obiecto, et ut magis amabile illud sibi proponat*; unde minuit indifferentiam iudicii et deliberationem voluntatis¹⁰⁴.

Ad b, γ): aliquando potest esse tam vehemens ut, perturbato iudicio, impediat quominus actus sit perfecte humanus; imo fieri potest ut, impetu caeco impellente ad actum, plane auferatur cognitio deliberata; hoc tamen rarius eveniet¹⁰⁵.

3. *Concupiscentia concomitans, in quantum talis, tum quoad se tum quoad effectus est non voluntaria*. Patet ex notione; coexistit enim cum actu voluntatis, sed nulla habetur deliberatio circa ipsam.

4. *Concupiscentia consequens, in quantum talis*: a) *quoad se et quoad effectus praevisos est voluntaria et Ubera*; b) *quae sita de industria, auget voluntarium, minuit liberum in se, non autem Uberum in causa*; c) *orta per redundantiam, non quidem auget voluntarium, sed est signum intensioris voluntatis*

Hoc fit tum directe, remittendo vel interdum totaliter impediendo motum proprium voluntatis quae, propter radicationem in eadem essentia animae cum ceteris potentiis, captivatur et trahitur ad suum obiectum ab appetitu sensitivo intenso, tum *indirecte* per influxum passionis in indicium mediante vivida repraesentatione obiecti sub aspectibus concupiscibilibus qui percellunt intellectum et inducunt cum ad pronuntiandum de convenientia rei ad subiectum, unde fit ut voluntas per intellectum inclinetur ad rem concupitam minore deliberatione admittendam. Cf. D. Chollet, *Concupiscence*: DTC 3,803-814, maxime 809-810.

¹⁰ Cf. S. Thomas, 1-2 q.6 a.7; Merkelbach, 1,77-78.

¹⁰⁸ Inde est quod in praesenti statu horno indiget gratiis *medicinalibus* quae cum expeditum faciant ad superandas illecebras concupiscentiae lato sensu intellectuae. De facto saltem in fidelibus gratiae pure medicinales non dantur, sed sunt gratiae actuales ordinis supernaturalis. Cf. Suarez, *De voluntario et involuntario* d.3 s.3 n.7-8.

¹¹ "Potest autem intellectus ita rapi delectabilitate obiecti ob'ati, ut nihil militiae moralis in illo advertat" (S. Alfonsus, 1.5 n.3). Similiter S. Thomas, 1-2 q.77 a.7.

ct potest fieri antecedens quoad ulteriorem executionem operis vel quoad novum opus aggrediendum. Probatur:

Ad a); Patet ex notione, nam est voluntatis liberae effectus.

Ad b): *Directe excitata facit ut voluntas intensius prosequatur obiectum*, applicando ad illius obtentionem etiam tendentias inferiores, ac proinde augendo *voluntarium* intensive et extensive. Quod autem ad *liberum* spectat: in causa nullatenus minuitur, cum nondum influat concupiscentia perturbando deliberationem; in se vero, quando actus sci. ponitur a voluntate sub influxu excitatae passionis, libertas est diminuta.

Ad c): Patet ex ipsa notione.

92'. B. I. METUS est *trepidatio animi angustiosa propter malum sibi aut proxime coniunctis instans vel futurum*. Dicitur:

Trepidatio animi propter malum, est enim metus a principio intrinseco¹⁰⁰; unde quod fit ex metu procedit ab ipsa voluntate quodammodo coacta.

Sibi aut proxime coniunctis, quod enim sanguinis vel amicitiae vinculo ligatis malum evenit, id proprium censetur¹⁰¹.

93. II. Differt: a) A timore, stricte sumpto, qui est malum sensibile, futurum, arduum, dum metus potius residet in appetitu spirituali.

b) A tristitia, quae animum ingrato modo afficit propter malum praesens.

c) A coactione et violentia, quae est a principio extrinseco, et physice agit in hominis facultates ad executionem alicuius actionis externae.

94. III. Dividitur: 1. ***Ratione intensiatis***, in: o) Levem, si timetur malum leve, aut grave quidem sed ex causa parum probabili.

** Cf. S. Thomas, *In IV Sent*, d.29 q.1 a.2. Quando metus est in parte sensitiva cum motione organica, est passio *timoris* deinde recensentia. Tamen in vita humana timor et metus coniunguntur generaliter propter interdependentiam inter partem sensitivam et spirituales.

TM Cf. E. Raxweiz, *De metu*: CollatNamurc 22 (1928) 250-256; E. Cm* Wiart, *De metu*: CollectMechlin 6 (1932) 195-200; Rochemaxk, *De timore* (Luxemburgo 1913).

b) *Gravem*, si malum quod timetur cum magna probabilitate imminet saltem putative, est difficilis vitatu, et praeterea magni momenti, ut mors, gravis mutilatio, magna diffamatio etc.—Hic potest esse: a) *absolute gravis*, si afficit etiam virum fortem et constantem, unde homines communiter multum movet; β) *relative gravis*, si non quamlibet, sed solum hanc vel illam personam multum movet, v. gr. metus reverentialis, ex quo quis metuit ne sibi offensas habeat personas quas debet revereri¹⁰³.

2. ***Ratione causae***, in metum: a) *Ab intrinseco* seu susceptum, si imminet a causa intrinseca, v. gr. a morbo, vel etiam ab extrinseca sed necessaria aut naturali, v. gr. a naufragio.

β) *Ab extrinseco* seu incussum, si malum quod timetur ab alia causa libera imminet. Hic potest esse: a) *iustus*, si a persona competenti legitime quoad rem et quoad modum incutitur, id est, a persona quae potest exigere id quod minatur, et exequi illud quod minatur, et quidem propter id propter quod minatur, servato in omnibus ordine iuris; v. gr. si stupratori index dicit: aut nubes stupratae aut solvis pro dote; β) *iniustus*, si, attenta re aut saltem modo, persona metum incutiens iustitiam violat, v. gr. si index qui ex actis debet absolvere, proponit reo quem aliunde scit sonstem: aut solvis pecuniam aut ibis in carcerem¹⁰⁴.

3. ***Ratione operis***, in: a) *Antecedentem* seu impellentem, si est causa cur actio ponatur, sci. ex metu actioni antecedente et ad hanc impellente, v. gr. in tradente pecuniam latroni ad salvandam vitam.

b) *Concomitantem* seu repellentem, si coincidit cum actione peracta cum metu, a qua divertit; quam nedum non causet, impediret nisi ipse reprimeretur, ut in latrone qui exigit pecuniam cum metu ne poenas sit soluturus propter suum delictum.

¹⁰³ Diversitas quae apud auctores invenitur in explicatione metus reverentis potius est de verbis quam de ipsa re. Hac explicatione pacifice omnia componi videntur iuxta veritatem: quod simplex metus reverentialis secundum se non est levis; metus autem reverentialis in quo, ordinariae turbationi propter offensionem et indignationem superioris, accedant minae, diuturna indignatio. Hic in «tantissimae et huiusmodi, possit esse gravis, vel etiam sit per se tabis. Similiter alii, ut Nόμπε-Schmitt, I.55 c. Cf. Baixf.risi-Palmikri, 1.75.

¹⁰⁴ Sunt qui pro hac divisione mere attendant ad causae originem, ipsi netuenti intrinsecam vel extrinsecam. Hi ulterius debent subdistinguere causam extrinsecam necessariam et liberam, pro iudicio moralitatis actionis postea ut sub metu et iudicio.

95. IV. Principia: 1. *Actus positi ex metu, quantumvis gravi, sunt generatim voluntarii simpliciter et involuntarii secundum quid.* Nam ex una parte voluntas deliberate fertur in illum actum, ut sic effugiat malum imminens quod magis timet, ex alia vero inefficaciter retrahitur ab actu prout est in apprehensione. Unde iure statuere potest c.103 § 2: “Actus positi ex metu gravi et iniuste incusso... valent nisi aliud iure caveatur” “¹⁰”.

2. *Metus antecedens, quantumvis gravis, a) generatim non aufert nec voluntarium simpliciter et absolute tale nec liberum; b) plerumque tamen facit actionem secundum quid involuntariam et semper minuit Ubertatem; imo c) aliquando ex magna parte debilitat aut etiam tollit voluntarium proprii dictum et Uberum.* Probat:ur :

Ad a); Quamdiu propter metum ratio non plane perturbatur—quod accidere potest v.gr. in terrore panico—*voluntas deliberate et libere eligit sub metu* quod aliis quidem in adiunctis non eligeret, in praesentibus autem mavult acceptare ad instans malum arcendum; unde ex metu eligit quod sibi est simpliciter voluntarium.

Ideo Concilium Tridentinum tradit (D 915) dolorem peccatorum ex metu gehennae conceptum esse voluntarium et salutarem; et damnatae fuerunt propositiones (D 1201 1940) Iuxta quas famulus ex metu gravi proxime cooperans peccato domini non peccaret mortaliter, et duellum acceptans ex metu infamiae liberaretur a culpa. Similiter in S. Scriptura (v. gr. Mt 3,7) hortamur ad fructus paenitentiae ex timore irae venturae, id quod supponit sub metu actus illos manere voluntarios.

Ad b): Etsi voluntas ad illud tandem inclinetur illudque libere amplectatur, *ita procedit plerumque cum aliqua repugnantia, et secundum quid involuntarie* ¹¹U, propterea quod ¹²secundum se et praecisum ab his circumstantiis non fieret; ¹³v. gr. merces non proicerentur in mare nisi propter tempestatem navis nimis onusta periclitaretur, proiciuntur tamen quia ¹⁴navarchus magis aestimat vitam navigantium quam merce? et ideo praecipit ut haec proiciantur, simul volens, etsi inefficaciter, eas conservare.

¹⁰ Cf. E. Leroux, *De metu eiusque influxu in moralitatem actus**, Rn EccLlége 21 (1929/30) 295-299.

¹¹ Cf. Ioh. A. S. Thoma, *In* 1-2 q 6 d.4 a.2 n.6; ubi lucide anlytutur *M* voluntas efficax, impellente metu electa, et alia ei opposita quae est inttafl non voluntas sed velleitas.

Hoc involuntarium secundum quid obtinet plerumque, non semper; sci. obtinet quando metus non excludit affectum ad minus bonum oppositum cui de facto renuntiatur, unde haec renuntiatio appareat ut aliquatenus mala, v. gr. ad merces proiectas; non autem quando "simul cum metu ad agendum impellunt aliae causae partiales, quae actionem potius gratam quam molestam reddunt, vel quando nullus est affectus ad oppositum illius cuius metus est causa, vel quando affectus ad oppositum tollitur per affectum fortioris c metu proveniente uno verbo, quando accedentibus aliis rationibus ex quibus bonum minus oppositum apprehenditur simpliciter ut malum, renuntiatio illius apparet ut bona, causante interdum ipso metu ut affectus inefficax ad illud bonum minus oppositum penitus excludatur, v. gr. in detestante peccata propter metum inferni, ex quo deponit etiam quemlibet affectum conscium ad peccatum, siquidem etiam ex huiusmodi affectu infernus ipsi immineret, adeo ut dispositio eius definitiva sit nequaquam peccandi, non vero, peccandi si non esset infernus

Ad c): Metus adeo potest turbare rationem, *ut impediatur actum perfecte deliberatum*; imo, eum gradum perturbatio potest attingere, *ut auferat usum rationis*, ideoque voluntarietatem et libertatem. Sed isti effectus, postremus praesertim, non facile admittuntur, sicut dictum est de concupiscentia similiter.

3. *Metus concomitans actionem sinit actum perfecte voluntarium et Uberum*. Indicat enim firmiorem voluntatem, quae ipsum metum oppetit et superat, v. gr. quando Christus occurrit militibus in horto¹¹⁴³

96. 4. *Metus gravis*: a) *excusat plerumque a lege positiva, sive divina sive humana, ex qua aliquid est malum quia prohibitum*; imo b) *metus gravis iniustus, actus iure naturae validos reddit saepe rescindibiles et aliquando naturaliter irritos*; c) *saepe etiam actus sub metu gravi positi, ex dispositione legis positivae invalidantur*. Explicantur summariae haec quae alibi ex professo tractabuntur.

Ad a): *Lex positiva divina aequo iure censetur non urgere* in oeconomia ordinaria gratiae, *lex autem humana non potest communiter urgere*, cum incommodo nimio seu improporionate gravi ipsi legi extrinseco, id enim minime esset ad bonum commune; v.gr. custos domus per se non tenetur eam

¹¹³ Mksmaecker, *Tractatus de actibus humanis* 23.

n' Metus sci. inferni omnem affectum ad peccatum virtualiter excludit, nam subsistente illo affectu infernus timendus maneret. Cf. Suarez, *De voluntario et involuntario* d.3 s.3 n.8-9; Billuart, *De actibus humanis* diss.1 a.7.

Cf. S. Thomas, 1-2 q.6 a.6; Suarez, *De voluntario et involuntario* diip.3 sect.1 n.6.

defendere a latronibus cum imminente periculo mortis, et metuens insidias in via ad templum, potest omittere missam dominicalem. Id autem minime valet applicari ad legem naturalem negativam; quod enim per eam prohibetur semper illicitum est.

Ad b): Etsi metus ex natura rerum plerumque non invalidet actus humanos, tamen *itis sese liberandi a gravi vexatione iniusta*, quod habet is qui iniuriam passus est, *facit saepe ut actus et contractus ex metu initi rescindi possint*¹¹⁵, faventibus huic iuri etiam dispositionibus legum humanarum ex necessitate naturali boni communis. Sic v. gr. c.103 § 2, 1317 § 2, 1648¹¹⁶.

Aliquando metus ipso iure naturae invalidât actus qui omnimodam voluntarietatem et libertatem requirunt, v. gr. donationem minis extortam, utpote quae propter gratuitatem essentialiter vitiatur si fit invita. Similiter pluribus accidere videtur in suscipiendis quibusdam determinationibus quae irrevocabiliter ligant personam, quantum est ab eis, per totam vitam, v. gr. in consensu matrimoniali per metum extorto, qui saltem ex iure positivo (c.1087 § 1) invalidatur.

Ad c): *In actibus in quibus ex natura rei perfectius liberum requiritur, aequo iure lex positiva irritat actus positos sub metu gravi iniusto*. Sic v. gr.: a) in iure canonico quoad ingressum in novitium (c.542 1.º), professionem religiosam (c.572 § 1 4.º), renuntiationem officii ecclesiastici aut beneficii (c.185), votum (c.1307 § 3)¹¹⁷, matrimonium (c.1087 § 1, nisi tamen hoc iuxta dicta in ipso iure naturae fundetur), suffragium in electione ecclesiastica (c.169), assistentiam parochi aut Ordinarii ad matrimonium (c.1095 § 1 3.º), absolutionem a poenis ecclesiasticis (c.2238) etc.; b) in iure civilium, v. gr. CH 1268: “La violentia o intimidaciôn anularân la obligation, aunque se hayan empleado por un tercero que no intervenga en el contrato”ⁿ⁸.

¹¹⁵ Haec, ut patet, non possunt habere applicationem quando actus positui sub metu omitti nequit sine peccato, quia omissio est intrinsece mala in se vel propter adiuncta. Cf. c.2205 § 2-3, 2218.2220 § 3 3.º

¹¹⁶ “Compatiuntur humana iura his quae nictu fiunt, libertatem plenam fovendo, non voluntarium in his negando.” Caietanus, *In 1-2 q.6 a.3*, Quoad pacta *intrrnationalia*, cf. E. Ranwez, *De pactis c nictu procedentibus*: Collat-Namurc 29 (1935) 259-268.

ⁿ⁷ Non sic in juramento (c.1317 § 2) ex vetere dispositione; ne, allefib metus excusatione, occasiones peicrand» augerentur quando, in antiquitate, m juramentum assertorium facile confugiebatur. Cf. Rejffenstuf.l, *Ius canonum* l.l t.40 n 58-59.

Cf F ClaBYS de Roùjaert, *De metus influxu ni valorem tum m i lem fum juridicum actuum*: CollatGandav 13 (1926) 71-78,

97. 5. *Metus levis*: a) *generatim in foro externo non attenditur*; b) *in interno minuit voluntarium et Uberum, et, si fuit iniustus, potest dare ius reparandi quod ex metu factum est* Probatur:

Ad a): *Agens praesumitur sua sponte egisse* cum facile potuerit metum contemnere; ideoque metus levis nunquam habetur ut causa determinans actionem, et “vani timoris iusta excusatio non est” secundum veterem regulam iuris.

Ad b): Primum patet ex dictis. Quoad alterum: Reparatio illius quod ex metu iniusto factum est, alias per retractionem actus, alias per compensationem, alias per dispensationem ab obligatione sub metu suscepta, etc. Imo, probabiliter metus iniustus dans causam quibusdam actibus quibus congruit ut omnino libere eliciantur, eosdem *naturaliter* invalidate dicendus est; sic, v.gr., votum sub metu levi iniusto emissum probabiliter est invalidum, deficiente divina acceptatione propter modum coactum quo emittitur.

§ II. *De influxu in liberum-*

(passio, habitus)

98. A. I. PASSIO, seu affectio, est *motus appetitivae virtutis prosecutivus boni vel aversativus mali sensibilis ab imaginatione repraesentati, cum insueta corporis mutatione*TM. Dicitur:

Motus appetitivae, i.e. actualis tendentia appetitus sensitivi, sive concupiscibilis sive irascibilis¹²⁰, quod principium habet in *imaginatione boni vel mali* ope alicuius facultatis sensitivae provocata.

Prosecutivus boni vel aversativus mali, duplex enim est obiectum diversarum passionum, et per hoc discrepat inadaequate a concupiscentia et a timore, quae sunt passionēs

Recentiores theologi solent agere potius de passionibus quam de concupiscentia, tanquam de obstaculis actualibus voluntarii. Et non sine motivo, qui concupiscentia vulgo suscipitur pro fomite peccati et est una ex passionibus. Nos maluimus concupiscentiam latius sumere, eamdenique considerare, sicut et metum, secundum influxum quem exercet in voluntarietatem; dum passiones intelligimus affectiones appetitivae virtutis per concupiscentiam vel metum excitatas, secundum influxum quem exercent in *liberum arbitrium*. Secus habetur quaedam confusio, non satis evitata a quibusdam auctoribus. Cf. MSR KELBACH, 1,76.78 in notis.

. Quia appetitus fertur in bonum delectabile simpliciter, dicitur *concupiscibilis*; quatenus fertur in bonum ut arduum et difficilis obtentionis, dicitur *irascibilis*.

speciales, quarum altera consistit in tendentia ab bonum absens, altera in recessu a malo imminente.

Insueta corporis mutatio est effectus distinguens passionem tum a motibus voluntatis, qui sunt et ipsi affectus in bonum vel malum, sed non implicant has mutationes, tum a cognitione sensibili, quae solam importat mutationem intentionalem; insueta mutatio exigitur, quia soli motus vehementiores producant huiusmodi transmutationes corporales et veniunt nomine passionum¹²¹.

99. II. Recensentur ab scholasticis cum S. Thoma post Aristotelem *undecim* passionem ab appetitu concupiscibili (circa bonum vel malum simpliciter) aut irascibili (circa bonum vel malum in quantum arduum) quae habent manifestationem in commotionibus "praecipue circa cor", sci.: sex in *concupiscibili* (amor, desiderium, gaudium, circa bonum; odium, fuga, tristitia, circa malum), quinque vero in *irascibili* (spes, desperatio, circa bonum; audacia, timor, ira, circa malum) m.

100. III. Dividitur *ratione actus voluntatis* liberae, in *antecedentem, concomitantem, consequentem*, sicut de concupiscentia dictum est n.91. Passio consequens etiam, alias est per *redundantiam*, cum vehemens motus voluntatis naturaliter excitat passionem, alias per *directam excitationem* a voluntate procuratam, ut ipsa ardentius vel intensius obiectum prosequatur.

101. IV. Principia: 1. *Passiones possunt influxum exercere in minuenda libertate actus humani*. Res explicatur ex colligantia virium animae in una essentia, et animae et corporis in uno esse compositi, sicut dictum est de concupiscentia n.92. Passione sci. excitata, homo speciali dispositione afficitur qua ut intellectus singulari vi vel intensitate apprehendat tanquam bonum vel malum quod sine passione remissius sic

Cf. H. D. Noble. *Les passions dans la vie morale* (Paris 1931); bñc *Passions*: DTC 11, 2221-2241; E. Blaton, *De animae passionibus psychologici*: CollatGandav 18 (193!) 210-216; E. Carton de Wiart, *De passione*: Collect-Mechlin 7 (1933) 47-53; S. MaSt.ro, *Sobre las mutuas influendas de las fñsiones y dei voluntario libre*: RcvFil 8 (1949) 401-433; Descvret, *La medwi des passions* (Paris 1880); K. Schmitt, *Die mcnschliche Willensfrcihcit t* ikrem Pcrhâlnis su den Lcidcnschaftcn* (Engelberg 1925).

Cf. S. Thomas, 1-2 q.23 a.4; Prümmer, 1,72-85; Wouters, 1,35; no~Gr ifzana, 1,41,

2] Dantur etiam "alia minus principales, quae habent obiectum magis determinatum cl particulare, inter quas attenditur differentia quasi accidentali? five] secundum intentionem et remissionem, sic zelus est amor intensus, [five] secundum *materialem* differentiam boni et mali, [sic] invidia est tristitia de prosperitate aliqua in quantum aestimatur malum proprium; misericordia est tristitia de adversitate aliena in quantum aestimatur proprium malum MIURMC 1,91 nota.

apprehendisset; imo, aliquando totus absorberi potest consideratione convenientiae vel disconvenientiae. Inde evenit ut motus voluntatis qui sequitur indicium rationis, magis vel minus libere tendat ad obiectum vel ab eodem fugiat, secundum maiorem vel minorem indifferentiam iudicii. Unde sequitur quod libertas restringitur erga obiecta circa quae suscitatae fuerint passiones^{12\} in quantum hae agunt directe in intellectum et per hunc afficiunt deliberationem et influunt in iudicium practicum¹²³.

2. *Passio antecedens'* a) *aliquando auget aliquando minuit voluntarium*; b) *liberum autem minuit semper, ita ut saepius impediat plenam et aliquando etiam incompletam deliberationem*. Probatur :

Ada): Ex passione aliquando minui voluntarium patet verbi gratia in timore, ex quo homines saepe ducuntur ad agendum voluntarium quidem simpliciter sed involuntarium secundum quid ; augeri autem voluntarium, v.gr. per desiderium boni, apertissime testatur cuique conscientia. Utrumque in superioribus probatum est, agendo sci. de concupiscentia et metu.

Ad b); Liberum semper minui sub passione evidens est, nam ea impellente claritas mentis obnubilatur et indifferentia iudicii debilitatur, propterea quod obiectum praesentatur ut magis appetibile et conveniens, vel magis odibile et disconveniens; unde iudicium est minus indifferens et voluntas minus indeterminata. Imo, passio valde vehemens impedit plenam deliberationem, ideoque actum perfecte humanum; aliquando etiam, rarius quidem, totalem deliberationem auferre potest, sicut de concupiscentia et metu notavimus.

3. *Passio consequens* ¹²⁰ : a) *non minuit voluntarium et liberum in se*; b) *in causa autem auget voluntarium si quaesita fuit de industria, dum liberum in se absolute minuitur sub aestu passionis*.

Pro explicatione cf. analogia quae dicta sunt de concupiscentia, n.91 II a.

Cf. I. BtYS, *De influxu passionum in moralitatem actuum*: CollatBrug 30 (1930) '86-190; E. Leroux, *De influxu passionum in moralitatem actuum*: RcvfcdL 21 (1929-30) 99-102.

m Circa modum quo passiones influunt in rationem, cf. O. LoTTIX. *Principes de morale* 1,103-104.

JJuoad passionem concomitantem, ct. doctrinam de concomitante concupiscentia n.91, III, quae identidem applicatur q̄t valet in hac rc.

Potest quidem accidere ut voluntas per consequentem passionem excitata, ulterius progrediatur in agendo quam initio statuerat, absque deliberatione et libertate. Sed quoad istum excessum improvisum, concupiscentia est antecedens, v.gr. si quis excitaverat in se desiderium vulnerandi inimicum, et deinde, aestu passionis obcaecatus, procedat ad illum occidendum. Quodsi passio directe excitetur ut per eam intensius prosequatur voluntas obiectum intentum, non modo voluntarium sed etiam liberum in causa augetur; inde principium: quod deliberate fit cum passione, non est minus liberum sed magis voluntarium.

Unde concludes: Congruenter cum ista doctrina in iure ecclesiastico poenali haec traduntur (c.2206): "Passio, si fuerit voluntarie et deliberate excitata vel nutrita, imputabilitatem (quae supponit et consequitur voluntarietatem et libertatem) potius auget; secus eam minuit plus minusve pro diverso passionis aestu; et omnino tollit, si omnem mentis deliberationem et voluntatis consensum praecedat et impediat".

102. In praxi pastoralis director animarum passiones ita moderari debet, ut hae vires constantiamque addant voluntati pro bonis actionibus. Nimirum:

a) *Passiones in se nihil inhonesti habent*, cum ex hominis natura sensitivo-rationali et ex intima unione a Deo volita corporis organici cum anima rationali procedant; tamen saepe ad peccatum alliciunt nisi recte ordinentur et rationi, ut congruit, subiciantur". Ut haec subtectio et ordinatio obtineatur, enitendum est: ut mens avertatur ab obiecto delectabili inordinato, attentionem et animum ad alia convertendo; ut actus externi ad quos incitant passiones, quam diligentissime caveantur, et actibus contrariis quantum fieri possit substituantur; ut externae occasiones evitentur, quae ex communiter contingentibus passiones excitare solent; ut tendentiae passionum, ad meliora applicentur, v.gr. cupido magnorum gestorum ad apostolatam animarum vel socialem, amor sensibilis ad humanitatem sacrosanctam Iesu Christi in sacramento altaris nobiscum commorantis, etc.

b) *Bonus animarum moderator ulterius progredietur*, et curabit vim passionum humanarum ita sublimare ut, cas applicando ad virtutem, propter ipsarum sublimationem iucundum sibi faciat exercitium vitae Christianae. Ad rem S. Bernardus: "Neque hoc dico ut sine affectione simus, et corde arido solas moveamus manus ad opera Legi inter alia quae scribit apostolus magna et gravia hominum mala, hoc quoque adnumeratum: Sine affectione sci. esset (Rom 1,31). Sed est affectio quam caro gignit, et est quam ratio regit, et est quam condit sapientia. Prima est quam apostolus legi Dei dicit non esse subiectam, nec esse posse (Rom 8,7); secunda, quam perhibet e regione consentientem legi Dei, quoniam bona est (Rom 7,16); nec dubium distare inter se contentiosam et consentaneam. Longe vero tertia ab utraque distat, quae et gustat et sapit quoniam

1,5 Pro omnibus scribit apostolus: "Qui autem sunt Christi, carnem crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis; *) spiritu vivimus, spiritu et ut Icmus" (Gai 5,24-25). Hanc necessitatem vel ipsi educatores laici agnoverunt ut v.gr. J. Payot, *Education de la volonté* (Paris 1904).

suavis est Dominus (Ps 33,9), primam eliminans secundam remunerans. Nam prima quidem dulcis, sed turpis; secunda sicca, sed fortis; ultima, pinguis et suavis estm.

103. B. I. HABITUS est *constans inclinatio iteratis actibus comparata aci similes actus ponendos*. Dicitur:

Constans inclinatio, sci. postquam acquiritur initialis facilitas et promptitudo, saepe in naturali propensione initiata, mox efformatur et radicatur inclinatio plus minus vehemens. Haec inclinatio aliquando potentias organicas afficit, verbi gratia in habitu se inebriandi, aliquando non, v. gr. in habitu blasphemandi.

Iteratis actibus comparata, sci. ex frequentatione actuum seu modo agendi solito, qui proprie dicitur *consuetudo*, acquiritur dispositio permanens ad facile prorrumpendum in actus similes. Unde consuetudo se habet ad habitum sicut causa ad effectum; habitu tamen semel acquisito, et ipse est causa cur consuetudo retineatur et continuetur. Moralistae promiscue loquuntur de habitu et consuetudine.

104. II. Dividitur in : a) *Involuntarium* et indeliberatum, si inadvertenter contractus et retentus est, v. gr. propter constitutionem psycho-physiologicam aut ex influxu hereditatis, vel etiam relate ad *conservationem*, si voluntarie et libere contractus, efficaciter retractatus est, adhibitis remediis aptis ad eum eradicandum.

b) *Voluntarium* et deliberatum, si scienter et libere contractus est; vel etiam, relate ad *conservationem*, si indeliberate contractus, scienter et libere retinetur, negligendo retractationem et extirpationem.

105. III. Principia: 1. *Habitus vel consuetudo*: a) *generatim deliberationem non tollit neque actum humanum substantialiter vitiat*; b) *aliquando tamen sufficientem cognitionem actualem impedit, ideoque actum facit indeliberatum in se, non tamen semper in causa*. Probatur:

Ad a): *Habitus contractus afficit ut, propter facilitatem agendi comparatam, habituatus ponat quosdam actus secundum consuetudinem cum minore advertentia, interdum etiam contra propensionem naturalem, v. gr. cum in somno*

Sermones in Cantica sermo 50,4: ML 193,1022.

Cf. J., *L*habitude, Essai J.· métaphysique scientifique* (Paris 1929).

suggestiones pravae repelluntur, quod est signum diuturni exercitii castitatis; sed plerumque talis consuetudo non impedit quominus sufficiens attentio praestetur ad actus secundum consuetudinem elicitos, ut maneant humani.

Ad b): Aliquando fit ut ex consuetudine actus eliciantur sine actuali advertentia, ideoque etiam sine deliberatione quae requiritur ad actum humanum, vel saltem cum semiplena advertentia et deliberatione, quae impedit actum perfecte humanum. Tunc, igitur, tales actus non sunt liberi, sive totaliter sive partialiter, in se; sunt tamen, vel esse possunt, in causa, ut ex dictis constat, secundum voluntarietatem vel involuntarietatem ipsius habitus contracti vel non retractati cum praevisione istorum effectuum¹³⁰.

2. *Habitus seu consuetudo* a) *semper auget sub aliquo respectu voluntarium in actu qui fit ex habitu*, b) *minuit autem liberum semper in se, non vero semper in causa*. Probat:ur:

Ad a): Voluntas quae sciens procedit ad aliquem actum vi habitus influentis, vehementiore tendentia et propensione fertur in illum quam si per habitum non esset inclinata. Nam etiam habitus involuntarie contractus vel conservatus, facit ut tendentia voluntatis in obiectum habitudinis sit maior, aucta facilitate et promptitudine.

Ad b): Quando voluntas procedit vi habitus contracti: a) *aut unice movetur ex eo*, sublata advertentia et deliberatione actuali, et tunc tollit¹³¹ penitus liberum in se, sinit autem liberum in causa, si habitus deliberate contractus est vel retentus cum praevisione istorum effectuum¹³¹; *β) aut movetur ex habitu*, sed cum advertentia sufficienti simul habita, et tunc infirmatur liberum in se propter obnubilationem intellectus et diminutionem deliberationis, sed liberum in causa nullatenus minuitur si habitus deliberate contractus fuit vel retinetur; nam in eo non compescendo voluntas ostendit suam firmiorem adhaesionem ad huiusmodi actus, siquidem fovet in causa diminutiones libertatis ut facilius vel frequentius transeat ad actus. *Unde breviter*: habitus simpliciter auget voluntarietatem eorum actuum; liberum autem infirmat sem-

¹³⁰ Cf. Roland-Gosselin, *L'habitude* (Paris 1920); L. ANXÉ, *De naturi n habitus*: CollatGandav 23 (1936) 125-129.

¹³¹ Si deliberatio actualis non habetur propter habitum, et habitus ipse i liberate acquisitus est et retentus, patet effectus illius non esse voluntarios f Jiberos ullo modo.

per et aliquando *tollit in se, non* autem semper infirmat vel tollit in causa.

Unde concludes: 1. Qui habitum deliberate contractum efficaciter retractaverit adhibitis mediis opportunis ad illum superandum, nullam habet voluntarietatem, neque in se neque in causa, respectu eorum actuum quos in posterum ponet inadvertenter vi habitus retractati; si quem vero paenitet de habitu contracto, sed postea non adhibet media necessaria ad illum extirpandum, iterum iit propter suam negligentiam voluntarius in causa erga actus qui consequentur praevisi conservationem habitus.

2. Cum volun-tarictas ex consuetudine semper augeatur, libertas quoque in causa non minuat¹³²ur quando habitus voluntarie conservatur cum praevisione actuum futurorum, sequitur istos actus, etiam sub actuali minore libertate, esse pleniore sensu humanos, ideoque consuetudinem voluntariam generatim actum ipsum magis humanum facere, ut infra dicetur etiam quoad malitiam vel bonitatem¹³³.

De causis *influētib*us in exeeutionem (violentia)

106. *VIOLENTIA est motio quae 'procedit a principio extrinseco, contranitante passo. Applicata ad entia cognoscitiva dicitur etiam coactio, estque vis physica a causa extrinseca alicui illata, repugnante huius voluntate*,¹³³. *Dicitur*:

A *causa extrinseca*, sic differt a naturali et voluntario, quae sunt a principio intrinseco sine violentia.

Repugnante voluntate, seu conatum adhibente ad repellendam violentiam, non solum interne sed etiam externe quantum determinat iudicium rationis; si enim disposita sit vel saltem non indisposita ad subeundam vim ab extrinseco, non patietur eam violenter nisi secundum quid, permissive vel voluntarie vel naturaliter acquiescens violentiae.

107. II. **Differt**: a) *A necessario, quod potest esse a principio intrinseco, etiam spontaneo et secundum naturam*.

b) Au involuntario, quod latius patet, et est pariter ab *intrinseco* ex cognitione mali quod agens positivo actu aversatur.

¹³² Cf. P. Guillaume *La formation des habitudes* (Paris 1936).

¹³³ Cf. E. Camton d'j Wiart, *De violentia*: CollectMechJin 6 (1932) 313-317.

e) A metu externo, qui minis aliisque arbitriis moralibus causal violentiam internam moralem improprie dictam et mere impellentem ad agendum, salva tamen per se libertate, 8<5.

108. III. Dividitur in: a) Perfectam si infertur alicui interne nullatenus adhaerenti, et externe resistenti quantum potest.

b) Imperfectam, si infertur alicui interne non omnino repugnanti, vel externe vim eiusve influxum non repellenti quantum potest¹³⁰.

109. IV. Principia: 1. *Actus elicited*: a) a voluntate, nulla violentia extorqueri potest; b) ab aliis facultatibus, sive externis sive internis, potest esse coactus. Probatur:

Ad a): *Actus elicited a voluntate sunt iuxta ipsam voluntatem*, utpote qui consistunt in ipsius voluntatis inclinationi ad aliquid, procedente ab intrinseco principio cognoscente convenientiam; dum actus violentus, procedit a principio extrinseco. Ideo, quia actus elicited voluntatis est eiusdem inclinatio, "coacta voluntas voluntas est" tandem aliquando, et "velle non potest invitatus, quia velle non potest nolens velle, nam omnis volens ipsum suum velle vult"¹³¹. Hinc neque Deus potest cogere proprie voluntatem humanam ad eliciendum actum, cum id in se repugnet, nam si in voluntate eius inclinatio ad obiectum, nequit simul ab eodem abhorre re nitendo; potest autem improprie, et quidem ipse solus, tanquam causa voluntatis et eius actuum, eam sci. immutando et per successionem inclinationum faciendo volentem de nolente, volentem hoc de volente contrarium¹³⁸.

Tamen sunt qui admittant violentiam internam circa internum consensum voluntatis, qui sub tali violentia erit extortus, et elicited a voluntate contra aliam simultaneam voluntatem deliberatae. Talis consensus extortus non erit liber in se, distinguetur vero l

U4 Sub violentia morali aliquis agere tum potissimum dicitur quando, « resistat, violentia physica ipsi applicabitur cui non potent resistere, v gr qwr: quis sponte egreditur e domo quia secus vi expelleretur.

m Cf Bii.luahT, *De actibus humanis* <1> 1.15.

Sunt qui violentiam *objective* considerantes, *perfectam* scu absolute dicant eam quae nulla resistentia contranitentis repelli potest; improprie: - autem, seu secundum quid, eam quae per resistentiam patientis frangi videtur firmari potest. Cf. Ballemini-Palmieri, 1,67.

S. Anselmus, *De Ibero arbitrio* c.S: MI, 158,496. Cf. S. Phocas <1> q.6 a.4

Ad rem S. Bonaventura: "Voluntas igitur induci potest ab agente externo; Mutari vero ab alio non potest nisi ab agente interno; com vero ab ipso non potest" In *II Sent*, dist.25 p.2 a.un q-S.

consensu simpliciter necessario voluntatis, v.gr. quoad amorem Dei beatificum, quia hic non contra sed secundum naturam voluntatis ab ea procedit

Unde concludes: Soli actus imperati, sive interni sive externi, possunt esse coacti; et interni quidem non quatenus a proximis potentiis eliciuntur, cum sint conformes earum appetitui naturali, sed quoad voluntatem, quatenus ipsa invita, illi actus a propriis potentiis eliciuntur; externi autem alias sunt conformes appetitui naturali, alias non¹¹⁰, ut statim explicatur.

Ad b): Potentias exteriores (membra et sensus externos) posse extrinsecus cogi contra voluntatem nimis clarum est, cum vires quae in eas agere possunt existant potentes. Sed ipsis quoque potentiis internis, phantasiae, appetitui sensitivo etc. possunt angeli et diabolus violentiam directe inferre, sive obtrudendo phantasmata et reactiones quae non erunt coactae respectu propriarum facultatum in quibus sublectantur, sed poterunt esse respectu voluntatis frustra imperantis actus potentiarum quae per vim extrinsecam impediuntur; imo, ipsa voluntas potest ceteroquin influxum coactionis in alias potentias exercitum et ipsa indirecte subire, et sub motu violenter provocato, v.gr. sensualitatis, ad consensum allici. Voluntas vero, et iuxta aliquos intellectus, directe non possunt violentari a potestate creata; imo, voluntas neque ab increata ut dictum est¹⁴¹.

110. 2. *Violentia exercita circa facultates diversas a voluntate*. a) *si est perfecta, tollit voluntarium et causal simpliciter Involuntarium*: b) *si est imperfecta, generatim non tollit sed minuit voluntarium et liberum*.

Ad a): Violentum, quia intruditur contranitente voluntate passi, ut patet ex notione, facit actum externum eiusque effectum simpliciter involuntarium, utpote qui a principio extrinseco totaliter determinatur, quando violentiae resistitur tum interne tum externe quantum moraliter loquendo resisti potest aut debet; nam actus violentia absoluta positi, sunt totaliter ab extrinseco. Unde iure statuit c.103 § 1: "Actus

Quocumque demum explicentur modo, admittendi videntur in statibus psychopathicis actus coacti quos extrinsecus videretur voluntas moderari, v.gr. «*eri*» quae proferuntur, actiones quae peraguntur sine apparenti coactione, et tamni fiunt contra aliquam determinationem voluntatis.

le Cf. Ballerini-Palmieri, 1,89.

1,1 Cf. S. Thomas, 1-2 q.80 a.2; *In II* dist.8 a.5, ubi S. Doctor explicat quoniam ratione motus phantasiae et appetitus sensitivi in homine excitentur a diabolo; MraKELPACK, 1,69, Plures tamen existimant vel ipsum intellectum posse ab angelo et daemoniis moveri, v.gr. Nikswa-Mcker, *Tract. de act. hum.* 27, Quae potentiae praeter voluntatem possint in suis actibus violentari, explicant Salmon-Wils, tr.10 d.5 dub.3 n.33.

quos persona sive physica sive moralis ponit ex vi extrinseca, cui resisti non possit, pro infectis habentur. Cf. c.220? § 1. CTT 1265 similiter: “Sera nulo el consentimicnto prestando por... violencia.” Porro, “hay violencia citando para arrancar el consentimicnto se emplea una fucrza irresistible.” (a. 1267).

Ad b): TuXta duplex membrum disiunctivum resistentiae imperfectae distinguendum est: a) *Si quis extentam resistentiam praestat absolutam, interne vero consentit*, facit ut actus eiusque effectus sint sibi non quidem voluntarii neque involuntarii, sed voliti; consensus autem internus est sibi magis vel minus voluntarius et liber, pro gradu diminuti domini ex resistentia initialiter praestita, ex delectatione partis inferioris etc. *fi) Quodsi interne nullatenus consentiens, extente tamen non resistat quantum potest et debet*, sed passive se habeat ex parte vel ex toto, pro ratione violentiae factae et reluctandae eidem oppositae, voluntarium magis vel minus minuitur, sed in causa sua non aufertur, nam actus qui in aliis quidem adiunctis displicerent, in hoc casu aliquo tandem modo acceptantur.

«

Dixi “generarim”; *excipitur* enim casus in quo, exclusis motive scandali et periculo consensus interni, resistentia externa non sit obligatoria ‘«’, sive quia inactivitas materialis est erga actum in se non malum, sive quia est erga actum in se quidem malum, sed in talibus adiunctis adhibenda, ut resistendi media sint plane inutilia et aliunde extraordinaria, praesertim si simul sint periculosa; in tali casu inactivitas illa et quasi cooperatio materialis negativa mere permissa ex iusta causa, quae aequae immediate liberat a periculo vel nimio onere resistendi.

Unde concludes: 1. Mulier quae violentiae resistat *quatenus potest*, opprimitur involuntarie. *Si externe resistat* interne vero consentiat, consensus est ipsi voluntarius; ipsa autem oppressio externa est sibi volita et peccaminosa propter voluntariam et liberae: hanc volitionem, etsi peccatum complicitatis et iniustitia realis adulterii non habeatur. *Si interne nullatenus consentiat*, sed externe non resistat quantum debet, patitur violentiam secundum quid; sed qua consentit ut fiat in ipsa quod non debet, actus qui fit est ei simpliciter voluntarius, non secundum actionem sed secundum passionem seu coactionem cui consentit. Tandem, *si interne non consentiens, externe non debeat resistere* in adiunctis concretis propter

,w Resistencia externa normal-ter requiritur, sive ex se ipsa, quwdo eo? ratio materialis est mala, sive saltem ex adiunctis scandali, periculi contos» in malum etc.; at non est semper indispensabilis, quia, cftam si nitatur dt «mala, non resistentia interdum potius est inactivitas materialis quam coopratio, et potest abesse scandalum, periculum consensus etc., et simul adeste n: iustificans non-resistentiam. Cf- Wai.sk, *De act. human.* 347.

*** Cf. S. Thomas, 1-2 q.6 a.5 ad 2; Ba11Er imi-Pa1 miMbi 1,72.

inutilitatem absolutam resistentiae vel damnum gravissimum ex ea attentata vel medium extraordinarium ad quod deberet recurrere, etc., secluso semper periculo consensus, non probatur adesse peccatum in hac mere passivitate¹⁴⁴, etsi laudabiliter adhibebit aliquando resistentiam, etiam gloriosam inortem oppetendo.

2. Omissio resistentiae non solum potest esse sine culpa, ut patet ex praecedentibus, sed etiam interdum laudabilis; imo, assensus quoque potest interdum praestari, non quidem actioni sed passioni, sci. quando vim inferens ipse solus actionem malam peragit, v.gr. tyrannus in occidendo martyre. Obligatio resistendi tunc non habetur, quia per resistentiam ad summum vitaretur, cum magno incommodo resistentis, vix eo exteriori peccati quod halet sequelam martyrii. Curandum est tamen ut in ipsa actione mala nulla participatio habeatur secundum moralem aestimationem; talis esset praesentatio materialis thuris coram idolo, non autem ascensio materialiter non coacta scalae ad supplicii locum conducentis.

3. Quoad influxum in valorem iuridicum actuum, generatim ius canonicum eandem vim tribuit violentiae (magnae) atque, metui gravi; v.gr. quoad matrimonium c.1087 § 1, novitium c.542 1.º professionem c.572 § 1. assistentium ad matrimonium c.1095 § 1 3º, remissionem poenae c.2238.

4. Generalius eruitur ex toto hoc articulo plura esse elementa quae, etiam in homine normali, influunt in voluntatem et liberum arbitrium. Inde est quod multi actus hominum deliberate agentium non sunt, nihilominus, plene et perfecte humani. Quod valet non solum de actibus malis, in quibus manifestius apparent causae determinantes augmentum vel diminutionem voluntarietatis et libertatis, sed etiam de actibus bonis in quibus illae causae aequa fere proportionem influere solent.

5. Cum valor vitae moralis sit in relatione cum gradu perfectionis et intensitatis actuum humanorum, quo magis firmentur indicia usque ad intimam persuassionem et intentio actuetur, quo frequentius advertentia et attentio excitentur in operando, quo ferventius adhaereat voluntas bono et dominetur passionibus, habitibus aliisque obstaculis liberi arbitrii, eo securior conservabitur vitalitas voluntatis tendentis ad bonum, et independentia liberi arbitrii eminentior.

111. In praxi, igitur, quam diligentissime et fidelissime fovenda sunt illa elementa quae actus hominum bonos ad perfectionem evehunt; abicienda vero absentia persuassionis in agendo, defectus reflexionis, attentionis, fervoris; deordinatio passionum, tepiditas in aggrediendo bonos actus, etc., nam ab his provenit ruina valorum humanorum. Nec timenda est imminutio istius vitalitatis ex

¹⁴⁴ Sic nobis videtur cum sententia solide fundata propter rationem ind'ctam, et quia in his adiunctis mulier vult avertere a se malum crave et id obtinet per illam omissionem, dum simul praebet concursus materialem peccato alterius. Sic existimant plures, ut Billuart, *De actibus humanis* diss.1 a.6; Xotmx.ScitMiTT. 1,68; PkOμχγελ, 1.66 etc. S. Alfonsus (13 n.43(b hanc sententiam probabilem agnoscit, et reicit vim probativam contrariam Deut 22,24, <i>wa in hoc textu agebatur de praecepto iudiciali iam abrogato; aliam vero in praxi omnino suadendam dicit (1.2 n.368), propter "periculum consensus quod in illa permissione facile adesse potest", quod alii, ut regulam absolutam, iure in dubium revocant. Cf. Dumas, *Thcol. tuor, thomistica* 1 (Paris 19301 p.84-85.

co quod propter consuetudinem bene operandi automatismus quidam foveri potest, contrarius perfectioni actus humani hic et nunc ponendi; nam et positio actualis erit voluntaria in causa, et praxis bene operandi ducet operantem ad attentionem conservandam. et intentionem purificandam et renovandam dum operatur.

TITULUS II

De impedimentis REMOTIS

112. Praeter causas proximas et actu influentes in voluntarietatem et libertatem, sunt aliae modo habituali et remote influentes, et quidem tum in quibuslibet personis, quantumvis *ioniialil*: (obstacula remota non pathologica, sive sint ab intrinseco sive extrinseco), tum praesertim in illis qui *atiorntalilalibus* seu mor' laborant, sive psychicis sive somaticis. De his breves indicationes i sequentibus faciemus, prementes vestigia auctorum recentiorum*

Summa rerum dicendarum. Ex ordine attingemus: obstacula remota *non f i thoolooica* (cap.J). sive *intrinseca* (§ 1) sive *extrinseca* 2) et praecipuae! tacula remota *pathologica* (cap.2).

Influxus harum causarum explicatur ex relationibus et intr- l actionibus inter corpus et animam existentibus **. In nostra quiJr doctrina de anima forma corporis cum eo substantialiter unita, r lam difficultatem hoc facit, atque optime explicatur et exigitur Sdl neque adeo exaggerandus est iste influxus cum multis materials modernis, ut libertas et responsabilitas anormalium fere e mt. tollatur, neque ita minuendus, ut normae pro sanis statutae, ar ; malibus indiscriminatim applicentur MT.

ArnaUD-d'AgsXL-EspînEV, *Direction de conscience. Psychothrap> Jr/ir*!* *blés nerveux* (Paris 1922); Barrens, *Introductio pathologica ad studium tlr J* *gtac moralis* (Tarragona 1917); Bessmer. *Storungen in Seelenleben* (Fnlr. 19Q7); Bergmann* *Dic Scclcnlciden der Nervosen* (Friburgo 1923); Bless / l *qu:atrA Pastoral* (Madrid 1942); Brenninkmeyer. *Traitement pastoial d<r ** *vroses* (Lyon-Paris 1947); Dubois, *Les psychoncvsoses et leur traitemrnt - l* (Paris 1900); Famil iXR, *Pastoralpsychiatric* (Friburgo 1898); FxoBEs-Mrecœ | *Tratado de Psicologia empirica y experimental* IP, sec.10 e 2-3 (Madrid B l Gemklli, *La psicopatologta net suoi rapporti con la teologia morale*: Ser Cr l 1909; Kl ug, *Die Tiefen dcr Scelc* (Paderborn 1949); Lestchinski. Pn *des états nerveux* (Ginebra 1946); P. Lachapelle, *Psiquatrt pastorale* (B..** / Aires 1945); J. J. López Ibor, *Los problemas en las enfermedades mcntcla (?)* celona 1949); Müncker, *Der psychische Zwang und seine Bcsichungen a l l*

nT Cf. J. RImaud, *Les psychologues contre la morale*: Et 263 (1949) K i 145 Moralista nec potest nec debet agere psychiatram; tamen indiget c>tel initiatione in phaenomenis vitae psychicae etiam anormalibus, ut sciat pn ter indicium suspendere in pluribus casibus, et pacnitentem ad medica.?? psychiatram remittere. Ad hanc initiationem praeparandam diriguntur tiones hic positae. Fine et limitibus istarum observationum clemenUni' * circumscriptis, non est locus benevolae tolerantiae quam huic age-ndt ' concedit Lottin (*Principes de morale* I»106): Ne sutor supra crepno profecto; sed ut sutor crepidae operam convenienter applicet, aliqualen nem de diversis coriis habere debet.

Cf. W. H. Von WISS, *Cuerpo y esplntu* (Barcelona 194/). Tn J. González-Campo.

end *Pastoral* (Dusseldorf 1922); Niedermeyer, *Pastoralpsychiatric* (Paderborn 1936); Raymond, *Guia de nerviosos y cscrupnlosos* (Barcelona 1931); 1)E Sinet v, *Psychopathologic et direction* (Pans 1934); Schulte, *Was dcr Scclsorgcr ton* « rtdroi *Scclcnk iden wissen muss* (Paderborn 1936); Sviiulkd, *La moral en nu relaciones con la medicina*² (Barcelona 1950); Tonquedec. *Acciôn diabolica enjermedad* (Madrid 1949); Vallijo Najera, *Tratado de psiquiatria* (Barce lcm 1944); Van Gehuciiten, *Les maladies nerveuses* (I.ovama 1926).

CAPUT I

Obstacula remota non pathologica

Sunma rerum dicendarum. Ut supra indicatum eat, haec obstacula alii. <unt ab intrinseco et quasi-individualia (*character* et *temperamentum*, *actas* et *xrxwj*), alia ab extrinseco et quasi-socialia (*familia*, *patria*, *ambiens socie- riUir*, *educatio*, *clima*). De singulis trademus summarias observationes.

Lanza. 1.107-110; Merkdach. 1,98; MesmaECKER, *Tract de act. humanis* 50-30; Peinador, 1,103-129; TakqvERW, 11,162-171; XVouters, 1,48-50.

§ I. *Obstacula intrinseca*

113. I. A. Character est *complexus notarum psychica- rum quatenus propria voluntate et aliorum institutione im- mutatae quondam firmitatem acquisiverunt, ex quibus indi- vidua ad invicem psychice distinguuntur*^{14*}.

Temperamentum est *complexus illarum propensionum quae er organismo proprio cuique competunt eiusque specia- /cm indolem constituunt sub influxu physiologiae*.

114. Inquisitiones de caractere et temperamento, variis ex res- pectibus intentate variasque sequentes vias, nondum ad synthesesini perlectam pervenerunt, sed tantum ad systematizationes, plus mi- nus hypotheticas, adhuc corrigendas et perficiendas¹⁴⁰.

Iam Hippocrates (sacc. V a. Ch.) et Galenus (saec. II post Ch.) distinxerunt quatuor temperamenta, sci. *cholericium*, *melancholicum*, *fhlegmalicutn*, *sanguineum*; quae distinctio, cum mutationibus et adaptationibus, fundamentaliter adhuc retinetur¹⁶⁰.

ld Cf. R. LE Sesxe, *Traité de caractérologie* (Paris 1946); E. MounniEB, *Traité du caractère* (Paris 1946); J. A. DE Labuhu, *Artonnalidades dc! carde- ter* (Montevideo 1943).

Fuerunt et sunt qui ex physiognoinia generali, vultu, configuratione cal- unae vel faciei, ex conformatione corporis (asthenica, athletica, pycnica, dys- pUstica, etc.) intenderint eruere temperamentum et notas psychicas persona- rum. v.gr. E. Kretschmer, *Constituição y cardcter* (Barcelona* 1947), trad, dc J. Sod; cf. ctiarn M. Verdun, *Infatuation, insatisfaction, instabilité ct... ani- twànit*: NouvRevTh 82 (1950) 608-625; alii, ut Spranger, characteris indo- lem ex tendenitis culturalibus (Weltanschauung) deducebant; alii ad elementa flychica per psychoanalystm detecta (Freud) vel ad tendentiam aliquam (do- atinal'onis, etc.) fundamentalem et centralem plus minus aprioristicam (Adler. Jwg) attendebant.

⁰⁰ Cf. Antonelli, *Medicina pastoralis* P,224-342.

Eam magna ex parte confirmavit et ad praxim bona systematizatione adaptavit atque perfecit G. Heymans in opere *Inleiding tot de speciale Psychologie* in quo, ex pluribus millibus personarum examinatorum secundum amplum interrogatorium, octo typos hominum generales, non tamen puros, determinavit. Nimirum, tres proprietates fundamentales consideravit in homine, *emotivalem, activitatem, functionem primariam* vel *secundariam* “J, et ex eis diverso modo pro diversitate hominum combinatis octo illos typos fundamentales cum pluribus characteristicis proprietatibus statuit; *nervosum, sentimentalem, sanguineum, phlegmaticum, cholericum, passionalem, amorphum, apathicum*. Quibus typis normalibus respondent alii anormales, ex exaggeratione pathologica unius vel alterius proprietatis fundamentalis, sci. *neurasthemei* et *hysterici* tanquam prolongations morbidae characteris nervosi; *melancholia, maniaci, paranoid, imbecilles*, tanquam respectivae prolongations pathologicae typi sentimentalis, sanguinei, cholericus, amorphi, etc.

115. II. Principia: 1. *Character minuit exercitium liberi arbitrii sed non tollit, nec generatim plenam deliberationem impedit* M. Explicatur:

Nam influit ad modum passionum et habituum quorum est causa partialis, idcoque valent de characterem quae de passionibus et habitibus superius dicta sunt. Ipsa autem deliberatio actualis incompleta potest esse voluntaria in causa, quatenus agens non moderatus fuerit proprium characterem cum praevisione istorum effectuum. Frequenter tamen huiusmodi praevisiones vix habentur, nisi forti modo valde indefinito.

2. *Temperamentum, quod nullum pendet a factoribus hereditariis, minuit similiter liberum arbitrium sed non tollit, nec generatim plenam deliberationem impedit*. Explicatur:

-Agnosendum est secundum leges biologicas transmitti a parentibus in filios, sive stricte et immediate ope chromosomatum, sive media ex aliis influxibus praenatalibus (syphilis, phthisis), qualitates et

functionem primariam intelligit actionem quam in nobis excreant gines, cogitationes, emotiones, etc., dum in conscientia sunt; *secundariam* actionem quam pergunt exercere postquam ex conscientia centrali disparuerunt remanentes in peripherica inconscia vel subconscia.

Tres relatae proprietates sic in diversis typis combinatae apparere*

nervosi: emotivi, inactivi, functionis primariae;
sentimentales: emotivi, inactivi, functionis secundariae;
sanguinei: non-emotivi, activi, functionis primariae;
phlegmatici: non-emotivi, activi, functionis secundariae;
cholericus: emotivi, activi, functionis primariae;
passionales: emotivi, activi, functionis secundariae;
amorphi: non-emotivi, inactivi, functionis primariae;
apathici: non-emotivi, inactivi, functionis secundariae.

Cf. J. Donneix, *Une psychologie des caractères*: Nouv Rev Th 65 (ΓΦ) 727.831-854; apud quem inveniuntur observationes opportuna circa spuationem istam.

Cf. Banuelos, *Personalidad y carácter* (Madrid 1942); M. S. Gru & *La education del carácter* (Buenos Aires 1946).

lectus non solum somaticos (daltonismus, haemophilia, etc.) sed etiam psychicos cum corpore aliquo modo ligatos (aptitudo mentalis, imo et propensiones morales ad ebrietatem, lasciviam, etc.)TM. Proprietates vero psychicae, quae ab organismo minime influi possunt, nullo modo haereditatis legibus subesse queunt, cum gencrationismus et traducionismus quoad animam prorsus sint reiciendi

Influxus tamen temperamenti, secundum leges physiologicas hereditatis w necessarias magna ex parte definiti, a pluribus psychiatris modernis exaggeratur in his quae spectant ad condiciones actus humani. Sane hereditariae propensiones obnubilant quidem rationem et vim voluntatis aliquantulum enervant, sicque minuunt liberum arbitrium, at non tollunt saltem plerumque, neque substantialiter vitiunt, impediennes deliberationem completam. Admitti debent tamen fortasse casus in quibus a genitoribus vitiosis traducuntur dispositiones somaticae quae impediunt plenum usum rationis et exercitium libertatis.

3. *Character hereditarius istarum propensionum non reddit eas inexpugnabiles in homine rationis compote*, ut asseruit schola lombrosiana.

Ideo ope educationis dirigendae sunt, inculcando bona principia quae evehantur quasi in ideas directrices actionum, exempla praebendo et proponendo quibus intellectus illustretur et voluntas trahatur, animam excitando et alliciendo ad bona opera et ad aemulationem optimorum, passiones denique moderando. In quo educationis influxu magna vis reponi debet r:, et eius neglectui maxima pars est tribuenda defectuum qui hereditati sensu deterministic©XM saepe tribuuntur.

”... ex corporis dispositione aliqui sunt dispositi vel melius vel peius ad quasdam virtutes... et secundum hoc unus homo habet naturalem aptitudinem ad scientiam, alius ad fortitudinem, alius ad temperantiam?” S. Thomas, 1-2 q.63 a.1. Cf. M. Caullery, *Les conceptions modernes de l'hérédité* (Paris 1935). Hic auctor observat (p.10): “Tout ce qui passe d’une génération à la suivante ne relève pas de l’hérédité proprement dite. Certaines maladies qui »ont sûrement transmissibles, sont souvent faussement appelées héréditaires, telle l’hérédosyphilis. Il s’agit là, en réalité, d’une *contamination* du germe par un agent infectieux, indépendant de l’organisme lui-même.”

Cf. Frobes, *Psychologia speculativa* II 1.2 c.2 § 1.

1:4 Cf. J. Carles, *Problèmes d’hérédité* (Paris 1945). W. Schölcen, *Vererbung und sittliche Freiheit* (Dusseldorf 1936); F. Castellano, *Herencia y agenesia*: Sapientia I (1946) 146-163. Hereditas in multis quaestionibus moralibus diudicandis occurrit; v.gr. in theoria et praxi eugcnica, in examine praenuptiali, in impedimento matrimoniali consanguinitatis, etc.

nî “Exemplum habetur in *Ospisio dei figli dei carcerali*, prope sanctuarium B. M. Pompcianac, in quo inulti iuvenes qui a phrenologis putabantur omnino incorregibiles propter hereditarias propensiones ad quaedam crimina, per smam et religiosam educationem optimi iuvenes evaserunt.” Fanfani, 1.62. Cf. B. de TvLLtOi *Medicina pcdagogica emendativa per la rceducasionc* (Roma 1946).

1* Confectae sunt statisticac familiarum quarum descendentes normales et xnomali determinati sunt (in familiis Jukes, Ben Ismael, Kallikak, etc.); sed rafiuxus hereditatis morbidae in his arbitrarie saepe statuebatur et responsabilitas personalis facile parvipendebatur, neglecta etiam consideratione educationi*. Hodie apud praeclaros psychiatras influxus hereditatis mitior proponitur, Cf. A. Lehmkuhl, *Selbstmordung und Misshandlung der Statistik*: Stimm 22 (IW2) 345-365; J. S. Cammach, *Moral problems of mental defects* (Londres IW). J. A. de Laburv, *Anonnahdadcs del carâcter* (Montevideo 1943).

4. *Perturbationes corporales regulariter non adeo influunt in psychismum, ut sive in se ipsis sive in causa tollant substantialiter libertatem.*

Id nunc iam conceditur ab ipsis psychiatris incredulis, qui therapiam earum perturbationum, sive sint ex atavismo a parentibus transmissae sive personaliter contractae, praesertim quaerunt in suggestionem et persuasionem moralem.

116. **In praxi pastoralis**, qui morbosa hereditate sint gravati, magna quidem benignitate et comprehensione attendendi et adiuvandi sunt; sed hoc non impedire debet quominus moderator animarum onus hereditatis prae oculis habeat, potissimum ubi agitur de electione status immutabilis in relatione ad bonum commune vel tertiae personae.

117. I. B. Aetas his potissimum in stadiis consideranda venit in quibus homo ad conscientiam sui expergiscitur in eave plene confirmatur vel ab eadem decedit, in pueritia sci. et pubertate et senescentia 13°.

Sexus differentiam somatico-psychicam clare aspectabilem ponit in personis, et sub tali respectu hoc loco aliquae indicationes opportuna videntur ieo.

118. **Principia:** 1. *In pueritia duplex phasis est distinguenda:* a) *altera praemoralis* (1 ad 6 annos), in qua, pro gradu evolutions cerebri a qua dependet activitas animae, paulatim expergiscuntur elementa quae conscientiam moralem post hanc aetatem reddent possibilem (conscientia ordinis, auctoritatis, sanctionis, finis propria activitate obtinendi), ita tamen ut in ea infans ducatur generatim motivis hedonisticis et egoisticis; *β*) *altera moralis* (6-7 ad 12-13 annos), in qua progressus fiunt notabiles in evolutione conscientiae, incipiendo a vago sensu obligationis ex motivo auctoritatis et gradatim procedendo ad iudicia magis obiectiva, complicata et generaliora sub respectu morali.

Progressus tamen non sunt simultanei in omnibus rebus, neque ad perfectionem indicii et responsabilitatis moralis in omnibus materiis pari gressu proceditur.

Sunt quidam auctores qui existiment usque ad *decimum* (Huber) vel *undecimum* (Engert) annum pueros non esse capaces peccati mortalis¹²; sed haec norma saltem sine discretionem regionum, mediae¹ ambientis, etc., uniformiter non potest applicari; nam plenam advertendam quae pro peccato gravi requiritur non omnes et ubique eadem aetate acquirunt. Certum est tamen pueros in ea aetate ad praetenti vel futura considerata vix esse capaces, facile et intime absorberis, commoveri praesentibus sed aequale facile mutari; unde et maxime dociles sunt et apti ut in eis influxus exerceatur, efformando set¹⁶⁰

¹² Cf. Frobes-Mencia CA, *Psicologia empirica y experimental* 11, 514-515.

¹⁶⁰ Cf. Frobes-Mencia CA, *o. c.* 509-514.

Cf. Th. Münckler, *Die psychologischen Grundfragen der katholischen Moraltheologie* (Düsseldorf 1934) 114.

sum vitae moralis et religiosae, ac motiva agendi in dies magis obiectiva et Christiana suggerendo'®.

2. *Pubertatis periodus magnum habet momentum non solum pro evolutione physiologica sed etiam pro vita morali et religiosa* Nam cum pubescentia physiologica coexistit alia psychologica et moralis, in constanti progressu usque ad 16-18 annum, et tandem sistit circa 21-24 annum. Haec pubescentia spiritualis, quae cum somatica aliquam relationem, non tamen magnam habet, in phasi initiali characterizatur per quandam *insurrectionem spontaneam* contra motiva auctoritatis quibus eousque pubescens libenter obtemperabat; sed nunc iam inconscius independentiam ambit. Inde conflictus molesti oriri possunt, si parentes et educatores hanc rerum condicionem non attendant aut perperam interpretentur, ideoque manifestationes naturae nimis severe coerceant.

3. *In aetate adulta homo normalis potest facultatibus superioribus activitatem suam perfecte dirigere*, et plenam responsabilitatem habere censetur in eis extra illos status transitorios somni, ebrietatis, etc., in quibus omnimoda aut saltem plena deliberatione privatur

4. *In aetate provecta habentur commoda experientiae, passionum frigescentia, mortis propinquantis salutaris influxus ad cordis Purificationem; at etiam incommoda non parva* egoismi, suspicaciae, auctoritarismi, avaritiae, infirmitatis virium; interdum etiam molestae difficultates in re venerea redeunt, fortasse ex influxu arteriosclerosis in nerveum systema. Responsabilitas ipsa moralis non raro minuitur propter repugnantiam in proveciore senectute.

5. *Sexus multum influit ad vitam moralem*®. Generaliter loquendo: *vir* non tam ex affectu quam ex principiis cum quadam pertinacia, asperitate, egoismo, sensualitate movetur; *femina* vero difficilius ab affectu in indicando, et quadam suggestibilitate, instabilitate, pudore, altruismo afficitur®. Quidam etiam eventus proprii sexus feminei manifestum influxum exercent in eius vitam psychicam; sic emotivitas, depressio moralis, anxietas, suspicacia, etc., interdum notabiliter alterari solent tempore menstruationis, praegnationis, praesertim climacterii, et in deliberationem influunt eam minuendo.

119. Unde concluditur: 1. Cum ex conscientia ordinis, sanctionis, finis, etc., necnon et pudoris instinctivi, aliqua inter bonum et malum distinctio sat mature in ipsa infantia habeatur, quae tamen sufficiens non est ad responsabilitatem moralem saltem gravem, ca-

„J Cf. De la Vaissière, *Psychologic pédagogique* (Paris 1920).

1,3 In iure canonico *infans* infraseptennis, etiam sui compos, legibus mere ecclesiasticis non tenetur regulariter (c.12; cf. c.88); *impuber* excusatur a poenali latae sententiae (c.2230); *minor* non adstringitur lege ieiunii (c.1254 §2) et diminutam responsabilitatem poenalem habet (c.2204), etc.

IM Frôies-Mjsnchaca, *Psicotogia* 11,550-575.

!U Secundum plerosque determinatur sexus ab initio conceptionis, vel saltem post breve tempus. Determinationem vero tribuunt diversae combinationes chromosomatum confluentium in fecundatione. Cf. II. Crovzel, *Cite nouvelle* (1943) 1127-1139; A. pel Hocar, *Maternidad* (Bilbao 1949).

* Cf. A. pel Hocar, *El matrimonio, libro del csposo** 43-54 (Bilbao 1952)

:r Cf. A. DEL Hocar, *El matrimonio, libro de la csfosai* 43-56 (Bilbao 1950).

vcantur torturae in examinandis et ponderandis actibus infantiae Quorum memoria retinetur, eo magis quod facile quis cos interpretabitur sub indicio morali actuali.

2. Cum pubescens insurgat quasi ex instinctu contra auctoritatem dum propriam personam affirmat, curent parentes et educatores ne istam tendentiam tanquam rebellionem moraliter culpabilem interpretentur, et animum pubescentis sibi conciliare studeant per quandam libertatem salutarem ipsi concessam, in qua fiduciam erga filium manifestent et sensum responsabilitatis in eodem foveant. Sic poterunt eum dirigere quando, post aliquod tempus, pubescens influxum directionis quaerat.

§ II. *Obstacula extrinseca*

120. I. **Influxus socialis**, ex medio familiari, gymnasiali, sociali, imo ex ipsis clementis naturalibus regionis planae vel montanosae, calidae, etc., agnoscendus est; adeo ut, salva libertate, ad quasdam decisiones capiendas propter influxum in critérium non raro fere decisivam orientationem vitae conferat.

121. II. **Principia:** 1. *Educatio maxime conferre potest sibi in bonum sive in malum*; in bonum quidem, per recta principia inculcata, passiones moderatas aut repressas, bona exempla proposita, etc.; in malum vero, ignorantiam tempestive non removendo, praejudicia et errores fovendo, ad malum incitando, etc. Eam autem peragunt non solum parentes et magistri, sed etiam socii conversationis, quorum bona electio diligenter curanda est.

2. *Familia mediumque familiare indubium influxum habet in vitam moralem et religiosam*, non solum in aetate juvenili sed etiam in adulta, ut exemplis demonstrare licet numero copiosis^{1*}.

3. *Medium quoque sociale claram actionem exercet* sive in principia et criteria theorica sive in praxim et mores hominum conformandos, ut clare constat ex differentia moralitatis ruri et in urbibus, tempore tranquillitatis socialis et perturbationis politicae, etc. Sic ex migratione in civitates et ex servitio militari vita religiosa et moralis plurimorum, maxime iuvenum, perturbatur; ex crisis sociali, bellis, operistitiis arbitrariis, etc., iniustitiae sive publicae sive privatae in contractibus, acquisitione bonorum, observatione pactarum, fraudes, mendacia, etc., quasi connaturales fiunt^{2,3} problem habitationum repercussionem habet in morum honestate, natalitate, etc.; spectacula, opera litteraria, relationes ephemeridum, etc pluribus suicidiis, furtis, fornicationibus, etc., ansam dant. Accede

Cf. C. Lepi.ac, *Pratique religieuse et milieux sociaux* (Louvain IW 79; P. Driootz, *La foi des élèves de l'enseignement d'Etat en Belgique* Xoc RevTh 73 (1951) 30-36.

i* Huc facit animadversio generalis a Noddin-Schmitt, 1.61 circa affum educationis et societatis: "Eiusmodi persuasiones [falsae et erroneae]? pediunt quominus intellectus vera bona consideret atque aestimet et vok... proponat, quae proinde de solis sensibilibus, profanis et saepe prohibitu lectatur. Peccatum quod in hoc statu committitur, materiale est si persurs. falsae invincibile» sunt; formale vero, si vincibiles sunt.

opinio publica ex mente temporum, ut dicitur, ex praeiudiciis et opinione officiali Status laici, etc., formata, quae multum influit in moribus populorum

122. In praxi pastorali moderator animarum non tantum homines individuos, sed etiam medium sociale eiusque in vitam religioso-moralem influxum prospiciat oportet, tum ut ministeria medio ambienti accommodentur, tum ut ambiens ipsum ad sensum Christianum iterum reducatur m.

Obstacula remota pathologica

123. *Magni interest confessorii et directoris animarum* aliquam notitiam habere de morbis psychicis, non quidem ad nova principia moralia condenda, sed ad principia fundamentalia pro omnibus communia diverso modo applicanda in mensurandis gradu imputabilitatis, causis excusantibus a lege positiva, etc., vel saltem ad suspendendum iudicium vel prudenter dubitandum in casibus insuetis. Accedit utilitas tum paenitentis, cuius bene perspectae situation! efficacius et opportunius auxilium praestari poterit, tum ipsius confessorii aut directoris, ne in errorem inducatur non sine irrisione impiorum, ne candide omnia credat psychopathis circa visiones, diabolicas invasiones, etc., imo ne artibus hystericorum seipsum misere irretitum inveniatur.

Aertnys-Damen, 1,45.45 bis; Lanza, 1,110-118; Mj.r kEi.ba CH, 1,99-100; Mes-
uaecker, *Tract, de act. hum.* 37-49; Primmer, 1,91-98; Tanqueray, 11,175-184;
Vermeersch, 1,83-92; Codon-Lopez Saiz, *Psiquiatria juridica penal y civil*
(Burgos 1951); A. Mu Royerro, *Moral mēdica en los sacramentos*³ (Madrid
1951) cap. 7.

124. I. Obstacula pathologica sunt *illae difficultates speciales quae actibus humanis peragendis occurrunt ex anomala dispositione*, sive mere psychica sive psychica simul et somatica, quaeque in homine sano non inveniuntur. Passim ea vocant *psychopathias* seu morbos animi, non quod intellectus et voluntas morbo proprie laborent, cum sint potentiae spirituales, sed quia propterurbationes centrorum cerebralium et potentiarum sensitivarum, quibus utuntur, facultas recte indicandi et libertas arbitrii tolluntur vel minuuntur, sive permanentemente sive transitorie.

”. Cf. Le Bon, *Psychologie des foules*³³ (Paris 1925); A. Joussin, *l'sychologie des masses* (Paris 1937).

l,l Cf. H. Godin et J. Daniel, *La France pays de mission* (Paris 1943);
G. Tints, *Mission (ht clergé* (Brujas 1943); L. DE Conjnck, *Problèmes de l'adaptation en apostolat* (Tournai 1946); C. Noppel *Aedificatio Corporis Chruh. Aufriss der Pastoral* (Friburgo 1937).

Ratio autem istius disturbance in eo est quod, cum anima sit forma corporis, potentiae spirituales in suis actibus dependent a sensibus, phantasia, appetitu sensitivo, atque ab illis centris cerebri et systematis nervei qui functionibus harum potentiarum inserviunt. Unde, quando potentiae sensitivae male affectae sunt, etiam intellectus et voluntas in suis functionibus per redundantiam turbantur et anomalo modo agunt, alias quia plena intellectus cognitio impeditur, alias quia vigor voluntatis debilitatur.

125. II. Divisio: 1. **Ratione causae**, in: a) **Organicas**, si perturbationes debentur laesioni in materiali organo existent!, sive sint congenitae per generationem vel contaminationem germinis, sive in decursu vitae accedentes, v.gr. intoxicatione, tumore cerebri etc.

b) **Functionales**, si debentur aliae causae absque laesione organica, ut accidit v.gr. in paralysi vel anaesthesia ex suggestionem hysterica, causante alterationem nervorum sine ulla laesione.

2. **Ratione manifestationis**, in: a) **Physicas**, quae manifestantur in functionibus somaticis et spectant ad physiologos, neurologos etc.

5) **Psychicas**, quae manifestantur in facultatibus cognoscitivis, appetitivis, executivis. Nimirum :

a) Quoad facultates cognoscitivas: *perceptiones sensuum* alterantur, tum quantitative (anaesthesia, hypaesthesia, hyperaesthesia) I pro vario vitio proportionis inter excitationem et perceptionem, tum qualitative multiplicibus sive illusionibus sive hallucinationibus, prout habeatur erronea interpretatio obiecti perceptionis aut simpliciter deficiat obiectum. *Functiones memoriae* perturbantur: sive amnesia partiali vel generali, qua imagines non recipiuntur vel conservantur; sive dysmnnesia, qua cum nimia difficultate evocantur; sive hypermnnesia qua nimia facilitate reproductuntur; sive paramnesia, qua obiecta deformantur diversis gradibus, usque ad deformationem maximam et mthomania. *Activitas intellectualis* multipliciter alterari potest ex morbida acceleratione vel cohibitione idearum, ex perturbatione qua eis connectendis ad confusionem minorem vel maiorem progreditur, ex praevalentia ideae obsidentis, seu ut abnormis notae, vel fixae, seu ut abnormis non agnitae, vel delirantis, seu abnormis absolute erroneae nec tamen ut talis perceptae, quae aliquando ad expansionem (megalomania, illusionismus, etc.) aliquando ad depressionem (sensus dignitatis, culpabilitatis, persecutionis, etc.) impellit, in qualibet vel in sola determinata materia (religiosa, sexuali, etc.).

β) Quoad facultates appetitivo-affectivas, anomaliae manifestantur hinc in sensibilitate emotionali exaggerata et in absoluta affectia, in alacritate infundata morbida et in melancholia; inde tamen

versis impulsibus ut clepto—, pyra—, toximania¹”, vel in inhibitione abulica, etc.

7) Quoad facultates EXECUTIVAS, existunt disturbancee in potentia motrice, obstinatio ad quosdam actus ponendos, aversio infundata ab aliis, affectatio exaggerata, etc.

c) Physico-psychicas, quae habent manifestationes tum somaticas, tum spirituales, ut accidit v.gr. in idiotismo et imbecillitate, in quibus, propter defectuosam evolutionem organorum, ipsae potentiae animae manent sopitae ex integro vel minori proportionem.

3. Ratione alterationis mentalis, in: a) PSYCHOSES SIMPLICITER (phrenesis, alienationes mentis, etc.), in quibus ratio ipsa solet esse affecta sive ex toto et sub omni respectu, sive ex parte et in determinata materia, ex multiplicibus causis: alias ex insufficienti evolutione cerebri, unde debilitas mentis, idiotismus, imbecillitas usque ad dementia; alias ex agentibus pathogenis, v.gr. meningo- et neuromocis influentibus transitorie, vel dementia paralytica siphilidis, etc., influente permanentem; alias ex intoxicatione sive exogena (alcoholismus, stupefacientia, etc.) sive endogena (secretiones tiroideae, hepaticae, renales, etc.), sive cognitae sint sive incognitae; quibus comitantur alterationes substantiae nervosae cerebri aliaeque manifestationes in dementia arteriosclerosica, senili, paralytica, in schizophrenia, dementia cyclica, diversis statibus maniacis depressivis².

b) Psychoses systematicae, in quibus non ipsa ratio sed sola intelligentia quarundam idearum solet affici, adeo ut per longum tempus inobservatae existere possint, donec in aliqua confidentia vel actione prodatur idea delirans (paranoia), per ratiocinium absurdum quod cuius auctori videbitur optimum m.

Sic produntur plus minus repentina manifestatione: *interpreta- tores*, qui realitatem falsificant, eam intelligentes secundum praecupationem, timores personales, desideria (megalomani, pseudomystici, autoaccusatores), quae in diversis personis et epochis diversa solent habere motiva. *Inventores*, qui saepe ita hallucinantur, ut sibi videantur audisse, vidisse, tetigisse ea quae sua tantum imaginatione creaverunt, ex minimis nullisque apparentiis inducti. *Persecuti*, qui rara penetratione gaudent ad interpretanda facta omnino inocua tanquam iudicia vel argumenta machinationum, et acute respondent procurantibus eos in tranquillitatem revocare³. *Perversi* morales, qui sensui normali gratitudinis, pudoris, pietatis, etc., videntur inaccessibiles, et absque ullo remorse feruntur ad actus vi-

Cf. R. Kothlen, *Les toximanes*: Collect. Mechlin 5 (1031) 624-638.

n Eminent *melancholia* seu status tristitiae et depressionis angustiosae in quo aegrotus facile se fingit inhonoratum, ruina oeconomica gravatum, criminum gravissimorum reum, etc. Unde accusationes falsae et huiusmodi.

m Medio aevo v.gr. frequenter efferebantur diabolus, sagae, etc.; nostris temporibus pro re politica v.gr. hinc totalitariynus inde francomurarismus et communismus, et sic nimis commode responsabilis personalis effugitur.

m His admuncrari possunt *incantationes raras*, quas tara mentalis insana* bilis propulsat ad iudicia erronea circa personas, res, facta; ad proferenda paradoxa quibus sibi complacent in stuporem adducere audientes ipsorum opinionones, qui facile succumbunt fascinationi ratiocinii praeclari intellectus.

tiosos, quibus ita dominantur ut, sint quasi in morali impossibilitate sese continendi. *Schizophrenici*, qui in aetate iuniore incipiunt sensum realitatis amittere, dissoluta cohaerentia cogitationum, affectuum et actionum, et demum in plenam dementiam praecocem incidunt.

c) *PSYCHOXEUROSES PROPRIE TALES*, quae implicant *disturbationes anormales systematis nervei absque laesione perceptibili et habent originem psychicam ordinis intellectualis et praesertim affectivi* Hae, quamvis per se non tollunt usum rationis, saltem habitua- lem, saepe inunguntur cum psychosi. Quoniam in dies frequentiores sunt, earum praecipuas generaliter describemus, cum impossibile nobis sit ad variationes et complicationes descendere, ut deinde principia quaedam generalia statuamus

126. III. *Hysterismus* (ab ὕστερα =utcrus, etsi iam non habetur pro morbo exclusive) feminarum, neque habet intimam illam relationem quasi necessariam cum vita sexuali quam olim supponebant) est *excitatio morbida cum alteratione sensibililatis quae perturbat deliberationem actuum humorum* etc. Debetur secundum probabiliorum explicationem ad auto— et heterosuggestiones in personis ad hoc praedispositis (pythiatismus)¹⁷⁸.

Itaque est morbus systematis nervei et vitae psychicae, saltem principaliter functionalis seu sine laesione in cerebro vel in alia parte organismi, *cum innumeris manifestationibus* corporalibus et praesertim psychicis. Ad priores spectant: anaesthesiae in visu (defectus reilexus conjunctivalis) auditu, etc.; diversae sensuum hyperaesthesiae. paralyses, musculorum contractiones, functionis digestivae retardatio, perturbationes nervorum abdominalium et genitalium, facilitas vomendi, crisis hysterica cum convulsionibus, etc. Ad posteriores, suggestibilitas maxima, ab intrinseco et ab extrinseco, irregularitas memoriae, inconstantia abnormis in affectibus et in signis corporalibus hystericam manifestantibus (ploratu, risu, exclamationibus), tendentiae contra castitatem, defectus voracitatis, egoismus typicus quo hysterici omnia ad se, praesertim ad suum honorem referunt, studium sibi comparandi aestimationem et convertendi ad studium attentionem aliorum, etiam fingendo se sibi mortem praeparare (studulo tamen adhibitis mediis ne effectus sequantur), fallaciae, mythomaniae, fictio phaenomenorum extraordinariorum, ita ut persi hysterica decipiat se et alios, non raro sub bona fide actuali, et

Jr anomalis sexualibus in specie suo loco speciali agemus.

m CE Surbled, *La moral en ses relations con la medicina* 2586-571 (& cclona 1950).

π1 Omnes quidem psychopathae sunt suggestionabiles, et sic quae re- fundamentaliter vera deformant; at hysterici discriminantur ab aliis pro- quod ex suggestionem patiuntur disturbance psychicas et organicas multo f- viores, subito apparentes et disparentes. Ex pura suggestionem, absque ulla sione organica, habent conscientiam subiectivam se nihil videre, nihil i- quin mentiantur in hoc; vel patiuntur anaesthesiam in aliqua parte forte cum simultanea hyperaesthesia in alia. Ex suggestionem habentur pe- tiones motne- paralyses, etc., et suggestio restituit visum, auditum, se- tem sicut abstulerat, sine interventionem factorum praeternaturalium.

rando pure phantasticas apparitiones, sollicitationes ad peccatum, etcetera w.

Formam habet alias *convulsivam*, in qua perturbatio facultatum non sinit actum esse perfecte humanum, saltem in se; alias *non convulsivatn*, cum anomalibus sensationibus, emotionibus. etc. quas diximus, sub quibus perturbatio psychica maior vel minor habetur

Ad aetiologiam, seu explicationem morbi, quod attinet, hystericismus consistit probabiliter in evolutione pathologica imaginationis normalis et in tendentia huius imaginationis ad exequenda omnia obiecta per ipsam constructa Hinc, ad suggestionandos hystericos oportet agere in eorum imaginationem. Praeter dispositiones hereditarias et influxum educationis, praeter impressiones animi (somnia vigile, etc.), intoxicationes aliaque quae causare possunt hystericum. pubertas et sexus (frequentius in feminis), fortasse propter debilitatem systematis nervei, influere videntur in morbi manifestationibus. Genratim post annos 45-50 non observatur. Nunc maxime attribuunt debilitati facultatis activae voluntatis cum excitatione morbida quae debeatur disturbatis functionibus systematis endocrini-sympatici autonomi; unde vera phaenomena hysterica essent involuntaria, exenta autosuggestionis responsabilis.

127. IV. *Epilepsia est quaedam systematis nervei alteratio vi cuius crisis oritur in qua epilepticus sui compos non esi.* Huiusmodi crisis (coma epilepticum) praesentari solet generatim forma subitanea 18°, interpositis longioribus intervallis, eaque perdurante cum diversis phaenomenis physicis epilepticus plene amittit dominium suorum actuum. Extra tempus autem manifestae crisis, licet plena libertate non careat aeger, vario gradu perturbari potest quoad vitam psychicam, praesertim si crises non multum inter se distent; et in tempore proximioris accessibus crisiacis benigne indicandus est quoad responsabilitatem, et facile praesumendus non sui plene compos.

128. V. *Psychasthenia est appellatio gencrica plurium disturbanceum congenitarum indolis nervosae*, quae non expectant neque ad hystericismum neque ad neurastheniam proprie dictam seu acquisitam. Psychasthenicus conscius quidem est sui status anormalis et psychicae debilitatis, sed propter characteristicam animi depressionem qua intellectus et voluntas afficiuntur, laborat quadam anarchia psychica ex qua deficit attentio quoad imagines, ideas, emotiones, impulsus, de-

n Utiles animadversiones pro sacerdotibus qui *n ministerio pastoralis agere debent cum neurasthenias colligit Mx sma ECickr, *Tract. de act. humanis* 45. Aliquando tamen praecedunt signa satis characteristic! (aura epileptica) excitationis, depressionis melancholicae, palpitationum, etc.

cisiones etc., impedito indicio practico et dictamine voluntatis.

Ex compluribus manifestationibus recensemus pro nostro scopo praecipuas:

a) Ideas fixas obsessivas, quae ita mentem occupant, ut psychasthenicus ad quaedam cogitanda atque execution! mandanda adstringatur, licet ut abnormia et noxia ea recognoscat, ideoque in mente repugnantiam eis opponat **. Circa innumera possunt versari istae ideae et impulsus obsessivi, et saepe quidem praecise circa ea quae opposita sunt modo habituali cogitandi et volendi patientis, ita ut personis piis obversentur cogitationes blasphematoriae, praesertim in loco sacro et vacando rebus religiosis; animabus castitatem colentibus occurrant immundae cogitationes rerum a quibus procul absunt, etiam aspiciendo vel peragendo sacra; cupientibus vivere persequatur idea suicidii, timor infundatus canceris, phthisis contractae, etc.; imo, variae maniae in forma benigna (clepto—, pyro—, toximania) obsessivis ideis possunt accenseri

b) Impulsus obsessivos (procesos forzados) qui impellunt, sive mere mechanice ac sine affectu, ut apud idiotam, sive psychomachanice seu cum distincta perceptione et affectu, ad commissionem vel omissionem rei, quae tandem ex suggestionem peragitur sive incontinenti sine deliberatione, sive post frustraneam resistantiam. Nimia ista docilitas pendere videtur ab intensitate abnormi alicuius phantasmatis. In praxi non facile distinguuntur impulsus ab ideis obsessivis, v.gr. in casibus supra citatis clepto- vel toximaniac. in impulsibus suicidii vel homicidii cum simultanea repugnantia impediende generatim executionem impulsus.

c) Phobias et manias quae sunt infundatae anxietates quibus psychasthenic! obsidentur et a quibus saepe se tranquillo indicio liberari non possunt, aucta anxietate et fixitate phobiae ex ipso timore. Intime nectuntur cum ideis et impulsibus obsessivis, quos non raro causant vel intensiores faciunt in subiectis physice debilioribus Medici multiplicant phobiarum *manifestationes*, multiplicatis nominibus linguae graecae mutuatis (agorophobia, ereuthophobia, claustrophobia, microphobia, etc.). Tales sunt casus eorum qui passim lavant manus, vel tactum quorundam obiectorum vitant ob metum microbiorum, vel recitatione breviarii toto die absorbentur¹⁾; huc quoque. I recidunt repugnantiae erga determinatam occupationem quam bene possent peragere ratione virium, in qua tamen de facto, si operar

1,1 Notanda mutua actio, hinc anxietatis ex reprobata idea criminis, r.p. homicidii, exortae, inde autem vigoris istius ideae in anima fixae: anxieui dum animum opprimit, fortiolem reddit ideam in mente; exinde minuitur b editas avertendi attentionem ad alia, indicium de possibilitate sceleris enti i di obnubilatur et libertas consequenter minuitur. Tpe rursus horror «cdf quod videtur imminens, auctet anxietatem animumque coarctat, unde idea i l magis ac magis coactiva.

^m Quoad curatn obsessionum, cf. Mesma KCKER, *Tract, de act. humanii.*"

113 Plures sunt manifestationes secundariae phobiarum, v.gr. examen tutum ab obsessio circa obiectum obsessionis, num ianua sit bene cluii, π dicium nullum sit morbi, etc.; lotiones manuum, motus capitis, etc., expbiof^m* similiter ex desiderio se tutandi contra illa quae ex obsessione timent; quidam actus compensatorii peccatorum quae verentur, v.gr. pacnifeftiâe ultro impositae, vota innumera emissa et alia hutusmodi. (. circa phobiarum d* rapiam, cf. Vfr meeksch, 1,81.

applicent, experiuntur disturbanceles cordis, respirationis, etc., ita ut debeant cessare M. Ipsi scrupuli v. chementiores ad obsessiones reduci posse videntur, v. gr. in illis qui in formula consecrationis pronuntianda ingens problema habent, etc.

d) *Abuliam*, quae animam facit quasi impotentem ad volendum vel ad efficaciter imperandum, ita ut pro minimis quibusque indigeat abulicus adiumento aliorum, quin secus e iudicio practico ad actionem transeat. Abulicus sine consilio aliorum, quorum influxui maxime est obnoxius, vel otiosus manet, vel quasi invitus contra ludicia sua practica aliqua agere vel quaerere cogitur; et quidem, ut videtur, potius quam ex intrinseca debilitate voluntatis, ex difficultate obtinendi motiva efficacia pro actione, propter psychicam constitutionem et deficientem nexum associationum.

c) *Hypochondriam*, seu statum morbidum provenientem ex molestia generali sensibilitatis et organismi, cui adiungitur angustia animi circa momentum istius status. Hinc evenit quod hypochondriacus se existimet affectum innumeris morbis imaginariis, eorumque indicia sibi in signis omnino innocuis recognoscere videatur, v. gr. in levi irritatione pellis, syphilidem; in gravitate capitis, encephalitim incipientem etc.

f) *Tic motores*, seu anarchiam in agitationibus motricibus psychasthenicorum quae manifestantur in pluribus motibus sine finalitate, provenientes, ut videtur, ex activitate interna non adhibita. Sic scrupulosi habent plures motus ex quibus possunt observari in suis intimis praeoccupationibus; cuin se solos putant, loquuntur alta voce, quasi velint compescere aliquem adversarium; et si tentationes diabolo attribuant, hunc increpant terminis parum academicis, quibus sublevant animum.

g) *Circus OTHYMIAM*, seu transitum alternativum ex statu excitationis ad depressionem sine ratione bene definita; unde habent quandam similitudinem cum psychosi cyclica, a qua tamen discriminantur propterea quod usum rationis, licet perturbatum et debilem, conservant; phasis depressiva cum profunda tristitia et quasi vaga desperatione solet esse diuturnior; alia vero phasis exaltationis et alacritatis ideo est partim minus intensa, quod praevidetur proximus lapsus in depressionem.

h) *Status crepusculares*, qui consistunt in offuscatione mentis et conscientiae, quam comitantur plerumque hallucinationes, inconstantia idearum etc.

Ad aetiologiam quod attinet, in pluribus casibus habetur absque dubio clara praedispositio naturalis hereditaria vel acquisita, cui accedere potest educatio inadaequata. Praeter haec autem plures theoriae excogitatae sunt, sed nulla est satisfactoria. P. Janet dedit explanationem nimis materialisticam, et tandem potius descriptivam quam declarativam: psychasthenicus, captus suis ideis obsessivis, turbatus suis phobiis, tics, agitationibus, non habet mentem sufficienter promptam et liberam. S. Freud supponit vitam spiritus resultare ex combinatione trium systematum: systema *conscium*, cum complexibus confessis conscientibus, sensibus, instinctu etc. admissis in edu-

* "Actu, seu hic et nunc, non raro invincibiles sunt, ac tunc a peccatis omniun excusabunt" (Vkrmeersch, 1,81).

catione et humana societate; systema *incottscitint*, cum complexions *inconfessatis* inconscientibus, imprimis instinctu sexuali, quos vita socialis non sinit evolvi et manifestari libere, ut sunt egoismus, sensus odii, *zelotypiae* et huiusmodi; systema *praeconscium*, in quo exercetur censura frenans complexus *inconfessatos*, cosque repellens ad subconscium, si forte tendunt ad manifestationem in campo conscientiae. Secundum Freud psychasthenia et *hysteria* deberentur repression! excessivae libidinis in dominio praconscientis; complexus oedipi esset nucleus cuiuslibet neurosis. R. VITTOZ accedit aliquantulum i ad Freud, quando derivat psychastheniam ab statu inaequilibrii inter functiones conscias et inconscias cerebri, vel melius ab insufficienti directione ex consciente in inconscius. Psychotherapiam vero felici I successu adhibet, faciendo ut attentio defigatur in obiectis, vitand. I divagationes mentales et acquirendo dominium idearum, ex quo etiam I defatigatio mentis allevatur ***.

129. VI. Neurasthenia est *status pathologicus cousis-l tens in fatigatione et excitatione habituali systematis nerti* ex causis vel organicis (Hartenberg, Fleury, Deschamps) *vd* psychicis (Dubois, Dejerine, A. Thomas), vel potius utrisque ut videtur pluribus associantibus in unum theorias in eo I pictas praecitatorum, id quod non est sine momento ad ap-1 plicandam therapiam pro diversa origine morbi.

Manifestationes habet tum somaticas tum psychicas, a) *Id*; *malicas* pertinent: defatigatio quaedam generalis propter minim actuationes, manente firma voluntate—deficit posse; non, velle— unde non raro oritur depressio animi “°; dolor capitis spécialiser... tempora, et praesertim quaedam quasi distensio ad occiputium; remor acutus ad auditum; impressiones molestae coram luce, strepiti et cetera; insomnia ex quibus defatigati exsurgunt, cum vel ipse somnium habeant leve, breve et non sedativum. Inde augescit impropria sionabilitas, ex qua perturbantur multae functiones organicae, praesertim digestivae, —nisi forte neurasthenia debeatur istis disturbationibus, ut accidit in organoneurasthenia—et sic stabilitur pro circulus vitiosus. Habentur quoque alia signa somatica accessoria, hyperaesthesiae variis in sensibus, palpitationum cordis cum arthritia, pollutionum frequentium, impotentiae relativae etc. in diversis casibus, secundum quod agatur de neurasthenia dyspeptica, corii I genitalium etc.

β) *Juter manifestationes psychicas* recenseri possunt: depressio in activitate voluntaria, ex qua difficultates oriuntur ad munia ordinaria et facilia obeunda, anxietates praesertim circa evolutionem et consequentias ipsius morbi, quem minutatim analyzant et miris curis attendunt, ita ut ex desiderio sanitatis conservandae «τ: cogitent de vitandis causis possibilium morborum.

Neurasthenia accidentalis in stibicctis praedispositis sanatur r liter; constitutionalis, est fere insanabilis.

Cf. R. VITTOZ, *Tratamiento des psychonévroses par la* *contrôle cérébral*; N. ΙΚΛΙΛ, *Control cerebral* (Buenos Aires 1947). I
“♦ Cf. Dr. FLEURY, *Les états dépressifs et la neurasthénie* (Paris).

130. VII. Principia 1. *Existere, et in dies frequentius occurrere obstacula pathologica, negari non potest*, etsi diificillimum sit determinare quousque se protendant impedimenta liberi arbitrii in casibus concretis et quaenam potuerit esse voluntarietas in causa circa illa. Specialis momenti et applicationis sunt in praxi pastoralis status angustiae pathologicae, ideae et impulsus coactivi, pathologica vehementia passionum.

2. *Bene distinguendum est inter ipsa obstacula vel impulsus pathologicos et actus in quos influunt*, seu inter pathologicam dispositionem et modum agendi quem sub illius influxu habeat homo.

Dispositiones pathologicae saepe dominio voluntatis subtractae sunt, at inde minime fluit actus quoque ad quos ponendos impellunt, vel a quibus ponendis arcent, dominio voluntatis pariter esse subtractos. Indoles morbida minime habenda est cum quibusdam modernis ut indomabilis. Attendenda est etiam eventualiter voluntarietas in causa circa actum hic et nunc libero arbitrio subtractum. Pariter distinguendum est inter actus qui cum anormalitatibus psychicis non cohaerent et actus qui cum eis connectuntur; illi, ut patet, sunt minus imperfecte humani quam isti.

3. *Quidam status pathologici totaliter impediunt usum rationis*, ideoque responsabilitatem moralem plane tollunt; alii aliquem usum rationis relinquunt, et sic gravem sed non totam responsabilitatem impediunt.

Ad priores pertinent: phrenesis acuta cum delirio, crisis epileptica, somnium hypnoticum plenum, dementia plene idiotizati, dementia paralytica**, obsessiones acutissimae in quibus determinatae ideae obsessio obtruduntur impulsusve exiliunt indeliberati et irreprimibiles. *Ad posteriores*, crisis hysterica abulia valde acuta, praesertim ad quosdam actus vel certa tempora limitata, melancholia intensa sub forma anxietatis morbidae aut cum neurasthenia coniuncta, aliquando etiam simplex neurasthenia valde progressa, obsessiones, phobiae, ideae fixae intensiores, somnum hypnoticum imperfectum, suggestio posthypnotica"* etc.

Cf. F. HÜRTH, *Die ddmattsch-inoralischen Lcitsatse Über ycranticorthchkeit und Hire Amuendung auf seelisch Krankc* (Düsseldorf 1927).

** Est sequela syphilidis in tribus centesimis eorum qui hoc morbo laborant; tertia eius phasis, post decem circiter annos ab infectione, paulatim destruit manifestationes vitae superioris, et syphiliticum ad condicionem entis vegetativi degradat, post duos tresve annos moriturum.

“ L. BOUTÉ, *Les questions de responsabilité*: NouvRevTh 42 (1910) 8 sic opinabatur: "Quaedam facta viderentur statuere hystericum retinere conscientiam perfectam suorum actuum vel ipsa crisi perdurante. Sed hoc non sufficit ad affirmandam eius responsabilitatem absolutam etiam in his casibus. Quamvis enim hystericus retineat conscientiam, potest subire influxum alicuius impulsione irresistibilis, sub qua proferat verba, adoptet resolutiones aliaque faciat ipsi nullatenus imputabilia.”

* Nimirum, sunt qui contendunt hypnotizatum non posse moraliter rejicere in statu vigiliae suggestionibus sibi in somno impositis, dnm alii existi-

4. *Generarim libertas plus minus minuitur in diversis aegrotis, quin possit tamen statui aliqua regula generalis.* Unde neque in universum licebit eximere psychopathas a culpa, saltem gravi, et a responsabilitate ipso facto quod statuatur eorum condicio pathologica lth, neque ex adverso eos, non obstante pathologica debilitate facultatum superiorum, plene inculpare dum conscii priorum actuum manifestentur. Singuli potius casus erunt examinandi, et in dubio indicandum erit secundum communiter contingentia et secundum dispositionem habituales deliberate assumptam et retentam, inclinando ad excusandam gravem responsabilitatem in odiosis et substantialem actus validitatem admittendam in favorabilibus. In universum quando vita sensitiva, tam cognoscitiva quam concupiscibilis, perturbata apparet, actus non sunt plene humani.

Hinc hysterici, psychoneurotici, psychasthenici¹⁹⁵ ordinarii diminutam quidem sed plerumque substantialiter completam responsabilitatem habebunt in suis cogitationibus, desideriis, obsessionibus etc, et a fortiori in actibus externis ad quos coopérante tentatione transibunt, fortasse subconscie quaerentes lenitivum sui status psychologici. Praeterea quoad eorum imputabilitatem indirectam seu in causa, sive relate ad ipsam anormalitatem sive ad eiusdem effectus, pariterque quoad actus qui sint extra anormalitatis influxum, considerata et applicanda erunt communia principia.

5. *Morbus psychicus saepe potius quam voluntatis deliberationem externae actionis dominium afficit.* Id v. gr. accidit interdum cum aegrotus angitur idea obsessiva. Actiones tunc coactae videntur; at de carum imputabilitate indicium caute ferendum est. Itidem morbi sphaeram psychomotricem interdum afficit, ita ut impulsus stimulo non sit commensuratus, atque raptim aegrotus in actionem irruat; qui casus in omnibus fere psychopathiis occurrere possunt, atque interdum etiam ex causa fugaci oriuntur. Quae et quanta sit tunc actuum imputabilitas difficillimum est aestimare”.

6. *Status pathologici qui consequuntur activitatem liberam, ut accidit saepe in toxicomanie, opio, morphina etc. abutentibus, quoad*

mant eorum libertatem posthypnoticam non tolli sed solum minui. Unde in praxi examinanda erit voluntarictas in causa, et prudenter discutienda voluntarictas in se.

m Ad rem hoc principium Sti. Thomae: “In quantum ergo ratio manet libera, et passioni non subiecta, in tantum voluntatis motus, qui manet, non a necessitate tendit ad hoc, ad quod passio inclinat: et sic, aut motus rotatus non est in homine, sed sola passio dominatur, aut si motus voluntatis fit non ex necessitate sequitur passionem” (5*. *thcol.* 1-2 q.10 a.3 c).

Plures auctores notant neurasthenicos satis facile excusari posse do cedunt taedio cuiusquam, quo negligunt praecepta quaedam positiva, unquam nimium onus, praesertim si mere ecclesiastica [vel civilia] sint. *Per a* time peccare iudicandi sunt si, prae tristitia, quaerunt turpes delectationes aut quod morbus ipse pro se non impellit” VermerkRSCH, 1,91; cf. 1. HOBES. *Psychologia empirica y experimental* II⁴ p.588-592 (Madrid 1950).

Sic Lanza, 1,113,3.

¶ d quoad effectus luxuriae, brutalitatis etc. ex illo statu provocatos, indicandi sunt praesertim secundum principia de voluntario in causa; in se ipsa autem activitas humana erit attenuata vel sublata pro gradu indeliberationis sub effectu toxinarum. In qua re hoc etiam notandum, quod aliquando retinetur conscientia mere psychologica, adhibendo activitatem intellectualem ad combinandam actionem, sed agendo automaticae sine libertate morali sicut in sonambulismo.

7. *Immoralitas constitutionalis, quae consisteret in absoluto sensus moralis defectu, non deficientibus aliis elementis vitae psychicae, cautissime indicanda est.* Facilius praesumpserunt quidam psychiatrae existentiam moralis amentiae in subiectis ceteroquin intelligente et capacitate volendi praeditis, qui nullo alio defectu in vita psychologica notantur JW. Res sane difficillima est indicatu in singulis casibus, sed principaliter capacitas imputabilitatis in sic dicto amente morali sustinenda est⁰⁸, et casus propositi explicantur iuxta ea quae dicuntur de impulsibus et ex defectu attentionis ad normam moralitatis, intervenientibus mala educatione et pravis habitibus¹⁰*,

131. Quoad therapiam istorum animi morborum pauca brevissime innuimus:

a) Familiares, amici, medicus, sacerdos *qui cum aegroto agunt*, non tantum reciprocam aestimationem coram aegroto manifestent, ut is eis omnibus in respectiva materia fidat, sed etiam uno animo quantum possint collaborare studeant sanationi morbi, actionibus omnium ad invicem conformatis.

b) Medicus in curandis his morbis magnam partem, saepe praecipuam, conferre debet ope remediorum corroborantium vel sedantium systema nerveum, quibus hodie passim addunt hydrotherapiam, electrotherapiam etc., ac praesertim psychotherapiam. Sed in propterea methodo curationis commendanda vel applicanda caute procedendum est; nam psychoanalysis freudiana cum suo pansexualismo saepe inficit psychotherapiam, tum ideis falsis quae vere curationi pessunt nocere, tum etiam methodis periculosis, nisi agatur de medico timoratae conscientiae

c) Sacerdos prudens et in re psychologica peritus ad sanationem multum praestare potest, cum aegroti saepe huic soli suas intimas ideas, obsessiones, reactiones manifestent; proinde bene intelligat agi de morbo sanando et non de tentationibus proprie dictis superandis; patientes benigne suscipiat, intelligentiam phaenomenonim manifestet et fiduciam aegroti sibi conciliet eius animum erigendo opportunisque explicationibus ostendendo se bene causam intellexisse; caute agat de responsabilitate, resistentia positiva etc., ne morbum augeat, praesertim si in obsessionibus consistat. Sana quo-

* Cf. TAx¹¹ et Lvcaro, *Trattato delle malattie mentali* II, 728ss, qui duos «htngwt typos: immorales ob impulsivitatem¹² et immorales ob defectum sensus¹³; socialis.

3' A. Gemelli (*La responsabilità nelle azioni umane dal punto di vista della psicoanalisi*), negat existentiam huius morbi, et casus explicat ut formas atypicas characteris, ob anomaliam tendendarum socialium.

M Cf. Lanza, 1.111.113.

a' Cf. Feoses-Menchaca. *Psicología empirica y experimental* IF, 641-648; W. Dalm, *Umwertung der Psychoanalyse* (Viena 1951).

flue psychoanalysis causas veras morbi detegat et media opportuna applicet vel commendet, de characterе morboso sui status aegrotum instruendo, eidem fiduciam iniciendo, ideas fixas, obsessiones etc. mediis potissimum indirectis dencllendo, voluntati m confortando exemplis aliorum eamqie progressive exercendo, auxilium artis medicae opportune invocando ad reficiendum systema nerveum, animum erigendo cumque prudenter dirigendo suggestionе et persuassinne, iit sincerum et operosum propositum concipiat adhibendi remedia efficaciacia ad sanationem, ohedientiam et fidem exigendo, quin aegrotus quaerat libros de suo morbo aut alios sacerdotes adeat ad consulendum etc.

d) HypnotismUS, quem olim adhibebant pro remedio, habet generatim mala consecutaria, unde hire in dies magis relinquitur" Neurasthenic^ valde commendatur quies, nutritio sana, exercitium corporale moderatum, somnum, etiam mediis soporiferis adhibitis quando haec necessaria erunt. Curandum quoque ut depressio ntoralis dispareat, fovendo pacem internam, cxnellendn tristitiam, indicendo leves occupationes ex quibus rite perfectis fiducia oriatur

132. In praxi pastoralі confessarius caute omnino nrocedat ne provinciam psychiatrarum ingrediatur sed medicum spiritualem "gat. Unde saene pacnitentes psychooathas prudenter psychiatrie bonae conscientiae remittet pro tractatione psychiatrica, sed eiusder confessarii est indicare de integritate actuum humanorum psvehopathae}*. In particulari:

a) *Benigne excifriat* hos praesertim patientes, et serio atque attente eis aures praebeat una alterave vice, etiamsi ridicula proferar' i In posterum autem procuret vitare longas expositiones, faciendo tr pacnitentes declarent novos eventus per relationem ad primam illr explicationem. Maxima cura agat de responsabilitate. resistentia positiva praestanda et huiusmndi. ne morbum naenitentium ag<?rav I praesertim si consistat in ideis obsessivis vel animi depressione* * Procuret omni conatu conciliare sibi caecam ohedientiam paenitefiti? I et in eodem erigere vignrosum spiritum fidei supernaturalis, ti- I quam validissimam medicinam503.

b) *Sĭ agendum erit cum hystericis*, prudentissime procedat: bre- i

Cf. *Psiconn&lisis y concienda moral* (Madrid 1940): C. Vaca, *El fr. I coandlisis y la dirceddn espiritual*: RevEspir 6 (1047) 127-137.

i) cf. Frobks-MfxcitaCA, *Psicoloftia empirica* TT.5R 4-5^6.

Hac quoque ratione non possumus assentiri opinioni Lottin. Privi> de irtnrle I. p.106. nota 2; cf. n.122 nota. Saepe perspicacia naturalis et p dentia supernatural's confessarii notionibus generalioribus psychopathotoffiat tr diti, intimius percipiet veram condicionem pacnitentis: praesertim vero u fessarii est nnidentialiter iudicare de conscientia pacn'tentis. ad hoc «te? iuvant descriptiones istac manualium, quae ceterum ad spćialistes rente j solent.

Cf. G. Cortt, *Psicopatnlogia c diredone spirituale: morbi fndii I respoHsabilita*: ScuoCatt 63 (1935) 469-490.

202 En praeclarum testimonium alicuius medici "libere cogitantis", et nrotestantismo educati: "Fides religiosa posset esse optima omnium pm*. vatio contra morbos animi, et cfficact^mmm medium ad cos <anando<, <i r> drrrt sufficienter vivdn ad creandum qncndnm verum scepticismum christ num. In co statu anuni horno fieret invulnerabilis, quippe qui experiretur *| Deo sustentatum... Posset quidem morbo physico succumbere, sd monHr | maneret inaccessibilis emotionibus morbidis" (Dr. Dubois, in epist | Raymond O. P.).

viter eos audiat, semper in loco patenti, nunquam in domo propria; ad litteras eorum melius non rescribat; miras narrationes quasi indifferens sine manifestatione admirationis audiat, et breviter consilia supernaturalia tradat, tanquam indirecta remedia contra res narratas ab hysterico, eum excitando ad opera caritatis et misericordiae, praesertim vero ad spiritum vere christianum, fundatum in fine supernaturali, quo omnes illae difficultates vel peccata a patiente exposita (quae possunt esse pura figmenta ad irretiendum sacerdotem) curantur, et dimittat in pace.

c) *Quoad candidatos ad statum sacerdotalem vel religiosum*, caute omnino procedat, si quaedam indicia morbida in vita eorum psychica vel suspicetur vel detegat; memor quod misericordia postulat ut benigne indicentur quoad responsabilitatem personalem, sed vera pietas erga eosdem et obligationes iustitiae socialis erga societatem exigunt ne ad eos status aspirare permittantur, quorum oneribus portantis morali certitudine non sint idonei^{30*}.

d) Pluribus psychopathis *matrimonium omnino est dissuadendum*, sive propter proprium bonum sive propter malum vitandum consorti futuro et filiis qui possent generari. Unde ad psychiatram mittendi erunt, et pro eis praesertim commendatur certificatio praematrimonialis³⁰⁴.

e) *Circa moralem progressum et sanctificationem* aegrotorum, clarum est eos plane incapaces esse ad curam spiritualem dum usu rationis omnino privantur; quoties vero usus rationis solum remittitur, difficilior sed possibilis manet progressus spiritualis aegroti, adiuvante gratia. Tunc virtus acquisita, etsi morbum physicum sanare non valet directe, nec eius naturales effectus impedire, saepe indirecte confert ad minuendos actus et habitus morbosos et, propter connexum habitum physiologicum resistendi, aliquam opponit resistantiam impulsibus pravis. Insuper per ipsum morbum possunt in virtute perfici, et per virtutis exercitium psychologice contra sequelas psychicas impulsuum muniri³⁰⁶.

In Instructione S. C. de Sacramentis circa candidatos ad sacros ordines, in modulo II n.16 prudenter iubetur parochus informare "num inter parentes alicuius infirmitatis indicia, ac praecipue mentis morumque pravorum adsint, quae atavismum suspicari sinant" (AAS 23 (1931] 129).

Cf. Aertnye-Damen, T.54 bis f.

³⁰⁴ Cf. De Sivety, *Psychopathologic et direction* c.6.

Cf. J. de Tonquhdec, *Sanctification des anormaux*: DSpir 3.678; I., Beirxaert, *La sanctification dtpcnd-cllc du psychisme*: Et 266 (1950) 58-65.

De actu morali

133. Actus humani non sub quocumque respectu sui esse, etiam physici, sunt obiectum theologiae moralis, neque sub quocumque respectu sunt apti ut ducant ad ultimum finem, sed solum secundum eorum essentialem *moralem*, in quantum relationem dicunt ad regulam morum. Praecise ex hoc eorum respectu nomen trahit nostra disciplina. Quodsi in praecedentibus eos consideravimus secundum elementa constitutiva, ontologica et psychica, hoc ideo factum est ut innotescant necessario praerequisita ad hoc quod actus ab homine positi ordini morali attribui et adnumerari possint relationemque habere ad finem nostrum.

Summa rerum dicendarum. Hinc, postquam de fine ultimo udimus, et postquam scimus hominem per facultates suas superiores posse dominari suos actus, dicendum est in ordine ad nostrum scopum de eorum moralitate, tam in genere (art. 1: de ipsa moralitate eiusque extensione) quam in specie (art. 2: de principiis seu fontibus moralitatis).

S. Thomas, 1-2 qq.18-21; S. Alfonsos, 1.5.XXXIV-XXXV; SuAltt, bonitate et malitia humanorum actuum, In 1-2 tr.3 disp.1-12; Ion. a S. Thoma, In 1-2. Tr. de bonitate et malitia actuum humanorum q.18-21; Salma¹HCCCSB, tr.11. De bonitate et malitia humanorum actuum; BlbtUART. Tractatus de actibus humanis in encyclopaedia morum diss. S. BauXRINX-Palmieri. Opus theologicum 1 tr.1.134-217; Lehmkühl 1.93-110; J. S. Austr, De moralitate actuum humanorum (Ratisbona 1911); Pfscit, Praelectiones dogmaticae 111,615-706; Filt De actibus humanis II (Friburgo de Br. 1904); Bouquillon, Theol. «fundam» 347-396; MesmakckEr. Tr. de actibus humanis (Malinas 1939) 4M*. O. Lottin. Principis de morale I c.3,109-199; II c.XII-XVI,115-147; Prtwti 1,154-206; CaTHREIn, De bonitate et malitia actuum humanorum' (Lovaina 1926)

De moralitate in genere: conceptus et essentia, NORMA, EXTENSIO

Summa rerum dicendarum. Acturi ille moralitate actuum humanorum in genere, primum tradimus notionem moralitatis actusque moralis et expbcamus b² essentiam et species (c.1); deinde, recensitis sententiis falsis circa normam moralitatis, regionam³ opiniones probabiles aliqua ratione discrepantes, praesentia auctorum ex Ordine Praedicatorum et Societatis Iesu (c.2); tandem agimus de⁴ extensione moralitatis, num sint actus moraliter indifferentes in individuo, et quod vnliat de moralitate actuum externorum et effectuum qui ex cis⁵ tur (c.3).
Axrs-ys-DAMEN, 1.46-51; Lanza. 1.110-134; Lofano-Grizana. 1.55-59; MnkELBATH, 1.113-137; Noldin-Schmitt, 1.63-68; Prümmer, 1.99-109; Tuv⁶OH. 11,72-114; Vfrmfersch, 1.96-100.

Conceptus et essentia moralitatis

134. I. ACTUS MORALES dicuntur illi ex quorum frequentia mores hominum evadunt boni vel mali et ipsi homines laude vel vituperio, praemio vel poena digni. Possunt ergo dari boni vel mali moraliter, ideoque moralitas seu forma actus moralis est ratio generica, dum bonitas et malitia sunt rationes specificae. De indifferentia morali actuum humanorum in concreto speciatim erit agendum.

135. MORALITAS recte definitur *procedentia aelus a voluntate operante et ratione advertente ad regulam morum*. Unde “Conceptus moralitatis dicit tria: denominationem intrinsecam voluntarii; denominationem extrinsecam duplicem: relationem dependentiae actus a voluntate libere operante, et relationem dependentiae a ratione advertente ad honestatem vel turpitudinem obiecti” 2.

Relatio conformitatis, difformitatis vel indifferentiae actus ad regulam morum constitutivam erit eiusdem bonitas, malitia vel indifferentia sensu stricto ac minus pleno; sensu autem currenti ac perfecto, intelligitur relatio talis actus ad regulam morum etiam praeceptivam, prout subest Dei voluntati legem ferenti, unde actus fiunt liciti vel illiciti (praescripti, vetiti, consulti, permissi) adeoque recti vel peccaminosi, prout legi conformentur vel non.

Conformitas igitur, vel difformitas cum regula morum intelligitur imprimis cum regula *constitutiva*, ex qua constituuntur boni vel mali; sed etiam cum regula *praeceptiva*, ex qua sunt liciti vel illiciti, et cum regula *manifestativa*, ex qua deteguntur et apprehenduntur in sua moralitate, honestate vel turpitudine, nam actus moralis, prout hic sumitur, potest repugnare regulae morum, licet sensu vulgari actus moralis saepe intelligitur actus honestus, per contrapositionem ad actum immoralem seu inhonestum, et amoralcm seu indifferentem.

Unde concludes: Actus moralis debet: a) *esse liber*, actus enim necessarius neque proprie est humanus neque, a fortiori, moralis,

¹ Quamquam moralitas in suo genuino conceptu non est nisi formans et iubiectiva, seu prout actibus humanis inest, denominative tamen dicitur etiam de obiectis, in quantum actus non existant sine proprio obiecto circa quod versantur, quodque dicitur habere moralitatem materiale et obiectivam.
² Cathrein, *Philosophia moralis** (Friburgo de Br. 1927) 94.
³ C. Mindorff, *De conceptu moralitatis* Ant 2 (1927) 351-368.460-482.

qui ex omnium consensu agentem facit laude vel vituperationi dignum; b) *poni sub libertate et advertentia intellectus ad regulam inorum*, siquidem actus non potest esse moralis nisi ex tendentii voluntatis ad obiectum morale, idcoque requiritur ut tendat in obiectum quod ab intellectu repraesentatur sub aspectu morali, vel ut illud non evitet cum debet evitare.

136. II. Essentia moralitatis, i.e., ratio formalis qua actus humanus sit moralis seu *proprietas quae actum physicum facit in ordine morali bonum, malum vel indifferentem*:

a) Nox consistit formaliter: α) neque in *voluntarietate* (ianse-nistae), nam voluntarium sine libero neque laude neque vituperio dignum est (cf. D 1094 12951); β) neque in *libertate actus* (Durandus. Scotus?, Tanner?)⁴, nam libertas praerequiritur ut fundamentum piu moralilate et physicam actus humani constitutionem ingreditur, sed moralitas ulterius addit rationem convenientiae vel disconvenienti; γ) ex qua, manente eadem libertate, actus multiplex esse potest spece morali, conformis sci. vel difformis cum regula morum; 7) neque in *imputabilitate* (Puffendorf), quae est sequela moralitatis, qualitas sci. actus vi cuius is alicui tanquam auctori tribuitur et in laudem vel vituperium vertitur ratione libertatis sub qua positus est, ita tamen ut imputabilitas non attendat ad rationem convenientiae vel disconvenientiae et perinde habeatur in actibus moraliter bonis et malis; δ) neque in mera *advertentia rationis ad obiecti honestitatem* (Sylv. Maurus, Scheeben)⁶, quae requiritur quidem sed non sufficit sine interventu voluntatis liberae; e) neque in mera *indivisione extrinseca* actui vel *relatione rationis* (Vazquez?, Mastrius?, Coninck?)*, nam actus ratione sui et in seipso est bonus vel malus intrinsece et realiter, ante mentis considerationem et independentes ab ea; sed

ζ) *Consistit in memorata habitudine seu relatione tutus ad regulam morum*, quatenus decet vel dedecet hominem ut rationalem, vel indifferenter se exhibet ad hanc normam. ideoque bonitas et malitia obiectiva, a quibus repetitur proportionalitas subiectiva, desumuntur et constituuntur per proportionem vel disproportionem obiecti ad normam moralitatis.

Quae relatio, cum non sit rationis, debet esse *realis*, et quidem a) *pro inultis auctoribus*, praesertim ex O. P., est relatio *transcendentalis*, sci. intrinseca habitudo qua actus tendit ad obiectum quantum substat regulis morum cisque est conformis vel difformis nam cum agatur de relatione perfectibilis ad perfectivum, bonitatis

♦ Cf. Dukandus, *In II Sent.*, dist.38 q.1 et 3; Scotus solet citari *In II Sn.* 1.2 dist.40 q.un., sed eius mens non satis constat, et potius explicanda secundum distinctionem formalem ex natura rei inter actum liberum ex moralitatem; similiter dicendum de Tanner, *In H Sent.* disp.2 dub.2 nJ

|| S. Maurus, *Opus theologicum* II 1.5 q.22 n.7; Scheeben, *Handbuch der kathol. Dogmatik* I 1.2 n.594-596.

« Cf. Vazquez, *In I-2 disp.* 73 c.9 n.42-47, in relatione cum disp.9) c.9 n.46-50; Mastrius, *Disp. theol.* disp.5 a.1 n.4; De Coninck, *De actibus humanis* II, .

et malitia moralis debent esse qualitates transcendentales entitati physicae actus accidentaliter superadditae⁷; b) *pro aliis* vero auctoribus, praesertim e S. I. est relatio *praedicatnenlalis*, sci. dependentia actus a voluntate libere operante et ratione advertente ad honestatem vel inhonestatem obiecti, triplici, ut apparet, elemento integrata: denominatione intrinseca voluntarii, et denominatione homini agenti intrinseca sed ipsi actui extrinseca duplicis dependentiae, a voluntate nimirum libera et a ratione advertente ad regulam morum*; nam posita vel sublata hac dependentia habetur vel tollitur moralitas, et nulla alia ratio formalis moralitatem constituens assignari potest, siquidem relatio intrinseca conformitatis vel difformitatis quae veniret in quaestionem, non potest esse regula, quia moralitas est quid commune actibus et bonis et malis, dum inter conformitatem et difformitatem nihil commune intercedit*.

137. III. Divisio. 1. ***Ratione subiecti***, moralitas quae bonitas est: a) *obiectiva* seu materialis, consistens in ea actus moralis condicione propter quam, in se et in abstracto consideratus per ordinem ad obiectum, conformis est cum sua regula obiectiva (lege), vel non; b) *subjectiva* seu formalis, consistens in ea actus moralis condicione propter quam, considerata persuassione qua hic et nunc agens deliberate procedit, actus conformis est cum sua regula subiectiva (indicio practico conscientiae) vel non.

Quamquam moralitas subiectiva per se essentialiter dependet ab obiectiva, una potest esse sine alia, nam homo fallibilis est in suis indiciis: sic qui procurat abortum ex ignorantia invincibili, existimans hoc modo esse subveniendum matri periclitanti, ponit actum materialiter malum sed formaliter bonum; vicissim qui se legitime defendit contra iniustum aggressorem, existimans sibi non licere cruentam illius repulsionem, ponit actum materialiter bonum sed formaliter malum. Apud auctores saepe bonitas *obiectiva* sumitur pro bonitate obiecti; *formalis* vero pro bonitate actus.

2. ***Ratione fundamenti***, moralitas *obiectiva* est: σ') in-

: Ct. Merkelrach. 1,116; Lehu, *Philosophia moralis et socialis* (Paris 1014) l p.77-95; Pkinador 1.155-161. Obici possit quod moralitas non videatur distinguere realiter ab entitate actus liberi, quia quidquid ea inducit pertinet ad ordinem physicum; sane eleemosyna v.gr., ex se est tnoraliter bona, antequam sic apprehendatur a mente vel intendatur a voluntate.

l Mabtixez del Campo, *Philosophia moralis generalis* (Mexico 1950) 36, perpolitam vult hanc sententiam modo sequenti: "Ipsa volitio est formaliter moralis*, quatenus supponit quidem denominationem extrinsecam a praecedente deliberatione, sed includit denominationem intrinsecam, seu tendentiam intrinsecam ad terminum extrinsecum". Unde actus moralis non est quidem merum nomen, sed neque physica entitas reabter ab entitate actus liberi distincta; est "proprietas realis, non vero realiter distincta".

' Cf Suabez, *De bonit. et malit, actuum hum.* disp.1 sect.2 n.16-17; Fr îns. Vc act. hum. 11,10.58-63; Mλ η τ ι ν κ ζ pel Campo, *Philosophia moralis fencrohj* 1}213β.

terna, si convenit actui ab intrinseco, natura sua et ex ipso suo obiecto, ex relatione sci. actus ad ordinem rerum naturalem; b) externa, si accedit aliunde ab extrinseco, v.gr. ex i praecepto superioris circa suum obiectum, ideoque ex relatione actus ad ordinem positivum efficienter constitutivum moralitatis.

Indubium est, contra positivismum moralem, subiectivum etcetera, discrimen inter bonum et malum non peti in nulli rebus ab extrinseco, sed *dari actiones intrinsece bonas malas*, independenter a qualibet voluntate; ideoque mutua prohibitas quia malas, ut eruitur ex consecrariis logicis adversae sententiae, ex testimonio conscientiae atque *historica**, inductionis, ex universali et perseveranti persuasione, et evidenti ratione philosophica qua, consideratis relatione cum Deo, rebus exterioribus, societate, aliae actiones imponuntur ut convenientes aliae ut inconvenientes homini tantumquam enti creato, rationali, sociali, supernaturaliter elevato nec ideo, tamen, negamus esse multas actiones malas quia prohibitas.

3. **Ratione obligationis** est: a) libera, si actus habet relationem ad regulam morum mere consulentem vel penitentem actionem aut omissionem; b) obligatoria, si actus habet relationem ad regulam imperantem aliquid facere vel omittere.

1. **Ratione perfectionis** est: a) incompleta, si habet habitudinem ad solam naturam rationalem, unde nondum est praemio vel poena digna; b) completa, si habet praeternaturalitatem ad divinam voluntatem, legem ferentem, unde praemio vel poena digna fit.

Supposita creatione vult Deus, et quidem necessario: videtur, ordinem moralem ab homine servatum, id quod sit sua lege aeterna; unde bonum et malum discriminantur facto etiam propter relationem ad voluntatem divinam et legem aeternam, quamvis bonitas moralis multo latius (tamen) quam obligatio.

138. IV. Principia: 1. *Non potest dari actus nisi qui sit humanus; potest autem iuxta aliquos dari qui sit moralis.*

Primum patet, quia actus moralis est ipse actus in se positus cum advertentia ad regulam morum.

Allerum a plerisque lo negatur; sed sunt nonnulli qui censent contrarium, cum homines videantur aliquando deliberate quidem agere circa esse physicum, sed sine advertentia ad indolem moralem rei vel actionis qua occupantur, sive quia nondum moralitatem eius apprehendunt, ut non raro pueri, sive quia ad eam non attendunt, ut aliquando adulti, praesertim si rebus indiffluentibus occupantur.

2. *Duae sunt species moralitatis supremae completae, altera bonitatis, altera malitiae, sub uno conceptu generico moralitatis.*

Species supremae, quia species infimae plures existunt, pro diversis specificis obiectis.

Species completae, quia plerisque videtur tertiam dari speciem moralem proprie dictam, sci. *indifferentiam*, cum existant in abstracto actus qui ratione obiecti non sunt neque boni neque mali in ordine morum; *incompletam* tamen eam esse indicant, quia probabilius non habentur actus indifferentes in individuo, propterea quod in concreto semper versantur circa obiectum cum circumstantiis et fine, a quibus moralitatem bonam vel malam necessario accipere videntur. Sunt tamen pauci qui censent actus indifferentes rectius computandos esse inter *amorales* 13, cum non dicant respectum ad regulam morum, sed a moralitate praescindant. Cf. n.146,1 II. Probatum:

Ratio est quia actus humani qui ponuntur cum advertentia ad regulam morum vel sunt in omnibus huic regulae conformes, vel sunt eidem non conformes aut saltem in aliqua re diffformes. Si primum, habentur actus boni; si alterum, actus mali; nec tertium existit. Ad rem S. Thomas 11: "Differentia boni et mali circa obiectum considerata comparatur per se ad rationem, sci. secundum quod obiectum est ei conveniens vel non conveniens. Unde manifestum est quod

13. Sic v.gr. Lehmkühn, T.95; Vekmeersch, 1,30; Prümmer, 1,28; Aemtnys, 1,50 etc.; et favet etiam S. Thomas (1-2 q.1 a.3) cum assent: "idem sunt actus humani et actus morales".

14. Sic opinantur aliqui ut Noll-Loik-Schmitt, 1,63,2.

15. In favorem invocare possunt S. Thomas, 1-2 q.92 a.2: "Sunt tres differentiae actuum humanorum, nam... quidam actus sunt boni ex genere, qui sunt actus virtutum...; quidam vero sunt actus mali ex genere, sicut actus vitiosi; quidam vero ex genere suo sunt indifferentes, et respectu horum lex habet permittere". Cf. etiam De malo q.2 a.5.

16. Sic v.gr. Bouquillon, Th. 11. »». fundat. 384; Tanqueray, 11.185; Lanza, 11.140.

17. 1-2 q.18 a.Sc.

bonum et malum diversificant speciem in actibus moralibus, differentiae enim per se diversificant speciem.

3. *Sunt actiones intrinsece honestae vel inhonestae.*

Intrinsece, i.e., natura sua et necessario, independent» a qualibet auctoritate eas praecipiente vel prohibente, et antecedenter ad praeceptum vel prohibitionem sive divinum sive humanum, fortasse in eas incidente.

Honestae vel inhonestae, i.e. continentem specialem convenientiam vel disconvenientiam ad naturam rationalem; haec autem convenientia vel disconvenientia, licet in multis actionibus proxime pendeat ab auctoritate libera praecipientis vel prohibentis, in aliis nullis necessario coniungitur cum natura rationali atque ultimo fluit ex essentia et intellectu divinis et ex ordine sapientiae infinitae, quae praecedit et dirigit voluntatem eius.

Sic constat in genere contra *posilivismum moralem* sive divinum (Occam, Gerson, Descartes, Pufendorf), qui petit discrimen a libera Dei voluntate, sive humanum (sociologiae, ut Durkheim, Lévi-Brühl, et psychologiam, ut W. Jamn cum pragmatistis, et Dilthey cum historicistis), qui discrimen petit a societate vel ab individuis sese perficientibus secundum leges evolutionis. Probatur:

Ratio probat multipliciter, et potissimum: a) ex ipsi a x a l v s i ACTUS honesti et inhonesti, qui in pluribus actionibus naturaliter, necessario et immutabiliter dicunt specialem conformitatem vel difformitatem ad dignitatem creaturae rationalis; sunt enim actiones talis indolis quae humanae naturae, quoad essentiam immutabili, necessario conveniunt vel disconveniunt v.gr. actiones quae hominem erga Deum recte disponunt vel partem ipsius animalem rationi subiciunt, et eundem ordinant sive relate ad alios in vita sociali sive ceteras res materiales et inferiores, quibus uti debet solum tanquam mediis ad finem etc. 15. b) Ex persuasionibus communibus omnium gentium, etiam infimae culturae, erga multas actiones, satis erroribus qui ex falsa applicatione principiorum universali» prodeunt circa casus particulares, c) Ex consuetudine morum quae habetur, si ordo moralis penderet a dispositione positiva; nam si voluntas divina vel humana ad licitum decerneret ordinem rectum, et sic causa esset boni et malitiae, posset permittere etiam blasphemiam, odium IV j

machinationes in societatem humanam aliaque quae sic evaderent bona et nihilominus offenderent divinam sanctitatem, introducerent collisionem inter titulos Dei ad subtectionem humanam et liberam actuationem hominum in disponenda moralitate rerum etc.

CAPUT 11

Norma moralitatis

139. I. NORMA MORALITATIS intelligitur *omne id quod ad rectitudinem actus moralis constituendam, manifestandam, imponendam pertinet.*

140. II. Distinguitur: a) *constitutiva* illud sci. cum quo actus humanus conformari debet, et a quo mensuratur quoad suam moralitatem; est terminus habitudinis in qua consistit moralitas actuum humanorum, et ab aliquibus dicitur norma obiectivo-manifestativa, vel manifestativa *ut terminus* ad quem communis persuasio obiectum seu actum comparat, ut in eo detegat moralitatem obiectivam seu proportionem ad normam 1β.

β) *Manifestativa*, illud sci. quo conformitas dignoscitur, seu quo moralitas intrinseca detegitur, non per modum termini comparisonis, ut pro priore divisione dictum est, sed per modum *potentiae* detegentis,

c) *Præceptiva*, illud sci. per quod cognoscitur obligatio sive ponendi quasdam actiones sive vitandi alias.

141. III. Proponitur alia ab aliis, non solum si considerentur diversi respectus, sive remoti sive proximi, entitatis moralis (constitutæ, manifestatæ, præscriptæ, verum etiam si quaestio circumscribatur ad solam normam *constitutivam* modo definitam. In qua re :

a) Omnino reprobantur ex ethica ut falsi: «) *Utilitarismus*, sive individualis et egoisticus (Spinoza, Bentham, von Hering) sive socialis et altruisticus (Fichte, Schelling, Hegel, Locke, St. Mill, Cumberland), qui normam ponit in bono utili pro felicitate temporali; P) *hedonismus* seu sensualismus moralis (Diderot, D'Holbach, Schopenhauer, v. Hartmann), pro quo norma est bonum delectabile seu voluptas sensibilis in terra capienda (cf. D 1758); 7) *subjectivismus*

scnlinientalis (Montaigne, Hobbes, \\esterniack, .Nietzsi lu, Lép-Briil, Durkheim), qui censet normam identificari cuni subicctnu iudicio sentimental!; δ) *inliitionisnius* (Shaftesbury, Herbart), iuxta quem existit sensus et gustus moralis quo infallibiliter percipimus quid sit bonum vel malum; f) *aiitoioiuiia kaiiliaiia*, praenuntiata iam pridem ab stoicismo et recentius a Th. Reid, quae, supposita cognitione solorum phaenomenorum (non noumenorum), ethicae fundamenta decernit statuenda per rationem practicam, ex qua lex moralis universalis se exhibet homini plura imperans non condicionaliter "si velis esse beatus", sed absolute "fac hoc"; cui imperativo categorico rationis practicae obediendum est sine ullo respectu ad obiectum, consecutaria actus, etc., agendo iuxta et propter officium; f) *rasismus* seu ethica stirpis biologicae (Rosenberg), et fere *communistinus*, qui proponit normam moralitatis relativam, dependentem a sanguine et stirpe (vel respective ab exigentiis proletariatus) communitariam, pragmatisticam, heroicam; habetur hic etiam imperativus categoricus, pulsatio cordis stirpis vel proletariatus, non ei rationis ductu quae odit vitam, sed ex instinctu sanguinis vel classis socialis, qui manifestatur sive in singulis sive, in casu dubii, in Fihrer-conductor, in quo stirpis vel classis vox eloquentissimu est et nunquam fallitur*7; m) *positivisinus moralis*, iuxta quem moralitas constituitur sive a lege civili (Rousseau, Compté, Littré, Taine), educatione, gentium opinione et consuetudine (Montaigne, St. Lambert, etc.; cf. L) 1691), sive ab statu culturae decursu temporum sese evolventis (Spencer, Wundt, multi ethnologi), sive a libera Dei dispositione (Nominales, Oceam, Gerson, Descartes, Peñendorf)Λ quin admittat thesim in ethica et in theologia certissimam de actionibus pluribus ex se et intrinsece bonis vel malis.

*b) Probabiliter proponuntur et libere defenduntur aliae opiniones, quae fortasse partem veritatis omnes habent et inter se discrepant, potius quam ipsa re, quia cardinem quaestionis non bene distinguunt*¹⁰. Nimirum, agendo de nonna *constitutiva*, non tam quaeritur, ut nobis videtur, de ratione universali quae *indicat* de moralitate actuum in universali, ut putat v. gr. Merkelbacci (1,124), quam de elemento quod constituit moralitatem obiectivam, de eo sci. ex quo prin: < et per se et formaliter aliquod obiectum et aliqua actio ponuntur in ordine morali et in certa specie moralitatis; al: verbis, quaeritur elementum metaphysicam essentiam boni-

K Cf. NouvRcvTh: *Racisme et Christianisme* 66 (1039) 129*231; pratitum: P. Lorson, *Le racisme politique du IIIe Reich** 157-78; J. Eoιλιετ, *L. nr. I la raison et le Christ*: 204-231. Litterae S.C. de Seminariis et Studiorum universitatibus 13-IV-1938, apud NouvRcvTh 66 (1939) 235-236.

n Cf. Tanquerev 11,90-114; Cathrein, *Moralphilosophie* P p.26M1\$

11 Sane natura humana nihil aliud est quam essentia divinitus homini prout dicit principium operandi in ordine ad finem ultimum; unde omnes fini ultuno conformes, etiam naturae rationali sunt congruentes et vidss Quod simili pacto observari licet de recta ratione. Cf. E. Van Roey, *fitw* te caritatis. Quaestiones selectae* (Malinas 1919) p.16-17. Attamen, ut r” videtur, actus *constituuntur* in ordine morali per conformitatrm vel ir-fters^ tem cum natura rationali complete spectata; *manifestantur* nutem in siu l " tate obiectiva per rectam rationem.

tatis vel malitiae obiectorum et actionum moralium constituens, non solum manifestans, neque ulterius obligatorie imponens.

c) In qua quaestione: a) *Plures ex O. P.* proponunt tanquam normam constitutivam proximam et intrinsecam *rectam rationem* humanam practicam, i.e. dictamen rationis obiectivum, impersonate, iudicans conformiter ad legem aeternam; remotam autem et extrinsecam, rationem divinam seu legem aeternam⁵⁰; P) *alti diversi*, ut Lessius, Mausbach, Grödt, Billot, Donat, Noldin, Lanza, etc., dicunt normam constitutivam esse *ordinationem* seu conducentiam *rerum ad ultimum finem*, quia “ea quae sunt ad finem non dicuntur bona nisi in ordine ad finem”⁵¹; 7) *plurique e S. I.*, tam antiqui (Suarez, Laymann, Lugo) quam moderni (Schiffini, Frins, Litter, etc.) alique, ut Bouquillon et Tanquerey” in ultimis editionibus, rectius, ut nobis videtur, contendunt normam constitutivam proximam esse *naturam humanam complete expectatam*, cum omnibus sci. suis relationibus essentialibus, ut creata, vegetativa, sensitiva, rationalis, individualis, socialis, supernaturaliter elevata; remotam autem esse naturam divinam⁵³. Nam moralitas obiectiva respectu hominis debet dicere convenientiam vel inconvenientiam cum aliquo termino intra ordinem subiecti, ad quem ultimo comparentur obiecta et actus ad detegendam bonitatem vel malitiam ipsis obiectivam et intrinsecam. Conveniens autem vel inconveniens aliquid dicitur prout perficit naturam vel eidem nocet. Iam vero, cum haec bonitas vel malitia sit suprema in genere convenientiae vel inconvenientiae, ex qua scilicet homo dicitur simpliciter bonus vel malus, debet ei convenire vel disconvenire secundum supremam suam perfectionem, ideoque secundum naturam rationalem⁵⁴. Hinc patet veritas asserti bene intellecti: vivas secundum naturam.

Unde concluditur: “Recte agit qui corpus rationabiliter nutrit, animum excolit, vitam cum moderamine tuetur, et praesertim qui, per

A Sic v.gr. LEHUY *Philosophia moralis et socialis* T (Parts 1014) 145449; *La raison règle de moralité d'après St. Thomas* (Paris 1930) et Merklebach, I, 124-128, innixi in eo quod ad rationem practicam spectat detegere finem ultimum et media ad eundem attingendum; quibus accedunt alii ut Lottin, *Principes de morale* 1.109-159 (cf. II p.115-125). Secundum Merklebach (1.127) auctores recensiti sub β) confundunt normam cum suo fundamento obiectivo.

⁵¹ S. Thomas. 2-2 q.23 a.7. Tamen favorem Sti. Thomae quaelibet ex aliis quoque sententiis sibi vindicat. Videtur tamen S. Doctor rem non tractasse cum ea distinctione quae nunc proponitur. Circa veram eius mentem disserit, resumens ampliorem eluebrationem, O. Lottin, *Principes de morale* 11.127-137; item Catireix, *De bonitate et malitia actuum humanorum* (Lovaina 1926) 65 ss. Eius existimat diversas formulas quoad rem aequivalere, et a S. Thomas in diversis locis ut tales adhiberi. Cf. Greg X (1927) 338-339.

E Hi duo citari solent saepe pro alia sententia; sed cf. Bouquillon, *Th. m. fund* 65, et Tanquerey IP, 79-81 185. Ultimo hoc loco dicitur tamen: “Quia propter moralitatem definitur actus humani conformitas vel difformitas cum natura rationali et divina bonitate per conscientiam manifestata, seu, ut alii dicunt, conformitas cum lege aeterna per rationem manifestata”.

n Cathrein in monographia *De bonitate et malitia actuum humanorum doctrina S. Thomae Aquinatis* (Lovaina 1926), et cf. quoque Greg 5 (1924) 584-SM; 12 (1931) 447-465; Schol 1 (1926) 413-422 contendit pro S. Thomas normam moralitatis fuisse rectam rationem, sed intellectam ut conscientiam. Contra eum L. Lxnu, *Si la "recta ratio" de S. Thomas signifie la conscience*: RtvThom 8 (1925) 159-166.

* Cf. L. N. Hamel, *Controversia Lchue-Elter-Lottin*: Ant 7 (1932) 377-384.

fidem, spem et caritatem Deo sese coniungit, quia ita perficitur natura humana; hinc temperantia est quid bonum, intemperantia autem quid malum, quia naturae rationali consentaneum est ut cibo et potu non utamur nisi moderate ad perficiendum totum hominem; ita etiam iustitiae actus boni sunt, quia consentaneum est naturae rationali, in suis relationibus cum aliis spectatae, ut cuique reddatur ius suum”⁸.

142. Ulterius, congruenter ad istam ultimam sententiam”: norma *manifestativa* proxima est recta ratio; remota intellectus divinus (cf. D 1703); norma autem *praeceptiva*, subiectiva et proxima est conscientia”; remota et obiectiva, lex aeterna, ex qua ea quae disconveniunt naturae non sunt mere mala sed proprie dicta peccata; obiectiva proximior, lex divina et humana spectata in singulis casibus prout aliquid praecipit, prohibet, permittit, consulit.

Unde concludes: 1. *Nonna quaelibet moralitatis sive comfitac sive incompletae ultimatim semper fundatur in Deo*; sane quorumcumque principiorum moralium fundamentum non potest esse nisi Deus, fons bonitatis moralis cuiuslibet sicut etiam veritatis pariter quorumcumque finium necessariorum et consequentis mediorum necessitatis principium non potest esse nisi Deus, fons obligationis moralis cuiuslibet, sicut etiam legis. Unde non est moralitas, sive radicalis sive plena, sine Deo (cf. n.170-172).

2 *Reprobanda est moralis nova individualismi ethici*, quae, reiectis normis universalibus et perpetuis moralitatis, quorum fundamentum remotum est Deus proximum vero essentia et natura k-minum cum suis relationibus essentialibus semper et ubique valentibus, extollit nuendam existentialismum moralem seu actualistnuc ethicum (Situationsethik), fundatum super circumstantias conditio- nesque reales et concretas in quibus agendum est, secundum quod discernere et eligere deberet conscientia individuals in singulis casibus iuxta convenientias subiectivas momenti praesentis. Sane conscientia individualis, utcumque serio et sincere prosequatur valores superiores personalitatis et Deo Patri adhaereat affectu filii non potest seipsam recte ad operandum determinare independenter a normis extrinsecis, neque actus eos ordinatos habere qui Deo legislatori eiusque praescriptis repugnant. Talis norma moralitatis ex lat omnino a fide et principiis catholicis, nam Deus vult quidem attentionem rectam, sed simul exigit opera in se bona, nec permitti executionem directam cuiuslibet mali propter quodvis bonum intendendum, et in quibusdam adiunctis exigit ut homo vel ipsam v-

²³ Tanquebey, 11,81.

” Ceterum ista controversia, licet magni momenti pro speculativa w morali, nihil fere refert ad praxim; nam quid conforme quid difforme regula morum, scimus vel ab aliis hominibus vel ex dictamine propriae w.ce tiac, omitta inquisitione metaphysica de essentia moralitatis vel de c. norma constitutiva. Circa finalitatem moralem in relatione cum fiindir- timo moralitatis cf. I. RitoMER, *finalité morale des théologien! It* /Iuaustin <i Duns Scot (Paris 1039).

« Hoc omnes orthodoxe cogitantes admittunt in quantum «veruM- pirismo, qui cognitionem moralitatis unice repetit ab experimental! ob»tn. moralitatis, et intuitionisino morali, qui instinctu» aut affection» wtf»! physicae vel spirituali tribuit talem cognitionem.

tam amittat propter animae salutem in fideli observatione mandatorum assccurandam **.

3. *Actus moraliter bonus debet aliquo modo ad Deum referri*, utpote qui est finis ultimus omnium actuum humanorum; et quia non requiritur relatio ex motive caritatis (D 841 1305 1395 1399 1523) aliovc supernatural! (D 642 1022 1025 1040) neque virtualis, sicut dicemus suo loco (cf. n.156), sequitur sufficere relationem naturalem obiectivam, implicitam, quae est in eo quod actus natura sua in Deum referatur, absque speciali intentione subiectiva actuali vel virtuali agentis; porro sic referuntur ad Deum omnes actus boni, quippe qui natura sua conveniunt ordini morali cuius auctor et finis est Deus.

CAPUT I I I

Extensio moralitatis ad quemlibet actum, ad actus externos, ad effectus actuum

143. Iam quaeritur in quibusnam actibus humanis inveniatur moralitas, sci. : a) primo *num in omni actu deliberato*, saltem quatenus ponatur cum advertentia ad ordinem moralem (cf. n.138), habeatur necessario bonitas vel malitia moralis, quin admittendi sint actus moraliter indifferentes; b) deinde, cum actus humani sint maxime varii, interni et externi, voluntatis et aliarum facultatum sub illius imperio, num in omnibus illis, *nominati*TM *in actu externo*, inveniatur moralitas, et quomodo, an formaliter, an denominative, etc.; c) tandem, cum effectus actuum nostrorum quodammodo ad ipsos actus trahantur, num etiam *in eventibus causatis* ab actibus moralibus reponenda sit aliqua moralitas. In qua re sequentia statuimus:

Actus indifferentes

144. I. Actus moraliter indifferentes intelliguntur *qui, deliberate positi, ad normam moralem praecisive se habent*.

Deliberate positi, ergo excluduntur plurimi actus hominum non humani, qui ponuntur ex sola simplici apprehensione sine ratione deliberata, ideoque manent extra genus moralitatis; v.gr. si quis ex contracto more fricat barbam, movet pedem etc.

Praecisive se habent, i.e. neque concordant cum norma neque ab ea discrepant, ideoque morales non sunt aut moralitatis speciem incompletam referunt.

* Cf Pius XII, Allocutio ad Foederationem iuventutis catholicae: AAS 14 (1952) 114-418 (cf. ihid 273-274); I, Fucus, *SduativnsethiJt* i>1 *thcolvuischr* Suhl: Schol 27 (1952) 161-182.

145. II. Distinguuntur actus moraliter indifferentes; a) in ordine naturali et supernaturali, prout considerentur eorum habitudo ad normam morum in oeconomia naturali vel supernaturali vigentem; 6) in SPECIE, si considerentur ratione obiecti formalis mere in se sumpti, sine relatione ad circumstantias et finem agentis, sive sint a) *bene sonantes*, seu ex se magis propendentes ad bonitatem v.gr. visitatio ecclesiae, sive *β) male sonantes*, seu ex se propendentes in malitiam, v.gr. restrictio mentalis; c) *in individuo*, si considerentur cum omnibus adiunctis concretis, circumstantiis et potissimum fine.

146. III. Principia: 1. *Dantur actus supernaturaliter indifferentes, saltem in ordine ad meritum supernaturali strictum de condigno, qui naturaliter honesti sunt*; v.gr. omnes actus boni positi a peccatoribus, imo, ut videtur plura opera infidelium qui nullam notitiam fidei supernaturali habent. Probatur:

Nam quoad peccatores condicio essentialis ad merendum de condigno est status gratiae; quoad infideles autem, ex una parte opera eorum legi naturali conformia non sunt peccata (D 1025), ex altera vero nequeunt dici supernaturaliter meritoria, sive quia fundamentum et initium omnis actus supernaturalis est fides, sive quia non est opus ullum intrinsece supernaturale, sive praesertim quia secundum communioem sententiam pro pluribus istis actibus non habent gratiam supernaturalum nec consequenter ad initium fidei conducunt. Insuper, qui motivum caritatis aliusve virtutis supernaturali requirunt ad actus supernaturales et meritorios etiam in iustis, admittunt actus indifferentes quatenus, deficiente illo motivo, deficiat etiam gratia actualis ad actum mere naturaliter honestum 20.

2. *Dantur actus deliberati quoad moralitatem naturaliter indifferentes in specie*, ut fert communis opinio. Nam in abstracto considerentur, eorum moralitas non potest determinari nisi ab obiecto; iam vero sunt obiecta ex se moraliter indifferentia, cum nihil dicant quod pertineat ad ordinem rationis, v.gr. canere, florem aspicere etc.

3. *Non dantur actus deliberati quoad moralitatem naturalem*

«· Cf. V«MO i «seu, 1,12 io.

59 Cf. Vkkmef.ksch 1.128; plerique censent non in iustis tantum solus in peccatoribus esse actus mere naturaliter bonos, sed omnes fieri « r Supernatural et cMe principium penitentiae in peccatoribus, meriti in i f

railler indifferentes in individuo, ut fert fere consona vox theologorum extra scholam scotisticam 30. Probatur :

S. Scriptura praecipit (1 Cor 10,31 ; Coi 3,17) omnia ita esse peragenda ut exinde gloria Deo proveniat. .Actiones vero quae Deo talem gloriam procurant necessario bonae sunt, reliquae vero malae. Unde non est locus actionibus indifferentibus.

Ratio: Quivis actus deliberate positus cum advertentia ad regulam morum, ponitur sub dictamine rationis ordinantis actum ad aliquem finem, qui tandem aut honestus est aut delectabilis (nam utilis reducitur ad alterutrum); ideoque actus deliberate positus cum advertentia ad regulam morum, saltem a fine accipit moralitatem bonam aut malam. Nam si linis est honestus, actus erit honestus; si autem pure delectabilis, quatenus nullum respectum neque implicitum quidem habeat ad ordinem rectum, actus erit inhonestus, utpote qui pervertit ordinem rerum ad Auctore naturae institutum, in quo delectatio est propter operationem et non viceversa (cf. 1) 1158-1159). Ergo non est locus actui morali in individuo indifferenti 31.

147. Quodsi obiciant scotistae esse actiones deliberatas quas *nemo potest dicere esse moraliter bonas vel malas*, v.gr. fricare barbam, itemque, fines individuates indifferentes, praesertim in quae-
renda delectatione ex actu ad eam ordinato, qui nec contra rectum ordinem sunt neque positive secundum ipsum, cum exhibeant bonum temperatum extra genus honestatis, v.gr. audire concentum musicum ad recreationem, respondemus esse quosdam auctores qui admittunt actus humanos qui non sint morales propter inadvertentiam ad regulam morum (cf. n.138), sive quia difficilior aliquando innotescat, sive quia mens aliis rei momentis occupatur, etc.; sed si adsit advertentia saltem in confuso, homo finem individualcm quantumvis indifferentem intendens, debet considerare suum agendi m. dum in circumstantiis concretis tanquam normae inoralitatis cons«nantem vel secus, ideoque actum in concreto ponere vel bonum vel malum

.....»■ ■ ■

4 w m

¹⁹ Excipiendi Vazquez, *In I* disp.52 c.3.4; Arriaga. *De act. hum* disp.21; Viva, *Cursus theologicus* 11 d.7 q.3; Revt[^]r, *Th. mon* p.1 tr.1 n.55; inter n cmtiores, Walsh, *De actibus humanis* n.558. Pro doctrina scotistarum, cf. Sco. us, *In U* d.41 q.un. corollaria; S. Bonaventura, *In II* âist.41 al q.3 concl.

11 Invocari solet etiam in argumentum textus Mt 12,36: "omne verbum otiosum quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicii". Si verbum otiosum, carens sci. iusta necessitate vel pia utilitate, est nudum, a fortiori opus otiosum. Sed verbum et opus otiosum non dicuntur ea quae periment ad aliquod commodum etiam temporale non deordinatum. Cf. infra n.173.

a Haec ulterius evolventur agendo de fine. Ad rem S. Thomas (*De malo* *1* a.5k: 'non potest contingere quod actus singularis sine circumstantiis fiat, quae ipsum rectum faciant vel indirectum. Si enim fiat quodeunque quando oportet, et ubi oportet, et sicut oportet etc., huiusmodi actus est ordinatus et

Quoad aliam difficultatem opponi solitam, quod *ovinis speciei salvari debeat in individuo*, iam indicatum est moralem indifferentiam esse multis speciem incompletam et sub praecisione aliqua".

Sunt aliqui, ut Suarez, qui admittunt per accidens actus indifferentes in concreto, *quatenus aliquis censeat esse actiones in concreto indifferentes*; sed alii, ut Erins, rectius existimant actus sub tali errore mere speculativo positos cum persuasione quod ulterior ordinatio eorum non requiritur, esse moraliter bonos, quia interpretative tendunt ad finem ultimum**.

§ II. *Actus externi*

148. I. Actus externi quoad moralitatem : Cum moralitas consistat in habitudine actuum ad regulam morum, patet eam ab illis actibus maxime dependere et illis praesertim inesse, quibus principaliter et formaliter debetur actiones ponendas conformes reddere regulae morum. Iam vero, norma moralis per intellectum percepta, per internum actum, voluntatis principaliter et formaliter assumitur vel recitur: insuper eiusdem internae voluntatis est actus aliarum omnium facultatum cum cognita norma morali componere vel non. Unde fluunt sequentia principia, quae ex natura rei et argumentis revelationis probantur.

149. II. Principia: 1. *Solus actus internus deliberatus voluntatis est primo et per se et formaliter capax moralitatis, et de facto ratione sui habet moralitatem*; quod obtinet etiam si nullus alius actus, internus vel externus, subsequatur hum actum internum, ut ab eodem imperatus. Ratio patebit in sequenti principio.

2. *Omnes alii actus, sive interni sive externi, qui sunt a voluntate elicit, moralitatem subiectivani vel forintleni non habent propriam, a moralitale actus interni dislin tam, sed eam habent ex actu interno voluntatis et in relatione ad eum.*

Moralitateni subiectivani vel fornudem; de hac *Sci* agitur in casu, nam moralitas obiectiva et materialis corv

bonus; si vero aliquid horum deficiat, actus est inordinatus et malus*. Cf H q.18 a.9.

c Alias considerationes cf. apud Tanquerey 11,234. Obiectiones solvit p'picuc, pro more, BILLUART, *De act. hum.* diss.4 a.S. Pro historia quaetfioos cf. A. I/AUDJiLLART, *Adiaphorites*; DTC 1,396*398; O. Lottin, *Les actes humaines chez St. Thomas d'Aquin et ses prédécesseurs* in Mine-Vermccrsch (Roma 1935) 1,17-35.

w Cf. Fr ins, *De act. humanis* 11,519-522; Lanza 1,160.

competit etiam actibus externis, et ab ea ipsi actus interni specificantur.

Ratio: Actus nequeunt esse morales si non sunt liberi, cum libertas sit fundamentum et condicio moralitatis; sed actus imperati non sunt in se liberi, sed in quantum ordinantur a voluntate libera; unde etiam morales dicuntur a moralitate actus interni cos imperantis.

3. */Ictus externi nihil conferunt ad augendam bonitatem vel malitiam formalem et simpliciter dictam quae est in actu interiore efficaci, sed corion moralitas formalis non distinguitur a moralitate actus interni efficaci.*

Quaestio est: a) de actibus externis *sensu latiore*, i.e. de omnibus actibus non elicitis a voluntate, sed ex eius imperio ab aliis potentiis etiam inferioribus; *β*) de eis consideratis *simul cum actu voluntatis* quo informantur et cum quo efficiunt unum numerice, v.gr. eleemosyna quae et in quantum datur sub resolutione nunc concepta, et non quatenus ex nova actuatione voluntatis exequentis vetus propositum procedat; 7) de bonitate vel malitia *formali*, nam bonitatem vel malitiam obiectivam seu *materialem* certe habent propriam, eamque communicant actui interno quatenus quasi efficienter eum perficiunt, materiam proportionando cui actus interior extendatur; *δ*) de actibus externis per relationem ad actus internos *efficaces*, i.e. de se sufficientes et proportionates ad actus externos peragendos, si ipsis optio relinqueretur; non de actibus qui de se efficiunt ut actus interiores in executione externa augeantur, quia in virtute unius propositi includi non possunt, v.gr. non de serie sacrificiorum qui sunt in vita religiosa et non includuntur in proposito eam amplectendi, nec de alia potius velleitate, sine seria voluntate, qua quis inefficaci et impari nisu in formulis oblationum etc. feratur ad impossibilia exoptanda, v.gr. ad convertendos universos infideles, reparanda omnia scandala etc.; c) tandem de moralitate formali quae illis correspondere possit *in se sumptis*, i.e. ratione sui et prout sunt mera executio actus interni; non vero prout sunt eius obiectum, et sic communicant suam moralitatem obiectivam voluntati, vel in quantum ab extrinseco possit accidentaliter accedere specialis bonitas praecise propter actum externum, Christo vel Ecclesia sic disponente, v.gr. gratia ex opere operato alligata sacramento in re suscepto, vel indulgentia annexa pio operi execution! mandato. Illis igitur

sic intellectis, actum externum per se non superaddere bonitatem vel malitiam actui interno sic probatur:

Propositio refert *communem doctrinam theologorum extra schoolam Scotislicam* praesertim antiquiorem. Haec, vero, duce ipso Sec-
to communius putat actum externum per se augere moralitatem
actus interni, siquidem: et Dominus in decalogo diversis praeceptu
prohibet malitiam actuum internorum et externorum circa eadem
obtectata in furto et in fornicatione; et iuxta persuasionem commu-
nemque fidelium sensum actus externi peccaminosi manifestarii;
sunt in confessione simul cum actibus internis; et nemo admitti:
aeque graviter eum peccare qui v. gr. mille personas occidere desi-
deret, et eum qui mille de facto occidat.

S. Scriptura sinceram et efficacem voluntatem aliquid
faciendi saepe pro facto reputat, sive in bonum sive in nu-
Ium: "Quia fecisti hanc rem (i.e. habuisti voluntatem absu-
lutani sacrificandi lilium) et non pepercisti filio tuo unige-
nito propter me, benedicam tibi..." (Gen 22,16). 'Omnisqui
viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mediatus est
eam in corde suo" (Mt 5,28) 30. S. Paulus circa collectam
eleemosynarum ait: "Si enim voluntas est prompta, secundum
id quod habet accepta est, non secundum id quod non ha-
bet" (Cor 8,12). Quorum verborum sensus hic videtur:)
unusquisque pro suis viribus eleemosynam conferat, pani::
refert apud Deum quantum confuderit materialiter, aequale
enim animi promptitudinem aequali modo appretiat Deus.

SS. Patres similiter loquuntur: S. Augustinus, v.gr.: y
cui etiam non contingat facultas concubendi cum coniugt
aliena, planum tamen aliquo modo sit id eum cupre, et s
potestas detur facturum esse, non minus reus est, quam?
in ipso facto deprehenderetur" 37. S. Ambrosius comment?)
tur his verbis laudem Domini erga viduam mittentem <b.
minuta in gazophylacium: "Affectus igitur divitem collate-
nem aut pauperem facit et pretium rebus imponit" 38. Et i
Deu Magnus: "Dissimiles quidem substantiae, similes erep-
tiones habere non possunt; sed aequatur plerumque merit
quod distat impendio; quia potest par esse animus etiam d
impar est sensus" 30. Et S. Bernardus: "Quid planius qte 23

« In II Sent. <1.42 q.4 n.2; Quodlibetum 18 n.12; Eintt-BIXilAW. h'
innuit paucos quosdam scotistas deserere opinionem Magistri in lucre
Cf. circa valorem et consequentias eruendas ex his textibus Lakza. II

21 Di libero arbitrio 1.1 c.3 n.8: MI« 32, 1225.

23 De officiis 1.1 c.30: MI/ 16,67.

* Sermo 4 de ieiunio: ML 54,175-176.

voluntas pro facto reputetur, ubi factum excludit necessitas?⁴⁰

Theologi, communiter fere extra scholam scotistarum, sic sentiunt.

Ratio est haec: quod in se nullam habet bonitatem vel malitiam formalem sed solum denominative, non potest eam aliis communicare. Atqui actus externus, siquidem per se et proprie non est liber, ideoque caret fundamento moralitatis quod est libertas, nullam habet moralitatem formalem, sed tantum improprie per denominationem ab actu interno voluntatis tanquam a causa extrinseca imperante, et sic proprium actum perficiente et complente⁴¹. Ergo.

Ad argumenta scotistarum respondetur: «) Deum distinctis praeceptis convenientissime significasse malitiam quae potest adesse etiam in actibus mere internis, vel inefficacibus, quam multi homines secus minus attendissent; β) actum externum esse accusandum, sive per se, quia est vere peccatum simul cum actu interno et totum peccatum manifestari debet, sive per accidens ut confessarius munere suo indicis ac divinae iustitiae ministri fungi valeat in imponenda restitutione, urgenda fuga occasionum etc.; γ) rem mente conceptam et opere executioni mandatam plerumque non habere eandem moralitatem, propter accidentalem variationem quae explicatur n.152e.

150. Unde concluditur: 1. Qui concipit voluntatem efficacem dandi eleemosynam pauperi et impeditur a fure, coram Deo similiter meretur ac si de facto dedisset eleemosynam: non tamen interdum omnino eodem modo, quia actus externus, etiam in hoc exemplo, aliquando informat et complet internum ubi adest⁴³. Vicissim, qui serio intendit furari et impeditur ab officiali publico, malinam furti similem habet, etsi obligatio indemnificandi non existat, propterea quod damnum non fuerit efficaciter causatum.

2. Voluntas omnes infideles evangelizandi, dolores martyrii perterendi, etc., non quidem habet eam bonitatem quam haberet ipsa executio eiusdem voluntatis, siquidem non est medium proportionatum ad illos effectus, quorum obtentio requireret actus voluntatis multo magis numerosos, intensos, diuturnos; attamen utilissimum est optima haec desideria inefficacia favere, quia aliquid participant de ipsa bonitate actus exterioris.⁴¹

⁴⁰ Tractatus de baptismo c.2 n.S: ML 182,1037.

⁴¹ Cf. O. Lattin, *Principes de morale* 1,190-191,

n Cf. B. J. UakT, *De act. hum.* diss.4 a.S.

⁴² Recte Vkrmeersch: "Verum siquidem est in actionem quae fit, mentum intentione derivari; unde dictum est: quantum intendis tantum mereris; unde intentio stricte non supplet actionem quae non fit... Dicitur possit: intentio definit actionem quae fit, actionem vero quae non fit non supplet" (1.99,3). Ideo gradus moralitatis tunc solum aequalis manet, addito actu externo ad internum, cum opus externum quod impeditur non efficit de se ut actus interior augeatur.

sic intellectis, actum externum per se non superaddere bonitatem vel malitiam actui interno sic probatur:

Propositio refert *communem doctrinam theologorum extra schoolam Scottishcum* praesertim antiquiorem. Haec, vero, duce ipso Scotto¹, communius putat actum externum per se augere moralitatem actus interni, siquidem: et Dominus in decalogo diversis praeceptis prohibet malitiam actuum internorum et externorum circa eadem obiecta in furto et in fornicatione; et iuxta persuasionem communemque fidelium sensum actus externi peccaminosi manifestandi sunt in confessione simul cum actibus internis; et nemo admittet aequè graviter eum peccare qui v. gr. mille personas occidere desideret, et eum qui mille de facto occidat.

S. Scriptura sinceram et efficacem voluntatem aliquid faciendi saepe pro factu reputat, sive in bonum sive in malum: “Quia fecisti hanc rem (i.e. habuisti voluntatem absolutam sacrificandi lilium) et non pepercisti filio tuo unigenito propter me, benedicam tibi...” (Gen 22,16). “Omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mechatus est eam in corde suo” (Mt 5,28)^{3°}. S. Paulus circa collectam eleemosynarum ait: “Si enim voluntas est prompta, secundum id quod habet accepta est, non secundum id quod non habet” (Cor 8,12). Quorum verborum sensus hic videtur: si unusquisque pro suis viribus eleemosynam conferat, parum refert apud Deum quantum contulerit materialiter, aequalem enim animi promptitudinem aequali modo appretiat Deus.

SS. Patres similiter loquuntur: S. Augustinus, v.gr.: “Si cui etiam non contingat facultas concubendi cum coniuge aliena, planum tamen aliquo modo sit id eum cupere, et si potestas detur facturum esse, non minus reus est, quam si in ipso facto deprehenderetur”^{3T}. S. Ambrosius commentatur his verbis laudem Domini erga viduam mittentem duo minuta in gazophylacium: “Affectus igitur divitem collationem aut pauperem facit et pretium rebus imponit”^A Kt S. Leo Magnus: “Dissimiles quidem substantiae, similes erogationes habere non possunt; sed aequatur plerumque merito quod distat impendio; quia potest par esse animus etiam ubi impar est sensus”³. Et S. Bernardus: “Quid planius quod

» Im II Seni. <1.42 q.4 n.2; *Quodlibetum* 18 n.12; El b>i.-Bjxr bavx, I, h
influit paucos quondam scotistas deserere opinionem Magistri in hac rc
H Cf. circa valorem et consequentias eruendas ex his textibus I, av/a, J, IH
A be libero arbitrio 1.1 c.3 n.8; MI< 32, 1225,
II De officii* 1.1 c.30: ML 16,67.
* Sermo 4 de ieiunio: ML 54,175-176.

voluntas pro facto reputetur, ubi factum excludit necessitas?⁹*0.

Theologi, communiter fere extra scholam scotistarum, sic sentiunt.

Ratio est haec: quod in se nullam habet bonitatem nisi malitiam formalem sed solum denominative, non potest communicare. Atqui actus externus, siquidem per se, et proprie non est liber, ideoque caret fundamento morabatis quod est libertas, nullam habet moralitatem formalem, sed tantum improprie per denominationem ab actu interno voluntatis tanquam a causa extrinseca imperante, et sic proprium actum perficiente et complente 41. Ergo.

Ad argumenta scotistarum respondetur: «) Deum distinctis praeiis convenientissime significasse malitiam quae potest adesse etiam in actibus mere internis, vel inefficacibus, quam multi homines secus minus attendissent; β) actum externum esse accusandum, <ve per se, quia est vere peccatum simul cum actu interno et totum peccatum manifestari debet, sive per accidens ut confessarius muliere suo iudicis ac divinae iustitiae ministri fungi valeat in imponenda restitutione, urgenda fuga occasionum etc.; γ) rem mente acceptam et opere executioni mandatam plerumque non habere 2jdc moralitatem, propter accidentalem variationem quae explicatur n.152 °.

150. Unde concluditur: 1. Qui concipit voluntatem efficacem dandi eleemosynam pauperi et impeditur a fure, coram Deo similiter meretur ac si de facto dedisset eleemosynam: non tamen interni omnino eodem modo, quia actus externus, etiam in hoc exemplo, aliquando informat et complet internum ubi adest⁴³. Vicissim, serio intendit furari et impeditur ab officiali publico, malitiam furti similem habet, etsi obligatio indemnificandi non existat, propterea quod damnum non fuerit efficaciter causatum.

2. Voluntas omnes infideles evangelizandi, dolores martyrii perfrendi, etc., non quidem habet eam bonitatem quam haberet ipsa mentio eiusdem voluntatis, siquidem non est medium proportionem ad illos effectus, quorum obtentio requireret actus voluntatum multo magis numerosos, intensos, diuturnos; attamen utilissimum est optima haec desideria inefficacia favere, quia aliquid participant de ipsa bonitate actus exterioris.

• *Tndalut de baptisuto* c.2 n.8: MT, 182,1037.

|| Ü 0. Lotiik, *Principes de morale* 1,190-191.

CL Bju.vaut, *De act. hum.* diss.4 a.8.

|| Rrtte VfiMEtMCtt: "Vcruhl siquidem est in actionem quae fit, mentum in intentione derivari; unde dictum est: quantum intendis tantum mereris; intentionis stricto non supplet actionem quae non fit... Dicitur possit: intentio intentionis quae fit, actionem vero quae non fit non supplet" (1,99,3).
 ' , «nitui moralitatis tunc solum aequalis manet, addito actu externo ad intentionem, cum opus externum quod impeditur non efficit de se ut actus intentionis niteatur.

3. Etsi praecipua cura de actibus internis recte ordinandis esse debeat⁴⁴, minime praetermitti vel parvipendendi potest recta actuum externorum ordinatio! nec iure quis sibi persuadebit actus internos vere efficaces se elicere, si non progrediatur ad actus externos quando hi sunt possibiles.

151. 4. *rictus externi materialiter saepe conferunt ad moralitatem actus interni, eius bonitatem vel malitiam augendo*, tum ratione ipsius actus interioris tum ratione effectuum⁴⁵.

Ximirum: a) *Ratione actus interioris*, quatenus actus externi se habent ad modum materiae a voluntate informandae, eiusque; *intensitatem* amplificant in quantum in executione actus, voluntas maiore vehementia fertur in obiectum vel propter delectationem allicientem vel propter difficultatem superandam; *durationem* protrahunt, quatenus voluntas in perficiendo opere diutius perseverare debet quam in eo concipiendo; *multiplicationem* provocant, quatenus occasione actuum externorum interni actus saepe renovantur; *tendendam* ad actus internos renovandos excitant, quatenus actus externi eorumque effectus sunt quaedam experientia et revelatio in anima, eam confortans vel inducens speciali vi ad rem iam gustatam iterum experiendam⁴⁶.

b) *Ratione consectoriorum*, quatenus cum intentio non suppleat actionem externam, eidem ascribi nequit efficacia quae actui externo connexa est: etenim saepe ex actu externo vel *sequitur malum*, ut scandalum, damnum reparandum, etcetera; *vel e contrario bonum*, ut proximi aedificatio, motio et facilitas ad virtutem etc., ex quibus praevisis et permissis vel intentis, moralitas actus externi modificatur; vel *habentur sequelae* speciali dispositione positiva actui praecise externo alligatae, v.gr. poenas canonicas incurrunt qui delictum externo actu complent etc.

Unde concluditur: 1. Fornicatio vehementer desiderata de facti minus nocet animae quam fornicatio reapse perpetrata; nam haec praeparat tentationes frequentiores et vehementiores, estque aliqua prava experientia omnino insanabilis quae nocet virginitati corporis, et animae tollit irreparabiliter secretam vim et aspirati-

⁴⁴ Cf. E. RANWICK, *C'est l'intention qui fait l'action*: CollNamurc 22 (1921) 135-140; LOTTIX, *ZA w du culte. Lu vertu dr religion d'afirh St. TKfJ D'Aquin* (Lovaina 1920) 31-37; Fkínadok, 1,200-201.

⁴⁵ Cf. E. RANWICK, *Moralitas actus externi*: CollNamurc 30 (1936) 108-110.

⁴⁶ Notat Lanza, 1,164 miniis accurate fortasse dicere quosdam auctores "actum externum posse per accidens addere actui interno bonitatem vel malitiam accidentalem, siquidem actus externus nihil proprie addit, nec per se nec per accidens actui interno; sed potius ipse actus internus augetur rarior vel difficultatis vel durationis operis".

ntm quae ipsam confortabat et quadam securitate contra peccatum
rborabat; rosarium devote recitatum maiorem de facto requirit
.-liberatae voluntatis devotionem, quam merum propositum illud
rrtitandi; magnum discrimen habetur inter communionem sacra-
mentalctn et spiritualem.

2. Quia actus externus imperatus a voluntate libera vere est
bonus vel malus, utpote conformis vel difformis rationi, etsi mora-
litalcin formalem habeat derivatam ab actu interiore, et quia cum
«to constituit unum actum moralem ad quem concurrat quasi effi-
cienter ut elementum materiale, et quia saepe est obiectum legis
»l praecepti et influit ad obligationes paenitenti urgendas, *in con-
fnnone declarare oportet non tantum interiorem voluntatem sed*
(.'tui» *exterio rem actum*, siquidem peccatum accusandum est non tan-
tum secundum malitiam formalem, sed ut de facto evenit, scilicet
«impletum et perfectum.

3. *Actus externi magnum habent momentum in re morali*; et-
enim, ut iam dictum est et bene extollunt scotistae, ipsi quoque
sunt obiectum praecepti ut patet in VI et VII mandato (sed cum
hiatione ad actus internos qui simul prohibentur, etsi in IX et X
praecepto iteretur prohibitio ne rudes existiment actum internum
sine externa exeeutione non prohiberi); praeterea tere semper actus
citerior de facto meliorem reddit actum interiorem bonum, el actus
exterior malus ad integrandum unum peccatum cum interiore con-
currit. Imo, plerumque actio efficaciter proposita sed impedita, va-
lurent moralem habet minorem (piam actio exeeutione completa;
cam cum voluntas propositum exequitur, in variis imperiis durat,
repetitur, ut dictum est.

§ III. *Effectus actuum*

152. *Effectus seu eventus, similiter: a) per se nihil con-
inoif ad moralilaIon formalem actui interno superadden-
tem; b) per accidens tamen saepe eam modificant el augent.*

Ad a): Ratio prioris partis patet ex praecedentibus.

Ad b): Quoad posteriorem vero: d) saepe ex dispositio-
ne positiva, divina vel humana, alligantur actui praecise ex-
terno *speciales effectus* qui ex sola voluntate agentis, quan-
lumvis efficaci, suppleri vel obtineri nequeunt, v.gr. gratia
«cramentalis, aureola martyris vel virginis, indulgentiae etc.;
i similiter, *determinatae sequelae* non habentur nisi ex actu
xtirno effective posito, v.gr. irregularitates ex delicto, cen-
surae etc.; c) pari modo, ratione actus externi cum effectu
habentur interdum bona vel mala specialia quae modificant
actum internum, quatenus fuerint praevisa et intenta, v.gr.
aedificatio proximi, onus restituendi etc.

153. In praxi pastorali: 1. Ex doctrina circa non existentiam
iduum in individuo indifferentium *sequitur consequentia consola-*

toria: quod scilicet atque homo agit saltim implicate ex motive honesto, agit bene; imo, ut postea dicemus, etiam meretur aliquid pro fine supernaturali; et hoc extenditur etiam ad eas actiones minus bonas quae imperfectiones positivae dicuntur, et sunt non male sed minus bonae, attestante quoad castitatem 1 Cor 8,38: "Qui matrimonio iungit virginem suam, *bene* facit; et qui non iungit, *utilius facit*".

2. *Aegrotis et impeditis significetur* voluntatem, quantum est de se efficacem, a Deo pro facto reputari, ut solamen et utilitatem habeant ex piis desideriis, impellentibus simul ad maiorem patientiam, fortitudinem, etc.; illis autem quibus facultas est ponendi actum externum clare manifestetur voluntatem nullatenus acquirari voluntati ex se efficaci; in omnibus denique foveantur alta desideria, etiam inefficacia, quia aliquid participant de bonitate ipsius actus externe completi.

3. *Anxietates piorum caveantur*, explicando eis ex negata existentia actuum indifferentium in concreto non deduci obligationem intendendi finem honestum in omnibus et singulis actibus, ne evadant inhonesti. Nam illi actus qui pro scotistis sunt indifferenter pro nobis sunt boni, modo in bono delectabili quod intenditur non sit rectae rationis ordini adversum (cf. n.170-173). Accedit quod plurimi actus ponuntur ab hominibus indeliberate, quin sint boni vel mali, ex eo quod non intendatur neque implicate finis honestus vel inhonestus.

4. Quamquam moralitas formaliter ex actu interno provenit, attenta unitate compositi humani, *a mutuo concursu corporis et animae praescindere non possumus*. Id prae oculis praesertim his habendum est qui educationi juventutis incumbunt; haec enim incompleta, et quodammodo nociva erit, si ad unum tantum clementiae circumscribatur.

TITULUS II

De moralitate in specie: fontes moralitatis

Summa rerum dicendarum. Acturi de moralitate in specie et de morali fontibus, primum proponemus *principia quaedam generalia* (§ 1), deinde *veros fontes* in particulari considerabimus: *obiectum* (§ 2). *finem* (§ 3) nimirum *stantias* (§ 4).

Azarnys-Damen, 1,52-62; Lanza, 1,135-183; Loiano-Grizzana, 1,60-87; Tomkeluack, 1,138-188; Noldin-Schmitt, 1,69-95; Primmer, 1,110-135; Rey, 11,185-236; Vekmeersch, 1,110-112.

CAPUT I

Principia quaedam generalia

154. I. Fons moralitatis est *principium et fons* *tum immediatus unde moralitas actus humani derivatur* *d secundum speciem bonitatis vel malitiae determinatio* *luc*

creto sunt illa elementa efficienter causantia determinatam actuum moralitatem, circa quae versatur cognitio et deliberatio voluntatis in actu humano ponendo ; versari autem potest, et generatim versatur, tum circa *obicctum*. immediatum in quod, tum circa *finem* extrinsecum scu operantis, qui est obiectum mediatum voluntatis, propter quod agit et ad quod obiectum immediatum ordinatur, tum circa reliquas *cicum-*
stanlias sub quibus homo agit. Obicctum est fons immediatus primarius: finis et circumstantiae sunt per se fontes secundarii: ex tribus istis elementis fluere potest moralitas actus humani, etsi non in quolibet actu ex tribus simul hauriatur,

155. II. Principia; 1. *Quia actio humana, ad valorem el moralem aestimationem. quod attinet, esi una, defectus bo-*
c-latis moralis provenire potest tum ex obiecto, tum ex cir-
cumstantiis, tum ex fine; ideo non sufficit ad actionem bonam quod moralitas eius non deficiat ex parte obiecti, si déliât ex circumstantiis aut ex Ime; non autem deficit ex eo quod obiectum vel aliqua circumstantia est mere indifferens, tunc enim actus moralitatem trahit ex aliis fontibus, et potest remanere bonus.

Exinde patet sensus axiomatis: bonum ex integra causa, nidum ex quocumque defectu 47id est, ex nullo fonte fluat immoralitas oportet, ut actio sit ex integro et simpliciter bona15; quodsi ex aliquo fonte profluat, actio corrumpitur ex toto vel ex parte iuxta inferius (licenda (cf. n.155), nam voluntas quae amplectitur aliquid aliqua ratione malum, fit mala.

2. *Ut actus sumat bonitatem ab obiecto, fine et circum-*
stantiis bonis, requiritur ut bonitas eorum praevideatur et in
se intendatur, saltem in actu exercito.

Ratio est quia obiectiva bonitas non afficit voluntatem nisi quatenus fit propria actus humani. Sed actus humani principia intrinseca sunt intellectus et voluntas. Ergo si non detur tendentia voluntatis in praecognitum obiectum, finem vel circumstantias, haec agenti extrinseca manent et non influunt in eius voluntatem, ideoque actus eius non est bonus α illis; bonitas enim est aliquid positivum, quod non attri-

----- 1'1
r Cf. Circa originem et sensum axiomatis, cf. Vermeersck, 1.110.
• Recte notat E. Rawsz (CollatNamurc 22 (192\$) 136): “Ut *simpliciter* à d’cattir actio, sufficit ut sit non *totaliter* bona, quia malum ex quocum- Cût defectu. Lt tamen sit *totaliter* mala, requiritur ut *nihil boni* momliter re- jenatur in ipsa... Quandoque vox totaliter malum legitur ubi simpliciter ma- inscribi debuisset, et viceversa. Inde confusio perpetua.”

buittir sublecto contra vel praeter citis voluntatem, sed positivum actum requirit intendentem bonitatem per se. Attamen sufficit intentio confusa et directa seu exercita, quae nimirum obiectum aliquo motio apprehendat ut bonum illudque appetat conscia bonae naturae actionis, quin reflexa intentio requiratur.

3. *Ut actus sumat malitiam ab obiecto, fine et circumstantiis malis sufficit ut malitia, saltem in confuso praevisa, non vitetur cum vitari possit et vitari debeat.* Nam voluntas, nedum appetere permittatur malum in se, id quod ceteroquin impossibile esset, positive debet illud vitare quantum potest, secus autem afficitur malitia actus cui malum ex obiecto annexum apprehendit: malitia enim per solam privationem vel carentiam actus haberi potest, et amare quod est prohibitum, etiamsi non ametur quatenus prohibitum, iam est contra legem atque adeo peccatum. Hinc, qui ad satisfaciendum fami manducat escam quam cognoscit esse alienam et vellet ut esset propria, ponit actum participantem malitiam furti quamvis secus sit bonus.

4. *Idem actus*⁴⁹ *potest habere: a) multiplicem moralitatem sive bonam sive malam, b) imo, et bonam simul et malam*⁶⁰.

Ratio est ad a); quia moralitas multiplicari potest saltem intra eandem speciem supremam tum ex solo obiecto, quatenus una eademque materia potest esse infecta multiplici malitia obiectiva quae apprehendatur vel multiplici bonitate quae intendatur, tum praesertim ex obiecto simul et fine vel finibus ad quos ordinetur et ex circumstantiis quibus circumdetur.

Disputant num unus idemque actus internus secundum esse physicum potest esse multiplex secundum esse morale, et accipere ex diversis obiectis finibus, circumstantiis, multiplicem et diversam moralitatem. Et quoad militiam quidem multiplicem facilius conceditur, quia sufficit eam praevidisse et non vitasse cum deberet vitari; quoad bonitatem autem, sunt qui censent non appeti eodem actu formali duplicem bonitatem formalem ut obiectum proximum, quia non possit intendi nisi unicum obiectum formale proximum (cf. CaTHRUIN, *Ethica* 145; FRINS, *De act. hum.* 11,155.436ss) et quia idem actui internus non possit accipere ex diversis finibus vel circumstantiis multiplice moralitatem, tunc enim poneretur in diversis speciebus idem actus unitati indivisibilis (cf. FRINS, *o.c.* 1,42-46). Ceterum quaestio non habet motarium practicum, quia agens considerans singulas bonitates obiecti materialis saltem potest "circa illas tanta celeritate varios actus elicere, ut hi quodis modo unus actus esse videantur" (PftSCH, *PraeIctiofies doumathae* III.64§1. Et saltem hoc serum procedit nostrum principium. Cf. etiam Mf.rkuia c),

Haec est sententia fere communis contra paucos, ut Saluanticissrs, *P/bonit. fi malit, act. humt* d.6 dub.1 n.1.

Ad b): quia idem actus potest esse partim bonus, v.gr. ex obiecto vel aliquo line extrinseco vel circumstantia, partim malus, v.gr, ex alio fine vel circumstantia, ut inferius (n.166) explicatur.

156. 5. *.-Id moralem bonitatem actus humani: a) requiritur aliqua relatio ad finem ultimum; b) non vero ex motive caritatis vel fidei aliove supernaturali, nequidem inchoatione; c) incipit relatio actualis vel virtualis explicita; sed d) sufficit obiectiva seu naturalis.* Propositio refert quoad rem doctrinam hodie communem inter moralistas, condemnatis quibusdam erroribus protestandum, baiarum et iansenistarum, ut derelicta sententia quorundam augustinianorum. Sed sensus propositionis ante probationem aliquatenus explicandus est.

Ad moralem bonitatem actus, i.e. ad eius naturalem honestatem; nam ad actiones supernaturaliter bonas et meritorias requiruntur superiores condiciones alibi explanandae (cf. n.203-204.210-212).

Motivum caritatis et fidei exigebat Baius, contendens finem naturae humanae esse Deum, prout est fidei et caritatis obiectum; unde is qui careat fide et caritate Spiritus Sancti poterit quidem virtutum officia implere, sed, deficiente relatione in finem verum, non habebit ipsas virtutes, sed “vitia virtutes imitantia”, Iansenius tradidit amorem creaturae, nisi per caritatem ad Deum virtualiter referatur, esse peccatum quia, cum non liceat quietari nisi in Deo per caritatem, si quis tendit in creaturas eisque utitur non servato isto ordine caritatis, dominatur prava concupiscentia et peccat, nihil enim est medium inter caritatem et culpabilem cupiditatem.

Inchoatione fidei et caritatis supernaturalis ordinandos esse actus nostros ad Deum in actuali providentia tradiderunt post Gr. Ariminensem quidam augustiniani 81, ne sint saltem extrinsecus et venialiter mali.

Relationem actualem et virtuaalem actuum humanorum ad Deum commemorans S. Thomas, docuit sub praecepto cadere non actualem sed virtuaalem; tamen virtuaalem vocat eam quae habetur vi primae relationis seu ordinationis quae in

” Sic potissimum Bertin. *Theologia historico-dogmatico-scholastica* 1.1 c.18.10. < Vous, *Wirw augustinianac* c.3.5. Eis accedebant Sinnichius, Fromond et pauci alii doctores Iovanicensis. Omnes invocabant auctoritatem S. Augustini et 1 Cor 10,31; 16,14; Col 3,17. Cf. I, 1, 154.157.

subsequentibus actibus perseverat; eam autem exigit attento praecepto caritatis, quod urget ut interdum actus amoris in Deum ponantur. Etiam »S. Altonsus invocatur praeceptum Apostoli, saltem intentione virtuali omnia faciendi in gloriam Dei»¹¹M; sed licet rigurosius exigere videatur intentionem virtualem, non sine fundamento capto ex fine articuli ab aliquibus nostrae doctrinae trahitur M.

Relatio obiectiva et naturalis in eo consistit quod agens intendat obiectivam actus sui honestatem, quin eius relationem ad Deum positive appetat vel quolibet modo recipiat. Eam sustinemus cum pluribus auctoribus qui expresse istis terminis utuntur et cum aliis pluribus qui re idem significant cum de intentione virtuali implicita loquuntur

157. Ratio ad a): Aliquam relationem ad finem ultimum requiri patet; quia quicumque agit, agit propter finem et quidem ultimum; hic autem finis qui necessario intenditur in omni actione, licet in communi et confuse, debet coincidere cum Deo ut actio bona sit; non enim potest esse actio bona quae non conducat ad ultimum finem aliquo modo; imo, iuxta quosdam auctores, ipsa bonitas moralis formaliter consisteret in eius ordine et conducentia ad ultimum finem, quia ordo in finem sit norma rectitudinis et bonitatis rei.

Ad b): Ecclesia definivit (D 841) iustificatum non peccare “dum intuitu aeternae mercedis bene operatur”. Similiter damnavit propositiones liai (D 1016 1025): “Non est vera legis obedientia quae fit sine caritate; Omnia opera infidelium sunt peccata, et philosophorum virtutes sunt vitia.” Pariter reiecit has sententias Iansenii (D 1299 1300): “Revera peccat qui odio libet peccatum mere ob eius turpitudinem et disconvenientiam cum natura, sine ullo ad Deum of-

M In II Seni, d.40 a.5. ad 6.

¹¹ L.S. tr. pracamb. n.XLIV.

⁶⁴ Cf. Aertnys-Damf. LSI nota 3.

⁴³ Sicv.gr. Ballerini-Palmieri, 1,112-119; Vermeersch, 1,128; Gvry-Jorio, 1,31; Noldin-Schmitt, 1,87-92; Lanza, 1,156; Genicot-Salsmans, 1,19.

M Plures auctores ex O. P. distinguunt cum Billuart (*De ult. fine* diu.1 a.5) duplicem intentionem virtualem, aliam explicitam, “quando quis vi interdum praeteritae non retractatae operatur et media eligit”, aliam implicitam, “quando quis facit aliquid ex natura sua ordinatum et tendens ad aliquem finem.., sive finem cognoscat sive non, nisi forte violenter et contra naturam sui operis illud detorqueat in alium finem”. Sed fortasse talis intentio subiecti virtuali implicita convenientius et accuratius «licita? obiectiva et naturalis» quatenus “obiectiva, naturaliter vel implicite actio refertur in Deum” actio non aliqua intentione ab operante elicita, sed ipsa sua natura in Deum refertur; nam omne opus bonum suapte natura ordini morali conveniens et (Noldin-Schmitt, 1,87)⁷ Imo. iuxta Lanza (1,156). talis relatio obiectiva merito vocatur actualis implicita»

instituto respectu ; intentio, qua quis detestatur malum et prosequitur bonum mere, ut caelestem obtineat gloriam, non est recta nec Deo placens.” Cf. etiam D 1297 1523 1524. Ex hac doctrina concluditur non requiri neque motivum caritatis, quia secus actus elicit ex aliis motivis, v.gr. spei, essent illiciti; neque motivum fidei, etenim non omnia opera infidelium sunt peccata; neque inchoatam fidem vel caritatem, siquidem licet et mere quaerere gloriam caelestem sibi consulendo sine nullo caritatis, et malum detestari mere ob eius turpitudinem sine respectu ad Deum 57.

Ratio ostendit falsum esse praesuppositum Bai et lansenii; etenim Deus intuitive videndus, est pro nobis terminus ex gratuito beneficio divino naturam nostram ad finem supernaturalem elevante, et, praeter amorem supernaturalcm Dei, existit amor naturalis qui sine gratia elici potest; unde datur medium inter caritatem et vitiosam cupiditatem.

Ad c): Praeter argumentum exebudens hanc doctrinam quod in sequenti puncto adducimus, haec notari possunt: intentio actualis quoad singulas actiones est moraliter impossibilis, ergo non exigitur a Deo; virtualis intentio explicita similiter esset nimis difficilis, quia si esset vere virtualis, deberet influere ut actiones ex priora ordinatione voluntatis ponerentur, ideoque in pluribus plus quam semel in die renovari, secus enim ad actiones non ita proxime connexas non extenderetur, interrupta coniunctione et virtualité per actus disparatos interpositos. Revera intentio virtualis quam proferunt multi auctores, stricte non est nisi habitualis.

5 !*."'

Argumentum ex 1 Cor 10,31 “sive manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite”, quod olim adducelatur interdum ut argumentum necessariae relationis virtualis explicitae, quamquam non merum consilium¹* sed verum praeceptum continere videatur secundum totum contextum, vim non habet; nam eius sensus est negativus, urgendi sci. ad scandalum vitandum etiam in rebus indifferentibus, ut proximus aedificetur, et sic opera illa

b. i
Augustiniani fugerent quidem damnationem propriam doctrinae quatenus docerent fidem et charitatem virtualiter inchoatam requiri; sed lanscnius cantem actualem non exigebat, unde virtualis attingitur in condemnatione.

Scotistae quidem interpretantur generatim verba Apostoli tanquam de referendi ad Deum omnia per intentionem saltem virtualcm. Cf. v.gr. S. IhsAvrxTURA, *In II* d.41 a.1 q.3 ad 1 et ad 6. Sed quoniam S. Paulus “■dirait praeceptum de non scandalizandis sed aedificandis proximis per verba rrbli, haec naturaliter sumi debent in sensu praeceptivo, ad urgendam obii-â tionem aedificandi proximum.

in gloriam Dei cedant. Sensus ergo est iuxta excogitas: Nihil la-
ciatis quod natura sua in Deum referri non possit .

Ad d): S. Scriptura in pluribus locis nihil tradit circa
necessitatem referendi ad Déuni actus humanos, cum ex ad-
iunctis hoc tradendum fuisset si requireretur. Sic apud ?It
19,16-19 Christus Dominus, interrogatus de necessariis ad vi-
tam aeternam, memorat mandata observanda, sed nihil addit
de line extrinseco et explicite cui opera sint referenda. Si-
militer 1 Tim 5,4; Iac 1,27 etc. mentionem faciunt diversor-
um operum honorum, in quibus sola intrinseca operis ho-
nestas attenditur.

Traditio patristica apud S. Augustinum habet speciale
momentum, quia ad hunc provocant adversarii, iam vero,
S. Augustinus saepius docet honeste agere cos qui actus jxi-
nunt ratione ipsorum honestatis intrinsecae; iuxta cum quid-
quid bene /it, eo ipso in laudem Dei efficitur et ad Deum ne-
cessario refertur. “Caritas alia est divina, alia humana; alia
est humana licita, alia illicita... licita est humana caritas, qua
uxor diligitur; illicita, qua meretrix vel uxor aliena... lici-
tam ergo caritatem habete; humana est, sed, ut dixi, licita
est”⁰⁰. In explicanda sententia Scripturae: “Et lingua mea
meditabitur iustitiam tuam, tota die laudem tuam” habet no-
tissima haec verba: “Tota die Deum laudare quis durat? Sug-
gero remedium unde tota die laudes Deum, si vis. Quidquid
egeris, bene age et laudasti Deum. Quando cantas hymnum,
laudas Deum; lingua quid agit nisi laudet, et conscientia tua?
Cessasti ab hymno cantando, discedis, ut reficiaris, Noli ine-
briari et laudasti Deum. Discedis, ut dormias? Noli surgen
ad malefaciendum et laudasti Deum. Negotium facis? Noli
fraudem facere, et laudasti Deum. Agrum colis? Noli litem
movere, et laudasti Deum. In innocentia operum tuorum prae-
para te ad laudandum Deum tota die”⁰¹.

Ratio id ostendit: *Actus moralis, eo ipso quod est secun-
dum naturam hominis, est moraliter bonus*; et agens qui cum
operatur, eo ipso ponit actum pondere proprio et natura sua
tendentem in Deum, quin requiratur quidquam ulterius ad
illius bonitatem; profecto qui, dum agit, scit se recte agere,
ad regulam moralitatis attendit et sic implicite ordinat suam
actionem ad Deum, ideo enim datur norma ut actiones sin!

” Cf. V.gr. Cobnkly, *Cursus Scripturae Sacrae* in h.l.

“ *Senna* 349,2: ML 39,1539.

ll *Sermo in Ps.* 34,16: ML 36,341.

ordinatae ad finem, qui ultimatiin obiective est Deus in actibus bonis.

decedit pcrsuassio hominum etiam piissimorum, qui nullatenus sibi convincunt adesse peccatum cum opera naturaliter bona peraguntur, sine relatione explicita ad Deum.

Unde concludes: Cum elicitur actus in se bonus, de facto procuratur Dei gloria, et nulla apparet ratio cur debeat homo *positive* cl *explicite* conformare suam voluntatem cum divina. Sane, nequit unquam in divinum beneplacitum insurgere; debet quoque generaliter velle ut divina voluntas perficiatur in terra sicut in caelo; tenetur pariter se submittere praescriptis divinis sibi intimatis; at non probatur obligatio conformandi ulterius voluntatem humanam intentioni divinae. Profecto, filius non peccat cum exoptat ut pater bonoribus cumuletur qui ab auctoritate ei denegantur, vel ut iusta ‘ntentia non condemnetur

158. In praxi pastorali: 1. *Maxime commendandum est fidelibus* ut saepe per diem, vel saltem mane, omnes suas actiones Deo explicite reterant, v.gr. per oblationem apud socios Apostolatus orationis in usu, ut purius et securius debitam relationem ad Deum retineant

2. *Puritas intentionis*, alia est omnino necessaria, qua removetur omnis intentio peccaminosa. ne per inordinatum affectum actus saltem ex parte corrumpantur; alia, etsi non omnino necessaria, ad perfectionem in agendo multum confert, in quantum arcet omnem intentionem minus perfectam, et diligenter procuranda est.

C a p u T 11

Moralitas ex obiecto

159. I. *Obiectum est illud in quod actus humanus tendit* [rimo cl *fer se et proxime*, seu illud “quod quasi materia suae actionis voluntati praesentatur” ‘i2. Dicitur:

Illud, sci. res, persona, actus internus a voluntate imperatus, actio externa, quae sunt operationis terminus proximus et finis intrinsecus operis qui primario menti obicitur.

In quod primo et per se et proxime tendit, sci. quando voluntas deliberate agit, tendit in aliquod obiectum; hoc autem non consideratur ut efficiens unum morale, neque cum circumstantiis quae non attinguntur a voluntate in ea actione nisi secundario et per accidens ratione obiecti, neque cum fine, in quem tendit quidem voluntas, sed non proxime kd mediante obiecto; sic in actione furandi utensilium sa-

- **Vinum, i.i.oi.**

erum ad luxuriose vivendum, obiectum morale est re.> aliera iniuste ablata; circumstantia est indoles sacra obiecti; finis seu motivinn rei alienae auferendae, luxuria salienda. Ilace duo accedunt ad modificandum actum furti, constitutum *per obiectum*.

Obiectum non consideratur materialiter et ontologice, seu secundum esse physicum, cui competit necessario bonitas entis et naturae, sed formaliter seu secundum esse morale, cum relatione ad regulam morum, prout sci. subest indicio rationis, illud proponenti ut homini conveniens vel disconveniens, i.e.: a) *quoad elementum obiectivum*, prout est obiectum talis actus, v.gr. Deus prout odic habendus est obiectum malum; peccatum prout paenitentia destruendum est obiectum bonum; β) *quoad eleinentitm subieclium*, prout tale obiectum est in conscientia operantis; potest enim accidere ut obiectum malum apprehendatur propter ignorantiam invincibilem tanquam bonum, et viceversa.

In qua re hoc notandum : a) *obiectum materialiter honestum posse evadere moraliter malum* et viceversa, ut in exemplo supra allato de Deo ut odio habendo, peccato ut paenitentia delendo; β) *obiectum physice unum posse esse bonum et malum*, v.gr. res. aliena ut rapienda vel restituenda; γ) *mdem physice actum posse esse diversae speciei moralis*, ut dare pecuniam ad restituendum, ad eleemosynam, ex donec etcetera : δ) *eundem actum possp esse bonum vel malum, prout a diversis subjectis vel ab eodem, diverso tempore ponitur*, verbi gratia actus carnalis ; e) *actum eiusdem speciei physicae posse evadere diversae speciei moralis*, v.gr. cognoscere mulierem propriam vel alienam.

160. II. Divisio. 1. ***Ratione relationis ad residam morum***, obiectum consideratur: a) *materialiter*, quatenus ex se habet relationem ad regulam morum; b) *formaliter*, quatenus haec relatio simul ab agente cognoscitur. Haec duplex consideratio obiecti moralis saepe, sed non semper, convenit in eodem agente, et propter eam inducitur distinctio inter peccatum materiale et formale, actum materialiter et formaliter honestum.

2. ***Ratione differentiae specificaе***, obiectum potest esse: a) *BONUM*, si est consentaneum regulae morum, b) *MALO* si eidem regulae est disconforme ; c) *indifferens* (pro multis), si ex se nec conforme est nec disconforme regulae morum.

3. ***Ratione nexus*** moralitatis cum obiccto, actus potest esse: a) *ab intrinseco* et in se seu quoad substantiam bonis

relmalus, propter intrinsecam et necessariam relationem conformitatis vel difformitatis actus cum natura rationali, et quidem tam absolute ut nunquam possit fieri contrarium, verbi gratia amare Deum, blasphemare, formaliter contemnere virtutem; quae nunquam, neque a Deo, possunt aliter, disponi"; à) ab intrinseco, non in se seu quoad substantiam, sed ratione alicuius adiuncti aut circumstantiae quae dependet a potestate divina vel humana, v.gr. a dispositione superioris competentis; sic deambulare ex obedientia est actus moraliter bonus ab extrinseco.

Haec inoralitas extrinseca in obiectis malis oritur, vi ipsius legis naturalis, ex alterutro fonte: a) *ex defectu turis in agente*, verbi gratia si occidat innocentem, si rapiat rem alienam, si revelet sine ratione crimina occulta, si peregrat actum carnalem extra matrimonium, etc.; cum iidem materialiter actus in aliis adiunctis possint esse liciti, nacto iure ad illos peragendos; β) *ex fericulo temerario et actione coniuncto*, ne exinde agens procedat ad peccatum, verbi gratia si quis imprudenter legat libros contra iidem, exerceat actus impudicos, ineat matrimonium mixtum, etc.; cum iidem materialiter actus, deficiente totaliter periculo aut eodem prudenter permitti possint esse liciti.

161. III. Principia. 1. *Moralitas fundamentalis actus, humani primo et essentialiter oritur ex obiecto quod primo de se intenditur, ex coque quoad speciem determinatur.*

« *Moralitas fundamentalis*, quae sci. actui intrinsece et essentialiter inest, sicut obiectum sine quo esse non potest.

Interni, quia Concipitur et competit actui ante omnem aliam quae ex circumstantiis proveniat, et quia his deficientibus vel mutatis, adhuc illa habetur vel perseverat.

Essentialiter, quia ipsi actui intrinsece inest, dans ei speciem, non tantum supremam bonitatis vel malitiae, sed etiam inferiorem conformitatis vel difformitatis cum tali virtute etcetera; v.gr. in furto rei sacrae, malitia ex obiecto seu intrinsicà est prima et essentialis.

Tamen verba *primo et essentialiter* nihil statuere intendunt circa principalitatem qualitatis moralis in actu, sed tantum indicant moralitatem ex obiecto esse fundamentalem ante omnem aliam, et per hoc actui intrinsecam. *Regulariter potiore speciem moralitatis actus desumit non ex obiecto et fine operis intrinseco, quod minus intruditur, sed ex fine operantis extrinseco*, qui est magis voluntarius et magis terminans voluntatem; sic in furto patrato ad for-

° Cf. O. Loit is, *Le concept de moralité intrinsèque de Pierre Abélard à 'dii Thomas d'Aquin*, Principes de morale H c 15, 139-141, *

nicandum, malitia prima et principalis est ex obiecto, in iustitia amirum; malitia secunda et accidentalis est ex fine fornicandi; furtum primario *concepitur malum* ratione obiecti, quatenus est ablatus rei alienae iniusta, adeo ut sine hac in iustitia furtum non concipitur, utique vero sine accedente intentione fornicaria; tamen luce intentio seu finis operantis revera specificat eiusdem actum internum, cuius est verum obiectum, et malitiam suam obiecto communicat; unde in furto commisso ad fornicandum habetur tandem duplex malitia *furti et* adulterii; et malitia adulterii in se et propter se intenti est potior quam malitia furti in se sed non propter se intenti. Hinc recte dicit S. Thomas (1-2 q.18 a.6) cum qui furatur ut committat adulterium, magis, per se loquendo, esse adulterum quam furem.

Primo et per se intenditur, sci. obiectum bonum, idemque valet *de* circumstantiis et fine, non solum cognosci debet sed etiam positive intendi sub ratione honesti, ut actus sit moralis et bonus circa illud; obiectum autem malum sufficit ut cognoscatur et non evitetur cum possit et debeat evitari, ut influat in moralitatem actus. Ratio discriminis exposita est n.155,111.

Quoad speciem determinatur, sci. non tantum quoad supremam alterutram, bonam vel malam, sed etiam quoad inferiorem.

162. Probatur ex ratione: a) Hoc principium non est nisi applicatio particularis illius universalis, *quolibet actus specificatur per suum obiectum formale*, ad actus humanos prout sunt morales; nam ut tales sunt tendentia in eorum obiectum formale moraliter consideratum, ut terminum. Ergo ex obiecto convenienti quod ipsis dat speciem, habent bonitatem, et quidem primam et fundamentalem, malitiam autem ex obiecto disconvenienti. Quod valet non solum pro moralitate generica et suprema, sed etiam pro moralitate specifica propria respectivi obiecti, in quantum dicit talem ordinem et ratio alium ad regulam morum.

b) Fundamentalis, primaria et essentialis moralitas actuum est ea *quae illis ante omnem aliam inesse concipitur, tamen sine qua actus concipi non possunt, et quae aliis mutatis invariabilis permanet*. Iam vero talis est moralitas ab obiecto;

M Verba S. Scripturae apud Oa 0 10 "Tacti sunt, abominabile, quae diluxerunt sic commentatur S. Thomas (1-2 q.18 a.2): "homo fit obominabilis propter malitiam operationis: creio malitia operationi, tamen dunt obiecta mala quae homo diligit". Ibidem, haec habet: "Sicut ratio humana habet speciem ex sua forma, ita actio habet speciem ex obiecto. sicut et oratio ex termino. Et ideo sicut prima bonitas rei naturalis attenditur ex quae dat speciem ei, ita prima bonitas actus moralis attenditur ex obiecto convenienti".

“Uiipta, etenim actus ex natura sua primo et per se ad obiectum tendit, et ad ipsum se habet ut ad suum principium formale. Ergo in actionibus humanis imprimis attendendum est ad obiectum circa quod versantur sicut circa proprium terminum; sic v.gr. in ablatione rei alienae domino rationaliter invito, iniustitia inest antequam considerentur finis et circumstantiae, atque independenter ab eis.

Neque obstat: a) *quod circumstantiae possunt aliquando conditae speciem infimam moralitatis in actu humano*, hoc enim catonius accidit, quatenus ingrediuntur ipsum obiectum et fiunt eiusdem principalis condicio et quasi differentia specifica talis actus; *§ quod actus humanus speciem sumit a fine*, quia finis operis idem est atque obiectum, finis autem operantis adiungitur obiecto tanquam condicio accessoria extrinseca adveniens speciemque addens, in quantum actus fit sub influxu voluntatis cuius obiectum est finis operantis*.

163. 2. *Quando obiectum in se consideratum est indifferens, actus sumit primam moralitatem ex fine aut ex circumstantiis*, quae in tali casu locum obiecti obtinent. Nam «i non existunt actus moraliter indifferentes in individuo, ut postea probabitur, cum obiectum indifferens nequeat specificare actum ex se ipso, sequitur quod specificat ex fine propter quem intenditur vel ex circumstantiis sub quibus perficitur; et re quidem vera tunc finis vel circumstantiae per se et primario intentae induunt rationem obiecti primarii in genere moris.

3. *Moralitas determinata vario modo et connexionem cum aliquo obiecto coniuncta esse potest*, ut iam indicatum est;

a) *Ita ut nullo modo a substantia actus separari possit*, et ut consequenter substantia actus nunquam deliberate ponatur quin ipso facto et ab intrinseco habeat moralitatem illam, v.gr., diligere vel odire Deum; nam haec obiecta habent suam qualitatem internam in se et mere propter se, ideoque actiones circa ipsa praecipuntur vel prohibentur tanquam intrinsece et in se honestae vel inhonestae.

b) *Ita ut moralitas determinata non tam firmiter iungatur cum substantia obiecti*, sed respectivus actus aliquando sub aliis adiunctis possit poni sine illa moralitate; verbi gratia occidere hominem generatim est inhonestum, sed aliquando licitum; nam plura obiecta requirunt circumstantiam aliquam ab extrinseco connexam (generatim versantem circa

* Cf. Merkelbach, I, 148; G. de Brogié, *Comment la malice de l'acte dérive de son objet*: *RcchScRel* 24 (1934) 578-605.

in actu homicidii est homicida et fur; nani actus internus quo intendit furari praevisio homicidio, et externus quo occidit ut possit furari, constituunt unum eundemque actum moralem completum, et tamen propter se intentus malitiam suam potius communicat medio non propter se adhibito, in quo, nihilominus, tanquam obiecto actus, est malitia primaria et fundamentalis¹⁷; quia tamen operantis qua talis, utpote extrinsecus, accedit actui interno in esse morali iam ex obiecto essentialiter constituto, tribuitque moralitatem secundariam, etsi actus completus consideretur praesertim secundum finem qui est magis voluntarius et per se amatus, ideoque magis specificativus unius moralis conflati ex actu interno et externo.

Ratio: l inis extrinsecus, pro sua habitudine erga regulam morum, efficere potest in actu morali tum ut sit conformis vel difformis, tum ut sit magis vel minus conformis cum illa regula; v.gr. magis disconveniens est normae moralitatis furari ad se inebriandum, quam merum furari, sicut vicissim magis conforme est dare eleemosynam etiam ad satisfaciendum pro peccatis, quam solum propter misericordiam.

Hinc in S. Scriptura Christus et apostoli extollunt simplicem oculum seu rectam intentionem, exprobant vero men-

^w Cf. 1-2 q.17 a.4; q.18 a.6 etc.; Vermersch, 1,107. Lottin, *Principes de morale* I» 166-167 et alias contendit actus specificari a fine specificatione primaria. Ita profecto si actus consideretur integraliter, prout sci. voluntas intendit obiectum illudque ordinat ad alium finem qui sic efficitur obiectum formale actus completi, sicut ceteroquin fiunt ipsae circumstantiae. Sed relate ad actum interiorem voluntatis intendentis obiectum, finis addit bonitatem vel raritatem extrinsecam. Ad rem Sektillances. *La philosophie morale de Saint Thomas* (Paris 1944) p.48: "La bonté du vouloir intérieur, comme celle de tout acte humain, dépend d'abord de son objet. On peut même dire qu'elle en dépend exclusivement, sans préjudice de restrictions qui ne briseront qu'en apparence la rigueur de cette formule. A la différence des autres actes: actes de l'intelligence, des sens, ou des puissances motrices, l'acte de volonté a rapport à bien et au mal par lui-même: les autres seulement par lui, vu que, par sa nature, la volonté est pouvoir du bien, comme l'intelligence est pouvoir du vrai, et que à son égard, dans l'ordre moral, le bien et le mal doivent donc constituer des différences propres.

Il suit de là que le* circonstances des actes ou leurs fins surajoutées ne ont occasion de bien ou de mal pour le vouloir, que dans la mesure où ils lui imposent un nouvel objet; de sorte que, à parler en rigueur, c'est l'objet qu'elle se donne, et lui seul, qui rend la volonté bonne ou mauvaise.

Exemple: je veux tuer; ma volonté est qualifiée mauvaise par la malice de cet objet: l'homicide. Je veux tuer pour voler; ma volonté est qualifiée mauvaise par la malice de ce double objet; l'homicide, le vol. Je veux tuer pour voler irriter d'égglise; ma volonté est qualifiée mauvaise par la malice de ce triple objet l'homicide, le vol, Je sacrilège. Et ainsi du reste. Ne disait-on pas plus haut: on est bon selon ce qu'on le propose. Or, ce qu'on se propose, c'est l'objet du vouloir. Objet et fin, pour la volonté, c'est tout un. On ne les distingue que pour marquer le pouvoir qu'a la volonté d'enchaîner ses actes; de rapporter les fins aux fins, les objets aux objets. On appelle alors objet, à titre spécial, la fin immédiate, et Ton appelle fin l'objet ultérieur.

tem iniquam et vanae gloriae capiendae (cf. v.gr Mt 6 121 22.33; 1 Cor 10,31).

Unde concluditur: Qui vult in vita spirituali progredi et uberiora merita acquirere, puritatem et perfectionem suae intentionis curet necesse est, pluresque bonos fines amplectatur; quo enim purior, perfectior, eminentior et multiplicior erit intentio, eo perfectior evadet agendi modus.

166. 2. *Haec moralitas secundaria multiplici modo accedere potest ad moralitatem quam habet actus ex obiecto*, sci.

o) *Finis intentus bonus*: a) *bonitatem specificam ex obiecto provenientem saltem auget*, v.gr. si quis visitat templum ad audiendam missam, actum religionis ex fine corroborat; *saepe etiam novis speciebus bonitatis exornat* pro diversitate finium intentorum, v.gr. si quis erogat eleemosynam pauperi in eius conversionem et ad satisfactionem propriorum avaritiae peccatorum, exercet actum misericordiae ex obiecto, caritatis et paenitentiae ex fine; *β) indifferentiam moralem*, quae esset ex obiecto, *tollit*, et actum reddit bonum, ei primam et essentialem bonitatemtribuendo, v.gr. si quis canit ad laudem Dei, vel a vino abstinet non propter temperantiam, de qua nihil curat, sed propter continentiam; *γ) malitiam specificam ex obiecto non tollit*, quia ad mentem Sti. Pauli finis non sanctificat media^o, vel secundum vocem unanimem scholae, bona, quidem intentio finis vitatur ex mala electione mediorum, sed mala electio mediorum non cohonestatur ex bona intentione finis, et quia non obstante fine bono voluntas intendit malum obiecti in se etsi non propter se, verbi gratia si quis mentitur ad liberandas animas e purgatorio. Tamen finis bonus, quamquam proprie non minuit actionis malitiam, minorem denotat affectum ad malum⁰⁰, v.gr. si quis furatur ad eleemosynam faciendam; imo facile potest fovere conscientiam male formatam, qua quis in eo excusetur a peccato et ponat actum subiective bonum.

Unde concluditur: Numquam licet eligere minus peccatum ad gravius vitandum; cuius rei ceteroquin nunquam dabitur obiective necessitas. "Sane quispiam praevidere potest fore ut, nisi tale pec-

* Kom 3,8: "Non faciamus mala ut eveniant bona". Impugnatores Icsuitarum[^]arpe his tribuebant doctrinam contrariam calumniose. Cf. Goyau DAFC II.M7; Stimm 107 (1924) 73-75; Reichmass. *Der Zweck heiligt die Mittel* (Friedrich 1903). Cf. tamen infra conci.3. Pro difficultatibus motis ex S. Scriptura et ex actis Sanctorum, cf. Iorio i,42; infra n.167.

• Hinc S. Augustinus, *Contra mendacium** lain c 8 n.19 (ML 40,529): "Pior em qui concupiscendo quam qui miserando furatur". Et S. Thomas 2-2 q 110 a.2c.; "quanto bonum intentum est melius, tanto magis minuitur culpa odicii".

catinn committat, mains dein sit (v.gr. nisi cum persona soluta peccet, peccaturus sit cum coniugata) sed *libere* jitrinque peccatum committet, et a neutro quod faciat excusabitur¹⁰.

b) Finis intentus malus a) *bonitatem specificum ex obiecto proveniente corrumpit*, saltem partialiter (cf. infra III), nani bonum ex integra causa, seu non tantum ex obiecto sed etiam ex fine, secus voluntas non intendit simpliciter bonum sed etiam malum, imo potissimum malum; β) *indifferentiam ex obiecto tollit* et actum reddit malum, ei primam et essentialem moralitatem tribuendo⁷¹; γ) *malitiam specificam ex obiecto saltem auget*, quin imo, saepe novis speciebus maculat, prout malitia finium intentorum eadem sit vel diversa a malitia obiecti, v.gr. si quis furatur ad se inebriandum, contrahit malitiam furti et intemperantiae.

c) Finis intentus indifferens *probabilius non existit*, ut dictum est contra Scotistas, cum quilibet finis deliberatus relationem aliquam convenientiae vel disconvenientiae dicat ad regulam morum.

167. 3. *Finis malus ad actum ex obiecto bonum accedit, istum ex integro vel partialiter vitiat* in hunc modum⁷²;

a) Totaliter vitiat moralitatem obiecti, et totum actum reddit graviter vel leviter malum, si finis malus est totalis et adaequata ratio actionis et graviter vel leviter malus; sic enim bonitas ex obiecto non intenditur in se ullo modo, sed intenditur tantum ad malum et adhibetur ut medium ad illum finem ex quo primo specificatur actus, v. gr. si quis facit eleemosynam unice ad avertendum aliquem a fide vel unice ad vanam gloriam⁷³.

b) Partialiter solum vitiat actum, etsi simpliciter malum: a) *certo*, si finis malus est partialis, sive primario sive secundario intendatur⁷⁴, et sub levi prohibitus;

*J V'EHXrj-.pscH 1,111. Utrum liceat consulere minus malum et qui paratus est ad maius committendum, videbimus alibi, agendo de caritate.

Cf. E. Raxwez, *C'est l'intention qui fait ruction*: CollatNamurc 22 (1922) 135-140.

71a Nrmirum, finis vel unicus agentis vel concomitans alium finem beotr vel ad eum incepta iam actione accedens, vitiat ipsam actionem touliter vel partialiter; dum finis malus praecedens actionem bonrrm, eique prtfebensix'J sioncm, ipsam nullatenus vitiat.

72 Cf. logio, Γ.30.41, qtn adducit et explicat textus S. Scripturae Mt 6,1. quibus addi solent illi ut 1 Cor 5,6; item Fr ins., *De act. hum.* 11,460-461, cū tamen, probabilitatem concedit sententiae affirmanti actum positum unice M malum finem retinere partem bonitatis quae adsit ex obiecto.

74 Sunt aliqui. ut GuryJorio 1,30, qui censeant finem eviter mate. sit primarius, actum totaliter corrumpere, quia tunc actus eligatur «t π' mentum ad malum; sed iure censent plerique contrarium, quia finwmild, primarius sit, non est ratio totalis agendi, quia finis bonu* non su ».

nam in tali casu voluntas intendit simul utrumque⁷⁰ sub diverso respectu, et bonitatem ex obiecto et malitiam ex fine, quin tendentia in bonum destruat per tendentiam in malum leviter peccaminosam, quia per hanc voluntas non avertitur a fine ultimo, et finis malus concomitanter vel consequenter se habens ad actionem, non influit in huius substantiam, v.gr. si quis det eleemosynam ex vero sensu misericordiae et simul ut vanam capiat gloriam⁷⁰; *β) probabiliter*, si finis partialis malus est sub gravi prohibitus; nam etiam in hoc casu actus manet ex obiecto bonus, quia finis intrinsecus et fines extrinseci boni sunt sufficienter independentes ab extrinseco concomitante, et solum inficiantur aliqua malitia propter relationem subiectivam cum fine malo, v. gr. si quis sincere vult adimplere praeceptum assistendo missae die dominica, etsi intendat aliquid in templo furari⁷¹. Contrarium sentiunt plures: i, quia impossibile sit ut opus bonum cum fine partiali graviter malo placeat Deo (cf. Mt 6,2; Eccl 21,27); sed haec consideratio valet pro merito supernaturali, non pro bonitate naturali actionis (cf. D 1035).

Nec obici potest contra hanc doctrinam ex Mt 6,22-23 locus de oculo simplici et nequam qui totum corpus lucidum et respective tenebrosum reddit (cf. etiam 1 Cor 5,6) quasi Dominus approbaverit omnes actus positos oculo simplici seu ex bona intentione, plane condemnaverit alios positos oculo nequam seu cum mala intentione; nam sensus sententiae dominicae est magis limitatus. Nimirum Christus significat hominis actiones dependere ab affectuum directione (cf. ibid. 6,21); unde nequit animus esse purus ubi cor seu intellectus est avaritia plenus et viceversa

Pariter mendacia quorundam patriarcharum, appetitio mortis a quibusdam martyribus, etc., non justificantur ex fine, sed sunt aut

et retinet bonitatem. Ex antiquis auctoribus plures docuerunt finem praecepti, etiam inadaequatum, destruere totaliter bonitatem obiectivam actionis, sic

*Al gratia Suarez, *De bonit et malit. act. hum.* disp.8 scct.1; Salamanca tr.11 diip.6 dub.1; Ioh a S. Thoma, *In D2* q.21 disp.9 a.4.

Utrum unico actum physico, qui multiplex sit secundum speciem, an duplici actu physico eodem tempore elicitio, utrimque probabiliter ducatur; pro aliis est unus actus, partim bonus partim malus, ideoque contrarius iuxta modum moris; pro aliis verius habentur duo actus et duo fines paralleli, qui considerantur per modum unius, v.gr. in eo qui flammam extinguit partim ad salvandum puerum, in quo bene facit, partim vero ad furandum, in quo male facit. Cf. n.155, IV, nota 49.

Ad rem Vermeersch 1,106: "Cum enim observationem ordinis recti in re, eiusque violationem in altera re simul velle possumus, non est absurdum ut duae actiones veluti parallelae, altera moraliter bona, altera moraliter tamen existant."

Sic v.gr. Prümmer, 1,123; Vermeersch, 1.106.3; McKeehan, 1.155.156,4.º; j* tamen subiungit: "In praxi... fere nunquam fit ut actus moraliter malus habeat finem bonum sufficienter disparatum". Cf. L. Marchal, *Moralité de Cacte* frvwn DTC 10,2466.

V.gr. Lehmkühl 1,100; Tanqueray 11,196; Noldin 1,77,2; Genicot-Saeschke 1,37,1; Marc Raus 1,306.

in priore casu restrictio mentalis in secundo autem inspiratio divina, aut obiective peccata quae in utroque explicatae ex conscientia erronea,

168. Unde concluditur: 1. I $\eta\iota\sigma$ *physice actus* (vel fortasse plures qui in unitatem moralem colligantur) *potest esse multiplex specie secundum esse morale*, si habet obiectum et finem (vel fines) diversae speciei ad invicem subordinatae, ut si quis furatur ad inebriandum proximum et secretum in ebrietate extorquendum (triplex malitia), vel facit eleemosynam ad sublevandum pauperem et satisfaciendum pro peccatis (duplex bonitas); imo probabiliter est multiplex numero secundum esse physicum si fit ob plures fines morales aequae principales et independentes, v.gr. si datur eleemosyna propter vanam gloriam et concupiscentiam (cf. supra, n.167 nota 75); si autem obiectum et finis sunt eiusdem speciei, moralitas remanet unica etsi intensior.

2. *Fines intermediarii, quae tales, nihil ad bonitatem finalem addunt*. siquidem non intenduntur nisi ut media ad ulteriorem finem; coordinate et simultaneae, quorum neuter propter alium existit, diam aequae principales, actum moralem faciunt virtualiter multiplicem, qui diversorum finium moralitatem participat, ut ex priori conclusione constat.

3. *Finem sanctificare media eo sensu recte potest admitti* quod linis bonus bonam facit actionem ex obiecto et circumstantiis indifferentem, vel etiam ex obiecto lege positiva prohibitam, sed ita ut in casu concreto habeatur ratio ab observatione legis plane excusans.

4. *Ex duobus vel pluribus finibus* quorum alter est primarius, alter (vel reliqui) secundarius, *primarius dat actui moralitatem fructificalem*; secundarius vero accessoriam. Actio ipsa erit tunc virtualiter multiplex, ut dictum est; potest esse etiam partim bona et partim mala.

169. In praxi pastoralis, fideles praesertim aegroti alique qui ad multa opera virtutum sunt impotentes, hortandi sunt ut sibi proponant multiplices fines bonos et excitent plurium virtutum motiva, amoris erga Deum, compassionis erga Redemptorem, satisfactionis pro peccatoribus, impetrationis pro infidelibus, etc, ut iuxta eorum bonam voluntatem et intentionem perfectio moralis suarum actionum augeatur.

170. 4. *Ut finis conferat vel augeat bonitatem actui tuo-rali, debet intendi ut honestus honestate saltem implicito, exercita ac negativa; unde non videtur illicitum, moderanti ratione, agere propter delectationem, dummodo linis operis positiva non excludatur.*

Conferat vel augeat, prout sci. actus ex obiecto sit indifferens vel bonus, et ex fine proximo agentis accipiat primariam vel accessoriam bonitatem.

Honestus honestate saltem implicita, sci. actus qui, iuxta superius (n.156) dicta relationem obiectivam ad Deum requirunt, non debent explicite cogitari et necessario ordinari ad aliquem finem proximum apprehensum ut honestum; sed sufficit ut, line operis positive non excluso, apprehendantur ut non illiciti in se ipsis et in toto complexu actionis, et ordinentur iuxta praescriptum rationis modum atque mensuram; verbi gratia si quis deambulat mere ad se recreandum et videt suam actionem ex nullis adiunctis loci, durationis etc. offendere praescriptis rationis seu esse illicitam, non ponit actum moraliter malum nec indifferentem ex line delectabili, sed vere bonum, quia in tali agere delectabili, ut infra probabimus, continetur motivum honestatis ratione circumstantiarum.

Exercita ac negativa, quatenus sci. agens apprehendat se nihil agere quod fini honesto contrarium sit, idcoque a line operis explicite attendendo mere praescindat, cumque a Creatore illi delectationi praefixum reapse implicite admittat et intendat in actu objective honesto, quippe quem nulla ratione positive excludat in intendendo opere 70.

Unde non videtur illicitum..., est consequentia practica, applicata in casu a moralistis hinc inde disputato, num liceat, moderante ratione, appetere delectationem non tantum ut medium ad operationem bonam, sed ex actu in se non peccaminoso, ut finem proximum operantis, praescindendo a fine operis et a relatione delectationis ad eum 80.

Agere propter delectationem quadnjpliciter occurrit in homine: a) (*juin attendatur ad convenientiam* delectationis cum ordine morali, et tunc actus non est humanus sed hominis; b) amando et quaerendo delectationem *ut subsidium utile* pro rectis actionibus, et tunc participat honestatem ipsius actionis rectae; y) quaerendo delectationem *apprehensam ut non voloni*, et tunc voluntas sistit in delectatione tanquam in fine negative ultimo, non quidem agentis sed talis actionis, ad (piam movetur non propter puram delectationem sed propter delectationem

¹ In illustrationem sic Salmanticenses ad casum concretum de matrimonio (*urne fh. mor. tr.9 c.3 punct.3 n.24*): “qui contrahit (matrimonium] vel actum i:u*nlrIn exercet non excludendo finem matrimonii, *m intentione operis* »-., hñem ilhu* intrinsicum, quamvis ad illum non attendat; et sic, quamvis ihoi nnes matrimonium vel copulam sollicitet, hoc fit retento fine proprio

Sane, omnes concedunt delectationem in esse a ratione moderandam; ex actu tto nunquam licite quaeri; cum actu bono naturaliter connexam, recte appeti; Imm, stimulum vel subsidium utile ad operationem bonam, licite intendi; i:u*nlrIn ultimum in quo sistat tendentia voluntatis, semper esse peccaminosam.

lationem nt non malam apprehensam; δ) *sistendo in delectatione tanquam in fine* simpliciter ultimo, et tunc agitur propter solam delectationem, cum virtual! contemptu ordinis divini, in quo est peccatum.

171. Propositio ista non refert doctrinam unanimem in quaestione. Ei adversantur:

a) De facto, Baiani, iansenistae, quidam augustiniani, ut Norris et Berti, qui requirunt ad actus honestatem ut explicite referatur ad Deum finem ultimum; item alii qui exigunt ut finis intendatur formaliter ut honestus.

b) Saltem quoad expressionem³³: a) *turcs rccentières*-*exirscholam scotisticam*, qui requirunt intentionem positivam finis qui sit honestus et cognoscatur qua talis, ad hoc ut actus sic tendat explicite ad finem ultimum, quamvis non sit necessario amandus praecise et expresse quia honestus; secus, opinantur, inverteretur ordinatio divina quae adnectit delectationem operationibus, tanquam medium et stimulum earum; β) *scotistae*, qui sentiunt finem delectabilem, etiam eum qui non sit contra praescriptum rationis, semper facere actionem moraliter malam, quando actus ex se ipsis est secundum finem intrinsecum ordinantur ad aliud quam ad voluptatem, v.gr. manducatio quae est ad nutrimentum; indifferentem vero, quando delectatio est finis naturalis actionis, v.gr. in concentu musico qui est ad aurium recreationem⁴³.

<||

Adversus auctores, ut diximus, non tam recte fortasse quant formulis contrarios, quos sub b) indicavimus, sustinemus cum: pluribus sententiam in declaratione sufficienter expositam: dummodo voluntas alium finem honestum positive non excludat, nec inordinate procedat in suo actu moderate delectabili, non est illicitum delectationem ut unicum finem proximum explicitum appetere in opere ex se non malo, ideoque actio erit moraliter bona.

172. Probatur: a) ^M*Damnata est doctrina sustinens illiutalon actuum qui ponuntur propter mercedem seu beatitudinem aeternam*, quae est summe delectabilis fruitio^M. Cur hoc, si non liceat agere propter delectationem?

w Nam quoad rem "controversia minus practica est, quia qui debito » et ordine ponit actum natura sua ad finem honestum ordinatum, nec finem positive excludit, passim diu finem positivum includit, utut forte confuse et ruisse tantum". Woutkrs, *Tractatus de virtute castitatis et de vitiis otfrffir*

<< V.gr. Marc-Gkstermaxn 1,307; Leiiu, *Philosophia moralis et scutclW* Primer 1,125; Aertnys-Damkx 1,61; Mirkf.â.rao< 1,1*8-161; Iwnit-' r>U 1.41; WoutErs 1,243; Dumas, *Th. m. thomistica* I th.16; i.ornn, />' pcs de *Morale* 1,178-180.

w Sunt etiam qui distinguunt inter delectationes magis ammiH, r* verbis gratia vel tactus, quas non liceat unquam propter se appetere, et J magi'» elevatas, auditus v.gr. vel intellectus, quas liceat niodcratA pfOp^* appetere. Sic v.gn Viva, *Damnatarum thesium theologica* IπiIμ ad

•<l **Intererrares** lanscnistaruin ab Alexandro VIII (B 1300 IJOJi i'

b) Finis qui abstracte consideratus apparet indifferens, verbi gratia delectatio, *in concreto autem*, attentis indole operis et circumstantiis temporis, loci, moderationis etc., *ordinatur secundum rationem, est moraliter bonus*; nam sub his adiunctis re vera actio delectabilis non tantum naturae animali sed etiam naturae rationali est conveniens, et homine plane digna. Sane, qui delectationem quidem quaerit, at secundum normam rationis temperatam et circa obiectum licitum, is minime more brutorum sed vere ut ens rationale procedit; proinde secundum normam moralitatis, cum in intendenda delectatione iuxta rectam rationem temperata et ut tali cognita, voluntas revera, etsi modo implicito et exercito, intendat bonum honestum⁸⁵. Profecto, delectatio ex Dei ordinatione et ex intentione naturae adnectitur operationibus ut homo ad eas alliciatur; sed ut delectatio possit allicere, debet excitare appetitum. Iam vero, quod appetitum excitat iuxta divinam ordinationem et intentionem naturae est digne in se et propter se appetibile «eu habet rationem linis partialis, nihilque deordinatum apparet si homo cedit illis invitamentis dummodo teneat modum temperantiae, quia sic implicite intenditur ipsa operatio propter quam posita est delectatio. Ergo ex ipsa ordinatione divina delectatio, quae est propter operationem et sub hoc respectu medium ad opus, est etiam finis operis in quantum excitat ad opus, quod sub hoc respectu habet rationem medii.

c) *Praxis quoque fidelium suadet*; nemo enim, quantumvis pius, censet se peccatum committere quando delectationibus naturae moderate iuxta praescripti rationis indulget, de nullo fine honesto sollicitus. Alia doctrina cos angeret et innumeris exponeret scrupulis, adeo ut etiam theologi contrarium nobis opinantes, in praxi ad nostram doctrinam accedant*.

d)*Theologis anterioribus Patri Ballerini, quidquid interim insinuetur, haec doctrina quoad rem non fuit extranea.*

' v.gr. Su v r e z scripsit : “duobus modis potest homo ope-

¹⁰ qtn quis detestatur malum et prosequitur bonum mere, ut caelestem obtineat gloriam, non est recta nec Deo placens. Quicquid etiam aeternae mercedis

Dei famulatur, caritate si caruerit, vitio non caret, quoties intuitu licet operatur.”

* “Dum vult actum seu rationis ordini consonum, profecto virtualiter vult et propter quae actus est consonus ordini rationis, quamvis de his tunc non dicitur, etiam haec prorsus ignoret” (Ballerini-Palmieri VI,565).

* Sic v.gr. quoad usum matrimonii scribit D. Drummer 111,692; “in praxi cum non sunt inquietandi, si exercent actum conjugalem modo ordinario modo, quin actualiter cogitent de aliquo fine particulari”.

r In 1-2 tr.33 disp.9 sect.3 n.9.

rari propter sublevandam necessitatem naturae vel etiam corporis commoditatem: primo considerando solum humanam naturam ut animalem, alio modo considerando illam etiam ut rationalem, quod fit quando ad operandum propter commoditatem naturae adhibet homo rationis regulam. Prior ergo modus non sufficit ad honestatem actionis”. Similiter MASTRUS: “vocare solemus recreationem honestam, lusus honestos etc., quatenus in eorum delectabilitate, quae est ratio volendi et obiectum formale talium actuum, mensura a ratione praescripta servatur, et ob hanc mensuram servatam, honesta nominatur” Quoad S. Thomam, verum est eum, quando agit de Creatore statuente ordinem totius naturae, asserere delectationem esse propter operationem et non e converso⁸⁰, quod ceteroquin omnes debent agnoscere; sed in aliis textibus admittit delectationem posse habere rationem finis, et ut talem esse licite in se appetibilem⁸¹. Ex posterioribus plures sive extra sive intra Societatem Iesu, explicationem nostram tenent, vel saltem non impetunt⁸¹.

173. Obiciuntur in contrarium: a) *verba Domini* apud Alt 13.36: ‘Dico autem vobis quoniam omne verbum otiosum quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicii’, quibus adicitur consideratio Pseudohieronymi: “Si de verbis otiosis redditi ratio, quanto magis de operibus?”. R. Sed verbum vel opus otiosum non est quod per intentionem loquentis non dirigitur in alterum finem honestum, sed quod absque rationabili causa vel utilitate, ideoque non moderante ratione, profertur. “Non omne verticilliosum est otiosum...; quia etiam in iocis contigit esse virtutis eutrapeliae” S. Ignatius in exercitiis haec tradit: “Vitandum: otiosius super verbum otiosum, quale esse intelligitur quodeumque nec loquenti nec alteri prodest, nec eo etiam animo profertur ut afficiat utilitatem. E converso vero minime otiosum censendum est verbum illud quodeumque ad animae vel propriae vel alienae, aut ad corporis aut rei etiam temporalis commodum pertinet...”⁸⁴.

b) *Doctrina ab Innocentio XI damnata*: “comedere et bibere tamen que ad satietatem ob solam voluptatem non est peccatum, minus non obsit valetudini, quia licite potest appetitus naturalis suis alimentis frui. Opus coniugii ob solam voluptatem exercitum, omni pe-

⁸⁰ *In II Sent.* disp.5 q.4 a.3 n.196.

⁸¹ *Summa contra gentiles* 1.3 c.26; cf. 1-2 c.4 a.2 ad 2.

*» Cf. v.gr. 1-2 c.2 a.6 ad 1; q.25 a.2; *In II Sent.* c.14 q.1 a.5.

Sic v.gr., praeter Baillet-Latour-Palmieki (1.172-173). VI.551-VU; *Thomae Aquinatis Opera* 1.89; Bouquillon, *Th. m. fund.* 361; Taxquerey 11.202-203; Waffkuik *thcol. de tin. cardinat.* I (Bruja- 1889) p.118-119; Cn. Pescii. Pw/r.L. I. III.673; Genicot-Salsmans, 1,181; Frins, *Hic iul. hum.* II.501-500; *Virgines* J.J05; Dr. la Barre, *La morale d'après St. Thomas et les thomoguns*; *ques* (Parts 1911) 51-54; Lanza 1,152.

⁸² Ex apocrypho *Breviarium in Psalmos* Is. 16; .II, .6, '10.

⁸³ S. Thomas, *In II Sent.* d.40 a.5 ad 8.

⁸⁴ *Exercitia spiritualia* n.40.

tus caret culpa ac defectu veniali" (D 1158-1159). Ergo delectatione uti ob solam voluptatem, quin ulterior finis intendatur, est

R a) Sed doctrina loh. Sanchez, unde 1.* propositio deprompta ut*, agebat de manducatione “absque necessitate solum ob delectationem: nem captandam”, i.e. de voluptate sine respectu ad normam rationis quae mensuram ac modum praescribit, ne usus delectabilium bona altioris ordinis impediat sed potius promoveat, et implicite intendat in delectatione ad agendum secundum ordinationem divinam impellente; nam ordini rationis consentaneum est quod homo allidatur ad agendum appetitu delectationis, quippe quae in talem finem actibus hominis annexa est °".

3) Accedit quod propositiones istac simul cum aliis et globaliter damnatae sunt “*sicut iaceit*”, i.e. sine distinctionibus et “ut minimum tanquam scandalosae et in praxi perniciosae” (D 1215). Iam vtro id in eis absque dubio obtinet, nisi declarationes et restrictiones apponantur. Profecto in propositione prima ratio universalis additur “quia licite potest (quis) appetitus naturalis suis actibus frui”, cum nemo nesciat appetitum hominis saepe tendere ad illicita, et vocem “frui” proprie applicari delectationi quae rationem finis ultimi habet; praeterea moderamen rationis nullum aliud ponitur nisi quod non obsit valetudini, quo attento non tantum ad saturitatem, et decet hominem, sed ad sacietatem more brutorum edere et potari approbatur.

In propositione secunda, autem, cum “sola” voluptas indicatur tanquam finis, positive excluduntur restrictiones quoad moderationem, relationem convenientiae ad bona matrimonii, etc., quas recta ratio exigit in delectatione ex opere non malo petita, et per actum obtenta qui natura sua ad finem operis finesque ulteriores implicite seu virtualiter dirigatur.

r) Principium posuit S. Thomas”: est delectatio propter operationem et non e converso”. Unde licet quidem agere cum delectatione, vel etiam delectationem petere tanquam medium, sed non agere propter eam, testante etiam S. Augustino: “non licet uti fruendis aut frui utendis”, i.e. adhibere finem quasi medium vel viceversa.

R. Hanc doctrinam omnes admittimus” in quantum consideratur ordo lotius naturae; sed in quantum consideratur actio aliqua delectabilis in concreto, delectatio potest esse in se appetibilis, utpote quae excitat ad agendum secundum ordinationem divinam; in ca ergo delectatione quaerenda secundum modum et mensuram quam recta ratio postulat, homo agit ut ens rationale, etiam si agatur

45 *Stlatae disputationes* 2 n.14.
M Ci. J. Becker, *Die moralische Beurteilung des Umgangs aus Lust*, ZhtbTh 26 (1902) 44S.465J 73 700.
Ad rem, ut videtur, S. Alfonsus 1.5 n.44: “quamvis aliquis accedens ad DTAim non cogitat de conservatione vitae, sed solum de cibi delectatione..., proptem peccat, quia talem delectationem, *saltem virtualiter* [i.e. implicite] rjt propter conservationem vitae”. Sane merum moderamen rationis normaliter u includit implicitam ad finem operis relationem
• Con/ra /teutes 1.3 c.2f»; cf. 1-2 q.4 a.2 ad 2.
* VnfcnXRSCH audacius sic respondet (I,105,4d): “nihil nos obligat ut u-c-n qua legislator intentione agamus: finis legis non cadit sub legem”.

de sensuum delectatione. Est enim homo rationalis simul et animal; unde appetere quae naturae suae animali conveniunt sub ductu rationis, nullatenus dedecet eius naturam rationalem, cui cura est etiam de parte animali. Imo, oportet moderatam delectationem capere, ut animus fiat promptior ad virtutem.

174 Unde concludes: 1. *Non licet delectationem capere ex actu pccaminoso, neque in opere delectabili finem operis ipsius positive excludere;* quodsi positive excludatur affective simul et effective, aderit peccatum grave in materia gravi; si vero affective tantum et non effective excludatur, peccatum erit leve, siquidem voluntas primaria et efficax, quae manifestatur in operando, imponitur vellitati et intentioni secundariae ac inefficaci contrariae; imo aliquando ratio deordinationis in ea exclusionem mere intentionali finis operis, fere nullum peccatum erit¹⁰⁰.

2. *Licet delectationem cum actu bono naturaliter connexam experiri;* eandem, moderante ratione, ut medium ad operationem intendere; imo etiam ut finem proximum explicitum, a quo finis operis negative sit exclusus in quantum animus ab eo praescindit, ita tamen ut per ipsam rectam positionem actus, implicite ille finis intendatur et non agatur propter *solam* voluptatem.

175. In praxi pastoralis: 1. *Attendatur nos minime vnfetere nostra doctrina exercitium mortificationis christianae,* aut negare periculum quod in quaerenda delectatione existit dictamen rectae rationis transgrediendi, aut non vehementer commendare delectationis cuiuslibet, praesertim sensibilis, moderationem, mediante ratione et praxi christianae austeritatis. Si liceitatem actus propter delectationem secundum dictamen rationis positi vindicamus, consulimus tranquillitati conscientiarum piarum, minime in hoc intendentes viam perfectionis christianae proponere.

2. “Ferendi non sunt theologi, qui hinc, negant dari actus in individuo indifferentes, inde vero ad moralem bonitatem actus absolute exigunt ut positive intendatur finis honestus: rigor enim huius doctrinae nimium adversatur menti et praxi fidelium, quibus persuassum non est in omnibus actionibus quaerendum esse finem positive honestum, ne sint malae... E: sane intelligi nequit cur, e.g. mala sit actio, qua quis conatur abigere sensum frigoris solum ad levandam hanc molestiam absque altiore fine; ergo bona est vel saltem indifferens: scotistae eam dicunt indifferentem, sed iuxta theoriam expositam, dicenda erit moraliter bona, si agens eam in concreto licite iudicat et qua talem explicite intendit” 101.

Cf. Mesma ECKK. *Tract, de actibus humanis* 67.

• 101 Noldin-Schmitt, 1,95.

CAPUT IV

Moralitas ex circumstantiis

176. I. *Circumstantiae* sunt *condiciones morales* quae ad moralitatem actus iam constitutam accedunt tanquam *accidentia*, eamque sive *quantitative* sive *qualitative* sive *utroque modo* *modificant*. Dicitur :

Conditiones morales, i.e. adiuncta quae se habent sive ex parte obiecti, sive ex parte subiecti, sive ex parte rerum et condicionum externarum adiacentium quae extra moralem actus substantiam versantur : et quidem adiuncta moralia, non physica, nam haec sunt moraliter indifferentia, ideoque ad moralitatem modificandam non influunt, v. gr. quod quis furetur mane aut vespere, ope falsae clavis vel verae etc.; e contra circumstantiae morales quas consideramus attingunt actum secundum esse morale, bonitatem aut malitiam sive augendo vel minuendo, ut si quis auferat rem alienam magni vel parvi pretii, sive quoad speciem mutando, v. gr. si auferat rem sacram.

Ad moralitatem actus iam constitutam, i.e. actus habet iam moralitatem ab obiecto independentem a circumstantiis, et ea moralitas modificatur per circumstantiam, v. gr. quod sit aliena res quam aliquis furatur non est circumstantia furti, utique vero quod talis res sit summi pretii vel sacra. Quodsi actus ratione obiecti sit indifferens, vel si aliqua ratione eius esse morale essentialiter mutetur a circumstantia, tunc moralitatem specificam capit ex circumstantia intenta, quae ideo convertitur in obiectum actus ; v. gr. si quis volens furari, non a divite, sed ab inimico paupere furatur propter odium, haec circumstantia finis non manet extra substantiam actus sed transit in huius obiectum.

Unde concluditur: A circumstantiis stricte dictis distinguere oportet actus sive internos sive externos qui passim ponuntur durante actu principali, sed ut actus omnino distincti, v.gr. distractiones durantibus exercitiis spiritualibus, curiositas in assistentia missae, etc.; tunc exercitia pietatis peraguntur et missa auditur *cum* distractionibus, sed non *propter* distractiones, quae ipsum actum missae audientiae non afficiunt.

177. II Divisio. 1. Ratione influxus in moralitatem, circumstantiae sunt: *a) Mutantes speciem* 102) si genericam vel specificam naturam actus sic afficiunt ut moralitati quae est ex obiecto aliam *superaddant*, ex qua constituitur nova species moralis (cf. 1-2 q.80 a.10; q.88 a.5) sive *a) theologica*, si actus ex obiecto levis fit propter circumstantiam gravis, verbi gratia mendacium propter damnum inde proveniens, vel viceversa, v.gr. furtum propter quantitatem parvam, sive *β) moralis*, si moralitati quae est ex obiecto alia adiungatur ob specialem relationem ad regulam morum quam habet circumstantia, quae sic convertitur in partiale obiectum vel specialem circumstantiam obiecti, v. gr. ratio sacrilegii in furto rei sacrae;

b) Non mutantes speciem 108, si naturam actus intra eandem speciem tantum modificant, quia non important quidquam specialiter conveniens vel repugnans naturae rationali, sed tantum ratione prioris circumstantiae aut condicionis obiecti habent moralitatem, v. gr. secundum magis et minus, intense ac remisse, diutius vel brevius etc.; et hae quidem sunt sive *a) notabiliter aggravantes vel minuentes* si in materia quantitativa circumstantiae seorsim sumptae, ratione numeri, ponderis, mensurae, sufficerent ad constituendum peccatum grave, v. gr. si quis auferat horologium aureum; in aliis autem materiis (duratione, intensitate etc) notabiliter excedant modum ordinarium agendi, v. gr. si quis per totum annum in odio patris perseveret; sive *β) leviter aggravantes vel iniunctes*, si seorsim sumptae in materiis respectivis non excedant ordinarium modum agendi.

2. Ratione termini quem afficiunt: *a) Subiectivae*, si pertinent ad subiectum agens et actum ipsum non attingunt nisi externe, v.gr. maior vel minor advertentia, voluntaries per metum, passionem etc. modificata; *b) Obiectivae*, quae pertinent ad obiectum illudque extrinsece attingunt, ut v.gr. ratio iniustitiae in adulterio, sacrilegii in fornicatione sacerdotis etc.

Frequentiores occurrunt: circumstantia falsi in detractone; rei aut tamen sacri in furto; voti, matrimonii, consanguinitatis aut affinitatis in luxuria et in bus externis, et plerumque in internis. Mesmae ille, *Tract. de hum. l.* in frequentiores occurrunt: *quantitas*, praesertim in iniustitia; istud in ira, invidia etc.; *duratio*, in peccatis internis odii, delectationis morosa* cft et in quibusdam externis, ut iniusta dilatione restitutionis, occasione

cft Mksmaf.ckr, 0. et Le,

**. Aequo iure dicunt aliqui circumstantias stricte munientes moralitatem non esse, sed potius non addentes actui maiorem bonitatem vel malitiam» rff in eo qui brevi tempore orat vel levem quantitatem furatur.

178. III. Recensentur septem sequentes: quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando.

Quis, denotat non ipsum subiectum operans secundum se, sed specialem condicionem seu qualitatem accidentalem eiusdem (dignitatem, officium, particularem obligationem), v.gr. quod sit sacerdos, medicus, voto constrictus, etc. Quando *officium* vel *specialem obligationem* indicat, actui bono vel malo *novam* bonitatis vel malitiae speciem affert (sacrilegium, iniustitiam, impietatem) v.gr. si Emicatur persona voto castitatis ligata; *sectis est mere aggravatis*, urbi gratia si vidua pauper mittit duo minuta in gazophylazium (cf. Mc 12,41-44).

Quid denotat non ipsum obiectum seu materiam (quae ad substantiam actus pertinet) sed accidens illi coniunctum, puta quantitatem vel qualitatem, quatenus influunt in moralitatem actus, v.gr. furtum in magna vel parva quantitate de bonis laicis vel religiosis. *Saepe mutat speciem*, ita in actibus circa alterum in materia castitatis, ratio complicitatis; in materia religionis, ratio rei sacrae. Quando sd circumstantia ex parte agentis speciem mutat, id quoque facit eadem qualitas ex parte obiecti; unde duplex est malitia in adulterio, iniustitiae et intemperantiae; in carnalitate cum eo qui habet votum castitatis, intemperantiae et peccati contra religionem infidelitatis secundum communioem sententiam, si votum erat primum; certo sacrilegii, si votum erat publicum); in incestu, peccatum contra temperantiam et pietatem, etc.

Ubi non nudum locum denotat, sed qualitatem loci conferentem actui aliquid bonitatis aut malitiae specialis, raro notabile si intra eandem speciem manet; exemplo sit locus sacer respectu orationis. Sui/JW *mutat speciem* in actibus "externis"; addendo modalitatem specialem religionis vel caritatis. Quoi! speciatim rationem loci sacri spectat, peccata externa omnia, etiam occulta, in loco sacro commissa inde contrahunt malitiam sacrilegii et quidem gravem si ab Ecclesia specialiter prohibita sunt (cf. c.1172) aut loci sanctitati graviter adversantur, ut homicidium, choreae, repraesentationes theatrales, furtum rei sub Ecclesiae custodia repositae. *Rarius aggravat*, sci. in actibus internis, qui non ita directe cum loco habent relationem, v.gr. meditatio in ecclesia peracta, turpis cogitatio in eadem, etcetera.

Quibus auxiliis, denotat media specialia adhibita ad agendum, quatenus modificant moralitatem, v.gr. pecunia furto ablata ad se inebriandum, arma prohibita ad occidendum. *Speciem modificant* si media specialem moralitatem important, uti usus magorum ad puellum seducendam vel confessionis ad sollicitandum. *Secus aggravant*, urbigratia, si sacerdos inducitur ad mentiendum, arma eliguntur quibus inimicus occidatur inter cruciatus, etc.

Cur, ut circumstantia distincta a line de quo actum est in paraphrasi praecedenti, denotat finem extrinsecum operantis (non intrinsecum operis), et quidem talem qui exerceat influxum ordinis ordinarii, seu non sit determinativus voluntatis ad agendum: nec totaliter, quia tunc efficit obiectum formale unicum actus voluntatis, neque superadditus principali eique parallelus, quia tunc in unico actu essent duae vel plures formalitates, v.gr. munusculum datum ex vero motu misericordiae simul cum spe conciliandi ulr. animum donatarii.

Quodsi aliquando identificatur cum fine intrinseco operis, v.gr. si detur eleemosyna ad sublevandam pauperem, desinit esse specialis circumstantia finis, de qua nunc.

Quomodo, denotat specialem modum moralem, accidentalem, subiectivum, positivum vel negativum, quo fit actus internus vel externus (iussio, consilium, consensus, palpo, recursus, participans; mutus, non obstans, non manifestans), v.gr. cum perfecta deliberatione, intense, malitiose, subdole. *Aliquando*, praesertim cum modus intrinsece operi coniungitur, *mutat speciem*; sic violentia facit de simplici furto, rtpinam; de fornicatione, struprum; pariter modus in luxuria contra naturam. *Ordinario* (in intensione, remissione, voluntate directa et indirecta, etc) *aggravat vel minuit*, ut dolus vel metus gravis, passio, etc

Quando, denotat condicionem accidentalem temporis, ut quantitatem seu durationem et qualitatem, v.gr. si odium diu protrahatur, si actus malus fiat die festivo, etc. Quantitas temporis est circumstantia aggravans vel minuens; qualitas autem, per se et seclusa intentione honorandi vel inhonorandi, non multum facit ad augendam moralitatem, nisi actus de se bonus aut malus fuerit specialiter praeceptus vel prohibitus ratione temporis, v.gr. missa vespere celebrata sine motivo; aut nisi per illum cultui divino specialis reverentia vel irreverentia irrogetur aut scandalum adsit, v.gr. si quis die Parasceves exhibeat ludos publicos; item si actus de se indifferens tempore sacro praescribitur vel prohibetur, quo in casu circumstantia temporis transit in rationem obiecti et dat primam moralitatem, v.gr. laborare die festo.

Exemplum classicum ad ostendendum quomodo in uno actu concurrere possint omnes circumstantiae solet proponi: Iohannes, custos ecclesiae, ciborium aureae, consecratum, continens hostias ad communionem paschalem necessarias, adhibitis sociis, intentione sacramentum profanandi, ipsa feria V in Coena Domini in ecclesia violenter e manu parochi arripit! En habetur: quis? custos; quid? π tione tum quantitatis (aureum) tum qualitatis (consecratum) tum effectus (privatio communionis paschalis); ubi? (in ecclesia); quibus auxiliis? (sociis); cur? (ad profanandum); quomodo? (violenter); quando? ((cria V in C«u Domini).

179. In praxi pastorali: Si circumstantiae non influunt ullo modo, aut tantum leviter, in moralitatem actus, *non sunt necessario declarandae in confessione*; et saepe expediet ut confessarius impediat quominus narrentur. Non raro potius obsunt integritati confessionis (etiam in sacerdotibus et religiosis), quia eis fuse narratis, ipsa res suboscure significatur.

180. IV. Principia. 1. *Circumstantiae morales qua tela actibus humanis conferunt moralitatem secundariam et accidentalem.*

Circumstantiae morales, i.e. consideratae non physice in se, sed in quantum conforme est vel difforme regulae morum ut actus cum istis circumstantiis ponatur cognitis σ parte agentis; nam sunt circumstantiae quae nullam bonitatem vel malitiam prae se ferunt, v. gr. hora diei in qua fur-

tum fuerit commissum, quae, ut patet nihil influunt moraliter in actum.

Qua laies, in quantum non sint primo et per se intentae, et sic evectae ad condicionem obiecti respectu actus, sed actui moraliter iam constituto accedant.

Moralitatem secundariam et accidentalem, siquidem primariam et principalem habet iam actus ex obiecto¹⁰⁵.

Ecclesia in *Concilio Tridentino* definivit in confessione esse declarandas circumstantias speciem peccati mutantem in rationem peccati mortalis (D 899 917; cf. c.901).

S. Scriptura inducit Christum declarantem viduam pauperem eleemosynam maioris valoris in duobus illis minutis fecisse, quam divites in magnis quantitatibus (Me 12,41-44).

Ratio: *Circumstantiae efficiunt in actu morali tum ut sit conveniens vel disconveniens naturae rationali*, tum ut magis vel minus conveniens sit; v. gr. manducare temperate vel intemperate, occidere extraneum et inimicum vel occidere patrem amantissimum.

2. *Circumstantiae mutant*: a) *aliquando speciem moralem actus, novam sive bonitatem sive malitiam addendo*; b) *aliquando speciem theologicam, malitiam gravem in levem convertendo vel viceversa*; c) *aliquando gradum moralitatis intra eandem speciem*.

Species theologica actus mali mutatur quando, intra eandem speciem moralem, malitia ex se gravis fit levis, v. gr. propter parvitatem materiae in quibusdam rebus, vel propter imperfectionem actus humani circa quascumque materias malas.

Ad a): Saepe fit ut bonitas vel malitia quae accedit ex circumstantiis *sit diversi ordinis* quam bonitas vel malitia quae est ex obiecto. Iam vero specialis ordo ad regulam morum, novam affert speciem moralem actui, v. gr. malitiam impietatis ad homicidium commissum in proprium patrem vel fratrem, bonitatem religionis ad obedientiam quae praestatur ex voto¹⁰⁶.

¹⁰⁵ M Nili forte obiectum sit indifferens, quia tum ex circumstantiis, et potissimum ex fine, accipit primam moralitatem. Praeterea dantur casus in quibus propter circumstantias tollitur malitia obiectiva actus quae sit extrinseca obiecto, iuxta axioma: quod in lege non est licitum, necessitas facit licitum. Cf. Aert-
«u Dame», 1,41.

* Disputatur utrum circumstantiae speciem actus mutantem distinguantur a moralitate obiectiva quasi per genus et differentiam, an sint totidem obiecta moraliter distincta. Sunt qui prius affirmant, quia peccatum videatur unicum actui ex unico obiecto quod se extendat ad illas malitias; et sunt qui posterius

Ad b) et c): *quamquam'* maius et minus dicuntur non mutare *speciem*, hoc intelligitur de *specie morali*, intra quam revera magis et minus non habent peculiarem conformitatem vel *difformitatem cum* regula morum, sed moralitatem iam determinatam mere augent vel minuunt; sic v. gr. maius peccatum est furari mille quam centum pesetas, sed utrumque furtum continetur intra eandem speciem moralem furti.

Sed quoad speciem theologicam accidere potest in actibus malis quod circumstantiae efficiant ut deordinatio moralis magis vel minus laedat ordinem statutum, accedente speciali ratione deordinationis augendae vel minuendae intra idem genus, idcoque ut graviter vel leviter displiceat Deo; sic v. gr. exigua advertentia vel substantialiter vitiatus consensus efficit ut iniustitia aut irreligiositas per se gravis, in casu fiat levis, et parvitas materiae facit ut res aliena retineatur cum solo veniali peccato.

Et hoc quidem valet quoad deordinationes graves quae ex circumstantiis fiant leves; nam si agitur de deordinationibus per se levibus, ut eveniant graves ex circumstantiis intercedere debet *nova* deordinatio alterius generis, v. gr. scandalum, contemptus formalis etc.; nam quod ex se est leve, per meram aggregationem non potest mutare deordinationem quae natura sua mutationem non patitur.

3. *Haec moralitas secundaria, et accidentalis multiplici modo accedere* potest ad moralitatem quam habet actus ex obiecto, sci. :

a) *Circumstantia intenta bona*: a) *bonitatem specificam* ex obiecto provenientem saltem auget, v. gr. si quis dat eleemosynam cum ipse sit pauper; saepe etiam nova specie bonitatis exornat, v. gr. si quis colit castitatem ex voto Dto consecratam; (i) *indifferentiam moralem*, quae sit ex obiecto, tollit, actui primam bonitatem tribuendo; γ) *malitiam specificam* ex obiecto non removet, minuit tamen actus malitiam.

b) *Circumstantia mala admissa*: a) *bonitatem specificam* obiecti corrumpit saltem partialiter, v. gr. si quis facit eleemosynam quia multi cum aspiciunt (cf. infra 4); *indifferentiam ex obiecto* tollit, et actum reddit simpliciter malum, ei primam moralitatem tribuendo, v. gr. si quis edit car-

sustineant, quia circumstantiarum malitia accedit in causa ad malitiam dyffin se iam determinatam, quin cam intrinsece mutet et compleat, ut accdf* solet cum differentia specifica interne et formaliter coniungitur cum ofcrf- Cf. Fr ins, *Dc act. hum.* 11,155-156.

nem in die abstinentiae; *y) malitiam specificam* ex obiecto saltem auget, inio saepe nova specie maculat, v. gr. si quis furatur rem sacram ex ecclesia paupere.

c) *Circumstantia indifferens* actum moralem non afficit.

4. *Circumstantia mala ad actum ex obiecto bonum accedens hoc vitiat totaliter vel partialiter* in hunc modum: a) *totaliter vitiat* bonitatem obiecti, et totum reddit graviter vel leviter malum, tum si actus prohibetur propter illam circumstantiam, v. gr. eleemosyna ex bonis alienis, quia circumstantia in tali casu totum obiectum inficit, tum si ratio unica et adaequata talis actus ex obiecto boni est illa circumstantia graviter vel leviter mala, sic enim bonum obiecti convertitur in merum medium ad illam circumstantiam a qua primo et principaliter specificatur moralitas actus; *β) partialiter tantum vitiat* bonitatem quae est ex obiecto, si non est causa totalis actus ponendi sed tantum partialis, quia in hoc casu, etsi circumstantia sit graviter mala, actus conservat illam bonitatem quam habet ex obiecto.

Haec duo postrema principia magis patebunt ex comparisonem cum similibus assertionibus latius expositis cum agebamus de fine.

181. Unde concluditur: In confessione necessario exponendae sunt circumstantiae tum novam speciem moralem mortaliter malam addentes, ut si quis committat peccatum carnale cum alia persona coniugata, tum speciem theologica quae peccatum secus veniale faciat mortale, v.gr. si quis dicat mendacium ut alius damnum grave patiat. Circumstantiae vero notabiliter modificantes peccata intra eandem speciem theologica vel moralem non sunt per se ex «recta obligatione manifestandae; imo aliquando neque convenit eas manifestare, id quod a fortiori valet de circumstantiis leviter modificantibus.

De imputabilitate morali actuum HUMANORUM

182. Postquam de actibus humanis secundum esse sive ontologico-psychicum sive morale egimus, dicendum est breviter de imputabilitate morali quae ex eorum indole libera necessario consequitur, et quidem tum si agitur de actione vel omissione propria earumque effectibus, tum si agitur de actione vel omissione aliena, cui aliqua cooperatio praestetur. Quaestio eo est maioris momenti practici, quod hominis destinatio suprema, per actus morales obtinenda, pendet praecise ab istorum imputabilitate. Limitatur autem hic ad imputationem quoad moralitatem, nam quoad meritum supernaturale in sequenti parte describuntur ultiores condiciones in actibus moralibus bonis requisitae. Hoc loco denuo occurrunt, sub speciali respectu responsabilitatis, quaestiones de permissione mali in actione duplicis effectus a nobis vel cum nostra cooperatione posita, quarum tam frequens est usus in theologia morali. De permissione mali quatenus per scandalum praebetur aliis occasio peccandi, agemus alibi, quando recensebimus pacata contra caritatem.

S. Thomas, 2-2 q.64 a.7; Suarez, *De actibus humanis* tr.2 d.1 §cl44; Waffelaert, *Etude de théologie morale sur la coopération* (Brujas 1883); H. G. Kramer, *The indirect voluntary or voluntarium in causa* (Wâsiington 1935); Mesmaecker, *Tr. de actibus humanis* (Malinas 1939) 89-102; æmas, *Th. m. thomistica* th.9; Ianfani, 1.83-97; G. Kiseïstkin, *La causalité cidcntelle en théologie morale*: EphThLov 3 (1926) 493-502; Hurth-AiTuI* I. 455-462; Lanza, 1.166-178; Lottin, *Principes dr morale* 1.192-199; II4SS-175; I Merkelbacm, 1.60-63.172-178; Nolihn-Schmitt, 1.79-86; Vermeerscw, 1.113421 I

Summa remm dicendarum. Tractatio dividitur in duo capita, quorum prises I agit de imputabilitate actionis vel omissionis *propriae* earumque effectura (cap.1); alterum dc imputabilitate actionum vel omissionum *quae aliis dtittàr* I *principaliter*, quibus tamen aliqua cooperatio secundaria a nobis tanquara es causis physicis vel moralibus praestatur, sive participando in actione pbp i earnve ex mandato aliorum exequendo, sive favorem vel auxilium praertini' in ordine morali actioni vel omissioni agentis principalis (cap.2). Relinquat ad tractatum de caritate quaestionem dc scandalo ct bono exemplo, in qtbs non concausa sed occasio praebetur actioni malae vel bonae alterius.

CAPUT I

Dei; ^H putabilitate propriae actionis vel omissionis earumque effectuum

183.1. IMPUTABILITAS est *proprietas actus vel effectus actionis aut omissionis humanae, vi cuius illi tribui possunt ac debent alicui homini tanquam vero eorum auctori et domino*. Dicitur:

Effectus actionis vel omissionis, qui est “ulterior actionis in se completae vel omissionis efficientia seu resultantia, quae distinctum voluntatis obiectum esse potest” \ Finis, igitur, qui primam moralitatem tribuit actioni non potest pertinere ad effectum, cum actio moralis completa non possit esse sine aliqua voluntatis intentione; sed “ut aliquid possit esse effectus, opus est ut idoneum sit ad constituendum voluntatis obiectum distinctum ab actione”; tunc autem erit actio vel effectus actionis, prout sub immediatam intentionem cadat vel secus. Sic v. gr. eductio gladii e vagina et motus brachii quo eductus gladius inimicum vulnerat, possunt esse distincta voluntatis obiecta, plerumque tamen considerabuntur in actione vulnerativa quae immediate intenditur 2.

Tribui possunt ac debent, quia sci. auctor talium actionem vel omissionum egit requisita praevisione, voluntarietate, libertate, et cum tali relatione suae agendi rationis ad effectus, ut tam actiones vel omissiones quam effectus earum ipsi sint tribuendi, propterea quod eos vel intenderit vel saltem non vitaverit cum debuerit vitare.

Tanquam vero auctori et domino, qui, prout auctor est et dominus suarum actionum et omissionum, contrahit *responsabilitatem* circa eas, seu obligatur ad respondendum desuis actibus; unde responsabilitas sc habet ex parte agentis, sicut imputabilitas ex parte actus 3.

184. II. Divisio: Imputabilitas potest esse: a) *Iuridica*, quando actus vel effectus tribuitur alicui tanquam auctori

» Vtuenscn. 1,1IS.

* Sic VunCEtUCH, 1. c.

1 Ci. MnietUMCK, 1,48.

responsabili in *foro* externo et coram societate; *b)* *Moraiis*, quando similiter tribuitur in foro conscientiae et coram Deo. Haec in iure civili non semper requiritur ad responsabilitatem iuridicam, utique vero in canonico (cf. c.2218 § 1). Illo loco agimus solum de imputabilitate morali.

185. III. IMPUTATIO est iudicium quo actus eorumque effectus alicui ut proprio illorum auctori et domino tribuuntur.

186. IV. Principia: 1. *Fundamentum cuiuslibet immutabilitatis est voluntas deliberata et Ubera.*

Sci.: Radix imputabilitatis est libertas voluntatis in agendo, per quam agens constituitur auctor et dominus suorum actuum, sine qua non contrahit responsabilitatem ullam; ideo ponitur “deliberata et libera”. Fundatur, igitur, imputabilitas in relatione dependentiae actus ad suum principium internum liberum, ut causam proximam. Potest autem versari circa actionem vel omissionem, sive propriam sive alienam, vel circa effectus utrisque; ideo ponitur “cuiuslibet imputabilitatis”.

2. *Ad imputationem actus moralis requiruntur: cognitio, deliberatio et consensus circa obiectum imputandum eiusque moralitatem.*

Cognitio debet sese extendere ad obiectum et circumstantias obiecti quae imputentur et ad relationem eorum cum regula morum; nihil enim volitum quin praecognitum; circa elementum appetitivum seu aestimativum istius cognitionis (cf. n.61,1). *Deliberatio*, qua possit eligi unum vel aliud et advertentia normarum moralitatis, similiter requiritur ad hoc ut quis possit dici dominus actuum et effectuum, eorumque contrahere responsabilitatem moralem. *Consensus* denique quo perficiatur activitas hominis capax responsabilitatis requiritur in actibus bonis; nec confundendus est cum simplici advertentia vel cum impressione grata psychologica ab obiecto causata ante vel praeter consensum voluntatis.

Unde concludes: Deficiente libertate ad agendum deficit responsabilitas; mutato gradu libertatis, mutatur gradus imputabilitatis. Actionis respectus qui in deliberatione non exhibentur et consequenter ad liberum volitum non pertinent, neque ad imputabilitatem pertinere possunt. Quo maior vel minor est influxus voluntatis liberae in producendo actu morali, eo maior vel minor est istius imputabilitas.

187. 3. *Ad imputabilitatem bonitatis provenientis ex libera actione vel omissione propria, quae voluntaria sit sive in se sive in causa, praeter libertatem actionis vel omissionis* sub intellectus cognitione, requiritur apprehensio et intentio bonitatis quae est in actione vel omissione, non tamen formalis seu reflexa, sed implicita et in actu exercito.*

Nimirum: cum voluntas nullo vinculo morali iuncta sit cum bonitate obiecti extrinseci, erga quam ex se ipsa non afficitur sicut iam dictum est, nequit ipsa dici bona ab illa bonitate non intenta; si vero hanc cognoscat saltem in confuso et intendat, sibi imputatur secundum eas dumtaxat notas bonitatis quas intenderit saltem in actu exercito, seu quatenus actum intenderit qui ex ipsa sua natura est conformis rectae rationi, non qua honestus sed sub ratione ex qua est honestus; sic v.gr. donatio eleemosynae imputatur ut actus misericordiae donatori qui intenderit eam exercere; sed scriptori boni operis non imputabuntur boni effectus lectionis in lectoribus, si opus conscripsit dumtaxat ad lucrum capiendum.

4. *Ad imputabilitatem malitiae quae est ex libera actione vel omissione propria, quae voluntaria sit sive in se sive in causa, requiritur cognitio et apprehensio saltem in confuso talis malitiae, sed satis est ut non vitetur cum possit et debeat evitari.*

Nimirum: cum voluntas debeat malum, non solum non intendere, sed positive evitare in quantum potest, erit mala non solum a malitia quam intendat, sed etiam ab ea quam vitare debet et non vitat, et quidem secundum omnes respectus quos cognoverit; non tamen ab ea quam neque in confuso cognoverit⁵; v.gr. si quis inebrietur propterea quod vini vim ignorabat omnino.

5. *Ad imputabilitatem effectus boni liberae actionis vel omissionis propriae, in se voluntarii ac intenti, requiritur:*
a) si est ex actione ° bona vel saltem indifferenti, *ut eius bonitas apprehensa sit et intenta*, secus enim effectus non pendet a voluntate; l') si est ex actione vel omissione mala,

⁴ Cf. MstKnoACK, 1,60-61.

¹ Bene animadvertit Torio, 1.7 in nota: "Neque d'eas ad culpam sufficere quis potuerit aut debuerit effectum praevidere; nam necandum est supponere, aut deberi praevideri quod quis nescit, et ideo de facto neque in confuso praevidet; prima enim idea alicuius rei non est in hominis potestate."⁹

¹ Non additur ex omissione; nam in pura omissione non continetur positivus effectus moraliter imputabilis omittenti, deficiente quolibet nexu inter omissionem et effectum; erit effectus cum bona intentione, sed non ex bona intentione et ommissio libera imputabuntur, sed non effectus

imputari videtur ut bonus in quantum non intendatur ut formatur per eam viam obtinendus, sed quasi ex quadam necessitate, v.gr. si quis, ex magna misericordia erga pauperem, reluctans furatur aliena ad eleemosynam; tota actio tamen remanet simpliciter mala, et intentio ipsa bona per electionem iniqui medii corrumpitur, sed malitia aliquantulum ex effectu intento mitigari videtur.

6. *Effectus malus liberae actionis vel omissionis propriae, in se voluntarius, semper imputatur*, sive procedat ex actione vel omissione in se mala vel indifferenti, sive ex actione vel omissione in se bona; malum enim quod semper quoad fieri possit vitandum est, nunquam appetere licet⁷; qui, quamvis talis effectus ex actione in se bona licite fortasse potuisset permitti iuxta statim dicenda, praesertim si non esset positivo influxu productus, quando est voluntarius in se, necessario vitiat actionem vel totaliter vel saltem partialiter, prout sit causa motiva totalis vel partialis eiusdem. (Cf. n.167.)

Unde concluditur: “Effectus malus qui ex natura actionis sequitur, ita ut actio alium effectum habere non possit, item effectus malus intentus... ut medium ad alium, semper imputantur”⁸; in utroque enim casu effectus malus est voluntarius in se, licet in secundo non sit propter se. Sic imputatur medico mors fetus, quando peragit craniotomiam ad salvandam matrem; et re vera cum vult craniotomiam, quae non habet alium effectum immediatum nisi mortem infantis, vult hanc mortem in se, etsi non propter se.

188. 7. *Ad imputabilitatem mali⁹ effectus liberae actionis vel omissionis propriae, in causa voluntarii ac praevisi*, requiritur: a) *si est ex actione mala*, ut mere ex ea sequatur cum habetur obligatio impediendi talem effectum prout est a tali actione vel omissione; b) *si est ex omissione sive bona sive mala*, tunc solum imputatur quando adest obligatio ponendi actionem omissam ne talis effectus malus sequatur; c) *si est ex actione in se bona vel indifferenti*, imputatur quando est praevisus et existit obligatio effectum impediendi omittendo actionem cui consequitur.

Effectus erit praevisus quando aliquo modo, etiam confuso, attentio dirigatur ad eum certo vel probabiliter eventu-

⁷ Sic v.gr., iudex sententiam dictans iuxta legem iustam in damnum Petri, intendens istud damnum qua tale, peccat.

• NoUHtfSCHWfTT, 1,82.

• Quaestio restringitur ad effectum malum; quia bonus effectus mere in causa voluntarius nunquam imputatur sive ex actione bona, sive ex mala, sire ex indifferenti, quia bonitas debet positive intendi.

rum si talis vel talis actio ponatur, vel si saltem aliquo modo cognoscatur obligatio ad hoc advertendi; sic v.gr. medicus conscius suae imperitiae, in confuso praevidet malos effectus ex exercitio artis suae imperfectae secuturos; et venator qui in illud explodit quod suspicatur esse hominem, in contuso praevidet homicidium quod fortasse sequetur ex actione, utique unius tantum effectus in hoc exemplo.

Ad a): Quamquam actio mala semper est inhonesta si complete expectatur, tamen ratione mali effectus mere praevisi et solum in causa voluntarii non iit magis inhonesta, nisi quando in adiunctis illis concretis adest obligatio positiva specialis vitandi illum malum effectum, seu quando actio ex qua ille sequitur praeter intentionem, ideo etiam est vetita ne talis effectus sequatur; quod eveniet saltem quando effectus ille sequitur per se ex actione mala, sed etiam in aliis casibus in quibus praeceptum generale vitandi malum, licet non absolutum nec urgens universaliter, in illo casu concreto permanet in vigore et prohibet quominus actio vel omisio ponatur, etiam ne malus ille effectus sequatur. Deficiente hac prohibitione, actio quidem erit inhonesta, sed effectus malus non imputabitur. Sic v.gr. blasphemiac quae praevidentur proferendae in ebrietate, licet in se non intendantur, imputabuntur nimis potanti, quia blasphemiae ita absolute prohibentur, ut inculpentur etiam in sola causa per accidens voluntaria, si causa non est proportionata ad tale peccatum materiale permittendum. E contra comedere determinatos cibos vetitos propter legem abstinentiae cum praevisione pollutionis quae ex comestione per accidens sequetur, erit peccatum intemperantiae in cibo, sed non in luxuria; quia prohibitio talium ciborum tali die non urget ratione pollutionis vitandae, et haec non imputari videntur ullo modo attenta refocillatione virium in se aestimabili, quae per se sequitur ex illis cibis sola lege positiva prohibitis. Sed pollutio mere praevisa ex nimio potu hausto ob solam passionem deordinatam, sine ullo effectu salutari neque in ordine naturali, nobis videtur imputari in peccatum, leve quidem propter connexionem valde debilem inter eam et nimium potum 10.

Ad b): Quando ex iustitia, caritate aliave virtute urget obligatio positive impediendi ne producat effectus malus praevisus, iuxta aestimationem omnium intercedit nexus

“ Cf. VEBJttersch, 1,116; MjtKKEi.HAcn, 1,172; Kise1stEIN, *La causalité Koanlcilt en th. mor.*: EphThLov 3 (1926) 498.

causalitatis non quidem physicae (cum ei tectus posilnus in causa negativa non contineatur nisi influente alia causa) sed Curte moralis, inter omissionem cui debetur cfectus et ipse effectus propter eam eveniens. Sine ea obligatione effectus fuisset mere permissus, deliciente nexu morali inter effectum ct omissionem, nec posset in se ullo modo imputari voluntati 11‡3sed obligatione stante, censetur vere volitus et in causa voluntarius, eique imputabilis qui passive se habet erga eum; sic verbi gratia magister qui ex officio debet consulere bonae educationi alumnorum, tenetur impedire influxum pravorum sociorum.

Ad rem S. Thomas n: “Non semper id quod sequitur ad defectum actionis reducitur, sicut in causam, in agens, ex eo quod non agit, sed solum tunc cum potest ct debet agere. Si enim gubernator non posset navem dirigere, vel non esset ei commissa gubernatio navis, non imputaretur ei navis submersio quae per absentiam gubernationis contingeret”.

Ad c): Existit quidem generalis obligatio abstinendi ab actionibus ex quibus praevidetur effectus malus per se eventurus, urgentibus ad hoc speciali ratione virtutibus religionis, iustitiae, caritatis aliisque, cum effectus ille sit circumstantia actus necessario pertinens aliqua ratione ad agentem obligatum in genere ad malum vitandum; existit pariter obligatio, non quidem generalis, sed certe particularis in multis casibus, evitandi ex eisdem virtutibus effectus malos per accidens eventuros ex actione mala et aliquando etiam ex bona. At vero hae obligationes non sunt ita absolutae et universales, ut nunquam liceat tolerare malum aliquem effectum mere praevisum ex actione aut omissione bona vel indifferenti, etiamsi talis effectus per se seu natura sua sequatur! ex actione praeter intentionem agentis; neque enim tolerabi-

11 Esset enim ad summum volitus, si nempe desideraretur a voluntate (et in hoc haberetur peccatum) sed non esset voluntarius, utpote qui neque pbystf neque moraliter contineretur in omissione.

u 5*. *Thcol.*, 1-2 q.6 a.3.

13 Minus accurate dici interdum nobis videtur effectum malum per se ex aliqua actione profluentem semper agenti imputari, sive fuerit immediatus lire mediatum (cf. Lanza, 1,170). Verum quidem est quod terminus alicuius aefe* nequit ab eadem separari, et quod causa ct effectus sunt in tali casu umr moraliter cui applicatur adagium: “causa causae est causa causati”; sd ka evenit necessario solum in ordino *ontoloyico*; dum in *moral*i voluntas potat unice ferri in effectum bonum, ct honeste ferri etiam sub praevisione vel ptf missione effectus mali, propter motivum proport.onatum ad hunc lolenn/ ratione boni effectus secus non obtinendi.

Quo autem effectus malus, minus vel remotius vel inefficacius contineat/ in causa, facilius permitti poterit, cum non existât obligatio evitandi ootw effectus malos qui absolute impediri possint, et cum obligatio caritatis, relu nit etc. urgens communiter in casibus similibus, facile cedat incomtno o pr* portionale gravi quod esset in absolute impediendo ctfectu malo.

le esset hominibus onus impediendi omnes malos effectus mere praevisos, a modo eorum agendi dependentibus¹⁴, praesertim quando producerentur simul cum alio effectu bono notabiliter praevalenti, qui solus esset in intentione et alia via nequiret obtineri, vel quando ageretur de excquendo officio vel exercendo iure ad illam actionem vel omissionem, cuius praeteritio incommodum afferret¹⁶.

Potius habetur principium in theologia morali sequens circa actionem in se bonam vel indifferentem (et idem valet de omissione per se non vetita) quae praeter effectum bonum unice intentum, causât etiam malum permissum: licita est actio bona non obstante effectum malo qui praevидetur secuturus, modo intendatur effectus bonus saltem aequae immediate obtinendus ex causa ac malus, et hic non intendatur, et adsit ratio proportionate gravis ad eum permittendum in causa posita.

189. *Quatitor, igitur, requiruntur condiciones* ad liccitatem actionis duplicis effectus: a) *ut actio sit bona vel indifferens*, quia si est in se mala¹⁰, quamvis non necessario et semper augeat malitiam ex malo effectum mere praeviso, tamen nunquam potest esse licita, etiamsi solos effectus bonos producat; *fl) ut bonus effectus non producat* *mediante malo*, secus enim malus, licet non propter se, tamen in se intenderetur cum peccato, tanquam medium inhonestum non sanctificandum propter finem honestum; *γ) ut solus effectus bonus intendatur* malus vero non, sed mere permittatur seu toleretur, nam si voluntas feratur implicite vel explicite in effectum malum, ex huius affectu corrumpitur et in tali actione peccat; *8) ut adsit ratio proportionate gravis* ad ponendam causam (cf. D 1181) propterea quod omnibus rite perpensis prudenti aestimatori rationabilis appareat positio talis causae non obstante malo effectum praeviso, sed ad habendum bonum necessario^{17.†1}

M Cf. E. Lkroux, *La cause à double effet*: RevEcdL 19 (1917/8) 2S8-259.

II Cf. S. Thomas, 2-2 q.64 a.7, Ad rem exacte Vermeersch, NouvRcvTh 60 (1933) 694: "tine action, bonne en elle-même, n'est pas viciée à raison d'une conséquence mauvaise ou fâcheuse, non désirée, qu'entraînent certaines circonstances qu'une volonté humaine est impuissante à éloigner; il faut toutefois que le bien attendu de l'action compense le dommage de l'effet mauvais qu'on regrette".

Actio dignoscetur in se mala, si malitia detegatur iuxta pndentum communem aestimationem non in circumstantiis, vel iis solis, sed in ipsa actione praecisive a circumstantiis.

n Minus placet modus loquendi quorundam, cum dicunt rationem proportionum tunc haberi cum bonum in se quaesitum compensat damnum permissum; licet enim hoc recte intelligi valeat, attendendo quantitatem naturamque pncceptorum et influxum causarum in effectus, tamen specietenus inducit aliquod critérium comparisonis et compensationis materialis, quod minime esset «curatum. Nec inconvenientia plane vitatur, si dicitur rationem habendam "roo solum singularis cuiusque casus, sed et communis omnium incommodi",

In determ'utanda ratione proportionate gravi, attendenda sunt omnia elementa, commoda et incommoda, sive individualia sive socialia 18; sive proxima sive remotiora, quae ad rectum indicium effonnandum conferunt. In universum eo facilius adest ratio proportionate gravis quo: et *quantitas* et *natura* praecepti positivi fortasse existentis gravioris est urgendae, et *obligationes* pressius instant propter indolem virtutis exercendae vel propter ius vel officium adimplendum, et *effectus* bonus est magis per se, proxime, immediate ac certo coniunctus cum causa; maioris momenti, necessitatis, utilitatis; minoris quoque efficacitatis ad impediendum effectum malum; dum ex adverso, malus effectus magis per accidens¹⁰, remote et mediate ac improbabiler connectitur cum causa; minoris momenti; maioris quoque probabilitatis vel facilioris existentiae mediante alia causa quae eum produceret, deficiente ea quae est in quaestione²⁰.

cuius evitatio "exaequet malum quod permittitur" (Ballerini-Palmeri, 1,40. Cf. Lanza, 1,1/λ Quoad *permissionem* mali effectus, notat Mesmaecker p.9' nota 2 permitti actiones alienas; ideoque malum effectum ex actione propria voluntarium in causa, mere non intendi.

^{XB} Praeter consequentias immediatas pro individuīs particularibus considerandae sunt etiam consequentiae pro bono communi. Propter bonum communes existit facultas protegendī vitam temporalem contra iniustum aggressores, etiamsi vim illius repellendo ipse constituitur in proximo periculo aeternae damnationis. Ex eadem ratione boni generalis administratur communio peccatori occulto publice eam petenti, vel iustificantur experimenta valde periculosa quae ductores navium aerearum interdum subeunt pro utilitate reipublicae. Cf. É. Boux, *La cause à double effet*: RevEccL 19 (1927/8) 264.

^w Quoad expressionem *effectus per se et per accidens*, quae hic adhibetur dumtaxat ad connexionem indicandam inter causam et effectum, notari potest cum E. Ranz, *De voluntario in causa*: "Ad exprimendam connexionem plus minus arctam inter actionem et effectum, solent proponi verba *per se* et *per accidens* quae, eheu! frequentem secum ferunt ambiguitatem. Etenim, modo per istas voces significatur ontologica relatio quam inter actionem et effectum malum revelat utriusque natura vel in abstracto considerata. Modo praescinditur ab efficacia essentiali actionis qualis a *priori* determinari posset, atque sola docente experientia, dicitur *per se* vel *per accidens* prouti "in pluribus" vel "in paucioribus" contingit effectus talis in talibus concretis adiunctis. Modo, seposito prorsus ordine ontologico, de sola voluntate agentis curatur, et dicitur *per se* effectum id quod intenditur, *per accidens* autem quod *praeter intentionem* accidit, adeoque *permittitur*; quo in casu liquet, vox *per accidens* nō explicat, sed solum iam supponit problema nobis solvendum. Quae cum ita sint, non est mirandum si breves regulae apud multos receptae iuxta divisiones in *per se* et *per accidens*, sub specie claritatis multa relinquant obscura, inadacquate respondeant infinitae varietati casuum". CollatNamurc 22 (1925) 25-26. J2

^x Ad rem scribit Ranz in laudato articulo (CollatNamurc 22 (1925) 27): "Si quis nos urgeat ut in medium tandem aliquando adducamus classica «bula *per se*, *per accidens*, praefata possimus resumere sic:

o) Non licet actio quae ita *per se* ad effectum malum exclusive deitinaisr ut bonus hnfa obtineri nequeat nisi mediante malo.

b) Licet agere, si effectus nocivus ita *per accidens* sequitur, ut ridicula foret aut nimis onerosum humanis viribus, renunciare actioni propter improbi- bitem omnino sequelam valde remotam; aut minimi momenti respectu habito d Utilitatem actionis.

c) Praeter eas hypotheses extremas, cautius est iudicandum: ceteris m- bus: a) facilius erit permittendus effectus, si non *per se*, i. c. si non ex accu- sitate rerum, sed *per accidens*, puta, si ob solum casualem concursum ausu

190. Unde concludes: 1. *Licet ponere causam vel omittere actionem ex qua sequitur duplex effectus*, bonus alter et alter malus, dummodo: a) ipsa causa sit *bona vel indifferens*; β) solus effectus bonus *approbetur et intendatur*, malus autem nullatenus, ne fiat voluntarius vel saltem volitus³; 7) effectus bonus sit *saltem atque immediatus ac effectus malus*, eo sensu quod non obtineatur mediante malo⁵³, quia secus vere intenderetur in se etsi non propter se, sed tanquam medium, v. gr. si quis mentiretur ad liberandum innocentem; 5) adsit *ratio proportionate gravis* ad ponendam causam propter effectum bonum ex quo, omnibus perpensis, causa agendi rationabilis appareat, v. gr. si deficiente alio recursum ad conservandam vitam, invasor cruenter vulnere letali repellatur, vel si duplicata merces denegetur aurigae cum praevisione blasphemiae ab eo hac occasione proferendae.

2. *Potest esse effectus voluntarius in causa qui in se sit non voluntarius, imo involuntarius*; v. gr. si quis velit explodere imprudenter et insufficienti motivo in aliquod obiectum cum praevisione quod possit occidere hominem, quod tamen ipsi displicet. *E contra potest esse in se volitius*, si desideretur vel etiam intendatur, *quin tamen sit voluntarius*, quia sequitur ex causa per accidens et deest obligatio eam omittendi ne talis effectus sequatur; v. gr.⁶ si quis in proprio agro fodit foveam ad evacuandos incursus aquarum necessariam, simul desiderans ut in eam incidat animal inimici illuc possibiliter quidem sed valde improbabiliter accessurum, quamvis de facto videat impletum desiderium conceptum erga inimicum, non fit responsabilis de animalis casu, siquidem is non est effectus vitandus actionis, quae rationabiliter posita est non obstante praevisione et volitione talis eventus. Peccat tamen in pravo desiderio fovendo.

naturalis, aut agentis liberi fortuitum interventum (occasio), timenda est noxia; β) difficilius e contra excusabitur agens, si nocivus effectus praevидetur per se
• i) regulariter oriturus ex actione suapte natura ad hunc ordinata; γ) inter effectus per se orituros, eo citius erunt repudiandi, quo peiores et magis intime
sh actione dependentes. Inter effectus per accidens eventuros, eo citius pernitendi erunt quo leviores et minus intime connexi cum actione in se voluntaria. Pronuntiare quod universim sunt imputandi effectus per se secuti, aut pronuntiare quod universim sunt permittendi effectus per accidens contingenter.. hoc nobis videtur non tantum inadaequate dictum, sed apprime falsum...
nisi prius definitae sint voces et sedulo quidem, prouti singulae materiae conreniant.⁶

3 Notetur discrimen inter effectum malum ex omissione actus non obligatorii, quod potest esse volitus sed non voluntarius, ut supra declaratum est. et effectum raltim per accidens seu non ex necessitate rerum sed ex concursu alterius uue vel fortuiti eventus productum; is potest esse non modo volitus, sed r'um voluntarius in positione causae ex qua per accidens sequitur cum coniungitur cum alia causa; quare actionem stricte damnificantem ponere dixerimus. Hata qui laqueum parat in proprio agro si forte incidat in illum animal sui t' mici, et teneri ad reparationem damni quod eo modo sine ratione catiscet nanto

3 Scribit Phümmmer, 1,59: "Immediatus effectus est finis operis. Tamvero inii operis est unus et non duplex, sicut una est essentialis forma uniuscuiusque rei et non duplex." Et hac ratione vult infitiri possibilitatem duorum effectuum, boni et mali, aequae immediatorum unius causae. Sed quidquid de hoc ut, quando auctores loquuntur in hac re de duobus effectibus aequae immediatii, significare volunt effectum bonum non obtineri mediante malo, sive •.ftque debeat physice eidem causae sive non. sive effectus bonus in tempore iuste salum producatur sive secus. Quoad emendatam formulam ab eo propositus, cf. Lottin, *Principes de morale* 1,127 nota.

3. *Halde urgens causa requiritur* ut ancilla pergat famulatum praestare in domo in qua a persona de familia frequenter requiritur ad cooperandum peccato (cf. D. 1201) vel ipsamet inducitur ad peccatum; multo minor si inductio est a persona extranea raro ad illam domum accedente. Similiter eo facilius Justificatur mutilabo, quo maius sit periculum vitae ex non interventu chirurgico et maior spes boni successus; facilius potest medicus vel moralista legere librum periculosum sibi ad officium implendum necessarium, quam alius qui legeret mere ad recreationem; vel proprietarius aedificium locare personis quae eo sunt abusurae, quo maiorem habeant istae personae possibilitatem alia aedificia similia acquirendi.

4. *Gradus imputabilitatis effectus mali non desumitur ex gravitate ipsius effectus*, sed ex malitia actus interni voluntatis circa causam eius ut talem spectatam, i. e. prout in effectum influit, et non prout est in se independentem ab effectu, iuxta axioma "effectus in causa voluntarius non est magis culpabilis quam ipsa causa"² Consequenter: a) *Causa per se*, proxime et graviter influens in effectum malum, praeter malitiam propriam gravem vel levem, acquirit malitiam gravem vel levem effectus, v. gr. si leve mendacium fit causa homicidii, ad peccatum leve causae accedit peccatum grave homicidii; vicversa, si ebrietas causat iram levem, ad peccatum grave intemperantiae accedit leve irae; b) *causa per accidens*, vel etiam per se sed leviter et remote influens in malum grave, ratione talis influxus non contrahit nisi levem malitiam, cum parvos influxus in rem gravem non sit aliquid notabile ad culpam; nisi tamen effectus stricte et omnino ita prohibeatur, ut caveri debeat sub gravi etiam per remotionem causarum quae ad eum leviter concurrunt, urgente speciali aliqua ratione Iustitiae, officii etc.

191. Unde resolves: 1. Imputatur occidenti inimicum ad pecuniam rapiendam, non solum furtum sed etiam occisio; sacerdoti, porrectio eucharistiae peccatori quem potuit repellere quia eius indignitas publicae nota erat; puellae ex delicto gravidae, aborta quem ad vitandam infamiam sibi procurat; domino rei panis pretii, mors causata furi qui volebat eam rapere.

2. Non imputatur matri omissio missae ad assistendum filio aegroto cui alius assistere non potest; edenti cibos sibi gratos, peccatum quam mere praevidet naturaliter secuturam²³; medico abortus productus per medicinam praescriptam directe et immediate ad sanandam matrem; ministro sacramenti, porrectio eucharistiae peccatori occulto publice eam petenti, ad vitandum damnum commune, permissio illo sacrilegio particulari.

²³ Ad rem Bouquillon: Hoc adagium "non debet intelligi nisi de causa formaliter spectata in sua relatione ad effectum, non vero de causa speculativa et independentem ab effectu; fieri enim potest ut actus in se bonus vel levissimus tantum culpabilis, gravem malitiam contineat praecise ratione effectus qui inducitur; et vicissima fieri potest ut actus in se gravior culpabilis, non nisi levi malitia habens effectum" (77i. furtjarf. 3^o3).

²⁴ Non enim esus talium ciborum est prohibitus ad vitandam pollutionem; ipsa bonitas actus in se est ratio Iustificans pollutionem naturalem; tamen si cibi illi essent aliunde vetiti, v. gr. ex praecepto ecclesiastico, fronsus pollutionem sub levi imputari, siquidem adest aliqua obligatio drordinatiois²⁵ $\pi\alpha\lambda\iota\tau\epsilon\alpha\sigma$ impediendi nisi accedat ratio Iustificans permissionem. Contraria rit. Mzrkelia ch, J, 172 sub fine; cf. tamen ibid. 174, 2.

3. Grave peccatum est in mendacio quo praevидetur causatum gravi grave damnum oeconomicum, vel in potatione leviter immoderata ex qua praevидetur homicidium stricte vitandum; levis ad summum est malitia accedens ad ebrietatem ex pollutione quae mere praevидetur secutura, vel ex parvis rixis quibus dabit locum.

4. Sufficit motivum leve ad ponendam actionem duplicis effectus propter bonum effectum, si alius effectus est quidem graviter malus sed remotissime dependens ab ista actione; bonum enim commune et conveniens libertas agendi personalis postulat ut effectus remotissimi solum aliquali incommodo caveantur; similiter sufficit quaelibet ratio honesta, vel ipsum exercitium sanae libertatis, ut quis aspiat obiecta in se honesta cum praevisione pravorum motuum concupiscentiae, sed sine periculo proximo consensus, dum non sufficeret ad aspiciendas res impudicas, quia indoles prioris actionis facilius permittit inordinationem naturae ex possessione iuris ad eam ponendam.

5. Licet occidere iniustum aggressorem quando alia media deficiunt ad defendendam vitam propriam, quamvis aggressor peridetur etiam de morte aeterna dum aggressus ornatur gratia sanctificante; bonum enim sociale postulat ut tales aggressores cruenta repelli possint in huiusmodi adiunctis, non obstante malo spiritali ipsis inferendo multo graviore quam bonum quod per defensionem obtinetur, ne audaciores evadant, cum discrimine publicae securitatis.

192. Noto. "Caveas ne regulam dictam a duplici effectu trahas ad casum diversum actionis quae vel hoc vel illud esse potest, verbi gratia id quod video est fortasse homo, fortasse bestia. Voluntaria sclopeti explosio in istam rem directa, erit fortasse homicidium, fortasse utilis venatio. Hinc non agitur de causalitate partiali qua effectus malus mere permittitur, sed per causalitatem plenam alterutrum disjunctive fit. Ergo homicidium hypothetice accipitur et eligitur. Quare in hominem probabilem facere non licet quod in hominem certum fieri nunquam potest. Seu universaliter quotiens dubitas ne id quod vis forte sit aliud, utrumque in pravis vel noxiis a te volitum dici" debet.

193. 8. *Imputabilitas effectus inchoative et radicaliter contrahitur eo momento quo quis voluntarie ponit causam vel omnimodam actionem cum praevisione talis effectus et cum intentione eiusdem*, quatenus positiva intentio exigatur secundum superius explicata.

Ratio est quia *responsabilitas non dependet per se* ab existentia effectus, sed a positione deliberata causae in cuius voluntate continetur voluntas effectus; ideoque reatus idem per se permanet etiamsi effectus non sequatur, vel diversi modo sequatur ac praevisus fuerit. Ipse tamen effectus non imputabitur, ut videtur, in se ut peccatum, si deliberatio de-

a VrsMEEBsen, 1, 120, 2.

sinat, ac proinde deficiat actus humanus circa eum, certo autem non imputabitur in se, si serio retractetur antequam eveniat²⁸; sed in utroque casu damnum iniustum eventuale erit reparandum, utpote quod erit effectus peccati.

9. *Actus mali ex prava consuetudine praevisi ponendi vel in facto positi: a) non imputantur in peccatum si neque in se neque in causa sunt voluntarii; b) imputantur in peccatum si in causa non retractata sunt voluntarii, et quidem, c) tot sunt peccata quot negligentiae moraliter distinctae habentur in non retractanda prava consuetudine, vel quot peccata cum actuali advertentia etsi vi habitus ponuntur.*

Principium effert applicationem particularem generalioris alius principii de voluntario in causa. Profecto si aliquis pravam consuetudinem contraxit, facile fertur, ut iam dictum est, ad ponendos actus quibus consuetudo exercetur et firmatur. Sed:

Ad a): *Si agentem sincere paenituerit* pravam consuetudinem contraxisse, actus qui postea sine advertentia vi illius exerceantur non imputabuntur neque in se, quia inadvertenter positi, neque in causa, quia consuetudo iam fuit retractata.

Ad b): *Si agentem non paenituerit* pravam consuetudinem contraxisse, omnes et singuli actus, in confuso saltem praevisi secuturi vi pravae consuetudinis quae voluntarie retinetur, erunt sibi imputabiles, quia voluntarii in causa retractata a qua procedunt, ideoque peccaminosi; sed.

Ad c): *Non tot erunt peccata numcrice distincta quot actus inadvertenter positi*, sed quot omissiones graviter culpabiles retractandi pravum habitum committat habitudinaris, vel quot actus cum actuali advertentia ponantur; nam in hoc ultimo casu etsi habeatur aliqua diminutio culpabilitatis propter vim habitus infirmantem deliberationem, singuli actus sunt in seipsis voluntarii, ideoque singulatim imputabiles.

194. Unde concludes: 1. Non imputantur in peccatum formale decem blaspheniac quas aliquis inadvertenter profert ex pravo habitu sincere retractato; imputantur in unicum peccatum decem blaspheniac, singulae graviter peccaminosae, quas quis prae-

» Tamen non ideo fugiet quis excommunicationem vel irregularitatem quae tenent procurante.* abortum effectu secuto, secundum c. 2310 § 1. nam hac n dicaliter contrahuntur ipsa actione procurativa abortus et perficiuntur quando abortus ex illa actione sequitur effective. Si tamen aliquis inter procurationem abortus et ipsum abortum plane liberetur a reatu culpae per contestationem, probabilius non contrahet excommunicationem quando sequetur abortus, quia tunc disparuit culpa moralis pro delicto requisita.

videt prolaturus sine actuali advertentia, si non ponat actum sinceræ detestationis peccati.

Z. Imputabilitas peccati ex habitu pravo: Qui contraxit habitum alicuius peccati, v.gr. blaspheniac, contrahit responsabilitatem singularum blasphemiarum, si ad singulas attendat, earum malitiam advertens; si vero inadvertenter vi habitus blasphemat, quamdiu consuetudo voluntaria est, blasphemiae ipsi imputabuntur ut voluntariae in causa, non autem postquam consuetudinem per paenitentiam et contrarium propositum serio retractaverit, sive advertenter sive inadvertenter eam contraxerit.

3. Imputabilitas periculi peccandi libere admissi: Qui voluntarie admittit periculum peccandi, quia sic ponit causam mali, vel saltem non sufficienter vitat effectum malum, peccat: a) *graviter*, si se exponit proximo aut gravi periculo graviter peccandi; nam cum teneatur omnino et sub gravi vitare peccatum mortale, tenetur etiam media ad hoc necessaria adhibere, vitando pericula; b) *leviter* autem, si periculum proximum aut grave est peccandi leviter, vel etiam si periculum est graviter quidem peccandi, sed non nisi leve et remotum. Dixi *qui voluntarie admittit*; nam si non admittit, sed potius *subit* invitum periculum ex ratione proportionate gravi, non amat malum, sed causam boni periculosam, ideoque potest talem causam rationabiliter ponere sine peccato, si adest spes fundata periculi superandi adhibitis cautelis.

195. Unde resolves: 1. Qui se inebriat noscens ex experientia se in ebrietate blasphemare et rixari, eo ipso momento quo nimio potui indulget responsabilis fit ebrietatis, rixarum et blasphemiarum. Qui sciens obligationem audiendi missam, exit deambulatum, contrahit malitiam peccati contra religionem eo ipso momento; quodsi postea voluntatem retractans velit redire, sed iam non possit, ipsa praeteritio missae in se non imputabitur ei. Si quis porrigit venenum suo inimico et statim voluntatem retractat, reus est non mortis in se sed causae efficacis mortis; proinde si iam antequam inimicus moriatur culpam suam confitebitur, non debet deinde, post mortem illius, confessionem iterare; utique vero damna reparare quae praecise ex morte secuta proveniant.

2. Grave peccatum committit, etiam independenter ab scandalo et cooperatione, qui ex mera recreatione adit theatrum vel cinema ad contemplandam repraesentationem sibi graviter periculosam; leve autem, abstrahendo iterum ab scandalo et cooperatione, si periculum habet omnino leve, vel remotum graviter peccandi; imo nullum, si accedat aliqua ratio honesta et adhibeat cautelas, vel si periculum adest remotum leviter peccandi.

3. Qui ex prava consuetudine, quam corrigere studet, inadvertenter blasphemat, non peccat, quia singulae blasphemiae non sunt tamen neque in se neque in causa voluntariae; si vero non studet corrigere pravam consuetudinem, peccat quia blasphemiae sunt voluntariae in causa. Tamen non tot peccata committit quot blasphemias profert, sed quot distinctas negligentias habet cum obligationem extirpandi pravum habitum advertens, eam negligit.

De imputabilitate actionum vel omissionum quae principaliter aliis debentur

Cum homines in societate vivant, suis actibus sive bonis sive malis saepe influunt in actus aliorum. Hic autem influxus, si praevидetur, est verus influxus humanus, in aestimatione humana minime negligendus. Ideo agendum in sequentibus de actibus humanis cooperativis, i.e. de actibus deliberate positis, quos agens cognoscit influere in actus aliorum, et de eorum imputabilitate.

196. I. COOPERATIO est *concursum physicum vel moralis praestitus actioni alterius agentis, praesertim principalis*.

Concursum hic minus proprie sumitur, pro quolibet influxu tam positivo, per positionem alicuius actus cooperativi, quam negativo, per omissionem actus qui vi officii, contractus etc., debuit poni ad evitandam actionem alterius; sic influxum negativum exercet “mutus, non obstans, non manifestans”, qui potuit et debuit loqui, resistere, denuntiare.

Physicum vel moralis, sci. sive per actionem physicam immediate alium iuvando in executione operis externi, sive per intellectum et voluntatem mediate influendo in alterius voluntatem formandam per mandatum vel consilium, aut sustinendam per consilium, aut confirmandam per laudem. Patet influxum cooperativum exercendum esse per actus externos, nam mere interni, actiones alienas afficere nequeunt.

Actioni alterius agentis, praesertim principalis, quia si duo vel plures aequae principaliter concurrunt ut coactores et concausae, vel si ratio sese gerendi consideratur in eo qui principaliter agit, quaestio imputabilitatis solvenda est sicut in casu unius singularis agentis, addita circumstantia inductionis ad bonum vel malum exercitatae erga proximum aliunde non determinatum; ideo quaestio de cooperatione praesertim consideranda venit in agente secundario.

197. II. Dividitur *cooperatio* in: a) **Positivam** et **negativam**, prout influxus exerceatur per actum positivum, vel per omissionem actus qui debuerit poni ad vitandam cooperationem sr.

³¹ Cooperatio posit/va exercetur per actus qui influunt alias in ordine intentionis (*lubendo* sua auctoritate, *mandando* vi contractus, *colendo* per

b) Formalism seu intentam et materialem seu non intentam, prout quis suis actibus actionem alterius aliquo saltem modo vult suis actibus determinare, vel nulla voluntate in actum alterius fertur.

Itaque in cooperatione *formali* scienter et volenter praestatur concursus ad actionem alterius quatenus habet determinatam moralitatem, idcoque eius bonitas vel malitia intenditur et participatur saltem implicite, in intendendo sci. et exercendo opere quod ad bonum vel malum ita ordinatur, ut nullum alium finem et effectum habere possit nisi actionem bonam vel malam alterius; sic v.gr. si famulus tradat claves arcae pecuniariae furi *ut* is possit facilius pecuniam arripere, aut si quis in ritu sacro paganorum participet ad disimulandam veram fidem quam interne retinet. In cooperatione autem *materiali*, concursus praestatur actioni alterius quatenus physica est, sine ulla intentione participandi et sine ulla participatione neque implicita in eius moralitate, id quod in actione bona fit quando eius bonitas non intenditur ullo modo, in actione autem mala quando est duplicis effectus et habetur ratio sufficiens ad permittendum malum dum quaeritur bonus; sic v.gr. famulus qui sub minis mortis sibi secus inferendae invitus tradit claves domus furi, materialiter cooperatur ad furtum istius, minime vero formaliter.

Cooperatio materialis est: a) *immediata*, si concursus praestatur in ipsa actione physica, quamvis fortasse sine cooperatione formali, v.gr. iuvando furem in asportatione arcae pecuniariae, et *β) mediata*, si concursus praestatur ad actus qui ipsam actionem praecedunt ut praeparatorii, vel consequuntur ut completorii, v.gr. dando claves quibus possit aperiri arca pecuniaria, vel furi protectionem promittendo. Haec potest esse *magis* vel *minus* proxima, v.gr. si feria sexta carnes praesentantur in mensa hospitibus, vel solum praeparatae servantur in culina.

198. III. Principia: 1. *Actio vel omissio unius, eiusque effectus, possunt esse alteri aliquo modo et gradu immutabiles*, sive propter concursum physicum praestitum sive propter influxum moralem exercitum.

motivationem motivorum vel exhortationes, *consentiendo* propositis aliorum, *placando* seu laudando aliorum voluntatem); alias in ordine executionis (*praeficiendo* actus alterius per praestationem mediorum vel remotionem impedimentorum, ponendo aliqua elementa *constitutiva* actionis executivae alienae, cive) Uppeditando aut, denique, actus consecutivos et complementarios addendo, ut eius effectus consolidentur vel ingratae consequentiae vitentur).

Profecto, libera actio vel omissio aliena²⁸ nunquam potest haberi, neque moraliter, ut effectus physicus actionis propriae, praecise quia apud alium est libera, ideoque nequit ea ratione esse voluntaria cooperatori, sed tantum volita. At vero in societate humana potest esse voluntaria sive cooperatio materialis ad alterius actionem, sive inductio moralis per consilium, omissionem debitae vigilantiae etc., ita ut actio quae sit, saltem ex parte, aliena quoad esse physicum, imputari possit alteri tanquam cooperatori physico vel morali propter influxum exercitum in illius causatione.

2. *Actus qui est cooperativus, si in se et absolute spectatur, diiudicari debet secundum ordinaria principia de actibus moralibus.* Ratio est manifesta.

3. *Mus cooperativus, qua talis est, seu relative spectatus in ordine ad actionem vel omissionem alienam earumque effectus, imputatur hoc modo :*

a) Si actio vel omissio aliena est bona, debuit praevideri et intendi a cooperatore, cuius concursui physico, vel morali influxui debeatur praeterea aliquo modo; seu influxus debuit revera esse praestitus et in se intentus seu formalis: secus actio bona alterius nullatenus coniungitur nobiscum tanquam coactoribus eiusdem, propter intentionem ipsius pure affectivam.

b) Si actio vel omissio aliena est mala: a) *quilibet concursus formalis* diiudicatur secundum principia de voluntario in se, ideoque est peccatum, quia includit approbationem peccati alterius, ideoque participat eius malitiam; b) *influxus materialis* vero diiudicandus est secundum principia de voluntario in causa, ideoque imputatur in peccatum, si influxus cooperativus non fuerit mere permissus in actione duplex effectus legitime posita, vel etiam in actione illegitime peracta, sed tali, quae non fuerit vetita ullo modo illius influxus impediendi gratia (cf. supra n.188) ²⁰. Quod ut magis in particulari pateat in actibus cooperativis ad malum, addimus expressius sequens principium.

4. *Cooperatio in malum :* a) *formalis semper est illicito;* b) *materialis mediata potest esse licita, dummodo actio coop-*

» Patet quod actio vel omissio apud agentem per se liberum, sed in tus non libere operantem, totaliter imputari cooperatori libero qui sit causa causa actionis, sicut imputatur actio mediante instrumento mechanico exerciti.

» Facilius tamen potest quis effectus malos actionis liberae aliter committere quam propriae; nam in *cooperatione* est causa secundaria; in *Λ.* — mera occasio; in *correctione* vel *vigilantia omissa*, causa negativa.

raliva sit in se bona vel indifferens et adsit ratio proportionata ad permittendum malum cui materialis cooperatio praestatur; c) *cooperatio materialis immediata illicita est quoties concrete sumpta et mala etiam pro cooperatore*, non vero quando malitiam conservat solum relate ad agentem principalem et non ad cooperatorem materiale.

Ad a): Quaelibet approbatio actionis alienae malae, sive explicita sive implicita in influxu qui ex sua natura nullum finem bonum habet, malitiam illius actionis participare dicenda est.

Adb): In tali casu malitia ex hypothesis non habetur, neque ab ipsa actione cooperativa neque ab intentione cooperantis explicita; potest autem haberi ex modo agendi materialiter cooperantis, quatenus sine causa sufficienti praebeat alteri occasionem peccati per cooperationem materiale, in qua irrationabiliter praestanda etiam continetur approbatio implicita malitiae alterius; at vero non existit obligatio absoluta evitandi omnem occasionem peccati alieni a nobis positam, sed ex motivo proportionate licet ponere meram occasionem, sicut potest poni actio duplicis effectus. Motivum proportionatum eo maius et urgentius debet esse, aliis non mutatis, quo concursus materialis est magis proximus et necessarius, vel obligatio evitandi illud peccatum magis constringens materiale cooperatorem.

Ad c): Potest accidere ut actio malitiam retineat, etiam prout est a cooperatore qui non participat explicitate voluntatem peccandi, quia sit intrinsece et absolute mala et non iustificata propter bonum finem subiectivum, sed infecta ex malitia obiecti implicate admissa, quamvis subiective ordinetur ad bonum finem; sic v.gr., si quis participat in actu idololatriae, quamvis affective nolit honorare falsa numina, effective ea honorat ponens actionem idololatricam. Sed potest pariter accidere ut, licet actio sit in se mala, et mala remaneat pro agente principali, urgente gravissima causa legitimetur pro materiali cooperatore, propterea quod malitia non est ex intrinseca natura et absolute, sed ex defectu iuris, vel ex periculo coniuncto aliave ratione (cf. n.160) quae cessant urgere in circumstantiis specialissimis pro cooperatore secundo; sic v.gr. famulus qui sub minis mortis operam furi praestat, etiam necessariam, in asportanda arca pecuniae domini, quamquam cooperatur ad actionem quae relate ad fu-

rem manet undequaque furtum, relate ad ipsum famulum fit indifferens, quia in tali periculo arca domini evenit bonum sibi commune, de quo in extrema necessitate potest sic disponere, et quia rationabiliter ponit causam duplicis effectus³".

199. Unde concludes: Concursus *formalis* ad actionem malam alterius, semper peccatum est. Concursus *materialis* mediatu^s, facilius licitus fit, utpote qui remotiore et parvo influxu sc habet ad actionem, ideoque saepe ex levi incommodo excusatur, nisi quaestio sit de graviore peccato vel de damno publico. Concursus materialis immediatus maiorem rationem excusantem postulat, propter maiorem propinquitatem cooperationis et influxus, sed potest esse licitus ex diversis motivis, v.gr. quia cessat ratio peccati pro cooperatore secundario, ut dictum est, vel quia cooperatio est ad rem quae, mutata voluntate alterius, potest peragi sine peccato, ut si sacramentum vivorum administretur alicui peccatori qui per contritionem possit rite ad illud disponi, vel propter alias rationes excusantes cooperationem materiale^m immediatam.

200. Unde resolves: Ex gravissima causa licet vehere aliquem ad domum suspectam, coque facilius quo plures sint qui in defectu unius vectoris, operam praestabunt ad eundem effectum; item excubias agere dum furtum perpetratur, vel litteras ad meretricem deferre, etc. Hae enim actiones ex se indifferentes sunt, etsi faciliorem reddunt peccatum alterius.

³ "Tunc ipsa cooperatio potius quam *immediata* evadit *mediata*; videlicet aliquid boni vel saltem indifferentis cooperans facit, quo agens principale abuitur ad peccandum" (F a n f a n i, 1,96).

De actu morali honesto secundum esse SUPERNATURALE ET MERITORIUM

201. Cum in actuali providentia non ad naturalem sed ad supernaturalem finem homines sint destinati, ad cum sci. qui omnem capacitatem debitumque naturae humanae, imo exigentias cuiuslibet naturae creatae vel creabilis transcendit, cumque hunc finem attingere debeant adulti non tanquam hereditatem, ut infantes baptizantur, sed tanquam praemium meritorum per gratiam Christi, non possunt sistere in actibus naturaliter honestis et fini naturali conformes sed, praeter naturalem honestatem, necessario praesupponendam, ulterius curare debent alias condiciones ex quibus actus eorum humani fiant ordinis divini, et fini supernaturali conformes, ut sint proportionali praemio.

Hinc, postquam dictum est de actibus moralibus secundum esse ontologico-psychologicum et morale, agendum tandem est de eisdem secundum esse supernaturale et meritorium. Considerandum est autem in actibus supernaturalibus non eorum elementum subjectivum seu *principium* eos elevans ad ordinem divinum, quod est gratia, de qua in tractatu dogmatico, neque elementum obiectivum seu *obiectum* particulare singulorum actuum supernaturalium, de quo in tractatu morali singularum virtutum, sed ipsa *conducentia* ad finem, in quantum sci. ornantur condicionibus et proprietatibus ex quibus causant moraliter meritum vitae aeternae. Sub quo aspectu plene pertinent ad theologiam moralem, quae considerat hominem in quantum elevatum ad ordinem supernaturalem obligatorium et unicum, per suos actus proportionate attingendum.

Summa rerum dicendarum. Et quia actus humani, ut sint beatitudinis supernaturalis meritorii, debent esse *intrinsece* et ex natura sua fini supernaturali proportionali, seu *conaturaliter* supernaturales, et ideo actus entitative supernaturales esse non possunt, quia naturaliter non sint honesti, praemissis ubi opus sit necessariis notionibus, in ordine exponemus condiciones requisitas in actibus naturaliter honestis ut sint supernaturales (c.1) et meritorii vitae aeternae supernaturalis (c.2), ad quam ordinari debent secundum divinam dispositionem.

S. Thomas: 1-2 q.21 a.3.4; q.109 a.5.6; q.114; Suarez, *De gratia* 1.12; Bonaventura, *De gratia* tr.16; Biliart, *De gratia* diss.8; Lessnau, *De gratia* (Bibliotheca Theologica) (Roma 1934) 275-303; Bertrando, *Tractatus de gratia Christi* (Bibliotheca Theologica) (Louvain 1916); Lange, *De gratia* (Friburgo de Br. 1929); Ernst, *Über die Notwendigkeit der göttlichen Gnade* (Friburgo 1905); S. Gonzalez, *De gratia* (HAC) 112-113; 20-344; Mesmer, *Tr. de actibus humanis* (Malinas 1939)

De actibus supernaturalibus

Summa rerum dicendarum. Exposita *notione*, breviter recensemus *conduities* actuum supernaturalium, certa a controversis distinguentes.

S. Thomas, *De veritate* q.14; F. Schmid, *Die Übernatürlichkeit der menschlichen Handlungen* 12 (ISSS) 263-289.419-459; Noldin-Schmitt, 1,96-99; Loiano-Grizzana, 1,87-91; Fanfani, 1,98-105.

202. I. Actus supernaturalis est *ille cuius "entitas (essentia vel substantia) non debetur ulli creaturae, sed proportionem servat cum visione Dei intuitiva"*. Sic definiunt dogmatici (III *De gratia* BAC 110) actus supernaturales quoad substantiam, de quibus in praesenti quaestione est sermo.

203. II. Principia: 1. *Conditiones certo requisitae ad actum supernaturalem sunt*: a) *ut sit moraliter honestus*; b) *ut a principio supernaturali proveniat*. Probatur:

Ad a): Actus debet esse naturaliter seu ethice bonus iuxta unanimem sententiam, quia si esset indifferens (vel, a fortiori, malus) non posset habere Deum tanquam auctorem principalem per gratiam excitantem et adiuvantem; praeterea actus malus non est praemio sed poena dignus, et actus supernaturales sunt aliquo modo meritorii; accedit quod moralitas naturalis praesumitur ad ordinem supernaturalem ut in eo sublimetur, unde actus naturaliter mali inepti sunt ad finem supernaturalem.

Ad b): Debet procedere a principio supernaturali, nempe a potentia animae elevata per gratiam sive actualem sive habitualement, seu per supernaturale Dei adiutorium quo homo saltem transeunter adiuvatur ad actus supra vires naturae eliciendos, illuminatus quoad intelligentiam, motus quoad voluntatem, adiutus quoad executionem.

Saltem transeunter dixi, quia iuxta paucos auctores¹ in justificatis sufficeret concursus generalis cum gratia habituali, seu qualitate illa quae entitative elevat justificatum ad ordinem supernaturalem cumque efficit naturae divinae consortem. Sed "sententia longe communior tenet, etiam iustos

¹ Cf. BERA2A, *De gratia Christi* 219-223, a quo citantur: Ba.uunso, *De gratia et libero arbitrio* 1.6 c.15 sent.13; Molina, *Concordia* q.H 3.13 d.3; Valentia, *In* 1-2 d.8 q.3 punt.3 § *de gratia vocante*.

ad singulos actus supernaturales... indigere gratia actuali”², secundum verba Tridentini (D 809): “Cum enim ille ipse Christus Iesus tanquam caput in membra et tanquam vitis in palmites in ipsos justificados iugiter virtutem influat, quae virtus bona eorum opera semper et antecedit et comitatur et subsequitur.”

Necessitas istius principii supernaturalis evidens est, secus enim effectus superaret causam. Probatur autem ex professo in tractatu dogmatico ex fontibus revelationis. (Cf. *De gratia*, o.c., BAC 8-16.)

204. 2. *Probabiliter ad actum supernaturalem non requiritur*: a) *ut obiectum formale seu motivum sit supernaturale*; b) *ut actus in Deum finem supernaturalem sit subiective relatus*.

Ad a): Plerique auctores censent obiectum formale per fidem apprehensum ita requiri ad actus supernaturales, ut agens actualiter vel virtualiter moveri debeat aliqua veritate revelata, quam non ex ratione sed ex fide cognoscat³; verbi gratia si quis dat eleemosynam pauperi, non exercet actum supernaturalem nisi ducatur motivo ex fide apprehenso, quale est quod Christus sic praescripsit, quod iuxta Scripturam eleemosyna redimit peccata etc.

Fundantur tum in argumentis dogmaticis tum in ratione. Nimirum:

Ecclesia in Concilio Tridentino (I) 801) adhibuit locum declarativum Sti. Pauli: “Per fidem ideo iustificari dicimur quia fides est humanae salutis initium, fundamentum et radix omnis iustificationis”; si ergo in fide, arguunt, habetur radix cuiuslibet iustificationis sive initialis sive continuatae per actus supernaturales, id eo solum explicatur quod fides per obiectum supernaturale in eos actus influit.

S. Scriptura inter alia testatur quod “sine fide impossibile est placere Deo” (Hcbr 10,38) et plura huiusmodi, quae similiter intelligenda essent de influxu fidei in omnibus actibus supernaturalibus per motivum eorum supernaturale.

Ratio quoque idem confirmaret notissimo illo argumento; actus specificantur ex obiecto formali. Atqui actus

² Van Noort, *Tr. de gratia Christi?* 209.

³ Cf. v.gr, Suarez, *De gratia* 1.2 c.4-5; 1.12 c.9 n.4; c.10 n.14.

S. Alfonsus, *Th. m.* 1.6 n.439; Lehmkühl, 1,367.

naturales et supernaturales specie differunt. Ergo specie diversum habent obiectum formale, cum diversitate in eo reponenda quod alterum per rationem alterum per fidem apprehendatur.

Ceterum motiva quae ad actus supernaturales ab iis exiguntur non sunt sola motiva caritatis et amoris Dei supernaturalis, sed etiam alia quaelibet fide cognita, ut amor virtutis, aversio a turpitudine quae est in peccato, timor inferni aliarumque poenarum, spes renumerationis etc.; id quod indubia doctrina magisterii ecclesiastici (cf. D 841 1301 1304 etcetera) et S. Scripturae in pluribus locis facile constati

At vero non desunt quidam graves auctores, praesertim recentiores, qui censent ad actum supernaturalem non requiri obiectum supernaturale; ideoque supernaturalitatem non esse in actu necessario ex obiecto, sed sufficienter haberi a principio, si nempe actus eliciantur viribus gratiae etiam circa obiectum naturale, cum habituali illustratione supernaturali circa agenda". Nam si radix et principium est supernaturale, aiunt, eo ipso fructus debent esse supernaturales; igitur influente gratia actuali, vel saltem habituali, nihil ulterius requiri videtur quod ponatur ex parte obiectorum, ut opus sit supernaturale. Profecto, qui actum fidei elicuit et finem suum supernaturalem agnovit, et obligationem tendendi in eum didicit et admisit, seque ipsum ad Deum supernaturaliter possidendum ordinavit, eo ipso videtur suis actibus honestis directionem in finem supernaturalem sufficientem dedisse \

Et re quidem vera, textus sive Concilii Tridentini sive S. Scripturae hoc et nihil amplius supponere videntur; etenim fides quidem est necessaria ut homo finem supernaturalem cognoscat et in eum moveri possit, et hoc certe indicant textus allati; sed ulterius non exigunt ut motivum haustum sit ex fide, nam si aliquis suscepit iam fidem vel ad eam se disposuit, eo ipso accepisse directionem in finem supernaturalem dicendus est, cumque retinere semper nisi fidem abiciat (cf. Io 5,24), ideoque nihil amplius habere debet ut de facto in finem supernaturalem tendat in suis actibus, nisi ut eos ponat confortatus auxilio gratiae.

Accedit quod ante fidem susceptam et sine eius influxu dantur apud infideles actus supernaturales qui ex gratiis actualibus procedunt (cf. D 1295 1377) et ad fidem amplectendam disponunt*.

4 Cf. Fanfaxi, 1,105.

Cf. E. EINCES, *Muss das Pormalobjact eines tibernaliirlichen Actes iber-nafUlrich scinf* ZkathTh 18 (1894) 293-335.593-626; David, *De obiecto finis à artus supernaturalis* (Bonn 1913); LeCHER, *Institutiones th. dogmaticae* IV, 29; Lennerz, *De vero sensu principii "actus spccificantur ab obiecto formst*: Greg 17 (1936) 143-146.

Directionem habitualem operum in finem supernaturalem per actum nde aliquando elicitum nec revocatum, aliqui auctores, ut Fescii, *Praelectiones der mattheae* V.408, clare proferunt; alii suboscuro loquuntur, quasi cum negarent, v.gr. X'-ldix-Schmitt, I. >7.

Cf. Lance, *De gratia* 725-726. "Pro praxi haec controversia menti, cum illud motivum facillime adsit, saltem virtualiter, in quolibet opere hominis iustificati" (PrÜMMER, 1,139,2).

Cf. Noldin-Schmitt, f,98s, et praesertim E- Lingers, *Dic hrchicht*

Ad b): Ordinatio actus ad finem supernaturalem per intentionem saltem virtualem quam multi auctores defendunt, neque in divino praecepto niti, neque natura sua esse necessaria ostenditur.

Primum patet ex recta explicatione textus S. Scripturae d Cor 10,31; cf. 1 Petr 4,10-11) afferri soliti, et per rectam interpretationem traditionis J0.

Alterum quoque satis constare videtur, etenim: actiones fusti habitualiter elevati et ordinati ad finem supernaturalem, eo ipso quod sint referibiles ad ipsum, i.e. honestae et non peractae ex motivo mere humano excludente intentionem supernaturalem, sufficienter referuntur virtute et natura sua ad finem supernaturalem; actiones quoque honestae peccatoris, per auxilium gratiae praestitae, ab hoc principio sufficienter transferuntur in ordinem supernaturalem.

205. Unde concludens: Posita hominis destinatione ad finem supernaturalem et obligatione tendendi in cum finem per actus delibratos, sequitur omnibus fidelibus semper praesto esse gratias quibus opera eorum fiant supernaturalia. Quod imprimis valet de iustis, quorum opera moraliter bona iure censentur semper esse simul supernaturalia (cf. D 809).

De actibus meritoriiis

Summa rerum dicendarum. Post *notiones* et *divisiones* exponemus ex ordine *conditionum* merendi, *condiciones* requisitas ad meritum, *obiectum* meritorum *quantitatem*.

Fanfaxi, 1,106-110; Lottin, *Principes de morale*, 1.306-316; Merkelbach, USW97; Nouux-Schmitt, 1.100-104; Prümmer, 1,135-140; Van Roey, *De virtutibus, quaestiones selectae* (Malinas 1929) praesertim 125-131; 166-180.

206. I. Actus supernaturaliter meritorii sunt illi actus meritorii qui rationem habent meriti respectu beatitudinis

Summa rerum dicendarum. Post *notiones* et *divisiones* exponemus ex ordine *conditionum* merendi, *condiciones* requisitas ad meritum, *obiectum* meritorum *quantitatem*.
Cf. supra, n.157; Ballerini-Palmjeri, 1,181ss. Equidem doctrina Sti. Augustini in praesentia relata, et in verbis "quidquid egeris bene age et laudasti Deum" compendio significata, etiam actus supernaturales comprehendere videtur.
Cf. E. Lingers, *De kirchliche überlieferung/lehre über den Brucggrund der Heilsakte*: Der Katholik (1913, II) 255-271.

dinis supernaluralis, praeter entitatem supernaturalem intrinsecam ex qua proportionati sunt ad illum finem.

Meritum est *proprietas actuum bonorum qua digni sunt praemio* seu mercede apud illum cui aliquo modo utiles sunt et accepti¹²; unde ex opere praestito, operanti remanet titulus ad retributionem. In concreto meritum dicitur etiam ipsum opus bonum, quo operans iit dignus ut sibi aliquid retribuatur¹³. Dicitur:

Proprietas actus boni, non enim quilibet actus bonus, etiam supernaturalis, est meritorius ipso facto; bonitas quidem moralis est maxime fundamentalis pro merito, et prout in obsequium Dei cedit atque ad finem supernaturalem vitae aeternae refertur est causa huius meriti, quando ornatur debitis condicionibus.

207. II. Differt a: a) *Satisfactions*, quae in relatione cum debito morali vero significat compensationem vel expiationem pro laesione honoris alicui illata¹⁴; unde satisfactio directum effectum habet ablationem reitatis.

b) *Impetratione*, quae intelligitur “vis quaedam moralis propria orationis... vel quatenus est obsequium Deo praestitum... vel quatenus est humilis confessio nostrae indigentiae et imploratio divinae misericordiae”¹⁵; unde non movet per modum obsequii et ad retributionem sicut meritum. neque per modum compensationis et ad placationem personae sicut satisfactio, sed per modum deprecationis et ad donum vel favorem liberalis benefactoris. Ceterum coniungi potest in eodem opere cum satisfactione et merito.

208. III. Dividitur: 1. ***Ratione praemii*** in: o) *Naturale*, si ex naturae viribus procedit et ordinatur ad praemium naturale in bonis ordinis naturalis consistens, et operibus hominis non elevati conveniens; in ordine supernaturali hoc meritum non consideratur, licet existât in bonis ordinis temporalis a Deo concessis et in dispositione negativa peccatoris ad gratiam supernaturalem per remotionem obstaculorum

M Cf. S. Gonzalez, *De gratia* (HAC) III, 321-322.

u “Fundamentum philosophicum meriti est in exigentia ordinis naturae, in lege naturali vi cuius activitas entis ipsi propria est et ideo ipsi pro heret debet, cum ipsam entis perfectionem pro fine habet. Unde cum persona libere agens elicit actum in obsequium seu utilitatem alterius personae, illa persona praestitit aliquid quod suum est; unde aequum est et iustum ut altera bonum retribuat, compensando bonum praestitum (Merkl ual h. I. II; \ theol. 2-2 q.106 a.3; q.65 a.2).

¹⁴ Cf. Solano, *De Verbo incarnato* (HAC) Hi, 6^{bo}2Z.

u Cf. Gonzalez, *De gratia* (BAC) III, 90.

b) *Supernatural*¹, si fit ex gratia et ordinatur ad praemium unice vel potissimum in bonis supernaturalibus consistens, et convenit operibus ex gratia factis³⁷.

2. ***Ratione dignitatis*** in: a) *De condigno*, si, interveniente divina promissione et supposita operis praestandi et praestiti acceptatione a Deo, merces debeatur ex quadam iustitia¹: secundum aequalitatem, non omnimodam sed pro recta aestimatione cuiusdam proportionis inter opus libere a nobis positum et praemium a Deo concedendum, sicut est inter semen et plantam quae ex eo nascitur; unde eius valor non est ab extrinseco³⁸ sed ab intrinseco, et aequalis praemio aequalitate quadam morali, non quantitativa et materiali³⁰.

6) *De congruo*, si merces debeatur solum ex quadam decentia cum valor non respondeat praemio, idque sive fallibiliter sive infallibiliter, prout statim explicatur; sic v.gr. famulus diligentissimus qui praeter servitium obligatorium praestat supererogatoria opera, de condigno salarium, de congruo ulteriorem renumerationem meretur²⁰,

3. ***Ratione coninnctionis*** in: a) *Infallibile*, si adiunctam habet divinam promissionem, ut evenit semper in merito de condigno et saepe in merito de congruo; unde pro sua fidelitate Deum semper exequetur promissa.

b) *Ealibile*, si non habet hanc promissionem, ut evenit plerumque quoad meritum de congruo.

•1. ***Ratione obiecti*** in: a) *Essentiale*, si comprehendit substantialia beatitudinis, sci. visionem beatificam.

11 “Differunt eo quod primum sequitur ad omnem actum bonum ratione bonitatis, secundum aliquam relationem iustitiae ad Deum a quo, saltem α convenientia, meretur saltem bonum temporale, et ideo importat mercedem *ex ipsa ratione actus*; alterum importat mercedem reddendam non solum ex ipsa ratione actus, sed etiam *ex statu personae operantis*, et ideo non competit nisi in bonis supernaturalibus et quidem solius iusti...” (Merkelbach, 1,192, B).

n “Non est actus iustitiae simpliciter, quae in Deum factorem ac Dominum mirum absolutissimum cadere nequit, sed tantum *iustitiae secundum quid*: vita aeterna per comparisonem ad causam proximam (opera iusti) per se con-
gruum. merces est iustitia debita, sed per comparisonem ad causam remotam (potentiam operandi et gratiam) donum misericordiae est” (Van Noort, 7^{tr}. de *Christi* 204; cf. D 141 810),

• Scotus (*In I Sent*, d.17 q.2) dicitur opinasse condignitatem operum bonorum ad praemium haberi ex sola Dei promissione seu gratuita acceptatione, adeo ut etiam actui mere naturaliter honesto potuerit respondere de condigno modum, Deo sic disponente. Cf. Van Noort, *Tr. de gratia Christi* 200.

Cf. F. Questiaux, *De condigno; De congruo*: CollatNamurc 29 (1935) 242 258.,

* “In priori merito adest exigentia ad praemium, in altero sola convenientia, minus comparari potest stipendio quod debetur militi, et mercedi quae debetur humilio; alterum distinctioni honorificae... quam princeps non ex iustitia nec omnino gratis largitur militi pro rebus fortiter gestis, gratificationi aut dono inferioribus aut famulis acceperunt propter occupationes plus minusve supererogativum, quae divisio est non univoca sed analoga” (Merkelbach, 1,192).

b) *Accidentale*, si continet alia bona quae, praeter visionem, beati in caelo obtinebunt, v.gr. aureolas virginitatis, doctrinae, martyrii; consortium angelorum, etc.

209. IV. Principia: 1. *Homo iustus potest mereri de condigno*. Probatur:

Ecclesia. Concilium Tridentinum (D 809) contra novatores ex verbis Scripturae proponit vitam aeternam tanquam mercedem bonis operibus et meritis iustorum fideliter reddendam iuxta misericordem promissionum divinam, idemque sollemniter definit in canonibus correlativis (D 836 842; cf. 812 etc.). Inferius ex eodem Concilio enumerabimus objecta huius meriti.

S. Scriptura idem significat multis expressionibus quae aliter non possunt recte intelligi, v.gr. Alt 5,12: “*Mercēs vestra copiosa est in caelis*”; 2 Tim 4,8: “*Reposita est mihi corona iustitiae quam reddet mihi Dominus in illa die, iustus index.*” Cf. Iac 1,12 etc.

SS. Patres prementes vestigia S. Scripturae, agnoscunt homines iustos mereri vitam aeternam; et quidem iis expressionibus quae verum meritum de condigno significant. Sic v.gr. S. Ignatius (R 68): “*Placete illi cui militatis, a quo et stipendia feritis.*” S. Theophilus Ant. (R 173): “*Cum mortalitatem deposueris et immortalitatem indueris, tunc Deum pro meritis videbis.*” Tertullianus (R 311): “*Bonum factum Deum habet debitorem, sicuti et malum, quia index omnis remunerator est causae*” 21.

2. *Quilibet homo, etiam peccator, actionibus cum gratia positus potest mereri de congruo*. Probatur:

S. Scriptura pluries loquitur de gratiis quas Deus concessit intuitu meritorum vel ipsis peccatoribus et infidelibus 22, idque sive theoricè, v.gr. dum dicitur “*quoniam elemosyna a morte liberat et ipsa est quae purgat peccata*” (Tob 12,9) vel quod “*timenti Dominum bene erit in extremis*”, sive practice, dum exempla proferuntur peccatorum qui bonis operibus a ruina liberati sunt vel etiam conversionem meriti.

Cf. S. Gonzalez, *De gratia* (HAC) 111,324-331, ubi haec latius præta et a difficultatibus vindicantur.

n Patet infideles positivos et peccatores, dum sunt non mere meriti in actu offensae Deum» nullatenus quidquam mereri posse, quia iura accepta Deo esse nequeunt. Cf. Ionio, 1,48 nota.

ruerunt, v.gr. Rahab (cf. Ios 2,1-7 et Hebr 11,31), Cornelius centurio (Act 10,4), etc.

210. 3. *Condiciones ad meritum de condigno recensentura*) *Ex parte merentis, status viae, libertas a necessitate, status gratiae, ut quis mereatur sibi; b) ex parte operis. honestas ethica, supernaturalitas theologica, aliqua relatio ad Deum finem supernaturalem; c) ex parte Dei, praeordinatio et acceptatio. Probatur:*

Ad a): *Status viae* exigitur ex dispositione divina, nani accedente nocte mortis iam “nemo potest operari” (Io 9,4) amplius meritorie, sicut in pluribus aliis locis S. Scripturae (Eccl. 14,17; Mt 25,1ss; Lc 16,9.22; 2 Cor 5,10; Hebr 9,27; Apoc 14,13) significatur. Unde fides universalis Ecclesiae (cf. D 464 530) et traditio indeficiens (cf. R 1364 1930) hoc semper tenuit congruenter cum ipsa ratione, nam qui ad terminum pervenerit non potest amplius ad illum tendere.

Libertas non tantum a coactione sed etiam a necessitate requiritur²⁴ iuxta doctrinam Ecclesiae contra Iansenium (cf. D 1094), quia agitur de remuneratione actuum humanorum et moralium qui necessario exigunt hanc libertatem. Aliam autem libertatem a vinculo morali minime requirunt, quippe quae non obstat vere libertati; unde non solum operibus supererogatoriis sed etiam obligatoriis potest viator de condigno mereri, attribuente Tridentino (1) 836) aeternam retributionem quibusvis operibus iustorum “quae in Deo fuerint facta”.

Status gratiae requiritur secundum communem doctrinam innixam in fontibus dogmaticis et in ratione. Sane:

Ecclesia in suo magisterio meritum proprie dictum seu de condigno solis operibus iustorum tradit (cf. D 809 842 1012 1013 1015 1017 1018), licet non solis operibus caritatis, ut Quesnell voluit (1) 1405-1-108). S. Scriptura tradit palmitem non posse fructum bonorum operum ferre nisi manserit in vite Christo per gratiam sanctificantem (Io 15,4-5), et solis filiis per gratiam assignat hereditatem (Rom 8,16s). Ratio quoque cohaeret, nam in praesenti providentia qui non habet gratiam sanctificantem reus est poenae aeternae, idcoque nequit in eo statu ita operari, ut simul sit dignus praemio beatitudinis; praeterea, etiam praestito bono et supernaturali opere per auxilium gratiae, adhuc indignitas peccatoris ob-

²⁴ Cf. 11. La mir o y. *Condiciones ad meritum de condigno*: CollatBniR 2S (t .O 220-232; Id.; *Condiciones operis ad meritum condignum*: ibid., 274-282.

²⁵ Cf. L. R a n w S z, *De merito attentis libertate et declaratione actus*: Collât-30 (!>3f>) 338-345. Ostenditur praesertim quomodo consuetudo et habitus non impediunt meritum.

stat praemio obtinendo, hoc enim proprium est filiorum per gratiam adoptatorum ”.

Sibi tantum mereri posse homines de condigno, et solum Christum, utpote caput omnium hominum, potuisse aliis hoc modo mereri, est doctrina communis; et iure quidem, nam gratia quae est necessaria ad meritum de condigno nobis non datur nisi ad propriam perfectionem, et soli Capiti nostro data fuit ad merendum pro corpore

Ad b): *Honestas ethica* actus tam ex obiecto quam ex fine praerequiritur (cf. D 809); nam actus malus non est praemio dignus, praesertim apud Deum sanctissimum; insuper quia honestas praesupponitur ad sequentem condicionem.

Supernaturalitas quoque exigitur, et quidem entitatiya, quatenus opus procedere debet ex gratia, seu habere principium supernatural, ut sit proportionatum cum beatitudine supernatural!’.

Relatio ad Duuni finem supernaturalem quatenam requiratur infra, in principio 5, latius exponetur.

Iuxta communioem et verioem sententiam (cf. D 809 842), ad actum salutarem et meritorium, etiam in insto, requiritur influxus gratiae actualis, tanquam principii proximi operationis salutaris.

Ad c); *Praeordinatio operum bonorum in mercedem* ad acceptationem divinam ad praemium ideo requiritur, quod Deus per se nullis hominum operibus obligatur reddere mercedem, sive quia homines essentialiter sunt servi sine iuribus erga Deum, cui omne obsequium debent²⁷, sive quia humana opera nullam utilitatem afferunt Deo, sive quia Deus est qui dat omnem virtutem operandi et ad ipsos actus cum homine cooperatur; unde si inter homines nemo tenetur ex iustitia ad remunerandum obsequium sibi factum, nisi praevie se ad hoc obligaverit per acceptationem, multo minus haec obligatio existit apud Deum, qui nullo modo potest esse debitor erga nos, nisi in quantum propriae sapientiae, voluntati et fidelitati debeat adimpletionem ordinationis divinae, qua constituerit remunerare bona opera iustorum.

Accedente vero ea ordinatione et promissione, Deus fit debitor sui ipsius ut, ex titulis dictis, impicat in iustis quod

M Cf S. Gonzalez, *De oralia* (BAC) 111,337.

« S. Thomas, 1-2 q.114 a.6.

ll Hinc verissimum est effatum evangelicum apud Le 17,10; “Sic et vobis cum feceritis omnia quae praecepta sunt vobis, dicite: servi inutiles sui. quod debuimus facere fecimus.” O. Lottin in dubium vocat nece- tate® « ipbius acceptationis virtutis. *Principes de morale* 1,315.

libera voluntate constituit ipsis iuxta proportionem meritorum elargiri. Unde opera quidem bona condignitatem intrinsicam ad praemium habent in actu primo ex gratia, independenter a promissione divina; sed ius ad mercedem eis adiungitur ex ordinatione et promissione divina de inheritis acceptandis et de mercede reddenda 29.

Quoad promissionem et acceptationem divinam in qua fundatur ius ad retributionem in actu secundo, disputant utrum debeat esse formalis an sufficiat virtualis, consistens in ordinatione qua Deus libere instituit in condenda oeconomia supernaturali, ut opera per gratiam facta essent medium perveniendi ad vitam aeternam ut mercedem. Disputatio minoris est momenti, tum quia de facto datur promissio et acceptatio formalis (cf. Iac 1,12; 1 Tim 4,8 etc.), tum quia duae sententiae parum differunt: “ordinatio enim, vera acceptatio est et, si ab hominibus cognoscitur, promissioni acquivalet; et promissio formalis acceptationem divinam non constituit sed manifestat”. Tamen in ordine theorico rectius sentire videntur qui dicunt sufficere promissionem virtualement, contra sententiam quae Suarez tribuitur”.

211. 4. *Condiciones ad meritum de congruo sunt eadem praeter statum gratiae et acceptationem divinam.* Quodsi opus bonum fiat in statu peccati, meritum erit de congruo fallibili, nisi habeat promissionem divinam, ut accidit v.gr. circa actum perfectae caritatis cui promittitur (Io 14,21) infusio gratiae.

212. 5. *Ad meritum supernaturale non constat requiri ut agens moveatur neque virtualiter motivo caritatis, sed probabiliter sufficit ut opus sit honestum et supernaturale.*

Quaestio haec controvertitur inter auctores aliis aliter opinantibus. Bene tamen observat Peinador 31: “Sunt circa rem variae theologorum opiniones, vel potius varii modi explicandi illam cum fere omnes, hodie praecipue, quod substantiam conveniant, esto discrepent quoad verba”. Nimirum:

o) Secundum Suarez 32 et plures alios 33 ut actus sint

3 “Hinc non existit iustitia stricte dicta *inter Deum et homines* secundum absolutam aequalitatem... tamen praeordinatione posita... adest aequalitas strictae iustitiae *inter opus et praemium* a Deo promissum...” (Mhrkelhach, 1,194; cf. 5 Theoh 1-2 q.114- a.1.3).

* H de Mesmaecker, 7^{tr.} *de actibus humanis* 108.

* Ct Suárez, *De oratio* 1.12 c.17-18; J. C. Martinez Gomez, *Suârei y la ukrnaturalidad del mtrito*: ArchTG 2 (1939) 71-127.

n *Cursus brevior th. m.* 1,208.

1,12 c.8-10. Eius opinionem resumimus iuxta relationem J. K. Vas Rosy, *De virtute caritatis* (Malinas 1929) 13; cf. Beraza, *De oratio* Ckruh 092-995.

" 5ⁿ, Çrî kuco, *De fide* d.10 sect.4 n.60; S. Fr. de Sales, *Tralado de* 112 C.8; WIRCEBURGENSES, 8,305-310; Ballf.r în !-Pal mîEr i, 1,184-ubi mentem bti. Thomae iuxta hanc doctrinam explicandam contendit.

meritorii, debent quidem referri ad Deum ex ordinatione et influxu alicuius virtutis infusae, sed non practice ex formali ordinatione caritatis: ideoque praeter actus elicitos et imperatos caritatis, actus ipsarum virtutum infusarum, sive theologiarum sive moralium, sunt ex sese meritorii, quia ex natura sua implicite tendunt ad finem supernaturalem sine ulteriore ordinatione caritatis; actus vero moralium virtutum acquisitarum, ut sint meritorii, debent elici ex intentione supernaturali actuali seu cum relatione explicita ad aliquam virtutem infusam. Quae sententia perfecte correspondere videtur iis quae secundum Tridentinum (D 809-842) ad meritum re-

b) Secundum totam fere scholam TIQUIOREM ET multos modernos sententia Suarcziana probatur pro merito *de congruo*, sed ad meritum *de condigno* requiritur formalis ordinatio seu influxus caritatis, ita ut actus meritorii non tantum debeant elici cum caritate, sed etiam sub dependentia et ordinatione caritatis, quae est forma omnium virtutum, quia per hoc mereamur stricte assecutionem finis per quod tendimus ad finem, i.e. per caritatem qua ferimur in Summum Bonum in se.

Sed hanc dependentiam formalem a caritate alii aliter intelligunt: a) pauci cum Bañez* exigebant *actualem* ordinationem operis a caritate, adeo ut reliquis virtutum actibus sola gloria quaedam accidentaliter deberetur; β) multi cum Bellarmino¹⁴, invocantes S. Thomam¹⁵ requirebant influxum *virtualem stricte dictavi*, adeo ut opera bona quae non fierent vi alicuius actus caritatis vere imperantis, essent supernaturaliter indifferentia; γ) plures, praesertim recentiora, invocantes pariter S. Thomam¹⁶, mitiorem quendam influxum *virtuali latum* sufficientem habent, quatenus caritas generali quadam ordinatione referat omnes actus honestos iustorum ad finem ultimum. non quidem ut principium causans actus simpliciter, sed ut eos ordinans, in quantum ex dictamine habito exercendi opera in amore sum obsequium Dei, determinentur perseveranter actus subsequentes ut oblationes amicales Deo factae, licet hic et nunc

¹⁴ En quomodo suam sententiam compendio enuntiat (*Dc aratia* I.1? cli n.4); "actus virtutum infusarum fictos ab homine grato esse meritorios & condigno supernaturalis beatitudinis, ex vi suae bonitatis et connaturalis R-deris seu relationis in illum finem, absque alia relatione quasi extrinseca, quod per actum praetentum vel praesentem eis adveniat".

« Cf Vax Rosy, *Dc virtute caritatis* 118.162, Circa caritatem formam virtutum cf R. M. Smolts, *Dc caritate ut forma virtutum*: DivThom (Pi. h (1928) 5-28; UitiMXOWidz, *Dc formatione virtutum a caritate* (Vilna 1911) Vax Rosy, *Dc caritate forma virtutum*: EphThLov I (1924) 56-61.

In 2.2 q.24 a.6 dub.V

r Cf *Dc iustificatione*; 1.5 c.15. Secundum hanc sententiam procedere n-derur S. Alphonsus in 1.5 tr.pracamb. XLIV,

• Cff 1-2 q.100 a.10 ad 2.

» CL In II Sent., d.40 q.1 a.5; *Dc malo*, a.5 ad 7.

determinatio ista menti non occurrat⁴⁰ 13) alii denique, praesertim recentiores⁴¹, verbotenus contenti sunt cum influxu caritatis *habituali*, quatenus eo quod iustus eliciat suis temporibus actus caritatis praescriptos, quibus se suaque omnia referat in Deum, eosque non retractet, iam opera bona obiective ordinata habet in Deum finem ultimum, etsi vis actus caritatis nihil hic et nunc moveat ad operandum, imo etsi in eliciendis actibus caritatis non ordinet explicite, etsi generaliter, reliquos actus ad Deum sub dependentia caritatis⁴³.

213. In hac varietate opinionum: o) Communitate reicitur : a) *Necessitas ordinationis actualis* operum a caritate, quae optima quidem est de consilio, sed impossibilis in praxi quoad omnia opera distributive sumpta; insuper, in hac sententia plura opera iustorum bona merito carerent, id quod sensui fidei nostrae repugnat ex supra allatis (D 809; Mt 5,12 etc.), β) *Necessitas ordinationis virtualis strictae*, quae similiter optima est et diligenter promovenda, sed incidit in eandem difficultatem dogmaticam modo indicatam: profecto si talis ordinatio esset necessaria, aut iusti saepius peccarent propter negligentiam vix superabilem in renovatione frequenti huius ordinationis, si sit de praecepto, aut plura opera facerent moraliter bona sed naturaliter indifferentia contra sensum fidei nostrae, si ordinatio virtualis stricta sit de consilio".

b) Probabiliter disputatur hinc inde inter defensores ordinationis *virtualis latae* et ordinationis *habitualis*: a) *priores invocant quosdam testas S. Scripturae*, in quibus opera bona, etiam supernaturalia, explicite exhibeantur dependentia a caritate, v.gr. Io 14,21 ; I Cor 13,1-4, etc.; vel merita bonorum operum absolute et ultimam caritati adseribantur, v. gr. I Cor 2,9; Iac 1,12 etc.; *praeterea, ad mentem SS. Patrum* "opus meritorium idem est ac opus perfecte et vere bonum; opus autem non est meritorium, non perfecte et vere bonum, nisi procedat ex caritate"⁴⁴; *denique ex ratione natu-*

Cf. hanc explicationem apud J. E. Van Rooy, *De virtute caritatis* (Alalinas 1929) 205.232-233, qui ita concludit: "videlicet, praecedens intentio, quando * mente evanescit ut *explicita* intentio, relinquit aliquam virtutem, aliquam determinationem, aliquam dispositionem, quae sufficit ut opera, si fiant, in Deum dirigantur".

⁴¹ Sic v.gr. Vazquez, *In I*2 d.217 c.2-4*; Ripalda, *De ente supernaturali* l.1 disp.20; Balheim-Palmieri, 1,184-217; Schiffini, *De gratia* 371s; Ernst, *Obir iuf Jfatwcdigkcit der guten Meinung* (Friburgo 1905); J. Althaus, *Die KerdieMtlichkeit und das iiberiatiirl che Motiv: ZkthTh* 17 (1893) 42-78.496-520; Billot, *De gratia* q.114 th.20 § 2; Lange, *De gratia* 725-727, Vermeersch, *IL'*. Noldin-Schmitt, 1,104. etc.

⁴³ Haec sententia, sic explicata, vix differt a praecedenti de influxu caritatis virtuali lato, et patronos invocat etiam S. Thomam, Capreolum. Caietanum, Ferrariensem, Soto, etc. (cf. Billot. *De gratia** p.238 nota; Vermeersch, 1,128). Sunt quidem qui expressiones a Vazquez adhibitas ita referant, ut ei eiusque itqiacibus imputent opinionem secundum quam sola praesentia gratiae sanctificantis cum caritate, sine ullo exercitio neque implicite ordinativo caritatis, 'afferret ad meritum; sed putamus patronos influxus habitualis excludere influxum virtutem cantatis strictum, non autem latum prout explicatus est. Sic -atis manifestat v.gr. Van Noort (*Tr. de gratia Christi* 213), sententiam relatum probare studens: "omnis actus honestus, cum natura sua ordinem habeat in Deum et hic ordo a nobis saltem in confuso cognoscatur, in quolibet homine est implicitus quidam actus amoris in Deum, in homine autem iustificato est implicitus actus caritatis". Unde* recte Prümmer (1.139.3) observat: "Sufficit iulem vel minimus influxus [caritatis]. Unde in praxi est fere inutilis theologicum controversi. de qualitate et gradu istius influxus."

⁴⁴ Cf. Van Rooy. *De virtute caritatis* 214-215.

u Sic Van Rosy, *o.c.* in quo evoluit argumentum p.149-152.

rati afferunt post S. Bellarminum⁴³ quod virtutes morales non referuntur ex natura sua ad Deum nisi ut Unem naturalem, lice., autem et spem respicere quidem Eum ut obiectum supernatural, sed non referri in Ipsum ut Summum Bonum, ergo omnes a caritate imperandas esse et movendas. Sed textus Scripturae et Traditionis potius referuntur ad praesentiam caritatis habitualis in anima, aut saltem perfecte eo sensu explicantur, quatenus opera et dona etiam sublimia nihil prosunt a caritate habituali disgregata; argumentum autem Bellarmini et alia similia supponunt quod est probandum, sci. opera iusti sub influxu gratiae peracta nondum esse ordinata ad Deum finem supernaturalcm, etsi perficiantur ab agente entitative elevato ad ordinem supernaturalcm et filio Dei adoptivo, nisi procedant ex ordinatione virtual! caritatis late sumpta*

β) *Posteriores nullum specialem influxum requirunt* quo opera ex caritate in Deum ordinentur, sed docent sufficere statum gratiae cum inseparabili habitu caritatis et illam ordinationem obiectivam ad Deum quam opera bona iusti natura sua habent, si per influxura caritatis voluntati iusti inhaerentis ponuntur*. Moventur autem it hanc sententiam quia: *Concilium Tridentinum* (D 809) recensens condiciones meriti de condigno, declarat "nihil ipsis iustificatis am filius deesse... quominus plene illis quidem operibus, quae in Dec sunt facta... vitam aeternam suo tempore... consequendam vert promeruisse censeantur", quin ullam mentionem faciat caritatis; neque enim dici potest iure verba "in Deo facta" significare influxura caritatis, cum ex canone correlativo (D 842) constet aequivalent expressioni "per Dei gratiam" facta. 5. *Scriptura* nullibi commemorat ulla opera iusti quae non pertineant ad salutem, et beatitudinem attribuit non solum actibus qui a caritate procedunt sed etiam aliis qui sunt a diversis virtutibus simpliciter nominatis absque dependentia ab actibus caritatis; sic v.gr. Mt 19,16ss circa adeptionem vitae aeternae ex mera observatione mandatorum, Mt 25,34ss circa possessionem regni ex operibus misericordiae sine virtuali fidei vel caritatis motivo"; 1 Tim 5,4; 6,17-19 circa acceptionem carum Deo et apprehensionem verae vitae per opera naturaliter honesta. *Ratio quoque* idem suadet, nam per habitum caritatis et gratiam sanctificantem homo est ordinatus in finem supernaturalcm et est filius Dei cuius opera bona implicite ad Deum referuntur, et digna sunt quae accipiant hereditatem ex iugi influxu gratiae insinuato i Christo (Io 15,5) et confirmato ab Ecclesia (D 809)*.

214. 6. **Obiectum meriti⁵⁰: a)** de condigno sunt: *verum meritum gratiae sanctificantis, vita aeterna, gloriae aeternat*

⁴⁵ *De iustificatione* l.S c.1S.

< Ceterum, quid sit ista virtualis ordinatio, prout contradistincta ibi tuali supra descripta, difficilius explicatur. Cf. Van Roey, o.c., 230*223.

<T Circa mentem Sti. Thomae, num exigit intentionem virtutalem an contentus sit cum intentione caritatis habituali, cf. *Catier e j Gottesheh uni h* diensi nach der Lchre des ht. Thomas*: ZAscMyst 6 (1931) 15*32; Pxiàxi *Cursus brevior th. m.* 1,209.

⁴³ Id prodere videtur, iuxta observationem Vazquh (In l*2 (UI/ tub) miratio qua electi interrogant: "Domine, quando te vidimus esunenteu tr R-vimus te?"

Plura alia argumenta cf. apud Vermeersch, l, l^{oo}.

Cf. Bkha za, *De gratia Christi* 1026-1052.

augmentum, remissionem peccatorum venialium; b) de congruo: *gratiae actuales efficaces prima excepta, donum perseverantiae, bona temporalia in quantum sunt media utilia ad salutem, reparatio futuri peccati eventualis, si iustus mereatur sibi; gratiae actuales prima non excepta, remissio peccatorum, augmentum gratiae, vita aeterna, bona temporalia Quatenus ad salutem conferunt, si iustus mereatur aliis; gratiae actuales, ipsa iustificatio, si peccator mereatur sibi;* c) NEQUE DE CONDIGNO NEQUE DE CONGRUO potest aliquis Sibi mereri *primam gratiam actualem nec praedestinationem complete spectatam.*

Ad a): Tridentinum definivit (D 842) hominem iustificatum vere, ideoque de condigno M, posse “mereri augmentum gratiae, vitam aeternam... atque etiam gloriae augmentum”, ideoque, ut communius censent dogmatici, etiam primam gloriam 52. S. Paulus (2 Cor 4,17) circa vitam aeternam asserit: “Id enim, quod in praesenti est momentaneum et leve tribulationis nostrae, supra modum in sublimitate aeternum gloriae pondus operatur in nobis.”

Ad b): Non omnia quae hic affirmantur eadem certitudine gaudent: communior sententia fert iustum sibi mereri gratias efficaces, sed solum de congruo et fallibili; *donum perseverantiae finalis*, quod certo nequit mereri de condigno, utpote implicans totam seriem gratiarum efficacium quae excedunt condignitatem, secundum plerosque potest mereri de congruo fallibili; *bona temporalia* ad salutem utilia secundum aliquos sunt obiectum meriti de condigno (cf. 1 Tim 4,8), dum alii non admittunt nisi meritum de congruo erga ea, illudque fallibile; *reparatio futuri peccati eventualis* certo non cadit sub merito de condigno, ut patet ex S. Scriptura (Ez 18,24, cf. 33,12-13), hoc confirmante ratione interna iuxta doctrinam de mortificatione meritorum per subsequens peccatum, plures tamen admittunt posse mereri de congruo (cf. 2 Par 19,2-3)53.

Doctrina communis fert iustos posse mereri aliis de congruo fallibili quidquid sibi possunt mereri, et praeterea primam gratiam actualem, innuente ipsa S. Scriptura (Mt 9,2 ;

¹ Cf. J. M. Rivière, *Mérite*: DTC 10 735-761 accurate exponens historiam decreti, in quo terminus “de condigno” deficit sed sensus indubius est.

• Cf. S. Gonzalez, *De oratio* (BAC) III, 333.

^v Cf. pro sententia negativa S. Thomas, 1-2 q.114 a.7; pro affirmativa, Suárez, *De gratia* 1.12 c.38 n.7.

lac. 5,16 etc.) et confirmantibus traditione ac **ratione**, nec non et dogmate de communione sanctorum.

Peccatores nihil quidem possunt mereri de condigno, cum eorum opera in statu offensae facta, nequeant habere condignitatem ad praemium; sed, si gratia iuventur, possunt mereri alias gratias actuales etiam efficaces, et secundum communio-rem sententiam ipsam primam gratiam sanctificantem; num aliis possint aliqua mereri de congruo, magis incertum est.

Ad c); Certissimum est primam gratiam actualem **ne-**minem posse sibi mereri, iuxta ea quae de gratuitate gratiae tradunt dogmatici 5b, ideoque iam excluditur a merito personali praedestinatio complete spectata.

215. **Unde concludes:** Opera viatorum ex gratia facta triplicis conditionis esse possunt in ordine ad vitam aeternam: a) *viva*, seu facta in statu gratiae et actu meritoria; b) *mortificato*, seu in statu gratiae peracta cum merito, quod tamen per subsequens peccatum mortale amissum fuerit, cum possibilitate recuperationis seu reviviscentiae et quidem, ut videtur, completae (D 809 2193) si gratia sanctificans recuperetur; c) *mortua*, seu opera bona facta in statu peccati, quae non nisi de congruo prodesse possunt peccatori.

216. 7. ***Quantitas meriti pendet tum a dignitate agentis, tum a valore operis tum a fervore quo fit.*** Dicitur:

A dignitate agentis supernatural!, quae habetur ex gratia habituali gratum faciente; ideoque quo magis agens coniunctus erit cum Deo per caritatem, eo magis merebitur ceteris paribus.

A valore operis, qui consideratur tum in se ipso secundum maiorem vel minorem excellentiam, tum in intentione unde dimanat; ideoque quo opus sit nobilius, spectans secundum obiectum ad excellentiorem virtutem vel magis informatum a caritate et quo intentio altior est et intensior, eo magis crescet meritum.

A fervore caritatis quo fit; ideoque quo magis prompta et libera sit voluntas humana in propensione erga obiectum,

^K
M Notissima sunt verba S. Augustini (*Sermo* 382: ML 39,1686). “Si martyr Stephanas non sic crasset, Ecclesia Paulum non haberet! Et”^{*}. priam conversionem orationibus matris suae attribuit (*Confessiones* 1.3 c. 11)

M Cf. S. Thomas, 1-2 q. 11 a. 6 c.

Ci. Si Gonzalez, *De /gratia* (HAC) 111,81-88.

« Cf. S. Gonzalez, *De /gratia* (BAC) 111,343-344; I. B. I. mbfw, *Py* uber das IViedrraufleben der l^crdicnste und der Gnoi/cZkafh Di l' (. . 298 302; !.. Teixiook, *De doctrina circa reviviscentiam quae ab omnibus fidelibus cognoscatur**. AnalSacra'l arrae 6 (1>30) /*

quo intimius coniungatur cum divina per caritatem in operando, eo praestantior erit actio et meritum ex ea procedens : dum e contra opus difficilius vel laboriosius vel a delectatione alienum, non augeat ex se valorem meritorium actionis, licet plerumque implicat et denotat maius meritum in agente, propter momenta commemorata quae concurrunt, praesertim propter stimulos quos inicit fervori ad superandam difficultatem inhaerentem actui ex sua indole 58.

Hoc meritum de condigno, quod inest operibus supernaturalibus iustorum, nedum minuatur, augeri potest ex eo quod dirigatur ad alias gratias pro nobis vel aliis impetrandas, vel ad satisfactionem Deo praestandam pro culpis propriis vel alienis. Ideo praestat in bonis operibus vota particularia Deo manifestare, orationem impetratoriam cum actione coniungendo, saltem quatenus ex huiusmodi votis conceptis impellimur ad ferventius orandum et agendum, itemque ex caritate erga alios, praesertim erga animas purgatorii, fructum satisfactorium bonorum operum aliis membris corporis mystici indigentibus misericorditer cedere.

217. Unde concluditur: 1. Etsi sufficienter probatum videatur nullum actum in concreto bonum elici ab homine insto, qui eo ipso non sit meritorius", utpote qui natura sua et implicite ordinatus sit ad finem supernaturalem, et tanquam motivum ultimum habeat tandem aliquando voluntatem Deo placendi, indubia est maxima convenientia fovendi, actuandi et purificandi *intentionem supernaturalis caritatis*, qua actus nostri laudabiliter referantur ad Deum explicite. Hinc, quamquam iuxta omnes opiniones probatas, etiam rigidiores, intentio supernaturalis sufficiens habetur in eo qui, Christiane et pie vivendo, attento ac sincero affectu recitat cotidie v. gr. tres priores petitiones orationis dominicalis, enixe commendatur usus renovandi intentionem, in quo excreentur actus religionis et caritatis; augeatur honestas operum faciendorum per renovationem motivorum supernaturalium fidei, spei et religionis; voluntas confirmatur in bonis propositis quae, pro infirmitate nostra, indigent frequentiore restauratione⁰; fovetur desiderium ambulandi coram Domino et proficiendi in vita supernaturali; certior redditur honestas quam actus per se contineat

2. Cum meritum augeatur ex aucta informatione operis a caritate, enitendum est ut *puritas intentionis qua omnis ratio caritati*

Cf. Merkelbachii, 1,196; VekmeERSCH. 1,1.11; TaxquebEY, 11,242.

* Sunt qui censeant cum Kipatoa (*De ente supernaturali* 1.1 d.20 s.2) nihil conatum moraliter bonum haberi in actuali providentia, quem aliquammodo «supernaturalis non praeveniat, non solum in iustis sed etiam in peccatoribus et in ipsis infidelibus. Sic, igitur, non essent actus ulli moraliter boni, qui impernaturaliter sint indifferentes, quod plerique theologi negant.

* Cf. Vxrmeersch, 1,138.

apposita excluditur, quam maxime procuretur, et actus magis ac magis ab imperfectionibus purificentur et per caritatem informemur. *Aha autem forma* puritatis intentionis, qua intentio minus *sublimis* quam is honesta arcetur, *caute proponenda est*; neque enim ex naturali propensione meritum per se minuitur (licet per accidens actus psychologica fit minus liberum), et saepe homines indigent ad agendum illa propensione provide a Deo naturae indita⁸.

" Cf. Vesmkersck, 1,137.

218 Post considerationem de fine hominis et de actibus humanis in se, tum secundum eorum esse *materiale seu ontologico-psychologicum*—voluntarium et liberum—, tum secundum esse *morale seu formale*—moralitas ab obiecto, fine et circumstantiis proveniens—sive naturale sive supernaturalc, agendum est de actuum *regulis*, seu de criteriis et normis secundum quas dirigi debent, et iuxta quas in anima hominis per actus deliberatos imago Dei secundum divinum archetypum formanda est.

Regulae istae sunt duae: alia *remota, obiectiva, extrinseca*, quae est *lex*, a Deo sive immediate sive mediate lata et extra hominis mentem existens, de qua in sequenti tractatu; alia *proxima, subiectivfl, intrinseca*, quae in mente singulorum existit, leges ad casus particulares applicat, actusque humanos ponendos vel etiam positos in sua relatione ad moralitatem exhibet. Haec vocatur *conscientia*. ex caque ultimatim petitur responsabilitas coram Deo, testante S. Paulo (Rom 14,23): “Omne quod non est ex fide peccatum est”.

De ea agemus in praesenti tractatu, cum sit regula secundum quam debent dirigi actus humani, applicatis normis generalibus ad casus particulares.

Agnosendum est momentum istius tractatus et solutionis quae proponatur in casu dictaminis remoti dubii circa moralitatem actionis ponendae fuisse omnino exaggeratum a pluribus auctoribus saeculi XVII, inscribente v.gr. Tu. Gonzalez suum tractatum theologicum de recto usu opinionum probabilium: *Fundamentum theologiae moralis*, et I. Mercoro: *Basis totius theologiae moralis*.

Summa rerum dicendarum. Agemus ex ordine, in parte priore de conscientia actuali, et quidem primum de conscientia morali in suo esse *psychologico* (c.1); deinde, de conscientia in suo esse *morali*, prout regula actuum moralium (c.2); tertio, de *formatione conscientiae practicae* secundum diversa systemata moralia, quando dubium speculativum de obligatione legis solvi nequit (c.3); tandem de *probabilismi in particulari genuinitate, ambitu, recto usu* (c.4). In altera parte videbimus de conscientia *habituali*, seu de condicionibus generalibus applicatis ad quosdam status conscientiae erroneae, dubiae, perplexae, scrupulosae, laxae.

In hac ordinatione sequimur plerosque auctores modernos, evolventes ex professo tractatum qui sacculis mediaevalibus vix, aut

ne vix quidem exponebatur¹ separatus a praecedenti. Sunt autem etiam inter recentiores, qui dicant moralem generalem non considerare conscientiam nisi in generali, qualis debeat esse et quibus dotibus instructa; singulos vero status, species, modos et generaliter formationem practicae indicii conscientiae, pertinere ad tractatum de virtute prudentiae.

¹ Cf. B. II. Mehlbach, *place assigner au traité de la conscience*. RcvScPhTh 12 (1923) 170-183, ubi ordinem „diver.M* auctonbiM statutum refert et iudicat, utrum scilicet immediate post tr. de actibus humanis ante tr. de legibus, an postea ait collocandus, de qua re non CSI consensus auctorum, an potius, ut ipse vult, pars generalis statim post tr. de actibus humanis et pars specialis ubi agitur de virtute prudentiae.

² JL II. Mückeubach, *Quelle place assigner ait finit de la conscience* RcvScPhTh 12 (1923) 178; R. Garrigou Lagrange, *Du caractère métaphysique de la th. m. de S. Thomas, en particulier dans les rapports de la prudence et de la conscience*: RevThom 30 (1925) 344-347. Sed cf. Lottix, *Principes de morale* 1,57. Recentius Th. Dequan in editione operis Sti. Thomae *Somme théologique: La prudence* (Paris 1949) laudabiliter tuetur digniores partes virtuti prudentiae in theologia morali esse restituendas. Nec aliter Peinador; cf. v.gr. *Cursus brevior theologiae moralis* 1,481. Sed hi omnes, quatenus insectantur moralia systemata quae consulunt subiectivae securitati agentis, ostendere deberent cur ex dictamine prudentiae non sit agendum iuxta tutioris boni aksohilum quando prudens investigatio non pervenit ad cognitionem obiectivam veri boni moralis.

P . 4 H S /

De conscientia actuali

S. Thomas, 1 q.79 a.13; 2-2 q.19 a.3.5.6; *Dc veritate* q.17; S. Alfonsus, Il ir.1; ScareU, *In* 1-2 tr.3 d.12; Ballerixi-Palmieri, l n.130*159; BouWnuoN, *Theol. mor. fund.* n.253-282; Billuart, *Dc actibus humans* diss.5 ct diK>.6; Beaudoin-GardEil, *Tractatus de conscientia* (Tournai 1911); Th. Mlnckkr, *Die psychologischen Gnindlagen der kath. Sittenlchrc* (Düsseldorf 1934); C. Cruysuerghs, *De conscientia*3 (Malinas 1928); Noble, *La conscience morale* (Paris 1923); *Le discernement de la conscience* (Paris 1924); PctXAPOR, *De iudicio conscient ac rectae* (Madrid 1941); Roüsselot, *Quaestiona de conscientia* (Lovaina 1937); Chollet, *Conscience*: DTC 111,1 156-1 174; Funs, *De actibus humanis* IJI (Friburgo de Br. 1911); AVOrth, *Dic psychologischen Gniidlagen dor Gewissensbiidung* (Qlten 1929).

De conscientia morali secundum esse
psychologicum

In hoc capite praeliminari exponimus *notionem* ct *divisiones* conscientiae.

Iλχχα, 1,328-340; Loiano-Grizzana, 1,269-277; Mjerkelbach, 1,199-204; Wotrnis, 1,216-220.

219. I. CONSCIENTIA dicit: a) *etymologice*, communem cum aliis scientiam 3 ; b) *improprie*, notitiam sive memoriam sive obiectum quod est in conscientia 4 ; c) *psychologice*, immediatam cognitionem seu attestationem facti interni proprii ipsa sua praesentia sesc nobis manifestantis, seu actum quo anima proprias affectiones ct actiones intellectivo-sensitivas percipit5, sive quas nunc experitur revelante sensu inti-

’ Cf. Cicero, *Oratio 1* in Catilinam* 1,1; Gen 43,22; S. Thomas, *De verittlc* q.17 a.1.

4 Ct v.gr, 2 Cor 4,2; 5.11; 1 Tim 1,5.

1 Aliqui facultatem qua homo discernit et percipit *sensationes* internas dicunt «cnaum intimum; ct nornen conscientiae reservant pro affectionibus ct actionibus spiritualibus; sic v.gr. Iorio, 1,49.3. Pro completa difinitione ct dilouibut ct. tractatus psychologiae. Ibi distinguitur conscientia a) *directa*, qqc est: a) *ut facultas*, capacitas animi actus seipsum percipiendi immedite;

mo, sive quas olim habuerit revocante memoria; d) *moraliter*, actum intellectus practici quo secundum principia moralia iam nota iudicatur de moralitate actionum in singulari. Igitur:

Conscientia moralis est *dictamen intellectus practici* seu *iudicium ultimo praelicum rationis, de moralitate actus hic d nunc a nobis ponendi vel omittendi, aut etiam positi vel omisi, secundum principia moralia*. Dicitur:

Dictamen, sci. non mera apprehensio simplex, neque habitus^o neque potentia, sed verum iudicium rationis practicae, manifestans non rei essentiam sed eius ad finem relationem; est nimirum conscientia formaliter actus categoricus intellectivus, per modum conclusionis saltem virtualis ex principiis moralibus generalibus, obtentus, sive via stricti ratiocinii, sive ex quodam sensu et intuitu honestatis⁷ quo cognoscimus quid rectus ordo a nobis postulet.

Intellectus practici, sci. subiectum conscientiae non est voluntas, ut existimaverunt H. Gandavensis⁸ aliique, inter quos plures protestantes, sed intellectus, a quo elicitur per applicationem scientiae ad casus particulares, adiuvante ad rectam formationem praecipue habitu prudentiae Christianae; et quidem intellectus practicus, cui iudicia ultimo-practica incumbunt.

Nimirum sunt indicia: a) *Speculativa*, de sola rei veritate, quid sit vel non sit, absque respectu ad operationem, de quibus non indicat conscientia moralis, v. gr. terra habet formam sphaericam, existit Deus; b) *Speculativo-practica*, de principiis generalibus morum, seu moralitate actionum in genere et in abstracto, sine ordine ad subiectum hic et nunc activum, id est, de honestate obiectiva et materiali, per iudicia moralia sive omnino universalia *synderesis*, verbi gratia Deus colendus est, sive magis determinata ab ictu moralis, v. gr. missae sacrificio assistendum est diebus festis, testamentum informe valet in conscientia; c) *Practico-practica*, de moralitate actuum in particulari et in concreto hic et nunc a subiecto agente ponendorum, quibus applicantur principia universalia *synderesis*.

β) *ut actus*, immediata perceptio seu experientia animi actus praesentis a seipso. b) *replexa*, quae est: α) «t *facultas*, *capacitas* cognoscendi novo actu id est conscientia directa percipitur; β) *ut actus*, novus actus quo cognoscitur id quod conscientia, directa percipitur. Conscientia directa datur in omnibus ictibus cognoscitivis et appetitivis, caque percipiuntur *obiectum* actus, tunc «ecM» pmo: exiens et praesens, *subiectum* actus; in actibus voluntatis percipitur praeter ipsa activitas agentis.

• Habitum esse tradiderunt Scotus (*hi* II d.30 q.2; edit. Quaracchi II, p.926) et S. Bonaventura (In II d.139 a.1 q.1; edit. Quaracchi II, p.899).

• Cf. S. Thomas, 1-2 q.58 a.5; 2-2 q.45 a.2.

• *Quodlibetum* I q.18.

» A. D. K. H. A. S. *hil.* q.74 m.3; I. Inskmann, *Lehrbuch der Moraltheologie* 31,2.

et scientiae moralis ad casus particulares in conclusione et dictamine conscientiae particularis, v.gr. hodie missa mihi audienda est, possum hoc testamentum informe observare”.

De moralitate actus, etenim obiectum specificum et finis conscientiae moralis est affirmare conformitatem vel difformitatem cum regula morum ex parte actus proprii in particulari, num potest hic et nunc poni vel positus est licite vel illicito, cum fine et circumstantiis omnino concretis.

220. II. Differt conscientia, etsi intime ab eis dependat: tum a *ratione*, quae est potentia; tum a *sensu ethico*, “moral sense”, subiectivismi moralis, iuxta quem actus conscientiae essent volitivi vel affectivi; tum a *SYNDERESI*, quae est ingenitus habitus primorum principiorum omnino universalium rerum agendarum¹¹, vel etiam innata quaedam promptitudo ad ea perspicenda ex dispositione intellectus ad cognoscendam legem moralem et propensione voluntatis ad eandem, cuius est dictare principia universalissima per se nota, ut bonum esse faciendum et huiusmodi, praecise a particulari et actuali applicatione eorum principiorum, capacitando subiectum ad habendam conscientiam cuius scintilla seu igniculus dicitur *synderesis*¹²; tum ab *scientia morali*, quae ex principiis universalibus per *synderesim* notis deducit ratiocinando alias veritates minus universales circa actiones morales sive proprias sive alienas in abstracto consideratas, gignendo cognitionem habitualement de moralitate actuum in genere, et formando iudicia speculativo-practica etiam circa actiones alienas; tum a *prudencia*, quae est virtus moralis dirigens ad rectam discretionem singulorum actuum¹³, ac proinde habitus disponens ad habendam conscientiam rectam et ad bene aestiman-

^v Addunt quidam, ut Cruysberghs, *De conscientia* 2; M. R. K. E. l. b. a. C. H., 1,200: iudicium ultimo-practicum “non de moralité sed de *convenientia actus*”, sive Unus sive malus indicatus fuerit a conscientia; hoc iudicium consequeretur conscientiam cuque esset saepe contrarium. Sed alii, ut Aertnys-Damen, 1,64 nou, putant iudicium conscientiae non mere cognoscitive versari circa agenda» l. d. c. s. e. “ultimum iudicium practicum applicativum seu directivum, immediate antecedens electioni voluntatis”. Cf. quoque Lanza, 1,392,3; O. Lottin, *La flexe de la conscience dans le processus psychologique de l'acte humain* in *Phneips de morale* 11,108-113.

^w Cf. S. Thomas, *De veritate* q.16 a.1.

ⁿ De *synderesis* conceptu in medio aevo disserit O. Lottin. *Le concept de synderesis aux XIIe et XIIIe siècles* in *Principes de morale* 11,29-32. De re ipsa autem plures monographiae prodierunt a M. Grabmann, O. Renz, J. Heilmann, etc.; et recentius a K. Schmeidku. *De synderesis und die ethischen Wcr** Philjahrbuch 47 (1934) 145-153,297-307; M. Waldmann, *Synderesis oder Syuicsis, Ein Beitrag zur Lehre vom Gewissen*: ThQschr 110 (1938) 332-371; J. Rohm, *Synderesis*: DTC 14,11 2292-2296.

^u Num conscientiae dictamen sit semper actus prudentiae disputant nonnulli. Res parvi momenti est, et potius equivocatio verborum. Cf. Psinador, *De iudicio conscientiae rectae* 4 nota 14.

t'ini moralitatem dictaminum eiusdem secundum concretas circumstantias operationum.

221. Unde concludes: 1. Radix et fundamentum conscientiae est *ipsa iudicialis rationis* quae prompta est ad prima principia circa res agibiles cognoscenda, initialiter per habitum synderesis naturaliter inditum et ulterius per scientiam moralem, revelationem, experientiam, exercitium etc. evolutum; exinde vero acquiritur habitus facile et recte indicandi de honestate agendorum magis in particulari.

2 Si in concreto consideretur, quodvis dictamen conscientiae seu indicium ultimo-practicum resolvi potest in syllogismum, in quo ex principio universali posito in maiori ope synderesis, per applicationem ad casum particularem factam in minori ex scientia morali, coopérante prudentia", eruitur tanquam consequens, concurrente eadem prudentia, norma ultimo-practica secundum quam hic et nunc procedendum est". Saepe autem, propter habitum supra indicatum, syllogismus omnino abbreviatur et habet rationem simplicis illationis ex principio satis patente.

3 Conscientia moralis comprehendit: conscientiam directam (psychologicam) actionis quae attendit saltem directe ad suum obiectum, ad actum sci. et ad obiectum actus, cognitionem legis secundum scientiam moralem, comparisonem actionis ad legem, iudicium de eius valore morali.

222. III. Principia. 1. *Existencia conscientiae plus minus evolutae in singulis sanae mentis hominibus, qua ligamen ordinis recti experiantur post adeptum usum rationis, constat;* tum ex communi generis humani *consensu*, tum ex singulorum *intimo sensu* et *experientia*, denuntiante ratione bonum esse faciendum malumque vitandum, tum ex *fontibus dogmaticis*, inter quos S. Scriptura conscientiam passim supponit, SS. Patres et theologi etiam naturam et munus eius variasque activitates describunt¹⁷.

Sic. Rom 2. 14-16 docet legem naturalem in cordibus ho-

Bene animadvertit Lanza, 1,331: "Ad recte indicandum in particulari conscientia moralis non sufficit. Multa enim in minore syllogismi attendenda et aestimanda sunt quae universali principio vel generali norma non continentur. Ita recta ratio indicat in universali temperate esse vivendum, sed quia temperata haec vivendi ratio pro personis et tempore exigit inquirendam est, ut iudicium in particulari casu feratur. Id prudentiae consultationem involvit. Et opportune meminit prudentiam non parum exercitio virtutis iurari, hoc inter alia proferendo ex S. Thoma (2-2 q.45 a.2): "de his quae ad castitates periment, per rationis inquisitionem recte indicat ille, qui dicit idealiter» moralem; sed per quandam connaturalitatem ad ipsam recte iudicat de eorum nili habet habitum castitatis". Cf. O. REX, *Der Einfluss des Willens auf die Tugend auf der Wahrheit und Sicherheit des Geistes* «<->». In *Die Geschichte der Philosophie des Mittelalters*. Supplement, Band I (1913) 272-277.

» Cf. S. THOMAS *In II d.24 q.2 a.4*; Nomx, *Le syllogisme morale*: *Revue Philosophique* 10 (1921) 563-564.

¹⁷ Cf. Lanza, 1 328.2.

« De hinc *re* *ci* CaThbein, *Moralphilosophie* 1e, 474-481.

minum esse inscriptam, et singulorum hominum conscientiam testimonium exhibere quid sit faciendum quid omittendum, neaion singulos secundum dictamen propriae conscientiae a Domino indicatos iri in die iudicii. Eadem doctrina inferius, Rom 14,23 (cf. etiam 1 Tim 1,5) proponitur, quando quaestioni num licitum sit Christianis manducare idolothyta, respondet apostolus tum quomodo objective et in se quaestio solvenda sit, tum quomodo ex parte cuiusque conscientiae apud singulos solvatur iuxta bonam fidem subiectivam, i.e. iuxta persuasionem personalem.

2. *Finis et munus conscientiae est dare voluntati, potenter caecae, convenientem directionem* ut in actibus deliberatis vitet malum et faciat bonum, manifestando normam rectam secundum quam homo in casibus concretis agere debet. Est enim regula proxima et subiectiva actuum humanorum, obligans non per se et vi sui, sed vi legis seu regulae remotae et obicclivae, quam ostendit et applicat ad casus particulares in ordine ad operationem¹S.

Iure, ergo, dicitur intimatio et quasi promulgatio legis quoad actum hic et nunc ponendum, ad modum *praeconis* per duem regis praescriptum perveniat ad notitiam subditorum, «tenus obligantis quatenus regium decretum promulgat.

223. Unde concludes: Pondus et momentum conscientiae; ex ? enim, tanquam ex fonte immediato, fluit moralitas subiectiva et ipsius agentis et actus quem ponit, adeo ut quondam secundum quid primum prae lege ipsa teneat relate ad subiectum agens. Fecundum dictamen, quippe, suae conscientiae antecedentis, ut-
que erroneum, quod sincere et inculpabiliter homo teneat pro norma morali recta et vera, indicabitur a Deo et sortem aeternam meretur, etsi secundum rectam ordinationem per se inniti debeat in norma obiectiva, utpote superiore simpliciter et per conscientiam fideliter promulganda (cf. n.228).

224. IV. Divisio: 1. ***Ratione actus*** est: a) *Antecedens*, scilicet actui humano de quo agitur praecedit, exercendo functionem *ducis* qui inclinat ad bonum vel deterret a malo (cf. Rom 13,5)

¹ Pokhre S. BoxaVKntuka: "Conscientia est sicut praeco Dei et nuntius; quod dicit, non mandat ex se, sed mandat quasi ex Deo, sicut praeco, cum dicit decretum regis; et hinc est quod conscientia habet virtutem ligandi"

² Il d.39 al q3; Quaracchi II p.86). Cf S. Thomas, *De veritate* q.17 a.3.

³ Recte notat Vermeersch, 1,321: "Morale indicium de nostra humana actione nostrum praecedit et comitatur vel actum nostrum sequitur. Prae-
inquam, tamen comitatur, quia eadem conscientia agimus qua agendum esse

⁴cos... Quocirca etiam conscientia concomitans non distinguitur ut tertium f-taVmm divisionis".

b) Consequens, si actum subsequitur veluti antecedentis indicii continuatio, exercendo functionem *iudicis* aut vindicis, qui bonam actionem laetitia spirituali remunerat approbando, laudando vel saltem excusando; malam remorsibus punit damnando (cf. Eccl 7.23; Sap 5,2-15; Me 9,44-48 etc.) Cum sola conscientia antecedens habeat rationem normae influentis in actus hic et nunc ponendos²⁰, patet nos eam solam considerare in hoc tractatu.

2. *Ratione conformilalis cum lege* seu norma morum remota, est: *a) Vera*, si ordini obiectivo conformis est, dictans ex principiis veris, per rectam eorundem in casu particulari applicationem, aliquid tanquam licitum vel illicitum quod revera tale est;

b) Recta, si de facto est regula moralitatis quia ex principiis moralibus, fortasse falsis iuxta ordinem logicum, honesta voluntate eruitur secundum regulas rectae ratiocinationis; haec potest esse simul ordini ontologico conformis, ac proinde vera²¹ vel eidem difformis propter errorem invincibilem, recta tamen secundum quid, relate sci. ad agentem, qui prudenter format conscientiam iuxta elementa iudicii quae possidet, sive difformitas proveniat ex errore speculativo, ut in Jacob accedente ad Liam quam Rachelem putaverat, sive ex errore practico, ut in eo qui ad servandum secretum mentiendum esse existimaret²². Sunt plures qui rectam et veram identifteant, circumscribentes conceptum a nobis modo propositum, ut non includat conscientiam invincibiliter erroneam.

c) Erronea, si ordini obiectivo non est conformis, dictans sive ex principiis falsis, quae vera reputat, sive ex principiis veris per falsam deductionem, aliquid tanquam licitum vel illicitum quod revera tale non est, v.gr. bonum esse furari

²⁰ Malitia ergo vel bonitas actionis tanta est quantam vel in actione, si agitur de voluntario in se, vel in causa huius actionis antecedens conscienhi refert; unde edocenda est plebs Christiana moralitatem formalem artuum! manorum dumtaxat desumi a conscientia antecenti. et quamlibet actionem itd candam secundum conscientiam eo tempore habitam. Cf. Fkins, *De art hum.* III,70.

²¹ "Verum autem intellectus practici accipitur per conformitatem ad ippe titum rectum", non per conformitatem intellectus ad rem, sicut verum inteHeer. speculativi. S. Thomas, q 57 a.5 ad 3.

²² Aliqui, ut Merkkeuach, 1.210, dicunt rectam eam quae est ex errore *speculative*, v.gr. in Jacob accedente ad Liam quam putabat Rachelem; 'ui RZC7AM, eam quae est ex errore *proelii* o, v.gr. in fure qui credit fietirn tse furari in necessitate communi. Plures solam veram conscientiam, seu cuit dictamen cum veritate concordat, vocant rectam; alii nobiscum omnem conscientiam invincibiliter erroneam dicunt rectam; alii aliter.

ad eleemosynam faciendam, aut malum, aliquid accipere ex alienis in extrema necessitate.

Conscientia erronea potest esse talis: a) *vincibiliter* vel *invincibiliter*, prout error possit deponi vel secus adhibita morali diligentia opportuna ad illum sive animadvertendum sive depellendum⁷; nos consideramus ut conscientiam invincibiliter erroneam, in principio infra statuendo de conscientia certa, eam quae habetur quia agenti actualiter, suspicio erroris non occurrit;

β) *culpabiliter* vel *inculpabiliter*, prout obligatio detegendi et deponendi errorem adest et cognoscitur, neque tamen attenditur, aut non adest vel saltem homini non innotescit, et tunc acquiparatur conscientiae invincibiliter erroneae. *Criteria* autem quibus ignorantia vincibilis agnoscitur, haec sunt: si versatur circa prima principia aut proximas conclusiones, vel circa obvias obligationes cuius statui proprias, si agens aliquam indecentiam in actu adverterit, si egerit cum timore errandi, si conscientia dictabat ei consilium esse petendum etc.⁸

7) *In se* vel *in causa*, tam relate ad vincibilitatem quam ad culpabilitatem, prout possibilitas detegendi errorem adest et obligatio illum deponendi animadvertitur hic et nunc, quando actus est ponendus, et tamen negligitur, aut tempore priore, quando quaestio nondum fuit de actu iuxta tale dictamen ponendo, aderat et animadvertebatur.

225. 3. *Ratione assensus* est: a) *Certa*, si iudicat aliquid esse licitum vel illicitum firmiter seu sine formidine errandi, idque sive *directe*, propterea quod argumenta pro parte contraria non impediunt rationabilem assensum firmum praestare, sive *reflexe*, quia deficientibus principiis directis, reflectendo in quaedam generaliora principia, ratio certo agendi determinatur.

Certitudo pro ratione fundamenti maior vel minor esse potest;^{*} sci. a) *metaphysica*, si fundatur in ipsa rerum aut idearum essentia et nexu, ita ut attributum essentialiter conveniat subiecto, ideoque certitudo sit immutabilis et absolute necessaria, excludens etiam imprudentem formidinem deliberatam possibilem, v. gr. quod Deus sit colendus;

fl) *physica*, si fundatur in constantia legum naturalium et ordinis quo mundus regitur, non frustrata nisi leges physicae per miraculum alterentur, et excludens formidinem imprudentem actua-lem deliberatam, v. gr. quod ignis urat corpora combustibilia;

⁷ Nimirum, conscientia invincibiliter erronea dupliciter contingit, vel quia suspicio aut dubium de errore in mentem nullatenus venit, vel quia iacta conveniente inquisitione veritas inveniri nequit. Patet in posteriori casu post inquisitionem veritatis perveniri ad dubium insolubile, quod ducit ad conscientiam rotabilem.

^{*} Cf. Lo Iano-Grizzana, 1,283.

⁸ Cf. Pius XII, *Allocutio ad Auditores et Officiales S. Romanae Rotae*: AAS 34 (1942) 338-343; PerMorCanLit 31 (1942) 360-362.

7) *moralis*, si fundatur in testimonio vel in moribus hominum et in legibus quibus humani actus reguntur; unde attentis ordine constanti rerum carumque essendi necessitate, vel nullus sit locus formidini rationali actuali de re contraria, sed solum imprudenti*, verbi gratia quod nulla excusatio adest ab audiendo sacro in die festo si nullum impedimentum excusans apparet (certitudo moralis stricta seu perfecta), vel non nisi valde tenuis atque hic et nunc importuna suspicio exurgat, propter possibilitatem erroris summe difficilem⁷⁷ et non satis probabilem, qua non obstante directio infallibiliter recta determinatur, quia in singularibus contingentibus, quae sunt materia prudentiae, maior certitudo non potest ab hominibus requiri verbi gratia quod R. Pontifex sit persona dignissima (certitudo moralis lata seu imperfecta).

Praeterea certitudo, ut iam dictum est, alia est *directa*, quae oritur ex immediata comparatione actionis cum lege, v. gr. cum aliquis certo cognoscit se non obligari ad audiendum sacrum in die festo, quia gravi febris laborat; alia *reflexa*, quae oritur ex mediata comparatione actionis cum lege, intercedentibus sci. aliis principiis certis, sicut dicitur de probabilismo. Utriusque autem motiva possunt esse sive intrinseca seu ex ratione, sive extrinseca seu ex auctoritate.

Z>) *Dubia*, vel rectius opinativa 20, si iudicat aliquid esse licitum vel illicitum, non firmiter sed opinative et cum formidine errandi, propter incertitudinem utriusque extremi propositionis mere probabilis, sollicitantis aliquatenus sed non

* Ergo secundum partem positivam est caracterizata eo quod excludat omne iere fundamentum seu prudens dubium, et ita essentialiter differt a magna probabilitate seu quasicertitudine; secundum partem negativam subsistere sinit absolutam possibilitatem contrarii, et per hoc differt ab absoluta certitudine. Notandum est autem rationes probabiles in idem coordinates tot esse posse, ut ex earum summa vi principii rationis sufficientis, certitudo moralis*, imo et deductive physica, eruatur. Quis dicat v.gr. solum morali certitudine logicorum constare existentiani Athenarum? Cf. Pinaud, *Essai sur la convergence des probabilités*: RevNeoscolPh 22 (1920) 20 nota.

27 In quolibet assensu certo, qui non sit propter evidentiam obiecti propter iustas causas intrinsecas vel extrinsecas quae suadent depellere formidinem, haec random excluditur, ut indicavimus, per principium voluntatis et bonis rationibus assensum exigentis. Cf. S. Thomas, *De veritate* q.14 a.k.

31 "Certitudo non est similiter quaerenda in omnibus, sed in unaquaque materia secundum proprium modum. Quia vero materia prudentiae sunt singulam contingentia, circa quae sunt operationes humanae, non potest certitudo prudentiae tante esse qua omnino sollicitudo tollatur** (S. Thomas, 2-2 q.47 ad 2). "Certitudo non est quaerenda similiter in omni materia. In actibus enim humanis super quibus constituuntur iudicia et exiguntur testimonia non potest haberi certitudo demonstrativa, eo quod sunt circa contingentia et variabilia: ideo sufficit probabilis certitudo, quae ut in pluribus veritatem attingat, etsi in paucioribus a veritate deficiat" (Id. 2-2 q.70 a.2; cf. S. Alfonso de Liguori, *Dissertationes* a.1756 n.52).

39 Dubia stricte diceretur conscientia, iuxta notionem dubii, quae dicta suspenderet inter opposita; sed quia conscientia est dictamen seu indicium, repugnat conscientia stricte dubia, ac proinde talis intelligitur abusive et latius conceptu ea in qua habetur iudicium magis vel minus probabile deductum ex opinione cui assensus praestatur cum formidine. Conscientia indicat absque formidine ac non tantum aliquam sed se dubium i. perperam dicitur conscientia dubia; est enim certa, attestans dubiam moralitatem actionis, Cf. tamen Baurx et Palmar, *MttRX*, I tr.2 n.59, qui bene explicat hanc divisionem. Et admitti potest nota conscientiae dubiae, quae sci. certo vel opinative iudicat actionem esse dubiam honestatis.

necessitantis intellectum ad assentiendum, quia ex insufficientia motivorum vel ex rationibus pro utroque termino exurgentibus non est causa in ordine cognitionis necessaria³⁰, unde indicium maneret suspensus nisi per imperium voluntatis sub aliqua ratione boni imponeretur assensus formidolosus in unam partem ³¹.

Dubia seu probabilis conscientia potest esse: a) *positiva* vel *negativa*, prout adsint rationes appretiationis dignae et sufficientis momenti ad formandam opinionem vere probabilem, manente prudenti formidine oppositi, vel non adsint nisi forte levissimae et spernendae, quae in ignorantia relinquunt aut improbabilem opinionem generant⁸²;

β) *iuris* vel *facti*, prout versetur vel circa id quod in lege continetur (naturam, extensionem) aut etiam circa ipsius legis existentiam aut perseverantiam, v.gr. num attentio mere externa sufficiat ad recitandum breviarium, vel circa condiciones ad applicandam legem requisitas, in materia, subiecto, loco, tempore etc., seu utrum aliquod factum de quo est quaestio contineatur sub lege an non, v.gr. num agatur de vero voto elicto, an de mero proposito.

γ) *speculativa* vel *practica*, prout versetur vel circa doctrinam et praesertim circa actionem aliquam, sed in abstracto, v.gr. num liceat pingere in die dominica, num possit mulier mere passive se habere in casu oppressionis, vel circa actum hic et nunc ponendum ;

δ) *ab intrinseco* vel *ab extrinseco*, prout motivum assensus ex rationibus intrinsecis ab assentiente perceptis habeatur, vel ex doctorum auctoritate, magis ex competentia, prudentia, diligentia quam ex numero ponderanda ; quod est argumentum

* Assensus opinativus infirmus respondet verisimilitudini contingenti pro-
Ukililatii; neque excludit veram probabilitatem oppositi, *totaliter* adhaerens uni
otitnyktioni* parti, ut voluit Richar i>, *Le probabilisme moral et la philoso-
thif* (Paris 1922) 49*95. Haud dissimiliter Peinador, *Pi indicio conscientiae
fdac*, 47.106 etc.

n Cf. S. Thomas, I q.79 a.9 ad 4; 2-2 q.1 a.5 ad 4; *De veritate* q.14 a.1;
0 boni?., *Principes de morale* 1,206; Rut/SSIXOT, *Quaestiones de conscien-
h.* (Lovaina 1937) 50-61.

† Alii aliter dubium positivum et negativum intelligunt, prout in utraque
Tei in neutra parte adsint rationes ad indicium efformandum, ita ut dubium
r.* uuifh tunc praesertim aequivaleat ignorantiae; pro alus cum S. /Xbonho.
necitivum est "quando ex neutra parte apparent rationes quibus possit in-
† Hicte iS'entiri alteri parti, et hoc debet in rigore appellari dubium, quod
definitur: "suspensio aMetuus circa aliquod obiectum"; positivum autem est
\undo pro utraque parte vel saltem pro una adest grave motivum sufficiens
a\ fornumlam conscientiam probabilem, licet cum formidine de opposito. Ideo
J uni positivum iere semper coincidit cum opinione probabili" (77i, *mor*, 1.1
W c.2 n.20). Cf. Fbjns, 111,76 nota 3.

praesumptivum, siquidem ex rationibus internis sese solent determinare "3.

e) *tuta, tutior, mitius tuta*, prout excludat periculum peccandi formaliter, vel magis quam alias excludat ipsum peccatum materiale, v.gr, etiam materiale transgressionem legis arcendo, vel minus excludat periculum materialis peccati

ξ) *probabilis, aequiprobabilis, probabilior*, prout nitatur argumentis quae minus, aut aequaliter, aut magis concludentia apparent quam alia quae inclinant ad assensum praestandum propositioni contradictoriae; quoniam istae rationes solent esse ad invicem disparatae, fieri potest ut, supposita vera soliditate rationum pro sententia minus probabili, voluntas praecipiat assensum opinativum in hanc sententiam, omissa alia probabiliore quae maiorem verisimilitudinem prae se fert, sed non certo maiorem veritatem.

226, Quidam auctores, nimis extollentes discrimen verissimum quod est, et omnes agnoscimus, inter *dubium* et *opinionem*, censent contradictionem logicam et psychologiam latere in admissione simultanea duarum probabilitatum contrariarum"; et provocant ad auctoritatem et usum antiquorum auctorum, inter quos S. Thomas scripsit quod in opinione "ratio totaliter declinat in unam partem contradictionis, licet cum formidine alterius" ", Iuxta eos simul ac mens uni sententiae adhaeret, alteram reiciat oportet, eius probabilitatem eliminando; secus enim versabitur non in statu opinionis cum assensu et determinatione ad unum, etsi formidolosa, sed in statu dubii, quin possit transire ad assensum neque per influxum voluntatis. Nam opinio probabilis non potest esse nisi unica, causata sive a verisimilitudine absoluta sive a maiore verisimilitudine relativa quae elidat rationes minus probabiles sententiae contrariae; ita ut demum, quando eliminata est alterutra probabilitas et non remanet nisi altera, valeat intellectus ad assensum formidolosum procedere sub influxu voluntatis.

Quiquid sit de vera mente antiquorum *, et in concreto de genuina

" Ad rem Schiffini: "eatenus enim existimatur probabile quod aliorum auctoritate innititur, quia talia adiuncta scientiae et probitatis in ipsis elucet, quae iudicio sint cos non temere sed ex gravi motivo ad sic indicandum inductos fuisse- *Praesumitur* proinde intrinseca, quo extrinseca probabilitas ad assensum moveat". *Principia philosophiae* n 236. Porro, praesumptio cedit veritati.

* Cf. Xoldin-Schmitt, 1,227.

15 Scribit v.gr. PsiMADOH, *De indic, cotise, rectae* n.47 (cf. n.106): "Sequitur... contra naturam opinionis esse, quod intellectus iam determinatus opinione pro una parte, posse adhuc determinari, stantibus iisdem rationibus probabilibus; nam ex assensu praestito agnita est vis determinandi intellectum in rationibus illis; quae vis negaretur nunc, si adhuc determinabilis esset intellectus pro alia contradictionis parte." At vero assensus fuit formidolosus, agnoscens partem contrariam suis fulcitam esse rationibus; hasqtie rationes* posse percellere intellectum fortius, si eis considerandis applicetur in anNs adiunctis.

M In poster, *analyt.* 1.1 Icct.1. Alii textus praesertim citari soliti in confirmationem sunt: *In ethic.* 1.6 q.8; 5*. *theol.* 1 q.79 a.9 ad 4.

n Ex copiosa litteratura cui locum dedit hoc examen, extollimus Pr[^]*cf Tb. Richard in pluribus articulis editis apud RevThom (annis 1[^]-3 192/) e

scentia Sti Thomae *, ultro concedimus admittendum esse coram propositionibus non certis duplicem statum psychologicum et duplicem gradum probabilitatis: alium strictiorem, in quo rationes pro una parte, quamvis certitudinem non attingant, ita, omnibus perspectis, trahunt rationem in unam partem, ut haec totaliter declinet in illam quin voluntas possit agere prudenter nisi secundum illud iudicium opinativum; alium largiorem, sive opinionem illum sive suspicionem sive ambiguitatem aliudve nomen appellemus”, in quo rationes pro una parte ita trahunt intellectum, ut per imperium voluntatis aliaque momenta subiectiva determinantia, non quidem indicii specificationem directe, sed utique exercitium, superetur strictum dubium suspendens quodlibet iudicium et praestetur illis rationibus quidam verus assensus, formidolosus tamen, quia simul conspicitur persistentia rationum inclinantium ad contrarium.

Sed hoc concesso provocamus, pro secunda opinionis acceptione largiore vindicanda, ad cotidianam experientiam, iuxta quam eadem persona, v.gr. moralista, non modo passim admittit simultaneam probabilitatem duarum opinionum contrariarum in se considerata, quae proponuntur a diversis doctoribus circa eandem quaestionem moralem obscuram, sed etiam ipsemet perpensis rationibus unius partis contradictionis easdem admittit tanquam simul probabiles, licet ipse unam assumat ut suam eique assentiat propter maiorem verisimilitudinem quam sibi repraesentat, influentibus ad hoc, praeter argumenta speculativa, tam ipsa voluntate, quae movet intellectum ad considerata et ponderanda quaedam argumenta aliis neglectis vel diminutis*, quam multiplicibus clementis subiectivis quorum influxus magnus est in opinionibus efformandis Neque in his est ulla con-

operibus *Le Probabilisme moral et la philosophie* (Paris 1922); *Études de thio-
legit moral* (Paris 1933) 177-347; A. Gakiel, *La certitude probable*: RcvSc-
Phib 5 (1911) 237-266, 441-485; L. Janssen, *Cours de morale générale* II
(Lonina 1926) 103-119; *Réponse à un plaidoyer probabiliste*: RcvNcoscolPh 23
(1921) 275-288; C. Sentkoul (adversus E. Janssen), *La vraisemblance du pro-
beMe*: RcvNcoscolPh 25 (1923) 311-318; *Encore la logique de l'opinion*: ib. 26
(1924) 81-84.

e Nam etiam iuxta cum opinans “habet *aliquid* assensus, in quantum adhaeret uni *magis* quam alii” (*In III* 1.23 q.2 a.2 sol.1); et “quandoque intellectus *magis* inclinatur ad unum quam ad alterum, sed tamen illud inclinans non sufficienter movet intellectum ad hoc ut determinet ipsum ad unam partem *totaliter*, unde accipit quidem unam partem, tamen semper *dubitat* de opposita; et haec est dispositio *opinantis*.” (*De verit.* q.14 a.1).

* Ab opinione in qua “ratio totaliter declinat in unam partem contradictionis licet cum formidine alterius” S. Thomas discernit suspicionem, in qua intellectus “non totaliter declinat in unam partem contradictionis, licet magis inclinatur ad hanc quam ad illam” (*In poster, analyt.* 1.1 lect.1 n.6; cf. etiam 2-2 q.2 a.1), S. Albertus distinguit a dubio et ab opinione *ambiguitatem*, in qua motus rationis ambit utramque partem contradictionis per aequalia motiva fumma *de creaturis* p.2 q.53 a.1).

l Ad formidolosi huius assensus praestationem intervenire voluntatem expresse asserit S. Thomas (2-2 q.1 a.4): “Intellectus assentit alicui non quia sufficienter movetur a proprio obiecto, sed *per quondam electionem voluntary* declinans in unam partem magis quam in aliam.” Profecto, rationes maioris et minoris probabilitatis in ordine speculativo plus vel minus movent intellectum in unum sensum sed stante insufficientia motivorum speculativorum, ad determinandum assensum accedat oportet impulsus voluntatis aliorumque molliorum subjectivorum. Retineatur: “De ratione opinionis est, quod id quod quis exstinit, existimet possibile aliter se habere” (S. Thomas, 2-2 q.1 a.5 id 4).

n Elementa subiecliva speciali ponderatione extollit Rousselot, *Quaestiones It conicwntia* (Lovaina 1937) 50-56, non tamen alienus a veritate; quis enim Mfl agnoscat vim dispositionum etiam inconsciarum ex quibus determinati doc-

tradictio, ut opinantur adversarii, siquidem nemo sic assentiendo uni parti simul assentit contradictoriae canivc esse simul veram asserit, sed dicit esse verisimilem non obstante verisimilitudine contrariae, propterea quod existant rationes hoc suadentes; siquidem assentiens uni parti, revera ignorat utrum criteria seu signa rei quae sibi commendant opinionem in determinatum sensum sint vera an fucata, utrum nexum objective habeant cum ipsa re quam significare videntur, an solam speciem nexus quae m ordine obiectivo fallat".

Ideo opinio sive in fieri eius sive in facto esse, nedum ad unum sit determinata, potest, pro consideratione motivorum. haec prae alia eligi sub imperio voluntatis et post electionem mutari. Et contra experientiam est quod homo adhaerens uni opinioni non iam amplius experiatur contrariam opinionem suam vim retinere, tunc praesertim cum argumenta pro una et alia ex diversis fontibus inter se independentibus hauriuntur. Sic v. gr. pro aliis probabilius est ex iure naturae non teneri ad restituendum pauperibus illum qui nescit quem damnificaverit furando, quia ius solum praescribat ut dominus iniuste laesus personaliter reparationem obtineat a damnis; pro aliis autem probabilius est contrarium, quia iniusta illa possessio iure naturali non possit sanciri; cur non possit aliquis, haec considerans, alterutri sententiae ita assentiri ut probabilitatem contrariae admittat?*

227. 4. **Ratione obligationis** conscientia antecedens esi: *praecipiens* vel *prohibens*, *consulens* vel *permittens*, prout actum ponere vel repudiare obligatorio modo praescribat aut positive vel libere optandum exhibeat.

5. **Ratione habitudinis** m subiecto, cx qua sequuntur determinata indicia, seu secundum habitualement modum indicia ferendi, partim congenitum partim acquisitum, est: o) *Tenera*, si percipit etiam leves rationes honestatis vel inhonestatis actionum, casque suadet vel dissuadet anteccedenter, approbat vel reprehendit consequenter;

b) *Perplex a*, si statuit peccatum in utroque casu, tum positi tum omissi actus de quo agitur, sive ob errorem, cum obiectiva officiorum collisio nunquam existât, sive ob mentis turbationem;

c) *Scrupulosa*, si actiones honestas habet pro illicitis ob inanes rationes, aut si ex futili motive peccatum timet ubi rationabiliter non est timendum.

d) *Laxa*, si actionem habet pro licita aut saltem pro non graviter illicita ob vanas rationes.

— | II*

tores, cx %olo facto educationis in aliqua schola, iere unanimiter indicent quibusdam opinionibus determinato sensu, aliter indubie indicatori Si in ahj schola fuissent educati? Hinc est etiam quod saepe sine novi» rationibus ipcej- lativis quis possit mutare opinionem, mutatis illis clementis subjective

n Cf. ПѢATH AbEIXan. />rnn 1>1v 332-33'*; H. Pinawp. Outlet n logitique (respondens P. Gardeil): Études 137 (I^13) 404-412.

° Cf. RoUssKtOT, (JtiaestiOfh s dc conuhniui c.5, § 1-5.

Laxa dicitur: a) *pharisaica*, quando magna peccata parvi pendet, dum ex adverso res quasdam exigui momenti exaggerat, “excolans culicem, camelum autem deglutiens” (cf. Mt 23)13- a qua non longe absunt quidam a vera virtute et ascesi aberrantes, qui quasdam devotiones exteriores et praxes pias nimis extollunt dum virtutes fundamentales caritatis, iustitiae etc. negligunt; β) *cauteriata*, si ex diuturno habitu peccandi, obnubilato ut fit sensu morali, omnia vel quaedam peccata gravia non amplius pro mortalibus aestimat, ipso honestatis sensu corrupto (cf. 1 Tim 4,2-3).

•CAPUT II

De conscientiae necessitate, veritate, certitudine

Summa rerum dicendarum: Triplici gressu consideramus Conscientiae moralis actualis et antecedentis, *necessitatem* (§ 1) tum eiusdem *qualitates* requisitas, *veritatem* sci. (§ 2) et *certitudinem* (§ 3)

Lanza, 1,341-363; Lo Iuvo-Grizzana, 1,278-287; Merkf. Luach, 1,205-215; l’ul’Mwu, 1,106-313.324-327; Tanquerf.y, 11,404-419; Vermiersch, 1 324-31.

M

§ I. *De conscientiae necessitate*

228. Homo essentialiter est constitutus sub regimine et imperio Dei. Regimen autem et imperium divinum cum subiective non attingit nisi per conscientiam. Hic sequens propositio:

Conscientia moralis antecedens recta, est regula necessaria actuum humanorum subiectiva et proxima. Probatur:

Ecclesia: Inocentius III tradit quoad sensum effectum toties invocatum: “quidquid fit contra conscientiam aedificat in gehennam”’, quod valet etiam de conscientia invincibiliter erronea, cum ei quis contradicit faciens quod obiective rectum est sed subiective malum existimatur propter errorem.

S. Scriptura: a) Rom 14.23, agendo de scandalo quod oriebatur apud aliquos ex usu ciborum iudaeis prohibitorum, pervenit ad hanc conclusionem: “Omne autem quod non est ex fide peccatum est.” Ergo omne quod formaliter

1 C.13 X 1.2 t.13 haec verba habet: "... Qui consanguinitatis [dirimentis **tnnniuni] habet notitiam, nec exigere debitum contra conscientiam nec 'ohtrc teneatur, quoniam, si secus egerit, aedificat ad gehennam...'.*.

honestum est, ex fide esse debet, i.e. ex persuasione seu dictamine conscientiae². Ergo sine formata conscientia de bonitatis actione, non potest existere actus humanus honestus, idcoque necessarium est ut in omni actione vel omissione procedamus ex intima persuasione bonitatis talis actionis vel omissionis. Cf. etiam 1 Tim 1,57.

b) Praeterea Scriptura plura profert in laudem sapientum et prudentum hominum, commendat consilium a senioribus desumere, vituperat iudicium stultum et imprudens. Conferatur v. gr. Prov 2,2-5; 22,17.

I mac actionum humanarum, quae est lex aeterna, et in omni-
I bus procedere iuxta exigentias naturae rationalis. Iam vero,
i cum voluntas sit potentia caeca, ut recte ordinetur et sit reapse
rationalis appetitus, indiget directione rationis, quae in casi-
bus concretis exprimat illam legem et dictet quid hic et nunc
agere oporteat aut liceat tanquam bonum, aut vitari debeat
tanquam malum. Porro tale dictamen practicae rationis e.
conscientia³. Ergo ad eam spectat, ut normam moralitatis pro-
ximam et subiectivam, dirigere nostram vitam moralem,
manifestando per rationem et applicando normam obiectivam
et remotam cui subicimur⁴.

b) Suprema regula obiectiva actuum humanorum quae est lex aeterna, aliaeque obligationes ex legibus tam divinis quam humanis derivatae, nobis non innotescunt neque ligant nisi applicentur ad animam per rationem et dictamen conscientiae; sicut vinculum physicum non ligat nisi per contactum et applicationem ad corpus. Ergo cum neque Deus possit nos nisi per conscientiam obligare, eadem lege qua nobis imponit obligationes, urget ut obtemperemus praeconi carum, quae est conscientia⁵.

229. Unde concludes: 1. Existit obligatio inquirendi veritatem in moralibus ut indicia nostra sint legi conformia, et adhiben-

³ Cf. D. 439 et commentaria in hunc locum S. Scripturae, v. gr. Laguerre *Epître aux Romains* (Paris 1916) 334, quae una voce interpretantur *dictamen* pro *dictamine conscientiae certo*, ita suadente et exigente ipso contextu (cf. 14.22); Rousselot, *Quaestiones de conscientia* c.2 § 4.

⁴ Cf. V. Cathrein, *Quo sensu secundum S. Thomam ratio sit actionum humanarum: Greg S* (1924) 584-594.

⁵ Cf. Vermeersch I 324.

* Cf. S. Thomas, *De veritate* q.17 a.3. In commentario sententiarum dixerat conscientiam obligare per accidens, vi auctoritatis divinae.

i in inquisitione diligentiam rei proportionatam; veritati autem certo cognitae conformari debent semper opera nostra.

2. Omnis conscientia aliquo modo ligat vel obligat non quidem vi sui, cum sit regula solum proxima, sed vi imperii regulae •imotac, cuius est applicatio, in quantum sci. exprimit legem aeternam et voluntatem divinam cui debemus nostram humanam conformare; eo autem modo obligat, ut in agendo contra ipsam semper sit peccatum, quin ex adverso semper evadat obligatorium agere secundum ipsam, v.gr. quando dictat consilium. Attamen non omnis •scientia est norma moralitatis, potest enim carere dotibus in ea requisitis ut eius dictamen prudenter sequi possimus.

3. Docendus est populus Christianus, praesertim adolescentes, rmalem actum moralitatis dumtaxat a conscientia antecedenti desumi, nullatenus a consequenti; quae, quamquam per se ab antecedente dependet eique conformis esse debet, aliquando valde diver-«; est ex aucta scientia, educationis progressu, lectione librorum, auditione contionum etc.; peccatum, sicut meritum, unice pendet a dictamine conscientiae antecedentis actuum

4. Conscientia plus obligat quam praeceptum Superioris, quarius si dictat aliquid sub peccato esse faciendum vel omittendum, ea manente, superiori contrarium praecipienti obtemperandum non est; non autem si mere dubitat de convenientia praecepti, iure superioris etc., quae non tangunt liceitatem actionis praeeptae

§ 2. *De conscientiae veritate*

Cum conscientia non sit norma constitutiva ordinis recti sed solum manifestativa, patet eam et essentialiter dependere ab ordine obiectivo, et ab eo vim suam repetere, et munus habere normam obiectivam manifestandi*. Unde sit principium:

230. 1. *Conscientia objective vera est per se regula unica subiectiva et propria actionum humanarum.* Dicitur:

Per se, i.e.. ratione proprii dictaminis, in quo fideliter exhibet legem. Probatur:

Ecclesia: Tam Magisterium ecclesiasticum quam S. Scriptura exhibent varia mandata quae hominibus observanda imponuntur, quaeque non observata excludent a vita aeterna. Sic v.gr. instructiones catecheticae de obligationibus moralibus; commentaria in plures sermones Christi, ut

* "Li(/arr dicitur prohibens ne violetur, *obligare* praecipiens ut obediatur" tornor, *Quaestiones de conscientia* (Lovaina 1937) 19.

1 Cf. Ioh. a S. Thoma, *In 1-2 d.12 a.2 n.39* Patet conscientiam de peccato iudicare actus semper deponendam esse, quando peccaminose peteretur ex iustitia legis quam habet potestatem superior actum illum iubens. Cf. Fun, *De act. hum.* IIIJ 26.

1 Cf. Passchixi, *De hominum statibus*, *In 2-2* 0.186 a.8 n.232ss.

2 Cf. Laxza, T.342.

Mt 19.17-20: in catalogos peccatorum S. Pauli apud Col 3.8; Eph 4.17-32; 5,3-5, etc. Ergo conscientia subiectiva non est independens a norma obiectiva, sed conformari debet legi et ordini obiectivo recto.

S. Scriptura: Rom. 2,14-15 profert testimonium legis scriptae in cordibus, accusantis vel defendentis sine ulla humana consideratione, sine ullo respectu ad humanum beneplacitum. Ergo non sufficit curare conscientiam subiectivam certam, sed attendendum est ad testimonium legis naturalis.

Ratio: a) Sola conscientia obiective vera includit in propria natura dictamen legis aeternae quoad moralitatem actus hic et nunc ponendi in se considerati, utpote regula proxima voluntatis derivata a prima et summa regula omnium actionum humanarum. Ergo ea sola est per se norma subiectiva actionum humanarum.

Antecedens patet, quia sola conscientia obiective vera profert dictamen conforme ordini obiectivo et dictamini legis aeternae, verissimae et necessariae. Hinc, ergo, ut observetur lex aeterna, conscientia obiective vera procuranda est.

b) Normae morales obiectivae fundantur in ipsa natura rerum, quatenus vel ab ea necessario fluunt, vel ex ea habetur quod omni legi positivae iustae obedientia praestanda est. Iam vero, offendit Dei sapientiae et sanctitati non urgere has normas in conformando iudicio morali, necnon sanae hominum menti eas non observare.

c) Accedit quod, sicut humana natura eiusque relationes essentielles non pendent a subiectiva uniuscuiusque opinione, ita neque obiectiva rectitudo moralis quae in hac natura eiusque essentialibus relationibus fundatur. Iam vero, absonum est rectitudinem moralem subiectivam per se constitui aliqua norma independente a recto ordine, vel etiam positive ab eo discrepante; id enim implicaret subiectivam dispositionem rectam per aliquid positive discrepans ab humana natura et divino archetypo, cuius imaginem homo per suos actus in se efformare debet.

231. Unde concludes: 1. Conscientia vera et recta obligat tum cum praecipit tum cum prohibet, sive ad nihil agendum contra illam sive ad positive agendum secundum illam; nam sicut lex instans praecipiens vel prohibens, sic recta eiusdem applicatio per conscientiam obligat eodem modo ac mensura.

Si mere consulit vel permittit, licite eam negligere, quia nulla

Itgt tenemur facere vel omittere quod nullatenus praecipitur vel prohibetur.

2. Propter essentialem dependentiam conscientiae subiectivae 3 norma obiectiva, non sufficit obtemperare normae subiectivae propriae conscientiae praecisione facta ab ordine obiectivo, sed adbi- lenda est, iuxta postulata prudentiae, seria sollicitudo ad habendam japper conscientiam veram scu rectam. Ergo falluntur qui putant artus esse plane honestos si conformes sunt dictamini conscientiae, danisi ordini obiectivo contradicant, pariterque rcicienda est sic Jeta *libertas conscientiae*, quae negare audeat obligationem inqui- rendi in normam obiectivam cique sufficienter manifestatae se ap- tandi *

232. 2. *Conscientia hic et nunc invincibiliter erronea est fer accidens regula subiectiva actionum humanarum*. Di- citur:

Hic e! mine invincibiliter erronea, ergo etiam si antea error fuerit vincibilis, ac proinde actuale dictamen sit in causa culpabile; in se enim est invincibilis modo, et proinde non >ddit novam culpam ad eam quam contraxit quando posuit causam erroris actualis.

Per accidens, i.c., ratione ignorantiae, quia creditur con- formis legi, quin tamen sit¹¹. Probatur:

Ecclesia: Iuxta celebratum effatum Innocentii III, quidquid fit contra conscientiam “aedificat in gehennam” si agatur de conscientia praecipiente vel prohibente. Etenim conscientia invincibiliter erronea, quando est praecipiens vel prohibens, non sinit locum libertati morali subiectivae quoad actionem praeceptam vel prohibitam, ideoque non modo non licet agere contra eam, sed agendum est secundum eam. Unde ut minimum sequitur cx effato non esse licitum agere contra dictamen conscientiae.

Sed praeterea conscientia invincibiliter erronea certo tollit rationem peccati formalis ab actione posita ex eius dictamine; damnavit enim Alexander VIII propositionem lutherano- nnsenisticam (D 1292): “Tametsi detur ignorantia invinci- bilis iuris naturae, haec in statu naturae lapsae operantem ex ipsa non excusat a peccato mortali”.

S. Scriptura: d) Apud Io 9,41 Christus increpat pha- risaeos quod “si caeci essetis non haberetis peccatum;

» Cf Lio XIII, Encycl. *Libçrtc.t*: ASS 20 (1887/8) S«3-613.

a O. LoniK. *La valeur obligatoire de lu conscience choc Saint Thomas*

- fi t<s prédécesseurs (*Principes de morale* 11,1-19-154) refert evolutio- ' doctrinalem in medio aevo circa vim obligatoriam conscientiae erroneae.

nunc vero dicitis quia videmus. Peccatum vestium manet. Unde caecitas spiritualis, seu conscientia invincibilitatei eiionea, excusasset iudaeos a peccato.

b) Rom 14,23 intelligendo nomine fidei credulitatem seu persuasionem conscientiae, ut ex contextu et interpretatione doctorum constare dictum est, categorice asserit: “omni quod non est ex fide peccatum est”. Iam vero, qui agit contra conscientiam invincibiliter erroneam, quae subjective omnino conscientiae rectae aequiparatur, non agit ex fide, et proinde peccat; sicut peccat et damnatus est ille qui, discernens seu dubitans de liceitate edendi immunda, ea nihilominus manducat, quia non est ex fide, ut in verbis prioribus eiusdem versus dicitur. Et superius, v.14, dixerat¹²: “scio et confido in Domino Iesu quia nihil commune [immundum ideoque objective vetitum] per Ipsum, nisi ei qui existimat quod commune est”; sci. nullus cibus existit amplius immundus et prohibitus, nisi pro eo qui existimat illum esse immundum, et consequenter debet abstinere ab esu dum in errore permanet¹³.

Ratio: a) Conscientia invincibiliter erronea cum aliquid manifestat ut bonum vel malum, illud proponit ut legem divinam. Ergo agens vel abstinens ex errore invincibili non peccat (cf. supra Io 9,41) cum obtemperat conscientiae, siquidem propter errorem invincibilem apprehendit, actum bonum vel malum secundum apprehensionem quae exhibet subjective rectam et rationalem normas agendi; ex adverso peccaret si non obtemperaret et amplecteretur quod dictamini conscientiae contradicit, quia sic admitteret quod formaliter malum sibi videretur.

b) Praeterea actus tendit in obiectum non prout est in se sed prout manifestatur a ratione et a conscientia. Ergo si ratio errans proponit aliquid ut malum, voluntas illud amplectens formaliter est mala, malitiam habens contrariam illi virtuti sub cuius specie dictat illud conscientia; e converso, si ratio errans aliquid proponit ut bonum, voluntas illud amplectens formaliter est bona.

Utrum etiam actionem reddat formaliter vereque bonam, moti meritoriam, disputant doctores. S. Alfonsus¹⁴ habuit sententiam

«» Cf. etiam 1 Cor 8,7; Gal 5,3.

U Ex hoc uno argumento non sequitur conscientiam istam esse formam; r accidens, ut annuntiat principium.

Il Thcol. inor. l.1 n.6. Proprie, tamen, S. Alfonsus non assent actum CMe adaequate bonum, sed ex bono fine agentis ei probabilius meritum tribuendum esse censet.

affirmantem ut probabiliores et communissimas, invocans etiam auctoritatem Sti. Thomae scribentis: “actus humanus iudicatur virtuosus» vel vitiosus secundum bonum apprehensum in quod per se «voluntas fertur, et non secundum materiale obiectum actus””, Contrarium acriter sustinuit Concina” et non plane recitatur a Priimmer (1,313) distinguente inter opus et intentionem, ac referente in testimonium hanc Sti. Thomae assertionem: “illud quod agitur contra legem semper est malum, nec excusatur per hoc quod est secundum conscientiam”¹. Controversia exigui est momenti practici; tertio praemium meretur executio saltem ob bonam intentionem, ut ut ipse Concina admittere cogitur (l.c.24) et probabilius dicendum ipsum actum secundum rationem formalem, seu prout implicat studium recti ordinis et formalem obedientiam legis esse bonum et meritorium, secundum rationem vero materiale et obiectivam, seu prout implicat disconvenientiam cum recto ordine, non transformari in bonum.

233. Unde concludes: 1. Conscientia invincibiliter erronea sive praecipiens sive prohibens, obligat subiective eodem modo ac supra dictum est de conscientia vera et recta: consulens vel permittens licite praetermittitur, sicut licite attendetur.

2. Ex essentiali dependentia normae subiectivae ab obiectiva sequitur conscientiam invincibiliter erroneam constitui per accidens normam agendi, non quidem directe ex lege quae rem de qua est dictamen conscientiae praescribat, quae nulla est, sed ex principio universaliori legis naturalis vetante agere contra dictamen talis conscientiae; et ratio est quia ordini obiectivo corresponde! eam admittere. Nimirum, in tali casu ordo rectus approbat formalem errantis subiectionem tali dictamini, non vero rem obiective malam quam sibi subiciendo facit; seu, est quidem secundum ordinem rectum ut homo sic agendo conscientiae obediat cuiusque dictamen sequatur, verbi gratia occidendo patrem cito moriturum cuius dolores acutissimi evaserint, non vero ut obediendo conscientiae sic agat, v.gr. ut occidat patrem*.

Hinc est quod aliqui dixerunt conscientiam erroneam non *obligare* sed mere *ligare*, sci. “obligationem qua quis tenetur vitare id quod falso iudicat esse malum, per se non oriri ex ipsa conscientia erronea, sed potius ex synderesi quae vetat ne quis velit quod iudicat malum”

¹ u Quodlibetum 3 a.27; cf. 1-2 q.57 a.5 ad 3 Sed cf. O. Lottjn, *La conscience chez St. Thomas d'Aquin et ses prédeces-*
UM (Principes de morale II.153-154).

² Dc conscientia diss.1 c.5.

³ n Quodlibetum 8 n.13. Illud quoque memorandum, quod S. Thomas errorem invincibilem in lege non admittit, sed in quolibet errore aliquam peccati rationem detegit, propterea quod, iuxta ipsum, intellectus principia actuum naningit nisi ex parte voluntatis obiciantur impedimenta (cf. *Dc malo J 3.7*). Cf. J. Henwy, *L'imputabilité de l'erreur d'après S. Thomas*: Rev SfolPh 26 (1927) 225-242; O. Lottis. *Le problème de l'ignorantia iuris* *Gfaticn à Saint Thomas d'Aquin (Problèmes de Psychologie et de morale XII. et XIII. siècles HI n.10).*

⁴ Cf. HOr th-AdkllaN, *De principiis* 317.

⁵ Vauscia, *In 1-2 d.2 q 14 p.4* approbans sententiam Durandi, quam potius reiecerat Medina, *In 1-2 q.19 a.6*, scribens: “Haec explicatio Durandi conscientia erronea non obligat sed ligat mihi profecto non probatur, Quia est controversia de solo nomine; nam recte convenit inter omnes

3. In casu conscientiae invincibiliter erroneae Deus non praecipit vel intendit actum prohibitum qui obiectiva malitia laborat, sed formalem obedientiam legi, “quatenus recto et obiectivo ordini congruit ut formalis haec obediencia, etiam in casu erroris invincibilis, existimato legis imperio praestetur” circa rem obiective malam*.

4. Conscientia hic et nunc invincibiliter erronea, sed culpabilis in causa de actuali errore, similiter culpabilis est in causa de actu nunc posito; sed malitia actus hic et nunc positi non imputatur nisi in causa; imo neque in ea, si de culpabili ignorantia vel errore iam paenituerit et nunc debita diligentia procedat.

5. Primatus conscientiae subiectivae prae norma obiectiva verus quidem est quatenus habetur facultas et officium agendi iuxta dictamen conscientiae subiectivae certum, quod obiective sit invincibiliter erroneum; at falsus esset quatenus vellet significare vel autonomiam a norma obiectiva vel praecellentiam conscientiae subiectivae invincibiliter erroneae per relationem ad ordinem obiectivum rectum, vel acquipollentiam inter conscientiam veram et conscientiam invincibiliter erroneam.

6. Facultas moralis agendi secundum dictamen conscientiae invincibiliter erroneae non competit, sicut in conscientia vera, cui libet homini inviolabiliter. Sed qui ex invincibili errore agit, ius quidem habet ad dictamen conscientiae in foro interno exequendum, quin ab aliis propterea inculpetur et quin instigetur ut contra propriam conscientiam agat; sed nequit apud alios eadem iura vindicare quae competunt conscientiae verae, et potest positiva resistantia impediri ne, obtemperando suae conscientiae, aliorum iura invadat aut bono communi noceat, imo et cogi ut materialiter passive sustineat quod est contra eius conscientiam. Alii non possunt invincibiliter erranti cooperationem praestare ad actionem obiective malam, utique vero ex iustis causis media indifferentia suppletare, sine intentione quidem sed cum praevisione usus illorum ad executionem erroris =.

234. Unde resolves: 1. Qui invincibili errore putaret sibi ex caritate esse mentiendum ad amicum e carcere liberandum, peccaret contra caritatem non mentiundo; qui vero legeret librum quem invincibili errore putaret prohibitum sub excommunicatione, peccaret quidem contra fidem, sed censuram obiective inexistentem non contraheret; qui autem simili errore putaret pravas imaginationes involuntarias esse peccatum, non peccaret si eis quantum posset resisteret, cum nemo peccet sine consensu.

2. Qui erronee putat esse ieiunium quando non est, peccat si non ieiunat; sed si quis erronee putat se ad impossibilia teneri.

quod est peccatum non sequi conscientiam erroneam, et quod non possumus non eam sequi, disputatio est de nomine, an sit obligatio an sit ligatio.” Cf. supra, nota 6.

** IATIA, 1.350.

” Cf. Iit x y η -A u E i x λ v, De principes 320-321; M. Zuazo, La moral «urre y jwr report usu>ncs: IllustrCler 45 (1952) 249-252.

” Circa iura conscientiae subiectivae erroneae, cf. Iiü b t h -A b c l u x, -r principiis 322.

verbi gratia ad audiendam missam cum incommunicatus custoditur in carcere, non peccat.

235. 3. *Conscientia hic et nunc vincibiliter erronea non est legitima regula subiectiva actionum humanarum.* Probatur:

S. Scriptura: Romi 14,24 dicit: "Omne quod non est ex fide peccatum est." Iam vero, qui habet conscientiam hic et nunc vincibiliter erroneam non agit ex fide seu ex intima persuasione, siquidem animadvertit se posse in tali iudicio conscientiae errare. Cf. Io 9,41 ; 15,24.

Ratio: a) Qui conscientiam vincibiliter erroneam non excutit, in ignorantia voluntaria vult malum quod operatur, vel sciens volens admittit periculum illud operandi sine iusta causa, et sic hypothetice in legis transgressionem consentit. Ergo non excusatur a culpa quia non vitat quod vitare deberet, ideoque peccat tam agendo contra conscientiam quod iudicat malum, quam agendo secundum conscientiam quod apprehendit negligenter tanquam bonum, animadvertens suum dictamen posse esse falsum.

b) Conscientia hic et nunc vincibiliter erronea aequiparatur conscientiae dubiae. Iam vero infra (n.240) dicendum est solam conscientiam certam esse legitimam agendi regulam.

Unde concludes 1. Conscientia hic et nunc vincibiliter erronea non est attendenda, tam si praecipiens sit vel permittens aut consulens circa rem in cuius executione est periculum peccandi, quam si prohibeat aliquid quod apparet posse esse obligatorium; nam in neutro casu ageretur prudenter, siquidem in primo fieret aliquid quod apprehenditur ut probabiliter peccaminosum, in altero vero omitteretur quod apprehenditur ut probabiliter ponendum. Aliunde neque licet agere contra eam, quia fieret quod malum indicatur⁵. Ergo deponenda est per convenientem investigationem, orationem, consultationem doctorum etc., cum ipsa non praestet securitatem recte agendi; vel secus supersedendum erit ab actionibus in quibus periculum est peccandi, non autem ab aliis.

2. Imputabilitas dictaminis conscientiae hic et nunc vincibiliter erroneae non solum supponit errantem, dum acturus est, animadvertere possibilem errorem, sed etiam posse pervenire ad normam obiectivam sufficienter cognoscendam, vel saltem existimare sibi possibilem istam notitiam.

3. Qui agit contra conscientiam vincibiliter erroneam praecipientem vel prohibentem bis peccat: primum in causa, quatenus

Hinc, tamen, minime sequitur vincibiliter errantem cogi ad peccatum.
» in z^endo et secundum conscientiam et contra conscientiam adsit peccatum.
••w; habet < mni > ifugium. ilkidqte obligatorium, quod in textu additur. Cf.
S Tbms, 1-2 q.10 a.6 ad 3.

omittit diligentiam, et deinde in actu quatenus spernit dictamen unicum actuale, et de facto agit quod iudicat esse malum; siquidem subiective apprehenditur lex, unde et obligatio urgens¹⁴.

4. Qui non deponit conscientiam vincibiliter erroneam adhibendo eam diligentiam quam viri timorati et prudentes applicare solent ad negotia iuxta eorum naturam, nisi velit agere quod tutius est, eo ipso iam peccat peccato eiusdem speciei ac si verum esset dictamen contra quod operatur, cum saltem indirecte admittat illud malum quod praevидetur forsitan secuturum; at gravis quidem si agat contra eam, quam si secundum eam vincibilem.

5. Vincibiliter erronea et culpabilis est conscientia discrepans a norma obiectiva; quae fovetur ex futile ratione, cum fere certo constet ordo rectus; quae affigitur difficultatibus, obiectionibus, obscuritatibus contrariis rei veritati sufficienter patenti et prudens dubium excludenti; quae omittit inquisitionem orto dubio de difformitate a norma obiectiva, vel condiciones arbitrarias requirit ut corrigatur, exigendo satisfactionem omnium possibilium obiectionum et contrariorum praeiudiciorum.

236. Unde resolves: 1. Qui vincibiliter putat sibi furandum esse a divitibus ut succurrat pauperi, peccat sive furetur sive non furetur ex tali dictamine conscientiae quod deponere tenetur; qui vero vincibili errore existimat sibi sacrum hodie esse audiendum, peccat non audiendo sub tali dictamine, sed non peccat audiendo.

2. Qui vincibili errore existimat sibi esse mentiendum vel furandum ut proximum succurrat, si in hoc sistat, non potest conscientiam sequi nec contra eam facere antequam inquirat; nam agitur de errore vincibili.

237. 4. *Peccatum commissum in actione vel omissione ex conscientia dubia vel contra conscientiam vincibiliter erroneam est eiusdem speciei theologiae et moralis ac peccatum de quo dubitatur.*

Quoad speciem theologicam, est grave vel leve pro subiecta materia circa quam erroneum conscientiae dictamen habetur et pro apprehensione obligationis inquirendi eiusque negligentia; *quoad speciem autem moralem*, est eiusdem speciei ac peccatum quod adesset si conscientia non esset erronea et res quae omittitur esset praescripta vel quae fit esset vetita. Nam in utroque casu obiectum tribuit actu speciem non prout est in se, sed prout hic et nunc et in apprehensione agentis ab intellectu proponitur. “Transgressor incurrit in vitium contrarium illi virtuti, sub cuius specie conscientia illud dictat”²⁵.

238. Unde concludet: Quando agens aliquid dubie vel ex vincibili errore apprehendit ut leve vel grave, leviter vel graviter pec-

³⁴ Cf. Io. a Sto. Thoma, *In 1-2* <L12 a.1 n.25; F> s* De a<*. hunt.
1П.121 x S. ПОМАІ, *De ICritt*

care censendus est in hunc modum: a) Si simul cum possibili malitia actus quantitatem et qualitatem in confuso apprehendit, lenter vel graviter, contra hanc vel illam virtutem peccasse censendus erit, prout confusam quantitatem et qualitatem peccati praeviderit; b) si non apprehenderit nisi in genere et in confuso malitiam forte latentem in suo actu, quin do quantitate et qualitate cogitaverit, iuxta aliquos semper graviter peccabit, quia admisit possibilem malitiam gravem actionis; rectius peccatum dicendum erit semper leve, utpote quod procedit a voluntate quae malitiam gravem non apprehenderat, vel saltem res ex indole et cultura agentis hoc pacto indicabitur: si agens sit doctior et ex-cultior, praesumi potest eius apprehensionem confusam correspon-disse ordini obiectivo, et proinde leviter vel graviter pro re pec-casse; si vero rudior sed conscientiae delicatae, praesumatur nul-lum de gravi peccato dubium habuisse etsi res de facto sit gravis, ac proinde leviter reputetur peccasse; si denique laxae sit cons-cientiae, assuefactae gravibus peccatis, facilius peccatum grave erit timendum, interdum etiam si res objective sit levis, quia paratus luerit facere quidquid sit. Sic, igitur, quaestio ex concretis adiunc-tis diiudicanda videtur, et saepe iudicium ultimum Deo erit reser-vandum.

Unde resolves: Qui omittit mendacium quod sibi putat ex ca-ritate vel ex iustitia erga amicum esse dicendum, peccat contra caritatem vel iustitiam; qui in confessione reticet peccatum venia-le vel actionem indifferentem quam falso putabat esse necessario declarandam, committit sacrilegium; qui missam praeterit, falso existimans esse obligationem eam audiendi, recte confitetur se ac-cusans hoc modo: sacrum audire omisi.

239. In praxi: 1. Confessorius, ut dignoscat utrum conscien-tia fuerit invincibiliter an vincibiliter erronea, interroget paeniten-tem num de liceitate actionis dubitaverit vel aliquam in ea inde-centiam fuerit suspicatus; num conscientia dictaverit fuisse facien-dam inquisitionem quam ipse ex indolentia, falso rubore etc. omi-serit. Si utrumque neget, error reputetur invincibilis.

2. Directores animarum et concionatores curent recte instrue-re fideles, cavendo exaggerationes in cum finem prolatas ut fa-cilius eos avertant a periculis; non proponendo ut praecepta, quae non sunt nisi consilia; non accusando de gravitate certa, quod cudenti ratione non uti tale apparet. Rudes in particulari edoceant de actionibus praeteritis indicandum esse secundum conscientiam quam tempore actionum commissarum habebant.

§ 3. De *conscientiae certitudine*

240. 1. *Conscientia certa, sagus sola, sst legitima regula agendi.*

Conscientia certa, certitudine sive directa ex principiis rem immediate probantibus, sive reflexa, seu per reflexionem explicitam vel implicitam in quaedam principia generaliora,

quae demonstrant rationem agendi, quando deficiunt principia directa. Probat:ur:

Ecclesia: in damnatione erroris iansenistici supra memorati (n.232) satis ostendit conscientiam invincibiliter eironicam excusare a peccato formali, et proinde saltem per accidens conscientiam subjective certam esse nonnam legitimam.

Benedictus XIV supponit dubium quoad fieri possit esse excutiendum, quando confessarios admonet "ut in re dubia, propriae opinioni non innituntur, sed, antequam causam dirimant... in eam sententiam descendant quam ratio suadet ac firmat auctoritas" 20.

S. Scriptura: Rom 14,20-24, agens de esu ciborum quos quidam Christiani ex influxu iudaismi sibi quoque immundos et prohibitos censebant, tradit cibos quidem in se non prohiberi, attamen graviter peccare eum qui manducat *discernens*, i.e. dubia conscientia procedens, quia non ex fide, seu ex dictamine certo conscientiae agit; omne autem quod non est ex fide, peccatum est" 27. In Gen 20,1-7, Deus admittit excusationem ignorantiae quam allegat Abimelech pro sua ratione agendi cum Sara.

Traditio: S. Augustinus contra donatistas scribens de baptismo ait: "Accipere itaque in parte Donati, si incertum est peccatum, quis dubitet certum esse peccatum non ibi potius accipere ubi certum est non esse peccatum?" 28. Tamen concluditur ex plurimis testimoniis aliquando allatis ad probandum tutiorismum Patrum in dubiis.

Ratio: d) Existit secundum postulata prudentiae obligatio adhibendi convenientem diligentiam ut conscientia cuffonnetur legi qua homo ligatur. Atqui qui agit sub conscientiae dictamine dubio regulariter non adhibet requisitam illam diligentiam. Maior patet, nam adest obligatio vitandi malum, sese conformando exigentiis legis naturalis, in quantum moraliter loquendo conformatio haberi potest 20. Minor: In adiunctis ordinariis et extra casum perplexitatis repentinae homo potest absque extraordinaria diligentia pervenire ad

* Const. Apostolica constitutio (a. 1750) § 21. Bullarium Benedicti XIV (Roma 1761) 70.

n Alii textus allegari soliti (Eccli 3,37; 27,20; 1 Thes 5,21 etc.) non probant, quia sunt de aliis. Cf. Bouquillon, *Theol. mor. fund.* 272 et nota 5.

11 *De baptismo contra donatistas* 1,1 C.5; ML 43,113.

o S. Thomas, *Quodlibetum* 8 a.13: "Manente dubitatione, periculo se committit homo, et sic sine dubio peccat".

certitudinem moralem practicam sufficientem ad agendum³⁰; quodsi non perveniat, voluntarie et rcsponsabiliter amplectitur quod sibi apparet ut forte offensivum ordini recto, ideoque pccaminosum quia legis violationem hypotheticam continet; et ita agendo, necessario peccat, nam rationabilem formidinem de malitia et incertitudinem de bonitate actionis negligit, et sic virtualiter consentit in eventualem transgressionem legis et hypothetice admittit peccatum. Sane omnes fate-rentur offendi amicum ab illo qui scienter et volenter poneret actionem quam suspicatur offensivam pro amico, licet revera talis non fuerit. Hinc concinne S. Thomas: “Qui aliquid committit vel omittit in quo dubitet esse peccatum mortale, peccat mortaliter, discrimini se committens’’³¹.

b) Certitudo de rc agenda, quacumque via comparata, refert indicium aut verum aut invincibiliter erroneum, quod nobis necessario apparet ut verum. Ergo est legitima regula actuum humanorum.

c) Ex consensu omnium theologorum, illorum quoque qui apud aliquos ut adversarii citantur ³² etiam inter probabilioristas; vel enim opinionem quam memorant intelligunt certitudinem moralem latam, vel cum agunt de dictaminis conscientiae probabilis non loquuntur de dictaminis ultimo-practico sed remoto

d) Confirmatur, quia conscientia, cum sit mensura et regula mani festativa actionum humanarum, ex suo ipso officio non potest esse ambigua ³⁴.

241. Unde concludes: 1. Nunquam licet agere cum conscientia dubia vel mere probabilis, ultro admittendo periculum peccati; imo neque cum conscientia mere opinativa quoad dictamen ultimo-practicum, si tamen fiat ut neque in actu exercito habeat certitudinem implicate reflexam de licitate actus sub tali opinionis.

2. Peccata omissionis vel commissionis posita cum dubio practice per se sunt eiusdem gravitatis et speciei moralis ac si deor-

* Admittendum sane est cum Vekmeehsch, 1,330 quod ipsa temporis «mia “a pleniore inquisitione, quae aliter facienda foret, dispensare poterit, (i) indn proportionatum damnum ex ipsa mora timendum erit”. Tunc, igitur, 'icnle poMibilitatt diligentioris investigationis, ignorantia quae superest iure W i potest pro invincibili.

n lil d.** (l-2 ai* 3; cf. Quodlb. 8 a 13.
» Cf. Pe anibus huiMW HI,94-9\$; IANZA, 1,343.
u iudicio conscientiae rectae 19 nota 27.
Nrmn aliquis possit habere ignorantiam invincibilem de malitia actionis Mise cum conscientia dubia negat Peisadoh, quia saltem in actu exercito malitiam (Pe indic, coisc, retiae 20); affirmant alii, ut SaNCHQZ» Udarum 11 c.16 n.18.
Quoti negandum existimat Eanva, 1,354; cf. etiam 344.

(linatio dubia esset certa (cf. n.237); per accidens tamen, propter imperfectam vel malitiae notitiam vel actus deliberationem, reatus illius qui cum conscientia dubia procedit non raro est levis, etiam si dubitat num actio sit graviter peccaminosa. Cf. n.238. Res tamen in praxi saepe non facile discernitur.

In praxi: Conscientia recta et certa summo studio comparanda est, implorata Dei gratia qua intellectus tenebrae dissipentur, et applicata naturali vi intellectus et voluntatis in puritate intentionis et sinceritate cordis. Ea enim est subsidium virtutis, internae pacis, verae beatitudinis.

242. 2. *Sufficit conscientia moraliter certa, et quidem in adiunctis ordinariis certitudine late dicta.* Probat. *Probat.*

Ecclesia: Alexander VIII damnavit propositionem (1) 1293): "Non licet sequi opinionem vel inter probabiles probabilissimam". Iam vero probabilissima est opinio cuius contradictoria levi et non satis probabili ratione fundatur, ideoque certitudinem moralem latam alterius non destruit, et sinit agere secundum eam revera "ex fide" 35 Nam qui opinionem probabilissimam sequitur habet moralem certitudinem prudentialem, cum intellectus firmiter proponat hoc medium eligendum, tanquam hic et nunc bono obtinendo conveniens.

Ratio: a) Sola certitudo moralis lata, quae respondeat diligentiae a viris prudentibus adhiberi solitae iuxta personae et negotii naturam, est saepe possibilis in humanis actionibus practicis et cotidianis. Ergo ea sola exigitur ne vita reddatur anxietatibus plena et intolerabilis, si expetatur maior certitudo per diligentiam extraordinariam obtinenda.

b) *Confirmatur ex sententia et praxi communi.*

Dubium mere negativum nullatenus officit certitudini conscientiae, quia cum nulla ratione positiva fundetur, nihili faciendum est. Ad rem Vermeersch (1,353): "Ex qua parte dubium est negativum, nulla habetur ratio, saltem seria, quae

35 Cf. Bouquillon, *Theologia vior, fundavi.* 280; Prümmer, 1.353*35\$.

r Optime ad rem Viva: "Sufficit ad humanas operationes certitudo moralis, quin requiratur certitudo metaphysica, quae est moraliter impossibilis et homines ad angustias et desperationem incitaret; et ob eandem rationem sufficit opinio probabilissima; quamvis enim utraque opinio, tam probabilissima «puni moraliter certa, aliquos scrupulos admittat, nihilominus, ut notat Gerson, scrupulos admittit non ut advertendos, sed ut contemnendos, cum ex philosopho aequè vitiosum sit mathematicum quaerere persuadentem, quam moralem quaerere demonstrantem." (*Damnator thrers*, in prop. 3 damnatam ab Alexandro VIII, n.5). Inferius n.7 notat "opinionem probabilissimam esse formidatissimam" quippe quae non subest periculo proximo errandi; unde licitum est eam sequi, cum non teneamur evitare etiam periculum remotum". Et n.8: "non contemnit legem Dei qui operatur iuxta opinionem communem probabilissimam; hic enim non dicit intra se: volo quod mihi favet, etiam si subsit periculum transgrediendi legem; sed dicit: volo hoc quod mihi favet, quia ex Dei benignitate mihi permittitur, illud non positurus si prokiberetur".

iudicium probabile fundet ac proin appetitum rationalem prudenter dirigere queat”.

243. Unde concludes: Media ad procurandam conscientiam certam et rectam, alia sunt *directa*, eaque sive extrinseca, sci. recursus ad Dei illustrationem et sapientum consultatio, sive intrinseca, sci. consideratio rei et motivorum sub ductu prudentiae, confortatae fide et gratia supernatural! et expeditae per remotionem impedimentorum quae ex temperamento, educatione, passionibus possunt provenire; alia *reflexa*, sci. veritates exploratae quae id quod investigatur directe non probant, sed tamen ferunt ad formandam conscientiam certam ex probabili, quia reflectunt proprium lumen super obscurum dubium practicum *.

244. 3. *Requiritur certitudo perfecta in quantum obtineri fossit, si adest certa et absoluta obligatio determinatum finem oblinendi, qui secus aliquomodo periclitatur.*

Si adesi certa et absoluta obligatio: nimirum, quoties dubium, utcumque leve, habetur de efficacia alicuius medii indispensabilis ad finem necessario obtinendum aut de validitate alicuius actus absolute requisiti, illicitum esset agere cum certitudine lata, ubi stricta haberi potest.

Ratio: Exigentibus iustitia, religione, caritate aliisve virtutibus, in iis adiunctis imperat principium: in dubio de valore actus vel effectus necessarii tutius est agendum, vitato periculo etiam tenui nullitatis, quod ex hypothesi non sub maiore aut maxima probabilitate sed absolute evitandum est.

Obligatio ergo obiective incerta tutius agendi fit subjective certa, quia si honestas actionis pendet a nostra conscientia, non sic valor eius aut aversio damni, sed a statu obiectivo rerum; unde lex naturalis certa prohibet tunc se exponere aliquali periculo non obtinendi finem, aut malum inferendi.

Unde resolves: 1. Non licet administrare sacramentum cum materia de cuius validitate est aliquod etiam tenue dubium, nisi in casu necessitatis sub condicione, deficiente materia magis certa.

2. Quoties quis dubitat utrum actus quem hic et nunc est positurus liceat necne, peccat peccato eiusdem speciei theologicae et moralis cuius est peccatum de quo dubitat, nisi congruente diligentia rei veritatem inquirat, vel secus alia via perveniat ad dictam» ultimo practicum de licitate actus. Quid vero valeat si dubium remove nequeat et in necessitate agendi inveniatur cf. n.245,a.

3. Index incertus num aliquis reus reapse sit criminalis, certo eum absolvere potest et debet; nam nemo malus nisi probetur.

" Cf Piin a po », *De iudtc. cotise, rectae* 27-37,

In praxi, ad efformandum conscientiae certum iudicium, adhibeatur propria consideratio sub ductu virtutis prudentiae, removeantur obstacula in scipso existentia (passiones, scrupuli etc), consulantur sapientes, illuminatio divina imploretur¹¹.

245. 4. *Conscientia practice dubia nunquam est legitima regula agendi, ideoque aut de ponenda est ante actionem, aut ea stante pars tutior amplectenda.*

Ratio: a) Agens sub dictamine conscientiae dubio quoad actionem hic et nunc ponendam non agit ex fide. Si tamen inveniatur in casu perplexo, in quo sci. utrimque peccatum timet, iam agendo quam non agendo, per se debet eligere quod sibi minus malum videatur; quodsi utrumque aequale vel fere aequale suspectum appareat, liber erit ut alterutrum pro libitu in necessitate eligat sine ullo peccato, neque enim peccatum adesse potest in actu necessario sine mala voluntate interiore⁴⁰.

b) Concluditur ex dictis de conscientia certa, unica norma legitima agendi.

Unde concludes: Qui agit cum conscientia practice dubia committit peccatum eiusdem speciei theologiae et moralis de qua practice dubitat, quia violat obligationem praecavendi transgressionem voluntariam legis quae possit talem actum et sub tali reatu prohibere (cf. n237).

Unde resolves: Qui dubitat utrum actus quem hic et nunc est positurus licitus sit necne, debet diligentia congrua rei, loco, personae gravitati, obiectivum rerum statum inquirere; quodsi hoc non possit, nec alia via ad dictamen ullimo-practicum certum perveniat, sequatur tutiores partes, i.e. talem agendi modum servet in quo magis caveatur vel ab ipso peccato materiali.

De conscientiae formatione sub dubio remoto

246. Ex dictis constat ad licite operandum aut tutiores partes esse sectandas, abstinendo ab actionibus de quarum honestate dubium existit, aut dictamen conscientiae certum praevidere esse obtinendum. Iam vero, cum saepe directa certitudo de honestate determinatae actionis nec habeatur, propterea

ⁿ Cf. PeiNADOR, *De iudicia COfiJC. rectae* 27-32.

[♦] Cf. RouMn.or, *Quaestiones de conscientia* c.2 | 3,III.

quod haec legi dubiae contraria appareat, nec per prudentiam Christianam dubium existens sciri possit, cumque durius evadat tutiores partes semper* sub dubio imponere vel sectari, quaestio exurgit circa obligationem practicam legis theoricæ dubiae vel ignoratae; utrum sci. ex voluntate Dei supremi legislatoris servari debeant etiam leges dubiae de quarum urgentia non certo constat, an limitetur obligatio ad leges certo cognitae; et posito casu quod leges dubiae non obligent, qua ratione, manente dubio de urgentia, ad conscientiam practice certam de liceitate actionum speculative non certo honestarum perveniri possit.

Ut patet non quaeritur an *liceat* sequi sententiam probabilem legi faventem. Nimis enim clarum est hoc licere; sed quia habitualiter ita agere importat onus valde grave, quaeritur an *debeat* ei suam agendi rationem accommodare homo ad vitandum peccatum. Unde abstrahitur a quaestione quid magis correspondeat studio perfectionis, et res circumscribitur ad eventualem obligationem sub peccato investigandam.

Similiter non quaeritur an conformetur ordini obiectivo is qui procedit iuxta opinionem probabilem; nam haec conformatio non pendet a probabili vel probabiliori sententia, sed ab ipsa condicione obiectiva rerum.

Hoc problema aliqui, ut Lchmkuhl (1.148-209) agitaverunt in tractatu de legibus sub titulo “de necessaria legis certitudine”, propterea quod in versanda ista quaestione invocatur principium de necessitate certae promulgationis ut lex existât *. Sed opportunius examinatur in tractatu de conscientia, quatenus sola scientia legis ex certa intimatione conscientiae legem imponit; imo iormaliter ad tractatum de conscientia spectat, cum quaestio **immediata sit** quo pacto conscientia speculative dubia fieri possit regula proxima actionis humanae, cumque simul examinandum sit quomodo dubia facti solvenda sint’.

Summa rerum dicendarum: Describemus systemata diversa ex-
ingitata ad solvendum problema de conscientia dubia’, et defendemus

* Ita quidem maior praecisio haberetur in propositione quaestionis et fabnr praepararetur mf^l Orum, «mnnrrsso verbalistno in discussione probabilitatis relativae. Ad rem Dotouülon (*Thcol. inor. fundant.*l 308): ”Lucc’CTtior autem profecto apparet consensus, si loco quaestionis, an licitum sit •.qui opinionem probabilem in concursu aequae probabilis vel probabilioris, promptrtttur quaestio: an observanda sit obligatio, quae, omnibus sincere consi-
Gratis, non apparet certa Certitudine morali late dicta.” Cf. etiam Ver meEKSCH, II »w. 1,333.

l Est etiam qui, ut Merkelbach, discussionem istam amandet tractatui de jrolrnta dmsiiana. Cf. RevScPkTh 12 (1923) 1/0-183, maxime 175-178. Cf. **rl Foti.**

* Circa necessitatem systematis ad solvenda dubia cf Cbuysbociis, *De twwifnlfo* p.40-42. Recentius quidam auctores, ut O. Rknu, *Dic Syntcrctsis nath itm M Thomoi van Aquin* (Minister 1011\$ 174 175; Ptiνλoοπ (*De iudicio rectae* 127) necessitatem systematis negabant et, sicut rigoristae

inter ea probabilismmn, ut reliquis praeferendum (art.1), addemus quaedam de recto usu eius (art.2). »

Pro quaestione historica, inter innumera scripta aliqua proponimus ex diversis tendentiis:

Aertws Damen, 1,82-126; Bououillon, *Th. m. fund.* 283-314; Fanfani, 1,220-232; Lanza, 1,364-400; Loiano-Grizzana, 1,304-329; Noldin-Schmitt, 1,225-256; PrOmmsk. L32S-352; Tanquerev. 11,420-444; Vkrmeersch, 1,333-352; Wolters, 1,223-237; Amann, Zarwxe: DTC 9,41-86; Deman, *Probabilisme*: DTC 13,417-619; De Blic-Vermeersch. *Probabilisme*: DAFC 4,301-361; T. Richard. *Études de théologie morale*, II. *De la probabilité à la certitude pratique* (Pans 1933). G. Arendt, *Aequiprobabilismus ab ultimo fundamento discussus* (Roma 1909); C. Arrisas, *Estudio critico sobre el probabxlismo moderado u verdadero probabilismo de S. Alfonso* (Barcelona 1909); Ballerini-Palmieri, *Opus thcol. mor.* I. Appendix; J. de Caigny. *De genuino probabilismo licito* (Brujas 1901); De Blic, B. de Medina et les origines du probabilisme: EphTbeolLov 7 (1930) 46-93; 264-291; F. DeIERVF, *Le système morale de S. Alphonse de L.* Étude historique et philosophique (S. Etienne 1929); T. Deman, *Probabilisme au moyen âne*: RcvScPliTh 22 (1923) 260-290; L. Gaude, *De morali systemate Sti. Alphonsi* 31. *de Ligorihistorico-theologica dissertatio* (Roma 1894); A. Lehmkühl, *Probabilismus vindicatus* (Friburgo 1907); O. Lottin, *Le lutorisme du XIII siècle*: RcchThAncMed 5 (1933) 292-301; P. Mandonnet, *Le decret d'innocence XI contre le probabilisme* (Paris 1903); A. Schmitt, *Zur Geschichte des Probabilismus* (Innsbruck 1904); J. Ternus, *Zur Porgeschichte der Moralsysteme von l'itoria bis Medina* (Paderborn 1930); Waffelaert, *De dubio solvendo in re morali, dssertatio* (Lovaina 1850); L. Woutkrs, *De Minusfrobabilismo** (Amsterdam 1908); *De systemate morali dissertatio*2 (Gulpcn 1918).

De moralibus systematibus

247. I. Status quaestionis. Cum ex una parte nunquam liceat a>fere cum conscientia practice dubia, ex alia vero saepe existat dubium practicum quod directe deponi non potest, neque per consultationem doctorum neque per propriam investigationem, quaestio exurgit utrum quis in tali casu debeat aut abstinere ab agendo aut necessario tutiorem agere partem, eam nempe in qua periculum peccandi excluditur, an possit, ope principiorum reflexorum, indirecte ad dictamen ultimo-practicum certum pervenire stante dubio speculativo, ut iuxta ipsum agere valeat.

Nimirum, quando non suppetunt principia directa quae immediate et per se causent alicuius propositionis evidentiam vel intrinsecam vel credibilitatis, adhuc restant diversa principia reflexa seu nonnae generales rectae et perspicuae, quae rem quidem inquirendam per se et directe non demonstrant, sed tamen inservire possunt ad dubium removendum et ad dictamen ultimo-practicum cum certitudine efformandum sine recursum ad tutorismum*.

et tutoristac, in dubio praeficam certitudinem directam obtinendam dicebant per applicationem prudentiae Christianae, sed fortasse in hoc ipso valorem probabiliam tacite agnoscebant et applicabant, sicut antea alii fecerant, ut A. Mutzarelli, *De regula moralium opinonum pro confessorii* (Roma 1850); A. Kocm, *Lihrbuck der Moralthcologic*2 § 35.

4 Per recursum ad tutorismum semper habetur medium ex quo, sine necessitate ullius principii, reflexi, dubitans de moralitate alicuius actionis certo inveniat bonum extra casum conscientiae perplexae, eam sci. partem contradictionis &i amplectatur, qua observata, certo certius lene non violatur ulla; v. |Γ. 51

Sic v.gr. potest quis invincibiliter dubitare per principia directa num hodie teneatur ad missam audiendam, num sibi liceat certam pecuniae quantitatem retinere etc. Eo dubio manente, deberet missam audire ad vitandum peccatum quod probabiliter faceret omit-tendo sacrum probabiliter urgens, vel pecuniam tradere ne ad-mitteret dispositionem sese gerendi iuxta modum probabiliter pec-caminosum. At ope v.gr. principii reflexi “lex dubia non obligat”, adesset via ad dictamen ultimo-practicum certum de non-obli-gatione perveniendi, secundum systema morale probabilismi, in hunc fere modum: Est vere dubia lex praescribens hodie missam. Atqui lex dubia non obligat. Ergo certo hodie non obligor ad mis-sam. Sic attingitur quaestio de systematibus moralibus® ad depo-nenda dubia speculativa.

250. II. SYSTEMA MORALE ab aliis dicitur ipse complexus principiorum quibus ex dubio speculativo de obli-gatione legis devenitur ad conscientiam practice certam, ab aliis vero *doctrina de metodo scu via perveniendi a indicio remoto speculative dubio de obligatione legis, quod directe removeri non potest, ad dictamen conscientiae ultimo-practi-cum certum de actionis honestate*. Sane, quamquam SS. Pa-tres et Doctores mediaevalcs quaestiones practicas dubias ple-nunque solvisse videntur sine ullo systemate speciali, recur-rendo ad praesumptiones vel secus eligendo partem tutiorem, inde a saeculo XVI invaluerunt diversa systemata moralia, ex quibus optata ad operandum certitudo obtineatur stante dubio theorico de liceitate alicuius actionis.

Certitudo ista quaeritur ex principio quodam universali, quod sit tanquam maior syllogismi, v.gr. cx hoc lo. a Sto. Tho-ma quod approbant probabilistae : “licere sequi conscientiam et sententiam probabilem, dummodo de eius probabilitate certo constet practice et prudentialiter..., licet oppositum appareat probabilius et tutius”^e. Indicium speculative dubium cons-cientiae erit tanquam minor eiusdem syllogismi, in hunc mo-dum: atqui de probabilitate sententiae permittentis talem ac-tionem certo constat practice et prudentialiter. Inde, compo-nendo maiorem cum minore, fluet conclusio syllogistica qua probabilistis certo constabit hanc actionem, theorice dubiam, practice esse licitam vel secus : Ergo actio ista mihi certo est licita.

Quacnam vero principia huiusmodi adhibenda sint ad du-

quii dubitat num sit dies dominica, tutius agit audiendo missam ea dic, et sic tertissime legem nullam violat.

• Dicitur *systema* quia plura principia continet, logico nexu inter se cohae-rentia, et quia in solvendis quaestionibus totius theologiae moralis maximum influxum exercet, normam agendi in plurimis suppeditans.

¹ *Cursus theologicus* t.6 q.21 disp.12 a.3 ad 4.

bium tollendum, id in quaestionem venit. Lude in sequentibus diversa systemata moralia recensentur, addita brevi singulorum crisis, et pleniore demonstratione systematis probabilistic!, cui adherendum censemus.

§ 1. *De aliis systematibus praeter probabilismum*

251. I. TUTIORISMUS ABSOLUTUS, seu rigorismus, fuit systema morale iuxta quod *cx duabus opinionibus quae sibi invicem opponantur, ea eligenda dicitur quae tutior est, seu quae legi favet, nisi contraria quae est pro libertate sit certa.*

Ei adhaeserunt Ioh. Sinnich, hibernus, doctor lovanicensis in doctrina morali rigidissimus, et iansenistae (Pascal, Arnauld, Quesnel); est autem extra controversiam, siquidem certitudo de libertate ad agendum elidit qualemcumque probabilitatem rationabilem peccati etiam materialis in actione minus tuta.

Reicitur plane: *a)* tum ex formali *condemnatione* lata ab Alexandro VIII in sententiam eorum cardinalem (1) 1293): "non licet sequi opinionem (probabilem) vel inter probabiles probabilissimam", quae defenditur apud Sinnich⁷; *b)* tum ex fundamentali *vitio ratiocinii* quo, facta ordinis moralis et iuridici omnino factis ordinis physici aequiparat, non considerans quod propter dubium existens fieri possit ut lex non existat vel subiecto non applicetur, quamvis obiectum materiale et praesuppositum physicum habeatur; *c)* tum ex *falsa interpretatione* proverbii iuridici "in dubio pars tutior est eligenda", quod valet de dictamine ultimo-practico, sed non remoto-practico; *d)* tum *cx gratuito supposito*, aprioristico et falso, de niori obligatione vitandi etiam materialis cuiuslibet transgressionis legum periculum, quasi lex ignorata vel non sufficienter promulgata vim obligatoriam haberet, et Deus simpliciter nos ad tutiora urgeret non contentus quod tute agamus; *e)* tum denique propter *impossibilitatem vitae moralis gerendae*, si semper certitudo stricta de actionibus directe esset habenda, recusata vel probabilissima sententia.

⁷ In opere *Saul ex rex*, 1.1 C.98 n.357. Imo. iuxta Sinnich ipsum iudicium opinativum circa quaestionem dubiam est peccatum, propter periculum errandi irrationaliter susceptum, in quo est spiritus deordinabo. Ibid. c. 3M.

Ci. Rolland, *Le fondement psychologique du probabilisme*: NouvKcun 63 (1936) 254 268.337.354, ubi etiam ostenditur tutiorem non tam ut reactionem contra probabilismum apparuisse, quam ut principiis iansenismi circa iripi ubi tatem ignorantiae indulgeret.

252. H. TUTIORISMUS MITIGATUS fuit systema⁸ iuxta quod *non liceret sequi opinionem libertati faventem, si esset probabilissima.*; inde effatum “tutior vel probabilissima”.

Ei adhaeserunt nonnulli doctores lovanienses, Iansenio plus aequo addicti, ut Styacrt, Ioh. Opstract oraculorum Iansenistarum, L. Neesen, H. A. Sto. Ignatio, et posterius Card. Gerdii, Fagnanus, Habert⁹; haec pariter est extra controversiam nostris temporibus.

Reicitur autem communiter: *a)* tum quia incidit in doctrinam proscriptam ab Ecclesia, quatenus opinio probabilissima transit in certitudinem moralem, elidendo veram probabilitatem contrariam; *b)* tum quia, non admittendo principia reflexa, aut approbat actus positos sine certitudine morali cum conscientia practice dubia, et sic *admittit probabilitatem peccandi*, aut recedere debet in absolutum tutiorismum; *c)* tum denique quia facit *vitam intolerabilem*. In supponenda etiam obligatione Autandi periculum materialis peccati praetermittit, sicut prior, fieri posse ut, propter dubium, cesset condicio ut lex existât vel subiecto applicetur.

253. HI. PROBABILIORISMUS est systema morale quod *amplecti permittit eam ex duabus opinionibus sibi invicem oppositis quae est minus tuta, favens libertati, dummodo solide et manifeste tanquam probabilior exhibeatur quam altera quae fauci legi*. Si vero opinio quae legi non favet est mere probabilis vel solum aequiprobabilis, standum est alteri.

Huic systemati, praenuntiato a Gerson¹⁰ et clare sustentato Iani a Ioh. Nider, S. Antonino, Caictano¹¹, adhaeserunt plures Fratres O. P. scholae recentioris, praesertim postquam anno 1656 Ca¹²

* Tam rigorsmus quam tutiorismus mitigatus in dubio certitudinem acquirant ex principiis directis; unde inaccurate solent proponi inter systemata moralia in quibus adhibentur principia reflexa.

¹³ Secundum Lanza, 1,365, etiam Th. Gonzalez, nomine probabiliorista, re Φ» est tutiorista, “ipse enim eam solam sententiam probabilioris habet quae in vincat oppositam ut haec improbabilis evadat”. Similiter A. Ederus, *Das probable bei Thyrsus Gonsales in seiner Kampfschrift gegen den Probabilismus der Grundlw seines Moralsystem's*: ThcolQschr 127 (1947) 295-331.

ⁿ In pluribus tractatibus, ut v.gr. *De contractibus* p.2 prop.13; *Regulae rtkj* n.8; *De praeparatione ad missam* consid.3. En locus ultimo loco citatus: “Non omnis scrupulus aut dubitatio de peccato mortali... impedit de necessitate celebrantem dignitatem... [sed tantum] dubium tale quod est vehemens, et nugis aut saltem aequae inducit mentem credere quod est mortaliter illicitum, veut quod est licitum- Secus est. ubi mens plus inclinatur et indicat quod e: licitum quam illicitum, quamvis non habeat usquequaque certitudinem evitem aut fixam; quia nec hoc ipsum requiritur.”

ⁿ Respective in *Consolatorium timoratae conscientiae* p.3 c.11-16; iummo j1 13 c.10 § 10 r.4; *Opusculum* 31 r.13 dub.7, et *Summula* ad vocem v>tmo .

pitulum generale, ex indicationibus Alexandri VIII, istud systema commendavit ut efficacius impugnaretur laxismus, ipsumque sustinuerunt satis generaliter usque ad tempus in quo S. Sedes doctrinam Sti. Alfonsi approbavit, non autem postea generatim, salvo aliquibus exceptionibus. Ad eos accesserunt etiam aliqui alii auctores, ut Collet, Ikrti et nonnulli nioralistae S. I., ut Elizalde, Antoine et praesertim P. Thyrsus Gonzalez; recenter adhuc E. Janssens

Minus probatur ista sententia quia: a) arbitraria, ut nobis videtur, interpretatione invocatur *favorem magisterii* pontificii (cf. n.265); b) falso supponit opinionem probabilioris *magis accedere semper* ad veritatem obiectivam et esse solam prudentem ¹¹; r) opiniones contrarias *se mutuo elidere* ex necessitate, quasi semper peterentur argumenta pro una et altera ex iisdem fontibus ¹², ita ut denique sola persistat opinio quae probabilior apparet, cui assensus praestetur tanquam unice probabilis; vitam reddit *molestam*; in actuali statu controversiae extrinsece *probabilior est*, quia plerique theologi sic sentiunt, in casu verae probabilitatis, etsi minoris, stantis pro libertate ab obligatione, hanc non urgere; *approbatus* et laudatus est ab Ecclesia probabilismus moderatus Sti. Alphonsi.

Argumentum ab aliquibus desumptum ex magisterio ecclesiastico, quasi aperte faveret probabiliorismo et aliqua ratione reprobationem ostenderit, saltem aliquando, erga probabilismum, ut interdum prolatum est, minus rei veritati cohaerere

¹¹ Tales Mint praesertim T. Pegues, *Commentaire de la Somme de S. Thomas* t.6 p 574-584; A. Cardeil, *Election*: DTC 4,2250; H. Nom E, *Le discernement de la conscience* (Paris 1934). et RevScPhTli 11 (1922) 436-438; P. Mandonx, *De la valeur des théories sur la probabilité morale*: RevThom 10 (1902) 315-335.

Cours de morale générale II p.100-129; *Notes sur la conscience douteuse*: RevNeoscolPh 22 (1920) 287-309; alios articulos ibid.23 (1921) 267-289, 363-377; 25 (1923) 209-219; 26 (1924) 68-81, Eius argumenta invicte impugnaverunt D. Harmtsies, ibid.23 (1921) 41-58, et Ch. Sektroui, ibid.25 (1923) 311-328; 26 (1924) 81-84.

¹² Sic inter plures A. Gardeil, *Lai certitude probable*: RevScPhTh 5 (1911) 441-485, praesertim 443.445.448. Verisimile aequiparatur vero apud hos auctores; neque omnes evitant confusionem quae est in exemplo librae quae naturali necessitate cedit in partem lancis graviore pondere onustae. Profecto libra vergit in lancem maiore pondere gravatam, quia independenter ab omni mentis appretiatione pondus obiective gravat in ea parte magis quam in alia; sed in casu probabilioritatis neque subiective neque obiective perspectum est in qua parte sit realiter maior rationum allatarum vis, nam probabilioritatis excessus non ostenditur ut certo verus, sed cognoscitur posse esse putativus, et prostant rationes positivae probabilitatis contrariae, quae suadent rem ita esse. Cf. Hürth AhELLAS, *De principiis* 341.

¹³ Concedendum est rationes ex eodem ordine principiorum desumptas pro opinionibus contrariis se mutuo elidere et in statum dubii proprie dictum inducere. Cf. E. RAVwriz, *A propos du probabilisme*: NouvRcvTh 56 (1929) 5:1-559; E. Brisbots, *Pour le probabilisme*: EphTbLov 13 (1936) 80-89. Sed quando argumenta petuntur pro utraque opinione ex fontibus disparatis, rationes quae inclinant assensum oplnativum ad unam partem non impediunt sed intactum relinquunt aliud iudicium, iuxta quod Rationabiliter assentiretur clasn alteri propter alia motiva quae eam bene fundatam manifestant. Cf. Lakza, /.

censemus. Sane certum est S. Sedem nunquam prohibuisse liberam expositionem probabilismi; et quamvis agnoscenda est personalis praeferebatia quorundam Summorum Pontificum, potissimum Alexandri VII et Innocentii XI pro probabiliorismo, tamen nullam decisionem doctrinalem tulerunt in eius favorem, id quod valde significativum est, et solam libertatem impugnandi probabilisimum et adhaerendi probabiliorismo vindicaverunt etiam pro Societati Iesu (cf. D 1219) K, quae, ceteroquin, talem libertatem nunquam coarctaverat (cf. n.265, a γ).

254. IV. AEQUIPROBABILISMUS est systema iuxta quod, *in concursu duarum opinionum oppositarum aequifrobabilium, licet illam sequi quae favet libertati, dummodo dubium sit de existentia legis; si vero dubitetur de cessatione legis antea certo existens, vel λ opinio minus probabilis non favet legi, tutiores partes servandae sunt*¹⁹; nam, praeter auctoritatem Sti. Alphonsi, qui suam sententiam priorem in hoc puncto retractasse dicitur, effatum iuridicum profertur in rei demonstrationem, sci., in dubio melior est condicio possidentis ie.

Huic sistemati adhaerent generatim Redemptoristae, censentes sc in eo profiteri veram mentem definitivam quam S. Alphonsus habuerit ab anno 1762, relicto genuino probabilismo”, eisque

¹⁷ Cf. P. Mandonnet, *Le decret d'innocent XI contre le probabilisme* (Paris 1903); F. Ter Haar, *Ven. Innocentia XI de probabilismo decreti historia et vindiciae* (Tournai 1904); Ciaeyss Bouuaett, *De S. Sedis declarationibus et odit probablismo adversantibus vel faventibus*: CollGandav 11 (1924) 66; Lehmküh, *Probabilismus vindicatus* (Friburgo 1906) p.78-111; P. Brucker, *Le prétendu décret d'innocent XI contre le probabilisme*: Et 86 (1901) 778-800: 91 (1902) 831-846.

^w En exempla diversae solutionis iuxta aequiprobabilismum. pro diversa possessione legis probabiliter persistentis vel nunquam datae: “Probabiliter recitavi breviarium, probabiliter non: cum certo essem obligatus, recitatione adhuc teneor. Probabiliter transacta est media nox, probabiliter non. Si fuerim inter feriam V et VI, possum carnes manducare, quia dubium est de initio obligationis; non possum, si dubium inter feriam VI et sabbatum oriatur, quia de cessatione obligationis agitur. Dubitans de sua aetate 21 annorum, non tenetur ieiunare; tenetur dubitans de aetate 60 annorum”. VermeersCH, 1,336 nota.

⑥TER Haar, *De systemate morali antiquorum probabilistarum* (Tournai 1804) censet plures, ut Suarez, Valencia, Terillo, etc. fuisse aequiprobabilistas. Venus A. Schmitt, *Zur Geschichte des Probabilismus* (Innsbruck 1904) contendit eos fuisse probabilistas genuinos. Vel ipse Rassler, qui passim ut fautor aequiprobabilismi exhibetur, fuit in re probabilista. Cf. A. Eberle, *Das Probabile bei dem Dillinger Moralprofessor Ch. Rassler* (Dillingen 1949); eiusdem: *Ist der Dillinger Moralprofessor Christoph Rassler der Begründer des Aequiprobabilismus?* (Friburgo de Br. 1951).

* Circa genuinam mentem Sti. Alphonsi, utrum semper fidelis probabilismo adhaeserit, ut plures cum Bouquimont (*Th. m. fund.* 315-317) et Ferreres (1,132-138) sustinet, an in aequiprobabilismum declinaverit, sicut generatim existimant Redemptoristae (cf. J. Kasnengisser, *Saint Alphonse*: DTC 1,914) copiora nec semper serena exstat bibliographia, ex qua quaedam praecipua opera indicantur: A. Balcerint, *Dissertatio de morali systemate Sti. Alphonsi* (Roma 1864); Findictar *Alphonsianae...* (Tournai 1873. 1874); V. de Buck, *Ktn-Balleriniana* (Brujas 1901); X. Ex BachklET, *La question ligourienne*.

accedunt alii auctores sive ante S. Alfonso, ut Scimirr (), > B. et Amort, sive postea, ut Scavini, Gousset, Millier, Simar, rinner, ac fere D'Annibale, Schilling, et ex O. P. Moran, Saralegui, Beaudoin, Scrtillanges, cui non videtur systema alienum a Sto. Thoma**.

Minus placet: a) tum quia logice *recidere debet* in tutiorismum vel probabilismum, ut de probabiliorismo dictum est; b) tum quia erronee supponit etiam iste, ut nobis videtur, probabilitatum contrariarum *incompatibilitatem*, adeo ut altera alteri imponatur, relinquendo in casu acquiprobabilitatis primatiam alias legi alias libertati, secundum quod illa vel haec possidere dicatur: r) tum quia nimis *molestas angustias* conscientiae creat; (/) tum quia *gratuita et erronea suppositione* iudicat, ut censemus, sive legem cui opinio probabilior favet esse sufficienter intimatam, non obstante solida probabilitate opinionis contrariae, sive in dubio circa legis cessationem legem possidere²², cum rectius videatur libertatem possidere prae lege stricte dubia, siquidem natura et ratione semper ei praecedit²³; e) tum quia *illogice* tenent acquiprobabilistae absolvendum illum qui vult sequi opinionem minus probabilem et minus tutam, dum ex altera parte asserunt non licere sequi opinionem minus probabilem in concursu probabilioris; (/) tum, denique, quia principium possessionis ab eo prolatum, “in pari causa melior est condicio possidentis” semper valet in dubio pro libertate contra legem²⁴ cum possessio legis dubie existentis vel perseverantis sit incerta, ideoque ius incertum opponat naturali libertati praevalenti.

258. Speciatim quoad principium possessionis: *in dubio melior est condicio possidentis*, refert apud moralistas aliquid simile regulae iuris 65 in VI: “in pari delicto vel causa, potior est condicio possidentis”³. Hanc regulam consulit cuidam rerum stabilitati, ita

Probabilisme et (Pans 1899): 1. L. Jaxsen, *La question liturgique. Réponse à P. Le Bachelet* (Gulpen 1800); Raus, *Saint Alphonse et les variations de son système morale*: *Nouv Rev Th* 55 (1928) 241-265.334-352. Alia initio huius capitis citata.

²¹ “L’*equivocalisme* bien compris peut passer à bon droit pour une solution thomiste”. *La philosophie morale de S. Thomas* (Paris 1941) 550, F. Lignier, ex sua parte putat D. Soto posse haberi praecursorem *equivocalism* ob locum *De iustitia et iure* 1.3 q.5. Cf. Greg 53 (1952) 228.

a Principii possessionis applicationem praesertim extollebat, fere in speciale systema, IX Annibale (I 5 p.252-253), inhaerens sententiae iam pridem propositae a V. Bolceni in opere *II possesso, principio fondamentale per deciders i casi morali* (Brescia 1811).

²³ Breviter sic Lottix, *Principes de morale* T.226-227: “dès l’instant que j’ai des raisons sérieuses de croire que j’ai accompli mon vœu [idem dicito de qualibet alia obligatione] cette obligation objective ^devient à ce moment même, douteuse, et du même coup cesse de “posséder”. Cf. n 261 et nota 37.

* Cf. Lanza, 1,379.383,2.

M Cf. Bolceni, *II possesso*, qui in c.15 perperam vult arguere ex hoc principio contra probabilismum purum; I. B. Raus, *De principio quasupostfinc*.

ut res litigatae, nisi aliud suadeat manifesta ratio, in eo statu permanere debeant in quo erant ante litigium, donec clarius eluceat injustitia possessionis. Possessio enim certa non est mera et materialis rei detentio, sed fundat praesumptionem dominii; ideo concedit ius retinendi rem donec defectus tituli probetur, fatente Alexandro TII “quod de iure divino et humano melior est condicio possidentis” Principium, omnibus consentientibus, valet primario in materia iustitiae; sed per quandam analogiam extenditur a pluribus moralistis ad alias etiam virtutes, aliis tamen contradicentibus, cum homo habeat ius utendi sua libertate in qualibet materia, et libertas censeatur esse in possessione facultatis libere agendi, donec rationes convincentes afferantur ad ostendendum legem suffectam esse in possessionem obligandi”.

Aequiprobabilistae tamen firmiter ad hoc potissimum principium confugiunt ad discernendum utrum aliqua lex obliget necne, et iuxta hoc solvunt v.gr. *negative* quaestionem de obligatione accusandi in confessione peccatum grave dubie commissum, quia tunc possideat libertas; *affirmative* vero similem quaestionem de peccato commissio, sed dubie iam debito modo accusato, quia tunc possideat obligatio manifestandi certo contracta et dubie adimpleta. Rectius tamen dicitur etiam in dubio de cessatione legis possidere libertatem, ut iam indicatum est, nam lex formaliter ligat cum eius obligatio urget, et certo possidet cum certo exist'd, neque enim certum dominium adseribi potest incerto subiccto; unde negari debet applicatio principii in favorem legis cum habetur dubium positivum de eius cessatione, quia eo stante possessio legis iam non est certa.

Ut patet possessio, sicut in materia iustitiae non facit dominium, in alia materia non facit directe certitudinem, idcoque ulterius procedendum est ad cfformandum dictamen conscientiae ultimo-practicum ope complementarii alius principii.

Aequiprobabilismus vix differt a probabilisme in delectu opinionum²⁸, in aliquibus tamen casibus practicis ab eo recedit propter applicationem principii possessionis; ita, si solum probabiliter transacta est nox feriae λ'T, vel probabiliter nondum confessa sunt peccata certo commissa, urget lex abstinentiae et respective confessionis, in systemate acquiprobabilisnii. non autem in probabilismo.

256. V. SYSTEMA COMPENSATIONIS, seu rationis sufficientis, docet legem dubiam generare obligationem quandani imperfectam, gradui cognitionis imperfectae quae de lege habetur proportionatam, ideoque iuxta prudentiam christia-

nu: CommRcl II (1930) 87-97.171-186, iuxta quem applicatur etiam in re morali extra materiam iustitiae.

* C. 6 X 1.2 t.26.
a Negantes applicationem extra materiam iustitiae arguunt ex eo quod liberi j'osm*mo ccrtp et ctun bon*» fide c> nun dubium evurgit de lege yd de obligatione aliqua, quia eo ipso dubitatur de librrtate. Cf. Peina d o x, *Dc* «Aoo consc. rcctac 110.

* Id facile comprobatur percurrendo manualia eximia ab Aertnysr Mare» homngl, \outers etc. confecta.

nam exigit, ad instar excusationis, rationem proportionalatn gravitati materiae et probabilitati et momento legis dubiae, ut liceat eam praetermittere, “Ponitur enim causa ex qua sequitur duplex affectus, alter bonus, sci. libertas in actione, alter malus, nempe periculum transgrediendi saltem materialiter legem”

Sic pauci auctores, ut Laloux et Manier, saeculo transacto, quibus cohaerent Kruygsberghs, et ex O. P. Potton, Boisdron, ac fere Priimn r, Hering et Lcu“; nec plane discordant Mc. Donaldll et, ut nobis videtur, Peinador C. AL F., cum suam sententiam de indicio conscientiae in casu dubii sic explicat: “in casu dubii quod sit ultimus terminus investigationis de re agenda, prudentiam praecipere [dicimus] electionem favore partis quae agenti tutior, scu simpliciter non periculosa videatur... i.e. pars in qua agens iuxta diversas circumstantias, nullum animadvertit rationabile periculum peccandi” a.

Minus placet: d) tum quia *gratuitus et obscurus* est iste conceptus obligationis perfectae et imperfectae, proportionaliter ad gradum cognitionis legis; b) tum quia falso supponit, ut videtur, legem probabilem esse legem *objective existentem* etsi impel tecte, et causam excusantem ibi inquit ubi quaestio moveri potest, rectius negative respondenda, utrum excusatio sit necessaria; c) tum quia gratis existimat legem dubiam *semper per se obligare*, nisi ratio ab observatione excusans habeatur. (7) tum quia practice *inipossibilis* est propter laboriosas comparationes instituendas; t') tum, denique, quia perperam justificatur ex *assimilafione* ad actionem duplicis effectus, nam compensationismus non mere permittit violationem legis piobabilem, sed hypothetice in eam consentit

23 Pr ümmzr, T. 344. Iuxta Lrnu compensationismu^mus “non tam profert systema novum, quam novum modum exprimendi pr*nc'pium prnbabiliorsmi, in sistendo sci. circa varios gradus requisitae certitudinis moralis”. *Philosophia moralis et socialis* 351.

50 Laloux S.S., *De actibus humanis* (1862) p.42-148; Maniér S.S., *Compendiuni ph losophiae III Append !* (1877); Potton O.P., *Pr theoria probabilitatis dissertatio theologica* (Paris 1874; cf. quoque in *NouvRevTh* 7 (1875) 382-390); M. A. Boisdron: *Theories et systèmes des probabilités cn thcoloqif morde* (Fr:burgo 1894); Pr Cmmf.r, 1,351; H. M. Hering, *Quomodo solvendi sunt catus recurrendo ad sola principio, an etiam ad prudent am:* Ang 18 (1941) 310-335. L. Lsnv, *Philos, moralis et socialis* (Paris 1011) 287-288; KkuysbCrchs» *Parallrlismus campensatfonism'um inter rl probabUisinum:* *CollectMecblin* 3 (1929) 581-584. Opportionern huic systemati factam recenset Vermef.rsch, 1,338.

n *The principles of moral science*, cit. a Cruysderghs, *De conscientia l2 K De iudicio conscientiae rectae* 80.

13 Cf. O SciiEtFUout. *De systemate compensationis:* *CollâtGand* 21 (1°34) 179-183; 236-240. Huic systemati mrc conceditur hominem prudentem ita practice esse dispositum» ut Meilius tanquam moraliter certam habeat obligationem legis quae sit magni momenti et facilius neget obligationem legis cuius observatio sit difficilis. Bouquh.i.ox, *Th. m, fund.* 2(7. Etiam TanquEpEy, probant-lista qui coëpensationismum ut systema generale non admittit, putat admittendum esse “ut temperamentum quo prudentes confessarii in usu aliorum

257. VI. PROBABILISMUS LAXUS fuit systema iuxta quod *liceret uti opinione favente libertati, modo saltem tenuiter vel dubie probabilis appareret*, neglecta contraria probabilissima. Princeps systematis propugnator, Caramuel de Lobkowitz, ducebatur ex pio desiderio ne “damnarentur pluri quos sententia probabilis salvat”.

Quamquam his terminis non fuit propositum, nam laxistae omnes, vel ipse Caramuel, requirebant aliquam exiguam probabilitatem cui prudens assensus tribueretur, huius systematis asseclae citantur, potissimum A. Diana theat., Ioh. Sanchez; St. Bauny, Mt. Moya et Th. Tamburini c. S. 1. Sed aliqui ex istis, sicut etiam Escobar, erraverunt solum in quibusdam opinionibus et applicationibus particularibus nimis benigne diiudicandis, t. praesertim in limitibus probabilismi definiendis

Reicitur universaliter laxismus; a) tum ex *damnatione* Innocentii XI proscribentis hanc sententiam (I) 1153, cf. 1127): “Generatim, dum probabilitate sive intrinseca sive extrinseca, quantumvis tenui, modo a probabilitatis finibus non exeatur, confisi aliquid agimus, semper prudenter agimus”; b) tum ex *falso supposito* quod lex sit onus evadendum et non via perfectionis rationabiliter sectanda, applicato intellectu ad veritatem et notitiam legis acquirendam, secundum eius indolem veritatis, non probabilitatis cuiuslibet, inquisitricem; c) tum quia dum pro aliqua opinione non est ratio nisi tenuiter probabilis, contraria opinio est *unice probabilis*, ideoque moraliter certa, unde secundum eam agendum est quia de lege sufficienter constat; neque enim intellectus noster maiorem certitudinem saepe potest attingere, praesertim in moralibus.

§ 2. *De probabilismo*

258. PROBABILISMUS est systema morale iuxta quod *atque agatur de lege pure aut principaliter praeceptiva, ideoque de mera liceitate alicuius actus, licet sequi opinionem minus probabilem libertati faventem, dummodo sit vere et solide probabilis*⁸⁵, relictas contrarias aequae vel etiam magis probabili, favente legi humanae vel divinae.

quod uti debeant”, attendendo “non solum quid liceat, sed etiam quid expediat” (11,442).

* Cf. K. Weiss, P. Antonio de Escobar y Mendoza *ah Moralihcolove in PucM BclciichtuHffj und ini Liehle der Wahrheit* (Friburgo de Br. 1911).

^w Nullo vero fundamento nititur distinctio inter probabilismum «absolutum et relativum, cum probabilismus purus veram et solidam probabilitatem non admittat quae non subsistat etiam inspectis contrariae partis rationibus. Cf. Bal-

Haec vera et solida probabilitas opinionis, quam absolute requirit, est proprietas indicii opinativi quae, propter gravia motiva quibus fulcitur, apta est ad obtinendum assensum viri prudentis, etsi cum formidine de opposito, nullatenus contenta cum opinione dubie vel tenuiter probabili.

Summa rerum dicendarum: Indicatis breviter sensu et amplitudine probabilismi, exponemus principium generale eiusdem, addemus probationes, insinuabimus principia complementaria, expediemus quaestionem specialem de dubiis negativis.

259. I. Sensus genuinus probabilismi hic est: quando agitur de legibus pure aut principaliter praeceptivis, in quibus solum quaeritur de *honestate* actionis probabiliter licitae, semper permissum est opinionem vere probabilem sequi, libertati faventem.

Non agitur, proinde quid tutius, quid commendabilius sit; sed quid peccatum formale in scipso non importat.

Cum autem vita Christiana non tam consistat in non peccando quam in virtutibus exercendis, bene notant aliqui auctores probabilistae, non debere ipsam limitari ad ea quae lex stricte ex principiis probabilismi postulat³⁰. Perperam autem inde nonnulli diffidunt de veritate probabilismi, male interpretantes declarationem praedictam probabilistarum³⁷; sane

Leclercq-Palmier, *Opus theol. mor.* 1,184; Noldin-Schmitt, 1,235. Quare, si rationes pro una sententia militantes vim elidant argumentorum alterius sententiae et solae subsistant, ut aliquando poterit evenire si argumenta utrimque hauriantur ex eisdem principiis et fontibus, aderit casus opinionis unice probabilis, quam Th. RICHARD³⁸ proponebat (cf. *A propos d'un article récent sur le probabilisme*: RevThom 7 (1924) 408) et cui standum erit etiam secundum probabilistas.

* Cf. Noldin-Schmitt, 1,244; Frings, *De act. hum.* II 1.188.

³⁰ Sic v.gr. Prümmer, 1,350, 4; Picado, *De indicio consc. rectae* 84.85, inexacte referendo verba, et sensum deviendo eorum quae apud Noldin, Frings aliosque probabilistas traduntur, sicut similiter tradi possent apud probabilistas. Optime ad rem O. Lottin (*Prie pes de morale* 1,224-225); “Il reste cependant qu'en suivant la solution proposée, on s'expose au danger de violation matérielle d'une loi qu'on a des raisons sérieuses de croire exister, malgré les raisons sérieuses en sens contraire. Et c'est là un mal objectif indéniable. L'idéal serait certes que les lois fussent toujours observées, que l'ordre moral objectif fût toujours respecté. C'est là le sentiment spontané de toute âme pénétrée de la majesté de la loi, de toute loi, qui est une participation de la loi éternelle. Mais la théologie morale a pour mission de conduire les âmes à Dieu et, tout en respectant les exigences de l'ordre morale, de ne pas créer des obligations qui ne s'imposent pas. Or, s'il est mal objectivement que les lois douteuses soient violées, ne serait-ce pas la source d'un mal autrement grave d'obliger les hommes, sous peine de péché formel, à observer toutes les lois ou obligations objectives douteuses? Si les hommes sont déjà si peu enclins à observer les lois, même les plus certaines, comment espérer qu'ils observeront les lois incertaines? Ce n'est pas là une déchéance île la théologie morale, mais souci de ne pas perdre les âmes. Faut-il le dire—et nous y reviendrons—on peut et l'on doit engager les âmes à se rapprocher le plus étroitement possible de l'entière conformité de leur vouloir avec la volonté de Dieu. Mais autre chose est de leur dire: “vous êtes libres de suivre la solution plus large” vous êtes libres aussi de suivre la voie la plus sûre; et pourquoi, par amour de Dieu

ipsi quoque tradunt licitum esse non ieiunare extra dies ab Ecclesia designatos, vel missam non audire diebus feriatis etc. Ecquis diffidet de hac doctrina, quae non proponit charismata meliora aemulanda?

260. II. Amplitudo autem est omnino universalis, ita ut valeat pro lege naturali³³ et positiva, sive divina³⁰ sive humana, in dubio tum circa existentiam legis tum circa eius cessationem¹⁰ vel applicationem ad casum concretum, quando mere agitur de liceitate vel illiceitate actionis; siquidem, ut infra magis declarabitur, ratio non obligationis talium legum invincibili probabilitate dubiarum petitur ex ipsa natura reniai, propter inexistentialiam sci. vel insufficientem applicationem carum quae, dum dubie cogunt ad unum extremum, libertatem ad oppositum sinunt. Hinc ita enuntiari potest:

261. III. Principium generale probabilismi: In legibus moraliter praeceptivis, exclusive aut principaliter talibus, sive divinis sive humanis, in quibus quaestio est de licito vel illicito, quoties dubium habetur invincibile, sive iuris sit sive facti, licet sequi opinionem vere et solide probabilem faventem libertati, relicta alia aequae vel magis probabili favente legi, cum tale dubium excludat ex ipsa rerum natura urgentiam saltem subiectivam respectivae legis, idcoque liberet a culpa morali praetermissionem legis, sic dubiae. Dicitur:

In legibus moraliter praeceptivis: principium, igitur, limitatur ad leges exclusive aut principaliter⁴¹ praeceptivas,^{†1}

vertu, ne le feriez-vous pas?”, et autre chose est de prescrire la voie la plus sûre sous peine de péché. Multiplier les péchés formels est autrement dommageable que de permettre la violation matérielle des lots.”

Rosmini et discipuli eius negant applicabilitatem principii ad legem naturalem prohibentem. In hac tenendus est tutorismus; in reliquis autem legibus, divinis vel humanis, acquit probabilis nius. Cf. *Trattato della coscienza morale*, n.537. Sed cf. Bouquhon. 77i. m. /unJ. 294; G. Matta!, *Antonio Rosmini e il probabilismo* (Turin 1950).

a Iuxta Bonal (*hirtit. Thcol.*** [Tolosa 1879] t.S n.143) in legibus divinis sectandus est acquir probalismns; in humanis, quae minus urgent quam divinae, licet adhibere probabilismum.

H Aequiprobabilistae negant valorem probabilismi in dubio de cessatione legis ceno antea existentis et urgentis; at nimis materialiter vinculum legis considerare videntur, nam “lex fnnnabter ligat cum eius obligatio urget; antea vel pottea nonnisi obiectiva et abstracta legis obligatio csAe potest. Quare lex continua singulis momentis urget scu, ut ita dicam, formaliter sua imperia renovat; neque potest legi rx eius continuitate, qua tali, ius certum ligandi conscientiam competere, si de eius existentia et efficacia iam dubitatur”. Lanza, 1,379.

ll Notat Rodrigo. *De relatione inter probabitsm'um iuridicnm stntutum in vcn. 15 C. i. c. et probabilismum moralem* (MiscCom l (1942) n.53 p.110): “Quod-i efficacia legi morali dubiae adnexa, distincta ab obligatione in con-«entM, ut puta efficacia irritativa aut poenalis, sit *accessoria efficaciae moralis*, tone cum haec in dubio vim suam non exserat cx insufficienti eius applicatione ad subiectum, neque propriam exserent ceterae, quippe quae accessoriae cum

exclusis irritantibus et inhabilitantibus, quae senipci observandae sunt donec non constet certo de non existentia aut de cessatione earum ut comprehendendum casum de quo dubium movetur, si valor actus vel habilitas personae absolute debet in tuto servari⁴²⁴. Nam ubi adest obligatio valorem actus assicurandi, certa erit eo ipso obligatio observandi legem dubiam quasi certam: non quia in ordine obiectivo certo urgeat lex sub nullitate vel certo nullus sit secus actus positus, sed quia ex hypothesis, actus in quolibet supposito in tuto reponendus est vi alterius legis certo urgentis ex caritate vel iustitia vel religione, vitato etiam probabili periculo nullitatis.

Quoties dubium habetur invincibile, sci. supponitur dubium non posse congrua diligentia removeri, quia si vincibile sit et ut tale apprehendatur, urget lex certa superior investigandi veritatem ad cavendum periculum legis forte existentis violandae; nam qui tenetur ad rem aliquam tenetur ad media ei proportionata adhibenda.

De opinione vere et solide probabili agitur, de ea sci. quae non solum absolute verum etiam relative ad rationes quae stant pro parte opposita l3. certo sit talis, vel saltem talis certo appareat ipsi agenti ad hoc ut ultimum eius dictamen conscientiae sit certum. Unde excluditur:

a) *Opinio suum tenuiter* (D 1153; cf. 1127) *aut probabiliter tantum probabilis* eo sensu quod sit dubie probabilis⁴⁴⁴⁵
 b) quae affirmetur propter rationem non certo sed probabiliter prudentem et gravem: b) *non innixa inotivo vere gravi*, cui non refragetur ulla decisio Magisterii ecclesiastici, quaeve non destruat per argumentum opinionis contrariae⁴⁷;

sint, sequantur principalem... et actu» positus, licet forte materialiter illeplis, invalidus tamen non erit neque imputabitur ad poenam."

⁴⁵ Comprehenduntur in hoc principio, praeter leges pure praeceptivas et prohibitivas, etiam illae quae principaliter sunt tales, licet accessorie sint irritantes aut inhabilitantes.

⁴³ Cf. Ba i. x > i < > μ · P α ! λ π i at, I, tr 2. n. IOS; Noc. ü in -Sch mit t, 1,237-239. Unde minus recte insinuant aliqui, ut Mer k f. i. i. i. i. π (11.98), distinctionem inter probabilismum *absolutum*, qui non elidatur ulla relativa probabilitate contraria et *moderatum* vtl purum, cuius ratione* infirmentur argumentis validioribus opinionis contrariae. Nullus est probabilitas veri nomini* qui probabilismo moderato sic intellecto nitatur.

⁴⁴ *Opinio probabiliter probabilis* potest etiam significare sententiam quae probatur propter rationem vere gravem et prudentem, quo in casu licet ea uti» (i No l d i S π μ i τ τ, 1,237; VMMXgatcn, 1,343.

⁴⁵ Cf. NoUHN'SCIIMiTT affirmantem cum omnibus probabilistic recensionibus: HSi tamen opinio pro lege sit probabilissima vel notabiliter probabilior quam os»id, legent servare tenetur " Nam tili* opinio acquivalet opinioni uni probabili et practice certae, Unde diffenntia inter probabiliste* et acquiprobr bih r... t . exigua, ci S» AlphoWUa lltwn modum loquendi Mcpi<jime adbibml Cf. C. Ahicikas, *Esludio crtliia cabre d probabdtino moderato* (U»r

c) *mere negative probabilis*, fundata in rei apprehensione nullatenus aut solum leviter motivata", ejtū valeat proinde determinare personam prudentem ad operandum.

Ratio est quia opinio improbabilis vel solum tenuiter probabilis relinquit certam pro subiecto sic dubitante obligationem obiectivam, eandemque ei certo proponit.

Motivum vere grave probabilitatis, potest esse: a) *Intrinsicum*, in ipsa natura vel condizione rei fundatum, aut etiam incommodis non admittendis opinionis contrariae; b) *Extrinsicum*, graviorum doctorum auctoritate immediate nixum, mediate vero in motivis intrinsicis, non enim fieri potest ordinarie ut opinio vere extrinscce probabilis non fulciatur rationibus internis, etsi nobis non sint perspectae. Ut autem opinio sit extrinscce probabilis, debet generatim sustentari a pluribus, saltem quinque vel sex, theologis scientia ac prudentia insignibus et Ecclesiae probatis it tanquam vera vel probabilis, quin eorum auctoritas infirmata sit contrariis sive declarationibus Ecclesiae sive manifestis argumentis. *Exceptionaliter* sufficere potest, non quidem cuiuslibet "iunioris et moderni" testimonium (1) 1127), sed unus alterve auctor eximius, praesertim Ecclesiae doctor, ad efficiendam opinionem probabilem, quando vel specialiter in illa re approbatus est ab Ecclesia, ut S. Alfonsus (cf. n.4,III,c), vel absque tali approbatione vere gravis est et diligenti studio illam quaestionem versavit, sententiam gravibus rationibus confirmando et argumenta contraria evertendo. Planum est probabilitatem extrinsecam fundatam in auctoritate humana omnino ruere, quando sententia quae externe probabilis diceretur non fundatur probabilibus argumentis; nam haec externa probabilitas essentialiter in interna nititur, exceptis casibus in quibus, vti propter inexplorationem rei et obscuras controversias liceat fidere sensui morali prudentum virorum, vel propter rationaliter praesumptam voluntatem legislatoris iure censendum sit non urgeri legem aliquam ultra id quod opinantur prudentes auctores.

Gradus probabilitatis maior vel minor nihil interest, dummodo vera detur probabilitas, quae non evacuetur per moralem certitudinem sententiae contrariae. Porro vera dari potest

etlona 1W>) 2. parte; A. Eßy,μ,ti, Probabili! bri dem Dillini/tr Moral-
ttu/cs.wr Ch. Rassler (Dilinga 1949).

" Dubium iatud negativum quid operetur, cf. scholion n.272.

Quinam iuxta S. Alfonsum fuerint ex maioribus auctores probati cf. in ihmrtatiuat dt usu moderato opinionis probabilis n.88.

probabilitas in una parte licet alia sit aequae vel magis probabilis, non solum si argumenta hinc inde petuntur ex diverso principio, sed etiam si sumuntur ex eodem; nam dum argumenta unius partis non generant moralem certitudinem, argumenta contraria manent vere probabilia.

Faventem libertati: Libertas ab obligatione intelligitur subiectiva; nam obiectivitas materialis rerum nullatenus modificatur per nostram cognitionem, ideoque obligatio obiectiva minime tollitur per nostram ignorantiam vel dubium circa illam; inde, ergo, obligatio obiectiva, et consequens transgressio materialis, aderit si lex quae videbatur probabiliter inexistens de facto extiterit; sed talis transgressio non imputabitur agenti, cum voluntas eius nec fuerit nec potuerit esse ligata per legem dubiam.

Aperte, igitur, fatemur in probabilismo admitti periculum *materialis transgressionis* legis, etiam fréquentions, et materialis peccati, rarioris. Sed simul profiteamur nullibi demonstrari obligationem removendi istud periculum per recursum ad tutiorismum. Etenim quoties dubium serium exurgit de aliquius legis existentia, talis lex revera ignoratur; lex vero ignorata, licet generaliter satis fuerit promulgata, neque obligat neque potest obligare subjective propter defectum applicationis ad subditum, deficiente scientia eiusdem per quam obligatio urgeatur⁴³; neque enim lex particularis forte non existens potest necessitare moraliter nativam libertatem hominis, neque norma ulla superior evincit obligationem agendi secundum legem dubiam, a conscientia denuntiata ut probabiliter non existentem, ideoque subditum in ordine subjectivo certo certius non attingentem.

In legislatione canonica permittitur matrimonium, quod erit fortasse nullum ipso iure naturae cum consecrariis peccatis materialibus non paucis, ei qui laborat impedimento impotentiae dubio, dubietate tum iuris tum facti (c.1068 § 2), quia, sic exigentibus rationibus utilitatis generalis, in dubio praevallet praesumpta possessio nativa iuris ad matrimonium; quidni praevaleat similiter praesumpta possessio nativae libertatis, stantibus similibus rationibus utilitatis generalis⁴⁴, in conflictu cum lege plerumque non naturali sed positiva et humana, ideoque minus sacra? Accedit quod saepe lex posi-

Cf. O. Lorrns*, *Principia de morale* 1,218-225.

⁴⁴ Cf. Vkr mkr sk, 1,340; PARADOX, *De iudic. couse, rectae* 79; Uwa, 1.376.

tiva humana ita apparet incerta etiam diligentibus iurisperitis, ut merito negetur ipsa eius existentia obiectiva propter insufficientem promulgationem.

262. IV. Universalitas. Ex limitatione principii ad leges praeceptivas sequitur eas, quae ut *exceptiones* principii saepius efferri solent, proprie exceptiones non esse, nec lis est de verbo sed de recta intellectione ipsissimi principii, quae exinde nihil infirmatur quidquid aliqui dixerunt⁵⁰. Nimirum:

a) *Dubia facti* quae immediate versantur circa existentiam sive facti ipsius sive condicionum facti, quarum obiectiva existentia et realitas requiritur pro urgentia legis, faciunt ut, recidente dubio facti in dubium iuris, dubia sit ipsa urgentia legis, ac consequenter nulla ut postea probabimus; siquidem vel ex ipsa rei natura et ex voluntate legislatoris, saepe expresse manifestata, lex non exerit vim suam nisi praesupposita obiectiva verificatione certa tum facti ipsius tum facti condicionum. Profecto, incertitudo facti quod sit praesuppositum pro urgentia obiectiva legis in se certae, eodem modo insufficientem intimationem voluntati importat ac incertitudo legis in seipsa; sunt tamen, etiam probabilistae auctores non pauci, qui non accurate vel resolute hoc sensu loquuntur⁵¹.

b) *Axioma in dubio pars tutior est eligenda*, applicatum ad dubia practica, eundem usum habet in omnibus systematibus probabilistis, non excepto genuino probabilismo; sci. quando non agitur de mera liccitate vel illiccitate actionis, sed de necessario valore actus vel necessaria capacitate personae in ordine ad aliquem finem necessario et absolute obtinendum vel ad aliquod malum necessario vitandum, aliis verbis quando quaestio est non de lege praeceptiva sed irritante vel inhabilitante quae sit simul obligatoria, eligenda est pars tutior seu favens legi et magis praeservans a periculo non consequendi effectum omnino obtinendum; qui enim aliter procederet, exponeretur periculo non obtinendi finem et sic certam obligationem certo laederet.

Id potissimum evenit ⁵² ubi agitur: a) *de medio ad salti-*

Ci. Prümmer, 1,333; Peinador, *De indicia consc. rectae* 75 et nota 8; ⁸⁴ nota 10 et ceterum istac *exceptiones similiter* applicarentur in probabiliismo et acquirabilivmo.

¹ Cf. VEHxer.RscH, *Probabilisme*: DAI'C 4,354-355; Lioano, 1,313 (rectius «423 328). Bene haec explicat M.E. Rolland, *Le fondement psychologique du diurne*: NouvRevTh 63 (1936) 351-353.

^α Nimis simplificaverunt Matum quaestionis auctores qui ut Beaudouin *Tf le conscientia* (Tournai 1911) 84-87 et Sert IU.ANGES, *La philosophie mo-*

lem probabiliter necessario; tunc enim, quia salus aeterna omnino obtinere et aeterna damnatio omnino vitari debet, medium probabiliter necessarium, certo ponendum est ex lege certa caritatis, cum forte requiratur ad finem absolute obtinendum; unde, si copia habetur eligendi medium certo sufficiens, hoc eligendum est omissis aliis quantuncumque probabilibus et probabilissimis; /?) *de valore sacramenti*, nam cum religio erga Deum, caritas erga seipsum vel erga proximum, necnon ipsa iustitia exigit ut sacramenta valide conficiantur, administrentur et recipiantur, ubi de re agitur a qua valor sacramenti conferendi vel etiam suscipiendi pendere potest, ea omnino assecuranda est per electionem medii certi, ne sacramenta frustrentur, nisi vel quoad plura (non quoad omnia, ut Eucharistiam et plerumque Confirmationem) adsit necessitas administrationis condicionatae (cf. D 1151) vel requisitum dubie deficiens certo non invalidet sacramentum, propterea quod in casu dubii assecurctur valor per dispensationem datam ad cautelam a legitima potestate, vel suppleatur ab Ecclesia³³; y) *de iure alterius certo*, ne forte offendatur per actum ipsi probabiliter iniuriostim; nam cum illud ex iustitia extra casum legitimae excusationis, si forte detur, incolume servandum sit omnino, omittenda erit quaevis actio ei non solum certo sed etiam probabiliter contraria (cf. D 1152 1126). Ideo non potest v.gr. confessarius subire periculum violandi sigillum sacramentale vel utendi scientia sacramentali cum gravamine paenitentis; nec medicus medicinam probabilis efficaciae praescribere nisi in certis casibus, quando alia certiora et tutiora remedia praesto non habet, et modo ex ea applicata gravior condicio aegrotantis non sit verisimiliter evasura; similiter, quasi-certitudo, quae est quaedam fortis et firma probabilitas, quin tamen excludat omne prudens dubium contrarii, ideoque omnem prudentem formidinem er-

raie de Saint Thomas d'Aquin principium tutorismi applicabant ad operationes voluntatis ad alterum. Recte observat Merkelbach, 11,94,6 illud applicari tum in materia Iustitiae proprie dictae, sed in solis dubiis facti quando ius alterius est incertum, tum in actibus religionis quando versantur circa validitatem sacramenti, tum in pluribus quae respiciunt solum operantem in iis quae sunt necessaria ad finem omnino obtinendum.

³³ Cf. ROOICO, *Da quibusdam celebratis casibus probabilismo morali contra fraudes relectio theologico-moralis*: MiscCoin 11 (1949) 111-156, tibi etiam disseritur de applicatione probabilismi quando sola fructuositas sacramenti vel sanctitas sigilli sacramentalis est in quaestione. Sacramenta alia sunt aliis iustis necessaria, et nullitas unitis maiorem irreverentiam implicat quam nullitas alterius; quod in administratione condicionata, propter dubium valoris, attendendum est, simul cum lege temperante nimium rigorem: sacramenta propter homines. Cf. R. BKOVIČARO, *Sacramenta propter homines*: NouvRevTh 51 (1924) 464-473.

randi, non praebet sufficiens fundamentum quo innitatur sententia iudicialis de obiectiva facti veritate⁸⁴; δ) generaliter ubi agitur *de bono publico vel alias superiore* libertati privatae assccurando, ut accidere potest in praescriptis auctoritatis ceterum dubiae urgendae, ex variis motivis incertae competentiae in mandante, honestatis mandati etc. cf. n.373.

263. *In omnibus istis casibus non agitur de lege dubia*, sed de efficacia dubia alicuius medii circa finem certo obtinendum; iam vero nimis clarum est factum dubium, neque per ignorantiam invincibilem neque per opinionis probabilitatem fieri certum, ideoque effectus necessario et certo obtinendos non posse relinqui causis non certis, vetante lege certissima caritatis vel iustitiae vel religionis, ut dictum est. Unde in his casibus sententia omnino certa est, partem tutiorem quantum fieri possit esse tenendam, et contrarium modum agendi esse illicitum, exclusa qualibet probabilitate et in quolibet gradu alterius opinionis M.

264. Unde concludes: 1. Index, ex lege sui muneris et quasi-contractu, tenetur ferre sententiam in contentiosis iuxta opinionem probabiliorē (D 1152) exceptis causis favorabilius, et ex obligatione iustitiae et caritatis non potest condemnare in criminalibus cum qui dubie est reus; creditor non potest satisfacere debitis per chartam monetariam dubie legitimam; sacerdos extra necessitatem non potest baptizare cum aqua dubia, vel eum qui non cognoscit mysteria Trinitatis et Incarnationis, probabiliter profitenda ad salutem; dubius, etiam leviter, de valore sui baptismi, tenetur sub condicione rebaptizari; incertus de propria secta, graviter obligatur ad veritatem investigandam et certitudinem obtinendam.

2. Potest quis votum negligere vel breviarium non recitare, si probabiliter votum implevit vel breviarium persolvit; at non excusatur ab infidelitate infidelis non credens, ductus opinione minus probabili (D 1154), sed debet ulterius inquirere usque dum certitudinem attingat in re quae ei exhibetur ut necessitate medii necessaria,

3. Licet certam iustitiae obligationem cui probabiliter iam satisfactum est non amplius attendere, nisi culpabilis negligentia debitoris in causa sit cur dubium de solutione facta existât; nam, quamquam obligationi certae non satisfit per implctionem dubiam dubio facti, communissima sententia** tenet liberum esse ab ultc-

⁸⁴ Cf. AAS 34 (1042) 338-343; PerMorCanI.it 31 (1912) 358-366, maxime 361.

B Cf. Rnninco, *De quibutdam cthbralit firobabilitmo morali tJi-fronry.* MiscCom 11 (IO4Q) 10Q-274, ubi exigentias boni religionis, auctoritatis, untatis et iustitiae tutandi conciderat in re sacramentaria, in praescriptis in-crric urgent ac superiorum, in postulatis caritatis et iustitiae assecurandis.

Adversantur Concina, Collet, Antoine (cf. Ffrff.rts Mondria, 1,102) invocantes effatum in textu relatum: non satisfit obligationi certae per implebo-

riori obligatione cum qui iam probabiliter satisfecit, nani obligatio cui vere probabiliter iam satisfactum est, incerta est, ideoque nulla. Sed non licet ponere actionem quae sit probabiliter laesiva iuris alterius directe et immediate, quia cum existentia conditionis requisitae ad honestatem actionis sit dubia, actio erit certo inhonesta propter implicitam admissionem eventualis iniustitiae, nisi permissio istius periculi ex alio fine aequae immediato actionis legitimetur.

4. Quoties in utroque termino possibili actionis existit periculum iniustitiae, et tamen alterutrum agendum est, sive ex iure naturali sive ex dispositione legum iuri probabiliori favendum est (cf. D. 1152-1126), quia hic est unicus modus rationalis procedendi in talibus adiunctis.

V. Postquam de sensu et amplitudine generali principii sic disseruimus, liceat iam quatuor argumentis rem totam probare, prout a probabilismo admittitur.

265. 1. *Ecclesia probabilismus: a) nunquam damnavit, b) neque in illis adiunctis in quibus, si fuisset nocivus et falsus, debuisset simpliciter condemnare; sed c) potius illum implicite multipliciter approbavit, non minus quam probabiliorismum* 37.

Ad a): Nunquam damnavit, ut patet ex historia propositionum reprobatarum. Nimirum: a) anno 1665 prodiiit *decretum S. Officii* sub Alexandro VII, in quo condemnabantur plures opiniones quae vitae Christianae possent esse corruptelae; sed in eo, reprobatis duobus thesibus laxistis (D. 1126, 1127), probabilismus intactus relinquebatur.

/?) *Innocentius XI*, personaliter probabilismo valde infensus, neque episcoporum Galliae neque universitatis Lovaniensis acquievit supplicationibus, quibus rogabatur ut, inter alias theses pro damnatione sibi oblatae, etiam thesim probabilismi condemnaret³⁸; sed eam aliasque genuini probabilis-

nem dubiam. Sed hoc effatum vim habet quando dubium est *negativum*, et «Hiando dubium de solutione *culpabiliter causatum est* ab ipso debitor³⁹: nnttt in priore casu probabilitas satisfactionis non est vere et solide probabilis; in altero, autem, obligatio reparandi damnum causatum per dubium culpabdr potest efficere ut obligationi dubiae aliqua mensura satisfaciendum sit. Cf. Suarez, *De poenitentia* disp. 22 sect. 9 n. 6; Ionio. 1, 109-110; Ubach, 1.26.

n S. Leo M^r. haec habet satis explicita in favorem probabilismi; "In his quae vel dubia fuerint vel obscura, id noverimus sequendum, quod nec praeceptis evangelicis contrarium, nec decretis SS. Patrum invenitur adversum T. Epi^st. 167: ML 54, 1202. Probabilismo favent similiter responsum Urbani VIII circa matrimonia in missione paraquarirnsi (cf. J. Cardenas, *Crisis theologica* diM c. 8 a. 4 n. 53) et documentum S. Officii circa sollicitationem a. 1661 (cf. ALDfizi, *De inconstantia in fide* p. 1 c. 33 n. 66), de quibus aliquid interius excerptimus ad c).

> Septima ex propositionibus episcoporum Galliae pro condemnatione allatis sic efferebat: "qui operatur ex opinione probabili bene operatur et sine peccato,

mi propositiones ex utraque serie expunxit, quamvis plerasque alias laxismo indulgentes reprobaverit (cf. D 1151-1215); insuper praecipiens in virtute obedientiae ut “doctores seu scholastici aut alii quicumque... caveant ab omni censura et nota... contra eas propositiones quae adhuc inter catholicos hinc inde controvertuntur” (D 1216), inter quas erat thesis probabilismi.

γ) Petitiones *Thyrso Gonzalez S. I.*, enixe supplicantes primum privatim ab Innocentio XI, deinde in munere Praepositi Generalis ab Innocentio XII et a Clemente XI ut probabilismus damnaretur, hoc solum obtinuerunt, quod prior Pontifex manifestaret P. Thyrsi suam personalem complacentiam in actibus et scriptis illius in favorem probabiliorismi, praescriberetque ut auctoribus S. I. liberum esset probabiliorismum profiteri (cf. D 1219) ⁹, id quod ceteroquin semper licuerat, attestante ipso P. Gonzalez quod “nec per ipsum nec per suos praedecessores fuerit unquam interdictum scribere pro opinione magis probabili, eamque docere”.

Adb): Iam vero, cum episcopi et universitates catholicae recurrebant ad S. Sedem pro damnatione probabilismi, tanquam systematis perniciosi pro morali Christiana, haec non potuit tacere sine scandalo, vel ex propositionibus perniciosis thesim probabilismi non expungere sine stricta cooperatione negativa ad malum, si hoc systema vere nocivum fuerit pro morali Christiana. Imo, aliquando facillime et cum plausu eam thesim exprobasset, v.gr. quando ad supprimendam S. I. adducebatur tanquam argumentum ab adversariis; quod tamen Clemens XIV minime adhibuit.

Ad c): Ecclesia, imo vero, probabilismum implicite approbavit multipliciter. Nimirum: a) S. Sedes, sicut alias probabiliorismo favorem praestitit, sic saepe genuino probabi-

ton in iure naturali quam positivo, etiam probabiliore et tutiore relicta”. Altera autem e serie ab universitate Iovanicensi praeparata: “Potes sequi opinionem punctualem probabilem circa honestatem obiecti, relicta quoque probabiliore et tutiore, quamvis tua, etiam in materia iuris naturalis.”

Λ Hoc decretum disciplinare, non doctrinale, a S. Officio a.1680 latum, per duo saecula falsa lectione Petri Ballcrim invocabatur tanquam condemnationum probabilismi, donec Assesor Sti. Officii illud publici iuris fecit, ut veritas omnibus pateret. Fuerunt, tamen, qui post publicationem authenticam merito viderint condemnationem probabilismi, ut F. Ter Haar et P. Mandonnet. Vcnm significationem decreti exposuerunt P. Brucker, A. Lehmkuhl; Fr in s, Pr edihui *humanis* 111,299-302; Astra In. *Historia de la C. de J. en la JW-Irvw df Espaiia* t.6 p.119-372; Claeys BouuaXkt, *De S. Sedit declarationibus tt utu probabilismo adversantibus vel faventibus*: CollatGand 11 (1942) 66ss (cf n253, nota 17).

lisino favit et *secundum eum resolutiones dedit*""', v.gr. quando Urbanus VIII resolvit, circa quaestiones obortas apud indos in re matrimoniali: "Ubi doctorum sententiae concurrunt utrimque *probabiles*, sequendas esse opiniones pro conditione locorum et hominum barbaris favorabiliores"⁰¹; similiter quando S. Officium in responsis super crimen sollicitationis a.1661, a Benedicto XIV in Cons. *Sacramentum Poenitentiae* approbatas, saepius appellat ad vim opinionis probabilis et non probabilis, reprobans modum agendi secundum opinionem non probabilem, et permittens opiniones quae gaudent sua probabilitate¹²; nec significatione caret, ut iam insinuat est, quod propositiones theoriam probabilismi exhibentes nunquam condemnarentur, neque a Pontificibus huic systemati personaliter infensis.

β) Ab incunabulis S. I., concrete a diebus Card. Toledo, *theologus S. Pacnitentiariae* fuit sacerdos S. I., etiam tempore istarum controversiarum et Societatis suppressae; nemo autem non videt critérium istius theologi saepe multum influere in responsis et solutionibus emanantibus ab isto tribunali S. Sedis; iam vero, plerique et fortasse omnes theologi illi professi sunt purum probabilismum, imo aliqui eorum, ut Segneri, Palmieri et Arendt recentioribus temporibus, eundem, sub oculis R. Pontificis et cum munere officiali in Curia, contra impugnationes etiam aequiprobabilistanim defenderunt ⁰⁸.

γ) Quidquid sit de mente genuina Sti. Alfonsi circa

Sunt auctores qui. ut D. PkCmmf.u (1,345) et praesertim Μλμ οοηνκτ, Λα position du probabilisme dans l'Ef/lhr catholique: RevThom JO (1902) 5 20, (i. <tiam 11 (1^02) 503-520.676-698, verba et facta Sedis Apostolice proférant sine debita analysi tanquam reprobativa probabilismi in favorem probaliorismi ab Eccleiaia'proclamati, cum pleraque rorum quae referuntur neque spcietcmu l'tam vim habeant, et alia quae primo aspectu videntur probabilism» advenir», ex ratione diversissima condemnari potuerint; de v.gr. propositio "Probabilismi» fuit Christo Domino summe familiaris", quae, ut sonat, significat Christum recurrisse ad probabilismum ad effonmandam conscientiam, id. quod revera apud omnes catholicos hai reaim sapit.

Praeterea MakdomwCT calculum adireit calumniae a Harnack alii que prolectantibus obiectae, quod probabilisnws ducat ad laxiamurn. Cf. Cmuviskhgiis, conscientia 19.

* Cf BuccKkom, 1.119; cf. quoque infra n.2o9 nota 97, testimonium Innocentis III,

* Sic, v.gr., "An sit denuntiandus confeisarius, qui dat pacnitenti chartam in confessione, postea domi legendam, in qua ad venerem sollicitub.it? Donum quaHirestores r.ensucrunt esse denuntiandum et negativam opinionem non «probabili m... An mandans confchsario, ut in confessione sollicitet, fit denmliandus? Canuerunt opinionem negativam non carere *ua probabilitate". (f l.ijiM. uhc, 11,1253 nota

•I Cf. P. SjX.mF.mi, Lcttcre ru la materia det probabile. Opere t· (Iu rin 1856) 285-386; Amemot, Alequiprobabilismus ab ultimo fundaidenta ducMiut (Roma 1909).

purum probabilismum ab anno 1761, d^c qua nobis clare non constare videtur non obstantibus sentiis extra contextum clarissimis pro reprobatione, certum est sanctum Doctorem in pluribus operibus annorum praecedentium et *scripsisse iuxta* \:h nialis probabilistici principia et illud in nonnullis dissertationibus explicite vindicasse M. Iam vero, cum haec quoque scripta habeant approbationem Ecclesiae negativam, et opiniones in eis contentae tutae pro praxi declarentur (cf. n.4, nota 25), absonum est dicere Ecclesiam infensis oculis prospicere systema secundum quod deducuntur ille opiniones tutae". Accedit quod specialibus laudibus cumulatur S. Alfonsus eo quod inter laxismum et rigorismum mediam viam straverit per suam doctrinam moralem**'; porro eius propositiones, vix non omnes, ex genuino probabilismo logice derivantur vel cum eo concordant.

δ) Ab anno 1577, in quo tempore B. de Medina O. P. systema probabilisticum, alias iam saepius in praxi applicatum, theorice primus proposuit 0T, communi plausu et approbatione fere per sacculum (1577-1656) adhibitus fuit *ab omnibus scholis theologorum* sine ulla animadversione S. Sedis; postea etiam optimi quique fere auctores franciscani et iesuitae, riection alii plures sive saeculares sive religiosi benedictini, augustiniani doctrinam probabilismi defendebant et iuxta eam solutiones morales tradebant, nulla reprobatione aut censura ideo suspecti. Sane systema doctrinale quod aliquando omnes theologi admiserunt, et magna eorum pars constanter amplectitur, vindicat, in quaestionibus particularibus ut regulam applicat sub oculis Magisterii ecclesiastici, non potest esse subversivum sanae moralitatis et falsum; nam, testante S. Alfonso, Ecclesia tolerare potest prudenti silentio errores particulares, minime vero opiniones falsas "quae doctrinam generalem continent, ut est sententia benigna, quae importat cunctarum conscientiarum directionem circa omnes particulares casus; unde si esset falsa, universi populi christiani deceptio invecata fuisset" 0B,

" Cf. Fkhrer MS Momdjua, 1,90 96, et infra n 26« et nota 93.

* Animadvertit Gexicot Sai-mass, 1.70 quod "cx hia pluries repetitis S. Sedis» oraculis argumentum accessit probabilismo universe sumpto, seu quatenus ierliipfobabllium et probabilistnum purum continet atque doctrinae rigidiori, tutorismo nempe et probabilioriatno opponitur Nemini enim dubium est S. Alfonso a rigidiore sententia, qua invenis imbutus fuerat, ad benigniorem tonimum' c»se".

* Cf. Decretum S. R. C. Urbis et Orbis: ASS 6 (1870) 318.

" Cf. n.26M γ et notis 82.83.

* *niiirrtalio trholarlieo-moralit f'io usu moderato obinionit Orobabllij in rrurtu probabiliiori* (a. 1755).

c) *Ex iure canonico*, et nominatim ex c. 15, probabilismus moralis formaliter non probatur, imo, neque directe confirmatur etiam restrictus ad leges ecclesiasticas; nam probabilismus iuridicus qui in c. 15 generaliter statuitur quoad dubia iuris, et in aliis pluribus (v. gr. 17 § 2. 23. 84 § 2. 2233 § 1. 2245 § 4) ad casus particulares adhibetur, diversa ratione nititur, differentem efficaciam moralem habet et modo distincto applicatur: scilicet nititur in defectu substantiali ipsius legis *institutae*, non *applicatae*; eliminat *formaliter* urgentiam legis obiectivam, nam lex est insufficienter instituta, et solum consequenter subiectivam; excludit formaliter transgressionem materiale legis dubiae, utpote quam declarat pro casu inexistentem, et solum derivative excludit formalem⁶⁹.

Attamen ex c. 15 aliisque pluribus “animo probabilistico” scriptis, ut ait Vermersch (1,337) indirecte confirmari videtur moralis probabilismi positio. Nam si dubium iuris eliminat in lege ecclesiastica ipsam obiectivam urgentiam, ut eruitur ex c. 15 et ex ipsa ratione, nam talis lex est insufficienter instituta, a fortiori et consequenter excludit obligationem subiectivam talis legis dubiae; quod, si eveniat ex ipsa indole legis dubiae, valet et applicatur in omni lege etiam divina, si vero debeatur soli voluntati legislatoris ecclesiastici, quod non videtur, adhuc probabilismus moralis non erit adeo irrationalis, quando eius criterium imitatur et applicat legislator ecclesiasticus etiam in legibus gravissimis⁷⁰.

Quodsi dubium facti non removeat urgentiam obiectivam legis, ut iterum supponitur in c. 15, nullum inde argumentum eruitur contra probabilismum moralem; etenim probabilismus iuridicus supponit remanere urgentiam *obiectivam* mere hypothetice, dum moralis pronuntiat absolutam exclusionem urgentiae *subiectivae* dum lex sit dubia, innixus praecise in hac perseverantia obiectiva serio incerta urgentiae legis, sed vere possibili et probabili; unde utilis et opportuna erit Ordinarii dispensatio ad tollendam eventualiter urgentiam obiectivam legis, etiamsi lex dubia subjective non obliget, id quod Prümmer (1,350,1) cum aliis minus intellexit⁷¹.

Cf. Rodrigo, *De relatione inter probabilismum iuridicum statutum in can. 15 codicis iuris canonici et probabilismum moralis*: MiscCotn 1 (1942) n.76 p.126.

⁶⁹ CL Rodrigo, *De relati. inter probabil., iurid. ... et moralem* n.70 p.128-129, et Peinador, *De iudic. consc. rectae* (106 nota 54) insinceritatem detegit in auctoribus qui canones probabilismo faventes proferunt, dum alios redicent sibi ut ille putat contrarios. A. Dumas mutuatur tanquam contrarios c.6 § 4.2J. 2219 § 2, ipse vero addit 1069 § 2. 1076 § 3. Iam vero 6 et 23 sunt de interpretatione legis ex determinatione legislatoris sine ulla relatione ad proba-

266. 2. S. *Scriptura nihil exhibet in quo approbetur vel contineatur probabilismus; sed neque habet quidquam in quo reprobetur.* Textus aliquando afferri soliti, ut v. gr. Eccli. 3,27: qui amat periculum in illo peribit; Eccli 37,20: Ante omnia opera verbum verax praecedat te; 1 Thes 5,22: Ab omni specie mala abstinete vos, etc., si exprobarent probabilismum, simili, etsi minus constringente, ratione, exprobarent etiam probabiliorismum et acquiprobabilismum; sed revera in probabilismo nullum est periculum peccati formalis et consequentis damnationis aeternae, verax est principium reflexum gignens certitudinem practicam et permittens actum veritati conformem, exulat species peccati in actione quae undequaque licita apparet.

267. 3. SS. *Patres similiter non possunt invocari ut eorum testimoniis conficiatur argumentum dogmaticum pro probabilismo; sed neque contra probabilismum doctrinam proponunt.* Profecto textibus qui probabilismo favere videntur alii plures possunt opponi sensu tutioristico redacti ⁷²; at neutri debent invocari secundum aequivalentiam materiale verborum cum principiis sive probabilisticis sive acquiprobabilisticis sive probabilioristicis sive tutioristicis, sed obiective examinari quoad ipsam rem ab auctoribus significatam.

Nihilominus, consideranti tendentiam praevalentem antiquitatis et medii aevi in solutiones rigidiores et tutioristicas, aliquid in favorem probabilismi revelant asserta et solutiones quorundam SS. Patrum, cum dicunt in rebus dubiis vincere humanitatem et facilitatem, vel indifferenter haberi posse, i.e. in iis quae hinc inde probabilia habentur quamlibet partem licere amplecti, non necessario tutiorem neque probabiliorem.

Ex testimoniis afferri solitis pro probabilismo⁷³ pauca excerpimus: S. Gr. *Niazienzenus* defendit contra rigoristas admissionem ad paenitentiam post baptismum, eos sic increpans: "Quo argumento id confirmas? [post baptismum peccantes fuisse exceptos]. Aut rem ita se habere proba, aut, si id nequis, ne condemnes. Quodsi res dubia est, vincat humanitas et facilitas"⁷⁴. S. *Hieronymus*, contra senten-

Wiim; 1069.1076.2219 versantur extra arcani applicationis probabilismi morali». Remanet solus c.15 explicandus quantenus tribuit Ordinariis facultatem dnpctmndi a legibus dubiis facti; sed explicatio sufficienter innuitur in textu. Cf. Rodiico, l.c. 69-70.

⁷² Pro his cf. Billuart, *Tr. de act. hum.* diss.6 a.1.

⁷³ Cf. J. de Bue. *Probabilisme*: DAFc 4,302-306.

⁷⁴ *Oratio 39 In sancta Lumina*, 19: MC 36,357 B.

tiam tutiorem et communiorem excludentem ab ordinibus bigamos successivos, constanter defendit interpretationem sibi probabilem, iuxta quam S. Paulus (1 Fim 3,2; lit 1,6) solam bigamiam simultaneam significaverit ut impedimentum: “Interrogati a fratribus, quid nobis videtur, respondimus nulli praeiudicantes sequi quod velit, nec alterius decretum nostra sententia subvertentes”⁷⁵. S. Augustinus saepius indicavit libertatem agendi pro lege vel contra legem in dubiis sive iuris sive facti, sic v. gr. circa liceitatem, tunc non plane claram, matrimonii mixti: “quae nostris temporibus iam non putantur esse peccata, quoniam revera in Novo Testamento nihil inde praeceptum est, et ideo aut licere creditum est, aut velut dubium derelictum”⁷⁶; et alibi: “Mulier..., mortuo viro suo in potestate habet cui vult nubere, tantum in Domino, quod duobus modis accipi potest: aut Christiana permanens aut Christiano nubens. Non enim tempore revelationis T.N... sine ambiguitate declaratum esse recolo utrum Dominus prohibuerit fideles infidelibus iungi”⁷⁷; quamvis autem libertatem conscientiae doctor non audet restringere, saluti fidelium pastor sic consulit rem expediturus: “Non tamen fiat, quia non expedit; non enim omnia expedire quae licita sunt, apertissime docet apostolus”.

268. 4. Theologorum qui probabilismum propugnant auctoritas certe non est tanta quae valeat probare systemata diversa a probabilismo esse falsa, sed valet nostra opinio ad ostendendum non imprudenter se gerere eum qui agit secundum placita probabilismi tot tantisque doctoribus acceptati; unde vel ipsi auctores qui, ut Peinador, contendunt conscientiae rectae indicium efiormandum esse iuxta conscientiam Christianam⁷⁸, recidunt in probabilismum.

Profecto: a) Quamquam primis Ecclesiae saeculis haec quaestio explicite non proponebatur, plura indicia habentur ad suspicandum in particularibus quaestionibus dubia secundum principium probabilisticum saepius fuisse soluta”.

β) Medio aevo saltem canonistae, plures regulas iuris sensus pro-

ⁿ *Apologia adversus Rufinum* 1.32: ML 23,434 D.

^w *De fide et operibus* 19,35; ML 40,221.

ⁿ *De coniugiis adulterinis* 1.25,31: ML 40,468. Alia testimonia similia apud *Contra Faustum* 1.22 c.75: ML 42,448; *De fide et operibus* c.19 n.35: ML 40,221, etc.

ⁿ *De iudicio conscientiae rectae* c.4.

.. Cf. Ch. de Wulf (Lupus), *De antiquitate et legitimo usu sententiae probabilis* (Bruselas 1690).

babilislici invocant et applicant in materia iuris**, et mirum esset cos praesertim, sed alios quoque, non applicasse easdem regulas ad materiam moralem, cum ratio intrinseca, abstrahendo a dispositione expressa legislatoris, eadem esse videatur”.

7) Praecursoribus Caietano, Vitoria, Soto, Cano, Mercado e, primus fuit B. de Medina qui a. 1577 quaestionem formaliter propositam: “Utrum teneamur sequi opinionem probabilioris relicta probabili, an satis sit sequi opinionem probabilem”, sic resolvit allatis primum argumentis pro probabiliorismo: “Certe argumenta videntur optima, sed mihi videtur quod si est opinio probabilis, licitum est eam sequi, licet opposita probabilior sit”; et hanc doctrinam probat sex argumentis, occurrens simul difficultatibus et infirmans deinde argumenta in contrariumM.

5) Doctrina haec non visa fuit nova illo tempore, et sic in pacifica et communi possessione per integrum fere saeculum viguit in omnibus scholis, dum insignes quique doctores, etiam ex O. P. ut D. Baficz, B. de Ledesma, D. Alvarez, Toh. a Sto. Thoma etc., usque ad Capitulum Generale Ordinis celebratum a. 1656s* probabilismo adhaeserunt.

«) Etiam postquam Alexander VIT traditur commendasse laudato Capitulo Dominicariorum professionem probabiliorismi contra probabilismum, et Innocentius XI praescripsit ut ex sua auctoritate permetteretur in posterum in Societate lesu propugnatio libera probabilismi quae nunquam fuerat vetita, auctores S. I. fere omnes probabilismum defenderunt usque ad nostros dies, cum Bonacina, Wiggcrs, Sylvio, Roncaglia, Carmclitanis Salmanticensibus, Franciscanis fere omnibus, ut Sporcr, Reiffenstuel, F.lbcl, Mastrio, iuxta qwm sententia ista est “communissima et receptissima in omni schola””, multis scriptoribus recentioribus ut Bouquillon, Mausbach, Tanqueray, Loiano, adeo ut, exceptis aequiprobabilistis C. SS. R. et

* Fatendum est cos, “cum ignorent principia reflexa, atque nimis ad moralitatem obiectivam attendant, tutiorismo faventes potius” esse (Lanza, 1.372); 3t non desunt principia quae probabilismo viam sternunt. Deman, *Probabilisme*: DTC 13,422-423 plures textus iuris mente tutioristica interpretatur, cum versentur extra quaestionem vel sic intelligent!! sint in iure cx dispositione positiva Ecclesiae.

11 Negat hoc Peinador, cui videtur Suarez fuisse primus “qui haec principia a lurisprnidntia in theologiam transtulit: (*De iudic, cotise. rectae* n.94). At vero, nonne ipse tutiorismus mediaevalis nitebatur in regula iuris: In du- l ii tutior pars est eligenda?

° Cf. J. DE BtlC, *Barthélémy de Medina et les origines du probabilistic*: EphTbLov 7 (1930) 46-83.264-291.480-482; In., *Probabilisme*: DAFC 4,315-317; Ljl xza. 1,373.

*. In q 19 a.6 concl.4. Sunt nonnulli, ut M. Gorce, *Medina*: DTC 10 (1923) 481-485, et I. Menendez Reigada. *El pscudo-probabiHsmo de Pray Bartolomé de Medina*: CicncTorn 37 (1928) 35-57, qui negant Medina unquam tradidisse probabilismum, et opinionem contrariam aiunt errare in interpretandis urbis auctoris antiqui mentalitate moderna: pro Medina *probabile* significasset, eundem hos auctores, ccr/um *in re contingente*, At vero haec veritati ob cctim minus conformia videntur. Cf. 1. pe Bijc, a.6. p.264-291.

14 J. Martinez de Prado scripsit iam a.1654 sensu probabilioristico *Theol, w. quaestiones praecipuae* 1 c.1 q.4 § 2-3; paulo post, a.1659, edebat I. Merçoio opus cui titulus *Basis totius theologiae moralis*, in quo similiter probabiliorismo adhaerebat; sequentibus r.nnis hoc systema communius in dies fiebat inter Fratres Praedicatores et ope praesertim C. R. BilluarT (*De actibus hu-* diis.6) solide inter cos stabilitum fuit usque ad sacculum XIX.

Th. mor, ad mentem DD, Seraphici et Subtilis concinnata disp.5 q.2 a.1.

Prümmer, textus praelectionum moralium fere universim istud systema proponant et defendant. Hinc recte monet Merkelbach M: "Simpliciter... tutum est agere ad modum... probabilistarum, quia certo removet periculum peccandi formaliter".

ζ) Imo, in praxi parum differunt probabiliorismus et acquirabilismus a genuino probabilismo, propter temperationem in dies maiorem priorum systematum et affirmationem definitivam probabilismi in exigenda vera et solida probabilitate opinionis incertae ad evitandas conclusiones laxistas in quibus inciderunt aliquando incauti quidam eius asseclae"; unde fit quod "vix ullus prudens theologus opinionem suam affirmabit manifesto et notabiliter probabiliorum. (vel magis probabilem] quam diu oppositam agnoscit vere et theologicè probabilem; quae si cessat talis esse, cessat et quaestio".

De authentica mente Sii. Thomae, et praesertim Sii. rllfonsi, multum disputatum est, nec potest quis paucis verbis suam interpretationem textuum istorum auctorum explicare. Sufficiat, igitur, haec indicare:

Quoad S. Thomam., textus qui desumuntur ex opusculo *De veritate*, q.17 a 3 (cf. infra n.269) et ex 1-2 q.90 a.4 circa necessitatem notitiae et promulgationis ut lex urgeat, probabilismo favent; e contra, quae in *Quodlibeto* 8. a.13 habet circa electionem inter opiniones morales, sapiunt tutorismum theoricum, quem ab Aristotele et S. Augustino acceperat et suo tempore communiter admittebant DD. ad solutiones practicas problematum conscientiae dubiae. Unde tum probabilioristae tum probabilistae, imo etiam aequirabilistae, sibi cum patronum habere gloriantur Rectius ipse fuit tutorista practicus sicut omnes sui aequales, sed principia ab eo posita, nedum obstant, probabilismo positive favent**.

Quoad S. rllfonsum, in controversum est eum. apud magistros tirobabilioristas instructum, tamen usque ad a. 1761 purum probabilismum docuisse. Ab hoc tempore usque ad a. 1767 usurpat modum loquendi diversum, et duabus propositionibus in opere E. Amort inspiratis, suam mentem sic exponit: "non est licitum sequi opinionem minus probabilem cum ea quae stat pro lege certo et notabiliter probabilior est. Cum opinio minus tuta est aequè (vel fere

11.04. Quod si verum est, nunquam erit contra evidentiam Christianam, saltem substantialiter, actus positus ex applicatione probabilismi, et sic theoria recenter proposita a Peinador reduci potest ad probabilismum. sicut tandem aliquando reducitur totus apparatus confictus a Rickard. Cf. *Etudes de theologie morale* (Paris 1933) 225-226.

Inde reactiones alias legitimae, ut apud quosdam DD. lovanienses, altas exaggeratae et calumniosae, ut apud lansrnistas, quae occasionem dederunt Magisterio ecclesiastico condemnandi praeter ipsum laxismum et rigorismum, ut diximus, quasdam propositiones sive non vere probabiles (D 1151-1215) sive nitnis riitidas (D 1291-1321),

" WmcEHURcrssKS. *De actibus humanis* n.240. Recentius scripsit ad rem Vzmersch, 1,337: "Quocirca existimamus hodie inter probatos theologos, vix ullum repeniri qui, pro usu sacramenti poenitentiae huic conclusionis formulae reftagetur: quotiescumque de solo liceitate actionis nostrae ioimmediate quaeritur, tuto agit qui solid, probabilem sententiam amplectitur."

" Cf. I' I.oi.ô!. *Thesis probabilismi r S. Thoma demonstrata* (Roma 1937). Excerpta ex PcrMbrCnnLit 25 (1936) 26 (1937).

Cf. P Harmicme, *Notes sur le probabilisme*: RevNeoscolPh 23 (1921) 57.58; O. LoTTix, *Le tutorisme moral du XII siècle, Principes de moral* 11,177-183.

aeque) probabilis, licet cam sequi” “. In hoc tamen modo loquendi specietenus novo, mentem eandem retinuisse et genuinum probabilismum profiteri secutum luisse ex pluribus argumentis quibusdam indubium videtur; nam contra Concina probabilismum defendere pergebat in societate iesuitarum Scgneri, Terillo et aliorum, se mentem antiquam retinere fatebatur a novis systematibus condendis semper alienum, et certe nihil genuino probabilismo repugnans tradebat in utraque memorata propositione, ex quo opinionem notabiliter probabilio-rem cum moraliter certa identificabat et opinionem notabiliter minus probabilem pro tenuiter probabili habebat. Ab anno 1767 S. Alfonsus verbotenus probabilismum abiecit, sed plures interveniunt circumstantiae ex quibus dubitare licet utrum genuinum probabilismum vere fundatum, an probabilismum umbratilem «probaverit; nam auctores probabilistas optimae notae, ut Laymann, Castropalao, Lugo semper honore prosequebatur, et principium classicum probabilismi, “lex dubia non obligat”, constanter retinuit, et in sedando scandalo adversariorum pervenit verbotenus ad declarationem in favorem probabiliorismi, reiccto vel ipso aequi-probabilismo”; unde putamus non sine fundamento sustineri a pluribus auctoribus, ut D’Annibale, Ballerini, etc., aliosque iam citatos, S. Alfonsum semper genuinum probabilismum admisisse’.

269. 5. Ratio argumentatur multipliciter. Duas tantum considerationes proferamus.

a) *Ex notissimo effato lex dubia non obligat*, seu exactius, obligatio obiectiva dubia est obligatio subiectiva nulla ab omnibus etiam probabilioristis et acquiprobabilistis admit-tendum nisi velint in tutiorismum incidere °5, in hunc modum: Lex contra cuius existentiam militat vera et solida probabilitas, est obiective incerta. Atqui lex obiective incerta non obligat subjective. Ergo lex contra quam militat vera et solida probabilitas non obligat, ideoque est nulla.

M Breve dissertatione delTuso drll'opinionc probabile (aA762).

K In editone 7. theologiae moralis t.3 p.21 (a.1772) scripsit “Tenemur implecti opinionem illam quae propius ad veritatem accedit, qualis est opinio probabilior.” Sed videtur intelligere sub hac expressione, electa ad sedandos impetus adversariorum, opinionem non quomodolibet sed notabiliter probabilio-rem, cuius opposita non sit nisi tenuiter probabilis, ac proinde reicienda secundum ipsos probabilistas.

M Cf. pro opinione negante mutationem vel evolutionem, Lehmkuhl et Arendt; pro affirmante, de Caigny, Ter Haar, Wouters, et recenter R. Telle-ha in opere magni valons, 3* *Alfonso Maria de Ligorio, fundador, Obispo y Doctor* (Madrid 1950.1951) II c.16. Copiosam bibliographiam anteriorem collect X, Le Bachelet, *La question Ligouricne* (Paris 1898). Cf. n.265 c 7; item R Bayon, *Cómo eseribiô S. Alfonso de Ligorio* (Madrid 1940).

M Cf. circa hanc substitutionem formulae suarcziano-alfonsianae E. Rana- *15, *De probabilismo*: CollatNam 21 (1926/7) 248-253; *A propos du probabi-Kmc*: NouvRevTh 56 (1929) 560-561.

K Nara, si hoc principium reicitur, “logice nec probabiliorismus nec aequi-probabilismum admitti possunt. Ambo enim systemata permittunt ut respondeatur pro libertate cui opponitur lex minus probabilis, ergo simpliciter dubia. Nec sunt moraliter certa est libertas, quando ei opponitur lex minus probabilis, 'unique hoc gratis affirmatur, nisi recurras ad principium: lex dubia non obit-pC. VemEBSCH, 1,370; cf. Pkummer, 1,346,1.

Maior patet, quia vera et solida probabilitas contra eius existentiani generat prudens dubium de eiusdem existentia canique reddit vere incertam, quin apta sit ad exigendam firmam mentis adhaesione sine formidine errandi, in qua esset certitudo.

Minor. Ut lex objective existens et materialiter cadens in subditum, eundem actu subiectiva obligatione formaliter teneat, necessitando moraliter voluntatem ad actum quando de honesta electione deliberat, debet eidem imponi indecl(Habilliter, non immediate et per se ipsam sed per exhibitionem ab intellectu et per applicationem irrefragabilem vere cogentem voluntatem sine facultate ad oppositum, docente ad rem S. Thoma quod “nullus ligatur per praeceptum aliquod nisi mediante scientia illius praecepti. [Aliunde vero] : eadem virtus est qua praeceptum ligat et qua conscientia [vel scientia] ligat”⁰⁶; insuper “promulgatio ipsa necessaria est ad hoc quod lex habeat suam virtutem”⁰⁷. Sane homines moraliter liberi et a vinculo obligationis immunes dicendi sunt, dum huius limitatio positive non satis demonstratur; libertas, enim, est prior quam obligatio, saltem ratione, siquidem obligatio non est nisi libertatis positiva restrictio.

Iam vero, cognitio sive propter ignorantiam sive propter dubium⁰⁸ incerta moralis obligationis, non nécessitât ad

M De veritate q.17 a.3. Paulo ante hac comparatione illustrativa usus fuerat (/c.): “Ita se habet imperium ad ligandum in voluntariis sicut actio corporalis ad ligandum res corporales necessitate coactionis. Actio corporalis nunquam inducit necessitatem nisi per contactum. Unde nec imperio ligatur aliquis nisi imperium attingat ipsum cui imperatur. Attingit autem ipsum per scientiam.” Ulro concedimus S. Thoma non tribuisse huic ratiocinio vim formaliter confirmatoriam probabilismi, cum scientiam lato sensu intelligit; sed quidquid cogitaverit S. Thomas, eius axioma applicabile videtur ad solutionem problematis conscientiae dubiae, ut concedit ipse Rickard. *Études de thologie morale* (Paris 1933) 319.320, aliis enixe renuentibus ut P¹INAD⁰⁸. /c. 96.

Summa 1-2 q.90 a.4; cf. q.27 a.3: “Ad hoc quod lex virtutem obligandi obtineat, quod est proprium legis, oportet quod applicetur hominibus qui secundum eam regulari debent; talis autem applicatio fit per hoc quod in notitiam eorum deducitur.” C 31 l.1 X t.29 refert ex Innocentio III: “Nisi de mandato Sedis Apostolicae certus extiteris, excui non cogeris quod mandatur.”

M Verum est quidem quod “il y a un abîme de l'ignorance au doute. Ignorer c'est ne pas savoir. Douter c'est hésiter à fixer son jugement sur l'un des partis possibles” (Démant, *Probabilisme*: DTC 13,476; cf. 583-584), et concedi potest fortasse S. Alfonso (l.1 n.74) aliosque auctores cf. U. Lortt, *Quo vertitur probabilismus*: PcrMorCanljt 31 (1942) 18-28) nimia securitate Ccruisse ex S. Thoma applicandum esse axioma “nullus ligatur per praeceptum, nisi mediante scientia illius praecepti” ad solutionem dubiorum conscientiae. Sed status ignorantiae et status dubii, psychologice quidem distincti, communem habent effectum generandi in conscientia incapacitatem ad ferendum dictamen de obligatione vel non obligatione legis probabilis. Unde Sti. Thomae axioma recte adhibetur a probabilistis ad negandam obligationem subiectivani legis obiective incertae, siquidem in casu dubii et in casu ignorantiae deficit scientia praecepti, quae iuxta Doctorum Angelicum et sensum communem necessario requiritur ut per eam applicetur subiecto obligatio quae sit ex lege. Cf. Q. Lottin, *Principes de morale* 1,218-222.

unum, indeclinabiliter moralem obligationem proponens, sed contra, simul applicat moralem libertatem ad oppositum tanquam vere probabilem, cum lex cogens appareat incerta, insufficienter promulgata °0, invincibiliter ignorata, idcoque insufficienter applicata et manifestata. Ergo obligatio objectiva legis per cognitionem incertam applicatae, quae pure aut principaliter sit praeceptiva moraliter, non potest ligare subjective liberam hominis voluntatem, cum mensura agendi vi legis mensuram obligationis assumere debeat a lege, quin effectus seu obligatio obédiendi a conscientia intimata superare possit causam seu vim obligandi legis probabiliter inexistentis; unde stante mensura incerta, obligatio non potest esse nisi incerta, non constringens, nulla ’00.

Nec obligatio quae ex lege particulari dubia non exurgit, exurgere potest ex norma aliqua superiore. Etenim “id, nedum ab ordine obiectivo exigatur, ei potius obstat: praeceptum enim agendi conformiter ad legem dubiam non nisi *rationi ipsius dubii* ab ordine obiectivo oriri posset: iam vero, nonne id esset contra *munus* et *vim conscientiae*, quae ab ipso ordine obiectivo derivantur?... Id est, absonum videtur quod sit ab ordine *obiectivo* imperata *obedientia* legi quae *objective forte* non existit, quaeque, subjective, certo subiectum non attingit” 101. Nec refert urgere argumentum a fortiori iuxta quod, si in satisfaciendo iure aliorum humanum partes tutiores tenendae sunt, multo magis idem statuendum erit quando agitur de satisfaciendo supremo Dei iure, ut obediamus eius legibus; etenim neque est universaliter verum quod dicitur de iure alieno via tutiori assecurando, neque exinde sequitur quemlibet ordinem moralem obiectivum ligare etiam subiective vel illum qui talem ordinem non cognoscit. Profecto lex divina si adest obligat, ut concedimus adversariis 102, sed haec obligatio est obiectiva. nec fit subiectiva nisi per scientiam le-

* Bene animadvertendum non universaliter esse verum quod lex dubia propter defectum promulgationis est etiam objective nulla; lex enim naturalis promulgatur in ipsa natura rationali, et lege positiva distinguendum est inter promulgationem et divulgationem; saepius etsi non semper (cf. c.17) habetur defectus» divulgationis stante promulgatione. Cf. Lanza, 1,383,3.

W Cf. S. Alfonsus, l.1 n.59.69.76. A. Pfjnador, *De indicio conscientiae* f/cfc nJO insistit in eo quod notitia dubia non est obligatio nulla sed obligatio dubia (n.97.100). Sit ita nostra pace; sed est obligatio ita obiective dubia, ut objective sit nulla; nam obligatio obiectiva incerta, quae est causa, non potest fenerare obligationem subiectivam nisi incertam, ne ab effectu superetur; propterea obligatio subiectiva incerta iure dicitur obligatio nulla, siquidem dubitans de tituli ad obligandum existentia nequit habere ex isto titulo iudicium firmum de ipsa obligatione

* Lanza, 1,383.

. * Ci. Deman, *Probabilisme*; DTC 13,583.

gis; et a Deo est ordo secundum quem libertas subiectiva retinetur quando obligatio non est nisi objective.

270. Unde concluditur: 1. Lex dubia non causât obligationem incompletam et imperfectam, ut aliqui supponere videntur, quasi haec obligatio incompleta corresponderet ignorantiae invincibili incompletae quae haberetur in lege probabilius existente, in qua obligatio insufficienter appareret ex defectu perfectionis cognitionis moraliter impossibilis. Nam, stante vera probabilitate contrarii, lex manet incerta et fortasse non existit objective, atque in tali casu non incompleta sed nulla obligatio obiectiva adest; quod si existit objective et obiectivam inferi obligationem, quia subiective non sufficienter intimatur voluntati per cognitionem adequatam, nullam obligationem subiectivam causât ex ipsa conditione legis incertae, cui prudens legislator nequit adiungere obligationem pro subditis, vel obiectivam absque sufficienti promulgatione vel subiectivam absque sufficiente cognitione.

2. Admittitur quidem a probabilistis, ut supra fatebamur (n.261), periculum transgrediendi legem moraliter existentem; sed periculum hoc versatur circa peccatum mere materiale, quia agitur contra dictamen remotum legis probabilis, minime autem contra dictamen proximum conscientiae. Iam vero nullibi exhibetur obligatio vitandi omne probabile periculum peccati materialis, neque in Magisterio ecclesiastico neque in S. Scriptura, id quod ceteroquin admittit et in executionem mandat etiam probabiliorista; unde stantibus rationibus sufficientibus tuendi nativam libertatem aliasque percipiendi utilitates etiam ordinis humani, non imprudenter agit qui partes minus verisimiles, vere tamen probabiles ideoque fortasse obiectivo ordini conformes, sequitur¹⁰³,

271. b) *Est difficultate praeliea reliquorum systematum non reprobatorum* (probabiliorismi, acquiprobabilismi, compensationismi), qui applicationis moraliter impossibilis videntur in pluribus casibus. Etenim :

a) sententiam quidem probabilem non audent adoptare probabilioristae et acquiprobabilistae, tutiorem vero saepe non possunt imponere paenitenti eam propter nimiam onerositatem respuenti et aliam probabilem amplectenti ; tunc vero debent illum absolvere iuxta opinionem quam S. Alfonsus communem et sequendam dicit¹⁰⁴. Nonne in hoc habetur inconsequentia ?

β) quin imo, generaliter in tribunali paenitentiae debent procedere secundum sententias vere probabiles ad consulendum salutem spirituali paenitentium, qui aliter a confessione deterrebuntur¹⁰⁵.

Cf. Vehmkersch, 1,340.

L.6 tr.4 n.604. Similiter loquitur in pluribus aliis locis.

¹⁰³ Opinatur Pöhlacher (1,346,2): "Hodie forsitan nullus confessarius est qui omnes logicas consequentias probabiliorismi in praxi tribunalis paenitentiae

γ) Praeterea in utroque systemate probabiliorismi et acquiprobabilismi, et haud dissimiliter in compensationismo, locus est innumeris anxietatibus in discernenda probabilioritate vel acquiprobabilitate inter opiniones interdum tam firmiter hinc inde sustentatas, idque etiamsi liceat duci probabilioritate vel acquiprobabilitate extrinseca, cum ipsi doctores saepe litigent de gradu probabilitatis; quae anxietas in solo probabilismo vitatur, nam “oportet fateri hoc systema esse simplicissimum et clarissimum” 10°.

8) Haec difficultas practica dimetiendi gradum probabilitatis diversarum sententiarum generaret extra probabilismum magnam di(formitatem in legum observantia, non sine scandalo et detrimento disciplinae, et confessarios poneret in necessitate agendi cum dubio practice, sive exigentes quod tutius est quia ignorarent utrum sententia benigna esset acquiprobabilis vel probabilior, et sic imponentes onus incertum, sive permittentes quod fortasse esset illicitum.

272. Scholion 1. Praeter principium universale reflexum *lex dubia non obligat*, vel *lex incerta non potest certam inducere obligationem*, vel *obligatio obiectiva dubia est obligatio subiectiva nulla*, quo utuntur probabilistae ad demonstrandum et legitimandum proprium systema et ad ciformandum dictamen practicum certum de honestate actionum speculative dubiarum, sunt *quaedam axiomata complementaria*, sive in iure iam pridem usitata sive ex experientia mature hausta quae, per modum sive interpretationis legis sive praesumptionis applicata, adhibentur interdum vel ad dubium potissimum negativum removendum vel ad probabilismi applicationem expediendam et justificandam. Huiusmodi sunt, inter alia quae latius evolvuntur interdum¹⁾, principia particularia quae in dubiis negativis iuris a quibusdam invocantur ad solutionem dubii vel ut ducant ad dubium iuris, sicque ad probabilismum applicandum.

a) **Principium praesumptionis.** *In dubio standum est pro eo pro quo stat praesumptio*, iam apud veteres canonistas et moralistas in usu fuit, et iure quidem, quia praesumptio ex validis indiciis desumpta efficit moralem certitudinem alicuius termini donec contrarium firmitus probetur^{1W}.

Sic: «*) homo pius in quem incidat mera suspicio criminis, praesu-

rrthibrt. aut qui sequitur opinionem Billuartii dicentis (*De conscientia* diss.6 1.4): Si opinio paenitentis sit certo minus probabilis et eam ut talem agnoscat penitens, vclitque eam sequi, debet confessarius illi denegare absolutionem, tanquam indisposito, etiamsi dicat se esse probabilistam.” Rectius S. ALFOM-«ts «aeplus docuit non licere, ne confessario quidem, in alienis actionibus indicandis vel dirigendis, quemquain cogere ad sententiam suam derelinquendam nisi forte sit omnino et aperte improbabilis aut evidenter falsa. Cf. 1.3 tr. 5 n.6W; 1.6 tr.4 n.604.

M Pr Omhek, 1,342.

* Cf. v.gr. Lehmkuhl, T,197-201; Ferreres-Mondria, 1,97-101.

<< Ct. Vermeersch, 1,344.

mitur innocens, nain "delictinn non praesumitur sed probari debet", et "quilibet praesumitur bonus nisi probetur malus", et "in dubio favendum est reo"; /3) subditus qui dubitat de vi obligatoria alicuius mandati sui superioris debet obedire, quia praesumptio stat pro superiore, cuius auctoritas non labefactatur pro mero dubio subditi, interveniente praeterea et praesertim bono communi ad eam in casu sustinendam; 7) clericus maior qui solet tali hora recitare horas minores, si quadam die dubitat, utrum pro more recitaverit consuetam partem officii an mutaverit distributionem, stante dubio stare potest et ipse pro recitatione.

Igitur in omnibus istis casibus, ope principii praesumptionis, pervenitur ad dictamen ultimo-practicum certum, diversa tamen ratione pro diverso casu; nam in priore praesumptus reus et potest et debet absolvi ex iustitia, quin valeat crimen probabile ad illum damnandum, siquidem in contrario modo agendi certo admitteretur periculum iniustificatum probabilis iniustitiae; in altero casu ex obligatione providendi bono communi fulcitur praesumpta superioris competentia, et subicere se debet subditus mandato probabiliter legitimo, cui resistere posset deficiente motivo superiore adiectitio; In tertio potest omittere recitationem breviarii probabiliter iam semel recitati, quia legi probabiliter iam satisfecit.

b) **Principium valoris actus** quod exprimitur verbis *in dubio standum est pro valore actus* facile reducitur ad principium praesumptionis, et locum habet quando ponitur actus de cuius valore dubitatur propter dubiam aliquam circumstantiam substantialem. In tali casu principium applicatur pro libertate, quando non obstat iustitia vel bonum superius publicum religionis etc.; secus vero contra libertatem, v. gr. in matrimonio, ordine, professione religiosa. Sic in dubio circa valorem matrimonii, professionis religiosae, ordinis, standum est pro valore actus et obligatione inde profluente, exigente sic bono superiore absolute tutando sacramenti, religionis, communitatis.

273. Scholion 2. *Dubia negativa in particulari*, cum non fundent probabilem rationem ad prudenter dirigendum appetitum rationalem:

a) Quando una sola pars est negative dubia non consideratur, sive agatur de existentia sive de cessatione legis negative dubiae; quia rationes negativae opinionem contrariam relinquunt unice probabilem et potius moraliter certam, ideoque modum agendi determinantem sub praecepto, consilio etc., ita ut alias quis deobligatus a lege, alias obligatus ad legem se practice sentiat, secundum unam opinionem positivam tunc attendendam.

b) Quando utraque pars est negative dubia: «) Alii solutionem volunt ex applicatione *principii possessionis*, ut SanchezTM, Merkelbach (11,86) et ex parte Noldin (1,252), ita ut si quis dubitet num dies abstinence iam inceperit, interca lege abstinence non teneatur, Utique vero si dubitet utrum desierit an non; sed. principium possessionis plures non admittunt nisi in materia iustitiae, et frequenter impossibile erit determinare quis possideat lex an libertas, si cauce-

De matrimonio l.1 q.41 n.33.

(lendum sit aliquando legem dubiam possidere prae libertate nativa
 h) Alii, ut Laymann et iterum ex parte Noldin l. c., confugiunt ad principium *ufactum non praesumitur sed probari debet*, vel ad principium valoris praesumptivi actus aliaque similia, velut "in dubio iudicandum est ex communiter contingentibus¹; sed praesumptiones quae in his principiis latent, saepe difficulter aut nullatenus obvie statui possunt, cum frequenter non reliquantur irtidia factorum praesumptorum vel etiam nunquam extiterint, cumque facta ipsa, verbi gratia sitne hora vigesimacuarta an prima, vel feria quinta an sexta, incerta sint ex utraque parte, ideoque non sinant locum applicationi principii; 7) alii, ut Vermcersch (1,355), repetunt solutioncijn (t *metite legislatoris rationabiliter interpretata*, ex qua ducamur ad dubium positivum probabile de non existentia legis vel de non urgentia, in hunc fere modum: ubi agitur de lege *humana mere prohibente* et nulla intercedit obligatio iustitiae vel caritatis urgens ad praecavendum periculum erroris materialis, v. gr. in ieiunio eucharistico vel ecclesiastico, prudenter quis se reputat liberum ab observanda lege dubia, praesumens legislatorem in benigniorem partem inclinari; ubi agitur de lege aliqua etiam divina *Positive implenda*, vel de *condicione positiva* ad aliquod officium vel usum praescripta, v. gr. de tempore apto ad divinum officium persolvendum, de aetate ad ordinationem requisita etc., excusso dubio negativo sub quo non posset actus ille poni, probabilis saltem opinio debet haberi de adimplentione legis vel de verificatione condicionis in modo agendi electo, id enim requirit bonum commune cui legislator mentem suam aptare censendus est; ubi denique, legislator vult subditos obligare solum *interveniente aliqua condicione*, hi non obligantur nisi positive eis constet de verificatione condicionis. Sed si rationabilis mentis legislatoris interpretatio ad has inducit conclusiones, nonne radicalis solutio invenietur in ipsa natura legis qua talis? Ideo, 8) rectius Lanza (1,391) quaestionem solvendam putat attenta ipsius legis natura, sequenti ratione: quotiescumque adest absoluta obligatio finem aliquem obtinendi, pars tutior eligenda est, cum fini certo obtinendo medium incertum non aptetur; quando lex aliquid positive implendum certo praecipit vel positivam condicionem exigit ut aliquid permittat, opus est ut tali legi meliori quo fieri poterit modo satisfiat, condiciones requisitas positive adimplendo; si, denique, lex aliquid vetat sub determinatis condicionibus, stante dubio negativo de earum verificatione, lex non urget.

274. Unde concludes: 1. Qui negative dubitat utrum lex aliqua lata sit, vel utrum lex certo lata cessaverit, vel utrum officium divinum, sicut habet de more, hodie quoque, nullo speciali impedimento occurrente persolverit, liber est in primo et tertio casu a qualibet obligatione, non autem in secundo, quia libertati in illis, obligationi in isto nulla seria ratio obsistit; similiter exurgente dubio negativo circa contritionem sufficienter praemissam confessioni, circa intentionem in administratione sacramentorum etc., non tenetur sic dubitans ad quidquain supplendum vel reficiendum.

2. In dubio negativo de collatione baptismi, de applicatione

» *Theol. mor.* 1.5 tr.1 c.5 n.36.

missae ad determinatam intentionem obligatoriam, de solutione debiti certi etc., actus sic dubii iterari debent.

3. Licet communicare mane ei qui negative dubitat utrum necne post mediam noctem comederit vel biberit aliquid, quia in lege mere prohibente, absque ullo periculo violandae iustitiae vel caritatis propter errorem materiale, dubium facti efficit ut ipsa obligatio sit dubia^{lll}. Similiter licet edere carnes, in iisdem dubii adiunctis, ei qui dubitat utrum sit foris quinta an sexta; obligatio enim abstinendi a carnibus tali die est ipsi incerta.

4. Non licet inire matrimonium vel suscipere ordines sacros sub dubio mere negativo num actus iure requisita habeatur; nam exigente bono communi ut soli idonei ad ordines accedant vel matrimonium celebrent, et religione praescribente ut sacramenta per se non exponantur nullitati, condiciones ad haec positive requisitae probabili saltem ratione demonstrandae sunt.

ARTICULUS II

De recto usu probabilismi

Summa rerum dicendarum. Ex ordine exponemus *asseqtlibililalem indicii* probabilis, *aestimationem probabilitatis* sive extrinsecae sive intrinsecae, *modum agendi* confessori, *usum* denique diversarum probabilitatum, sive quoad oppositas sententias sive quoad diversam temporum supputationem.

275. I. Pervius est omnibus usus probabilismi,^{cio} nemo sit qui non possit, sive propria discretione sive saltem aliena auctoritate, iudicium probabile efformare de practica honestate cuiusvis actionis. Vel in ipsis casibus particularibus a moralistis non discussis poterit vir timoratus et doctus, ex analogia doctrinae, solutionem probabilem eruere, indoctus autem nonnam prudentem facile a peritioribus obtinere. Magis in particulari:

d) Indocti in theologia morali plerumque auctoritate aliena duci debent, nominatim confessori aliusve sacerdotis quem noverint probum ac prudentem, cuius indicio simpliciter acquiescere possunt, alios ulterius non consulendo, nisi causam habeant positivam suspicandi illum in determinatis argumentis parum esse versatum et insuper temerario ausu

Ul "Nec damnandus est qui, in illo dubio siti vel fame invitatus, comedit vel bibit. Si morale medium habuerit cognoscendi horam, investigationem negligere honeste non posset nisi renuntiando communioni. Postquam autem hoc Sincere fecerit, i.e. renuntiaverit communioni, si deinde ratio vel devotio speciali* illi communionem suadeat, accessu ad s. mensam prohibendus non videtur. (Vxumeersch, 1,355,1.)

res proprio iudicio solvere. Quodsi plures probos et doctos consuluerint, ut eis licitum est etiam ad quaerendam mitigationem alicuius normae sibi ab aliquo impositae, et contrarias a diversis solutiones habuerit, propria auctoritate possunt aestimare rem esse positive dubiam et sibi liberam optionem relinqui.

b) *Sacerdotes ordinarii*, parochi et confessoriis studiis non dediti, sequi possunt auctoritatem theologorum probatorum, quin ipsorum intrinsecas rationes perscrutent; imo interdum vel uni auctori fidere possunt, qui in aliqua quaestione particulari examinanda praecelluerit sub oculis Ecclesiae¹¹² vel in tota theologia morali fuerit probatissimus, ut de S. Alfonso declaratum est ¹¹³, solo eo facto ducti quod determinatam opinionem ut probabilem defenderit, nisi per ulteriorem legem, decretum, declarationem talis probabilitas evacuata fuerit; in universum possunt etiam testimonio unius prudentis et probati scriptoris fidere, si opinionem aliquam ut extrinsece probabilem referat, nulla stante suspitione positiva erroris vel temeritatis talis relationis.

c) *Docti ipsi theologi*, non tenentur omnia per se ipsos examinare, sed acquiescere possunt sententiae aliorum doctorum; imo expedit ut, saltem in rebus gravioribus, non adeo proprio iudicio indulgant, ut aliorum opiniones non consultant¹¹⁴.

Unde concludes: Quando aliqua doctrina olim disputata et utrimque probabilis, sive decretis auctoritative datis sive etiam studiis probatis doctorum in determinatum sensum plena vel sufficienti ratione demonstrata fuerit, fit ut contraria sententia non amplius existât probabilis et derelinquenda sit, etiamsi olim a magnis auctoribus fuerit sustentata; ita v. gr. certo incurrit excommunicationem specialissime reservatam sacerdos qui fingit absolvere complicem, sic decernente c.2367 contra opinionem olim ipsi S. Alfonso probabilem¹¹⁵; nec fortasse sufficienti probabilitate intrinseca gaudet amplius sententia eximens probabiliter ab iniustitia

¹¹² “Quoties nempe auctor est omni exceptione maior, i.e. valde peritus iuris cum naturalis tum positivi, qui praeterea firmis ac validis rationibus consueverit conclusiones suas roborare, qui ventatis potius quam novitatis censeatur amator, et demum qui aliorum argumenta plane discussit et infirmaverit”.
BauwinPalmeri, *th. mor.* I tr.2 n.186.

¹¹³ Cf. n.4, III, c: ASS 1 (1865/6) 497-501.

¹¹⁴ Mirum videtur quod Peixador, *λ· iudiciv consc. rectae* 85.131 vel hanc utilitatem simul cum indole scientifica renuere velit probabilisme, dum perviam censet applicationem suae theoriae prudentiae Christianae quatenus contradistinctae a probabilismo.

¹¹⁵ *ThcoL mor.* 1.6 n.556.

sacerdotem qui, dum onus missarum celebrandarum aliis transmitteret, partem stipendii sibi retineret”.

276. II. Iudiciuni de probabilitate sive intrinseca sive extrinseca alicuius opinionis, iuxta quam aliquid licitum vel tutum pronuntiatur, non semper omnibus est pervium, sed multi debent fidere aliorum testimonio. Nimirum:

a) De intrinseca probabilitate alicuius sententiae soli periti, in ea quaestione versati, possunt ferre sententiam, cum ad hoc examen rationum et difficultatum exigatur, quod in interpretandis legibus vel ipsi theologi non possunt saepe facere absque auxilio iurisperitorum.

b) De extrinseca probabilitate quilibet mediocriter doctus valet indicare cum, intellecto statu quaestionis, possit examinare num quinque vel sex auctores boni nominis ab invicem independentes, imo, interdum vel unus solus in re praestantissimus, quaestionem propositam habuerint ut acceptabilem ex rationibus sibi probatis, nec aliis argumentis convincentibus infirmatis 117.

Sed cum probabilitas extrinseca ex praesumptione intrinsecorum argumentorum repetatur, nam auctores non sunt legislatores, evenire potest ut eo facilius doctior probabilitatem sententiae prudentis et docti theologi concludere deducat, quo noverit rem in se esse abstrusiorum et difficiliorem, cumque argumenta hinc inde diligenter considerasse, sicut evenire potest ut praecise doctiores circa extrinsecam probabilitatem alicuius sententiae serio dubitent, quatenus perspiciant eius patronos infirmis innixos fuisse argumentis internis.

Notandum vero est in legibus humanis, in quibus legislatores ipsi sinunt vel commendant interpretationes probatorum auctorum, evenire ut quis possit sequi eorum sententiam, etiamsi illam noverit rationibus internis haud esse revera fundatam, et insuper ut post aliquod tempus recepta opinio, intrinsece forte parum consistens, sit usualis interpretatio, limitans vel amplificans legem iuxta effatum iuris in c.29 receptum, “consuetudo est optima legum interpres”. Frustra tunc ex monumentis demonstraretur genuinum sensum legis fuisse diversum; nam ipse codex c.6,2° vult ut “canones qui ius vetus ex integro referunt, ex receptis apud probatos auctores interpretationibus aestimentur”, ideoque maneret verbi gratia probabilis iurisdictio sacerdotis in peccata complicitis alia a pecca-

“* Ratio enim dubitandi a Suarez indicata (f>r missae sacrificio d.S6 sect.3 n.7) a S. Alfonso (1.6 n.322) iam bene impugnata, definitiva, ut nobis videtur, explosa fuit in disertatione P. Axi 'vT, Dr laesione mstitae commutaMve^n missae manualis stipendio alteri celebranti dato (Prato 1914). Ct. tamen Sal Terrae 17 (1947) 780.
Ci. Nouhn-Schwtt, 1,236; Tavo^εκκv, Π,440 b.

ω cojnplitatis, licet aliquis demonstraret ex primitivis documentis totam jurisdictionem tali sacerdoti complici fuisse sublatam, et non eam solam quae esset circa peccatum complicitatis; nam, ut dixi, legislator admittit benigniorem interpretationem, et jurisdictionem forte deficientem supplet.

277. **III. Confescarius:** a) Nequit imponere obligationem strictam secundum propriam sententiam, si de ea non certo constet, et potius in opiniones benigniores propendat, nisi creent periculum peccati formalis, ut facile eveniet in materia luxuriae, scandali, damni pro tertio; quodsi aliquando propriam opinionem imponat in re controversa, male aget, sed adhuc non tenebitur ad reparanda damna quae exinde paenitenti obveniant, cum consilium a se impositum non certo fuerit causa damni realiter iniusti, si sententia contraria non proponatur communiter ut practice sequenda.

b) Debet absolvere ex iustitia paenitentem aliunde rite dispositum, qui renuat admittere opinionem quam confessants tenet ut unice veram et amplectatur contrariam, dummodo haec sit aliis vere probabilis, sustentata a probatis auctoribus; nam index dispositionis paenitentis, non opinionum eiusdem, constituitur confessarius¹¹⁸. Imo, aliquando potest et tenetur absolvere paenitentem bona fide adhaerentem sententiae improbabili, si secundum regulas prudentiae pastoralis non potest monere illum de suo errore; secus autem, si debet monere, et monitum videt in re gravi persistentem in adhaesione ad sententiam vere improbabilem.

ei Potest pandere paenitenti sententias aliis probabiles, etsi sibi videantur improbabiles, non quidem consulens ut secundum eas procedat quatenus sibi persuasum sit de earum falsitate, sed pro rerum condicione insinuans cssc auctores et confessarios cas permittentes, quorum iudicio stare possit pacnitens, ipsumque absolvere amplectentem tales opiniones quae confessario videantur improbabiles.

278. **IV. Usus probabilitatum oppositarum,** quae simul vere probabiles sint ob rationes graves in quibus quaeque earum fundetur, salva semper tamen relictata efficacitate legis ef cauto iurc tertiae personae:

Neque in hoc habetur ullus favor vel approbatio erga talem opinionem cootrarixn. «iqiudem tota ratio absolutionis impertiendae stat in eo quod paenitenti non indisposjtio absolutio dari debet. Hinc etiam confessarius qui habeat undatum non manifestandi ne indirectam quidem approbationem ullam deternatae sentfn.tiae, pqte^t nilplonpnus abftclvere paenitentem qui secundum, cm,doctrinam procedat, quatenus et doctrina sit vere probabilis aliis quibus Utri'possit paonitens, et hic pon sit in proximo periculo graviter peccandi.

) *Licitus* est in casibus numerice distinctis, etiamsi specificè convenient, successive et in sensu diviso, scandalo semper vitato; nam nulla inter oppositas eas opiniones revera apparet cum veritate obiectiva coniuncta, et utraque ex supposito vere et solide probabilis est.

) *Illicitus* est in actu moraliter uno, cum quaestio est de una eademque re in individuo; nam in tali casu obligatio aliqua aut aliquod ius certo violaretur, etsi ignotum fuerit quodnam.

c) *Applicatur* ad computationes probabiles diversas unius eiusdemque temporis in ordine ad actiones quae intra determinatum tempus perficiendae sunt, ita ut in diversis legibus quae observandae sunt eodem actu vel saltem eodem momento locus videatur esse probabilismo applicando, semper atque agatur de actionibus formaliter diversis absque intrinseca connexionione, et evitetur vel corrigatur propositum agendi in praeiudicium praecepti, i. e. tali modo ut lex aliqua certo violetur.

279. Unde concludes: 1. Licet, pro arbitrio et utilitate determinantis, ex duobus testamentis informibus aliud admittere quia probabiliter λ -alcat in conscientia secundum legem naturalem, aliud impetere quia probabiliter invalidum sit ex dispositione legis positivae; nam plene distincta sunt inter se ea testamenta, et binae optiones nullo vinculo inter se coniunguntur atque separatim honestae sunt; attendendum est autem in particularibus ad scandalum, et a iudice cui copia fiat applicandi sive ius naturale sive humanum observanda est jurisprudentia quae sit in usu. Non licet autem circa unum idemque testamentum contrarias sententias ita applicare, ut secundum ius naturale testamentum habeatur v. gr. validum quoad dispositiones in quibus non agitur de legatis, et secundum ius civile habeatur invalidum v. gr. quoad legata; nam catenus heres valet testamenti bona accipere, quatenus onera quoque accipiat ex eodem titulo determinata, unde testamentum aut totum valet pro eo aut totum corrui.

2. Licet confessario contradictoria respondere sine contradictione duobus paenitentibus consulentibus circa idem testamentum, quorum alter quaerat num sibi liceat retinere hereditatem ex testamento informi, alter num possit impetere illud testamentum ut ipse succedat ab intestato. Utrique potest respondere affirmative, innixus pro primo in voluntate testatoris, pro altero in beneficio legis.

3. Non licet iciunanti mane plenam refectionem sumere, quod probabiliter hora non pertinet ad substantiam iciunii, et circa vespere iterum laute prandere, quia probabiliter prandio matutino iciunium violatum fuerit; nam catenus potuit plenam refectionem mane sumere, quatenus serio renuntiaverit plenae alteri refectioni

tela illa die, stante lege certa de unica plena refectione in die iunii permissa. Similiter non licet, secundum plerosque, sacerdoti sequenti mane celebraturo vel fidei communicaturo laute cenare in die ieiunii quia iuxta discrepantiam horologiorum probabiliter hora duodecima elapsa et nondum elapsa sit; nam ea agendi ratione legem ieiunii aut ecclesiastici aut eucharistici certo violaret. Attamen, si quis renuntians communioni vel celebrationi laute cenaverit, quia diem priorem putaverit elapsum, et postea detexerit nondum fuisse elapsum, posset, detecto errore, missam celebrare; imo etiam si utens probabilitate utraque simul sibi proposuerit cenare et celebrare aut communicare, probabiliter liceret ei communio vel missa postquam pacitucrit de tali proposito communicandi vel celebrandi non obstante cena, quia revera probabiliter plane ieiunus est in illa die. At contra Vermccrsch (1,351) existimamus eum non posse utrumque sibi simul proponere, cenam sci. U missam vel communionem, quia etsi agatur de actionibus distinctis, quibus distinctae probabilitates applicari per se posse videantur, in tali proposito implicite videtur resolutio contineri violandi aliquam legem, cum nullum sit temporis spatium inter diem ieiunii ecclesiastici et tempus ieiunii eucharistici.

280. V. Optio temporis iuxta concessionem canonis 33 § 1 oblata quoad privatam missae celebrationem et divinum officium privatum, quoad sacram communionem et legem ieiunii et abstinentiae¹”, propter quandam analogiam hic venit indicanda.

Principium est hoc: *Licet eligere diversas temporis supputationes*, salva semper manente legis efficacitate, pro actionibus formaliter diversis¹², i. e. ita inter se independentibus, ut sub nullo aspectu considerari debeant ut quid unum et intrinsece inter se coniunctae, non modo quando agitur de actibus materialiter diversis, qui respondent legibus pariter diversis, v. gr. comedo quia transiit dies legalis et recito postea breviarium quia adhuc versor in die solari, sed etiam quando agitur de diversis legibus per diversos actus eodem tempore adimplendis vel de uno eodemque actu respondente diversis legibus, modo hae leges ex se et de iure sint invicem independentes fundentque obligationes diversas, v. gr. ceno quia sum in die sabbati legalis quoad ieiunium ecclesiasticum, et communionem accipio sequenti mane quia quoad ieiunium eucharisticum eram in die veneris solaris quando cenavi; nam etsi praecepta haec diversa¹² confluant urgeant-

• Minus probabilis videtur sententia quorundam, ut F. Rkcatillo, *Institutiones iuris canonici* 1,130, qui eandem optionem extendendam censent ad indulgentias et requiem festivam.

CIC 39 (1947) 375.

Praecepta sunt diversa quia conceptum formalem habent plane diversum, sci. unicam comestionem plenam in die ieiunii, et plenam abstinentiam a cibo et potu in die communionis ante communionem.

que eodem momento, connexionem habent mere materialiter et extrinsece, et in actu illo complexo salva revera manet observantia cujusque praecepti concurrentis, cum Ecclesia non decernat tibi dici quoad observantiam ieiunii ecclesiastici necessario succedere immediate initium sequentis diei quoad observantiam ieiunii eucharistici, et nulla adsit contradictio in hoc, quia non affirmatur simul et negatur aliquid de eadem re sub eodem respectu, sed affirmatur diem unum esse absolutum secundum unam computationem, ideoque licere iam edere, et non esse absolutum secundum aliam computationem, ideoque licere sequenti mane communicare ei qui modo comedit, tanquam ieiuno.

281. Unde concludes: 1. Licet media nocte legali edere carnes quia feria sexta secundum illam computationem iari tibi tu acta, et sequenti mane communicare quia secundum horam celarem esus ille carnis evenit pridie, ac consequenter plane abstinentia naturalis servata est in die solari sabbati.

2. Licet laute edere cibos esuriales hora duodecima legali, quia diem ieiunii quis incepturus sit demum post horam secundum supputationem solarem, et post 24 horas edere carnes in collatione vespertina, quia manente adhuc die ieiunii, lex abstinentiae non urgeat, nam lex ieiunii et abstinentiae videntur formaliter diversae. At vero non licet post mediani noctem solarem celebrare binas missas, secus permissas in Nativitate Domini, sacerdoti qui missam primam celebravit immediate post mediam noctem legalem et distractus ablutiones deglutivit, cum tres missae materialiter quidem diversae sint sed formaliter unam actionem efficiant, eidemque legi ieiunii naturalis ac proinde eidem supputationi temporis subiciantur (CIC 39 1947 375).

3. Licet die sabbati hora duodecima nocturna legali interrompere ieiunium ecclesiasticum et plenam refectionem per horam integram usque ad mediam noctem solarem sumere, quia dies transacta est, sequenti tamen mane communicare quia in illo die solari ieiunium eucharisticum, ad communicandum requisitum, omnino servatum est. Non vero licet ieiunium ecclesiasticum incipere hora solari et absolvere post 22 vel 23 horas secundum horam legalem, nam dies quaelibet constat 24 horis continuo supputatis a media nocte ad mediam noctem; nec per quadragesimam inter diem veneris et sabbati in illa hora communi quam diximus plenam refectionem sumere, quasi extra diem ieiunii, nam inter mediam noctem iovis et in mediam noctem sabbati certo nullum momentum est in qualibet temporis supputatione subtractum a lege ieiunii ecclesiastici.

282. In praxi confessarius non potest denegare absolutionem, tanquam indisposito, paenitenti qui vult agere secundum sententiam vere probabilem, etsi contrariam opinioni personali confessarii, etiamsi haec sit probabilior, ut tradit S. Alfonsus cum sen-

tentia quam communem et sequendam vocat contra paucos antiquiores, ut **Billuart**¹²; quia, ut dictum est, confessarius non constituitur index opinionum sed dispositionis paenitentis. Porro dispositio recta paenitentis ad absolutionem est in vera contritione de peccato commisso cum proposito non peccandi de cetero; et paenitens, aut non peccavit aut non tenetur accusare peccata mere probabilia, nec tenetur adhaerere opinioni confessarii magis quam iudicio aequae aestimabili aliorum confessorum,¹³a.

¹²» Cf. n.271 nota 105.

¹³ Cf. n.277 nota 118.

PARS ALTERA

De conscientia habituali

S. Alfonsos, l.1 tr.1 nn.10-19; Noble, *La conscience morale* II (Paris 1923); A. Gemelli, *De scrupulis* (Florentia 1931); Eymiev, *La obsesUn y cl cscrupulo* (Barcelona 1937); P. Raymond, *Guia de nerviosos y escrupulosos* (Barcelona 1913); Gearon, *Los csciûpulos. Palabras de consudo* (Barcelona 1931); Natale Turco, *Il trattamento morale dello scrupulo c delPossessione morbosa* (Turin 1919); Dubois, *L'ange conducteur des âmes scrupuleuses ou craintivft* (Brujas 1931); Duffner, *Pour consoler et guérir les scrupuleux*: NouvRcvTh 59 (1932) 804-814; 926-950; 60 (1933) 357-359.

283. Aggredimur iam descriptionem illorum statuum animi habitualium ex quibus oriuntur iudicia conscientiae actualis determinatae indolis, in quibus proprissime consistit conscientia. Tamen moralistae de illa dispositione habituali, quae improprie venit nomine conscientiae, passim verba faciunt, loquentes de conscientia tenera, laxa, scrupulosa, perplexa, et eorum considerationes de his statibus animorum maxime necessariae sunt pro animorum directione in ministerio pastoralis.

Unde breviter aliqua nobis quoque utiliora expedienda visa sunt, agendo summatim de conscientia tenera, laxa, perplexa, quarum notiones et principia fundamentalia indicabimus (c.1), et paulo latius de conscientia scrupulosa (c.2)¹

CAPUT I

De conscientia tenera, laxa, perplexa

Lanza, 1,401-417; Loiano-Grizzana, 1,292-303; Nomhn-Sciimit t. 1,213-21°; Prümmer, 1,314-323; Tanquerev, 11,445-459; VermkersCh, 1,356-369; Es mîiis-Mondria, 1,59-66.

§ 1. *De conscientia tenera*

284. I. CONSCIENTIA TENERA seu timorata ea dicitur *quae de honestate vel inhonestate actionum habitua-*

¹ Recte quidem notat Lanza, 1,401 saepe commisceri in hoc tractatu nota^{*} conscientiae praeius dictae seu habitus *indicandi* et conscientiositatis seu habitus *agendi*. Sed pro fine practico istius tractationis simplicitati confert hanc commixtio rerum intime connexarum, nec ullus error funestus imminet ex non accurata distinctione diversarum formalitatum. Unde nos quoque usui morem gerimus.

Hier rede pronuntiat, atque actiones peractas pro earum merito vel laudat vel carpit, et quidem ita ut vel leves etiam et deliciores rationes honestatis aut inhonestatis percipiat in agendo et experiatur post actum.

285. II. Differt a rigida seu stricta, quae severius de obligationibus indicat, absque sensu debitae interpretationis legum et epikeiae.

286. II. Principium: *Conscientia tenera et timorata omnino approbanda est et fovenda*, utpote quae totaliter procedit secundum veritatem, suis indiciis et incitamenti fons est bonitatis moralis exquisitoris et frequentis actionis voluntatis in bonis operibus, ad exactam et accuratam statum supremi iudicis proprius adducit, et conscientiam sic timorate agentem, absque angustia tamen, vi spirituali roborat, quiete pacificat, ineffabili laetitia perfundit.

Periculum, tamen, vitare debet ne quodam minimismo spirituali et egocentrismo angustetur, nimis attenta ad singulares actiones personales, et concentrata in propriis negotiis et responsabilitatibus individualibus expediendis. Hinc, optandum est amicabile consortium conscientiae tenerae cum conscientia lata. Cf. n.289.

287. In praxi dotes ingenitae tam intellectus ad veras et accuratas rationes perspicaciter apprehendendas, quam voluntatis ad imperandas vel prohibendas actiones etiam exquisitoris bonitatis vel levioris malitiae, promovendae sunt per studium veritatis ac sinceritatis, per profundiores considerationes veritatum fundamentalium, quales sunt omnimoda nostra dependentia a Deo Creatore et summo Benefactore, ineffabilis Christi caritas erga nos, mira assistentia et dispositio Spiritus Sancti ad nos omni decore spirituali decorandos, per fugam cuiuslibet peccati, per fidelitatem in arcendis tentationibus, per humilem orationem qua deprecemur cum Psalmista: Cor mundum crea in me Deus! (Ps. 50,12).

§ 2. *De conscientia laxa*

288. I. CONSCIENTIA LAXA ea dicitur *quae propter vanas rationes, ut tales sufficienter cognitae vel vehementer suspicatae, putat licitam esse actionem quae illicita est, rei leviter illicitam eam quae sub gravi vetatur*. Eius igitur est, posita habituali dispositione ad libertatem plus aequo extendendam, absque sufficienti ratione indicium ferre in favorem libertatis, vel ad legem vitandam vel ad minuendam culpae gravitatem.

289. II. Differt a conscientia *lata*, quae casus et normas particulares scit recte aestimare in coniunctione cum principiis generalioribus et dependenter ab eis, quin absorbeatur et angustietur normis particularibus impredientibus sanam libertatem et convenientem subordinationem valorum moralium. Christus Dominus eos increpavit qui pharisaice scandalizabantur de transgressione requiei sabbaticae (Mt 62,1-

290. III. Dividitur: 1. ***Ratione actus*** in: antecedentem, si de actione ponenda iudical sine fundamento sufficienti esse licitam, vel saltem non esse peccatum grave; consequentem, si post actionem positam sibi persuadet illam caruisse malitia saltem gravi, ob praetextatam futili ratione honestatem obiecti, deficientem attentionem, imperfectum consensum.

2. ***Ratione extensionis*** in: generalem vel particularem, prout in nullis vel paucis rebus dirigatur laxis iudiciis.

Praeterea supra vidimus (n.227, 5, a) ab hoc conceptu conscientiae simpliciter laxae distingui ulterius conscientiam *pharisaicam* et *cauteriatam*.

291. IV. Causae conscientiae laxae praecipuae numerantur: passiones inordinatae rectum iudicium perturbantes, habitus peccandi, prava educatio a religiositate aliena, familiaritas cum sceleratis, vita vitiosa inluxui gratiae internae subtracta, omissio orationis, animi tepor, temporalium rerum sollicitudo. Inde, ergo, effectus facile supponendi et valde periculosi, quales sunt caecitas mentis, durities cordis ac consequenter discrimen salutis aeternae. Quibus remedia opponenda sunt orationis frequentis, remotionis impedimentorum, reflexionis et examinis conscientiae, praesertim in ambiente propitio exercitiorum spiritualium 2.

291. V. Principia 1. *Conscientia laxa quae scienter retinetur, acquiparanda est conscientiae vincibiliter erroneae et el dubiae*, et secundum eadem principia indicanda est. Quare qui conscientiam sequitur, huius laxitatis actu conscius, temere se exponit periculo peccandi, sive quia confusam peccati cognitionem habet, sive quia obligationem cognoscit deponendi talem conscientiam ad agendum; ideoque peccat pariter ac si ageret conscientia hic et nunc vincibiliter et cui

» Cf. PutMMKR, 1,315; Tanquarky, 11,446-418.

pabiliter erronea, graviter saltem cum videt gravem obligationem inquirendi aut peccati gravis periculum, imo secundum quandam sententiam superius (n.238) relatam et minus probatam, semper ac pro sua conscientia non iudicat periculum adesse leviter tantum peccandi; unde, exorto dubio, diligentius quam reliqui homines non laxi rem inquirere debet, et cavere ne inanibus argumentis rem decidat. Quodsi nesciat se esse laxae conscientiae, a peccato excusabitur propter ignorantiam; imo, qui scit se esse laxae conscientiae, sed neque malitiam actus neque obligationem investigandi, ne in contumso quidem advertit, pariter a peccato excusatur.

L. Laxus qui de actionis peractae moralitate dubitet, in severiorem partem inclinari debet in indicando; siquidem ex ordinarie sibi contingentibus sufficienti certitudine morali cognoscit rem sibi dubie gravem vel illicitam, in se certo esse talem.

3. *Obligatio reformandi conscientiam laxam*, eam corrigendo ope reflexionis, maioris considerationis, pietatis, orationis, etc., *est objective gravis*, propter grave damnum cui secus patet via; nam in conscientia antecedente latet summum periculum peccandi; in consequente, vero, summa difficultas conversionis post peccatum. Unde in universum, exorto dubio, persona laxae conscientiae diligentius quam ceteri investigare debet.

292. In praxi confessarius serio moneat paenitentes laxos de damnis sui status, in quo indicia practica saepe inspirantur non in desiderio honeste agendi, sed in voluntate passionibus indulgendi; severius iudicet de actibus accusatis in confessione ut dubiis, quia nisi fuissent graviora, non turbassent animum huius paenitentis; nec permittat per se ut in dubio talis paenitens accedat ad communionem absque confessione. Remedia autem suggerat efficacia, potissimum ferventes orationes et assiduam meditationem, confessionem sacramentalem frequentem apud sapientem directorem, remotionem causarum quae induxerunt conscientiam laxam.

§ 3. *De conscientia perplexa*

293. I. CONSCIENTIA PERPLEXA ea dicitur quae, propter morbosam meticulositatem habitualement, peccatum timet in utroque extremo sibi repraesentato, sive sci. ponat actum sive illum omittat, v. gr. in festo praecepti timet offendere religioni si omittat missam, et pietati et caritati si derelin-

quat aegrotum curis indigentem, ut praecepto dominicali satisfaciat.

294. II. Principia. 1. *Conscientia perplexa qua talis*, quia in utroque termino timet peccatum, *non potest esse norma agendi in casibus concretis*, sed ex aliis principiis normam rectam repetere debet; et quidem: a) si *removere potest* perplexitatem inquisitione vel interrogatione, tenetur inquirere vel interrogare usque dum perveniat ad conscientiam rectam, interim actionem dubiam suspendendo; ð) si *nequit ULLO modo removere* perplexitatem: a) et actionem *non potest omittere sine proportionate incommodo*, rea fiet peccati de cuius malitia prudentem suspicionem habet, nisi ope alicuius principii reflexi, ut “nemo potest adigi ad peccandum” vel “lex non obligat cum tanto incommodo”, saltem tacite perveniat ad dictamen certum; “non enim cogitur physica necessitate ad agendum sed tantum morali necessitate, cuius tamen vim excusandi a peccato ipse non percipit”³; fi) et actionem *nullo pacto potest omittere*, sed alterutrum agere tenetur, eligat quod sibi minus malum videbitur, reverendo magis legem naturalem quam divinam positivam, divinam quam humanam, virtutem theologalem quam moralem etc., et non peccabit quia nemo cogitur ad peccandum. Quodsi discernere nesciat quid sit minus malum, eligat alterutrum et immunis erit a peccato saltem in actu (fortasse non in causa, si actualis ignorantia in causa fuit vincibilis et culpabilis), deficiente etiam in hoc casu libertate morali quae est praerequisitum necessarium ad peccatum³.

2. *Si agit absque inquisitione, peccat* et quidem graviter si in termino electo existimat probabiliter grave peccatum latere; pariter videtur graviter peccare illuni qui, necessitatus ad eligendum alterutrum, eligit terminum qui sibi notabiliter maius malum videtur quam alius, cum persistat obligatio evitandi malum quatenus vitari possit. Si vero extremum eligat quod sibi paulo gravius quam aliud videatur, leviter in hoc peccabit⁴.

295. **In praxi** quia conscientia perplexa saepe coniuncta est cum scrupulosa, applicandae praesertim erunt nonnae mox dandae de scrupulis; sed semper iuvabit mentem illustrare et animum

* Lanza, 1,362,2.

⁴ Sic post S. Alfonsum (1.1 tr.1 c.10) communiter AA. Haec vera sunt etiam si quis falso existimaret se peccasse, nam illa existimatio esset mere speculativa, non practice ipsam actionem ulla ratione attingens. Cf. Lanza, I,It.:

confortare, ne fucatis rationibus perturbetur et serenitatem ad discernenda argumenta amittat. In indicandis actionibus agentis sub conscientia perplexa, confessarius mitius indicare debet generatim, et vix reatum gravem supponere, propter imperfectionem actus humani in talibus adiunctis.

CAPUT II

De conscientia escrupulosa

Summa rerum dicendarum. *Post conceptum et divisionem describuntur natura, notae, signa, causae, damna, principia generalia, remedia et praxis pastoralis. Sequuntur duo scholia, alterum de forma secundariis conscientiae, alterum de eiusdem educatione.*

296. I. CONSCIENTIA SCRUPULOSA, a scrupulo seu lapillo difficultante incessum, qui metaphorice est timor peccati ex inani apprehensione ortus, est ea *quae ex inani-bus et insufficientibus motivis timet aliquem actum ponendum vel positum fore vel fuisse illicitum et peccaminosum.*

297. II. Differt: a conscientia: a) TENERA, quae refugit omnia etiam minima et levissima peccata ex fidelitate divinae gratiae et desiderio perfectionis, dum conscientia scrupulosa afficitur timore infundato peccati, saepe in concreta aliqua materia dum in aliis laxius fortasse procedit; imo, interdum etiam in re quae est obiectum scrupulorum, a nimia cura ad peccatum quasi ex desperatione transit;

b) Erronea, quae habet indicium falsum quidem sed firmum, dum scrupulosus quadam phobia laborat ex qua indesinenter inducitur ad examinandam honestatem suarum actionum sive praeteritarum sive futurarum, quin perveniat ad aliquod iudicium stabile, sed impellatur ad iterum iterumque renovandum examen et tandem ad agendum sub anxietate quod procedat contra conscientiam.

298. III. Dividitur: 1. **Ratione actus** in: a) Antecedentem, si morbida illa et infundata sollicitudine angitur quoad actus futuros; b) consequentem, si actibus praeteritis occupata, perturbatur timore peccatorum forte commissorum;

Ratione extensionis in: a) generalem, si in omni fere materia talis invenitur; b) particularem, si in paucis ac

singularibus materiis eo modo angitur, dum in aliis normali vel etiam laxo iudicio regitur;

Ratione originis in: *a)* *Ingenitam*, quae hereditate et dispositione temperamental! praeparatur; *b)* *adquisitam*, quae institutioni, conversationi cum scrupulosis, accidentali commotioni debetur.

299. IV, Natura conscientiae scrupulosae in hoc consistere videtur:

a) *Negative*, non est recta sed erronea, unde aliquando licebit contra eam agere, ut infra dicemus; neque sensu proprio vere est dubia, quia ad dubium requiritur aliqua ratio saltem subjective ponderosa impediens assensum, dum scrupulosus afficitur inani timore quem suboscure cognoscit ut talem circa rem vel actionem, licet sine luciditate considerata; unde iterum aliquando licebit agere contra conscientiam scrupulosam, ut infra dicemus.

b) *Positive*, conscientia scrupulosa detinetur formidine seu iudicio aliquo non fumo cum timore coniuncto ne in actione lateat peccatum, et quidem tali formidine quam, ut innuebamus, sive ex propria scientia sive ex aliorum auctoritate aliquo modo cognoscit esse inanem, etsi non valeat eam affective omnino spernere; unde scrupulosus agens non abstante dictamine conscientiae scrupulosae contrario, potest non peccare, si animadvertat se non habere dubium practicum sed inanem suspensionem.

300. V. Notae scrupulosi aliae desumuntur ex parte intellectus aliae ex parte voluntatis:

a) *Intellectus* in percipiendis rebus quae ad sphaeram scrupulorum pertinent, coarctatur ad certa tantum momenta actionum positivarum vel ponendarum, cisque dumtaxat considerandis affigitur, non tam per ratiocinationem discursivam quam per vividam sed superficiale apprehensionem et dolorosam ruminationem, omissis aliis pariter considerandis, quibus priora illa momenta illustrarentur; insuper momenta illa exaggerata et saepe ridicula aestimatione ponderat, additis non raro momentis plane subicclivis et figmentis imaginationis. Sed haec omnia elaborantur in intellectu, reluctantem alio iudicio quo scrupulosus indicat suum scrupulum inniti rationibus falso ponderatis, deviatis a iudicio sano sani hominis, Ut notatum manet.

b) *Voluntas* ex sua parte non obtinet sensum quietationis, libertatis, securitatis, qui per se indicio logico certo correspondet, sed afficitur illa anxietate et trepidatione quae per se debetur iudicio dubio in re magni momenti, et impotentiam atque inefficaciam experitur in reprimendis vel negligendis molestis illis et infundatis vacillationis et timoris affectibus, nec per recursum ad confessarium quietari valet, siquidem dubitat de propria sinceritate, de recta explicatione et consequenti notitia obiectiva veritatis in confessario, de sensu verborum istius etc.

301. V. Signa conscientiae scrupulosae propria oriuntur ex his intellectus et voluntatis condicionibus. Confessionum et directorum animarum plurimum interest ea bene perspicere, ut veros scrupulos a falsis discernant, et sic ingentes errores qui aliquando in hac re occurrunt caveant. Sunt autem praecipua:

n) *Inquisitio rerum indefinite protracta* et argutis rationibus reassumpta. ex quadam pertinacia indicii qua non parvipendit praecise argumenta intrinseca contraria vel auctoritatem extrinsecam confessorii, directoris etc., sed, his admissis, ad logicas conclusiones non transit, quia diffidit sui ipsius, sibi obiciens quod velit seipsum decipere, quod rem inexacte proposuit, quod solutio innitebatur in falso supposito, aut non fuit bene intellecta, aut non accurate retenta etc.

b) *Iteratio actuum putative invalide aut insufficenter positorum*, sub nimia ac molesta anxietate quod eos hucusque non rite elicuerit, v. gr. propter distractionem quae actionem etiam simplicem, ut clauderet ianuam, impedierit, vel propter omissionem alicuius requisiti ad actus complexos, v. gr. examinis sufficientis vel doloris sinceri ad confessionem: quin despiciant meras possibilitates quas quilibet prudens parvipendit, nec acquiescant iudicio unius viri prudentis aut confessorii, sed ab uno ad alium accedant ac exinde magis ac magis implicentur.

c) *Timor peccandi* in rebus vel actionibus quas videntur sine ulla haesitatione fieri a viris prudentibus et timoratae conscientiae; qui timor aliquando est generalis et confusus circa peccata in genere, frequentius autem concretatur ad determinatas materias, missam vel Officium divinum, verba, consecrationis, potissimum fidem vel castitatem, et coniungitur cum iudicii pertinacia, vel potius cum novis argutiis ad

infirmenda responsa accepta, vel cum persuassione quod accedunt novae circumstantiae quae rem ac solutionem mutant, vel quaerit num immunis possit esse a peccato si obtemperet illi qui forte errat in resolutione, vel procedit sub falsa interpretatione factorum, vel sine sufficienti notitia circumstantiarum personalium.

d) Obstinatio in considerandis prolixè circumstantiis quae ad rem non pertinent; in accusandis iterum ac saepius iisdem peccatis, quasi de omnibus praecedentibus confessionibus dubium existât et de sola praesenti accusatione habeatur certitudo; in ponderandis ut peccaminosis actibus quos saepe innocuos esse audivit declarare, quin ex alia parte ab eis ponendis abstinenceat, ne infirmioris conditionis esse videatur quam alii qui eos tranquilla conscientia ponunt; in dubitando num consensum in pravas cogitationes, affectus, sensationes praestiterit, praesertim si signa externa protestationi, ut alias solet, ob considerationes humanas non adhibuerit, quin audeat clare dicere adfuisse vel defuisse peccatum, exaggerando possibilem responsabilitatem in confessione ad maiorem securitatem, et detrahendo statim pondus ab ista accusatione, ne a veritate discedat, et huiusmodi plura.

e) Insufficiencia perveniendi ad conclusiones vel trans-eundi ad actus ex principiis quae clare adhibent ipsi et admittunt, vel ex propositis quae omnino rationabilia et tuta iudicaverint⁸.

302. VII. Causae conscientiae scrupulosae, quas aliquando congenitas aliquando acquisitas esse diximus, magis in particulari describuntur:

³ Ad rem praegnanter Vermeersch (1,360): "Homini qui cos diligenter observat scrupulosi videntur in inveniendis et distinguendis rationibus arguti et quasi callidi; in quadam suorum argumentorum aestimatione pertinaces; simul tamen in conclusionibus timidi, et quadam diffidentia sui suspicantes defectum verborum in proponendis difficultatibus, defectum intellectus in capiendis vel interpretandis responsis, defectum memoriae in retinendis vel consiliis vel praeceptis, potissimum positivis, vel ipsis factis suis, ita ut de claua se ianua, de extincto lumine, de horis recitatis, de missa audita dubitent; ac maxime in proposito servandi pacem, silendi de scrupulis, omittendi novam rei inquisitionem, simpliciter oboediendi, inconstantes et parum firmi.

In nullo principio generali vel in dialectica syllogismi seu ratiocinii texturi, sed in applicatione principii ad statum suum vel ad facta sua, idest in "minore", laborant vel haerent ancipites, ita ut de qualitate motivi (vani, serii), dihgectiac adhibitae (sufficientis, modicae), causae ob quam omittere iciunium, alieni gesta improbare vel narrare liceat, et de qualitate status sui (tentatlonb supertae, admissae) pronuntiare ipsis molestum et quandoque impervium omnino sit.

⁸ Morbus igitur non est solius intellegentiae, sed etiam, imo potius, voluntatis; et, qua parte intellectivus est, minus discursivam rationem quam intuituPonc* afficit, non quidem altissirnas, sed quibus vel facta aut singula aut simul collecta directe, uno vcluti obtutu, aestimanda et iudicanda sunt."

a) *Permissio Dei* intendentis augere puritatem animi, umorem peccati, satisfactionem pro eo, purificationem praeteritorum, tanquam praeparationem ad gratias uberiores, signanter ad contemplationem infusam, per patientiam, humilitatem, totalem sui abnegationem; non quasi Summa Veritas falsas apprehensiones immittat, quod est absonum, sed quod has ab agentibus creatis permittens, lucem subtrahit, generatim per breve tempus, ut homines redeant ad cor, orationem foveant etc.¹

b) *Machinationes diaboli*, quatenus adhibendo causas naturales, de quibus statim indicabimus, vel immediate influendo in phantasiam, intellectus iudicium et voluntatis determinationem perturbare conatur, ut sic falsam ideam peccati concipiat scrupulosus, in mente conturbetur, a profectu spiritus, ab oratione et sacramentis retrahatur, in desperationem incidat, vel saltem suis scrupulis immersus, a virtutibus positivis exercendis impediatur⁷.

c) *Dispositio physica*, sive corporis sive mentis, alias congenita et atavica, alias acquisita ex debilitate nervorum, defatigatione cerebrale etc.; non raro dispositio ingenita inclinat ad certum modum agendi, et ex eo assumpto et habitualiter retento acquiritur permanens dispositio. Huc igitur faciunt functiones vitae organicae male affectae, imbecillitas et inconstantia animae (psychasthenia), temperamentum melancholicum timori, suspicionibus, ideis fixis propensum et in eis conservandis tenax, nimia sollicitudo in rebus agendis quae vires debilitat et sic praedisponit ad scrupulos etc.; unde res saepe potius est medici corporalis et psychiatrae quam directoris conscientiae, et scrupuli cessant cessante pathologica corporis dispositione.

d) *Circumstantiae morales*, ut consortium cum scrupulosis, lectio librorum asceticorum criterio nimis rigido conscriptorum, mala institutio conscientiae et ignorantia, fuga conversationis humanae et honestae recreationis, interdum etiam problema morale temporis transacti, non omnimoda sinceritate propositum pro solutione.

• Cf. S. IewATIUS de Loyola, *Ejercicios cspiriualcs* 329-336.346-3> L
: Non omnis scrupulositas est morbus nervorum, ut exaggerate dicunt moderni, interdum etiam, theologi, contra id quod ex revelatione cognoscimus verbi gratia de activitate diaboli perturbantis homines. Frequentius quidem, ut videtur, agunt causae naturales plus minus perceptibiles, sed agit etiam non raro diabolus, agit item interdum Deus, permissive se habens ut S. Ignatio, S. Franciaco de Sales aliisque multis sanctis evenit, ut post tempus, generatim breve, purgationis perducatur ad ingentem pacem et ad intimam aecum coniunctionem.

r) Defectus proportionis inter tensionem pshychologicam et difficultatem superandam, eo maior quo actus est magis complexus, est universaliter ratio immediata et psychologica cur scrupulosus, admissis principiis, haereat in conclusionibus practicis acceptandis, propterea quod deficit requisita comprehensio circumstantiarum omnium eiusdem actionis ponendae sub uno intuitu practico sufficienter sereno et firmo, ut per voluntatem imperari possit intellectui assensus rationabilis super eo⁸.

303. VIII. Damna quae, praeter torturam ipsi scrupuloso et directori causatam, secum trahunt scrupuli cum non ex divina permissione oriuntur, sed ex defectu scrupulosi procedunt vel perseverant, alia sunt corporalia alia spiritualia:

d) Corpori nocent debilitando cerebrum et systema nervicum, et per hoc influendo in multis functionibus, quibus perturbatis animus impeditur a pluribus virtutibus positivis operibusque bonis exercendis.

b) Animae nocent virtutes plures nec parvi momenti impediendo aut deturpando, signanter fidem, spem et obedientiam, fortitudinem, humilitatem, sanam filiorum Dei libertatem, operositatem in obligationibus status exequendis, cum scrupulosus totus immergatur suis cogitationibus, et ab aliis rebus abstrahat minuscule suo et subiectivo mundo occupatus, et a negotiis pro Christo gerendis fere alienus; aliunde quia putat se diligenter laborare et fructum non videt, animum despondet et se credit a Deo derelictum.

c) VITAE spiritali praeterea nocet in universum, quia quoad vim mentis et animi fervorem quasi enervatus, orationem, praesertim affectivam et suavem, negligit, vitam gerit tristem quae interdum ducit eum ad amentiam, nec adeo rarum est ut desperatus procidat in conscientiam laxam et vitiis indulgeat aut saltem vitam sine virtutibus agat.

304. IX. Principia: 1. *Scrupulosus potest, imo plerumque debet agere obtemperando normis a direttore prudenter acceptis, etiam cum dictamine conscientiae quod ipsi ei scrupulo dubium aut etiam certum de peccato videatur* Ratio cur id possit non est quia liceat agere contra conscientiam sub dictamine practico dubio hausto ex rationibus spernen-

• Cf. I.λνζλ, 1,412.

dis, sed quia scrupulosus qui a confessario vel moderatore spiritus rem cognoscente scrupulos contemnere iubetur, sufficienter cognoscit se tuto posse dictamen ab scrupulo provocatum negligere et alteri adhaerere, ex quo habet certam persuasione de honestate actionis, perturbata sed non ablata per scrupulum; ideoque sic agens tandem aliquando agit ex dictamine conscientiae genuinae certo, eique permitte talem actionem, etiamsi per quandam superconscientiam licitiam et per phantasiam sibi fingat et animo repraesentet quod conceperit propositum sic agendi ex obedientia non obstante periculo peccandi, ac consequenter peccasse saltem ex hac ratione quod proposuerit "quidquid sit faciam rem, et deinde confessione luam hoc peccatum". Ratio cur etiam hoc debeat agere est quia, cum non habeat expeditam facultatem proximam removendi scrupulum, eo manente aut ei obtemperat damna spiritualia quae diximus confirmando, aut bonis propositis desperatus valedicit et se committit formalibus peccatis ut vivere possit, aut bonam voluntatem conservando scrupulos iuxta regulam sibi a viro prudente et gratia status illustrato spernit et superat; quae ultima agendi ratio sola est rationabilis et salutaris.

2. *Pieri potest, et casus non adeo raro occurret, ut scrupulosus in re circa quam versantur eius scrupuli, difficulter videt etiam nullatenus possit gravi peccato maculari*, tum quia notabiliter perturbatur et advertendam plenam non potest praestare, tum quia ex pugna lassus, quasi caeco modo et absque pleno consensu se committit actioni peccaminosae repraesentatae; in utroque casu deficit illa advertentia completa quae ad peccatum grave requiritur. Unde confessarius declarabit quibusdam scrupulosis eos esse excusatos vel a quolibet vel saltem a diligenti examine conscientiae circa illam materiam; imo interdum hoc examen taxative debet prohibere, etiamsi scrupulosus dicat se posse iurare existentiam gravis peccati in examine facile delecturum fuisse⁹, phantasia sic ei suggerente; nec fidem candide praestabit blasphemias, apostasiae a fide aliisque figmentis, quae scrupulosi in statu acuto facile prae metu somniantur.

3. *Ab integritate materiali confessionis necessariae et a pluribus aliis legibus positivis quae sub gravi principaliter urgentur, scrupulosus in obiecto suorum scrupulorum saepe est*

• Cf. P. J. Gearon, *Los rscrûptlos* (Barcelona 1931) 48.

excusatus; nam quod spectat in concreto confessionem, talis integritas est ex praecepto divino positivo quod, sicut reliqua huiusmodi praescripta, non sustinetur cum incommodo improporionate gravi legi extrinseco, quale sunt scrupuli quibus saepe constituitur in morali impossibilitate talis confessionis integrae, nisi ipso suo morbo augendo operam navet. Haec sunt scrupulorum privilegia quae dicuntur ¹⁰.

In hac re illud quoque considerandum, quod scrupulosus ius habet adhibendi remedia efficacia et per se honesta ad sanandum, inter quae recensentur normae generales a direttore prudenter propositae, etsi in applicatione ad casum particularem aliquae probabiliter sint erroneae; nam multo maioris est aestimanda sanatio ab scrupulis cum aliquo peccato materiali rationabiliter permissio, quam perseverantia istius status cum tam magno detrimento corporis et animi.

4. *Obligatio adest scrupulos impugnandi*, nec raro obiective gravis propter damna quibus secus scrupulosus est expositus, sive quia ab officiis status gravibus adimplendis impeditur, sive quia gravi nocumento corporali vel spirituali se exponit; subiective tamen responsabilitas gravis vix aderit.

305. Unde resolves: 1. Clericus in sacris de suo Officio divino rite persolvendo nimis sollicitus, existimet se iam illud recitasse quod timet ne omissent; ob nullam causam bis idem recitare permittatur; cum lex ecclesiastica non urgeat cum incommodo improporionato, potest mandatum accipere vel etiam normam ipse sibi imponere ne ultra horam cum dimidio impendat in breviario recitando, adeoque omittat illas horas divini officii quas intra istud tempus non recitaverit.

2. Anxius de fide et spe, ne ideo omittat pietatis exercitia in quibus has anxietates patitur, et cum obsessiones recurrunt, ne defatigetur in actibus contrariis laboriose eliciendis, sed divinae providentiae quanta possit serenitate se committat.

3. Agitatus phantasticis repraesentationibus obscenis, vel organicis commotionibus ex honestis vel etiam religiosis actionibus, enitatur pacem non amittere et attentionem ad alia tranquille derivare; de phaenomenis vero involuntariis minime inquietus, actiones illas ponere ne omittat quas normales personae sine ulla anxietate ponunt; ab hoc pendet quod subiectivam difficultatem facile et cito superet.

306. X. Remedia scrupulorum consueverunt proponere moralistae et auctores de re ascetica, quibus morem gerentes aliqua indicabimus. Medicus spiritualis prae ocu-

¹⁰ Cf. PbCmmMh, 1,323; Gr.sicor-Salsmans, 1,58.

lis habere debet iam ab initio non solum ut immediatum subsidium praestet scrupulosi angoribus sed, etiam, id quod in aliquibus directoribus desideratur, ut ad completam sanationem attendat. Ad hoc, igitur, imprimis quidem confortare et consolidare debet scrupulosi voluntatem, ei fiduciam communicando; sed attendere simul debet ad opportunam intellectus illustrationem, ut voluntatis subiectio reapse sit rationabilis et durabilis. Magis in particulari:

a) Removeantur causae scrupulorum quantum fieri possit, facta diligenti eorum perquisitione, pro qua, sicut pro therapia, non raro sacerdos remittere debet scrupulosum ad medicum peritum et bonae conscientiae.

b) Interdicatur severe migratio ab uno in alium confessorium vel directorem, ita ut eodem tempore scrupulosus plures non consulat, ne, ex diversis fortasse responsis acceptis, in suis obsessionibus magis ac magis implicetur; unitas directionis omnino est sustinenda.

c) Distrahatur mens scrupulosi a perniciosis cogitationibus per moderatum laborem corporalem vel spirituales, per honestam recreationem et vitam socialem, per exercitium deportivum, per lectionem librorum qui animum incitant ad superandam mediocritatem et ad excelsiora personali nisu et ardore obtinenda, ita ut non relinquatur ipsi tempus derivandi attentionem ad suas ideas morbosas.

d) Foveatur vita spiritalis, nominatim studium orationis, fiducia et spes erga divinam providentiam, patientia in laboribus ad imitationem Christi, studium exacte adimplendi obligationes status et in eis exercendum fidelitatem erga Deum, tum activam caritatem erga seipsum, tum servitium erga societatem.

e) Perfecta obedientia summo opere promoveatur erga moderatorem spirituales, caeca, humilis, fiducialis, in qua est compendium remediorum; etenim scrupulosus nequit seipsum dirigere et recte iudicare in rebus circa quas scrupuli versantur, idcirco tenetur se submittere directioni hominis prudentis, cuius consiliis paulatim perducatur ad anxietates superandas et ad serene per se ipsum casus solvandos.

f) Opportune instituitur *confessionem generalem*, sed semel tantum, quia fons reconditus quarundam turbationum non adeo raro latet in sollicitudine plus minus fundata de insinceritate aliqua in vita transacta.

307. XI. Praxis pastoralis respicit regulas alias a directore alias a dirigendo applicandas.

a) Paenitens dirigendus, posita eius sincera manifestatione: «) admittat non sui sed *directoris esse indicare* utrum sit scrupulosus an non, et concipiat sinceram voluntatem sanandi per applicationem concretam mediorum sibi propositorum; β) eius est, post sinceram animi manifestationem, cum *caeca obedientia et magna humilitate acquiescere* iudicio confessarii, qui de illo et pro illo respondebit ante Deum, ita ut ipse culpa vacet in obtemperando normis sibi a directore traditis, et securus esse possit quod, licet confessarius in casu particulari erraverit, Deus curabit ne paenitens propter obedientiam ruinam patiatur; γ) quendam *indifferentismum et despectum erga scrupulos foveat* ", nominatim! erga pravas cogitationes circa castitatem, fidem, caritatem erga familiam, eas despicens quasi phantasmata, sibique persuadeat licitas esse actiones in quibus scrupulos patitur, nisi statim ab initio et sine ulla haesitatione evidenter videat rem esse prohibitam; simplex igitur dubium quod alii deberent attendere, ipse omnino negligat, fidenter agat quoti a personis bonae conscientiae fieri videt, et caveat a quaerenda in rebus moralibus illa absoluta certitudine quae omnem etiam imprudentem formidinem expellit; δ) *confessiones non repetat* nisi certissime fuerint sacrilegae, praesertim quia aliquando certo grave peccatum celaverit vel dissimulaverit propter verecundiam; fere unquam autem, quia defecerit examen aut dolor vel propositum; imo examen in re circa qua scrupuli versantur, quando non suprimitur, sit semper brevissimum, unius vel duorum momentorum, quia id sufficit ad detegenda peccata gravia et aliud longius nocet scrupuloso.

b) Confessarius dirigens: a) directionem ne suspiciat *nisi paenitens eius auctoritatem agnoscat*, ipsi fidat et promittat se illi obtemperaturum non exquirendo consilium aliorum; secus benigne insinuet ut adeat alium, cuius indicio penitus fidat; libertas plena relinquenda est paenitenti ut alium eligat ab initio, sed postea monopolium directionis ad efficacem therapiam requiritur; β) *ne citius indicium ferat de scrupulositate paenitentis*, sed diligenter inquirat num revera sit scrupulosus; quodsi affirmative, num in omnibus an tantum in quibusdam rebus, adeo ut in aliis fortasse latus; γ) suscepta directione *studeat fontem scrupulorum delegere*, ut convenientia remedia applicare possit, alias pure supernaturalia (orationem, fiduciam in Deo, humilitatem cordis), alias praesertim naturalia, sive ope solius directionis spiritualis quae agat in phobias et ideas fixas per media supra indicata, sive coopérante medico in sanandis disfunctionibus organicis, roborando systemate nerveo etc.; δ) paenitentem *benigne excipiet*, eundemque magna benevolentia, compassione et patientia primis vicibus audiet, illius fiduciam plane abi conciliando; sed postquam sufficienter prolixas circumstantiarum expositiones audierit notitiamque obtinuerit de rebus circa quas versatur scrupuli, firmiter insistat ne semper de novo eosdem aut similes scrupulos proferat, sed acquiescat solutionibus; e) In colloquio cum paenitente *ne multum ab eo exquirat, interrogatus breviter respondeat*, in proponendis rebus *nunquam haesitanter loquatur*

" Cf. O. Corhai., *El confessor y el escrupuloso*: SalTer 8 (1919) 836-844.

‘td auctoritative, invocato etiam ministerio divino quod gerit, norms tradat *cum imperio, simplices*, et quoad fieri possit *easdem et i dem modo semper*, ne scrupulosus credat se non bene intellexisse, non particulares et difficilis applicationis sed generaliores et valde practicas quae distinctionibus et exceptionibus vix dent locum, nullis additis rationibus nisi forte omnino evidentibus aut certo validis pro scrupuloso a, secus is deprehendet difficultatem et de facto non obtemperavit, allegando agi de casu excepto.

308. Scholion 1. De aliis formis secundariis conscientiae habitualis. Reccentiorcs quidam describere solent alias quoque formas conscientiae habitualis, in quibus describendis quoad rem nihil afferunt novi, sed aliqua indicant quae in aliis locis solent ab aliis proponi. Sic agunt de conscientiiis:

a) *Conservativa*, quae inclinatur ad retinenda vetera et cunctatur admittere nova, et *libera*, quae se emancipare vult a traditionalibus tanquam antiquatis, et tendit ad axiomata nova.

Prior laudanda est in quantum sustinet normas immutabiles, vel mutabiles quidem sed non legitime mutatas; at reprobanda in quantum rutinario aut angusto criterio reicit principia bene fundata posterioris, quae exaggerationes et incuriam conservativae conscientiae moderate et prudenter corrigat.

b) *Ethica*, quae magis attendit ad propriam personam cuiusque evolutionem in moribus, ut seipsam perficiendo Deus colat, et *religiosa*, quae primario attendit ad cultum latruncicum Deo exhibendum.

Neutra est undequaque recta, et talis divisio in se caret fundamento; nam obiective ad cultum Dei spectat observare mandata Dei (Io 14,15-21; Mt 7,21-22; I,c 6,46) et nulla est personae perfectio nisi primo loco ponat cultum Deo in orando et laborando exhibendum, cum homo in omnibus rebus secundum naturam suam totam «it ordinatus ad imitandam Dei perfectionem ad extra manifestatam, et ad Deum materialiter et formaliter laudandum (cf. n.19-25).

c) *Genuina*, quam quis de facto habet circa actionem positam vel ponendam, et *larvata*, quam quis affirmat habere, sed animadvertendo saltem confuse eam non esse veram suam conscientiam, sed potius larvam qua verum dictamen conscientiae obtegit.

Adest ergo in conscientia larvata aliud dictamen verum, directum atque naturaliter exortum, etsi explicite repressum, et aliud fictum, reflexum et artificialiter formatum; discrepantia utriusque initio clare innotescit; quo vero saepius larva adhibetur, eo minus vera faoes animadvertitur, et demum perveniri potest ad pervertendum iudicium et acquirendam conscientiam actuum invincibiliter erroneam sed culpabilem in causa. Quoad therapiam, potius quam in larvam agendum est in causas intimas quae illam determinaverunt.

” Uniusmodi sunt normae: Nihil tibi curae sit nisi liquido constet peccut 2 -f- 2 = 4; omne quod tibi dubium videatur, négligé,; ludica te

Ure, si nescis utrum dubites an non; solos actus externos attende, negligi-
t«do quamlibet quaestionem de advertentia interna, consensu et proposito voluntati». Quibusdam paenitentibus bene moratis licebit dicere: age quasi in-
‘I.:.’ pro libitu, et non quasi obligatus ex officio, incapax es in his adiunctis
peccati in tali vel tali materia, propter nnperfectionem actus necessaria-
rio ntnturam.

309 Scholion 2. De educatione conscientiae: Cum bona actuum nostrorum regulatio, quae est munus conscientiae, tanti referat ad finem ultimum supernaturalem, enitendum est ut conscientia efformetur dux fidus in via ad aeternam felicitatem. Ad quod obtinendum applicanda veniunt media tam naturalia quam supernaturalia.

a) Inter naturalia media, efficacissima existit *bona educatio*. Repraesentetur, igitur, pueris iam ab infantia discrimen inter bonum et malum, et inducantur ad actus bonos non tam propter mercedem aut laudem quam propter intimam persuassionem et sensum religiosum ponendos; inculcetur eisdem amor veritatis et legis, attentio praestanda voci conscientiae, quae est praeco divinae sanctitatis, exercitium virtutum; commendetur ut in dubiis consulant prudentes sacerdotes, abstineantque a consilio quaerendo ex hominibus non probatis; muniantur contra praeiudicia, passiones, animi morbos qui iudiciorum moralium rectitudini obstant; denique, quia verba movent sed exempla trahunt, ne omittant patres et magistri boni exempli incitamentum continuo offerre.

Accedit, colenda quam, maxima cura, virtus rarissima et difficillima *sinceritatis* hominis cum se ipso: audacis in examinanda conscientia absque tergiversationibus et palliatis; logici in admittendis conclusionibus quae inde deducuntur; tenacis in applicatione remedium. Ad quod mirum in modum confert praxis examinis conscientiae generalis cotidiani et examen particulare, in quibus proponendis et exercendis eminet S. Ignatius de Loyola et ascetica ignatiana exercitiorum spiritualium.

Perficienda est praeterea *ratio practica* per scientiam moralem et Christianam prudentiam, et *dirigenda voluntas* per exercitium virtutum et per rectum modum operandi.

b) Inter supernaturalTM praecellit fervens et sincera *oratio* juxta *Deum*, implorando lucem supernaturalem et sensum spiritualem, quibus homines "et quae agenda sunt videant, et ad implenda quae viderint convalescant"⁴. Accedunt, fidelis *pugna contra passiones* quae mentem obscurant et sensum spiritualem pervertunt, *sacramentorum* paenitentiae et eucharistiae *frequentatio*, in quibus sinceritas maxima exercetur et ad Iesum Christum fontem sanctitatis acceditur, *directio spiritualis* iuxta dispositionem divinam qua homo, ineptus iudex in propria causa, per homines dirigendus est".

Quibus remediis diligenter applicatis, absque dubio comparatur recta conscientia in qua est virtutis, internae pacis, omnimodae beatitudinis subsidium praeclarissimum.

u Cf. PSEUDO-BERNARDUS, *Tr. de interiore domo* seu de conscientia aedificanda, praesertim c.l-S: ML 184,507-520.

¹⁴ Oratio dominicae infraoctavam Epiphaniae.

'» Cf. TAMJUEBEY, 11.456-459; S. GILLET, *La educación de la conciencia*, trad. de I. MEOLIA VILLA (Madrid 1943).

310. Norma regulativa proxima actuum humanorum, quibus creatura rationalis moveatur in Deum, non modo debet esse subjective certa, verum etiam per se vera, id est, ordini recto et normae obiectivae conformis; siquidem conscientia est mensura mensurans, sed mensuranda et ipsa per aliam normam priorem, in Deo ab aeterno existentem et a Deo ad extra in tempore promulgatam, ut secundum illam dirigantur tum singuli homines singillatim tum maxime multitudo, in communitatem societatis humanae coadunata ad unum cundemque finem supernaturalem.

Talis norma ligans et dirigens personas singulares et communitatem humanam in finem personalem et communem est lex, et quidem non necessaria et physica, sicut pro entibus irrationalibus, sed moralis propria entium rationabilium.

Propter dependentiam principii regulativi proximi et mensurae intrinsecae actuum humanorum, quae est conscientia, ab hoc alio principio exemplari et regulativo remoto et mensura extrinseca, quae est lex, et propter munus ipsum legis determinandi rectitudinem materiale actuum humanorum, mensurando ipsam conscientiam a qua dependet rectitudo formalis, agendum est nunc de lege prout regula obiectiva actuum humanorum.

Et quia lex divino-naturalis non univoce convenit cum legibus positivis, praesertim humanis, quibus plene applicatur classica definitio thomistica legis¹, ad maiorem claritatem non praemittimus toto tractatui istam notionem cum proprietatibus et effectibus ex ea deductis, ut plerumque fieri solet, sed malumus, enucleato conceptu generico et divisionibus atque effectibus generalibus, separatim agere de singulis legum formis, quamvis quibusdam repetitionibus exponamur.

311. **Momentum et necessitas** tractatus facile patet. Agitur enim de norma obiectiva actuum humanorum, cui ipsa conscientia conformari debet in quantum possit. Accedit continua applicatio

¹ Plures auctores invertunt ordinem nostrum, et prius agunt de norma obiectiva actuum humanorum, seu lege, deinde de norma subiectiva, seu conscientia. Sic v.gr. Hürten, Abel, Lioy, Noldin, Prammer, Lehu (defendens ex professo hunc ordinem in *Philosophia naturalis et socialis* 1,341), Tanqueray. Rei est parvi momenti. Ordinem nostrum secutus est S. Alfonsus, et post tum plures, etiam non Redemptoristae, ut Gencot-Salsmans, Merkelbach, Tumolo-Iorio etc.

² Cf. O. LoTTiK, *Principes de morale* 11,100-102.

legum humanarum in vita cotidiana, quae praesupponit cognitionem legum divinarum. Unde "si res ipsa recte dispiciatur, palam erit, ita legum tractationem theologiae ambitu concludi, ut theologus subiectum eius exhaustire non valeat, nisi legibus considerandis immoretur" *.

Summa rerum dicendarum: .Agemus ex ordine, post expositionem conceptuum generalium (Sectio 1.*), de legibus divinis, quae sunt typus et fundamentum legum humanarum, et quidem ordine ontologico servato, imprimis de lege *aeterna*, a qua quaelibet lex temporalis dimanat; deinde de lege *naturali* ab aeterno principaliter ordinata; tandem de legibus *positivis* V. et N. Testamenti (Sectio 2.*); postea considerabimus leges humanas sive *ecclesiasticas*, latas a potestate spirituali Ecclesiae, sive *civiles*, latas ab Statibus temporalibus (Sectio 3.*). Pro fine nostro practico et pro more aliorum auctorum, praesertim attendemus ad leges ecclesiasticas et ad eas considerationes circa leges civiles quae cfformationem conscientiae spectant#.

S Thomas, 1-2 q.90-108; S Alfonsus, 1.1 n.99-208; Svarjiz, *De legibtu*; Bonacina, *De legibus in generali et in particulari*; Billuart, *De legibus*; Βάλλι-ηγι-Παύλπη *Opus theologicum morale* l tr3; Bautain, *Philosophie des Lou* (Paris 1860); Van Hove, *De legibus ecclesiasticis* (Malinas 1930); Rodkico, *Tractatus de legibus* (Santander 1944); BOUQUILLON, *Thcol. mor. fundamentalis* 52-245; Burs, *Tractatus de legibus* (Brujas 1942); Michikls, *Normae generales iuris canonici* 2 vol. (Tournai 1949); Maroto-Aljard e, *Institucioncs de derecho canónico* (Madrid 1919) 2 vols.

' Suarez, *De legibus et Legislatore Deo* prooemium.

4 Hunc "tractatum quasi creavit Halensis» Summa II q.26-60; absolvit Angelicus, 1-2 q.90-108; ad omnimodam perfectionem perduxit SuArtz". Bouquillon, *Th. mor. fundant.* n.53 nota.

De lege in genere

CAPUT UNICUM

De conceptu, divisione, proprietatibus, effectu
generali legis.

Summa dicendorum satis patet ex ipsa enuntiatione capituli.

S. Thomas, 1-2 q.90-93; Svariîz. *De lembus* 1.1 et 1.2 c.1-4; Salmantenses, tr.11 *De legibus* c.1; Billuart, *De legibus* diss 1-11; Bouquillon, 53-64; Jan. viei, *La loi* 1.* conf. (Paris 1909); Rodrigo, *Tr. de legibus* 3-28.

312. I. LEX multipliciter intelligitur, sive etymologice
sive secundum usum. Nimirum :

a) Etymologice ab aliis aliter derivatur: a *ligando*, quia humanam libertatem vinculis moralibus constringit⁸; ab *digendo*, quia licitum ab illicito, iustum ab iniusto secernit⁹; a *legando*, quia mandata seu ordinationes dat¹⁰; a *legendendo*, ex ratione historica, quae verius refert genuinam etymologiam, quia apud romanos leges scribi et coram populo lectione promulgari consueverunt. Nec desunt philologi moderni qui alias etymologias proponunt.

b) Secundum usum, omissis acceptionibus metaphoricis aut impropriis¹¹, universaliter significat *quodvis* principium directivum actionum in finem. Sumitur autem:

2) *Latissimo* sensu, pro regula seu mensura actionum cuilibet agenti praestitutam, ne in agendo declinet a fine.

¹ Sic v.gr. S. Thomas, 1-2 q.90 a.1: "quân obligat ad agendum".

² Sic v.gr. Cicero, *De legibus* 1.1 c.6 n.19; 1.2 c.11 n.1.

³ Sic Mommsen, *Rdinischcs Staatsrecht* 111,1 cui pauci recentiores assentuntur.

⁴ Sic S. Isidorus, *Etymologiarum* 1.2 c.10: ML 83, 130-199. Cf Sotillo, *la cbligatoricdad de las leyes civiles eu concienda*: RevEspDC I (1946) 5-7; Menius, *Nonnae generales I. C.* 1,152-153; GüEn eCHEa, *Principia iuris*

⁵ Sic S. Paulus (Rom 7.23) loquitur de appetitu tanquam de lege "in 'w.bn., repugnante legi mentis"; in conversatione aliquid concedimus ea lege (otrope, condicione), ut aliquid fiat etc.

Uniusmodi sunt leges *physicae*, quibus naturae inferiores et irrationalia ad agendum teleologice inducuntur vel ab agendo retrahuntur, non moraliter vi obligationis, sed physice ex determinatione vel necessitate (cf. Prov 8,29 ; Rom 7,23) qua tendunt in finem modo sibi consentaneo ; item leges morales quibus designatur modus agendi constans quem servant entia ceteroquin libertate praedita ex quodam naturae instinctu, verbi gratia quod nemo est gratis mendax ; tandem leges artium, quae exhibent rectam rationem factibilium quae conficiantur iuxta regulas certas atque perfectas.

Lato sensu, pro regula actionum respiciente solam creaturam rationalem et inducente moralem obligationem secundum quam homo libertate praeditus, in ordine ad finem attingendum. a Superiore ligatur et ad agendum inducitur vel ab agendo retrahitur. Quo sensu contractus, praeceptum patris, votum, sunt lex contrahentium, filii, voventis.

γ) *Proprio* sensu, *genérico* tamen, pro *regula morali qua legislator praescribit tum individuis tum potissimum membris communitatis, id quod est faciendum vel omittendum in ordine ad bonum, vel particulare a natura determinatum vel commune* 10. Huiusmodi sunt, praeter legem aeternam, ordinationes a Deo statutae, sive ut auctore naturae sive ut auctore revelationis, itemque illae quas in Ecclesia et societate civili statuunt competentes superiores ad bonum commune. Dicitur:

Regula moralis, sci. norma propria entium rationalium, non mere directiva quasi per suasionem, sed simul obligativa per imperium quo aliquid iubetur poni vel omitti.

Legislator est persona physica vel moralis quae habet potestatem jurisdictionis erga societatem perfectam, prout infra explicatur (cf. n.407).

Tum individuis tum membris societatis, quia quamvis leges positivae feruntur pro communitatibus casque primario respiciunt, lex naturalis in aliquibus perinde valet pro individuis independenter ab eorum sociali condicione.

Faciendum vel omittendum, quia obiectum legis potest esse positivum vel negativum, cum respectiva obligatione quosdam actus determinatos ponendi vel a quibusdam abstinendi.

non unico hoc nomine designatur, praesertim in S. Scriptura, in qua oro diversis aspectibus dicitur *via, indicium, voluntas, sermo, testimonium, mandatum Domini*. Fotiori ratione dicitur etiam *praeceptum*, nam et hoc est ordinatio Superioris inducens obligationem in subdito; unde iam in hire romino lex dicta fuit *praeceptum commune* (cf. D 1,3,1).

Bonum particulare a natura determinatum, quia lex naturalis, quae sola fertur etiam ad providendum bono privato, non agit nisi de his quae ipsa rerum essentia praecipiantur vel prohibentur.

Bonum commune est bonum communitatis qua talis, consistens in summa tum condicionum physicarum, moralium, technicarum, quae faciunt prosperam aliquam societatem, tum mediorum quae ad procurandam progressivam perfectionem membrorum societatis inserviunt (cf. infra n.372).

313. II. **Differt** lex proprie dicta: a) *consilio*, quod est regula moralis aliquid *suasive* proponens tanquam utile aut bonum, quin tamen illud praecipiat ; unde obiectum consilii qua talis est opus bonum, melius suo opposito et sui negatione, nulla obligatione praeceptum sed commendatum (S. Thomas, 1-2 q.108 a.4). Insuper consilium ab aequali vel etiam inferiore potest procedere".

b) Ab STATUTO, quod sensu proprio significat normas particulares latas ex potestate dominativa vel pro communitate legis recipiendae incapaci (cf. n.394).

c) A decreto, quod presse sumptum intelligitur ordinatio procedens ex functione administrativa potestatis jurisdictionis, ordinata potissimum ad applicandas leges et ad providendum necessitatibus societatis quibus lex sufficienter providere non potest (cf. n.393).

d) Ab instructione, quae ad legis obligationem declarandam et urgendam stricte destinatur, quin per se ullam obligationem creet; de facto tamen Instructiones ecclesiasticae quandoque novas obligationes addunt, pro forma et modo quo promulantur (cf. n.390).

e) A praecepto, quod, specificè sumptum, est iussum Superioris legitimi datum subdito in casu particulari (cf. n.376).

314. IV. Dividitur lex sub multiplici ratione multipliciter, sci. :

I. **Ratione promulgationis** in: α) *Naturalem*, quae intimatur a Deo singulis hominibus per meram communicationem naturae rationalis et luminis rationis; β) *positivam*, quae intimatur a legislatore divino vel humano ipsi societati per actum positivum specialem ex libera ordinatione, aliquid addendo legi naturali, sive ratione materiae, quatenus praecipiat vel prohibeat quae iure naturae non sunt praecepta vel prohibita, sive ratione merae promulgationis, quatenus aliquid legis naturalis praeceptum externa locutione intimat addita nova obligatione.

2. **Ratione auctoris** in: ο) *Divinam*, si auctorem im-

" Cf. Rodrigo, *Tr. de legibus* 33; Bocquillon, *Th. mer. fundant.* 94.

mediatum habet ipsum Deum 12; et quidem: sive necessario, ut auctorem naturae, et sic datur *lex aeterna* prout ordo rerum existit in mente divina, et *lex divino-naturalis* prout eadem ista lex participatur in creatura rationali, sive non necessario sed a libera determinatione Dei auctoris revelationis, et sic habetur *lex divino-positiva*, qua ordinationes divinae in primaeva, vetero et Christiana lege ulterius determinatae et amplificatae fuerunt intuitu boni communis; *b) humanam*, si auctorem immediatum habet hominem; et quidem sive in societate ecclesiastica, et sic existit *lex ecclesiastica* ad bonum commune spirituale Christianorum, sive in societate civili, et sic habetur *lex civilis* ad bonum commune temporale.

3. *Ratione formae* in: *σ) Scriptam*, quae a solo legislatore immediate sumit initium et solet in scriptis promulgari; *b) non scriptam* (consuetudinem), si immediate incipit a constanti et communi agendi modo subditorum et mediate a legislatore cuius consensu perficitur.

4. *Ratione materiae* in: *a) Favorabilem*, quae per se et primario favorem impertit iis pro quibus datur, licet per accidens et secundario in incommodum aliorum possit vergeret; *b) odiosam*, quae primario gravamen imponit vel libertatem restringit, quamvis secundario in bonum aliorum cedat (cf. c.19); *c) affirmativam*, quae praecipit actus positionem, licet forma fortasse negativa exprimatur, v. gr. si dicatur: ne omittas missam dic dominica; haec dicitur obligare semper sed non pro semper, quatenus nullo momento liberatur subditus a vinculo legis, sed non quovis momento debet agere secundum legem; *d) negativam*, si actus positionem re, non praecise forma externa, prohibeat, v.gr. in lege ieiunandi; haec dicitur obligare semper et pro semper, quatenus singulis momentis ligatur subditus lege, et quovis momento debet eam implere. Utraque constantem obligationem infert, sed diversimode, ut indicatum est et infra explicatur,

5. *Ratione effectus particularis* 13 in: *σ') Obligantem*, quae immediate creat aliquod vinculum morale vel iuridicum actus aliquos praescribendo (affirmativa) vel vetando (negativa); *b) permittentem*, quae non mere negat obligationem,

n Immediatum dicimus, quia mediate quaevis lex est divina, siquidem Ia aeterna est font< ultimus et perfectissimum exemplar reliquarum omnium Ircum, et quaelibet auctoritas legifera hominum fundatur in communicatione potestatif a Deo (Rom 13,1).

u Particularis dicitur, quia effectus generalis cuiusvis legis est obligatio aliqua. Cf. infra n.316.

'*d* positiva ordinatione vindicat libertatem, dictando aliquid nun esse illicitum unde indirecte obligationem causât pro diis, non impediendi sci. eum cui permissio data est; c) *irri-
iantem*, quae directe obligat non ad actum aliquem omitten-
dum, sed ad standum iis quae intrinsece in ordine iuridico
nascuntur ex invalidatione actuum vel inhabilitatione perso-
narum (cf. c.11); *d*) *punientem*, quae ad subeundam poenam
obligat eum qui legem violaverit,⁵.

6. ***Ratione indolis obligationis*** in: o) *PRAECEPTIVAM*,
seu moralem, quae obligat sub culpa ad sui observationem;
b) *poenalem*, quae statuit poenam subeundam a transgresso-
ribus, quin obliget directe in conscientia ad ponendos vel
omittendos actus lege determinatos; c) *mixtam*, quae obligat
sub reatu culpa et simul statuit poenam contra trasgressores.

7. ***Ratione extensionis obligationis*** in: a) *generalem*,
quae ad omnes subditos alicuius legislatoris in eadem socie-
tate suprema dirigitur, v.gr. lex civilis pro tota aliqua natio-
ne"; *b*) *particularem*, quae datur pro parte communitatis
lege capaci, v. gr. pro aliqua dioecesi ecclesiastica vel pro-
vincia civili; c) *singularem*, quae statuitur pro determinatis
[Krsonis, aliquod corpus morale integrantibus sine peculiari
territorio, v. gr., pro Institutis religiosis, pro militibus etc.

8. ***Ratione termini immediate affecti*** in: *a*) *Territo-
rialem*, quae personas non attingit nisi indirecte et mediante
territorio quod est sedes communitatis, ita ut neque obliget
extra territorium, quia *adhaeret glebae*, neque generatim in
territorio nisi cos qui sunt de territorio ratione domicilii
(cf. tamen n.500) ¹⁷; *b*) *personalem*, quae directe et imme-
diate afficit ipsas personas, casque semper sequitur sine re-
latione ad territorium, quia *adhaeret ossibus*, ratione territo-
rii plus minus neglecta; c) *mixtam*, ut potest quadam ratio-

M Cf. Metek, *Instit. im naturalis* 1,235. Not dtn-Sciimttt. 1,110.3 contendit
legem permittentem non çssc proprie legem, quia nullam obligationem inducat.

u Minus recte addunt inturdam binas ultiores divisiones, *consulentem*
«I ct *praemiantem*; nam prior non inducit obligationem, posterior vero non
afficit primario ct directe ipsam communitatem.

Leges latae in Ecclesia pro solis fidelibus ritus latini vel orientalis saepe
dicuntur leges generales, ct iurc quidem, quia feruntur a Suprema potestate,
Sode Apostolica vel Concilio occumenico (c.7; 218; 228 § 1) ut ubique terra-
rum eos teneant; tunc terminus legis *universalis* habet sensum relativum, et
designat legem latam pro tota Ecclesia, latina sci. ct orientali. Ceterum has di-
visiones alii aliter tradunt, et quoad term noloffiam et auond amplitudinem

n Unde ulterius distinguunt legem territorialem: *relativam*, quae solos sub-
âtos communitatis in determinato territorio sitae afficit, et quidem solum dum
in proprio territorio manent (c.13 § 2); *absolutam*, quae ligat omnes dum in
illo territorio versantur, sive incolas aut advenas, sive peregrinos ct vagos
(cl c.91).

ne designari, lex quae quoad non subditos valet cum in territorio degunt, ubique autem quoad cos qui ratione territorii sunt subditi, v. gr. facultas quam ex c.1245 § 1 habent Ordinarii et parochi dispensandi a temporibus sacris suos subditos ubique, peregrinos in proprio territorio.

Ex iure ecclesiastico, et communiter etiam ex civili, lex pro communitate territoriali lata potest quidem esse personalis (c.14 § 1, 1.º), sed “non praesumitur personalis, sed territorialis, nisi aliud constet” (c.8 § 2), et quidem territorialitate relativa (c.13 § 2) ita ut eadem non afficiantur regulariter nisi qui sunt et de territorio et in territorio; constabit autem esse personalem vel ex natura rei, v. gr. si lata fuerit pro communitatibus personalibus ut Institutis religiosis, vel ex expressa declaratione legislatoris.

315. IV. Proprietates generales legis cuiusvis sunt illae praerogativae quibus lex ab aliis institutis similibus distinguitur; lato tamen sensu dicuntur legis proprietates, quia neque solis legibus neque omni legi aequae competunt. Praeter alia quae ei competunt, lex debet esse:

a) Communis, quatenus omnes subditos quibus destinatur attingat collective sub ratione boni communis, non autem singulos sub ratione individuali (nisi lex naturalis ex parte). Quodsi dirigatur ad determinatas personas societatis, eas nihilominus attingit sub ratione boni communis, eisdem ut parti communitatis vel ipsi communitati per eas procurandi.

b) Stabilis, quatenus negative in suo conceptu non habet quod lapsu temporis liniatur, sed potius perduratioem implicat ratione tum *legislatoris*, qui est vel agit ut persona moralis per se perpetua, tum *communitatis*, quae similiter per se non extinguatur et cuius bono futuro permanenti consulitur in lege, tum *finis* legis, quod est bonum commune necessario vel utiliter determinandum stabili modo per legem.

Haec tamen nota non ita essentialis videtur, ut iussum principis ad tempus latum non possit vere lex appellari.”

M Norma c.8 § 2 videtur applicanda ad solas leges particulares, non etiam ad generales. Cf. E. Pacelli, *La personalità e la territorialità delle leggi* (Roma 1912); I. N. G. C. f. n. f. c. h. e. a., *Principia iuris politici* 1 f. 267-270 (Roma 1939); G. OxerjN, *De territoriali vel personali legis indole* par*, 2 c l p 3P> Sw legr* generalis quae latinos vel orientales afficiunt nequeunt esse extraterritoriales cum valeant pro quovs territorio in orbe trramm no#to.

Al>qt p ut CHMtÖDI-BaaTACNOLrr, *Ius de personis* 70: OIEtti. *larium in C./C.* I. p.163 aliter sentiunt; sed nostra opinio fulcitur sententia Vermeerscm, *Throl. mor.* 1,186; Brys, *Tract. de legibus* c.1 a.2 n 4; Ronyico, 17; Van Hiove, *De legibus ecd.* p.90; Vn<M> f p s c h C reus f. n., *Epitome IG* 11,91; Mrcirrrj.s, *Nonnae generales* I p.178-180; Makoto, *Institutiones* 7.G J.lb0 et cetera.

Nain iussio temporalis, siquidem alias legis condiciones habeat, eodem pacto eademque efficacia subditos obligabit atque lex sine clausula vel limite temporario lata, et bono communi providere potest cum stabilitate quadam relativa accommodata circumstantiis specialibus transitoriis, et communitatis subditos actuales et futuros perinde ligare potest etiam amoto legislatore, dum tempus obligationis statutum non perficiatur 20. Ceterum nec omnes leges divinae fuerunt perpetuae, nec leges humanae possunt saepe esse positive perennes, ipso bono communi exigente ut circumstantiis temporum accommodentur.

c) Nox retroactiva, quatenus actus praeteriti non possunt esse obiectum legis posterioris quoad ipsorum existentiam vel moralitatem, cum lex sit essentialiter norma actuum ponendorum et obligatio ex lege necessario sit ipsa lege posterior. Unde legis retroactivitas non potest dari *absoluta*, quae ipsum actum praeteritum cum suis effectibus subiciat legi novae, sed *relativa*, quae attingat nimirum effectus futuros actuum praeteritorum: sive poenales si actus praeteriti fuerint aliqua lege prohibiti, sive irritantes per modum poenae vel rarius etiam propter exigentiam boni communis ex alto dominio legislatoris, sive denique inhabilitantes vel impeditentes ex iusta causa a quibusdam iuribus fruendis, etiamsi nulla culpa actus positi fuerint. Cf. n.427.

316. V. Effectus generalis legis, qui ex omni lege habetur, est aliqua obligatio in conscientia 21, diversa tamen pro diversitate legum moralium, poenalium, irritantium. Istum effectum, qui dicitur obligatio, eiusque conceptum breviter exponemus.

Obligatio legis est *vinculum morale quo subditus tenetur ad agendum secundum normam categorice statutam per legem*. Dicitur:

Vinculum morale, quale sci. convenit enti libero, quod manente actualione physice voluntaria et libera suae voluntatis potest seipsum determinare per liberi arbitrii applicatio-

A Ci. Van Hove, *Dr legibus cccl.* p.90; Lanza, T.194. Inter leges ecclesiasticas existant praescriptiones quaedam de modernismo» debellando, de servitio mditan religiosorum etc., quae indolem temporalem habent (cf. AAS 10 [1918])

Il Haec obligatio, quae est proprietas inseparabilis legis, utpote quae essentialiter est imperativa, clare extollitur in definitione suareziana legis: virtutis voluntatis iustae et rectae quo superior vult inferiorem obligare”. *De le-rtw* 1.1 c.5 n.24. Cf. S. Orzechowski, *Sulla leoge morale naturale secondo S. Tommaso d'Aquino*: Grcg 3 (1922) 565-567.

nem; sic habetur obligatio subjective spectata in vinculo morali obligante ad adhibenda media necessaria ad finem impositum obtinendum.

Tenetur ad agendum, nam obligatio obiective spectata est proprietas actuum humanorum secundum quam dicuntur necessario ponendi vel emittendi in ordine ad finem obtinendum; sic habetur necessitas moralis obtemperandi legi ad servandam debitam subiectionem legislatori.

Secundum normam categorice statutam per legem, quatenus posita determinatione legis, obiciuntur menti finis necessarius et media ad eum pariter necessaria ut necessario observanda; unde habetur dictamen conscientiae taxativum: hoc est faciendum quia ad finem mihi impositum requiritur, vel est vitandum quia a fine avertit. Transgressioni huius dictaminis consequitur reatus poenae luendae in hac vel in altera vita.

317. Distinguitur: a) Imperfecta, seu improprie dicta, quae est necessitas *observantiae*, ex essentia ordinis recti procedens propter necessariam connexionem quorundam actuum cum natura rationali, praebensque fundamentum obligationi perfectae, in quantum sci. ordo rectus exigit ut quidam actus necessario a causa superiore praecipiantur vel prohibeantur propter ipsorum honestatem vel inhonestatem seu propter necessitatem convenientiae vel inconvenientiae cum recto ordine observando; sic habetur quasi radix et fundamentum legis ferendae et obligationis suspiciendae, sed nondum habetur lex et obligatio proprie dicta.

&) Perfecta, seu proprie dicta, quae est necessitas *observationis* voluntati subditorum imposita per voluntatem legislatoris praecipientem vel prohibentem, ex qua habetur fundamentum proximum completum obligationis, non solum in praeceptis et prohibitionibus positivis sed etiam in naturalibus; nam sine lege ratio potest demonstrare quid recto ordini conforme sit vel disconforme, sed nondum habetur dictamen constringens ad accommodandas actiones illi ordini²³.

⁷¹ Et haec quidem necessitas non est absoluta sed hypothetica, quatenus scilicet quis velit congruenter ad naturam humanam (Vazquez) vel cohaerenter cum fine (Gerdii) agere. Cf. Lanza, 1,213,3.

a Ex hac distinctione admissa fere solvitur tota differentia quae est in modo loquendi quorundam auctorum cum Vazquez (Ih 1-2 <1.150 a 3) contra plerosque alios cum Suarez (*De legibus* 1.2 c.6). Positis quidem relationibus essentialibus rerum, Deus eas cognoscit prout sunt, ideoque cognoscit v.g. haec: Creatura debet sublevari Creatori; hoc non facere erit deordinatum. Exinde tamen nondum adeat obligatio, sed necessitas dandi legem ut obligatio adsit

Obligatio perfecta potest considerari: a) *active* seu *causative*; et sic est in leges actus rationis simul et voluntatis. aliquid praecipiens vel prohibens sive libere sive necessario: *β) passive* seu *effective*, et sic est vinculum subdito impositum: sive mere materialiter, quando est sed non cognoscitur; sive formaliter, quando est et cognoscitur; sive putative, quando non est in ordine obiectivo, sed adesse existimatur et subjective urget sub tali dictamine.

318. Causam immediatam obligationis etiam in legibus humanis esse a Deo dixerunt pauci recentiores, iuxta quos legislator humanus ponit in lege ultimam condicionem ut obligatio oriatur a Deo circa obiectum legis²⁴; sed sententia communissima et vera tenet legem humanam esse veram causam obligationis immediatam.

⁵⁴ Sic praesertim REXARD, *La théorie des leges "mere poenales"*; Mélanges de M. Hauriou 625-698, A. KOCH perperam, ut nobis videtur, pro eadem sententia citatur in articulo *Zu der Lehre von den sog. Pönalgesetzen*; ThQschr 83 (1900) 206-207.

SECTIO II

De legibus divinis

319. Leges divinae multipliciter considerari possunt: vel prout sunt in Deo ab aeterno, vel prout in tempore manifestantur in creaturis, potissimum rationalibus; et quidem applicatae sive per ipsum lumen rationis secundum exigentias rationalis naturae, sive per divinam revelationem superadditam circa easdem exigentias easvc superantem ex libero Dei beneplacito. Unde tria capita: de lege aeterna, de lege naturali, de lege divina positiva in duplici stadio Veteris et Novi Testamenti.

CAPUT I

De lege aeterna

320. Supposito decreto quo Deus ab aeterno statuit condere mundum ex nihilo, admittenda est divina dispositio, pro infinita Creatoris sapientia pariter ab aeterno concepta, secundum quam omnes creaturae, etiam infrarationalcs ad finem respectivuin dirigendae sunt secundum propriam singularum naturam'. Unde Deus non solum est causa exemplaris ct archetypus ad cuius imaginem vel similitudinem creaturae creantur, sed habuit praeterea ab aeterno in mente sua—iuxta nostrum loquendi ct concipiendi modum—normam cognitam efficacem, iuxta quam omnia in tempore deberent fieri ct dirigi in universo creato. De hac norma, quae dicitur lex aeterna, estque decretum Dei liberum et absolutum, ordinativum creaturarum ab aeterno pro tempore carum existentiae, pauca sunt indicanda.

S. Thomas, 1-2 q.91 a.1; q.93; Suarez. *De lenibus* 1.2 c.t-S; Salmaxticiksby, tr.11.3; par.1 specialis, tr.3 disp.R; Ποπρυν.τ.οχ, *Th. m. fundam.* n.59-61; F. SBVnt.. *Dar ηἰ"O> Geset' -»t "n'r Π-(I'>Iι...σ hir dir tin! rilll-rhr Weltordnung* (Viena 1902); Rodric.o, *Tr. de Icidbus* 565-5^0' Tavvifs, *Li loi* 2 * conf. (Paris 1909); MERKEt.BACK, T,238-243; Peinador, 1,427-433.

Tradita *notione*, breviter agemus de *existētia* ct *proprietatibus* legis aeternae, de *obiecto* ct *subiecto* eiusdem, de *relatione* ad alias leges.

‘ C. Γ. *Th.* 1-2 q.8 a.1t q.103 a.1.

321. I. Lex aeterna definitur a S. Augustino ¶* “*ratio divina vel voluntas Dei ordinem naturalem conservari iubens perturbari vetans*”. Dicitur:

Ratio divina vel voluntas Dei, sci. dictamen divinum practi-
cin’, secundum quod creaturae diriguntur in respectives fines
proximos et ultimatim in finem universi iuxta propriam singula-
rum naturam, non est actus intellectus mere discursivus, sed est
actus intellectus simul et voluntatis, scu conceptio et ordinatio
directiva ad debitum finem efficax, in quantum irrationalibus im-
primit inclinationem in finem necessariam, rationalibus vero obli-
gationem moralem imponit, sufficienter sancitam, circa relationes
essentiales quas habent ad Deum, ad scipsa et ad proximos.

Ordinem naturalem conservari iubens... sci. divina sapientia,
dictamine quodam practico, physice vel moraliter movet omnia ad
debitum finem, etiam supernaturalcm supposita Dei libera insti-
tutione; ideoque lex aeterna non est aliud quam "ratio divinae
sapientiae secundum quod est directiva omnium actuum et mo-
tionum"⁴. secundum ordinem ab aeterno contemplatum et in hy-
pothesi creationis praescriptum.

322. Ex communi conceptu et modo loquendi hominum
leges dicuntur normae ligantes communitatem eamque ordi-
nantes ad bonum commune. Tam vero, in lege aeterna non
adest ab aeterno neque communitas cui lex intimetur, neque
finis communis ad quem lex ordinem habeat ab aeterno, ne-
que potissimum promulgatio quae fiat communitati, cum lex
aeterna sit actus Dei immanens.

Inde aliqui deduxerunt legem aeternam non esse legem proprie
dictam*; et quamvis hoc non concedatur ab aliis, fatendum est le-
tem aeternam non consulere in creatura rationali primaria ratione
soli bono communi, sed aeque principaliter etiam bono singulorum
individuum, candelque ab aeterno promulgatam revera non fuis-
se’, imo neque in se posse cognosci a viatoribus, cum sit ipsa ratio

⁵ *Contra Fautum* 1.22 C.77: MF, 42.418,

¹ Recte notavit Suarez, *De legibus* 1.2 c.6 n.13 particulam *vel* sumendam
ese sensu copulativo pro et

⁴ S. Thomas, 1-2 o 03 a.1; cf. 1-2 q.91 a.1 Igitur, in sensu morali et
proprio lex aeterna est dictamen practicum quo Deus ab aeterno ordinat suam
voluntatem ad creaturas racionales, cis indicens ut servant ordinem in sua
mente iam praestitutum. Cf. Cathrein *Philosophia moralis* n 205. Cinn notione
Wusrinpna convcnU S. Thomas cum definit “ratio divinae sanientac. secun-
dum quod est directiva omnium actuum et motionum” (1-2 q.91 a.D itemque
bec not’o miam nulli tradunt anplicandam soli creaturae rationali: “Ratio sive
dictamen mentis divinae, praescribens quid creaturae rationali qua tali conveniat
vel diwnvrniat”. Cf. X *Th.* 1-2 a.1.

[’] Cf Becanus, *Summa th. schol* p.2 tr.3 c 2 o.0 S. Asponsus, 1.1 tr.1
e.3 n.75 Marc-Raus, T.116; Rodrigo, *De legibus* 567; Fanfanî, 1.118.

⁴ Cf, Prümmer 1,149, Mirkeliach. 1,238 Quamquam isti auctores ase-
runt in solvenda quaestione legem esse essentialiter in. legislatore, et promut-
tionem non esse de eius essential/ (vel esse quidem ut *facta*, sed non ut
cf. Loiano, 1,160), hoc neque est omnino in controversum neque dif-
ficultatem removet; etenim promulgatio sive ut pars essentiali. »ive ut condi-

divina, sed solum indirecte in suis effectibus, i.e. mediantibus legibus naturali et positivis, quae sunt eiusdem participationes. Ideo dicendum esse videtur conceptum nostrum communem legis valere pro lege temporali, et non applicari univoce ad legem aeternam, sicut neque ad omnem legem temporalem ut infra patebit.

323. II. Differt ab: d) *Idea divina*, quae est “ratio divinae sapientiae in quantum per eam cuncta sunt creata” idcoque exemplar rerum *faciendarum* antecedens legi aeternae seu ordini rerum iam factarum efficaciter *gubernandarum* in finem.

A) *Providentia*, quae est ratio divinae sapientiae *media a'fUc'ans* ad fines et quasi conclusio quae legem consequitur, in quantum normae generaliter latae a lege aeterna in particulari applicantur ad fines a providentia; unde et magis quam lex aeterna quae praesupponitur, respicit bonum particulare uniuscuiusque pro quo est quasi exeeutio legis aeternae *.

324. III. Existentia legis aeternae clare eruitur ex dogmate creationis, providentiae et gubernationis rerum a Deo. (Imnia enim concepit mens divina et omnia ordinavit consilium divinum et omnibus disposuit directionem aptam et efficacem in finem a tota aeternitate °.

Iam vero in his continetur lex aeterna, cuius notitia ab ipsis ethnicis philosophis non ignoratur¹⁰ et praesertim in libris sapientialibus V Testamenti evolvitur: “Dominus possedit me [sapientiam] in initio viarum suarum . quando praeparabat caelos aedram... quando appendebat fundamenta terrae; cum eo eram cuncta componens... Qui me invenerit inveniet vitam...; qui autem in me peccaverit, laedet animam suam; omnes qui me oderunt diligunt mortem” (Prov 8,22-36).

325. IV. Proprietates praecipuae legis aeternae recensentur: a) *immutabilitas eiusdem quoad se*, identificatur enim cum essentia divina; *mutabilitas autem quoad nos*, in quan-

cio sine qua non, absolute requiritur ad hoc ut quaedam leges sint institutae. Cf. Suarez, *Ih levibus* 12 c1 n.11. Tamen, quoniam prout est actus legislatoris, ex se efficax ad obligandum, plene erat constituta ab aeterno in actu primo et active, ita ut creaturis in tempore existentibus eo ipso in actu secundo applicaretur vi decreti aeterni infrustrabilis, haud absonum est eam denominare legem.

¹ i. Th. 1-2 q.03 a.1.

• S. THOMAS, *De veritate* q.5 a.1 ad 6. Cf. SüAitz, *De legibus* l.f. < n.11ss; Lehu, *Philosophia moral's et socialis* n.295.

» Hinc est quod omnia entia rationalia, cum aliquam principiorum naturam notitiam habeant, etiam legis aeternae aliquam notitiam habere censentur; quare iuxta S. Augustinum “aeternae leg»s notio nobis impressa est (S. TA. I.1 q.93 a.2), ipsique pagani philosophi eam cognoverunt et laudibus extulerunt cf. Cicero, *De legibus* 1.2 c 4).

¹⁹ Cf. Cicero, *De legibus* 1.2 c 4,

tum diverso gradu attingitur ab eodem intellectu humano in via et in termino, itenique a diversis in eodem stadio viae vel termini. Nimirum, pro maiore vel minore cognitione legum aliarum quae participant de lege aeterna, haec ipsa lex magis vel minus cognoscitur ab eodem vel a diversis viatoribus.

b) Quod sit *regula omnis moralitatis*, discriminans quasvis actiones bonas a malis, et fundamentum omnis obligationis moralis; ea enim, in quantum est actus intellectus divini, bonum distinguit a malo; et in quantum est actus divinae voluntatis, est fundamentum omnis obligationis moralis.

Unde patet error: *positivismi moralis*, c medio auferentis discrimen essenziale inter bonum et malum; *utilitarismi*, qui meram actuum utilitatem habet ut fundamentum mutabile illius distinctionis; *moralitatis independentis*, quae obligationes morales deducit ex sola conformitate actuum cum natura rationali, nulla habita ratione voluntatis aeternae Creatoris.

c) *Quod omnes prorsus creaturae ei subiciantur*, quatenus irrationales vi quadam necessaria ei conformantur, rationales libera voluntatis determinatione conformare iubentur; quodsi non obtemperent creaturae rationales directioni huius legis, in eiusdem vim coercitivam incident, et gloriam quam per actionem voluntariam Deo renuerunt, per poenam ineluctabilem invitae praestabunt, etiam in sua deviatione adimplentes finem ad quem Deus omnia ordinavit n.

d) *Quod omnis lex a lege aeterna derivatur*; sive tanquam a causa *exemplari*, quatenus nulla lex potest esse iusta nec ordinatio rationis, quae non sit legi aeternae conformis (cf. 5. Th. 1-2 q.93 a.3 ad 3), sive tanquam a causa *efficiente*, quia omnis potestas legislativa imponens obligationem est a lege aeterna seu a Deo praescribente rectum ordinem in quo subditi superioribus iusta decernentibus obtemperare debent.

326. V. Obiectum legis aeternae; a) Minus proprie sunt *actus naturae irrationalis, omnisque activitas necessaria* cuiuslibet creaturae per leges físicas ad finem ordinata: “nullo modo... aliquid legibus Summi illius Creatoris Ordinatorisque subtrahitur, a quo pax universitatis administra-

* Prov 16,4: Universa propter seipsam creavit Dominus, impium quod & diem malum. Cf. Müllm, I. I. tr.3 § 29.

tur”¹²; et revera “ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum... faciunt verbum eius” (Ps 148,8; cf. Mt 8,27).

b) *Proprie sunt actus liberi naturae rationalis*, quae sola est capax imperii et obligationis strictae solaque regitur legibus moralibus quas pleno iure respicit lex aeterna.

327. VI. Subiectum legis aeternae: a) *Minus proprie sunt etiam res vita aut ratione expertes*, siquidem Deus omnibus creaturis indidit normas agendi iuxta definitum modum aptum ad finem: per proprietates et vires impressas rebus anima vel vita sensitiva carentibus; per instinctum et tendentias inditas rebus sensitivis. Quodsi causae particulares in aliquo deficient ab ordine normali, adhuc isti defectus non existant contra ordinem Causae primae, sed divinae Providentiae vere subiciuntur.

b) *Proprie sunt creaturae rationales* quibus imprimitur non tantum inclinatio ab bonum sed etiam cognitio divinae ordinationis, quoad omnes earum actiones et motiones¹³; unde a Deo diriguntur in finem debitum per illuminationem intellectus et motionem voluntatis, quibus possunt ipsae resistere sive obtenebrando cognitionem naturalem per passiones, sive deflectendo voluntatem per pravae habitus.

Deus ipse divinaeque operationes non subduntur legi aeternae, quia haec non differt realiter ab Eo, et quia nemo potest sibimetipsi esse subiectus. Quodsi Deus tenetur non agere malum, hoc non est a lege aeterna, sed a repugnantia quae oritur ex exigentia propriae naturae et perfectionis divinae, unde Ipse per suam essentiam est sibi lex¹⁴.

328. VII. Relatio ad alias leges haec, est: Lex aeterna ipsa est sibi norma, et respectu aliarum regularum et legum existit *fons* supremus a quo omnes derivantur, cuique omnino conformari debent ut leges esse possint; simulque est *exemplar* quod necessario imitari debent, et quasi *virtus nuclearis* de qua participant, quatenus sunt rationes gubernationis in inferioribus gubernatoribus a Supremo Gubernatore derivatae et nobis manifestant eam ordinationem quae ab initio est in mente divina.

Hinc Prov 8,15-16: "Per me [sapientiam] reges regnant [quantum ad potestatem] et legum conditores iusta decernunt [quantum] ad iustitiam".

¹² S. Augustinus, *De civitate Dei* 1.19 c.12 n.3: ML 41,640.

¹³ Cf. *Th.* 1-2 q.93 a.6.

¹⁴ Cf. S. Anselmus *Cur Deus homo* 1.1 c.12: ML 158,378; Suárez, *Principia philosophiae* 1.2 c.2 n.2ss.

ad rectitudinem] ; per me principes imperant et potentes decernunt justitiam”. Nimirum, nulla voluntas creata aliam voluntatem ligare potest nisi a voluntate divina et a lege aeterna ligandi potestatem acceperit, ex sola enim natura omnes homines sunt aequales; in ligando autem non servabit rectitudinem rationis nisi exemplari legi aeternae conformetur.

329. Unde concludes: Lex aeterna participatur: a) *a tege naturali* intellectualiter in suscepta natura rationali a creaturis; b) *a lege divina positiva*, quatenus lex aeterna est vehit norma secundum quam voluntas divina leges positivas constituens iusta est et recta (cf. S'. *Th* 1-2 q.93 a.4); c) *a lege humana*, quatenus haec tripliciter derivatur ab illa, sci.: a) ut a causa *exemplari*, nam lex non potest esse iusta nisi conformetur rectae rationi, ac proinde legi aeternae tanquam normae mensuranti; *β*) ut a causa *efficiente*, nam vim obligatoriam legislator inferior imponit communicatam a Deo, teste Rom 13,1: “non est potestas nisi a Deo”; *γ*) ut a causa *directiva*, nam lex aeterna dirigit legislatores ut, applicato lumine rationis et fidei, perspiciant quaenam leges secundum diversas circumstantias sint instituendae, et sic, testante S. Augustino, “in temporali lege nihil est iustum atque legitimum, quod non ex lege aeterna sibi homines derivaverint” (S'. *Th.*, 1-2 q.93 a.6).

CAPUT II

De lege naturali

S. Thomas, 1-2 q.94; Suahez, *De legibus* 1.2 c.5-16; Gonet, *Clypcus theol. fhomisticae tr.6* <1.3; Bilt.vart, diss.2 a.2-4; Müller. I § 30-35; Meyer, *Instit. i. net.* 1,242-286; Bouquillon, 65-83; Janvier. *La loi* 3a conf. (Paris 1909); VİRMEERSCH, 1,146-152; TanquEREY. 11.252-269; O. Lottin', *La loi morale «fl-turclle et la loi morale positive d'aprts St. Thomas d'Aquin* (Brujas 1926); Rodrigo, Tr. *de legibus* 570-584; F. Wagner, *Dos natürliche Sittengesets iisch der Lchrcr des hl. Thomas vont Aquin* (Friburgo dc Br. 1911).

Summa remm dicendarum. In expositione generali legis naturalis moralis abstrahimus a diversis eiusdem praeceptis, dc quibus in decursu theologiae moralis erit sermo, et distincte agemus de ipsa *notione*, de *existentia*, *proprietatibus*, *obiccto*, *subiecto*, *promulgatione*, *cognitione*, *valore* et *sanctione*.

330. I. Lex naturalis est *divina creaturae rationalis in finem ultimum naturalem ordinatio, necessaria, in ipsa natura expressa, naturali lumine rationis percepta*. Dicitur:

Divina ordinatio, quatenus nonna obligans est divinum imperium ab aeterno existens sed in tempore manifestatum, quod ordinem naturalem conservare iubet et perturbare vetat; ideoque lex naturalis “nihil aliud est quam participatio legis aeternae in rationali creatura” (S. *Th.* 1-2 q.91 a.2). Nam, supposita creatione, Deus necessario amat et efficaciter vult

rectitudinem creaturae rationalis, sicut necessario prohibet quamlibet actionem recto ordini oppositam.

Iam vero, obligatio naturalis imperfecta, proxime exurgens ex intrinseca convenientia vel disconvenientia actionis cum ordine naturali, remote vero ex natura divina, quae fundamentaliter adest in actionibus ante divinum imperium iubens vel vetans¹, redditur pro creatura rationali obligatio moralis perfecta quando, praelucen- te indicio practico divini intellectus necessario, intercedit volitio Dei pariter necessaria, praeci- piens actiones ad ordinis conservationem necessarias, prohibens autem alias quascumque rectitudini oppositas².

Creaturae rationalis, nam leges physicae quibus subdun- tur entia infrarationalia per similitudinem et improprie in- cluderentur in ambitu legis naturalis, siquidem non partici- pant legem intellectualiter et rationabiliter ut verum dicta- men a ratione practica constitutum.

Ad finem ultimum naturalem, siquidem “lex naturalis nihil aliud est quam conceptio homini naturaliter indita, qua diriguntur ad convenienter agendum in actionibus propriis”, ideoque normam a line capiendo; nam quodlibet rationale convenienter agens, propter finem sibi proportionatum agit, sive in se ultimum sive ad hunc debite ordinatum.

Necessaria ordinatio, ea nempe quae homini competit quatenus est creatura, corpore et anima composita, socialis, ad Deum destinata, non immediate ex libera Dei dispositione sed vi ipsius humanae naturae complete spectatae, in qua ha- bentur relationes corporis ad animam, personae ad societa- tem familiarem, politicam et religiosam, creaturae ad Creato- rem: et quidem relationes necessariae, utpote proxime fun- datae in ipsa hominis natura, remote autem in essentia divi- na. ideoque independenter a voluntate Dei vel hominis; sup- posita igitur creatione, Deus necessario amat et necessario vult rectitudinem creaturae rationalis⁴.

¹ Hoc sensu interpretanda sunt verba Vazque?: “quaedam ita ex se non sunt, ut ex nulla voluntate, etiam Dei, eorum prohibitio penderet... Imo, ita sunt ex se mala, ut eorum malitia praecedat secundum rationem naturae divinae intellectus, ex quo illud efficitur, ut ante omnem Dei voluntatem et imperium, imo ante omne indicium, aliqua ex se sint bona opera” (In 1-2 c.1-150 c.3).

² Nimirum divina voluntas, cum approbat et vult obligationem imperfec- tam antecedentem, novam et veram inducit obligationem, ita ut si antecedent illa non daretur, ex divina voluntate exurgeret vera obligatio ponendi vel omittendi quasdam actiones, propter earum intrinsecam convenientiam disconvenientium cum ordine naturali.

³ S. Thomas, In IV dist.33 q.1 a.1.

⁴ Plurimi quidem auctores, ut A. Vatin, A. travers la metaphysique (Paris 1025) 207; E. Janssens, Cours de morale générale 1,190.232-233; C. Mai-

In ipsa natura expressa, nimirum norma proxima dis- criminativa actionum humanarum honestarum ab inhonestis est ipsa natura rationalis complete et adaequate spectata in sua constitutione et in suis relationibus socialibus, in suo fi- ne transcendente, imo in suis inclinationibus essentialibus quae toti naturae respondent ut partes sunt eiusdem⁵; rec- tam enim vel non rectam naturaliter dicimus actionem, prout conformis sit vel difformis naturae sic consideratae, non vero ex conformitate cum aliquo mandato libero.

Naturali lumine rationis percepta, quatenus absque re- velatione aliove actu positivo auctoris sui, ipso lumine ratio- nis sibi indito, homo percipit ordinem operabilium et simul voluntatem Dei, ut secundum illum procedat; aliis verbis, ap- plicata rationali cognitione, homo intelligit quid sit conforme quid difforme recto ordini independenter a divina voluntate, et simul quid Deus praecipiat, vetet, permittat circa illum; unde ratio humana est quasi praeco divinae voluntatis, dis- crimen ostendens et obligationem denuntians, et ipsa lux na- turalis, prout est in homine, nihil aliud esse videtur in actu primo quam “lumen intellectus [naturaliter] insitum nobis a Deo, per quod cognoscimus quid agendum et quid vi- tandum”¹⁰.

331. Unde concludens: *naturalis non est:* a) Si a Dei voluntas, praecise ab intellectu divino, sive libera (nominalistae, Descartes, Puffendorf; minime vero Suarez, ut aliqui calumniose asserunt), sive necessaria (Liberatore, de Bie, Gutberlet); nam vo- luntas divina est quidem causa obligans, sed non regula discriminans, et actiones lege naturali praescriptae vel prohibitae, non ideo sunt bo- nae vel malae quia a Deo praecipuntur, sed necessario praecipuntur vel vetantur quia intrinsece sunt bonae et necessariae ad rectum or- dinem vel malae*. Unde si per impossibile Deus non vellet legem natu- ralem, haec tamen eodem modo nobis innotesceret, imo et imper- fecte imponeretur propter intrinsecam convenientiam vel disconve-

ti. xAV, L'obligation morale peut-elle exister sans la connaissance de Dieu: RevApol 60 (1935) 386, etc.. Crnfer characteri ni obligationis absolutae, etiam imperfectae, quoniam lex naturalis prae se fert, non explicari sine recursu imme- diato ad Deum legislatorem supremum; sed attenda indole moralitatis naturalis et connexion absolute necessaria quorundam actuum cum natura rationali, me- lius nobis sentire videntur qui cum Cruysberghs, Meunier. 189: n etc, existimant conceptum obligationis moralis non exigere recursum immediatum ad Deum, utique recursum mediatum. Cf. O. Lottin, Principes de morale 1,141 145; 11,73-76.

¹ 5°. Th, 1-2 q.94 a.2; a 4 ad 3; item q.91 a 6.

¹ S. Thomas, Opusc. theolog. III in duo praecepta caritatis c1; cf. Bou- gomoif, Theol. mor. fundam. 65.

¹ Sic refert Mkrkkldach. 1.246.

¹ Cf Svabaz, De legibus 1.2 c.6 n.1L

nientiam actionum cum ordine naturali et cum ipsa natura divina.

b) Imperativum categoricum rationis practicae aut voluntatis autonomae (Kant, rationalistae); nam autonomia non patitur efficacem obligationem directam moralem, siquidem sola voluntas vel ratio practica nequit constituere debitum rationale absolutum; quia istud et solum resultat ex necessaria connexione mediorum cum fine et a voluntate, sicut sibi imponi, sic et removeri ad libitum posset. Accedit quod nititur falso fundamento, quasi homo, essentialiter a Deo dependens et ad Deum destinatus, sibi ipsi esset terminus et tanquam finis in seipso.

c) Natura rationalis, sive lumen rationis nostrae, sive eius dictamen; nam haec sufficiunt quidem ad constituendam et manifestandam moralitatem intrinsecam actionum humanarum, ideoque etiam ad requirendam legem quae obligationem imponat secundum exigentias illius moralitatis intrinsecae; sed quia neque natura rationalis ipsa neque eius dictamina sunt ex se ipsis prohibentia vel vetantia, dicendum videtur legis essentiam non explicari sine voluntate Superioris exigente observantiam normae moralitatis sive constitutivae sive exigitivae¹.

2. *Lex naturalis obiective est* ipse ordo moralis quo homo, attenta sua natura, ad finem ultimum dirigitur: a) subiective et in actu primo est habitualis inclinatio naturae rationalis in finem et media; β) in actu secundo sunt ipsae “propositiones universales rationis practicae ordinatae ad actiones”¹³ i.e. indicia quibus ratio practica modo universali dictat quid bonum quidve malum sit¹.

332. II. Differt lex naturalis: α) A lege aeterna multipliciter: quia non est ordinatio omnium creaturarum, sed solius rationalis ad finem ultimum; quia non est ordinatio active spectata et in ipso Deo manens, sed passive sumpta et in creatura rationali expressa; quia non a solo Deo cognosci potest qua talis, sed etiam lumine rationis percipitur; quia non est aeterna sed temporalis. Tamen formaliter non est aliquid diversum a lege aeterna, sed eius participatio in creatura rationali, ut dictum est¹⁴, et obiective nihil prae-

• Tunc autem postularetur actus voluntatis divinae, perficientis obligationem moralem, et ante illum non adesset peccatum in transgressionem; siquidem merum dictamen rationis exhibet sed non constituit obligationem.

¹⁰ Cf. D 1703; Meyer, *Instit. i. nat.* 253ss.

¹¹ Cf. Suarez, *De legibus* 1.2 c.6; GÜENÉE, *Principia iuris politici* 1,259. Aliter alii, quos refert et approbat MERKEL, *ibid.* 1,246.

¹² 5. *Th.* 1-2 q.90 a.1 ad 2.

¹³ I. *ibid.* 1,282.

¹⁴ “Concipi igitur debet lex naturalis tanquam manifestatio seu extern promulgatio ipsius legis aeternae in tempore facta, et quidem pro et in rationali creatura, non tanquam aliquid huic extrinsecus superadditum, sed ita ut ipsa natura rationalis per inclinationem naturalem (divinitus impressam) ad suos proprios actus sit legis aeternae participatio et promulgatio, quemadmodum est rationis divinae creata quaedam imago” (MXYER, *Inst. iuris nat.* 1,243). Inde est etiam quod lex aeterna aliqua ratione est immanens rationi naturali, utpote quae est participatio Rationis divinae. Cf. E. DHANIS, *De natura religioso cMu gationis moralis*: Acta secundi congressus thomistici internationalis (Roma 1931) 454-467.

pilur a lege naturali quod non praecipitur a lege aeterna; utraque habet insuper eandem supremam normam rectitudinis, totaque legis naturalis materia continetur in lege aeterna.

6) A s y n d e r e s i, scu habitu non stricte innato sed ex intellectu profluente, quo facile enuntiamus prima principia moralia, dum lex naturalis proprie est ipsa ordinatio et dictamen fundatum in lumine intellectui naturaliter indito a Deo.

c) A c o n s c i e n c i a, scu dictamine ultimo-practico de agendis in particulari, quod non facit sed denuntiat obligationem, lum lex naturalis est norma agendi quae ad rectum ordinem sunt necessario intimata, sive habitualiter per rectam rationem sive actualiter per conscientiam.

d) A l u m i n e R A T I O N I S, nam lex naturalis formaliter est imperium divinum creaturae per rationem intimatum, lumen autem rationis est principium per quod intimat Deus effective suum imperium, sicut dictamina rationis practica sunt principium quo illud formaliter intimat¹⁵.

333. III. Existencia legis naturalis, prout modo descripta est, ex doctrina catholica, imo ex proprie dicto dogmate fidei propter claram doctrinam Magisterii universalis et Scripturae, admittenda est contra atheos, materialistas, morales positivistes, evolutionistas, assecclas scholae historicae respuentis legem praeter positivam. Eius vero cognoscibilis per naturale lumen rationis, doctrina est certa contra traditionalistas. iuxta quos in actuali condicione naturae lapsae homo nequiret legem naturalem cognoscere nisi supernaturali revelatione aut traditionis lumine illustratus. Unde contra hos omnes affirmatur :

334. *Propositio: Existit in creatura rationali lex naturalis, cum natura indita et essentialiter eidem coniuncta, naturali rationis lumine aliquo modo cognoscibilis et cognita.*
Probatur :

Ecclesia frequenter hoc proposuit in suo magisterio:

a) C a T E C H I S M U S ad parochos: “Nemo est quin sibi, a Deo lijm in animo insitam esse sentiat, qua bonum a malo, honestum a turpi, iustum ab iniusto possit discernere”¹⁶. b) L e o XIII: “Talis est princeps omnium lex naturalis, quae scripta

¹ Rodmico, *De legibus* 570 b.

* Pars 3 c.1 n.3.

est et insculpta in hominum animis singulorum, quia ipsa est humana ratio, recte facere iubens et peccare vetans. Ista vero humanae rationis praecriptio vim habere legis non potest, nisi quia altioris est vox atque interpretis rationis, cui mentem libertatemque nostram subiectam esse oporteat... Ergo consequitur ut naturae lex sit ipsa lex aeterna, insita in his qui ratione utuntur, eosque inclinans ad debitum actum et finem, eaque est ipsa aeterna ratio Creatoris universumque mundum gubernantis Dei” 17.

S. Scriptura, inter alia plura, in loco classico Rom 2, 1-4-16 (cf. 1,32): “Cum enim gentes quae legem [positivam divinam] non habent, naturaliter [duce ratione] ea quae legis [mosaicac] sunt faciunt, eiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex [seu: lex eis inest] ; qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum, et inter se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus”. Sic ergo, gentiles qui mosaica lege non utebantur, quaedam legis naturalis praecepta servabant, quia haec lex in ipsorum cordibus erat inscripta eiusque observationem urgebat conscientia. Non autem traditione nota erat gentilibus sed ratione naturali, utpote in cordibus scripta et conscientiae testimonio firmata. Alibi (Rom 1,28-32) declarat S. Paulus gentes potuisse cognoscere naturali rationis lumine, auctores delictorum legi naturali adversantium reos fieri mortis aeternae.

Traditio patristica testatur: a) *inesse omnibus legem naturalem*; sic v. gr. Tertullianus: “quaeris igitur Dei legem? Habes communem istam in publico mundi, in naturalibus tabulis, ad quas et apostolus solet provocare... ut cum ad Romanos, natura facere dicens nationes ea quae sunt legis, et legem naturalem suggerit, et naturam legalem” 18; b) *et quidem non scriptam*, sed innatam et insertam cordibus manu Creatoris, ideoque humano ingenio cognitam; sic v. gr. S. Ambrosius: “ea igitur lex non scribitur, sed innascitur; nec aliqua percipitur lectione, sed profluo quodam naturae fonte in singulis exprimitur et humanis ingeniis hauritur” 10; c) *naturam esse boni operis magistram*, et alia similia; v. gr. S. Basilus: “haud excusari poterimus, quod ea quae conducibilia

” Encycl. *Libertae*: ASS 20 (1887) 597.

u *Dr corona*, VI: ML 2,83.

J- *Epist* 73,3: ML 16 1251. Cf. S. I. Chrysostomus, *Ad pop. antioch.* homil.12, 4: MG 49,131.

sunt, litteris non siimus edocti, quandoquidem id quod utile est, per legem naturae citra doctrinam nobis eligere licet... Insident autem et nobis virtutes secundum naturam...”²⁰.

Ratio multipliciter probat existentiam legis naturalis:

a) *Ex intima singulorum hominum experientia*, sponte et invincibiliter exhibente alias actiones ut malas, adeoque prohibitas, et quidem absolute et universaliter et independenter a quibuslibet adiunctis publicitatis etc., alias ut bonas, adeoque licitas, imo interdum praeceptas, utpote necessarias ad integritatem ordinis moralis percepti; cui dictamini si quis obtemperet, pacem habet, secus vero stimulis conscientiae agitur. Hoc autem indicium constans et universale non potest explicari ex causa contingenti, v. gr. ex indole aut educatione, sed ex ipsa natura rationali²¹.

b) *Ex universali consensu hominum* circa existentiam alicuius legis moralis ex ipsa natura haustae et imponentis quasdam obligationes absolutas, universales, immutabiles, quarum ratio sufficiens non potest esse nisi in Deo supremo legislatore. Classica sunt testimonia insignium paganorum de hac re

c) *A priori ex Creatoris infinita perfectione*, sapientia, sanctitate, ex quibus necessario vult rectum ordinem et necessario imprimit creaturis congruentia principia elicitiva et directiva operationum in finem iuxta rectum ordinem. Iam vero, modus obtinendi ut creaturae rationales agant secundum ordinem rectum congruenter ad earum naturam et libertatem non est alius nisi lex ipsis intimata per rationis lumen ipsasque ligans. Haec autem est lex naturalis.

335. IV. Proprietates legis naturalis plures recensentur, quarum potissima est necessitas, a qua aliae derivantur: universalitas, immutabilitas, cognoscibilitas. Sapientissimus enim rector et gubernator nequit legem necessariam praescribere creaturae rationali quae non habeat omnes has notas quarum brevem explicationem apponimus.

1) *Necessitas hypothetica* legis naturalis, supposita nempe hominis creatione, patet ex his quae dicta sunt de eius

* *Homil. IX in Exanicon* 3,4: MG 29,195.

^w Cf. r«ntu.oN, *Th.<·! dici. fundavi*, 68.

Cf. *Soihocixs*, *Oedpus rex* 863-871; *Antigona* 440-470; CICXRO, *Pro Wifemr* 4,10; *De rcpublica* 1.3 n.17; cf. Lactantius, *Instit.* 6,8: ML 6,660-661; SuiCA, *De bcncficiij* 4,17.

existentia in argumento rationis a priori et quae dicuntur inferius de eius obiecto. Nempe: sapientissimus Creator et ordinator universi debuit imprimere omnibus entibus principia directiva operationum in finem; et quidem creaturis rationalibus regulas morales quae versarentur circa ea quae talibus naturis conveniunt vel repugnant, ideoque tam necessarias quam ipsa natura ²³.

Quodsi quis obiciat Deum liberum esse in omni operatione ad extra, respondetur “divinam voluntatem, licet simpliciter libera sit ad extra, tamen ex suppositione unius actus liberi posse necessitari ad alium, ut si vult promittere, absolute necessitatur ad implendum promissum”²⁴; unde, quia non potest insipienter vel iniusto gubernare, supposita voluntate creandi naturam rationalem, non potuit non prohibere tali creaturae actus intrinsece malos vel non praecipere honestos necessarios” ²⁴.

2) *Universalitas* constat ex his quae de subiecto dicuntur: nimirum, lata pro qualibet creatura rationali, singulis hominibus saltem in actu primo et habitualiter inest impressa lex naturalis in accepta natura rationali et totum eorum naturalem ordinem complectitur²⁵; promulgatur autem, vel potius divulgatur, in conscientia cuiuslibet hominis ratione gaudentis saltem quoad praecepta generaliora.

3) *Immutabilitas*, applicata ad legem naturalem solet a pluribus distinguere: a) *propria alia*, in qua lex ipsa mutaretur sive ab intrinseco, cessante fine vel etiam superveniente noctimento ex lege, sive ab extrinseco, per abrogationem vel derogationem seu totalem vel partialem abolitionem factam a legislatore eiusve superiore vel successore; b) *impropria alia*, per mutationem non ipsius legis sed materiae circa quam lex versatur, adveniente aliqua circumstantia quae subtrahit materiam ab applicatione talis legis. Tam vero:

a) *Mutabilitas propria dicta*, per relaxationem sci. legis in casu particulari quoad obligationem, sed manente eiusdem materia, excluditur absolute”, quia lex naturalis nullatenus potest deficere:

¹³ Circa indolem et proprietates legis naturalis, praesertim prout apud S. Thomam describuntur, cf. amplam notam apud O. Lottix, *Principia morale* 1,147-148.

³⁴ Suabèz, *De leonibus* 1.2 c.6 n.13.

a) Censuit LMHMKUILL, 1,177 legem naturalem non esse promulgatam modo quoad illa praecepta quae nos non latent vel indubia sunt; sed rectius dicitur totam esse promulgatam, quin necessarium sit ut actu tota cognoscatur sed cognosci possit.

Mutabilitatem admittunt Nominalistae, Descartes, Pufendorf, contra, quoniam cum opinione de dependentia legis naturalis a sola divina voluntate

e) non *ab intrinseco*, quia lex naturalis, in quantum talis, est participatio legis aeternae casque solas exhibet normas quae ex natura hominis et recti ordinis necessario profluunt, utpote fundata in ipsa rerum essentia quae mutationi non subest; unde nihil praecipit nisi quod est intrinsece bonum et ab essentialibus relationibus creaturae rationalis ad alia, maximeque ad finem ultimum, necessario exigitur, nihilque prohibet nisi quod est intrinsece malum utpote illis relationibus necessario contrarium, ideoque nunquam evadere potest inutilis vel noxia. Sed *β)* *neque ab extrinseco*, nam Deus non potest non praecipere vel permittere id quod ex natura rei est necessarium vel plane conveniens ad vitam honestam, nec potest non prohibere id quod ex natura rei illam dedecet; aliis verbis, voluntas Dei, hypothetice necessaria in ferenda lege naturali, deficere nequit hypothesi manente, in eadem lege perpetuo inviolate sustentanda

b) Mutabilitas improprie dicta admittitur a plerisque auctoribus, et explicatur per mutationem materiae aut circumstantiarum in illis casibus in quibus praescripta legis naturalis non fundantur in ipsis rerum essentiis immutabilibus indecenter a circumstantiis, sed in condicionibus naturalibus et ordinariis quae non sub omni hypothesi et in quolibet casu bona sunt vel mala. Huiusmodi casus mutabilitatis impropriae nunquam occurrunt in principiis primariis essentialiter bonis vel malis, neque in iis quae directe et necessario dicunt necessarium ordinem vel repugnantiam ad Deum, ut v.gr. votum vel iuramentum promissorium. *nisi* immediatum fundamentum et ortum habeant nem in ipsa natura humana, sed a libera hominis voluntate et a Deo remittantur; occurrunt vero per accidens in principiis secundariis quae versantur circa media ad finem*, et quidem: tantummodo in casu particulari, si agatur de finibus primario intentis in quibus aut condiciones mutantur aut Deus materiam miraculose modificet, quando ex rerum essentia ordo absolutus non est praescriptus: etiam communiter pro omnibus, sed ad tempus, si agitur de finibus secundario intentis. Sic

Itaque schola K. Brückner in L. v. Brückner. V. Bave» dc. CC S. DfnoICC, *Le conflit de la morale et de la sociologie** (Louvain 1912) 6-18.

Qui autem cum Scotto (*Th. III* 1.37) censent praecepta secundae tabulae non esse de lege naturali, nosse admittere, ut patet, eorum dispensabilitatem sustentando simul immutabilitatem legis naturalis.

n. Ci. S. Th. 1.2. π.94 5. Oc.» immutabilia. srip«Q; W. Stockvoss. *d-r natürlichen Sittgesetze n der xlwut'chen Ethik* (Friedburg de Br. 1911).

5) Sic v.gr. inter recentiores Bouquillon, *Th. m. fundam.* 72-75; Van Hovr, *De firivHeiis et de dispensatione* 325. Ronr'^n. *De lep'hu.t* 583 Mf.r-miACH, 1.257-259; Pr OmmEr, T.154-155; Loiano-Grizzana, 1,169; Noit'in-Schwitt, T.116; Iñño, 1,169; Airtnys-Damen, 1,136. Isti AA. dicunt in dispensatione voti dissolutione matrimonii rati non esse, —tali et*, nullam legem suspendi vel dispensari, sed simpliciter restitui libertatem quae per votum rei contractum fuerat tradita; restituta autem libertate deficit condicio ut obliget lex de voto adimplendo, vinculo matrimoniali observando etc.

3 Circa distinctionem praeceptorum legis naturalis primariorum et secundariorum cuiusque convenientiam, cf. O. Lottin. *Principes de morale* 11.37-40; *Lf ireit naturel cites Saint Thomas d'siquin et scs prédécesseurs* (Brujas 1911) 82-89.

* Haec limitatio ponitur pro illis principiis quae, quamvis versentur circa media ad finem, exceptionaliter fundari dicuntur immediate in essentiis rerum; sic essentialis et absoluta habetur malitia peccati contra naturam et mendacii.

accidit quando finis naturalis superior elidit inferiorem, v.gr. in casu filiorum Adae, in quo finis altior propagationis et simul unitatis generis humani salvandae infirmavit aliud postulatam legis naturalis prohibens matrimonium inter consanguineos primi gradus collateralis (cf. Act 17,26), vel in casu in quo homini furioso gladium suum exigenti ut occidat inimicum illud denegatur, contra dictamen legis naturalis de reddendo deposito sed propter dictamen altius de *caritate* erga proximum exercenda; item quando Deus cedit proprium dominium supremum et dat facultatem alicui circa vitam, corpus, bona suorum proximorum, ut donasset Abrahae ad occidendum Isaac si mandatum sustinisset (Gen 22,2) et donavit Oscae, iuxta quorundam interpretationem, ad cognoscendam mulierem fornicariam, israelitis vero ad assumenda spolia aegyptiorum; similiter quando obligatio naturalis dependet ab aliquo facto voluntatis humanae quod per consensum Dei mutetur, ut v.gr. in voto si Deus cedens iuri suo, desinit acceptare promissionem voventis; tandem quando praecepta secundaria non absolutae necessitati sed perfectioni vel summae convenientiae respondent, cui tamen potest a Deo provideri per specialem providentiam, v.gr. educationi prolis et sedationi concupiscentiae et mutuo coniugum adiutorio in matrimonio polygynico.

Rectius tamen nobis dici videtur mutationem legis naturalis nullam esse neque impropiam, si postulata legis completa et adaequata formula exprimantur, cum restrictionibus, determinationibus, conditionibus diversis quae principia exhibeant prout applicanda non solum in casibus generalibus et ordinariis sed etiam in specialibus et extraordinariis. Nimirum praecepta legis naturalis prout a nobis exprimuntur: alia quidem completa sunt quia referunt aliquod principium universale et absolutum, quod ex nulla circumstantia extrinseca modificari potest, v.gr. non blasphemabis; alia vero incomplete traduntur per formulas quae exhibent casus communiter contingentes sed non extraordinarios, in quibus circumstantiae faciunt ut tales casus non sint comprehensi in formula generali, v.gr. non occides, sci innocentem privata auctoritate per modum aggressionis iniustae; non fornicabis, nisi forte Dominus det tibi ius in corpus non tui coniugis (cf. Os 1,2); non furtum facies, nisi Deus transferat tibi dominium ut transtulit ab aegyptiis in iudacos quoad vasa mutuo accepta (cf. Ex 12,35-36) etc. ”.

336. Unde concludes: 1. Distinguendum est inter actiones:

a) *aliae sunt semper et undequaque bonae vel malae* secundum substantiam actus et ex natura rei, quae aliquando dicebantur a veteribus “ applicationes conclusionum primariarum; hac nunquam possunt mutari quatenus fundantur in ipsis essentiis rerum immu-

® Cf. Suarez, *De lepi bur* 1.2 c.13 n.6; c.15 n.26; Lehmkvhl. 1,28§; Marc-Gestermann, 1,128; Tanqueray, 11.262 b; MerkelbaCH, 1,248 in fmc Discrepantia non est in re sed in explicatione rei. Nobis clarior et simplicior videtur explicatio nostra. Sic vitantur istae expressiones mirae mutabilitatis et dispensabilitatis legis naturalis quae animum percellunt, sive dicantur impropriae in casibus particularibus sive propriae in aliqua concessione Rentrat v.gr. polygarniae in V. T. Cf. *S. Th.* 3 q.65.67 Ex doctrina autem et plaxi Ecclesiae cognoscimus quatenam praecepta legis naturalis accurate c\ primantur formula absoluta, quatenam non.

« Cf. *S. Th.* 1-2 q.94 a.4 et 5; *In III* d.37 q.1 a.3.

labilibus et accurate exprimuntur principio generali, v.gr. blasphemia vitanda, caritas Dei fovenda.

b) *aliae sunt bonae vel malae non semper et undequaque* ex natura rei, sed propter certas condiciones quae tollunt malitiam vel obstant bonitati, propter defectum iuris vel propter periculum imprudenter susceptum; hae possunt mutari dependenter a circumstantiis in quibus lex naturalis in adiunctis rerum ordinariis fundatur, et de facto mutantur aliquando: rarius et in casibus singularibus, quando agitur de praeceptis primariis; facilius et interdum generaliter pro omnibus, quando agitur de principiis secundariis seu laide utilibus ad ordinem rectum, v.gr. circa monogamiam et matrimonii indissolubilitatem. Sic depositum potest retineri contra voluntatem deponentis, si irrationabiliter reclamatur redditionem; sic filii Adae potuerunt cum sororibus matrimonium inire in adiunctis concretis in quibus Deus, ob altiore legem transmittendae vitae, relinquebat ius in corpus fratrum assumibile et assumendum in ordine ad actus per se aptos ad generationem descendentiae humanae; sic medicus potest ponere actus impudicos ex necessitate medendi clientes, quos secus haberet sibi vetitos propter periculum.

2. Non sunt proprie mutatio legis naturalis sed mera additio quae integritatem illius non afficit, vel ulterior determinatio, dispositiones divino-positivae vel humanae quibus praecepta naturalia generalia modis concretis exhibentur vel praescribuntur aut prohibentur cum ex sola lege naturali sint permissa, vel irritantur cum per se sint valida. Similiter non mutatur lex naturalis quando mutantur condiciones necessariae ad eius applicationem; sic v.gr. quando relaxatur votum non fit dispensatio in lege naturali, sed nomine Dei tollitur condicio requisita ad eius vigorem, sci. acceptionis perduratio.

337. 4) **I n d i s p e n s a b i l i t a s** sequitur immutabilitatem extrinsecam et doctrina eodem modo applicatur utrique proprietati, cum dispensatio non sit nisi mutatio ab extrinseco per competentem auctoritatem. Rectius nobis videtur asseri legem naturalem nunquam dispensari, neque improprie, et casus qui afferuntur dispensationis huiusmodi explicari ex eo quod concurrunt condiciones speciales quae applicationem principii legis naturalis, nimis generaliter et indefinite prolati, non permittunt; sic quando Romanus Pontifex dissolvit matrimonium ratum non consummatum aut relaxat votum, vel quando princeps damnat capite criminales, vel quando ipse Deus iubet Oseam sumere sibi uxorem fornicationum³³, nullatenus dispensatur in ipsa lege naturali, sed cessante Deo in primo et ultimo casu tueri ius quod dat coniugibus ad invicem circa exclusivum usum corporis in ordine ad actus matrimoniales, vel renuntiante in secundo et tertio ius quod habet ad vitam civium vel ad rem voto promissam, obiective

a Os 1,2; si tamen ita interpretandi sint iste et alii loci similes prophetiae.

non iam existant condiciones in quibus applicatur lex naturalis et principium eiusdem: cuique ius suum sancte est custodiendum.

Unde concludes: Ecclesia rectius fortasse dicitur non dispensare unquam in lege naturali, sed authentice et infallibiliter declarare eam et interpretari. Hinc, cum dispensat in votis et dissolvit vinculum matrimonii etc., certo cognoscimus Deum ius suum ad fidem datam in casu priore, et continuationem vinculi ad rectum ordinem secundum providentiam ordinariam necessarium in posteriore, propter fines superiores non amplius urgere.

5) Obligatorietas legis naturalis congruenter ad istam doctrinam sic videtur explicanda, ut lex naturalis quae in determinatis adiunctis et secundum condiciones concretas vere hic et nunc applicetur, sive negativa sit sive affirmativa, nunquam desinat obligare. Communius quidem dicunt legem affirmativam naturalem non urgere cum incommodo extrinseco improporlionato, sed idem dicendum esset in quibusdam praescriptis legis negativae, v.gr. non furandi, quando occurrerent determinata adiuncta in quibus Deus ius in re ab uno in alium transferret. Unde haec non tam ex cessatione obligationis manente lege, sed ex inexistencia condicionum et lex naturalis vigeat explicari rectius putamus.

338. V. Obiectum legis naturalis modo generali sunt actiones intrinseca moralitate praeditae; nimirum ea omnia “quae rationali naturae ita conveniunt vel repugnant ut ad ordinis conservationem ab ipso naturae Creatore necessario praecipiantur vel prohibeantur” 34. Unde ratione materiae lex naturalis comprehendit normas generales quas homo ex ipsa rerum natura, independenter a quacumque lege positiva, absolute potest cognoscere ut obligatorias, mediante lumine rationis. Distingui solent secundum diversos aspectus sic:

1. **Ratione cognitionis** et nexus logici quo ad invicem connectuntur:

a) Primum et universalissimum principium per se notum et totam legem naturalem implicite continens, quod videtur esse unicum, ex quo cetera logice fluant. Summum hoc principium alii, ut Meyer, repetunt ex recto ordine servando, alii, ut S. Thomas, ex bono operando; unde aliter ab aliis proponitur³⁵. Simplicissima vero simulque usitatissima ut pers-

M. MmkSlbaCH, 1,251. Prout necessariam habeant honestatem vel inhonestatem, erunt obiectum legis affirmativae vel negativae.

³³ Cf. MgYCR, *Inst. iuris nat.* 1,277-286; TanqvXREY, 11,258.

picua formula depromitur ex S. Thoma: “Bonum est faciendum et malum vitandum” (S. Th. 1-2 q.94 a.2). Ad hoc autem principium facile referuntur alia pariter generalissima, ut: Quod tibi non vis alteri ne facias; secundum rationem est vivendum; suum cuique est tribuendum; nulli iniuria est facienda; Creatori obediendum; rectus naturae rationalis ordo tanquam divinitus sanctus est servandus etc.

b) Conclusiones primariae, quae ex primo principio propter clarum nexum facili discursu et evidenter deducuntur per immediatam applicationem eiusdem ad concretas res et condiciones, v.gr. Deum esse colendum, pacta esse servanda, parentes esse honorandos, et in genere praecipua puncta decalogi³⁷.

c) Conclusiones secundariae, quae remotiore et difficiliore inquisitione et ratiocinatione ex primo principio deducuntur per applicationem mediatam ad casus particulares, Virbi gratia absoluta indissolubilitas intrinseca matrimonii; absoluta prohibitio abortus directe causati, satisfactionis Venerae extramatrimonialis, mendacii officiosi etc. Cum huiusmodi praecepta laboriose cognoscantur a multis, saepe clarius et certius in lege positiva proponuntur, imo apud aliquos scholasticos ut praecepta positiva habentur³⁸.

2. **Ratione efficaciae** obligationis seu necessitatis ad finem et ontologici nexus quo ad invicem connectuntur, passim dicuntur in lege naturali prohibente:

a) Praecepta primaria, quae natura omnino exigit, quia sunt absolute necessaria ad gloriam Dei non laedendam vel ad obtinendum finem particularem vel socialem directe et principaliter intentum ab eadem natura; sic v.gr. blasphemia, iniusta occisio innocentis, procreatio illegitima extramatrimonialis, adversantur primariis praeceptis legis naturalis et necessario in qualibet hypothesis prohibentur; secus enim dene-

³⁴ Debet tamen intelligi sensu composito, quatenus faciendum est omne bonum necessarium cuius omissio esset malum, ideoque vitanda.

³⁵ Notum est Scotum censuisse praecepta secundae tabulae non esse naturalia sed positiva. Cf. In III d.37.

³⁶ Patet autem ea proxime non obligare formaliter, donec invincibiliter ignorantur (cf. D 1292). Dissentiunt auctores in determinando utrum conclusiones legis naturalis remotae quae nunquam morali certitudine cognoscuntur, comprehendatur in lege naturali an non. Contra modum loquendi saltem incipitem quorundam (v. gr. Lekmkuhl, 1,177) respondendum videtur affirmative, nam lex naturalis promulgatur per meram naturae rationalis creationem, ideoque in actu primo sunt per eam legem obiective obligatoriae, et per se incommensurabiles lumine naturali. Cf. Vkrmeeksch, 1,147; Rodrigo, *De legibus* 575.

garetur ipsa natura, cum ea sint ad ordinem naturae rationalis impliciter necessaria.

b) **Praecepta secundaria**, quae natura non omnino exigit, quia licet sint necessaria ad finem secundarium quem natura concomitanter et subordinate ad primarium intendit, relate ad finem particularem vel sociale principaliter intentum a natura non sunt absolute necessaria ut is subsistat, sed solum valde utilia ut decenter, convenienter, sine magna difficultate obtineatur; sic, v.gr. polygynia et divortium perfectum iuri naturali secundario adversari dicuntur; unde si Deus speciali providentia suppleat illas circumstantias propter quas praecepta secundaria requiruntur, haec suspendi poterunt in casibus specialibus, ut evenit quondam, saltem in populo haebraico, quoad polygyniam et divortium.

c) **Absoluta vel condicionata**, prout oriantur ex solo fundamento naturae rationalis acceptae, ut praeceptum honorandi parentes, vel fundentur praeterea in praesupposito alterius condicionis aut facti contingentis, v.gr. praeceptum servandi votum quod supponit promissionem ab homine libere factam Deo.

3. **Ratione obiecti** circa quod versantur, respiciunt;

a) **Deum**, qui ut primum principium et finis ultimus colendus, amandus, obediendus est;

b) **Proximum**, quatenus consideratus homo in suis relationibus socialibus, caeteris debet reverentiam, iustitiam, caritatem, et tenetur bono communi subordinate bonum privatum;

c) **Seipsum**, in quantum consideratus in vita individuals, sensitivas facultates rationi, rationem autem Deo subicere debet.

Seipsum respiciunt praecepta naturalia secundum triplicem hominis *inclinationem* naturalem ad bonum tum *substantiae*, seu *esse* naturalis et existentiae conservandae, v. gr. per praecepta et virtutes exercendas temperantiae et fortitudinis; tum naturae *animalis*, seu inclinationum quas natura omnia animalia docuit, v. gr. procreationis, ad quod caput referuntur praecepta et virtutes castitatis, prudentia etc.; tum naturae *rationalis*, seu inclinationum homini propriarum ut v.gr. Deum colere, in societate vivere, secundum quod sunt praecepta et virtutes religionis, iustitiae etc.⁸⁰

⁸⁰ Consideratur hoc loco lex naturalis in quantum praeceptiva vel prohibitiva, vel etiam in quantum irritans seu prohibens-invalidans actus deficientes

339. VI. Subiectum legis naturalis sunt:

o) **Radicaliter** et in actu primo cuncti homines, etiam infantes et amentes, omnes enim habent naturam humanam, et lex naturalis spectat ad ea quae necessario conveniunt vel disconveniunt huic naturae, et cum eadem est indita atque essentialiter eidem coniuncta; unde quae offenderent contra legem naturalem, contraria sunt pariter naturae humanae, verbi gratia blasphemare, se pollueri etc.⁴⁰

b) **Actualiter** et in actu secundo sunt homines actu pollentes ratione; nam obligatio actualis et formalis supponit cognitionem legis et actuale dictamen conscientiae circa obligationem; hanc vero non habent infantes et amentes, nisi in potentia et habitualiter ⁴¹.

Unde concluditur: Infans qui blasphemum imitatus proferret blasphemiam, peccaret materialiter contra legem naturalem ipsi habitualiter intimatam in natura humana; similiter dormiens vel ebrius qui in eo statu legem naturalem violaret, peccaret materialiter in se, possetque etiam formaliter in causa peccare; qui vero aliquem sui non compotem induceret ad violationem legis naturalis, peccaret formaliter utpote vera causa in se libera moralis violationis.

340. VII. Promulgatio, seu *ordinationis autoritativa intimatio et notificatio, facta subditis*, absolute exigitur ut lex existât vel saltem ut lex obligationem actu inducat in subditis. Talis vero debet esse haec auctoritativa intimatio, ut vi eius subditi valeant sine magna difficultate substantiam legis percipere, etsi partes secundariae seu conclusiones remotiores fortasse imperviae maneant perspicaciae et considerationi directae eorum qui infirmiore ingenio pollent ⁴². Circa hanc promulgationem et subsequentem divulgationem haec statuimus:

341. 1. "*Promulgatio legis naturae est, ex hoc ipso quod Deus cani mentibus hominum inseruit naturaliter cognoscendam*"⁴³, *physice sufficiens* mera concessione naturae ratio-

tes in valoris principio substantiali, vel habentes malitiam et turpitudinem semper duraturam, v.gr. polyandria simultanee aut connubium parentis cum filia (cf. Suarez, *De legibus* 1.2 c.12); non in quantum concessiva, qua facultas tribuitur, non obligatio imponitur, actus tali vel ratione ponendi.

⁴⁰ Pauci AA., ut VAN DER VEI.DEX, *Principia th.* m. 1.34, negant infantes et imenitis lege naturali comprehendere in actu primo, quia unicuique innotescat per promulgationem in particulari factam mediante lumine rationis. Rectius tamen dicitur promulgationem fieri per creationem naturae rationalis, divulgationem autem singulis patere (x applicatione luminis rationis).

⁴¹ Cf. SYEVUS, *In 1-2 q.94 a.4*; ROUSSELOT, *Quaestiones Je conscientiae* (fimus 1937).

⁴² Cf. MEYER, *Inst. iuris nat.* 1.268; BOUVIEMX, *De l'ignorante inculpabilis in conclusiones éloignées de la loi naturelle* c.4 n.4.

⁴³ *£ Th.* 1-2 q.90 a.4 ad 1.

uniis per generationem; *divulgatio autem lit bifariam*, per usum rationis et, ut postea dicitur, per revelationem⁴⁴. Deus sci. eam in ipsa natura imprimendo et lumen naturale concedendo, fecit ut ii qui expeditum usum rationis habent, prima praecepta generalia legis naturalis sponte et necessario percipiant⁴⁵ vix aliter ac si innatas haberent huiusmodi ideas morales universaliores. Ex his vero per media naturalia interna et externa, individualia et socialia, ulterius procedendo, conclusiones remotiores acquirere possunt: positive per considerationem propriam, recursum ad Deum, consultationem sapientiorum: negative autem per remotionem impedimentorum, quorum praecipua sunt animi levitas, praeiudicia, passionnes mentem excaecantes, irreligiositas, prava consilia aliorum, unde tandem cognoscere possint normas morales substantiales ad rectam vitae institutionem necessarias. Probatur:

Ecclesia in 'Concilio Vaticano "tenet et docet Deum rerum omnium principium et finem, naturali humanae rationis lumine e rebus creatis certo cognosci posse..." (D 1785).

S. Scriptura idem testatur in Rom 2.15: "Qui (gentes) ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum, et inter se invicem cogitationibus accusantibus aut etiam defendentibus..." Haec tamen inscriptio non est intelligenda absoluta et perfecta, quasi omnes notiones morales essent innatae, sed relativa et imperfecta, quatenus insita est homini facultas ad notiones generaliores legis naturalis facile detegendas.

Ratio est quia si homo, faciendo quod in se est, inculpabiliter et invincibiliter ignorare deberet principia moralia substantiaalia quae requiruntur ad rectam vitae institutionem, naturam ita haberet mancā, ut defectus redundaret in Auctorem eiusdem.

342. 2. *In statu naturae lapsae promulgatio legis naturalis. solo lumine intellectus cognoscendae, moraliter insufficiens est*, ad hoc nimirum quod cum debita amplitudine, facilitate,

⁴⁴ "Tamen, notat Rodrico, 77. de Ieff. 216, sufficiens et propria promulgatio legis naturalis in tempore habita est nostro indicio creatione primi parentis; ille enim actus divinus vere fuit non tam creatio individui humani, quam creatio humanae naturae in eius capite..."

« Apprime notat Suarez: "licet promulgatio (per lumen rationis) fiat in singulis, non censetur esse propositio particularis, sed communis vox totius naturae vel potius auctoris eius, quia licet loquatur ad singulos, loquitur ut persona publica, quia loquitur ut auctor ipsius naturae" (De Itgibuj 1.1 c.11 n.4).

integritate cognoscatur. Insufficiencia autem non est tribuenda divinae institutioni sed humano lapsui morali. Probatur:

343. Ecclesia docet divinae Sapientiae et Bonitati placuisse supernaturali via humano generi revelare aeterna voluntatis suae decreta, cui "revelationi tribuendum quidem est, ut ea quae in rebus divinis humanae rationi per se impervia non sunt, in praesenti quoque generis humani conditione ab omnibus expedite, firma certitudine et nullo admixto errore cognosci possint" (D 1786).

S. Scriptura memorat "tempora huius ignorantiae" in quibus homo non cognoscebat "divinum esse simile" (Act 17, 29,30). 1 Cor 1,21: "Quia in Dei sapientia [promulgante legem naturalem] non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam praedicationis salvos facere credentes."

Historia diversarum gentium ad quas revelatio nondum pervenit in quibus eius memoria disparuit hoc aperte testatur, quomodo sci. animi passionnes, infirmitas ingenii, sollicitudines vitae materialis, adeo obcaecant homines, ut ii non nisi valde laboriose perveniant ad cognitionem veritatum moralium elementalium, quae ad rectam vitae institutionem sunt necessaria. Unde speciali concursu supernaturali munitur natura lapsa ad cognitionem expeditam legis naturalis, sicut in statu naturae purae, ad ordinem supernaturalem non elevatae, munita fuisset speciali concursu naturali.

344. 3. *Prima et universalissima principia legis naturalis*, sci. diversae illae formulaciones quae dari possunt de supremo principio legis naturalis, *nequeunt ignorari ab homine cui expeditus est usus rationis*. Sunt enim per se nota rationi praeficae, sicut prima principia demonstrationum sunt per se nota rationi speculativae, et sponte efformantur ab humana ratione⁴⁶.

Accedit quod si culpabiliter et invincibiliter ignorarentur, Deus fecisset naturam humanam substantialiter defectuosam ad vitam moralem. Unde nec vincibiliter ignorantur ab eo qui gaudet usu rationis.

Tamen in applicatione horum principiorum ad casus particulares potest intellectus errare⁴⁷.

* Cf. S.Th. 1.2 q.04 a.2 et 6; 1 q.79 a.12.

.. Supremum principium, ut per se evidens, videtur praescribere hominum ex exigentiis vitae rationalis; prout hoc praescribit ex voluntate Dei

345. 4. *Conclusiones primariae scu principia particularia ex universalissimis principiis immediate et clare fluentia, nullo aut obvio fere cuique ratiocinio, nequeunt diu invincibiliter ignorari*⁴³ ab eo qui utitur ratione convenienter evoluta, proportionate ad vitae stadia et necessitates; nam facillima diligentia deducuntur ab intellectu mediocriter exercitato et aliquo modo exculto, qui non potest non ad ea considerata identidem mentem applicare secundum rectam rationem⁴⁶. Accedit quod huiusmodi conclusiones necessario observandae apparent ad adeptionem finis humani; iam vero natura non potest deficere in necessariis, iuxta Dei sapientiam.

Tamen ignorantia invincibilis, ad breve tempus, ex defectu educationis socialis, praeiudiciis, pravis suasionibus, habitibus corruptis etc admittenda videtur; ea tamen quae per debitam inquisitionem et reflexionem mentis corrigatur, accedente illuminatione divina in auxilium sinceræ voluntatis. Ignorantia vincibilis facilius datur ex pravitae voluntatis virtutem intellectivam obscurantis ex passionibus, malis persuasionibus etc, praesertim circa unam alteramve ex his conclusionibus⁴⁰; erit autem culpabilis iuxta principia ordinaria, vel quia voluntarie sustinetur causa obnubilans intellectum, vel quia negligitur debita solutio dubii exorti.

346. 5. *Conclusiones secundariae seu principia particularia mediate et remotius fluentia a principiis universalioribus possunt invincibiliter et inculpabiliter ignorari*, non solum theorice sed etiam practice⁸¹, vel ab iis qui ratione convenienter evoluta utuntur. Haec est communis sententia theologorum, experientia cotidiana demonstrata. Et ratio est quia praeter obscurationem generalem intellectus ex peccato, moribus populorum etc., subtiliorem considerationem requirunt, quam saepe non obtinet vix intellectus humani. Imo quo magis a primis principiis recedimus vel ad plures et implicatiores circumstantias attendere debemus, ignorantia invincibilis etiam in viris doctis et studio normarum moralium deditis admittenda

sub obligatione perfecta» praesupponit notitiam Dei ordinatoris universi. Haec vero notitia non est per se nota quoad nos, sed facili ratiocinio acquiritur ex mundi contemplatione. Cf. D 1785 1906.

a Facilius admittendi sunt, experientia teste, errores circa applicationes concretas alicuius principii secundarii, v.gr. considerando euthanasiam tanquam formam pietatis erga parentes senes etc.

Cf. MjYKH, *Instil. turis nat.* 1,271.

lansnistae quidem et nonnulli tutoristae Iovanienses, ut Steyaert et Molanus, docuerunt legem naturalem in nullo puncto posse inculpabiliter ignorari, quia facienti quod est in se Deus non deneget gratiam; sed hoc principium valet quoad res necessarias necessitate mediæ et pro vitandis peccatu formalibus. Cf. 1-2 q.94 a.6; Frins, *De actibus humanis* 111,38.

ll Ve! ipse S. Augustinus (ci. ML 34,1254) de adulterio in quibusdam peculiarissimis adiunctis commissio scripsit: "Nihil hinc in aliquam partem reputo. Liceat cuique aestimare quod velit?" Cf. etiam D 1199,1292,

est, teste historia theologiae moralis; sic v.gr. S. Thomas opinabatur damnandum esse reum qui ex actis judicialibus ostenditur criminalis, etiamsi index privata scientia cognoscat eum esse innocentem, dum S. Bonaventura consult eundem [Otitis esse absolvendum, et res inter auctores controvertitur usque ad nostra tempora⁹².

347 Unde concludes: 1. Nemo ratione utens potest ignorare invincibiliter bonum esse faciendum malum vero vitandum; suum cuique esse tribuendum; nulli iniuriam esse faciendam. Similiter nequit diu invincibiliter ignorare, nisi forte omni prorsus intellectus cultura careat, homicidium privata auctoritate non licere, furtum esse vitandum, et generaliter praecepta decalogi, si excipiat tertium quod est determinatio positiva obligationis naturalis indefinitae.

2. Admittunt auctores posse invincibiliter et inculpabiliter ignorari diu: a) malitiam actuum mere *internorum*, delectationum et desideriorum pravorum saltem inefficacium b) facinus autem malitiam actuum *externorum* mendacii officiosi, periurii ad tuendam vitam vel famam, furti ad egestatem sublevandam, pollutionis saltem ad investigandum morbum, abortus ad salvandam matrem secus perituram cum prole, divortii in casibus gravibus, imo fornicationis, nnanismi ex indicatione oeconomica vel modica: et S. Augustinus, ut dixi, in casu particulari non audet idem infitiri de quodam adulterii actu ad mortem mariti vitandam⁸⁴.

3 Transgressio legis naturalis ex ignorantia inculpabili est peccatum materiale, minime vero formale. Sic contra Lutherum, Calvinum, Bnitim et Iansenium tradit Ecclesia, damnando hanc propositionem: "Tametsi detur ignorantia invincibilis iuris naturae, haec in statu naturae lapsae operantem ex ipsa non excusat a peccato formali" (D 1292).

348. VIII. Interpretatio legis naturalis seu eiusdem in rebus obscuris declaratio; a) Doctrinalis, fit a personis privatis piis et doctis quae ex communicatione cum Deo et studio illustrationem maiorem accipiunt: non autem plus valet quam argumenta: b) Authentica, datur ab organis legitimis Magisteriis ecclesiastici, episcopis residentialibus et conciliis particularibus pro respectivo territorio, a concilio oecumenico et R. Pontifice pro mundo universo. Huic interpre-

n Cf. Bouquillon, *Thcol. mor. fund.* 70; *Wae w t a p p. τ. De dubio solvendo in re rforali* n.72-77, Haec est vera doctrina, media inter errores traditionalis-Urum ex una parte, qui nulla praecepta legis naturalis sine auxilio traditionis 'dtvim revelation» provenientis cognosci posse admittunt, et rigoristarum ex abi, qui contendunt legem naturalem in nulla re inculpabiliter ignorari.

o Cf. Suarkez, *De praeceptis decalogi* 11 c.16 n.33. Quoad malitiam design! efficacis, communis negatur posse invincibiliter ignorari, quia impossibile vitietur ut quis bona fide credat se posse efficaciter velle sine peccato certo nescit non posse fieri sine co. S. Alfonsus nunquam probabile ectuere potuit contrarium (cf. 1.1 n.9). In praxi examinandus esset paeniteru cvi Hoc allegaret, num timorem peccandi non habuerit. Cf. Noijhn-Schmitt, 1,11,5 u Cf. *De sermone Domini in monte* 11 c.16 n 50; M^oL 34 1254-1255.

tationi tanquam per se verae assentiri debent ii pro quibus iit; imo irrevocabiler, si rite definiatur et ut definita proponatur. siquidem Ecclesiae est commissum totum fidei depositum custodiendum cum praeerogativa infallibilitatis (cf. D 1839), et aliunde est sancta ideoque non potest aliquid tradere quod honestum non sit. Uniusmodi interpretationem saepe facit Ecclesia v. gr. circa onanismum. masturbationem ad fines biologicos, fecundationem artificialem etc., iuri naturae opposita.

349. IX. Valor et vis legis naturalis in ordine supernaturali perdurat, quatenus id quod praescribitur vel prohibetur in ea ligat homines etiam ad ordinem supernaturalem elevatos.

1. *Factum subsistentiae clarissime constat ex doctrina Ecclesiae et testimoniis Scripturae. Nimirum:*

Ecclesia in Concilio Tridentino docet: "Nemo, quantumvis iustificatus, liberum se esse ab observatione mandatorum putare debet... Si quis hominem iustificatum et quantumvis perfectum dixerit non teneri ad observantiam mandatorum Dei et Ecclesiae sed tantum ad credendum... A. S." (8M 830). Iam vero mandata haec imprimis spectant ad puncta principalia decalogi; hoc autem fundamentaliter continet legem naturalem.

S. Scriptura in pluribus epistolis S. Pauli (Rom 1,24-32; 1 Cor 5,9-10; praesertim Coi 3,5-6; Gal 5,19-20) affert catalogos peccatorum propter quae homo, etiam libertate filiorum Dei praeditus, a Regno caelorum excluditur. Tam vero crimina quae his catalogis enumerantur ipsa lege naturali prohibentur, ut legenti patet.

Christus Dominus (Mt 19,17-20) praemium vitae aeternae et poenam gehennae vinculat in responso dato iuveni diviti observantiae vel inobservantiae mandatorum quae exhibentur in lege naturali. Similiter Rom 2,12-16 dicit praemium vel poenam applicandam fore in die iudicii iis qui secundum legem vel contra legem naturalem egerunt.

2. *Valor legis naturalis in ordine supernaturali! niultifliler modificatur*, quatenus accipit ordinationem novam ad quam exequendam ipsum subiectum legis auxilio speciali tum interno tum externo iuvatur. Nimirum:

a) *Observatio legis naturalis in ordine supernaturali! or-*

dinatur ad finem supernaturalcm, et in actuali condicione hominum nulli eorum proponitur finis naturalis tanquam finis ultimus realis, neque optio ad cum eligendum relinquitur. Cf. n.34.

b) *Subiectum legis naturalis in ordine supernaturali! indiget*: a) *adiutorio interno* quod est elevatio entitativa per gratiam sive actuaalem sive habituaalem (cf. D 804 823), ut per eam interne adiutus, possit legem naturalem observare salutari modo, eo sci. quo positive promoveatur in fine sibi instituto proseguendo; imo in condicione naturae lapsae eget auditorio gratiae etiam ut diu abstineat a gravi laesione legis naturalis⁸⁵; β) *adiutorio externo revelationis* divinae et Magisterii Ecclesiae authentici, ut legem naturalem convenienter cognoscat et ad eam implendam stimuletur.

Unde concludes: Lex naturalis in N. T. subest magisterio ecclesiastico tum quoad explicationem theoreticam tum quoad applicationem practicam, nam ei commissae est a Deo suprema potestas "in rebus quae ad fidem et mores... pertinent" (D 1831; cf. 1839).

350. X. Sanctio legis naturalis, seu media ordinata ad eius et observationem procurandam et transgressionem vitandam alia est perfecta, seu per se efficax ad voluntatem hominis retinendam in observatione legis, alia autem inefficax seu insufficiens ad istum effectum. Nimirum:

1. *Existit sanctio legis naturalis*, ut patet ex documentis Ecclesiae praemia et poenas in vita futura asserentis pro his qui bene et male egerunt in hac vita, non tantum respectu legum positivarum sed simpliciter. Sic v.gr. *Ecclesia* (D 429): "Qui omnes... resurgent... ut recipiant secundum opera sua, sive bona fuerint sive mala, illi cum diabolo poenam aeternam, et isti cum Christo gloriam sempiternam." Ratio quoque idem suadet, quia Deus legislator sapientissimus, non potuit non decernere motiva quae pro voluntate humana essent sufficientia ad legem naturalem servandam.

2. *Haec sanctio habetur imperfecta iam in hac vita*, in prosperitate et perturbatione ordinis socialis, in bonis et malis quae singulis viatoribus comitantur, in virtutibus vel vitiis, animi pace vel remorsibus, laude vel opprobrio quibus afficiuntur, prout observent vel transgrediantur legem naturalem, perfecta autem et proportionata sanctio, quam pro sua Sa-

⁸⁵ Cf. S. Gonzalez, *De gratia* (BAC) 111,51,58.

piencia Deus necessario statuit, habetur demum in altera vita, in praemiis et poenis aeternis⁵⁰

CAPUT III

De lege divina positiva

351. Supposita destinatione generis humani ad finem supernaturalem. etiam post Adae peccatum conservatam, moraliter necessarium fuit ut Deus homines lege positiva dirigeret ad istum finem, determinando media eidem proportionata. Haec autem necessitas aucta est post peccatum Adae, cum propter curas temporales, passionem, pravas suggestiones, mores corruptos, exempla vitiosa, genus humanum in moralem impossibilitatem incidit conservandi naturaliter expeditam et perfectam ipsius legis naturalis notitiam. Providentissimus Deus summae isti convenientiae et morali necessitati satisfecit, revelando inde ab initio generis humani quaedam praecepta iuris sive naturalis sive positivi, quae triplici stadio progressive evolvebantur, ut ex dicendis patebit. De hac lege divina breviter in sequentibus disserendum.

S. Thomas, 1-2 q.91 a.4-5; q.97-108; Suarez, *De legibus* 1.9-10; Hovouillox, *Th. m. fundam.* 95-103; Müller, a.2 § 36-37; Merkeldach, 1,302-322; Roncico, *Tr. de legibus* 585-505; Janvier, *La loi* 5." et 6." conf. (Paris 1900); Feinadox, 1,451-468; Lanza, 1,293-297.

ARTICULUS I

De lege divina positiva in genere

Exponitur notio, differentia a lege naturali, divisio, necessitas et utilitas.

352. I. Lex divina dicuntur in genere *praecepta a Deo in actuali ordine Providentiae ad finem supernaturalem positive per revelationem manifestata*. Dicitur:

Praecepta quoad obiectum vel materiam possunt exhibere, et plerumque de facto exhibent eadem quae lege naturali exhibentur, sive ad expeditiorem et puriorem cognitionem (cf. D 1786), sive ut plenior instructio de ordine supernaturali, qua homines providet Deus in aliis omnibus, in re quo-

⁵⁴ Obiciunt quidam doctrinam Stoicorum et kantianam de praemio virtuti» unice quaestio in eam intimo felici de officiis accurate impletis esse praestitiorern nostra. Respondendum est in nostra minime excludi vel postponi molitpure caritatis erga Deum, sed divina Sapientia providenter voluit ut praesto haberemus etiam alia motiva honesta cisque uteremur simul cum motivi* α-uua.

que morali non deficiat, sive etiam ad maiorem efficaciam. Sed his accedere possunt alia quaelibet quae ad honestatem naturalem vel supernaturalem promovendam conferre possunt sive externa, sive mixta, sive pure interna, normali vel heroico nisu praestanda; nam Deus certissime potest nobis pure interna praescribere pro absoluto suo dominio, et si heroica praescribat, ipse vires necessarias praestabit. Cf. D 804-828; infra n.424-426.

In actuali ordine providentiae, seu in concreto, quia absolute potuisset Deus dare leges positivas etiam in alia oeconomia ordinis pure naturalis.

Ad finem supernaturalem, ad quem Deus destinavit genus humanum in statu innocentiae, et retinuit destinatum post lapsum, eum sci. qui excedit proportionem virium naturalium, cuique cohaeret lex supernaturalis; unde in hac hypothesis revelatio fuit necessaria¹, quia homini praescribitur vita supernaturalis ad finem supernaturalem tanquam hereditatem vel coronam obtinendum.

Positive, sci. per actum positivum ex ordinatione libera, et distinctum a communicatione naturae rationalis et luminis intellectus; unde per contrapositionem ad legem naturalem seu divino-naturalem² solet appellari divino-positiva, etiamsi versetur circa actus non ideo bonos vel malos quia prohibitos (in quibus esset materia propria legis positivae), sed ideo novo praecepto vel prohibitionem munitos quia necessario boni vel mali (in quibus materia est legis naturalis) et per novam praescriptionem convenienter urgendi.

Per revelationem, seu per locutionem proprie dictam³, quae est forma promulgationis externa, ex qua differt potissimum a lege naturali.

353. II. Differt a lege naturali: a) *promulgatione*, quae facta fuit non per lumen rationis sed per locutionem divinam; β) *obiecto*, quod ultra praecepta naturalia comprehendit alia ex libera Dei voluntate adaequate orta; γ) *fmalitate*, quae est supernaturalis, ex gratuita Dei voluntate homines ad or-

¹ Cf. S. Thomas, 1-2 q.91 a.4.

² Quidam auctores divino-naturales vocant eas leges quae, supposito fine icpematurali eiusque revelatione, connaturaliter et necessario fluunt ex fine wpcnaturali, neque novo Dei actn ordini supernaturali addi debent, v.gr. lex credendi ea quae revelata sunt. Cf. Hürth-Abkilan, *De principiis*, 58. Iure nteni appellantur leges naturales simpliciter, quamvis urgeant supposito aliquo facto positivo.

³ Cf. M. Nicolau, *De revelatione Christiana* (BAC) 1,45-61.

dinem supernaturalcm elevantis; δ) *indole*, quia est de moraliter indifferentibus, vel bonis quidem sed non necessariis ad ordinem moralem.

354. III. Distinguitur: a) *Primitiva*, toti generi humano destinata et protoparentibus lapsis ac patriarchis manifestata in revelatione finis supernaturalis et futuri Redemptoris, per quem esset ille linis obtinendus mediantibus actibus virtutum supernaturalibus⁴. Pauca admodum de hac revelatione scimus. Sunt etiam qui negant ante Moysen veram legem divino-positivam extitisse; et praescriptiones circa animalia ad sacrificium, circumcisionem, polygyniam a Deo Patriarchis factas (cf. Gen 7,9.17) interpretantur tanquam praecepta privata et particularia⁵. Certe cum nullum haberetur corpus concretum iuris divini, fere solae exstabant leges ad ordinem naturalem pertinentes, ideoque haud omnino immerito ille dicitur saepe status legis naturae”.

Quoad praecepta a Deo data, citari solent lex de die in hebdomada Domino sanctificando (cf. Gen 2,3), de sacrificiis offerendis (cf. Gen 4,2-5), de usu alicuius sacramenti quod quasi ex opere operato remitteret peccatum originale⁷, de matrimonii unitate et indissolubilitate (Gen 2,24; cf. Mt 19,5) His accedunt praeceptum Noe datum de non comedenda carne cum sanguine (Gen 9,4) praeceptum circumcisionis Abrahae intimatum (Gen 17,10) etc.

b) *Mosaica* seu V. T., est lex qua revelationem primitivam illustrare et externe plenius proponere voluit Deus per ministerium Moysis, cui per angelos communicavit (Act 7,53; Gal 3,19), et per explicationem ulteriorem prophetarum prae-parantium perfectam revelationem per Christum. Fuit legislatio relative completa, populo israelitico a Deo speciatim electo destinata.

c) *Christiana* seu N. T., quando Deus “novissime locutus est nobis in Filio” (Hebr 1,1) qui legislatoris personam assumens genuina mandata divina a falsa interpretatione pharisaeorum vindicavit, interdum ad naturalem puritatem restituendo nova quaedam addidit, modumque observandi no-

⁴ Cf. Suarez, *De legibus* 1.9 c.1; Merkeltiach, 1.301.
• Cf. Merkkbach, 1.301.
• Viguit Status revelationis primitivae vel legis naturae pro populo israelitico usque ad legem inosaicatn, pro gentibus usque ad Christum.
¹ Cf. VANZELIN, *Tr. de sacramentis* in genere, th.3.

biliorem docuit abundantiore lumine fidei intellectum et spiritu caritatis voluntatem confortando⁸.

355. IV. Necessitas et utilitas legis divino-positivae, praeter naturalem, a S. Thoma (1-2 q.91 a.4) quadruplici consideratione probatur:

a) *Propter finem supernaturalcm*, qui “excedit proportionem naturalis facultatis humanae... ideo necessaria fuit ut supra legem naturalem et humanam dirigatur etiam ad suum finem lege divinitus data”. Unde posito fine supernaturaliter adipiscendo, iam ante peccatum Adae debebatur.

b) *Ad praecavendos errores ci arcendas dubitationes* quibus humanum iudicium post peccatum maxime in rebus contingentibus subiacet. Unde post peccatum Adae erat summe conveniens et moraliter necessaria, “ut ea quae in rebus divinis humanae rationi per se impervia non sunt... ab omnibus expedite, firma certitudine et nullo admixto errore cognosci possint” (D 1786).

c) *Ad ordinandos actus interiores hominis* ad quos lex humana directe pertingere nequit, cum haec de illis non possit dare legem de quibus non potest iudicare, et aliunde ad perfectionem virtutis requiratur quod in utrisque homo rectus existât.

d) *Ad omnia mala prohibenda et punienda*, id quod lex humana nequit obtinere, dum enim omnia vellet auferre, simul multa bona tolleret impediendo utilitatem boni communis.

De Lege Mosaica seu Vetere in particulari

Post *notionem* summarie agitur de *auctore*, *subiecto*, *obiecto*, *fine*, *abrogatione*, *relatione* ad legem Christianam.

356. I. **Lex mosaica** fuit *ordinatio positivo-divina per Moyseu promulgata nomine Dei*. Dicitur:

Ordinatio positivn-divina, siquidem ipse Deus fuit auctor saltem principalis istius legis, quae ideo dicitur etiam in N. T. lex Domini, mandatum Dei etc. (cf. Lc 2,22; Mt 15,3; Hebr 9,20). Sane ipse Deus

¹ Potius quam triplex lex. est triplex stadium eiusdem legis, quae per iudus accedit ad perfectum de imperfecto, ad consummationem de praeparatione. Cf. Rodrico, *Tr. de legibus* 586.

¹ Auctores ministeriales dicuntur angeli fuisse. Cf. Act 7,53; Gal 3,19; SJABEZ, *De legibus* 1.9 c.2 n.4ss.

inducitur dictans praecepta tam moralia (Ex 19-20) quam iudicialia (Ex 21) et caeremonialia (Ex 25ss).

Per Moysen promulgata, nam Moyses quidem fuit praecipuus minister revelationis divinae communicandae (cf. Io 1,17; 7,19, Lc 2,22), et omnia quae ministerio aliorum praescripsit Deus in V. T. facile reducuntur ad ea quae per Moysen tradidit¹⁰. Nec lex mosaica plene coincidit cum oeconomia V. T., sed restringitur ad ea quae per hanc legem acceperunt obligationem legi mosaicae propriam, abstrahendo ab aliis quae ex aliis fontibus in oeconomia V. T. fuerunt similiter necessaria, v.gr. a mandatis quae communissime censentur fuisse data a Deo in revelatione primitiva pro toto genere humano usque ad adventum Christi.

Positiva quia, ut belle scripsit S. Bonaventura, “quoniam scriptura cordis interior propter peccatum erat obnubilata, et homo, qui fuerat spirituali mente praeditus, effectus erat sensibilis et carnalis, opportunum erat ut exterius legeret et audiret per sensus corporis ea per quae posset in rectitudinem iustitiae regulari.

357. II. Auctor legis istius fuit Deus; unde recte dicebatur Lex Domini. Mandatum Domini, etiam quoad praecepta caeremonialia et iudicialia. Nam omnia erant aequae immediate a Deo, etsi ministerio angelorum Moysi commendata (Act 7,53; Gal 3,19). Moyses fuit legis promulgator nomine Dei, tanquam eius praeco et minister (cf. Ex 19,3-5; 20,22; Deut 4,2,14; Mt 15,3-4).

358. III. Subiectum legis in quantum continebat praecepta legi naturali superaddita caeremonialia et iudicialia, fuerunt israelitae, non vero gentes (cf. Ex 12,43-49; Deut 4,8; 7,2-11; Rom 3) ut patet ex tota ratione qua promulgata est (cf. Ex 14; Eph 2,12-15) nisi per accidens, quando sci. populo iudaico per circumscisionem adscribebantur (Ex 12,48; Gen 9,4).

359. IV. Obiectum triplex solet determinari, sci.: a) *Praecepta moralia* ad directionem morum secundum rectam rationem, inculcando officia fidelitatis, reverentiae, famulatus erga Deum; caritatis et temperantiae erga seipsum; pietatis, caritatis, iustitiae erga proximum, prout breviter recensentur in decalogo¹¹ quod est de actibus naturae suae bonis vel malis quoad materiam, non excedens limites legis naturalis. In eo autem implicite continentur vel ad ipsum reducuntur alia V. T. praecepta (cf. S. Th. 1-2 q.100 a.3) ut praesupposita vel consecretaria necessaria, v. gr. praeceptum dilectionis (Deut 6,5; Lev 19,18) prohibitio mendacii (Ex 23,1), odii (Lev 19,17-18)

¹⁰ Moyses nec praeceptorum caeremonialium vel iudicialium init auctor, neque auctoritate a Deo accepta. Cf. Suarez, *De legibus* 1.0 c.2 n.10. Contrarium sensisse traditur Salmeron, vel potius Lainez, in Concilio tridentino, Cf. Lainez, *Disput. trid.* I p.41 s.53 (ed. Grisar).

¹¹ In *III* d.37 a.1 q.3.

M. Praecepta moralia obligabant omnes homines ratione materiae, non autem vi legis V. T. Cf. Rom 2,12ss. Vazquez, *In J-2* d.180 c.13 n.24 tradit ea tenuisse gentiles etiam vi formae

U. Cf. Kirchenlexicon, 10,469-475, v. *Proselyt*: A proselytis *iustitiae*, seu circumcisis, distinguebantur proselyti *portae*, eorum non circumcisi sed mere conversi; illi ad totam legem observandam tenebantur (cf. Gal 5,3); hi ad sola praecepta noachica, de quibus Gen 9,4.

* Deut 5,16-22; Ex 19-20; cf. Mt 19,18-19; S. Thomas, 1-2 q.100 a.5.

et cetera; decalogus tamen solus non continet omnia praecepta moralia naturalia.

Actus fidei in divina revelatione et spei in futurum Messiam erant quidem praescripti etiam in V. T., sed non accensentur materiae morali legis mosaicae presse dictae.

b) *Materia caeremonialis* ad cultum Dei, ad res et observationes sacras ordinandas, fuit copiosa legislatio circa modum quo Deus illo tempore colendus fuit ut praefigurarentur mysteria Christi et efficacius retraheretur populus ab idololatria, cum multis praescriptionibus et prohibitionibus circa sacras personas, loca, tempora, purificationes rituales etc., quas S. Petrus appellavit “iugum quem neque patres nostri neque nos portare potuimus” (Act 15,10) prout interpretabantur illa Scribae et Pharisei.

c) *Materia iudicialis* fuerunt ordinationes respicientes relationes populi cum principibus, necnon civium, membrorum familiae, domesticorum inter se et cum extraneis, et in genere ea quae ad rectam populi gubernationem politicam et administrativam pertinebant sub regimine theocratico.

360. V. *Finis* fuit instruere populum electum in ordine ad cultum veri Dei et vitae honestatem, sicque cum praeparare ad futuram Messiam per fidem in unum Deum, spem in Redemptorem, cognitionem propriae culpaе et insufficientiae, unde desiderium Salvatoris augeretur cuiusque legatio cupidius exciperetur. Itaque lex paedagogus noster fuit in Christo, ut ex fide iustificemur (Gal 3,24). Ultimatum vero intendebat beatitudinem supernaturalem (Lc 10,25) obtinendam mediante fide et spe in Redemptorem, vi gratiae ipsius ac proinde vi Legis Novae.

361. VI. *Abrogatio* V. T. in quantum continebat praecepta ei propria, evenit non solum formaliter sed etiam materialiter per Legem Novam, et quidem a morte Christi. Unde in posterum et mortua fuit et, post sufficientem promulgationem N. T. apud iudeos, circa tempus excidii Jerusalem et synagogae, definitive derelinquenda ut mortifera seu peccaminosa, quatenus eius observantia ex V. T. instituta “praeiudicat veritati fidei, quia per hoc haberetur quod status prioris populi adhuc duraret, et quod Christus nondum venisset”¹².

Maxime autem evenit mortifera quoad observationem praeceptorum caeremonialium, quae, cum tota quanta fuerint figurativa futurae legis, hac adveniente necessario disparere debuerunt, secus enim exhiberent cultum iam falsum.

Factum abrogationis: a) *Eruitur* ex cessatione finis totaliter, quierat perducere ad Christum et Legem Novam (Hebr 8.13; Col 2,16), ut ex doctrina Ecclesiae constat.

U. Dicimus in quantum continebat praecepta ei propria; nam in quantum rite hit praeceptum fidei abaque illico-naturalia et praecepta legis naturalis, minime abrogata fuit per Christum. Potius eam ad pristinum vigorem redintegravit Christus, quo sensu dixit: “Nolite putare quoniam veni solvere legem” (Mt 5,17). Sunt aliqui auctores, ut Balthasar et Vianquez, qui existimant praecepta decalogi ex vi propria promulgationis obligare etiam nunc Christianos, Cf. Rodrigo, *Tr. de* kthw 590 b.

« S. Thomas 1-2 q.104 a.3; cf. Gal 2,4; Act 16,3.

b) *Indicatur* in Concilio Florentino (D 712) et clare cfiertur in Magisterio ordinario Ecclesiae et in N. l., praesertim quoad praescripta caeremonialia: v. gr. in concilio Hierosolymitano (Act 15,5-29) et etiam alibi v. gr. (Act 10,20), maxime apud S. Paulum Coi. 2,16-17; Eph 2,14-15; Uebr 7,12; 9,16-17) qui in epistola ad Galatas severe reprehendit conversos qui huic legi obtemperare intendebant (cf. 3,23-25) ¶.

362 VII. Relatio ad legem christianam N. T. ca CSt qua cluct ex fine supra indicato. Unde ab ea distinguitur sicut relative imperfectum a perfecto, sicut umbra et figura a luce et veritate, sicut puer a viro (Gal 4,1-6), sicut praeparatio a consummatione. Ea magis ad populum ut talem et ad bonum temporale et ad sanctitatem exterioriorem legalem ex timore poenarum attendebat, impotens ad gratiam internam conferendam (Gal 4,9; Hcbs 7,19; 10,1 etc.) et ad perducendum de se ad vitam aeternam; dum lex christiana intendit bona spiritualia et caelestia singulorum individuum, potissimum per sanctitatem interiorem ex amore percepto per gratiam Christi. Unde etiam lex libertatis et caritatis eo sensu vocatur (Gal 4,24-25; Rom 3,8-9 etc.), libertat quippe homines a triplice servitute peccati, diaboli et mortis, et a lege veteri in qua homo manebat sub peccato, subiectus etiam iugo caeremoniarum quod difficulter poterat portare et normis externis quae primatum tenebant “.

Si comparetur cum legibus ethnicorum eis facile praecellens apparet in multis. Etenim: *idolorum cultum* apud alios populos vigentem severe interdicit et *monotheismum* zelantior inculcat (cf. Ex 20,2-4 etc.); servitutem *multo mitiorem* quam in aliis nationibus patitur (cf. Ex 21,1-11); non modo externa peccata, ut pleracque leges, sed *etiam interna* prohibet (Déut 6,5; Lev 16,18 etc.); sanctitatem *positivam*, praeter negativam, reclamat ad quandam divinat sanctitatis imitationem (cf. Lev 19,2); summam denique legis in *amore* Dei et proximi explicite reponit (cf. Deut 6,5; Lev 19-18) ”.

ARTICULUS III

De Lege christiana seu Nova

Exposita nobis et *differentia* a lege V. T., quaedam explicantur de *auctare*, *proprietatibus*, *subiecto*, *obiccto*, *cessatione obligationis*.

363. I. Lex christiana est ordinatio, praesertim interna, quam Christus attulit et promulgavit per seipsum et per apostolos in bonum supernaturalis generis humani. Dicitur:

Ordinatio quam Christus attulit; nam contra Luthenim et Calvinum tenendum est praeter fidem multa alia praecepta

« Momentum abrogationis alii ponunt in morte Christi; alii in die Pentecostes, quando lex christiana publice annuntiata fuit iudaeis (cf. Act 3,12-6).

“ Cf. Loiano-Gbizzana, 1,178.

” Meißelbach, 1,302, ex Tanquerey.

a Christo fuisse nobis annuntiata et praescripta. Unde Concilium Tridentinum (D 889; cf. D 804; Tac 1,25; Gal 5,13-14; Rom 7,6; 8,15); “Si quis dixerit nihil praeceptum esse in Evangelio praeter fidem, cetera esse indifferentia, neque praecepta neque prohibita sed libera... A. S.”. Quodsi aliquando dicitur lex libertatis, id minime significat licentiam ad vacandum concupiscentiis (cf. Gal 5,13-14) neglectis divinis mandatis, sed liberationem a iugo caeremoniali V. T. et triplici servitute peccati, diaboli, mortis²⁰. Ideo S. Paulus de se testatur non esse quidem *sub* lege at neque *sine* lege, sed *in* lege Christi (1 Cor 9,21).

Praesertim interna, ex gratia Spiritus Sancti in cordibus fidelium scripta, cum ex abundantia luminis fidei et donis scientiae atque intellectus indicet quid sit faciendum in ordine ad vitam aeternam, et ex abundantia amoris et gratiae impellat et adiuvet ad hoc fideliter implendum²¹. Tamen est simul lex externa, quatenus orali praedicatione fuit tradita, imo et in scriptis relata, quia etsi Christus non mandavit, de facto verbis scriptis consignata fuit ad docendum fideles circa credenda et agenda.

Per seipsum promulgavit ab initio vitae publicae usque ad diem Ascensionis (cf. Mt 5,21ss; 28,19-20); per apostolos autem promulgavit²² primo solemniter in Jerusalem die Pentecostes, praesentibus iudaeis ex omni natione, deinde vero successive in aliis regionibus per totum orbem; quod iuxta pluresque theologos evenit 40 circiter annis inter mortem Christi et excidium Jerusalem (cf. Rom 10,18), iuxta paucos recentiores adhuc non accidit universim²³. Quidquid de hoc sit, certo singuli lege christiana non prius obligantur subjective quam legis notitiam acquirere potuerint (cf. D 1068).

In finem supernaturalem hominum, siquidem tota or-

* Similiter quando Christiani dicuntur subesse legi caritatis (Iac 2,8; Rom 13,8), praedicantur liberi ab spiritu timoris et servitutis V.T., sed ipsa caritate et adoptione adducuntur ad ea praestanda quae in aliis mandatis divinis continentur (cf. Iac 1,25; 2,12; Gal 5,13-14 etc.).

* Cf. Ier 31,31 n. in relatione ad Hcbr 8,8-10; 10,15-17; 2 Cor 3,3; Roa 3,27.31 etc. S. Thomas, L2 q.106 a1; Mkrklbach, 1.315.

² Sunt qui apostolos habeant non promulgatores sed divulgatores legis a solo Christo promulgatae.

a Cf. Suahez, *legibus* 1.10 c.4 n.25; Bovquillon, *ThcoL vior, fundam.* 102. Momentum practicum discrepantiae non est parvum; ceterum, si evangelium pro aliquibus nationibus nondum promulgatum est, ea quae sunt necessaria necessitate medii, ut baptismus, in Lege christiana, non valerent adhuc pro illis apud quos evangelium nondum fuerit promulgatum; itemque dicendum esset de quibusdam legibus Christi irritativis vel prohibitive quarundam concessionum retail oeconomiae.

dinata est primario ad gloriam Dei et Christi per fidem et actus virtutum supernaturalium promovendam, secundario autem ad sanctificationem hominum eorumque aeternam beatitudinem (cf. Mt 5,47) ; Io 17,5 etc.) per gratiam internam quam continet et praestat (cf. Lc 10,27); Mc 16,16; Mt 23,37) potissimum per sacrificium et sacramenta ex opere operato efficacia gratiae.

364. II. Differt a lege V. T. multipliciter: ratione *universalitatis* et *necessitatis*, haec enim mediate vel immediate est pro universo mundo usque ad consummationem saeculi stricte praescripta (cf. Mt 28,29; Mc 16,15-16); *duralionis*, quae subsistet usque ad finem mundi; *finis immediati* perducendi homines ad aeternam beatitudinem; *auxiliorum supernaturalium*, quae sunt abundantiora et multo magis assequibilia et efficacia quam in Vetere Lege; *indolis*, quae fundamentaliter est non timoris sed amoris, sanctionibus temporalibus suppressis.

Unde concludes: Lex nova est relative perfectissima, nec alia ei perfectior dari potest secundum Dei ordinationem concretam. Etenim auctorem habet et promulgatorem ipsum Verbum Incarnatum; continet plenitudinem revelationis in V. T. adumbratam et in Ecclesia mere ulterius declaratam; exhibet merita pretiosissima et infinita Christi, sublimia exempla, inestimabile sacrificium, inexhaustum fontem gratiarum in sacramentis ex opere operato; amoris et misericordiae vinculis obligat homines, eisque promittit vitam aeternam confertque auxilia ad eam obtinendam; iungit denique hominem cum Deo in incarnatione, per gratiam, in eucharistia, in gloria caelesti.

365. III. Auctor huius legis fuit Christus Dominus, ut in theologia fundamentali probatum est (Cf. Mt 28,20; Io 14,15; 15,10.14; 1 Cor 9,20-21 etc.).

Tridentinum damnavit doctrinam protestantium (D 831); "Si quis dixerit Christum Tesum a Deo hominibus datum fuisse ut Redemptorem, cui fidant, non etiam ut legislatorem cui obediant, A. S." Pius quoque XT Litt. encyclicis *Quas primas* haec inter alia ad rem tradit: "Est catholica fide credendum Christum Tesum hominibus datum esse utique Redemptorem cui fidant, at una simul Legislatorem cui obediant. Ipsum autem evangelia non tam leges condidisse narrant, quam leges condentem inducunt" (AAS 17 [1925] 593).

S. Scriptura saepius attribuit in prophetis munus legislatoris Christo, v.gr. apud Is 13,22. Eundemque refert praecipientem et commendantem propria mandata, v.gr. Mt 5,21ss: "audistis quia dictum est...ego autem dico..."; Io 14,21: "Qui habet mandata mea et servat ea, ille est qui diligit me".

366. IV. **Proprietates legis evangelicae praecipuae sunt:**

a) *Universalitas*, ut constat ex universalitate missionis Iesu Christi et apostolorum (cf. Mt 28,19-20), ex Ecclesiae catholicitate et ex eiusdem necessitate ad salutem, iuxta vetus effatum: *Extra Ecclesiam nulla salus* 24.

Eius tamen praecepta pleraque non obligant immediate singulos homines sed mediante praecepto fidei et baptismi suscepti, quae utique ad universos homines immediate diriguntur.

b) *Immutabilitas* legis evangelicae excluditur: a) *sive ab intrinseco*, quia eius praecepta data sunt usque ad finem saeculorum cum ipsa Ecclesia indeficiente duratura, ideoque nunquam inutilia aut nociva evadent; β) *sive ab extrinseco*, quia incongruum esset et nullibi probatur Ecclesiam accepisse potestatem ad abrogandam vel mutandam aliquam legem Christi, cum et ipse venerit ad complendam legem pro salute hominum. Potestatem, igitur, non dedit Ecclesiae nisi ad legem solidandam.

c) *Indispensabilitas* exinde sequitur. Dari possunt excusationes ab observantia legis. Sed facultas dispensandi nulli constat neque pro Christi Alicario.

367. V. Subiectum legis novae sunt omnes homines omnium temporum futurorum, nam eam Christus destinavit ad universum genus humanum (Mc 16,15) et stabilivit usque ad consummationem saeculi, ut in theologia fundamentali tuse probatum est. (Cf. Mt 28,18-20; Mc 16,15-16; Rom 1,16; Hebr 3,20 etc.).

Tamen praecepta eius non aequali modo omnes homines afficiunt, sed alia immediate eos obligant, alia mediate: o) immediate praeter praecepta naturalia a Christo confirmata, potissimum praeceptum amplectendae fidei sufficienter propositae (cf. Mt 28,18-20; Mc 16,15-16; Rom 1,16) et baptismi suscipiendi et sic Ecclesiam a Christo institutam ingrediendi; b) mediate alia quae praesupponunt baptismum et ingressum in Ecclesiam administratricem occo-

* Cf. D 468 1647; I. Salavrkki, *De Ecclesia Christi* (BAC) 1,1088-1112.

nomiae N. T., v. gr. praeceptum Eucharistiae interdum suscipiendae iuxta Io 6,56. Planum est autem paganos mere materialiter peccare transgrediendo praecepta, antequam eorum sufficientem notitiam habeant (D 1068).

368. VI. Obiectum eius aliud est primum aliud
secundarium; utrumque autem complexum et multiplex.

a) **P**rimarium continet principia interna quibus christianismus ab intus ad finem ultimum supernaturalem praeparatur et ducitur; nimirum fidem, caritatem, gratiam supernaturalem, quae robur internum conferunt ad supernaturaliter operandum et ad beatitudinem aeternam promovendam. Nulatenus tamen sic negatur lex proprie dicta, sed extollitur excellentia praescriptorum, quae est ultra naturam legis ut legis. “Principaliter legis novae est gratia Spiritus Sancti, quae manifestatur in fide per dilectionem operante” (5. *Th.* 1-2 q.108 c).

b) *Secundarium* sunt diversae ordinationes in verbis Christi expressae, quibus continentur praecepta caeremonialia et moralia, quae non multa ab ipso Christo immediate praescripta, pleraque alia mediante institutione Ecclesiae, cum plenitudine potestatis jurisdictionis ad finem supernaturalem: a) caeremonialia, non pure talia, sunt quae ex institutione et praescriptione Christi referuntur ad ritus substantiales in novo cultu divino observandos, in sacrificio offerendo (Lc 22.19; 1 Cor 11,24) et in sacramentis conficiendis et administrandis (Io 3,5; 6,54 etc.)²⁵; β) moralia praecepta, quae Christus tradidit circa virtutes, praesertim theologicas, non sunt pure positiva; imo quoad substantiam sunt simul praecepta legis naturalis et divino-naturalis (cf. n.349) adeo ut Christus praeceptis moralibus naturalibus nullum addiderit pure positivum, sed ipsa naturalia sua auctoritate confirmaverit et nova vi obligatoria muniverit; ponendo autem aliqua facta, ut revelationem quorundam dogmatum, declarationem necessitatis paenitentiae etc., amplificavit consequenter campum ex lege naturali obligantem

Quod valet, secundum dicta, etiam quoad legem credendi et praeceptum caritatis; nam lex credendi Deo revelanti est ultima-

K hidicialia praecepta non condidit ipse Christus, sed Ecclesiae commisit curam condendi leges pro recta gubernatione necessarias. Cf. SuAHih, *De legibus* 1.10 c.2 n 2.

Bene distinguit Sv^{ar} ^z, o.c. 1.10 c.6 n.10 *inter* *iiifhda* ct *praecepta* Christi; ad priora pertinent Institutio Ecclesiae hierarchico-monarchicae, sacrificii, sacramentorum; posteriora sunt dispositiones circa usum et observantiam institutorum.

« Cf. SuAHri/, *Dc legibus* 1 10 c.2 n.5 12.

lim naturalis, et ex natura rei extenditur ad ea quae in N. T. ex revelatione Christi sunt profitenda; similiter dicendum de obligatione ingrediendi Ecclesiam, suscipiendi sacramenta, obediendi hierarchiac etc., quae urget vi iuris naturae, posita institutione Christi. Praeceptum quoque caritatis erga Deum et homines, in quo tota lex divino-positiva contrahitur (Dcut 6,5; 11,13; Mt 22,37-40), non inductum fuit nec proprie amplificatum a Christo, sed ex oblivione et obscuracione innovatum et novis rationibus munitum”.

369. VII. Cessatio obligationis universaliter nunquam eveniet: neque ab intrinseco, ex aliqua evolutione et progressu obiectivo vel mutatione rerum ex qua evadat nociva lex evangelica (cf. D 717 i), neque ab extrinseco, semper enim manebit novum et aeternum Testamentum usque ad consummationem saeculi (Mt 18,18-20).

Potest cessare in casu particulari multipliciter; o) Per excusationem, prudenter enim praesumimus Deum nolle urgere suas leges non absolute necessarias ad ordinem moralem, quando carum observatio implicat incommodum improporcionatum grave, extrinsecum, aut per accidens coniunctum cum observatione legis, v. gr. quando ex servata integritate confessionis sequeretur grave damnum pro ipso pacnitente, confessorio, tertia persona, ut imminens mors, contagium gravissimum etc.

b) Per dispensationem proprie dictam utrum cesset lex divina positiva controvertitur 2S. Quoniam de facto Christus confirmavit legem naturalem et vix addidit praecepta propria pure positiva, cohaerenter ad ea quae superius diximus, et quia manifestius patet identitas Ecclesiae in decursu temporum, et quia minus decere videtur facultas in Vicario erga ea quae Princeps statuerit tanquam fundamentalia, verius putamus dispensationem proprie dictam non dari, sed in casibus particularibus non haberi applicationem legis propter mutata aliquam circumstantiam vel subtractam condicionem a qua dependebat existentia obligationis legalis; ideoque apparentes dispensationes non esse nisi declarationes competentis auctoritatis circa illam circumstantiam vel condicionem sub-

* Praecepta Legis Novae excellētia superant Legem Veterem, ut supra dictum est. Nam haec est vere “lex Domini immaculata convertens animas, testimonium Domini fidele sapientiam praestans parvulis” (Ps 18,8; cf. 5. *Th.* 1-2 d 3,4) quae auctorem habet ipsum Christum, robur praestat internum, sacramentis continet non mere figurativa sed efficaciac gratiae ex opere operato Christianos tractat ut filios adultos, non ut parvulos sub tutoribus ad instar ignorum (Gal 4,1-2) iugum imponit suave, praecepta dat perfectiora, ordinata unitatem interiore, homines coniungit cum Deo et impellit efficaciter in «¶U ultimum per media talis efficaciac qualis nequit dari maior.

- Optime disserit de hac re Su arkz, *De legibus* 1.10 c.6.

tractam et deficientem. Sic, quando Romanus Pontifex dicitur dispensare super rato non consummato, fortasse rectius diceretur authentice declarare Deum auferre ius reciproci quod coniuges acceperant alter in corpus alterius 20.

370. Scholion. *Consilia erangelica* accedunt in N. T. “ praeceptis, tanquam potiora media quibus ad perfectionem vitae Christianae expeditius, securius et uberius adipiscendam omnes in genere invitamur. Nam proponunt paupertatem (Mt 19,21) castitatem (Mt 19,11-12; 1 Cor 5,25-40) obedientiam (Mt 16,24-25; 19,21) contra triplicem concupiscentiam qua homo inordinate potest appetere bona vitae: oculorum, sci. ambientium divitias, carnis quaerentis delectationem, superbiae prosequenti honores (S. Th. 1-2 q.108 a.4; 2-2 q.186 a.7). Uterius per tria haec vota occurrit nimiae sollicitudini circa bona externa, familiam, dispositionem sui ipsius (cf. *Contra gentes* 1.3 n 130), fovetque perfectam oblationem hominis quoad bona potiora rerum externarum, proprii corporis propriique animi (S. Th. 2-2 q.186 a.7). Sed quia consilia non inferunt veram obligationem, qui est effectus proprius legis, melius ad alium locum amandatur, ubi *de statibus* disseremus 21.

29 Cf. LoiAbn Grizzana. 1.176.
30 Etiam in V.T. fuerunt aliqua privata, ut oblationes hostiarum pacificarum (Lev 3,1-6.7.12), votum nasarcatus (Num 6,2-8) etc.
u Praeter haec consilia *generalia* pro exercitio meliore cuiusvis virtutis, sunt alia *particularia* pro casibus specialibus vel determinatis virtutibus, v.gr. apud Lc 9,3.

S E C T I O I I I

De legibus humanis

371. Praeter leges divinas necessario ferri debent leges humanae per positivum actum eorum qui debita auctoritate gaudent in societate. Nam lex naturalis et leges divino-positivae manifeste non sufficiunt ad bonum commune efficaciter promovendum, neque pro societate civili, sive pagana sive Christiana, neque pro societate ecclesiastica. Requiritur ulteriores normae universales, stabiles obligatoriae, quibus communitates humanae ab auctoritate visibili efficaciter moveantur ad ea facienda vel omittenda quae propter bonum commune a singulis fieri vel omitti debent; nam “ubi non est gubernator populus corrumpitur” (Prov 11,14). Huiusmodi normae, quae ultimatum fundantur in lege divina, sunt leges humanae ecclesiasticae vel civiles.

Fuse hanc doctrinam exposuit Leo XIII in diversis Encyclicis: *Diuturnum illud* (29,VI,1991) *Immortale Dei* (1.XI,1885) *Sapientiae Christianae* (10.1.1890) *Rerum novarum* (15,V,1891); Pius X, *Dès le début* (25,VIII,1910); Pius XI, *Dilectissima Nobis* (3,VIII,1933); Pius XII, *Summi Pontificatus* (20,X,1939).

In unoquoque capite agemus primo loco de his quae cuilibet legi humanae sunt communia; deinde considerabimus attentius particularia de lege ecclesiastica; tertio summarium studium faciemus de lege civili. Cum enim tot sint communia utrique legi, non possunt sine multis repetitionibus separatim tractari; confusionis autem periculum propter tractationem simultaneam satis vitabimus hoc arbitrio.

De conceptu et proprietatibus legis et de conceptibus affinibus

Summa rerum dicendarum. Traditis notione et *proprietatibus* legis in articulo primo, exponimus conceptus legi *affines* articulo secundo.

Rodrigo, *Tr. de legibus* 3-34; Vermeersch, 1.154-156; Peinador, 1.337-35*; Brys, *Tr. de legibus*, c.1; Lanza, 1.187-200; Van Hove, *De legibus ecclesiasticis* 71-101.353-371; Michlsls, *Normae generales I. C.*, 1.152-205.676-698.

De conceptu et proprietatibus legis

372. I. LEX secundum definitionem classicam Sti. Thomae (1-2 q.90 a.4), quae proprie valet pro lege humana, est *quaedam ordinatio rationis ad bonum commune ab eo qui curam communitatis habet promulgata*. Dicitur:

Quaedam ordinatio rationis, sd. regula agendi *quaedam* seu qualificata, non mere directiva vel per consilium suasiva, sed auctoritative imposita ex intentione obligandi; *ordinatio*, et quidem non tam actus ordinativus quam eius terminus et dictamen et dispositio apta et stabilis actuum humanorum ex imperio voluntatis, ut secundum principium imitatis ad finem dirigantur per media proporlionata obligatoria; *rationis*, non quidem speculativae, quae est mere affirmans, sed practicae, quae est praecipiens, ad hanc enim spectat concipere ordinem et invenire apta media quibus actus efficaciter ordinentur versus finem secundum regulam 2.

Ratio hacc practica, utpote directiva et obligativa, includit actus intellectus et voluntatis. Utrum autem voluntas sub dictamine indicii

Ut patet lex sumitur in ista notione subjective, secundum quod existit in legislatore tanquam regulante, et sic comprehendit tres actus: rationis delik rantis quid sit utile pro bono communi, voluntatis detckminantis obligationem subditorum, actum promulgationis ad hoc ut de facto obliget. Non autem sumitur minus proprie, neque quatenus est participative in subdfis tanquam in regulatis per legem quoad actiones in ea determinatas, nQjue quatenus est in signo exteriori, v.gr. in Codice canonico vel civili. Circa observationes factas huic notioni a Bouquillon, Janet etc. cf. O. Lottix, *Prine pes dc mard* 11,98-100 et infui noti 14.
3 Hinc est quod in S. Scriptura alias lux, indicium, eloquium dicitur; alias et saepius quidem, Dei voluntas. Cf. Prov 6,23; Ps 18,9; 97,20; 29,6.8; 39,9; Mt 7,21 etc.

practici deliberantis circa diversas possibilitates ad bonum commune sit non solum causa efficiens sed etiam formalis legis, an vero causa formalis sit imperium rationis practicae iinpulsivum facultatum legislatoris et subsequens electionem voluntatis, minus constat. S. Thomas nullibi dicit expresse ordinationem rationis identificari cum imperio dirigente actus subditorum ad finem; plcrique tamen dominicam, cum Gonet, Billuart etc., censeant eam fuisse mentem Doctoris Communis iuxta 1-2 q.17 a.1, et inter electionem voluntatis, quae facit ut lex existât, et legis applicationem ad subditos per promulgationem, ponunt imperium rationis practicae tanquam causam formalem Pro Suarez quaestio “fere tota erit de modo loquendi”, et sententia asserens “legem constare ex actu rationis et voluntatis” ipsi videtur “satis facilis et plausibilis”, licet tandem censeat “melius intelligi et facilius defendi legem mentalem in ipso legislatore esse actum voluntatis iustae ac rectae, qua superior vult inferiore obligare ad hoc vel illud faciendum”⁴, quia vis obligandi “proprie est in voluntate et non in intellectu; nam intellectus solum potest ostendere necessitatem quae est in ipso obiecto; quodsi in eo non sit, non potest ipse eam tribuere; voluntas autem confert necessitatem quae in obiecto non erat”^e.

Certum est in condenda lege intervenire intellectum practicum atque voluntatem (5*. *Th.* 1-2 q.97 a.3)⁴ et ex utriusque interventu haberi ordinationem, intimationem, motionem; item certissimum est voluntarismum iuridicum quem quidam (Delos, Renard, Lachance, Carro) imputant Doctori Eximio, non nisi per supinam ignorantiam aut calumniam posse considerari tanquam fundamentum doctrinali theoriarum paganarum circa statum divinizatum, quocumque nomine dcmocratiae anarchicae, fascismi vel communismi veniat. Neque a veritate alienum ducimus mentem Suarezii substantialiter a Sto, Thoma non differre⁸, qui et pluries tribuit imperium voluntati, et tunc etiam cum tribuit rationi praesupponit actum voluntatis a qua habet ratio vim movendi’.

’ Cf. O. form, *La definition clasiqu* de la loi: RevNvoscolPh 27 (1925) 129-145.243-273; *Principes de m’orale. Le processus de l’acte humain* 1,63-64.72-73.
4 Cf. *De legibus* 1.1 c.5 n.1.20.24.
1 Ibid, n.15; cf. C. GIACON, *La seconda scolastica I. Z problcmi giuridico-politici*; (MiUn 1950).
1 Nimirum, ordo iuridicus positivus consulit bono communi per leges aptas quae habent rationem medii ad illud obtinendum; porro ratio practica libere quirit et eligit inter diversa media illud quod magis opportunum videatur. Cf. E. Jombart, *Le volontarisme de la loi d’apres Suarez*: NouvRevTh 59 (1932) 3841.
1 Sane, Suarez passim observationes habet huiusmodi: “lex detyet esse con-KTitanea rationi, quod nihil aliud est quam debere esse iustam” (o.c. 1.1 c.9 n.7); lege* propter bonum communitatis praecipue ferri (*ib.* c.7 n.4); “hacc enim utilitas et commoditas non datur a legislatore sed supponitur” (*ib.* c.7 n.9) et cetera. Rectus voluntarismus suarezianus recenter a pluribus (Jombart, Guerrero, Truyol Serra, Romero etc.) vindicatus est. Cf. E. Guerrero, *Sobre el vohibiorismo juridico de Suarea*: Pens 1 (1945) 447-470; Actas del IV centenario de Sttirez II, Hs-209.243-267.
• Bene hoc ostendit E. Jombart, *Le volontarisme de la loi d’apres Suarez*: NouvRrvTh 59 (1932) 34-44. Cf. Etiam E. Romero, *La conception suarcsiana de h ley* (Sevilla 1944); G. de Blic, *Le voluntarism? juridique chez Suarcs*: Kofful 1 (1930) 213-230.
* Cf. O. Lottin, *L’intellectualisme de la morale albertinodhomiste*: Psychologie et morale aux XII et XIII siècle 111,17.

Ad bonum commune, sel. finis proprius cuiuslibet legis est bonum, utpote quae regulat tendentiam actus humani ad finem ultimum. At vero non est quodvis bonum, sed praecise bonum commune, omnium communitatis membrorum, seu complexus bonorum ac iurium, ita ordinandus ut membra possint finem attingere in materiis quae societati competunt, ultimatim beatitudinem, immediate vero felicitatem etiam temporalem per exercitium virtutum cum sufficienti bonorum copia in societate naturali, cultum vero divinum et sanctificationem supernaturalem in societate ecclesiastica¹⁰. Dirigit enim homines ut partem communitatis (totalis, vel partialis, vel specialia membra respicientis) qua talis ad bonum commune. Potest autem lex esse ad bonum commune sive directe, in quantum immediate intendat bonum totius communitatis, sive indirecte, in quantum immediate intendat bonum partis communitatis, v. gr. militum vel religiosorum, ita tamen ut bonum huius partis redundet in bonum commune illudque tandem respiciat¹¹. Intentio istius boni communis debet esse ex fine operis seu legis ipsius, non ex fine operantis seu legislatoris, cuius prava intentio non afficit ipsam ordinationem quae ad utilitatem communem objective spectat¹².*

Ab eo qui curam habet, sci. ab auctoritate legitima, nam ligare communitatem perfectam vel partem eius per legem non potest nisi legitima auctoritas cui inest potestas publica ad bonum commune, seu quae praedita est potestate iurisdictionis respectu imis obtinendi in subditos, quos regit sive titulo supremae dominationis, quam habet solus divinus legislator, sive titulo repraesentantis eiusdem communitatis in finem autonomum dirigendae cum auctoritate participata a Deo immediate vel mediante ipsa communitate. Sed auctoritas le-

Obicit Nfachiavelo felicitati temporali adversari plures regulas boni MU et plura praecepta religionis, ideoque principem politicum ea posse? vel etiam debere negligere. Respondetur negando suppositum, cum principia ethica rursus in modum conferant ad genuinam et perseverantem felicitatem temporalem. Accedit quod felicitas temporalis, praesertim qualem sibi fingunt politici irreligio», non est finis ultimus hominum, sed proximus et subordinate beatitudini aeternae per vitam honestam praeparandae.

¹⁰ Lanza, 1,191 explicat bonum commune non necessario significare bonum omnium et singulorum, sed posse verius in bono omnium seu communitatis tantum; si lex respiciat bonum necessario connexum cum fine ultimo personae humanae qua talis, ordinari debet ad bonum commune omnium singulorum, s. vero respiciat bona societatis qua talis vel bona personarum, sed non necessari, potest ordinari ad bonum commune non singulorum, imponendo quibusdam abditis sacrificium boni particularis non necessari, ex titulo subordinationis partis ad totum.

¹¹ Circa ius et bonum commune cf. Rurz Jiménez, Lu *concepción iutito cionul del derecho* (Madrid 1944) 460-474. J. Dabin, *La philosophie de l'ordre juridique positif* (Paris 1929) 159-160, bene explicat conceptum boni communis Cf. O. Lottin, *Principes de morale* 1,135-133.

giura ad ferendam legem potest esse non modo quae praecedit communitati simpliciter perfectae, seu ex se habenti unde satisficiat omnibus exigentiis boni communis in suo ordine, sed interdum etiam quae praestit communitati relative perfectae, quae aliquam partem boni publici seu communis promovere potest ex participatione vel ab altiore societate absolute perfecta, cuius est pars formalis, vel ab illius institutore; sic in societate ecclesiastica episcopi residentiales, capitula generalia religiosorum etc., habent facultatem ferendi leges pro respectives subditis, qui efficiunt communitatem relative perfectam.

Communitas seu subiectum legis intelligitur qua talis, non vero unum alterumve membrum; et quidem perfecta et autonoma, sive tota sive pars eius M, talis sci. quae et finem habet in suo ordine completum et mediis instructa est sufficientibus ad illum obtinendum, aut saltem ius habet ab aliis exigendi media sibi necessaria ad proprium finem.

Huiusmodi communitates perfectae duae sunt: *Ecclesia*, cuius est conferre hominibus bonum completum in ordine spirituali, et *Status*, cui competit promovere bonum commune civium. Cum singuli homines et societates inferiores incomplete sint sibi insufficientes ad consulendum proprio bono integro, sequitur utramque hanc societatem, ecclesiasticam et civilem, esse hominibus necessariam: primam quidem ex positiva Dei ordinatione, alteram vero ex ipsa hominum naturali condicione.

Promulgata, i. e. auctoritative publicata seu intimata subditis nomine legislatoris, et modo apto ut cognosci possit et applicari, sive promulgatio sit de essentia legis sive sola condicio sine qua non pro eiusdem efficacia¹⁴.

373. II. Proprietates legis humanae, quae vere sit talis et non obligatoria, praecipuae recensentur: *honestas*,

¹⁴ Pars potest esse non modo specialis aliquis ordo vel status personarum, v.gr. pupilli, operarii, sed etiam aliqua persona, etiam physica, verbi tantia ipse princeps; non tamen ut singularis et individua, sed ut pars communitatis, ita ut lex respiciat praesentes et futuras huiusmodi personas.

¹⁵ Contra hanc classicam legis definitionem plures iam pridem obicerunt (vtrbi gratia G. de Valentia) et adhuc obiciunt (v.gr. Bouquillon), eam non sufficienter extollere ideam obligationis, et consequenter differentiam inter legem et consilium; similiter, aiunt, non sufficienter discriminari a praecepto temporaneo. Aliunde obscurior ostenderetur relate ad subiectum, auctorem et formam seu promulgationem legis. Sed ex aliis locis apparet quomodo sint difficultates et obscuritates enucleandae, ut sensus genuinus et completus definitionis habeatur ad mentem Sti. Thomae. Cf. v.c. Kuhlmann, *Der Begriff des Gesetzes bei Thomas von Aquin im Licht des Rechtsstudiums seiner Zeit* (Bonn 1912).

possibilitas, iustitia, utilitas. Ratio generalis manifeste patet, nam omnis vera lex debet esse rationabilis et ad bonum commune natura sua ordinata, in particulari autem:

a) *Lex honesta est ea quae nihil praescribit legi naturali vel divino-positivae vel humanae superiori contrarium* Nam, cum non sit potestas nisi a Deo qui sibi non contradicit, cumque omnis lex vera fundetur ultimatim in lege aeterna. nulla oppositio potest esse legum ad invicem, sed harmonica cohaerentia, propterea quod humanae divinis conformentur et inferiores superioribus a quibus dependent¹⁵.

In dubio num aliqua lex sit honesta, praesumendum est in favorem honestatis, pro reverentia erga superiorem; et siquidem honestas sit vere probabilis, observatio legis quae secundum probabilissimum est licita, de facto evadit obligatoria, quia propter bonum commune Superiori obtemperandum erit quando sine peccato obtemperare licet¹⁶.

Si praescriptum legislatoris apparet *certo inhonestum*, objective nulla existit obligatio illud observandi, utpote quod non est lex; imo per se non debet observari, quia urget lex superior cui contradicit. Attamen, per accidens fieri potest ut liceat agere secundum illud, modo nihil praescribat intrinsece malum, et rationabiliter censeatur legem superiorem cui est contrarium ex benignitate legislatoris in illis adiunctis propter nimia incommoda non urgere; sic verbi gratia, si legislator civilis prohiberet ne milites satisfaciant praecepto dominicali, propter graves poenas imminentes excusarentur isti a missa audienda, imo ex caritate erga se ipsos possent obligari ad non audiendam.

b) *Lex possibilis est ea quae observari potest a subditis non tantum physice*, quatenus vires naturales absolute suppetunt ad exequendum praescriptum, *sed etiam moraliter*, quatenus legis observatio non sit nimis onerosa saltem generalitati subditorum pro natura rerum et hominum condicione in adiunctis concretis temporis et loci. Ratio est quia lex debet esse rationabilis et ordinata ad bonum commune; si autem universaliter sit in se nimis onerosa, cum legislator humanus non possit confortare animos subditorum ad executionem, potius cedit in detrimentum boni communis, animos ab auctoritate alienando et ordinis perturbationem provocando propter frequentes transgressionem saltem materiales moraliter necessarias. Quodsi ex parte tantum esset impossibilis, consi-

¹⁵ "Si quid igitur ab aliqua potestate sanciat, quod a principiis rectae rationis dissidet, sitque reipublicae perniciosum, vim legis nullam habere, quia nec regula iustitiae esset, et homines a bono cui nata societas tunc abduceret. Lxx> XIII, Encycl. *Libertas*: ASS 20 (1887) 509.

¹⁶ Cf. Lvr.o, *Responsa moralia* 1.3 dub.19 n.3; Waffelaert, *De dubio a vendendo in re morali* 276.288.

derandum esset num in parte possibili finis legis adhuc permaneret, et quatenus affirmative, ea pars impleri deberet.

In dubio num aliqua lex sit moraliter impossibilis, standum est indicio ipsius legislatoris, si dubitatur de difficultate nimia pro communitate in genere, quia legislatoris est iudicare de exigentiis boni communis et de mediis ad promovendum illud necessariis: si vero dubitatur de difficultate in casibus specialibus, salvo scandalo vel periculo maioris damni, applicatur doctrina de probabilismo, vel saltem de excusatione a lege et conscientia.

c) **Lex** IUSTA est ea quae nulli iuri, divino vel humano superiori nullique speciei Iustitiae adversatur, quae sci. observat: iustitiam *legalem*, nihil praescribendo quod ad bonum commune non conferat, cum tota ratio potestatis legiferae in societate sit bonum commune eidem procurandum; iustitiam *distributivam*, curando aequam proportionem in distribuendis oneribus et beneficiis inter subditos pro inaequalitate meritorum, virium et facultatum, secundum exigentiam tamen boni communis; iustitiam denique *commutativam*, neque subditorum iura subiectiva violando neque limites potestatis suae transgrediendo, cum ultra suam competentiam legislator desinat esse talis et in eadem linea iurium constituatur cum subditis etc.

In dubio num aliqua lex sit iniusta praesumendum est pro legislatore, suadente sic prudentia, quia altiori consilio et universalioribus rationibus, subdito fortasse occultis, regitur, et in praxi, cum liceat agere secundum talem legem, ei obtemperandum est propter bonum commune, ne sci. subditi sumant nimiam licentiam eludendi leges quae vix apparebunt omnibus undequaque iustae.

In casu speciali in quo dubium procedit ex eo quod legislator videatur *transgressus limites* suae auctoritatis: *R. Pontifici* semper parendum est quia ipse determinat authentice suam iurisdictionem, directe in spiritualibus et indirecte in temporalibus: *legislatoribus ecclesiasticis inferioribus* per se denegari potest submitio", quia ipsorum non est huiusmodi controversias auctoritative solve, per accidens autem ad vitandum scandalum vel aliud damnum obedientia praestanda erit; *legislatori civili* in materia pure civili obtemperandum erit sicut *R. Pontifici* in spirituali, sed in materia mixta attendendum erit dictamen Ecclesiae.

Si ordinatio legislatoris apparet *certo iniusta*, qua talis invalida est", ideoque per se non obligat; per accidens tamen saepe agen-

"Quodsi legislatorum ac principum placita aliquid sanciverint ac fuisse-
tint quod divinae aut naturali legi repugnet, christiani nominis dignitas et
officium atque Apostolica sententia suadent obediendum esse Deo magis quam
hominibus" (LEO XIII, *Quod apostolici muneris*: ASS 11 [1878] 373).

1 Cf. SALAS, *Tractatus de legibus* q.100 d.1 s.9 n.58; SALSMAANS, *La force
Métaphysique d'une loi probablement illicite*: XouvKtvTh 55 (1928) 760-
110; VAN HOVE, *De leg. eccl.* 86.

2 Quando laeditur iustitia distributiva erga aliquos, lex generaliter valida
ut nullo modo redundet in detrimentum boni communis; sed excessus gravaminis

dum erit secundum eam ordinationem, modo nihil intrinsece malum disponat, non quidem vi ipsius quae nulla est, sed vi legis naturalis superioris, quae iubet scandalum et maiora damna et perturbationes societatis vitare. Semper autem vitanda est quaelibet cooperatio formalis cum iniustitia, et cooperatio materialis iustificari debet ex causa proportionata vel quia dominus iuris laesi merito supponitur aut scitur ei renuntiare.

J) Lex UTILIS est in genere quae datur secundum iustitiam legalem, sed hic specialiter consideratur quae confert ad bonum commune. Talis autem esse potest, etsi directe non sit utilis nisi determinatae speciei membrorum, modo ultimatiim ordinetur ad bonum commune, quod speciales leges exigat vel suadeat; imo etsi immediate noceat parti communitatis, modo cedat in beneficium maioris partis societatis attenta tamen iustitia distributiva.

In dubio num aliqua lex sit utilis, v. gr. quia videatur praescribere prorsus inutilia, ridicula vel inania ad finem totalem societatis, obediendum est ei, quia legislatoris est indicare de aptitudine alicuius dispositionis ad finem socialem⁵⁰.

374. Unde concluditur: Cum lex imponatur communitati ad bonum commune, eius obligatio non cessat nisi fiat communiter inutilis vel nociva; secus autem urget pro omnibus et singulis qui lege afficiuntur, etiamsi in casu particulari non utilitas ulla sed nocumentum habeatur; sic v. gr. lex naturalis de unitate vel indissolubilitate matrimonii sancte observanda est, etiamsi in casu particulari nihil conferat proli habendae et potius ei adversetur. Id quod relate ad quasdam leges ecclesiasticas explicite in c21 profertur.

ARTICULUS 11

Dr. conceptibus legi affinis

375. Propter affinitatem legis et quarundam dispositionum similium, ut distinctius pateant conceptus per contrapositionem et clarior evadat doctrina generalis circa legem, breviter explicamus notiones affines *praecepti*, *instructionis*, *decreti*, *statuti* et *rescripti* iam supra adumbratas (n.313), simul cum eorum obiectis et differentiis a lege. Aliquantulum uberius describimus praecepta et rescripta, propter frequentiores eorum usum.

quibusdam impositus offendit iustitiae distributivae, et nulla est obligatio illud ferendi. Cf. Suarez, *De legibus* l.1 r.14 n.14; Rodrigo, *Tr. de legibus* 21.

⁵⁰ Quoad has aliasque legis proprietates, cf. Rodrigo, *Tr. de legibus* 11.

⁵¹ Cf. P. Fxnrj.K., *Dei praecepti ecclesiastici*: Scritti giuridici in onore d. Sancti Romano IV, 265-310 (Padua 1940).

§ 1. De praeceptis

Summa rerum dicendarum. Tradita *notione*, examinamus *proprietates* et *naturalium* obligationum praeceptorum, ut melius perspiciatur eorundem *differentia* et *essentia*.

376. I. Praeceptum: a) Late sumptum est *quodvis iussum obligatorium legitimi superioris*, idcoque etiam ipsae leges, quae hoc sensu praecepta communia dicuntur.

b) Strictè et specificè sumptum, prout a lege contradistinctum, est *iussum rationabile superioris legitimi, datum subdito sive generaliter ex potestate dominaliva, sive in casu particulari ex potestate iurisdictionis*. Dicitur:

Iussum rationabile, i. e. possibile, honestum, conferens ad bonum, quod plerumque erit privatum seu vi suae institutionis directe ordinatum ad bonum singulare non ad commune, inducens aliquam obligationem in conscientia.

Superioris legitimi, qui habeat nimirum dominium in personam et competentiam circa materiam tali personae praescribendam.

Potestas dominationis, est illa quae vi institutionis ordinatur, saltem plerumque, ad bonum singulorum hominum in societatibus imperfectis²². *fundatur* in ipsa rerum natura, quae exigit congruam auctoritatem ad inducendam necessariam conspersionem ad finem talium societatum. *Oritur* autem: alias ex ipso iure naturae, posito facto paternitatis in parentibus respectu filiorum, posito facto matrimonii in marito respectu uxoris, posita ordinatione ecclesiastica in parodio quoad administrationem parochiae, posita traditione per professionem obedientiae publicam in superiore respectu professorum religiosorum; alias ex contractu expresso vel tacito, ut potestas patrisfamilias in famulos vel potestas superioris religiosi in novitios; alias ex delegatione accepta, verbi gratia in magistris qui nomine parentum curant educationem puerorum sibi commissorum; alias ex dispositione iuris positivi, in eis qui praesunt societatibus particularibus a potestate publica erectis vel ordinatis.

a) Dicitur etiam domestica vel oeconomica, iure tamen inducunt plures distinctiones inter domesticam et dominativam. Cf. n.40S nota 2.

a) Votum privatum, auctoritate Ecclesiae non acceptum, ligat quidem coram Deo ad executionem promissorum, sed hominibus nullam dat potestatem; sic qui vovit obedientiam confessario, tenebitur vi voti ad implenda quae dixerit confessor, sed is nullam potestatem specialem acquirit in pacificum.

Potestas iurisdictionis est illa quae vi suae institutionis ordinatur ad bonum commune in societatibus perfectis. Haec quoque, propter eandem rationem supra relatam, fundatur in rerum natura et oritur, in societate naturali, ex ipso iure naturae, posito facto societatis constitutae; ex determinatione autem divina in societate ecclesiastica. Detentores istius potestatis possunt dare praecepta in materiis propriae competentiae, licet non gaudeant potestate legislativa; et quidem etiam in solo foro interno si habeant iurisdictionem ecclesiasticam.

377. II. Proprietates horum praeceptorum huiusmodi sunt: a) Si EX potestate dominativa dantur a) *singulis personis*: sunt personalia et ubique urgent cos quibus data sunt nisi contrarium constet, adhaerent enim ossibus; sunt quoque temporaria, utpote innixa in relatione personali quae abrumpitur resolutio iure praecipientis; dantur ab homine non a iure; nequeunt sanciri poenis canonicis, quae requirunt potestatem iurisdictionis, sed solis poenis disciplinaribus; β) *communitati qua tali*: valent pro personis quae sunt vel decursu temporis pertinebunt ad communitatem, et afficiunt subditos in quantum sunt membra communitatis; de cetero autem habent easdem proprietates modo recensitas, cisque accedere potest stabilitas post resolutum ius praecipientis si confirmantur a superiore qui habet iurisdictionem fori externi¹⁵.

δ) Si ex potestate iurisdictionis in Ecclesia dantur: α) *singulis personis*: sunt pariter personalia, itemque temporaria quae cessant resolutio iure praecipientis nisi intimata fuerint per legitimum documentum aut coram duobus testibus; nec possunt iudicialiter urgeri, sed tantum paternis monitionibus iuxta c.2307, nisi dentur forma sollemni modo relata. Sic constat ex c.24, qui solis praeceptis potestatis iurisdictionis probatur applicandus, cum loquatur de praeceptis quae iudicialiter urgeri possunt et inseratur in titulo de legibus.

β) *Communitati qua tali*: videntur non cessare resolutio iure praecipientis, nisi aliud determinetur vel ex materia praecepti exigatur, quia dantur propter bonum commune et requirunt stabilitatem.

¹⁵ Cf. VAN HOYM, *De legibus ecclesiasticis* n.359.

388.III. Natura obligationis praeceptorum distinguitur prout praecepta proveniant ab auctoritate privata vel publica: a) Data ex potestate dominativa, obligant ex obedientia et ex virtute ad quam pertinet titulus quo obedientia debetur, v. gr. ex religione in religioso professo, ex pietate in filio etc. b) Data ex potestate iurisdictionis, obligant ex virtute quae regit ordinem in quo praecipitur, v. gr. ex religione in praecepto audiendi missam, ex temperantia in praecepto ieiunandi etc.

389. IV. Differentia inter praeceptum stricte sumptum¹⁶ et legem ex multiplici capite exurgit²⁰, ratione: s) *auctoris*, nam ad praecipendum non requiritur potestas publica et iurisdictionis, sed sufficit privata et dominativa, qualem habet paterfamilias, superioris, etc.; β) *subiecti*, nam praeceptum datur personis singularibus vel societatibus imperfectis, non vero societati perfectae vel parti eiusdem ut tali sicut lex, vel saltem non stabiliter sed transitorie ad differentiam legis; γ) *finis*, nam praeceptum primario et directe consulit generatim bono privato sive subditorum sive aliquando ipsius praecipientis, dum lex ex natura sua ordinatur ad bonum commune; δ) *durations*, nam praeceptum est per se transitorium et cessans resolutio iure praecipientis vel morte subiecti cui datum est: dum lex ex sua indole (etsi non essentialiter, ut videtur) est perpetua, sive ex parte ferentis quia non moritur cum eo, sive ex parte communitatis quae perpetua est, sive ex parte ipsius legis, quia semel lata, per se non cessat²¹; e) *extensionis*, nam praeceptum comitatur personam quocumque tendat, quia ei datur, eamque directe afficit saltem cum procedit ex potestate dominativa, dum lex saltem praesumenda est territorialis cum feratur pro communitate qua tali, cuius membra dignoscuntur ex relatione ad territorium; ζ) *virtutis* propter quam observari debet, nam praeceptum latum ex potestate dominativa non solet obligare, saltem de facto et propter voluntatem superioris praecipienti ex motivo harum dumtaxat virtutum²², nisi ex obedientia aut

¹⁶ Attendimus hoc loco praecipue ad praecepta particularia; nam praecepta communia, si dantur ex auctoritate publica communitati legis recipiendae, vix differunt a lege nisi in stabilitate minore et eventualiter in defectu potestatis legislativae in superiore praecipiente.

²⁰ Aliunde in multis conveniunt lex et praeceptum: in facto obligationis, in requisita auctoritate et competentia, in pluribus qualitatibus materiae, in eodem fine intimationis.

²¹ Cf. SUAREZ, *De legibus* l.1 c.10 n.7.

²² Cf. RODRIGO, *Tr. de legibus* 252-254, cui dubium est moralem speciem obligationis ex natura rei non desumi in praeceptis datis vi potestatis domi-

CX virtute ad quam refertur titulus quo praecipitur (pietate apud parentes, religione apud superiorisam, iustitia apud patronum), dum lex obligat non praecipue cx obedientia neque ex virtute ad quam materia de se pertinet, v. gr. temperantiae si agitur de ieiunio eucharistico, sed cx illa virtute cx cuius motivo formali lata est lex consulens bono communi, v.gr. ex religione si agitur de ieiunio eucharistico; nam praeceptum dominativum solet respicere sublectionem subditi, quaecumque sit materia, pro titulo quem habet et actual praeci- piens, dum lex respicit bonum specificum per observationem praescriptionis in tali materia oblinendum, et non urget for- inaliter ut directe obcdientiaui2U.

§ 2. De instructionibus, decretis, statutis

Notio et obiectum singulorum breviter exponitur.

390. I. Instructiones in iure ecclesiastico dicuntur *normae non pure declarativae et directivae, sed aliquo modo obligatoriae, quibus leges magis declarantur et determi- nantur*^.

Instructio de se dicit normam declarativam, cuius direc- tiones attendendae sint, quin attingat efficacitatem normati- vam legis neque decreti vel statuti vel praecepti. In Motu proprio *Cum iuris canonici* instructiones contraponuntur de- cretis generalibus 81.

Instructiones Congregationum romanarum de facto non raro continent puncta quae auctoritative **definiuntur** et imponuntur ut, iuxta modo laudatum Motu proprio “Codicis praescriptis maiorem et lucem afferant et *efficientiam pariant*” (l.c.). Sic v.gr. S. C. Con- sistorialis edidit *Normas de sacra praedicatione*, quae ad encydi- cas litteras *Humani generis* accessere ut Instructio”; S. C. de Reli- giosis pariter promulgavit plures Instructiones in quibus diversa statuuntur sive pro religiosis servitio militari adstrictis|| sive pro formatione alumnorum ad ordines promovendorum etc.”; S. C. de Sacramentis in Instructionibus de scrutandis moribus candidatorum

nativae ex virtute ob cuiiw motivum intimantur, sicut accidit in legibus et praeceptis iurindictionalibus.

* Cf. Rodbigo, 30.252-260. Radicah m et materialem inobedientlam In r.< glecta observatione legis non ne, amiis; imo formalis inobedientia habetur m transgredienda lege cx contemptu legislatoris, vel si lex forte lata sit << eo- tivo obedientiac, quod vix eveniet.

w Cf. VmxxmWRSCH, 1.240.

“ AAS tl (1917) <183. Cf. Rodrigo, *Tr. de Icyibus* 615-617.

n AAS 9 (1947) 328.

<< AAS 11 (1919) 321-323.

M AAS 21 (1932) 74-81.

ante ordinationem ” et de Ssma. Eucharistia sedulo custodienda plura similiter praescribit; S. Officii quaedam Instructio circa usum auditorum in confessione suo commemoranda, normas concretas con- tinet pro confesariis etc.

Huiusmodi Instructiones cum conficiendae sint ut “quaedam ex- planationes et complementa canonum”, nequeunt canonibus dero- gare, nec debent cis praeferri si quaedam simul componi nequeant, nec subsistunt postquam cessaverit lex cui accedebant m illustra- tionem. Secus, per se sunt stabiles et perpetuae.

391. II. Decreta non uno sensu semper intelliguntur : a) Latius significant saepe *leges disciplinares* conciliorum oecumenicorum, plenariorum et provincialium, itemque Con- gregationum generalium (piae celebrantur in Institutis religio- sis clericalibus exemptis; b) STRICTE intelliguntur ordinatio- nes *quae ex potestatis jurisdictionis functione administrativa l>romanam*, ut dispositiones speciales quibus execution! legum prospicitur aut quibusdam necessitatibus providetur quibus lex nequit sufficienter consulere; c) In ordine iudiciali ali- quando significant eas indicum decisiones quae non habent nomen aut vim “sententiarum” iudicialium3T.

392 Differunt a legibus ratione: a) *materiae*, quia versantur potius in ordinanda applicatione legum et complenda; β) *auctoritatis*, quia ad leges semper requiritur potestas Iegislativa, dum decreta ferri possunt sine auctoritate Iegislativa ex functione administrativa scu gubernativa a.

393. Auctor decretorum: a) In societate ecclesiastica sunt potissimum SS. Congregationes et Officia S. Sedis, nec nonaliorum Praelatorum qui potestatem gubernativam habent in Ecclesia. In actuali disciplina “Sacrae Romanae Congre- gationes *nova decreta generalia* iam nunc ne ferant, nisi qua gravis Ecclesiae universae necessitas aliud suadeat”. Qttodsi aliquando fient necessaria, a competenti Congregatione con- tecta et a Pontifice approbata, categoriam verae legis obti- nebunt 30.

c AAS 23 (1931) 120-129.

M Benedictus XV, Motu proprio *Cum iuris canonici*: AAS 11 (1917) 483.

" Cf. Hürth-AuEM-An, *De principiis* p. 1,83-85. In singulis casibus colli- jenda rst decretorum vis et significatio ex eorundem materia, fine, subiecto ff cetera; nam interdum continent veram legem, v.gr. Decretum *Ne temer*, interdum responsa, v. gr. Decreta S. Rituum Congregationis etc. Cf M Cas* ?lilato, *Dr dcrtlo episcopali administrativo*: MonEccl 77 (1952) 76-104. Cin Q iptam vocem in Codice canonico cf. MoBSDOBF, *Dic Rechtsprachc des Codex I C*, I 6,11,6.

• In pluribus autem aliis conveniunt: sunt normae obligatoriae, stabiles, pt? .s. perpetuae, etc. Cf. Cüem-ciea, *Dcrtcho adm-nistrotivo* (Roma 1939), U247.

* Benedictus XV, Motu proprio *Cum iuris canonici*: AAS 11 (1917) 485.

b") In societate civili decreta promanare solent a summa auctoritate repraesentativa Status, sive rege sive praeside, qui ea subscribit simul cum ministro cui commissa est pro administrationis materia de qua agit decretum.

394. III. Statuta, sicut decreta, non uno sensu semper accipiuntur, σ) Latius significant *ius peculiare societatum minorum* legis suscipiendae capacium, scu leges particulares, potissimum quae feruntur a potestate legislativa inferiore, verbi gratia ab episcopo pro dioecesi, a Capitulo generali religionis clericalis exemptae pro membris talis Instituti etc. b) Strictē intelliguntur *ordinationes communitatum imperellarum* quae feruntur ex potestate sociali, oeconomica, dominativa⁴⁰.

395. **Auctor** statutorum strictē talium in *Ecclesia* sunt potissimum Instituta religiosa, Piaae Societates sine votis et Instituta saecularia quae potestate legifera carent, sci. quae non sunt clericalia et exempta; haec solent habere quaedam statuta fundamentalia, quas constitutiones et regulas appellant, aliaque magis particularia sive pro integra communitate sive pro eius partibus, quae interdum "Consuetudines" vel "usus" dicuntur.

§ 3. De rescriptis

Summa rerum dicendarum. Post *notionem* et *divisionem* agimus de *Jutrrrte*, *valore*, *efcctibus*, *interpretatione*, *executione*? et *cessatione*? rescriptorum Vilo: consideratur dependenter a condicionibus expressis et tacitis, ab erroribus cotnmissis, a conflictu rescriptorum.

Rorntico, *Tr. de legibus*, 726-845; Mrcnttxs, *Normae generales iuris canonici* III, pags. 279-479; Van Hove, *De rescriptis* (Malinas 1936).

396. I. Rescriptum est *responsum auctorilativum S. Sedis vel Ordinarii scripto datum*. Dicitur:

Responsum auctoritativum, sci. rescriptum ex natura rei datur occasione recursus ad Superiorem qua talem, et continet decisionem eiusdem normativam.

S, Sedis vel Ordinarii, nimirum Codex haec tantum memorat (c.36); sed possunt obtineri rescripta etiam ab aliis auctoritatem aliquam habentibus, v. gr. a parcho ad assistendum matrimonio etc. *\\

Circa characterem specificum statutorum, varium pro varietate aucton totis indicentis vel modi edendi cf. 1*. GtNYj *M/thode d'interpretation* 1.93.122 De ipsa voce in Codice canonico disserit Morsdorf. *Die Rechtsfrcuic da Code** LC. § 6.11,5.

α Cf. Rodrigo, *Tr. de legibus* 734.

397.II. Differt a) A vivae vocis oraculo, scu responso principis oretenus dato. Cf. c.79.239, 17°.

b) A LEGE, statuto, decreto, quae dantur a principe non ad instantiam alicuius petentis, sed propria sponte.

398. Dividitur: 1. *Ratione auctoritatis* rescribentis in: pontificium vel ordinarium, prout a S. Sede vel ab Ordinariis dimanet.

2. *Ratione materiae*, in rescriptum: a) Gratiae, si simplicem favorem extra ordinem iudicarium continent, v. gr. dispensationem a lege; b) iustitiae, si continent favorem cum ordine iudiciali uno vel alio modo coniunctum, v. gr. concessio specialis indicis, vel formae iudicialis pro aliquo processu; c) MIXTUM, si continent favorem ad utrumque ordinem pertinentem, v. gr. exemptio ab ordinario iudice alicui concessa.

3. *Ratione formae*, in rescripta concessa a) in forma gratiosa seu *gratiae factae*, in quibus ipse rescribens gratiam impertitur concessionario absque exeeutore; b) in forma commissoria seu *gratiae faciendae*, in quibus rescribens alteri exeeutori committit ut ipse gratiam concedat; haec autem forma commissoria potest esse: a) *necessaria*, si exeeutori merum exeeutionis ministerium committitur, adeo ut per se teneatur rescriptum exequi et gratiam concedere; β) *voluntaria*, si per formulam aptam⁴² exeeutoris iudicio relinquatur concessio vel denegatio gratiae.

4. *Ratione extensionis* in GENERALE vel speciale, prout omnes personas, causas, etc., respiciat, vel ad peculiare personas, causas etc., restringatur.

5. *Ratione clausulae* adhibitae vel secus: in rescripta data motu proprio vel ad instantiam partis, prout clausula "motu proprio" apponatur vel non. Unde illa clausula non significat supplicationem non praecessisse, sed manifestat liberalitatem principis qui, occasione quidem precum, sed quasi sua sponte et motivo precum minus innixus favorem concedit; ideo rescriptum motu proprio datum multo minus de-

⁴⁰ Aliae formulae sunt clarae, v.gr. iubeo ut dispenses; dispenses si exptwc indicaveris, committo arbitrio tuo ut gratiam concedas; quarum prima [Cariam, posteriores, voluntariam indicant commissionem; aliae, ex sc am-Hvae, usu acquieverunt definitum sensum, sic v.gr. formula />ro tuo arbitrio f praescribo ut dispenses, priora verba ex urbanitate inserit et accutorem necessarium indicat; formula preces remittimus ad episcopum cum (fortunis facultatibus, significat exeeutorem voluntarium. Cf. Van Hovt1 De f(unf)is 129s.

pendet a veritate precum quam rescriptum ad instantiam partis (cf. c.45,46).

6. *Ratione relationis ad ius*, in rescripta: SECUNDUM, vel contra, vel praeter ius, prout dentur ad urgendum ius statutum, vel ad concedendum aliquid iuri contrarium, vel ad statuendum aliquid quod in hire non continetur.

399. III. Subiectuni passivum rescriptorum sunt personae habiles ad rescripta obtinenda, sci. rescriptorum contra ius plerumque soli subditi rescribentis in materia suae competentiae, quia ii soli tenentur hire cui derogatur in rescripto; rescriptorum autem praeter ius, etiam non subditi, qui ita obtinent ius ne perturbentur a subditis rescribentis circa illum favorem.

Potest autem impetrari rescriptum *etiam pro alio* et praeter eius assensum, seu ipso inscio, imo et dissentiente modo sit habilis ad obtinendum"; et valet ante eiusdem acceptationem, nisi aliud ex clausulis appareat, licet ipse possit rescripto non uti (cf. c.37). Hinc, si sacerdos de facto delegatus fuerit ad assistendum matrimonio, valide adstitit secundum sententiam probabilem, etsi ipse putaverit se usurpasse delegationem non acceptam.

Ex disciplina Ecclesiae, in qua non baptizati absolute ignorantur, quamvis possunt participare favores praeter ius: a) *Invalide* obtinent gratias pontificias, nisi in rescripto mentio fiat de poena per se invalidante: *quaslibet*, censurati excommunicatione, interdicto, suspensione, post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam (cf. c.36 § 2); *plures*, excommunicat! et suspensi vitandi (cf. c.2265 § 2; 2283), infames infamiae iuris (2294 § 1), damnati poena inhabilitatis ad gratias obtinendas (c.2291, 9)". Sed hi omnes, ut videtur, valide obtinent gratias per rescriptum commissum, si momento executionis non iam existit inhabilitas subiecti quae aderat momento concessionis*.

b) *Illicite* sed *valide* (per fraudem) obtinent quasdam gratias pontificias quilibet censurati (cf. c.2265 § 1; 2275; 2283), ideoque etiam apostatae, haeretici et schismatici (cf. c.2314) ante sententiam declaratoriam vel condemnatoriam".

44 Cf. Rodrigo, *Tr. de legibus* 748 in hunc sensum, cui consonat F. Regatillo, *Instit. I.C.* 1,141.

44 Bulla Cruciatæ hispano-lusitana possunt frui etiam censurati post sententiam, quia non est rescriptum pontificium datum ad eos, et continet potestates generales applicabiles ad omnes fideles in territorio hispano-lusitano, inter quas ipsa facultas absolvendi a censuris post sententiam declaratoriam rei condemnatoriam. Cf. Rodrigo, *Tr. de leg.* 760 in eundem sensum; alius, ut Van Hove et Michiels, renitentibus.

44 Sic Rodrigo, *Tr. de legibus* 760-763; F. Regatillo, *Instit. I.C.* 1,14), contra alios ut Van Hove, *De rescriptis* 98; W-Vidal, 1,258 d.

44 Secundum F. Regatillo, *Instit. I.C.* 1,140, hi inhabiles sunt ad obtinendam gratiam pontificiam etiam ante sententiam declaratoriam vel condemnatoriam, ratione abscissionis ab Ecclesia: certo si publice et formaliter vivunt a fide catholice separati; *dubitative*, si secus. Similiter Rodrigo, *Tr. at legibus* 752 756; W-Vidal, 1,259 etc.

c) *Invalide* videntur obtinere quaslibet gratias ab Ordinariis locorum, omnes illi qui a S. Sede invalide vel illicite obtinerent (cf. c.43)«

d) *Valide* obtinebitur rescriptum plures simul personas directe respiciens, quarum aliae sint habiles aliae inhabiles ad illud obtinendum, modo inhabilitas non proveniat quoad rescriptum indivisibilem gratiam continens, a iure cui rescribens nequeat derogare; et tunc rescriptum valet pro solis personis habilibus, si gratiam continet divisibilem; pro eis vero directe et pro inhabilibus indirecte, si continet gratiam indivisibilem".

400. IV. Valor rescriptorum in genere pendet ab his quae ex natura rei vel ex exigentia iuris ad valorem praescribuntur, ut v. gr. si facultas aliqua concedatur intra certos limites exercenda, puta in foro paenitentiali, quod exerceatur iuxta limitationem appositam, ideoque in casu intra confessionem (cf. c.201-203). In particulari autem prae oculis habenda sunt praesertim quae ius statuit circa condiciones expressas vel subintellectas, circa subreptionem et obreptionem, circa errores in concessione rescripti commissos, circa conflictus rescriptorum.

o) *Conditiones explicitae*: in rescriptis tunc solum sunt essentielles, seu ad valorem eorum requisitae, cum exprimuntur per particulas *si*, *dummodo* vel aliam eiusdem significationis 4B.

dblalivus absolutus alias condicionem, alias praeceptum, admonitionem, modum continent, quod ex natura rei vel ex contextu est eruendum; ideoque in singulis casibus considerandum est utrum in condicionem an in praeceptum, admonitionem etc. resolvatur; sic v.gr. *monito* vel *consentiente Ordinario loci*, significat modum accidentalem, quasi de consensu eiusM.

Conditio subintelligenda in omnibus rescriptis est haec:

41 VChMKZRSCH, T,279, affirmat Ordinarios locorum posse concedere rescripta censuratis quos possint a censuris absolvere; non «nec, ut videtur, iis qui adscripti sunt sectis acatholicis, propter c.87, nisi forte quoad gratias quae non referuntur ad munera vel officia.

α Cf. S. C. de Propaganda Fide 17.IV,1828; CPF T.803; cf. etiam Rodrigo, *Tr. de leg.* 746; is, pro more suo, profunde et complete tractat de subiecto rescriptorum, *Lc.* 745-766.

o Opinatur F. Regatillo, *Instit. T. C.* 1,143 in c.30 statui ralasn praesumptionem de vi particulae condicionalis, cuius destructio, difficilis quidem, ex ipsa rescripti materia colligatur, v.gr. si licentia celebrandi detur "dummodo quicquid tertio horae pars in missa impendatur". Cautius agent Ordinarii loci in suis rescriptis si huiusmodi condiciones evitent, quando non intendunt ligare rationem concessionis, earum condicionum existential. Cf. Rodrigo, *Tr. de legibus* 781. Clausulas usu frequentiores cf. apud Van Hove, *De rescriptis* 140-143; O'Toole DTC 3,19-42.

w Rodrigo, *Tr. de legibus* 779 ait clausulam ablativi absoluti non afficere notitiam rescripti "nisi quando seclusa hac forma orationali, tam materia clausulae nilil ad talem valorem noscitur spectare". Similiter plerique AA. post co*

si preces veritate nitantur (c.40), i. e. si cum obiectiva realitate ita sint conformes ut, sive bona sive mala fide C1, nihil verum reticeatur quod exprimi debet nihilque falsum adiciatur quod concessionem rescripti determinet. Unde si non expressa fuerint quae de stylo curiae ad valorem requiruntur et veritas substantialis deficiat in precibus momento praescripto⁵¹, valor rescripti *plerumque* erit nullus. Excipiuntur nimirum rescripta *Motu proprio* data, quorum valori non obstat reticentia veri alioquin necessario exprimendi (cf. c.45), dummodo una causa motiva, seu sufficiens ut gratia concedatur, vera sit, et rescripta dispensationum in impedimentis *matrimonialibus gradus minoris* (cf. c.1042 § 2), quae semper valide conceduntur nulla obstante reticentia veri vel expositione falsi in precibus (cf. c.1054).

Z») *Subrepto*, seu reticentia veri, tunc solum est substantialis et reddit rescriptum nullum, cum reticet quae ex stylo Curiae⁵³ vel ex dispositione iuris exprimenda sunt.

In c.43.44 statuitur norma particularis pro subreptione circa negationem gratiae in praevia instantia⁶⁴, nimirum: a) *Gratia a R. Pontifice denegata*, invalide videtur aliquibus obtineri semper ex aliis quibuslibet, sive denegatio scripto sive viva voce fuerit intimata; valet enim a fortiori pro casu isto dispositio c.43. Sed alii censent contrarium, haud levi ratione ducti quod "non adimitur inferioris iurisdictio ob gratiae denegationem a Superiore, nisi aliud expresse caveatur"⁶⁵; iam vero, in casu non cavetur.

β) *Gratia ab una S. Congregatione vel Officio romanae Curiae denegata*, invalide conceditur a qualibet auctoritate" praeter R. Pontificem vel ipsam Congregationem vel Officium cui denuo recurritur, sine assensu Congregationis vel Officii quod prius negavit⁶⁶ *salvo* tamen ex c.43 iure S. Paenitentiariae pro foro interno.

³¹ Tamen dispensatio generalis ab irregularitatibus et impedimentis ordinationis, atque absolutio generalis a censura, valet pro plerisque casibus eiusdem rationis qui reticiti fuerint bona fide (cf. c.991 § 1; 2249 § 2).

β Nimirum, tempore datae si agitur de rescripto in forma gratiosa; tempore autem executionis pro rescripto in forma commissoria. Cf. c.41.

a *Stylus Curiae*, seu normae iuxta quas expediuntur negatis in Curia, versus est pro diversitate dicasteriorum et negotiorum.

* Non consideratur casus in quo merus recursus institutus fuerit, pendente adhuc resolutione; pro eo statu rerum valet c.204. Ut patet, requiritur identitas causae quoad rem et personam, ut subreptio obtineat.

⁴³ Sic Rodrigo, 7>. *de legibus* 737, cum Michels. Van Hove, W-Vida i contra Maroto, F. Regatillo ex parte, etc. Liqueat interventum huiusmodi auctoritatis Inferioris esse illicitum in casu, vi c.204 § 2 a fortiori hic applicandi.

⁵⁴ Excipiunt plures Ordinarium *personarum*, v.gr. Nuntium Apostolicum. Superiorem maiorem in Ordine religioso etc., qui in c.43 non excipitur opposse. Sic v.gr. Van Hove, *De rescriptis* 172, alique ut Rodrigo, 7r. dr /fj. 741; W*Vtr>AL, 1,261 nota 44. etc.

⁹⁷ Si tamen ad Congregationem vel Officium recursus fuit institutus. «d res adhuc pendet seu nondum resoluta est, valide ad aliam Congregationem vel Officium, vel ad Ordinarios locorum recurritur, et hi possunt intervenire, ad normam tamen c.204.

7) Gratia a S. Paenitentiarie denegata, invalide obtineretur iuxta aliquos pro foro externo ab aliqua S. Congregatione sine assensu S. Paenitentiarie, sed alii probabiliter sustinent validitatem concessionis, quia per c.43. qui non agit de tribunalibus, non invalidatur, et rationes denegationis vel concessionis facile sunt diversae pro distincto foro M.

i) Gratia quae a proprio Ordinario denegata fuerit, illicite petitur ab alio Ordinario non proprio, non autem ab ipso Ordinario proprio denegante aut a successore, nec probabiliter ab alio itidem proprio¹, vel a Sancta Sede (c.44 § 1); si tamen petatur, valide concedetur; imo et licite, si in petitione fiat mentio denegationis prioris, et secundus Ordinarius praevis exquirat rationes denegationis a priore Ordinario.

e) Gratia ab Ordinario non proprio denegata, valide et licite obtinetur ab alio Ordinario sive proprio sive non; tunc enim non adeo urget ratio auctoritatis tutandae et abusus vitandi.

◁) Obreptio, seu expositio falsi, tunc solum est substantialis et reddit rescriptum nullum, cum unicam vel omnes causas motivas proponit falsas: non vero si una saltem causa motiva sit vera, etiam conflata ex pluribus impulsivis veris, quae simul aequivaleant uni motivae (c.44 § 2).

Subreptio vel obreptio in una tantum parte rescripti aliam non infirmat si plures gratiae in eo conceduntur (c.44 § 3), nam “utile non debet per inutile vitiari” (R. I. 37 in VI).

d) Errores in concessione rescripti commissi ita indicandi sunt: a) Si rescriptum concedatur *personae de iure communi inhabili* ad consequendam gratiam de qua agitur, vel edatur contra loci legitimam consuetudinem aut statutum peculiare, vel contra ius tertii, non sustinetur etiam Motu proprio datum, nisi expressa clausula derogatoria rescripto apponatur; nam rescriptum praesupponit habilitatem concessionarii, et rescribens praesumitur in casu agere ex ignorantia iuris particularis et iurium quaesitorum c0 (c.46). β) Error in *nomine personae* cui vel a qua conceditur, aut *loci* in quo ipsa inoratur, aut *rei* de qua agitur, non invalidat rescriptum, dummodo iudicio Ordinarii nulla sit de ipsa persona vel

¹ In concessionis valorem inclinatur Rodrigo, Tr. *de legibus* 730, cum W-Vidal, 1,261 et Cappello, *Summa I.C.* 1,145, contra plerosque ut Van Hove. *De rescriptis* 170; Vermeersch-CrEusen, *Epitome I.C.* 1,127; Coronata, *Institutiones I.C.* 1,63 etc.

• Cf. Rodrigo, Tr. *de leg.* 742. Tamen, gratia a Vicario generali donata, invalide obtinetur ab Episcopo, nulla facta denegationis mentione: gratia autem ab Episcopo denegata semper invalide obtinetur a Vicario generali, nisi episcopus consentiat (c.44 § 2); non habet enim acquahnt omnino potestatem.

* Si tamen ille cuius iura laeduntur sponte cedit et consentit in usu factoris concessi per rescriptum, hoc valebit absque clausula abrogatoria iuxta Wwz-Vidal T,268, quem approbat F. Regatillo, *Instit. I.C.* 1,146.

re dubitatio (c.47). Iface dubitatio debet et adesse de facto et esse alicuius momenti, ut ad indicium Ordinarii recurrendum sit. Hic autem recursus, quando necessarius est, probabilius non est solum ad liceitatem⁶¹ sed ad valorem, ad modum condicionis sine qua non⁶², et Ordinario videtur implicite concedi facultas sanandi rescriptum, si forte falso iudicet non adesse dubitationem de persona vel re.

e) *Conflictus rescriptorum* occurrere potest quando de una eademque re dantur duo rescripta inter se opposita, ab eodem vel a diversis superioribus, uni vel pluribus personis.

C.48 videtur considerare casum in quo idem superior diversis subiectis rescripta opposita concesserit. In hac hypothese, sequentes normas statuimus:

a) *Si idem superior concedat diversis subiectis* rescripta inter se contraria:

a) *peculiare praevalet generali* in iis quae peculiariter exprimuntur (c.48 § 1), nam generi per speciem derogatur (R. I. 34 in VI); sic v.gr. si episcopus concedat per rescriptum Petro primum beneficium vacaturum, et postea similiter concedat Paulo primum beneficium cum dignitate vacaturum, Paulus debet accipere beneficium ante Petrum si prius vacans habet adnexam dignitatem; β) *ri sint aequae peculiaria aut generalia*, prius tempore praevalet posteriori, secundum R. I. 54 in VI; qui prior est tempore potior est iure"; excipiuntur tamen duo casus in lege, sci. si in posteriore fiat expressa mentio prioris, et si prior impetrator suo rescripto usus non fuerit dolo vel notabili negligentia, i.e. ex voluntate alterum decipiendi, vel ex tali incuria quae non protrahitur sine alterius detrimento: γ) *si eodem die concessa fuerint et non constat quodnam sit prius*, utrumque est irritum, et si adhuc utiliter possit obtineri rescriptum, ad rescribentem erit recurrendum iterum (c.48)

b) *Si idem superior concedat eidem subiecto* rescripta inter se contraria, semper praevalere videtur favorabilius; et si secundum sit minus favorabile, censetur datum ex oblivione prioris nisi sit clausula revocatoria illius.

c) *Si diversi superiores concedant rescripta* inter se contraria sic distinguimus probabiliter: "a) *si eidem personae* concedantur, praevalet favorabilius, nisi minus favorabile detur posterius a Su-

⁶¹ Sic Ottati, *ComtncHf. I C.* p.230-240; Van Hove, *Dr rrreriftir* 202. etc.
⁶² Sic MichiRis, *Normae generale** II' p.10S-40S, quetn approbat K R«xtillo, sed tantum pro rescriptis quae ad forum externum referuntur. Cf. fert
sunVter Rodkico, *Tr. de legibus* SOL.

⁶³ Hoc ita intelligitur ut prioritas sumatur ex momento concessionis, etiam si alterum rescriptum in forma gratiosa prius concedatur quam primum, in forma commissoria datum, executum fuerit; nam concessionarius aliquod ius acquisivit a momento concessionis ante executionem. Si tamen utrumque datum fuerit in forma commissoria et -ecundum executionem! mandetur et effectum plena producit antequam prius executionem! mandatum sit. videtur posterius ex antiquo iure praefereendum, quia iam est concessionarius quasi in possessione.

⁶⁴ In antiquo iure in pari data sustinebatur rescriptum. motu proprio concessum, alteri eiusdem datae contrarium; quod et hodie animadvertit Ronatco, *Tr. de leg.* 808, probabiliter admittendum.

periore primi rescribentis et contineat clausulam revocatoriam aliorum quorumlibet rescriptorum; P) *si diversis personis* concedantur, prius tempore videtur sustinendum, etiamsi secundum datum sit a superiore primi rescribentis, salva tamen huius clausula revocatoria, γ) si utrumque simul fuerit concessum, praevalet rescriptum illius qui habet superiorem potestatem, si alter est ei hierarchice subordinatus; sed si uterque est ad invicem independens, recurrendum erit ad superiorem utriusque rescribentis vel ad S. Sedem, ut ipsa provideat si locus sit novo rescripto".

401. V. Effectus rescripti non dependent per se a notitia concessionis neque ab acceptatione de; sed secundum c.38: a) rescripta in forma gratiosa effectum habent per se a momento subscriptionis (sed, quia illud momentum solet ignorari, practice a data seu die apposita, praeterquam in solutione matrimonii rati, in quo momentum ipsum est considerandum)⁶⁷, siquidem conceduntur sine interiecto exeeutore; unde eodem illo momento preces veritate nitantur oportet; b) rescripta in forma commissoria, a momento executionis; unde sufficit ut tunc preces veritate nitantur, etsi tempore rescripti dati falsae fuerint (cf. c.41).

402. VI. Interpretatio rescriptorum ex c.50 regitur his regulis: a) facienda est imprimis secundum propriam VERBORUM significationem sive iuridicam sive usualementem (c.49), attentis etiam, in casu dubii, mente rescribentis aliisque adminiculis in iure praevisis (cf. c.18).

b) Rescripta non debent extendi ad alios casus praeter expressos (c.49), nam "quod alicui gratiose conceditur trahi non debet ab aliis in exemplum" (R. I. 74 in λ;I); unde adhiberi debet interpretatio comprehensiva, non extensiva neque restrictiva, nisi aliter rescriptum appareat manifeste iniquum.

c) In dubio: a) *strictam interpretationem* recipiunt sequentia rescripta: quae ad lites referuntur, quia detrahunt auctoritati iudicis ordinarii et alteri parti praeiudicium aliquod afferunt; quae iura aliis quaesita laedunt, quia non ad-

* Cf. Rodrico, *Tr. de legibus* 809.

* Caffello, *De matrimonio* 675; Wervz-Vidal, *Ius matrimoniale* 538, existimant licentiam assistendi matrimonio non valere nisi a delegato acceptetur. M ptfst codicem cum aliis pluribus minus conforme veritati et c.37 censem. Nec arguere possunt ex responso S. C. de Religiosis (AAS 14 (1922) 501) iuxta quod religiosus qui obtinuit rescriptum saecularizationis potest illud requere. Ita profecto, sed quia rescriptum dat ipsi facultatem redeundi in saeculum, quin eum faciat saecularem nisi acceptet. Cf. Dambrosio, *De valore ctmdyn clausulae quae aliquibus rescriptis S. C. de Rei. apponitur*: Apol 4 (1931) 428'432; W.r.kxz-Vidal, 1.265; Maroto: ComRel 4 (1923) 66-71; 99-106.
n Cf. S. C. de Sacram. 15 (1923) 413.

mittendum sine demonstratione aliquem locupletari cum alterius iactura (cf. R. I. 48 in VI); quae adversantur legi communi in commodum privatorum, quia bonum privatum cedit bono communi nisi manifesta sit ratio exceptionis; denique, quae impetrata fuerunt ad beneficii ecclesiastici assecutionem (c.50), ne ambitionis sensus foveantur vel iuri provisionis aliorum detrahatur; β) *latam interpretationem* recipiunt quaelibet alia rescripta quae favorem sine onere indulgent, nam “favores convenit ampliare” (R. I. 15 in VI).

403. VII. Executio rescripti dati: a) In forma gratuita, non requiritur, quia in eo continetur gratia iam facta; sed in quibusdam casibus, iuxta c.51, rescripta S. Apostolicae Ordinatio impetrantis ad recognitionem debent praesentari⁹, sci.: cum id in rescripto praecipitur; cum agitur de rebus publice notis vel noscendis; cum oportet condicionem aliquam comprobare, v. gr. decentiam loci ad celebrandum sanctum sacrificium (cf. c.1195).

&) In forma commissoria, semper requiritur, quia rescriptum sic datum continet gratiam faciendam et non valet ante executionem; executor autem invalide munere suo fungitur iuxta c.53 antequam vel litteras authenticas receperit et recognoverit, vel auctoritate ipsius rescribentis praevia eandem notitia transmissa fuerit⁹.

Executor sic in executione procedere debet secundum c.54: a) Si EST voluntarius, ille nimirum cui datur pro executione rescriptum in forma commissoria voluntaria, potest, pro suo arbitrio et conscientia, gratiam concedere vel denegare, b) Si est necessarius, is scilicet cui merum executionis ministerium committitur, nequit executionem denegare nisi in iis casibus: si manifeste nullum est rescriptum propter obreptionem vel subreptionem; si sibi constat condiciones apositas non esse impletas; si concessionarius ita executori videatur indignus, ut concessio gratiae aliorum offensioni futura sit, quo in casu, intermissa executione, statim de re certiore faciat rescribentem.

c) Uterque in executione debet procedere ad normam mandati, ideoque a) iuxta c.55 ad valorem executionis implere tenetur condiciones essentielles (cf. c.39) in litteris appositas, et substantia-

e Tempus praesentationis, nisi in rescripto determinetur, relinquitur arbitrio concessionarii, modo absit fraus et dolus (c.52), Le. modo non retardet praesentationem usque ad tempus in quo Ordinarius decipiatur vel tertiae personae specialiter noceatur; non igitur adest fraus et dolus “si rescripti praesentatio procrastinetur usque dum vitium quod executioni obstare poterat, dimittatur oreat legitime, v.gr. malitias oratoris, ius quaesitum tertii etc.” Roosico, *Tr. de ley.* 817. Contrarium sentiunt alii ut Van Hove, *De rescriptis* 242.

m Quodsi ante receptionem vel recognitionem vel authenticam notitiam attentaverit rescripti executionem, potest iterare executionem cum mandatum de facultatem debito modo communicatam recipiat.

lcm procedendi formam, v.gr. fori limitationem, si quae fiat, observare; β) ex c.56 executio rescriptorum quae forum externum respiciunt, scripto faciendae est ad licitatem ut debita probatio libretur; 7) *rescripta in foro sacramentali executioni mandanda* requirunt confessionem, sed executio valet etsi confessio fuerit invalida vel per absolutionem non finita; 3) si in executione erraverit, *potest iterum rescriptum executioni mandare* (c.59 § 1)¹²; e) nisi substitutio prohibita fuerit, vel nisi executor electus fuerit ratione qualitatum personalium (non ratione officii, muneris etc.), ex c.57 *executor potest sibi alium substituere*, quem pro suo prudenti arbitrio eligere velit, nisi substituti persona fuerit praefinita; sed si substitutio fuerit prohibita vel executor electus propter industriam personae seu qualitates personales, quod patebit ex clausulis appositis ut *per te, personaliter* expedias etc., non licet aliis committere nisi actus praeparatorios, sci. recognitionem authenticitatis, investigationem circa veritatem precum et huiusmodi; nec licet successori exequi rescripta suo antecessori commissa propter industriam personae (c.58)¹³.

4D4. In praxi, quamvis per se liberum est cuilibet recurrere per seipsum ad S. Sedem, recursus solet et oportet institui, etiam pro negotiis personalibus, nisi agatur de S. Paenitentia, per agentem precum in Curia romana probatum; imo, recursus fori externi praestat instituere per Ordinarios, idque vix non est necessarium ut attendatur, quando instituuntur pro alio¹⁴.

Rescriptorum *fori interni* executor designari solet Ordinarius, vel parochus, vel is qui preces transmittit pro oratoribus ad rescribentem. Si sint fori interni sacramentalis, executor solet designari aut confessarius qui recursus instituit, ad quem mittitur rescriptum sub duplici involucro immediate vel mediante Ordinario, prout directe vel per Curiam Ordinarii recurrerit, aut confessarius indeterminatus, cuius electio relinquitur beneficiario rescripti. In hoc casu involucrum internum dicitur: “discreto viro ex confessariis eligendo”, et tradendum est clausum sacerdoti jurisdictione paenitentiali munito quem beneficiarius malit. Is solus habet facultatem aperienti involucrum et exequendi rescriptum¹⁵.

¹² Sed non excluditur in necessitate oralis executio, etiam per telegrammum, vel implicita. Cf. W-Vidal, 1,283,3.^o; Larraona, *Quaestiones canonicae circa fescrum saecularisationis et incardinationem saccularisati*: ComRel 11 (1930) 421-424; 12 (1931) 54-61.

¹³ Pro foro interno ordinarie fit viva voce; sed fidri potest scripto pro foro interno non sacramentali; imo, scripto fieri debet et adnotari in libro secreto Curiae, quando dispensatur super impedimento occulto matrimoniali (c.1047).

¹⁴ Nec requiritur ad iterandam executionem ut rescriptum conservetur, nisi de eius authenticitate et integritate comprobanda agatur. Error accidentalis non cit necessario subsanandus; imo, negotio substantialiter finito, mandatum expi- nit et per se suppletia accidentalis potest respui a concessionario, cum intimetur ab eo qui non iam habet mandatum.

¹⁵ Quod attinet ad *taxas* pro rescriptorum executione, servetur praescriptum c.1507 § 1 (c.59 § 2). Pro rescriptis dispensationum matrimonialium cf. etiam C.1056.

¹⁶ Cf. Magnin, *Agents auprès des Congregations et Offices romains*: DictDrCan 1,348-352.

¹⁷ Minus probatur opinio Dr SmFT, *De sponsat. et mnrim.* 882, iuxta quam sacerdos a beneficiario electus posset *ubicumque* excipere confessionem oratam et fulminare dispensationem, quasi S. Paenitentia extenderet ei vel wppferet iurisdictionem pro casu extra territorium ubi ea gaudeat. Rectius

405. VIII. Cessatio rescripti quod non contineat privilegium aut dispensationem, alia est quasi ab intrinseco et ex natura rei, alia ab extrinseco:

) An intrinseco cessant rescripta: lapsu (*emporis* ad quod data luerint; impleta *condicione* resolutive; *morte* impetrantis in beneficium personale; *renuntiatione* impetrantis valida, a concedente acceptata.

) Ab extrinseco cessant rescripta tripliciter: a) ex c.60 § 1, *revocatione expressa*, facta per peculiarem actum a rescribente eiusve superiore vel successore, postquam impetranti authentice seu nomine revocantis luerit significata; β) ex c.60 § 2, *per legem rescripto contrariam*, in duplici tantum casu, sci.: Si revocatio in ipsa caveatur, aut si lex lata sit a superiore rescribentis: γ) ex c.61, *per vacationem Sedis* aut dioecesis, in duplici pariter casu: Si hoc ex clausulis appositis appareat, v. gr. quia subsistentia rescripti circumscribitur “ad beneplacitum nostrum vel “ad tempus nostrae voluntatis” non autem “ad beneplacitum sedis” vel “donec revocavero”, siquidem sedes non cessat, et revocatio actum positivum saltem implicitum postulat; si rescriptum datum est in forma commissoria voluntaria *7, quando haec duo simul concurrunt: quod in eo data fuerit exeeutori facultas concedendi gratiam *determinatis personis in rescripto expressis*, et quod res *adhuc sil integra*, ita sci, ut nondum positus sit ullus actus, neque praeparatorius, ad exeeutionem. rescripti, v. gr. verificatio condicionum.

Si rescriptum non continet simplicem gratiam, sed privilegium vel dispensationem, applicantur ei praeterea quae valent de cessatione privilegii et dispensationis.

confessarius eligendus est aliunde instructus iurisdictione in loco et in personam ubi et pro qua ponenda est exeeutio. Rodrigo, *Tr. de legibus* 827.

™ Non, igitur, rescripta in forma *gratiosa*, quae continent gratiam uam factam; neque rescripta in forma *commissoria necessaria*, quia etiam in iis entia in actu primo iam est concessa, et non deest nisi ministerium exeeutionis; neque rescripta in forma commissoria *voluntaria*, sed *pro indeterminatis personis*, v.gr. pro duobus casibus ad nutum exeeutionis, quia haec facultas est habitualis et accensetur privilegiis praeter ius (cf. c.66); neque rescripta in forma commissoria voluntaria, pro quibus exequendis iam aliquis actus iam praeparatorius positus fuerit.

Rescripta Curiae romanae pro quibus dandis non requiratur verbum factum, cum Sanctissimo non cessant vacante Sede Apostolica, quia non resolvitur mandatum rescribentis. Aliter De Smeijer, *De sponsalibus et matrimonio* 864 nota, contententiam fere communem.

De requisitis ad legem constituendam

406. Tria requiruntur ad legis cuiusvis constitutionem, scilicet. *iurisdiclio* et *competentia* ex parte legem ferentis, *aptitudo* ex parte rei quae praescribitur, *apta manifestatio* voluntatis praecipienda. Unde tres articuli: 1) de auctore legis, 2) de materia apta ad legem, 3) de promulgatione legis.

Rodrigo, *Tr. de legibus* 34*105; Vfrmeersch, 4.160-163.231-235; 241-251; 1,165-184; Woutkhs, 1.06-116; Fanfani, 1,135-142.151-162; Vax Hovr, *De legibus reel.* 102-132.169-187.

De legis auctore

Summa rerum dicendarum. Tradita *notione* legislatoris probatur summarie in hunc potestatis legiferae sive in Ecclesia sive in Statu, et determinatur in hunc potestatis in genere et in specie in utraque societate.

407. I. Legislator, seu subiectum activum legis, est *persona publica quae in societate perfecta habet potestatem publicam ferendi*. Dicitur:

Persona publica, talis sci. quae voluntates subditorum sibi subiectas habeat in ordine ad bonum commune, cum lex sit vinculum morale coarctans civium libertatem in ordine ad societatem.

In societate perfecta, i. e. in communitate quae finem habet in suo ordine completum et sufficientibus mediis est instructa ad eundem obtinendum, sive immediate in se ipsa potitur his mediis, sive mediate, quia habet ius exigendi ab aliis quod sibi est necessarium. Sola communitas perfecta quae talis, tota vel pars eius, est legis subiectum: communitatibus imperfectis possunt dari praecepta, sed non leges.

Potestas publica ad ferendam legem requisita proprio nomine et immediate est in solo Deo, qui est primus et supremus et universalis legislator; sed per participationem ab eo gaudent facultate legifera mediata et vicaria etiam potestates supremae societatis religiosae et civilis aliacque quibus delegata fuerit ab ipsis. Haec potestas includit iurisdictionem et competentiam, quarum conceptus explanandus est.

408. Iurisdictio est *potestas publica legitima regendi societatem perfectam*, vel partem eius qua talem.

Distinguitur: alia *ordinaria* seu, ipso iure adnexa officio, sive *propria* sit seu nomine proprio exerceatur, sive *vicaria* seu nomine alieno applicetur; alia *delegata*, seu commissa personae (c.197), sive ab ipso *iure* sive ab *homine*, quemadmodum in iure canonico explicatur.

Differt a potestate *dominativa*, quae est potestas privata sufficiens ad praecepta ferenda erga subditos pro ratione et ambitu sublectionis ipsorum, fundata sive in facto societatis imperfectae constitutae quod ex iure naturae exigit auctoritatem, sive in contractu explicilo vel implicito societatis maritalis, herilis etc., sive in voto publico obedientiae per quod voluntas voventis subiciatur superiori ecclesiastico¹³

Functionem habet triplicem, “qua si carucrit, principatus vix intelligitur”, sci.: a) *LEGIslativam*, ad condendas normas legales generales seu communes necessarias vel utiles, secundum quas dirigatur communitas subditorum ad finem sociale communem; &) *Administrativam*, ad directionem actualem subditorum, tum per executionem legum latarum, tum per procuranda et impedienda bona materialia quae bono communitatis destinantur; c) *Iudiciale*m, ad lites auctoritative dirimendas ad normam legis in causis contentiosis, et poenam reo imponendam in causis criminalibus, sententiasque latas executioni mandandas’.

409. Competentia intelligitur *ambitus iurisdictionis* rite delimitatus in potestate humana ratione sive negotiorum sive personarum, potestas simultanea et in materiam legis et in personas quibus lex intimatur; unde ad competentiam requiritur ut personae quibus haec lex datur sint subiectae praecise quoad materiam istius legis respectivo legislatori. Ratio est quia tota superioritatis ratio desumitur a fine societatis, idcoque ubi primum superioritas excedit ambitum finis socialis, desinit habere auctoritatem.

¹ Differentias praecipuas inter potestatem iurisdictionalem et dominativam bene refert Rodrigo, Tr. de leo. 40-41.

³ Sunt tamen qui potestatem dominativam quam habent superiores in religionibus vi voti obedientiae censeant esse publicam, quippe quae regit civitatem iuridicam necessario—voluntariam ab Ecclesia suprema auctoritate erectam et approbatam ut statum publicum religiosum plene, statum vero clericalem religioso adiunctum magna ex parte contineat ac moderetur”. A L. rrãoxa. *De potestate dominativa publica in litte canonico*: Acta Concretas iuridict international!* IV, 147-180 (Roma 1931).

³ Pius XI, Encycl. *Quas primas* AAS 17 (1925) 590.

⁴ Cum R. Pontifice (l.c.) plures loquuntur de functione *legislativa* in qui includatur administrativa; *iudiciali*, quae ut talis ijon respiciat potestatem coactivam; *coactiva*, seu executive sententiae datae in iudiciis. Est quiesti systematica, nam quoad rem omnes convenimus. Cf. M. Castellano, *Di decreto episcopali administrativo*: MonEcccl 77 (1952) 76-80.

Competentia non exhibet conceptum plane novum a iurisdictione adaequate distinctum, sed potius ulteriorem determinationem iurisdictionis; quatenus significat iurisdictionem versari circa determinatam materiam relate ad determinatas personas et saepius in determinato territorio.

410. II. Existentia potestatis legiferae, quoad triplicem functionem supra explanatam, quoniam ex professo probatur in tractatu iuris publici, breviter hic innuitur sequentibus argumentis dogmaticis et rationis. Probatur:

A) *Quoad Ecclesiam catholicam*: Magisterium ecclesiasticum definivit contra doctrinam hitheranam (D 864) baptizatos non “esse liberos ab omnibus Sanctae Ecclesiae praeceptis... ita ut ea observare non teneantur, nisi se sua sponte illis submittere velint”. Concilium Vaticanum docuit et declaravit (1) 1827) Ecclesiam romanam in persona Summi Pontificis habere “iurisdictionis potestatem... non solum in rebus quae ad fidem et mores, sed etiam in iis quae ad disciplinam et regimen Ecclesiae per totum orbem diffusae pertinent”. Inde c.218 hanc “plenam potestatem iurisdictionis” ut inconcussam affirmat, et praxis Ecclesiae ostendit usum totalem huius potestatis quoad triplicem functionem.

S. Scriptura ostendit Christum fundasse Ecclesiam ut verum regnum seu ut veram societatem perfectam, vel potius Regnum fundantem inducit, in quo apostolis eorumque successoribus communicavit generaliter potestatem quam Ipse a Patre acceperat, ergo etiam legiferam”; et in particulari potestatem regendi, pascendi atque ligandi prout ipsis videretur°. Iam vero in his manifeste continetur potestas legislativa.

Ratio idem concludit; nam si Ecclesia est “societas genere et iure perfecta, cum adiumenta ad incolumitatem actionemque suam necessaria, voluntate beneficioque Conditoris sui, omnia in se et per se ipsa possideat” ⁷*necessario gaudet plena potestate legifera utpote quae necessaria est ad finem societatis, “absque civilis gubernii venia et assensu” (cf. D 1719.1720).

B) *Quoad societates civiles*: Ecclesia saepius existentiam potestatis legiferae in societate civili tradit. Signanter efferri possunt testimonia ex Leone XIII: “homines in civili

* Cf. Pius XI, Encycl. *Quas primas*: AAS 17 (1925) 596-599.

¹ Cf. Mt 19,19; Io 20,21; Act 20,28.

⁷ Leo XIII, Encycl. *Immortale Dei*: ASS 18 (1885) 165.

societate vivere natura iubet, seu venus auctor naturae Deus... Nunc vero, neque existere neque intelligi societas potest, in qua non aliquis temperet singulorum voluntates, ut velut unum fiat ex pluribus, casque ad commune bonum recte atque ordine impellat: voluit igitur Deus ut in civili societate essent qui multitudini imperarent”⁸. “Quoniam vero non potest societas ulla consistere, nisi si aliquis omnibus praesit, efficaci similique movens singulos ad commune propositum impulsione, efficitur, civili hominum communitati necessariam esse auctoritatem, qua regatur”⁹.

S. Scriptura in pluribus locis supponit vel asserit existentiam istius potestatis in principibus temporalibus, v. gr. Sap 6.2-4; Prov 8.15-16. Classicus est textus S. Pauli Rom 13,1- in quo et potestas legifera generalis et singulae functiones eiusdem clare traduntur.

Ratio demonstrat auctoritati civili competere iurisdictionem similiter atque auctoritati ecclesiasticae. Nam est finis felicitatis temporalis quam homines obtinere debent in societate civili; sed non est societas sine auctoritate publica quae provideat efficaciter bono communi¹⁰; neque potest sic providere sine potestate leges ferendi coarctando hoc vinculo morali voluntates subditorum easque dirigendo ad finem. “Cum enim natura hominum socialis eos in societatem coeundam cogit, societas autem sine auctoritate atque imperandi potestate subsistere nequeat, per ipsam naturam Deus hanc auctoritatem atque imperandi potestatem societatum ducibus attribuit”¹¹¹².

Unde concludens: Perperam explicatur ratio humanae auctoritatis in societate, sive ex absoluta omnium iurium collatione in principem facta ab hominibus per disciplinam, non natura, ad societates coadunatis (Hobbes); sive ex contractu inter principem et societatem revocabili vel mutabili ad nutum societatis (Locke, Rousseau¹³), sive ex lenta evolutione qua potentiores gradatim dominati fuerint debiliores (Gumplovicz, Jellineck); sive ex historicismo iuridico qui ius agnoscit ut factum ex conscientia iuridica populorum exortam et per leges determinandum (Savigny, Puchta); sive ex naturali

- Encycl. *Diuturnum illud*: ASS 14 (1881) 6.
- Encycl. *Immortale Dei*: ASS H (1885) 162.

¹⁰ Hoc renunt anarcluMne (Proudhon, Bakunin etc.) qui ex optima hominis consideratione aliisque causis, quamlibet auctoritatem humanam rei ciunt.

¹¹ LruMKtntL, 1.210.

¹² Contractus socialis roiiMeanianus, in voluntate generali societatis consistens noti ut *factum historicum* concipiendus esset secundum recetwörcla explicationem, sed ut *explicatio logica* societatis vel *veritas normalité*

mo qui independenter a Deo vult explicare auctoritatem ab exigentiis humanae naturae telcologicis vel secus (Spinoza).

411. Nihil autem refert ad auctoritatem hanc obtinendam et retinendam, quod legislator humanus sit personaliter honestus vel secus. Hinc damnavit *Ecclesia* propositionem (D 595): “Nullus est dominus civilis, nullus est praelatus, nullus est episcopus dum est in peccato mortali”. Cf. etiam D 588 591 592 638-641. *Christus* quoque iubet solvere tributa Caesari ethnico (Mt 22,21) et agnoscit potestatem gubernatoris pagani et alienigenae (Io 19,11), pariterque *Xpostolus* admonet fideles (Tit 3,1) de subicctione exhibenda principibus paganis. *Ratio* etiam confirmat, siquidem fundamentum subicctionis non est honestas aliave qualitas personalis principis, sed auctoritas ei collata a Deo sive immediate sive mediate, et legitimo titulo detenta, relate ad quam prorsus exlrinseca manet et accidentalis condicio eiusdem moralis u.

412. III. Subiectum huius potestatis, sprenium et universale pro utraque societate est Deus, tum quod ipse pro supremo dominio Creatoris habet plenitudinem potestatis omnimodae¹⁴, tum quod nullus alius est vel esse potest legislator qui suam potestatem non habeat aliqua forma participatam a Deo, adiurante S. Paulo principes ut praebeant aures “quoniam data est a Deo potestas vobis”, et testante quod “non est potestas nisi a Deo; quae autem sunt, a Deo ordinata sunt”, et inde concludente quod “Princeps Dei minister est... et qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit” Rom 13, 1.2.4). Sed hic quaeritur de legislatoribus humanis.

413. A) *In Ecclesia*, cum sit societas iuris positivi, condita a Christo sub forma stricte monarchies et hierarchica, potestas Icgislaliva minime est radicaliter in corpore fidelium sed in apostolis eorumque successoribus, quos posuit “regere Ecclesiam Dei” (Act 20,28) coniunctos vel separatos, potissimum autem in omnium capite et Vicario ipsius Christi constituto. Et quidem R. Pontifex eam *oblinet* immediate communicatam a Deo, posito facto legitimae electionis (cf. c.219), alii vero eam habent alias iure divino alias iure ecclesiastico, semper tamen mediante R. Pontifice¹⁵. Haec magis in particulari declaranda sunt:

a) Romanus Ρο ν τ π ’ε χ iure divino habet “supremam et

¹⁴ Cf. SüAREr, *De legibus* 1.3 c.10; 1.4 c.7.

¹⁵ Cf. D 1782-1783 1789; Is 40,26; 44,24; Iob 38,4ss; Io 1.3; Hcbr 17,23; Rom 11,36 etc.

- Ohm controversum erat de episcopis residentialibus. num potestatem iccipere et ipsi immediate a Deo; sed post Concilium Vaticanum (cf. D 1826 1627) plerique hoc negabant; nunc explicite negatur in Encycl. *Mystici Corporis Christi* a Pio XII, cum asserit episcopos ordinaria jurisdictione frui “immediate sibi ad eodem Pontifice Summo impertita” (AAS 35 (1943] 212).

plenam potestatem jurisdictionis in universam ecclesiam, tum in rebus quae ad fidem et inores tum in iis quae ad disciplinam et regimen Ecclesiae per totum orbem diffusae pertinent” (c.218 § 1; cf. Mt 16,19; Io 21,17). Igitur potestatem legiferam exercere potest in universam Ecclesiam et in quamvis eius partem separatim, sive ipse solus sive in concilio oecumcnico, independenter ab episcopis et a quavis potestate civili. Generatim ad exercendam hanc potestatem utitur Congregationibus romanis, ut statim dicemus.

Quoad leges generales nunc vigentes in Ecclesia latina haec notanda sunt: Benedictus XV promulgavit per Bullam *Providentissima Mater Ecclesia* (27,V,1917) vigentem Codicem iuris canonici, in quo 2414 canonibus per quinque libros distributis continenter normae generales legesque circa personas et res in Ecclesia, insuper ius processuale et ius poenale. His addenda sunt: ius Ecclesiae orientalis, ex parte iam codificatum, leges liturgicae (c.2; cf. 255-254.257), conventiones initae a S. Sede cum variis nationibus (c.J), iura aliis quaesita, privilegia et indulta obtenta a S. Sede (c.4), quaedam consuetudines legitimae praescriptae (c.5).

b) Concilium oecumenicum seu conventus episcoporum ex toto orbe convocatorum ut decernant non ut meri consilarii sed ut veri legislatores de rebus ecclesiasticis, si quidem fuerit a R. Pontifice convocatum et rite celebratum secundum normam c.222, iure divino “suprema pollet in universam Ecclesiam potestate” (c.228 § 1) cum totam Ecclesiam docentem et regentem iuridice repraesentet; simul tamen cum R. Pontifice, a quo inadaequate tantum distinguitur, adeo ut “concilii decreta vim definitivam obligandi non habeant, nisi a R. Pontifice fuerint approbata¹⁰ et eius iussu promulgata” (c.227).

c) Congregationes Romanae undecim, quodammodo etiam tribunalia tria, officia quinque et duae Commissiones pontificiae pro rebus biblicis et interpretatione codicis canonici, sunt organa “per quae idem R. Pontifex negotia Ecclesiae universae expedire solet” (c.7). De earum facultatibus specialibus ad ordinem administrativum pertinentibus agitur in iure canonico (cf. c.247-264). Generaliter hoc loco sequentia notamus: iuxta praesentem disciplinam nullum ex istis organis S. Sedis¹⁷ potest, vi propria³³ et directe, leges uni-

¹⁰ Unde potest evenire ut R. Pontifex legem Concilii oecumenici semel approbatam revocet; sic fecit v.gr. B. Pius X quoad legem clandestiniu matrimoniorum in Concilio Tridentino latam.

¹⁷ De competentia Commissionis ad interpretandum Codicem iuris canonici cf. n.524; decreta Commissionis biblicae habent eandem vim ac decreta Congregationum, »ed versantur non circa disciplinaria sed circa doctrinalia. Cf. D 2113-2114-

versales ferre et eorum “munus erit instructiones edere, quae Codicis praeceptis maiorem et lucem afferant et efficientiam pariant. Si quando novum generale decretum condatur” IV, a R. Pontifice erit approbandum in forma specifica²⁰; imo, etiam resolutiones particulares alicuius momenti indigent approbatione pontificia in forma communi²¹ (cf. c.244). Unaquaeque gaudet facultate interpretandi omnes leges respicientes propriam materiam, salvo semper iure Commissionis Codicis in iis quae formaliter ad canones referuntur.

Attamen particularia decreta et responsa, istorum organorum pontificiorum, quae directe vim habent pro eis quibus destinantur, et ipsae *instructiones*, possunt obtinere indirecte valorem legis universalis, quatenus ex eis oriatur usus constans agendi determinato modo in Ecclesia vel efformetur stylus curiae qui habet vim obligandi universalem ad modum consuetudinis legitime praescriptae. Secus per se instructiones nunquam habent vim legis, decreta autem et responsa quae promulgantur cum titulo restrictivo, v. gr. *Abulensis, Toletanae et aliarum* etc., valorem praeceptivum habent pro his ad quos referuntur, pro aliis autem authentica promulgatio in AAS aequivalet tacitae invitationi ad similiter agendum secundum talem normam certo tutam. Quodsi non promulgentur in AAS hanc tacitam invitationem pro aliis minus continent.

d) Concilia plenaria, seu plurium provinciarum ecclesiasticarum (cf. c.281), et provincialia, seu Ordinariorum localium unius provinciae ecclesiasticae (cf. c.283, CPF 1952, 2013), possunt ferre leges pro respective territorio, salvis iure communi et legibus auctoritatis sibi superioris, verbi gratia Concilii nationalis (cf. c.290-291.215.272). Sed ad decretorum validam promulgationem requiritur *recognitio*, non approbatio, S. Sedis (c.291 § 2) Congregationis sci. Concilii vel de Propaganda Fide.

u Sunt qui putent (Suarez, *De Irpibus* 1.4 c.6 n.22; Wernz-Vidal, *Ius canonicum* 11,369) potestatem ferendi leges universales non posse delegari a R. Pontifice, quia hoc videntur implicare delegationem infallibilitatis, quae cst incommunicabilis. Sed immerito, cum delegata sit pluribus organis facultas ferendi etiam decisiones doctrinales quibus universi fideles assensum debeant. Ceterum S. Rituum Congregatio habuit olim talem legislativam potestatem a Sixto V concessam (Const. *Immensa* 22,1.1588) et a Pio IV (17.VII.1546) confirmatam (cf. DA 29-16), sed per Const. *Sapienti consilio* Pii X (AAS 1 (1909) 13-14) revocatam. Cf. PcrMorCanLit 4 (1913) 254. Et condemnationes librorum a S. Officio etiam nunc vim prohibitionis universalis habent.

Benedictus XV, Motu proprio *Cum iuris canonici*: AAS 9 (1917) 484.

* Cf. Noldin-Schmitt, 1,131 c-e.

21 Approbatio Pontificis in forma communi data decretis Congregationum addit quidem eis quondam externam auctoritatem, sed decreta in suo originario valore relinquit. Ut decretum mutetur in legem vere pontificiam debet approbati in forma specifica, per definitas formulas in ipso promulgationis decreto insertas ex quibus dignoscitur ipsum R. Pontificem patrocinari tale decretum certa scripta et de plenitudine suae potestatis,

® Unde leges minime evadunt pontificiae, siquidem deficit confirmatio pontificia vel in forma communi.

f) *Episcopi residentiales* possunt ex iure divino (cf. Act 20,28) leges terre pro sua quisque dioecesi cum potestate ordinaria (cf. c.335) sub R. Pontifice, a quo illam accipiunt in canonica institutione (c.334 § 2; cf. 329); id autem faciunt sive extra synodum diocesanam sive in synodo singulis saltem deceniis celebranda (c.356 § 1), ita tamen ut solus episcopus sit etiam in synodo unicus legislator (c.362) A

/) *Alii praelati cum iurisdictione quasi-episcopali*, sci. Vicarii et praefecti apostolici pro sua regione (291 § 2; 294); Abbates et Praelati nullius pro territorio sibi subiecto (c.323); Administratores apostolici permanentemente constituti (c.315); Capitulum cathédrale (c.429.431) vel coetus consultorum (c.427) et Vicarius capitularis (c.431 § 1; 435) sede vacante. quamvis non expediat nisi ad urgendas leges vel in vacatione longa, ita autem semper ut nihil innovetur (c.436).

g) *Alii ex potestate delegata*, iuxta tenorem concessionis, praesertim legati a latere, Nuntii et Internuntii (cf. c.265.267), Vicarii generales ex speciali delegatione.

A) *Congregationes sive Capitula generalia* in Institutis religiosis clericalibus exemptis iuxta respectivas constitutiones et decreta S. Sedis pro religione propria (cf. c.501-503). Ceterum in Institutis religiosis Capitula generalia et supremi Praepositi non possunt condere regulariter nisi ordinationes quae plus minus assimilantur legibus, et plerumque non vigent nisi usque ad proximum Capitulum.

414. B) *In societate civili*, origo potestatis legislatori concreto competentis non uniformi sententia explicatur. Omnes quidem catholici originarie “ius imperandi a Deo repetunt, velut a naturali necessarioque principio”²⁴, sed circa modum quo Deus communicat principi hanc potestatem in duas abeunt sententias:

a) *PÉRIQUE, praesertim antiquiores*²⁵ censent polesta-²⁶

²⁴ Patriarchae et Metropolitae non possunt leges ferre in dicionibus sibi mere suffraganeis (cf. c.329.334-335.271-274).

²⁵ Leo XIII, Encycl. *Diuturnum illud*: ASS 14 (1881) 4. In *Decreto Gnant* c.5 D 96 legimus: “Si imperator catholicus est... habet privilegia suae potestatis quae administrandis legibus publicis divinitus consecutus est...” Et in c.17 C. 16 q.3: “Sed et romanae venerandae leges, divinitus per ora piorum principum promulgatae...” Benedictus XV in Encycl. *Ad beatissimi apostolorum*: “Quis igitur inter homines praestit, sive is princeps est, sive infra principatum, citis divina est origo auctoritatis” (AAS 8 (1911) 565).

²⁶ V.gr. Vitoria, *De potestate civili* 7; Medina, *In 12* q.90 a.13; Savaej, *Defensio fidei* 1.3 c.2; *De legibus* 1.3 c.4; Bellarmino, *De laicis* c.4; Moussa, *De iustitia et iure* tr.2 disp.23.26, etc.; inter recentiores v.gr. Costa-Rossetti, *Philosophia moralis* th.161; Gwilt, *Ethica specialis* th.26; Gonzalez del Moral, th.60.

tem *immediate concedi a Deo communitati*, morali quadam unione initiata, quatenus plures conveniunt in praefigendo sibi line communi; ita tamen ut haec inchoata societas, saltem normaliter debeat transferre hanc potestatem alicui vel pluribus personis determinatis, non ut nomine communitatis exercendam, sed ut propriam modo stabili possidendam, cum ex natura rei hoc sit regulariter necessarium ad bonum commune²⁷; b) *PLURES alii*, praesertim recentiores, existimant potestatem *immediate conferri a Deo personae quam elegerit communitas*, ita ut designatio ex parte communitatis sit ultima condicio qua posita Deus ipse personam designatam donet auctoritate, non aliter atque in renuntiatione R. Pontificis²⁷.

Existimamus sententiam communiorem et classicam esse praefendam, quia melius respondere videtur tum origini naturae societatum humanarum, tum monumentis historiae omnium fere nationum quae decursu temporis formas potestatis mutaverunt; melius quoque videntur in ea praecaveri abusus, quia si princeps habet auctoritatem a Deo per communitatem, facilius experitur obligationem reddendi rationem etiam populo de suis actibus.

Obiciunt quidem auctoritatem a communitate collatam pro lubitu posse removeri, ideoque in hac sententia ius rebellionis approbati. Item opponunt verba Leonis XIII in attentionem revocantis “eos, qui reipublicae praefuturi sint, posse in quibusdam causis voluntate iudicioque deligi multitudinis... Quo sane delectu designatur princeps, non conferuntur iura principatus, neque mandatur imperium, sed statuitur a quo sit gerendum” Sed respondendum est communitatem, in transferenda auctoritate posse quidem aliquos limites ponere, non tamen contra exigentias boni communis propter quas ipsa transferentia potestatis exigitur, ideoque nullo sibi servato iure arbitrarie insurrectionis adversus potestatem fundamta ipsa boni communis non evertentem. Verba autem Leonis XIII, ex interpretatione multorum auctorum, non attingunt hanc quaestionem sed solum contendunt reprobare falsitatem novatorum derivantium potestatem civilem tanquam ab originario fonte non a Deo sed a populo qui eam, tanquam unica causa, principi revocabiliter conferret²⁸.

* Certe haec opinio, etiam prout exponitur et sustentatur a Suarez, nihil habet commune cum democratia rousseauiana, nec prostituit societatem, nec livet despotismo. Re quidem vera Suarez non discrepat in sua explicatione «b optimis quibusque AA., Bellarmino, Vitoria etc. Cf. E. Guerrero, *Precitit* Ki dei pensamento de Suriret sobre el primer sujeto del poder y sobre la lefítima forma de su transmisión al jefe del Estado: RazFe 138 (1948) 443-477.

²⁷ Varietates et gradus in sententia recentiorum existentes indicat Lanza 1321. Cf. citiAUi Y. DE la Brière, *Pouvoir politique (origine du)*: DAFC IV, 21-94; I. N. GOeneckea, *Principia iuris politici* 1.101-12); A. Tebeio, *Autocritica Taparelliana nella questione dell' origine dell' autorità*: Greg 31 (1950) 125-137.

²⁸ Encycl. *Diuturnum illud*: ASS 14 (1881) 4-5.

²⁹ Sic v.gr. Billot, Costa-Rossetti, Moulart, Elter, Cavallera, Y. de la Lnera etc. npud Guerrero, *l.c.* 175-476; quae interpretatio ex toto contextu Leonis XIII iustificatur et vix non imponitur. Ceterum mirabile esset quod

*Pro diversa forma regiminis civitatum*³¹ potestas legislativa residet in una vel alia persona, physica vel morali. Nimirum:

a) Rex vel Imperator solus, in monarchia absoluta, quae vix existit nostris temporibus, nisi forte apud quasdam tribus africanas

b) Rex cum corpore legislativo in monarchia constitutionali, in qua potestas principis valde est temperata, imo non raro in ordine legislativo vix non totaliter suppressa. Corpus autem legistivum procedere debet secundum legem aliquam fundamentalem Status, quam dicunt Constitutionem.

c) Optimatum corpus, seu coetus personarum de aristocratia electarum ad regendam communitatem.

d) Coetus popularis, seu congressus personarum ex qualibet condicione sociali electarum in regimine democratico, l.

Duces militares regionum et *praefectus provinciarum* (Gobernadores militares y civiles) non solent habere potestatem legislativam, sed quandam potestatem administrativam et executivam legum.

In Hispania leges vigentes continentur in Codicibus civili, commerciali, poenali³², quibus accedunt aliae leges sociales, leges circa hypothecas (*ley hipotecaria*) processus (*ley de enjuiciamiento civil y criminal*), etc. Sunt quidem pro toto territorio Status hispani, sed quoad plura viget *ius forale* in Insulis Balearicis, Cathalaunia, Aragonia, Navarra, Vasconia.

415. C) *In societate internationali*: I. *Ius internationale* vel, ut generatim olim designabatur, ius gentium, non univoca significatione intelligitur et adhibetur : a) Apud Romanos ius gentium primitus dicebatur illud quod commune erat civibus et peregrinis et regebat relationes inter eos; posterius autem, per oppositionem ad ius civile pro civibus Romanis, erat ius commune omnibus gentibus seu populis³³. b) Medio aevo a canonistis et scholasticis ius gentium, per

R. Pontifex inciderit reiecit opinionem pluribus saeculis probatam in Ecclesia et auctoritate S. Thomae, Suarez, Bellarmino, Vitoria etc. sustentatam.

³⁰ Doctrina catholica nullam improbat formam Status civilis, modo iusta sit et in communem utilitatem intenta. Cf. Leo XIII, Encycl. *Diuturnius illud**, ASS 14 (1881) 5. Formam, sua sententia praestantissimam, describit S. Thomas, 1-2 q.105 a.1 eam in qua est "politia bene commixta ex regno, in quantum unus praest, ex aristocratia, in quantum multi principantur secundum virtutem, et ex democratia... in quantum ex popularibus possunt eligi principes et ad populum pertinet electio principum";

³¹ Cf. GÜF.NECHEA, *Principia iuris politici* 273-290, bene referens positionem de elaboratione legum civilium in hodiernis Statibus.

³² Solent dividere ius civile in publicum (politicum, administrativum), quod respicit principaliter statum reipublicae, functiones, instituta socialia, relationes inter rempublicam vel eius instituta et cives, v.gr. constitutionem fundamentalem, leges quae regunt municipia et provincias, organisationem iustitiae etc.; b) privatum (civile, commerciale), quod principaliter versatur circa ea quae utilitatem singulorum respiciunt, v.gr. leges de dominio proprietatis litterariae, industrialis etc.; c) poenale, quod praecipue spectat transgressionem legum, crimina cisque poenas imponendas etc.

³³ Cf. *Institutio Iurium*. § 1 l.1 t.2.

contrapositionem ad ius naturale et ius civile, intelligebatur ius positivum commune omnibus populis quod continebat conclusiones necessarias iuris naturae³⁴, c) Nostro tempore ius internationale intelligitur objective "*complexus legum quae spectant relationes membrorum societatis internationalis*", quaecumque eae sint, sive Statuum tantum sive etiam quorundam aliorum entium; subjective vero est "*complexus iurium et officiorum quibus ligantur membra societatis internationalis in mutuis relationibus*", non solum Status civiles et Ecclesia, sed etiam subditi diversorum Statuum quibus pariter competunt iura et officia internationalia³⁵.

416. III. Dividitur: 1 *Ratione fontis* a quo promanat in ius internationale : a) Naturale, quod comprehendit ea omnia iura et officia quae existunt vi solius legis naturalis inter Status ad invicem et cum eorum subditis; b) positivum, quod comprehendit iura et officia quae existunt inter Status eorumque subditos vi consuetudinis iuridicae vel conventionum seu pactorum aut concordatorum internationalium ³⁰.

Haec divisio non ita est intelligenda ut si ius internationale positivum in concreto existere posset separatum a naturali ; nam, contra positivismum iuridicum asserendum est, praeter et supra ius internationale positivum, et antecederet ac independenter ab eo, necessario existere vera iura et officia naturalia in societate internationali in quibus ultimam fundatur ius internationale positivum".

2. *Ratione subiectorum* quorum relationes consideran-

* Cf. c.9 D 1; S. Thomas, 1-2 q.95 a.4. Aliquando iure gentium dicebantur regit inclinationes hominis propriae, quatenus est ens rationale, dum ius naturale moderaretur inclinationes hominibus communes cum brutis, verbi gratia ad propriam conservationem et stirpis propagationem. Cf. S. Thomas, *In 1. 5 ethicorum* lect.12; 2-2 q.87 a.3 c et ad 3; O. Lottin, *Principes de la philosophie* 11,43-46; J. Dabin, *La notion du droit naturel et la pensée juridique contemporaine*; *RwNeoscolPh* 30 (1928) 418-461.

³⁴ Cf. I. Pasquazi, *Ius internationale publicum* 1,25, Circa originem hispanam iuris internationalis moderni cf. J. Brown Scott, *El origen c^pañol del derecho internacional moderno* (Valladolid 1928); C. Barcia Trelles, *Francia de la historia, fundador del derecho internacional moderno* (Valladolid 1928).

* Ibid. 27.

³⁵ Secundum P. de Vitoria et F. Suarez, qui iure habentur ut primi expositores iuris internationalis, ius gentium est medium quid inter naturale et positivum; tamen, dum pro Vitoria derivat a ratione naturali et a consensu hominum ex iure naturali associatorum in unam societatem humanam et ex iure gentium congregatorum in Status singulares, pro Suarez proxime est potius norma voluntaria et positiva, posita extra campum iuris naturalis, quam quid fundatur in origine naturali societatis internationalis et ultimam in iura hominis. Cf. A. Messineo, *Francesco Suarez internationalista*; *CivCat* 3 4724M; L. Gayzaga, *De origine iuris gentium eiusque connexionibus romanis Christianis, praecipue quidem de schola iuris hispanica* (Budapest 1941) 1940)³⁵ a Vijssing, *De evolutione definitionis iuris gentium* (Roma

tur, in: a) **Publicum**, quod spectat relationes Statuum quatuor, seu in quantum sunt entia iuridica independentia quae gaudent suprema potestate; sic v. gr. ad ius internationale publicum pertinent determinatio finium territorialium, exercitium iuris legationis, declaratio belli, stipulatio tractatum internationalium et concordatorum etc., non vero conventiones Status alicuius agentis ut persona privata; b) **privatum**, quod spectat relationes mutuas subditorum plurium Statuum, quippe qui habent vera iura et officia internationalia, saltem ea quae derivantur ex lege naturali; sed, etsi pauciores adhuc, praeter iura nationalia Statuum (piae ordinant relationes suorum subditorum cum extraneis quoad effectus testamentorum, formam contractuum etc., habentur aliquae conventiones internationales iuris privati, v. gr. eae quae Hagae initae fuere circa matrimonia, divortia, tutelam minorum etc.

3. Ratione amplitudinis in: a) **Generale**, quod spectat relationes omnium vel plerorum Statuum, quale sunt ius internationale naturale et quaedam leges consuetudinariae ab omnibus admissae et plures conventiones quae obligant maiorem partem Statuum circa communicationem postalem, telegraphicam etc.; b) **particulare**, quod spectat relationes paucorum Statuum, v. gr. concordata a S. Sede inita cum singularibus Statibus.

4. **Ratione obiecti particularis** in: a) **Ius belli**, quod continet leges internationales quae referuntur ad bella; b) **Ius pacis**, quod continet leges quae referuntur ad pacem. Ut patet, plures leges internationales perinde vigent in statu belli et pacis; ideoque ius belli perperam definiretur ius quod viget tempore belli.

417. **III. Fundamentum iuris internationalis est duplex** a) **Mutua interdependentia** Statuum, in dies maior, quia separati sibi ipsis non sufficiunt, cum divitiae ordinis moralis, intellectualis, oeconomici ad vitam et perfectionem ipsorum necessariam naturaliter diversa proportione sint distributae inter diversas gentes, ideoque habeatur necessitas commutationum cum consequenti stabilitate relationum inter diversas gentes; i') **mutua insuper benevolentia**, in lege caritatis et misericordiae universalis fundata, quatenus omnes homines propter unitatem originis et finis et propter indolem socialem ab auctore naturae acceptam, officia socialia habent

quae limitibus singulorum Statuum non circumscribuntur sed ad genus humanum universum spectant³”.

418. **IV. Existentia iuris internationalis ordinantis relationes externas membrorum societatis internationalis negant** tum illi qui existimant impossibilem quamlibet organizationem iuridicam inter Status³⁰, arguentes ex defectu legislatoris, tribunalium et coactionis in societate internationali, tum asseclae positivismi iuridici negantes ius internationale naturale, consequenter ad falsum eorum systema.

Sed admissa interdependentia necessaria Statuum ad invicem et coniunctione in veram societatem internationalem, admittendum est ius speciale quo dirigatur et recte ordinetur haec singularis societas.

Et quia naturalis societas internationalis existit anteccedenter et independenter a qualibet conventionem Statuum, praeter et supra ius internationale positivum et independenter a quolibet Statuum consensu, existit aliud ius absolutum et universale, a sapienti ordinatione Creatoris derivatum, quod ordinat relationes hominum in quantum constituunt Status: ideoque ipsi Status, utpote societates naturales, antecederet et independenter a qualibet conventionem positiva, habent iura et officia naturalia in societate internationali. Huic autem itiri internationali naturali accedunt conventiones positivae, generales vel particulares, quibus principia fundamentalia iuris naturalis magis definiuntur et complentur, ita tamen ut fundamentum ultimum istarum conventionum quae efficiunt ius internationale positivum sit norma iuris naturalis praescribens pactorum observantiam^{*}.

419. **V. Principia: 1. Oportet ut sit ius internationale positivum**, praeter naturale quod necessario existit, posita so-

* Cf. Suarez, *De Iuribus* 1.2 c.10 n.9. Imo. ut exponit F. de Vitoria, ius naturale primario associat omnes homines in universalem familiam humanam; a rare autem gentium» in naturali fundato, sunt Status particulares, quorum exiuentia et activitas nullatenus potest contradicere iuri naturali. Cf. Vitoria, *De potestate civili* (Madrid 1765); V. Carro, O. P., *Los fundamentos de la doctrina de Vitoria*: CiencTom (1947) 95-122 Pius XII, Nuntius radiophonicus 24.XII.1944: AAS 37 (1945) 17-18.

° V.gr. E. Hartmann, *Phänomenologie des sittlichen Bewusstseins* 1879; A. Lassus, *System der Rechtsphilosophie* 1832; *Princip und Zukunft des Rechts* 1871.

M Hinc contra difficultates supra memoratas: a) obligatio iuris internationalis naturalis est ab ipso Deo; obligatio autem iuris internationalis positivi (undatur in principio naturali: pacta sunt servanda, quod obligat Status deus societates inferiores et individua; b) defectus tribunalium non implicat defectum iuris, quod in tribunalibus non creatur sed praesupponitur et applicatur; ceterum non plane deficiunt tribunalia internationalia; r) coactio positivum non requiritur ad constituendum ius quod est facultas moralis, nec plane deficit in iure internationali; semper autem habetur vel haberi potest unctio moralis.

Vnurniscit, 1,220, vim iuris internationalis positivi dicit derivari ex auctoritate legislativa quae sit in societate universali hominum vel epe iure naturali, posita condicione institutionis positivae ab hominibus propositae tanquam obiectum in quod incidat obligatio iuris naturalis. Et censet hanc fuisse mentem quorundam scholasticorum.

lidaritate generis humani, interdependentia culturali et oeconomica populorum, necessitate evitandi ne Status singulares se constituent in fontem iurium suorum subditorum; unde societas internationalis bene agit cum curat etiam de minoriis nationalibus et de iuribus personae humanae 41.

2. *Ius internationale*: a) *In quantum coincidit cum lege naturali, obligatum vi legis naturalis tum etiam tituli fortasse accedentis* pacti, consuetudinis obligatoriae etc.; b) *in quantum fundatur in pacto stride dicto, continet per se obligationem iustitiae et regitur regulis contractuum fideliter observandis*; c) *in quantum fundatur in facto improprie dicto, è. in aliqua minus stricte dicta conventionione quae aliquas normas tanquam regulam convenientem sese gerendi statuit sine intentione stricte obligationis, obligationem moralem non inducit*, nec laesio talis conventionis est de se moraliter inhonesta.

3. *Status legitime constituti per se habent ius existensiae et conservationis, naturalis evolutionis et prosperitatis, independentiae, paritatis et aestimationis apud alios, salvo tamen iure aliorum Statuum* 42. In casu collisionis iurium, pacifica compositio est quaerenda per recursum ad aliquam organizationem superiorem, quantum fieri possit universalem, cui incumbat coagmentatio Statuum in universali hominum societate secundum ideam apprime Christianam a S. Sede saepius commendatam, nec recurrendum est ad arma quamdiu ius strictum non violatur, aut violationis factae reparatio sufficienter alia via potest obtineri.

4. *Concordatus a S. Sede cum diversis Statibus inili accensendi videntur conventionibus proprie dictis, normam stricti iuris de se pro utraque parte statuentibus, ad ius internationale particulare pertinentem*: nam in tali casu Ecclesia, societas perfecta, pactum init cum aliis societatibus perfectis, licet distincto territorio non adsit. De hoc expresse agitur in lure publico Ecclesiae.

41 Cf. A. MESSINKO, *La persona humana e l'ordine internazionale*: CivCatt 3 (1949) 493-504; cf. CivCatt 2 (1949) 380-392; A. HARTMAJW, *Die stilltith Urdnuny der yolkperpemschaft* (Ausburgo 1950); Pies XII, Nuntius radiophonicus 24^oXII,1941: AAS 34 (1912) 17.

43 Cf. Pius XII, Nuntius radiophonicus 24,XII,1941: AAS 34 (1942) 16-17. Circa exoptatam ab Ecclesia ordinptmnetn intimationalcen cf. inter alia allocutionem Pii XII, 2fXII,1939: AAS 32 (1940) 10.3«; item E. CITT RRIRO, *Lo aditudo de los cotdjiros anb la oraaniraciòn una sociedad in* ternacional*: RazFc 145 (1952) 468*483; R. AHFS, *L'effHsc catholique et l'orp* nisation de la société internationale contemporaine* (Montreal 1949).

ARTICULUS II

De MATERIA AGTA AD LEGEM

420. In considerando obiecto legis humanae simul prae oculis habere debemus ea quae in superiore capite dicta sunt de proprietatibus generalibus eiusdem. Sic autem procedemus, ut primum exponamus principia communia circa obiectum cuiusvis legis, deinde principia specialia relative ad legem tum ecclesiasticam tum civilem.

Obiectum legis est *quidquid lex praecipere vel prohibere potest pro bono communi*, sci. actus ponendi vel omittendi vel invalidandi, quatenus id ad bonum commune conferre potest.

§ 1. *Principia communia pro omni lege*

421. 1. *Obiectum legis potest esse per se omne et solum id quod ad bonum commune seu ad finem societatis est necessarium vel utile*. Explicatur:

Quidquid ad bonum commune est necessarium vel utile, potest ex lege humana prima vel nova obligatione convenienter urgeri membris societatis a legislatore, ut efficacius provideatur fini sociali; lex enim natura sua est ad bonum commune, et legislator ut istum finem promoveat, ideoque in eo promovendo legitimam superioritatem exercet, nisi limites a fine societatis vel alia legitima restrictione ex parte societatis sibi definitos transgrediatur 43.

Solum id quod est necessarium vel vere utile, nam cum rationem superioritatis a fin_ societatis desumat, si quid huic fini contrarium vel ulterius exquirat, transgreditur fines auctoritatis.

In dubio de necessitate aut utilitate rei praescriptae a legislatore, indicium definitivum reservatur auctoritati intra propriam competentiam; illius enim est decernere quid valeat in casu, cui iure proprio cura boni communis directe reservatur, quod quidem in dubio prae bono privato est in tuto collocandum; —dein, praesumptio stat pro Superiore, qui tandem non de propriis, sed de communibus iudicat, quae aequae ad omnes spectant: dum subditi seu privati potius de propriis indicarent; —item, quia ipsius auctoritatis bonum exigit ne ipsa alterius extranei aut inferioris iudicio subicia-

44 Cf. i. th. 2-2 q.104 a.5; Suarez, *De legibus* 1.3 c.12 n.16; P. ITARMIGNIX, *Oiionnances huma nes et obligation de conscience*: RcvNeoscolPh 32 (1930)

fur; —denique, quia si privatis permetteretur decisio in casu, unitas indicii et aestimationis necessariae pro pace et efficacia omnino deficeret, quae e contra optime salvatur per iudicii reservationem in favorem publicae auctoritatis”⁴⁴.

422. Unde concluditur: 1. Possunt esse obiectum legis non solum actus intrinsece boni vel mali sed etiam actus in se indifferentes, in quantum ordinari possunt ad virtutem vel vitium, distributive tamen sumpti, ne abusive restringatur libera subditorum auctoritas eisque onus ferendi impossibile imponatur.

2. Cum lex humana versatur circa ea quae legis naturalis vel divinae obiectum constituunt, ea novo titulo promovet vel prohibet vel speciali sanctione addita urget; aut magis determinat quae in illis sunt indeterminata, v.gr. confessionem annuam, requiem dominicalem; aut taxative imponit id quod secundum illas leges non est nisi commendatum; aut addit condiciones ad valorem actuum per se validorum observandas⁴⁶.

423. 2. Nihil inhonestum potest esse obiectum legis, nisi forte permissivae. Explicatur:

Nihil inhonestum, quod sci. lege naturali vel positiva auctoritatis superioris sit prohibitum.

Potest esse obiectum legis, nam actus moraliter mali nullatenus conferre possunt ad verum bonum commune

Nisi forte permissivae, illius nimirum per quam praescribatur ne quis huiusmodi actus inhonestos ponere impediatur ad vitanda maiora mala; sic v. gr. aliquando lex civilis permittit vel potius tolerat exercitium cultus heterodoxi vel proscribit.

424. 3. Lex humana per se ordinario praescribere non potest actus heroicis. Explicatur:

Lex humana, de ea enim agimus, et principium non valet nisi de ea; nam Deus pro supremo et absoluto suo dominio posset huiusmodi actus praescribere cum simul daret gratiam et auxilio suo suppleret infirmitatem humanam (cf. I) 804); pariter vicesgerens Dei, v. gr. confessorius, potest etiam frequenter praescribere, vel rectius urgere, ea quae sunt maxime ardua, a Deo imposita.

Per se i. e. vi ipsius legis; nam per accidens, attenta alia hypothesi quae a libera subditorum voluntate pendeat, ad tales actus implicite vel explicite se obligantium, potest saepe praescribere et urgere huiusmodi actus, v. gr. servitium lepra vel

♦ Roderico, *Tr. de legibus* 78.

♦ Cf. Lto XIII, *Encycl. Libertas*: ASS 202 (1887) 598.

peste allectorum in determinatis Institutis religiosis; onus residenliae a pastoribus animarum sustinendum tempore persecutionis, clausuram papalem, castitatem perpetuam etc.

Ordinario, nam in circumstantiis extraordinariis etiam lex humana, exigente bono communi sive societatis conservandae sive religionis, poterit actus valde difficiles praescribere, v. gr. lex civilis a militibus in bello; lex ecclesiastica a sacerdotibus in favorem missionum, fidelium persecutorum; utraque facilius a personis publica munera exercentibus, etiamsi non intercedat quasicontractus (cf. c.128).

Actus heroicis, sci. qui propter magnam difficultatem in tali tempore ac loco sunt maxime ardui universalitati subditorum⁴⁷. ideoque secundum prudentum indicium talem exigunt promptitudinem quae communes vires superare videatur.

425 Unde concluditur: 1. Legislato humanus non potest praecipere omnes complexive actus de se indifferentes nec impone omnes actus omnium virtutum, etsi nulla res indifferens et “nulla sit virtus de cuius actibus lex praecipere non posset”⁴⁸; quia lex humana debet esse moderata, de rebus possibilibus et ad bonum commune ordinabilibus, et ad finem legis necessariis vel value convenientibus ”.

2. Lex humana non potest cohibere omnia vitia a quibus non nisi virtuosus de facto abstinere; quia si hoc sibi proponat, iungetur multitudini, in qua plerique sunt imperfecti, et eius praescriptiones contemnentur et peccata multiplicabuntur⁴⁹.

426. 4. Quaelibet lex humana potest praescribere non modo actus externos sed etiam mixtos, quando in materia suae competentiae praecipit actus humanos et talis speciei, [pro quibus constituendis requiritur etiam actus internus. Explicatur:

Quaelibet lex humana, proinde etiam civilis.

*Actus externi*⁵⁰ sunt actus a voluntate imperati, qui facultatibus exterioribus perficiuntur saltem partialiter, ideoque

⁴⁷ Quodsi lex subditis generatim non est nimis onerosa, potest per se dari, et superior poterit dispensare ab obligatione paucos illos pro quibus adimpletio fit nimis onerosa, vel ipsi erunt excusati ab observatione.

« i. *Th.* 1-2 q.96 a.3.

” Cf. Suarez, *De Iuribus* 1.3 c.12 n.11; 1.4 c.2 n.12.

* Cf. S’ *Th.* 1-2 q.96 a.2 In responso ad 2 notat S. Doctor in hoc legem humanam differre a naturali; haec enim respicit directe etiam homines infirmos ac proinde omnes actus vitiosos prohibet, dum illa ordinatur ad bonum commune.

⁴⁹ Accurate loquendo non potest esse actus humanus qui sit pure externus. Cf. L. Bender, *De moralitate actus -ustitiae*: PcrMorCanL t 41 (1052)

Attamen juvat in praxi contradistinguere actus externos a mixtis in i-e quaestione, intelligendo «externos eos qui nulla speciali intentione vel dis-

aliquo signo sensibili hominibus manifestantur, sive sint occulti seu nemine aspiciente effecti, sive publici, v. gr. visitatio ecclesiae.

Actus interni sunt illi qui loti quanti a potentiis internis, intellectu vel voluntate, perficiuntur in cisque manent, ab omni actione externa separati, v. gr. oratio mentalis, actus internus caritatis, adorationis etc.

Actus mixti sunt ii qui internis simul et externis potentiis perficiuntur, v. gr. assistentia missae, communio paschalis et cetera, ideoque externe sunt perceptibiles.

Actus humani quilibet, iique soli, possunt esse obiectum in quod cadat formaliter legis moralis, seu entium rationalium, obligatio, quatenus voluntati in ordine physico liberae imponatur determinata activitas tanquam moraliter necessaria vi legis; e contra actus indeliberati nequeunt esse obiectum legis moralis nisi tanquam purus terminus curandus vel cavendus, utpote qui in scipsis sunt moralis directionis incapaces §1.

Actus humani talis speciei, nimirum, actus internus potest esse coniunctus cum externo per se vel per accidens; cum autem per se coniungitur, alias est elementum constitutivum ipsius actus humani in suo esse physico, alias constitutivum talis specificae actus humani in suo esse physico vel morali, alias praerequisitum ad finem legis vel complementum determinati actus specifici etc. Dicimus, autem, actum internum posse praecipi a quovis humano legislatore, quando is potest praescribere actum humanum pro quo requiritur intentio agentis, vel talem actum humanum, pro quo requiritur determinata aliqua intentio ut constitutiva talis actus in suo esse specifico, sive physico, v. gr. contractus, per consensum internum, sive morali, v. gr. sacramenti, per unionem materiae et formae cum debita intentione ministri faciendi quod facit Ecclesia.

Ratio: a) Quoad actus externos, ex universali et perpetua praxi tum in societate ecclesiastica tum in civili, et quia manifeste requiritur haec potestas ad promovendum bonum commune; quod valet etiam de actibus externis non publicis,

positione interna ponendi praescribuntur, mixtos autem eos qui, praeter intentionem necessariam vel actus sit humanus, requirunt particularem aliam actum internum comitantem vel ordinantem secundum praescriptum legistorum.

§1 Cf. Rodhigû, *Tr. de legibus* 76.7*).

etsi per accidens occulti maneant, modo sint sociales et sic bono societatis prodesse vel obesse possintM.

b) Quoad actus mixtos, in quibus elementum internum et externum est ad invicem per se coniunctum ad constituendum actum humanum vel talem actum, quia is qui potest praecipere unum, potest ut aliud sine quo illud esse non potest. Iam vero, omnibus consentientibus auctoritas humana potest praecipere in multis, non solum materiale executionem, sed etiam ut humano modo et vera responsabilitate perficiantur, cum hoc sit necessarium ad bonum commune, v. gr. ut non apparens sed verus contractus et verum iuramentum ineatur cum reali intentione sese obligandi, ideoque ut ponatur actus internus voluntatis necessario requisitus ad essentiam actus completi qui est de potestate legislatoris.

427. 5. *Lex humana admittit retractionem cni relativam cum debilis limitationibus, raro tamen applicandam propter bonum commune* Explicatur:

Retrotractio relativa est ea quae attingit non actus praeteritos in sua entitate sive physica sive morali, sed actuum sub lege anteriore positorum effectus futuros, sive de novo producidos sive iuridice modificandos, v. gr. si per applicationem immediatam novae legis contractui valide inito denegetur vis deinceps naturales suos effectus producendi, vel poena gravior existens ex lege anteriore mitior incipiat esse secundum novam legem, vel propter factum praeteritum determinati effectus iuridici pro futuro disponantur §4.

Cum debitis limitationibus, ita sci. ut actus iuridici complete positi sub anteriore lege corumque moralitas per relationem ad ipsam nunquam attingantur in se ipsis per legem posteriorem, sed totus influxus novae legis sit circa effectus sive irritantes aut inhabilitantes, sive irregularitatem statuentes, sive poenales, si tamen in hoc casu culpabiliter actus praeteriti positi fuerint.

c Supponit RODUCO, *Tr. de legibus* 84 quoslibet actus occultos per accidem cadere sub lege humana, quia sint "natura sua" sociale. Sed fortasse dubitari potest num principium in tota sua generalitate sustineri debeat relate ad leges civiles circa actus qui, si peragantur occulte, nullam repercussionem «odilem habeant.

v Cf. Suamez, *De legibus* 1.3 C.H.; Bouquillon, *Th. m. fundam.* 125; WAJFKurBT, *L'obligation en conscience des lois civiles* p.55-66.

u Agitur de lege novi iuris constitutiva; nani si fuerit mere declarativa tertionim legis olim datae et in se certae, facilius attingere posset actus praeteriti. Cf. c.17 § 2; Van Hove, *De retractione vel nun leginn tw mre cano-* •toi EphThLov 12 (1935) 550-578.

Raro applicanda, quia plerumque erit odiosum et contrarium bono communi si, post factum legitime vel mitiore disciplina positum, applicetur nova lex notabilem mutationem inducens in condicione iuridica agentis vel in effectibus suae actionis. Inde est quod in lege ecclesiastica expresse statuatur: "Leges respiciunt futura, non praeterita, nisi nominatim in eis de praeteritis caveatur" (c.10).

Ratio est quia, postulante bono communi, interdum oportet modificare poenam vigentem contra actus praeteritos malos aut etiam aliquando ex quadam aequitate et iustitia distribution novam poenam introducere vel actum illegitime sed valide positum irritare; similiter aliquando convenire potest ut determinata munera vel favores non concedantur nisi iis qui specialibus qualitatibus sint praediti vel defectibus, etiam non moralibus appareant immunes.

Hoc principium irretroactivitatis legis in qualibet legislatione, civili vel ecclesiastica, communiter est receptum. In iure romano sic proponebatur: "leges et constitutiones futuris certum est dare formam negotiis, non ad facta praeterita revocari"⁵⁵; cavebat tamen eventualis limitationis possibilitatem addens; "nisi nominatim etiam de praeterito tempore adhuc pendentibus negotiis cautum sit". Cui concinit c.10 iuris canonici iam citatus. Similiter iura civilia, inter quae sic CII a.3: "Las leyes no tendran efecto retroactivo si no dispusicren lo contrario."

Fines vero irretroactivitatis et retroactivitatis concretos in singulis legibus examinandi sunt, non aliter atque relationes legum novarum ad iura iam quaesita

428. Unde concludens: 1. Nunquam potest legislator aliquam legem retrahere absolute, imputando culpam actui qui sine culpa positus fuit, vel subiciendo novi legi ipsum factum praeteritum et effectus praeteritos simul cum futuris.

2. Potest legislator ex causa proportionata retrahere: a) legem quoad effectus poenales de novo constituendos aut olim iam constitutos per novam dispositionem ad tempus futurum vel auferendos vel mitigandos vel augendos, dummodo actus praeteriti poena iam mulctati vel nunc mulctandi, fuerint mali et offensivi alicuius legis divinae vel humanae (cf. c.2215.2222.2226 §§ 1-2); b) legem quoad effectus irritativos, ita ut actus valide sed illicite positi

⁵⁵ L.17 c.1 14. Cf. E. CaNZOKERI, *La elqbornsionc t la formulaeionc del princ-pio della nonretroattività nelle varie Irs lasioni*: Ang 2S 2U-2< M Cf Fiore, *Delia non rctroattività dellc Iconi* (Napoks 1M6); CastA* *Derecho civil cspañol* 1«, p.76-88; GCenECHEa, *Prine iuris politici* 270212. H. M. Frison, *The retroactivity of lau.* (Washington 1946); l'etroSCU.U. *Il Principio della non.retroattività delle leyi in Diritto canonico* (Milin 19jl).

qui sint revocabiles, vi novae legis impediat quominus effectus iuridicos sibi connaturalcs pergant producere in modum poenae; imo aliquando ex alto dominio potest invalidare sub debitis condicionibus effectus actuum legitime positorum vel ius quaesitum irritare, c) legem quoad alios effectus iuridicos, ita ut propter factum positum secundum eam (vel nulli legi contrarium) statuatur pro tempore futuro inhabilitas vel irregularitas, quae tamen non habeat rationem poenae sed alicuius incapacitates ad favores quorum obtentio pendet a voluntate legislatoris; potest enim legislator ex gravissima causa bona et iura communia propter defectum naturalem determinatarum qualitaturn quibusdam subditis denegare.

§ 2. *Principia specialia de lege ecclesiastica*

429. 1. *Obiectum proprium legum ecclesiasticarum per se est quidquid spirituale ad Dei cultum hominumque sanctitatem spectat; per accidens, etiam quidquid temporale necessarium vel valde utile est ad finem spiritualem obtinendum.* Explicatur:

Per se spirituale, nam potestas cuiusque societatis mensuratur ex eius fine. Iam vero finis Ecclesiae est spiritualis, respiciens Dei honorem animarumque salutem, ergo leges Ecclesiae proprie sunt de iis quae pertinent ad vitam spiritualem (fidem, vitam Christianam, poenitentiam), cultum (sacramenta et sacrificium, vota, dies festos) personas sacras.

Per accidens etiam temporale et mixtum sub respectu temporali, in quantum sci. hoc habeat relationem intimam ad spirituale, ita ut pro illo sit necessarium vel valde utile, aut in quantum habeat aspectum moralem et imponat obligationes morales; nam Deus non dat potestatem mancam et incompletam, sed adiumentis convenientibus munitam: unde lex ecclesiastica potest esse etiam de bonis temporalibus non mere talibus, sed in quantum necessariis ad providendum cultui vel sustentationi ministrorum etc., aut in quantum in temporalibus adhibendis erumpunt limitationes et obligationes ex lege niorali. Sic. v. gr. Ecclesia dat leges de bonis ecclesiasticis, de stipendiis missarum, de salario minimo, de negotiatione iniusta etc.

Confirmatur auctoritate Leonis XIII, asserentis: "Quidquid est in rebus humanis quoquo modo sacrum, quidquid ad salutem animarum cultumve Dei pertinet, sive tale illud sit natura sua, sive rursus tale intelligatur propter causam ad

quam refertur, id est omne in potestate arbitrioque Ecclesiae” ST.

Unde concludes: Ecclesia potest attingere suis legibus etiam iui divinum ad illud nova obligatione magis confirmandum aut congrua sanctione urgendum, vel ad interpretandum et in particulari determinandum, vel ad conclusiones derivandas et sua auctoritati imponendas; sic v.gr. ab homicidio nova prohibitionem et poena ecclesiastica retrahit (c.2350 § 2), confessionem annuam peccatoribus et viaticum morientibus praescribit (c.906.864), sterilizationem eugenicam et masturbationem non veneream condemnat (S. Officium AAS 32 [1940] 73; 21 [1929] 490).

430. 2. *Lex ecclesiastica potest praescribere actus mixtos in quibus actus internus coniunctus est cum externo sive per se, tanquam praerequisitum ad finem actionis legitime praescriptae, sive per accidens quidem, sed ita ut ipse actus mixtus totum vel voluntas operantis sit subiecto quoad c.1011 praecise actum auctoritati legislatoris; imo, probabiliter etiam si actus mixtus qua talis non sit de competentia legislatoris, sed elementum internum afficit directe virtutem actus externi legitime praescripti*⁵⁸ *ratione talis virtualitatis exercendae*

Tanquam praerequisitum ad finem actionis, ita sci. ut obiectum legis legitime latae non possit obtineri si elementum illud internum non habeatur, v. gr. si in lege ecclesiastica qua determinatur et urgetur praeceptum confitendi aliquoties in vita peccata mortalia vel interdum communicandi ut vitae supernaturali efficaciter consulatur, praescribatur non mera susceptio sacramentalis sed spiritualis, seu cum requisitis dispositionibus interioribus animae.

Elementum internum per accidens coniungitur cum externo, quando non est necessarium ad esse sive physicum sive morale istius, quamvis de facto ex accidentali motivo ei coniungatur ut in accidentalem finem specialem eundem dirigat, v. gr. si missae sacrificium offeratur ad petendam pluviam.

Actus mixtus totus vel voluntas operantis quoad eum erit **potestate legislatoris**, quatenus is sit competens ad determinatum opus morale exigendum cum tali elemento interno simul et externo, vel quatenus dominium habeat in vo-

M. Encycl. *Immortale Dei*: ASS 18 (1885) 166-167. Cf. S. Th. 2-2 q.11 a.6 ad 3.

* Indubium est actus mixtos posse similiter praescribi ab Ecclesia tamen, quam condicio alicuius favoris obtinendi, v.gr. indulgentiae lucrandae, ut infra dicitur de internis.

luntatem subditi relate ad executionem talis operis concreti, quod exigit determinatam intentionem; sic v. gr., si Ecclesia praescribat suis ministris celebrationem sacrificii missae veri, non ficti propter defectum intentionis, vel si Superior religiosus iubeat subdito ut missam secundum regulam celebrandam applicet ad determinatam intentionem cui per subditos est Superiori satisfaciendum.

Elementum internum afficit directe virtutem actus externi, quando is ordinatur per actum internum ad finem determinatum qui sine illo non existeret, sic v. gr., si preces funduntur ad petendam pluviam, intentio illa tribuit precibus ut actus materialis et religiosus positus, quod sint ad hunc finem destinatae. Probatur:

Ecclesiae diversis documentis: a) **Damnantis** has propositiones (D 1114.1205) et contrarias praescribentibus (c.907. Sôl): “qui facit confessionem voluntarie nullam, satisfacit praecepto Ecclesiae; praecepto communionis annuae satisfacit per sacrilegam Domini manducationem”. Ergo praecipitur valida confessio et fructuosa communio cum praevio dolore et proposito interno emendandi peccata etc., quae sunt praerequisitum non solum ad sacrilegium vitandum, sed etiam ad obiectum legis Ecclesiae rite adimplendum.

b) **Praescribentibus** per R. Pontificem sacerdotibus in pluribus occasionibus ut missae celebrentur pro determinata intentione⁵⁹, et **definientibus** posse superiores religiosos imponere subditis ipsorum etiam in virtute sanctae obedientiae ut celebrent secundum intentionem a Constitutionibus propriae religionis praescriptam vel ab ipsis superioribus statutam⁶⁰; item **praecipientibus** orationes imperatas ad fines concretos petendi pluviam etc., qui in se non attinent ad finem Ecclesiae.

Consensu moralistarum asserentium competentiam Ecclesiae v. gr. ad praescribenda exercitia spiritualia⁶¹.

Cf. Benedictus XV, AAS 10 (1918) 225, de missis celebrandis ad concordiam humanae societatis; 7 (1915) 401 de applicatione missarum in Commemoratione omnium fidelium defunctorum; S. C. Concilii, agnoscens facultatem Ordinarii ad intimandam vi indulti apostolici sacerdotibus binantibus concretam applicationem missae binationis ad mentem ipsorum» AAS 12 (1920) 536-542; c.806 § 1; 824 de missa pro populo; c.306.339.440.466. Cf. tamen Rmco, *Tr. de legibus* 90 nota 41.

* S. C. de Relig. 6 (1914) 231. Cf. tamen Vermeerschii, 1,181; II, b. n. Cf. c.2313 § 1,5.c; Gr. Leot-Saïmans, *Cotmij consc rntiac* 14 3°. Tamen quando actus est artificialiter mixtus, talis sci. in quo actus internus coniungitur cum externo ad complexum artificialem qui sit aptus ad determinatum finem, talis actus artificialiter mixtus videtur non subiaccere potestati eccle-

Ratione, nani posito fine spirituali Ecclesiae, bonum ab ipsa promovendum exigere potest v. gr. actus concretos religionis, proinde cum intentione et dispositione interna ad eos requisita; similiter, posita sublezione alicuius voluntatis quoad determinatam activitatem, potest praescribi actus humanus cum intentione requisita ut illud opus in suo esse morale specificum sit constitutum; pariter ex universali usu et ex fine sociali Ecclesiae videtur adesse in ea facultas ut actus externi dirigantur in fines accidentales ope actuum internorum, si actus externi sunt sub potestate eius.

431. 3. *I. lex ecclesiastica*: a) *potest praescribere actus mere internos ex potestate vicaria Christi; item ex potestate propria sed indirecte*; b) *non autem probabilius directe ex potestate propria iurisdictionali, neque c) probabiliter ex dominativa*. Explicatur:

Actus interni directe praescribuntur quando terminus immediatus praescriptionis est ipse actus qui a solis potentiis internis perficitur, v. gr. si praecipiat actus fidei vel caritatis a confessario absolvente nomine et vice Christi; si autem actus internus non sit terminus immediatus praecepti, sed condicio super quam iura vel officia constituentur in materia propriae competentiae, vel sub qua concedantur gratiae vel favores, dicitur indirecte praeceptus; v. gr. peccatum grave pure internum tanquam materia confessionis annuae rite faciendae, vel aspiratio interna ad lesuin tanquam condicio ad lucranda indulgentiam in articulo mortis pro eo qui non potest signa externa edere.

Potestas dicitur propria in aliquo quando eam exercet nomine suo; vicaria autem quando eam exercet nomine alieno (cf. c.197); *iurisdictionalis* est in eo qui habet iurisdictionem et eam exercet in praecipiendo; *dominativa*. est in eo qui habet sibi subiectam voluntatem subditi, potissimum per votum obedientiae, et eam exercet in praecipiendo sive praeterea habeat iurisdictionem sive non. Probatur:

Ad a); Actus mere internos posse praescribi auctoritate Ecclesiae, tum exclusive vel principaliter ad solvendum quan-

stasticae, nisi fuerit divino iure institutus secundum diversa eius elementi et cadat sub fine Ecclesiae; sic v.gi. Ecclesia potest praescribere confessionem fructuosam (cf. D 1114), sed non. ut videtur, praxim v.gr. exercitiorum spiritualium secundum determinatam methodum quae requirat certas adustiones pure internas exercitantis. Cf. acutam disquisitionem apud Rodsigo, *Tr, it legibuj* 85*91.

do utitur *iurisdictione vicaria Christi* 63, tum quando praecipit iurisdictione propria sed *indirecte*, probatur ex consensu communi moralistarum, et quia rationabiliter potest exigere aliquando actum internum subditi in ordine ad rectam administrationem suae iurisdictionis.

Ad b): Actus mere internus probabilius *non posse praescribi directe* ab Ecclesia ex sua potestate *iurisdictionis*, est sententia communior inter moralistas recentiores ** cum maximis auctoritatibus antiquitatis °5, obsistentibus tamen non paucis tam antiquis quam modernis °0.

Rationes autem pro sententia negativa afferuntur:

a) Nox constat talem potestatem fuisse a Christo Ecclesiae concessam; nam textus Mt 16.19 et 18.18 invocari solitus, quamvis nullam limitationem contineat et universaliter sit intelligendus, restringendus videtur ad omnia quae ex natura rerum pertinent ad potestatem socialem eo textu expressam, et ab apostolis et successoribus in foro humano exercendam ideoque non ad actus mere internos. Secus Ecclesia similiter accepisset facultatem ctaiin circa leges divinas et materiam civilem,

b) *Finis ecclesiae*, quamvis spiritualis sit, non requirit talem potestatem, siquidem de facto sine ea semper “ gubernata est Eccl-

«* Praecepta lata ex potestate vicaria Christi nobis videntur posse *directe* praescribi quando potestas est fori interni, sed tunc non agitur de potestate legislative, sed de quadam iurisdictione speciali quae est ad bonum privatum, et pnniario ad solvenda ligamina conscientiae coram Deo; *indirecte* vero, quando potestas est etiam fori externi. Cf. Vax Hove, *De legibus* 175; Ver- itizBBSCH, 1,184.

H Sic v.gr. Wernz, *Ius decretalium* 1,98; D'Anxibale, 1,200; Taxquerey, *Synopsis th. in. De legibus* η.288; Prümmer, 1,183; Merkelbach, 1,327; Ver- MEEUCH, 1,254; Billot, *Tr. de Eccles'ia Christi* th.21; CrEvsEN, *Epitome I. C.* 1,656; Coronata, 1,9; Brvs, *Tr. de legibus* p.42-43; Aertys-Damen, 1,142; Lanza, 1,311; FaWFani, 1,140; Wouters, 1,117; Rodrigo, *Tr. de legibus* 98-99; Van Hove, *De legibus* 176-182 etc. S. AlFOXsUS, 1,1 n 100 sententiam negantem d.cit probabilior.

a Negare videtur 5*. *Th. 1-2 q.91 a.4*; q.100 a.9; cf. 2-2 q.104 a.5. Negant: Sva»Ez, *De legibus* 1,4 c.12; Lugo, *De fide* d.23 nn.6-10; Salas, *De legibus* d.) 5,1 n.3; Caietanus, *In 2-2 q.11 a.3*; Schmalzgrüber, *In decretal, de const.* n.21; R. Billuart, *De legibus* diss.4 a.1; Vazquez, *In 1-2 d 160 c.2*; Azor, *Inst. mor.* p.1 1,5 c.10; BENEDICTUS XIV, *De synodo dioceccsana* 1,9 c.4 n.4.

M V.gr. Sylvius, *In 1-2 q.91 a.4*; Lacroix, 1,1 n.648-655; Elbel, 77: *m. tr. de legibus* n.332; WIRCEBURGEXSKS, *De legibus* n. 314; Ballerini-Palmieri, *Opus theologicum I, de leg.* n.308.332; Bouquillox, *Th. m. fundam.* 114: Mt- ciiiels, *Normae generales I. C.* 12.276-278; Cappello, *Summa i. publ.* 207-221; Maioto, *Instil. I. C.* 1,185; Trombetta. *Utrum Ecclesia habeat potestatem praecipendi actus mere internos* (Sorrento 1920).

” Cf. Van Hove, *De legibus* 177; Rodrigo, *De leg.* 98-99; Billot, *Tract, de Ecclesia Christi*, thés. 21. Sane, lex humana afficit subditos in quantum sunt pan societatis visibilis, socialiter inter se communicantes; proinde debet esse ton exterioris. Pro foro interiore non potest esse nisi vicaria Dei.

• Invocant adversarii in contrarium declarationes Magisterii ecclesiastici in materia fidei et morum, quibus assensus internus praestandus sit; sed obisatio exurgit ex iure naturali, posito interventu Magisterii, et solus modus «ternus sese gerendi quoad illas veritates propositas spectat ad Ecclesiam. Affe- runt etiam quosdam canones ut 125, 595, 1367; sed in eis nihil mere internum directe praescribitur subditis, sed superioribus committitur cura exercitiorum

sia; praeterea positive apparet eandem nullatenus esse necessariam, quia sanctificationi internae in Ecclesia sufficientissime providetur per leges divinas removentes obstacula salutis et praescribentes necessariam dispositionem interioriorem ad vitam aeternam, et per ipsam Ecclesiam quae, per potestatem magisterii et fori poenitentialis et jurisdictionem directam circa actus mixtos et indirectam circa pure internos, efficaciter potest obtinere suum finem. Accedit quod potestas legifera fori externi per se primo tendit ad externum et commune regimen, ad quod actus interni non sunt materia apta.

c) *Indoles socialis Ecclesiae* non est tam singularis, ut potestas praecipendi actus internos ex ea suadeatur pro Ecclesia. Nam societati visibili essentialis est conspiratio membrorum ad finem communem impellente auctoritate publica, seu ad bonum commune, non singulorum, ordinata; unde tam societas quam auctoritas ecclesiastica ordinantur ad regimen externum, nempe ut omnia in Ecclesia convenienter procedant, quin ad hoc requiratur antea conspiratio actuum pure internorum. Profecto “externa societas externis vinculis seu relationibus constat, atque externis mediis uti debet”^{M. Fini} quidem adaequatus Ecclesiae respicit etiam singulorum membrorum sanctificationem, sed sic transcenditur iam finis socialis et attingitur potestas vicaria Dei pro foro interno.

d) *In traditione Ecclesiae* sententia negativa videtur melius invenire fundamentum; sunt enim plures textus iuridici in quibus explicite manifestatur Ecclesiam mere interna directe non attingere in suis legibus, et implicite innui videtur interdum persuasio quod non pertineat ad ipsam de cis legem ferre. Sic v.gr. c.11 D. 32: “Secretorum autem cognitor et iudex est Deus”; c.2 C.2 q.5: “Occulta vero et incognita illi relinquenda qui solus ea cognoscit”, etc.⁸ *Catechismus romanus* hoc habet ⁹ “Hocque inter divinas et humanas leges interest, quod hac rebus tantum externis contentae sunt, illae vero, quoniam animum Deus intuetur, ipsius animae puram sinceramque castitatem atque integritatem requirant”.

Circa quaestionem complementariam, num possit Ecclesia vi potestatis socialis a Christo acceptae, factum pure internum assumere tanquam condicionem aut praesuppositum iuridicum super quod iura aut officia pro utroque foro constituat, responsum communius et verius est affirmativumTM.

spirituabum suorum Mibditorum exercenda, interdum adducitur etiam rubrica praescribens sacerdoti ut aliquantulum quiescat in meditatione statim post communionem; sed etiam in eo casu agitur de netu potius mixto, in quo elementum internum adorationis praestandae urgetur praeterea ipso iure naturali ob ad uncta tempons.

^w Lanza, 1,311. Cf. apud hunc auctorem relationem aliorum argumentorum quae rrrnus concludunt pro hac sententia negativa, n.310.

TM Cf. s md ter C.33 et 34.X,5 3: “St excessus eorum (simonncnrum) esset Ecclesiae manifestus, quae non indicat de occultis, poena essent canonica ferend”: “Nobis datum est de manifestis tantummodo iudicare”.

¹¹ *De nono et dccinfo praecepto*, q.4. Plures arguunt etiam ex eo quod Ecclesia nequ:ret iudicare de actibus intern’8, adroque sanctione eosdem munire. Sed videtur non posse dari potestate m iudicalem, quia non detur p0, testas legislativa: quodai daretur potestas leg<slativa adesset etiam coercitin, agitur enim de partibus unius integrae potestatis, quae iisdem terminis continetur oportet. Cf. Nouun-Schmitt, 1.138.

^w Cf. RodriCO. *Tr. d’ leg.* 100-102; Ap>vπτ. *Ovomodo concordare debtatt canones 214 et 1072*: lusPont 8 (1928) 63-77.168-173.

Ad c): Actus mere internos probabiliter *non posse praescribi directe* ab auctoritate ecclesiastica neque ex potestate *dominativa* etiam in religionibus, salva obligatione expresse suscepta quoad eos in voto obedientiae⁷³, est sententia plurium auctorum optimae notae⁷⁴, contra alios plures⁷⁵; et videtur probanda ex similibus rationibus atque in puncto praecedenti; sane etiam ea potestas circumscribitur intra humanam conversationem, et proinde actibus externis. Cum tamen societas religiosa sit ad procurandum bonum integrale sodalium, superioris est applicare potestatem suam dominativam directivain, ad opportuna consilia etiam de mere internis suggerenda subditis pro bono quod in religione prosequuntur; quibus consiliis sub imperfectione positiva parendum est.

§ 3. *Principia specialia de lege civili*

432. 1. *Obiectum proprium legum civilium est quidquid ordinatur ad bonum temporale societatis civilis. Et aliud quidem est directum*, sci. res moraliter indifferentes quas nulla alia lex attingit, quaeque vim habent solius legis humanae; aliud vero *indirectum*, sci. res aliis iam legibus praeceptae vel prohibitae, quae “non vim solum habent legis humanae, sed praecipue illud multo altius multoque augustius complectuntur imperium, quod ab ipsa lege naturae et a lege aeterna proficiscitur”

Hoc valet non solum de rebus pure temporalibus ad felicitatem temporalem spectantibus, sed etiam de rebus mixtis quae simul ad societatem ecclesiasticam et civilem spectant, ¹ indo substantia rei non est supernaturalizata et respectus temporalis est plane distinctus a respectu spirituali in eadem re⁷⁷; unde Status non habet ullam iurisdictionem v. gr. in

ⁿ Etiam in hoc casu, animadvertit RodriCO, *Tr. de legibus* 94, 3.º “votum tale nequaquam tribueret superiori religipso *veram* potestatem praecept vain, cum Superior nihil aliud faciat ex gendo actum internum nisi ponere conditionem ubi qua urgeat obligatio fidei tatis cum Deo. standi voluntati superioris Qui intimatae”, contra rqrnonem sat communem Laymann, 77i. *mor.* 1.4 tr.S c/in.4; Svarez. *De legibus* 1.4 c.12 n.11; W-Vidal, III.364; Lehmkuhl, 1,693, et cetera.

^M S. Thomas, 2-2 q.104 a.5 ad 3. et cf. *In II* d.44 a.3; Lugo. *Responsa moralia* 1.6 d.7 n.5-8; Sanchez, *In decalogum* 16 c.2 n.6; Azor. *Tnsf’t mor.* pl.112 c.13 <14; Vermeersch, *De religiosis* 1,293; Wouters, 1,117,11; RodriCO, *Tr. de leg.* 92-95.

^u Sic v.gr. Bau.cerini-Paimieki. IV 136; Aertnys-Damen, 1,143,2.º; Raus, *De tactac obrd*cntiae virtute et voto* 105 etc.

^w Leo XIII, Encycl. *Ubertas*: ASS 20 (1887) 598.

ⁿ Cf. F. Garcia Martinez, *Naturalesa juridica y derechos de la Iglesia* (Ugrofio 1937) c.13; Salsmans, *Déontologie juridica* (Bilbao 1947) 82-87.

matrimonio baptizatorum sub ratione contractus, quia contractus et sacramentum sola ratione distinguuntur, habet autem quoad effectus civiles contractus, quoad mutua coniugum officia socialia etc. (c.1016) ; similiter habet iurisdictionem circa adulteria, homicidia, etc., in quantum laesiva boni temporalis (cf. c.2198).

Confirmatur a Leone XIII asserente obiectum legis civilis esse omnia “quae civile et politicum genus complectitur”, “in tuenda prosperitate reipublicae” 73.

Unde concludes: 1. Legum civilium est: bona fortunae promovere. eorum productioni favendo, acquisitionem et transmissionem procurando; bona corporis et animi civibus providere, sania tern et servitia publica attendendo, institutionem iuventutis promovendo, virtutes morales fovendo et vitia coercendo; bona proprie socialia praesto habere per congruam administrationem, opportunum subsidium praestitum sive singularibus civibus sive civium ordinibus, per defensionem iurium communitatis contra aggressionem iniustam exterorum, etc.,B.

2. Lex civilis debet revereri et promovere iura superiora legis naturalis, divinae, ecclesiasticae; praesertim ius naturale in casibus specialibus sanctionibus muniendo cuiusque praescripta nimis generalia ulterius determinando et complendo, ius autem divinum et ecclesiasticum recognoscendo, defendendo et promovendo, amico foedere inito cum Ecclesia⁴⁰.

433. 2. *Lex civilis non potest praescribere neque actus mixtos in quibus elementum internum non requiritur tanquam constitutivum ipsius actus mixti qui sit de competentia legislatoris civilis, neque ullum actum mere internum.*

Ratio: *quoad actus mixtos* ex sententia unanimi moralistarum et quia elementum internum actus mixti, excepto casu exposito in ipso principio, nihil refert ad finem legis civilis temporalem felicitatem procurandi ; *quoad actus mere internos*, autem, ex fine societatis civilis qui consistit in prosperitate temporali, et ex modo quo finis huiusmodi socialis est procurandus, per communem sci. actionem externe consummatam.

Encycl. *Immortal**. *Dei*: ASS 18 f!885i 167.164.

Tf Cf. D0UQU!LTZ>n, *Th. ni. fundam.* 218; TaxoüEvf.Y, 11.337; FaxfaXî, 1.le?

Ecclesia sacpins exoptav t i<tud amicabîlc foedus circa fnnvliarum protectionem, iuvenum institutionem, populorum concordiam, communitatis international s con^titutonern etc., ut putet turn ex l tteris Encycl cis, ut Certi ro* nubii, *Divini Hl us Magistri* etc., turn ex allocutionibus multiplicibus Pii XII Cf. etiam D 1756-1757.

ARTICULUS III

De promulgatione, vacatione et acceptatione legis

434. Ut lex positiva sit plene constituta requiritur ut legislator eam auctoritative promulget; promulgationis, igitur, notionem, necessitatem, modum exponemus. Sed post legem promulgatam passim conceditur temporis intervallum in quo lex *vacare* dicitur quia nondum vim suam exerit; inde patet cur addatur in hoc articulo quaestio de vacatione legis. Et quia dubium cuiquam possit exoriri num ad legis constitutionem requiratur eiusdem *acceptatio*, examinamus hanc etiam quaestionem.

§ 1. *Promulgatio legis*

435. I. Promulgatio legis est *auctoritativa intimatio nomine legislatoris subditis facta modo apto ut cognosci possit*^{bl}. Dicitur:

Auctoritativa intimatio, utpote quae est actus iurisdictionis et quidem supremae alicuius societatis perfectae, immediate vel per delegatos exercitae, per quam authentice notificatur voluntas legislatoris obligandi communitatem eandem* que movendi ad aliquid faciendum vel omittendum.

Subditis facta, et quidem communitati qua tali, non autem singulis eiusdem membris, per actum publicum seu sollemnem, ita ut pro consuetis adiunctis et ordinariis divulgationis mediis, omnes subditi possint ad eius notitiam facile pervenire.

Modo apto ut cognosci possit, etenim applicari debet ut sit utilis, et applicari nequit nisi cognoscatur, cognosci autem non potest nisi sufficienter proponatur (cf. S. *Th.* 1-2 q.90 a.4).

436. II. Differt promulgatio: a) *A divulgatione*, quae est legis promulgatae ulterior diffusio in diversa loca, ut ad notitiam omnium subditorum effective perveniat; unde obligatio obiectiva, quae oritur ex promulgatione, fit etiam subiectiva ex divulgatione sufficienti;

b) *A notitia legis*, quae potest haberi etiam cum lex nondum obligat, v. gr. ab officiali qui legem iam praeparatam promulgare debet, quin teneatur eandem observare quousque

M Cf. Lohmüller, *The promulgation of law* (Washington 1947).

non fuerit publicata⁸²; vel potest deficere etiam post promulgatam legem ex defectu divulgationis, qua quis in foro interno excusaretur ab observatione legis salva ignorantia culpabili.

437. III. Necessitas promulgationis tanta est ad obigationem inferendam, ut sine aliqua promulgatione lex neque in actu primo urgere possit. Nam lex imponitur per modum regulae et normae dirigentis et obligantis; nequit autem dirigere et obligare nisi applicetur et imponatur, non mere notificando sed auctoritative intimando ut in notitiam subditorum deducatur ut mensura actuum ponendorum s3.

Controvertitur autem utrum promulgatio sit de essentia legis, an tantum condicio sine qua non, i.e. utrum sit elementum constitutum ipsius, an potius aliquod requisitum necessarium ex parte subditorum, qui sine legis cognitione in actu secundo et subiective obligari nequeant. Pauciores numero affirmant esse de essentia, bona quidem ratione, quia lex sit formaliter regula publica morum, et publica non constituatur nisi per promulgationem; item quia debet habere virtutem efficaciter movendi, canique accipit a promulgatione. Invocant etiam interdum canonem 8 § 1 Codicis ecclesiastici, "leges instituuntur cum promulgantur"; sed haec verba ex Justiniano iam pridem desumpta a Gratiano (cf. D 4, c3) saccularem dissensionem auctorum non dirimunt, quia interpretari possunt de definitiva constitutione in suo esse specifico, cum propria virtualitate et obligatione obiectiva legis. Plurique censent esse conditionem, quia per promulgationem, regula morum iam existens subditis exhibetur, quin ipsa sit regula vel pars regulae: "non a promulgatione tamquam a causa procedit vis obligandi... sed tantum tamquam a condicione, sicut calefactio non est ab approximatione tamquam a causa, sed ab igne, licet pendeat ab approximatione tamquam a condicione"⁷.

subditi facile possint cognoscere voluntatem legislatoris.

a) Ex NATURA rei nullus in concreto determinatur, sed relinquatur electioni legislatoris, ratione habita circumstantia-

⁷ Cf. P. Cillet, *De lege data et nondum promulgata*: Ius Pontii (1928) 216.

⁸ Jt. Th. 1-2 a.4; Suarez, *De Iuribus* 1.1 r.11 q.3. Ideo etiam definitiones dogmaticae et leges irritantes indigent promulgatione, non solum ut et tunc obligent et effectus canonicos habeant (cf. c.227 §3), sed impliciter ut existant. Maroto discrep. it quoad leges irritantes, *Inst. I. C.* 1,188.

⁹ Vknmescii, I.156; Lanza, I.192,2; Rodrigo, 7>. de leg. 12 alnQoe post Medina, Soto. Suarez, VazqP-z. etc. cum Micthiel s, *Nnrmaf n-ncrals I. u* P,187-188 apud quem ctantur plures auctores pro diversis sententiis.

¹⁰ Cf. GOekKCHa, *Prncip'a iuris politici* 232; Rodrigo, *Ti de leg. u.*

¹¹ Cf. Desckepper, *De promulgatione legis*: CollBnig. 20 (1020) 240.

¹² Bim.ua t, *De leuib* <1.1> *3. Smiler D'Aksimam: *Summula th* * 1,162 nota 16; MbrkEUMC. I 227; Hllye I q.34; \lruy, *h,s* 4/8^m Lottim, *La dffnitfn clarr'a* de loi- RevNcoscoll h 28 (19y) - '«*J. etimlem *La definition thomiste de la loi*: Principes de morale II P > 1«. A. E. Sampay, *Sobre la publ.cación de las leyes* (La Plata 1946).

nun; aptus est quilibet modus ex quo subditis appareat authentice legislatorem velle revera obligare ad rem determinatam,

6) Ex LEGE positiva solent definiri modi determinati, de quibus breviter agemus.

A. *In Ecclesia*: «) Leges pontificiae, a Sede apostolica latae (cf. c.7), quibus assimilantur eiusdem S. Sedis decreta, promulgantur in actuali disciplina⁸⁸ per carum insertionem et editionem in Commentario officiali cui titulus Acta Apostolicae Sedis, nisi in casibus particularibus alius promulgandi modus fuerit praescriptus (c.9). Quoad concilia oecumenica cf. c.227.

Facta ista promulgatione, non requiritur ulterior promulgatio in singulis diocesibus⁹, et Ordinariorum loci est curare divulgationem ulteriorem, ut de facto observantiam legum possint urgere (cf. c.336 § 1), simulque declarare num particulari alicui legi dioecesanac per talem legem derogetur (cf. c.22.30); unde laudabilis est et sustinendus mos referendi in periodico dioecesano principalia acta pontificia.

b) Leges aliorum praelatorum in Ecclesia promulgantur diversimode, nimirum: *leges conciliorum plenariorum et provincialium*, praevia recognitione S. C. Concilii, secundum modum aptum in ipsis conciliis determinatum (c.291 § 2; cf. 304 § 2); *leges episcopales* latae ab Ordinariis loci sive extra synodum sive in synodo, modo ab ipso Episcopo determinato (c.335 § 2; 362), regulariter per editionem in periodico officiali dioecesis; *leges Institutorum religiosorum exemptorum*, secundum modum in respectivis Constitutionibus praevisum, generatim in periodico officiali Instituti.

B. *In societate civili* leges plerumque promulgantur per insertionem in aliquo folio periodico officiali. In Hispania per insertionem in *Bolctín Oficial del Estado*. Similiter in nationibus hispanoamericanis; sed in Uruguay ipsius auctoritatis est determinare modum, et in Nicaragua fit per praecoenem datum in singulis locis departamentalibus.

439. V. Effectus promulgationis est obligatio moralis legem observandi quae per se fluit ex promulgatione, ita ut

⁸⁸ Olim diversi modi in usu fuerunt: prioribus saeculis mittendo Constitutiones apostolicas ad diversas provincias Ecclesiae; deinde mittendo ad universitatem Bononiensem, Parisiensem abasque celebriores academias; postea per affixionem ad valvas magnarum basilicarum romanarum Lateranensis, vaticanae et vaticanae, praevia lectione in eiusdem, necnon ad portam cancellariae apostolicae et in Campo florum quo populus romanus frequens concurrebat; ultimis temporibus iterum mittebantur ad Nuntios apostolicos. Arch episcopos etc., deinde Pius X praescripsit modum nunc vigentem, cum anno 1900 edit Commentarium officiale Apostolicae Sedis (cf. Const. *Promulgandi*: AAS I [1909] 5). De modis antiquis egit Zaccaria, *De varia Ecclesiae, praesertim latinac, in trwHlgatioHC sacrarum constitutionum disciplina*. Cf. A. Bridé, *Promulgation*: DTC 1311.683-692; Merkeluach 1,331; Tanqueray, 11.251-252.

⁹ Cf. Th. m. generalis *mcchhn.cnsis* 31 q.5.

haec sit ultimum elementum vel condicio ut legislator voluntates subditorum obiective obliget in foro externo et in actu primo. Huiusmodi obligatio generatim non statim a promulgatione oritur, sed a termino vacationis praevisto, ut statim dicetur. Nec tunc quidem adest obligatio subiectiva in foro interno et in actu secundo pro transgressoribus ex ignorantia inculpabili, ut perspicuum est.

Unde concludens: Qui scit legem conditam fuisse non tenetur ea quousque promulgata non fuerit; debet enim ex parte sua esse sufficienter intimata.

Lex dubie promulgata non obligat donec certo innotescat; manet enim libertas quamdiu per promulgationem certo probatam non fuerit ligata.

Ex legis promulgatione oritur obligatio obiectiva atque in foro externo; ut vero obligatio subiectiva et in foro interno existat, requiritur insuper certa legis notitia, nemo enim peccare potest violando legem ignoratam.

vacatio legis

440. I. Vacatio legis est *suspensio efficientiae eiusdem per aliquod tempus a promulgatione*. Tempus, igitur, vacationis legis est congruum illud intervallum quod legislator designat in lege non intrinsece necessaria^{oo}, inter diem promulgationis et diem in quo lex incipit obligare; eius duratio diversa est in diversis iuribus et aliquando in eodem iure pro diversis materiis, unde singula iura et speciales casus attendendi erunt prout suo loco exponetur.

441. II. **Necessitas vacationis:** a) Ex natura rei non adest cum lex promulgatione perficiatur; sed b) Ex dispositione positiva utiliter statuitur in his quae non sunt iuris naturalis vel divino-positivi individuus intimata, ut legis notitia a tota communitate comparari possit; imo, ex quadam aequitate statui debet pro legibus *generalibus* magno territorio datis, cum earum notitia non nisi post aliquod tempus haberi possit, itemque pro *irritantibus*, ne propter invincibilem ignorantiam legis sine vacatione promulgatae actus invalidi fere necessario ponantur.

442. III. **Effectus vacationis** is est, ut lex quaelibet per totum tempus vacationis nullam efficaciam habeat neque obligandi subditos in alterutro foro, interno vel externo, neque abrogandi ius cunctisque vigens.

• Unde ut patet in lege naturali non potest esse vacatio, neque iuxta vacationem definitiones domiat eae, declarationes iuris divini a magisterio ecclesiastico datae etc.; nam posita interventione Ecclesiae ipsa lex naturaliter immediatum assensum fidei etc.

** Unde "iure communi sancitum est ut constitutiones novae vim non nisi post certum tempus obtineant" (Pius IV, *Sicut ad sacrorum*).

Quaeri potest num liceat agere iuxta legem promulgatam dum adhuc vacat. Respondendum videtur distinguendo: "a) si lex statuit aliquid simpliciter *novum* vel est *mere permissiva* sine ullius praeiudicio, videtur admittenda facultas agendi secundum eam, quia rationabiliter praesumitur legislator consentire in observanda norma favorabili, nulli iuri contraria et ad bonum commune conducens; b) si vero per actiones secundum legem novam positas *ius tertii laederetur*, non liceret agere secundum ipsam sine illius consensu; pariter dicendum si lex nova sit *contraria antiquae*, nam bonum commune postulat ut antiqua, licet praesumatur minus antea, uniformiter et fideliter observetur dum in vigore est.

443. IV. Statutum vacationis. A. **In Ecclesia:** a) *Leges pontificiae* vacant regulariter per tres menses ab incluso die qui Actorum S. Sedis numero in quo eduntur appositus est; unde secundum sententiam communioem et veram, applicando c. 34 § 3, l. 1^a, lex edita in AAS. diei 2 ianuarii incipiet obligare ab initio diei 2 aprilis 92. Excipiuntur duo casus: alter, quando ex rei natura lex statim obligat, v. gr. si continet definitionem fidei vel interpretatur ius divinum vel fertur ad cavendum periculum; alter, quando ipsa lex expresse longiorem vel brevioris vacationem statuit (c. 9), ut non raro fit, v. gr. quando editum est ius matrimoniale orientalium, decretum *Spiritus Sancti munera* de confirmatione administranda in periculo mortis, etc.^{o3}.

b) *Leges praelatorum inferiorum: in conciliis plenariis vel provincialibus* latae, vacant per tempus a conciliaribus statutum (c. 291 § 1); *ab episcopis* extra synodum vel in synodo datae, obligant statim a promulgatione, nisi aliud in ipsis caveatur (c. 335 § 2; 362); *in capitulis religiosorum* editae, solent generaliter illico obligare eodem modo.

B. **In lege civili** antea facilius vigeat tempus vacationis successivum, seu non synchronisticum, id est, post aliquos dies vacationis, congruenter ad distantiam locorum computatus, lex incipiebat vigere in quibusdam territoriis, v. gr. in metropoli, post longius vero tempus in aliis, v. gr. in coloniis. Nunc facilius idem spatium vacationis potest pro omnibus territoriis statui.

n. Pauci AA., ut *Leitner*. *Handbuch des K. Kirchenrechts* 2, p. 35; *Michiels*, 1327, applicant erronee, ut putamus, c. 34 § 2 n. 3°, et censent in exemplo illato obligationem incipere initio diei 3.

Vermeersch-Creusen. *Epitome iuris canonici*. I 1866 putavit haec de vacatione legum non applicari legibus permissivis, assentientibus aliis ut F. Rhetallio, bini. I C. 1.241; Cappellu). *Summa I. C.* 1.72. Sed cum plerisque "quia de tali interpretatione non constat, claro legis textui inhaerendum videtur". VXR-I 186.

« Cf AAS 41 (1949) 117; 38 (1946) 354.

In Hispania leges vini exercere incipiunt, si sunt praeceptivae post 20 dies ab editione in periodico officiali; si perniissivae, statim a promulgatione (CII 1) ^{o*}.

§ 3. *Acceptatio legis*

444. I. *Acceptatio legis est submissio qua subditi, saltem quoad partem maiorem et sanio rem, formaliter vel virtualiter legem admittunt et observant.* Intelligitur lex quae sit vere talis, nam voluntas arbitraria et inhonesta legislatoris non debet, et gencratim non potest, acceptari.

445. II. *Distinguitur duplex:* a) *Constitutiva* seu approbativa, qua subditi consensum formalem praestant legi latae, tanquam concursum in genere causae efficientis et immediatae ad legem in sua essentia ac vi constituendam; b) *Executiva*, qua subditi consensum virtualem praestant in ratione agendi iuxta legem latam, quam sic opere confirmant.

446. III. *Necessitas acceptationis ex parte subditorum ut lex obliget nulla est per se*, nam tota vis obligandi venit legi a potestate legislatoris, quae non est mera facultas proponendi sed vera auctoritas imperandi ultimatim a Deo mutuata, etsi ab hominibus exerceatur; unde S. Paulus, agens generaliter de qualibet legitima potestate, dixit: “qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit” (Rom 13,2).

Ecclesia damnavit hanc propositionem (D 1128): “Populus non peccat etiamsi absque ulla causa non recipiat legem a principe promulgatam”. Hinc:

a) *Acceptatio constitutiva* plane reicitur tanquam requisitum essenziale, quia potestas legislativa est suprema ad regendos subditos, modo servantur debitae conditiones iure naturae vel constitutione determinatae societatis praevisae; accedit quod quaelibet functio legifera auctoritatis corrueret quin posset efficaciter promovere bonum commune, si a consensu populi accipere deberet efficaciam. Neque obstat contra hanc doctrinam absolutam quod ex constitutione aliquorum populorum consensus per *referendum* seu plebiscitum subditorum manifestatus requiratur ad valorem certarum legum:

H In Belprio nhfipMlo 5r»r»pit epetn rfrimtirn ab in^rt'one legis in *Lt fntvteur*; in Gallia die plene revoluto postquam diarium officiale pervenit civitatem capitalem cuiusque districtus; in Italia, die decimo quinio a dita publ>cationis, etc.

tunc enim communitas non approbat legem sibi datam, sed ad afferendum legi ultimum elementum constitutivum concurrat B5.

b) *Acceptatio executiva* communitatis magis absolute excluditur ut *directe* necessaria ad existentiam legis. Nam independenter ab ea habet legislator suam potestatem legiferam et similiter potest habere voluntatem obligandi. Quodsi utramque applicet, lex vi sua non destituitur propter pervicaciam subditorum, nec posset destitui sine ruina totius institutionis legiferae pro societate adeo necessariae.

447. **Tamen indirecte** potest dici necessaria acceptatio executiva communitatis in aliquibus legibus”, propter triplicem vim destructivam efficacitatis quam, *cx benigna legislatoris voluntate* rationabiliter praesumpta”, non acceptatio executiva potest habere circa legem reiectam. Nimirum lex non observata a subditis deficere potest:

a) *Propter praescriptionem* consuetudinis contrariae, scu per desuetudinem. Nam si *maior saltem pars* subditorum legi mores suos non conformet, etiam propter rebellem et perversam voluntatem, tandem lex desinet obligare, quia legislator non praesumitur legem suam ulterius sustinere, quae non sit nisi ad animarum ruinam spiritualem et ad nullam vel exiguam utilitatem temporalem, imo legislator humanus non posset pergere in urgenda lege cuius observantiam efficaciter non valet obtinere, quia sic non esset ad bonum commune.

Qtiamdiu ad amittendam efficaciam legis durare debeat eiusdem non observantia a maiore parte communitatis, nequit mathematice determinari, et distinguendum est: si legislator *ignorat* inobservantiam, impleri debebunt conditiones legales ad inducendam desuetudinem praevisae; si legislator *cognoscit* inobservantiam, satis brevi

K Consensus legalem istum, ut saepe vocatur, quem ius positivum alicuius nationis admittat vel quem sibi vindicet communitas in regime democrabco quando auctoritatem supremam sibi el'git, neque ner accidens conferre vim leg's n acceptance contendit Ballerixi-Palmieri, 1,294; “Tota haec ratiocinatio, ut patet, non probat vim legi accedere cx communitatis acceptance: sed ad <umum probat prudentiam hoc postulare a principe, ut in iis adiunctis legem revocet.” Sed nulla apparet difficultas theoretica in eo quod auctoritas suprema debeat habere concursum communitatis in ferendis legibus saltem maioris momenti. Cf. Rodbico *Tr. de leg.* 225; *GOenf.chea, Principia iuris politici* 287-200.

z Nunquam, ut patet, in lege naturali, quia necessaria; nunquam pariter lege divina positiva sine explicite consensu Dei, nam praeter irrealntem hypothes non observantiae in debitis adiunctis obligationis subiectivae. Deus temper habet media deflectendi voluntatem hominim ad exeetionem suorum nardatorum. ideoque lex monogamiae aut indissolubilitatis matrimonii, v.gr., non cenavit in V. T. nisi ex explicita concessione Dei; quoad leges ecclesiasticas, pariter dicendae sunt potius non cessare quoad acatholicos baptizalos, exi-crr.te te bono communitat s christianae, quod certum est quoad leges quae detrmnanl ordinem iuris, et conformius tenori legis quoad leges quae respiciunt r.-netificationem; nec legislator in sustinendis omnibus legibus ins'p'c'nter agit, 'n i obligatio subiectiva plures acatholicos fugit, et peccata materialia quae wnt in inobservantia propter bonum commune permitti possunt.

” Bene notetur hoc esse dumtaxat fundamentum pro suspensione vel abrogatione obligationis, nullatenus vero defectus acceptationis, Cf. Da u JSk in i-Pa L-mm, 1,293.

tempore praesumi potest ipsum non iam urgere legem communitati ingratam, praesertim si facile transgressoribus connivct, cum posset eos corripere et ad observantiam constringere*.

b) Propter interpretationem rationabilem voluntatis legislatoris. Nam constans agendi ratio maioris partis communitatis pratter vel contra aliquam legem Superioris observantis nec repugnantis, signum haberi potest quod is animum accommodat ad usum et modum quo communitas se gerit erga legem, et quod legem silentio suo revocat. Unde ex iure antiquo (c.8, X, I, 4 et R. I. 45 in VI) dicitur in c.29: consuetudo est optima legum interpretes.

c) Propter suspensionem obligationis, quam non acceptatio executiva ex maiore parte communitatis censetur determinare pro minore parte fidei; nam cum lex sit commune praeceptum et a communi vel saltem plerorum, executiones habeat utilitatem pro bono communi, “legislator praesumitur nolle paucos obligare ad discrepandum a communitate”; et quamvis pergat urgere legem a plerisque non observatam, “in iis circumstantiis praesumi saepe potest, propter difficultates logi adversantes, epikeiae locum esse” in favorem paucorum subditorum obedientium, cum in iis quae respiciunt communitatem attendatur maior eiusdem pars”.

448. In dubio practico num lex fuerit acceptata, acceptatio praesumitur, et legislatori urgenti executioni obtemperandum est; si tamen vere probabilis appareat non acceptatio, salvo scandalo et caritate erga seipsum, subiectiva obligatio observandi legem non adest, utpote quae probabiliter non existit aut suspensa est quoad obligationem.

A. *In Ecclesia, acceptatio legum, sive constitutiva sive approbativa nunquam est necessaria* (cf. D 1129), seu valor legis ecclesiasticae nunquam pendet per se ab admissione populi.

Ratio est quia Ecclesia est ex divina institutione societas monarchica, in qua potestas legifera nullo momento fuit in populo nec ullo modo ab eo dependet, nisi exceptionaliter aliquando legislator ferat legem sub conditione accedentis consensus fidelium.

Constat ex magisterio Ecclesiae id declarante, tum sollemniter pro legibus pontificii» in Concilio Vaticano (D 182/1831) et c.218-219 (cf. c.25) iuxta textum Mt 16,19, tum

* Cf. Van Hove, *De legibus* 128; MICHETS, *Normae generales I. C. I* M92-203.

LehmKUKU 1,218; cf. Van Hove, *De leg.* 111.

lft Per accidens aliquando lex non obligat alicubi, sci. si iure non recipiatur propter legem tram consuetudinem contrariant: sic v.gr. privilegium fori quod a Pio X urgebatur Motu proprio (*hiantopis diligentia* (AAS 3 (Jid1) 555-556) in Germania, Belgio, Hollandia, etc. non applicabatur propter usum contrarium centenarium; sed hoc etiam est ex dispositione legislatoris. Cf. PerMorCanLit 6 (1912) 190.

indirecte pro legibus episcoporum contra parochistas (D 1509) etc.362. Salvo iure quod admittatur a legislatore sive remonstrationis sive recursus 10⁴. Sed de acceptatione executiva valent quae dicta sunt n.447.

Unde concludens: Valor legum pontificiarum nunquam pendet ab acceptatione episcoporum (D 694, c.329) nec ab ullo *placito regio* (U 1829; cf. 1719-1720 1728 1847) ⁴⁰, neque ab eis datur recursus ad concilium oecumenicum (c.228, cf. 2332) vel ad principes saeculares tanquam ab abusu, cum pontificia potestas sit “a quavis humana potestate independens”.

B. *In societati civili acceptatio legum approbative pariter nunquam requiritur ex natura rei et per se a valore legis*; nam legislator habet suam potestatem independentem ab acceptatione populi (cf. Rom 13,2), cum hoc necessarium sit ad bonum regimen; accedit quod verae potestatis legiferae est non media ad bonum commune utilia mere proponere, sed vera auctoritate imponere ut obligatoria in conscientia (cf. D 1128).

Quodsi alicubi pro determinatis casibus statuatur *referendum* seu consultatio populi circa aliquam legem ab auctoritate suprema praeparatam, non agitur de proprie dicta acceptatione legis iam latae, sed de concursu praestando ad legem faciendam, in regime democratico debite constituto 1W.

⁴⁰ *Ius remonstrandi*, seu recursus Episcoporum factus ad S. Sedem a lege cuius observantia nimis difficilis videatur, si forte velit Sanctissimus eam revocare melius cognitis adiunctis, ante Codicem admittebatur ad effectum suspendendi obligationem durante recursu ex praesumpta legislatoris concessionem (cf. D. ISII; Benep. XIV, *De synodo dioecessana* 1.9 c.8 n.3), dummodo appellantes parati essent ad obtemperandum responso pontificio. Cf. Tanqvbrej, 11,295; Van Hove, *De legibus* 109. Post Codicem idem ius perseverare censent VeimUrscu, 1,260; Coronata, *Instit. I. C.* 1,6; Mkrkeldach, 1,334; Rodrigo, *Tr. de legibus* 224 Noidin-Schmitt, 1,156 etc., dum episcopus recurrit ad S. Sedem; et totum hoc negotium ad epikeiam revocandum haud immerito existimat Ioh. Haring, *De iure remonstrandi episcoporum*: MiscVermeersch 1,322-326. Similiter censet Ballerini-PalmiKrt, *Opus theolog.* 1,293 quoad iure recursum subditis a legislatore inferiore ad legislatorem superiorem (ideoque non i R. Pontifice ad Concilium, cf. c.2332) suspendi leges episcopales interposito recursu ad S. Sedem propter eorum nimiam difficultatem; adversatur vero Veritiscii, 1,298, approbante Rodrigo, *Tr. de leg.* 224,3.^o nisi “lex communiter putetur a prudentibus valde dura aut peturbativa, atque semper v. tato scandalo”. Extra hunc casum, recursus quidem patet, sed tantum in devolutivo. Cf. tamen c.2243 § 2.

Placitum regium abusive vigeat alibi, tolerante interdum Ecclesia propter maiora mala vitanda. Illud defendit Van EspEN in opere *De promulgatione legis et de placito regio*; impugnaverunt multi, v.gr. Tarquini, *Dissertatio de placito regio*; Movlart, *L'Eylisc et l'Etat* 1,3 c.3. Est aperte contra iura et voluntatem pontificiam.

Iuxta modum loquendi plurium, *Regium placet* refertur ad acta episcopalia; *PfQUim exequatur* vero, ad papalia.

Sc. Clareys-BuuaKRT, *Tf. de legibus* 3 87; Brys, *Tr. de legibus* p.51: aliter Th. Mjher, *Instit. i. nat.* 11.560.

CAPUT HI

De effectu formali legis seu obligatione

Ron»ir.o. *Tr. de legibus* 227-28? 334 370; Aertsys Damen. 1.184-156; Prix* now. 1.351-380; Pr Ommer, 1.205-220; VKRMtKRSCii. 1,171-176; Vax Em Pf ico. *ecclesiasticis* 102-132.169-187; MiciliEtS. *Normae generales I* C. P.289 34's U. Freimerger, *De obi iintione legum in foro conscientiae*; Wai π'iaERT, *Éludt de théologie morale sur l'obligation en conscience des lois civiles* (Tournai 1884) R. Sot itl.o, *La obligatoriedad de las loves civiles en concienda* (Sahnun-ca 1947).

449. Effectus formalis et proprius cuiusvis legis est aliqua obligatio, diversa tamen pro diversitate legum moralium, poenalium\ irritantium\

Summa rerum dicendarum. Materiam in duos articulos dividimus: 1) /u *pr mo* consideramus obligationem in genere, examinando cius *existiulium*, *titntcm'*, *qualitatem*, *ambitum* seu extensionem. 2) *In secundo* agimus in particulari de obligatione legum *poenalium*, *in itantium* et *inhabilitantiwn*, m froi *sumptione* fundatarum.

/1 R T I C U L U S I

De obligatione in genere

450. *Dupler potissimum obligatio venire potest in considerationem*: a) *Iu r i d i c a*, quae est necessitas moralis observandi legem ad vitandam culpam externam, seu coram societate, et amissionem l u nae aestimationis et praemii propositi etc.; b) *M o r a l i s*, quae est vinculum morale, moraliter nccessitans sub reatu alicuius culpae internae, seu conscientiae, et poenae actualiter vel radicaliter contrahendae si lex violetur, propterva quod intercedit “debitum rationale absolutum ex necessaria connexione mediorum cum fine necessario resultans”’.

Obligatio moralis igitur: a) *S u b i e c t i v f*, est necessitas moralis crealurae rationali imposita aliquid agendi vel omittendi in ordine ad ultimum finem; unde salva libertate physica, liberum arbitrium restringit quatenus media necessaria ad finem applicanda imponuntur; b) *O b i e c t i v e* est proprietas quorundam actuum, secundum quam necessario ponendi vel omittendi sunt ad ultimum finem Ex necessitate obiectiva finis oritur necessitas moralis subiectiva mediorum ad cum’.

1 Cf. Suarkz, *Dr Irffibtit* 1.3 c.2t n.l. Sunt tamen auctores recentiores qd adm Hunt *Irars mere formales*, in quibus sci. aliquae notae essentiales ler’ desunt; neque en m omnes man festat ones legislatorum vel m ipso Codice ium canon r «tum v r e oribnat ones lcc iles Cf I,avza, 1.262.

* BoUQUit.tn. *Th. m. fundant.* 5-l Cf. A. Faroes, *Liberté el devoir* Mivkk, 1.222-227.

• Obligatio» ni «ubicct vom nemo negat qui conscientiam non habeat totaliter depravatam, licet falsae explicationes a pluribus proponantur; obligationem autem obiectivam multi mutcnalistac et nonnulli positivistac ignorare volunt

Ad rem Merkelbach: “obligatio ex duplici necessitate oritur: ex absoluta necessitate actus per respectum ad finem ultimum, et ex absoluta necessitate huius finis. Et sic manifestatur quomodo non noceat libertati: Voluntatem ligat quatenus intellectus finem proponit et media, intactam reliquens potentiam physicam agendi vel non agendi” *

451. I. Fundamentum istius obligationis: a) *O n t o i o g i - C V M* reponendum est. iuxta omnes orthodoxe sentientes, in lege aeterna, ut facile eruitur ex his quae supra diximus de fundamento moralitatis; l>) *s u b i e c t i v u m*, autem, seu proximus fons unde obligatio moralis a nobis cognoscitur: pro aliis habetur sine explicita cognitione Dei, sive "ex ratione obiectiva, sci. ex cognitione nostrae naturae”’6, sive "ex necessaria connexionione cum fine quem non possumus non velle”’0, sive ex principio per se et naturaliter noto bonum esse faciendum malum autem vitandum 7; pro aliis autem conscientia perfectae obligationis nequit sufficienter haberi ante explicitant Dei supremi legislatoris cognitionem 8,

Dicendum videtur cum Lanza, notionem obligationis perfectae et praesertim existentiam perfectae seu absolutae obligationis habet) non posse sine praevia notitia, saltem confusa, de existentia Supremae Causae. Nam principium “iuxta quod nemo potest seipsum obligare verum est, non solum in ordine ontologico, sed etiam in ordino cognitionis; quin inmo ideo verum est in ordine ontologico, quoad obligationem *formalem* quia verum est in ordine logico. *Ad* cuius intelligcntiam attente considera obligationem formalem haberi cum quis obligationis conscius est. Iam vero obligationis conscientia necessario continet conscientiam dependentiae. Quare ubi agitur de obligatione absoluta, conscientia pariter absolutae dependentiae requiritur, dependentiae sci. a Suprema Causa”’. Ad eandem conclusionem ducit consideratio ordinationis ad finem quae in ratione l. ni et mali continetur; ut enim actio aliqua sit absolute necessaria, (inis ipse necessarius exhiberi debet, et talis non est nisi Deus.

1 I.2J3. Circa aspectum psychologicum obligationis cf. Ra uh, *Le sentiment it robliffalion morale* RevMrt iph 10 (1902) 653-666.

1 Vvquk/. *In* 12 <1.150 a 3 n 33. Cf. L VgRrECKM, *Conscience morale et M hamatos chcs Gabriel i'acques*. Catiirein, *Ethica* π.2N7.

4 Cr.RhiL, *Institutiones philosophiae litoralis* d.3 c.3. Cf. I.ntu, *Philosophia mirai4 ft socialis* n.315.

1 Sic Cayetano. Garmicou I.acranc.e, Descogs. Boyer apud Lanta. I 212. 1 HiLtUT, *De Deo Uno et Trino* th. 3; Nivard, *Ethica* n.1!3ss (Parie 1928).

• Lanta, 1.213,2, ubi notat ideo designari Supremam Causam et non Suprtomm Legislatorem quia possit cognosci absoluta neces* tas cuiusdam ordinationis in signo antecedenti ad voluntatem obligantem Supremi Legislatoris non iutem fine notitia Supremae Causae a qua nostrum esse noMracque operationes «hpiulcent Sed fortaste dist nguendum est inter necessitatem ordinationis quae pncrcqnirit notitiam Supremae Causae, et obligationem perfectam, quae pariter pricrcottirit cognitionem Legislatoris Supremi.

452. II. Existentia obligationis moralis. *Promulgatu lege oritur in conscientia subditi obligatio aliquo modo urgens in conscientia sive ad culpam sive ad poenam.* Explicatur:

Aliquo modo urgens in conscientia, sci. non semper praecise causaris immediate et vi ipsius necessitatem obediendi legi sub peccato, sed saltem mediate et radicaliter praestans titulum, iuridicum ex quo obligatio conscientiae imponi ei urgeri possit propter transgressionem legis; quod vero aliqua huiusmodi obligatio oriatur ex lege doctrina est communis¹⁰ quae manifeste constat ex fontibus dogmaticis et argumentis rationis. Probatur:

A. *Circa leges ecclesiasticas*: Magisterium authenticum inter plurima alia documenta haec habet: D 864: Si quis dixerit baptizatos liberos esse ab omnibus S. Ecclesiae praeceptis... ita ut ea observare non teneatur... A. S. II C. 2222 permittit superiori legitimo ut, propter transgressionem cuiusvis legis cum scandalo vel speciali gravitate, possit imponere sanctionem canonicam, quae semper praesupponit culpam moralem (cf. c.2195. 2215) eamque gravem (cf. c.2218 § 2; 2242 § 1 etc.); secus poena nequit imponi sine praevia comminatione, sed etiam in hoc casu supponitur legem obligare in conscientia.

S. Scriptura apud Mt 16,19: “Quodcumque ligaveris super terram erit ligatum et in caelis.” Lude si Petrus eiusque successores obligare volunt fideles ad aliquid faciendum vel omittendum, coram Deo habebuntur in conscientia obligati. Cf. etiam infra, argumentum ex Rom 13,1-7.

B. *Circa leges civiles* ex Magisterio ecclesiastico classica sunt testimonia Leonis XIII: “Voluit igitur Deus ut in societate civili essent, qui multitudini imperarent. Atque illud etiam magnopere valet, quod iis, quorum auctoritate respublica administratur, debent cives ita posse cogere ad parendum, ut his plane peccatum sit non parere”¹². “Verissimum officium est vereri auctoritatem iustisque legibus obedienter subesse... Potestas legitima a Deo est, et qui potestati resistit. Dei ordinationi resistit; quo modo multum obedientia adipisci-

¹⁰ Cf. 5^a. Th. 1-2 q.96 n.4; Salas, *De legibus* q.96 tr.14 disp.10 sk.5; Billvabt, *De leg.* d.4 a.3; Suabkk. *De legibus* l.1 c.14; 1.3 c.22; l.1 c.2 n.11. u Lutherus et Calvinus renovaverunt errorem Waldensium et Wiclefii¹¹. rum. a quo ipse Gerson non videtur fuisse immunis: nullam sci legem ttleMi-team qua talem in conscientia obligare. Unde intelligitur definitio trilentin¹² Cf. Bovquillon, *ThroL mor. fundam.* n.133 et nota 10.
n Encycl, *Diuturnum illud*: ASS 14 (1881) 6.

tur nobilitatis, cum justissimae altissimaeque auctoritati adhibeatur”³. S. C. de Prop. Fide in quadam Instructione tradidit: “Christianos teneri ad observantiam civilium legum etiamsi istae latae fuerint a principibus infidelibus... nullus est dubitandi locus, nullumque dubitandi locum relinquit Apostolus...¹⁴

S. Scriptura inter alios textus, classicum istum exhibet Rom 13,1-7: “Omnis anima potestatibus sublimioribus [i.e. auctoritate praeditis] subdita sit. Non est enim potestas nisi a Deo; quae autem [potestates] sunt, a Deo ordinatae sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit: qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem adquirunt... Ideo necessitate subditi estote, non solum propter iram sed etiam propter conscientiam... ministri enim Dei sunt.” Quem textum aliosque sive Iesuchristi sive apostolorum, RR. Pontifices, sicut SS. Patres, interpretantur de potestate obligandi in conscientia. Sic v.gr. Pius X in litteris ad Hierarchiam gallicam contra theorias falsas sillonismi. Similiter Benedictus XV: “Paulus non quovis modo, sed religiose, id est, ex conscientiae officio, obtemperandum iis esse edicit, qui pro potestate iubent, nisi quid iubeant divinis contrarium legibus. Ideo necessitate subditi estote... Congruit cum verbis Pauli quod ipse apostolorum Princeps docet: Subiecti igitur estote omni humanae creaturae propter Deum, sive regi... Ex quo idem gentium Apostolus cum qui homini legitime imperanti contumax obsistat, Deo obsistere ac sempiternas sibi parare poenas”¹⁵.

Traditio tam SS. Patrum quam theologorum manifeste obligationem in conscientia adesse testatur in observandis legibus civilibus iuste datis¹⁰.

Sic, S. Ambrosius: “Ideoque subditi estote... Recte dicit subjectos esse debere non solum propter iram... sed et propter futurum indicium, quod, si hic evaserint illic eos poena spectat, ubi accusante conscientia ipsa puniuntur... Principi enim suo qui vicem Dei agit, sicut Deo, subiciuntur”¹⁷. “Quicumque ergo leges imperatorum, quae contra veritatem Dei feruntur obtemperare non vult, acquirit grande praemium; quicumque

¹¹ Encycl. *Ubertas*: ASS 20 (1887) 600. C. etiam Pius XI: AAS 17 (1925) 601. ¹² (1733) 261; Pius XII: ibid.31 (1039) 413 etc.

¹³ M¹ 815.

¹⁴ Encycl. *Id beatissimi apostolorum*: AAS 6 (1914) 565.

¹⁵ Cf. R. Sotillo, *La oblatividad de las leyes en conciencia* 39-43.

¹⁶ In Rom. 15 ML 17,171 172.

autem legibus imperatorum, quae pro Hei veritate furuntur, obtemperare non vult, acquirit grande supplicium

Sic S. Thomas: "Leges positae humanitus vel sunt iuslae vel iniustae. Si quidem iustae sint, obligant in foro conscientiae a luge aeterna"¹⁸. Suarez: "Dicendum vero legem humanam civilem habere vim et efficaciam obligandi in conscientia. Haec est sententia communis catholicorum..."²⁰. Bellarmino: "Lex civilis non minus obligat in conscientia quam lex divina; etsi minus firma et stabilis haec quam illa"²¹.

Ratio humana multiplici via probat aliquam obligatorietatem in conscientia legum civilium.

a) Ex irso conceptu legis: lex est rationabile praeceptum datum a legitima potestate, necessarium vel conveniens ad bonum commune. Iftm vero tale praeceptum necessario implicat aliquam obligationem in conscientia. Nam ipsa lex naturalis iubet observare ea quae propter bonum commune legitime praecipiuntur, co magis quod ipsum bonum commune in societate humana per legem procuratum, est a Deo auctore societatis volitum; imo leges humanae haud immerito considerari possunt ut manifestationes ulteriores legis aeternae et naturalis, in quibus fundantur et a quibus exiguntur²².

b) Ex persuasione universali hominum, quae manifestatur in conscientia populorum omnium temporum et nationum, in testimoniis vel ipsius philosophiae paganae, in ipso nomine legis cx cuius etymologia non pauci argumentantur²³.

c) Ex necessitate normae practicae agendorum qua praeter legem naturalem indiget homo libertate fruens, ut in finem boni communis efficaciter dirigatur²⁴; quae nonna

¹⁸ *Epist.* 1S5: ML 33.795-796.

¹⁹ 5*. *Th.* 1-2 q.96 a.4.

Dc legibus I.J c.21.

²⁰ *Controversiae* 1.3 c.11.

Non tamen cohaeret cum sententia communi scholasticorum, nec facile conciliatur cum textibus magisterii et traditionis opinio nonnullorum tam veterum (Vazquez de Menchaca, Almain) quam recentiorum (Renard, non autem, ut censeo, Koch) qui existimant legislatorem humanum mere dare legem sine causalitate obligationis moralis, et obligationem lotam venire imtnebtic a D« posita lege humana tanquam condicione praevia. Doctrina traditionally et ven tenet legem humanam esse causam proximam obligationis; ultimam autem eslt legem naturalem. Talis obligatio s mpliciter tribuitur legi humanae. Cf. Sva**La Dc legibus* 13 c.21 nn 4.7 9; GOi-sf.chf.a. *Principia iuris politici* 248*249; Ro DRICO, *Tr. de leg.* 35.241-242. Pro sententia contraria G. Renard, *La Mone 4ft leges mero poenales* .Mélan Hauriou 625-708.

²¹ Cf. v.gr. S. Bonavf.natura, *In psahn.* 118. Scotus, *In IP Sent.* d.1S n. Argumentum ample evolvit, multiplicat.* testimoniis, R. Sotillo, *Lfl ; gator.cdad de las hyes cn concicnc a nn.1-41.* Cf. quoque GijEw hha, *Pn*ui^h i pol.t.* 238-239.

²⁴ Cf. Leo XIII, *Encycl. Libertas*: ASS 20 (1887) 595-600

practica habetur in lege moraliter necessitate, nam lex sine obligatione concipi non potest²⁵.

4S3. Und· conclude»: 1. Nihil refert quod vis obligandi in conscientia non contineatur in exigentia finis proprii societatis civilis, ut inde negetur vis moralis legibus civilibus; nam etiam ad efficaciter tuendam ordinationem socialem et promovendam comunem prosperitatem temporalem civium, requiritur vis legum obligatoria in conscientia, cum obligatio fori mere externi iuridici facile eludatur, idcoque efficacia normae pure iuridicae saepe frustretur, ut constat in multis legibus quae sunt vel considerantur poenales. Ceterum quaeritur hoc loco quid sit in iure, et argumenta probant vim legum obligatoriam in conscientia, licet finis carum aliquando obtineri fortasse possit cum obligatione mere nnidica.

2. Pariter nihil per se obstat ad vim legum moralem, quod legislator sit atheus et ordinem moralem non attendat; si enim intendit imperare subditos cosque obligare ad praeceptum legis exequendum, obligatio moralis, ipsa vi imperii naturaliter exurgit, etiamsi non intendatur expresse obligatio in conscientia*.

3. Cum legislator intendit uti sua potestate legislative, quod praesumendum est semper ac legem condit, censetur imponere obligationem moralem in praevalenti voluntate implicita quam habet veram legem, et non mere formalem, sine clementis essentialibus, terendi; nec refert quod explicate non agnoscat obligationes morales, vel non cogitet nec curet de obligationibus in conscientia, nisi forte declaret contrarium saltem mplicite.

454. III. Quantitas seu gravitas obligationis impositae a lege dependet a duobus: intrinsece, a gravitate materiae, et extrinsece, a voluntate legislatoris; unde ut lex obliget in casu concreto sub gravi, requiritur utrumque: et *materia* gratis, mensuranda cx conducentia eiusdem ad finem intentum et cx momento istius finis relate ad bonum commune, atque *intentio* legislatoris saltum virtualis obligandi sub gravi. Hinc statuimus sequentia principia:

* "Addendum vero est intentionem ferendi legem et obligandi per illam eae unam et eandem; vel unam includere aliam, saltem implicate, idcoque quamlibet sufficere ad constituendam legem" (Suarez, *Dc legibus* 1.20 c 20 n.5).

A Cf Bouquillon, *Thcol. mor. fundant.* 223. Exaggerate opinatur Sylvius, *In* 1-2 q.96 a.4 quaer, 1 ad 3: "Si legislator expresse significat se non intendere obligare ad culpam, eius ordinatio non esset vera lex, sed mera directio seu railia"; sed recte in hac opinione insinuat, nullam expressam intentionem re- (tiri per se in legislatore ut obliget in conscientia.

Cf Suarûz, *Dc legibus* 1.5 c.3 n.6. Non est demonstrandum obligationem legis nullatenus pendere a religioſ tate vel sanctitate legislatoris (cf. D 595.656), neque a conceptu adaequato circa obligationem moralem (cf. Pkinador» *Th. mor.*

n Sufficit intentio implicita non obligandi moraliter. ut deobligatio admittatur; et tabs intentio implicate adesse potest quando legislator *positive* praescindit ab obligationibus conscientiae. Hinc minus probatur ratiocinium U. I.oyez ad negandxn existentiam legum mere poenaliu in Pcr.MorCanLit 27 (1938) 213: . (1940) 23. Cf. n.467 nota 57.

455. A. **Quoad gravitatem materiae:** 1. *Lex quae versatur circa materiam undequaque levem non potest imponi nisi praecepto graviter obligante.* Explicatur:

Undequaque levis est materia, quando neque in se ipsa neque ratione finis vel adimictorum suorum apparet gravis momenti pro bono communi; potest autem evenire ut res in se parva ex significatione vel fine vel adiunctis acquirat magnum momentum, v. gr. mixtio aquae cum vino in missa (cf. 1) 945 956), manducatio pomi in paradiso, dubitatio in minima re a Deo revelata etc.

Gravitas materiae, ut iam indicatum est, diiudicatur praesertim: a) c.r. *propria eiusdem natura*, si enim agitur de re, actione vel omissione quae sua indole multum confert ad bonum commune, obligatio gravis merito censetur; β) *ex fine legis*, qui sit magni momenti, valde utilis vel moraliter necessarius ad bonum commune et multum simul dependens a lege data; γ) c.r. *mystico valore* vel significatione, ut accidit in quibusdam ritibus, quoad se ipsos parvi momenti, ut is modo dictus mixtionis aquae cum vino, ideoque bene accidere potest ut res in se levissima gravis evadat ut ordinata ad gravem finem.

Ratio: quia si materia ex se parum conducit ad bonum commune, non est consentaneum rationi ut urgeatur sub peccato mortali, sic enim potius cederet in damnum, imponendo nimium onus et causando sine ratione sufficienti occasionem facilem et frequenter admittendam graviter peccandi. Insuper potestas nequit excedere eius causam seu rationem extendi.

Unde concludes: 1. Tempora sacra, lex caelibatus et recitati» brevii clericorum sacrorum obligant sub gravi, quia harum legum observatio multum conducit ad Dei cultum et salutem pacnitendam, ad sanctitatem cleri et laudes officiales Deo tribuendas.

2. Observatio temporis pro diversis partibus brevii in die recitandis obligat sub levi, quia parum conducit ad finem magni momenti, qualis est honor divinus et sanctificatio cleri.

2. *Lex quae versatur circa materiam ex se vel ex adiunctis levem, a) praesumitur obligare sub gravi, b) potest tamen, secundum sententiam veriore et communio, obligare sub levi si talis sit intentio legislatoris.* Explicatur:

Sensus sufficienter patet: a) quaestio est de materia gravi *sensu latiore*, de re sci. quae forte in se ipsa non esset

magni momenti, est autem de facto, saltem propter circumstantias; β) agitur de aliqua *praesumptione*, ideoque potest accidere ut materia gravis in re obliget sub levi, sed tunc obligatio levis ostendenda erit ab asserente; γ) probatio quaerenda erit in *intentione* legislatoris, a cuius voluntate praecipienda pendet et existentia et volumen praecepti; δ) secundum sententiam *veriore*, propter motivum nunc indicatum et statim evolvendum; e) et *communio*, quia adversantur aliqui auctores antiquiores contra plerosque aequales et vix non omnes recentiores 2li. Probatur:

Ad a): Etenim, cum materia gravis sit capax obligationis gravis propter proportionem cum bono communi notabilem, nisi aliud constet, censendum erit legislatorem accommodare suam intentionem ad obiectum legis; eo autem magis quo res praecepta sit ad bonum commune non tantum utilis sed necessaria, quia in tali casu per se rationabile est imponere praeceptum grave, nisi timor inobservantiae et graviorum malorum suadeat mitiorem obligationem. Perspicuum est autem obligationem ex iure naturali gravem cui humanus legislator velit adiungere positivam obligationem, quantumvis levem, in fine finali semper manere gravem.

Ad b): Quia cum in lege positiva gravitas obligationis non sit ex ipsa gravitate et necessitate materiae, sicut in lege naturali, sed ex voluntate legislatoris tanquam ex causa proxima et immediata, in potestate absoluta legislatoris est dare legem obligantem sub levi, etiam cum debuisset de potestate ordinata obligare sub gravi 2e, sicut potuisset de potestate absoluta nullam dare legem 30. Imo, saepius rationabiliter aget

3 V.gr. Vazquez, *Iu* 12 q.158 c.4 n.32; Belarmino, *De manbrij Ecclesiae* 13 c.11 ad 7; Becanus, *Summa th. schol.* p.2 tr.3 c.6 q.3 n.13. Apud SvAnr>. De 13 c.27 n.4, citantur ut adversarii Dricdo et Sahnrron; apud Sylvium. In 1-2 q.96 a.4 quac 3 conc.3, Vitoria, D Soto, B. Medina. Aragon, Tanner, quibus ipse Sylvius adhaeret; apud Lacroix, 1,668, praeter Belarmino et Beuno, Arriaga, Reynaud. Bouquillon, qui haec refert (*Theol. mor. fundam.* n.135), intendit conciliare utramque sententiam, considerando necessitatem finis et hereditatem medii, ut proponat finem necessarium sub gravi esse imponendum, sicut it aegre admittendus a subditis. Sed confundere videtur Bouquillon quaestione diversas: quid deberet fieri ordinate a legislatore et quid de facto possit fieri inordinate. Sicut confusione dixeris laborare Vermeesch. 1,178. Recruter CIWSE.X. *Ep toute I. C.* 1,97 nota, accessit ad eos qui putant gradum obligationis pendere e momento finis et proportionem actuum imperatorum ad illum obtinendum.

31 Saepae aderit causa rationabilis ut materia gravis sub levi praecipiat, ite quia ut tantum utilis ad bonum commune, sive quia obligatio gravis maiora ouh adduceret.

32 Sic S Thomas, 2-2 q 108 a.2; Suarez, *De legibus* 13 c.27; Laymann, *De bpbw* c.14 n.2; Bonacina, *De legibus* disp.1 q.1 p.7 § 4 n 35; Goxkt, *Clypriu ikm* disp 5 a.3; Lessio, *De iustitia et iure* 1.2 c.41 n 74,3.º; Bii. l uar T, *De lege* d Ua.5; S. Alfossus, 1.1 n.143; Lacroix, 1.1,668; Salmariticeses, tr.11 c-2 nn_20-21 etc.

imponendo obligationem levem circa materiam gravem, si praevideat illam sufficere pro fine intento vel melius ipsi providere.

Rationes adversariorum non probantur, quod sci. quantitas obligationis, posita lege, pendent a iure naturali; quod legislatori non sinatur praescribere gravia sub levi, pariter ac non sinatur contrarium; quod aliter discrimen inter peccatum mortale et veniale esset repetendum ex libera superioris voluntate. Nam lex positiva non est mera condicio pro urgentia iuris naturalis sed vera causa efficiens obligationis (cf. n.452 nota 22), et legislator rationalis est in praescribendo quod praescribit etsi irrationabiliter non praescribat amplius, et voluntas recte dicitur causa proxima inductiva gravis et levis obligationis, licet non sit causa formalis discretiva utriusque"

456. B. *Quoad intentionem legislatoris*, ea diiudicanda est praesertim: n) Ex ipsis verbis legis, quae gravem obligationem significant propter *sollemnitatem formularum* adhibitarum, v.gr.: in virtute obedientiae praecipimus, sub indignatione Dei incurrenda mandamus etc., vel propter verba alia qualibet ratione *specialiter ponderativa* obligationis, ut: severe praescribimus, districte mandamus etc., imo, in lege ecclesiastica verba simpliciter praeceptiva aut prohibitoria *praesumuntur* obligationem inducere materiae gravitati congruentem; Ex magnitudine poenarum comminatarum, quae non possint rationabiliter applicari sine transgressione graviter culpabili; quod criterium in lege ecclesiastica certissimum est (cf. C.221S § 2) 32; in lege autem civili non semper, imo in aliquibus legibus, praesertim fiscalibus, in quibus gravitas poenae non habet proportionem ad transgressionem legis, potius obligationem mere poenalem demonstrat: c) Ex interpretatione doctorum et sensu communi bonorum subditorum (cf. c.29).

In dubio autem sive de gravitate materiae sive de intentione legislatoris, obligatio habenda est levis, quia sola onera certa urgenda sunt.

Unde concluditur: Verbum *decet* non strictam obligationem sed consilium, convenientiam, monitum exprimit in Codice canonico, verbi gratia c.753 § 1; 772.788 790 etc., dum verbum *oportet* plerumque verum praeceptum significat, v.gr. c.765.766.795.796,

457. IV. Qualitas seu species moralis obligationis impositae a lege determinatur a virtute cuius actus exigitur

Cf. Rodricus. *Tr. de legibus* 266.
M. "Bene n hilominus v. c. in Institutis religiosis, ad sodalium profectum et disciplinae splendorem leviores imponuntur sanctiones etiam pro levioribus et giosae disciplinae transgressionibus" (Rodrigus, *Tr. de legibus* 268).

ideoque desumitur ex obiecto formali actus de quo lex agit et praesertim virtutis a legislatore intentae in praescriptione actus, si tamen ad eam naturaliter conducat; sic obligatio audiendi missam pertinet ad religionem et obligatio omit-tendi lectionem libri haeretici ad fidem, neutra vero ad obedientiam, modo legislator intenderit missam ex religionis motive praecipere et librum propter securitatem fidei prohibere, non autem ullo modo ex virtute obedientiae obligare. Cf. n.389.

Ratio est quia, cum efficacia legis sit in imponendo actu ad aliquam virtutem spectante, propria eiusdem honestas in eo debet consistere quod obliget ex virtute quae regit ordinum in quo actus praecipitur. Nimirum, "qui legem vel praeceptum condit propter bonum commune, non urget particulare debitum ad se, sed ea vult efficaciter quae communi bono postulantur. Bonum autem commune... postulat actus... omnium virtutum... Itaque, ut efficax sit eius gubernatio, legislator actus istos facere potest necessarios secundum se; vel si iam erant debiti, eorum necessitatem novo titulo confirmare" "

Sed is qui legem servat alias simul virtutes potest exercere, nominatim iustitiam legalem si legi obtemperat propter bonum commune promovendum, et obedientiam si submittitur propter reverentiam erga superiorem. Ex adverso, qui legem violat, potest alia peccata committere praeter peccatum contra virtutem lege impositam, potissimum contra iustitiam legalem vel obedientiam si legem transgrediatur ex contemptu boni communis vel legislatoris aut legis. Imo, in omni legis violatione habetur materialis inobedientia. non autem formalis quia motivum praecepti est exigentia boni communis et non auctoritas praecipientis, nisi ipsa auctoritas legislatoris qua talis contemnatur; quodsi hoc accadat, contemptus legislatoris vel legis qua talis est ex toto suo genere gravis, utpote gravis rebellio contra auctoritatem 84.

458. V. *Ambitus obligationis* a lege inductae, ultra observantiam ipsius rei quam verba legis explicite significant,

" Vermeersch, 1,183; cf. Rodrigo, *Tr. de leg.* 252-259.

* Raro hoc eveniet, et generatim violatio legis procedet ex debilitate, passione; vel erit ex despectu sive rei praeceptae» sed in se, non ut praeceptae, live legislatoris, sed ut personae talis conditionis», non ut legislatoris. Et tunc ad id contemptus legis in sola executione, potestque esse levis. Cf. S. Thomas. 2-2 q.186 a.9 ad 3; Svetus, *hi* 2-2 q.96 a.4; E. Hostens: *CollatBrug* 20 (1920)

verbi gratia missae audiendae, vectigalis solvendi, extenditur ad ea praestanda quae mediate et implicite in lege continentur, sine quibus ipsa obligatio immediata legis esset illusoria, sci.:

a) Ad cognitionem legis mediis proportionalis et ordinariis procurandam; unde in c.4 D 38: Nulli sacerdoti liceat canones ignorare!

b) Ad media ordinaria interna et externa adhibenda, quae moraliter connexa sint cum materia praecepta et observationi legis necessaria existant, si impletio legis proxime instet; imo, etiam si impletio legis remotior sit, sed inedia nunc solum possunt procurari sine improporcionado incommodo pro momento obligationis implendae.

c) Ad removenda impedimenta proxima quae obligationis impletionem redderent impossibilem aut proximum violationis periculum inducerent, modo id fieri possit sine nimio incommodo et impedimenta sint natura sua connexa cum re praescripta, prout de mediis dictum est; secus enim potius ad legislatorem spectat eorum procuratio, ne subdito onerosior imponatur obligatio accessoria quam principalis.

d) Ad arcendas occasiones quae possent ipsum agentem aliumve inducere ad legem transgrediendam.

Ratio horum omnium in promptu est; nam qui tenetur ad finem tenetur etiam ad media rationabiliter adhibenda quae moraliter necessaria sint ad finem. Praeterea in quibusdam casibus, sci. si quis non removet proxima pericula vel quaerit occasiones proximas transgressionis, vult implicite ipsam transgressionem, et hac prava voluntate peccat contra legem.

Peccatum quod adest in negligendis his obligationibus est eiusdem *speciei moralis* atque ipsa transgressio³⁵, et quidem grave si habita est magna negligentia circa legem ut gravem apprehensam.

Unde concludens: 1. Peccat sacerdos curae animarum applicatus qui nunquam per annum consulit folium dioecesanum aliudve informationis medium, ut leges Ecclesiae sive generales sive particulares cognoscat; itemque fidelis qui ab investigandis diebus abstinentiae vel ieiunii abstrahit.

³⁵ Si alius induceretur ad transgressionem legis data opera, inductio est peccatum eiusdem speciei ac transgressio; si vero induceretur praeter intentionem per merum scandalum, res controversatur ut alibi dicitur.

2. Peccat graviter contra religionem sacerdos qui, iter arripens, non sumit breviarium quo officium divinum persolvere possit; peccat contra castitatem qui, tentatus ad luxuriam, negligit orationem sine qua difficile possit victor evadere.

3. Peccat contra religionem qui ludo vacat instante obligatione audiendi missam; contra iustitiam parochus qui non curat convalescentiam virium ut curam parochialem reassumere possit, non autem contra religionem propterea quod ex debilitate virium non valeat recitare breviarium.

4. Nullum peccatum committit qui feria VI iter arripit praeviens se die dominica non habiturum facultatem audiendi missam; neque is qui missam omittit quia distantiam non posset salvare nisi curru automobili. Nam in primo casu impedimentum ponitur remotum, et in utroque lex impleri non potest nisi medio extraordinario.

459. Scholism. Sanctio legis est *coactio poenalis quae lex firmatur et urgetur*; sancire enim idem est atque sanctum seu inviolabile reddere. Unde sanctio est legis et obligationis complementum. Apud *iuristas*, tamen, sanctio legis saepe significat ultimum actum legislatoris, quo per subscriptionem lex completur et ad promulgationem immediate disponitur.

Considerari potest: a) *Active*, ut decretum legislatoris statuens poenas contra violatores vel praemia pro observantibus legem; b) *Passive*, ut coactio poenalis seu inflictio poenae vel largitio praemii statuti ad legem firmandam.

Dupliciter influit sanctio ad legem firmandam et urgendam. a) *Antecedenter et in statu comminationis*, tanquam medium incitativum vel praeventivum ad vitandam violationem legis spe praemiorum vel potissimum timore poenarum; b) *Consequenter et in statu executionis*, tanquam medium repressivum vel emendativum, ad reincidentiam impediendam.

Fini sanctionis applicatae multiplex est: a) *Emendativus*, quatenus per poenas delinquens constringitur ad resipiscendum et redeundum ad observantiam fidelem legis; tales sunt v. gr. censurae in lege ecclesiastica; b) *Punitivus*, quatenus violatores legum coguntur invitati ad subeunda mala propter rebellionem quam voluntarii habuerunt erga legem; c) *Restaurativus* ordinis laesi, quatenus disturbatio propter transgressionem legis causata cum scandalo societatis, aliquo modo reparatur per sanctionem; d) *Praeventivus*, quatenus comminatione poenarum subditi ad observantiam legis efficacius moventur. De his plura in iure poenali. Cf. c.2241.2286.

De obligatione quarundam legum in specie

460. Quaelibet lex humana essentialiter imponit aliquam obligationem, dum saltem primario intendit ordinare activitatem subditorum ab bonum commune. Haec obligatio diversa est pro diversitate legis praeceptivae, prohibitivae, permissivae. Potest sine dubio obligare in conscientia, independenter a sanctitate legislatoris vel recto conceptu quem habeat de obligatione morali, vel intentione explicita eiusdem imponendae. Haec omnia facile ab omnibus admittuntur. Sed exurgunt quaestiones speciales. Et prima quidem, maxime vexata.

§ 1. De lege mere poenali

Summa rerum dicendarum. Post *notionem* legis poenalis, tria potissimum considerare oportet circa leges mere poenales: earum sci. *possibilitatem*, *existentiam*, *determinationem*. Quaestio circumscribitur ad leges mere poenales, nani mixtae nullam creant specialem difficultatem, et ample considerantur in libro V iuris canonici et in iure poenali civitatum.

461. I. Lex poenalis est ea quae praecipit vel prohibet aliquam actionem sub comminatione poenae. Dicitur:

Sub comminatione poenae, ita sci. ut in foro conscientiae non obliget necessario ad rem, sed saltem ad aliquam acceptationem poenae pro casu transgressionis determinatae, ut infra declarabitur.

Poenae est aliquod malum voluntati contrarium, quod propter culpam infligitur, vel “privatio alicuius boni ad delinquentis correctionem et delicti punitionem a legitima auctoritate inflictam” (c.2315).

462. Distinguitur: a) Pure poenalis³, quae nullam directam obligationem in conscientia inducit servandi praeceptum vel prohibitionem, sed observantiam legis iuridice urget, comminata contra delinquentes poena circa quam versatur proxime vel remote obligatio aliqua in conscientia.

b) Poenalis mixta, quae absolute praecipit vel prohibet

Sunt qui faciunt distinctionem inter leges pure et mere poenales, intell. grado pure poenales eas quae non obligarent in conscientia neque ad culpam neque ad poenam (cf. Ferreres, *Th. m.*, 1,205).

aliquam actionem in conscientia, et simul hypothetice statuit poenam contra transgressores; hypothetica autem haec obligatio ad poenam potest urgere in conscientia vel solum iuridice, iuxta voluntatem legislatoris³⁷.

463. II. Differt a lege pure morali, quae aliquid praescribit vel prohibet obligando immediate in conscientia, sed nulla addita sanctione poenali.

Unde concluditur: Violatio legis implicare potest culpam aut moralem aut iuridicam: a) *moralem*, seu existentem coram Deo, quae adnexam habet poenam expiatoriam et vindicatoriam; b) *iuridicam*, seu existentem coram societate tantum, cui adnecti potest privatio alicuius boni vel inflictio alicuius mali ex insta ratione violati ordinis iuridici citra peccatum*.

464. III. Possibilitas legis pure poenalis ab aliquibus, praesertim recentioribus, in dubium vocatur³⁸, quia de ratione legis sit directe obligare in conscientia, et quia poena supponat culpam, et quia intentio legislatoris versetur primario circa ordinationem activitatis subditorum ad bonum commune et solum secundario circa applicationem poenae. Sed plerumque

r Notat Medina, *In* 1-2 q.96 a.4 has leges in quantum praeceptivas vel prohibitivas referri ad subditos ut observentur; in quantum poenales, potius respicere indices, ut sci. hi applicent poenas transgressoribus.

Prius theoria, a Dre. Navarro (*Enchiridion confessoriorum* c.23 n.55) cum abi* sustentata, aiebat nullam legem humanam quae poenam imponat pravsum nisi obligatoriam sub culpa mortali nisi legislator id expresserit; salvis timeo illis legibus ecclesiasticis quae poenam imponent propter culpam gravem. v.gr. excommunicationem. Plerique hanc theoriam reprobabant, v.gr. SVA* in. *De legibus* 1.5 c.3 n.4.

» “Poena enim dupliciter potest considerari: uno modo secundum rationem iocuae; et secundum hoc poena non debetur nisi peccato... Alio modo potest considerari poena, in quantum est medicina non solum sanativa peccati praetent, sed etiam praeservativa a peccato futuro, vel etiam promotiva in aliquod bonum; et secundum hoc aliquis punitur sine culpa, non tamen sine causa” (S. Thomas, 2-2 q.108 a.4). Cf. R. I. 23 in VI: “Sine culpa, nisi subsit causa, est aliquis puniendus”. Cf. Van Hove, *De legibus* 149.

» Citantur ex antiquis potissimum: Fumo, *Summa Armilla*, v. Lex; Prifrio, *Summa summarum*, v. maledictoria; Saias, *Tr. de legibus* d.15 s.1 n.13-16; Bauimim, *De laicis* 1.3 c.11; Arriaga, *Cnraw theologicus*, IV, *De legibus* 416 *3; Sayrus, *Clavis regia* 1.3 c.9 n.14; Concisa, *Theologia Christiana*, 1.1 (L5 c.3 n.3.6; inter receptiores Inseman, *Lehrbuch der Moraltheologie* 1.169; Kocil, *Lehrbuch der Moraltheologie* p.74-75 (cf. TbQschr 82 (1900) 204-281; 84 (1902) 574-620); Renard, *La valeur de la loi* (Paris 1928) 188; *La théorie des lois purement pénales* (Paris 1929); Brisbois, *A propos des lois purement pénales* (NouvRevTh 65 (1938) 1072-1074; G. PaCE, *Le leggi mere penali*: Sales 10 (1938) 210-211; Peinador, 1,369-379. Cf. A. Morta, *SWtvr y las leyes meramente penales*: RevEspDC 5 (1950) 532-553. Ht auctores supponunt ad rationem legis pertinere obligationem moralem quae immediate terminetur ad rem praestandam, unde lex poenalis non possit dici vera lex. At vero tombs communiter pro vera lege habent quamlibet nonnam a competente lactontale ad bonum commune ipsi communitati impositam.

Urcl, *Theoria legis mere poenalis*: PcrMorCanLit 27 (1938) 203-216; 29 (1940) 23-33; F. Litt, *Les lois dites purement pénales*: RWEccL 30 (1938) 141-156.359-372; J. Azviazu, *Los precios abusivos* c.9,11 potius quam possibilitatem negant factum legum poenalium. Nec omnino dissentire ab eis videtur X Mom, *lc.*, 517.598 etc.

que, tum antiqui tum recentiores, admittunt, possibilitatem, et non pauci, praesertim ex recentioribus, ponderant earum convenientiam in iure civili⁴⁰; quamquam in explicando sensu talium legum non omnes convenient. Nimirum.

465. *Diversae theoriae* existunt circa intimam naturam legis mere poenalis, quarum praecipuae recensentur:

a) *Theoria obligationis moralis disiunctivae*: Secundum aliquos, praesertim antiquiores⁴¹, lex mere poenalis obligat disiunctive: vel ad rem praestandam vel ad poenam subeundam, ita ut legislator arbitrio subditorum relinquat electionem alterutrius.

Bene explicatur in ea obligatio in conscientia et quodammodo obligatio sub poena. *Sed incongruum et vix admissibile videtur* quod legislator relinquat liberae optioni subditi utrum malit praestare rem ordinatam ad bonum commune an subire poenam, quasi indifferens ut lex servetur vel non. Sane legislator recte praecipiens non potest esse indifferens circa alterutrum, sed principaliter debet intendere efficacem ordinationem activitatis subditorum ad bonum commune, proinde observantiam legis, et non nisi subsidiarie poenam luendam, tanquam stimulum ad urgendam irruptionem legis. Transgressio, igitur, legis non fit sine culpa iuridica, siquidem negligitur ordo legitime constitutus, quamvis non essentialis nec sub peccato imperatus⁴². Unde recentiores satis communiter istam theoriam reliquerunt.

β) *Theoria obligationis moralis condicionalis*: Secundum plures auctores, tam antiquos quam modernos, in lege poenali obligatio moralis non est in genere nisi ad poenam et condicionata⁴³. Nimirum, legislator intendit principa-

⁴⁰ Cf. Loiano-Grizzana, 1,129; Vermeersch, 1,175.3. Breviter sed complete doctrinam communiorum de lege mere poenali exponit A. Ianssen, *De lege ffure poenali* (Roma 1925). Adversus cum scripsit G. Face, *Le leggi mere ft-nali*: Sales 10¹1948) 168-198.

⁴¹ Sic v.gr. Tepe, *Inst. th. vwr.* 1,365.369; Passerini, *De hominum statihf.* t.1 q.186 a.9 n.45; Dr̃EDO, *De libertate Christiana* 1.3 c.3; Platel, *SynofN cursus theologici* p.2 n.457; Reuter, *Th. mor.* p.1 n.214; D*Ann:dale, 1,20*; Bouquillon, *Th. mor. fund.* n.144.234; Wern4z, *Ius decretalium* I (Prati 1913) P-134 nota 122; W-Vidal, 1,165 nota 152; Leimkuhl, 1,310; Ferreres, *TKmt.* 1,205-206.

⁴³ Iam primus fautor legis poenalis notabat: “In omni ergo statuto poenali intentio statuti non attendit ad poenam; hoc enim tyrannidis esset et crudelitatis sed attendit ad alicuius operis virtutis et legalis consuetudinis observantias, ad quam ut legis subiectos fortius astringat, ne per inobedientiam transgrediantur, poenam adiungit.” E. pe Gante, apud Mazon, *Las rēglas de las religion* (Roma 1940) p.249. Utique abuteretur sua potestate legislativa qui leges ferret ad procurandam sibi occasionem applicandi poenas contra transgressores (c. Roprigo, *Tr. de legibus* 232), Inquisitionem historicam de lege mere poenali usque ad saeculum XVI fecit A. Vanghkluwe in EphThl.ov 16 (1939) 3SM29.

⁴¹ Sic v.gr. Suarez, *De legibus* 1.5 C.3-4, qui admittebat etiam oblipt:om= disiunctivam (cf. A. Morta, *Sudree y las leyes penales*: RevEspDC > (1-50-522 nota 11); GOenEckea, *Principia iuris politici* II,246ss; PiscettaGo naro, 1,378-381; Fanfani. 1,164; Lanza, 1,217; l’uūmes, 1,209; λ** Hort.

liter et absolute impletionem legis, poenam autem decernit secundo et hypothetice; sed observantiam legis quatenus praeceptivae vel prohibitivae non urget nisi in foro externo sub obligatione non morali sed iuridica⁴⁴, sanctionem autem poenalem imponit pro casu transgressionis observandam in utroque foro morali et iuridico, sed in foro externo civili tantum post iudicis sententiam. Hanc applicationem poenae condicionatam alii⁴⁸ derivant ex ipsa lege poenali directe et immediate, quasi causatam ab ipsa lege efficienter, secundum propriam ipsius legis dispositionem; alii A eruunt directe ex superveniente praecepto superioris exigentis poenam, et solum fundamentaliter ex lege, in quantum eius violatio praebet fundamentum ad iustam poenam in foro conscientiae urgendam.

Bcnc explicatur in hac theoria indoles poenalis legis et obligatio in conscientia: *sed pluribus iticongruum videtur* quod lex obliget solum iuridice ad obiectum quod principaliter intendit, moraliter vero ad poenam secundo decretam⁴⁷. Si tamen obligatio ad poenam intelligatur subordinata ad actum, non ut culpae vindicta, sed ut stimulus ad urgendum actum et tanquam medium ad finem, et praesertim, ad mentem Suarez, non actuata nisi per superveniens mandatum Superioris, incongruitas videtur evanescere.

Alia difficultas interdum moveri solita quod poena statueretur tt applicaretur sine culpa, non videtur multum urgere; nam ista theoria praesupponit culpam iuridicam, in qua est iusta ratio ad applicationem poenae (cf. supra n.463 nota 38).

c) *Theoria obligationis mere iuridicae* proposita fuit non ita pridem a Vermeersch (1,172) ad hunc fere modum: Lex mere poenalis obligat absolute et principaliter ad obiectum praestandum, secundo et hypothetice ad poenam sub-

Dt legibus 150; Ledrus, *Le problème des lois purement pénales*: NouvRcvTh 59 (1932) 45-46; Æ Ianssen, *Les lois pénales*: NouvRevTh 50 (1923) 232-243. CL J. Montes, *Intcrpretación de la ley penal*: Ciudad de Dios (1926) 436-449; Id., *Efrctos obligatorios de la ley penal*: ibid (1926) 92-107.241-253; (1927) 3M7.

Saepe aderit indirecta obligatio in conscientia, non vi legis positivae, kd eius occasione vi legis naturalis, quia violata lege poenali laederetur ius tertii, vel daretur scandalum, vel perturbaretur ordo socialis etc. Cf. Claeys-Botvaeit: CollatGand 12 (1925) 80..

u Sic v.gr. Passer:ni, *De hominuni statibus* t.1 q.186 a.9 n.45; Azor, *iKjūt. mor.* 1.5 c.2.

M Sic potissimum Suar Hz in opere *Dc oblgationibus religiosorum* 1.1 c.2 h6J3, in quo complet et perficit suam theoriam de obligatione morali condolata π *Tr. de legibus* II c.14 n.4 et 1.3 c.22 n.9; c.25 n.1 firopositam. Sic ttum Caietanus. In 2-2 q.186 a.9; Saeas, *De legibus* q.96 tr.14 d.10 s.5; Coonn. *Th. mor.* 1.154; cf. etiam S. Alfonsus. *Dc legibus* nAAS.

A Observat Vermeersch: “parum congruam dixerimus voluntatem legislatoris qui parti principali legis, id est normae, negaret vim obligandi, et hanc propriam faceret partis secundariae, quae est sanctio exterior” (TA. *mor.* 1,171).

eundam, sed ad utrumque in foro dumtaxat iuridico coram humana societate, sine obligatione in conscientia coram Deo. unde lex mere poenalis neque ut praeceptiva, neque ut prohibitiva, neque ut punitiva gignit ullam obligationem moralem.

Eleganter vitatur in hac theoria incongruitas quam in praecedenti notabamus, *sed aliam difficultatem molestam habet*, quod si dicatur vera lex et tamen non urgeat in conscientia", neque praebendo fundamentum ad urgendam poenam, sed meram occasionem ut legislator possit ferre novum mandatum poenale mixtum"

Recente Rodrigo istam theoriam paululum castigavit, eius tamen influxu theoriam obligationis condicionatae simul perfecit in sensu a Suarez satis clare indicato. Nimirum, iuxta Rodrigo", lex poenalis obligat *principaliter et absolute sed mere iuridice ad actum, secundario et condicionaliter ad poenam luendam* propter culpam meram iuridicam admissam. Haec autem obligatio ad poenam vim habet potest aut in utroque foro et tunc lex est minus perfecte poenalis nec vitat difficultates supra indicatas, aut solum in foro externo, ita ut vi legis non detur obligatio immediata ad poenam nisi iuridica ut apud Vermeersch. Tamen culpa iuridica admissa fundat in legislatore ius exigendi in conscientia reparationem ordinis laesi; cui iuri actuato, correspondent in subdito obligatio moralis reparationis. Causa proxima huius iuris et correlativa obligationis non est novum mandatum superioris, ut apud Vermeersch, sed ipsa lex quae imponebat actum cum comminatione poenae, fere sicut iam insinuaverat Suarez".

Aliae theoriae magis secundariae sunt, vel ad tres praedictas accedunt⁴⁵

⁴⁵ Agnosce Vermeersch. hanc condicionem suae theoriae: "Nihil prohibet quin, ut non ad communem usum accommodemus, nomen legis nonnae conscientiae obliganti reservemus. Non est cur de nomine disputemus. Reverti tamen lex quae cenda est omnis norma qua legislator, utens sua potestate regendi societatem. i.e. sua jurisdictione, obligationem efficaciter suis subditis praescribere intendit. Tunc autem sine inducta, a legislatore, obligatione conscientiae, haberi potest" *Theoria*. 1.172.2.

⁴⁰ Lato isto mandato, intimante poenam in lege mere poenali determinatio, poena luenda erit in conscientia, sive quia lex naturalis prohibet resistere superiori poenam legitime repetenti, sive quia novum istud mandatum non fuit poenale sed moraliter obligabit. Circa hanc theoriam cf. R. Sotillo, *La obsecratoriedad de las leyes civiles en conciencia*: RevEspDC 1 (1946) 686.691. Sed cf. etiam Vax Oikarinen, *relatione inter ordinem iuridicum et merum*: EphThLov 11 (1943) 289-346.

De legibus 346-347.

⁵¹ *De obligationibus religiosorum* 1.1 c.6 n.13.

⁶² Praesertim memorandum est A. de Castro, *De potestate legis formalis* (Ambrosius 1658) qui substantialiter revocatur ad theoriam obligationis non condicionatae, sed habet plura peculiariter. Cf. S. Castillo, *La de Castin y el problema de las leyes penales* (Salamanca 1941); Rodrico, *Tr. de leg.* 30.3. U. Lopez, *La forma de la ley penal y las leyes civiles*: PerMorCiv 29 (1940) 23-33, dum conicit nullas hodie dari leges mere poenales, vult quoad multarum legum observantiam applicandum esse moderamen epikeiae prae nimietate hodiernarum legum civilium. Haud litissimiliter XIXCKI, *De teals sic dictae poenalis obligatione*: A'K 18 (> 'V.V.Ea, A Moria *Suaris y las leyes nieraincme penates*: RevEspDC 5 (1950) 517.

466. V. Legitimitas legis pure poenalis *admittenda videtur cum sententia inulto communiore*". Etenim:

a) *Possibilitas* satis clare patet, cum in lege poenali vera habeatur ordinatio rationis ad bonum commune auctoritative intimata et obligationis causativa, siquidem lata lege poenali immediate habetur obligatio iuridica excquendi rem praescriptam et fundamentum ad urgendam in conscientia satisfactionem poenae in lege determinatae contra transgressores; quodsi imperium legislatoris debet, secundum exigentias boni communis, esse causativum obligationis, obligationem semper causat et quidem aliquo modo, etsi remote, moralem; nec patet cur legislator qui, negligendo bonum commune potuisset nullam ferre legem nullamque imponere obligationem, non possit minorem hanc imponere vel magis remote moralem M.

b) *Convenientia* ipsa, nostris temporibus rationabilior apparet, cum neglectis a legislatore non raro rationibus moralibus, non ponderato adaequate bono communi secundum suam totalitatem et integritatem, multiplicatis immoderate legibus, disdemque intra breve tempus leviter derogatis et modificatis non sine materiali favore praestito funestae separationi ordinis iuridici a morali, necessario amittunt leges nativam sanctitatem non solum in conscientia subditorum sed etiam in mente legislatorum⁶⁵; unde condicionibus sic stantibus, non modo possibile sed etiam aequum in se et optandum pro subditis bonae conscientiae videtur, ut ferantur leges quae solummodo cogant poenaliter ad actus societati convenientes quidem, sed non ita necessarios qui non possint urgeri per legem poenalem et per applicationem mediorum vigilantiae et coercitionum, nimis utique multiplicatorum in moderna societate

⁶⁵ Cf. SUAJHJ, *De legibus* 1.5 c.4 n.3.6; A. Iaxsek, *De lege mere poenali* (Horn 1925).

⁶⁶ Aliis verbis, lex poenalis nullam offert repugnantiam: a) *neque ex parte wdifonis*, quia applicatur ad imponendam veram obligationem intuitu boni etsi indoles obligationis non habet totam vim ad urgendum quam debet habere; b) *neque ex parte finis obtinendi*, nam huic aliquando sufficere potest providetur per legem poenalem, quia ens rationale subiaceat in agendo legibus non solum moralibus sed etiam psychologicis; aliquando autem, etsi effectus posset provideri in abstracto per legem moralem, inconsideratio subditorum efficit ut, ad maiora mala vitanda, lex ferenda sit poenalis; 7) *neque ex Mt effectus*, quia obligatio vera adest, et quidem reductive in conscientia, ut ut mediante isto ligamine et lege psychologica subditi sufficienter induci possint ad legem implendam.

⁶⁷ Apprime ad rem L. Sturzo, *Leyes internas de la sociedad* (Buenos Aires 1946) p.214: "Gubernium habet ius ut obediunt et obligationem ferendi leges. Vicissim cives habent obligationem obediendi et ius ut bene gubernentur".

⁶⁸ Cf. Suarez, *De legibus* 1.3 c.22; I.N. GvexEchea, *Principia iuris politici* 37.

467. VI. Existentia legum poenaliū satis communi sententia, non reprobante Ecclesia, admittitur a moralistis,¹ distinguendo inter leges ecclesiasticas et civiles.

A. *In iure ecclesiastico* a) Leges omnes, tam communes quam particulares, intendentes determinatum usum humanae libertatis censentur morales⁶⁸; vel, si adnexam habeant aliquam poenam, sunt mixtae quae praesupponunt culpam moralem et quidem gravem (cf. c.2215.2218 § 2; 2195).

Probatur ex sententia fere unanimi moralistarum, fundata in Magisterio et Traditione (cf. D 641 864), itemque ex interpretatione et usu populi Christiani, et quia media moralia melius congruunt naturae Ecclesiae ac fini speciali legum ecclesiasticarum, et quia leges Institutorum religiosorum explicite solent declarare quandonam obligatio restringatur ad poenam, eo quod sine tali declaratione perspicua sit obligatio ad culpam, et quia applicatio potestatis coercitivae physicae in hodierna civitatum condicione difficilis redderetur Ecclesiae in urgendis legibus pure poenalibus.

b) Constitutionem et regulam plurium Institutorum religiosorum antiquiorum et omnium recentiorum sunt mere poenales, ita ut earum transgressio ex se non inferat nisi obligationem mere iuridicam ad obiectum regulae, et moralem condicionatam simul cum iuridica ad poenam supposita violatione regulae. Quae tamen obligatio moralis ad poenam subeundam pro aliquibus habetur immediate ex ipsa regula discernente obiectum absolute et poenam hypothetice^{5B}, pro aliis

ST "Sunt enim theologi quamplurimi, iidem summi etiam nominis, qui diri civiles leges existimant, quarum transgressio poenam quidem adnexam tabet minime vero etiam theologiam culpam, quasque propterea pure poenales appellant... quae cum ita sint, mens S. Congregationis non est illas theologorum de lege mere poenali controversias definire." CPF 815.

Etiam admissa earum possibilitate, negant existentiam de facto paucissimorum auctores, quos supra n.464 nota 39 retulimus. Ex eis Lopez multum insistit e necessitate manifestationis expressae, ex qua legislator declaret se nolle obligare in conscientia immediate ad rem lege praescriptam. Idque, asserit, in tota traditione theologorum semper admissum est. Sit profecto. Sed talis manifestatio expressa potest esse necessario implicita in tali modo agendi legis hominibus qui rationabiliter non explicetur nisi admissa eius voluntate ferendi leges poenales. Nec verum est fortasse necessitatem expressae manifestationis adeo i theologis exposci.

M Rubricae extra missam a pluribus habentur ut directivae, dum plenitudo censent, et contra, cum S. Alfonso (l.6 n.399) easdem intra missam obligare sub peccato, propter verba Bullae *Quo primum* Pii V (5,¶71,1570); sunt unum aliqui qui iudicant quasdam rubricas levioris momenti etiam intra missam non obligare sub peccato, excluso contemptu, v.gr. circulus completus peragendi in *Oratione fratres*. Celeber et rarum exemplum legis mere poenalis in Ecclesia habetur in Concilio Toletano a.1335; apud Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et emendata collectio*, 26,411.

Sic v.gr. Passerini, *De hominum statibus* t.1 q.186 a.9 n.45; Biunni, *De legibus* diss.4 a.4.

rectius non oritur ex regula nisi remote, quatenus eius violatio fundat titulum superioris ad applicandam poenam transgressori per novum praeceptum quod possit urgeri in conscientia¹⁰.

Quia secundum hanc ultimam explicationem, quae verior videtur, non obligant immediate ad culpam, aliqui auctores negant talibus regulis indolem strictae legis, directe nimirum obligantis iuxta eos essentialiter in conscientia sive ad ipsum obiectum⁶¹ sive saltem ad poenam⁷², cum neutrum in his obtineat. In explicatione autem data a Caietano et Suarez indoles legis sufficienter salvaretur ex parte obligationis inducendae, nam Regulae dant fundamentum obligationis imponendae in conscientia, quae sine regula nequiret imponi⁷³.

468. B. *In iure civili*, distinguendum: a) In quaestione juris: omnes quidem auctores admittunt legislatorem vel imperium et atheum posse ferre leges obligantes in conscientia, etiamsi formaliter et explicite non cogitet de tali obligatione, et principaliter leges sic obligantes ferre, dummodo saltem implicite non intendat circumscribere effectum formalem legis ad solam obligationem poenalem.

Haec doctrina communis fundatur tum in necessitate talis facultatis apud legislatorem ut efficaciter consulat bono communi, tum in Magisterio ecclesiastico, tum in S. Scriptura quae praecipit obedientiam principibus saecularibus non propter iram sed propter conscientiam (Rom 13,5; 1 Ptr 2,13) cum hi potestatem habeant a Deo (Rom 13,1.4.6), unde fit

⁴¹ Sic Caietanus, *In* 2-2 q.186 a.9; Tonneau, *L'obligation ad poenam des Ccrutitions dominicanis*: RevScPhTh 24 (1935) 107-115, examen limitando ad hoc punctum.

^ü Sic v.gr. Aragon, *De iustitia et iure* q.63 a.3; B. Medina, *In* 1-2 q.96 l.4; Cozzina, *Th. Christiana, De iure nat. et gent.* l.1 diss.S c.3 n.3.6, alique apud Mazón, o. c. p.269-271.

ⁿ Sic v.gr. J. Salas, *De legibus* q.96 tr.14 disp.10 sect.S; Vdzquez, Bona-
rôa, Mastrius, Sanchez, Laymann, S. Alfonsus, etc., citati a Mazon a. c. 1271-273.

^o Tamen in expositione ulteriori magis completa putat Mazon regulas non esse stricte dictas leges, cum et ipsa iusta punitio a Superioribus applicata ordinarie non magis obligaret quam ipsa regula. Itaque iuxta cum: a) Regulae omnia sunt leges strictae nec mera consilia libera, sed normae seu leges lato sensu intelliguntur; b) in ordine morali inducunt obligationem in conscientia sub imperfectione morali positiva coram Deo et religione, ad rem absolute et principaliter, hanc poenam condicionale et secundario; in ordine autem iuridico-sociali, obligatio communis iuridici ad culpam absolute et ad poenam hypothetice; c) reitas imperfecta positiva in violatione regulae ut praeceptivae, prohibitivae, punitivae, importat coram Deo iuramentum denegationem uberiorum gratiarum indebitarum quae oberrantibus darentur; reitas vero culpa iuridica importat coram Superiore punitionem non magis obligantem generatim quam ipsa regula, nisi ex hoc fonte applicetur et urgeatur fortior obligatio.

ut Deo resistat is qui legislatori humano resistit (Rom 13,2) ",

b) In quaestione facti, sententiae sunt satis diversae:

a) *Illictores antiquiores flcrique* et aliqui recentiores existimant legislatorem, dum vult agere ut legislator legitimus, semper intendere obligationem in conscientia, eandemque imponere nisi limitet vim praescriptionis ad effectus poenales⁶⁴. β) *Rx recentioribus plerique* censent multas leges in materia fiscali et oeconomico-sociali haberi posse ut poenales⁶⁵. γ) *Alit*, sita ipsarum multiplicitate et mutabilitate, quae faciunt eas minus necessarias ad bonum commune et minus aptas ad imponendum vinculum conscientiae, eoque magis quod non raro licet ipsarum legitimitatem in dubium revocare, sive propter neglectam iustitiam distributivam, sive propter nimiam Status interventionem in activitatibus quae sunt de competentia civium vel societatum inferiorum⁶⁶. γ) *Alit*, tandem, auctores censent, non sine aliqua verisimilitudine, fere omnes leges civiles hodiernas praesumendas esse poenales. cum, praeter rationes modo indicatas, legislatores hodierni potius cogitent de obligandis subditis mediis psychologicis et coactivis, non vero ligamine conscientiae, et ordinem iuridicum velint a morali separatum. Cui legislatorum menti cohaereat persuasio maioris partis subditorum. Sic exurgit quaestio ulterius agitata de criterio ad dignoscendas leges poenales

469. VII. Determinatio legum poenaliū difficilior evadit in iure civili, sed facilis est in iure ecclesiastico

A. In *iure ecclesiastico* expresse declaratur indoles poenalis Constitutionum plerorum Institutorum religiosorum recentiorum⁶⁷, et similis manifestatio exspectanda est per quoad reliquas omnes leges poenales Ecclesiae, nam eius fini spirituali per se magis congruit obligatio moralis legum. Tamen ubi probati auctores habeant quasdam normas ecclesiasticas ut non praeceptivas, eorum opinioni licet conformari

⁶⁴ Cf. A. Koen, *Zu der Lehre von den so*. Pönahjcsctscn: TheolPnkQuJrt-Scbr 82 (1900) 201-227, ubi strenue exponit necessarium effectum obligationis rationis pro qualibet lege.

⁶⁵ "Dicendum est ergo legem, quae in verbis suis et modo quo fertur" pñcriptum continet, etiamsi poenam ndiciat, obligare in conscientia, vel sub mortis vel sub veniali culpa, iuxta quantitatem materiae... nisi aliunde comtet et erpressa mente legislatoris?" Suarez, *De lenibus* 1.5 c.3 n.6. Cf. Mmuiui. 1.284; Lopez, *Theoria legis m< re* ("enatis; PvrMorCanLit 27 (1^38) 207-20

⁶⁶ Cf. G. Pace, *Le leggi mere petioli*: Sales 9 (1947) 467-470.

⁶⁷ Cf. I. Salsmans, *L'obligation en conscience des lois civiles*: NourKer-Tli 55 (1928) 139-143.

⁶⁸ Imo ab anno 1901, secundum *Normas a S. Congregatione* <pue U' dicebatur Episcoporum et Regularium, nova Instituta religiosa reguntur v' versim Constitutionibus quae, ut tales, non obligant sub peccato.

modum agendi secundum beneplacitum legislatoris ecclesiastici. Sic ergo licet considerare tanquam normas directivas rubricas missalis de his quae observanda sunt extra missam; imo, et quasdam intra missam observandas, si plures auctores habeant pro directivis.

B. In *iure civili*, praetermisso fallibili indicio ex verbis legis desumpto⁶⁹, sequentia praesertim criteria applicanda erunt: a) *Morales* habendae sunt: a) *Ratione materiae*: leges quarum obligatio limitari nequit absolute vel saltem rationabiliter a legislatore civili; tales sunt quae pro obiecto habent res intrinsece malas⁷⁰; quae ius naturale confirmant illudve determinant ex se non plane determinatum; quae apparent necessariae vel summe convenientes ad bonos mores promovendos, vitia reprimenda, pacem assecurandam, publicam necessitatem satisfaciendam, ita ut sine obligatione morali difficulter possit finis obtineri; quae conferunt tertiae personae ius strictum quod observandum urit sive ante sive post sententiam indicis secundum casus; β) *ratione finis* a legislatore intenti, illae quarum obiectum obtineri nequit nisi subditi etiam timore culpae ad earum observationem adigantur; tales sunt quae immediate conferunt ad bonum commune ordinemque sociale, quae versantur in definiendis condicionibus contractuum, in ordinandis praecipuis officialium publicorum obligationibus, in acceptandis sententiis judicialibus in re controversa, in determinandis actuum sollemniis in quantum per haec consulatur ipsi validitati actus in conscientia procurandae; similiter leges quae ad iura civium ad invicem definienda vel determinanda aliquid specificant praeter vel ultra ius naturale, v.gr.tribuendo filiis portionem legitimam de bonis paternis, determinando vel transferendo proprietatem thesauri, rei inventae, praescriptae etc.: item leges quarum observationi non sufficientur providetur per media pure coactiva, praesertim si magni conferunt ad securitatem sociale vel bonum publicum. Ex his plura certam obligationem naturalem implicant certamque necessitatem moralem urgent, et ideo in conscientia ad rem faciendam existit obligatio.

6) PoEXVLES autem haud immerito existimari possunt,

⁶⁹ Cf. A. Iansses*, *De lege mere poenal*: lusPont S (1925) 23.

⁷⁰ Quae potest utrumque les civilis quae versatur circa obligationes conscientiae altiore lege impositas possit ex se sola partialem obligationem non imponere nisi poenalem. Hoc quidem affirmari posse videtur; sed obligatio totalia *cnper ent m conscientia et obligatio poenalis ex lege civili incongruus omnino ipparet. ideoque vix admittenda.

praeter alias ex ipsa declaratione explicita vel implicita legislatoris ut tales propositas: a) *Ratione materiae*, leges quae respiciunt ordinem externum societatis, v. gr. determinata velocitas curruum in viis publicis, vel determinata pars viae occupanda a transeuntibus secundum diversam directionem; β) *ratione finis*, omnes illae quarum obiectum sufficienter obtineri potest ex timore poenae infligendae, cum obligatio gravior ea quam bonum commune exigit asserenda non sit; unde poenales haberi possunt leges de caesione lignorum vel pastione animalium in silvis vel pascuis municipii; leges quae venationem et piscationem certis temporibus prohibent, nisi iuri tertiae personae vel forte ipsi utilitati communi praeiudicetur, verbi gratia venando in loco alicui per contractum reservato vel tempore prolis procreandae; leges quae importationem vel exportationem quarundam mercium vetant, nisi forte omnino necessariae sint pro bono publico in adiunctis extraordinariis, verbi gratia tempore belli; leges de vectigalibus pro mercibus introducendis, imo et de tributis solvendis, saltem si agitur de tributis quae dicuntur indirecta, quae primario et immediate attingunt bona ipsa et solvenda praescribuntur occasione iurium transmittendorum, mercium fabricatarum, culturae quorundam productorum specialium, ut tabaci etc. γ) *ratione sanctionis additae*, gravitas poenae, nisi confirmare videatur momentum legis datae, cui urgendo et obtinendo sit proportionata⁷¹, facile haberi potest ut iudicium legis mere poenalis, praesertim in legibus fiscalibus⁷² in quibus magnitudo poenae pecuniariae sufficiens videtur in adiunctis normalibus⁷³ ad implendas leges vel compensandam praestationem non solutam; δ) *ratione aestimationis communis*, seu interpretationis usualis subditorum, poenales indicantur illae leges quas plerique etiam timorati ut tales considerant; non enim esset aequum ut pauci eas fideliter observarent in conscientia cum nimio incommodo et sine efficaci utilitate pro bo-

n Unde minus probandi videntur illi auctores qui, ut Lehmkuij, 1,312; Aertnvs-Damen, 1,160, Merkeldach, 1,287. gravitatem poenae generaliter habent ut iudicium legis mere poenalis. Cf. Ianssex, *De lege mere Penali*: Ius Pont 5 (1925) 31-32; Wouters, 1,163; Rodrigo, *Tr. de leg.* 249.

n Non potest admitti omnes leges fiscales principaliter esse poenales; tamen enim commune exigit tum ut Status imponat subsidia pro bono communi necessaria a civibus praestanda secundum iustitiam distributivam, tum ut αὐτὸ ea fideliter solvant, ne propter aliorum infidelitatem alii nimis graventur.

n At vel ipsae leges latae ad mala mere oeconomica vitanda, v.gr. restringendo exportationem monetae aureae vel *divisarum* quas dicunt sub gravi poenarum comminatione, potius habendae sunt ut obligantes in conscientia iuxta declarationes officialis publici vel peritorum carum observatio multum interest ad oeconomiam nationalem. Cf. P. Harmxenie, *Ordonnances huwinti et obligation de conscience*: RevNeoscolPh 32 (1930) 276*320.

no communi, praesertim ubi legislatores easdem immoderate multiplicarent et reformarent; imo legislator non modo censendus est velle se huic opinioni conformare, ut prudenter agat, verum etiam non potest non se conformare si velit iustitiam distributivam observare, nisi indubie significet verbis et factis determinatas leges contra communem persuassionem habendas esse ut morales tempore futuro^{T4}.

In Hispania, proh dolor, persuassio communis nimis facile et nimis generaliter putat leges civiles esse poenales, et huic persuassioni attendere debent in re confessarii et moderatores conscientiae, quamquam aliunde eniti debent ut talis conscientiae moralis crisis corrigatur et salvetur, coopérante ipso legislatore civili per leges moderate et mature latas pro vera utilitate et necessitate boni communis ^{T5}.

470. **Unde concludes:** “Censentur communiter mere poenales: kges quae ad merum ordinem externum communitatis et publicam civilitatem referuntur, nisi simul directe attingant bonos mores, ut attingit v. c. lex de blasphemia coercenda; item leges de caesione lignorum aut de pastione animalium in sylvis et pascuis communibus, aut de venatione vel piscatione certis locis aut temporibus vetita, seclusa laesione iuris tertiae personae; leges coarctantes introductionem vel extractionem quarundam mercium, nisi in extraordinariis adiunctis, v. c. tempore belli, boni publici necessitas strictiorem obligationem postulet; leges restringentes fabricationem aut culturam certarum rerum, v. c. tabaci, etc.; leges vetantes aleas et ludos, nisi agatur de expositione magnae pecuniae summae in aleatoriis”^{7*}

§ 2. *De legibus irritantibus et inhabilitantibus*

Summa rerum dicendarum. In hac sectione, traditis *notionibus* et *divisionibus*, considerantur potissimum *existentia*, *determinatio*, *effectus legum* irritantium et inhabilitantium.

471. I. Lex irritans est *quae denegat actui efficaciam quam hic, solo iure naturae considerato, haberet*. Dicitur:

Denegat actui, sci. lex irritans afficit immediate actum ipsum, non personam; eumque alias *directe*, quando lex ipsa declarat eum invalidum, v.gr. lex ecclesiastica contractum simoniacum (c.729), alias *indirecte*, quando nullitas statuitur in lege quia deficiat aliqua formalitas ad valorem requisita, sive intrinsece quasi forma actum partialiter constituens, v.gr.

* Cf. R. Sotillo, *La obliigatoriedad de las leyes civiles en conciencia*: RnEvDC 2 (1947) 767-770, 773-779.

F. Recatillo, *Precio legal*: SalTcr 27 (1939) 459-460.
” Rodsico, *Tr. de legibus* 250.

forma sollemnis matrimonii (cf. c.1094), sive extrinsece quasi complementum integritatis pro actu v.gr. licencia superioris legitimi ad alienationem bonorum ecclesiasticorum (cf. c.1530 § 1,3.º).

Lex inhabilitans est *quae aufert a persona capacitatem iuridicam quam, solo iure naturae considerato, haberet ad ponendum actum determinatum*. Dicitur:

Aufert a persona, sci. lex inhabilitans allicit immediate personam ipsam, non actus eius; eamque alias *absolute* seu universaliter, v.gr. lex statuens impedimentum omnibus baptizatis ad contrahendum matrimonium cum infidelibus, alias *relative* seu pro determinatis personis, v.gr. laicis respectu jurisdictionis ecclesiasticae Suscipiendae, clericis in sacris respectu matrimonii contrahendi, professis sollemnibus respectu proprietatis habendae etc.

472. II. Differt lex irritans vel inhabilitans a lege:

a) **Declarante**, nullitatem statutam iure divino, naturali vel positivo, v.gr. c.1068 de impedimento impotentiae ad matrimonium:

b) **Concedente restitutionem in integrum** 77 ab actu valido sed rescindibili cui ex lege cohibetur efficacia saltem ad tempus, sic v.gr. in negotiis iuridicis minorennium sine consensu maiorum initis praevидetur tale remedium, sive in iure canonico (cf. c.1687) sive in iure civili (cf. CH.1263.1301).

c) **Denegante actionem** in foro externo, quae nihil pronuntiat directe circa valorem actus sed cum, forte validum, iuridice non tuetur, v.gr. ius canonicum quoad urgendam celebrationem matrimonii propter sponsalia inita (cf. c.1017 § 3).

473. III. Distinguitur irritatio et inhabilitatio: i. **tione efficaciae**: a) **Naturalis** seu moralis, qua actus destituitur valore quem ex iure naturali haberet, ideoque obligat in foro conscientiae quando valori actus providendum est, etiam ante iudicis sententiam; b) **Civilis** seu iuridica, qua actus destituitur valore positivo quem ex iure positivo in foro externo habet, non autem valore naturali ex iure naturae derivato; c) **Irritans-prohibens**, quae actum irritum simul sub culpa vetat, v.gr. impedimenta matrimonii in iure ecclesiasti-

n Restitutio in integrum conceditur praesertim minoribus ad laesionem iuris reparandam (cf. c.1687-1689) m actibus validis sed rescindibilibus.

co; t) **Irritans-non prohibens**, quae actum irritum sub culpa non vetat, v.gr. testamentum informe in iure civili.

2. **Ratione modi** quo valor actus vel capacitas personae attingitur: a) **Latae sententiae**, in qua effectus producitur ab ipsa lege, ita ut actus contrarius omni vi destituatur tam in foro externo quam interno ex sola lege ante quamlibet iudicis sententiam, propterea quod ab initio desunt conditiones essentielles et omnino requisitae; sic v.gr. impedimenta dirimentia matrimonium in iure canonico, et quidam actus qui in iure civili dicuntur ipso facto nulli vel inexistentes; b) **Ferendae sententiae declaratoriae**, in qua effectus producitur quidem ab ipsa lege, ita tamen ut ad plenum effectum requiratur declaratio irritationis a iudice; ea autem data effectus retrotrahitur ad momentum quo actus positus fuit; huiusmodi sunt plures actus qui in iure praesertim civili dicuntur simpliciter nulli, i.e. annullabiles; c) **Ferendae sententiae CONDEMNATORIAE**, in qua actus non irritatur ipsa lege, sed irritari iubetur per sententiam iudicis annullatoriam quae non retrotrahitur; ita fieri debet ad petitionem partis in actibus secundum legem rescindibilibus propter metum, dolum etcetera (cf. c.103 § 2; 104 etc.).

3. **Ratione molivi** lex dicitur a) **Pure irritans vel inhabilitans**, quando consulitur soli bono communi immediate vel mediate; b) **Poenalis**, quando habet rationem poenae.

474. IV. **Existentia** legum irritantium probatur: a) **A priori** ex necessitate earum pro bono communi. Nam bonum commune aliquando exigit ut quarundam legum effectus certo obtineantur, quin possint improborum machinationibus impediri. Atqui hoc supponit in auctoritate suprema societatis perfectae potestatem invalidandi quosdam actus legibus contrarios vel incapacitandi subditos ad illos ponendos.

b) **A posteriori** clare constat: a) *pro Ecclesia*, ex expressa vindicatione Concilii tridentini circa impedimenta dirimentia matrimonii (D 973.974); b) *pro Ecclesia et Statu*, ex usu universali diuturno, praesertim in contractibus; item ex opinione doctorum universali quoad leges ecclesiasticas, et communi quoad leges civiles.

475. V. **Determinatio** legum irritantium et inhabilitantium regitur:

J. In iure ecclesiastico τῇ nonnis sequentibus : a) *Canone 11: Irritantes aut inhabilitantes eae tantum leges habendae sunt, quibus aut actum esse nullum aut inhabilem esse personam expresse vel aequivalenter statuitur*. Explicatur:

Expresse statuitur, quando conceptis verbis exprimitur nullitas actus vel inhabilitas personae, v.gr. in c.162 § 3; 1017 § 1. 2291,9A2294.2394,1" etc.

Aequivalenter statuitur : a) *secundum alios*¹⁰ *quasi implicite*, quando determinantur forma et sollemnia quibus actus perfici debent vel condiciones quae ad capacitatem personarum habendam vel recuperandam exiguntur: /?) *secundum alios* s⁰, meliori ut videtur ratione, quasi synonymis expressionibus, quando adhibentur verba quae aequivalent expresse declarationi nullitatis vel inhabilitatis, ut in c.16.150 § 1.162 § 5.171.222 § 1. 555.765.1036 § 2 etc.

b) *Canone 15 (coli.19): In dubio iuris leges irritantes et inhabilitantes, cum stricte interpretandae sint, non urgent obiective in ullo foro; in dubio facti similiter non urgent subjective in ulla foro*, sed urgentia obiectiva pendet a facti existentia, idcoque ad cautelam consulitur dispensatio ab Ordinario sollicitanda, si forte comperietur aliquando factum certo extitisse.

c) *Canone 16 (coli.2195.2218 § 2): Ignorantia legis annullatoriae non excusat per se ab ipsa*, quia ignorantia nec tollit gravia incommoda quae haberentur si lex non irritaret actus in omni casu, nec supplet defectum rei fortasse essentialiter requisitae ad valorem. Attamen, si lex annullatoria est primario et directe poenalis, ignorantia invincibilis legis^M cl quaelibet causa (vis, metus) ab imputabilitate gravi excusans, excusat pariter a lege irritante vel inhabilitante; quia accessorium sequitur principale, idcoque non stante poena quae necessario praesupponit culpam gravem, neque stat effectus secundarius annulationis. Sed causa excusans a poena in foro externo non praesumitur.

^w Cf. G. Gnaf, *Dic leges irritantes und inhabilitantes im Codex iurii canonici* fPaderborn 1936).

ⁿ Sic v.gr. Makoto, *Instil. i. c.* 1,225; Blat, *CommrMertum in UsM C. I. C. L* p.84; Coccin, *Comment. in C. I. C. I.* p.36 etc.

Sic v.gr. Van Hove, *Dc legibus ecclesiasticis* 161; VEa&WRSCH-CttCSE*. *Epitome I. C.* 1,76; Toso, *Commentaria minora I*, p.36; W-Vidal, 1,161; Re OHIGO. *Tr. dc leg.* 365.

^{ll} De ignorantia solius poenae, utrum tolleretur legi vim annullatoriim ohs Controvrrtebatur; hodie vi c.2229 notius dicendum est eam non excunre l lege quad effectum annullalonum. Cf. Van Hove, *Dc legibus ccclenastids* 16)

d) *Canone 103 § 2: Metus gravis iniustus pariierque (ictus adhibitus non excusat ab effectu legis irritantis* (cf. c.1074.1087), *nisi* lex data sit in favorem privatum vel secus cedat in damnum commune; nam talis lex immediate afficit ipsum actum, personam autem solum mediate, et directe attendit ad bonum commune non ad obligationem conscientiae. Inde neque admittit epikeiam, nisi secus grave damnum pro bono communi oriatur.

B. In iure civili res obscura est, sed generaliter ita videtur distinguendum :

a) **Actus inexistentes** appellati, i.e. illi quibus deest elementum essenziale iure naturae requisitum, v.gr. consensus in contractibus, *sunt plane et absolute nulli*, cum ius positivum nihil faciat nisi declarare et urgere invaliditatem naturalem, quam saepe nec posset; supplere. Sunt ergo nulli etiam in foro interno, ante quamlibet sententiam iudicis. Eis assimilantur actus qui in certis materiis constituuntur secundum nonnas iuris positivi, si deficiat aliquod elementum substantiale vel condicio valoris in lege; nam si actus existentia pendet a lege et non implentur condiciones in ea determinatae ut necessariae, actus manifeste dicendus est inexistens.

b) **Actus nulli** ex iure civili, quia deficit aliquod elementum in lege determinatum, si habeant omnia elementa naturaliter requisita ad valorem, *probabilius possunt haberi ut 'Mi ante sententiam* iudicis declarantis eorum nuditatem secundum legem; assimilari ergo possunt actibus in iure canonico irritis post sententiam iudicis declaratoriam, ideoque cum effectu retroactivo 82.

c) **Actus ex iure annullabiles** vel rescindibiles, nisi vitium originarium per confirmationem sanetur, habendi sunt ut validi etiam in foro externo, quamvis ex lege habetur actio rescissionis contra eos. Effectus talis actionis est ut actus, in se validi sed infirmi, invalidentur in favorem certarum personarum, ita ut annullatio retrahatur ad initium contractus 83.

476. VI. Effectus legum irritantium et inhabilitantium in particulari determinantur primum *in genere*, deinde *in particulari* pro iure tum ecclesiastico tum civili, iuxta sequentia principia. In genere:

^μ rr *Estudioj de derecho civil II c.19 n.87.*
u. r. /?' SpT'LL0, *Ea obligatoriedad de las leyes civiles en coucienc*
Hfl&pDerCart 2 (1947) 770-772.

1. *Non omnis lex annullatoria est simul prohibitoria*, id est, non semper ex eo quod statuatur actum fore nullum si ponatur, infertur subditos obligari ipso facto ad illud omittendum. Nam lex annullatoria, qua talis, non obligat nisi ad non innitendum actui inefficaci, seu ad admittendas consequentias quae intrinsece derivantur ab annulatione, quia sublato fundamento ruunt omnia quae ex illo oriri vel in illo fundari poterant.

2. *Lex annullatoria est simul prohibens, quando praeter voluntatem irritandi actum vel inhabilitandi personam legislator habet voluntatem ulteriorem prohibendi actum.* Haec voluntas implicite sed clare manifestatur quando lex humana irritum declarat actum qui ex iure naturali habet perpetuam inhonestatem, v.gr. matrimonium inter consanguineos lineae rectae in primo gradu, vel quando materia legis est talis quae non patitur actum invalidum, v.gr. in sacramentis conficiendis, vel quando actus nullus simul esset malus vel noxius.

3. *Lex ipso iure irritans, effectum habet statim*, nisi irritatio sit in poenam et non existat culpa, vel sententia declaratoria requiratur ad illum urgendum; lata autem tali sententia, nullitas retrahitur usque ad momentum actus positi.

4. *Lex irritationem praecipiens non obligat ad admittendas consequentias* quae ex irritatione sequuntur nisi a dicentiae annullatoriae legitime pronuntiatas, quia interea non existit annullatio⁸⁴, sed actus permanet validus, sive licite sive illicite impediatur sententia declaratoria indicis.

Ipsa index ex officio debet ferre sententiam in iure ecclesiastico, si publice intersit aut agatur de pauperibus vel minoribus (c.1679.1686); secus ad instantiam eorum quorum interest nullitatem actus prosecui⁸⁵. Sed licet mediis iustis impedire quominus sententia detur, v.gr. ex consensu partium opponendo praescriptionem adversus actorem negligentem (c.1893) etc. In particulari.

5. *Lex denegans defensionem actus in foro externo*, recusato iure actoris ad repetendas coram indice sequelas iuridicas actus: efficaciam actus provenientem ex iure natura,

* Cf. Suarez, *De Uffibiu* 1.5 c.21 n.2-4.

** In aliquibus tamen casibus non omnes quorum interest permittuntur personaliter nullitatem actus prosecui. Cf. v.gr. cc.1771.1934.1944.

M. Quodsi mediis iniustis impediatur sententia annullatoria, actus utraque manebit validus, sed damna ex iniuria causata resarcienda erunt. Cf. Sc**⁸⁶ *De legibus* 1.5 c.21 n.2.

integram relinquit in foro interno; si vero efficacia proveniat ictui ex iure *positivo*, praesumptio favet invalidationi ipsius actus, quia minus rationabiliter vi vis tribueretur quin ulterius eadem protegeretur⁸⁷. In particulari:

477. A. *In iure ecclesiastico*: L. *Leges annullatoriae urgentur generatim pro baptizatis*. Constat ex principio generali c.87 et ex praxi Ecclesiae, v. gr. in iure matrimoniali 8a. Tamen aliquae fiunt exceptiones, v.gr. in eodem iure matrimoniali c.1070.1099 § 2.

2. *Leges annullatoriae ecclesiasticae valent in utroque foro*, seu reddunt actus etiam in conscientia irritos, v.gr. professio religiosa emissa sine condicionibus in iure requisitis, non obligat neque coram Deo vi votorum invalide emissorum coram Ecclesia. Excipiuntur casus in quibus lex statuat expresse vel aequivalenter non obtinere annulationem nisi dependentor a sententia condemnatoria vel declaratoria.

3. *Raro existat lex ecclesiastica annullatoria quae non sit simul prohibitoria*; sed possibilitas non est neganda, et factum admittendum videtur saltem in c.1017 § 1. E contra indoles poenalis annulationis in legibus ecclesiasticis extra librum V Codicis non praesumitur; in ipso libro V, quamquam facilius annullatio statuitur tanquam poena per se stans ici. v.gr. c.2291,9."2298,5.0) vel tanquam effectus partialis alterius poenae (cf. v.gr. 2264.2294 § 1), aliquando accedit legi ex se annullatoriae estque iuridice independens ab ipsa lege prohibente-annullatoria, v.gr. diversae poenae f.s. contra alienationes invalidas bonorum ecclesiasticorum ad normam c.2347.

B. *In iure civili* controvertitur quaenam sit vis legum irritantium et inhabilitantium⁸⁸. Videtur sic rationabiliter distinguendum:

o) Si actus est naturaliter invalidus, lex civilis annullatoria probabilius habet effectum etiam in foro conscientiae iam ante sententiam indicis, cum alium effectum utilem vix possit causare.

Si actus est naturaliter validus: a) *Sententia probabilior* et communior censet eum *permanere validum* natura-

Cf. R. SoTILLO, *La obliatoriedad de las leyes civiles en conticinia*: Rev. bpDt 2 (1947) 770-772.

" Cf. v.gr. c.10HK § 1, coli, responso CIC 41 (1949) 427.

* C. F. Ijt. *De iocum civilium irritantium valore in conscientia*: Rev. fclL 30 (1938/39) 111-115.

liter et in foro conscientiae donec per sententiam iudicalem invalidetur, non solum si actus declaretur nullus in iure, id quod fere omnes admittunt, sed etiam si dicatur ipso iure irritus vel incurrens propter incapacitatem legalem personae vel defectum formae iuridicae ad valorem requisitae. Nam leges irritantes, utpote limitativae iurium a natura concessorum, strictae subsunt interpretationi, et rationabiliter interpretari in civilibus possunt de sola irritatione civili. Accedit perfectio ordinis iuridici hodierni et ampla facultas exposcendi applicationem coactionis, ex quibus fit ut sufficienter provideatur bono communi per has leges immediate in solo foro civili annullatorias⁰⁰. Excipiunt casum in quo vel materia legis vel verba legislatoris clare indicant intimari irritationem naturalem simul et civilem.

/3) *Sunt tamen* qui putent bono communi magis congruere ut, cum ratio est sufficiens ad ferendas leges annullatorias, legislator intendat *irritare quantum potest*, ideoque non solum civiliter sed etiam moraliter; irritationem mere civilem potius prodesse malis quam bonis; divortium denique inter forum internum et externum in hac etiam re ansam dare peccatis in vindicandis rebus alienis⁰¹.

y) *Omnes tamen* dicunt sententiam iudicis gignere *obligationem observandi rem indicatam* in utroque foro, et quidem cum effectum retroactivo⁰²; quae irritatio observanda erit interdum non solum ex obedientia et iustitia legali, sed etiam ex iustitia commutativa, v.gr. in translatione domini.

c) Si actus est rescindibilis ex iure naturali, rescindi potest ad nutum laesi ante sententiam iudicis; si est rescindibilis ex iure positivo, manet validus et efficax in foro conscientiae donec per sententiam iudicis rescindatur vel donec pars laesa rescissionem a iudice certo obtinendam non urgeat⁰³.

In iure hispano, a.4, premendo vetus iuris romani principium: “quae contra ius fiunt debent utique pro infectis ha-

** Cf. Sanchez, *Consilia*, 1.4 c.1 dtib 14 n.5-6; S, Alfonsus, 1.1 n.1SI; Vermeeksch, *Quaestiones de iustitia*- 529. Etiam hoc loco conimemorat iste auctor ideam sibi caram: legislatores hodierni solliciti sunt de *externa* pace et gubernatione.

t: Sic v.gr. BoUQUILLOX, 77i, *ntor. fundant.* 233; WaffELaERT, *Lfobligation et conscience des lois civiles* p 46; is invocat Lugo, *De iustitia* d.22 sect 0.

92 Supposita tamen competentia legislatoris et iudicis; unde testamenta informia pro causis piis probabilius considerata sunt ut valida in foro interco, etiam post sententiam iudicis civilis. Cf. CIC 20 (1928) 196.

M Nimirum, si iudex certo rescissionem esset pronuntiaturus, lex nitunhi urget ut ad nutum partis laesae rescissio obtineat ad vitandas expensas inutiles.

beri” (cf. R. I. 64 in VI), statuitur generalis nullitas omnium actuum qui ponantur contra legem, nisi eorum valor salvetur in ipsa lege; ideoque quaelibet lex prohibitiva fit ipso facto irritans, nisi aliud caveatur. Sed huiusmodi nullitates, aliaeque in iure nostro praevisae effectum non sortiuntur iuxta legisperitos nisi post sententiam declaratoriam nullitatis u<, idque etiamsi actus in lege decernantur nulli ipso facto vel in-existentes. Ceterum haec interpretatio cum mente ipsius legislatoris cohaerere videtur, nam ipse Codex supponit plures actus ab eo nullos declaratos non laborare nullitate nisi post sententiam, quamvis eos bene discernat ab actibus rescindibilibus. Haud disimiliter alii Codices civitatum.

Unde concludes: 1. Ut absolute irritantes habendae sunt a) leges quibus declaratur nullus actus quo officio alicui naturali renuntiaretur (cf. v. gr. CII 151); b) contractus de facienda re illicita, antequam actus illicitus positus sit; c) conventiones quibus derogatur iuri aliorum, etiamsi hoc ius per solam legem civilem illis sit concessum

2. "Ante iudicis sententiam potest quis in actu iure naturae valido, v. gr. in contractu cum minorenni inito aut in testamento informi fundari ad petendam debiti aut legati solutionem vel traditionem, modo fraude, vi aut metu iniusto non impediat debitorem a deneganda solutione vel traditione. Sed non videtur concedenda eidem occulta compensatio de debito aut legato huiusmodi quod debitor solvere aut tradere detrectat: nam occulta compensatio continet virtualiter coactionem contra legitimum possessorem, quae illicite et iniuste adhibetur contra eum cui fas est ex iure sive naturali sive positivo rem ut propriam retinere”.*

§ 3. *De lege fundata in praesumptione*

478. In considerata vi obligatoria speciali legum in praesumptione fundatarum, seu rectius legum quae feruntur ad praecavenda pericula quae revera generaliter existant (cf. c.21), exponemus *notiones, divisiones* et specialem *vim obligatoriam*. Addemus etiam scholion de ea quae dicitur *lex fundata in fictione iuris*.

479. I. **Praesumptio** definitur in iure canonico "*rei incertae probabilis coniectura*" (c.1825 § 1), et habetur ut "quoddam probationis genus, sci. rationabilis coniectura

* Cf. v.gr. Sanchez Roman, *Estudios de derecho civil* II c.19 n.87; ValasDt, *Tratado de Derecho civil espanol* Is p.S03.514; R Sotillo, *La obligate, ritdad de las leyes civiles en conciencia*: RevEspDC 2 (1947) 770-782.

Cf. Ferrerbs-Mondria. 1,645.

H Rodrigo, *Tr. de leg.* 369.

1. *Non omnis lex annullatoria est simul prohibitoria*, id est, non semper ex eo quod statuatur actum fore nullum si ponatur, infertur subditos obligari ipso facto ad illud omittendum. Nam lex annullatoria, qua talis, non obligat nisi ad non innitendum actui inefficaci, seu ad admittendas consequentias quae intrinsece derivantur ab annulatione, quia sublato fundamento ruunt omnia quae ex illo oriri vel in illo fundari poterant.

2. *Lex annullatoria est simul prohibens, quando praeter voluntatem irritandi actum vel inhabilitandi personam legislator habet voluntatem ulteriorem prohibendi actum*. Haec voluntas implicite sed clare manifestatur quando lex humana irritum declarat actum qui ex iure naturali habet perpetuam inhonestatem, v.gr. matrimonium inter consanguineos lineae rectae in primo gradu, vel quando materia legis est talis quae non patitur actum invalidum, v.gr. in sacramentis conficiendis, vel quando actus nullus simul esset malus vel noxius.

3. *Lex ipso iure irritans, effectum habet statim*, nisi irritatio sit in poenam et non existât culpa, vel sententia declaratoria requiratur ad illum urgendum; lata autem tali sententia, nullitas retrotrahitur usque ad momentum actus positi.

4. *Lex irritationem praecipiens non obligat ad adniti-
das consequentias* quae ex irritatione sequuntur *nisi a die sententiae annullatoriae legitime pronuntiatae*, quia interca non existit annullatio M, sed actus permanet validus, sive licite sive illicite impediatur sententia declaratoria indicis.

Ipse index ex officio debet ferre sententiam in iure ecclesiastico, si publice intersit aut agatur de pauperibus vel minoribus (c.1679.1686); secus ad instantiam eorum quorum interest nullitatem actus prosecui⁵. Sed licet mediis iustis⁶ impedire quominus sententia detur, v.gr. ex consensu partium, opponendo praescriptionem adversus actorem negligentem (c.1893) etc. In particulari.

5. *Lex denegans defensionem actus in foro externo*, re-
cu>ato iure actoris ad repetendas coram indice sequelas iuridicas actus: efficaciam actus provenientem ex iure *natur*o:

M Cf. Suarez/, />< legibus 1.5 c.21 n.2 l.

M In aliquibus tamen casibus non omnes quorum interest permittuntur sonalitr nullitatem actus prosecui, Cf. v.gr. cc.1771.1934.1941,

M Quodsi mediis iniustis impediatur sententia annullatoria, actus qu>-
manebit validus, sed damna ex iniuria causata resarcienda erunt Cf. Scaic.
De legibus 1.5 c.21 n.2.

integram relinquit in foro interno; si vero efficacia proveniat ictui ex iure *positivo*, praesumptio favet invalidationi ipsius actus, quia minus rationabiliter ei vis tribueretur quin ulterius eadem protegeretur⁸⁷. In particulari:

477. A. *In iure ecclesiastico: L Leges annullatoriae urgentur generatim pro baptizatis*. Constat ex principio generali c.87 et ex praxi Ecclesiae, v. gr. in iure matrimoniali⁸⁸. Tamen aliquae fiunt exceptiones, v.gr. in eodem iure matrimoniali c.1070.1099 § 2.

2. *Leges annullatoriae ecclesiasticae valent in utroque foro*, seu reddunt actus etiam in conscientia irritos, v.gr. professio religiosa emissa sine condicionibus in iure requisitis, non obligat neque coram Deo vi votorum invalide emissorum coram Ecclesia. Excipiuntur casus in quibus lex statuatur expresse vel aequivalenter non obtinere annulationem nisi dependentor a sententia condemnatoria vel declaratoria.

3. *Raro existet lex ecclesiastica annullatoria quae non sit simul prohibitoria*; sed possibilitas non est neganda, et factum admittendum videtur saltem in c.1017 § 1. E contra indoles poenalis annulationis in legibus ecclesiasticis extra librum V Codicis non praesumitur; in ipso libro V, quamquam facilius annullatio statuitur tanquam poena per se stans (v.g. c.2291,9.º.2298,5.º) vel tanquam effectus partialis alterius poenae (cf. v.g. 2264.2294 § 1), aliquando accedit legi ex se annullatoriae estque iuridice independens ab ipsa lege prohibitoria-annullatoria, v.gr. diversae poenae f.s. contra alienationes invalidas bonorum ecclesiasticorum ad normam c.2347.

B. *In iure civili* controvertitur quaenam sit vis legum irritantium et inhabilitantium^{se}. Videtur sic rationabiliter

a) Si actus est naturaliter invalidus, lex civilis annullatoria probabilius habet effectum etiam in foro conscientiae iam ante sententiam indicis, cum alium effectum utilem vix possit causare.

ft) Si actus est naturaliter validus: x) *Sententia prohibitoria* communior censet cum *permanere validum* natura-

⁸⁷ Cf. R. Soriano, *La obligatoriedad de los actos civiles en conciencia*: Rev. bpDC 2 (1047) 770-772.

⁸⁸ Cf. v.g. c.1058 § 1. coli, responso CIC 41 (1040) 427.

^{**} t. P. LiTT, *De legum civilium irritantium valore in conscientia*: Rev. LccIL 30 (1938/39) 111-115.

liter et in foro conscientiae donec per sententiam iudicalem invalidetur, non solum si actus declaretur nullus in iure, id quod fere omnes admittunt, sed etiam si dicatur ipso iure invalidus vel inexistentis propter incapacitatem legalem personae vel defectum formae iuridicae ad valorem requisitae. Nam leges irritantes, utpote limitativae iurium a natura concessorum, strictae subsunt interpretationi, et rationabiliter interpretari in civilibus possunt de sola irritatione civili. Accedit perfectio ordinis iuridici hodierni et ampla facultas exposcendi applicationem coactionis, ex quibus ita ut sufficienter provideatur bono communi per has leges immediate in solo foro civili annullatorias⁰⁰. Excipiunt casum in quo vel materia legis vel verba legislatoris clare indicant intimari irritationem naturalem simul et civilem.

(i) *Sunt tamen* qui putent bono communi magis congruere ut, cum ratio est sufficiens ad ferendas leges annullatorias, legislator intendat *irritare quantum potest*, ideoque non solum civiliter sed etiam moraliter; irritationem mere civilem potius prodesse malis quam bonis; divortium denique inter forum internum et externum in hac etiam re ansam dare peccatis in vindicandis rebus alienis⁰¹.

y) *Omnes tamen* dicunt sententiam indicis gignere *obligationem observandi rem indicatam* in utroque foro, et quidem cum effectum retroactivo⁰²; quae irritatio observanda erit interdum non solum ex obedientia et iustitia legali, sed etiam ex iustitia commutativa, v.gr. in translatione domini.

c) Si actus est rescindibilis ex iure naturali, rescindi potest ad nutum laesi ante sententiam iudicis; si est rescindibilis ex iure positivo, manet validus et efficax in foro conscientiae donec per sententiam iudicis rescindatur vel donec pars laesa rescissionem a iudice certo obtinendam non urgeat⁰⁸.

In iure hispano, a.4, premendo vetus iuris romani principium: “quae contra ius fiunt debent utique pro infectis ha-

Cf. Sánchez, *Contilia*, 14 c.1 dubii n.56; S. Arrows, 1.1 n.11; VKBiiCr.r.RscH, *Quaestiones de* nifh7i<P S29. Etiam hoc loco commemorat Lite auctor nJ am sibi caram: leges hodierni sollicitae Sunt de *externa* pace et gubernatione.

Sic v.gr. Bouyoun.J.ON, *Th, nfor. funditat.* 238; WaffM-AEr t, *L'obligation tn conscience det loir civiles* p 46; is invocat Lugo, *De iustitia* <1.22 sect,9,

w Supposita tamen competentia legislatoris et iudicis; unde testaments b* formia pro Causis piis probabilius considerata sunt ut valida In foro interno, etiam post sententiam iudicis civilis. Cf. CIC 20 (1928) 196.

M Nimirum, si iudex certo rescissionem esset pronuntiaturus, Irx natnraUi urget ut ad nutum partis laesae rescissio obtineat ad vitandas expensu inutiles

bcri" (cf. R. I. 64 in VI), statuitur generalis nullitas omnium actuum qui ponantur contra legem, nisi eorum valor salvetur in ipsa lege; ideoque quaelibet lex prohibitiva fit ipso facto irritans, nisi aliud caveatur. Sed huiusmodi nuditates, aliaeque in iure nostro praevisae effectum non sortiuntur iuxta legisperitos nisi post sententiam declaratoriam nuditatis^{v4}, idque etiamsi actus in lege decernantur nudi ipso facto vel in-existentes. Ceterum haec interpretatio cum mente ipsius legislatoris cohaerere videtur, nam ipse Codex supponit plures actus ab eo nudos declaratos non laborare nuditate nisi post sententiam, quamvis cos bene discernat ab actibus rescindibilibus. Haud disimiliter alii Codices civitatum.

Unde concludes: 1. Ut absolute irritantes habendae sunt a) leges quibus declaratur nullus actus quo officio alicui naturali renuntiaretur (cf. v. gr. CH 151); b) contractus de facienda re illicita, antequam actus illicitus positus sit; c) conventiones quibus derogatur iuri aliorum, etiamsi hoc ius per solam legem civilem illis sit concessum".

2. "Ante iudicis sententiam potest quis in actu iure naturae valido, v. gr. in contractu cum minorenni inito aut in testamento informi fundari ad petendam debiti aut legati solutionem vel traditionem, modo fraude, vi aut metu iniusto non impediat debitorem a deneganda solutione vel traditione. Sed non videtur concedenda eidem occulta compensatio de debito aut legato huiusmodi quod debitor solvere aut tradere detrectat: nam occulta compensatio continet virtualiter coactionem contra legitimum possessorem, quae illicite et iniuste adhibetur contra cum cui fas est ex iure sive naturali sive positivo rem ut propriam retinere"".

§ 3. *De lege fundata in praesumptione*

478. In consideranda vi obligatoria speciali legum in praesumptione fundatarum, seu rectius legum quae feruntur ad praecavenda pericula quae revera generaliter existant (cf. c.21), exponemus *notiones, divisiones* et specialem *vim obligatoriam*. Addemus etiam scholion de ea quae dicitur *lex fundata in fictione iuris*.

479. I. **Praesumptio** definitur in iure canonico "*rei incertae probabilis contectura*" (c.1825 § 1), et habetur ut "quoddam probationis genus, sci. rationabilis coniectura

* Cf. v.gr. Sanchez Roman, *EshoUot de derecho civil* II c.19 n 87; Val vtDt *Tratado de Derecho civil espafiot* 1' p.503.514; R SoTir.i.o, *Ln obligate, nc!.-id dr lu lever civiles en concienda*: RcvEspDC 2 (1947) 779 782.

* Cf. Feiier ks-Mondria, 1,645.

* Rodrigo, *Tr. de leg.* 369.

vel probatio rei dubiae, collecta ex argumentis et indiciis quae per rerum circumstantias frequenter eveniunt l".

Probabilis coniectura, seu praesuppositio vel indicium alicuius rei, innititur circumstantiis plerumque cum veritate connexis; unde in casu pariter evenire indicatur.

Legem fundari in praesumptione, significat legislatorem normam agendi statuere ex rationabili et probabili suppositione facti vel damni cui per legem providere intendit, quin de facti vel damni existentia habeat certitudinem; ideoque sola lex humana fundari potest in praesumptione.

Critérium vero talis legis quaerendum erit in verbis vel in natura ipsa legis aut in interpretatione authentica, doctrinali, usuali.

480. II Dividitur: 1. ***Ratione auctoritatis*** qua fit in praesumptionem: a) *Hominis*, si prudenti deductione ab homine conicitur, v.gr. a iudice quando condemnat reum ex vehementibus indiciis quae efficiunt certitudinem moralem; b) *Iuris*, si in ipsa lege statuitur, v.gr. quilibet praesumitur bonus nisi contrarium probetur, vel semel malus semper praesumitur malus in eodem genere malitiae⁰⁸. Haec autem est, (cf. c.1836): a) *iuris simpliciter*, si in iure simpliciter exprimitur vel supponitur, ita tamen ut admittat probationem etiam directam⁰ falsitatis suae, v.gr. circa inconsummationem matrimonii (cf. c.1015 § 2); unde etiamsi constet factum cui adnexa est in iure praesumptio, potest nihilominus probari praesumptionem in casu non verificari, v. gr. non obstante matrimonio, patrem non esse eum quem nuptiae demonstrant (cf. c.1115); β) *iuris et de iure*, si ius ei tam firmiter innititur, ut eam pro veritate habendam esse decernat, nec probationem admittat falsitatis nisi indirectam (cf. c.1826), ostendentem sci. factum in quo fundatur praesumptio non accidisse; sic v.gr. sententia iudicis quae transit in rem indicatam in iure ecclesiastico nequit impugnari directe, sed solum potest demonstrari iudicem de tali materia nihil decrevisse, quia

^w Ferraris» *Prompta bibliotheca*, v. praesumptio. In quantum est probatio* nis genus evoluitur in iure; cf. c. 1825-1828; CII 1249-1253.

* Ci. R. I 8 m VI.

^w Probatio dicitur directa» quando ostenditur falso inferri veritatem illi cuius rei ex alia re concessa; indirecta autem, quando ostenditur falsitas facti cui praesumptio nititur. Sic si quis evertat praesumptionem paternitatis ostendendo se non esse maritum matris, probat indirecte; si autem ostendit se non Cohabitasse per decem menses cum uxore, probat directe.

sententiam dederit innixus falsis documentis etc. (c.1904; cf. 1972) 10°.

2. ***Ratione obiecti*** est: a) *Facti particularis*, si supponitur aliquod factum positum esse vel tali modo vel cum tali intentione, quia in similibus adiunctis ita solet poni, licet in casu id probari non possit; v.gr. in ordine ad matrimonium, baptismus administratus praesumitur validus; in contractibus, qui externe consentit praesumitur etiam interne consentire.

b) *Periculi universalis*, si supponitur periculum, fraudem vel damnum in casu particulari etiam adesse, quia in tali actu communiter solet adesse, ideoque praesumptio non est de periculo ordinario, nam hoc est certum, sed de extensione huius periculi ad omnes et singulos actus positos in similibus adiunctis vn. In hac praesumptione fundantur leges ecclesiasticae de prohibitione librorum (c.1384-1405), de publicationibus antenuptialibus (c.1022-1029), de matrimoniis mixtis (c.1060) etc. *02.

481. III. Principia. 1. *Lex fundata in praesumptione periculi universalis obligat etiamsi periculum praesumptum in casu particulari revera non adsit* (c.21).

Ratio est quia praesumptio non est nisi motivum legis, dispositio autem legislatoris est absoluta et pro omni casu, et iusta de causa intimata cum hac universalitate, quia ex communiter contingentibus adest periculum suadens talem legem. *Accedit* quod lex non cessat nisi finis legis adaequate seu quoad omnes moraliter subditos cessaverit. Praeterea, si non universalitate ista finis a legislatore intentus ex magna parte frustraretur, quia multi nimis facile putarent sibi non adesse periculum in illa materia vel pro illo casu.

“Discrimen inter utramque est quod in priore agitur de vera praesumptione quae cedit veritati; dum in altera, fundata utique in praesumptione, obiectura legis non est praesumptio quae veritati cedere deberet, sed iussio quaedam auctoritatis semper obligatoria. Lex in hoc casu praesumit simul et statuit” (Bertsch, *Tract. de legibus* p.65; cf. P. HAYOIT, *La présomption du droit dans la Udo canonique*: EphThLoy 17 (1940) 218-284).

m Hanc divisionem non est adaequata, sed refert duas categorias legum omnino iustas. Cf. Hayoit, *l.c.* p.283.

3 Cf. KELLER, *De usu praesumptionis in iure canonico*: PerMorCanLit 23 (1947) 1-47.

Lex proprie dicitur fundata in praesumptione, quando praesumptio est rationum legis quae fertur propter eam. Si vero lex statuit directe de praesumptionibus quatenus sunt medium probationis earumque efficaciam determinat (cf. c.1825-1828), aut expresse vel tacite ipsam praesumptionem inducit, non fundatur in praesumptione, sed praesumptio est obiectum legis in primo casu et obiectum dispositionis in secundo.

Unde concludens: Liber prohibitus non potest legi sine licentia, etiamsi nullum damnum causaturus sit huic legenti¹⁰¹; matrimonia publicanda sunt etiamsi nullum impedimentum sit ad hoc matrimonium.

482. 2. *Lex fundata in praesumptione facti particularis*, licet in foro externo observanda sit donec falsitas facti comprobetur ¹⁰², *in foro interno non obligat si factum nati existit*, sed cedit veritati.

Ratio manifesta est: etenim obiectum huiusmodi legis est statuere ut res praesumpta simpliciter habeatur pro veritate, ideoque quamdiu de falsitate praesumptionis non constat, pro veritate habenda est. Si autem praesumptio sit falsa, ruit totum fundamentum legis et consequenter ipsa lex, ideo* que in foro interno nulla obligatio adest legem observandi; in foro autem externo, propter bonum commune et ad vitandum scandalum, servanda erit per accidens, donec falsitas praesumptionis quocumque modo probetur. Et “quamdiu non apparet manifeste praesumptionem falso facto inniti, pro veritate habetur in utroque foro” ¹⁰³.

Unde concludens: 1. Si quis condemnetur ad pecuniam solvendam propter crimen quod certo non patravit, in foro interno non tenetur solvere; in externo teneri potest per accidens; sed tunc locus erit occultae compensationi, non obstante sententia. Quodsi damnum probabiliter causavit, tenetur parere condemnationi, quia praesumptio favet in dubio Superiori.

2. E converso si quis in foro externo obligatur ad officia matrimonialia implenda propter matrimonii validitatem falsae praesumptam, non modo non ligatur in conscientia, sed praeterea abstinere debet ab actibus qui non nisi veris coniugibus permittuntur⁴. Sed si de matrimonii nullitate non certo sibi constaret, is qui dubitat posset et deberet actum matrimonialem reddere compari) in bona fide manenti, salva obligatione investigandi veritatem vel quaerendi convalidationem; nam etsi actus ponendus esset probabiliter fornicarius, eius denegatio certo esset iniusta utpote laesiva pacificae possessionis compartis circa ius bona fide acquisitum.

3. Damnatus ad reparanda damna quae ab animali suo causata fuerint vicino, tenetur ea reparare quantumvis a culpa theologica immunis sit, nam sententia nititur in praesumptione damni causati, quae cohaeret cum veritate, et in periculo universali de negligen-

¹⁰¹ Excipitur casus in quo finis legis cesset *contrarie*, iuxta normam infra tradendam; contradicit immerito Toso, *Commentaria minora* p.67.

¹⁰² Comprobata vero, etiam in eo foro “contra veritatem certam nihil valent seu praesumptiones seu favores iuris” (Pius XII, *Alloc. ad S. R. Rcu** 34 (1942) 339).

D’Assibale, *Siimm'u/a th. m.* 1,208.
Cf. C.44, X. V, 39.

lia culpabili, nisi lex in his adiunctis urgeatur Sed reparatio non urgeret si damnum ab animali personae ex errore mulctatae non fuerit causatum, et locus esset occultae compensationi.

483. **Scholion.** Fictio iuris definitur *dispositio legis in re possibili lata contra veritatem ex insta causa*¹⁰⁸. Sic v.gr. canonicus propter infirmitatem a choro absens, fictione iuris habetur ut praesens (c.420); et viceversa canonicus praesens in choro, sed non deferens vestem choralem, fictione iuris censetur absens (c.409 § 1). Unde:

Lex in fictione iuris fundata dicitur *dispositio legalis quae iura et obligationes statuit adversus veritatem in re possibili*, eodem fere modo ac si id quod fingit de facto evenisset; sic v. gr. filius legitimatus propter sanationem in radice matrimonii invalidi, eadem iura habet ac si natus fuisset de matrimonio ab initio valido. 'Pales dispositiones aequitati conformes esse possunt, et ad bonum commune, sin minus necessariae, saltem valde utiles¹⁰⁰. Dicitur:

Statuit adversus veritatem sive *implicite*, ut v.gr. statuitur c.420 praesentia in choro canonici iubilati ad perceptionem fructuum choralium, sive *explicite*, ut v.gr. in c.409 § 1 absentia a choro canonici materialiter praesentis, sed sine veste choralis.

In re possibili dicitur, quia fictio assimilat condiciones non existentes condicionibus existentibus, ut dispositiones legislatoris vel iura concessa illis applicentur sicut istis; unde si lex in casu vero non potest aliquid obtinere quia impossibile, pariter non obtinet in casu ficto; ideo v.gr. filii habiti quando parentes non erant habiles ad matrimonium, non legitimantur per subsequens matrimonium (c.1116).

4M. Differt: a) A LEGE FUNDATA IN PRAESUMPTIONE, in C0 praecipue quod praesumptio statuatur in casu dubio secundum verisimilitudinem, fictio autem iuris assumitur in casu certo contra veritatem; unde cum fictio in se nihil sit, lex quae dicitur fundari in fictione iuris revera fundatur in aequitate, vel rectius, aequitas movet legislatorem ut effectus legis ultra meritum causae extendat statuendo pro casu ficto quod valuisset in casu vero; sic v. gr. ex dispositione ecclesiastica filii ex matrimonio putativo in facie Ecclesiae celebrato, sunt legitimi, quamvis matrimonium non existât (cl015 H 1115; CIC 41 (1949] 158)““. b) A simulatione, in qua “simulator mentiando per facta tanquam propriae mentis signa, utitur cons-

• Cf. A. Bonilla San Martín, *La ficción en el Derecho* (Madrid 1912).

Unde aliquando in lege expresse statuuntur, v.gr. c.409 § 1.1136 § 1. il'undo vero a lege supponuntur, v.gr. c.420-422.1114.1117.1138 1561 5 2 etc. M Cf. Rodrigo, *Tr. de leg.* 281.

cic falsitate quam videt alios decepturam, dum ius fictionem statuendo, falsitatem fictionis a se factae cuilibet prudenti manifestat..."

485. **Principia.** 1. *Leges fundatae in praesumptione strictae subsunt interpretationi*^{1,2}, cum exceptionem a legi contineant (cf. c.19); ideoque nec valent nisi in casibus iure expressis, neque privatis ulla potestas statuendi fictionem ad effectus iuridicos conceditur.

2. *Lex fundata in praesumptione nunquam plus valet in casu ficto quam veritas in casu vero*, ut patet ex ipso conceptu et ex voluntate legislatoris, qui vult regulariter assimilare iura et obligationes sed non amplificare¹¹³ unde nasciturus v.gr. haberi potest pro nato ex fictione iuris, si tamen vivus nascatur. Legitime autem data, valet in utroque foro non obstante falsitate suppositi, quia praecise aliquid disponit vel ius concedit ex rationabili motivo in re quae est de competentia legislatoris.

CAPUT I V

De subiecto legis

Summa rerum dicendarum. Exposito principio generali de subiecto *cuiusvis legis* humanae (a.1), agemus in particulari: primum de subiecto legis *ecclesiasticae* (a.2). tum in universum (§ 1), tum in casibus particularibus (§ 2); deinde de subiecto legis *civilis* (a.3).

Aertnvs-DamEX, 1,147-153; Wouters, 1,118-136; Vermeersch, 1,252-261,305; Pasfari, 1,143-148; Primmer, 1,185-199; Vax Hove, *Pc leg. cedet.* 188-224; MICitIELS, *Normae generat*es l. C. P,345-411; Ronuico, *Tr. de legibus* 106 201

ARTICULUS I

De subiecto cuiusvis legis humanae

486. I. Subiectum legis est *persona quae per se kgt obligatur*.

Obligatio legis pro subiecto: u) alia est MERE coactiva, quae inducit reatum poenae, seu qua subditus lit obnoxius

111 Ci. Rodrigo, *Tr. de leg.* 281.

m Cf. Maroto, */hj/iL i. c.* 1,213.

n> Inio nec semper iura vel obligationes totaliter acqui-parantur. sed interdum veritas plus operatur quam fictio iuris; sic v.gr. legitimants ex subsequent parentum matrimonio per fictionem iuris, habetur quidem ut legitimus, sed ex eluditur ab episcopatu, cardinalatu etc. iuxta c.232 § 2,1.º; 331 § 1,1.º etc.

poenis in lege statutis; *b*) alia est *directiva*, quae inducit reatum culpaе, seu qua subditus in conscientia obligatur ad ligem observandam, *a*) sive *directe*, propter obligationem ex ipsa lege profluentem, *β*) sive *indirecte* propter aliud motivum ex lege superiore urgens occasione legis humanae latae.

Obligatur vero qui est subditus legislatoris, subiacens eiusdem Jurisdiction! in respectiva materia, quando lex fertur pro eo.

Per se ligatur omnis subditus pro quo lex fuerit lata, etsi actu excusetur ab observatione propter accidentalem rationem, eaque perdurante.

487. II. **Persona** potest esse: *a*) **Physica**, seu suppositum rationale l in quo relate ad quasdam leges attendendum est ad: *s*) *aetatem* (infans et adultus, maior et minor, puber et impuber; cf. v. gr. c.88 et 2230) *; *β*) *sexum* (mas, femina, sexus incertus, hermaphrodita; cf. v. gr. c.118 et 968 § 1); *γ*) *familiam* (cognatio naturalis, spiritualis, legalis ex consanguinitate, affinitate, adoptione; cf. v. gr. c.96.97 et 1076.1079.1080); *δ*) *domicilium* (*incolae*, in loco domicilii paroecialis, voluntarii, legalis; cf v. gr. c.92-93.216; CII 40; *advenae*, in loco quasi-domicilii; *peregrini*, extra domicilium vel quasi-domicilium quod retinetur; *vagi*, carentes etiam quasi-domicilio, cf. c.91; *exempti*, qui fictione iuris extra territorium cuiusvis dioecesis sunt, a jurisdictione episcopali subtracti, cf. c.615); *c*) *ius civitatis* (cives seu incolae, sive indigenae sive alienigenae, extranei; cf. CII 17-26); *ζ*) *ritum* (latinum et orientalem caeremoniis baptismi determinatum; cf. c.98); *ij*) *sla/um* (laicalem et clericalem, saecularem et religiosum; cf. c.107.108).

b) **Moralis**, seu subiectum iuris ut tale in se subsistens, diversum a persona vel personis physicis, sive *a*) *collegiale*, quod constat pluribus personis physicis in unum corpus morale coniunctis, non confundendum cum summa earum personarum: cf. v. gr. c.99-102.1945 cc; *β*) non *collegiale*, quod constat certa copia rerum pretio aestimabilium, iuridice in se subsistente, v. gr. paroecia, gymnasio; cf. v. gr. c.99.1489-1490)

* In.-lurf 'xr''l saci>e dicitur suppositum rat-onale perfecte natum (cf. CII ftf ncl (Madrid 1946).
itr /c/'c^4S 7>3,>li5rnun> suscipiendum *adultus* dicitur qui gaudet usu ra-

Difficile saepius distinguitur in praxi persona collegialis a non collegiali:

c) *Juris publici vel privati*, prout regatur legibus iuris publici', sive civilis sive ecclesiastici, vel iuris privati, quoad eius originem, subsistentiam, activitatem.

488. III. Principia 1. *Lege humana praeceptiva obligantur omnes et soli subditi, usu rationis habitualiter saltem praediti, pro quibus lex lata est a legislatore, in materia suae competentiae.* Explicatur:

Lege praeceptiva, ea sci. qua diriguntur actus humani; nam ceterarum legum sive iura largientium sive irritantium vel inhabilitantium efficaciam experiri possunt quilibet subditi per meram acquisitionem personalitatis in societate.

Omnes et soli subditi, quia legislator non potest exercere suam iurisdictionem nisi in subditos; potest autem in hos universos exercere, pro competentia qua gaudeat⁵.

Subditum esse Ecclesiae “implicat formaliter participationem personalitatis in Ecclesia, ad eius officia iuridica quod attinet actu sustinenda”. “Sed ratio subditi separabilis est a ratione *membri* Ecclesiae quae dicit vitalem organicam incorporationem hominis ad corpus Ecclesiae”, implicatque “indivisibiliter publicam communicationem in fide, sacramentis, regimine, socialique consortio”. Nec plane coincidit cum ratione *personae* in Ecclesia, haec enim in plena sua ratione dicit incorporationem iuridicam subiecti ad societatem ecclesiasticam non solum in obligationibus, ut dicit subditus, sed etiam in iuribus quorum fruitio vel etiam concessio subordinate Ecclesiae . Unde aliquis potest esse subditus Ecclesiae, v. gr. haereticus vel schismaticus, quin sit membrum eiusdem; similiter excommunicati sunt subditi et personae in Ecclesia, personalitate quidem diminuta dum radicaliter manent capaces iurium

potius signum forte ex modo operandi habeatur; si enim *prout talis* collegii⁶ ter operandi capax est, collegialis videtur; non collegialis, si tota eius activitas per alios exerceri debet. Ceterum non raro accidit in erectione personae do⁷ collegialis, ut simul constituatur nomine Patronatus aut alia simili rfcnomir⁸ tione coetus personarum qui collegialiter agere debeat et cuius tota finih⁹ sit gerere res personae non collegialis, v. c. orphanotrophii” (Rodrigo, *Tr U legibus* 118,2.º).

♦ Quoad conceptum et divisiones iuris publici et privati cf. R SoTUio. *compendium iuris publici ecclesiasti* (Santander 1947) 2-6; Id: MiscCom X *Fijación- del Derecho publico cclcsidstico* 156-200.

⁵ Neque excluduntur perfecti, in quantum lex est regula actuum humanorum, damnante Concilio Viennense doctrinam Beguardorum et Reguuurua (D. 473): “Quod illi qui sunt in praedicto gradu perfectionis et spiritu likr tatis, non sunt humanae subiecti obedientiae, nec ad aliqua praecepta hedesm obligantur.”

• Cf. Roomico, *Tr. de leg.* 120; Br TS, *Juris canonici compendium*

ft actu tenentur obligationibus, sed saltem post sententiam desinunt esse membra Ecclesiae

Rationis usu saltem habitualiter praediti, quia cum finis legis humanae sit promovere bonum commune per congruam conspirationem subditorum humano modo cooperantium, nequit talis cooperatio voluntatum obtineri, praevia intellectus perceptione, a subditis qui habitualiter carent usu rationis⁸. Si vero quis accidentali tantum rationis defectu laborat, sed habitualiter usu rationis gaudet, a legibus humanis ex natura rei non eximitur; nam lex afficit subditos secundum eorum communem condicionem et statum, nec potest aliter afficere, cum omnes homines saltem tempore somnii non utantur ratione; tunc, igitur, subditus accidentaliter privatus ratione obligatur lege in actu primo, non vero subjective et in actu secundo, ideoque eius inobservantia non erit transgressio formalis in actu moraliter imputabitur.

Pro quibus lex lata est, quia potest accidere ut lex feratur pro una parte communitatis, quamvis de ratione legis sit ut pro communitate feratur, vel ut feratur intra partem communitatis pro quibusdam tantum personis ex aetate verbi gratia determinandis, ut fit c.1254 § 2; 2230 etc.

In materia suae competentiae, quia legislator gaudere potest iurisdictione limitata ad certas res, extra quas nequit subditos obligare.

489. Unde concludens: 1. *Infantes* ante adeptum usum rationis et amentes, etiamsi hi post adeptum usum rationis in amentiam inciderint et praevideantur sanaturi, nullatenus afficiuntur legibus humanis; non modo in actu secundo quoad actualem obligationem sub reatu formali, sed neque in actu primo quoad radicalem et materiale urgentiam cuius transgressio implicaret materiale reatum.

2. *Habitualiter amentes* qui habent lucida intervalla: a) *Secundum aliquos* *eximuntur* simpliciter in illis lucidis intervallis a legibus humanis saltem ecclesiasticis, cum c.88 § 3 eos assimilatos velit infantibus*; b) *Secundum plerumque* durantibus illis intervallis *debent observare leges*, modo tanta sint intervalla ut permittant moralis cooperationem fini a legislatore intento⁹. Haec sententia minus

⁸ Cf. Pltr̄s XII. Encycl. *Mystici Corporis*: AAS 35 (1943) 202.

⁹ Unde in c.88 § 3 infantibus assimilantur ii soli qui “usu rationis *habitu* destituti”.

¹⁰ Sic v.gr. Vermeerschii, I=,282; Merkelbach, 1,355; Caitejlo, 1.117, interpretantes expressionem “assimilantur” de assimilatione plena, seu quoad totam ordinationem quam in iure obtinet infans.

Sic v.gr. Noldin-Schmitt, 1,146; Tanqueray, 11,285; AertxYS-Damen, U<7; Vas Hove, *De Ieffibus* 197: EphThLov 4 (1927) 482; Drys, p.168, interpretantes assimilationem statui limitatam ad praesumptionem de non usu ‘funi; ^cut ibidem fit de infantibus.

videtur ratione fundari, etsi quoad leges ecclesiasticas magis congruere videatur canonibus 12 et praesertim 2201; sed tamen prior gaudet solida probabilitate et nobis magis probatur. Ceterum etiam in lucidis intervallis praesumptio iuris habetur quod habitualiter amentes in determinato quoque momento carent usu rationis, id est quae peccati formalis ac delicti sunt immunes".

3. *Subditi qui hic et nunc nequeunt* agere secundum legem humano modo, liberantur quidem ab obligatione actuali et transgressionem in se formali legis; si vero habitualiter rationis sunt compositi, obligatione radicali et transgressionem legis formali in causa onerari possunt.

Unde resolves: Licet praebere carnem in die abstinentiae infantibus et perpetuo amentibus, qui lege abstinentiae simpliciter non tenentur; non vero licet praebere ebriis qui obiectiva legis obligatione afficiuntur, etsi actu peccare non possint; ex sententia probabili licet dare habitualiter amentibus in lucidis intervallis, quia exempti habeantur simpliciter a legibus humanis, saltem ecclesiasticis.

490. 2. *Legislator ipse:* a) *Quando est collegium aliqui obligat singularia membra, tam praeceptive quam coactive, ad observandas leges a lato collegio latas;* b) *quando vero est persona singularis:* a) *coactive nunquam obligat seipsum vel successores* 12; b) *directive vero utique; at probabilius non directe, sed tantum indirecte; non tamen ex mera decentia et semper sub levi, ut videtur, sed ex motivo virtutis quam lex urget! aliquando sub gravi, modo lex ex aequo legislatorem et subditos attingat.* Explicatur:

Ad a): Collegium obligat singularia membra tam praeceptive quam coactive etenim legislator est collegium quia tak. verbi gratia episcopi coadunati in Concilio provinciali, vel coetus deputatorum; et singulares personae illud integrantes et suffragium ferentes sunt vera membra communitatis collegio subiecta. unde et praeceptis et poenis contra transgressores datis afficiuntur. Et hoc quidem valere videtur etiam cum personae singulari, v. gr. regi vel praesidi, reservantur determinati actus completivi legis, v. gr. promulgandi vel sancienti eam¹³. Excipitur R. Pontifex quoad leges disciplinares in

n Sic expresse quoad leges ecclesiasticas in c.2201 § 2. Attamen terram frarum unfur aliquid intelligunt iuxta opinionem priorem in textu indicat ux acquirandum esse verbo sunt. Sic v. gr. I. Regatilio, but t r 11.880; Loros: SalTer 37 (1949) 547; Onici.in: EphThl.ov 25 (194 1? Cf. Kongico. Tr. de lc<j. 170-175.

¹³ Quae dicuntur de legislatore quoad proprias, in universum valent quia u' leges a praedecessoribus latas; etenim antecessor "nec successorem suum modolibet obligavit, cum non habeat imperium par in parem" (Nicouvs II. apud c.3 I.V, t.12 in VI; cf. etiam c.20,X.I,6.

u Alti, tamen, aliter; cf. I. N. GüEneciiea, Principia inru Mirin 112:

Concilio oecumenco latas, cum sit supra concilium et inadaequate ab eo distinguatur 14.

Ad b, a) : Nunquam obligat seipsum *coactive et* sub reatu poenae legislator singularis, v. gr. monarcha vel episcopus, quia nemo cogit seipsum nec amittit immunitatem personalem dum manet superior, cum coactio feratur ex natura sua in invitum, neque praedecessoribus sibi paribus est subditus; unde legislator et eius successores, etiam publice delinquentes, non incurrunt poenam a se vel a praedecessore contra transgressores latam, ne propter inseparabilitatem personalitatis publicae et privatae auctoritas ipsa deprimatur.

Ad b, β) : Obligatur *directive* sub reatu culpa; sed in explicando titulo immediato obligationis habetur diversitas sententiarum : secundum aliquos¹⁵ obligaretur per se et directe, seu vi ipsius legis, quasi in ipso persona publica praeciperet personae privatae ; secundum plerosque¹⁶, rectius fortasse, obligatur per accidens et indirecte, quatenus supposita lege a se vel a praedecessoribus lata, ex lege naturali tenetur eam servare ad liceitatem, non ad valorem, propter conformitatem inter caput et membra, et insuper ad bonum exemplum, ad scandalum vitandum, ad finem legis efficaciter propria participatione promovendum ; quo sensu “iustum est principem legibus obtemperare suis”, et “digna vox est maiestate regnantis legibus alligatum se principem profiteri” K.

Recenter Lanza, 1 208 ulteriorem distinctionem satis plausibilem addidit, in hunc modum : a) si legislatoris auctoritas est *prorsus absoluta*, v. gr. in R. Pontifice, non potest obligare seipsum, nam moralis suiipsius coactio, non minus quam physica repugnat; tunc, igitur, obligatio quae legislatorem teneat, erit formaliter ex lege naturali, et solum materialiter seu quoad obiectum circumscribetur lege ab ipso statuta β) si autem legislatoris auctoritas *ab alia auctoritate* radicitus pendeat, v. gr. Episcopi vel Concilii particularis in Ecclesia, vel Gubernatoris in decretis administrativis provinciae civilis, nihil impedit quominus, vi ipsius suas leges et ipse legislator inferior servare teneatur, v. gr. quando in lege constitutionali socie-

“ Cf. c.227; Salaverri, *De Ecclesia Christi* (BAC) 1,209-276 354-490.

Sic sentiunt v.gr. Caietanus, *In* 1-2 q.96 a.5; Lavmann, *Th. m. de leni-* hu 11 tr.4 c.9; Bouquillon, *Th. m. fundam.* n.156; Rodrigo, *Tr. de leo.* 111 112.

* Sic v.gr. Soto, *De iustitia et iure* 1.1 q.6 a.7; Lr.sstes, *De iustitia et* ivr 12 c.38 dub.5; Saluanticenses, *De legibus* c.3 n.38ss; Van Hove, *De lea.* n.204; Michiels. *Nonnae gen. I. C. F.* 363 365; GveneciiEA, *Prine, i polit.* 22. ViUMEEBSCB, 1,165 etc.

n.1 £2, P 9* 0,205 cf. c.iam c 6-X t 2; 5*. *Th.* 1-2 q.96 a.5 ad 3; Suarez, *De Uffius* 1.3 c.35 n.1! docet aliquo modo obligationem oriri ex ipsa lege huiusmodi; nec undequaque immerito, quia legislator debet concurrere ad bonum “7” “<< per legis observationem.

Cf Feye, *De legibus* n.107; Van Hove, *De leg. cccl.* 204.

tatis ita definitur; quo in casu legislator vi huius legis constitutionalis proprias leges servare debebit.

Ex motive virtutis quam lex urget, et aliquando sub qrazi, sci. minus probatur sententia quorundam, iuxta quos obligatio in legislatore esset ex sola *decentia* quae exigeret ut se aliis conformaret, in cuius transgressione per se non esset nisi peccatum *leve*, et quidem pro aliquibus semper eiusdem speciei 10; et praefertur alia sententia, iuxta quam urget etiam virtus quam lex prosequitur, “obligatio enim illa qua tenetur se conformare subditis, est generalis, quae contrahitur secundum variam materiam et speciem virtutum ad quas subditi obligantur” 20. Accedit quod legislator est pars praecipua civitatis pro qua lex fertur propter bonum commune; unde graviter urgeri posse videtur etiam ipse, non solum per accidens ratione scandali aut damni gravis vitandi, sed etiam per se in proportionata materia, multis tamen obligationem gravem non agnoscentibus 21.

Modo lex ex aequo concernat legislatorem et subditos, nam ipsum ius naturae quod principaliter conformitatem inter principem et subditos suadet, differentiam aliquando commendat vel imponit: sic v. gr. leges tributariae, armorum non gestandorum, etc., solos subditos concernunt, dum leges ieiunii, sacri caelibatus, taxarum pro mercibus, etc., legislatorem pariter afficiunt.

491 Unde resolves: 1. Tam suffraganei episcopi quam metropolita tenentur legibus concilii provincialis (cf. c.291 § 2), *nevero* legibus respectivae Synodi diocesanae (cf. c.362); Superiores religiosi subiciuntur pariter legibus Capituli; praeses republicae et deputati legibus in coctu legislative datis, etc.

2. Testamento facto in favorem principis, si sit informe, applicantur normae iuridicae quae pro talibus testamentis datae sunt, ideoque princeps supplantari poterit per haeredem ab intestata

3. "Practice, secluso scandalo, inobservantia propriarum legum in legislatore non est imputabilis ad culpam et a fortiori ad poenam, sive ex dubietate propriae subtectionis, sive ex propria dispensatione aut naturali etiam exemptione. Quodsi tertius cum ipso actum contra legem ponat eo invitante, aut aliter consentiente, actus, prout est inferioris, participabit privilegia eiusdem prout positi

Sic v.gr. S. Alfonsus, l.1 n.154 cum pluribus antiquis, itemque recentioribus, ut Lf.hmkuhl, 1,238; MMrkMbach, 1,356; I/Hano, 1.117; Virmiuo. 1,171.

Λ Lkssius. *De iure et iustitia* 1.2 c.35 n.34.

« Sic v gr. Suauf.z, *De levibus* 1.3 c.35 n.11; Laymann, *De IcQibts* c.9 r3; Bouquijlon, 7Λ. mor. /undam. 156.

* Superiore, saltem ex huius dispensatione rationabili; unde si per legein esset illicitus aut invalidus aut pumbilis, reputabitur licite, valide aut impune positus in inferiore”³.

ARTICULUS II

De sublecto legis ecclesiasticæ

Summa rerum dicendarum. Exposito principio generali, dicemus in particularibus propositionibus de catholicis *orientalibus*, de *excommunicatis*, de *haereticis* et *schismaticis*, de *dubie baptizatis*, de *infantibus* et *impuberibus*, de *peregrinis* et *vagis*, de *itincrantes* et *exemptis*.

492. 1. Principium generale. *Omnes et soli baptizati pro quibus latae sunt, subiciuntur per se legibus mere ecclesiasticis, dummodo usu rationis habitualiter gaudeant et septennium expleverint.* Explicatur:

Legibus mere ecclesiasticis, nani si lex ecclesiastica urget legem divinam, applicanda erit omnibus illis pro quibus lex divina lata fuerit; sic v. gr. lege in c.906.858 § 1. 860 lata circa confessionem annuam et communionem paschalem obligarentur etiam pueri nondum septennes sui compotes, etiamsi in formula canonum non clare includerentur. Cf. CIC 3,1,1918.

Omnes et soli baptisati, nam praecise per baptismum, etiam in haeresi valide susceptum, “homo constituitur in Ecclesia Christi persona cum omnibus Christianorum iuribus et officiis” (c.87), unde actu et formaliter afficitur legibus Ecclesiae universalibus, etiamsi gradum sanctitatis perfectiorem attigerit.

Per se subiciuntur omnes valide baptisati etiam extra Ecclesiam catholicam ²³, quamvis in haeresi vel schismate permaneant; soli autem baptizati, quia infideles exigilive sed non actu pertinent ad Ecclesiam, ideoque extra directam Ecclesiae jurisdictionem versantur. Tamen per accidens, ex declaratione vel benigna interpretatione voluntatis Ecclesiae, acatholici in quibusdam legibus eximuntur; e contra vero, infideles vi legis

^a Rodmico, *Tr. de leg.* 113; Castropalo, *tr.* 3 p.1 c.24 § 1 n.7.

ⁿ Extra Ecclesiam catholicam is dicitur baptizari qui, attento fine operanti, non incorporatur externe Ecclesiae catholicae, propterea quod intentio ipsius baptizati adulti, vel parentum aut tutorum infantis baptizandi, vel ministri eundem baptizantis, neque implicate tendit ad aggregandum illum Ecclesiae catholicae.

ecclesiasticae impediri possunt a quibusdam actibus, quatenus concurrere debeant cum fidelibus qui ab eis ponendis cum talibus infidelibus prohibeantur iuxta leges Ecclesiae, vel obligari ex propria determinatione ad quaedam facienda, quatenus sint connexa cum his ad quae fideles sint obligati, v. gr. ad contractum matrimonialem celebrandum iuxta formam c.1094 collati cum c.1099 § 1, 2.º et remoto impedimento de quo c.1070; cf. c.1036 § 3 *«.

Usu rationis habitualiter gaudeant, nani, ut dictum est, hi soli possunt regulam externe propositam ad bonum commune convenienter promovendum suscipere; alii autem usu rationis habitu destituti, infantibus assimilantur quoad leges humanas, saltem ecclesiasticas, etiam cum actus humani sunt capaces (c.S8 § 3)²⁴

Septennium expleverint, nam ante eam aetatem Ecclesia non urget generatim suas leges erga eos, ut infra explicatur.

Propositio *a)* Circa partem positivam, quod sci. omnes baptizati legibus ecclesiasticis per se subiciantur, contra protestantes sustentata fuit in Concilio tridentino (D 864), sicut prius contra Beguardos et Beguinis in Concilio viennensi (D 473); et posterius ab Innocentio XI contra quietistas (D 1221-1288)) declaratum est etiam Christianos perfectos et spirituales subici legibus ecclesiasticis sive moralibus sive disciplinaribus ²⁰. Cf. c.12.87.

b) Circa partem exclusivam, quod soli baptizati subiciantur, similiter in Tridentino traditur Ecclesiam in neminem iudicium exercere “qui non prius in ipsam per baptismi ianuam fuerit ingressus” (D 895); et Pontifices expresse et in universum agnoverunt non baptizatos legibus mere ecclesiasticis non teneri, id quod in iure quoque vigenti explicite manifestatum est. Cf. c.12 et c.8,X 1.4 t.19. Consonat 1 Cor 5,12: “Quid mihi de iis, qui foris sunt, indicare”?²⁷.

²⁴ Cf. M. Petroncelli, *I soggetti dell'ordinamento canonico*: DiritEcd 53 (1942) 276-232.

²⁵ Cf. Cappello, *Summa I. C.* 1,76; Lanza, 1,208.

²⁴ Falso interpretabantur isti quosdam textus S. Scripturae (Gal 5,18; 1 Tim 1.8), intelligendo libertatem a lege traditam fuisse ab apostolo cum loquebatur de libertate a servitute legis terrentis poenisque minitantis, pro qua substitutus finis spiritus filiationis adoptivae.

²¹ Saepe dicitur non baptizatos ligari posse indirecte legibus ecclesiasticis sed cum nullatenus ad Ecclesiam pertineant, nullo etiam modo eius legibus hantur; quamquam, ut dictum est impediri v.gr. possunt a matrimonio cur? parte fidei, quia haec obligatur legibus Ecclesiae prohibentibus tale nutrimento sibi.

493. **Unde concludes:** 1. Remoto scandalo licet dare famulo pagano carnem manducandam feria VI eidemque laborem imponere die dominica praestandum, dummodo tempus opportunum ad colendum I>eum et seipsum reficiendum identidem ei concedatur

2. Catechumeni non tenentur quidem legibus mere ecclesiasticis; praestat tamen ut experiantur praecepta Ecclesiae quae ad sanctificationem spectant, ita ut per aliquod tempus ante baptismum vitae christianae assuescant

3. Legibus universalibus tenentur ubique per se omnes valide baptizati; legibus territorialibus afficiuntur generatim illi tantum qui sunt de territorio et in territorio legislatoris; legibus personalibus, hi pro quibus latae sunt ubique terrarum (cf. c.13); legibus particularibus, tam incolae et advenae quam actu in territorio commorantes, si lex sit territorialis; vel subditi legislatoris ubique terrarum, si lex sit personalis. Cf. inferius evolvenda.

494. 2. **Orientales catholici per se non tenentur legibus Ecclesiae latinae, "nisi de iis agatur, quae ex ipsa rei natura ellam Orientalem afficiunt"** (c.1) *vel expresse applicata su>ct etiam ad Orientales.* Explicatur:

Per se, nam per accidens teneri possunt propter concursum ad actum christiani latini sub lege Ecclesiae latinae ponendum; v. gr. si Eucharistiam petant a presbytero latino, sub una specie et pane azymo communicare debebunt. Cf. c.850. 851. Aliquando per se tenentur iisdem legibus atque latini, verb: gratia, norma c.S8 1.904.2368, quia lex orientalis materialiter coincidit cum latina propter vigentiani Constitutionis Benedicti XIV etiam apud orientales. Ad orientales schismaticos quod attinet, videntur et ipsi participare exemptionem aliorum orientalium relate ad leges Ecclesiae latinae, et subici disciplinae Ecclesiae Orientalis.

Ex ipsa natura orientalem Ecclesiam afficiunt leges quae mutuas rituum relationes ordinant, v.gr. c.866.851 § 2; praesertim vero eae quae legem naturalem aut divinam urgent, vel doctrinam dogmaticam referunt, v.gr. c.218-219, vel ad fidem et mores Christianos tuendos promulgantur, v.gr. c 1396.1385.1399 20.

Expresse applicata sunt ad orientales plura in Codice iuris canonici, v.gr. jurisdictio sacerdotum latinorum ad excipiendas confessiones, C.881 ; insuper cx declarationibus authenticis constat etiam rientales affici censuris S. Sedi specialissime reservatis"; gaudent concessionibus, v.gr. indulgentiarum, generaliter factis, nisi eae

* Cf. CPF 1606; Vbomant, *Ius missionariorum*, introductio p.110.

3 S. C. Or 20 (1928) 195; 36 (1944) 25.

* S, Offic 26 (1934) 550. Cf. Aertnys-Dalmen, 1,151 bis.

repugnent legibus orientalium, ut evenit in privilegio latinorum sacerdotum binandi certis diebus “.

495. 3. *Excoenmunicati non obligantur directe quibusdam legibus, a quibus observandis impediri legitime possunt; obligantur autem indirecte. Explicatur:*

Obligantur indirecte, sci. quatenus debent curare ut removeatur excommunicatio, etiam propter leges ecclesiasticas a quibus observandis in illo statu legitime arcentur, quae tamen pergunt cos urgere praevia reconciliatione cum Ecclesia 32.

Aon ***obligantur directe***, saltem erga eas leges a quibus adimplendis impediuntur; sic v.gr. excommunicatus vitandus non habet directam obligationem assistendi divinis officiis, cf. c.2259. *Disputatur* autem num obligentur directe erga leges a quibus implendis prohiberi possunt; sententia negativa probabilis manet etiam post codicem 13, unde excommunicatus toleratus non contrahit peccatum quia missae dominicali non interest.

496. 4. *Haeretici, apostatae et schismatici, diam ii qui semper extra Ecclesiam catholicam versati sunt, per se videntur ligari omnibus legibus ecclesiasticis; probabiliter tamen legibus quae individualetn sanctificationem respiciunt liberantur.*

Etiam ii qui semper versati sunt extra Ecclesiam catholicam; nam alii qui aliquando in ea fuerunt et personali delicto a fide catholica partialiter (haeretici) vel totaliter (apostatae) defecerunt, vel sublectionem Romano Pontifici (schismatici) denegarunt, iuxta communem opinionem tenentur omnibus legibus ecclesiasticis, nec rebellionem suam beneficium exemptionis reportare possunt.

Per se videntur ligari omnibus legibus ecclesiasticis; nam ***de iure***, ratione baptismi valide suscepti et characteris perdurantis, etsi ut membra Ecclesiae non habeantur, subditi tamen sunt eidem 3', idcoque legibus eiusdem generaliter latis,

Sic constat diversis declarationibus quoad indulgentias; cf. S. Paenit. 9 (1917) 399; 27 (195) 379; quoad binationem vetitam, cf. S. C. Orient. 26 (1934) 181.

n “Si negligat absolutionem petere, et ex hac ratione praeceptum huiusmodi diu non adimpleat, et praecipue si praeceptum communionis paschalis, quod in ius divinum certo transfertur, adimplere non valeat, moraliter ipsum de lethali damnant” Maroto, *Ius can.* 1,196.

” Cf. Rodrigo, 77 *de leg.* 161-163.

M Cf. Gommf. nginger, *Bldeutct dic Excommunication l'erlust der Kirchengnglicdschaft* ZkTh 73 (1951) 1-71; cf. ibid. 72 (1950) 378.

nisi expresse excipiantur; *de facto* etiam huic sententiae de reali subiectione consonant c.12 et 13 in relatione cum 87, in quo limitatio cavetur quoad iura, non quoad officia, sive praeceptiva ea sint sive poenalia vel irritantia. Voluntas Ecclesiae suis legibus subiciendi haereticos patet etiam ex canonibus a quorum observatione eximuntur, nam exceptiones regulam generalem confirmant.

Unde certo tenentur legibus quae directe tendunt *ad ordinem publicum tuendum et effectus iuridicos impediendos vel assecurandos* propter decus religionis, vel ad abusum cavendos, v. gr. impedimentis matrimonialibus. Per accidens tamen aliquando etiam in iis eximuntur, vel propter declarationem contrariam, ut fit v. gr. c.1070 § 1. 1099 § 2, vel quia prohibentur ponere quosdam actus a legibus praescriptos, v. gr. receptionem sacramentorum iuxta c.731 § 2.

Legibus *sanctificationem personalem* respicientibus, iuxta plures 35 non afficiuntur acatholici, dummodo in secta acatholica semper permanserint; quia pro sua benignitate rationabiliter interpretata, Ecclesia nolit sustinere erga ipsos legem datam ad aedificationem, vel inutiliter propter eorum ignorantiam invincibilem, vel etiam cum detrimento, si mala voluntate resistant et multiplicent peccata formalia occasione legis latae ad effectum contrarium. Haec sententia post Codicem minus communis *iure evasit iuxta modum loquendi legislatoris*³⁰, qui nullum indicium praebet deobligationis, et rationabiliter potest permittere peccata materialia praevisa propter superiora motiva; et excipere semper debet eos haereticos qui in Ecclesia catholica aliquando in vita adulta fuerint, cum erga eos leges ecclesiasticae certo vim habeant, ne ex rebellionem commodum reportate videantur, subducti ab obedientia legitimorum superiorum.

Ceterum diversitas opinionum in hac re momentum practicum vix habet; nam ii qui extra Ecclesiam catholicam sem-

³⁰ Sic v.gr. multi antiqui, et ex recentioribus Bouquillon, *Th. m. fundam.* 154,4; Marc-Raus, 1,198; Pruner, 105; Bucconî, 1,194; Lotano, 1,187; Martini, *Ius can.* 1,196; A. C. Schaepmann, *Suntne haeretici legibus Ecclesiae ligati?* NedKathStenmen (1003) 229-243.

M. Fuerunt auctores qui, ut Noldin, 1,148 (cf. 1,144); et Genicot-Salsmans, III mutaverint opinionem in severiores partes. Alti obligationis existentiam, ut probabiliorum saltem, semper proposuerunt, v.gr. Tepe, *Instit. th. m. generalis* 1,401; Wernz, *Ius decretalium* P.103; Leimkuhl, 1,228; Van Hove, *De legibus* 1,193; Cappello, *Summa i. fiubl.* 364; Rodrigo, *Tr. de leg.* 159; Sweens, *Th. m. fundamentalis* 417; Aertnys-Damen, 1,148; Merxelhach, 1,358; Verwilt, 1,280; Ianfani, 1,143 etc. Etiam in anterioribus documentis Magister Universitatis prostant argumenta faventia huic opinioni; cf. v.gr. D. 864; CPF 747.748 etc.

per permanserint, a formali legum ecclesiasticarum transgressionem saepe propter impossibilitatem, et vix non semper propter ignorantiam invincibilem excusabuntur, quia “fere nesciunt se ex condicione sua ad servandas has leges teneri, etiamsi forte necessitatem et obligationem ingrediendi Ecclesiam catholicam iam agnoscant” 3T.

497. Unde concludes: 1. Invalidum est matrimonium acatholicorum valide baptizatorum quod contractum non fuerit inter praesentes, sive per se ipsos sive per procuratorem. C.1088; S. Off. 41 (1949) 427. Item invalidum est matrimonium cuiusvis acatholici baptizati, contractum cum impedimentis dirimentibus de qtnbus c.1067-1059.1071-1080.

2 Remoto scandalo, et dum sententia benignior vere probabilis sit, censeant aliqui non esse illicitum dare carnem haereticis feria VI, eosdemque laboribus servilibus die dominica occupare; dum alii existimant non adeo extendendam esse benignitatem Ecclesiae, ut etiam permittat eos inducere sine causa ad tales actus". Cooperatio autem non inductiva etiam ad materiale transgressionem facilius justificatur, praesertim quando est remota et indirecta".

3. Propter probabilitatem sententiae benignioris, cum acatholicus convertitur, exemptus haberi potest ab obligatione confitendi transgressionem praeceptorum Ecclesiae circa tempora sacra, et cetera.

498. 5. Dubie baptizati: a) *in foro interno non videntur unquam teneri legibus ecclesiasticis directe*, sed ex iure divino dubium solvere debent baptismumque certum reddere; b) *in foro externo quoque, si dubium praesumptionibus excuti nequit, subiectio probabiliter non existit per se*, non solum si dubitatur utrum baptismus collatus fuerit necne, verum etiam si dubium sit de valore baptismi certo collati. Explicatur:

In foro interno probabiliter nunquam obligantur legibus ecclesiasticis directe, quia lex dubia, lex nulla⁴⁰; indirecte autem possunt obligari ratione damni vel scandali vitandi. Plures huic doctrinae adversantur⁴¹, allegantes quaedam res-

r Gvry, *Th.* 1,92.5.°

Λ Priorem positionem amplectitur v.gr. Loiano-Grizzana, 1,186. *nec ea duplicet* Rodrigo, *Tr. de leg.* 160 quatenus vere exempti sint illi indicandi; posteriorem tenent plerique, ut PrOmmer, 1,186; Brys, *Tr. de legibus* p.73 etc.

* Cf. Vermeersch, 1,253; Van Hove *De leg. eccl.* 192-1⁴³.

40 Sic etiam Van Hove, *De legibus* 190; Bau.ERINI*Paimieri, *Ofnis Ihccī mor.* tr.3 n.163; Loiano-Grizzana, 1,185; RoDJUGO, *Tr. de legibus* n.143157; Bucceroni, 111,672; W-Vidai., 1,57; V.270; F. Regatii.lo, *but. i. c.* I/4; Vermeersch, 1,281; Genicot-Salsmans, 11,448 nota; Lanza, 1,314 etc.

41 Sic v.gr. Ferreres, 11,527; Lehmkuhl, 11,426; Woutfrs, 1,130; M-PJN'Sçhmitt, 111,225; Aertnys-Damen, 1,148; Pfjnador, cfc; Pracsrb,M

ponsa S. Officii¹² et urgentes praesumptionem in favorem legislatoris cui, in dubio de competentia, obtemperandum sit, vel invocantes exigentiam boni communis obligantis ad subjectionem, saltem quando dubium versatur solum circa valorem baptismi certo collati, ne graves effectus iuridici graviaque officia (pia per baptismum inducuntur, cum publico detrimento facilius declinentur.

Sed responsa S. Officii tum circa matrimonium tum circa sacramentum paenitentiae non evincunt subiectionem dubie baptizatorum legibus ecclesiasticis, sed rationabilem explicationem multiplicem patiuntur in nostra sententia¹⁴, concessa praesertim Ecclesiae facultate, ut a pluribus conceditur, praescribendi rebaptizatis sub condicione, confessionem peccatorum commissorum post dubie susceptum baptismum priorem. Accedit quod responsa S. Officii particularia circa subiectionem dubie baptizatorum ad sacramentum paenitentiae possunt fundari in improbabilitate dubii de valore baptismi in illis casibus concretis, et responsa circa existentiam impedimentorum matrimonialium non posse praevale- re aliis similibus documentis pluribus, in quibus formulae adhibi- tae significant meram praesumptionem invaliditatis matrimonii du- bie baptizati cum impedimento ecclesiastico dirimente, ideoque mere praesumi eius subiectionem istis impedimentis. Nec oblivio- ni mandandum quod iuxta c.1070 § 2 matrimonium dubie baptizati cum persona certo non baptizata sustinetur ut validum manente dubio de baptismo non obstante impedimento ecclesiastico certo quo laboret dubie baptizatus, quamvis hoc argumentum non est necessario probativum, cum Ecclesia possit in casu implicate dis- pensare super impedimento existente.

Ex iure divino debent solvere dubium, iterando sub condicio- ne baptismum, si hoc sit necessarium ad reddendum certum istud medium salutis; sic, igitur, indirecte et mediate obligantur ad le- ges ecclesiasticas magis quam pagani.

In foro externo, iuxta communio- rem sententiam, obli- gatio non existit in dubio de ipsa collatione baptismi, nam factum non praesumitur, sed probatur sive praesumptionibus sive alia via.

Probabiliter neque in dubio de valore baptismi *certo col- lati*, nam si neque per praesumptiones neque aliter pervenia- tur ad certitudinem moralem, obligatio vere est obiective du- bia, ideoque subjective nulla. Plures tamen qui ceteroquin sententiae negativae favent, urgent in hac hypothesis obliga-

De obligationibus Christianorum propriis quibus in genere dubie fufiati obstringuntur (Roma 1913); G. Arendt, *Un prétendu conflit entre le for extérieur et le for intérieur*: *NouvRevTh* 51 (1924) 385*399.

¹² Cf. CPF 1.286; 11,1334.1338 et nota; 1605.1746 etc.; Ferrer ES-Mon- mia, 11.492 cum notis.

¹⁴ Cf. Rodrigo, *Tr. de legibus* 149-157.

tioncni⁴⁴, quia praesumendus sit valor baptismi cui annectuntur officia Christiana; et confirmatam volunt suam opinionem ex responso S. Officii supra citato.

499. 6. *Infantes ante septennium regulariter non tenentur legibus ecclesiasticis, etsi usu rationis gaudeant; tenentur vero regulariter post septennium, dummodo usum rationis habeant.* Explicatur:

Non tenentur regulariter ante septennium, i.e. ante expictum septima vice diem nativitatis anniversarium (cf. c.34 § 3,3.^o), nisi aliud iure expresse caveatur (c.12), ut cavetur in aliquibus quae aliunde non sunt iuris mere ecclesiastici, verbi gratia circa sacramenta recipienda in periculo mortis, cf. c.854 § 2; 940, et in aliquibus aliis, v. gr. circa baptismum more aduultorum suscipiendum (cf. c.752 coli.745 § 2,2.^o), circa confessionem annuam et communionem paschalem (cf. c.906. 859 § 1) etc. 46.

Tenentur regulariter post septennium, supposito quidem usu rationis certo, qui ab illa aetate praesumitur (c.88 § 3); sed interdum requiritur adepta pubertas, hoc est, decimum quartum aetatis annum, probabiliter etiam in puellis, verbi gratia ad censuras latae sententiae incurrendas iuxta c.2230; aliquando etiam maiorennitas exigitur in lege, vel aetas provector sexaginta annorum nondum adepta, verbi gratia ad ieiunium in c.1254 § 2.

Unde concludes: 1. Licet dare carnem infanti sex annorum qui usum rationis adeptus est, cumque ad missam die dominica non ferre; quod tamen minime suadetur, sed contra, oportet ut quam primum assuescant infantes observare praecepta Ecclesiae

2. Non licet dare communionem infanti sex annorum rationis compoti sed non ieiuno, quia licet ipse non teneatur ut proprium subiectum legis ecclesiasticae arcentis a communione non ieiunos, tenetur vero minister ex c.858 § 1 eum non ieiunum arcere, et mJc ipse infans contrahit obligationem non praesentandi sacerdoti subiectum cui is non possit licite eucharistiam administrare*.

500. 7. *Peregrini a) relate ad leges particulares vigHtes: a) in territorio proprio, non adstringuntur ipsis quamdiu a territorio absunt, nisi aut carum transgressio in proprio*

** Sic v.gr. Loiano, 1,185; MtcittELS, *Normae generales I.* C. P.349-350 Wovters, 1,130, etc.

** Plures praeterea leges habentur circa infantes quae eos non obligant directe, v.gr. c.598 § 1; 600 circa clausuram, 745 § 2,3.^o

^o Cf. Rodrico, *Tr. de legibus* 137.

territorio noceat aut leges sint personales; β} in territorio extraneo in quo versantur, pariter non adstringuntur, nisi iis quae publico ordini consulunt aut actuum sollemnia determinant; b) relate ad leges generales tenentur ipsis semper, nisi in loco in quo versantur non obligent. C.14 § 1. Explicatur:

Ad a, a) Tegcs particulares et generales (ac singulares) quae sint, alibi exposuimus.

Peregrini, qui extra territorium actualis commorationis habent domicilium vel quasidomicilium, *principaliter non adstringuntur* legibus particularibus *sui* territorii quamdiu ab eo absunt; unde Hispanus qui in festo S. Iacobi versatur in Gallia, non tenetur audire missam ea die. Haec norma non petitur e principio ante codicem sat communiter sustentato, limitationis iurisdictionis ad proprium territorium, seu territorialitatis ipsius potestatis iurisdictionis⁴⁷, sed ex defectu voluntatis ex parte legislatoris, congruenter ad finem specialem legis particularis pro circumstantiis localibus, ad quem plerumque nihil conferre possunt absentes.

Excipiuntur duo casus, quorum alter pendet a voluntate legislatoris alter ex ipsa rerum natura fluit; sci. n) si LEGES sunt personales, quia exceptionaliter feruntur a legislatore etiam erga absentes, in quantum hoc exigitur a bono communi; tunc tenent ubique terrarum eos subditos quibus intiman- tur, v.gr. leges in Institutis religiosis latae erga subditos qui superioribus personaliter ubique subiciuntur; saepe tamen dubium erit utrum lex sit personalis necne, v.gr. si episcopus prohibeat suis clericis ingressum in cauponis, et in dubio habendae erunt ut territoriales, idcoque ut non obligantes peregrinos extra territorium quod lege afficitur; b') si LEGUM transgressio in proprio territorio noceat, habebantur ut personales ante codicem⁴⁸, et nunc habendae sunt ex expressa dispositione, cum earum violatio a subdito aequae noceat bone communi sive intra sive extra territorium violentur, verbi gratia si prohibent favorem praestandum ephemeridi pravae, instituto nocivo etc.

Hoc principium adhuc sustentat ChKlodi-Bxrcnolli, *Ius de personis iuxta Cui. i. c.* (Trento 1922); at Codex aperte admittit vel ipsos legislatores inferre posse ferre leges personales.

u Plures nimirum recurrebant ad fictionem hanc: qui nocet, per factum po nocet fingitur esse praesens.

Unde concluditur: Qui die ieiunii particularis versatur extra proprium territorium in quo ea lex viget, non tenetur ieiunare, et potest etiam ad evitandum ieiunium exire de territorio⁴.

Ad α , β) *Peregrini non adstringuntur* generatim legibus particularibus territorii *in quo* versantur, etsi in proprio territorio eadem leges vigeant, tum quia generatim sufficienter prospicitur bono communi per observantiam impositam iis qui sunt de territorio et in territorio, tum quia Ordinarii locorum a quibus plerumque procedunt huiusmodi leges non possunt exercere jurisdictionem directe nisi in subditos incolas et advenas (c.201 § 1)^{so}.

Excipiuntur duo casus iterum in iure, quibus tertius additur ex dispositionibus specialibus:

a) *Alter* in legibus quae ordini publico consulunt⁵¹, i. e. quae non modo ad bonum commune directe vel indirecte ex fine operis diriguntur, et ita ordini publico favent, sed quae insuper bonum publicum positive vel negative tuentur, ordinem promovendo vel praesertim damna cavendo⁵²; unde quae ita necessariae vel convenientes apparent ut earum transgressio, a quocumque facta, communitati nocumentum afferat, ideoque ab omnibus sit cavenda. Sane “qui ad aliquam communitatem non pertinet, huius communitatis bono positive conferre non debet, etsi in eadem degens prohibetur ei nocumentum afferre” M.

Quaenam in concreto leges consulant hoc pacto bono publico, nec facile semper discernitur, nec uniformi regula sine consideratione adiunctorum loci vel temporis determinari valet. Secundum doctrinam iampridem receptam ut tales habentur: leges: a) *quae potestatem et munera publica ordinant*, verbi gratia quae iura et officia episcopi vel parochorum defi-⁶⁰

⁴ Hoc negabatur ante codicem: sed immerito adhuc negaretur, nam descendens e territorio utitur iure suo (cf. c.141. cum lex non obliget cum ut maneat in territorio. Cf. S. Alfonso l.1 tr.2 n.157; c.000,3.0 224 § 2.

⁶⁰ Quaeri potest in particulari num peregrinus teneatur lege particulari quae in loco actualis commorationis suffecta sit legi universali a qua libentur; v.gr. legi abstinentiae feria IV quadragesimae servandae, si in illo loco abstinentia sabbati ad eam diem translata sit. Certo potest abstinentiam die sabbati servare si malit, et non feria IV, sed probabius ad neutrum tenetur vi c.14. Cf. Vax Hove, *De leg. ecclesiasticis* 222; Onclin, *De territoriali :// personali legis indole* (Gembloux 1938) p.360. Contradicit responsum S. C. Cone. 16 (1924) 94; at hoc responsum interpretatur authentice indultum in Belgio existens, non c.14. Cf. J. Brys. *Tr de legihut* n.79.

M Formula quidem est nova, in iure internationali inspirata, sed exprimit doctrinam ante codicem expressam, ideoque iuxta illam est interpretanda.

« Sunt aliqui, ut Vermeersch-Creusen. *Epitome I. C.* FJ10, qui intellegunt “ordini publico consuli per illas leges quae ad damnum avertendum potius quam ad bonum commune promovendum latae sunt”.

M Onclin, *De territoriali vel personali legis indole* p 336.

niunt, itemque leges quae collationem beneficiorum vel administrationem bonorum ecclesiasticorum moderantur; β) quae ordinem externum et rectam politiam tuentur, pacem promovendo, conflictus cavendo, ordini externo consulendo, v. gr. in processionibus, in loco servando in ecclesia, etc. (cf. 1184. 1262.1263); γ) leges et statuta realia, quae de dominio et administratione rerum immobilium in eo territorio sitarum agunt; δ) leges de vita et honestate clericorum, et in genere de scandalo arcendo et huiusmodi, nisi directe ad eorum sanctitatem vel scientiam personalem promovendam latae sint; ϵ) leges poenales, quae sanctionibus protegent normas ordini publico consulentes non autem universim omnes poenales vel saltem vindicativae, ut aliqui ⁵³ volunt arguentes ex c.1566.

ζ) Alter in legibus quae actuum sollemnia determinant, i.e. quae formalitates et condiciones extrinsecas statuunt ad validitatem vel ad probationem actuum requisitas, iuxta notum effatum: locus regit actum (cf. c.1565), id quod applicationem habet in contractibus, testamentis, indiciis etc., non autem extenditur ad ipsam habilitatem personarum aut ad condiciones ad validitatem actuum determinatas ⁵⁴.

Hoc principium, iuxta eius tenorem et ex interpretatione iuris anterioris, valet probabiliter non tantum de actibus publicis, qui requirunt ministerium officialis publici, sed etiam ⁵⁴ de privatis pro quibus forma specialis ex iure particulari requiratur.

c) His addendi sunt casus in quibus ipse legislator, praesertim supremus, *expresse subiciat* peregrinos legibus particularibus territorii in quo degunt, etsi stricte ordini publico non consulant vel actuum sollemnia non determinant.

Unde concludes: 1. *Sacerdotes* peregrini subduntur normis ab Ordinariis loci latis circa celebrationem (c.804 § 3); similiter in oratoriis non stricte privatis debent celebrare iuxta kalendarium loci, recitare orationes in loco imperatas (cf. DA 3985) etc., quia locus regit actum. Statutis diocesanis determinantibus pro dioecesi caquae sunt aliena ab statu clericali, v.gr. circa theatra, ludos publicos etc. frequentandos, clerici peregrini non tenentur quidem ne-

⁵⁴ Addunt saepe leges quarum violatio scandalum praeberet, v.gr. de omit-tendi operibus servilibus in festo particulari; sed tunc obligatio saltem aequae principaliter est ex lege naturali. Si quando Ordinarii locorum statuunt legem ⁵⁴quam quae non sit de actuum sollernniis applicari etiam ad peregrinos, signum erit eam consulere ordini publico; secus enim excederent suas facultates.

* V.gr. Ferrerfs. 1.160 q.3

“ Sic communiter AA. Et idem valere solet in furibus civitatum. Cf. CII 9.

ⁿ Sic Onclin, o.c. p.352; Buys, *Tr. de leg.* p.7S, contra Van Hove, *Tr. de kg. cccl.* 219.

cessario, sed praesumptio stat pro subiectione, quia huiusmodi statuta solent ferri ad consulendum ordini publico^{4*}.

2. *Christifideles* rei delicti ecclesiastici “forum sortiuntur in loco patrati delicti (c.1566); similiter tenentur prou-bilius observare probatas consuetudines loci commorationis circa quantitatem et qualitatem ciborum in die ieiunii”^{**}. Sed a legendis publicationibus ab Ordinario loci prohibitis, ratione huius prohibitionis non tenentur, nisi accedat ratio scandali, periculi proprii etc.

3. *Orientales* quocumque migrent proprium ritum et leges disciplinares proprias retinent (c.98 § 3); domiciliati in latino territorio subduntur administrationi et curae Ordinarii latini illius loci, in his quae cum proprio ritu retento sunt compatibilia^{**}; peregrinantes in latino territorio subsunt legibus eiusdem particularibus sicut peregrini latini, in quantum eae non aduersentur dispositionibus proprii ritus[”]; legibus autem generalibus Ecclesiae latinae non subiciuntur ad normam c.l.

Ad b) Legibus generalibus tenentur peregrini etiamsi in proprio territorio non urgeant, *nisi* in territorio actualis commorationis similiter non vigeant, aut exemptio applicetur eis personaliter, ut accidit in Bulla Cruciatæ hispanicæ quoad ieiunium et abstinentiam; ratio utriusque est eadem, quod scilicet derogatio alicubi facta legi generali est territorialis; ideoque peregrinus, sicut privatur privilegio sui loci cum ab eo discedit, sic fruitur favorem concessum loco actualis commorationis. *Alia exceptio* addenda est iuxta principium *ne bis in idem*; sci. is qui legi generali sive in proprio sive in alieno territorio iam satisfecit, non tenetur eidem iterum satisfacere si accedat ad locum in quo ea posterius urget, cum ipse illic versatur, vitato tamen scandalo. Quodsi obligatio legis quoad substantiam viget in utroque territorio, sed diverso tempore applicatur, commutatio temporis adhaeret loco, ideoque peregrinus substantiam legis observare tenetur, salvo principio *ne bis in idem*; et quidem die in lege generali determinato et in loco commorationis vigente, si lex particularis sui territorii anticipat tempus impletionis; die vero alterutro, si lex particularis territorii in quo versatur anticipat impletionem obligationis generalis^{°2}.

M Cf. S. C. Cone. 18 f!926) 312-313.

n Cf. Onclin, *o.c.f.* p 338. post responsum S. C. Cone. 15 nov. 1924; cf etiam c.33 g 2; 1520 1926.2269 § 1 etc. Subsunt pariter reservationibus peccatorum (cf. c.881 893.894 § 1); sed hoc explicandum est ex eo quod confessarii qui accipiunt jurisdictionem ab Ordinario illius loci subtrahitur potestas quæ reservata, unde parochus peregrinus posset ibi absolvere suos paroecianos in peccatis ibi reservatis.

•° Cf. Pontes Z. C. 111,457.

ct E. Hermann, *Zur ritum in ture canonico*: OrChP 32 (1933) 138-15b.

« Cf S. C. Con. 16 (1924) 94-95; Rodrigo, *Tr. de leg.* ubi plura illi « hac re.

Unde concludes: I. Hispanus qui in festo Assumptionis versatur in Gallia, ubi hoc festum non est de praecepto, non tenetur audire missam eo die; e contra Gallus qui tali die versetur in Hispania, debet satisfacere legi huic generali (c.1247 § 1).

2. Qui vi privilegii Cruciatæ ieiunavit sabbato quatuor temporum Nativitatis, non tenetur iterum ieiunare in pervigilio huius festi, si eo die versetur in loco ubi lex generalis urgetur¹.

501. 8. Vagi *obligantur legibus tam generalibus quam particularibus quae vigent in loco in quo versantur* (c.14 § 2); nam, cum nullibi habeant domicilium vel quasidomicilium, eorum temporanea commoratio alicubi censetur pro acquisitione domicilii ad sortiendum parochum vel Ordinarium loci (cf. c.93 § 2), ideoque subsunt tum legibus particularibus loci tum generalibus nisi ibi non vigeant².

502. 9. *Itinérantes qui ab uno in aliud territorium discedunt, quoad leges in alterutro tantum territorio eos afficientes, sic videntur indicandi: a) obligationibus negativis, si sunt a) divisibiles, tenentur quamdiu versantur in territorio in quo pro ipsis quoque vigent; si vero sunt b) indivisibiles, non tenentur observare neque in loco ex quo discedunt neque in loco ad quem accedunt, si in alterutro possunt absque peccato eas praetermittere; b) obligationes positivas negligere possunt, si discedunt e loco ubi eos urgent ante expletum tempus ad satisfaciendum concessum.* Explicatur:

Ad a, a): *Obligationes negative divisibiles*, ut v. gr. lex non vacandi labori servili vel lex abstinentiae, quia urgent quovis momento in quo aliquis legi subicitur, debent observari dum quis versatur in loco ubi partem divisibilem implere potest.

Ad a, b): *Obligationes negativae indivisibiles*, v. gr. ieiunii quia impossibilis est earum observatio postquam aliquid factum est quod cum eis non componitur, non debent observari ante discessum e loco in quo urgent, si perveniendum est ad locum in quo non urgent antequam earum obligatio non amplius tenet; nam in loco accessus potest itinerans efficaciam legis frustrare legitime. Quodsi quis discedens e loco in quo non vigent perveniat ad locum in quo vigent cum pos-

¹ In casu ab obligatione liberatur non modo ne bis in idem, verum etiam C^U4 privilegium Cruciatæ est personale iuxta c.74.

² Ante Codicem communius excipiebantur a legibus particularibus loci, quia non pertinerent ad communitatem territorialem particularem, ideoque neque inter subditos legislatoris inferioris adnumerarentur. Aliquando legibus specialibus subiciuntur ex dispositione legislatoris supremi. Cf. v.gr. c.1032.

sibilitate cas integre servandi, tenetur eas observare; secus vero si praeceptum sit iam impletu impossibile, v. gr. si in loco discessus pluries facultate plenae refectionis usus fuit eadem die qua pervenit ad locum in quo viget ieiunium.

Ad b): *Obligationes positivae*, cum non urgeant quovis momento in quo aliquis eis subicitur, retardari possunt quoad executionem usque ad ultimam occasionem aptam, ideoque missa v. gr. obligans in loco c quo discedunt, potest omitti saltem usque ad tempus in quo ultima celebrabitur in eo loco; imo probabiliter usque ad tempus iure concessum ad satisfaciendum obligationi, si in loco accessus posset adhuc missa audiri; nam iter facturus potest e pluribus missis in loco obligationis celebrandis ultimam eligere sibi et tamen ante eam celebratam discedere, quia non tenetur manere subditus legi; imo ulterius probabiliter potest eam omittere, etiamsi dum celebratur adhuc est in loco, quia obligationi audiendi missam sibi incumbenti poterit in loco accessus satisfacere, etsi de facto non sit auditurus quia propter discessum cessabit obligatio. Nec obstat quod subditus praevidens impedimentum adimpletioni legis in futuro tenetur eidem iam urgenti praeveniendo satisfacere, quia hoc valet quando manente vi legis aliquis erit impediendus ab impletione; hic autem obligatio cessabit.

503. Unde concludes: 1. Qui discedit hora decima c loco ubi viget lex abstinenciae, debet interea carnibus abstinere; quodsi ibi huiusmodi lex non vigeat, utique vero in loco accessus, ante discessum potest vesci carnibus, sed in loco accessus debet abstinentiam observare.

2. Qui discessurus est c loco ubi viget lex ieiunii, potest probabilius laute ientare non attenta lege ieiunii, modo certus sit sibi eadem die alibi duas plenas refectiones licitas fore“.

Similiter potest duas refectiones plenas facere in loco discessus, etsi ante meridiem perventurus sit ad locum in quo lex ieiunii viget. E contra, si e loco in quo lex ieiunii non vigeat accedit ieiunus ad locum in quo talis lex viget, tenetur ibi legem observare. Quodsi in loco ubi ieiunium non vigeat semel tantum plenam refectionem sumpserit, sed hora inconsueta pro ieiunio, adhuc poterit in loco immuni a lege ad quem discedit iterum vel pluries plene refici, (pria hora plenae refectionis probabiliter pertinet ad ieiunii essentiam.

“ Sic Busenbaum, *Medulla* 1.1 tr.2 c.2 dub.2,5; Βαμ .ε κ ιχ ιΡα1.μ ιε ιι. I trJ 185-189; Noldin, 1.152; Ioiano, I.190.IV etc. Negant alii hypothesim, sd. d* gationem ieiunii esse indivisam, arguentes ex ieiunio sabbati sancti (c: c.L'.. §4); sed ea quoque die habetur obligatio ieiunii specialis indivisa.

3 Qui discessurus est e loco ubi missa obligat illa die ad locum ubi non obligat: a) non tenetur retardare discessum usque dum missa celebretur, quia lex missae non limitat libertatem abeundi; β) probabilius non tenetur audire missam in loco, si discedat antequam ultima missa ibi celebretur, nam dum manet possibilitas audiendi missam, non peccat quia non praeveniat missam ante discessum, “nam illa obligatio solum est pro praevenienda impossibilitate implendi praeceptum, dum quis manet eidem subditus, non vero pro praevenienda exemptione qua desinit absolute esse iurisci subiectus”⁶⁶; et ex quo discedit manente possibilitate satisfaciendi obligationi, cessat obligatio; 7) probabiliter adhuc excusant aliqui a missa in loco discessus sive unica sive una ex omnibus quae celebrantur ante discessum audienda, dummodo discedens perventurus sit in locum immunem a praecepto tempore adhuc utili pro satisfaciendo praecepto; nam catenus prohibetur satisfactionis dilatio, quatenus per eam quis constituitur materialis saltem transgressor legis, quod in casu non obtinet, siquidem dilatio inferet exemptionem a lege per discessum, manente possibilitate audiendi missam

504. 10. *Loca exempta a iurisdictione alicuius legislatoris inférieurs ea sunt quae extra territorium ipsius sita considerantur.*

Huiusmodi esse possunt: a) sensu pleno, et immediate, quando locus directe eximitur, ita ut quaelibet personae in eo commorantes subducantur iurisdictioni Ordinarii loci in quo est locus exemptus, v. gr. paroecia; b) sensu minus pleno, et mediate, quando loci exemptio subordinatur certarum personarum exemptioni, ita ut aliae personae in eo loco non sint subductae a iurisdictione Ordinarii localis. *Paroeciae*, quando eximuntur, sensu pleno exemptae habendae sunt, ideoque quoad omnes sive incolas et advenas, sive peregrinos et vagos qui ibi inveniuntur.

Domus et ecclesiae regularium probabilius post codicem sensu minus pleno eximuntur, sci. quoad ipsos religiosos, non exceptis novitiis, aliosque potestati superioris religiosi ad normam c.516 § 1 subiectos, non vero, ut communius post Codicem videtur⁶⁸, quoad quoslibet qui in domo regulari quolibet modo versentur. Nam, quamvis teste S. Alfonso cu “tam loca quam personas tridentinum exemptas appellat”, Codex loco-

* Rodrico, *Tr. de legibus* 187, ubi AA. pro diversis modalitatibus opinionum citantur.

⁶⁶ Cf. Sanchez, *In decalogum* 1.1 c.12 n.32; Lrsstus, *De iustitia et iure* 2n.56.

* Interni illi pauci auctores qui etiam post Codicem exemptionem sensu pleno admittunt cum multis antiquis, eam ut probabilem tantum referunt, v.gr. Cappello, *Tr. de iur. nat. et div.* 1.1 c.1, 1.15; Coronata, *Instit. I. C.* 1,15; Noldin-Schmitt, 1,152 nota; Loia-
l 1*2; Noval, *De processibus* 1,232.

• *Theologia moralis* 1.1 tr.2 n.157; cf. Trid. s.14 de ref. c.5.

rum exemptionem potius personis subordinatam voluisse videtur c.615, cum dixit: “Regulares *cum* eorum domibus et ecclesiis... ab Ordinarii loci iurisdictione *exempti* sunt”⁷⁰. Nec semper, ut monet ipse canon, sed in pluribus casibus, praesertim circa ministeria sacra (cf. 336 § 2 609.619.1261.1334.1345.1356.1505, etc.) iurisdictioni episcopali subsunt *directe*⁷¹ alias quoque indirecte submitti debent, ad vitandum scandalum vel ad bonum commune efficacius promovendum, nisi praestari debeant quae ipsorum privilegiis sint contraria. Quae animadversio casibus in superioribus numeris quoque propositis est extendenda.

Unde concludens: Parum probabile videtur accedentes ad domos et templa religiosorum exemptorum, ipso accessu et praeter condiciones c.514 § 1, liberari a legibus particularibus territorii in quo domus exemptorum est sita”.

ARTICULUS III

De subiecto legis CIVILIS

Summa rerum dicendarum. Breviter absolvemus hanc materiam, minoris applicationis aut difficultatis pro moralista, cxfmendo primum principium generale cum applicationibus, et considerando deinde casus particulares exemptorum, et potissimum clericorum, relate ad has leges.

505. 1. *Legibus civilibus alicuius Status subiciuntur:*
a) *per se omnes cives in territorio praesentes; per accidens:*
a) *tum exteri in eo Statu praesentes, β) tum cives extra Statum commorantes.* Explicatur:

Subiciuntur per se omnes cives praesentes; nam leges civiles plerumque sunt primario territoriales, et immediate afficiunt territorium, personas autem quatenus in territorio versantur, ideoque per se cives (indigenas vel alienigenas) qui sunt *de* et *in* territorio.

Per accidens subiciuntur exteri praesentes; nam secundum leges civitatum et ius internationale, extranei in qui-

⁷⁰ Cf. Michiels, *Normae generales I. C. I2*, 388-389, ubi auctores quoque pro utraque opinione recensentur.

ⁿ Cf. Mkrkelbach, 1,358 recensentem praecipuas exceptiones ratione doctrinae conservandae, cultus divini tutandi, curam animarum gerendi.

⁷³ Cf. Vermkersch-Creusen, *Epitome i. can.*, 1,775 recensentes casus i: quibus episcopus aliquid potest facere apud exemptos religiosos, vel ii episcopo aliquid faciendum permittere aut eodem iubente praestare debent, vel in quibus exempti agere non possunt nisi de consensu episcopi.

⁷³ Cf. Onclîn, *De territoriali vel personali legis indole* p.358-359 (Gtsbloux 1938); Ramos, *De exemptione saecularium in domibus religiosorum*: *Coo Rei* 6 (1925) 28-32.82-85 etc.

busdam reguntur legibus territorii alieni in quo versantur, potissimum iis quae politiam et ordinem externum ac tranquillitatem publicam securitatemque personarum et iurium respiciunt⁴ (cf. CH 8), vel ad bona ipsorum saltem immobilia⁵ ibi possessa spectant⁶, vel actuum sollemnia determinant (cf. CH 11), vel poenas repetunt de delictis ibi forte etiam adversus eam communitatem commissis.

Per accidens subiciuntur etiam cives absentes, si nempe leges sint exceptionaliter personales, vel fictione iuris habeantur moraliter praesentes ratione delicti in concivem patrati, vel ratione bonorum de quibus in territorio disponere volunt.

506. 2. *Exempti a legibus civilibus alicuius Status habentur: ex iure internationali, principes aliorum Statuum eorumque legati; ex iure autem divino et ecclesiastico, R. Pontifex pro summa ipsius dignitate et potestate in omnibus et ubique, clerici et religiosi in iis quae eorum officio et dignitati iuxta Ecclesiae indicium adversantur. Explicatur:*

R. Pontifex eximitur iure divino-naturali a qualibet iurisdictione et lege civili, iuxta unanimem sententiam, tum propter supremam dignitatem Vicarii Christi, tum propter plenitudinem potestatis spiritualis cui repugnat subici quomodocumque potestati temporali, tum propter primatum iurisdictionis in societatem perfectam supremam, cui in conflictu ceterae iurisdictiones temporales cedere debent. Id c.218 § 2. 1556 authentice declaratur, et declaratio ac ius valet independententer a consideratione sui principatus temporalis.

Clerici, et similiter **religiosi**, qui in iure canonico clericis assimilantur, tam in officiis, nisi aliud constet (c.592), quam in privilegiis (c.614), et merito quidem quia divino servitio publice speciali titulo et ipsi deputantur: a) *in paucis iure*

⁴ Expresse in Codice civili hispanico declaratur: “Las leyes penales, las de policia y las de seguridad publica obligan a todos los que habiten en territorio español” (CH 8; similiter CHA).

⁵ Los bienes muebles estan sujetos a la ley de la nación del propietario; bienes inmuebles, a las leyes del país en que están situados (CH 10; similiter CHA). Exceptio fit in successioneibus legitimis et testamentis. Ibid.

⁶ Statum autem civilem et capacitatem iuridicam habere solent secundum legem propriae nationis (cf. CII 9), quasi leges determinantes statum personalem haberentur secundum ius internationale pro legibus personalibus. Cf. Waff-Haferkamp, *L'obligation en conscience des lois civiles* p.25*27

Circa arduam et gravem quaestionem de limitibus normarum iuridicarum quod ipatur, et circa solutionem conflictuum frequenter in hac re occurrentium, cf. Ottolenghi, *Sulla funzione e sulla efficacia delle norme in tema di diritto di diffusione privata* (Turin 1913).

naturali, in pluribus iure ecclesiastico, in quibusdam iur/ quaesito a lege civili eximuntur; b) in picrisque autem fi subiciuntur, ct quidem probabilius directe, vi ipsius legis ci- vilis.

Ad a): ***In paucis ipso iure naturali*** eximuntur a lege civili, in iis nimirum quae officia vel munera imponunt statui clericali aperte repugnantia, vel quae clericos omnino dedecent, verbi gratia in servitio militari cum exercitio armorum praes- tito⁷⁷, saltem si agitur de sacerdotibus. Romani Pontificis est definire quaenam nullatenus componantur cum clericali.

In pluribus eximuntur iure ecclesiastico, cuius fun- damentum est in iure divino⁷⁸; in eis nimirum muneribus et officiis quae dignitati eorum vel ministerio secundum indi- cium Ecclesiae creant difficultatem, atque in applicatione vis coactivae sive per violentiam physicam (cf. c.119) sive per poenam judicialem (cf. c.120); nam Ecclesiae societas per- fecta et inter alias suprema, ius habet vindicandi pro suis ministris ea quae ad convenienter vivendum et agendum sunt requisita. Cf. cc. 119-123.1529.

In quibusdam iure fortasse quaesito eximuntur, qua- tenus connivente auctoritate civili vel favores titulo sive gra- tuito sive oneroso concedente, clerici aliquas immunitates hac via obtinuerint, quae nequeunt amplius ab eis invita Ecclesia auferri⁷⁹.

Ad b): ***In plerisque subiciuntur***, nam cum veri sint cives qui bonis publicis societatis civilis fruuntur, aequum est ut onera quoque communia ferant, quatenus specialis eorum status hoc patiatur et sacris canonibus non adversetur.

Fundamentum huius obligationis pro aliis est indirectum sci. non ex lege civili qua tali, sed ex lege naturali, ne per- turbetur ordo, vel alii detrimentum patiantur, ct ex voluntate R. Pontificis volentis submittere clericos legibus civilibus quae eorum statui non repugnant⁸⁰; pro aliis vero, rectius, fundamentum est *ipsa lex civilis*, quae vi propria clericos

⁷⁷ Sic generatim omnes AA, v.gr. Noldin, 11,321; Amxys-Damis IA* et cetera.

ⁿ Hoc probant plures textus V. Testamenti ac Decretalium» et confirmant' usu plurimorum populorum. Falsissimum est immunitates ecclesiasticotWA » societal*. civili fuisse ortas ct pro eius libitu posse auferri Cf. D 1730.1731

TM Ipsa Ecclesia saepe in concordatis solet quibusdam immunitatibus re- nuntiare. v.gr. privilegio fori in contentiosis.

^M Sic v.gr. Suarez, *De legibus* 1.3 c.34: T.aymaxn, *Th. inor* 1.1 tr 4 cl: n.6 et alii inter quos adhuc lam mkuil, 1.140, quem pauci recentiores se quuntur.

obligat ad leges praeceptivas observandas, quatenus dignitatem clericalem non dedeceant, et Ecclesia non videtur gaudere principaliter facultate subtrahendi clericos ab observatione legum civilium, cum sint veri subditi legislatoris civilis et bonum spirituale Ecclesiae eam subtractionem non requirat.

507. 3. Nullatenus assertum suum demonstrant, et minime approbandi sunt, illi auctores recentiores² qui dicunt innes leges respicere directe organa Status, non autem ipsos cives; unde obligatio non oriatur immediate in ipsis civibus, sed in officialibus publicis, qui vi muneris teneantur urgere observantiam legis

Rationes potissimum ab eis allatae, quod plerique cives nequeunt leges cognoscere, et quod, attenta legum multiplicitate, earum notitia non potest rationabiliter praesumi, id unice evincunt: praesumptionem cognitionis legis caute et rationabiliter intelligendam esse, atque probationes contrariae facilius admittendas in ordine ad effectus dependentes a notitia legis.

Sed ultra hoc non probant quod intendunt, nec probare possunt. Nam si leges non tenent cives aequae atque publicos officiales, difficilius explicatur cur possint hi urgere apud illos observantiam talium legum; praesertim vero non explicatur cur debeant cives illas observare, quando actu non compelluntur ab officialibus, vel quomodo liceat poenas infligere pro violatione legum quae subditos non ligant.

CAPUT V

De adimpletione legis

Summa rerum dicendarum. Post notionem ipsam, primum exponimus principium generale circa operis praestandi substantiam et nodum; deinde tradimus nonnullas particulares circa modum servandum in adimpletione, pro diversitate legum ipsarum, quid scilicet positive exigatur, quid negative non requiratur; postea quaestiones speciales consideramus circa satisfactionem plurium praeceptorum eodem tem-

² Cf. Molina. *Pr. institutio et iur. tr.* 2. disp. 31. n. 15; Wald, 1. 158; Loiacono. *Cl. t. t. Z. A. i. A.* 1, 253 et plerique moderni.

³ Sic praesertim germani quidam ut Tüschke, *Z. r. r. X. Recht* 365 ss. f. Lechner. *Histor. Rechtsnorm und Rechtspflicht* 23 ss. (Leipzig 1912); *Il fine della* Mo (Roma 1915).

⁴ Cf. Lanza, 1, 326; Güenechea, *Principia iuris politici* 11, 228/

Porc vel *eodem actu*, circa *tempus* adimplendae legis, denique circa *ordinem* servandum in adimplentione.

Tanquwust, 11,319-331; Prümkr, 1,221-226; Woutkrs, 1,150-163; VuiceEHSCii, 1,191-199; Rodrigo, *Tr. de legibus* 283-333.

508. I. Adimpletio legis est in eo quod ex parte subditorum fiat id quod lex implicite vel explicite fieri iubet. Complete spectata non regitur generatim illa sola lege de qua proxime agitur, sed etiam aliis legibus generalioribus, praesertim vero principiis ipsius legis naturalis simul applicandi: Unde fieri potest ut nulla habeatur transgressio legis, quin tamen habeatur completa obligationis satisfactio, v. gr. in famulo qui assistit quidem missae in die festo, sed tali animo ut non assisteret si herus non observaret; in debitore qui solvit pecuniam, sed cum animo non restituendi si carcerem posset vitare.

II. Opponitur transgressioni, quae in eo consistit quod ex parte subditorum id fiat quod lex prohibet, vel id omitatur quod lex fieri iubet.

509. III. Principia. 1. In genere id omne et solum praestandum aut omittendum est, quod legislator vult praestari aut omitti; et eo modo, actu, tempore, quo legislator exigit. Nam lex vim immediatam et ambitum habet, sive quoad obiectum praestandum sive quoad eiusdem circumstantias, a voluntate rationabili legislatoris; iam vero lex praecipit tum substantiam actus tum etiam modum qui sit de intrinseca actus ratione secundum se vel prout sub lege cadit, quando et ipse est peculiariter praeceptus, et sic ipsam actus substantiam intrat.

510. 2. Positive requiritur in particulari: a) in lege negativa, seu prohibente, nuda omissio rei prohibita; b) in lege positiva, seu praecipiente: a) est reams, nwd fii debita praestatio humano modo peracta; β) si est personalis, ut actio praescripta a subiecto legis humano modo ponatur ideoque cum intentione saltem virtualiter implicita satisfaciendi praecepto; γ) si est mixta, ut res praestetur per k'j' humanum a subiecto legis. Explicatur:

Ad. a). In negativa, nuda omissio rei prohibita, snt scienter et libere, sive involuntarie et coacte, sive sine ulli conscientia neque actu humano; nam lex non praescribit b casu nisi actus omissionem, ergo dum actus vetitus non po-

natur, lex materialiter observatur etiam sine positiva voluntate abstinendi ab actu; sic v. gr. dormiens tota feria VI, vel detentus in carcere cui non apponuntur nisi cibi esuriales, legem abstinentiae materialiter plane observat; sed is posiremus in ordine morum potest peccare prava voluntate manducandi carnem si posset x.

Ad b, a): In positiva reali, nuda rei debita praestatio sufficit etiam coacta vel sine actu humano vel per aliam personam ut legi materialiter satisfiat, nam lex non praescribit in casu nisi ut res praestetur; ergo dum ea quocumque modo praesto sit, etiam a tertia persona pro subiecto legis praestita, legi satisfactum est²; sic v. gr., si solutio debiti 100 pesetarum extorqueatur ab invito, vel si amicus eas tradat pro debitore, obligationi plene satisfactum est; sed voluntas non satisfaciendi peccaminosa erit semper, cum iuri naturali contraria sit voluntas non obediendi legitimo Superiori vel debitis non satisfaciendi.

Ad b, β): In positiva personali, ut actio humano modo ponatur, id est scienter et voluntarie, et cum intentione saltem implicita faciendi illud quod est praeceptum, ab eaque persona cuius activitas est obiectum legis; nam lex praescribit in casu actionem positivam ab ipso subiecto legis ponendam, ideoque non sufficit ut more brutorum opus praestetur, sed requiritur *advertentia et libertas* necessaria ad actum humanum; insuper exigitur *intentio saltem virtualis implicita* ponendi opus iniunctum, ea sci. quam substantia actus exigit, ut is ponatur in sua specie morali, quia secus vel non fieret quod legislator praescripsit, vel non fieret modo humano; sic v. gr. qui missae interesset die dominica aut ebrius aut

¹ Nimirum, voluntas contraria omissioni praeceptae quatenus praeceptae: i) a *actus vetitus sit actus ipsius voluntatis*, v.gr. non odiendi Deum, est iam virtualis positio actus vetiti; b) *si fuerit aliarum potentiarum*, v.gr. blasphemia, iibor servilis in die festo: a) si voluntas contraria fuerit *efficax*, effonnat ram cum actione transgressiva, ideoque laedit legem; /3) si vero fuerit *inefficax*, m lege divina est contra eam, vetat enim et actum contrarium et quamlibet eius ▼ dunUCTn; in lege autem humana non videtur offendere ipsi legi formaliter, «quidem est actus mere internus, sed certe offendit legi divinae vetanti huiusmodi affectum. Cf. Rodrigo, *Tr. de lea.* 285; L. Bender, *De moraliste actus* MorCanJt 41 (1952) 36-50.

² Distinguit Rodrigo, *Tr. de legibus* 290 inter praestationem *cxstinctivam* obligationis, quae satis habetur per rei a lege intentae positionem qualitercumque factam, et praestationem *adimpletivam* obligationis, quae satis habetur per r.Uram rei praestationem a persona obligata vel eius nomine factam, aut saltem opportune ab eadem ratihabendam. Sed, ut ipse concedit, ratihabitio actus in ebrietate positi, puta rei datae, facit ut res quae v.gr. fuerat dono danda, ubcat rationem donationis. Porro haec ratihabitio semper habebitur implicita ra eo qui non impetit actum a se positum sine dominio, ideoque in praxi distactio, in se accurata, minus necessaria videtur.

cum unica intentione se recreandi concentu musico, non satisfaceret praecepto, quia in primo casu, etiamsi habeat voluntatem habitualement, non ponit actum humanum, et in secundo nullatenus exequatur actum religionis a legislatore praescriptum; voluntas autem transgrediendi legem etiam inefficax, semper est peccatum, saltem contra ordinationem divinam, ut dictum est.

Ad b, y): *Lx positiva mixta* ut res praestetur, et quidem actu illius praecise personae quae lege ligatur, v. gr. missa pro populo per parochum regulariter.

511. Unde concludes: 1. Satisfacit praecepto: qui ieiunat qttia medicus diaetam praescripsit; qui pecuniam furto deprehensar. apud dominum cx oblivione relinquit, quando novum furtum praeparabat; qui cx metu interest missae.

2. Non satisfacit praecepto audiendi missam qui dormiens ei interest; nec persolvit divinum officium qui illud legit ad addiscenda ea quae in officio continentur; nec satisfacit praecepto confessionis annuae, qui pro se mittit filium ut bis iste confiteatur.

3. Satisfacit legi, at peccat, qui servat abstinentioniam propter diaetam sibi praescriptam, sed vellet edere carnes si valeret; q. restituit debitum, sed non restitueret si favore creditoris non indigeret; qui assistit missae animo religioso, sed non assisteret si parentes non observarent.

512. 3. Negative non requiritur generatim *in particulari*: a) *intentio satisfaciendi praecepto, vel* b) *finis legis obtinendi, vel* c) *status gratiae aut actus formaliter honestus*. Explicatur:

Ad a): ***Non requiritur intentio satisfaciendi praecepto ut tali***, quia legislator non intendit obedientiam formalem, seu ut res praescripta fiat quia fuit praescripta, sed tantum obedientiam materialem, seu ut fiat quod fuit praescriptum, cum hoc sit satis ad bonum commune promovendum et in eo substantia actus praecepti plane habeatur; sic v. gr., qui missam audit in die dominica immeinor obligationis, non tenetur novam missam audire quando recordetur praeceptum eodem mane diei festi, dummodo habuerit intentionem saltem virtualement implicitam colendi Deum per illum actum cultus; hoc enim fuerat obiectum obligationis positivae personalis, quod lex de missa audienda imponit.

Into, intentio non satisfaciendi non impedit quominus satisfiat legi vel praecepto ab alio imposito, quamvis impediat satisfactionem obligationis ortae a voluntate ipsius agentis, v.gr. voti. *Ratio fri-*

ri' *est* quia obligatio legis pendet ex voluntate solius legislatoris; iim vero legislator non praecepit nisi substantiam operis; ergo opere praestito, quaecumque demum sit voluntas explicita subditi, legi satisfactum est nec obligatio ulterius urget*. *Ratio posterioris* est quia sicut obligatio, ita et eiusdem satisfactio pendet in casu ab intentione agentis, ideoque satisfacit quidem voto audiendi missam in Irterminata die qui opus praestat immemor obligationis susceptae, propter intentionem generalem virtualement satisfaciendi obligationibus prius quam devotionibus, sed non satisfacit si missam audit noleado satisfacere, quia in tali casu virtualiter renovat obligationem audiendi denuo aliam missam*.

Ad b): ***Nec requiritur generatim intentio referens netum ad finem*** a legislatore intentum, quia legislator plerumque praescribit solani operis substantiam, quae necessaria est ad bonum commune promovendum, unde dicitur quod finis legis non cadit sub lege; sic v. gr. satisfacit ieiunio qui laute manducat in unica refectione plena sibi concessa, ne ex ieiunio corpus maceretur.

Excipitur casus in quo ipsa intentio finis ad substantiam actus praescripti pertinet, vel per accidens expresse imponitur; tunc enim intentio finis cadit sub lege, alias directe alias indirecte; sic verbi gratia ut materialis praesentia in templo dum missa celebratur evali! actus religionis, requiritur intentio colendi Deum per liane as eentiam; et quia lex ecclesiastica praecipit actum religionis et son meram praesentiam corporalem, assistens missae debet habere intentionem colendi Deum, quae est finis legis; similiter ad satisfaciendum Ecclesiae praecepto de confessione annua, quod urget legem divinam de curanda efficaciter salute animae, non sufficit confessio sacrilega (D 1114; c.907).

Ad c): ***Non requiritur generatim status gratiae***, quia si ponatur substantia actus praescripti, per se legi satisfaciunt est; iam vero per se caritas est extra substantiam actus5; ergo non requiritur ad adimplendum praeceptum; ideoque, qui

1 Cf. Suarez, *Dc legibus* 1.2 c.10; 1.3 c.29; *Dc religione* tr.4 1.4 c.26 n.7ss. Bñuüait, *Tr. dc legibus* diss.4 a.2. Si tamen praeter obligationem legis sit alia dñfo formaliter diversa circa eandem speciem operis, ita ut opus sit iterant'ñ pro numero obligationum, tunc illi soli obligationi satisfit cuius satisfactio tenditur, quia in casu impossibile est unico actu duplici obligationi satisfacere. Planum est autem in affectu non satisfaciendi posse haberi peccatum Λ «apra notavimus.

* Sunt tamen pauci, ut Sanchez, *In Decalogum* 1.1 c 13 n.18; Reuter, Π nfor, 1,183; Castropalao, tr.3 d.1 p.17 n.14, qui censent etiam voto satisfert, si opus promissum praestetur etiam sine voluntate satisfaciendi, quia ua'em de eo praestando fuerat votum. Quibus eatenus assentiendum est, quia Unas obiectum obligationis susceptae pro intentione agentis non possit prorronri; *c. v.gr. qui vovit ieiunare feria III, si ieiunat satisfacit voto, etsi nolit fociler satisfacere. Cf. Rodrigo, *Tr. dc legibus* 289.

S. Thomas, 1-2 q.100 a.10. A fortiori non requiritur ut opus praeceptum jewtur ex caritate, quae exigitur quidem ad meritum, sed non ad satisfaciendJ-a praecepto. Cf. D 1016.

cum peccato mortali missam audit vel ieiunat, his legibus plane satisfacit.

Excipitur castis in quo substantia actus praescripti, qua talis, status gratiae requirit, sive ex iure divino sive ex fine a legislator humano legitime intento et iniuncto, tunc enim ad substantiam actus, quatenus a lege praescribitur, status gratiae habendus est; unde non satisfit praecepto communionis annuae per sacrilegam communionem (D 1205 ; c.861).

Imo generatim legi satisfieri potest per actum peccaminosum, vel in quo peccata intermiscuntur, dummodo substantia rei praeceptae vere ponatur; cum vi talis legis haec sola, non vero modus extrinsecus, plerumque praecipitur⁶; iam vero substantia rei servatur cum actus est in se honestus et evadit peccaminosus ratione circumstantiarum ; sic v. gr. vere audit missam qui ex sola vanagloria pie interest sacrificio vel qui inter officium divinum recitandum indulget pravis desideriis.

513. Unde concluditur: 1. Satisfacit legi ieiunandi qui detentus in carcere unicam refectorem habet in die, sive immemor sit ieiunii, sive etiam memor et cupiens plures refectores plene facere, sive unice intendens per ieiunium aegrotare ut e carcere extrahatur. Similiter satisfacit praecepto missae miles qui gregatim cum aliis ducitur ad ecclesiam alias non iturus, vel qui accedit ut mulieres concupiscenti animo inter adimplendum praeceptum possit contemplari. Item satisfacit qui poenitentiam sacramentalem adimplet postquam nova peccata gravia commisit.

2. Non satisfacit iuramento ieiunandi die indeterminata, quod ieiunat die non praescripta sed nolens adimplere iuramentum per hoc ieiunium. Similiter non satisfacit, qui missae interest sine animo religioso, mere ut recreetur contemplatione caeremoniarum structura templi, armonia musicali: neque recitans orationes vocales sibi praeceptas, ut exercitium rectae pronuntiationis habeat sine ulla intentione orandi.

514. IV. In cumulatione legum quibus satisfaciendum est duplex quaestio occurrit, altera circa actum, altera circa tempus unicum vel diversum quo satisfieri possit.

Principium generale hoc est: *satisfieri semper ac fiat quod diversae leges praecipunt, sive unico sive diversis actibus vel temporibus*. In particulari autem ita distinguendum est.

a) Uno eodemque actu: a) *potest satisfieri pluribus*

* Modus extrinsecus peccaminosus, potissimum finis malus qui in plenenda lege habeatur, prohibetur quidem, sed vi aliarum legum.

gibus quae sint mere materialiter diversae, seu de re vel actu numerice eodem, quia huiusmodi obligationes, utpote ortae ex motivis communibus vel relatae ad eundem actum solum materialiter differunt, ideoque unica actione ponitur totum illud quod diversae leges praecipiant. Sic v. gr., si eadem die occurrant festum Sti. Joseph et dies dominica, unica missa satisfit ulrique praecepto de audiendo sacro, quia unica existit materia praecepta, nempe missa, et unus titulus communis cur praecipiat, nempe religio exercenda in honorem Smae. Trinitatis et Sti. Joseph, *β) Non potest satisfieri generatim pluribus legibus quae sint formaliter diversae*, seu de re vel actu specificè quidem eodem sed numerice diverso, quia huiusmodi obligationes, utpote ortae ex motivis particularibus completis ab invicem independentibus, exigunt singulae actum sibi exclusive reservatum. Sic v. gr., si quis debet audire missam ex voto emisso, ad satisfactionem sacramentalcm et propter legem ecclesiasticam, tenetur tribus missis distinctis interesse, quia tres sunt tituli speciales et completi quorum singuli imponunt missam ipsis satisfaciendis totaliter applicatam. A fortiori non potest quis "unico officio... satisfacere duplici praecepto pro die praesente et crastino". D 1135.

Excipitur casus in quo leges diversae censeantur habere idem motivum cundemque finem, vel quando legislator aliam nentem explicite vel implicite manifestavit aut rationabiliter habuisse praesumitur, ut accidit quando imposuit obligationem quae urget cotidie per aliquod tempus; sic v. gr., qui tempore paschalis communionis suscipiendae graviter aegrotat, unica communione satisfacere censetur utrique praecepto communionis paschalis et viatici, et qui per mensem assistere Cibet missae ad paenitentiam sacramentalcm adimplendam, non tenetur diebus dominicis duobus missis interesse, quia concessarius praesumitur unicam missam dominicalem alias iam praeceptam novo titulo praescripsisse.

b) Uxo eodemque tempore pluribus praeceptis satisfieri potest dummodo varia opera praescripta vere praestentur et ûreersitas temporis non sit praecepta; sic v. gr. diaconus potest simul missam audire et breviarium recitare, quia hae duae actiones non se mutuo elidunt; non autem posset simul sacerdos confessiones audire et breviarium recitare, quia haec opera sunt ad invicem insociabilia; nec una est mens auctorum num audiri possit missa dum confessio instituitur.

Hanc doctrinam plures applicant ad casum in quo agatur

de pluribus simul missis audiendis, et censent eodem tempore posse pluribus obligationibus satisfieri, nisi huiusmodi obligationes rationabiliter intelligendae sint de pluribus missis subsequentibus, id quod generatim eveniet si plures missae tamquam paenitentia sacramentalis imponantur

515. Unde concludes: 1. Unico ieiunio satisfacit qui vovit ieiunare in pervigilio Sti. Joseph, et deinde cognoscit hoc pervigilium incidere in feriam sextam parasceves. Similiter unica recitationi divini Officii satisfacit beneficiatus ordinatus in sacris. Sed n. > ille ieiunet vel hic persolvat Officium, bis peccabunt.

2. Tres missas audire debet is qui ex voto, ex paenitentia sacramentali et ex praecepto Ecclesiae obligatur ad assistendum missae, nisi constet titulum voti et paenitentiae sacramentalis voluisse urgere obligationem iam existentem propter diem festum. Nec satisfacit regulariter paenitentiae impositae audiendi tres missas, paenitens qui tribus missis simul celebratis assistit, obstat enim voluntas confessarii qui potuit et, nisi contrarium probetur, voluit tres missas diverso tempore audiendas praescribere, licet plures missae simul audiri possint.

3. Ex dispositione c.932 et mente praecipientis rationabiliter praesumpta, operibus debitis ex voto, paenitentia sacramentali, etc. lucrificari possunt adnexae eis operibus indulgentiae.

516. V. Tempus adimplendae legis in genere hoc modo quod secundum voluntatem legislatoris explicitam vel implicitam fuerit determinatum. In particulari autem diversae determinationes occurrunt:

a) Si in lege nullum determinetur, per se relinquitur arbitrio subditorum, dummodo per dilationem obligatio non oblitteretur, aut finis legis non frustetur, aut materia eius non minuatur; nam his incommodis vitatis, quocumque tempore satisfit voluntati legislatoris. Per accidens intra tempus utile non antea, erit festinandum, tum ex motivis modo indicatis, tum quando ex mora impediatur observantia.

b) Si in lege iubetur obligatio statim vel quamprimum satisfacienda, pro diversis objectis indicandum erit se-

1 Cf. Ballerisi-Palmieri, I tr.3 n.232-233.237.238; Vermeersch, U 'Certe haec opinio non attingitur in sententia ab Innocentio XI danmaü (D 1203), nam in casu agitur de pluribus missis integris audiendis ad d.stmcu> obligationes adimplendas, dum sententia damnata respicit unicam missam pr partes ex pluribus missis simul celebratis audiendam, ad tempons spatiae minuendum.

• Cf. Vermeersch, 111,578.
• Loiano, 1,135 refert approbando exceptionem a D'Annibale et Vermeer* indicatam, quod in materia iustitiae solutio anticipanda sit ab eo qui pñs det se tempore statuto imparem fore solvendo. Sed rectius in his casibus tempus statuitur ad finiendam obligationem, vel secus ad apicem iuris exception nova est causa.

eundum rationabiliter interpretatam mentem legislatoris, et secundum iurisprudentiam forte existentem; sic in iure canonico: *statim* saepe intelligitur intra triduum; *quam- primum*, autem, plerumque spatium longius admittit¹⁰; ceterum nonna fixa determinari non debet, sed singuli casus considerandi sunt.

c) Si in lege tempus impletionis concrete assignetur, illud fideliter observandum est, eoque perdurante potest satisfieri legi per se quolibet momento; sed non valet anticipare, quia anticipando lex non impleretur. Attamen, si is qui mox erit subditus legis exequatur materialiter obiectum eiusdem, videtur non teneri ad iterandam executionem cum lex formaliter urgebit; ideoque qui primo mane audivit missam vel nondum subdiaconus recitavit breviarium, vel nondum in periculo mortis constitutus communicavit, probabiliter non obligatur ad missam iterum audiendam in loco ubi illa die praeripitur missa, vel ad iterandam recitationem Officii divini postquam eo mane fit subdiaconus, vel ad suscipiendum vaticum accedente mortis discrimine¹².

Si autem tempore praescripto non fuerit legi satisfactum, pro obligatione ulteriori determinanda distinctione opus est; a) Si tempus determinatum fuit *ad finiendam obligationem*, eo elapso lex non potest, nec proinde debet, amplius observari; sic. v.gr. qui die dominica missae non astitit, non tenetur assistere alia die per hebdomadam, nec assistendo satisfaceret obligationi inobservatae.

β) Si tempus determinatum fuit *ad urgendam obligationem*, eo elapso lex magis urget et quam primum adimplenda est; sic verbi gratia qui communionem paschalem intra tempus praefixum non suscepit, sive culpabiliter sive non, tenetur postea quantocius communicare intra annum, non autem ulterius eo elapso.

Utrum lex lata fuerit ad finiendam an ad urgendam obligationem, colligendum erit ex voluntate legislatoris, ex verbis legis (cf. C.59 § 4) vel ex fine, ex iudicio doctorum vel consuetudine.

d) Quando tempus obligationis iam coepit, quolibet momento lex impleri potest; sed si praevидetur impedimentum pro tempore futuro adhuc utili ad observantiam legis, adest obligatio adimplendi legem antequam impedimentum adveniat; sic v.gr. sacerdos qui praevидet se post meridiem fore impeditum quominus Officium divinum persolvat, tenetur illud tamen persolvere, nisi praevideat cessationem obligationis per

Cf. c.807 de sacerdote celebrante in casu necessitate praemisso actu sacramentali post peccatum mortale; hic “quam primum”, i. e. intra tres dies secundum communissimam interpretationem, debet confiteri.

Cf. Ferreres-Mosdris, 11,307.

⁸ Cf. Rodrico, *Tr. de legibus* 304.

subtractionem ipsius subiecti ab ambitu legis, ope v.gr. dispensationis; non vero tenetur matutinum et laudes anticipare, qui praevidet sc. integrum Officium intra diem non posse recitare, quia anticipatio illa nititur privilegio quo nemo cogitur uti, et quia in se nondum urget obligatio.

t') Circa supputationem temporis valent dispositiones respectivae legis, sive civilis sive ecclesiasticae, eo attentius considerandae et fidelius observandae quo magis designent terminum ad legem adimplendam, ut v.gr. in iure ecclesiastico pro lucrandis indulgentiis (cf. c.922.923.931 etc.), vel conditionem ad efficaciam actuum, ut in eodem iure occurrit praesertim circa validitatem novitiatus et professionis in functione temporis (cf. v.gr. c.555.556 § 1-2; 572 § 1,1.º-3.º; 574). Iam vero :

517. A. **In iure ecclesiastico**, nisi aliud expresse caveatur (cf. v.gr. c.923.32 § 2 etc.), *tempus supputatur secundum normas sequentes*:

d) Iuxta c.32, dies constat 24 horis continuo supputandis 13, regulariter a media nocte (cf. c.34 § 2); hebdomada, 7 diebus; mensis et annus, nisi proprio nomine designentur saltem aequivalenter, vel dicantur sumendi prout sunt in calendario, respective 30 et 365 diebus.

α) Iuxta c.33, in supputandis horis diei: a) *principaliter standum est communi loci usui*, illi sci. qui re vera observatur in loco pro moribus populi, etsi non cohaereat cum indicationibus horologii neque cum tempore observato in aliis locis etiam eiusdem dioecesis; β) *optio tamen permittitur* diversi temporis, sive usualis in loco, sive localis tam veri quam medii n, sive legalis tam regionalis quam alius extraordinarii¹⁵, v.gr. aestivi vel zonarii (si quidem fuerit legale^{ie}, vel, a fortiori, usuale), *in quatuor casibus*, probabilius taxative enumeratis¹⁷, sci.: in recitatione horarum canonicarum pri-

M Unde fractiones dierum non adduntur invicem .nd perficiendum diec. ideoque novicius, v.gr., qui cotidie per plures horas integro mense a domo c> viciatus aberat, nullum diem supplere debebit (cf. c.556).

14 "Tempus locale verum cognoscitur cotidiana computatione astronomia, ex apparente motu solis... Tempus locale medium resultat ex mutatione nuthe* matica temporis veri, ideo inducta ut dies stricte aequales per totum annrn obtineantur." Vermekrsch, 1,352; cf. F. Recatillo, *Instit. I. C.* 1,123.

u Tempus legale definitur lege; dicitur regionale quod est commune loco alicuius regionis, v.gr. *zonarium* quod statui solet commune pro singulis 21 zonis scu fusibus horariis in quibus terra fingitur divisa, per meridiana cor- malia 15 gradus inter se separata; Greenwich; Aetnae, Pctropolis etc.

" CIC 17 (1925) 582 ad 1.

,T Plures tamen, ut Vermzersch, 1,352; F. Recatillo, *Injtit. I. C.* 1,13 et cetera, censent extendendam ad indulgentias lucrandas et ad requiem festina

vata, i.e. non alligata alicui officio vi legis¹⁸; in celebratione missae pariter privata, i.e. non ex obligatione officii choralis, quamvis publice cantetur; in communione recipienda; in ieiunii, etiam eucharistici, vel abstinentiae lege servanda¹⁹.

Optio ista semel determinata pro aliqua actione, ei quidem fideliter applicanda est, sed non debet in universum retineri per integrum diem, ita ut omnes actiones pro quibus datur libertas in codice debeant peragi sub eadem computatione intra viginti et quatuor horas subséquentes; potius eodem tempore licet applicare multiplicem supputationem temporis in codice permissam ad praecepta formaliter diversa, cx se ct de iure plane ad invicem independentes, quae integre servantur secundum supputationem ipsis applicatam²⁰, etiamsi agatur de uno eodemque actu qui ex se potest dicere relationem ad utrumque praeceptum ecclesiasticum; unde licet verbi gratia secundum computationem legalem considerare diem expletum ut observatio ieiunii ecclesiastici non amplius urgeat, idcoque laute coenare, et sequenti mane communicare, si secundum computationem solarem coena sumpta fuit die praecedenti.

c) Ex c.34: a) 57 *lex non désignai terminum a quo* nec explicite nec implicite, tempus supputatur de momento ad momentum, et, si sit continuum, sumitur prout est in calendario; v. gr. canonicus discedens die 3 iulii hora 10,40, debet esse redux die 3 octobris hora 10,40 (cf. c.418 § 1); b) *si terminus a quo designatur* explicite vel implicite: a) *et coincidit cum initio diei*, primus dies computatur ad explendam numerationem, et tempus finitur incipiente ultimo die; *β) et non coincidit* cum initio diei, primus dies non computatur, et tempus finitur expleto ultimo die; v.gr. illi cui conceduntur vacationes ad mensem a die 31 ianuarii, eis fruitur usque ad inceptam diem 28 (vel 29) februarii (cf. c.34 § 3, 4.º); ille autem qui natus est vir die 29 ianuarii 1940 non potest nubere iuxta c.1067 ante 30 ianuarii 1956²¹.

Sed c. 19 eis adversari videtur, nec Instructio S. Parnitentiariac pro iubileo i Regatillo evocata, AAS 16 (1924) 341 n.15, ipsi tam favet quam nobis. Legislator quod vult dicit et quod clare dicit non est a suo sensu detorquendum.

* Aliter alii, v.gr. OjETTI, *Comment. in C. Z, C. 1*, 199, qui privatam intelligit sensu liturgico, pro non cantata sollemniter cum diacono et subdiacono, etiamsi sit paroccialis vel choralis.

* Planum est optionem et varietatem nullam permitti quae legis certae executionem impediat aut canonibus contradicat; sic per supputationes diversas, les non potest reduci ad 23 horas; nec inter duos dies ieiunii consécutives iaremri potest hora vel semihora neutralis in qua liceat laute coenare.

* CIC 29 (1947) 373. Responsum definit controversiam acriter annis praecedentibus agitatam circa mutabilitatem supputationis *in actionibus formaliter kew*. Porro "actiones formaliter diversae dici possunt, quae ita sunt invicem rependentes, ut nullo sub aspectu veluti unum quid moraliter considerari possint". Cf PerMorCanLit 36 (1947) 334-341.

³ Ulteriora amandantur tui canonico. Cf. v.gr. F. Regatillo, *Instit. I. C.* 1,125-134.

518. B. *In iure civili:* fl) Nomine mensis venit spatium 30 dierum, anni vero spatium 365 dierum ; dies constat 24 horis continuo supputandis; nox est spatium inter occasum solis et ortum subsequentem ; b) si menses designantur proprio nomine sumuntur prout sunt in calendario. CH 7; cf. Ccomm 60.

519. VI. Ordo servandus in adimptione plurium legum tunc solum venit considerandus, cum plures obligationes instant et nequeunt eodem tempore adimpleri, ita ut aliquae retardandae sint. In tali casu prius satisfaciendum est obligationi iuris superioris vel urgentiori inter plures eiusdem iuris: si autem omnes aequaliter urgere videantur, quicumque ordo servari potest, vel etiam, si materia singularum est divisibili» singulis pro rata poterit unaquaque praestatione satisfieri, curando ut tot praestationes fiant quot obligationes susceptae fuerant; sic v. gr. si quis habet decem missas pro decem intentionibus celebrandas, potest cotidie per decem dies pro decem intentionibus globaliter sacrificium offerre. Sed si quis determinatae obligationi, etiam minus urgenti minusque principali, satisfacere intenderit, huic certe et non alii satisfacit

Quando autem stantibus pluribus obligationibus opus praestatur ad satisfaciendum obligationibus, sed sine ordine nec determinatione speciali : a) *si materia est divisibilis*, videtur singulis obligationibus pro rata satisfieri ; *β) si non est divisibilis*, praevalere censetur urgentior vel gravior obligatio, propter implicitam voluntatem anteponendi eam reliquis;^ verbi gratia qui habet tres missas audiendas, aliam ex praeccepto Ecclesiae, aliam ex voto, aliam ex paenitentia sacramentali, salva speciali intentioni per primam satisfaceret praeccepto Ecclesiae, per alteram voto, per tertiam paenitentiae.

CAPUT VI

De interpretatione legis (c.17-20)

520. Extensio obligationis a lege inductae pendet a recta eiusdem intelligentia. Porro, nec sensus legis est semper in se danu nec mens legislatoris patet semper immediate ex ipsis verbis; nia I "propter humani ingenii imbecillitatem, eloquii humani defectu I tactorum variationem, nulla ordinatio ita perfecte exprimi potes I

ut excludatur quaevis dubitatio rationabilis de eius sensu et applicatione" *.

Unde recurrendum est ad legis *interpretationem*, sive In lege ecclesiastica (a.1) sive in civili (a.2).

Tanquürey, П.333-341; Kaxfanj. 1.183-187; PrOmot», 1.227-233; Ve-mefrsch, 1.187-190; Vax Hove, *De legibus ccccls astxis* 239-295; Rodrigo, Tr. *de legibus* 3713)9; Michieis, *Normae generales I. C. P* 469-580; Bχη is, *De intrepertationr authentica Codicis I. C per Pontificiam Connrtiss onein: lusPontif* 15 (h35) 161-190.298-313; 16 (1936) 78-105.217-256; Schmitt, *The principle of authentic interpretation in can. 17 of the Code of Canon Law* (Washington 1941),

ARTICULUS I

De interpretatione in lege ecclesiastica

Summa rerum dicendarum. Post *notionem et divisionem* interpretationis (§ 1), traduntur *nonnae* de interpretatione authentica, doctrinali, usuali (§ 2); deinde agitur de *regulis generalibus* cuiusvis interpretationis (§ 3); tertio loco exponuntur leges *latae* et *strictae* interpretationis (§ 4); postea declaratur *modus* supplendi silentium legis (§ 5); tandem, appendicis instar, accedit doctrina de *cpikeia*.

§ 1. *Notio el divisiones interpretationis*

521. Interpretatio legis est *manifestatio genuini sensus* i» *lege contenti iuxta mentem legislatoris*².

Manifestatio fit aut per meram expositionem legis in sc iam clarae, per alias expressiones et sententias clariores, et tunc est *declaratio*; aut per veram explanationem sensus verborum in sc dubii vel obscuri, et tunc est proprie dicta *interpretatio*.

Genuinus sensus non critcrio personali interpretantis relinquitur, sed ex verbis legis, cx contextu, ex circumstantiis, stylo etc. desumendum est.

Iuxta mentem legislatoris, quia in interpretatione agitur de detegenda mente legislatoris, et quidem ut talis, per verba legis aut adiuncta manifestata; non de critcrio personali illius qui legem facit, aut de intentione quam privatim vel post latam legem potest exprimere, neque de mente singulorum qui

¹ Bovquillox, *Th. m, fundamentalis* η 124; cf. Λ. Brkms, *De interpretatione authentica Codicis I. C.:* hisPont 15 (1935) 164-165.

¹ Cf. Cxeusex, *L'interprétation des lois:* RcvComRcl 3 (1927) 168-173.

ad legem ferendam in collegio congregantur, eorumve peritorum qui ad legem praeparandam operam dederunt.

522. II. Differt ab *cfikcia*, in qua non verba legis, sed voluntatem legislatoris interpretamur. Cf. infra, n.544.

523. III. Dividitur: 1. ***Ratione auctoris*** in: a) *Altu-ticam*, quae immediate vel mediate procedit ab ipso legislatore, ideoque ius facit, et ligat subditos quibus dirigitur. Est autem: a) *legalis*, si fit ad modum legis seu normae communis, aut sine destinatario concreto, ita ut liget totam communitatem cui proponitur; *β) iudicialis*, si fit ad modum sentential iudicis, aut in linea disciplinari; cui accedit interpretatio per rescriptum in re particulari, ita ut liget partes causae vel destinatarios rescripti, pro reliquis autem sit norma directiva. Sic interpretatio legalis v. gr. Codicis canonici Ecclesiae latinae, quando dubium afficit formaliter ipsum canonem, reservatur Commissioni ad hoc constitutae³, audita in gravioribus respectiva Congregatione; in iudicio autem, aut in lima disciplinari vel per rescriptum in re particulari, fit ab aliis organis S. Sedis in respectiva materia.

b) *Doctrinalis*, quae fit a viris doctis et de se neminem ligat, quia est privata et ius non facit; valet tantum quantum motiva in quibus innititur, et saepe praeparat ius constituendum⁴.

c) *Usualis*, quae fit per consuetudinem vel communem observantiam; haec interdum est abusiva, plerumque autem tuta norma agendi (cf. c.29), et saepe veram introducit obligationes (cf. n.526). Ad eam aliquo modo accedit iurisprudentia, seu interpretatio iudicialis in multis rebus similiter iudicatis.

2. ***Ratione modi*** in: a) *Comprehensivam* seu *declaktivam*, quae legis obscuritates et dubia explicat secundum usitatum sensum verborum, declarando illud quod revera in lege continetur; sic v. gr. verba c.987, 1.° *filii acatholicorum*, secundum declarationem comprehensivam significant, etiam alterutrum parentum, solum patrem vel solam matrem, acatholicum, quin referat utrum avi fuerint acatholici necne⁵.

³ Cf. Motu proprio *Cum iurir*: AAS 9 (1917) 534.

⁴ Cf. A. L. Quinn, *Doctrinal interpretation of Law* (Roni.i 1938); Cpt. *Méthode d'nterprctation l* (Paris 1919); M. Carreros de Anta, *La inltrfn*; *avñ mbjcfvn de la l v*: R-vEspDC 6 (1^S1) 919-943.

⁵ Cf. CIC 11 (1919) 478; 14 (1922) 528.

b) *Extensivam*, quae non fit secundum proprietatem verborum, sed aliquam mutationem habet adnexam, extendendo vim ultra illud quod in verbis ipsius legis continebatur; sic, v. gr. terminus *complex* in c.2368 ex declaratione S. Officii.

c) *Restrictivam*, quae subtrahit aliquos casus in lege comprehensos secundum usitatam significationem verborum¹, restringendo vim infra sensum proprium; sic v. gr., verba c.542 “qui sectae acatholicae adhaeserunt”, restrictiva interpretatione valent de iis qui a fide catholica quam prius profitebantur, personaliter defecerint⁷.

3. ***Ratione amplitudinis*** sensui proprio verborum attributae, in: *a)* *Strictam*, quae, salvis generalibus interpretationis principiis, verba sumit in sensu proprio magis coarctato, ita ut non possit non intelligi ille sensus strictus; sic verbi gratia, nomine clericorum, sensu stricto intelliguntur qui tonsura saltem servitio divino mancipati sunt, exceptis religiosis et episcopis; nomine autem populi Christiani comprehenduntur sensu stricto laici, non etiam clerici et hierarchiae superiores.

b) *Latam*, quae verba sumit in sensu proprio magis extenso, ita ut ille sensus possit sed non debeat necessario intelligi; sic v. gr., nomine clericorum, possunt intelligi sensu lato etiam religiosi et episcopi; nomine autem religiosorum, etiam novitii et non soli professi. Divisio non caret applicationibus in theologia morali, v. gr. ad urgendam vel non urgendam delationem Episcopi secundum normam c.904.

Tam interpretatio stricta quam lata fiunt secundum *propietatem* verborum, ideoque potius pertinent ad interpretationem comprehensivam.

4. ***Ratione personarum*** quibus interpretatio authentica dirigitur, in: *a)* *Universalem*, quae fit pro tota communitate sicut lex, ut accidit in interpretatione legali, itemque quando occasione casus particularis promulgatur rescriptum in AAS, nullis indicatis personis vel regionibus pro quibus datur in concreto.

b) *Particularem*, quae fit pro determinatis personis vel regionibus in ipsa inscriptione rescripti particularis vel sententia iudiciali indicatis, ita ut per se eas solas afficiat et non

¹ Aliqui AA. has divisiones explicant per relationem ad mentem legislatoris et non ad verborum proprietatem; sic v.gr. Maroto. *Instit. I. C.* 1.236; VuuniscnCBFLcrs. *FKitomc* I. C. 1,93; Michiels, 1,373.

⁷ CIC II (1919) 477.

alias, donec ex jurisprudentia non eveniat interpretatio usualis cum vi sibi propria⁸; sic v. gr. rescriptum *Toletana et aliarum* de fructibus praebendarum percipiendis in determinatis casibus p.

§ 2. *De interpretatione authentica, doctrinali, usuali*

524. 1. Interpretatio authentica: a) *Per modum legis* Ex ii id it a, a) *fit saltem mediate ab ipso legislatore*, β) *vim habet eandem ac lex*, γ) *non indiget promulgatione et valet retrorsum quando est mere declarativa, contra vero si est extensiva vel restrictiva*; b) *Per modum sententiae iudicialis aut rescripti in re peculiari data*: a) *fit a indice vel tribunali ecclesiastico aut rescripto principis*, β) *per se habet vim familiarcm*. Cf. c.17. Explicatur:

Ad a, a): *Interpretatio authentica legalis datur a legislatore*, vel ab eius successore, vel etiam a Superiore eorum in ipsa potestate Icgislativa, ut patet ex natura rei: etenim “unde ius prodiit, interpretatio quoque procedat”¹⁰. Et quidem omnes isti possunt facere interpretationem extensivam vel restrictivam, ultra vel infra sensum aut mentem prius habitam, ita ut non sit mera interpretatio sed *novus* actus legislative; unde verba adhiberi solent “declaramus et statuimus”.

Legislator, et qui ei accensentur, possunt aliis committere hanc potestatem sive a iure sive ab homine.

In Ecclesia: de facto: «) *R Pontifex et Concilium oecumenicum* authentice interpretari possunt quaslibet leges universales; β) *Congregationes romanae* possunt authentice declarare leges generales Ecclesiae, tum per sententias administrativas particulares, tum per Instructiones generales quae praescriptis Codicis canonici cum maiori luce maiorem quoque efficientiam afferant, quaedam illis addendo sed nullatenus derogando; sed authenticam canonum interpretationem dare non possunt, et ipsa decreta generalia Congregationum vim legis universalis non habent nisi a R. Pontifice fuerint in forma specifica approbata; γ) *Commissio ad Codicis canones authentice interpretandos* ius accepit a Benedicto XV autlaticae interpretandi, non tantum declarando legem sed etiam ius dubium definiendo, idemque, ut videtur, ex peculiari facultate exteu-

• Quando cognoscitur interpretatio particularis in AAS non edita, in externo ignorari potest ab iis pro quibus non fuerit data; et sane in ipsa non divulgatione, modo minus firmam efferre videtur in mente legislatoris.

» Cf. S. C. Cone. 12 (1920) 357; 19 (1927) 45.

i» C.31.X 15 t.39; cf. 1.12 Cod.1,14 Cf. A. Brems, *De interpretatione authentica Codicis iuris canonici per pontificiam Commissionem*: lusPont I (1935) 161-190.

dendo vel restringendo n, nunquam tamen contra voluntatem legislatoris; i) *Archiepiscopi et Episcopi* possunt authentice interpretari leges propriae dioecesis, non autem leges concilii plenarii vel provincialis.

Ad a, β) : *Interpretatio authentica, per modum legis exhibita*, eandem vim habet ac lex quam interpretatur, utpote quae procedit ab ipso legislatore vel ab alio quem legislator sibi suffecit, ideoque respicit eosdem subditos quos lex ipsa.

Ad a, γ): Interpretatio authentica: a) *mere declarativa*, cum exponat sensum verborum objective et in se clarum, ideoque iam prius subditis intimatum, non eget nova promulgatione; proinde valet retrorsum quoad effectus iudicatos, i.e. respicit etiam actus praeteritos a die quo lex nunc declarata vigere coepit; sic v. gr. accidit circa interpretationem c.1099 § 2 datam per responsum 20, VII, 1929, quae fuit mere declarativa et valuit retrorsum, ut deinde ipsa Commissio dixit.

β). *Stricte declarativa, extensiva et restrictiva*, indigent nova promulgatione, ut videtur etiam ex ipso iure naturali, quia usque dum ea edatur non afficiuntur subditi; proinde non valet retrorsum, quia ante novam promulgationem lex dubia fuit lex nulla, et lex certa habuit diversam vim arctiorem vel ampliorem.

Ad b, a) : *Interpretatio authentica iudicialis* datur in casibus particularibus a iudice vel a tribunali, servato ordine iudiciario, cique aequiparantur sententiae quas ex aequo et bono ferunt in linea disciplinari Congregationes Romanae in casibus particularibus. Rescripta principis ad consultationes continent etiam interpretationem legis in re particulari, eam personis vel rebus determinatis applicando, cum non datur norma generalis agendi 12.

Ad b, β): Haec interpretationes per se afficiunt tantum res et obligant tantum partes pro quibus datae sunt, ideoque

11 Aliqui, ut Gasparri, *De matrimonio* II, 1025, negant Commissioni facultatem ferendi interpretationum extensivam vel restrictivam; sed ex c. 17. ex praei Commissionis ipsius et opinione plurium canonistarum, ut Van Hove, Crutiot, Ilcems, Cappello, etc., contrarium probabilitis videtur. Cf. Cappello: GrCatt 3 (1933) 366.

- Iudicis per se non est legem interpretari, sed applicare; tamen in casibus particularibus non poterit eam applicare nisi interpretetur; unde saltem iudex striae legis interpretatur. Ceterum, quaelibet sententia iudicialis et disciplinares aliqua ratione semper constituunt interpretationem, et si habeatur praxis sententiarum uniformis et constans, non licet ei contrarietate, qua interpretatio contraria non est probabilis. Unde responsa Congregationis Romanarum saepe pro argumento afferunt “constantem praxim”.

non constituunt normam generalem ceteros obligantem, cum res apud cos nullatenus acta fuerit.

Attamen tam sententiae quam rescripta dicasteriorum romanorum, praesertim cum eduntur in AAS, sunt pro omnibus norma prudentialis et practice tuta, quam applicare convenit in casibus similibus. Insuper per accidens possunt constituere normam obligatoriam, si transeunt in consuetudinem iuridicam aut stylum Curiae.

525. 2. *Interpretatio doctrinalis de se nullam vim habet, sed pro pondere rationum et auctoritate doctorum, efficientiam vel ineffidentiam legis et obligationem vel immunitatem demonstrat.* Nimirum, si est moraliter unanimes, gignit moralem certitudinem, et ostendit vim realem legis et obligationem obiectivam; si habetur dissensus gravium doctorum, existit utrimque probabilitas, et non constat de obligatione obiectiva, ideoque in praxi licet procedere secundum benigniorem interpretationem.

526. 3. *Interpretatio usualis, si fundatur in communi observantia nondum legitime praescripta, habet vim directivam, ut doctrinalis* (cf. c.29); si fundatur in consuetudine legitime praescripta, participat vim interpretationis authenticae, et fit vera lex.

De regulis generalibus interpretationis

527. 1. *Regulae in c.18 traditae non tam praeceptivae quam doctrinales dicendae sunt, propria ipsarum evidentia commendatae.* Attendendae sunt autem maxime in interpretatione doctrinali et iudiciali; sed etiam in legali; praesertim quando interpret non est ipse legislator. Applicatio earum non est rigide sumenda, nam normae primariae de analysando textu et contextu semper adhibendae sunt, reliquae vero nonnae subsidiariae quae infra recensentur, aliae in aliis casibus.

528. 2. *Leges intelligendae sunt secundum propriam verborum significationem, primario quidem in textu et contextu consideratam* 1,1; subsidiarie autem, et quatenus dubium vel obscuritas sic non dissipetur, per recursum ad locos parallelos, ad lines legis, ad circumstantias, ad mentem legislatoris. Cf. c.18.

» Cf. A. Brf.ms, *De interpretatione authentica Codifici I. C.*: Iui Γ*. IS (1935) 298-313.

529. 3. *Textus Icyis in parte dispositiva imprimis est considerandus*, quia legislator praesumitur elegisse verba apta caque congruenter adhibuisse ad exprimendam suam voluntatem. Verba autem accipienda sunt propria, non impropria et translata significatione, cum codices legum non sint libri literarii in quibus expressiones figuratae adhibeantur. Jam vero, sensus proprius verborum praesumendus est *iuridicus*, usu peritorum vel definitionibus iuris vel stylo curiae consecratus; deinde sensus *communis* quem habent verba momento legis promulgatae, nisi tamen constet postea consuetudine iuridica vel stylo curiae valorem legis fuisse mutatum, nam censendum est legislatorem verba adhibuisse non secundum sensum originarium sed secundum usualem sui temporis, cum idioma sit quid vivum. Verba generalia et absoluta ut: omnes, totum, nihil, per se generaliter et absolute sunt intelligenda, nam "ubi lex non distinguit, nec nos distinguere debemus"¹⁴; enumerationes considerandae erunt utrum sint laxativae seu exclusivae aliorum, ut v.gr. in c.1043-1045, an exemplativae seu non exclusivae, ut v.gr. in c.2147.2313; significatio quorundam verborum, quando usualiter vel iuridice potest esse varia, diligenter est determinanda in casibus concretis, v.gr. *et*, *aut*, *vel*, utrum distinctive an alternative an coniunctivae sumantur¹⁰, nec negligi potest interpunctio a qua interdum valor iuridicus multum pendet¹⁰.

530. 4. *Contextus legis aliquando necessario est attendendus*, quia sensus alicuius verbi vel articuli separatim sumptus potest remanere dubius vel sensum aliquem suadere qui ex consideratione totius legis illustretur vel aliter intelligendus ostendatur; sic v.gr. sensus verbi *diariis* in §§ 1 et 2 canonis 1386, ex comparatione utriusque paragraphi lucem accipit. Nec oblivioni mandandum rubricas Codicis canonici esse partes authenticas legis, ex quibus explicari possunt canones qui in subiecta parte continentur, nam a rubro ad nigrum valet illatio, quamquam etiam per nigrum potest rubro derogari¹⁷.

531. 5. *Loci paralleli qui de eadem materia agunt vel simili constructione redacti sunt, utiliter consuluntur*, non solum quia interdum textum clariorem exhibent ad colligen-

¹⁰ Cf. Bhy., Tr. de legibus (Brujae 1942) 87-88.

¹¹ Sc v. sr. fn c.5 "centenariae et immemorabile*" sensum habet disiunctivum (cf. c.27 § 1); similiter in c.520 § 2, "et ad maiorem... progressum"; in c.120 "nisi tunc... probatae, aut nisi edantur*", sensum alternativum, etc.

¹² Cf. c.120 § 2 in relatione cum c.2341.

¹³ Cf. Van Hove, De leg. reel. 255.

(hinc sensum legis, sed etiam quia eam interpretationem oportet admittere quae variis dispositionibus de eadem materia melius cohaeret. Sic ex oppositione quae haberetur inter duas leges si verba obscura vel dubia tali sensu intelligerentur, quaeque plane vitatur si sumantur tali alio sensu, suadetur ea esse interpretanda secundo sensu 18. Vicissim si ex interpretatione determinata habetur concordia alicuius textus obscuri cum aliis dispositionibus iuris, talis interpretatio suadetur, nam legislator praesumitur dedisse leges ad invicem consentaneas.

532. 6. *Pinis lecfis, qui est subsidiarium medium interpretationis*, non intelligitur intrinsecus operis, seu effectus ad quem iuris dispositio natura sua ordinatur, nam hic semper attendendus est in legibus interpretandis, sed *est finis extrinsecus operantis*, seu motivum quo legislator ducitur ad legem ferendam. Hoc motivum, quod dicitur ratio legis, optimum medium est ad indagandam mentem legislatoris quando in lege expressum est (cf. v.gr. c.897), sed in hodiernis legibus raro exprimitur 10. Praeterea semper prudenter adhibendum erit, quia in iure positivo non ratio legis sed legislatoris voluntas rite intimata vim legis habet pro subditis; unde nec licet argumentari ordinarie a pari vel a fortiori²⁰, seu a casu in iure expresso ad alium identicum vel potioris causae non expressum, quia potuit legislator disponere de uno et non de alio; sic v.gr. poenam c.2350 § 1 non incurrit qui matrem pregnantem occidit, quamvis hoc faciat ut fetus pereat, imo nec ille qui embryotomiam exequatur. Attamen licebit aliquando legem de casu ad casum extendere secundum voluntatem legislatoris rationabiliter interpretatam, quando eadem et adaequata simul ratio existit in lege clara et in lege obscura. I

J' Tamen considerare oportet num contrarietas inde proveniat quod ratio lex exhibet principium generale et altera exceptionem, quia tunc exceptio confirmat regulam in contrarium pro casibus non exceptis, vel quod ratio generalis et alia specialis, et tunc generi per speciem derogatur.

Quoad antinomias in legibus diverso tempore datis, cf. c.22.23.

Ad rem Suarez²¹; Ratio legis est "medium ad indagandam legem Utom mentem moraliter certum, quando est in lege expressa; non tamen ita irrefragabile, quin aliae etiam circumstantiae ponderandae sunt quia ratio etiam ratio sensus potest esse ambiguus, et ex aliis circumstantiis certus redditur. Et attingere etiam potest, ut ex eadem ratione voluntas variis modis ratio adhiberi moveatur; et ideo ad plane cognoscendam legislatoris voluntatem, quae est principium mens eius, non sufficit sola ratio, etiam in lege expressa, sed omnia उपचरदendi sunt et attente consideranda". *De lembus* 16 c.1 n.20.

Hoc valet imprimis in iure poenali, legislatore ipso non raro ita clarante. Cf. c.20.2219 § 3. Cautelam suadent vel ipsa axiomata ad rem pertinentia, quae non semel principia opposita referunt. Hinc v. gr. ratio legis; ubi eadem est ratio, ibi eadem debet esse iuris-dispositio; autem, ratio itaris non facit ius etc. De hac re complexa et difficili cf. hoci.. *Tr. de leg.* 385-386.

quarum unicus certo cognoscitur haberi finis, adeo ut si non extendatur, legislator sit de iniustitia vel imprudentia arguendus; tunc, igitur, et tunc solum, valet axioma: “ubi eadem est ratio, ibi eadem debet esse iuris dispositio”, sci. in correlativis, in acquiparatis, in connexis quae sunt extra ius poenale²; sic v.gr. si maritus liberatur a reddendo debito uxori adulterae, etiam uxor eximitur ab eo erga maritum adulterum; quod valet de electione valebit etiam, in dubio, de postulatione ad officium; si cui permittitur testamentum condere, permittitur etiam legata determinare et codicillum addere.

533. 7. *Circumstantiae quoque diversae* in quibus lex lata fuit vel adiuncta quae postea evenerunt saepe conferunt ad legislatoris originariam vel actualem mentem detegendam. Huiusmodi circumstantiae prae oculis habendae potissimum sunt: ipsa occasio legis, v.gr. abusus extirpandus; praeparatio et discussio textus, caute tamen adhibenda, cum formula definitiva possit alium sensum et diversam vel mutatam legislatoris intentionem referre²²; adiuncta temporum et locorum quae mentem legislatoris originariam, consuetudo subsequens quae mentem actualem potest demonstrare; fontes iuris antiquioris unde lex posterior derivata est, in quibus, praesertim quoad leges ecclesiasticas, saepe finis legislatoris refertur; ipsa opinio doctorum, quae, si est communis, fundat moralem certitudinem et inducit obligationem servandi legem iuxta eam interpretationem, cum alius sensus sit improbabilis.

534. 8. Mens legislatoris, seu voluntas habita in actu legislativo, eruitur ad interpretandam legem dubiam vel obscuram^o per recursum ad subsidia hucusque exposita, et proinde eam allegando Codex potius quam novum subsidium indicat scopum omnis interpretationis, ut sci. mens detegatur legislatoris, nam vel ipsa clara verba sunt intelligenda, non secundum quod sonant, sed secundum mentem proferentis²⁴.

ⁿ Cf. c.2219 § 3. Correlativa sunt quae mutuam relationem essentialem habent, v. gr. commercium, maritus-uxor; acquiparata quae in lege eodem iure reguntur, ut in beneficiis electio, praesentatio, postulatio; connexa quae ibi invicem separari nequeunt, sic v. gr. in facultate nunciata facta celebrandi tamen interditi, conceditur licentia ut aliquis ministret.

^a Cf. Vermeersch-Creusen, *Epitome I. C.* 1,95. Haec praeparatio et discussio lucem affert praesertim legi civili in publicis commentis discussa ab iis qui auctoritate legislativa gaudent; sed etiam pro Codice canonico ex schemmatibus praeparatoriis valde utilis esse potest si prudenter adhibeatur, quia aliquando tritus definitivus certo differt a primis tentaminibus.

³ Quando textus legis est clarus itemque voluntas generalis legislatoris, proceditur de interpretatione benigniori legis in casu speciali per recursum ad Totam Utem rationabiliter praesumptam legislatoris, quaestio est de principiis.

* Certum est quod is contrahit in levem, qui legis verba complectens, contra legis nititur voluntatem (R. I 88 in VI).

§ 4. *De legibus latae et strictae interpretationis*

535. Olini pro usu interpretationis legis latae vel strictae proponebatur R. I. 15 in VF: odia restringi et favores convenit ampliari. Sed auctores in diversas opiniones abibant, quando determinare volebant quaenam leges favorabiles quaenam odiosae essent dicendae. Alii recurrebat ad mentem legislatoris, alii ad materiam legis; unde si legislator intendebat saltem principaliter favorem concedere, vel si ex lege commodum redundabat, lex habebatur favorabilis; si autem legislator volebat onus imponere, vel lex illud imponebat aut poenam infligebat, habebatur odiosa. Nunc in c.19 habetur enumeratio taxativa legum quae stricte sum interpretandae . .

536. Strictae subsunt interpretationi: *leges quae favorem statuunt, aut liberum iurium exercitium coarctant, aut exceptionem a lege continent* (c.19) 20. Explicatur:

Strictae subsunt interpretationi, i.e. retento semper sensu proprio, intelligendae sunt secundum significationem magis coarctatam, non recedendo ab ea neque extendendo legum ad alios casus vel personas praeter necessario comprehensos, propter ullam rationem congruitatis, identitatis vel maioritatis rationis.

Leges quae poenam statuunt illae sunt in quibus ipse legi additur aliqua sanctio canonica saltem indeterminata (c.2195), sive proprie dicta poena sive remedium poenale vel paenitentia (cf. c.2216). Iam in iure romano statuebatur (D. I. 48, 19, 49): interpretatione legum poenae molliendae sunt potius quam asperandae. Et in eodem sensu R. I. 49 in VI. I reassumpta in c.2219 § 1: in poenis benignior est interpretatio facienda. Cf. c.2245 § 4, 2246 § 2 27.

Leges quae liberum iurium exercitium coarctant intelligendae sunt illae quae coarctant libertatem a iure naturali vel positivo agnitam; non autem leges praeceptivae quae simpliciter aliquam actionem imponunt sine speciali onere nam secus omnes leges humanae pure positivae dicendae essent coarctare liberum iurium exercitium, cum omne praeceptum tollat libertatem circa rem praeceptam”. Respiciunt

» Opportune decessit legislator a veteri terminologia legis Favorabilis et odiosae; nam lex, necessario iusta et utilis, incongrue dicitur odiosa.

M Cf. I. KtXAVf, *Interpretatio c. 19 de stricta quarundam legum interpretatione cum nonnullis applicetur omnibus*: PerMorCanLit 11 (1923) vls

» Agitur de solis legibus; speciales normae traduntur pro interpretatione rescriptorum in c.50; privilegiorum in c.67.63; dispensationum in c.8.y

» Van Hove, *De legibus* 302-305.

tur ergo dumtaxat leges irritantes, inhabilitantes, prohibentes, v. gr. quae statuunt impedimenta matrimonialia vel prohibent religiosas apud quemlibet mulierum confessarium instituere confessionem, nam per se unicuique est ius contrahendi matrimonium (c.1035) et libertas confitendi apud quemcumque legitimum confessarium (c.905).

Leges *quae exceptionem a lege continent* illae sunt quae ex natura dispositionis veram anomaliam et strictam a iure communi exceptionem constituunt, unde *iuris singularitates* * dicuntur, v. gr. quae permittunt missae celebrationem in domo privata (c.822 § 4). Iam R I 28 in VI aiebat: quae a iure communi exorbitant, nequaquam ad consequentiam sunt trahenda.

537. Unde concludes: 1. Leges potestatem seu favorem facientes quae non sunt contra ius commune vel tertiae personae, late interpretandae sunt; sic v.gr. chnstHidclcs m c.vJl s 3 »».-telligendi sunt etiam sacerdotes et episcopi.

2. In obscuris minimum est sequendum (Rl 30 in VI), i.e. si sensus legis obscurus remaneat postquam adhibita fuerunt media opportuna ad illum detegendum, licet amplecti sensum qui minus gravat subditos; sic v.gr. unicam habet irregularitatem qui ter abortum procuravit cum effectu iuxta c.869 in relatione cum c.985,4.

§ 5. *De modo supplendi silentium legis*

538. 1. *legislator humanus nec potest omnes casus praevidere neque convenienter pro omnibus in legibus provide-ret***. Ideo locus erit plus minus frequenter *supplendi silentium* legis sive universalis sive particularis, si desit norma circa aliquam actionem faciendam vel omittendam, quin applicari possit principium de libertate vel potestate in silentio legis fundata, aut cum diversae personae contendunt de proprio iure et illud determinandum est quin habeatur definitum legis praescriptum.

539. 2. Suppletio in iure canonico: “*Si certa de re desit expressum praescriptum legis... norma sumenda est... a le-*

3 Iuris singularitates sunt proprie dictae exceptiones a lege communi, non affundendae cum iure singulari, “quod pro determinatas classis personarum ordinant relationes iudicatas, et quidem contra tenorem iuris communis, sed ob speciem boni communis ut patet aut necessitatem. Hoc ius constituitur ex potestate a iure communi *improprie* dictam, et, si favorem confert, vocatur privilegium a lege concessum. Hoc ius late est interpretandum, uti v. gr. ius singulare exemptionis religiosorum”. Brys, Tr. *de legibus* p.82 nota 28.

* Cf. §. *th.* 1-2 q.96 a.6 ad 3.

gibus latis in similibus, a generalibus iuris principiis cum aequitate canonica servatis, a stylo et praxi Curiae romane, a communi constantique sententia doctorum" (c.20)''.

Norma sumenda est a quatuor illis fontibus taxative enumeratis, et indiscriminatim quoad ordinem applicandis; unde neque a iure canonico superiore, quod est norma interpretativa secundum c 6,2.º-4.º, et 23, neque a iure civili respectivae nationis, quod abrogato iuri romano probabiliter suffecit in supplendo silentio legum ecclesiasticarum usque ad promulgationem codicis, sed non postea 32.

Vis autem huius suppletionis erit diversa pro diverso interprete. Nimirum, si quis privatus eam faciat rationabiliter, normam habebit pro moralitate subiectiva actionis, sed in foro externo nullam obligationem suscipiet; si suppletio fiat a iudice, obligabit etiam in foro externo iis pro quibus lata est sententia; si ab alia auctoritate, imponet obligationem omnibus subditis ad quos dirigitur.

A legibus latis in similibus, sci. quando deficit dispositio legislativa circa aliquam rem. applicantur dispositiones datae pro aliis rebus in ipso iure canonico vel etiam in iure civili canonizato ab Ecclesia, dummodo habeatur vera casuum similitudo et paritas rationum nec interponatur voluntas contraria legislatoris. Haec est analogia legis fundata in exigentiis ipsius iuris, seu in aequabilitate rerum similium secundum axioma; "ubi eadem est ratio, ibi idem ius."

À generalibus iuris principiis, sci. formaliter canonicis, quia supplendum est silentio iuris canonici. Huiusmodi principia alia in ipso codice canonico exhibentur, tam in parte prima frequentius, quam in reliquis parcius; alia sunt regulae iuris olim authenticae et nunc etiam magnae auctoritatis 23 ; alia sunt brocarda seu regulae a decretistis et decretalistis sapienter traditae.

11 Ci. S. D'Anzolo. *Le lacune nel vigente ordinamento giuridico-canonico* Studium 22 (1926) 257-269.321-327; A. Cennamo. *Pe lacunis legis supplenda* 'normam Codicis' Z. C.; iusPont 16 (1936) 182-198; -17 (1937) 242-257; 11 (1938) 281-292; 19 (1939) 70-89; 20 (1940) 129-144.

32 Ante promulgationem Codicis canonici desuetae sunt AA. num Codice oportet ut essent fontes iuris cedentes astici suppletorium. sicut olim ius romanum. Nunc vix non omnes negant, attento praesertim c.20: et iure existimat Miwir *Institutes h. C.* 1.354, contrariam sententiam (cf. I*Annaida i.e., If 201) remitti non posse.

Maiore ex parte depromptae fuerunt ex iure romano et insertae in 3*. decretalibus Gregorii IX et Bonifacii VIII» X 1.5 t 11; in VI, 1.5 t 12. Priver iuris naturalis, et saepe ipsa altiora principia ex philosophia iuris deducuntur, rtf I ex analogia sed directe applicanda sunt. Cf. c.6,6.º.

In utroque casu, sive applicentur leges latae in similibus sive principia generalia iuris, servanda est *aequitas canonica*, i.e. iustitia temperanda est aliis virtutibus humanitatis, misericordiae, caritatis ab bonum Ecclesiae et salutem animarum.

Prohibetur suppletio *ex analogia*, quando voluntas contraria legislatoris constat. Hoc autem accidit: a) *in poenis applicandis*, ex explicita limitatione canonis 20; β) *in irregularitatibus* inducendis, secundum c.983; γ) *in legibus irritantibus et inhabilitantibus*, iuxta C.11*.

Stylus et praxis curiae, seu modus practicus³³ uniformis quem constanter servat Curia in actibus et responsis de eadem materia, est optimum medium supplendi silentio Codicis, sed per se obligationem universalem non inducit, quia secus non esset quaestio de suppletione. Quae actuum vel determinationum repetitio sit necessaria ut stylus et praxis constituatur, nec facile definitur nec unico criterio videtur constituenda, cum in aliis negotiis plures in aliis vero pauciores resolutiones uniformes, constantiam criterii revelare possint.

Sententia communis et constans doctorum ea est quae a jurisperitis plerisque et praecipuis admissa fuit et deinceps sustentatur. Quando sex auctores graves³⁷, qui s.d. doctrina et peritia sint praediti et argumenta ex professo discutiant, sine aliorum oppositione in eandem opinionem incidunt, ea sententia poterit dici communis, quia plerique eam mutabunt et ulterius divulgabunt. Ratio cur doctoribus ista auctoritas tribuatur est praesumptio veritatis, etenim “si in aliquius legis intelligentia omnes interpretes conveniant, faciunt humanam certitudinem...; quia vix potest accidere ut contra communem omnium doctorum interpretationem tam efficax ratio occurrat, ut in conscientia reddat securam contrariam intelligentiam” 38.

11 Disputant num suppletio possit applicari in similibus materiae stratae subsistit interpretationi Michiels, *Normae generales I. C.* Ia p 503s in sententiam contrariam inclinatur. E contra Van Hove, *De legibus cccl.* n.232; Rodrigo, *Tr. de leg.* 388 d.

13 Altus est stylus et praxis *facti*, de quo hic est quaestio, alius stylus et praxis *iuris*, seu modus uniformiter observatus circa actuum sollemnitates vel circa materiam rescriptorum, qui factus sit obligatorius. Ex repetitione resolutionum potest oriri ius consuetudinarium, mutato stylo facti in stylo iuris.

M Riffekstuel, *his canon cum unum versum*. 1,1 t.4 n.18 et 176 existimat binos actus vel responsa intra breve tempus, pro diversa rerum natura, posse ad finem constituendum sufficere.

r Graves intelliguntur non absolute, quia in pluribus doctrinam et peritiam probaverint, sed relative ad quaestionem concretam, quam pro sua competentia auctoritate examinauerint.

■ Suarez, *De legibus* 1.6 c.1 n.6.

ARTICULUS 11

De interpretatione in lege civili

Dk PaOK. *Dr l'interprétation des lois* (Bruselas 1025); F. GHY. *Méthode d'interprétation et sources du droit français* (Paris 1932); 1)l Carlo, *Du nuovi metodi d'interpretazione del diritto* (Palermo)

540. In iuribus civilibus saltem antiquioribus non solet exhiberi sectio specialis de interpretatione legum. Ideo normae interpretationis in eis minus definitae erunt. Quoniam moralistae non multum interest attendere in particulari interpretationem genuinam legum civilium, siquidem quaestiones occurrentes potest solvere plerumque ex iure naturali, breviter proponimus quasdam nonnas, sive ex natura rei sive ex dispositionibus positivis legis depromptas.

541. 1. Ex natura iuris: a) *leges priores in vigenti legislatione non receptae, vim omnem amississe dicendae sunt*; in dubio autem num praescripta vigentia cum antiquis legibus cohaereant, a vetere iure non erit recondendum*

b) *Codex vicens, in iis quae ius vetus ex integro referunt, ex veleris iuris auctoritate*, atque ideo ex receptis apud probatos auctores interpretationibus est aestimandum; si ex parte solum cum iure vetere congruit, qua congruit ex iure antiquo erit aestimandum, qua discrepat ex se ipso erit diiudicandus.

c) *Sententiae tribunalium* sunt quidem valde utiles ad interpretationem legum, sed *ex se non constituunt interpretationem authenticam*.

d) *Pavores ampliandi, odia restringenda*, iuxta principium vel maximam iuridicam in nostro iure invocatam (S. 22 dic. 63) ut normam supplctoriam iuris, quando deficit lex vel consuetudo localis ad definiendum ius (S. 12 jul. 929; S. 31 oct. 911). Iam vero: a) In genere leges habendae erunt *favorabiles*, ideoque latae interpretationis, si favorem contineant mere vel principaliter vel saltem probabiliter; *onerosa* autem si pure vel principaliter continent gravamen; sed si in lege partim favorabili partim onerosa partes ad invicem separari possunt, quia una ex alia non sequatur, talis lex partim habenda erit ut favorabilis partim ut onerosa, β} Ix p\TICULARI “plures numerari solent modi aut quasi species legum onerosarum; tres autem vel quatuor videntur esse praecipuae. Videlicet, lex *poenalis*, lex *tributum* aut onus imponens, lex *irritans factum*, quod prohibet directe vel indirecte

seu consequenter, lex *exorbitans* a iure antiquo vel a communi iure aut illi derogans ve) limitans aut corrigens illud. Et a fortiori lex posterior priorem abrogans... Aliae vero leges omnes quae huiusmodi non sunt, inter favorabiles computantur” 3e.

542. 2. *Applicationes interpretationis restrictae in legibus civilibus quae poenam determinant vel onus imponunt, facile ab omnibus admittuntur et sine difficultate adhibentur.* Specialis autem difficultas nec una mens auctorum habetur in interpretandis legibus irritantibus, tum propter nimium earum numerum, tum propter intentionem haud claram legislatoris, tum propter ipsos terminos parum definitos quibus utuntur. In genere et principialiter nobis lutum videtur⁴⁰ *nullas* leges civiles irritantes, quocumque nomine actus irritos, aut inexistentes, aut nullos praedicent, habendas esse ut *ifso facto irritantes*, modo actus circa quos versantur validi sint ex iure naturali. Unde actus in foro conscientiae habendi sunt ut validi, donec sententia declaratoria vel constitutiva nullitatis pronuntietur; ea autem pronuntiata, effectus retrahuntur ad momentum in quo actus civiliter irritus positus fuit.

543. 3. *Ex dispositione positiva pauca admodum habentur circa interpretationem proprie dictam legum civilium.* Quaedam meminisse sufficiat, quae ad rem aliquomodo attinent: a) aliquando, etsi raro, *ipse legislator* interpretatur authentice sensum quorundam verborum (cf. CII 346-347); b) ex dispositione legis, in negotiis iuridicis in quibus effectus dependet a voluntate partium, indoles ipsa negotii et dispositiones partium intelligendae sunt *secundum sensum verborum*, nisi claro appareat agi in re de alio negotio aut diversam fuisse intentionem partium (cf. CII 675.1281); c) *consensus partium*, nisi aliud constet, intelligitur datus secundum dispositiones legis (CII 1091, S. 12 oct. 900); d) *dubium de sensu alicuius clausulae in contractibus*, debet interpretari *modo aptiori ut effectum producat* secundum indolem contractus (cf. CII 1284); e) *deficiente praescripto expresso alicuius legis circa aliquam rem*: a) *in lege civili*

• SuarCz. *De legibus* 1.5 c.3 n.15.

“ Cf. Sasciilz, *Consiln* 14 c.1 club 14 n 5-6: S. Ai.roseus, 11 n 251 Sunt timen qui huic sententiae, quatenus complectitur etiam actus civiliter in-
exlstones, nol nt concedere nis» probabilitatem extrinsecam. Cf. Luno, *De ius-
Hia* <1.22 tect.9 nn.249-257; Waefelaf.r.t, *L'obligation en conscience des lois
civiles* p.42s, maxime 46-47.

generali norma sumitur ex consuetudine loci, caque deficiente ex principiis generalibus iuris⁴¹, ut talibus agnitis in lege vel in doctrina legali (cf. CII 6 et notae); *β) in iure forati*⁴² *et commerciali*, atque in omnibus legibus specialibus, deficiente praescriptorum in aliqua materia supplebitur dispositionibus iuris civilis (CrI 12.16; Ccomm. 2.50).

544. Sch&lion de epikeia Interpretationi legis affinis est epikeia, cuius *conceptum* et *applicationes* breviter expediemus.

I. Epikeia est *benigna legis interpretatio, quae fit in casu particulari privata auctoritate, ex praesumpta mente legislatoris, contra sensum generalem legis*. Dicitur:

Benigna interpretatio legis, quia ex epikeia censetur legislator casum aliquem- specialem, propter peculiare circumstantias, noluisse comprehendere in sua lege, quamvis per se lex illum quoque casum certo comprehendat.

In casu particulari, quia epikeia non est locus nisi propter adiuncta specialia in casibus extraordinariis et insolitis, ut statim patebit; ideo applicationem non habet nisi quando lex generaliter loquitur; quia cum lex singulariter statuit, epikeia adhiberetur non ad interpretandam sed ad evertendam legem.

Priimta auctoritate, unde illud prudentialc iudicium quod conformatur, legem sci. non urgere in casu particulari propter speciales circumstantias, est subiectivum, et valet in foro interno ut liberetur subditus ab imputabilitate violationis in conscientia; obiectiva obligatio non modificatur propter illud iudicium, ideoque in foro externo responsabilitas potest urgeri ab auctoritate competente, si mentem legislatoris ipsa aliter interpretetur, attenta tamen bona fide quae possit a poena liberare et ipsum actum licitum et validum reddere⁴⁴.

⁴¹ Haec principia generalia iuris intelliguntur potissimum iuris positivum. fundati tamen satis presse in iure naturali quoad plura. Notum est in ultimo titulo 17 Digesti contineri 211 regulas iuris antiqui romani: in titulo «I libri 5 decretalium Gregori IX exhiberi 11 regulas iuris: in titulo ultimo libri 5 decretalium Bonifacii VIII colligi 58 regulas iuris frequentissimae applicat Cf. Apend. ad CH. et pro interpretatione R I in VI, Bartocetti, *Le regelt ii Dir tto* (Rnma 1020).

⁴² In Cathalaunia ius romanum adhuc ut supplementarium iuris foralis n[on] est Cf. FMf[il]RSRXS' 1.646

⁴⁴ Cf. Suarez, *De legibus* 1.6 c.7.8; Mexdizabal, *Tratado de Derecho ac-tura* I c.20.

⁴⁴ Cf. Vax Hove, *De legibus* 286; *De privilegiis* 338. Alii tamen ut ronata. *Institutiones* L C. 1,29; Loiano, 1,140; Rodrigo. *Tr. de legibus* censent epikeiam per se valere etiam in foro externo, quamvis in iure c plerumque non agnoscatur.

Ex praesumpta mente legislatoris, nain epikeia tota versatur in investiganda voluntate legislatoris, utrum sci. pro hoc vel illo casu singulari voluerit obligare, propterea quod "cum iura generaliter constitui oporteat, et vix sit aliquod generale quod non aliquam restrictionem patitur, lex interpretatione restrictiva coercenda est" quoties res de qua agitur hoc exigit, et in casibus penitus insuetis in quibus applicatio litteralis saltem probabiliter a voluntate legislatoris aliena prorsus appareat⁴⁰.

Contra sensum generalem legis, qui clarus et indubius potest esse, et per se certo comprehendens casum illum singularem.

545. II. Differt: a) An interpretatione, quia non investigat sensum generalem legis, sed tantum voluntatem legislatoris pro casu speciali in lege generaliter lata, etiamsi verba in se clara sint.

b) An epikeia lata et impropria, in qua aut lex ipsa cessat, sive propter defectum potestatis ad casum particularem, sive quia iniusta redderetur, sive quia alia potior praevalet in concursu obligationum insociabilium, etc.; aut stante lege habetur *excusatio* ab observantia, sive propter nimium onus sive propter aliam rationem⁴⁴ ex voluntate concepta a legislatore in ipsa lege ferenda.

c) A dispensatione legis, in qua habetur relaxatio legis, ideoque obligationis, in casu speciali ab auctoritate competente⁴⁵.

d) Ab aequitate legislatoris, quae in foro externo auctoritate publica adhibetur, efficientiam legis ex aequo et bono, non ad apicem iuris, propter iustas causas interdum exigendo⁴⁶. Cf. c.20.

t) A licentia praesumpta, quia in hac agitur de casu sub lege diam in particulari comprehenso, in quo censetur legislatorem veniam daturum, si adirectur, ut aliquid fiat, quod stante lege nequit fieri sine licentia.

546. III. Applicatio. 1.*Epikeia adhiberi potest in qualibet lege positiva generaliter lata, cum legislator rationabiliter praesumitur noluisse eam urgere in casu particulari, etsi potuerit ita facere.* Explicatur:

In qualibet lege positiva generaliter lata, et quidem:
») certo in humana mere praeceptiva vel prohibitive, quia le-

⁴⁰ D'AsnibalE, *Summula*, 1.187; cf. S. Thomas. 2-2 q.120 a.1; R. I. Riley. *history, nature and use of Epikeia in Moral Theology* (Washington 1948)

⁴⁴ Cf. SuARtz. *De legibus* 1.6 c.7.8; Riley, *The history, nature and use of Epiktia mi Moral Theology* (Washington 1048) 459.

⁴⁵ Cf. V. del Giudick, *Privilegio, dispensa ed epikeia nel dirtto canonico* (Perusa 1926).

⁴⁶ S. D'Ancelh, *De aequitate in codice iuris canonici*: PerMorCanL't 16 (1927) 210 224. Iuxta hunc auctorem aequitas canonica c.20 distinguenda est tpika, et ad huius differentiam, frequentioris apphcat'onis exista in iure. CL etiam circa hanc distinctionem Vermeersch-Creusen, *Epitome I. C.* V23A27.

gislator humanus nec potest praevidere omnes variatissimos casus qui occurrent in relatione cum suis legibus, nec valet pro eis omnibus providere, nisi intolerabiliter complicando normas iuris; *β) probabilius etiam in legibus irritantibus et inhabilitantibus*, quia etiam in his valet ratio fundamentalis modo indicata; difficilius tamen, et non nisi propter damnum publicum et commune secus impendens, vel propter gravissimam necessitatem privatam, cum ratio boni communis periclitantis eas specialiter urgeat etiam in casu ignorantiae⁴⁰; *γ) probabiliter etiam in lege divina* secundum aliquos, quia quamquam Deo patentissima sunt singularia contingentia, propter imbecillitatem nostram et Ipse ferre debet leges positivas “secundum ea quae in pluribus accidunt”⁴¹, ne leges nobis sint complicatissimae et vix practicae; sic v. gr. in prohibitione lata ne panes sanctificati a laicis manducarentur, noluit comprehendere casum ab aeterno praevisionem Davidis ad Achimelech accedentis (1 Rcg 21,1-6), nec tamen illum aliosque huiusmodi posibles voluit excludere in tenore legis, ne ultra capacitatem humanam ipsas leges complicaret.

Cum legislator praesumitur noluisse legem urgere in casu particulari, etsi potuerit urgere. Et hic est casus unicus epikeiae proprie dictae, in quo sci. non habetur neque cessatio legis neque excusatio ab ea observanda, propterea quod legislator *non potuerit* hunc casum urgere, sed sola epikeia quia praesumitur *noluisse* cum urgere.

2. *lîpikciom probabilius adhibere non licet sine recursu ad legislatorem, cum hic sine gravi incommodo adiri potest; secus vero si recursus difficilis sit.*

Probabilius adhibere non licet sine recursu praevio;

⁴⁰ Plures quidem auctores ut Prümmer, 1,233; Riley, *The history...* cf Epikcia 373-458, negant locum esse epikeiae propter necessitatem privatam; sed ut Baller in l-Palmier I, tr.3, 384-385 (cf. tr.10 s.8 n.533); Lehmkühler, AVERTS, *The cessation of invalidation in grave difficulty* TlSt 4 (WP iure eam admittunt in diversis casibus, et censent v.gr. impedimentum diritatis cultus (c.1070) non urgere pro catholico inter infideles degente, si neque compartem christianam potest habere neque dispensationem ab impedimento petere. Similiter ex epikcia admittitur removeri impedimentum ecclesiasticum dispensari solutum, cum mulier versatur in gravissima et urgentissima necessitate reddendi debitum pseudomarito impedimentum ignoranti. Tamen, si fieri potest, postea ad cautelam per dispensationem vel sanationem condictionatam vibrando tunc monii providendum erit.

⁴¹ 5*. th. 1-2 q.96 a.6 ad 3 Doctor communis agit quidem de lege humana sed altera eius consideratio valet in nostro casu: “et si posset legislator omnes casus considerare, non deberet ut omnes exprimeret, propter confusionem videri tandum”. Tamen, iure alii asserunt quaestionem esse potius quomodo fonnulK, quibus ius divinum exprimitur, sint interpretandae.

sic sentiunt communius auctores 51, et pro ratione afferunt epikciai cssc periculorum plenam, cum homines aequo facilius in benigniores partes soleant* declinare. Pauci aliter opinantur “, quia ipsis videtur eam participare de excusatione a lege magis quam de dispensatione, vel quia “eum qui certus est certiorari ulterius non oportet”, quod valet solum pro casu in quo benigna legislatoris voluntas moraliter certa est.

547. Unde concludes: 1 Epikcia locum non habet: in lege stricte naturali certo vel probabiliter, sive negativa sit sive affirmativa hic et nunc urgente41; neque in lege lata pro casibus particularibus, cum fundamentum applicationis tunc plane deficiat, nec possit rationabiliter praesumi contraria voluntas legislatoris.

1 Epikcia obtinet quando circumstantiae suadent dispensationi cssc locum, quin tamen ea possit impetrari; sic v.gr. si quis feria VI et oblivione paraverit convivium cibis non esurilibus et rem animadvertit quando invitati accedunt, potest ex epikcia carnem praesentare.

CAPUT VII

De causis ab impletione legis liberantibus

548 Manente ipsa lege potest eiusdem obligatio cessare pro aliquibus in casu particulari, saltem ad tempus, propter causas excusantes vel eximentes.

Causae excusantes seu impediennes sunt *circumstantiae legi exiriisccac nuae in casibus partidaribus aliquem ab impletione legis liberafi*, dum remanet legi subditus. Reducuntur ad ignorantiam, impotentiam, dubium iuris aut facti, et iuxta aliquos, epikciam, quae omnia suspendunt obligationem ad tempus, singularibus sci illis casibus perdurantibus.

Causae eximentes sunt *circumstantiae quae subditum a subiectione legis subtrahunt*, quia cessare faciunt legem quoad illum sive

Sic v.pr. SuarfV. *Dr Iroibus* 1.6 c.8 n 6; inter reerntiores LtnMKVHL, I2U; Nolmn. I 160; Takquf^ky. IT 341; PrCmmer. 1.233; Mfrkf.lbacm, 1.371; FintiK. 1.182; Loiano. I 140; Woute-s. 1.144; Faxfani, 1.180 B.

Praesertim SchindlFr. *Lehrbuch d r Kath. Morolthrolog c*, I; cf. etiam Micmtts. *Normae nriicralcs* 7. C. P.460. Cf. RodrIco. *Tr. dr Ircrbits* 305 exita recursu quando certus vel positivus dubius est defectus aequitatis aut libertatis leg's in casu particulari, et quando certa esset nimia acerbitas legis appPcaretur in casu; si vero acerbitas non faert nisi probabile et recursus «iipcriorem pateret, is adeundus esset, quia dubium de urgentia legis esset ttiK b l.

u Al qui cum S, Alfonso 1.1,201. admittunt exceptiones etiam in lege naturali; sed casus adduct". v gr. de rh*d;o non reddendo dom'tio nrrndo prvv detur abusurus, potius ex cessatione vel non applicatione unius legis in uinflctu cum alia praevalenti explicandi videntur. Ceterum frequenter apud auctora referuntur exempla epikeiac quae ad excusationem sunt transferenda.

ignoratur sive circa ius sive circa factum, nam nihil volitum quin praecognitum. Linde habetur *subieciiva* excusatio plena quoad rem invincibiliter ignorantam.

Ad a, β): Lex vincibiliter ignorata potuit et debuit cognosci, secus ageretur de ignorantia invincibili; ergo transgressio actualis fuit aliquo modo voluntaria in sua causa, hoc est, in non remotione ignorantiae propter quam in confuso saltem praevisa fuit et admissa actualis transgressio. Cum autem transgressio fiat ex ignorantia, sub cognitione confusa, voluntarietas et culpa diminuuntur.

Exceptio ponitur quoad ignorantiam affectatam, in qua aliquando culpa non minuitur iuxta ea quae dicta sunt n.86.

Ad b, a) : In iure canonico “non solum quae ab omni imputabilitate excusant, sed etiam quae a gravi, excusant pariter a qualibet poena” (c.2218 § 2) ", cum poena non debeatur nisi propter culpam gravem³. In iure civili solet excludi ignorantia legis tanquam causa excusativa a legis impletionem (cf. CII a.2), ideoque poena quoque urgetur, sive ex culpa iuridica sive ex praesumptione culpae moralis,

Ad b, /7) : In iure canonico ignorantia vincibilis graviter culpabilis: a) *Legis aut Facti*, si est *affectata*, a nullis poenis excusat, quia scientiae aequiparatur ; si est crassa vel supina, excusat a poenis latae sententiae quae plenam responsabilitatem tam ex parte intellectus quam voluntatis exigunt, propter verba legis uti “praesumpserit, ausus fuerit”, etc.; si est *mere gravis*, non autem crassa vel supina, excusat a legibus poenalibus dumtaxat medicinalibus, non a vindicalivis (cf. c.2229 § 1-3,1.º) ; b") *Poena* *Esolius*: si est *affectata*, nullatenus ab ea incurrenda excusat (c.2229 § 1); si *non est affectata*, “imputabilitatem delicti non tollit, sed aliquantum minuit” (c.2202 § 2), ideoque potest excusare etiam ab incurrenda poena vindicativa iuxta modo dicta sub a), et semper excusat a poena medicinali quae supponit contuma-

¹ Si ignorantia non graviter culpabilis probari nequeat, in foro externo aliquando debet sustineri poena imposita per legitimam sententiam, sed in interno, salvo scandalo, obligatio non est. Cf. SUAREZ, *De Iudicio* IS c 12 n.8.

² Sunt quidam nuctores qui, ut G. MARCIUS, *Summula iuris publici ecclesiastici* (N.Apoles 1948) n 72. censent auctoritatem posse ferre poenas etiam propter culpas leves; sed “de minimis non curat praetor**”, et sanctiones propter minimas levibus, etiamsi essent proportionate, vix possent esse utiles, praesertim in societate civili.

ciam (cf. c.2241 § 1), et consequenter comminationis poenae notitiam.

Ad c): Licet generaliter “nulla ignorantia legum irritantium vel inhabilitantium ab eis excuset” (c.16), tamen si k-x irritans est simul et *primario* poenalis, i. c. constituens poenam pro aliqua culpa, ignorantia ab imputabilitate gravi excusans impedit irritationem aut inhabilitatem, sublata culpa quae fuisset fundamentum necessarium pro applicatione legis irritantis aut inhabilitantis in poenam. Sunt quoque casus legum irritantium aut inhabilitantium, in quibus ius positivum salvat valorem actus positi contra legem irritantem aut inhabilitantem, v. gr. absolutionem sacramentalem impertitam in determinatis casibus a sacerdote confessionem excipiente sine jurisdictione, Cf. c.207 § 2; 2247 § 3.

551. 2. In foro externo: a) Ignorantia vel error iuris, sive circa legem sive circa poenam, generatim non praesumitur; b) Ignorantia circa factum: a) proprium, pariter non praesumitur; β) alienum praesumitur, nisi sit notorium. Cf. c.16 § 2. Probatur:

Ad a): Cum homines non possint arcana cordium penetrare, legislatorum est definire praesumptiones secundum quas ignorantia admittatur in foro externo propter bonum commune, vel non admittatur. Iam vero, legislator ecclesiasticus, sicut legislatores civiles, supponit leges suas post debitam promulgationem et vacationem, ab omnibus quorum interest generatim cognosci; unde ipsorum erit in singulis casibus contrarium qualibet via probare. Quia ignorantia vel error dicitur generatim non praesumi, aliquando praesumitur, et quidem: facilius cum agitur de rudibus, minorennibus, etc., nisi agatur de legibus quae communiter cognoscuntur a personis illius condicionis; difficilius in personis excultis, praesertim quando agitur de iure certo et generaliter promulgato, seu quod in Codice continetur. Semper autem qui cognoscit unam partem legis, praesumitur cognoscere reliquas cum ea connexas.

Ad b, a) : Cum homines prudentes factorum suorum sint conscii, iure non praesumitur ignorantia circa talia facta; sed iterum generatim, nam acta antiquissima vel minoris momenti facilius possunt fugere etiam personas prudentes, praesertim cum multis rebus implicantur.

Ad b, /?) : Facta aliena cum sint plurima, neque aliorum saepissime intersint iure praesumuntur ignorari. *Exceptio* tamen ponitur quoad facta notoria, seu publice nota et in talibus adiunctis posita, ut debeant ab omnibus cognosci vel saltem, ratione officii aut alio titulo, ab eo qui ignorantiam praetextat; haec generatim non praesumuntur ignorari.

Unde concludes: Posita externa legis violatione, deliberata voluntas eam violandi praesumitur in foro externo (c.2200); sed si excusatio a gravi imputabilitate pro foro externo evincatur, poenae quaelibet impediuntur etiam in eo foro (c.2218 i 2) *.

§ 2. *De impotentia*

552. I. Impotentia hic est *incapacilatas subditi ad infringendam legem*.

553. II. Dividitur in: a) *Absolutam*, in qua opus lege praescriptum nullatenus potest poni propter impossibilitatem sive *physicam*, v. gr. quia deficiunt vires vel media, aut adhibetur coactio in contrarium cui resisti nequit, sive *spiritualem*, quia exeeutio operis implicat actionem aliquam illicitam.

b) *Moralem*, in qua opus praestari non potest nisi cum magna difficultate per accidens cum observantia legis coniuncta, sive *physica*, ut metus vindictae, periculum sanitatis, etc., sive *spirituali*, ut molesti scrupuli, privatio boni spiritualis maioris, etc.

554. *Impotentia absoluta, sive physica sive spiritualis, excusat ab obligatione etiam materiali legis.* Nam ad impossibile physicum nemo tenetur (cf. I) 804), et ad peccatum nunquam potest esse obligatio; sic v. gr. qui detinetur in carcere vinctus, non tenetur ad audiendam missam quae extra carcerem celebratur; qui simul urgetur duobus legibus incompatilibus, excusatur ab impletione illius quae inferior est vel minus urget.

555. 2. Impotentia morā'is, *sive physica sive spiritualis, excusat ordinario et per se ab obligatione legis positivae* *,

* Circa praesumptionem de scientia legis et poenae quatenus statuatur in Coder canon CO, ci. Rodrigo. Tr. *de legibus* 409,3.ft.

In casu de impotentia excusatio habetur ab obligatione non solum subiective, sed et in ignorantia, sed etiam, objective. Cf. L'Année, *De legis dcobhgatw cb impotentiam*: CollatGandav 22 (1935) 98 102.

quando per accidens et extrinsece coniti) igitur cum observatione legis. Explicatur:

Impotentia moralis sive physica sive spiritualis, sci. incommodum (metus, damnum imminens, etc.) quod magnam difficultatem et improportionem implicat relate ad legem de qua est quaestio. Considerandum est, igitur, incommodum in relatione cum bono quod lex prosequitur vel cum damno quod avertere intendit, collatis ad invicem re praescripta, verbi gratia missa dominicali (cuius sit momenti, quoties sit praestanda, etc.); incommodo ex observatione proveniente, verbi gratia, lucro cessante; malo ex non observatione causato, v. gr., cultu suppresso eo die vel minore frequentia hominum celebrato; auctoritate ipsa praecipientis.

Excusat ab obligatione legis positivae, nam *humanatum* legum in huiusmodi casibus obligatio neque est plerumque necessaria ad bonum commune, neque rationabiliter urgeretur, cum propter humanam fragilitatem passim violanda esset, ideoque non in aedificationem sed in ruinam vergeret; *divinarum* autem urgentia, nisi observantia legis positivae per accidens coniungatur cum exigentiis legis naturalis (cf. c.2205 § 2) iure censetur ex benigna Dei concessionem cessare. Unde axioma universaliter receptum: lex positiva non obligat cum incommodo proportionato ipsi extrinseco.

Ordinario et per se, siquidem in casibus extraordinariis incommodum occurrens neque est improportionatum neque allegari potest tanquam legitima ratio impossibilitatis, cum Deus ipse urgeat observantiam legis, ideoque gratiam necessariam certo praestet; hoc accidit tum quando intercedit bonum publicum utilitati privatae anteponendum, v. gr., defensio patriae contra invasores; tum quando cum inobservantia legis humanae per accidens coniungitur necessario peccatum, accedente praecepto legis naturalis ex quo observantia absolute urgetur, v. gr., si inobservantia legis ieiunii ex adiunctis aequivaleret apostasiae ab Ecclesia catholica; tum denique, quando aliquis ex contractu vel quasi-contractu obligationem aliquam suscepit non obstante gravi incommodo, verbi gratia, quando in munere medici, parochi, etc., acceptato, implicite se obligavit ad assistendum peste affectis, etc.

- Axioma includit etiam leges divinas positivas, de quibus supra actum est: unde confessionis integritas, v.gr., non urget cum periculo vitae aut sigilli violandi; nec lex restituendi aliena statim obligat, cum restitutio nequit fieri nisi dispendiis propriis longe superantibus valorem rei alienae.

Quando per accidens et extrinsece coniungitur cum observantia legis: haec clausula, sub alio aspectu, explicata est in praecedentibus. Nimirum, id minime obtinet quando incommodum est ipsi legi intrinsecum, et per se cum eius observantia coniunctum, v. gr., verecundia accusationi peccatorum concomitans, aut lex ipsa est iniusta ideoque inexistentis, aut nulla est ratio excusationis, cum ex clara voluntate legislatoris vel ex necessitate absoluta spirituali imponatur observantia; sic, v. gr., si actus contra legem humanam vergeret in contemptum fidei vel Ecclesiae, vel in damnum animarum vel in nocumentum boni communis⁷, lex esset fideliter observanda, non obstante magno incommodo privato cum observantia coniuncto.

556. Unde concludes: 1. Elcazarus non excusabatur a lege de carne porcina non manducanda, cum manducatio ab eo exigebatur in signum apostasiae religiosae (2 Mach 6.18-31); neque duellans ex gravi metu excusatur a poenis ecclesiasticis (cf. c.2229 § 3,3.); neque potest fugere miles ex acie propter periculum vitae, aut medicus vel parochus ex pago peste affecto. E contra gravis difficultas excusat a missa dominicali, abstinentia, requie festiva etc.; gravior requiritur ad celebrandam missam non servato debito ieiunio, etc.

2. Qui simul urgetur pluribus legibus quin possit omnibus satisfacere, legem graviolem ceteris anteponere debet, idcoque negativam, affirmativam; naturalem, positivam; divinam, humanam: humanam superiorem, inferiori, v.gr. legem cavendi ne homines a sacramentis arceantur, legi non cooperandi vel mere materialiter profanationi alicuius sacrilegi, nisi tamen lex in se gravior vel superior cedat in adiunctis legi inferiori, v.gr. lex divina de integritate confessionis quae non sustinetur cum gravi detrimento proximi, vel lex pariter divina viatici suscipiendi, secundum aliquos legi de ieiunio ecclesiastico requisito ad celebrationem missae et confectionem eucharistiae; et inter leges eiusdem ordinis praeferendae sunt, ceteris paribus, eae quae pro obiecto habent excellentiorem virtutem, nisi inferior magis urgeat; sic v.gr. iustitia plerumque magis urget quam caritas, non tamen semper, ut si alius proximus versetur in extrema necessitate et creditor sit dives.

557. 3. Quando non potest tota lex impleri: o) Non adest obligatio *ad partem possibilem si materia praecepta certo est moraliter indivisibilis, aut si in parte possibili ratio legis non certo salvatur*; b) Adest autem obligatio, quando

(f C.220S J 2 et 3. humana quae habitualiter imponeret actus heroico » subditis, ipsa esset in nocumentum boni communis, ideoque nulla.

*materia est divisibilis, et observatio partis possibilis ad finem legis certo conducit*³. Explicatur:

Ad a): *Non est obligatio ad partem possibilem. quando moraliter non aestimatur nisi in coniunctione eum parte impossibili*; sic, v. gr., qui vovit Romani peregrinare, non tenetur suscipere iter usque ad confines patriae, si non possit eos pertransire, vel qui fregit semel ieiunium potest ulterius eadem die plures facere refectiones; *β) quando pars possibilis habet quidem propriam aestimabilitatem, sed adeo parvam* ut pro nihilo sit reputanda^o, et vix censeatur legislator illam separatam urgere, similiter deficit obligatio; sic, verbi gratia, qui e missa non potest audire nisi ultimam partem a communione, ad nihil tenetur; similiter sacerdos carens breviario qui unum vel duos psalmos memoria tenet ex Officio divino, non est obligatus ad eos recitandos.

Dictum est si materia *certo* sit indivisibilis aut pars possibilis certo ad finem legis conducit; quia si haec sint vere dubia, obligatio nulla est, tum vi probabilismi applicati, tum etiam quia secus scrupulis et anxietatibus via aperiretur.

Ad b): Adest obligatio quando in materia indivisibili pars possibilis, cum sit notabilior, certo confert ad finem legis; nam lex de re divisibili obligat ad omnes et singulas partes etiam seorsim, si in eis ratio legis invenitur; sic, verbi gratia, tenetur ad abstinentiam in reliquo die servandam, qui eam mane non observavit, vel ad requiem festivam vespere observandam, is qui mane debuit laborare, vel ad horas diurnali recitandas, sacerdos qui non potest matutinum persolvere carens breviario (D 1204).

558. 4. Causam voluntariam quae impediat impletionem legis: a) *Nunquam licet ponere directe, praesertim si impedimentum est proximum*; b) *Licet vero sive indirecte ponere ex causa proportionata, sive non remove existentem vel positam, quando existat causa ad hoc permittendum proportionata*.

Praemittendum est impedimenta quae possunt opponi observationi legis:

Dividi in: a) PROXIMA, quae legi actu vel iam iam urgenti oppo-

- Quando impossibilitas materiae est generalis seu pro tota communitate aut maiore eius parte, et ulterius perpetua, deficit ipsa lex quia repugnatio seipsa norma agendi impossibilia. Rodrigo, Tr. *de Iustis* 440.

- “M bimum vero accipio quod non pertingit ad materiam gravem” in praeepto gravi (D'Annibal X, 1,168 nota 3).

nuntur; *b)* *remota*, quae opponuntur legi post notabile spatium temporis obligaturae.

Quandonam lex iam iam urgeat, quandonam post notabile tempus, non potest norma fixa determinari; ratio habenda est potissimum gravitatis legis eiusque frequentiae; et secundum prudens iudiciū lex saepe recurrens, ut v.gr. praeceptum missae dominicalis, non instat proxime nisi tempore postmeridiano sabbati imo in co ultimis duabus vel tribus horis”; c contra lex confessionis vel communionis annuae instare censetur etiam aliquot dies antequam tempus urgeat.

Posse poni: *a)* *directe*, seu unice vel saltem primario ex intentione sese ab observantia legis subtrahendi propter excusationem; *b)* *indirecte*, seu ex alia intentione, etsi cum praevisione impossibilitatis oriturae pro legis impletione; *positive*, procurando effective, vel *negative* non vitando, aut mere non removendo causam superventuram aut iam existentem pro dcobigatione. Probatur:

Ad *a)*: *Nunquam licet ponere directe impedimenta voluntaria* observantiae legis; nam qui habet obligationem obtinendi finem, implicite obligatus est simul ad adhibenda media necessaria pro tali obtentione, quin velit legem infringere; unde qui impedimenta directe poneret, veram moliretur legis defraudationem camque aequivalenter violaret; sic, verbi gratia, sacerdos iter marinum arripiens non potest, recitato Officio diei, breviarium in portu relinquere, ut reliquis diebus ab obligatione liberatus sit.

Praesertim si impedimentum est proximum dicitur, quia iuxta plures moralistas antiquiores 12 paucosque recentiores JS, quos non probamus, liceret probabiliter in legibus humanis ponere directe causam *remote* excusantem; etenim et licitum erit impedimentum directe positum, quando “tam utile evadat, ut melius sit illud poni vel non tolli si positum, quam legem ipsam servare, v. gr. si quis infirmo inservit ne cogatur missam audire”, et generaliter “cum quis licite utitur iure suo in ponendis illis causis, non apparet cur eius intentio dicenda sit inhonesta, magis quam intentio exeuntis e territorio animo vitandae legis particularis” 14. Sed nisi lis fiat de verbis, non patet quomodo subditus legis possit licite aliquid moliri tantum ut possit legem actu obligantem effugere, cum per se

” Cf. Lehmkühl, 1,252.

M Cf. Gemcot-Salsmans, 1.135,3°; Udach. 1.41.

° Cf. apud S. Alfonsum, 11 n.152; 13 n.1045.1046; ipse Sanctus doctrinam quae negat hccitatem omnino tenet, contrariam tamen non reicit ut improbabilem.

11 7e v.KF. Gemcot-Salsmans, 1,135; Urach, 1,41; Ferreres-Mondria, 11.

" Loiano, 1,146; 111,147.

teneatur ex lege naturali subsidiaria etiam ad impedimenta existentia removenda, salvo incommodo extrinseco proportionale; insuper differentia magna intercedit inter cautam existentem et excusantem ,s.

Ad b, a) : *Licet ponere indirecte causam* quae praevideatur observantiam legis impedituram, vel obstacula iam existentia non remove, etiamsi prius cum culpa sed sine iniustitia posita fuerit ab ipso subiecto legis, dummodo habeatur ratio proportionata ad excusationem sive inducendam sive sustinendam hoc modo, attenta gravitate obligationis, connexione impedimenti cum impletione legis et frequentia sive obligationis urgentis sive excusationis inductae. Nam in impedimentis indirecte ponendis vel non removendis propter motivum rationabile, habetur actio duplicis effectus indicanda secundum principia de voluntario in causa ; unde saltem potest permitti impossibilitas observandi legem ex ratione iusta et proportionate gravi.

Proportio vix non semper habebitur quando impedimentum est *remotum* 10, propter nimium incommodum quod implicaret cura et responsabilitas iam a longe adhibenda ut omnia obstacula legis implendae caverentur; quando autem est *proximum*, requiritur causa specialis, ideoque considerata est gravitas legis non observandae et utilitas coniuncta cum inobservantia eiusdem ; unde quo gravior est lex vel rarius reddit eius obligatio, vel frequentius urget, vel impedimentum ipsum vel proportio inter impedimentum et materiam legis est minor, eo maior ratio ad excusandam obligationem' requiritur 11.

559. Unde concludes: 1. Licet feria VI vel sabbato mane iter arripere, etiam solius recreationis causa, dummodo hoc non fiat passim vel cum magno scandalo; imo, operarius qui laborat tota hebdomada in fodinis vel in officina insalubri poterit interdum vespere sabbati, imo aliquando etiam ipsa die dominica ad montem egredi non audita missa, si secus multum debeat retardare egressum et notabiliter diminuere salutarem refectionem virium; quod minime licebit agricolae, vel diviti qui potest facile inter hebdomadam deambulare “.

15 Rodrigo. *Tr de Ict'bens* 531-532.

Fir non semper dic'mus, contra commun orem modum loquendi; quia possunt occurrere casus in quibus legi rarius urgenti et in se magni momenti, impedimentum remotum neque indirecte possit semper opponi rationabiliter τρ. si quis sit longum iter facturum et indifferenter possit facere mense apuli exeunte vel mense maio fere dimidiato, debeat illud retardare ad rmpc'-i." praeceptum paschale cui secus nequibit satisfacere. Nobiscum Ferreres, 1.177; II; cf. tamen ib. 180, resl.1.3.®.

n Cf. Vermeersch, 1,217; Noldjn-Schmitt, 1,179; Genicot-Salsmans, I.IA

u Cf. Ph0mmzr, 1.237.

2. Peccat contra religionem qui die dominica ante missam se tradit sommo aut se inebriat, ponendo indirecte causas impediennes executionem praecepti dominicalis sine rationabili motivo **.

ARTICULUS //

De causis eximentibus

560. In exponendis causis eximentibus ab obligatione legis, longius agendum erit de dispensatione et de privilegio. Ideo praestat praemittere in § 1 *diversas causas* quae breviter expediuntur, quibus adiungemus principium, ceteroquin omnibus causis eximentibus applicandum, de *licitate* appositionis talium causarum; in § 2 agemus de *dispensationibus*; in § 3 de *privilegiis*.

§ 1. *De quibusdam causis eximentibus et de licetate appositionis causarum eximentium*

Summa rerum dicendarum. In hac paragrapho breviter consideramus causas eximentibus ab obligatione legis, *amentiam* perpetuam, *mutationem* status vitae, tanquam causas ab obligatione legis eximentes. Deinde exponimus principium universale de *licitate apponendi* causas eximentes.

561. 1. *Egressus e territorio regulariter eximit ab implectione legis particularis*, latae pro territorio unde disceditur. *Ratio* principii et limitationis est quia leges territoriales, ex earum indole, principaliter non urgent nisi in territorio pro quo latae sunt, quin liberum egressum intendat impedire, et solum in casibus specialibus valent etiam extra territorium ne legis fines frustrentur.

562. 2. *Amentia perpetua*, cum privet subditam legis ab usu rationis habituali, *facit ut demens eximatur ab ipsa lege humana*, utpote lata pro his qui habitualiter gaudent ratione. Unde vel ipse habitualiter amens neque in lucidis intervallis videtur subici legibus humanis. Cf. n.492.

563. 3. *Mutatio status vitae eximit ab implectione illarum legum quae pro determinata condicione subditorum latae fuerint, si status ille mutatur pro alio sive perfectiore sive minus perfectiore*; sic leges ecclesiasticae latae pro laicis desinunt obligare eum qui fit clericus vel amplectitur vitam religiosam, et leges clericorum propriae non amplius urgent clericum qui

• Cf. S. Alfonsus, 1,152; Rodrigo, *Tr. de legibus* 536-537.

ad statum laicalem redigitur, exceptione facta quoad caelibatum, si agatur de clerico in sacris 20.

Ratio patet, quia mutata condicione subditi, cessare debet lux quae supponit condicionem quae mutata et relicta est.

564. 4. *Semper licet apponere causam eximentem a lue, etiam directe et proxime.* Ratio est quia lex obligat quamdni quis ei subditus manet, sed neminem obligat ut subditus maneat si possit se illius dominio subducere, v. gr., per privilegium aut dispensationem, petendo locum ubi lex non viget, dummodo illuc perveniat antequam tempus implctionis finiat^{ur} (cf. n.502), etc. Et hoc valet etiamsi quis e territor: in fraudem legis exeat; in hoc enim, iure suo per se utitur et numini fraudum facit, quamvis fortasse ex aliis motivis impeditur quominus licite egrediatur.

Unde concludes: Quaevis reservatio casuum in tribunali paciit^{entiae} omni vi caret “extra territorium reservantis, etiamsi dumtaxat ad absolutionem obtinendam pacnitens ex eo discesserit” (c. 900,3.º; cf. c.2247 § 2).

§ 2. *De dispensatione*

565. "Contingit... quandoque quod aliquod praeceptum est commodum multitudinis ut in pluribus, non est conveniens huic personae vcl in hoc casu... Periculosum autem esset ut hoc iudicio cuiuslibet committeretur... Et ideo ille qui habet regere multitudinem, habet potestatem dispensandi in lege humana, quae suat auctoritati innititur..."¹.

Summa rerum dicendarum. *Exposita notione*, ordinate agimus de 21 ! 7 *subiccto, obiecto. cousis et modis* dispensationis: tandem de *interpretat cnti* u* *et cessatione* eiusdem²².

566. I. **Dispensatio nunc²³ intclligitur** “*legis in cor. speciali relaxatio*” (c. 80). Dicitur:

» C213 § 2: cf. c.136 § 3; 141 § 2; 211.214.648.2358 etc. Sùniüter d<r dum est princip aliter de aliis mutationibus vtac statuum, qui non plene rt* vuntur nisi morte illum suscipientis, v.gr. de professione vitae religiosae pr vota perpetua consecratae, in qua saccularizatio non solet importare omnis obligat onum resolutio.

S Thomas, 1-2 07 a.4 c.

22 Cf St ieglek, *Dispnsationsivcscn, D spensationsrccht* (Maguncia Itt' Reii.lv, *The general norms of dispensation* (Washington 1Γ30).

22 Cf. Buys, *De dispensat one in iure canonico*: CollatBrug 28 (l^2S) 4: 460. Secundum etymologam dispensatio idem est atque partto rei crrr.‘ inter vanos aequa lance. In iure antiquo: *apud SS, Patres*, dispensat o dictS' id quod in cau.su extraordinario praeter communem regulam agendi disponehtv et agere licebat; *apud uristas* vero, significavit relaxationem legis quamcunqr propter bonum Ecclesiae. A *sacculo XII* notio coarctabatur ad rchMtio?® legis in casu particulari.

Relaxatio legis est actus iurisdictionis, quo legitimus superior aufert obligationem ex lege ortam erga eum qui secus lege teneretur. Lex relaxata potest esse non solum generalis sed etiam particularis, id quod antiquiores in dubium revocabant.

In casu speciali, quia obligatio aufertur pro certis personis vel quoad determinatas res aut in adiunctis particulis, ita ut lex remaneat in suo vigore pro aliis personis vel etiam pro eisdem in aliis rebus vel adiunctis. Vinculum relaxatum potest aut esse unicum et totum simul, v. gr., impedimentum matrimonii quod semel sublatum non renascitur, aut habere tractum successivum, ita ut requiratur continuata dispensatio, quia vinculum semel sublatum iterum renascitur in lege successive obligante, v. gr. in lege ieiunii 24.

567. II. Differt *dispensatio*: a) *An interpretationis*, qua auctoritative definitur sensus legis vel prudentialiter declaratur etiam privata auctoritate legem in aliquo casu non obligare propter impedimentum existens ad applicationem, aut per cpikeiam; e contra dispensatio semper est actus iurisdictionis, interveniente ipso legislatore eiusve delegato.

b) *A cessatione legis*, quia per cessationem ipsa lex ex toto vel ex parte stabiliter aufertur, dum in dispensatione obligatio eius suspenditur lege in se remanente, fortasse etiam pro subiecto hic et nunc dispensato quando invenietur in aliis adiunctis.

c) *Allicitia*, quae est facultas alicui facta ut, manente lege aliave dispositione superiori, aliquid faciat iuxta modum a lege vel dispositione praescriptum; est igitur ad modum conditionis ut aliquid peragatur iuxta legem, quando lex non prohibet illud absolute, sed ne fiat sine accepta facultate (cf. verbi gratia c.1398). Unde licentia non est, sicut dispensatio, vulnus aut solutio legis, sed potius confirmatio aut executio eiusdem; ideoque neque potestatem iurisdictionis supponit, sed ex qualibet legitima potestate provenire valet et regulariter praesumi potest in casu necessitatis, id quod in dispensatione

* In iure sermo recurrit de dispensatione in casu peculiar! (c.81). particulari (c.291 § 2), sigulan (c.1245 § 1). circumscripto ad personas in individuo determinatas propter causam in singulis existentem, etiam cum tractu successivo, de dispensatione in casu speciali (c.1245 § 2) quae extenditur omnibus membris alicuius communitatis, oppidi, dioecesis etc. quatenus membra talis communionis, etsi in aliquibus eorum causa dispensationis non venficetur.

nequit habere locum 25, quia sine effectiva dispensatione actus per se omnino vetatur.

(Z) *Ab excusatione*, in qua vinculum legis non relaxatur, sed excusatio obtinet sine ullo speciali actu legislatoris, propterea quod in ipsa luge condenda aut non potuit aut noluit casum excusatum in lege comprehendere; e contra dispensatio semper requirit interventionem specialem legislatoris, etsi leviori causa possit moveri, et praecise quoad illos casus in quibus ratio excusationis non est.

e) *A privilegio contra ius*, quod non habet effectum mere negativum auferendi obligationem legis, sicut dispensatio, sed speciale ius normativum condit, ideoque maiorem etiam firmitatem habet quam dispensatio

/) *Ab absolutione a censuris*, quae non est contra sed secundum ius, imo obligatoria ex iure si contumacia cessant (cf. c.22-48 § 2); insuper per absolutionem a censuris nulla lex relaxatur, sed auferuntur consecutaria actuum contra legem positorum.

g) *A commutatione*, qua lex non relaxatur simpliciter, sed simul imponitur aliud opus substitutivum sub eadem obligatione; unde commutatio auctoritative facta, praeter facultatem relaxandi, includit, saltem aliquoties, potestatem inducendi novam obligationem circa aliam rem 27; quodsi commutatio adiciatur dispensationi, fieri debet in materiam quae conducit ad finem legis, medendo vulnere quod huic causatum est per dispensationem. 24

25 “Ita necessitas licentiae imposita esse intelligitur, ut, nisi formalis et expressa exigatur, licentia praesumi poss’t; i.e. satis esse censetur ut d’q’x: (lenter a Superiore agas; quae dependentia servatur, si, secundum prudentes aestimationem, superior rem concessurus sit. nec repugnat quin, attentis adiutis, licentiae petitio omittatur. *Dispensatio autem praesumi nequit*, quia praesumptio effectum causalem non supplet” (Vermeersch-Creusen, *Epitairie* l. f. F187). .1]

24 Cf. V. del GruDtCE, *Privilegio, Dspensa ed epicheia nel Diritto nico* (Perusa 1926). Privilegium quod habet tractum successivum, v. gr. edebandi missam B. Mariae Virginis, non cessat cessante causa finali; e contra cessat in his adiunctis dispensatio. Unde sacerdos caecutiens, si fnn/rpiw obtinuit, potest restitutis oculis continuare in usu privilegii; non vero s *pensatus* fuit propter visum.

~ Cf. MICHIKLS, *Normae general·s* I. C. IP 754*757; Vermeersch, *Dirn satio et com'mutatio*: EphThLov 11 (1031) 774-777. N mis absolute, ut nobur? tur, renuunt aliqui, ut Van Hove, *De privilegiis* 445-448, Rodrigo, *Tr. it It*; 504, etc., applicationem adagii “qui potest plus p’qtest et m nus” ad lepru dam facultatem commutandi quam sibi existet implicite competere is qu: b beat facultatem derivatam dispensandi; haec enim commutatio saepe non d’plicat veram potestatem imponendi novum vinculum, sed minuendi vicra s quod aderat, facta aliqua substitutione implicite autorizata in facilitai s d’pensandi concessione; unde est minus quam simplex dispensatio. Al unde ruai generaliter statuunt fortasse communius auctores in facultate dispensandi *cr tincri* facultatem commutandi; sic v. gr. D’Annidale, 1,233 nota 32; Μχλωι* dach, 1,384; Mic h iM l s, *Normae gener. I. C. II* 3757.

h) Ab irritatione obligationis, quae non immediate legem attingit, sed vel actus personae quae obligationem suscepit vel materiam susceptae obligationis, propter potestatem dominativam circa personam aut materiam.

568. **III. Dividitur in:** a) *Validam et invalidam*, prout effectum relaxandi legem obtineat, vel secus.

b) Licitam et illicitam, prout, suposita validitate, ex iusta et proportionata causa concedatur, vel secus.

c) Absolutam et condicionatam, prout simpliciter concedatur, vel dependenter ab aliqua re, eventu etc. futuro et incerto.

d) Tacitam vel expressam, prout in aliquo facto superioris, quod non explicatur sine dispensatione, implicite continetur²³, vel apertis verbis aut signis aequivalentibus manifeste declaratur. Expressa potest esse *explicita* vel *implicita*, prout verba vel signa ipsam dispensationem referant aut significant, vel aliud in quo dispensatio continetur, quatenus illud fieri nequit sine dispensatione.

e) Obreptitiam vel subreptitiam, prout in petitione vel aliquid falsum exponitur, vel aliquid verum manifestandum reticetur; unde si obreptio vel subreptio fuerit substantialis, dispensatio propter errorem data, fit invalida (cf. c.42).

f) Tractum successivum habentem vel non, prout successive solvat a lege pluries successive obligante ad ponendam seriem actionum, vel semel solvat a lege ad unicum actum tota simul obligante.

g) Motu proprio vel ad instantiam partis concessam, prout superior eam dederit sua sponte et liberalitate, id quod in concessione expresse indicari solet, vel motus precibus ipsius dispensati vel alterius intercessoris.

h) Simplicem vel cum compensatione, prout simpliciter vinculum legis relaxetur, vel pro eo relaxato aliud onus imponatur.

i) Directam vel indirectam, prout relaxet vinculum legis quod et in quantum tenet personam in quam incidit dispensatio, vel relaxatio vinculi apud unam personam, faciat ut

a Id evenire potest bifariam: sive quia superior certa scientia concedit liquid, quod sine dispensatione fieri aut valere non potest, sive quia superior ridet subditum paratum ad agendum vel agentem contra legem, et tacet connivendo cum facile possit et debeat contradicere nisi velit dispensare. Sola igitur veritas non sufficit, sed ea quae nequit rationabiliter explicari sine tacita dispensatione.

alia possit agere aliquid cum priore, a quo secus impediretur, propter necessariam connexionem utriusque quoad obiectum dispensationis.

;) *Voluntariam* vel *iudicialē*, prout gratiose concedatur ex aequo et bono, vel per sententiam ad normam iuris.

k) *Totalem* vel *partialem*, *necessariam* vel *liberam* et cetera, ut patet ex ipsi terminis.

569. IV. Principia generalia: 1. *Dispensatio in casibus specialibus per se apta est quae consulat bono communi et aequitati regiminis*. Nam ex una parte casus concreti sunt maxime varii, ita ut non possint una eademque regula universali apte comprehendi, ex alia autem, nimio rigore norma generalis semper urgeretur, non attentis circumstantiis singularibus. Unde bonum commune requirit ut in casibus particularibus leges relaxari possint et ex iusta causa relaxentur.

2. *Dispensatio non debet esse nimis frequens*. Nam est vulnus legi inflictum, dum eius effectus aufertur pro dispensato. Unde si nimis frequenter requireretur eius applicatio, oporteret ipsam legem novo examini subicere.

3. *Ad validam dispensationem legis a) requiritur potestas ei competentia, et quidem b) specialis, si conceditur dispensatio cum compensatione*. Probatur:

Ad a): Ratio prioris est quia relaxat legem, et vinculum legis non dissolvitur nisi eadem causa qua producit, nempe iurisdictione sive propria sive derivata ab alio, respiciente personas et materiam quibus applicatur.

Ad b): Ratio posterioris est quia potestas *commutandi* de se non includitur in potestate dispensandi, *siquidem* novam obligationem imponit. Unde ipse quidem legislator semper potest dispensare commutando, quia pro obligatione legis potest aliam inducere ad modum praecepti; inferior autem, qui potestate vicaria procedit, probabilius non valet dispensare commutando nisi quando haec facultas ipsi a superiore concessa est. Talis facultas tacite concessa videtur pro dispensatione concedenda in legibus quae onera subeunda imponunt rerbi gratia ieiunii et abstinence, cum commutatio utiliore rationabilior possit esse tum pro dispensato tum pro bono communi; non autem pro dispensatione concedenda in legibus

latis propter alios fines boni communis, v.gr. in impedimentis matrimonialibus 2e.

570. V. Auctor dispensationis est is *qui vinculum legis in casu particulari relaxat* sive ex potestate propria, quae semper est ordinaria, sive ex potestate vicaria, quae potest esse ordinaria vel delegata.

Potestas propria est illa *quae competit alicui ex vi nativa muneris et officii sui, et excreetur nomine proprio*, v.gr. episcopo facultas praedicandi aut excipiendi confessiones fidelium sibi commissorum; unde est semper potestas ordinaria, i.e. ipso iure adnexa officio suscepto*.

Potestas vicaria est illa *quae alicui conceditur a Superiore ultra id quod nativa vi et exigentia muneris competit, et exercetur nomine alius*; v.gr., respectu Superioris ecclesiastici ad Deum, facultas R. Pontifici a Deo concessa ad dissolvendum vinculum matrimonii rati sed non consummati, vel episcopo ad dispensanda vota; respectu vero unius superioris ecclesiastici ad alium, facultas vicarii generalis episcopi, oeconomi etc. dispensandi ad normam iuris in quibusdam legibus ecclesiasticis; unde haec non est necessario ordinaria, sed potest esse etiam delegata*, i.c. commissa personae independentem ab officio (cf. c.197), sive *habilualiter*, seu ad universalitatem negotiorum aut ad omnes casus in aliquo genere rerum aut ad certum numerum casuum vel personarum indeterminatarum, sive per *modum actus*, seu ad determinatum vel determinatos casus aut ad personas concretas".

571. Principium generale: *Dispensatio concedi potest:*

a) Potestate propria a legis conditore, ab eius successore vel superiore; b) Potestate vicaria, a legislatoris inferioris, in quibus et in quantum facultas dispensandi fuerit concessa (c.80). Explicatur:

Ada): Cum tota vis et efficacia legis humanae ultimatum pendeat a voluntate legislatoris, planum est hunc gaudere potestate ad legem absolute tollendam, ideoque ad eam in casu particulari auferendam; nam "omnis res per quamcumque causas nascitur, per easdem dissolvitur"³³. Simili autem gaudent facultate, tum successor quoad leges suorum decessorum, nam parem cum illis habet potestatem eandemque cum ipsis constituit formaliter personam, tum superior quoad leges inferiorum legislatorum eorumve successorum,

⁹ Cf. Brys, Tr. *de Icepibus* p.115-116.

Cf. Rodrico, Tr. *de Icyibus* 48-50.

ⁿ Subdelegatio ad dispensandum obtinetur secundum normas c.199.

" Haec divisio momentum habet pro facultate delegandi et subdelegandi.

" R. 1. 1. Decretalium Gregoni IX.

nani in exercenda iurisdictione hi dependent ab illo et ille totam ipsorum potestatem eminenter possidet.

Ad b): Inferiores leges possunt dispensare si delegationum accipiant a legislatore vel ei aequiparatis, quia “potest quis per alium quod potest facere per seipsum”⁴⁴; sed intra limites strictos delegationis, nam inferior nihil valet contra voluntatem superioris, a quo tota vis legis pendet.

Concessio delegationis ad dispensandum fieri potest inferioribus ex voluntate legislatoris: *a)* A iure, si concessio fiat per legem aliquam universalem vel particularem legislatoris supremi vel legislatorum inferiorum; *b)* per actum PARTICULAREM, si concessio detur in facultatibus specialibus, v. gr. quinquennalibus, vel in rescriptis aut in privilegiis particularibus; *c)* consuetudine ET praescriptione, nam dispensatio est actus Jurisdictionis, et iurisdictio his modis acquiri potest et de facto acquisita est, v. gr. in Hispania ab episcopis ut dispensent agricolas totius dioecesis a prohibitionem laboris servilis in diebus festis tempore recollectionis, non autem a praecepto missae audiendae.

572. Principia particularia: 1 R. Pontifex: σ) POTEST dispensare *potestate propria in omnibus legibus ecclesiasticis generalibus et particularibus*, sive ab ipsa S. Sede, sive a Concilio plenario vel oecumenico, sive ab ipsis Apostolis ut pastoribus Ecclesiae latae fuerint; α) sed non potest *directe in legibus civilibus*. Explicatur:

Ad a): Constat ex reprobatione propositionis Petri de Osma: “Romanum Pontificem... super his quae universalis Ecclesia statuit dispensare non posset”, in qua manifestam haeresim contineri declaratum est (1) 731); et aperte continetur assertio in c.218 § 1, et supponitur in c.81.

Ratione quoque facile ostenditur ex dictis alibi, admissa vera doctrina sive de aequalitate (imo et superioritate) auctoritatis pontificiae et apostolorum leges ferentium ut pastores Ecclesiae, sive de superioritate R. Pontificis super concilia oecumenica (cf. c.222.228 § 2) aliaque inferiora (cf. c.281. 291 etc.) 36. Quid valeat R. Pontifex in dispensandis legibus divinis suo loco dictum est.

« R I 68 in VI.

M Suam potestatem dispensandi R. Pontifex generaliter exercet per Sacram Congregationem et per Ordinarios aliosque quibus talis potestas in iure commissa est. Cf. v. gr. c.247 § 3; 251 § 3.

Ad b): R. Pontifex, ut talis, nulla gaudet potestate directe resolutive vinculi iuridici circa materias pure temporales, quae sunt proprium obiectum legum civilium, nam potestas pontificia ad spiritualia restringitur et solum ratione connexionis temporalium cum spiritualibus potest ad temporalia derivari. In tali casu potest relaxare legem civilem indirecte et improprie, quatenus in materia mixta quae habeat respectum temporalem et spirituales iuridice ab invicem inseparabilem dispenset in lege ecclesiastica respiciente respectum spirituales, sicque subtrahat materiam vinculo civili et ita improprie relaxet ipsum vinculum civile.

2. Concilium oecumenicum similiter potest simul cum R. Pontifice dispensare iure proprio in omnibus legibus ecclesiasticis, pollet enim suprema in universam Ecclesiam potestate (c.228 § 1).

3. Ordinarii^{8,0} infra R. Pontificem a generalibus Ecclesiae legibus per se auctoritate propria dispensare nequeunt, ne in casu quidem peculiari (c.81); et similiter valet circa leges conciliorum plenariorum et provincialium (cf. c.291 § 2) et circa leges latas sive a S. Sede pro particulari territorio sive a scriptis cum approbatione S. Sedis in forma specifica; nam ex natura rei eadem potestas requiritur ad relaxandam et ad condendam legem. Tamen praeter potestatem propriam circa leges dioecesanarum, habent etiam amplas facultates circa leges tum universales tum particulares legislatorum superiorum, de quibus dicendum est in particulari:

573. A. A generalibus Ecclesiae legibus possunt disputare: a) Quando concessa fuerit eisdem haec potestas aut explicite vel b) implicite, et b) in casu urgente, in quo simul et difficilis sit recursus ad S. Sedem, et in mora sit periculum gravis damni, et de dispensatione agatur quae a Sede Apostolica concedi solet (c.81).

Ad a, a): Explicita concessio potestatis dispensandi est illa quae expressis terminis continetur sive in ipso iure,

* Quinam veniat nomine Ordinarii, quinam nomine Ordinarii loci exponitur C.M; “In iure nomine *Ordinarii* intelliguntur, nisi quis expresse excipiat, prae-ter R. Pontificem, pro suo quocumque territorio Episcopus residentialis, Abbas vel Praelatus nullus eorumque Vicarius Generalis, Administrator, Vicarius et Praefectus apostolicus, [Superior ecclesiasticus missionis sui iuris, cf. *Syllogismus ix. CPF* n.187] itemque ii qui praedictis deficiunt interim ex iuris praescripto aut ex probatis constitutionibus succedunt in regimine, pro suis vero labitis Superiores maiores in religionibus clericalibus exemptis.

‘Nomine autem *Ordinarii loci* seu *locorum* veniunt omnes recensiti, exceptis Superioribus religiosiis.”

sive in facultatibus habitualibus, sive in induitis particularibus aut rescriptis³⁷.

In ipso Codice plures huiusmodi concessionones a iure habentur, quarum aliae omnes Ordinarios, aliae solos locorum Ordinarios respiciunt. Nimirum:

Omnibus Ordinariis *conceditur*³⁸ explicite potestas dispensandi: a) *in dubio facti*, dummodo agatur de legibus in quibus R. Pontifex dispensare solet (c.15); quae dispensatio non requiritur ad excludendum periculum formalis violationis legis, sed nihilominus applicanda est saltem plerumque *in legibus stricte irritantibus et inhabilitantibus*, et applicari oportet in aliis ad vitandum effectum iuridicum reitatis praesumptae in foro externo, praesertim vero ad assecurandum pro futuro licitum usum facultis in lege late inhabilitante concessae³⁹; b) *in irregularitatibus ex delicto occulto* provenientibus, exceptis iis quae oriuntur ex homicidio voluntario, abortu effectivo aliisque ad forum iudiciale deductis (c.990); y) *in temporibus sacris* ab observantia tum festorum tum abstinentiae aut ieiunii, vel etiam utriusque (c.1245; cf. 1248)';

Ordinariis locorum conceditur *insuper* facultas dispensandi a legibus: de examine subeundo in ordine ad collatio-

³⁷ Ratione subdelegabilitatis, non vero interpretationis harum facultate (cf. c.199 § 1.3; 200 § 1), momentum habet determinatio indolis ipsarum utrum sci. sint facultates ordinariae an delegatae. Facultates a iure coactionis esse ordinarias, etsi non dicantur adnexae officio, merito tenet commune opinio contra FUSTER et praesertim OJETTI, *De natura potestatis Ordinariorum generalium Codicem*: Greg 6 (1925) 436-441, innixa in ipsis verbis Codicis: "quae ipso iure adnexa est officio" (c.197 § 1). Sed etiamsi ageretur de Jurisdictione delegata, late esset interpretanda (cf. c. 200 § 1). Cf. L. RORILLO ARIDE, *De episcoporum ordinaria dispensandi facultate* (Meddlin 1937); ROSSER, *Die geschlechtliche Delegation* (Paderborn); F. REGATI, *De delegacione a iure*: SALTER 36 (1948) 36-39. Facultates per actum particularem Ordinariis concessas, v. gr. quinquennales, esse delegatas plures contendunt.

³⁸ Ex opinione P. LARRAONA Superiores maiores religionis clericalis iuris pontificii non exemptae assensum Ordinariis religiosorum exemptorum quoad participationem potestatem dispensativam in c.81 concessam, benedictam quodammodo ad materiam in quibus hae rei rationes ab Ordinariis loci iurisdictio subducuntur. Cf. COMREL 4 (1923) 113-119; Acta Congressus iur. internat. (Roma 1934) IV,147-180. Contradicunt plerique meliore, ut videtur, fundamento iuncto innixi. Cf. RODRIGO, *Tr. de legibus* 462,3.^o

³⁹ Sic v. gr. si in dubio facti de aliqua irregularitate contrarium quamquam in foro interno licite suscipiuntur ordines sine formali violatione c.968; at omnino consulitur obtinere dispensationem ad cautelam ne, irreperitate postea comprobata, teneatur ordinatus ab exercitio ordinum susceptor cessare. Cf. VAN HOVE, *De praeval. et dispens.* n.403; RODRIGO, *Ratio probabilis iuridicum et moralem*: MiscCom 1,122-123.

⁴¹ Quamquam in c.1245 § 2 memorantur Ordinarii simpliciter, planum est intelligendos esse Ordinarios locorum, ex indole facultatis concessae et « limitatione cum § 1. In § 3 non agitur de solis Superioribus maioribus, quod tamen minime excluduntur. — *In actualibus difficilibus adiunctis* a recenti bello crimine conceditur omnibus locorum Ordinariis ut in territorio propriae iurisdictio generalem dispensationem super lege abstinentiae et ieiunii ecclesiastici coadjuvare possint, etiam religiosis, iuxta limitationis alibi declarandas.

nem paroeciarum (c.459 § 3,3.^o): de commoratione clerici in seminario (c.972); de interstitiis servandis inter diversos ordines suscipiendos (c.978 § 2); de publicatione nominum ad singulos sacros ordines promovendorum (c.998 § 1); de denuntiatione publice facienda inter quosnam matrimonium sit contrahendum (c.1028 § 1); de picrisque impedimentis matrimonialibus in adiunctis c.1043.1045 § 1-2; de exclusionem ab actibus legitimis ecclesiasticis et sacramentalibus inflicta iis qui matrimonium mixtum, etsi validum, sine dispensatione inire ausi fuerint (c.2375).

Notari iuvat quasdam facultates Ordinariis concessas a iure communi assimilari quidem facultati dispensandi in legibus ecclesiasticis, sed stricte non esse tales. Nimirum: Ordinarii omnes possunt: relaxare vota non reservata (c.1313,1^o,2*) et iuramenta promissoria quibus non fuerit ius aliis quaesitum (c.1120), sed haec non est dispensatio in lege proprie dicta et minus ecclesiastica; concedere licentiam legendi et retinendi libros prohibitos, iuxta normam c.1402 § I: remittere poenas latae sententiae iure commune statutas in casibus publicis vel occultis intra limites c.2237, sed neque in hoc habetur dispensatio a lege. Ordinarii autem locorum possunt insuper dare licentiam sacerdotibus pluries in die celebrandi iuxta c.806, et celebrandi ieiunio naturali a media nocte non servato, secundum normas S. Officii alibi referendas (cf. c.808).

Ad a, /3): *Implicita concessio* potestatis dispensandi est illa quae includitur in alia facultate explicite data, quatenus haec exerceri nequeat sine dispensatione in alia lege Ecclesiae⁴¹ (cf. c.66 § 3; 201 § 1).

Huiusmodi potestas implicita fit quibuslibet Ordinariis⁰, tum in casu modo memorato concessae potestatis quae contineat facultatem dispensandi, tum quando in lege ponitur clausula impersonali forma concepta, ut v.gr. *nisi dispensatio concedatur, donec dispensetur* (cf. c.2372) vel alia aequivalens, tum quando impersonaliter (l'icitur *dispensari posse*. Ratio est quia si dispensatio, non obstantibus iis formulis, reservaretur S. Sedi, ipsae formulae supervacaneae essent; insuper quia cum commemoratur necessitas dispensationis ab ipsa S. Sede obtinendae, explicite significatur, v.gr. in c.247 § 5; 251 § 3 Nulla est autem ratio restringendi facultatem dispensandi in casu concessionis implicitae ad solos Ordinarios loci, sed extendenda est ad quoslibet Ordinarios circa personas sibi subiectas.

" "Velut si Ordinario committitur dispensatio Caio danda super tege de rnm recidendis aut retinendis pluribus beneficiis residentialibus. intelligitur implicitate data facultas ut dispensatus in uno vel alio non resideat, quamvis in loco residere debeat." Ojetti. *Commentarium in Codicem* I p 30.

d Vmmeersch-Creusen, *Epitome l. C. l'.*190,5 (cf. 193) restringit quidem hanc facultatem ad Ordinarios locorum; sed alii, meliore ratione, intelligunt econtrarium.

Ad b): In casu urgente in quo simul verificantur lres relatae condiciones:

a) *Ut difficilis sit recursus ad S. Sedem*, sive immediate sive etiam per “Legatum R. Pontificis in regione, qui cum eadem S. Sede communicat” <3, hoc sensu quod vel communicatio ipsa est difficilis, vel difficile est obtinere a S. Sede dispensationem intra tempus quo actus peragi debet ad vitandum grave damnum. Haec difficultas oriri potest: vel ex distantia locorum et ex spatio temporis longiore inde necessario ad responsum recipiendum ⁴⁴ per viam ordinariam communicationi: per litteras, secluso usu telegraphi aut telephonii⁴⁵, itemque itinere per viam aeream, currum ferreum etc., quae reputantur communiter media extraordinaria; vel ex aliis adiuncti?, potissimum ex impedita libera et tuta communicatione cum Curia romana, v. gr. propter conturbationem politicam, bellum civile etc.

β) *Ut in mora sit periculum gravis damni*, i. e. ut α exspectatione donec responsum S. Sedis recipiatur vere probabiliter timendum sit ne grave malum habeatur, oriundum sive ex ipsa observatione legis sive ex alio motivo, et cuiuslibet ordinis sive spiritualis, ut infamia, scandalum, etc., sive temporalis, ut detrimentum salutis, fortunae, etc.

γ) *Ut agatur de dispensatione quam S. Sedes concedat*, id quod ex stylo Curiae erit dignoscendum. Per hanc igitur condicionem excluduntur leges ecclesiasticae in quibus R. Pontifex posset quidem dispensare sed nunquam dispensat, v. gr. in impedimento affinitatis in linea recta consummato matrimonio, itemque leges in quibus nonnumquam, rare tamen, dispensat, quia neque in his *solet dispensare*, v. gr. in publico impedimento criminis ex coniugicidio, itemque in obligatione diaconorum et subdiaconorum servandi sacrum caelibatum in Ecclesia latina ⁴⁶; a fortiori autem excluduntur

⁴¹ CIC 30 (1947) 374. Ergo si recursus facile patet ad S. Sedem per Legatum pontificium, condicio prima non obtinet. Si autem neque Legatus potest communicare cum S. Sede, ex hac parte non impeditur applicatio c.81, et si Legatus habeat facultatem quae vi canonis adhiberi intenditur.

⁴⁴ Circiter 10-15 dies in Italia; 20-30 dies in Europa; 40-50 in rebus ultramarinis computabantur antequam via aerea adhiberetur ad mittendis litteras. Haec computatio retineri potest, donec posta aerea vere evadat medium communicationis ordinarium notabiliter celerius.

⁴⁴ CIC 14 (1922) 662-663 declaravit, cohaerenter cum litteris Secreti 10, X, 1891, Ordinarium adiri non posse ad effectum de quo in c.1044.1? § 3, si non nisi per telegraphum vel telephorum ad eum recurri possit.

⁴¹ CIC 41 (1949) 158 declaravit vi c.81 et sub clausulis in eo retem dispensationem sacri caelibatus eorum, nedum presbyterorum, non posse etiam ut quibusdam videtur quia S. Sedes *non solet* concedere. Sic etiam fuit n.5 Facultatum et gratiarum pro America latina (S) C, Conj. 41 (FM9).

ges probabiliter naturales, in quibus Ecclesia non dispensat, sive dubium sit iuris, ut in impedimento consanguinitatis in primo gradu collaterali aut secundo lineae rectae, et in consensu vi vel metu gravi iniusto obtento ad matrimonium, sive dubium sit facti, ut si non constat num nupturientes sint frater et soror, aut pater et filia, etc. 4T.

Limites facultatis in c.81 concessae sunt huiusmodi: o) valet ad dispensandum tam in foro interno quam externo, sed in casibus dumtaxat particularibus, ideoque non tribuit potestatem ad dispensationes generales dandas toti communitati, integrae dioecesi etc., nisi sit ratio sufficiens ad dispensandos omnes et singulos, b) potest adhiberi ad casum vel seriem casuum legis urgentis, dum durant condiciones sub quibus facultas conceditur, non solum erga personas singulares, sed etiam erga integram communitatem, oppidum et cetera, modo causa sufficiens ad illa extendatur, in omnibus legibus Ecclesiae generalibus; non igitur ad dispensandum in votis reservatis quae sub illis legibus non comprehenduntur, sive quia reservatio, etiamsi ex se esset lex canonica, incidit in legem vel quasi-legem divinam ut accesorium, idcoque sequitur illius naturam *, sive quia ipsa reservatio, sicut votum, pertinet ad legem divinam, cum facultas dispensandi potestate vicaria non communicetur immediate nisi R. Pontifici⁴; unde talia vota reservata non possunt ab episcopis dispensari unquam, nisi ex quadam cpikcia” vel ex facultate c.1043”.

574. B. A particularibus Ecclesiae legibus possunt dispensare Ordinarii locorum: a) Facultate propria, in legibus a se vel a praedecessoribus latis; b) facultate vicaria ordinaria cum limitationibus iuris: a) in legibus concilii provincialis aut plenarii, et β) in legibus a R. Pontifice latis pro particulari territorio (c.81). Explicatur:

Ad a): In legibus propriis et praedecessorum ex natura rei gaudent potestate limitata quoad valorem, sive leges latae fuerint extra Synodum sive etiam in Synodo, quia etiam in

Al quis forte invocabit rationem voti publici castitatis, certo implicite emissi, f.M pertineat ad legem divinam sive ut votum, sive etiam ut reservatum, saltem fia accesorium legis divinae.
r Sunt qui indicent Superiores maiores in religionibus clericalibus non «ffiiptis iuris pontificii gaudere pro suis subditis facultate dispensandi ad norciej c SI in illis legibus in quibus non subsunt Ordinariis locorum.
α Sic Looos, *Dispensa de Icyis cclcsidsticis generales en casos de ur* Sailer 37 (1949) 513, circa declarationem authenticam CIC 41 (1949)

° Sic A. Abad Gómez, *La dispensa de los votos reservados*: RevEspDC 4 (1949) 565-574. Cf. etiam P. Gutierrez, *De dispensatione votorum re-unalerum et obligationis caelibatus ab Ordinariis in casibus urgentibus*: Comkl 29 «950) 25-43.
M Cf. Noldin-Schmitt, 11,235; Suarez, *De religione* tr.6 l.6 c.26 n.9.
ll In dubio de verificatione alicuius condicionis ex requisitis ad facultatem éipensandi in textu expositam pro casu urgenti, Ordinarii licite et valide disxaunt, cf. c.66 t 1.

co unicus legislator est episcopus (c.362) ; non autem si per approbationem pontificiam in forma *specific*a, factae fuerint leges pontificiae.

Ad b, a) : *In legibus concilii provincialis vel plenarii* episcopi nequeunt propria auctoritate dispensare, quia ipsi ut membra sunt subditi concilio nec habent auctoritatem in eius decreta; nihilominus ex c.291 habent potestatem dispensandi ab huiusmodi decretis in casibus particularibus, non igitur totam diocesim, et iusta de causa.

Ad b, (i); *In legibus pontificiis speciatim datis* pro particulari territorio habent facultatem sicut in legibus generalibus Ecclesiae, ad normam c.81.

Saepe accipiunt Ordinarii ampliores facultates, «alias pro foro interno a S. Paenitentiaria, alias pro foro externo a diversis Congregationibus romanis per S. C. Consistorialem, ut facultates quinquennales etc. Tales facultates accensendae videntur privilegiis praeter ius (cf. c.63 § 1), ideoque, ut patres censent haberi debent ut delegatae, sed transeunt ad successores et extenduntur plerumque ad Vicarium generalem

4. **Sacerdotes quilibet matrimonio assistentes in odia - tis c.1098, gaudent potestate delegata dispensandi ab imp, mentis matrimonialibus** sicut parochi (c.1044.1045 § 3).

5. **Superiores religionum clericalium exemptarum** quamvis sint minores, possunt dispensare ex potestate ordinaria subditos de quibus c.514 § 1 : *a lege communi de observantia festorum, abstinentia et ieiunio* (c.1245 § 3); *omnino non reservatis et iuramentis promissoriis* in quibus non habetur ius aliis quaesitum (c.1313 § 2; 1320.)

Quoad Constitutiones Instituti non habent ex iure communi ullam potestatem dispensandi; aliquam solent habere propriis Constitutionibus M.

6. **Parochi, alique qui in iure veniunt nomine parochi, nec a lege generali nec a lege peculiari dispensare : lent, nisi hac potestas expresse eisdem concessa sit** (c.83

M Cf. Pius XI, *Mohi proprio* IS (1923) 193; Vermeersch-Cbâstvé . I
m< / . C. 11 Appendi HI. i

M Aliis tamen videntur ordinariae, quamvis per actum partem rtr : cessae, quia communicantur ratione officii. Cf. Van Hove, *De frirdtp* I
dispi nsatiun bus 393. I

w Cf. Schaefer, *De religiosis ad normant C.I.C.** 113. I

M Scl. vicanns *oeconomus* gerens paroeciam vacantem (c.472). rtr.* I
subst tutus parochi absentis (c.465) vel a beneficio privati (c. : r . I
adiu/or supplens parochum imparem officii adimplendi (c.475), vicarius cvu>

Expresse autem conceditur eis facultas dispensandi ex potestate ordinaria: subiectos sibi singulos fideles singulasve familias, non astem integram paroeciam uti talem, a lege communi de observantia festorum, itemqnc de observantia abstinenciae et iciunii vel etiam utnusque, sed insta de causa et in casibus singularibus, ideoque erga personam vel familiam (parentes, filios, famulos) determinatam, et non ultra exigentias motivi existentis (c.1245 § 1)**: e- sdern a pk- risque impedimentis matrimonii urgente mortis periculo vel cum omnia parata sunt ad nuptias, quando nec loci Ordinarius adiri potest ad normam c.1044-1045; ut suo loco dicetur.

7. Confessarii, certis sub condicionibus quae suis lo- cis exponentur, possunt dispensare ex potestate delegata: *ab irregularitatibus cx delicto* supra memoratis, sed in casibus occultis in quibus ne Ordinarius quidem adiri potest et pe- riculum imminet gravis damni vel infamiae, et tantum ad exercendos ordines (c.990 § 2) ; *ab impedimentis matrimonia- libus*, exceptis duobus ex sacro presbyteratus ordine et affini- tate in linea recta consummato matrimonio, ad normam c.1044.1045 § 3 ; *ab observanda poena vindicaliva* latae sen- tentiae in casibus occultis urgentioribus secundum c.2290 57. Insuper **obtinere** possunt facultates delegatas sive a S. Paeni- tentiaria sive ab Ordinariis 5§.

Ad usum facultatis quod attinet, haec potestas aliquando concedi- tur exercenda in actu confessionis sacramentalis tantum (c.1044), vel *Ad usum facultatis quod attinet*, hacc potestas aliquando concedi- in foro sacramentali (c.2290), vel occasione confessionis; et in iis ca- sibus dispensatio concedenda est in actu sacramentalis confessionis, et erga cos pro qmbus habetur jurisdictio ad absolvendum, etsi de facto non **absolvantur**; aliquando vero conceditur simpliciter con- fessario (c.990 § 2). et tunc exerceri potest etiam extra confessionem °, et quidem secundum communioem sententiam erga cos solos quos potest audire in confessione seu pro quibus habet jurisdictionem sa- cramentalcu, sed **probabiliter** erga quoslibet fideles si non limitata inerit ad *paenitentes*, nam de'cgatio fieri potest *confessorio* non ad 'mitandam potestatem, sed ad assccuradam qualitatem personae quae delegatur".§1

'tyns paroeciam pleno iure personae morali unitam (c.471), quasi-parochus «il I 2, 1.°), vicarius paroecialis plena potestate parocctali pracd.tus (c.451 I 22.*).

M Rectores seminariorum quoad hanc potestatem exercendam erga eos qui i'..""I m seni naro aequiparautur parochis (cf. c.1368).

5l Haec facultas, prout conccd;pir in § 1, non obt net paenitenti quidquam '.-'d non haberet per viam excusationis; sed prout est in j 2 utique.

■ Confessarii Ordinum mendicantium habent facultatem *relaxandi* vota pri- m: non rtservata nec principal ter in favorem tertiae personae emissa, item- inramenta promissoria quibus ius aliis non fuerit quaesitum, etiam cum i-fo con uncta. Omnes quoque confessarii pudent potestate *commutandi* pia ad lucrandas indulgentias >niuncta (c.935)

‘ It que in foro interno tantum si data est pro cas.bus occultis, ut accidit o c.990 f 2.

- Cf. Rodbico, *De Icffibus* 57,4.°,5.®

575. VI. Subiectum dispensationis passivum est *qui ab obligatione legis liberatur*. Per se dispensatio alia valide ex partu superioris intimata effectum obtinet; in iure tamen haberi possunt dispositiones circa inhabilitatem quorundam subicctorum ad dispensationes obtinendas. De fact dispensationes a Sede Apostolica concessae non prossunt neque excommunicatis vitandis aliisque post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam, neque personaliter interdicti; vel suspensis post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam. Cf. c.36 § 2.

576. Principium: *Facultas dispensandi a) directe exerceri potest in solos subditos, et si est voluntaria, etiam er ; scipsuni* (c.201). Explicatur:

Ad a): Dispensatio, utpote actus iurisdictionis, (lirer non potest exerceri nisi in eos circa quos habetur iurisdic* tio, i. e. in subditos sive dispensantis sive delegantis in quantum hic suos subicit delegato (c.201 § 1); indirecte autem ?a - pe exercetur etiam erga non subditos, quatenus relaxatio legi; apud subditum implicat immunitatem alterius non subditi 2 vinculo numero eodem quo tenebatur cum subdito dispensato, nam indivisibilitas ligationis fert ut eo cessante in uno, re- solvatur in altero.

Subditi sunt vel esse possunt in ordine ad dispensationem obtinendam in Ecclesia: *erga R. Pontificem*, omnes baptizati ubicumque degant; *erga Ordinarios locorum*, fideles qui in eorum territorio habent domicilium vel quasi-domicilium etir mere dioecesanum, et vagi actu in eo territorio commorant (cf. c.94), imo et religiosi exempti atque peregrini; cn/ow- *periores religiosos*, professi et novitii, imo et ii qui in don' religiosa commorantur ratione famulatus, educationis, hospi- tii; *erga confessorios*, omnes qui apud ipsos confiteri possunt

Dixi "*subditi sunt vel esse possunt* in ordine ad dispensati, -r l obtinendam", quia ex principio fundamental c.201 § 1 non plr. eruitur erga quasnam personas possit de facto applicari potestas d < pensandi. Id ex expressa iuris declaratione, ex natura vinculi rù- xandi, ex interpretatione jurisperitorum in casibus particularibus: terius declarandum est. Nimirum:

a) *Ex dispositione iuris* potestas dispensandi ab impedimr.' matrimonialibus de quibus c.1043-1045 expresse extenditur Ord i riis locorum et parochis ad "proprios subditos ubique commorantes; l omnes in proprio territorio actu degentes"; similiter facultas c r;" dispensandi ab observantia festorum, abstinenciae et ieiunii, valet " suis subditis etiam extra territorium, atque in suo territorio th"

pro peregrinis (c 1245 § 1); ad omnes in territorio actu degentes, ad
 tosque dumtaxat utpote localem, extendere potest Ordinarius loci
 dispensationem datam ad normam c 1245 § 2; Superior religiosus
 dispensare potest ab observantia festorum, abstinentiae et icinnii,
 non solum religiosos sed etiam diu noctuque degentes in domo
 (c 1245 § 3; cf. 1313,2.^o); solus Ordinarius loci proprius in quo ma-
 trimonium celebratur, a proclamationibus matrimonialibus iuxta C.102S.

P) *Ex tuitura vinculi relaxandi*, solus Ordinarius loci in quo fit
 dispensatio valet eam concedere in casu c.459 § 3,3' et in lege epis-
 copali eius territorii; solus autem Ordinarius in cuius dioecesi
 est clericus incardinatus, dispensare potest a proclamationibus de
 quibus c.998 § 2.

T) *Ex interpretatione plurium iurisperitorum peregrini* probabi-
 liter possunt haberi ut subditi Ordinarii loci et parochi in ordine ad
 dispensationem, nisi ex iuris dispositone vel ex natura dspnsatioms
 aperte excludantur: nam et titulum subicctionis transitorium habent,
 ex quo etiam aliquibus legibus particularibus ligantur (cf. c.14), et
 acitur de dispensatione concedenda vi potestatis ipso iure communi-
 cata a R. Pontifice cui directe subiciuntur; et certo sunt subiectum
 passivum iurisdictionis in foro interno exercendae; praeterea ipsa
 facultas dispensandi, utpote generalis, est latae interpretationis (c.85 ;
 cf. 66.68); quodsi in aliquibus canonibus facultas dispensandi expres-
 se extenditur ad peregrinos (c 1043,1245; cf. 1313.2.^o). id fieri potest
 per redundantiam, sicut alibi coarctatur ad suos subditos (c.990 §1 ;
 1402 §1)“. *Ad religiosos* quod attinet, praeter dispositionem c.620
 quoad lepyv communes, sententia hodie unanimis tenet eos subici
 potestati Ordinariorum pure gratiosae, seu quae tota est in favore con-
 cedendo, ideoque posse dispensari in proprio territorio ab Ordinariis
 loci, imo a parochis, vi facultatum mias habeant a iure vel a R. Pon-
 tifice exercendas etiam erga singulares personas, nisi obstant cons-
 titutiones; etenim ex R I 61 in VI, “quod in gratiam alicuius con-
 ceditur, non est in eius dispendium retorquendum”, et praeterea
 exemntio non est tam plena quae non sinat in pluribus Ordinario loci
 iurisdictionem exercere erga exemptos.

Unde concludes: 1. *Subditos ratione domicilii* vel quasi-domici-
 lii, vel actualis commorationis cum sunt vagi, Ordinarius loci et pa-
 rochus possunt dispensare in proprio territorio et ubique terrarum,
 nisi exercitium facultatis limitetur, explicite ab ipso iure aut impli-
 cite ab indole vinculi relaxandi, ad proprium territorium, vel etiam
 aliquando ad alium Episcopum proprium; alii autem qui delegatam
 habent ab eis facultatem, iuxta amplitudinem delegationis, proinde
 diam extra territorium erga subditos proprios delegantis, si ita de-
 legata sit ipsis facultas.

2. *Percgrinos* Ordinarius loci, parochus et confcsarii, possunt dis-
 pensare certo in casibus iure expressis (c.1403.1245); probabiliter

^o Cf. Recatillo. *Insfit. canon.* 1.177. Sententiam affirmativam adm'sit ut
 protabilem S. Ai.fossvs 1,158; III.262; multi nuoque recent:orc« rnrliter sen-
 f -t, eve adhaerent, ut D*^ossibale 1.232; Wers-z-Vioal, 1.316; Μτιπω,
 general· IP p.731; N'ouhs-Schmitt. I.1S3; Prümmer. 1.249; Maroto.
 /wlr / C. 1.305; VermXERsch: PcrMorCanLit 12 (10241 66; 14 (1026) 26;
 S. D'Axcelo: Anollinaris 1 (102H) 255-256 etc. Argumenta pro et contra, cf.
 ipud Rodrigo, *Tr. de legibus* 476-4S1.

etiam in aliis in quibus non explicite excluduntur a facultate dispensandi subditos, v. gr. c.2372.2375, stante opinione rationabili plurium auctorum, etsi minus cohaereat cum c.201 § 1; imo etiam in casibus in quibus facultas restringitur in lege ad *suos* subditos, verbi gratia c.990 § 1; 1402 § 1, quia etiam peregrini possunt dici subditi eorum. Unde stante facultate probabili, in praxi certo dispensare possunt valide et licite propter supplendam Ecclesiae (cf. c.21X) quatenus necessaria sit.

3. *Religiosos* etiam exemptos in dioecesi commorantes, certo dispensant Ordinarii loci a legibus communibus per indultum dispensationis generaliter concessum secundum c.620; imo etiam in casibus particularibus valide obtinent religiosi dispensationem sive ab illis sive a parochis in materiis quae ipsis competunt, v. gr. in lege abstinentiae et ieiunii, salvo tamen propriis regulis et Constitutionibus**, ne in his peioris videantur condicionis quam ceteri fideles.

Ad b): Jurisdictio voluntaria seu gratiosa, qualis est quae adhibetur in dispensando a lege, potest exerceri valide et licite in proprium commodum (c.201 § 3), nisi exercitium prohibeatur ex positiva determinatione vel ex natura rei, v. gr. si facultas alicui concedatur tanquam confessario, et quidem erga paenitentes; nam ad gratiam concedendam non requiritur distinctio physica personarum. Unde qui habet potestatem dispensandi in lege ab alio lata^o, potest seipsum dispensare, sive immediate, sive mediate per dispensationem toti communitati datam, in qua ipse quoque ingrediatur, vel per facultatem alteri datam ut secum dispenset; nisi tamen facultatem acceperit coarctatam ad determinatas personas.

577. VII. Causa dispensationis est ratio proportionata propter quam relaxatio legis petitur et conceditur, quin tamen sit adeo magna ut ex seipsa constituat motivum sufficiens excusationis a lege.

Dividitur in MOTIVAM, propter quam dispensatio valide et licite datur, et impulsivam, propter quam facilius datur, quin ex se sola sit sufficiens; sed plures per se et seorsim impulsivae possunt coniunctae facere unam motivam.

Canonicae vocantur causae quae in stylo Curiae admittuntur ad impetrandam gratiam determinatam. Earum aliae sunt intrinsecae, quae observationi legis directe opponuntur, ut

^o Manet tamen obligatio specialis, si quae sit ex votis vel constitutor^o cuius transgressio mensuratur non ex violatione Iuris sed ex transgressione voti vel constitutionum ipsarum. Cf. Schaefer, *De rectitudinis ad normam C l* (425).

^e Cum obligatio observandi legem propriam ipsi imponatur vi Iuris formalis, proprie videtur non posse seipsum in illa obligatione dispensare; neque dispensatione indiget, nam stante iusta causa per se cessat illa obligatio quae est ex aequitate.

nimia observationis difficultas, impedimentum quod ex observantia sequitur pro bono maiore, aliaeque difficultates per accidens connexae cum impletione legis; aliae autem *extkixse-c.u.*, quae rationabilem reddunt relaxationem legis propter bonum ex non observatione vel saltem ex relaxatione legis obtinendum, v. gr. liberalitas exercenda erga personas benemeritas, compensatio beneficiorum, unionis conciliatio, eleemosynarum obtentio etc.

Ex ordine exponemus necessitatem causae motivae ad valorem et liceitatem dispensationis concedendae et adhibendae; condiciones causarum motivarum; earum cognitionem praerequisitam ad dispensationem; obligationes dispensandi et ius ad dispensationem obtinendam; denique valorem dispensationis praesumptae et propter errorem aut metum obtentae.

578. Causae necessitas, a) *Ad licitam dispensationem semper causa iusta et rationabilis requiritur;* b) *ad validam autem dispensationem, a) non requiritur causa quando dimisit legislator in lege propria, vel antecessoris vel inferioris, β) requiritur autem quando dispensat alius in lege superioris* (cf. c.84 § 1). Explicatur:

Ad a): Ad licitam dispensationem requiri semper causam proportionatam affirmat c.84 § 1 pro lege ecclesiastica, et recta ratio pro qualibet lege; nam dispensatio est ad modum vulneris legi inflicti, quod repercutit in rectum ordinem sociale, ideoque permitti quidem potest ex proportionate motivo sed non causari directe contra rectam gubernationis normam, indulgendo acceptioni personarum ^{o*}. Quodsi aliquis sine iusta causa attentet dispensationem in lege superioris sub mortali obligans in conscientia, graviter peccabit; ipse autem superior in propria lege gravi, probabilius leviter peccat, secluso scandalo vel aliorum damno ^{o5}.

Ad b, a) : Ad validam dispensationem ipse auctor legis, vel alius aequalis aut maioris auctoritatis circa eam, non indiget causam, quia lex in continuatione sicut in origine pendet ab eius voluntate, et dummodo habeat intentionem solvendi, semper solvit vinculum legis ^{OT}.

.. In aliquibus legibus causa sufficiens dispensationis adest eo ipso quod tuMitis rccirnl superiori ad dispensationem obtinendam, quum finis legis sufficetiter de obtinetur. Talis est casus impedimentorum minorum matrimonii (ci c.1054).

■ Ci Laymaxn, *Th, mor.* 1.1 tr.4 c.22 n.13. Sane in tali dispensatione non adest nis; quaedam prodigalitas et infidelitas in usu iuriurn, inducens meram discrepantiam partis a toto; .n quo non videtur haberi per se gravis deordinatio.

" Cf. tamen Bouquillon, *Th. mor. fundam.* 187, qui hinc facultatem supe-

Ad b, β) : Si autem inferior dispensat in lege superioris, invalide agit si non habet iustam causam; nam superior non censetur ei potestatem dedisse, ut etiam temere et inique dispensare valeat, ideoque sine sufficienti ratione agendo, excederet limites facultatis acceptae.

Causa debet existere saltem momento quo dispensatio conceditur, sed non requiritur ut existât momento petendae dispensationis.

Usus dispensationis illicite demandatae, sed valide obtentae, pluribus videtur sub levi vetitus, quia turpe sit partem cum toto sine causa non congruere ⁰⁷ ; alii tamen contrarium indicant, quia merus usus non implicat per se continuationem scandali et cooperationis praestitae per petitionem Superiori illicite dispensationem concessuro.

Unde concludes: 1. *Peccat tam Superior non delegatus quam inferior delegatus* dispensans sine iusta causa, et quidem: a) *Peccatum legislatoris* dispensantis sine causa in lege propria vel interioris ex genere quidem suo *leve* videtur, in acceptione personarum consistens; sed fieri potest grave propter scandalum, vel ex notabili perturbatione ordinis socialis, vel ex gravi onere quod ex dispensatione aliorum aliis resultet, vel ex gravi damno cui exponatur ipse dispensatus propter dispensationem, b) *Peccatum inferioris* attentantis dispensationem in lege superioris sine iusta causa, videtur ex genere suo grave, utpote usurpatio iniusta potestatis alienae, et inductio proximi ad violandam legem subsistentem; sed potest esse leve, si dispensatio attentatur in re levi.

2. *Peccat subditus* petens dispensationem sine iusta causa, si sciens volens ita agit, sollicitando dispensantem ad peccandum, ideoque peccatum committendo eiusdem speciei et gravitatis quae sunt vel essent in abusu potestatis dispensandi. Insuper dispensatus sine sufficienti causa ab inferiore, nequit uti dispensatione invalida; utique vero, per se seu praeciso scandalo, dispensatus illicite sed valide os.

579. *Causa motiva dispensationis debet esse iusta et rationabilis, habita ratione legis; licet non tanta quae fers certo vel probabiliter excuset ab observanda lege* (cf. c.84 § 1)

Unde regula fixa proponi non potest, sed, prout ipse legislator sapienter innuit, causa proportionari debet gravitati ipsius legis dispensatae, ita ut sine acceptione personarum

rationes circa propriam legem in dubium revocat, premens obiectionem in subpositam, *De Legibus* 1.6 c.19 n.7.

Cf. Laymann, *Th. mor.*, II tr.4 c.22 n.13.

“ Cf. S. Alfonso, 1,178; Dax Wni-Palmieri, I tr.3 n.326.

subditus possit ab observanda lege relaxari, vel superior induci ad adhibendam indulgentiam in illo casu. Ideo, si in ipsa lege motivum dispensationis determinetur, v. gr. c.1245 § 2, illud concretum existere debet; si ab observanda lege grave damnum particulare non excusaret, ad dispensationem motivum gravius requiretur; si leve incommodum excusaret a lege, levior causa sufficiet ad dispensationem. In genere motiva dispensationis petenda erunt ex necessitate, caritate, utilitate⁷⁰, inspecta legis gravitate tum in se tum in adiunctis temporum, locorum etc., quae aliquando mitiorem aliquando rigidiorum applicationem postulant, secundum prudens iudicium dispensantis, receptumque usum vel opinionem prudentum.

Unde concludes: 1. Si materia dispensationis est divisibilis, potest haberi ratio ad dispensandum a parte obligationis et non a toto, v. gr. ab abstinendo ab operibus servilibus per aliquot horas, sed non per totum diem.

2. Si dubium habetur positivum et probabile, num causa sufficiens excusationis existat, vel num ex alio motivo dispensatio requiratur, ipsa necessitas dispensationis est dubia, ideoque dispensatio vi c.15 non requiritur.

580. In dubio de sufficientia causae: a) si dubium sit iuris, seu num causa sit sufficiens, dispensatio et licite petitur et licite ac valide conceditur; b) si dubium sit Facti, seu quod causa certo sufficiens in re existat, dispensatio videtur valida, sive definitive sive donec detegatur inexistencia causae in dispensatione quae habet tractum successivum. Explicatur:

Ad a): Sic c.84 § 2 (cf. etiam c.209), et iure merito, ad vitandos molestos scrupulos petentis, cui ceteroquin non competit iudicare de sufficientia causae, et ad liberandum dispensantem a nimio onere diligentissimae considerationis; nam in moralibus saepe debet procedi secundum prudentem et discretam verisimilitudinem⁷⁰.

Ad b): Ex c.84 § 2 videtur erui concessionem datam sub dubio num causa allegata sit sufficiens, validam esse, supplente ipso iure quod supplendum sit (c.209), quando dispensatio non habet tractum successivum⁷¹; et idem praesumendum est de aequitate legislatoris qui velit scrupulos et

⁷⁰ Cf. PkChmeb, 1,252.

⁷¹ Cf. Ballerini-Paixer, I tr.3 n.311.

Id negant inter recentiores aliqui, ut Van Hove, De privilegiis 477; Verhoeven, Epitome I. C. 1197.

nimis anxias inquisitiones praecludere⁷². Supponitur nutem causa huiusmodi allegari in precibus ut probabiliter tantum existons, ne dispensatio vitio subreptionis invalidetur.

581. *In crnnre circa existentiam causae quae censeatur non adesse cum revera adsit, dispensatio videtur valide concedi, etsi illicite.* Explicatur:

Profecto: si error sit in petente dispensationem, attentat quidem obreptionem substantialem, sed preces sunt obiective verae et causa motiva in re existit; si autem error sit in concedente, illicite quidem dispensat, ratus motivum rationabile non haberi, sed valide agit non modo in propria lege dispensans, sed etiam in lege superioris, dummodo velit dispensare quantum potest, etenim supposita realitate causae, non sibi deest potestas quamvis contrarium credatur⁷³. Cf. c.1.40.41.

*In casu contrario causae mere putatae, nisi aliter provideatur expresse, ut fit c.45.1054 circa impedimenta matrimonialia gradus minoris, dispensatio est invalida, quando error provenit ex falsitate precum (cf. c.40.42.45); sed valet, ut videtur, quando error oritur ex falsa appretiatione concedentis**.

Quodsi postea detegatur inexistencia causae cuiusvc insufficientia, dispensatio quae habebat tractum successivum certo non valet pro futuro (cf. c.86); quoad actus autem praeteritos, dispensatio innixa in causa motiva *falsa*, invalida fuit ab initio propter obreptionem substantialem in causa motiva allegata, quamvis obreptio bona fide irrepperit; dispensatio innixa in causa *insufficienti*, quae per errorem existimabatur sufficiens, valida manet quoad praeteritum ex c.84 § 2, ideoque valida perseverat similiter pro futuro, si totum effectum relaxativum simul obtinuit; imo ex rationabiliter praesumpti tali intentione dispensantis, standum esse videtur pro valore³ dispensationis iam datae, quamvis non possit fundare novam concessionem; tamen, cautius erit recurrere ad auctoritatem competentem, nisi in iure aliquid provideatur, ut fit v.gr. c.1054.

Ad cognitionem causae quod attinet: a) At) LICETATEM dispensationis semper requiritur notitia causae, etiam in legislatore, re arbitrariae concessionem faciendae exponatur; b) Ad VALIDITATEM: a) *certo non requiritur in legislatore*, si velit absolute dispensare, etiam independentem a causa; β) *probabiliter neque in delegato* ad

n Hoc certo affirmandum est quando legislator ipse dispensat in lege propria vel inferioris, intendens subsanare eventuale insufficientiam rationis.

n Sic plures tam antupii. nt Laymann. *Th. ut. l.1 tr.4 c.22 n.12*; S. masticensis, *tr.11 c.5 n.79*; S. Alfonsus, *l.1 n.181*, quam moderni ut VV:L 1.318; Van Hove, *De privilegiis* 472; Rodrigo, *Tr. de leg.* 491; MidUTJ 11V48.

n Cf. Rodrigo, *Tr. de legibus* 402.

n S. Alfonsus, *l.181*; III, 251 refert sententiam affirmantem valorem dispensationis concessae sub dubio de existentia causae sufficientis: »psc f. putat standum esse pro valore dispensationis datae, si postea dubium perserent sed dispensationem esse invalidam si detegatur causam non fuisse. Cf. Rodiio\ *Tr. de leg.* 494-496.

dispensandum, modo causa de facto existât, nisi delegans requisierit praeuium examen causae ad validam dispensationem; sic videtur concludendum ex silentio Codicis et ad normam c.11.

582.VIII. Obligatio dispensandi non habetur eo ipso quod quis gaudeat facultate dispensandi et adsit iusta ratio ad dispensationem; saepe tamen dispensatio concedenda est, tum quando aliquis gaudet potestate propria ad dispensandum et dispensatio est necessaria ad evitandum damnum grave sive privatum sive publicum, vel ad bonum sive dispensati sive societatis promovendum, vel ad grave scandalum sive reparandum sive auferendum, tum quando alicui commissa fuit potestas dispensandi simul cum officio eam applicandi in casibus in quibus ita postulet bonum spirituale petentis vel utilitas societatis. Ratio est quia in omnibus his casibus obligatio providendi bono communi urget applicationem dispensationis a legislatore, sive mediate sive immediate.

Ius tamen strictum ad dispensationem non habetur in subdito unquam ad repetendam dispensationem a legislatore; potest haberi autem ad exigendam a vicario legislatoris cui imposita est obligatio dispensandi in talibus adiunctis concretis. Sed etiam in ultimo casu dispensatione non obtenta subditus legis non liberatur a lege observanda.

583. IX. Dispensatio praesumpta non existit, ideoque nunquam licet ex praesumptione dispensationis legis impletionem omittere. Ratio est quia dispensatio effectiva est effectus ortus ex usu potestatis jurisdictionis, et in casu dispensationis praesumptae nullus existit usus jurisdictionis, sed extitisset si petitus fuisset vel superior cognovisset quomodo se res haberent. Vallet autem dispensatio tacite vel implicite, sed revera, obtenta 10.

Dispensatio: a) Ex METU etiam gravi obtenta per se valida est; b) ex errore concessa, indicanda est secundum doctrinam de rescriptis. Explicatur:

Ad a): Metus levis nullatenus nocet valori dispensationis, imo nemo censetur eo moveri; metus gravis iniustus, etiam ille qui incutiatur ad dispensationem obtinendam, neque ex se irritat dispensationem si de facto movit ad dispensandum, neque ex dispositione iuris quae nulla est pro

* DM-r-mrn cum Feentia praesumpta. qua l'ert ut», est in hoc: nuando requiruntur licentia, actio vel omissio non est simpl'dter et absolute interdicta i' apriori, sed interd c*rur nc ponatur sine beneplacito ipsius; iam vero hoc knepbatum saepe praesumitur haberi in rc.

hoc casu (cf. c.103 § 2) nisi quoad remissionem poenae (c.2238). Tamen in utroque casu, si quis moveretur ad simulandam externe dispensationem, interne autem non habere! intentionem dispensandi, objective nulla esset dispensatio.

Ad b): Conferatur doctrina tradenda inferius, cum agemus de rescriptis. Summatim hoc nunc sufficiat: dispensatio concessa ex errore, seu quia et in quantum error intellectus determinat concessionem voluntatis, invalida est. verbi gratia, in casu obreptionum quae non sanantur per dispensationem *motu proprio* obtentam vel per aliam determinationem superioris competentis; dispensatio obtenta ab aliquo superiore per se competenti, sed concedente propter ignorantiam: denegationis ab alio Superiore, invalida est quando lex ita determinat ad normam c.43-44.

584. X. Interpretatio dispensationis *et ipsius facultatis dispensandi fieri debet secundum proprium verborum usum usualement et praesertim iuridicum*, ideoque sine restrictione neque extensione de persona ad personam vel de casu ad casum (cf. c.49), ita tamen ut in facultate dispensandi includantur aliae potestates ad eius usum necessariae (c.66 § 3; cf. c.200 § 1); et in ipsa dispensatione, alia quae» dispositione iuris in ea includuntur, licet non exprimantur, verbi gratia, legitimatio prolis in certis casibus dispensationis ab impedimentis matrimonialibus (cf. c.1051. 1053. 990 § 1). Sed interpretatio secundum sensum proprium fieri potest stricte vel late; inde sequentia principia.

1. **Dispensatio subest interpretationi:** a) *Strictae, quando ad lites refertur, vel iura aliis quaesita laedit, vel conceditur in commodum privatorum, vel ad beneficii ecclesiastici assecutionem impetrata est;* b) *latae autem interpretationi, quando concessa est in favorem permanentem alicuius communitatis capaxis legis recipiendae, vel in publicam utilitatem.* Explicatur:

Ad a): Sic statuit c.85 in relatione cum c.50";nam dispensatio quae non sit lege concessa, est vulnus legis not admittendum ultra quam necessitas postulet. Non obstante stricta interpretatione, in dispensatione includenda sunt omnia quae necessario connectuntur cum concessione facta, v. gr., ir.

n Ci. Vermkersch-Crkusen, *Epitome L C*, 1,172; Coronata, *ImHw w I. C*. 1,116; Loiano, 1,229.

USUS DISPENSATIONIS.

dispensatione ab irregularitate pro sacerdotio, includitur dispensatio ad ordines minores.

Ad b): *Dispensatio* quae conceditur per actum particularem in beneficium perpetuum alicuius communitatis, vel ad consulendum utilitati publicae, late interpretanda est, quia hoc implicite statuit c.85, et communiter affirmant auctores. Sunt inter eos qui includant inter dispensationes late interpretandas eas quae *motu proprio conceduntur*TM, sed hoc rectius negatur quatenus concessae sint in commodum privatorum, quia legi adversantur et incidunt in normam c.50.

2. *Facultas ipsamet dispensandi ad certum casum concessa, stricte pariter interpretanda est*; sic c.85. Unde quando respicit determinatas personas, unam vel plures, semper stricte debet interpretari, etiamsi non sit in mere privatorum commodum. Implicite autem in principio canonis asseritur facultates *generaliores*, quae non sunt ad casus determinatos sed ad indefinitos, etiamsi dentur ad dispensandum "in casu particulari" unum alterumve tantum, late esse interpretandas (cf. c.66 § 1), utpote beneficia principis, nisi referantur ad lites vel ad beneficia ecclesiastica obtinenda, vel laedant iura aliis quaesita. Quod aperte confirmatur in c.200 § 1, ex quo "potestas iurisdictionis ordinaria, et ad universitatem negotiorum delegata, late interpretanda est".

585. XI. *Usus dispensationis diversam habet amplitudinem secundum diversam indolem ipsius dispensationis, in hunc modum :*

a) Si dispensatio non habet tractum successivum, sed tota simul stat, semel concessa valet semper et ubique, verbi gratia, dispensatio facta Petro ab impedimento matrimoniali, ut nubat cum consanguinea Antonia, vel Ioanni ab irregularitate, ut possit ordinari.

b) Si dispensatio habet tractum successivum, distinguendum est: a) *concessa ad modum privilegii personalis*, uni vel pluribus personis, propter motivum personale, verbi gratia, infirmitatis, adhaeret ossibus et valet ubique in utroque

ⁿ Sunt quidem qui censent c.85 attribui strictam interpretationem cuilibet dispensationi sine ulla limitatione, et c.50 commemorari in exemplum praesentis in materia rescriptorum; sed perique prohibent. Intelligunt in c.85 generaliter quidem attribui strictam interpretationem cuilibet dispensationi in qualibet materia, sed sub distinctione tradita in c.50 iuxta diversitatem materiae in qua versantur dispensativa rescripta. Cf. Romano, Tr. de Iuribus 497-499.

foro⁷⁰, sive dispensatus fuerit subditus, sive vagus, si^c peregrinus; β) *concessa ad modum privilegii localis*, sive ex voluntate dispensantis qui concessionem vult circumscriptam determinato loco in quo particulares circumstantiae concurrunt, sive ex natura rei quia dispensatio fit circa aliquod obiectum determinato loco affixum vel ad instar legis particularis territorialis, non valet nisi in territorio pro quo data est, et cessat statim ac dispensatus subditus esse desinit; γ) *concessa ad modum privilegii mixti*, valet pro subditis intra et extra territorium; pro vagis autem et peregrinis per se valere videtur in solo territorio; tamen multi sunt hodie qui admittant dispensationem factam peregrinis valere etiam extra territorium concedentis, ad modum privilegii personalis s⁰.

586. XII. Cessatio dispensationis quae habet tractum successivum, et ipsius facultatis dispensandi, potest accidere multis modis; omnibus sci. quibus privilegia cessant, et praeterea certa et totali cessatione causae motivae (c.86). Eos iam ex ordine referimus.

1. *Ipsa facultas dispensandi cessat eisdem modis quibus jurisdictio*, ad normam c.183.207-208, sci.: a) *Facultas ordinaria*, per amissionem officii cui adnexa erat, non autem per se resoluto iure concedentis, nisi aliud cautum fuerit in lege vel concessio facta fuerit *ad beneplacitum nostrum*; b) *facultas delegata* extinguitur expleto mandato, elapso tempore, expleto numero casuum pro quo concessa fuit, cessante causa finali, aut revocatione delegationis, renuntiatione acceptata a delegante, non autem per se resoluto iure delegantis, nisi aliud cautum fuerit vel delegatio data fuerit ab beneplacitum delegantis. Utraque perseverat quoad dispensationes pro foro interno concessas per inadvertentiam, elapso tempore vel exhausto numero casuum.

2. *Dispensatio quae non habet tractum successivum*, sed unico actu absolvitur et indivisibilem causat effectum, verbi gratia, auferendi irregularitatem vel impedimentum pro matrimonio: σ) *nunquam cessat post usum illius* neque cessante causa motiva concessionis, et semper validae et legitimae permanent sequelae ex actu vi dispensationis posito; sic, v. gr., si

Tamen si concessa fuerit in foro interno, non impedit in foro exteriori actionem donec probetur aut iuridice praesumatur.

Michulis, *Normae generales* I. C. IF p.734; Coronata, I. C. 11.X21; Vr.RMF.EHsen-CKEusEN, *Epitome* Z. C. 11,554. Cf. Collâtllrug 2: (1924) 164.

quis fuerit dispensatus a voto castitatis ut nuberet ad discordias familiarum componendas, poterit secundas nuptias inire etiamsi discordiae cessaverint, nisi dispensatio data fuerit ad talt matrimonium vel dependenter a persistentia causae, quod tamen non praesumitur⁸¹; β) *probabilius pariter non cessat dispensatio absolute concessa et semel intimata*, etiamsi ante eius usum causa dispensationis dispereat, v. gr., si moriatur ante matrimonium proles ad cuius legitimationem petita fuit dispensatio ab impedimento matrimoniali; nam per dispensationem absolute ablatum fuit impedimentum, quod non reviviscit nisi per novum actum legislatoris (cf. c.41)⁶², idemque confirmatur ex c.86 in quo non agitur nisi de cessatione dispensationis tractum successivum habentis.

587. 3. *Ipsa dispensatio quae habet tractum successivum cessat alias ex limitatione ipsius concessionis, alias ex parte dispensantis vel dispensati vel causae dispensationis*, in hunc modum :

o) *Ex limitatione ipsius concessionis cessat dispensatio* elapso tempore vel expleto numero casuum pro quibus fuit concessa, firmo tamen praescripto c.207 § 2, ex quo validi sunt actus posteriores positi in loro interno per inadvertentiam.

à) *Ex parte dispensantis* : a) *non cessat per eius morion* aut resolutio ipsius iure, nisi in binis casibus supra relatis de ipsa facultate dispensandi, quando sci. in ipsa concessione limitatur tempus donec permanserit voluntas personalis dispensantis (c.73 ; cf. c.61), ideoque donec non revocaverit dispensationem w, vel cessaverit in iure suo.

β) *Cessare potest per revocationem directe intimatam auctoritate dispensantis* ^{8*}, et quidem: a) *semper cessat quando cani revocat legislator*, quia sicut relaxavit, sic et valide religare potest vinculum legis quae pluribus actibus successive implenda est, quamquam ad licitam revocationem per se sub levi debet habere causam proportionatam ; β) *cessat etiam*⁴

⁸¹ Cf. Genicot-Salsmans, 1,143; Nolo in-Schmitt, 1,188; Vermeersch, 1,237. Alter PrCmmer quoad dispensationem a votis; cf. 1,261.

⁸ Cf. S. Alfonsus. 1.6 n 1132; D'Annidale. 1,235.

^M Hanc revocationem debet facere per actum positivum; unde dispensatio ccrc<\a "usque ad revocationem", perseverat post mortem concedentis, si in nu non revocaverit.

¹⁴ Supervacaneum est notare invalide revocari dispensationem quae non «oritur nisi sub voluntate Subtecto obligati, v.gr. dispensationem a voto; nam •emei obtenta dispensatione, qui voto fuerat ligatus nequit denuo obligari nisi ex voluntate personali.

*ut videtur*³⁰ *per revocationem inferioris* qui dispensaverit ex facultate *generali*, dummodo existât iuxta causa, sine qua non censetur legislator tribuere facultatem revocandi dispensationem Λ ; nam facta dispensatione adhuc retinet totam suam facultatem generalem, ac convenienter aliquando suadetur revocatio facienda êt quidem per ipsum dispensantem, ac delegatio generalis dispensandi rationabiliter interpretanda est cum facultate revocandi dispensationem ex iusta causa⁸⁷; γ) *non cessat fer revocationem* intimatam ab eo qui facultatem acceperat ad *particularem* dispensationem, quia ea intimata extincta fuit eius potestas.

c) *Ex parte dispensati*: a) *per renuntiationem* propriam, quae non habetur in mero non usu dispensationis, sed in abdicatione iuris per dispensationem quaesiti, quod renunciari potuerit a tali subiecto, et dummodo acceptata fuerit abdicatio vel ab ipso superiore vel a delegato qui dispensaverat ex facultate generali (c.72 § 1), ante retractationem eiusdem a renuntiante⁸⁸; nam cum obligatio legis pendeat a superiore, semel extincta nequit denuo reviviscere sine eius interventu⁸⁹; β) *per mortem dispensati*, si dispensatio fuit personalis (c.74), et per absolutum rei vel loci interitum, si fuit realis vel localis, ita tamen ut localis reviviscat si intra 50 annos locus restituatur (c.75); γ) *per non usum contrarium*, si dispensatio cedebat in aliorum gravamen⁹⁰ et accesserit legitima praescriptio vel tacita renuntiatio⁹¹ (c.76).

«) *Ex parte causae*: a) *per talem adiunctorum mutationem* quae, iudicio superioris, dispensationem reddat noxiam

¹³ Sunt tamen aliqui qui censent in facultate generali vicaria ad dispensandum non contineri potestatem revocandi dispensationem; v.gr. D'Annibale, 1,235; Coronata, 1,117.

M Iuxta aliquos requiritur iusta causa ad validam revocationem, qui dispensatio praesumitur facta sub clausula suspensiva *ad beneplacitum mtun*. Cf. D'Annibale, 1,235 nota 38. Revocatio dispensationis ab eo qui procedit potestate derivata, facienda est circa dispensationes a se vel ab eius subdito factas, non ab aliis, etiamsi delegata facultate egerint. Diversas sententias cf. apud Van Hovx. *De privilegiis* 497.

•T Cf. Vermeersch, 1,237.

M Imo, probabiliter retractatio renuntiationis facta a subdito antequam ipsi intimetur acceptatio Superioris, destruit valorem istius acceptationis. Cf. C.IW et CIC 14 (1922) 526; Rodrigo, *Tr. de legibus* 518.

¹⁹ Aliud valet in obligationibus quae oriuntur ex voluntate dispensati ipm sic v.gr. si quis dispensatus fuerit a voto et deinde renuntiat dispensationi, tunc renuntiatio potest equivalere renovationi voti, ideoque potest votum denuo nasci.

Dispensationes aliis haud onerosae non cessant per non usum aut usum contrarium.

⁹¹ Haec tacita renuntiatio non videtur haberi in impetratione novae dispensationis cum priore incompatibilis; unde qui accepti dispensationem ad nubendum consanguinea et deinde, mutato consilio et nova dispensatione obtecti, nubet cum affine, mortua hac uxore potest ducere consanguineam.

tiusve usum illicitum (c.77) ; β) *per cessationem certam et totalem causae motivae* quae ad dispensandum induxerit, inde a momento quo causa cessaverit et pro actibus nondum inchoatis (c.86) ; nam cum dispensatio sit virtualiter multiplex, censetur concessa sub condicione causae, nisi constet absolute concedi, ideoque ea cessante, non cessatione dubia aut partiali, sed certa et totali et quidem causae motivae et non impulsivae, ipsa dispensatio cessat⁹²; quodsi causa temporarie cesset, videtur usus dispensationis suspendi sed non tolli definitive⁹³.

De privilegiis

Privilegium etymologice est privata lex pro persona singulari lata, et opponitur legi latae pro communitate. Post *notionem* et *divisiones* agemus ex ordine de *acquisitione*, *confirmatione*, *interpretatione*, *usu*, *duratione* ac *revocatione* privilegiorum.

588. I. **Privilegium** non habet praedicationem univocam et vix potest definiri notione quae aptetur omnibus speciebus privilegiorum. Communiter tamen sic definitur: a) *Objective* est *lex privata, favorem specialem contra vel praeter ius concedens*⁹⁴, b) *Subjective* est *facultas seu ius speciale permanens, a Superiore in gratiam concessum contra vel praeter ius*. Dicitur:

Lex privata, quia quamvis personae vel coetui particulari conceditur primario et directe propter bonum particulare, tamen communitati imponit obligationem reverendi aut non impediendi usum privilegii, et indirecte consulit bono communi. Privilegium per actum particularem concessum potius quam lex est actus administrationis.

Favorem specialem contra vel praeter ius concedens, unde privilegium stricte sumptum differt a privilegio late acceptum; hoc enim denotat legem singularem, per quam aliis prae aliis conceduntur in iure communi favores speciales seu

⁹² Hoc intelligit Rodrigo de dispensatione quae versatur circa materiam divisibilem; nam si dispensatio sit effectus indivisibilis vel ad unicum casum, cerset perseverare dispensatio non obstante cessatione totali et certa causae motivae. Cf. *Tr. de leg.* 524-526, ubi plures AA. antiquos pro se allegat, et ex c.86 arguit.

⁹³ Contrarium habet Loiano, 1,231. Si dispensatio valide data fuerit sine ciju, est perpetua, et nunquam suspendetur vel cessabit donec revocetur.

⁹⁴ Privilegium acquiri potest etiam via *praescriptionis*, et tunc non potest dici privata lex. Cf. Van Hove, *De privilegiis* n.11.

privilegia secundum ius in bonum remotum communis, v. gr., episcopis, religiosi, etc. ^o3.

589. II. Differt *a dispensatione*, non solum quia haec nunquam est praeter, sed semper contra ius, verum etiam quia privilegium non solo actu Superioris sed pluribus aliis titulis constituitur, et quia positive concedit ius normativum, dum dispensatio mere negative operatur relaxando obligationem legis; unde minorem quoque firmitatem et stabilitatem habet quam privilegium, quin tamen haec differentia firmitatis constituat essentielle discrimen inter utrumque, cum etiam dispensatio possit esse perpetua ^o8.

590. III. Dividitur: 1. *Ratione habitudinis* ad ius, in privilegium: a) *Contra ius*, si concedit vel facultatem agendi aliquid quod lege prohibetur (privilegium positivum! aut omittendi aliquid quod praescribitur (privilegium negativum), vel praerogativam qua ceteri carent aut quam legislator reservaverat certae conditioni personarum ad quas iste privilegiatus non pertinet; b) *Praeter ius*, si concedit aliquam praerogativam nec praeceptam nec prohibitam in lege, talis tamen conditionis ut nemo possit ea frui sine concessione auctoritatis, v. gr., titulus basilicae alicui templo concessus.

2. *Ratione subiecti* in cuius favorem conceduntur, in a) *Personalia*, si directe alicui personae physicae vel morali conceduntur, v. gr., privilegium altaris portatilis (cf. c.72.74); b) *Realia*, si rei^o9; c) *Localia*, si loco alicui immediate conceduntur; improprie tamen, nam res et loca sunt incapacia iurium in se ipsis, ideoque privilegia non eis conceduntur, sed per eorum mediationem personis propter relationem ad rem

^o. Van Hove, *De la notion du privilège*: *NouvRevTh* 49 (1922) 5 18J. 141. Cf. Rodrigo, *Tr. de legibus* 847-849; Lanza* 1,266.

M Cf. Van Hove, *De la nature du privilège*: *NouvRevTh* 49 (1922) 13^141.

•T Neque enim determinari valet tempus quo debeat durare concovo * habeat stabilitatem privilegii, neque dispensatio habet semper minorem sub!-tem quam privilegium; siquidem et ipsa perpetuo durat si conceditur ex aa» natura sua perpetua, dum privilegium potest concedi ad tempus (c.70) et cciurt decursu temporis per mutationem adiunctionum (c.77).

M Quamvis dispensatio possit esse perpetua, non ideo fit privilegium, et differentia iuridica semper manet: sic, ut alibi notavimus sacerdos c.vcent rns £ obtinuerit dispensationem a kalendario liturgico ut possit cotidie celebrare ' > sam d*. B Vrgine. recuperato per rracnlum v;su deberet accommodari drrr kalendario; si autem obtinuerit privilegium cotidie celebrandi de Beata, peuei frui ulterius suo privilegio.

w Si favor conceditur rei incorporeae, v. gr. muneri vel offC'0, dicitur r privilegium *munerale*, et accensetur privilegiis reatibus. Circa subdivisiones cf. V*1 Hqve, *De privilegiis* 258ss.

vel locum qui dicitur privilegiatus, v. gr., altare privilegiatum, iubilaeum portiunculae.

3. **Ratione rnotivi** concessionis, in : a) **Gratiosa**, si cxi niera liberalitate procedunt ; **b) Conventionalia**, si concessa 'tint interveniente conventione aliqua ad obtinendum aliquod servitium, ita ut adsit obligatio servandi privilegium, v.gr., in concordatis.

4. **Ratione obiecti** in: a) **Pure favorabilia**, si neque ipsi privilegiato neque aliis ullum onus afferunt; **b) Onerosa**, si aut ipsi privilegiato simul cum favore aliquod onus imponunt, v. gr., in iure patronatus (cf. c.1469), minus tamen quam favor (ct. c.68.72), aut aliis quam impetranti gravamen afferunt (cf. c.76). Codex abstinet a divisione frequenter adhibita apud auctores, in favorabilia ct odiosa privilegia, ita ut odiosa dicantur quae in aliorum gravamen cedant, v. gr., privilegium clericorum quod dicitur competentiae, de quo c.122.

5. **Ratione durationis** in *a*") **PERPETUA**, ut praesumendum est de omnibus (cf. c.70) et **b) Temporaria**, potius exceptionaliter, nam “decet concessum a principe beneficium esse mansurum” (R 1 16 in VI).

6. **Ratione modi concessionis** in privilegia data: a) **Motu proprio vel ad instantiam partis**, prout concedens sua sponte egerit vel ab aliis rogatus; **b) vivae vocis oraculo vel per rescriptum**, prout agatur de concessione orali vel scripta; c) **directe vel per communicationem**, prout directe alicui concedantur per se ct primario sine ordine ad alios privilégiâtes, vel cum habitudine ad alios ct cum in modum quo aliis privilegiatis primariis concessa sunt 10°. Communicatio autem fieri potest: a) bz *forma aequae principali*, seu ad instar primi privilegii quod inservit tanquam merum exemplum, ita ut alterum sit ab eo numerice distinctum ct independens in existentia, perinde ac si primo ct per se concessum fuisset (ci. c.65); *β) in forma accessoria*, si unum idemque privilegium extenditur ad alios, ita ut remaneat unicum, ct apud eos quibus communicatur, sequatur sortem quam habet in primo privilegiato.

591. IV. **Acquisitio privilegiorum**: Privilegia concedere potest competens superior, tum quibuslibet subditis non inhabilibus, si sunt contra ius, tum non subditis, si sunt

praeter ius, quolibet modo apto, sive per directam concessionem, sive per communicationem, sive per legitimam consuetudinem, sive per praescriptionem (cf. c.63). Haec tria de auctore, subiecto et modo concessionis in particulari declaranda sunt.

592. V. **Auctor privilegiorum** concedendorum est legislator eiusve Superior aut successor aliusve cui ius facultatem concedat; nam privilegium est novum ius nonnativum et ad instar legis a iure eximentis aliisque imponens obligationem non impediendi usum privilegii, id quod ad legislatorem spectat. Alii autem possunt ab eo accipere potestatem sive ordinariam sive delegatam.

Unde concludes: 1. *Solus R. Pontifex* habet potestatem propriam concedendi privilegia contra ius generale Ecclesiae vel contra ius peculiare pontificium, vel contra ius quod inferiores legislatores collegialiter tulerunt, salva exceptione c.291. vel praeter ius in tota Ecclesia; ipsius enim est exclusive proprium legibus huiusmodi derogare aut aliquid ultra eas communiter indulgere. *Inferiora autem legislatores* possunt concedere privilegia contra ius particulare quod pendet ab eorum potestate, et privilegia praeter ius in materia suae competentiae et pro personis sibi subiectis intra vel etiam extra territorium, sicut de dispensatione dictum est.

2. Superior privilegium concedens ex potestate propria valide semper agit, non vero qui concedit ex potestate vicaria nisi habeat iustam causam cuius existentiae alligata censetur eius facultas (cf. c.84 § 1). Sed etiam legislator indiget iusta causa ad licitam concessionem, ne prodigaliter agat, vitetque scandalum et acceptionem personarum.

593. VI. **Subiectum privilegii** suscipiendi capax est quilibet homo qui non sit inhabilis sive ex natura rei sive ex dispositione iuris. *Ex natura rei* inhabilis est ad privilegium contra ius ille qui non est subditus legi, unde nequit ab eius observantia liberari. *Ex dispositione iuris* “dispensatione omne genus (idcoque etiam privilegia) a Sede Apostolica concessae”, non prosunt excommunicatis vitandis aliisque excommunicatis aut personaliter interdictis aut suspensis, aut infamibus infamia iuris post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam 101 (Cf. c.36 § 2). Privilegium praeter ius concedi potest etiam non subditis, quia habet rationem donationis cuius est capax etiam non subditus, modo agatur de

»' Circa infames ipso facto, opinatur MICHEU, *Nonnae oenefaUi I C.* IP,303 311 esse inhabiles ante sententiam; sed cf. Lodos: SalTer 37 (IW-547-548.

materia concedenti subiecta et in qua ei competat urgere subditos, ne usum talis privilegii impedian.

VII. Modus autem concessionis potest esse multiplex, ut dictum est, et in concessione directa efficitur sive metu proprio sive ad preces alicuius, sive vivae vocis oraculo, sive rescripto. In foro interno sufficit quaelibet concessio privilegii moraliter certa, sed pro foro externo probari debet per authenticum documentum vel per aliud legitimum testimonium (cf. c.79), id quod facilius obtinet in rescriptis quam in vivae vocis oraculis (cf. c.239 § 1,17").

Ut privilegii concessio valeat non requiritur ut acceptetur a privilegiato, nisi sub ea condicione concessum sit (cf. c.37). Breviter aliqua indicanda sunt de singulis modis concessionis.

a) *Directa concessio privilegiorum* fit aut per legem quoad privilegia late sumpta, v. gr., Cardinalium (cf. c.239), quae vocantur ius singulare vel speciale, aut per actum particularem superioris quoad privilegia stricte sumpta, de quibus potissimum agimus 102. Valct autem concessio a momento vigentis legis vel factae gratiae, etiam antecedenter et independenter ad earum notitiam et acceptationem.

b) *Communicatio privilegiorum* habetur quando Superior extendit ad alios, favores prius aliis concessos 1M. Haec communicatio: a) *facta in forma aequae principali* est ad instar privilegii primo et directe concessi, ita ut prius privilegium sit merum exemplum, et alterum habeatur post concessionem ut omnino independens, et vicissitudinibus prioris non subiectum; sic communicabantur olim plura privilegia inter Ordines mendicantes; b) *facta in forma accessoria* remanet unum idemque privilegium quod ab uno extenditur ad alium, ita ut apud istum sequatur vicissitudines privilegii primarii 104.

Quaeitain privilegia possint per communicationem acquiri determinat c 64: "Per communicationem privilegiorum, etiam in forma aequae principali, ea tantum privilegia impertita censentur, quae directe, perpetuo et sine speciali relatione ad certum locum aut rem aut personam concessa fuerant primo privilegiario, habita etiam ratione capacitatis subiecti cui fit communicatio." Cf. c.567 § 1;

102. Circa distinctionem istam, cf. disquisitiones magis speculativas quam noticas apud Van Hove, *De privilegiis* 67; Rodrigo, *Tr. de leg.* 867.

104. Communicationem aliam impropriam, sive per extensionem sive exemplativam, aliam propriam, distinguit Rod.Rico, *De leg.* 870.

Al. rem canon 65 in quo manifestatur discrimen inter utramque concessionem: "Cum privilegia acquiruntur per communicationem in forma accessoria, videntur, imminuuntur vel amittuntur ipso facto, si forte augeantur, mutuantur vel cessent in principali privilegiario; secus si acquiruntur per communicationem in forma aequae principali."

613 § 2; 713 722 § 1. Excluditur, proinde, communicatio privilegiorum quae obtineatur per consuetudinem, praescriptionem vel communicationem ex voluntate legislatoris.

r) *Consuetudine* acquiri possunt privilegia contra vel praeter ius, sed late dicta seu quae vim legis particularis habeant, dummodo agatur de communitate legis capaci, et consuetudo sit praedita omnibus condicionibus quae requiruntur ad legem contra vel praeter ius instituendam.

d) *Praescriptione* denique acquirere possunt privilegia tum communitates tum personae singulares, siquidem praescriptio sub debitis condicionibus 107 est modus acquirendi iura et scilicet liberandi ab obligationibus (cf. c.1508), ac proinde acquirendi privilegia stricte sumpta tum praeter tum contra ius; et quidem “possessio centenaria et immemorabilis induet praesumptionem concessi privilegii” (c.63 § 2), ideoque non debet demonstrari neque contra iura pro quibus exigitur privilegium apostolicum ad normam c.1509.

594. VIII. Confirmatio privilegii est *eiusdem prout concessi a legitimo superiore corroboratio*. Haec dupliciter fit: a) *In forma communi*, quando superior, sine perfecta cognitione praevia, denuo approbat privilegium quale dicitur hic et nunc, quin ullam firmitatem vel robur vel auctoritatem adiciat; b) *in forma specifica*, quando cum perfecta cognitione praevia, “ex certa scientia” privilegii, concessionem ita innovat, ut ei vim et auctoritatem novam addat quam habere potest a confirmante; unde si fuerit ab initio invalide concessum vel postea amissum, per confirmationem in forma specifica validatur aut reviviscit, et si originarie fuerit ab epis-

„A Communicatio privilegiorum inter religiosos post promulgationem G. non amplius habetur (c. Oij i i); scilicet per privilegia prius obtenta per confirmationem subsistent, probabilius etiam quae in forma aequae principali obtinentur. C1C 30 (1°3S) 73; Coronata, *Institutiones I. C.* 1,92.

„Larraona existimat privilegiorum communicationem extendi ad ea privilegia praescriptione aut consuetudine adquisita fuerint, quia et ipsa ex concessione contenta in iure procedant. Cf. ComRd 3 (1922) 207. Sed haec opinio minus cohaeret cum verbis c. 64 collato c. 63 § 1. et communiter recitur. Igitur ratione admittit W-Vidal acquisitionem per possessionem centenariam vel immemorabilem, quatenus ea induet praesumptionem concessi privilegii.

„Quoad tempus requisitum ad praescriptionem privilegii cf. c. 17d praescribantur privilegia contra personam moralem ecclesiasticam, prout statuit S. Sedes vel alia, communius requirunt 100 vel respective 30 annos (cf. Vermeersch-Creusen, *Epitome I. C.* 1,151); sed aliqui putant sufficere determinatum in iure civili respectu naturalis. vi c. 1508 (cf. Coronata, *Institutiones I. C.* 1,94); unus alterve existimat necessarios esse 40 annos a consuetudine (Ojetti, *Commentarium I. C.* I in c. 63; BuccieroM, *th. m.* 158 nota, 434). Cf. Rodrico, *Tr. de legibus* 877.

copo concessum et deinde a Summo Pontifice specificè approbatum, in posterum erit pontificium ,M.

595. IX. Interpretatio privilegiorum fit secundum sequentes regulas:

a) *Principium fundamentale est, privilegia per directam concessionem obtenta esse aestimanda ex ipsorum tenore, secundum sensum verborum proprium et usualem, imprimis iuridicum; unde nec licet illa extendere de persona ad personam vel de casu ad casum ultra quam verba permittunt, quia deficit pro eis voluntas concedentis*¹⁰⁹; nec vicissim restringi debent nisi ratio iustitiae aut aequitatis obliget ex praesumpta concedentis voluntate non disponendi aliquid inhonestum (c.67). Ergo sola permittitur extensio logica, quando pro necessario aut congruo privilegii usu requiritur eiusdem applicatio ad aliam personam vel ad alium casum praeter expressum, propter favorem ipsius privilegiati!. Similiter non permittitur nisi restrictio necessaria quae ex consuetudine vel iure exigitur ⁿ⁰.

b) *Pro quolibet privilegio ea semper adhiberi debet in dubio interpretatio*, “ut privilegio aucti aliquam ex indulgentia concedentis videantur *gratiam* consecuti” (c.6S), nam haec est ratio privilegii, et concedens non censendus est actum inutilem posuisse.

c) *Privilegia privata et proprie talia, seu per actum particularem concessa, interpretanda sunt prout sint onerosa vel favorabilia*, sci.: a) *Stricte*, i.e. secundum sensum proprium magis coarctatum, si ad lites referuntur, vel laedunt iura aliis quaesita, vel adversantur legi in commodum privatorum, vđ impetrata fuerunt ad assecutionem beneficii ecclesiastici (c.68,50); ß) *late*, i.c. secundum sensum proprium magis amplum, si sunt privilegia praeter ius quae merum favorem indulgent, itemque privilegia contra ius quae non fuerint concessa in commodum privatorum sed integrae communitatis, vel in favorem religionis, vel ad publicam utilitatem ^{1U}.

⁴ Confirmatio censetur, communis nisi constet de certa scientia confirman-
te Constat autem ex certis clausulis adhibitis in confirmatione, ut: “ex certa
scientia, ex plenitudine potestatis supplendo omnes defectus”, etc., vel ex in-
strumento confirmantis.

*. Tamen privilegia late talia, seu leges particulares, quando in corpore
mi inveniuntur, ex tunc omni analogicam non excludunt ex paritate rationis
(cf. c.20). a persona ad personam aut a casu ad casum, supplendo silen-
tium

^m Cf. Rodrico, *Tr. de Icgibiu* 882-884.

^U Favorabilia sunt potissimum privilegia quae ad causas pias et ad reli-
giones referuntur, itemque privilegia motu proprio aut certa scientia concessa

d) *Privilegia laie dicta, seu per legem particularem concessa, constituunt ius singulare favorabile*, quod inultis interpretandum videtur ad normam c. 19 datam pro legibus sunt tamen aliqui, ut Micbiels et Rodrigo, qui censent eis applicari normam interpretationis positam in c. 68 pro privilegiis, ex plausibili motivo ducti, quod in privilegio-lege, non specifica privilegii praevalet notae genericae legis, ideoque videtur norma de interpretandis privilegiis rectius applicari n3.

e) *Privilegiis per consuetudinem aut praescriptionem obtentis non applicatur c. 68*, sed ea intelligenda sunt iuxta facta vel actus qui proferantur ad demonstrandum obtentum privilegium.

596. X. **Usus privilegiorum regitur norma fundamentalis c. 69**: “Nemo cogitur uti privilegio in sui dumtaxat favorem concesso, nisi alio ex capite exurgat obligatio”. Und

a) *Si privilegium datum fuit*: a) *ad utilitatem mere functionalem*, non existit obligatio eo utendi, siquidem favorem scilicet ius quoddam tribuit, non vero obligationem imponit, et “quod ob gratiam alicuius conceditur, non est in eius dispendio retorquendum” (R I 61 in VI; cf. c. 72 § 2). Si vero datur fuit b) *intuitu aliorum* et in favorem sive publicum si etiam privatum, sed participatum ab aliis simul cum redpiendario privilegii, existit obligatio eo utendi propter bonum commune vel propter alios qui secus detrimentum paterentur; sic v. gr. clerici non possunt renunciare privilegiis sibi in c. 120-123 concessis intuitu status clericalis, nec parochus potest praetermittere facultatem sibi factam binandi diebus dominicis ut fideles totius paroeciae satisfacere possint praecepto missae.

b) *Si ex alio capite quolibet exurgat obligatio*, pariter utendum erit privilegio ad satisfaciendum tali obligationi: Huiusmodi capita eventuales obligationis sunt potissimum *iustitia socialis*, ad praecavendum nimirum damnum commir quod proveniret ex non usu privilegii; *debitum officii*, et non possit satisfieri nisi per usum privilegii, v. gr. si parochus debet administrare viaticum et non potest illud conferre nisi celebrando postquam ieiunium eucharisticum fregit

nisi excipienda sint in his quae conceduntur in commodum privatorum, dr. ; privilegia clausa in corpore iuris.

u Cf. Van Hove, *De legibus* 201.

u Rodrigo, *Tr. de legibus* 887.

si talem habeat facultatem; *pactio implicita* vel (quasi-contratus, v. gr. in confessario qui habet facultatem absolvendi a reservatis et excipit paenitentem qui indiget ea absolutione; *caritas* erga proximos, quando sci. non usus privilegii cederet in praeiudicium proximorum quod per qusum privilegii sine improporcionado incommodo potest removeri, v. gr. si confessarius gaudens iurisdictione in reservata, promptum se exhibeat ad excipiendam confessionem illius qui secus deberet recursum ad superiorem ecclesiasticum instituere cum incommodo.

Disputatur num teneatur quis uti privilegio in sui favorem concessio, quando per usum satisfacit alicui legi communi cui secus non poterit satisfacere, v. gr. num debeat curare ut missa celebretur die dominica in suo oratorio, is qui habet privilegium oratorii privati et secus nequit missam audire. Plures negant, quia sic favor privilegii converteretur in gravamen¹¹⁴; alii tamen, probabilius ut nobis videtur, affirmant, nam privilegiario urget obligatio satisfaciendi praecepto quando improporcionado incommodo non excusatur, et usus privilegii non videtur medium extraordinarium quod liceat omittere urgente legelu.

c) *Usus privilegii per relationem ad locum* his normis regitur: a) "*Privilegium personale* personam sequitur", et ubique valide et licite adhibetur donec "cum ipsa persona extinguitur" (c.74); β) *privilegium locale* ad locum privilegiatum coarctatur, in eo autem a quibuslibet personis adhiberi potest: γ) *privilegium reale*, si adhaeret rei corporeae, verbi gratia coronae, eam sequitur et cum ea extinguitur; si autem adhaeret rei incorporae, v. gr. officio ecclesiastico, adnumeratur privilegiis personalibus, et persona quae gerit officium potest ubique frui privilegio, nisi ex terminis concessionis aliud appareat.

d) *In dubio positivo de privilegii concessione aut continuatione*, licite adhibetur; pariter in dubio num sufficienti ratione concessum sit.

597. XI. Cessatio privilegiorum multis modis occurrere potest. Quamquam enim privilegium per se censendum

¹¹⁴ Cf. S. Alfonsus, 13 n.324; Lehmkühn *Casus criminales* 1 Ca 36 Scaphire*. ut Buccerotti, *Compendium* 150 n.441; Buys, *De legibus* p.125; Loix, Noldius 1.128; Primmer, 1.267; Merkelbach, 1.305; Gexiot-Salmon, 1.109-344. Cf. Rodrigo, *Tr. de leg.* 897.

¹¹⁵ Sicut multi ut Suarez, *De legibus*, 1.8 c.23 n.8 et c.33 n.4; Scialacchia in 1.5 X t.33 n.99 alique recentiores. v.gr. Rodrigo, *De legibus* 897; Maior, *Inst. t. I. C.* 1.300; Toso, *Commentario minora* (in can. 69) etc Ad rem bene Aerts-Damen, 1.215: "Talis obligatio non provenit ex privilegio, sed ex praecepto Ecclesiae quod obligat omnes non impeditos; quare contraria assertio non videtur sufficienter probabilis."

est perpetuum (c.70), ideoque sine limitatione perseverans etiam resolutio iure concedentis et apud heredes primi privilegiarii, nisi fuerit personale (c.74), fltne perpetuitas non est de eius essentia, nam ipse legislator pusu't limitationem: privilegium est perpetuum "nisi aliud constet", iam vero saepe constat, et privilegia de facto multipliciter cessant, alias quasi ab intrinseco, alias ab extrinseco, sive ex parte ipsius privilegiati!, sive ex voluntate superioris concedentis privilegium,

a) Quasi ab intrinseco cessant privilegia: a) *elapso tempore* pro quo fuerint concessa (c.77), vel cessante conditione resolutoria cui vinculata fuerit eorundem persistentia, vel ex pto numero casuum pro quibus data fuerunt, salva validitate actuum positorum in foro interno per inadvertentiam postquam elapsum est tempus vel expleti sunt casus pro quibus potestas fuerat communicata (c.207 § 2).

β) *Pereunte subiecto privilegii*, ideoque morte privilegiati, si privilegium erat personale (c.74), ita tamen ut persona moralis non extinguatur nisi formali suppressione, aut si per centum annos esse desierit (c.102 § 1), vel *absoluto rei ou! loci interitu*, *si fuerat reale aut locale, ita tamen ut locale reviviscat si locus intra 50 annos restituatur (c.75), v. gr. in ordine ad indulgentias alicui templo adnexas (cf. c.924).

γ) *Cessante contrarie causa finali*, seu si rerum adiuncta, temporis progressu, iudicio superioris¹¹⁰ sic mutantur, ut privilegium aut *illicitum* evadat quoad usum, si adhiberi nequit quin regulis moralitatis offendatur, aut *noxium*, si vergat in damnum boni publici vel privati vel in praeiudicium notabile illius in cuius gravamen fuerat irrogatum; nemo enim unquam ius habere potest ad actum illicitum aut sibi vel aliis nocivum sine proportionata ratione 1K.

b) Ex parte privilegiati cessat privilegium: a) *per renuntiationem* factam ab eo qui habet potestatem renuntiandi, dummodo a competente superiore fuerit acceptata. Privati possunt renunciare privilegio in sui tantum favorem constituto non autem privilegio in favorem communitatis, dignitatis ve

1,1 Unde ut privilegium de facto cesset, requiritur ut interveniat iudici-
superioris competentis, i. e. illius qui privilegium concessit eiusve successor
superioris, declarans mutationem adiunctorum ex qua privilegium *if>w nn*
cessat. Interea privilegium pers st't, sed ex iure naturali vetitus est privilyj
eiusdem usus, utpote noxius vel illicitus.

„T Si causa finalis cesset mere negative, privilegium permanet, nisi cooets-
sum fuerit cum clausula*! durante causa” aliave aequipollenti; nam, ctùcs
habeat tractum successivum, censetur concessum totum simul, per modum rurJ
de se perpetui, et non per modum actionis. Cf. Aertnys-Damhn, 1,219. .

loci concesso, sic enim abdicarent id quod in ipsorum potestate non est; imo, neque ipsa communitas potest renunciare privilegio sibi per modum legis dato, vel si renunciatio cedit in Ecclesiae aliorumve praeiudicium (c.72).

/?) *Per non usum aut usum contrarium* ne, i. e. per omissionem actuum qui vi privilegii poni potuissent, aut per positionem eorum quos iuxta privilegium liceret omittere, privilegia tunc tantum cessant cum sunt aliis *onerosa*, seu in aliorum gravamen redundantia, modo accedat legitima praescriptio secundum condiciones in iure definitas, aut tacita renunciatio ex circumstantiis, praesertim ex modo agendi libero, certo patente 110 (c.76).

c) *Ex parte concedentis*: a) *resolutio eius iure*, i. e. cessante eius officio vel potestate, ex quorum facultatibus concessit privilegium, sed solum in casu in quo concessionem fecerit sub clausulis ad beneplacitum nostrum, durante meo munere, quamdiu fuero in auctoritate constitutus, aliisque quae temporalem concessionem denotant. Secus privilegium persistit resolutio iure concedentis, v. gr. si datum fuit ad beneplacitum Sedis Apostolicae, quae perpetua est, vel donec revocetur etc.

/?) *Per revocationem legitimi Superioris* expresse vel tacite auferentis pro futuro privilegium antea concessum, ex causa proportionata. Hoc per partes ulterius evolvendum est.

Revocatio tacita fit per actum scienter positum et privilegio directe et stabiliter contrarium, in hunc modum: si lex generalis, lata sci. a suprema potestate sive pro tota Ecclesia sive pro certa classe personarum in ea, determinat aliquid directe contrarium privilegio in iure communi constituto, ita ut de eadem materia et relate ad easdem personas aliquid disponat cum privilegio insociabile, privilegium huiusmodi revocatum manet (c.71) reliqua vero privilegia contraria extra Codicem contenta, sive pontificia ea fuerint sive non pontificia, quae iure privilegiario speciali, lege vel consuetudine particulari, aut legitima praescriptione fuerint acquisita (cf. c.10.22.30), integra manent nisi aliud expresse caveatur; si lex sive ge-

xa *Per abusum*, quando sci, privilegiarius abutitur privilegio, sive illud ultra l'm;tes concessionis extendendo, sive ex illo ansam delinquendi sumendo, iure directe contra finem illius agendo, privilegium non cessat eo ipso, sed priusquam meretur privari suo privilegio (cf. c.78).

s, > Ad praescriptionem debent impleri triginta anni. Tacita renunciatio multo breviori tempore poterit manifestari ex actibus privilegio contrariis, quoniam illo modo prodatur animus reservandi sibi privilegium. Sunt tamen qui etiam in hoc casu exigunt spatium 30 annorum. Cf. Michiels, II 3 p.630.

Lex posterior ita accipienda est, ut quam minimum deroget legi priori contrariae; lex universalis inducens ius commune pro omnibus, de se non est contraria legi inducenti ius particulare pro certa classe personarum, ideoque non revocat ius singulare, nisi expresse ita caveatur.

generalis sive particularis aliquid statuit directe contrarium privilegiis ab inferiore concessis, haec revocantur vi c.71 collati cum 60 § 2; si lex particularis aliquid directe determinat contra privilegia obtenta, revocantur tum privilegia in Codice contenta, tum alia quaelibet per legem aequae peculiarem concessa, non autem illa quae orta fuerint ex lege magis particulari, quando lex particularis tunc pontificia; similiter non revocantur per legislatorem inferiorem privilegia ab altiore privilegiante obtenta, nec per legem minus particularem mere contrariam privilegia ab eodem legislatore, vel ab alio eidem inferiori concessa. Ratioque harum assertionum praeter memoratos c.71 et 60 dat veteris iuris principium, quod legislator Superior, dum aliud non exprimat, censetur solius iuris communis memor, et quod legislator quilibet, dum aliquid statuit magis generale, non intendit evertere statuta vigentia magis particularia.

Et quia revocatio legis, consuetudinis, iuris quaesiti, habent suis quaeque normas particulares, sententia communior et probabilior tenet eorum revocationem regi normis specialibus stabilitis pro cessatione legis, consuetudinis et iuris quaesiti, nisi a Superiore competente adhibeatur formula revocatoria quae valeat non solum pro privilegiis per rescripta concessis, sed etiam pro illis qui lege, consuetudine ordinaria vel qualificata, praescriptione fuerint acquisita.

Revocatio expressa fit per clausulas expresse revocatorias privilegiorum, quae si contineantur in ipsa lege, maioris efficaci, sunt quam si in actu particulari inserantur (cf. c.60 § 1).

Clausulae revocatoriae aliae sunt *generales*, in quibus privilegia revocanda generaliter decernuntur per formulam magis vel minus communem, ut: non obstantibus contrariis privilegiis, vel non obstantibus quibuscumque contrariis privilegiis sub quacumque forma concessis; aliae *speciales*, in quibus privilegia revocanda, in individuo aut in certa specie designantur, v.gr.: non obstante quovis contrario privilegio etiam remuneratorio vel causativo iuris quaesiti, etc. Et clausulae quidem generales revocant privilegia-rescripta per actum particularem concessa, non autem alia, consuetudinaria, praescripta, causativa iuris quaesiti, conventionalia, stricte remuneratoria, quae clausulam sibi specialem requirunt, in qua concrete commemorantur. Sic privilegia gratiosa in Codice non contenta revocantur per clausulam: non obstantibus quibuscumque privilegiis; quodsi speciali forma concessa fuerint, non revocantur nisi per formulam ampliorem ut: non obstantibus privilegiis quolibet modo concessis vel speciali mentione dignis, etc.; sed privilegia remuneratoria et a fortiori conventionalia neque per has formulas revocantur.

^w Cf. Rodrigo, *Tr. de Irregularibus* 912/1W2.

^{lx3} Cf. Rodrigo, *Tr. de Irregularibus* 923-924. Quoad clausulas Motu proprio cruciacione etc., in novo tunc probabiliter non habent aliam vim specialem nisi per muniendi actum positivum contra vitium subreptionis vel reddendi pontificis actum qui originarie non fuerit talis; ideoque non revocant per se privilegia qualificata. Similiter clausula, contrariis quibuscumque non obstantibus, hec tanta videtur ad ea quae actuiposito contrariam possint in iure per aut consuetudines ordinarias constituto, sed non afficit consuetudines speciales, quae non revocantur nisi per expressam earum mentionem (c.141, tit. iura quaesita, etc., imo nec ipsa privilegia-rescripta per actum particularem concessa.

Causa iusta ad revocanda privilegia non requiritur ad valorem, si agitur de privilegiis gratiosis vel remunvratoriis revocandis ab ipso concedente aut successore¹²; requiritur autem, et quidem publica seu ex exigentia boni communis, ad revocandum privilegium conventionale, addita iesuper iusta compensatione³²⁴. Ad liceitatem semper requiritur causa proportionata, maior in privilegio remuneratorio quam in gratuito, et in conventionali quam in remuneratorio.

De cessatione legis

598 Summa rerum dicendarum. Postquam consideravimus cessationem obligationis in casibus particularibus et pro individuís, quia legis effectus suspenderetur, sive propter excusationem, sive propter dispensationem, sive propter privilegium contra ius, nunc iam agendum est *de cessatione ipsius legis*, sive ab *intrinseco*, eo quod cesset totaliter eius causa motiva et finis totalis, sive ab *extrinseco*, alias per voluntatem legislatoris, legem ex integro vel ex parte revocantis per *abrogationem* vel *derogationem*, alias per actus subditorum in *desuetudine* vel consuetudine contraria a legislatore legitime approbata.

^{Acit xvs-Damex}, 1,201-219; ^{Vermeesch}, 1,218-224; ^{RoriKir.o}, *Tr. de Itgihus* 538-563; 639-725; ^{Vax Hove. /?.} *consuetudine* (Malinas 1936); ^{Micuuas}, .Vor. *fac fenemies I. C. I* 3,642-676; II,4-220.

De CESSATIONE LEGIS ab intrinseco

599. I. Cessatio legis ab intrinseco est *quae oritur ex cessatione totali finis quem lex habet pro communitate cui data est*, et quidem modo constanti, quia secus non esset quaestio de cessatione legis sed de suspensione obligationis ad tempus.

600. II. Distinguitur cessatio legis: *adaequata* vel *inadacquata*, prout cessent omnes rationes propter quas lex lata icit, vel tantum aliquae;¹³

¹³ ^{S. Aefonsvs}, 1.1 app.2 n.15 affirmat requiri causam ad validam revocationem privilegii remuneratori! aut per modum donationis facti; sed nisi ex «liti ortum fuerit ius quaesitum, semper servandum nisi interven r.t commune bnum. haec doctrina non videtur probanda.

m Cf ^{D'Annibalk}. 1.229 nota 20.

*Finis autem adaequate sumptus cessare potest, oī Iota-
liter vel partialiter, prout valeat pro omnibus actibus a
lege impositis, vel tantum pro aliquibus; ÷) UNIVERSALITE-
vel particulariter, prout valeat pro omnibus aut saltem ple-
risque membris communitatis, vel tantum pro aliquibus; e) ne-
gative (seu privative) vel contrarie, prout lex evadat tan-
tum inutilis, vel insuper nociva aut moraliter impossibilis.*

601. III. Principia: 1. *Si finis legis cessat solum in-
adaequate, lex non cessat* neque pro individuis neque pro com-
munitate; nam persistente aliquo fine legis, *censetur* legislator
illum ulterius prosequi, urgendo legem ad eum quoque finem
constitutam.

2. *Si finis legis cessat adaequate, sed partialiter* quoad
unum vel aliquos ex pluribus articulis eius *sufficienter* ab
invicem independentes, lex sustinetur pro illis actibus qui
adhuc ad finem legis conferunt, nam legislator iure censetur
urgere observantiam quoad illos, siquidem “utile non debet
per inutile vitari” (R I 37 in VI).

3. *Si finis legis cessat adaequate et generaliter pro tota
communitate* vel pro aliqua eius parte quae sit legis capax,
cessat vel interrumpitur obligatio legis, prout finis cesset de-
finitive vel transitorie, tam si cesset *negative*, quam *contra-
rie*; etenim lex evadit in casu aut absolute aut interim bone
communi noxia, vel saltem inutilis, ideoque nequit sustineri
ut norma obligatoria a Superiore, cum correlativo officio pa-
rendi ex parte subditorum.

4. *Si finis legis cessat adaequate, sed particulariter pro
aliquibus personis:*

a) *Contrarie*, certo cessat lex pro eis *definitive* vel
transitorie pro finis cessantis duratione; b) *MERE negative*,
tunc a) *certo non* cessat aut suspenditur lex lata ad praeca-
vendum periculum universale, l?) *probabilius neque aliae le-
ges*, ut tenent communius auctores. Ratio certo probans quoad
prius assignatur, quia lex est ordinatio rationis, et non est
rationabile sustinere ulterius legem quae evaserit nociva aut
nimis difficilis pro omnibus aut pro maiore parte communi-
tatis *. Ratio alterius seu subsistentiae legis fundatae in

1 “Quemadmodum lex ab initio non subsistit, si sic ratione lata L
etiam postea desint, desinente ratione eius; quandoquidem eius observatore*
tilts atque supervacanea esse incipit” (Ballerini-Palmieri, I tra.3 n.J/4). Str.
tamen auctores qui dicunt remanere leges quae latae sint in materia per

praesumptione periculi universalis est: quoad legem *ecclesiasticam*, expressa dispositio c.21; quoad *quamlibet* autem, periculum ne, propter hallucinationes, finis legis frustretur². Ratio magna probabilitate suadens ultimum assertum est, quia lex ligat subditos quatenus sunt membra communitatis, ideoque manet singulos obligando dum communitati manet imposita, nisi observatio particularis evadat impossibilis aut iniqua. Iam vero, in cessatione finis adaequate quidem sed particulariter, lex pergit urgere communitatem et manet utilis bono communi generico, cui particulare specificum subordinatur. Accedit quod propter periculum hallucinationis sententia contraria viam aperit ad disciplinam enervandam cum magno detrimento boni communis³.

De cessatione legis ab extrinseco

Summa rerum dicendarum. Ut supra manet indicatum lex potest cessare ab extrinseco dupl'ci v a: per *voluntatem legislatoris* et per *actus subditorum*, Unde *duplex paragraphes*.

1. *De revocatione legis a legislatore*

602. I. Revocatio legis est *eiusdem a legitimo superiore abolitio*.

II. Potest esse: *totalis*, seu abrogatio; *partialis*, seu derogatio; per *substitutionem* legis novae, seu obrogatio.

Potest fieri: a) *Explicite*, seu expressis verbis legem priorem revocando, sive in particulari eam referendo sive in formula revocatoria generali eandem attingendo, v. gr. per

honestam, non indifferenti, etiamsi finis extrinsecus legis cesset; quia finis intrinsecus subsistit, et lex remanet bona, possibilis, utilis. Cf. Suarez, *De legibus* 16 c.9 n.8-9; Vermeersch-Creusen, *Dipitome l. C.* 1,102; Ballerini-Palmieri, 1 tr.3 n.364. Haec sententia inde suadetur primo aspectu, quod lex in talibus adiunctis videatur non cessare adaequate; sed nisi legislator intenderit praescribere actum etiam tanquam naturali honestate praeditum, videtur lex cessare.

² Si lex fundatur in praesumptione facti, et factum certo non existit, lex nullatenus obligat in conscientia, et in foro interno licebit compensari a damnis per sententiam causalis, nam praesumptio semper cedit veritati.

³ Pauci auctores ut Taminiurini, *Decalogum* 1.2 c.1 § 7 n.38, Castro, *De lege poenali* 1.1 c.5 doc.3, tenent benigniorem sententiam, iuxta quam cessante negative fine in particulari cessat lex in particulari; sicut cessante fine in universaliter, cessat lex universaliter. Hanc sententiam S. Alfonsus, 1.1 n.199 expresse non reprobatur, sed neque probabilem dicit. Notat tamen: "Si vero aliquando aras accideret, quo aliquis omnino certus et securus esset abesse omne hallucinationis periculum, non auderem secundam sententiam improbare; sed huiusmodi casus rarissime potest evenire" (*L. c.*), Cf. Ballerini-Palmieri, 1 tr.3 n.374-376.

verba "contrariis quibuscumque, etiam speciali mentione dignis, non obstantibus", etc. b) *Tacite*, seu tali agendi ratione, quae manifestet legem priorem non sustinere amplius, id quod fieri potest: a) *directe*, novam legem ferendo, quae statuatur contraria aut insociabilia legi priori pro eisdem subditis, licet expressa mentio revocatoria non habeatur; β) *indirecte*, ordinando ex integro totam materiam legis prioris in lege posteriore.

603. III. Principia: 1. *Solus legislator, eiusve successor, aut superior in eodem ordine iurisdictionis, potest leges sive expresse sive tacite abrogare, easque derogare aut obrogare*

Legislatorem habere hanc potestatem patet, quia legum suarum existentia et subsistentia ab ipso dependet; unde ad validam revocationem non indiget iusta causa, utique vero ad licitam, nam cum lex detur ad promovendum bonum commune, eius revocatio, facta sine necessitate aut utilitate communis, esset in detrimentum pro societate et implicaret abusum potestatis legiferae, quae data est ad bonum commune.

Inferiorem legislatori non posse nec licite nec valide similiter patet; unde episcopus v. gr. nequit legem a se factam, sed a Sede Apostolica in forma specifica approbatam, abrogare, nec legibus concilii provincialis ullatenus derogare, etc.

2. *Lex posterior principaliter revocat legem priorem*: a) *si id expresse dicat*; b) *et illi sit directe contraria*; c) *si totam materiam legis prioris de integro ordinet* (c.22). Explicatur:

Ad a): Si adhibeantur formulae expresse revocatoriae legum priorum, earum vis et amplitudo accurate observanda erit; hinc, si dicatur in lege posteriore generali "contrariis, non obstantibus quibuscumque", revocatur quodlibet ius in illa materia praexistens, sive generale sive etiam particulare, legi contrarium, nisi fuerit specialiter firmum et memorandum; quodsi tale fuerit, adhuc revocabitur per formulam "contrariis quibuscumque, etiam speciali mentione dignis, non obstantibus"; per easdem clausulas positas in lege particulari lata a legislatore inferiore, revocatur correspondens ius particulare in illa materia praexistens, ab eodem legislatore vel a praedecessoribus eiusdem iurisdictionis constitutum.

⁴ Revocatio per consuetudinem contrariam legi anteriori refertur ad revocationem ab extrinseco; perficitur enim formaliter per legislatoris comensum.

Ad b): Una lex erit alteri directe contraria, quando dispositiones utriusque sunt ad invicem insociabiles et simul observari nequeunt quia colliduntur; unde posterior lex generalis, tacite destruit priorem generalem, et posterior particularis, priorem, particularem; secus autem lex generalis non revocat tacite leges speciales contrarias, ut in sequenti principio dicemus.

Ad c): Materia legis prioris de integro ordinatur quando legislator totam rem denuo retractat, alia plane innovando, alia mutando, alia omittendo, alia reassumendo, ita ut retractatio non ad unum alteruive punctum vel quaestionem restringatur; sic v. gr. Const. *Officiorum ac munerum* Leonis XIII materiam de censura et prohibitione librorum de integro ordinavit, et c.1364.1365 normas de studiis religiosorum annis 1909-1910 editas de integro reordinaverunt; unde severiores dispositiones olim datae et in his canonibus neque implicite relatae, per Codicem abrogatae fuerunt.

3. *Lex generalis nullatenus derogat locorum specialium et personarum singularium statutis, nisi aliud in ipsa expresse caveatur* (c.22; cf. c.60 § 2; 71); *lex particularis nunquam revocat legem universalem, sed ei aliquando derogat.*

Lex generalis non derogat per se legibus particularibus. Ita ex voluntate legislatoris quoad leges post promulgationem Codicis latae; et rationabiliter quidem, “Romanus enim Pontifex in scrinio pectoris censetur habere omnia iura generalia, seu ea omnia cognoscere; particularia autem statuta, cum sint facti et in facto consistent, probabiliter ignorare potest et proinde illis derogare non intedit”⁵, nisi expressam formulam revocatoriam adhibeat. Quoad leges contrarias Codici, non solum generales sed etiam particulares, omnes promulgatione Codicis abrogatae fuerunt, nisi de particularibus aliud in ipso Codice cautum fuerit (c.6.1/1).

Lex particularis nunquam revocat legem universalem, quia vim habet limitatam alicui territorio vel singularibus personis; aliquando tamen ei obrogat in territorio vel pro personis quibus lata est, nimirum si est ipsi contraria et lata fuit a legislatore cui inest facultas legem universalem derogandi, vel etiam a legislatore inferiore, sed cum approbatione in forma specifica legislatoris supremi et universalis. *Aliae autem leges particulares*, si quidem sint *aeque* particulares, et ab

⁵ Boxifatius VIII. Cf. c.1 l.1 t.2 in VI.

eodem vel ab inferiore legislatore datae fuerint, per novam legem contrariam vel de integro materiam ordinantem, revocantur; si autem sint *minus* particulares, similiter revocantur per novam legem ab eodem vel ab alio legislatore intimatam, non vero per novam legem inferioris, utpote qui non est competens ad eam valide ferendam; si denique lex antiqua est magis particularis, nova *minus* particularis, ei non derogat nisi id expresse manifestet, *saltem* quando lex magis particularis lata fuerit a superiore auctoritate, probabiliter etiam quando fuerit lata ab eodem vel minore superiore.

604. IV. Interpretatio legis iuri anteriori obrogantis, regitur norma c.23: a) “*Zh dubio revocatio legis praeexistens non praesumitur*”; unde, b) “*leges posteriores ad priores trahendae sunt et his, quantum fieri potest, conciliandae*”.

Ad a): Revocatio, igitur, probanda est in dubio, et iure quidem; nam leges non oportet mutare nisi ex iusta causa, ne suam firmitatem et aestimabilitatem amittant.

Ad b): Nisi revocatio sit certa, conandum est ut leges posteriores prioribus concilientur, ideoque quantum fieri poterit novae ita erunt intelligendae ut concordent cum veteribus adhuc persistentibus; nam mutatio legis censetur perniciosa pro communitate, ideoque strictae subicitur interpretationi.

§ 2. De cessatione legis per desuetudinem

Summa rerum dicendarum. In hac sectione tradimus doctrinam rationis de desuetudine, seu consuetudine legi contraria, *sed ut genere de consuetudine quae potest constituere legem vel abrogare.*

605. I. Consuetudo duplici modo intelligitur: o) Materialiter, pro consuetudine facti, seu modo constanti quem in agendo observat communitas, aut saltem maior pars eiusdem, actibus longo tempore frequentatis vel omissis, unde oritur tendentia ad similiter ulterius se gerendum. b) Formaliter, pro consuetudine iuris, seu pro norma iuridica quae ex huiusmodi actuum vel omissionum frequentatione inducitur, accedente legislatoris consensu. Quaestio est de consuetudine formaliter sumpta.

• Cf. S. Thomas, 1-2 q.07 a 2. Tamen si revocationi legis anteriori graves rationes, etsi non certo probetur, talis lex fit dubia, et iuxta illud; probabilism non obligat in praxi. Cf. S. Alfonsus, 1.3, 112.290; DAns. 1, 181.

T Cf. Rodrigo, Tr. de legibus 558-559.

Post notionem et divisionem exponemus condiciones quae requiruntur ad efficiendam legitimam *consuetudinem iuris*; deinde dicemus de eius *efficacia* iuridica; tandem de *cessatione*.

606. II. Consuetudo iuris est *ius legale moribus populi introductum, accedente consensu legislatoris*. Dicitur:

Ius legale, seu norma obiectiva praescribens communitati quid agere quid omittere possit aut debeat.

Moribus populi introductum, i. c. per actus longo tempore frequentatos, vel per omissionem diuturnam actionum quae potuissent vel debuissent poni.

Accedente consensu legislatoris, nam consuetudo vim iuridicam obtinet unice ex voluntate legislatoris.

697. III. Differt: a) *A lege*, quatenus haec ortum habet ab expressa et particulari legislatoris promulgatione, occasione fortasse accepta ex usu populi; non igitur origine obligationis et efficacia, sed sola genesi et promulgatione. Lex plerumque scripto fertur; consuetudo est ius non scriptum.

b) *A praescriptione*, quae: a) est modus acquirendi ius vel se liberandi ab obligatione, ideoque non constituit normam obiectivam agendi communem, sed ius subiectivum privatum contra aliam personam; β) inducitur non solum a communitate legis saltem suscipiendae capaci, sed etiam a personis privatis; γ) requirit bonam fidem et saepe etiam titulum specialem, id quod pro consuetudine non est necessarium; δ) denique, non exigit consensum illius contra quem praescribitur, dum consuetudo non habet vim iuridicam sine consensu legislatoris. Tamen, quia etiam consuetudo requirit usum continuatum per aliquod tempus, loquimur de praescripta vel non praescripta consuetudine.

c) *A moribus et usu*, quatenus haec merum modum habitualem agendi significant, quin nonnam obiectivam iuris constituent.

d) *Ab stylo curiae*, cuius subiectum non est populus sed Curia, praesertim iudicialis, quae pro modo constanti servato in examine vel decisione causarum, inducit illum usum qui dicitur stylus curiae.

608. IV. Dividitur: 1. *Ratione efficientiae* et per relationem ad leges, in consuetudinem: a) *Secundum ius*, si novam obligationem iuducit, vel quia lex deficiebat vel quia

vi iuridica carebat propter ambiguitatem; *b)* *contra ius*, si legem praeexistentem revocat per *desuetudinem*, vel pro alia norma ipsi opposita substituit per *consuetudinem contrariam*.

2. ***Ratione ambitus***, in UNIVERSUM vel PARTICULAREM, prout totam Ecclesiam vel eius partem (integram nationem, dioecesim, etc.) afficiat.

3. ***Ratione ducationis*** in: *a)* Centenariam, si per centum annos completos fuit in usu; */;*) immemorabilem, si eius initium non est in memoria hominum tunc viventium^{*}; *c)* ordinaria, si per quadraginta annos viguit; duae priores per relationem ad hanc dicuntur *privilegiatae*.

-1. ***Ratione modi*** quo inducitur in *a)* PRAESCRIPTAM consuetudinem, si per 40 vel 100 annos vel a tempore immemorabili existât, secundum diversos casus; *Z>)* per conniventiam inducta, si vim iuridicam obtinet ex approbatione expressa vel tacita legislatoris, sine tempore speciali.

609. V. Condiciones requisitae ut consuetudo sit legitima habeatque effectus iuridicos, aliae petuntur ex parte *communitatis* eam inducentis, aliae ex parte *legislatoris* consentientis, aliae ex parte *actuum* quibus inducitur, aliae ex parte *materiae* circa quam versatur, aliae ex parte *durationis* quam debet habere consuetudo facti ut in consuetudinem iuris transeat. De eis nunc breviter agemus.

o) Ex PARTE *communitatis* consuetudinem inducentis requiritur ut sit "legis recipiendae capax" (c.26), siquidem consuetudine iuris vera lex inducitur. Talis est, non solum communitas cui praeest superior gaudens potestate legislativa. sed etiam ea cuius superior exercet munus publicum seu ad bonum commune ordinatum, adeo ut ipsa communitas quaedam unitate, stabilitate et independentia in fine immediato et regimine sibi proprio in Ecclesia gaudens, communem activitatem socialem habeat notabiliter conferentem ad bonum commune, sive ipsius Ecclesiae, sive alicuius societatis subordinatae intra Ecclesiam cum potestate legislativa^o; nam t[?] communitas potest suscipere normam ad bonum commune ordinatam, quae vera lex erit, cum a competenti auctoritate procedat. /» *concreto* legis suscipiendae capax est sine dubio

* In iure consuetudines privilegiatae. centenariae sci. et immemorabiles plerumque aequiparantur (cf. c.51.27.30.63); tamen, clausula abrogatoria consuetudinis centenariae non afficit consuetudinem immemorabilem.

» Cf. G. ANORKOZZI / *cofiunità cafac di indurre consuetudine* (Roma 1949).

dioecesis, Institutum religiosum eiusque provincia, imo monasterium sui iuris; non vero, ut probabilius videtur, paroechia, seminalium, domus religiosa, quia licet habeant stabilitatem sufficientem et relativam quondam perfectionem, normae in eis vigentes non dicunt ordinem ad bonum commune¹⁰, nisi forte relative ad ius dioecesanum, respective Instituti religiosi, etc.”.

b) *Ex parte legislatoris*, ut consensum praestet seu approbet usum a communitate introductum, cumque aliqua ratione apta ratum habeat. Hic consensus in societate civili generatim non habetur; imo, consuetudines contra legem regulariter declarantur destitutae ulla vi iuridica, quamvis in praxi saepe non possit legislator humanus vim consuetudinis repudiare. Ci. n.783. Hic consensus omnino necessarius est ut consuetudo facti efficiatur consuetudo iuris, nemo enim potest legem novam inducere vel veterem revocare, qui non habeat potestatem legislativam; unde iure c.25: "consuetudo in Ecclesia vim legis a consensu competentis superioris ecclesiastici unice obtinet" ¹².

Consensus legislatoris potest esse a) *Legalis* seu generalis, praestitus per modum normae generalis in ipsa lege, ut habetur de facto pro Ecclesia in c.27.28; b) *personalis*, seu per conniventiam, praestitus pro aliqua consuetudine per actum particularem legislatoris competentis, et quidem alterutra via: a) *tacite*, seu per silentium quo sinit subsistere aliquem usum sibi bene patentem, quin silentium explicari possit nisi per consensum consuetudinis approbativum; b) *expresse*, seu per verba vel signa clare usum vigentem approbantia.

Consensus legalis, prout continetur c.27.28 certo sufficit pro consuetudinibus iuris in Ecclesia introducendis. De consensu per conniventiam videtur (licendum pariter esse certo

M. S.C. v. err. Maroto, *Inst. de Derecho canónico* 1,252 B. Alii tamen aliter: verbi gratia F. FiumexK, *La consuetudine fici suo valore (juridico)* (Sassari 1925) 40; Rkcatuix, *Inst.t. i. c. 1.* 117 et Cadrerj0s *Côdfjo de derecho can.* c.26, favent sententiae quae personam quamlibet moralem ecclesiasticam» etiam non cdlegialem» ut seminarium, imo quamlibet communitatem in Ecclesia recognitam, facit subiectum capax. Cf. *Decisiones R. Rotae* 28 (1944) dcc.22 U.14.JS» vb hire opinio confirmatur.

Nimirum “non absurdum videtur admittere capacitatem mere relativam in certis communitatibus ad inducendum ius consuetudinarium”. non quidem contra aut praeter ius commune, sed relative ad ius particulare communitatum inferiorum intra Ecclesiam. Cf. Rodrigo, *Tr. de ley* 659, et nota praecedent quae, quoad decisionem Rotae, fortasse huc est trahenda.

u Sub antiquo iure populus dicebatur acceperisse facultatem ut sua auctoritate introduceret consuetudines iuridicas. Quidquid sit de facto, certissime facultas altera mediate erat penes hierarchas Ecclesiae, quia ex institutione divina Ecclesia est hierarchico-monarchica.

sufficientem, modo detur ab eo qui habet potestatem legislativam et pro usu de quo ipse potest legem ferre xs.

c) Ex parte actuum quibus usus constat : a) aliud requiritur secundum elementum materiale, seu ex actibus in se sumptis ; b) aliud vero secundum elementum psychologicum seu ex actibus prout substant intentioni communitatis eos ponentis.

Ad a): Actus vel omissiones quibus inducetur consuetudo iuris debent esse *frequentes*, pro indole tamen legis inducendae ; *publici*, i. c. non solum externi sed etiam non occulti, siquidem usus communitatis patere debet; *uniformes*, ut de vero usu eiusque obiecto constet ; *non interrupti* praxi contraria, ne deficiat elementum psychologicum de quo statim; *a maiore parte communitatis* cuius interest materia consuetudinis observatae, v. gr. a maiore parte laicorum vel clericorum etc. pro diversitate consuetudinum, quin requiratur uniformitas totalis, nam in iure “refertur ad universos quod fit per maiorem partem”¹⁴.

Ad b): Actus consuetudinis inductivi debent poni secundum communioem sententiam *cum intentione* sese vel a lege deobligandi vel nova obligatione gravandi, prout agatur de consuetudine contra vel praeter ius¹⁵. Nam actus non operantur ultra intentionem agentium ; ideoque si ex mera devotione vel decentia perficiantur praeter ius, v. gr. signa crucis ad ingressum templi aqua lustrali, non inducunt legem obligantem; sicut neque revocationem legis operantur actus qui ex mera inconsideratione vel levitate ponuntur contra ius, cum in actibus sic elicitis communitas non exhibeat ad modum materiae praxim aliquam quae in normam iuris evehi mereatur a legislatore.

Nihilominus plures AA., tan antiqui quam **moderni** censent, non sine bonis argumentis, pro consuetudine pure *ahrogatoria* nullum requiri in communitate praescribente animum ius contrarium abrogandi ; pro consuetudine vero *abrogativa-substitutiva* in tantum

¹⁴ Sunt tamen qui censeant conniventiam in actuali disciplina non habere oppilationem nisi ad abrogationem legis. Cf. Rodrigo, *Tr. de legibus*

F. RXCATIU *Tnsiit* I C. 1/1

¹⁵ *De dv. reg. iuris antiqui*, t.17. 160 I 1.

u F. Rfx.at illo. /nrf>r. A C I,IR.6.º censet ad consuetudinem contra ius non requiri animum se deobligandi quia nec c.27 nec sana ratio hoc suadeant

* Cf, Rodrigo, *Tr. de legibus* 674-675, qui dum hanc sententiam proponit et turtur, pro ea invocat Sala», Laymann, I / Il'nger, Fcye. ex AA anterioribus Codici; ex posterioribus vero, praesertim Michiels, cui adhaesit RegatiHo. Fortasse in praxi differentia non est magna, cum intentio ab aliis universaliter requisita sufficiat implicita, quae vix non aderit in consuetudine abroptoru.

requiri, in quantum est substitutiva, seu pro solo effectu substitutionis: unde nec mala nec bona fides qua legis observantia culpabiliter praetermittatur a communitate obstare videtur in ordine ad abrogandam legem, positis ceteris condicionibus.

Intentio obligationis suscipiendae, vel secundum plerosque etiam abiciendae, sufficit *implicita*, quae consistit in quadam animi dispositione quae legi inducendae favet vel existenti adversatur; non vero, ut videtur, animus pure interpretativus⁷. Talis intentio facile habetur et agnoscitur in desuetudine, quia homines prono animo feruntur ad excutiendum vinculum legis libertatem restringentis; difficilius autem habetur et recognoscitur pro inducenda consuetudine praeter ius vel iuri existenti contraria, nisi interveniat error, quia homines naturaliter effugiunt novam obligationem pro sua voluntate exoptare

d) *Ex parte material*: a) *requiritur ut sit rationabilis saltem negative*, i. e. non positive irrationabilis, ideoque non offendens iuri divino vel iuri humano, consuetudines sibi oppositas reprobanti. Unde rationabiles negative non sunt consuetudines iuri divino sive naturali sive positivo derogantes (c.27 § 1), vel a iure humano expresse reprobatae (c.27 § 2); pariter quae ad peccatum inducunt, vel cedunt in gravamen Ecclesiae aut in detrimentum eius proprietatum; potest autem esse ea quae prohibeatur in iure, licet longius tempus requireret ad praescribendum. Cf. c.27 § 1.

b) *Quousque debeat esse positive rationalis* non statuitur in Codice. Sed ita dicendum videtur: requiritur ut sit utilis ad bonum commune, sicut lex cui aequiparatur, ea saltem, utilitate quae sufficiat ad legem existentem revocandam vel ad novam inducendam. Itaque minima utilitas aderit: *in desuetudine*, si revocatio legis non sit contra bonum publicum, ideoque approbari possit a legislatore propter utilitatem servandi mores receptos eisve non obsistendi; *in consuetudine* novam normam inducente, si aliqua ratione positive confert ad bonum commune, id quod generatim iam eo ipso accidit, quod aequum est connivere moribus non subversivis a communitate inductis⁸.

⁷ Sunt qui requirant animum explicitum ad tollendam legem; cf. VitwincH.

⁸ Existimant tamen W-Vidal, T.236, nota 66 et Van Hovk, *De consuetudine* π 143 144 errorem mrrre concomitantem non obstare introductioni consuetudinis, sive contra sive praeter ius; quia coexistere posse videantur, hinc igrorsnt'A legis et intentio implicita eam non servandi, si ut existens cognosceretur. illinc ignorantia absentiae legis et intentio implicita eam inducendi, si * 't nota ut non ex-stens. Sic etiam Cappello, *Summa /.* C. 1,113,6.º; Buts, *De legibus* p.135. Id a fortiori admittunt AA. in praecedenti nota recensiti, pro consuetudine contra ius; non pro consuetudine praeter ius.

⁹ Unde positivae rationabilitati non obstat quod consuetudo contra ius induci coeperit per actus peccaminosos. Ad rem S. Alfonsus: "In initio, intro-

t¹ Ex PARTE TEMPORIS REI L'IRITL'R I a) *ad COLLUSIONEM per viam coinivcnlicw* inducendam, numerus actuum et lapsus temporis talis, qui sufficiat ut possit haberi consuetudo moribus communitatis formata, in quam possit terri approbatio tacita vel expressa legislatoris²⁰; b) *ad consuetudinem non prohibitam in iure*, sive contra legem sit sive praeter legem. si\e particularem sive universalem, suppressa vetere controversia requiritur praescriptio 40 annorum, seu exercitium actuum pro natura rei per istud spatium non interruptorum¹¹, sive propter reclamaciones et sanctiones legislatoris, sive propter modum agendi communitatis quae semel saltem contra consuetudinem maiore ex parte egerit ; c) *ad consuetudinem contra legem prohibentem futuras consuetudines*, requiritur praescriptio centenaria aut immemorabilis (c.27 § 1).

In dubio num desuetudo gaudeat omnibus condicionibus ad valorem iuridicum requisitis, lex cui contradicit fit dubia, si desuetudo est vere probabilis, ideoque in foro conscientiae talis lex non obligat a.

610. VI. Efficacia consuetudinis diversa est pro diversis divisionibus consuetudinis ratione efficientiae supra indicatis. Nimirum :

a) *Consuetudo contra ius*: a) *si est mera desuetudo* inducta per omissionem actuum lege impositorum, revocat legem anteriorem scriptam vel consuetudine inductam²³ cui contradicit, et omnes suos effectus insociabiles cum desuetudine ; minime vero substituit aliam obligationem, sed simpliciter concedit libertatem relate ad legem abrogatam vel derogatam²⁴, inducendo praeceptum, prohibitionem, irritationem,

ducentes consuetudinem contra legem, omnes peccant. In progressu, non peccant illi» iam a maioribus introducta utentes, sed possunt a principe puniri. In fine autem non peccant nec puniri possunt, illa iam praescripta utentes» (l.1 n 107).

⁵⁰ Sed consuetudo quae detrahit iuribus personarum singularium, sive physicae sint sive morales, non inducit ius per solam conniventiam, sed accedere debet ura< scriptio ad normam c.1507-1512. Cf. Rodrigo, 7r. </c legibiu 637; Van Hove, *De consuetudine* 197ss.

-l Quamvis *usus* communitatis tunc demum incipiet cum plures actus similes positi fuerint, praescriptio incipit a momento quo actus primus serici ponitur, quia is partem iam habet in efficienda consuetudine; modo, tamen, non considerandus sit ut pura legis violatio, vel actus merae devotionis.

~ Sic iuxta doctrinam probabilismi Lehmkuhl, 1.180; Nouns Schmitt, 1,202; Vermeersch, 1.265 etc.; praeceunt vcl ipso S. Alfonso, 1.3 n.200

.' Notandum est consuetudinem particularem posse abrogare legem generalem in loco vigentem: "quemadmodum enim lex particularis lata pro aliquo determinato loco abrogat legem generalem contrariam in eodem loco, ita pariter consuetudo particularis quae habet vim legis, revocat legem generalem sh oppositam, ubi legitime introducta est" (Bucceroni, *Compendium* 110 nota 150)

³¹ Id valere videtur etiam in re liturgica; unde per desuetudinem legitime praescriptam contra rubricas possunt istac vi*tn amittere, quamvis e\ pravi S. Rituum Congregationis haec principia severiorem accipiunt in re liturgie applicationem.

punitionem, etc., prout fuerint effectus legis prioris quos revocat²⁵; β) *si est consuetudo contraria*, substituit legi abrogatae vel derogatae novam normam oppositam, repetitione actuum legitime efformatam.

b) *CONSUETUDO praeter ius*, nulli legi anteriori derosi, nullamque abrogat, sed inducit novum ius normativum praecipiens, prohibens, irritans, puniens, aliumve effectum legis proprium causans, pro indole usus inducti.

c) *Consuetudo secundum ius*, aut est mere exeecutiva legis, et tunc eam firmat quatenus non sinit revocari per consuetudinem contrariam, aut est interpretativa legis non omnino clarae, et tunc haec interpretatio moralis habet praesumptionem veritatis, et habetur “optima legum interpretres” (c.29), quae ut regula prudentialis tuto haberi potest. Quodsi interpretationem faciat extensivam aut restrictivam, postquam legitime praescribat, talis interpretatio vim habebit interpretationis authenticae cum suis effectibus.

611. VII. Cessatio consuetudinis accidit eisdem causis ab intrinseco vel ab extrinseco, quibus cessat lex scripta, cui aequiparatur; ideoque:

e) *Per mutationem materiae vel desitionem totalem finis*, sicut dictum est n.601.

b) *Per novam consuetudinem directe contrariam*, nam consensus legislatoris novae consuetudini legitime applicatus, que valet ad consuetudinem inducendam quam ad existentem revocandam; et ex c.30 “consuetudo contra legem vel praeter legem, per contrariam consuetudinem... revocatur”.

Tempus necessarium ad consuetudinem per consuetudinem revocandam, est *quadraginta annorum* ad abrogandam vel ipsam consuetudinem centenariam aut immemorabilem, ut satis elucet ex c.30; hoc quidem probabilius valet, etiam cum nova consuetudo revocet consuetudinem priorem inductam contra legem, siquidem lex derogata ex legislatoris consensu non reviviscit nisi eodem consensu. ideoque in casu non nisi per novam consuetudinem legitime praescriptam.*

* “Consuetudo potest actus per legem irritos validos reddere, et validos iterum facere; aut e contrario legem mixtam desuetudo in mere poenalem commutare potest, aut legem obligantem in mere directivam non per se sub culpa delinquentis convertere” (LCHMKUHL, 1,275).

* Sic v.gr. Van Hove, *De consuetudine* 250, contra alios ut Coronata, *Imht I C. I,46*, qui censent reditum ad ius commune statim obtinere per contrarium legislatoris.

c) Per revocationem legis a competente Superiore”, quae alias requiritur ut sit **expressa** alias sufficit **tacita**:
 α) *revocatio tacita* per legem directe **oppositam** consuetudini, non valet nisi pro revocanda consuetudine **ordinaria** non **centenaria** aut **immemorabili**, et quidem **solum** pro consuetudini generali, si agitur de lege contraria generali. Ratio cur non valeat pro consuetudine centenaria aut **immemorabili** est quia huiusmodi sunt privilegiatae; pro consuetudine particulari autem revocanda non valet lex generalis contraria, imo, probabiliter nec lex particularis sed generalior quam consuetudo, quia legislator praesumitur eam ignorare et nolle attingere, cum nesciat quibus rationibus fundetur; unde consuetudo contraria particularis tacite non revocatur nisi per legem particularem, et adhuc in tali casu nisi sit centenaria aut immemorabilis; β) *revocatio expressa* per legem contrariam valet pro quacumque consuetudine generali vel particulari, ordinaria vel privilegiata, ad quam de facto referatur; sed consuetudo particularis contraria, nisi expresse, etsi fortasse tantum implicite, includatur in clausula revocatoria legis generalis, non revocatur ex sententia plurium²³; pariter consuetudo centenaria aut immemorabilis non revocatur per legem contrariam, nisi expressam de ea mentionem fecerit (c.30).

612. Unde concluditur: 1. Clausula legis generalis “non obstante contraria consuetudine, valet pro consuetudine contraria generali ordinaria, non pro privilegiata, nec probabiliter pro particulari; clausula “non obstante quacumque consuetudine”) Λ, valet in simili casu etiam pro consuetudine particulari ordinaria; clausula “non obstante contraria consuetudine centenaria” posita in lege generali, non revocat neque consuetudinem generalem immemorabilem neque ordinariam particularem.

Y Competens superior videtur pro consuetudinibus in Ecclesia form quilibet “qui superiori aut saltem pari potestate legislativa fruatur in nutra: et subiectum consuetudinis ac Superior ille qui suo consensu consuetudinem revocandam legitimavit”: sci., praeter R. Pontificem, ut videtur, etiam Concilium plenarium aut provinciale pro consuetudinibus quae iuri alterutro derogant; episcopus dioecesanus “pro consuetudinibus quae intra dioecesim videntur, aut contra ius ab ipso statutum vel sancitum, aut praeter ius quodlibet”; testas legislativa quae sit in Institutis religiosis, pro consuetudinibus quae contra possint in talibus Institutis nec sint contra Constitutiones approbatas in S. Sede; siquidem ad has legitimandas. sola eadem S. Sedes videtur competens. Cf. Rodrigo, *Tr. de Iusticiis* 702-704.

M Nimis, sunt qui censent consuetudinem particularem non revocari contra legem generalem, nisi haec caveat in terminis de revocatione; sic RODRIGUEZ CHIELS, *Normae generales* T. C p 210: alii requirunt ut formula revocatoria sit explicite generalis, v.gr. *nulla obstante consuetudine*, non obstante *quacumque* sic v.gr. Vermeersch-Creusier, Γ.143,2; Van Hove, *De consuetudine* 2:1. pro Rodrigo, *Tr. de legibus* 719 sufficit formula revocatoria generalis, non obstante contraria consuetudine.

» Clausula “non obstantibus quibuscumque”, videtur valere ad revocandum non solum consuetudines non privilegiatas.

2. Clausula legis particularis "non obstante quacumque consuetudine contraria", non revocat consuetudinem particularem ccentariam aut immemorabilem ; neque, ut videtur, consuetudinem particularem loci, contrariam legi universali vel concilio provinciali, cum ea habeat vim ab ipso iure communi.

613. Scholion. *In iuribus civitatum* vix agnoscitur consuetudo iuridica, praesertim ut derogatoria iuris praecedentis scripti. Nihil tamen etiam in iure civili magnam vim habet consuetudo déclaratif seu secundum legem, ad eius interpretationem; necnon consuetudo praeter legem, ad creanda iura, potissimum quando silentium Codicum supplendus est. Neque omnino possunt praescindere legislatores a vi et efficacia nativa consuetudinum contra legem immatarum, eisque non raro per conniventiam conferre debent similis abrogatoriam iuris scripti contrarii.

Ceterum sunt iura quaedam, in quibus aliqua vis et efficacia agnoscitur consuetudini. Sic v. gr. in CC. Helvetico, Austriaco, Hispanico. CH 5 implicite admittit consuetudines quae non sint contra legem, cum ait: Las leyes solo se derogan por otras leyes posteriores, y no prevalecerá contra su observanda el desuso, ni la costumbre o la práctica en contrario. A.12.13 expresse admittunt vim iuris consuetudinarii fortasse vigentis in regionibus quae privilegiis foratibus fruuntur, etiamsi tales consuetudines sint contrariae iuri communi scripto.

614. Homo habet finem supernaturalem suis actibus bonis supernaturaliter meritoriis ut coronam obtinendum, quatenus is actus procedant secundum principium exemplare et regulatis in rectum.

Sed potest evenire ut actus non conformentur suis regulis, scilicet proximae et formali quae est *conscientia*, sive remotae et materiali quae est *lex*, sed ab eis deficient; tunc habentur actus humani, seu peccata; quae quidem per accidens considerantur in ordine ad finem supernaturalem, considerari tamen debent. Et quidem ista consideratio magni momenti est in theologia morali, tum principia generaliora abstracta de actibus humanis magis detonnate et concrete applicat peccatis ab unoquoque omnino vitantur tum quia studium theologiae moralis maxima ex parte ordinatur ad praeparandos ministros et indices peccatorum in sacramento poenitentiae absolvendorum.

Saeculis XVII et XVIII plerumque proponebatur tractatus de peccatis post expositionem praeceptorum, sic. v.gr. a Busenbaum quem secutus est S. Alfonsus, cum ad intentionem practicam; ut tunc attenderet. Sed in studio systematico et scientifico oportet ut agitur de peccatis in theologia morali fundamentali, sicut ubi tractat S. Thomas; quare bono consilio ad pristinum morem narunt, post Gury et Ballerini, plerique recentiores.

Summa rerum dicendarum Triplici capite agemus hac ratione: 1. De peccatis in genere: *natura* peccati; *divisiones*; *ordinatio* theologica, specifica, numerica. 2. De peccatis in specie: *interna capitalia*. 3. De causis peccatorum tam *internis* (ignorantia intellectus, passione appetitus, malitia voluntatis) quam *externis* (Deo permittente, diabolo tentante, homine coopérante) eorum effectibus (diminutione boni naturae, reatu culpae et poenae).

S. Thomas. *Th.* 1-2 qq.71-89; *De malo* q.2 3.7: S. Alfonsus* 15; Summa Tract 5: *De virtutibus et peccatis*; Salmonsticensis, Tract.13: *De vitiis et peccatis*; L. Billot. *De personali et originali peccato** (Ronin 1931); P. Gaunier. *Pêché et la pénitence* (Paris 1929); Carton nr. 1, *Tract. de peccatis et vitiis in genere* (Malinas 1932); P. Lumberras, *De vitiis et peccatis* (Romae 1937); Deman, *Pêché*: DTP 1937 2^a. Tahohkrev. TT 4AU570: Mkhkeifuh. 1.4]. Aertnys-Damen, 1,220-263; Vermeersch. 1.370-453; Peinador, 1.759 IP Lmza, 1,462-534; Nollin-Schmitt, 1,289-356; il. D. Noble, *La pénitence* (Paris 1937).

» —————
, HOrth-Abellan, *De principiis* 488-506: Lanza. 1,462-501' MottU»- 1,410-445; 530-555; Tanqueray, 11,484-527; Genicot-Salsmans, IJW6S.

CAPUT I

De peccatis in genere

Summa rerum dicendarum. Praemissis in art. 1 *notione, divisionibus* et frin-
t.w *generalioribus*, agemus in art. 2 de *distinctione* peccatorum *theologica*,
cx consideratione peccati, seu de peccato mortali et veniali; deinde de
tinctione jrcundum *sfcciem* peccatorum in articulo 3; tandem de distinctione
eundum numerum in art. 4, cx morali multiplicitate actuutn vel obicctorum.

ARTICULUS I

Notio, divisio, principia generalia

615. I. Peccatum: o) In Scriptura saepe occurrit me-
îaphorice et improprie, significans sive *sacrificium* pro pec-
to, v. gr. 2 Cor 5,21, sive *causam* vel *occasionem* peccati,
wrbi gratia Peut 9,21, sive obiectum vel poenam vel cffec-
um peccati, v. gr. Lev 20,20, sive *causam simul et effre-*
ni, v. gr. concupiscentia quae cx peccato est et ad peccatum
licit. Rom 6,12; 7,17 et D 792; sed occurrit etiam sensu
proprio ut *actus humanus moraliter malus*, quam significa-
tionein diversis nominibus exprimit ulteriusque determinat,
im peccata dicit, inobedientiam, offensam, contemptum Dei,
"liustitiam, iniquitatem, impietatem, superbiam, insipien-
dam etc.2 Nominatim in N. T. dicitur: prppter deviationem
line, αμαρτία ἀμαρτημα, v. gr. Rom 5,12; 7,7; 8,3; propter
transgressionem legis, παράβασι, ἀνομία, παρανομία v. gr. 2 Petr
M6; Rom 4,15; propter inobedientiam, παρακοή, v. gr. Rom
19; propter condicionem peccantis c sua dignitate lapsi,
- :^τωμα v. gr. Mc 11,25-26.

b) Reipsa definitur *violatio legis ultimatim divinae, a*
'gis subieclo peracta vel in legis subiecto existens.

Violatio legis fit per quodlibet factum, dictum, concupi-
tum3, corumve omissiones indebitas4, quod est contra le-
gem, sive elicited sit ab ipsa voluntate, sive ab alia potentia

1 Cf. PiCmmer, 1,356.

1 S. Augustinus, exprimens modos peccand». definivit peccatum ut “factum
dictum vel concupitum aliquid contra legem Dei aeternam” (Cotifro *Faustum*
-2 c.27: ML 42,418). Cf. E. Neveut. *Formules augustiniciuics: la définition*
A *fiché*; DivThom (Pi) 7 (1930) 617-622.

1 Cf. S. Thomas, 5*. *Th.* 1-2 q.71 a.6 ad 1.

mere interius vel simul exterius de illius imperio. *Materi peccati*, quod dicitur, pertinet ad substantiam actus humani consistitque in actu voluntario cuius obiectum est bonum creatum circa finem ultimum deordinatum, seu conversio indebita ad creaturas, non vero esse physicum actus quia tale, quod potius ad peccatum materiale trahitur et nullam formalem malitiam implicat. *formale peccati autem* est ipsa deformitas actus, privati debita ordinatione ad finem ultimum, sicque a Deo aversi.

Legis, quia peccatum proprie et complete non existit ubi stricta Dei voluntas non violatur; unde supponit legem in conscientia obligantem; in signo antecedente ad legem, peccatum non esset nisi improprie et incomplete.

Ultimatim divinae, quia primaria et fundamentalis regula morum praeceptiva, in cuius transgressione habetur peccatum, est lex Dei, ex cuius participatione et virtute obligare quaelibet leges humanae verae talis.

A legis subiecto peracta, in quolibet peccato personaliter.

In legis subiecto existens, si agitur de peccato originali: quod est peccatum naturae, omnibus tamen inherens et unicuique proprium.

II. Differt a: a) Vitio, ut actus ab habitu; nam etsi vitia a recentioribus dicantur saepe peccata maiora, in uso theologico traditionali potius sunt habitus operativi mali seu inclinantes ad peccata. Unde simpliciter peius est peccata quam vitium, cum deterius sit agere malum, quam ad id inclinari; secundum quid vero peius est vitium quam peccatum, utpote fons plurium peccatorum, radicans in voluntate, qui mediante habitu operativo vitioso disponit subiectum ad male agendum.

α) Imperfectione positiva morali proprie dicta, α qua n.634 latius agemus, nam ea est actio vel omissio voluntaria contra aliquod consilium, ad quod obsequendum quare incitatur sive per divinam inspirationem, sive per dictam rationis, sive per voluntatem superioris mere directivam.

616. Unde concludes: Peccatum philosophicum, quod soli rationi humanae opponatur, quin sit offensa Dei quia non cognosci-

* Aliter Prümmer, 1,360.

• Cf. Svarre/. In 12 tr.S d.1 sect.1 n.1.

• Solet quoque definiri peccatum "libera transgressio legis divinae" (cf. S. Alfonsus, 15 n.1), sed haec notio valde improprie applicatur peccato originali; vel "voluntarius recessus a lege Dei" (S. Thomas, 1-2 q.72 a.1).

sur simul esse contra ordinationem divinam: a) Objective non pot-
EST dari, quia “quaecumque continentur sub ordine rationis, conti-
rz.ntur sub ordine ipsius Dei”*, ideoque quidquid rationi humanae
opponitur, eo ipso etiam legi divinae est oppositum; nec lex natu-
ralis cui offendit peccatum philosophicum aliud est quam partici-
patio legis aeternae in mente humana; insuper, sine Deo, nec ordo
rationis nec bonum honestum concipitur nam essentiae rerum ha-
bent ultimum fundamentum in essentia divina.

b) Subiective utrum possit accidere quod aliquis invincibiliter
tt culpabiliter Deum, ordinis et rationis auctorem et praecepto-
rem, ignoret, vel de Eo eiusque legibus inculpabiliter nullatenus
cogitet, simulque contra ordinem rectae rationis conscius agat, sic-
que mere philosophice peccet, difficilius determinatur: a) *absolute*
tt sine distinctione inter ignorantiam Dei vincibilem et invincibi-
km vel inadvertentiam legis culpabilem vel inculpabilem, hoc ne-
quit affirmari, et damnata est propositio hacc sustentans (D 1290);

de facto, saltem plerumque, peccatum philosophicum non potest
admitti, nam percepto ordine absolute servando, vix videtur possi-
bilis ignorantia invincibilis et inadvertentia inculpabilis, saltem con-
fusa /Xuctoris ordinis moralis. Quodsi quis Deum explicite negat,
debet pariter negare officia moralia absoluta, admissa hypothetica
quadam necessitate determinato modo agendi, si nimirum velit
pulchre et secundum quendam ordinem agere; 7) *possibilitatem*
initaphysicam, vel si res pro hypothetica potius sumatur, num esset
peccatum philosophicum si quis contra regulam rationis procederet
abstractive omnino a lege divina, •admittendam censent plures prae-
sertim antiquiores*, plerisque rccentioribus eam quoque negantibus *,
risi ut pura hypothesis sumatur. Quodsi plures adulti, propter in-
fluxum educationis perversae ad aetatem adultam sub respectu mo-
rali non pervenire censeantur, Deumque et necessaria principia or-
dinis moralis non attingant”, dicendum erit eos neque theologice
neque philosophice peccare.

617. III. Essentia peccati, seu constitutivum eius for-
male, situe conversio indebita ad bonum an aversio a Deo,
multum antiquitus disputabatur: a) Secundum S. Thomam
utrumque elementum, materiale et formale, ad peccati essen-
tiam pertinere videtur pluribus 12, ut Capreolo, Caietano, Sal-
manticensibus, Billot etc., pro quibus essentia peccati est ali-
quid positivum privationem connotans, quatenus ad formale

* S. Thomas, 5. Th. 1-2 qq.72 a.4c.

* V.gr Lessio. *De {refectionibus divinis* 13 c.26 n.184ss; Lur.o, *De incar-*
*rzii*oft disp § sect.5 et 6; Vazquez, *In* 1-2 dis.06-97 Cf. Le Tellier, *L'erreur*
it féchf philosophique combattue par lrs Jésuites (Lieja 1692).

** V.gr. Wircehurgesses, *De peccato* 5-12; Frins, *De actibus humanis*
11,73.93; Lavza, 1.470 -171 Cf. l'Escit, *Praelectiones dogmaticae* 9,542; II. Bey-
Ut», *Le t>éché philosophique. Quelques précisions historiques et doctrinales:*
SouvRrvTh 62 (1935) 591-616; 673-608, apud <|ücm iudicium ut videtur minus
•««tmim P. Deman (DTC 12.255-272) rectificatur.

ll Cf. Billot. *La providence de Dieu et le nombre infini d'hommes hors*
de It voie normale du salut: Et 1920-1922 vols. 164.165.167.169.172.

u Cf 5. 7h. 1 q.48 al ad 2; 1-2 q.73 a.2. Tamen de genuina eius mente
petes! fortasse disputari; cf. ib. 2-2 q.118 a.5; 3 q.86 a.4 ad 1; Deman, *Pichi*
DTC 12,150-153.

constitute uni pertineant tum elementum materiale seu substantia actus in esse morali prout indebite tendit ad finem tum elementum formale seu privatio rectae ordinationis ad finem ultimum 13.

b) Scotus, Suarez, Lessius, Sylvius etc., considerantes elementum materiale ut merum subiectum peccati, dixerunt totum peccatum esse in elemento formali, seu in aversione a Deo fine ultimo, ideoque essentiam peccati esse aliquid privativum, quatenus peccatum sit in sola privatione, rectitudinis debitae; et actus voluntarius, cuius obiectum avertitur a fine ultimo habetur ab eis ut merum subiectum peccati

In hac re, haud magni momenti practici: a) *certum est* peccatum non consistere in negativo, nam simplex absentia perfectionis non est malum aliquod; formale elementum peccati esse quid privativum, nam malum est privatio boni debiti; peccatum omissum in se ipso, independenter a sua causa, esse quid privativum ut; pura omissio actus debiti, deordinata a fine ultimo; β) *contrôlai f>otest* utrum essentia peccati commissionis sit in pura privatione, an etiam actus voluntarius, qui est materiale peccati, ad huius essentiam pertineat. I'ro sententia quae dicit esse aliquid privativum simul et positivum afferri potest quod peccatum est actus moralis in quo pura privatio seu purum malum non potest esse, siquida voluntas necessario appetit rem inordinatam sub aspectu boni, idcircoque includit essentialiter conservationem tendendae ad bonum, quod est aliquid positivum

618. IV. Malitia obiectiva peccati ex triplici potissimum capite describitur: a) Ex ipsa natura humana, nam peccator eam deturpat, se ad materialia convertendo contra dictamen rationis superioris, vel sibimetipsi inhaerendo, contra essentialem sui subordinationem Deo exhibendam"

11 Ad rem Billot: "Dicitur enim malum morale esse aliquid positivum non quidem quantum ad id quod formaliter causât rationem mali, nam uti est privatio; neque etiam quantum ad subiectum mere materialiter ad principium nem se habens, quia hoc modo omne malum terminum in moralibus quam in naturalibus aliquid ponit; sed quantum ad id cui per se admiscetur privatio, et licet quantum ad liberam electionem particularis boni quae privationem ordinat iustitiae sic coniunctam habet, ut de huius privationis ratione existât" (*Personalit et originali peccato** [Roma 1924] p.17). Sunt etiam quibus peccatum consistit in elemento partim positivo partim privativo, cum praependens tamen positivum prae privativo (sic v.gr. Deman, Frins) vel viceversa (Mendive, Peel et cetera).

34 Cf. Frins, *De actibus humanis* 11,344-486; Mkrkf.lbach, 1,427; Vo MEERSCU, 1.371; PeiNADOR, 1,262; C. Zanconato, *L'essenza del peccato* » (Varese 1948), qui contendit perperam reponi a quibusdam essentiam peccati mortalis in elemento negativo aversionis a Deo, rectius vero sentire circa illud explicant per elementum positivum, etsi non exclusive; consistit enim in partiali corruptione positivae conversionis naturalis in finem ultimum. Mdf scribit HÛRTit-AnEi.T.AN, *De principiis* 498: "Peccatum mortale prout est humanus, consistit in aliquo positivo; sed malitia huius actus formaliter consistit in aliqua privatione; quae tamen privatio non est mera negatio conservationis ad finem ultimum, sed positiva oppositio ad eum."

u Cf. Ps. 48,13; S. AvcüSTXKVS, *Contra Faustum* 1.22 c.26,27; ML 42,41*

Praeterea odio seipsum prosequitur, cum a Summo Bono discedit; insipienter agit, immergens “sensus suum rebus terrenis. ex quo redditur eius sensus ineptus ad perspicienda divina” A, et maiorem pro futuro insipientiam praeparat, infelicitatem perpetuam quantum est de se sibimetipsi disponens.

b) Ex Deo, quem leges ferentem contemnit; cuius absoluto dominio audacter et temerarie resistit, opponens et inobedientiam et rebellionem cum summa offensa atque iniustitia et atra ingratitude.

c) Ex Christo redemptore, in quem verum est deicidium, causam mortis redemptricis renovando, et templum Spiritus Sancti corpusque mysticum ipsum sacrilege profanando IT.

619. V. Dividitur *peccatum* 1. **Ratione causae**, in :
û) Originale, quod est peccatum Adac, capitis generis humani, per generationem naturalem in descendentes transmissum (ID 790); b) PERSONALE, quod propria cuiusque hominis voluntate committitur, singulisque inest non propagatione sed imitatione.

2. **Ratione naturae** in: o) Habituale, quod est status peccati seu aversionis a Deo, et macula animae inhaerens consequenter ad peccatum actuale, moraliter in reatu culpae et poenae perseverans ; b) actuale, quod est actus eiusve omissio contra legem divinam cum sufficienti deliberatione de qua infra.

3. **Ratione modi**, in σ) Commissionis, quod consistit in positione actionis prohibitaе contra praeceptum negativum; omissionis, quod est in omissione alicuius actionis, contra praeceptum affirmativum, sive omissio in seipsa placeat et intendatur, v. gr. si quis missae non assistat ad vitandum taedium, et tunc actus voluntatis qui est causa omissionis pertinet ad omissionis peccatum, sive voluntas directe in aliud uratur quo debitus actus impediatur, v. gr. si quis ludo indulget non obstante obligatione audiendi missam, cui secus ultro satisfaceret, et tunc peccatum omissionis erit sine speciali actu IS.

“ S. Thomas, 5. Th. 2-2 q.46 a2c.

Cf L. Lessio, *De perfectionibus >norib:tsque divinis* 1.13 n.196ss; S. CAX-
:A OI Wiart, *De peccatis et vitiis* n.7-9.

* Cf. S. Thomas, y. Th. 1-2 q.6 a.3; q.71 a.5.

4. ***Ratione manifestationis***, in: «) **Externum** (oris aut operis), quod verbis, opere aliove modo exterius perficitur, ut sacrilegium, homicidium, furtum; ò) **internum** (cordis, quod sola mente vel corde consummatur, ut haeresis, odium hoc non distinguitur ab illo quando in unum morale cur. eo coniungitur¹⁰.

5. ***Ratione constitutionis***, in a) **Formale**, quod est deliberata et libera transgressio legis, ita ut formaliter advertetur per se etiam legi, semper autem dictamini conscientiae 6) **materiale**, quod mere materialiter transgreditur legem, absque deliberatione propter inadvertentiam aut ignorantiam vel absque libertate, v. gr. propter statum ebrietatis inculpabilis²⁰. In peccato formali semper adest malitia saltem subiectiva, propter tendentiam voluntatis in rem aut malam aut talem existimatam; dum in peccato materiali malitia obiectiva, quae adest numquam imputatur propter ignorantiam vel involuntarietatem agentis, cuius actus non discrepat a norma proxima moralitatis seu conscientiae; dicitur tamen peccatum materiale, quia est id quod, accedente malitia voluntatis, eo ipso esset peccatum. Est enim actus personae quae legi subiacet et actum contra legem ponit, etsi cum subiectivo impedimento in intellectu et consequenter in voluntate, vel in sola voluntate.

6. ***Ratione responsabilitatis***, in a) **Ignorantiae**, infirmitatis, malitiae, prout originem ducat ex ignorantia vincibili, passione voluntatem sollicitante vel perversione eiusdem, nulla passione sollicitatae; etiam peccata ignorantiae tamen infirmitatis possunt esse gravia, etsi gradum malitiae non attingant ultima specie.

7. ***Ratione attentionis***, in **deliberatum** vel **semideliberatum** seu **subrepticium** prout licet plena rationis advertentia plenoque consensu, vel propter defectum advertentiae voluntatis potius ex negligentia quam ex deliberatione.

8. ***Ratione motivi***, in **carnale** vel **spirituale**, prout tendat in delectationem sensibilem inordinatam²¹, v. gr. ?

» Cf. S. Thomas, 5. Th. 1-2 q.72 a.7 ad 3.

x Non est confundendum cum eo quod dicitur *materiale peccati* '« semper habetur malitia peccati, cum sit elementum actus vere peccamini»; tunc peccatum materiale semper caret malitia subiectiva, et formaliter potest esse bonus et meritorius. Cf. n.688.

21 Non est confundendum cum peccatis *carnis*, quae sunt in abusu iustitiae, et saepe etiam latus in Scriptura sumuntur pro peccatis hominum passionibus subiecti post lapsum. Cf. Gal 5,19-20; 1 Cor 3,3.

iulam aut luxuriam, vel in delectationem mentis aut voluntatis, v. gr. in superbiam aut odium inimici.

9. **Ratione agentis materialis**, in proprium vel ALIENUM, prout a peccante solo totum committatur, vel ab altera etiam persona sub influxu alterius iubentis, consentientis etc.

10. **Ratione termini**, in peccatum contra Deum, SEIPSUM, proximum, prout directe et proxime violet iura divina, verbi gratia per haecresim vel blasphemiam; vel bonum proprium peccantis, v. gr. per ebrietatem vel luxuriam; vel bonum tertiae personae, v. gr. per iniustitiam vel odium inimici. Patet quodlibet peccatum saltem mediate esse contra Deum, cuius leges violat, et contra seipsum cum reatum afferat.

11. **Ratione specialis deordinationis** in peccata in spiritum SANCTUM, IN CAELUM CLAMANTIA, CAPITALIA, prout CX formali contemptu doni supernaturalis directe retrahentis a peccato procedant²², vel specialiter ordinem socialem perturbent²¹, vel fontes sint aliorum peccatorum et quasi capita, de quibus latius in c.2.2.

12. **Ratione effectus**, in a) Mortale, quod natura sua non est remissibile, quia gratiam destruit hominemque simpliciter ac totaliter avertit a Deo, fine ultimo, ac privat gratia sanctificante, mortem spiritualem eidem inferens poenamque correspondentem praeparans aeternam; b) veniale, quod naturae sua remissibile est et remittendum, si solum maneat, quia gratiam non destruit; unde homo pro eo satisfacere potest, et a Deo aversionem non continet nec gratia sanctificante privat, consequenter etiam mortem animae non infert, sed fervorem caritatis minuens, a fine ultimo retardat. Eadem peccata quae ratione effectuum in ordine ad gratiam mortalia vel venialia dicuntur, ratione momenti et ordinis quem laedunt appellantur **gravia** vel **levia**²⁴. De his latius agendum in miculus 2, quatenus vel natura sua non sunt remissibilia,

* Cf. S. Thomas, S. Th. 2-2 q.105 a.2 ad 2. Numerum diversum alii assignant. Lombardus recensuit praesumptionem, desperationem, impugnationem agnitae veritatis Christianae, invidiam fraternae gratiae supernaturalis, obstinationem a eato precati, impaenitentiam. Haec peccata interdum "ad mortem" et irreversibilia dicuntur, quia difficulter vera de his fit poenitentia propter duritiam cordis.

³ Recensetur: homicidium (cf. Gen 4 10). sodomia (cf. C. 18.20), oppressio orphelinorum et viduarum (cf. Ex 22 22-23), retentio salarii operario debiti (cf. Lev 19 13), iuxta Hieronimum: "caelum vox sanguinis et sodomorum, infernum clamor, merces detenta laborum".

* Est qui proposuerit ut peccata gravia dicantur ea quae dubie sunt mortalia, vel ex materia sive ex conditionibus subiecti peccantis quoad intentionem. Cf. L'ami du Clergé 46 (1929) 693-697. Sed distinctio parum necessaria videtur.

siquidem gratiam destruunt et poenam aeternam merentur, ut veniam accipere debent, siquidem gratiam non destruunt d solam poenam temporalem merentur.

620. VI. Principia: 1. *Notio peccati non est πινίλ-o sed analogia*, sci. non eodem modo omnibus peccatis convenit, sed secundum plenam et perfectam rationem peccato mortali personali et actuali applicatur, reliquis vero imperfecte, drficiēter et secundum quid, propter diversam rationem qua elementum essenziale continent. Id patet consideranti divisioni modo tradita; nam *mortale* et *veniale* omnino differunt ratione deordinationis, adeo ut non sint quasi duae species unigenis, sed veniale diminuta ratione dicitur peccatum "originale et personale similiter omnino differunt ratione voluntarietatis, nam illud imperfectissime singulis nobis dicitur voluntarium, voluntate sci. Adae capitis nostri iuridiv moralis; pariter *habituale* et *actuale*, nam peccatum primam et proprie est actus, secundario est deordinatio quae constituitur actum peccaminosum, seu status peccati, qui in reatu contracto perseverat.

2. *Peccalum formale*, in quantum continet rationem mali, dicit privationem perfectionis debitae, laesionemque ordinis moralis, ideoque deformitatem ex natura sua; in quantum continet rationem illiciti, dicit contemptum saltem implicite et secundum quid divinae voluntatis praecipientis et prohibentis; in quantum continet deliberatam electionem boni creati moraliter mali et illiciti, dicit negligentiam circa bonum increatum, vel etiam despectum et aversionem totalem saltem implicitam ab hoc bono, si agitur de peccato mortali. Omnia haec patent ex notione peccati et diversis eiusdem aspectibus

3. *Ad peccalum formale requiritur*: a) Malitia OBJECTI saltem apprehensa, seu subiectiva; b) malitiae alio advertentia, saltem confusa, sed actualis momento quo actus vel omissio peccaminosa determinatur vel ponitur, quin sufficiat virtualis nisi modo ad b) explicando, vel interpretativa; c) consensus voluntatis directus vel indirectus, libere positus. Nani cum peccatum stricte dictum sit actus voluntarius debito ordine ad finem ultimum orbatus, ad illud du

²⁵ Nimirum aliam inordinationem implicat» cum ordinem essentialen : 'destruat; aliam offensam, cum Deum non constituat inimicum; aliam nam, sci. temporalem.

* HCrt h-Adell an, *De principiis* 492.

requiruntur: α) *inordinatio obiecti* prout est in se vel prout apprehenditur, unde habet rationem mali avertentis ab ultimo fine et pugnantis cum recta ratione ac lege; et β) *ratio Junlarii*, unde habet rationem culpa ex parte agentis advertenter et deliberate. Inde tres illae condiciones quas breviter explicamus :

Ad a); *Malitia obiecti requiritur* vel in se existens et apprehensa, vel non existens, sed ut existens apprehensa; in utroque casu voluntas tendit in rem quae apprehenditur mala, id sic vult malum.

Ad b); *Advertentia malitiae*: a) *sufficit imperfecta, confusa et directa*, qua dum actio peccaminosa inchoatur, mens advertat peccatum saltem in genere, *indistincte* seu dubitando aut suspicando de malitia, ex habituali et expedita cognitione peccati; non est necesse ut toto tempore quo durat actio peccaminosa ad eam advertatur, eiusdem indolem particularum clare et reflexe considerando et conscientiam habendo propriae advertentiae ad malitiam; nec requiritur ut malitia explicite tanquam Dei offensa percipiatur, nam eo ipso quod quis animadvertit actionem esse malam, seu contra conscientiam, apprehendit aliquo modo eandem voluntate supremi legislatoris prohiberi; *fi) requiritur actualis*, saltem peripherice non quidem necessario in ipso momento quo ponitur exterius actus peccaminosus, cum imputari possint actus in se involuntarii et tantum in causa voluntarii, sed utique eo momento quo ponitur causa peccati vel omittuntur cautelae vel media debita, unde effectus determinatur futurus qui debuit litari et nexus causalitatis habetur cum actuali modo procedendi; talis advertentia actualis requiritur omnino, nam peccatum est actus humanus malus, qui sine advertentia actuali haberi non potest (cf. D 775.1068.1292).

*Ergo reicienda est doctrina eorum, si forte sint, qui ut sufficiens,um admisisse dicuntur advertendam interfirclativam, quam sci. habere potuerit et obiective debuerit, re autem ipsa ex inconsideratione involuntaria et omnino invincibili non habuerit**; sed remitti potest et debet advertentia interpretativa vel virtualis, quae r. inadvertentia actualis ex negligentia culpabili, adeo ut v.gr. in homicidii reus haberi censeatur qui, nulla praemissa investigatione, in temerarie existimatam feram explodat, culpabiliter ignorans agi de homine, vel blasphemiac peccatum in se committere

Ihec scientia tribuitur apud S. Alfonsum Caictano, Concina, Collet Annot. alique rigoristas, et ab eodem ibidem impugnatur. *De peccatis* 4; cf. in-62.1 et nota.

non retractati blasphemiam proferat. Quod tunc praesertim sufficere dicunt, cum agens, etiam rfdvertens, non aliter fuisset operatus “.

Ad c): *Voluntatis consensus* directus vel indirectus ideo requiritur, quia peccatum est actus humanus (cf. D 1046) et quidem consensus liber libertate indifferentiae (cf. D 1039. 1041.1066.1067.1094).

4. *Peccatum sive commissionis sive omissionis tunc committitur cum quis per actum internum voluntatis libere seu determinat ad commissionem vel omissionem*²⁰; unde actio externa vel eiusdem omissio causam sui internam habet illum actum voluntatis interiorum, ab coque mutuatur malitiam, quae per actum externum cum interno coniunctum vel ei subsequentem consummatur, et per accidens multipliciter augetur ut dictum est generalius in tractatu de actibus humanis.

Peccatum omissionis et commissionis dari possunt eadem specie, si nimirum eidem motivo formali respondent eidemve virtuti eadem ratione repugnant, ut accidit v. gr. in eo qui furtum facit bona proximi arripiendo, et in eo qui non restituit, rem furatam retinendo; nam uterque eandem virtutem iustitiae, eadem ratione conculcat. Sed ceteris paribus, peccatum commissionis gravius est; nam firmiorem voluntatis determinationem et maiorem a vero bono aversionem denotat.

Opus tempore omissionis peccaminosum positum, nisi aliunde habeat malitiam, non est peccatum si mere accidentaliter et concortanter se habet ad omissionem, v.gr. studium philosophiae quod tempore missae assumit ad otium vitandum is qui sacrum in die festivo omittit; quodsi sit causa vel occasio omissionis, etsi aliunde nullam malitiam habeat, est peccatum participans malitiam omissionis, ab eaque indistinctum, nam tale opus ratione omissionis peccaminosae vitandae prohibebatur; insuper aliam malitiam sibi propria priam habere potest in se ipso.

5. *Actus externus peccaminosus dicitur peccatum in quantum procedit a mala voluntate*; et quamquam ad eandem speciem obiectivam pertinet cum interno, quia in se ipso etiam habet rationem mali, utpote incongruens rectae ratio-

²⁰ Lanza, 1,466, ubi recte animadvertit cum Bailerini controversiam abstinere propter phantasiam quorundam AA. sine obiectiva ratione.

²¹ Etiam peccatum omissionis requirit aliquem actum positivum et rationem voluntatis; nam omissio, ut sit peccaminosa, debet esse sive in causa voluntaria, ideoque peccatum omissionis supponit semper actum, qui est causa vel occasio illius, et ex hac ratione habet malitiam inquantum praeter moralitatem quam possit habere ex se ipso.

ni et legi divinae, debet in confessione declarari, cum sit verum peccatum.

Hoc peccatum externum *inchoatur interius* et in affectu, cum causa commissionis vel omissionis deliberate ponitur; *consummatur* exteriorius et in effectu, quando actus externus peccaminosus ponitur, vel instans iam praeceptum omittitur.

Cum opus externum eiusve omissio possint esse voluntaria in se vel in causa, poterit accidere ut postquam causa posita fuerit, voluntas perversa serio retractetur antequam effectus sequatur, quin tamen iste effectus impediri iam possit; tunc talis *effectus* non erit in se peccatum, utpote iam involuntarium, sed erit effectus peccati materialiter malus; *actus autem externus* eiusve effectus remanet in se peccaminosus quamvis actu non sit liber, si procedit ab actu interno malo non retractato ³.

6. *Subiectum peccati sunt, praeter voluntatem, eae potentiae circa quas voluntas non habet dominium despoticum, d. ratio et appetitus sensibilis*. Nimirum peccatum proprie et formaliter est in voluntate, cum sit actus voluntarius; sed cum etiam actus a voluntate imperati vel non repressi sint voluntarii, iure dicimus peccatum residere praeterea in ratione et in facultatibus inferioribus, concupiscibili et irascibili, prout a voluntate moventur, seclusis membris et sensibus exterioribus, utpote organis et instrumentis actuum voluntatis, cuius imperio despotico sine possibili resistentia obtemperant.

Sic, igitur, potentiae quae sunt principia actuum malorum in eis manentium recensentur: *appetitus sensitivus*, in quo radicantur peccata sensualitatis quae perficiuntur passionibus appetitus concupiscibilis et irascibilis, in quantum ratione et voluntate movetur; *ratio* in qua perficiuntur delectationes morose, quatenus ea non reprimit motus inordinatos appetitus sensitivi, imaginationis vel memoriae, sed circa eos cogitando eosque sibi praesentes repraesentando, trahit voluntatem ad consentiendam in tales delectationes mere ut cogitatas et repraesentatas; ipsa denique *voluntas*, quando ultra motus concupiscentiae et morosas delectationes circa malum, consulit in ipsa opera mala sive ponenda sive posita, per intentionem quae in ipsa voluntate perficitur³¹.

7. *Causa praecipua cuiusvis peccati est quidem voluntas*,

³¹ Cf. Psimador, 1,261.

³² Cf. S. Thomas, *S. Th.* 1-2 q.74 a.2-7; Dkman, *Pichi*: DTC 12.

cum peccatum sit in voluntaria transgressione legis divinae, sed quaeri potest num praeter hanc causam communem, quae denique peccatum consummatur, non interveniant aliae pluribus peccatis, reponendae in diversis animae facultatibus quibus origo peccati concreti adscribenda sit. Quaestio momento non vacat pro directione spirituali, ad mensurandam responsabilitatem, et ad eradicationem peccatorum efficacius promovendam. Iam vero, tres causae interiores peccatorum ex parte actus iure designantur: a) *passiones* quibus, inaginatione proponente appetitui sensitivo bonum delectabile vel malum sensibile, appetitus movetur in illud, praeveniens rationem eamque alliciens ut probet obiectum vel ab eo retrahatur contra rectum ordinem, et sic indirecte influentia in voluntatem, ut consentiendo compleat et perficiat rationem peccati, sicut expositum est in tractatu de actibus humanis. β) *ignorantia* et inconsideratio intellectus, quae removet scientiam, et sic est causa per accidens peccati, quatenus si scientia adesset vel plenior esset, impediretur peccatum quod ex ignorantia et propter ignorantiam, vincibilem scientiam et consequentem, seu de iis quae aliquis scire tenetur sive habitu liter et ratione sui (ignorantia iuris, quae est peccatum speciale omissionis, diversum a peccato quod ex causa sequitur sive transeunter propter opus hic et nunc ponendum, quod est peccatum indistinctum ab illo quod ex ea sequitur, vel cui se exponit is qui culpabilem ignorantiam non deponit et tunc committitur quando ignorantia culpabiliter non dimittitur vel quando quis sibi conscius suae ignorantiae se exponit periculo peccandi, ut alibi dictum est; γ) *voluntas*, quae sive influente passione vel ignorantia, sive depravata ex malitia, eligit malum quod cognoscit esse contra rationem, reprobam quia malum, sed quia illud ex quo habet rationem boni: temporalis praefertur privationi boni spiritualis.

8. *Homo peccata formalia cum auxilio gratiae vitare; est et debet, et nullatenus necessitatur ad peccata formalia.* Ex doctrina Tridentini falsum est etiam iustificatos non posse servare mandata vel liberos esse ab observandis praeceptis: (cf. D 804.828.830.1092). Haec valent imprimis de gravi peccatis plene deliberatis. Quoad levia, saltem semidiv-

II » - I » II

32 Ab hac ignorantia distinguitur alia ignorantia *malae electionis*: <habet J in omni peccato concurrat, estque in indicio ultimo practico dictamen quod ~ erronee indicat talem actionem sibi nihilominus hic et nunc esse conveni- Cr. Cathrein. *Utrum in omni peccato occurrat error vel ignorantia*: Grq (1910) 553-567,

la, valet dogma: nemo, sine speciali privilegio, potest diu vitare omnia peccata levia (cf, D 804.833; Mt 6,12; 11, 28-29 etc.).

621. Unde concludes: 1. Non peccat qui motus carnis vel stimulos passionum in se experitur quin cos quaesierit vel eis venientibus consenserit, non enim nocet sensus ubi non adest consensus Sane, a consensu apprime distinguenda sunt: *tentatio*, quae sollicitat ad peccatum, *sensus delectationis*, qui voluntati non subest; *naturalis appetitus* sensuum vel voluntatis ad rem vetitam, quae omni consensui antecedunt.

2. Peccat contra religionem qui proficiscitur ad venandum cum praevisione missae obligatoriae omittendae; quodsi in loco venationis pacniteat, sed iam non possit accedere ad missam, omissio missae iam non erit in se mala, sed erit effectus actionis malae. Quodsi quis missam obligatoriam omittat, et ad otium vitandum proficiscatur ad venationem, in hoc non peccat.

3. Si quis voto publico castitatis ligatus peccaverit luxuriose, vix poterit malitiam sacrilegii excusare propter inadvertentiam, cum tot sint occasiones quae memoriam voti renovant, et sic advertentiam in confuso et directam sufficienter actuant: facilius a malitia irreligionis liberabitur qui voti abstinentiae oblitus inter socios, carnes oblatas comedit, vel garrulus qui ex inconsideratione et levitate proximo detrahit, experientia vel hortationibus aliorum ad cautelam in loquendo nondum compulsus.

ARTICULUS II

De peccato mortali et veniali eorumque condicionibus

Summa rerum dicendarum. Acturi de gravitate peccatorum seu de quantitate malitiae quae eis inest, statuemus primo loco *diversitate* eorum, deinde explicabimus in particulari *notionem* peccati mortalis et venialis, determinando ex ordine *condiciones* peccati sive mortalis sive venialis in particulari; denique, id complementum doctrinae, agemus de *imperfectiōibus* positivis.

622. I. Diversa gravitas peccatorum: 1. *Dogma fidei est non omnia peccata esse aequalia*³³, sed alia aliis esse graviora pro maiore quantitate malitiae quam habent primario et immediate ex obiectis, mediate ex dignitate virtutum quibus opponuntur.

Ecclesia, universali et ordinario magisterio sic tradidit semper, doctrinas contrarias haereticorum, iam primis saeculis a Ioviniano sustentatas, reiciens et condemnans. Cf. verbi gratia D 899.

° Inaequalitas habetur, ut patet, non in quantum peccata differunt negatione conversionis ad Deum, sed in quantum dicunt positivum recc?; a ab Eo

Scriptura plures exhibet textus, in quibus aperte indicatur quaedam peccata relative ad alia esse maiora; v.gr. 1er 7,26: “Peius operati sunt (israelitae) quam patres eorum”; similiter 1 Io 5,16; Mt 11,22 etc. Imo, aliqua tam magna sunt, ut sine miraculo fere habeantur irremissibilia³⁴ (Mt 12, 31 ; Mc 3,29, etc.), dum e converso alia sunt valde levia (Mt 23,24; Lc 6,42), ita ut saepe etiam in iustis inveniantur (Iac 3,2 ; 1 Io 1,18).

Traditio patristica, quae prioribus tribus saeculis satis confuse egit de peccatis mortalibus, mature tamen distinguit inter gravissima peccata (apostasiam, adulterium, homicidium), quorum remissio ab Ecclesia difficulter concedebatur, mediocria peccata, quae paenitentia publica saepe erant expianda, et peccata minuta, quae operibus misericordiae, attritione etc., remittebantur. In concreto S. Augustinus impugnavit Iovinianum, qui omnia peccata paria esse contendebat³⁵; similiter S. Hieronymus 30. Cf. R 957.1381.1975, etc.

Ratio idem suadet, nam peccatum non est pura et simplex privatio in qua non sit plus vel minus, sed est privatio in qua ordo rationis pervertitur quidem sed non plane evertitur, siquidem voluntas tendit in obiectum in quantum proponitur ab intellectu ut appetibile ; unde sicut in aegritudine, quae est aliqua privatio vitae, dantur gradus quatenus retinetur aliquid de sanitate, sic etiam in peccatis dantur gradus quatenus retinetur aliquid de bonitate inducente ad actum peccaminosum 3T.

Accedit quod peccatum non est mera privatio, ut voluit Iovinianus cum stoicis, quatenus eius ratio formalis consistat in sola aversione a fine ultimo; sed implicat positivam oppositionem ad finem ultimum, in qua dantur gradus pro maiore vel minore conversione deordinata ad creaturas.

Praeterea peccatorum gravitas repetenda est ex obiecto circumstantiis, fine, intensitate, duratione, oppositione ad diversas virtutes, advertentia, consensu; unde caeteris paribus graviora erunt peccata in Deum quam in seipsum vel proximum, fidelium quam infidelium, commissionis quam pure

H Non ex parte Dei, sed in quantum excludunt in peccatore “ea per {Ut fit remissio peccatorum”. S. Thomas, S. Th 1-2 q.14 a.3c; cf. infra, n.6\$6>
u L bfr im. de haecresibus. 82: ML 42.45.

³⁴ Adversus Iovinianum 1.2 n.30: ML 23,327.

r Cf. S. Thomas, 5*. Th. 1-2 q.73 a.2c.

omissionis, operis quam oris vel cordis, malitiae quam infirmitatis vel ignorantiae, spiritualia quam carnalia etc.³⁸.

2. *Indicium de diversa gravitate peccatorum cfformari potest iuxta sequentes regulas* c Lehmkuhl³⁹ excerptas, et in aliquibus elaboratas a Noldin⁴⁰:

Peccatum eo est gravius quo: a) Nobilior et ,ltior est virtus cui illud opponitur, intra ambitum autem eiusdem virtutis, graviora sunt, ceteris paribus, peccata contra legem prohibentem, quam contra legem praecipientem; b) Dignior est PERSONA contra quam peccatum dirigitur; ideo per se graviora sunt peccata quae directe contra Deum, quam peccata quae contra hominem diriguntur⁴¹; c) NLxius bonum est quod per peccatum laeditur; quae quidem regula in peccatis contra proximum primo loco attendenda est.

3. *Quibus praemissis, peccata quoad gravitatem fere hoc ordine se excipiunt:*

a) Peccata quae directe *contra Deum* seu divina bona interna committuntur: odium Dei, infidelitas, desperatio.

t) Peccata, quae *contra Dei bona externa* committuntur: blasphemia, idololatria, superstitio, periurium et tentatio Dei. Hoc loco inserenda sunt peccata quae contra humanitatem Christi et sanctissimum Eucharistiae sacramentum committuntur.

c) Peccata quae *contra Deum indirecte* committuntur, seu contra res Deo sacratas; scilicet diversa sacrilegia, ut simonia, profanatio rerum sacrarum, indigna sacramentorum susceptio et administratio, violatio voti, etc.

d) Peccata quibus *personae humanae* laeduntur, ct quidem hoc ordine: peccata quae homo committit in se ipsum, in coniunctos ut parentes ct superiores, ct in extraneos.

c) Peccata quibus *bona humana* (vitae, honoris, famae, fortunae) laeduntur: homicidium, luxuria, calumnia, detractio, furtum; ad haec consequitur ebrietas.

623. Unde concludes: Gravitas obiectiva fundamentalis peccatarum desumitur: a) Immediate cx *obicctis* principaliter, accidentaliter vero cx *circumstantiis* sive obiecti, sive potissimum ipsius agentis; sicut enim gravior est aegritudo quo periculosior est mor-

“ CI S. Th. q.73 a.2-10.

” Th/ot. ntnr I.I 1R5-149S.

“ Thcol. mor. 1,323.

u Cf. S. Thomas, Δ. Th. 3 q.50 a.5.

bus invadens, et quo nobilius est organum morbo affectum, vel quo peior est eius condicio ad resistendum morbo invadenti, sic ceteris paribus, gravitate descendunt progressive peccata directa contra Deum, contra Christum-hominem, contra cultum et res sacras, contra propriam vitam, contra alienam, contra propagationem vitam, contra bona externa materialia etc., nisi circumstantiae agentis, actionis, damni causati etc., gravitatem ex obiecto provenientem modificent.

b) Mediate ex oppositione ad virtutes, idcoque ea peccata sunt graviora quae directe repugnant dignioribus virtutibus; unde progressive descendunt peccata contra caritatem, fidem, spem, religionem, paenitentiam, virtutes cardinales etc. **.

624. II. Peccata mortalia et venialia: *In specie quaedam peccata esse mortalia*, seu per se mortem spiritualem definitive operantia, et *gravia*, seu laboriosum processum reparationis exigentia, *alia vero esse venialia*, seu veniam per se obtinendi capacia, et *levia*, seu facilis satisfactionis, *ut doctrina de fide constat* ex fontibus dogmaticis et ex condemnatione doctrinae contrariae haereticorum, praesertim in Tridentino.

Magisterium ecclesiasticum clare distinguit vel distinctionem supponit inter peccata mortalia et venialia, quando docet poenam aeternam pro mortalibus, quae a fine ultimo avertunt, temporalem pro venialibus, quae hunc effectum non habent (D 410.464.531.693.835); vel contra doctrinam pelagianam de amissione gratiae per quodvis peccatum, invocat testimonia sacra de peccatis venialibus lustorum (D 107.108; vel contra haereticos⁴³ tradit etiam inter fideles inveniri quos graviter peccent, sive per infidelitatem sive alio modo (D 808.835.837); vel loquitur de necessitate confitendi mortalia (D 899.917), quae vitari possunt cum gratia a Deo oblata (D 828' dum venialia aliis quoque mediis expiari possunt, ab ipsis iustis manente iustitia committuntur (D 107.108.804), nec speciali privilegio vitari possunt (D 833); vel damnat propositionem Bai negantem dari peccata quae ex natura sua sint levia (D 1020), etc.

Scriptura aliqua peccata comparat rebus magnis (tribui, camelo), alia vero parvis (festucae, culici; cf. Mt 23,24 Lc 6,41); alia exhibentur excludentia a Regno Dei, et quidam

Demas, *Peccata*: DTC 12.171-176; Merkebach, 1.442-443.

41 Nimirum, Wiclef docuit peccata praedestinatorum esse venialia, quia ut niam consequuntur; Lutherus, peccata fidelium esse venialia, uno excepto cato infidelitatis; Calvinus, peccata fidelium, in se mortalia, haberi pro venialibus quia eis non imputentur.

ex sua natura ⁴⁴ (1 Cor 6,9-10; Gal 5,19-21), alia non, licet sint talia quae mercantur poenam ignis, temporalem tamen et ad salutem delinquentis (1 Cor 3,11.15)⁴⁵; imo levia illa sunt et cotidiana vel in ipsis iustis, qui eis non obstantibus retinent iustitiam (Eccl 7,21; Iac 3,2; 1 Io 1,8).

Traditio patristica, satis perspecta iam apud Tertulianum et S. Cyprianum, explicita fit ab initio saeculi IV in textibus SS. Ambrosii, Basilii, Gregorii Th. et praesertim S. Agustini apud quem levia et venialia appellantur per oppositionem ad damnabilia, et ipsis viris iustis, propter humanam fragilitatem, attribuuntur contra doctrinam Ioviniani (Ici. D 107.108). Inde a saeculo VI exquiruntur etiam regulae ad discernenda peccata gravia a levibus, et regulae istae applicantur potissimum in libris paenitentialibus.

Theologi scholastici priores, etsi distinctionem et essentialem differentiam inter peccata gravia et levia admittebant, errasse videntur in negandis peccatis ratione materiae levibus, attribuentes levitatem ad defectum plenae deliberationis⁴⁶. Scholastici posteriores profundius investigant in naturam peccatorum, et differentiam intrinsecam detegunt praesertim in ratione deordinationis respectu finis ultimi, a quo alii peccatores se avertunt et ad quem alii non tendunt; cui diversae deordinationi consequuntur effectus et reatus diversi de quibus inferius agemus.

Ratio sine revelatione fortasse negavisset peccata venialia, sicut in schola thomista pergit negare angelos unquam, vel Adamum in prima transgressione, potuisse venialiter peccare. Sed non obstante difficultate explicationis (cf. n.632,1) plures congruentias detexit ad differentiam sustentandam et illustrandam, cum non omnis deordinatio tollat principium ordinis, nec omnis infirmitas principium vitae, nec omnis offensa amicitiam, nec omnis retardatio terminum itineris.

⁴⁴ Omnes fornicarii., rapaces, etc., sine respectu ad fidem vel infidelitatem, sine electionem vel reprobationem, etc., excluduntur a Regno Dei. Cf. similiter Mt 25,41 etc.

⁴⁵ La théologie de S. Paul Ier, 132-138; A. Landgraf, 1 Cor 3, '1' b: i den latcinuchcn Patent uni in der Pruhscholastik: Biblica 5 (1924) 14M72.

⁴⁶ Cf. Enchiridion, c.17: ML 40,262; Sermo 351 n.3-5: ML 39,1541; Contra Iovinianum c.8 n.19: ML 40,529-530 etc.

* S. As'sm.mus: Cur Deus homo Mcd. 2: ML 158,713; item theologiae christianae: MI. 178,1753, 1754, etc. Ansam fortasse praebent verba S. Agustini in Serm. 57 c.12: ML 38,392. Recentiore tempore cis u entichant Lmschmann et Waldmann.

625. III. Inaequalis gravitas peccatorum sive mortalium sive venialium. Intra idem genus supremum peccatorum, mortalium vel venialium, adhuc inaequalitatem esse admittendam, omnino concludimus ex fontibus dogmaticis et ex ratione, ut ex praecedentibus sufficienter constat.

Profecto: in S. Scriptura Christus ipse dixit Pilato: “qui me tradidit tibi, maius peccatum habet”⁴⁸. Iam vero certissime Pilatus graviter peccabat in Christum Dominum. Ergo inaequalitas non inerat peccati venialis ad mortale, sed inter mortalia.

Ratio idem comprobatur. Nam peccata quaelibet, utpote actus humani, specificantur ex obiecto inordinate quaesito. Iam vero, obiecta peccatorum diversis gradibus opponuntur ordini mortali. Etenim gravissimum omnium dicendum est quod directe opponitur caritati, quale est odium Dei; graviora sunt peccata quae immediate Deum offendunt, quam cetera quae immediate sunt contra homines; peccata contra substantiam hominis, sicut homicidium, quam peccata circa bona eius exteriora, sicut furtum, etc.

Nec refert quod peccatum sit mors animae et in morte non sint gradus. Nam est mors non formaliter sed effective, quatenus sci. mortem producit; iam vero causae mortis efficaces, aliae aliis graviores passim occurrunt.

626. IV. Peccatum mortale. 1. Notio: est *actus inoraliter et perfecte liber, quo homo ita se convertit ad bonum creatum lege divina prohibitum ut se simpliciter averlal o Deo, fine ultimo*.

Actus moraliter et perfecte liber, est enim actus humanus, et quia graviter malus, praeter materiae gravitatem saltem existimatam, requirit perfectam deliberationem infra explicandam, ideoque libertatem physicam et moralem.

Homo se convertit ad bonum creatum, quia ita bono creato attrahitur, ut amorem a Deo retrahat et ad illud bonum creatum transferat, non quidem aversionem a Deo fine ultimo ratione sui intendendo, sed bonum creatum etiam contra ordinem divinitus statutum amando; unde finem ultimum non in Deo sed in bono creato ponit, et sic a Deo avertitur, non explicite, nisi rarissime in odio formali Dei, cogitati ut malum sibi propter oppositionem ad bonum creatum concupitum, sed

⁴⁸ Io 19.11; cf. similiter 1er 4,6.

implicite et virtualiter, quatenus se vertit ad creata incompatibilia cum Deo et ultimatim ad se ipsum. Recte, igitur, S. Augustinus: “Fecerunt itaque civitates duas amores duo: terrenam sci. amor sui usque ad contemptum Dei, caelestem vero amor Dei usque ad contemptus sui” 4B.

Simpliciter se avertit a Deo, destruendo sci. illam tendentiam, saltem implicitam, quam in omni actu humano revereri debet erga finem ultimum, et appetendo sibi, ut fini cui, bonum creatum quod sine gravi laesione ordinis moralis et legis divinae appetere nequit, eo quod lege vel naturali vel positiva graviter prohibetur. Haec aversio non debet nec solet generatim esse expressa et reflexa; sufficit ut sit, et solet esse, implicita et interpretativa, quatenus peccator cognoscit rem quam acturus esse prohibitam, et nihilominus eam eligit, fortasse simul psychologica affectione et inefficaci velleitate tendens in Deum. Hinc intelligitur cur peccatum mortale definiatur frequenter: actus contra legem divina, siquidem finem legis evertit, negando subordinationem actionis humanae erga ordinem a Deo legislatore statutum.

Haec “aversio a fine ultimo” de qua in notione, “non statuitur tanquam *proximum critérium manifestativum*, quo homo primo et per se dignoscere valeat utrum actus malus, de quo ponendo quaeritur, sit peccatum mortale necne; sed effertur tanquam primarium elementum essenziale et constitutivum omnis peccati mortalis. Sensus est ergo: *si* constat, aliquem actum esse graviter peccaminosum, constat etiam in ipso latere rationem formalem aversionis a Deo fine ultimo” 60.

627. Unde concludes: *Explicatio psychologica peccati gravis* repetitur ex cognitione abstractiva et mediata quam habemus Dei, dum ab Eo peregrinamur. Profecto, si Eum sicuti est intuitive et immediate contemplaremur et reliqua omnia in Ipso videremus, perspicuum nobis esset felicitatem nostram ab observato ordine murali omnino dependere, atque unam cunctamque viam ad Deum et ad bonum ducere. Sed pro cognitione analogica et imperfecta quam de Deo habemus, fit ut fruitio aliqua contraria ordini morali et legi divinae nobis appetibilis videatur, et proponatur tanquam hic et nunc praeferenda ipsi ordini servando. Simul tamen animadvertitur obligatio permanendi in ordine morali et nihil eligendi quod bono honesto sit contrarium. Sed quia ad hanc electionem boni honesti non sumus in statu viae necessitati, imprudenti indicio et malitiosa voluntate possumus repudiare bonum honestum, et practice

” *De civitate Dei* 1.14 c. 28: ML 41,436; cf. Suarez, *De ultima fine* disp. 3 § 3 n. 11; Vazquez, *In* 1-2 c. 1.5 c. 1.

* HCit u-zell a., *De principiis* 496.

deserendo viam quae ducit ad beatitudinem, adhaerere speciei qua avertimur a Deo.

2. *Gravitas peccati mortalis maxima est inter mala quae homini accidere possunt*, sive spectetur in relatione ad Deum offensum, sive consideretur ex parte peccatoris offendenti. Nam: a) In relatione ad Deum est *summa iniuria* in Ehr absolutum dominium et imperium, cum implicito odio Summae Bonitatis quam postponit peccator fucatis bonis creatis, et implicita *idololatria* in deneganda praelatione voluntati divinae, ut adhaereat creaturis; insuper est *temeraria inobedientia* mandatis Summi Legislatoris, et audax rebellio contra infinitam maiestatem, quae potest animam et corpus perdere in gehennam; maxima ingratitude erga insignem benefactorem a quo solo habuit originem, habet conservationem et sperare potest exitum beatificantem, cum implicito *contemptu* maiestatis Patris, *renovatione causae mortis* Christi, sacrilega: *praelatione* templi Spiritus Sancti, *irreligiositate* et *contumacia*: quibus honorem et cultum Deo debitum non praebet, sed contra istum honorem et cultum positive delinquit.

b) Ex parte ipsius hominis habetur *turpitudine*, inordinatio *nestas*, *insipientia* in adhaerendo rei creatae contra naturam nostram et ordinem rationis; *spirituale suicidium*, utpote privatio animam habitu gratiae sanctificantis, qua radicaliter fecit supernaturali! *proportionatur*, sine qua inhabilis est ad actu suo fini coaptatos, et vere mortua quoad vitam supernaturalem; *deformitas* qua privatur non tantum pulchritudine supernaturali, sed etiam naturali; *servitus* denique diaboli, cuius suggestionibus in peccando satisfacit et magis se obnoxiet reddit M.

3. *Malitia secundum quid infinita et infinitae dumtaxat mortali*, non autem, simpliciter infinita, adseribenda est peccato mortali. Nimirum: a) in reiectione et contemptu saltem implicito Boni infiniti, quod est Deus, continetur malitia in se ipsa *quam in omnibus aliis malis*, sive separatim sive simul sursum; nam quo maior est dignitas offensi et ius quod laeditur eo maior est malitia et culpa, et quo maior est distantia iniuriati ab iniuriante, eo minor est possibilitas reparationis iustitiae aequatae, cum offensam ex offenso, satisfactionem ex culpa faciente dimetiamur. Unde, posita infinita distantia inter Deum et hominem, nihil peius evenire potest homini quam peccare

* Cf. Merkelbach, 1,534.537.

ortaliter sine possibilitate reparationis condignae ex parte implicitae creaturae, cum iniuria peccati infinite magis aestimatur quam reparatio peccatoris. Hinc peccatum mortale est, videlicet, infinitae quoque durationis, cum eius malitia sine fine ineat in homine.

β) *Non est tamen simpliciter infinita*, neque ex parte aversionis ad creaturas, quia tum deordinatio voluntatis humanae, tum bonum creatum ad quod tendit, sunt finita et incommensurabilis equalis gravitatis; neque ex parte aversionis 62, quia in ea malitiae non potest esse infinita, nam sic haberetur privatio boni malum sine admixtione boni nec posset appeti a voluntate; et ipsa ratio offensae et iniuriae divinae, quamvis ex officio dicenda esset infinita, videtur simul esse consideranda ex offensione; iam vero offendens se habet respectu offensus quantum Deum cognoscit, cognoscit autem modo finito, licet simpliciter infinitum, ideoque non contemnit nisi modo ex parte actus finito 63.

4. *Effectus peccati mortalis hi recensentur* potissimum: *privatio gratiae* sanctificantis, quae consequitur tanquam Ritualis effectus actum graviter deordinatum, pugnantem cum caritate et recedentem a fine ultimo; quam privationem patitur consequitur amissio virtutum infusarum (exceptis, praeque, habitibus fidei et spei, cf. D 838) et donorum quae continentur veluti complementum et ornamentum comitantur;

b) *reatus culpa*e, seu repudiatæ amicitiae divinae, cum iniuria et iniuria in Deum commissæ, quem detestare oportet id reconciliationem praeparandam, et per poenitentiam auferre;

c) *reatus poenae*, seu ius divinum infligendi poenam continentiam, tam *damni* per subtractionem amicitiae Dei, ut satisfaciat peccator propter suam a Deo aversionem, quam *sempiternae* applicationem tormentorum creatorum, ut satisfaciat peccator propter suam conversionem ad creaturas. Hunc reatus poenae peccator sustinere debet, sese divinae iustitiae dictamini informando, sed cum positive approbare non tenetur;

d) *amissio omnium meritorum*, non tamen definitiva si iustitiam divinam amicitiam redintegretur, cum impossibilitate novae salutis ad vitam aeternam in eo statu acquirendi et speciali

Sunt tamen AA., ut Gonet, *Clyptis theologi? ihomisticac, de peccatis mortali*; Saluanticenses, *De incarnatione* etc., qui dicant peccatum mortale, Cuiusmodi Dei esse simpliciter infinitum. Cf. S. Thomas, 3 q.1 a.2 ad 2. u Cf. Merkelbach, 1,536.

indignitate ad obtinendas gratias actuales. De eis fusius agemus in capite IV.

628. V. **Condiciones ad peccatum mortale** requisite sunt tres: materia gravis, advertentia plena, consensus plenus. Singula explicamus.

a) *Materia gravis* requiritur, sive in se sive secundum apprehensionem peccantis ex iudicio erroneo, sive praecepta sint obiecla actus vel omissionis sive prohibita; nam omni malitia actus subiectivi primo et principaliter derivatur ex malitia obiecti quod appetitur, unde malitia peccati mortalis supponit in obiecto gravem difformitatem ab ordine recto. Accedit quod si difformitas cum recto ordine non esset notabilis puta distractionem parvam inter orandum, non avertere simpliciter hominem a fine ultimo, nec dissolveret amicitiam, vinculum existens inter Deum et homines, sicut pauci dissensus non confringunt veras amicitias humanas. Ideo doctrina et praxis Ecclesiae tradunt requiri materiam gravem.

Criteria sive externa sive interna quibus dignoscantur peccata objective gravia a levibus, plurimum interest inquirere, stabilito facto. Qua in re caute procedendum est, et erile-riis praesertim externis et doctrinae Scripturae ac Traditioni* insistendum, ut turpiter non erremus, utque discrimen quantum fieri potest definiamus, suspendendo iudicium quando de gravitate non satis constat. Hinc ergo, gravitas peccatorum aestimanda est:

Ex Magisterio ecclesiastico, sive sollemni sive ordinario, sive theorico sive practice, sive RR. Pontificum doctorum sive SS. Patrum et Doctorum consentientium, ex quo nulla peccata cognoscimus gravia vel levia, ita ut sine errore fidei vel temeritate de eis dubitare non liceat. In particulari notandum est quod gravis poena ecclesiastica, ut excommunicatio, privatio sepulturae ecclesiasticae, etc., semper praesupponit peccatum grave.

Ex sacra Scriptura, in qua peccata quae dicuntur excludere a Regno caelorum, vel designantur gravibus appellationibus sceleris, nequitiae, abominationis, vel declarantur digna morte aut exossa Deo, vel adiunctam habent mentionem explicitam vel implicitam, ut "vae vobis qui...", etc. pro mortalibus habenda sunt M.

M Cf. S. Augustinus, *De civitate Dei* 1.21 c. 27 n.S: MI, 41/50} S. I*.
mas, *Quodlibet* 9 a.15: Suarez, *In* 1-2 tr.S d.2 s.5 n.19.

Ex natura rei seu obiecti circa quod versatur aefius humanus, cum suo fine et suis circumstantiis concretis, consideratis nimirum : a) *substantia rei*, utrum Deo divinisque attributis opponatur, ut infidelitas, desperatio, odium Dei, an sit solum contra modum debitum subiectionis ; utrum in gravem perniciem societatis humanae ecclesiasticae vel civilis vergat, ut luxuria, rebellio adversus publicam potestatem, an tantum leve malum causare possit, ut infidelitas in adimplenda promissione: utrum grave detrimentum privatum sive proximi sive suiipsius importet, tam in ordine spirituali ut ommissio Confessionis annuae, quam in materiali, ut homicidium, gravis mulatio, etc. ; utrum opponatur virtutibus quae magni momenti sunt in vita religiosa et sociali, ut, v. gr., iustitiae, an illis minoris momenti, ut, v. gr., fidelitati; quodsi habeatur substantialis violatio ordinis recti in ordine sive ad Deum, sive ad proximos, sive ad ipsum agentem, peccatum erit grave;

0) *adiuncta concreta* actuationis, sci. circumstantiae et potissimum finis intentus, nam res quoad substantiam bona vel indifferens potest fieri mala, et res leviter mala evadere graviter peccaminosa : propter aliquam *circumstantiam* subiectivam vel obiectivam, signanter propter conscientiam erroneam, qua agens rem de facto levem putat esse gravem, ac consequenter gravem deordinationem in actione circa eam admittit ; propter *finem* graviter malum, ad quem dirigatur actio bona in se vel indifferens; propter *contemptum formalem* legislatoris vel legis qua talis, etiam in praecepto in se minimo, quod quis transgrederetur praecise quia a superiore datum vel quia praeceptum; propter grave *scandalum* quod saltem in confuso praevisum fuerit oriturum, v. gr., si quis viderit iocum sat innocentem provocaturum blasphemias in colloquente; propter *gosimum*, non autem propter mere probabile, *periculum* graviter peccandi, cui se vel alios exponat qui rem leviter peccaminosam vel etiam indifferentem facit, nam qui committitur absque iusta causa proximae occasionis peccati, censetur velle ipsum peccatum cum illo periculo coniunctum⁸⁰, non vero ille qui init periculum solum probabile⁵⁷; propter *grave damnum* quod saltem in confuso praevideatur eventurum ex ac-

“ Cf. Vnwxntscn, I.3S2.

* De notione occasionis proximae et de peccato occaronarii alibi expresse ifmtam ert.

2 D. hac re alibi exponetur controversia existais inter auctores. Cf. interca Trt Haas, *Cneus conscientiae de praecipuis huius aetatis peccandi occasioni-*

1 (Turn 193'H: M O rbl gationc vitandi probable periculum Ittn&t PerMorCanLit 30 (1941) 20-45.

tione ii» sc non graviter peccaminosa, ut, v. gr., si quis ex levi irrisione praevideat gravem diffamationem orituram; propter gravem denique *significationem mysticam* vel valorem symbolicum neglectum, v. gr., si quis infusionem modicissimae aquae in vinum sacrificii omitteret;

7) *coalescentia eventualis* materiarum non gravium, sc cadant sub eodem praecepto, v. gr., modicae cibi quantitates in eodem die ieiunii ab eodem ieiunante manducatae, vel plures labores serviles in eodem die festivo ab eodem subiecto legis peracti, et moraliter uniantur, sive ratione intentionis semper, ut, v. gr., si quis intendat per plura parva furta acquirere 10.000 pesetarum, sive ratione unionis moralis quae unam materiam levem cum alia coniungat in unum grave obiectum totale, ut de materia furti latius explicandum erit.

Unde conclude*: *Grave peccatum esset* parvum mendacium prolatum ad fornicandum, vel ad significandum despectum octavi praecepti, vel cum praevisione magni infortunii pro decepto; similiter graviter peccaret qui in officio divino eiusdem diei multas minutas partes omitteret, aut qui per plures dies votum dandi eleemosynam unius pesetae durante integro anno negligeret, si per hoc votum voluit se obligare ad eleemosynam 400 fere pesetarum paulatim faciendam obligare, aut qui alternis fere diebus subtraxerat a suo hero unam alteramve pesetae et pergit nihilominus in suis parvis furtis, animadvertens materiam gravem per ea consummari; *non autem peccat graviter* sacerdos qui per totum tempus quadrigesimaliter omittit preces faciales in officio divino, neque is qui votum fecit dandi cotidie parvam eleemosynam tanquam onus cui libet dici affixum, etsi per multos dies illud non adimpleverit, neque qui tribus quoque mensibus furatur et brevi consumit quantitatim fere gravem sine intentione coniungente haec trimestralia furta

b) *Advertentia plena*, sine qua non potest dari peccatum mortale, ea intelligitur qua peccator animadvertit tum malitiam moralem actus tum eius gravitatem; nam si alterutri non animadverteretur, nequiret homo eam velle et nullum adesset peccatum, aut esset leve. Non enim convenit sanctitati et iustitiae divinae separare a se peccatorem, qui prior non a Deo separavit; porro nequit homo se totaliter a Deo avertere sine plena deliberatione per actum perfecte humanum. In quibus re haec prae oculis habeantur oportet:

a) *advertentia* intelligitur circa *moralitatem* actus, non circa materialitatem actionis absque respectu ad legem et conscientiam moralem, unde non peccat qui scienter manducet carnes in die abstinentiae, sed immemor legis urgentis;

β) non sufficit *potentia physica* et remota advertendi, ut*

I fert doctrina iansenistarum, nam sub ea non potest adesse
l peccatum nisi forte in causa;

l y) requiritur talis advertentia qua actio concipiatur aliquo
l modo, saltem directe et implicite, tamquam *graviter et abso-*
l *lute contra conscientiam*, ideoque saltem implicite tamquam
transgressio legis divinae et Dei offensa, cum peccatum philo-
sophicum saltem regulariter non existât (cf. η.οἶο). et quidem
sub illa mentis expeditione quae ad negotium sat magni mo-
menti adhiberi solet;

8) non requiritur advertentia actualis diuturna, *tandiu*
p-rdttans quandiu actio ipsa pccaminosa, sed sufficit quod
agens animadverterit actionem quando inchoabatur et eam pro-
secutus fuerit vi advertentiae tunc praestitae, vel quod in-
advertentia actualis sit voluntaria et culpabilis in causa, verbi
gratia, in passione voluntarie excitata, in consuetudine volun-
tarie conservata, etc. 58; similiter non requiritur ex parte actus
advertentia *reflexa*, ex qua peccans sit sibi conscius de sua
advertentia ad actionis malitiam, neque ex parte obiecti *clara*
et distincta, ex qua accurate percipiat actionem peccaminosam
cum suis circumstantiis: sed sufficit advertentia *directa* quae
■X habituali et expedita cognitione peccati oritur, et *suboscura*
et confusa, quae saltem suspicando vel dubitando ut certam
vel probabilem percipiat in confuso malitiam actionis ponen-
dae⁵⁰, qualem habet quoad sacrilegium, saltem plerumque,
sacerdos qui peccat contra castitatem sine memoria expressa
aut distincta sui voti.

Signa advertentiae non plenae in casu dubii recenseri Solent:
quod agens, alia re distractus, actionem malam obiter apprehen-

* Ergo advertentia debet actu incidere s'vr in peccatum in se sive in
peccati, quin sufficiat advertentia virtualis ita intellecta ut mens absolute
et extraordinaria diligentia potuerit et debuerit animadvertere. Sic communi-

AA. contra paucos ut Coixxt *T*st. thcol. d* taceatis* p.1 c.4 a.1; Concixa.
H/r/ *chrutiana* 1.8 diss.3; c.2 n.13. qui tamen falso supposito impetunt doc-
trina communem. Notetur tamen ex LruMKVHL. 1.338: "At si substantialis
Bilitia actu? non ignoratur, et accidentalis illa, nua ex quibusdam drum-
tantiii accedere possit, babitualiter scitur, vix umquam in actu peccati ea
Avertentia ad circumstantias aberit, quae ad mal'tiam etiam illam accidentalem
extrahendam sufficit. V. gr. si quis in ordine sacro constitutus contra castitatem
Rtaret, riderentur iure merito, ut iam dixi, si defectum advertentiae ad
«tttam suum pro causa allegaret, cur sacrilegii reum se non rs<e putaret. Et ita
fertwe aliquorum opinio sustineri vel potius benime explicari potest, qui ad
"rtnbendam cuinam sufficere putant, ut hnmo debuerit et potuerit advertere.
4~7uam non adverterit. Td enim si dr substantiali malitia dicitur, nullatenus
f'itat admitti; de accidentali, sensu explicato. Nam si debuit advertere, video-
l ai tandem est, num forte re ipsa ad obligationem maioris considerationis
vfrerit. Quod si fecit, neque tamen maiorem considerationem re adhibuit,
'nc temporis peccavit et subsequent!* legis viohtae reum se constituit, utpote
® ausa, i.e. in Culpabili negligentia voluntaria."

* Gducot-Salsmans, 1.154.

derit; quod semidormiens vel semicbrius fuerit, nondum vel iam non sui perfecte compos; quod post actionem vix recordetur quid egerit, aut melius rem considerans secundum habitualementionem concludat se talem actionem cum plena advertentia nunquam facturum in adiunctis quae occurrebant; quod ex distractione vel passione ita abreptus fuerit ad actionem, ut solam consideraverit utilitatem materiale, et non indolem morale, salva culpabilitate in causa. St' *agitur de semisopitis*, primo evigilantibus, hysteris, pueris iunioribus, senibus repuerescentibus, praesumptio sat facile stare potest pro advertentia non plena; e contra in consuetudinariis, obduratis etc., qui culpabiles solent esse in causa, et actu quoque malitiam in confuso apprehendunt.

c) *Consensus plenus*, sine qua non potest esse peccatum mortale, intelligitur actus voluntatis, quo stante advertentia ad gravem malitiam actionis ponendae, nihilominus homo se determinat ad agendum deliberata voluntate, sive ex infirmitate sive ex malitia, etsi concomitante!· adsit aliqua displicentia cognitae et volitae deordinationis, in qua re haec prae oculis habeantur oportet:

a) *non requiritur* ut actus sit simpliciter voluntarius, nulla sci. admixta involuntarietate, sed satis est ut agens sit *dominus sui actus*, etsi ex infirmitate, metu, etc., cum displicentia eum admittat;

β) *sufficit deliberatio practica* plena voluntaria, quae pendat rationes pro et contra peccatum, quin concipiatur determinatio patrandi ipsum peccatum, nam deliberate desistere a voluntate non peccandi iam est peccatum; sed potest adesse quaedam deliberatio imperfecta, ex tendentia instinctiva, quasi quaedam apprehensio et tenuis haesitatio aut omissio resistentiae, orta ex quadam negligentia vel torpore, quae non transcendit peccatum veniale.

Signa consensus non pleni in casu dubii recenseri solent: quod quis timoratae sit conscientiae et abhorrens a peccato gravi, saltem in illa materia; quod plenius advertens tentationem, statim de ea angitur et tristatur, eademque obsistit; quod facilitatem extingui actum externum non arripuerit; quod semisomnis, distractus et cetera fuerit, neuropathia, hysteria, etc., laboret. *Si agitur de conscientia timorata quae dubitat* de consensu praestito, praesumendum est eam non habuisse consensum plenum; vix enim fieri poterit ut voluntas in proposito non peccandi notabiliter firma consensus istum mutet quin clare animadvertat; e contra, si agitur de «in-scientia. *laxa* quae dubitat num consensum praebuerit plenum. isptstsumendus est, vix enim dubium in tali conscientia exurgeret sint vero fundamento.

629. Scholion. Recenti tempore quaestio agitari coepit non praeter ista tria elementa recensita, quartum addendum sit ad pec-

catum grave constituendum, sci. ponderatio actionis cuiusque momenti, quae non plane comprehendatur in advertentia et consensu pleno". Rectius dicitur non agi de novo elemento, sed de aspectu advertendae requisitae, in quo proprietas quaedam specialiter extollitur et consideratur, ut obscuritates actuum humanorum, etiam normalium, clarius quoad fieri possit illustrentur. De hoc latius dictum est in tractatu de actibus humanis.

630. Unde concludes: ex iis quae praesertim de gravitate materiae dicta sunt, eruitur existere:

a) Peccata mortalia ex toto genere suo, seu quae spectato obiecto non admittunt parvitatem materiae, nec consequenter levia esse possunt nisi per accidens ex circumstantiis subiectivis peccantis, ex imperfectione actus vel ex conscientia erronea. Huiusmodi sunt deordinationes graves in indivisibili positae, quae continent integram rationem deordinationis in qualibet parte materiae circa quam versantur, ideoque nequeunt existere, etiam in re minima, *sine gravi insubordinatione* erga Deum, ut accidit in peccatis directis contra virtutes theologicas vel etiam contra virtutem religionis, quando peccatum vergit directe in contumeliam Dei, vel *sine gravi detrimento ordinis societatis* aut totius institutionis cui praeiudicium afferunt, ut sunt verbi gratia homicidium, sacramentorum confectio nulla, etc., vel *sine transgressione legis* quae ex natura rei vel ex intentione legislatoris competentis urgetur sub gravi, ut v. gr. observatio ieiunii eucharistici.

b) Peccata mortalia ex genere suo non toto, seu quae spectato obiecto admittunt parvitatem materiae, in bono nimirum finito divisibili, et consequenter etiam ex circumstantiis obiectivis possunt esse levia. Huiusmodi sunt deordinationes quibus laeditur lex vel virtus quae promovet bonum finitum divisibile, quod magni interest bono religionis vel bono privato aut sociali praesertim in materia iustitiae, sed quarum inobservatio in re parva parum nocet et levem insubordinationem supponit, ut v. gr. exhibitio cultus debiti Deo indebito modo peracta, sacrilegium reale vel locale levem profanationem importans, furtum unius pesetae. etc

c) Peccata mortalia *per* accidens, seu quae ratione obiecti in sua specie debuissent esse levia, fiunt tamen gravia propter conscientiam erroneam.

Unde resolves: Sunt: n) Mortalia Ex toto genere suo: infidelitas, haecresis, desperatio, odium Dei, blasphemia, periurium, idololatria, confectio sacramenti nulla, homicidium, luxuria directe voluntaria, violatio ieiunii eucharistici, etc.; b) mortalia ex genere suo non toto: votum, iuramentum promissorium, irreverentia erga sacra et in sacris peragendis, superstitio in cultu indebita ratione vero Deo tribuendo, vana observantia, laesio indirecta sigilli sacramentalis vel secreti; c) *per* accidens mortalia: verba otiosa, dicta ex intentione patrandi magnum furtum, mendacium graviter damnosum, etc.

631. VI. Peccatum veniale. 1. Notio: est *actus aliquo modo moraliter liber, quo homo ita se convertit ad bonum crea-*

“ Fazzabi, *Yalutaeione etica e consenso matrimoniale* (Nipoles 1951).

tum lege divina prohibitum, ut nihilominus non se avertit a Deo, fine ultimo <u.

Actus aliquo modo moraliter liber, est enim actus humanus qui, ut talis, aliquam deliberationem saltem imperfectam debet habere ad imputabilitatem, potest etiam habere: perfectam in re leviter deordinata.

Homo se convertit ad bonum creatum, sed non eodem pacto atque in peccato mortali; nimirum, non transfert ad illum suum amorem, ipsum a Deo retrahendo, sed simpliciter illud appetit contra divinam 'quidem ordinationem, at simul cognoscens amorem illius obiecti non solvere divinam amicitiam; unde finem ultimum, Deum, nullatenus reicit qui peccat venialiter cum se ad bonum creatum convertit, quia hoc bonum compatible appareret et compatible est cum Deo, neque unquam admitteretur si a fine ultimo atque a Dei amore segregaret.

Non se avertit a Deo, quia quamvis contra Dei voluntatem diligit bonum creatum et sic non refert ad Deum, tamen illud neque praefert Deo neque constituit in ultimum sibi finem, sed appetit tanquam obiectum felicitatis in communi et abstracte volitae, cum tali determinatione, ut nunquam appeteret si cum divina amicitia componi non posset; ideoque etiam dum peccat, habitu retinet Deum tanquam ultimum sibi finem⁶². Unde vi facultatis abstractivae qua homo potest intendere rationem communem beatitudinis, seu finem ultimum in abstracto, fit ut bonum creatum deordinate possit appeti quin constituatur finis ultimus, ideoque quin adsit necessario mortale peccatum, ac proinde quin aversionem a Deo fine ultimo implicet, etsi vere contineat aliquam leasionem ordinis moralis et legis divinae.

632. Unde conclude»; 1. *Explicatio psychologica peccati te-
lis repchitur ex duplici capite*, nimirum: e) *ex imperfectione actu
humani*, cum per actum scmidelibcratum imperfecte humanum homo
non censeatur de fine suo ultimo statuere, nec consequenter ibi
eo averti cum sine plena deliberatione se convertit ad bonum creatum,
etsi hoc sit ex se aversum a fine ultimo et incompatible cum divi-

.' Cf. A. IANOCBAF, *Das IPcrten des lassliihen Sttnde iit drr Stholutii
Thomas von Aauin* (Bamberga 1923): M. de In TāI.uy., *I.e periti v'niri der.t* 1
Otiolorsti dē .taint Thomas: Greg 7 (1926) 28-43; J. J. Faja RÔO, *La atfi i
pecado venial en la seaunda rdad de oro de la teologia escolistiia* (Grin*
da 1944).

« Cf. S. Th. 12 <1 RS a.1-2; q.89 n.4; Dc Main η 7 n.1 9; I Sni
d.1 q.3 ad 4; fu II Sent, d.42 q.1 a 3 ad 5. Cf. Lottis, *Pich! wr v l d
fin drentire*: Principe de morale 11,241-249.

amicitia; β) *cx levitate obiecti* inordinate quaesiti, etiam sub plena deliberatione, dum peccator irrationabiliter quidem operatur contra iuvini beneplacitum actus qui ad Deum referri nequeunt, sed ita ut simul intelligat illius boni amorem a Deo non avertere, ideoque iuvini desinat Eum agnoscere ac revereri tanquam finem ultimum". Nimirum, *cx* conditione cognitionis humanae per abstractionem procedentis, evenire potest ut homo appetat aliquid creatum quin intendat ullum bonum concretum ut finem ultimum, nec Deum nec bonum erutum. Sic ergo, cum homo irrationabiliter procedens agit aliquid contrarium divinae voluntati, sed non destruens habitualemente ad Deum, intendere potest solam communem rationem beatitudinis, volens quidem sibi beatitudinem, sed non determinando eiusdem obiectum, quin scilicet avertat a Deo nec convertatur ad creaturam, sed modum finis ultimi. Est, igitur, condicio humanae naturae lapsa, per abstractionem et secundum processum de confuso ad distinctum cognoscentis, quod absorberi possit bonis creatis quin de summo Bono in concreto quaerendo cogitet, nullatenus tamen habitualemente suam conversionem ad Illum retractando propter quod *cx* error vel ignorantia beatitudinem reponat ubi inveniri non potest

2. **Constituatur ergo peccatum veniale actu quo, ex una parte non negatur Deum esse finem ultimum, quia ratio finis ultimi non reponitur in bono creato, *cx* alia vero, homo collocatur extra ordinem ad Deum finem ultimum.** Hinc dicit S. Thomas peccata venialia esse "quae habent inordinationem circa ea quae sunt ad finem", i.e. plerumque quidem circa bona creata, sed interdum etiam circa ipsum Deum, saltem in actibus indeliberatis infidelitatis, desperationis etc., semper tamen "conservato ordine ad finem ultimum" ¹⁹, i.e. quin neget peccator finem ultimum esse Deum nec retractet suam conversionem habitualemente ad Eum, etsi ipsa peccata venialia cum eo nequeant componi ²⁰.

Inde etiam patet quonam sensu dici possit: a) *peccatum veniale referri ad Deum*; nimirum, non quia ipse actus malus peccati venialis ad Deum sive actualiter sive habitualiter referatur, cum irreferibilis sit, sed quia "venialiter peccans pergit in Deum referre illum bonum appetibile quod actui peccati venialis substat, et quod bonum appetibile vult habitualiter propter Deum"; β) *esse praeter legem*

¹⁹ Cf. S. Augustinus, *Sermo* 57 c.12: ML 38,302.

²⁰ Neque angeli, quorum cognitio procedit mere intuitive, omnia distincte apprehendendo, neque Adamus ante lapsum cum *cx* dono iustitiae originalia ab ipso ignorantia aut errore erat immunis, capax sunt vel fuerunt peccati venialis iuxta scholam thomistam: illi beatitudinem non poterant intendere nisi in re concreta, vel in Creatore vel in creaturis; lue non poterat non percipere rationem concretam quam bonum creatum intentum servat ad Deum.

• S. Th. 1-2 q.88 a.1c; cf. 2-2 q.24 a.10.

" Illustrari solet peccati venialis distinctio a mortali aliquibus comparationibus: si peccatum mortale avertit a fine ultimo, veniale retardat; si mortale ut mors animae, veniale est aegritudo Cf. Gaukier, *La fin ultime* l. 1 *fit* l. 1 *iniet*: RevThom 29 (1924) 311-317.

¹ F. H. A. O. S., *Doctrina Sti. Thomae de peccato veniali*: CollatGand 15 (1921) 33.

Dei, non vero contra legem sicut mortale"*; nimirum, non quia aliqui praecepto legis non offendat, sed quia "modum rationis quem lex intendit" non observando, ipsum tamen finem legis aeternae, qui est Deus per caritatem in ordine supernaturali amatus, omnino revereatur et conservatur, non negata subordinatione ad Deum finem ultimum, cuius lex in inordinatione non servatur, quin tamen agens sibi bonum creatum constituat esse finem ultimum.

3. *Gravitas peccati venialis essentialiter quidem inferior est gravitati peccati mortalis*; sed etiam peccatum veniale semper manet odibile Deo et impediens divinum conspectum dum non deletur, fervori caritatis adversatur et detrahit, quodlibet malum physicum transcendit, ideoque propter nullum creatum emolumentum, propter nullum finem, quantumcumque in se laudabile, ut esset ereptio condemnatorum ab inferno unquam rationabiliter committi potest.

4. *Multiplicata peccata venialia, etiam indefinite, non possunt constituere peccatum mortale*; etenim ratio peccati mortalis et venialis analogica est eo, ideoque per solam multiplicationem peccatorum venialium nunquam fiet unum mortale, sicut per multiplicationem accidentium non potest efformari substantia. Unde Tridentinum absolute et sine ulla distinctione tradit (D 899) peccata venialia non excludere a gratia divina, et Ecclesia nunquam obligat ad confessionem venialium, etiam si plurima commissae fuerint. Ideo venialiter peccare dicendus est, praetermissis aliis rationibus scandali etc, ille qui causa est multorum peccatorum venialium, v. gr. herus qui trecentis famulis iubeat per semihoram in die festo laborare; nam leves illae transgressiones non coalescunt in unam transgressionem gravem, et intentio iubentis fertur in easd. ut leves. Immo, vel ipsa intentio committendi omnia peccata venialia quorum occasio habebitur, est, per se, peccatum veniale; nam talis intentio fertur, tanquam ad obiectum, ad collectionem venialium in qua nullum mortale habetur; tamen iuxta obiectum peccatorum et fragilitatem peccantis, saepe talis intentio non poterit diu retineri sine proximo periculo peccandi mortaliter, ideoque ratione istius circumstantiae si gravi erit excutienda 70.

⁶⁹ S. Thomas, 1-2 q. 88 a.1 ad 1; cf. *De malo* q.7 a.1.
⁷⁰ Cf. A. J. Schönbauer, *Der objektive Unterschied zwischen Todsünden und Sünden* (Augsburg 1891).

¹⁰ Cf. S. Alfonsus, *Theol. mor.* 15 n.12; Suarez, *De religione* tr.8 II d. n.18. Aliter Sanchez, *In decalogum* II c.5 n.4, quia "illius propositi obiecti in se continet apertissimum peccandi mortaliter periculum".

5. *Effectus peccati venialis hi recensentur potissimum*, alii modo negativo alii modo positivo expressi, nimirum:

a) *Gratiam sanctificantem non extinguunt* neque minuit, etenim debitam unionem cum Deo neque singulatim neque collective cum aliis aufert⁷¹ aut gradatim subtrahit, dum veniale manet; secus, vel ultimum quod gratiam remanentem penitus extingueret dicendum esset mortale, vel ex collectione, ut tali, haberetur aliquid quod singulis nullatenus convenit;

0) *Maculam in animam non Inducit proprie dictam*, quae consistit in privatione gratiae sanctificantis; unde quando macula dicitur et sordibus comparatur quae pulchritudinem obicctorum deturpant, id intelligendum est de reatu culpae et poenae quem importat;

γ) *Minuit fervorem caritatis*, qui est in promptitudine et facilitate eliciendi actus sive caritatis sive cuiuscumque alterius virtutis, per quos caritas fervet in iustis; etenim per peccatum veniale impeditur et imminuitur exercitium virtutum, ideoque fervor caritatis, consequenter etiam inducitur tepiditas fervori opposita.

8) *Reatum culpae ac poenae inducit*, cum Deo iustam causam displicentiae et indignationis praebet, etsi diversam a peccato mortali; et prout continet conversionem inordinatam ad creaturas, implicat poenam sensus, vel hic vel in purgatorio luendam;

t) *Ad peccatum mortale paulatim disponit*, ut fontes dogmatici unanimiter asserunt⁷², virtutes acquisitas per actus contrarios infirmans, motibus concupiscentiae indulgens, uberiora gratiae auxilia sibimetipsi subtrahens, quatenus Deus gratias actuales rariores impertiatur, dum ex adverso pravae inclinationes et tentationes graviores fiunt, sublectionem denique animae ad Deum pedetentim relaxat, unde fiet ut “qui spernit modica, paulatim decidet” (Eccli 19,1) ⁷³. De his fusius infra.

633. 6. *Condiciones ad peccatum veniale requisitae* sunt tres: aliqua *malitia* obiecti saltem apprehensa, aliqua *advertentia* ad eam, aliquis *consensus*. Breviter explicamus.

. Idenque neque caritatem habitualement, neque virtutes infusas, neque dona Spiritus Sancti quae sortis eternitatis sanctificantis sequuntur. Unde propter non merita quaeritur nec gloriam eis debitam nullatenus peccata venialia minuunt.

71. E. Carton de Wiart, *De peccatis* s. 50.

72. Cf. Carton de Wiart, *De peccatis* SO-53; J. Tikeche Fajardo, *Las pro-
piedades del pecado venial*: ArchTG 7 (1944) 55-123.

a) *Al i q u a m a l i t i a* requiritur in obiecto, realis vel apprehensa, saltem ex circumstantiis comitantibus vel fine intento, quia secus actus esset undequaque conformis regulae morum. Porro haec malitia potest esse obiective levis, ut talis apprehensa; vel obiective gravis, sed ut levis apprehensa ex errore vel ignorantia; vel obiective gravis et ut talis apprehensa, sed sine pleno consensu voluntatis circa eam. In tribus his casibus peccatum erit veniale.

ℤ>) *Al i q u a a d v e r t e n t i a* et aliquis consensus, sine quibus non haberi potest voluntarium, ideoque neque peccatum. Et quidem tum advertentia tum consensus possunt esse pleni quando materia est et apprehenditur ut levis, vel non est talis sed sic apprehenditur a peccatore; quando vero materia apprehenditur ut gravis, peccatum non potest esse leve nisi aut advertentia aut consensus aut utrumque sit semiplenum, faciens actum humanum imperfectum; id saepe evenit in particulari quando aliquis anceps manet utrum necne in peccatum mortale consenserit, etenim deliberatio proprie dicta de tali re est quidem peccatum mortale, sed saepe non adest nisi quaedam haesitatio seu omissio resistentiae diligentis contra tentationes ex quodam torpore 74.

Unde concludes: Existunt peccata:

a) *Ex toto genere suo levia*, seu quae spectato obiecto, quamdiu intra eandem speciem manent, semper levia sunt, ideoque non possunt fieri gravia nisi per accidens ex conscientia erronea vel ex circumstantia speciem mutante. Huiusmodi sunt peccata quae contineri excessum in actione bona vel indifferenti, ut in edendo, potando aquam etc., vel bonum individuale et sociale notabiliter non laedunt, quaecumque sit quantitas materiae circa quam versantur, ut mendacium officiosum, vanagloria etc., et in genere peccata tunc circi proprium bonum non necessarium, praesertim in virtutibus adnexis latitudini et temperantiae, tum circa bonum alienum, aliis tamen nec stricte debitum, in virtutibus iustitiae adnexis, ut voracitate, gratitudine, et cetera.

b) *Peccata per accidens levia*, quae versantur circa obiectus quod est grave ex genere suo saltem non toto, ead quod fit leve a parvitate materiae vel ex errore aut imperfectione actus, cum error aut imperfectio non sunt graviter imputabiles agenti, ut accit verbi gratia in motibus secundo-primis. Tn qualibet materia, etiam ipso odio Dei. potest adesse peccatum tantum leve propter imperfectionem actus”.

In praxi, ad distinguenda peccata venialia a mortalibus, considerentur natura actus cuiusdemque gravitas ex parte obiecti, finis.

u Hoc significavit S. Ignatius in *Exerdtiit* n.35, ut explicat et defri- contra tnalas interpretationes Suarfz, tr.10 1.9 c.5 n.13.

” S. Thomas, 2-2 q.35 a 3; q.3<5 a.3.

circumstantiarum; manente dubio ex parte obiecti, confessarius benigniores partes sequatur in indicando, cavendo tamen ut opportunis consiliis omnino deterreat salutariter pacnitentem pro futuro ab actibus huiusmodi repetendis; si dubium sit ex parte subiecti, propter incertam sufficientiam advertentiae vel consensus, attendat normas superius statutas.

634. Scholion. *De imperfectionibus positivis*, Ultimis decenniis multum disputabant moralistic circa imperfectiones positivas in relatione ad peccatum veniale; utrum, nimirum, a peccato veniali distinguantur, an ipsi sint identificandae. Aliis verbis, peccatum veniale, si consideretur ratione materiae, consistit in transgressione alicuius obligationis proprie dictae, an etiam in omissione boni melioris seu consilii, ita ut imperfectio positiva proprie dicta adnumeranda sit peccatis venialibusTM. In hac quaestione discutienda, traditis *notione* et *divisionibus* imperfectionis, exponemus *statum quaestionis* et contradictorias *sententias*, nostramque opinionem *negativam* rationibus fulcire conabimur.

IMPERFECTIO MORALIS: I. Consistit in omissione boni melioris.

II. Dividitur in : o) *Mere negativam*, quae consistit in defectu ulterioris perfectionis, qui necessario habetur in omnibus actibus humanis.

b) *Positivam*, seu omissionem boni quod in adiunctis concretis cognoscitur esse melius agenti, propterea quod agitur de consilio ad quod aliquis hic et nunc sequendum excitatur, sive aperta inspiratione divina, sive claro indicio rationis, sive voluntate superioris aut indicatione regularum directiva.

III. Differt ab imperfectione improprie dicta, quae est sive in transgressione plene involuntaria legis vel praecepti, ut distractio inter orandum, in qua est peccatum leve materiale sed nulla potest esse culpa formalis, nisi forte imputari possit in causa, sive in actibus virtutum positivis qui non eliciuntur secundum illum gradum intensitatis correspondentem habitui et motui gratiae actualis.

IV. Agitur de sola imperfectione morali positiva, nam disputare de identitate inadaequata inter imperfectionem negativam et peccatum veniale, idem esset atque auferre distinctionem inter praeceptum et consilium omnino tenendam, et a nullo theologo disceptatam. Omnes concedunt Deum posse invitare, addendo huic invitationi obligationem; sanctos sese accusasse multoties de neglectis inspirationibus et huiusmodi

^T Cf. J. Osbourn, *The morality of imperfections* (Washington 1943).

quae non excedunt imperfectiones positivas. Illis sic pce omnium stantibus:

⟨j) Plures auctores *recenliores* 77* invocantes auctoritatem Caietani et Passerini, censent imperfectionem positivam semper esse peccatum, sive quia talis actio non possit dici simpliciter bona ncc esse indifferens in concreto⁷⁹, sive quia est quaedam irreverentia contra Deum inspirantem actum meliorem et ad ipsum gratiam offerentem, sive quia laeditur vera caritas erga seipsum, sive quia videtur contra rectum dictamen rationis quod aliquid omittatur praecise quia non imponitur lege vel praecepto, sive denique quia sit obligatio tendendi ad perfectionem ultra observantiam praeceptorum.

b) Plures alii, longe frequentiores numero inter AA. Theologiae moralis, admittunt imperfectionem positivam, per se, non esse peccatum, quamvis saepe sit per accidens ex parte finis vel motivi propter quod omittitur bonum melius⁸⁰. S. Thomam suae quisque sententiae vindicat⁸⁰.

V. Censemus veriore sententiam alteram negantem. Etenim :

a) *Omissio boni melioris*, sive sit pura omissio, sive determinatio illud omittendi, sive electio boni minoris pro maiore, *non est actio mala neque indifferens, sed simpliciter bona*; quia vel omittitur bonum non necessarium, ideoque per se licite, vel concipitur determinatio omittendi rem non obligatoriam, ideoque per omissionem licitam, vel intellectus cognoscit quidem rem meliorem simul cum alia minus bona, sed non ideo proponit rem minus bonam quasi facta fuerit mala, ideoque voluntas appetere potest obiective, eam ut bonam, etsi pio

n Vermfkr sch, 1.405, C. de Wia* t, *Dc f.-ccats* 47; Peixador, IJJ' - bus adhaerent plures scriptores, ut Hugucny, Ranwcz, Cruysberghs, F.lter. Tr ncau. Mcutvrr, Rolland, quorum éfocubrationes cf. apud Lottis, *Prinefu it morale* 11,252 nota 1; quibus addendi sunt ipse Γ,οττπι, I c.251-256, Grnirk *Notion dr l'imperfection* · CollatNamurc 17 (1929) 389-411; Bernard, *L< μ ché* II (Paris 1931) 360-365.

τß Cf. Luco, *Dc poenitentia* d.16 n 102-103; Prümmer. III.324.

n Saluant icenses. *D* peccatis* dfan lQ dub l n.8: El bel-Tlierfaum, HI n.17; Lehmkuhl, 1.100-110; Noldin 1.289; Genicot-Salsmans, 1,140; Aebtxu Damen, 1.233 b \$. Merkelbach. 1.415 etc.. mv'hus arrrdunt mnif* alii ni Cirr gOU-Lagrange, Hürth. N'vard. Ma;nil. Schelüncks. Richard. Cathrein, Crew citati a Lottin I c 2^1 nota: qiphus addendi sunt Calvebas *Concept* del la orden en los Ejercicios dc S. Ignacio*. Manresa 7 (P3Π 280.3Π3· Mreern f· *imperfection^ et venial· Precato animadvrrs'nnes quaedam: P»*rMorCanUt Γ (1928) 186-194; Morân *El orden moral jCab· en él algiin dcsorln fn del b~rac ôn y sin pecqdnf* M srCom l (1942) 189-173* Ma/ôn, *Les ivrin ft los rcEgosos** (Roma 1940) 332-342; P. Lacouline, *Imperfection ou pêm* (Quebec 1945).*

** Cf. F. M, Sanchez, *Dc imperfectione morali*: Ang 27 (1950) 7P ; M Z. Gonzalez, *Dc imperfectione morali*: Etudes cl Recherches (Ottawa 1941).

ea potuerit appetere aliam meliorem, quin tamen debuerit; et praeferebat rei minus bonae est ordinabilis et ordinata ad Deum, siquidem Deus sibi complacet in ea, etsi magis sibi complacuisse in alia. Sane Lugo, cuius testimonium citatur, asserens “eos omnes actus qui ex fine honesto non fiunt, esse peccata venialia”, sustinet tamen, imo et patrocinari dicitur, sententiam quam nunc approbamus⁶¹. Et S. Paulus, scribens de matrimonio et virginitate, id statuere videtur, cum suam doctrinam sic resumit: “Igitur, et qui matrimonio iungit virginem suam bene facit; et qui non iungit, melius facit” (1 Cor 7,38).

Nec timenda est ex hac opinione duplex doctrina moralis, alia legis, alia virtutis et regulae rationis⁶²; nam bonum melius semper allicit spiritus selectos, qui illud percipiunt ut melius; et non in istis, sed in aliis qui parvipendunt peccata venialia, timendus est minimalismus moralis et duplex illa doctrina memorata.

b) *Irreverentia contra Deum et ingratitudo erga gratias ab Eo oblatas tunc demonstrabitur peccaminosa*, quando ostendatur Deum erga suas invitationes maximum gradum reverentiae sub peccato exigere; quod, nedum probetur, pugnare videtur cum ipso conceptu consilii invitantis serio sed simul dispensantis ab obedientia; neque eius invitationes proprie dictae sunt mitigata forma mandati, ut saepe evenit inter homines, unde etiam iusta offensio apud eos quando huiusmodi invitationes-mandata negliguntur.

c) *Caritatem erga seipsum* ⁸³ *ille potissimum laedit qui finem amittit aut exponitur serio periculo amittendi*; deinde etiam qui moram facit in assecutione, urgente obligatione progrediendi vel cum aliquo periculo finem amittendi; sed si quis gradum gloriae non obligatorium negligat, cur erga seipsum peccabit, si ille neglectus tandem debetur propriae satisfactioni quaerendae in se non vetitae, etsi quodammodo privetur perfectione sibi designata, sed ita designata ut non imponatur sub peccato?

d) *Irrationale quidem esset affective maiorem bonitatem magis non aestimare, vel minus bonum eligere propter defectum bonitatis*; sed minime ostenditur irrationalis electio mino-

⁶¹ Dr pacn tent a disp.3 s.1 η.9-11.

⁶² Hunc timorem manifestant Lemonnyer (BullThom 12 (1935) 236-238), Venneersch, Tonneau, qui in fundanda sententia severiore cactens antecellere videtur, sicut in reiciendis argumentis contrariis praestant Hugueny, Ranwcz et Meun er.

« Cf. Dcut 6,5; Mt 22,37; Mc 12,30; Lc 10,27.

ris boni facta propter bonitatem absque pravo motivo, ab illo qui ad perfectiora se non obligavit; praefertur enim res minus bona non in quantum talis sed quia bona, et connotata omisio rei melioris plane justificatur, eo quod usus libertatis omitendi appetatur, id quod non satis aliqui, ut Lotin, attendisse videntur.

e) *Obligatio denique tendendi ad perfectionem*, quam ultro admittimus omnibus pro suo cuique statu obligatoriam', sufficienter attenditur ab eo qui omnia sub praecepto obligantia fideliter adimplere satagit, hoc enim magnam perfectionem implicat et sine observantia plurium rerum quae sunt de consilio, ut orationis, mortificationis sensum, etc., obtineri nequit.

In praxi differentia inter utramque sententiam supra relatam non est magni momenti, siquidem omittens actionem quam sibi hic et nunc meliorem cognoscit, etsi in se non obligatoriam, saepe ita procedit ex motivo vel fine deordinato ex quo tota actio aliquam malitiam moralem contrahit, vel etiam ex quodam contemptu peccamionoso maioris boni, ideoque levi peccato haud manet immunis 85.

ARTICULUS III

De distinctione specifica peccatorum

635. In hoc articulo agendum est *de generalibus regulis* distinctionis specificae peccatorum. Deinde, in decursu expositionis virtutum et mandatorum, patebit quae peccata in particulari opponantur diversis obiectis, vel virtutibus, vel praeceptis specie diversis.

Momentum huius articuli et sequentis inde patet, quod, iuxta doctrinam Tridentini (D 899,917), in tribunali paenitentiae peccata mortalia iuxta speciem infimam et numerum sunt accurate manifestanda ad hoc ut confessarius partes indicis convenienter agat. Cf. etiam c.901.

Summa rerum dicendarum. *Exposita existentia* distinctionis specificae, explicabimus *principium generale specificationis* ex obiecto formali (S Thomas), quod illustrabimus non novis principiis sed novis explicationibus eiusdem ruitatis M, desumptis ex oppositione peccatorum ad virtutes (Scotiis) et praecepti diversa (Vazquez), iuxta metrum illud: 'Obiectum. virtus, diversa praecepti modusque, - dant speciem peccatis, diversumque reatum'.

* Cf. Mt 5.48: 22.37: Pius XT. Encycl. *Rerum omnium* 15 (1923) 50; *Studiorumf* (ItiC'm ibid. 312: cf. Ver mEFRSCH, 1,404.

M Pro evolutione conceptus *imperfectiois* ultimis sacculis, cf. R. Br o v i l u û. *Pour l'histoire de l'imperfection morale*: NouvRevTh 58 (1931) 217-231.

M Nam virtutes sunt diversae pro diversitate obicctorum, praecepta vero pro diversitate virtutum quas intendunt.

636. I. Existentia peccatorum specie diversorum patet: *a)* ex praecepto divino confitendi omnia et singula peccata gravia secundum infimam speciem (cf. D 899,917), quod Ecclesia ex sua parte urget (c.901); *b)* f.x natura rei, nam peccatum, ut actus humanus, specificatur ab obiecto, fitque diversum pro diversitate obiectorum; ut actus humanus malus, specificatur a forma moralitatis debita qua est privatum, sci. a virtute cui opponitur seu a relatione disconvenientiae ad praeceptum quod praetergreditur. Unde:

637.II. **Distinctio specifica** peccatorum oritur ex speciali malitia, seu ex diversa difformitate qua unum peccatum differt ab alio, utpote actus voluntarius hac vel illa rectitudine debita privatus; ideoque diversitatem malitiae remote sumunt peccata ex diversitate obiectorum ad quae referuntur, proxime vero ex distinctione specifica virtutum et praeceptorum quibus opponuntur, v. gr. idololatria, homicidium, fornicatio etc.

III. **Principium Sti. Thomae**⁸⁷: *peccata differunt specificè quoties versantur circa obiecta formaliter diversa*, i.e. quando obiecta, secundum esse morale apprehensa, habent malitiam ita diversam, ut mera additione vel diminutione non possint ad aliam malitiam pervenire; sic v. gr. ad malitiam moralem diversificandam nihil refert in furto, quod obiectum physicum sint oves vel boves, sed ex multiplicatis ablationibus rei alienae qua talibus, nunquam pervenitur ad idololatriam, fornicationem etc. et viceversa; ergo furtum, idololatria, fornicatio, sunt peccata specie diversa.

Unde concludes: 1. Differunt specie peccata carnalia (gula, luxuria), quae tendunt ad delectationem corpoream, a peccatis spiritualibus (reliqua quinque capitalia), quae consummantur in cognitione alicuius rei; item peccata in Deum, a peccatis in seipsum et in proximum.

2. Mortale peccatum non differt specificè ab eo quod in eadem materia est veniale propter paritatem materiae vel imperfectionem ictus, quia reatus poenae, secundum quem differunt, non est obiectum actus peccaminosi, sed consectorium: aliunde, etiamsi infinite distent ratione aversionis a Deo, at non ratione conversionis ad creaturas, v. gr. motus secundo-primus in linea adulterii et adulterium consummatum; similiter non distinguuntur ex hoc solo et

⁸⁷ Cf. *Summa thcol.* 2-2 q.72 a.1 Notat Aebt nvs-Damen, 1,222 "Sententia D Thomae directe respicit peccata *commissionis*, indirecte vero etiam valet pro peccatis *omissionis*, quatenus haec specificantur secundum actus omissos, hi item ex ipsorum obiecto. Notes insuper obiectum hic sumi sensu lato, ita ut includat circumstantias et finem."

necessario peccata commissionis et omissionis, peccata cordis, ori-
et operis

IV. **Principium Scoti** 89 *Peccata differunt specificè quod-
tibus opponuntur: a) diversis moraliter virtutibus, vel; b) eius-
dem virtutis functionibus moraliter diversis, vel; c) eiusdem
virtutis functione eidem, sed modo contrario* (ci. D 808.837/
Nimirum.

Ad a): *Diversae virtutes habent in casu rationem formae
specificantis*, specialem bonitatem ab aliis distinctam hauriunt
ex respectivo obiecto; ideoque, diversifata forma, diversi-
fiantur ipsa peccata propter diversam difformitatem cum re-
gula morum, et multiplicata oppositione diversis virtutibus
etiam sub uno actu physico, multiplicantur malitiae morales.

Unde concludes: I. Haeresis, desperatio, odium Dei, sunt pec-
cata specie diversa, quia opponuntur respective fidei, spei, caritati;
similiter homicidium et fornicatio, quia illud opponitur iustitiae,
hanc castitati, etc.

2. Ligatus voto castitatis, peccans carnaliter cum consanguinea
coniugata, sub eodem actu physico committit quatuor peccata, quia
laedit quatuor virtutes: sci. religionem propter votum, castitatem
propter peccatum carnale, iustitiam propter matrimonium compli-
cis, pietatem propter consanguinitatem; similiter auferens vas sa-
crum reus est duorum peccatorum, alterius contra iustitiam, alte-
rius contra religionem propter sacrilegium reale.

Ad b): *Unius eiusdemque virtutis obiectum potest esse
adeo universale*, ut includat plura in morali aestimatione et in
sua specie diversa, quae sint similiter et consequenter obiecta
diversorum praeceptorum, ut accidit potissimum in virtutibus
iustitiae et religionis; in tali casu, iuxta diversitatem bonorum,
officiorum, rectitudinum quae ab unica virtute promoventur,
contrahitur diversa malitia in transgressione illorum bonorum,
officiorum etc., propter diversam bonitatis rationem laesam,
docente Sto. Thoma: “ibi est determinata species, ubi so-
cialis ratio difformitatis occurrat” 00.

Unde concludes: 1. *Differunt specie iniustitiae* quae sunt i:
homicidio, calumnia, furto, rapina, quia alia est contra ius viti-
ali, alia contra bonum externum domino praesente et iuste resistit
cui infertur iniuria personalis praeter spoliū, etc.; similiter inter.

“ Cf. Meppel dach, 1,436.

Cf. *In II* d.37 q.1 n.9. Verum est quidem peccata immediate et pcc-
speciGari cje eorum obiectis, sed sine iure exptobantur ab aliquibus rorsu*
remotae et mediatæ ab Scoto et Vazquez propositae, verae enim sunt iip
utiles, nec ipsi Sto. Thomae alienae (cf. 1-2 q.72 a.2).

S. Th. 2 2 q.154 a.11c.

perantia quae est in transgressione legis iciunii et abstinentiae (quantitatis sel et qualitatis ciborum, cx diversa lege regulatae); in sacrilegio personale, locale, rcale; in irreligiositate quae invenitur in periurio, voto violato, blasphemia, etc.

2. *Peccata omissionis et commissionis* contra praecepta affirmativa et respective negativa, quando utrumque praeceptum est circa tandem virtutem: a) aliquando referuntur *ad idem moraliter obiectum*, ideoque non sunt specie diversa, v. gr. furari et non restituere furtum; β) *plerumque vero differunt specie*, quia respiciunt obiecta, ideoque etiam praecepta, *moraliter diversa*, unde virtutem eandem diverso modo laedunt, v. gr. haeresis et erubescencia fidei, odium Dei et omissio actus caritatis praescripti.

Ad c): Actus qui modo contrario adversantur eidem functioni eiusdem virtutis, v. gr. per excessum et per defectum, eliciuntur ex motivo opposito, et diversa ratione recedunt a medio virtutis, quod tuentur similiter diversa praecepta.

Eliam actus incompleti, qua tales, a completis specificè differunt, quia quando seorsim inveniuntur, habent se ad invicem sicut species incompleta ad completam, etsi omnes ad eandem *perfectam* speciem partincant⁰¹.

Unde concludes: Differunt specie praesumptio, quae est excessus, et desperatio, quae est defectus in spe; similiter, prodigalitas, quae est excessus, et avaritia quae est defectus in liberalitate.

V. Principium Vazquez⁰²: *Peccata differunt specificè quoties opponuntur*: a) *diversis moraliter praeceptis, vcl*; b) *eidem materialiter praecepto, sed modo formaliter alio*, propter diversitatem motivi vcl circumstantiarum. Nam cum lex aliquid praecipit propter motivum alicuius virtutis, reddit illud materiam talis virtutis, ideoque in transgressione diversarum legum habentur peccata specie diversa. Igitur:

Ad a): Praecepta moraliter diversa ea sunt quae diversum habent obiectum; iam vero, cum peccatum sit in privatione convenientiae cum praecepto, ubi diversitas habetur disconvenientiarum, habeatur diversitas peccatorum necesse est.

638. Unde concludes: *Differunt specificè* omissio missae et inobservantia iciunii, quia illa habet pro obiecto irreligionem, haec incontinentiam; similiter inobservantia iciunii eucharistici, cuius obiectum est religio, et iciunii ecclesiastici, cuius obiectum est temperantia.

⁰¹ Cf. S. Th. 1-2 q.72 a.7c et ad 3; Vermef.rsch., 1.408, w In 1-2 d.98 c.2. liane opinionem impetunt aliqui, ut Deman, *Pêché*: DTC 11161462; Sed ci. Urach, 1,59.

Ad b): Quando eidem materialiter praecepto rationes honestatis diversae substant, pro diversitate finis aut motu proximi praescriptionis vel circumstantiarum accedentium quasi secundarium obiectum praecepti, peccata contra tale praeceptum specificè modificatum ex motivo vel alia circumstantia, sunt et ipsa specie diversa.

Unde concludes. 1. *Quatuor diversa specie peccata* committe! quatuor transgressores legis ieiunii, quorum primus ad ieiunandum tenebatur ex religione propter votum, alter ex religione propter Eucharistiam suscipiendam, tertius ex lege ecclesiastica, quartus ex paenitentia ut exequeretur satisfactionem sacramentalcm sibi impositam. Differunt regulariter specie desiderium vindictae et delectationis; morosa circa vindictam, nam illud solet induere speciem obiecti et circumstantiis, haec vero abstrahit generatim a circumstantiis obiecti

2. *Unicum specificè* (imo, et numerice) peccatum committere: qui missam non audiret in festo Assumptionis quod inciderit in die dominicam, vel qui hominem occideret transgrediens legem naturalem, divinam, ecclesiasticam et civilem, quae latae sunt ex eodem motivo; neque inobedientia, quae radicaliter est in transgressione cuiuslibet legis, addit regulariter novam speciem malitiae, cum inobedientia in casu mere materialiter intendatur, et non sit, ut tabernaculum obiectum prohibitionis, siquidem lex non solet obligare ad obedientiam formalem.

In praxi, ad investigandam speciem moralem alicuius peccati quaerendum est cur actio mala sit, seu a regula morum disceptet. Si ratio est *lex positiva*, indagandum praeterea est in quem finem Ius praecipiat, seu cuiusnam virtutis actum efficiat necessarium; si agitur de *praecepto particulari*, videndum est quo titulo datum sit; quae obligatio est *voluntarie suscepta* per votum, iuramentum, promissionem, pactionem, inquirendum est cuius generis obligatio suscepta sit. Actiones enim quae non sunt malae nisi quia prohibitae, suam habitudinem ad morum regulam directe non revelant. Haec manifestatur *fine* legis vel praecepti, si hoc manat ex jurisdictione, habet locum praecipientis, si Superior non habeat nisi domesticam auctoritatem patris vel praefecti communitatis, *moralis intentione* se voluntarie obligantis si agatur de voto, etc.

Reperta hac ratione, ultima species nondum semper attingitur, quia, in morali existimatione, regula inorum diversimode per actionem, per omissionem, per excessum et per defectum violatur; et diversimode ad personam se habent bona gratiae, vitae, honoris, possessionum exteriorum. Quare, sane *specificè saltem variantur* quae diversis virtutibus opponuntur, sed uni eidemque virtuti opponuntur quoque actus inter se specie diversi. Unde caute usurpari solet regula haec insufficiens: "Quot sunt virtutes violatae, tot peccatorum species". Sic idololatria, atheismus, superstitio, differunt inter se, etsi omnes tres virtuti religionis opponuntur"

** VmanEKkscii, 1,409.

ARTICULUS IV

De distinctione numerica peccatorum

639. Cum culpa et gravitas reatus alicui imputabilis non mensuretur solum ex specifica malitia peccatorum, sed etiam ex eorum numero, ita ut qui saepius peccaverit, maiorem ceteris paribus habeat reatum, dicendum est etiam de distinctione peccatorum secundum numerum. Accedit et alia ratio practica supra memorata, relatione ad accusationem sacramentali, in qua poenitens manifestare et confessarius exquirere tenetur numerum peccatorum mortalium, quoad fieri possit accuratum.

Peccata numeranda sunt, ut patet, secundum quod in ordine morali sunt alia ab aliis distincta, i.e., secundum quod unus actus peccaminosus non pertineat ad alium tanquam pars integrans, constitutiva, complens, ita ut ex pluribus partialibus peccatis, si ita loqui liceat, unum peccatum totale exurgat.

Quaestio agitur relate ad numericam distinctionem peccatorum, quando sunt eiusdem speciei, v. gr. ad plures blasphemias, plures damnificationes proximi in bonis fortunae, etc.; nam ubi diversae malitiae specifice habentur, v. gr. malitia adulterii, furti, homicidii, manifestum est, ex articulo praecedenti, tot recenseri reatus culpaemulorum malitiae specifice diversae, etiamsi unicus fuerit actus physicus bidens plures virtutes diversas; v. gr. in furto rei sacrae latent duo peccata, alterum contra iustitiam, alterum contra religionem, vel rectius fortasse unicum peccatum cum duplici malitia.

Difficultas titilla existit quando pluralitas actuum vel obiectorum ibi invicem est manifesta, nam tot sunt indubie peccata quot actus peccaminosi, vel obiecta peccaminosa actuum totalia et plane distincta. Sed problema exurgit tum quando plures actus aliquo modo uniti moraliter apparent, v. gr. propter unitatem finis ad quem tendunt, tum quando unicus actus attingit plura simul obiecta; nam, iuxta principium omnino in hac re fundamentale, numerica distinctio peccatorum non est secundum unitatem vel pluralitatem physicam statuenda, sed secundum unitatem moralem.

Unitas autem vel pluralitas moralis non commensuratur cum unitate vel pluralitate physica, nam possunt existere plures actus physici peccaminosi et unum peccatum, vel, viceversa, plura possunt existere peccata et unicus actus physicus. Hinc principia theorice clara de distinctione numerica peccatorum pro pluralitate morali sive actuum sive obiectorum, difficultatem practicam habent in determinanda existentia unionis moralis pro determinatis actibus vel obiectis physice distinctis.

640. Principia: 1. *In peccatis specifice diversis tot sunt peccata sive interna sive externa distincta, quot sunt in hac specifice diversae, licet forte habeatur unus actus physicus*; sic v. gr. qui calumniat, percutit et spoliat inimicum, tria peccata committit, ; similiter qui occidit sacerdotem in

templo; vel, rectius, hic tres malitias graves contrahit in unico peccato, sci. iniustitiae, sacrilegii personalis et sacrilegii realis.

2. *In peccatis specificè iisdem respectu plurium obiectorum, tot sunt peccata numericè distincta, quot sunt obiecta item secundum moralem aestimationem totalia et distincta*, talia sci. ut percipiantur et intendantur tanquam ab invicem independentia, sive concipiantur et intendantur sub confuso conceptu multitudinis quae convergat in unum morale, sive concipiantur quidem ut plures termini distincti, sed efficientes obiectum unius cuiusdemque intentionis et actionis.

Ratio asserti patet; nam ubi sunt obiecta formaliter aut moraliter totalia in se clausa et ab aliis distincta, ibi plura sunt actus voluntatis distincti in se completi, ideoque plura similiter peccata; sic v. gr. si quis pluries brevi tempore et sub eodem aestu passionis fornicatur, tot peccata committit, quot fornicationes; quia actus voluntatis toties renouantur, quoties peracta una fornicatione, alia suscipitur; ubi vero plura obiecta moraliter iunguntur, tanquam partes ad invicem relatae et in unum morale coalescentes, unicum obiectum morale constituunt, et a voluntate ut unum quid attinguntur; similiter etiam ubi sunt plures termini eiusdem intentionis, licet ut distincti concipiantur, unicum aderit peccatum ubi unus aderit actus voluntatis, non enim apparet cur a termino multiplici sumat pluralitatem actus peccati, sicut sumit speciem. Utique in pluribus terminis unius intentionis possunt adesse diversae malitiae specificae distincte manifestandae. Unificatio moralis obiectorum et unitas intentionis circa plura obiecta distincta magis in particulari declaranda sunt.

a) *Plura obiecta inter se materialiter distincta, quorum singula constituerent per se unitatem et obiectum obligationis? numericè ab aliis distinctae, non solum possunt oblinere utriusque talem moralem quoad peccatum internum, quatenus attingantur ut unum, sed etiam probabilius quoad eversionem externam* in aliqua actione continuata quae retinet unitatem actionis moralem, ut inferius explicabitur; v. gr. si minister communionis vel pacnitentiae intendat sacram eucharistiam per tribus distribuere vel administrare, et de facto toti multitudini uno tractu, etsi diversis actibus, distribuat vel administret.

*Hanc normam quidamM circumscribunt ad actus mere internos et voluntatem inefficacem plurium obicctorum in se distinctorum, quae attingantur ab intellectu et voluntate sub aspectu communi complacentiae vel desiderii in confuso habiti; censent vero eam non valere pro actibus externis, neque pro internis efficacibus scu propositis firmis deducendi ad effectum actus internos; alii dicunt in casu obicctorum materialiter diversorum, tot semper peccata esse numeranda quot sunt obiecta proposita ab invicem secundum numerum distincta, quia sinr. considerata non ut unum ob*ctum placens vel displicens, sed ut plures effectus pccaminosi obtinendi vel causandi per totidem virtutis laesiones*. Sed rectius admittitur actus, tum internos quoslibet, tum externos circa plura obiecta distincta sed in unum totale per intentionem coadunata, unicum peccatum constituere; nam, unicuique actus, per modum unius in plura tendens, unum obiectum adaequatum ex pluribus coalescens concipit et intendit*.*

b) *Plura obiecta inter se materialiter distincta coadunantur in unum morale*, scu quod est obiectum unius voluntatis: a) *alias ex natura rei*, quia habent in se quandam unitatem naturalem vel artificialem, ut v. gr. personae unius familiae vel membra unius societatis negotiativae, quae efficiunt unum totale; *β) alias ex repetitione aditum sub unico aestu iassionis*, ut si in eadem ira plura convicia proferantur, plures alapae impingantur, voluntas enim latet unica humiliandi vel percutiendi ; y) *alias cx apprehensione agentis*, quia quamvis ex indole sua unitatem non habeant, ab agente ad modum unius cuiusdmque moraliter obiecti complexive attinguntur, utv. gr. aemuli mei, qui de facto sunt quinque, sed unificantur in apprehensione sub hac ratione aemulationis, et attinguntur per modum unius obiecti adaequati et totalis ex pluribus coalescentis.

c) *Plura obiecta inter se materialiter distincta nequeunt adunari in unum morale scu totale*: e) *quoties distincte et singillatim attinguntur per modum plurium*, etiamsi unius cuiusdmque actus externi possint esse obiectum, ut v. gr. si

¹ H. V. gr. Dicastillo, *De poenitentia* disp.9 n.255; Carton de Wiart, *De* : 24; Miri acu, 1,433.
² u. Sc v. gr. S. Alfonsus. l. S n.45-46 cum pluribus AA. quos citat; Red*mpstorstae communiter; Prümmer, 1,380 etc., quia idem actus possit includere phires malitias diversas, non solum specie sed et am numero.
³ M. Sc v. gr. Suarez. *De pacn'trnt a* d'Sp-22 <5 n.33-34; Luco, *Dr pacni-InA* d.16 n 135, et plures alii praesertim ex O.F.M. et c. SL S Thomas, /« *Il cif*«t 42 q.l al scripsit: “Ubi non multiplicatur actus voluntat's non triplicatur peccatum " Lavmann, l.1 tr.3 n.2 tenet non multiplicari peccata ii plura obiecta unico actu externo att ngi possunt: secus vero, si pluribus att'ngi *itbnl*; quoad AA. frandseanos, Henno praesertim, Mastrio, Sporcer, Elbel et Rdffenituel, cf, B. A. Brown, *The numerical distinction of sins, accord ng to Ar Franciscan School of the seventeenth and eighteenth centuries* (Washingtea 1948).

intentio feratur ad damnum unica actione inferendum Petro, Johanni et Iacobo, qui individuatim considerantur, etsi de lacto constituunt et constituere cognoscuntur unam societatem mercatoriam; /3) *quoties oblecta ab invicem disparata cognoscuntur* a mente, et ut talia attinguntur a voluntate, sive per actus externos sive etiam per actus mere internos; sed etiam in his casibus peccatum potest esse unicum, et diversitas obiectorum totalium, moralis quidem actuum multiplicati-indicium esse potest, sed non necessariae multiplicationis ratio formalis, ut saepe a recentioribus affirmatur⁰⁷; sic v.gr. si quis turpe desiderium conciperet erga tres mulieres, quarum unam ut innuptam, aliam ut coniugatani, aliam ut religiosam cognosceret, tres quidem malitias specie distinctas committeret circa tres has personas, sed peccatum posset esse unicum, nisi de facto triplici apprehensioni triplex actus voluntatis corresponderet, id quod posset accidere.

*
641. Unde concludes: 1. *Unum numerice peccatum* committit; qui uno eodemque actu: summam pecuniae a communitate religiosa vel a societate mercatoria aufert; calumniat, etiam in diversis rebus, aliquem coram coetu congregato; intendit evertere domum in qua inimici eius sunt congregati; sibi statuit peccare quoties occasio occurrat per noctem actam in meretricio.

2. *Probabiliter unum numerice peccatum* committeret, non solum qui conciperet propositum audiendi confessiones sacramentalis in statu peccati mortalis, sed etiam qui eas unico tractu seu sessione audiret; pariter qui sine interruptione aegroti absolutionem impertiri, viaticum et extremam unctionem ministrare sibi statueret et excqueretur, nam tria haec haberi videntur unita in unicam administrationem M.

3. *Unum peccatum cum duplici malitia*, damnificationis scilicet homicidii, committit, qui ex invidia incendit domum inimici, ut ei et inimicus simul pereant. Sacerdos celebrans in peccato mortali secundum aliquos cum S. Alfonso⁰⁸ quatuor peccata committit, quatenus indigne consecrat, indigne communicat, indigne ministrat et indigno porrigit sacramentum; alii tria tantum peccata eum committere sentiunt, cum ministrationem indignam habeant pro levi; sunt etiam qui unicum peccatum agnoscant, quatenus diversae istae actiones coadunantur in unicum sacrificium, neque nobis haec sententia displicet quatenus incidat in sequentem; fortasse rectius opinantur qui duas malitias in tali casu detegunt, consecrationis scilicet et susceptionis indignae Eucharistiae, sed sub uno numerice peccato

⁰⁷ Cf. Vermeersch, 1,411-414; Tanqueray, 11,526-527.

⁰⁸ Sic etiam MERKELDACH, 1.438: contrarium tenet v. gr. Peixarot, I. 1. quia "plura haec sacramenta habent obiectum formale diversum, quod diu voluntatis actu attingatur necesse est".

« L.5 n.44; L.6 n.35. Cf. AertnysDames, 1.230 bis, qui eius sententiam firmiter adhaeret. Mitiores sententias refert E. I. Recatholico, Caw t: i cho canomco Jtl.138 (Santander 1931).

4. Is qui intentione vel etiam actu externo causât grave damnum pluribus sub confuso conceptu multitudinis apprehensis, quia unum probabiliter peccatum commisit, integritatem confessionis plene saharet si diceret: graviter damnificavi; qui vero simii modo decem homines occiderit, substantialem quidem integritatem observaret, ut videtur, se accusans quod homicidium fecerit, sed quia ista formula indicat quaestionem fuisse de unico homine, ad mendacium tale vitandum deberet dicere; occidi simul plures homines. Sic docet sententia probabilis, iuxta superius exposita, quam post Suarez⁶⁰ et Lugo⁶¹ amplectuntur plures recentiores, ut Balierini-Palmieri, Bouquillon, Waffelaert, Lehmkuhl etc., nec reprobant alii ut Noldin, Carton de Wiart, etc,

642. 3. *In peccatis specie iisdem, respectu actuum voluntatis, tot sunt peccata numerice distincta quot sunt actus moraliter interrupti*, tales sci. qui moralem unitatem ad invicem non habeant.

Ratio asserti patet, quia singuli actus peccaminosi moraliter interrupti evadunt in se completi, quin sequens possit dici continuatio praecedentis, sed reassumptio nova eiusdem specificae actionis quoad numerum distincta, v. gr. quando quis pluries furatur occasiones fortuitas arripiens, sine relatione priorum furtorum cum sequentibus; ubi vero plures actus physice distincti iunguntur in unicam moraliter actionem totalem, peccatum est unicum, sub pluribus tamen actibus peccaminosis, specificatis ex objecto totali, salva tamen malitia speciali quam fortasse habeat aliquis actus partialis, irreductibilem ad malitiam finis intenti. Nimirum: a) *quoad numerum*, peccatum est unicum moraliter propter eandem intentionem virtualiter perdurantem; sed toties mortaliter peccatur, quoties actiones coordinatae vel subordinatae ad totum peraguntur, ratione mortalis intentionis cuius quilibet actus est executio continuata⁶²; b) *quoad malitiam*, si media adhibita habent malitiam specialem distinctam a malitia finis et ad irreductibilem, ea accusanda est in particulari; secus sufficienter accusatur, sed simul necessario propter actum externum peccaminosum existentem, in accusatione confusa et indistincta propositi concreti habiti, et mediorum quorundam inefficaciter adhibitorum.

Unde concluditur: Qui rem intenderit pluribus actibus perficiendam, camque inceptam ex quolibet motivo non consummaverit, ha-

De poenitenda H 22 s.S. n. 34.

^u *De poenitenda* d.16, n.126-142; cf. Laymans, *Th. m.* II tr.3 c3 n.2 Sunt tamen differendae inter AA. citatos; s.c. Lehmkuhl. I 352, hoc in tantum adartit, in quantum docem illi apprehendantur sub confusa ratione multitudinis.

^u Cf. Billuart, *Summa Sti. Thomae*, tr. ch. iure cl.11 a.4; Lumbkeras, *Telur quoties in furtulorum coalescentia*: Ang 23 (1946) 165-168.

bet imprimis reatum correspondens malitiae rei derelictae; quoad actus vero partiales positos ex relatione ad actum totalem inchoatum et interruptum: a) *si habent aliquam malitiam propriam* irreductibilicm ad malitiam finis intenti, ea in particulari declaranda est in confessione, quia constituit peccatum speciale iuxta doctrinam praecedentis articuli; β) *si malitiam in se non habeant*, vel habeant sed involutam in fine totali malo obtinendo,, censemus hanc applicationem mediorum inchoatam semper esse accusandam, etiam si actus fuerint in se indifferentes et solum ex fine peccaminosus, quia secus non declararetur actus externus peccaminosus; sufficit tamen declarare confuso modo et indistincte, accusando sd. finem intentum, et addendo quaedam media inefficaciter fuisse applicas ad illum. Sic enim peccatum externe inchoatum manifestatur, et quidem secundum speciem actionis totalis, a qua singuli actus partiales, sive indifferentes in se sive peccaminosi, mutuaverunt malitiam specificam, quam retinere videntur immutatam etiamsi opus totale sit interruptum

Hinc, qui intenderat occidere inimicum et ad hoc arma emerat, debet accusare in confessione propositum conceptum, et media quaedam ad illud exequendum inefficaciter adhibita; nam sic solum accusat actum externum ex fine peccaminosum; qui intendebat fornicari, et ad hoc obtinendum sermones obscenos introduxerat et tactus impudicos peregerat, non debet indicare malitiam propriam istarum actionum partialium, sed satisfacit obligationi accusando intentionem fornicandi et usum quorundam mediorum inefficarium; quod enim propter intentionem erat unum, non apparet cur fiet multiplex subjective propter incompletam executionem

Adversantur tamen huic doctrinae plures, inter quos ipse S. Alfonsus, qui tam in casu mediorum in se indifferentium quam in alio, censet ea in particulari indicanda esse in confessione**. Alii, ut Noldin censent media in se indifferentia adhibita ad opus totale interruptum non esse manifestando ullo modo, utique alia

643. 4. *Quandonam vero sive unio sive interruptio moralis eveniat* in actibus physice distinctis, magis in particulari explicandum est:

a) Plures actus physice distincti moraliter unientur triplici modo sequenti.

a) *Per intentionem agentis*, qua plures actus, sive interci sive externi, ad unum finem totalem diriguntur; sic enim quasi unam actionem constituunt, propterea quod a voluntate imperantur coordinati tanquam partes integrantes unius actus completi, vel subordinati tanquam media ad unum finem et unam actionem principalem, etsi longius intervallum inter singulos

Ja Cf. Peinador. 1.265, cui non videtur S. Alfonsus huic doctrinae assensum; contrarius in 1.5 n.42.

IM Sic plures, ut D'Assubale, 1,287; Cernot-Salmons, 1.167; Vopnua. 1,418.

Theol. mor. 1.5 n.42.

** I 308 Similiter Ballerini-Palmieki, t.1 tr.4 n.668. Cf. etiam Mrur. BACH, 1,440,2.®

actus intercedat ; v. gr. si quis officium divinum unius diei omittere statuatur, et consequenter singulas partes seu horas canonicas non recitet, vel si quis ad fornicationem obtinendam obscena proferat, tactus impudicos exerceat, peccatum denique consummet : imo, fortasse etiam si post ipsam fornicationem, tanquam complemento, novis tactibus impudicis detineatur. E contra, plura peccata constituunt actus in se completi, sine coordinatione ad integrandam unam totalitatem, neque subordinatione ad unam actionem principalem integrandam ; v. gr. si quis plures omissiones officii divini diversis diebus statuatur, vel sine intentione fornicandi tactus impudicos habeat, et deinde ad fornicationem ipsam nova determinatione procedat;

β) *per affectum voluntatis*, quando plures actus peccaminosi. interni vel externi, ex eodem aestu passionis, sub unica deliberatione eliciuntur, et sic unam moraliter actionem constituunt, etsi breve quoddam temporis intervallum labatur inter singulos; sic unicum peccatum committeret qui, sub eodem aestu passionis, plura vulnera causaret inimico, vel plures blasphemias proferret, etsi inter singula vulnera vel singulas blasphemias attentio breviter ad aliud applicaretur, sed statim sine deliberatione reassumenda et applicanda ad priora;

γ) *per ipsum opus perficiendum*, quod nimirum, sive ex natura rei, sive ex institutione humana, pluribus actionibus integrantibus et perficientibus constet, ita ut illae actiones in morali consideratione veluti partes habeantur eiusdem actionis totalis et completae ; v. gr. unicum probabilius peccatum committeret is qui in peccato mortali plures confessiones audiret in eodem actu ministerii audiendarum confessionum, quia natura sua talis actus non ad unam confessionem audiendam circumscribitur sed ad plures quae eadem sessione ad sacrum tribunal occurrent, ita ut unitas moralis et actionis et obiecti adesse rationabiliter dicatur.

Unde concludes: Unicum peccatum committeret: qui determinatus ad occidendum inimicum, actus vindictae interne foveret, arma oneret, insidias pararet, tandem mortem causaret, etsi per plures dies in isto proposito et actionibus partialibus fuerit versatus, unde netam confessionem institueret accusando simpliciter homicidium; qui ex animo furandi 1000 pesetas, saepius renovaret propositum, illudque iteratis furtis minoribus excqueretur, ne a domino detegeretur; qui ex prava passione pluries actus impudicos ad eam satisfaciendam poneret.

b) **PLURES ACTUS** physice distincti moralem unitatem habentes ex intentione vel passione voluntatis vel ex opere

perficiendo *principaliter interrumpuntur*, seu moralem unitatem amittunt, quando nova deliberatione opus est ad continuandum, per reassumptionem actus de quo agitur. Hoc autem in particulari occurrit:

a) *Post voluntariam retractationem* etiam momentaneam, sed sufficientem ut nova deliberatio requiratur ad denuo fovendum actum peccaminosum; haec retractatio sufficit ut sit implicita et aequivatens, qualis haberetur in actu plene humano incomponibili cum eo de cuius interruptione agitur; semper tamen debet esse completa et contradistincta ab illa velleitate vel voluntate mere inchoata quae haberetur in remorsu conscientiae reluctantis. Sic v. gr. qui intendebat furari, c. motus gratia actuali per momentum detestatur suam intentionem, novum numcrice peccatum committit si statim revertitur ad suum pravum propositum;

β) *post voluntariam et formalem cessationem ab actu*, quae sit vere deliberata, divertendo attentionem ad alia, ita ut reassumptio propositi derelicti requirat novam voluntatis determinationem, cuius signum erit quod non sua sponte et mere ex influxu actus prioris peccaminosi ad eundem revertatur;

γ) *post morant satis notabilem sub involuntaria cessatione* ex distractione, occupatione etc., talem sci. quae, iuxta communem sensum pro indole actus de quo agitur, voluntas non possit denuo occupari in actu peccaminoso quasi naturaliter et sine nova deliberatione, cuius signum erit, ut supra, quod voluntas non quasi sponte sed per novam deliberationem ré-assumât priorem actum peccaminosum derelictum.

Quandonam habeatur plena retractatio vel etiam cessatio voluntaria facile cognoscitur per conscientiae testimonium; c contra difficilius est determinare moram sufficientem ad moralem interruptionem habendam, utpote quae multum pendet a natura interruptionis, affectu voluntatis, indole quoque actus peccaminosi, sive mere interni, sive exterius perficiendi, sive externi inchoati. Unii, magis in particulari ulterius rem de mora sub involuntaria cessatione specificamus:

a) *actus [>urc interni* circa idem obiectum, sine ullo proposito executionis, ut mera delectatio morosa, merum indicium temerarium, merum dubium circa fidem, communiter censentur interrumpi per somnum interpositum, per cessationem notabiliter protractam qualem censet Suarez⁴: spatium saltem unius horae, dum Lut⁵ opinatur regulariter ultra duas vel tres horas non videri pers.vt-

⁴ De pacn'tentia disp.22 sect.5 ntl.

⁵ De faen.tmtia d.16 n.569-570. "Diutius tamen in ipso habitu conwm-tur desiderium turpe, odium proximi. Imo, voluntaria aversio a proximo menses perseverare potest" (Vekmeersch, 1,412).

rare moraliter eandem voluntatem mere internam. Sic norma aliqua extrema proponitur, prudens tamen, etiam pro illis casibus in quibus indoles distractionis et vehementia affectus ex quo procedebat actus peccaminosus maiorem interruptionem requirunt ad hoc ut voluntas ad actum interruptum quasi ad rem novam, sub nova deliberatione reverti dicatur. Sed quando vehementia affectus erga rem peccaminosam tenuis erat, vel occupatio mentis tempore interruptionis fuit intensa, mora facile brevior sufficiet ut reassumptio actus interrupti non habeatur ut moralis continuatio voluntatis prioris involuntarie omissae et moraliter perseverantis, sed tamquam nova susceptio eiusdem.

Tamen actus mere interni, quibus voluntas adhaeserit quasi definitivis, v.g. dubio alicui circa revelationem, quasi rei vere incertae, non videntur interrumpi per meram cessationem involuntariam, sed solum per voluntariam cessationem; nam ut post longum intervallum cis actibus voluntas inhaereat non requiritur nova specialis deliberatio, donec ut definitivi habentur.

β) *actus interni exterius complendi*, qui ex passione vel intentione agentis unitatem habent, propterea quod ad opus externum efficaciter ordinantur, sic videntur per cessationem involuntariam interrumpi: *si actus internus in nullo effectu exteriori perdurat*. interruptio moralis habebitur post temporis intervallum non adeo longum, quod secundum S. Alfonsum difficillime protrahi possit ultra duos tresve dies; sed attendenda est in singulis casibus indoles personarum et condicio materiae, unde aliquando etiam spatium unius hebdomadae protrahi posset, si ageretur de proposito ardentius concupito, iuxta criterium supra indicatum; nam revera toto isto tempore crediderimus sine nova deliberatione posse reassurari quaedam intensa desideria, v.g. vindictae, nacta occasione; sed non oportet eandem mensuram temporis omnibus casibus applicare, sed longiorem vel brevior pro condicione rei, affectu voluntatis, indole distortionis, etc., ita ut voluntatem non restituendi vitetur, ut ad effectum perpetuum ordinatur, diutius perseverare sine interruptione recte aestimemus, quam desiderium vindictae, et hoc diutius quam desiderium rei turpis, lectionis prohibita, etc. Quod si *actus internus perdurat in aliquo effectu externo* ad actum peccati consummandum ordinato, sci. si actus externus iam inchoatus est, actus internus facile protrahitur in effectu externo ad totam durationem eiusdem, quia ad ipsius praesentiam sua sponte renovatur, cum actus externus sit ordinatus ad actum peccati consummandum; v.g. si quis arma praeparavit ad occidendum inimicum, facile in eodem moraliter proposito perseverat per plures dies et hebdomadas, donec occasio opportuna occidendi praesentatur.

γ) *actus externi* multiplicantur moraliter quoties sunt ab invicem independentes, in se absoluti et comp'cti, sine coordinatione vel subordinatione alius ad alium, tanquam partes unius totalitatis vel mediae unius finis; c contra non distinguuntur moraliter, quan-

¶ Si quis de rebus turpibus cum delectatione cogitans pauca verba cum terribili msceret. et statim rediret ad turpia. un cum haberet peccatum; dicitur [Ire vero] si ad turpia rediret post longum colloquium, nisi forte ab initio conquiesceret ubi statuerat turpem cogitationem postea iterum reassumere, nam per — propositum prior cum posteriore cogitatione moraliter uniretur Cf. Gemot. Sauss., 1,164.

do ex eodem impetu passionis procedunt, vel ad idem opus confummanchim natura sua aut ex intentione anentis dirguntur. ut .vq.ra dictum est; unde tot peccata numcrice distincta committit reus de peccato mortali, quot communioncs suscipit in eo statu, unum vero qui, cum intentione subripiendi totam summam pecuniae quae est in arca, eam pluribus furtis aufert, etsi singula furta sint graviter peccaminosa et eo sensu toties quoties graviter peccat, ut sujr declaratum est.

6-14. Unde concludcs: 1. *Quoad actus utere internus*, qui viderit inimicum et in subitaneam imprecationem fuerit ex hac visione provocatus, novum numcrice peccatum committeret, si post breve tempus denuo illum videret et denuo imprecaretur; qui a turpibus desideriis per breve tempus cessaret ad verba facienda cum transeunto, et denuo quasi sponte ad eadem desideria rediret, 'unius numericc peccati esset reus.

2. *Chioad aetvs internos exterius comhlendos* qui furfuri in actum vindictae sibi proponit, potest per hebdomadam, et forte amplius, propositum conservare et saepius ratihabere sub unico numcrice peccato yrtualiter continuato in aestu passionis involuntarie interruptae, nisi aliquando cessaverit voluntarie a concepto proposito; v gr. si furtum statuerit pro determinato momento, et hoc deveniente a proposito abstinuerit, novum peccatum committet si denuo propositum rcassumat: qui per longum tempus, etiam quorundam mensium, non restituit, licet memor sit obligationis, et propositum non restituendi renovet, unum numericc peccatum lia' est, nam eadem prava voluntas perseverat virtualiter in retentione alienae; similiter qui cum animo occidendi venenum emit, unicum peccatum habet toto tempore quo veneni propinandi occasionem spectat.

3. *Quoad actus externos*, tot sunt numcrice peccata quot fortificationcs, homicidia, sacrilegae communioncs etiam intra brevissimum spatium ponantur, quia singuli huiusmodi actus natura sua sunt se completi, nec per intentionem possunt in unum moraliter cotijtingi; c contra, unicum peccatum in pluribus actibus peccaminosis continuatum habet, qui ex proposito legendi librum prohibitum et plures dies protrahit eius lectionem; qui ex intentione furandi summam determinatam ouin deteratur, eam parvis furtis paulatim rapit; qui ex animo fornicandi sermones lascivos tactusque impricos. sive praeparatorios sive etiam completivos fornicationis, et agit.

645. 5. *Omissiones exteriores*¹ tunc multiplicant facta cum in pluribus actibus seu determinationibus positi continentur, ideoque generatim iu singulis omissionibus annibus sint praecepta numericc diversa. Nimirum, qui concipit propositum v. gr. omittendi missam per totum mensem unicum committit peccatum in hoc proposito iuxta sententiis

¹¹⁰ Bene ad rem observat Ver m k k r s c h. 1,416. cui in his inhnrans: *Ar rae omissiones habentur in praeceptis mere positivis, quibus nullus ictus eundum se prohibetur, v.gr., in praecepto audiendi sacrum."

communem ; sed quaestio est de singulis omissionibus missarum quae per mensem occurrunt. In hac re generatim dicitur singulas omissiones esse peccata distincta, quia de singulis sint praecepta diversa In ; quae ratio minus convincens nobis videtur, nam plura praecepta possunt unica voluntate et unico peccato violari, ut dictum est; approbari tamen potest quoad ipsam conclusionem inde deductam, quatenus determinatio voluntatis qua omittuntur singulae missae per mensem, etiam quando dependet a primitivo proposito et ab eodem imperatur, vix non constituit actum distinctum ab ipso proposito antea concepto quod sic in ordine morali “rcpvrit... in singulis determinationibus materiam cui incorporatur ut informans” 112. Quodsi conscientia praecepti positivi tunc obligantis effugiat, vel exccutio praecepti iam physice impediatur, peccatum novum per se non erit in omissione singulorum praeceptorum diversorum, nisi in ultimo casu voluntas de novo rati habeat illam voluntatem vel approbet factum culpabile ex quo actualis adimpletio praecepti impossibilis evasit, v. gr. projectionem breviarii in mare, unde recitatio officii divini per totum iter impedita fuerit.

6. *Obduratio et perseverantia in impenitentia, recessu a sacramentis etc. tot peccata implicat*, quot sunt omissiones consciae et liberae praecepti paenitendi, quod per se vel per accidens urget, et quoties positive per actus moraliter distinctos se emendare renuit obduratus: non vero multiplicantur peccata quoties extra hos casus mere negative se habet circa conversionem. Notetur tamen peccatum leve toties committi ab eo qui perseverat in peccato mortali quoties per actus moraliter distinctos animadvertit suam condicionem eamque negligit vel adimplere procrastinat ; caritas enim erga seipsum exigit ut status gratiae cito recuperetur.

646. In praxi notetur: a) *peccatores saepe non apprehendunt* quae confuso modo, non solum diversitates malitiae specificae in obiectis, verum etiam distinctionem in peccatorum numero, quando ex natura actuum vel cessatione voluntaria haec non apparent plane ab invicem distincta: unde confessarius caveat ne cos torqueat cum detrimento sacramenti, ad obtinendam determinationem quae in theologo potest postulari Hinc etiam, b) *quando agitur de determinando numero peccatorum mere internorum*, saepius oportebit

112 Cf. v.gr. Lugo, *De Poenitentia* c. 16 n. 546-547. ubi animadvertit cum sententia generali semel tantum per se peccari, e contra, a sacerdote qui omittat tantum unius dici officium quod per partes recitari consuevit, quia unum sententia terminatum ad illud officium.

113 Viimeisch, 1,416.

a pacnitentc interrogare per quantum temporis turpibus affectibus, desideriiis pravis, etc. vacaverit, in voluntate vindictae vel damni-
ficationis, etc, perseveraverit, ct deinde, cognita etiam aliquomodo
indole pacnitentis, ipse confcssarius conscientiam sibi efformare sa-
tagat dc numero approximative peccatorum.

CAPUT II

De peccatis in specie

Summa rerum dicendarum: Triplici articulo hanc materiam
considerabimus. In primo agemus dc peccatis internis, de prava scL
delectatione, gaudio, desiderio, praemissis tamen quibusdam regulis
circa *pravas cogitationes* stricte tales, ct addito principio circa mo-
ralitatem *consensus*. In secundo trademus descriptionem summariam
de vitiis *capitalibus*, amplificatam quoad vitium *intemperantiae* in
potu. In tertio de peccatis *in Spiritum Sanctum*.

Feirexcs Mondria, 1.223-242; Aert hys-Damex, 1,241-263; Prümme». II i
436; TasquEuey, 11,528-570; Vermeersch, 1.429-453; GenICOT-Saumass, I.P
189.

ARTICULUS I

De peccatis internis

Accedimus ad consideranda peccata interna, quae non raro, de-
signatione quadam gencrica, vulgo *pravae cogitationes* vocantur. L
facto sunt ab invicem diversa, ut cx dicendis patebit.
In peccata interna eo magis revocanda est christifidelium atten-
tio, quod sunt periculosiora, difficilius vitantur, facilius commit-
tuntur.

647. I. **Peccata interna:** a) lato sensu sunt *ea omnia
quae committuntur ope facultatum internarum* (intellectu, vo-
luntate, imaginatione, memoria) ct per se in illis facultatibus
continentur, licet ex redundantia forte produntur in sensus
exteriores tanquam consequentiae involuntariae actus interio-
ris ; b) stricto sensu sunt *ea quae perficiuntur actibus di-
citis voluntatis*, seu quae consummantur in ipsa voluntate qua
tali.

II. **Recensentur** passim ab AA. tria per relationem a"
tempus, sci. : «) *delectatio morosa*, seu complacentia in k
mala cogitata ut *praesenti*, abstractione facta ab omni execute
ne ; b) *desiderium rei malae futurae*, quod implicat tendentia®

internam ad reni mente propositam execution! mandandam ;
 c) g a u d i u m de re mala *praeterita*, quae assumitur ut obiectum voluntatis actualis. Sed haec recensio, quae respondet in psychologia actus humani respective *voluntati* initiali adhaerenti bono ab intellectu exhibito, *intentioni* internae versus obiectum propositum, *fruitioni*, denique de adepto fine, non videtur adaequata ; siquidem restant considerandi alii duo actus voluntatis interni, sci. CONSENSUS in ACTUM, qui respondet *electioni*, quando post consilium interne habitum finis rcalizandus approbatur ante omnem exeeutionem actualem, cui via panditur per imperium. Praeterea cum peccatis internis stricte dictis habet affinitatem c o g i t a t i o m a l a proprie dicta, de qua etiam aliquid dicendum est.

III. Differunt peccata interna a peccatis *occultis* vel secretis, quae sine testibus quidem, sed facultatibus exterioribus perficiuntur, unde vere sunt peccata externa.

648. IV. **Existentia** peccatorum mere internorum, etiam gravium, cum tota indole verae religionis apprime congruit, ab omnibus moralistis exponitur, a Sanctis Patribus sat mature, etsi non omnino clare ab initio tradebatur, in Sacra denique Scriptura dilucide exhibetur, tam in V. quam praesertim in N'. T. quod attendit ad ordinationem actuum internorum: "perversae cogitationes separant a Deo" (Sap 1, 3); "Non concupisces uxorem proximi tui, non domum, non agrum, non servum, non ancillam, non bovem, non asinum et universa quae illius sunt" (Dcut 3,11); "Vae vobis, scribae et pharisaei hypocritae, quia similes estis sepulcris dealbatis, quae aforis parent hominibus speciosa, intus vero sunt plena ossibus mortuorum et omni spurcitia; sic et vos aforis quidem paretis hominibus iusti, intus autem pleni estis hypocrisi et iniquitate" (Mt 23,27-28).

V. **Specificatio** *peccatorum internorum in sua ratione generica* ita indicanda est: a) *gaudium, et desiderium, et consensus in actum, non differunt specie*; quia circumstantiae externae in obiecto, quod sci. gaudium sit de re ut praeterita et desiderium ac consensus de re ut futura, non constituunt ullam differentiam specificam, et circumstantiae ipsius obiecti regulariter in desiderio et gaudio attendi debent quia obiectum solet repraesentari secundum elementa delectantia quae sunt in obiecto *cum suis adiunctis* particularibus; *β) differunt autem a delectatione*, cum enim illi ferantur in rem qua-

lis est in sua realitate completa, ut opere perfectam vel perficiendam, ideoque speciem contrahant *obiecti et circumstantiarum* eiusdem, per hoc a delectatione differunt, quae regulariter est de obiecto, abstrahendo ab adiunctis particularibus; sic v. gr. si quis mere delectatur de vexatione sui inimici, qui est sacerdos, generatim abstrahit a condizione sacerdotis, quia nullam delectationem specialem procurat, et totus inhaeret delectationi de mimico vexato; tamen si circumstantiae peculiares obiecti attendantur etiam in delectatione sicut attendi solent plerumque in gaudio et praesertim in desiderio, vel voluntas feratur in obiectum propter eas circumstantias, dicendum est delectationem quoque specificari ex talibus etiam circumstantiis.

649. A. I. **Mala cogitatio:** a) *Late est repraesentatio obiecti moraliter mali;* b) *stricte, eadem repraesentatio, quae et quatenus vel peccandi periculum creat, vel adnexam habet actus peccaminosi approbationem,* etiam mere rationalem.

II. **Distinguitur:** a) *speculativa*, si exhibet obiectum et eius delectabilitatem in abstracto, ut obiectum cognitioni et scientiae, v. gr. indolem furti, fornicationis, etc.; generatim mala cogitatio late sumpta; ð) *practica*, si considerat obiectum malum eiusque delectabilitatem ut cogitanti convenientem et appetibilem, seu ut obiectum appetitus; tali igitur modo qui maxime aptus est ad periculum peccati provocandum, quia incitat ad pravam concupiscentiam et ad consensum in eam; generatim mala cogitatio stricte sumpta.

III. **Differt a cogitatione de re mala**, quatenus haec consideratur ut merum obiectum intellectus, abstractivè ab omni peccaminositate pro cogitante.

650. IV. **Principia:** 1. *hiera cogitatio, etiam praeli: in se, seu ut pura obiecti repraesentatio, nunquam est penitum', non modo si versetur circa obiectum malum propter periculum coniunctum (cf. tamen principium 4), verum etiam si est circa obiectum intrinsece malum, v. gr. si quis cogitat de homicidio vel fornicatione. Nam obiectum voluntatis est casu mera acquisitio vel confirmatio notitiae circa aliquod obiectum vel eiusdem condicionem, quod habet suam ventum ontologicam recte apprehensibilem ab intellectu. Tar.?.!.*

1 Minus accurate asseritur interdum absolute delectationem voluntatis in cogitationibus impuris esse peccatum contra nonum mandatum, nam obtineat delectationis prohibita est actus impurus, non eius repraesentatio. P«atf ergo est delectatio voluntaria in actibus inhonestis per cogitationem etLS t

etiam mera cogitatio, praesertim practica, semper periculosa est in rebus obscoenis, quia facile provocat appetitum venereum, cui si accedat libera complacentia, habetur delectatio venerea.

2. *Approbatio obiecti cogitati, quod cl in quantum est malum, sive in se sive propter periculum, semper est peccatum, et quidem eiusdem gravitatis atque ipsum obiectum approbatum*; v. gr. si approbatur adulterium mente repraesentatum, aut obiectum impudicum in quantum aptum ad excitandam passionem peccaminosam, rcitas contrahitur adulterii mentalis vel passionis peccaminosae. Nam obiectum voluntatis in casu est deordinatio quae est in obiecto, quam non licet interne approbare sicut neque externe peragere.

3. *Cogitatio obiecti mali, ca intentione suscepta ut oriatur motus seu affectus peccaminosits, semper est peccatum eiusdem gravitatis atque ipse affectus peccaminosus, sive is sequatur sive non*; v. gr., reus est gravis peccati incompleti solitarii contra sextum mandatum, si quis cogitat de fornicatione ut experiatur pravos motus concupiscentiae, etiamsi nullam excitationem patiatur. Nam eam voluit, et experiri attentavit in causa sibi vetita propter periculum illius affectus.

4. *Cogitatio obiecti mali, quod ex natura sua creat periculum sive complacentiae in re mala cogitata, sive motus b'ccaminosi, sive consensus in delectationem peccaminosam* ortam vel oriundam : a) *si suscipiatur vel sustineatur animadverso eo periculo absque causa eidem proportionata*, semper est aliquod peccatum eiusdem speciei atque motivum propter quod evitandum est periculum illud, quia nemini licet se exponere sine insta causa periculo peccandi ; et peccatum quidem erit *grave*, si haec tria concurrunt: disproportio causae adeo magna, ut causa non sit vera sed fucata ; periculum proximum; quod versetur circa rem vel motum vel consensum graviter peccaminosum ; erit autem *leve*, si causa est vera, etsi non undequaque proportionanta, ct periculum non est nisi remotum, vel versatur circa rem vel motum vel consensum leviter peccaminosum; ct quidem, in ultima hypothesi, etiam si cogitatio ex mera levitate vel curiositate foveatur.

b) *Si suscipiatur vel sustineatur cx iusta causa* sub debitis cautelis, non obstante periculo, peccatum non aderit; pariter nullum existet peccatum, quod spectat ad solam legem

naturalem, ut quis certo sciat sibi periculum non haberi.

5. *Cogitatio peccaminosa regulariter continet malitiam specificam solius obiecti, non vero circumstantiarum eiusdem*, quia generatim in cogitatione obiectum proponitur a mente, et approbatur a voluntate, abstrahendo a circumstantiis quae illud comitantur. Si tamen in circumstantias quoque incidat attentio et approbatio, contrahitur simul malitia circumstantiarum.

651. **Unde concludes:** 1. Ut aliqua mala cogitatio omni prorsus culpa vacet, debet esse immunis a peccato non solum in se spectata, sed etiam ratione finis intenti et ratione periculi coniuncta. Hoc autem vix obtinet in cogitatione de rebus venereis, etiam omnino licitis, praesertim apud iuvenes et inuptos. Insuper, pudor mentis pro omnibus est summi momenti ad minuendas tentationes et vitanda peccata. Unde satis nunquam commendatur.

2. Paenitens qui se accusat de pravis cogitationibus, theorice non tenetur manifestare nisi obiectum carum, non vero circumstantias; practice vero saepe debet etiam de circumstantiis specificantibus examinari, quia malas cogitationes intelligent homines crassioris conscientiae delectationes morosas, et potissimum prava desideria.

652. B. I. Delectatio morosa: a) in genere est *complacentia voluntaria in bono apprehenso*; b') in theologia moraliam intelligitur *complacentia deliberata de obiecto peccaminosa per imaginationem exhibito ut praesenti*, sine desiderio illud habendi vel faciendi. Dicitur:

Complacentia, cum quiete sci. appetitus sive rationalis sive sensitivi in bono complacente, quod generatim est actio, interna vel externa, quam homo sibi in mentem spiritualiter revocat ut praesentem.

Deliberata, in qua nimirum commoratur voluntas cum complacentia, postquam ratio advertit ad inhonestatem obiecti; dicitur **morosa** ratione huius commorationis deliberatae, quae brevissima esse potest, ideoque morosa idem est in hac re atque cognita et voluntaria.

Sine desiderio obiecti habendi vel faciendi, unde differt a desiderio et gaudio, quae sunt de opere perpetrando vel respective perpetrato, dum mera delectatio connotat nudam representationem, abstrahendo a quavis productione.

II. Obiectum delectationis morosae potest esse res:
a) spiritalis, quae est in appetitu rationali, consistitque in

› In his secuti sumus Hürth-Abkilian, *De principiis* 523-526.

approbatione obiecti, v. gr. dum superbus recreatur cogitando de honoribus sibi exhibitis; *b) sensitiva*, quae est in sensibus sibi complacentibus de obiecto ipsis adaptato, v. gr. in gustu Juni cibi grati sumuntur; *c) venerea*, quae est in commotione venereorum sub congruis stimulis³. Circa haec tria potest esse delectatio morosa quae, ut hic intelligitur, perficitur spiritualiter seu in potentiis animae superioribus, ideoque potest esse de re sensibili vel venerea, sed ipsa in se non est sensibilis vel venerea, sed ordinis rationalis.

653. III. Principia: 1. *Delectatio morosa de re intrinsecus mala, sive formaliter sive solum materialiter, semper est Peccatum eiusdem gravitatis et speciei ac res ipsa essentialiter mala*; nam voluntas approbans et gratum habens id quod rectae rationi est disconforme, conformat suum affectum iis quae sunt peccatum, seu delectatio de re mala psychologice supponit affectum ad ipsam⁴. Nec refert quod nihil externum desideret vel faciat, nam vere inclinatur ad malum actu et deliberate, et ex eius deordinatione desumitur primario malitia peccati formalis. Peccatum quidem erit minus quam in desiderio aut opere, quia affectus erga obiectum est minor in mera delectatione; at non adeo minuitur ut, si versetur circa rem graviter peccaminosam, non sit grave peccatum, si omnes condiciones concurrunt.

2. *Delectatio morosa de re solo iure positivo prohibita non est illicita, modo vere abstrahatur ab hoc quod est malum*, v. gr. si quis in die abstinentiae se oblectet de esu carnum mere cogitato, nam hoc non est in se objective malum, nec lex hanc delectationem vetat sed solam externam comestitionem; quod extendi non videtur ad casum in quo quis delectaretur de re materialiter mala etiam ex solo iure positivo, ut v. gr. de omissione missae propter oblivionem in die festo, nam hoc opus, etsi subjective immune sit a peccato et non sit intrinsece malum, tamen objective, supposito et urgente praecepto, etsi iuris mere positivi, est malum, quamquam non imputatur propter

³ Delectatio potest cadere etiam in modum (cf. primum 4). in effectum rei malae, in rem malam propter effectum bonum, de quibus expresse agitur infra, n. 653, 4.5; quae doctrina facilem applicationem habet ad quaestionem praesentem.

⁴ Cf. S. Thomas. 3^a. Th., 1^a 2^a q. 74 a. 8c; A. Snoeck. De delectatione morosa et peccatum internum: Per MorCanth 40 (MII 104-107, ubi contendit fundamentum metaphysicum desumptum ex deordinatione delectationis per operationem cui consequitur minus efficacem probatorem exhibere quam fundamentum psychologicum, ex affectu nempe subiecti delectantis ad operationem ipsam.

circumstantias 5. Semper tamen a talibus delectationibus abstinendum est, utpote otiosis et sic facile leviter deordinatis; imo, non raro etiam propter periculum ne, indulgendo delectationi, ipsi operi committendo indulgatur, in quo esset peccatum ut statim patebit.

3. *Delectatio morosa de re mala propter periculum conjunctum est peccatum sub iisdem condicionibus et eiusdem gravitatis atque cogitatio de tali obiecto* (cf. n.650,4) v. gr. si vidua delectetur spiritualiter, seu appetitu rationali, in recordatione pristinae vitae coniugalis cum periculo delectationis venereae capiendae, suscepto sine sufficiente motivo; patet autem appetitu carnali, neque viduam de praeterita neque sponsum de futura copula intra legitimum matrimonium, licite delectari.

4. *Delectatio de opere malo propter effectum bonum*, v. gr. de occisione patris propter pinguem hereditatem susceptam, vel de pollutione propter sedatam concupiscentiam, non est licita, nam obiectum immediatum delectationis est malum (cf. D 1165); licita est, autem, delectatio tum de effectu bono operis mali, v. gr. de ipsa hereditate, quam homicidium celerius fecit adire, vel de cessatione scandali ex occisione seductoris, dummodo delectatio non recidat in opus malum, Ium de malo alicuius, non in quantum est ipsi malum, sed in quantum ipsi vel aliis est magis bonum, ideoque servato ordine cantatis, ita ut malum quod vitatur bene compenset malum quod tpprobalur non tanquam malum sed tanquam impeditivum mali peioris. Cf. D 1163-1164.

5. *Si delectatio non est de re mala cogitata sed de cogitatione rei malae vel de modo ingenioso, ridiculo clc.*, sed non malo, quo peracta est, per se non est peccatum; nam obiectum delectationis est in utroque casu honestum, in priore quidem, quia est veritas ontologica talis rei et scientia de ta ob iustam causam acquisita, in posteriore vero, quia delectatio cadit non in ipsum actum malum sed abstractive in modum exequendi illum, qui potest non esse malus; unde non exprobat Christus quod “laudavit dominus villicum iniquitatis”. Tamen generatim ab hac etiam delectatione abstinendum est, propter rationes in secundo principio indicatas; facile enim deordinatur voluntas propter inutilitatem cogitationis vel im-

¹ Benignus iudicat Merkelbach (*Thcol. vior.* 1,454), existimans quod hoc Opus in se obiective non est malum”.

• Lc 16,i8. Cf. IjATMAW, 1.1 tr.3 c.6 n.2.

moderantiam curiositatis⁷, facilius etiam coniungitur periculum lapsus, in quo sine proportionate causa ineundo potest latere peccatum etiam grave, ut iam expositum est (n.650,4).

In praxi saepe difficile patet utrum delectatio sit de cognitione vel modo rei malae, an potius de ipsa re cognita,* tunc fiat recursus ad diversas praesumptiones, ad intentionis rectitudinem, ad habitualementis inclinationem, ad sufficientiam causae tione capienda, etc.

6. *Delectationes morosae de diversis obiectis pt sis intra quandam speciem supremam theorice quid, rnnt specie, practice tamen saepe confunduntur*, und fessionalis obstinendum erit ab investigatione divers iectorum^o. Ratio est quia licet in ordine theorico specie delectationes de tactu impudico, de actu cai soluta vel cum coniungata etc., in ordine practico talibus delectationibus non cogitat de fornication. no etc. ut tali, sed haec apprehendit sub commui delectationis venereae, in quam fertur sic generice Porro confessarius, cui convenit in iis caute et me me agere, praesumere potest complacentiam habita paenitente sub confusa illa ct gencrica ratione, ide< denter abstinere potest ab ulteriore determinatione c

7. *Delectatio peccaminosa regulariter continet specificam solius obiecti, non vero circumstantiarum* quia cum obiectum repraesentetur praecisione fact cutione praeterita vel futura, generatim abstrahit stantiis quae illud comitantur. Si tamen voluntas c tate harum circumstantiarum moveatur, contrahit earundem, v. gr. si delectetur de cogitato homicidii tis qua talis.

8. *Consensus voluntatis in actum induit mal ipsius obiecti quam omnium eiusdem circumstant* quidem agitur de obiecto in concreto execution! r quod voluntas approbat prout est in seipso; sic consentit in furtum sacrilegum patrandum, contra cem reatum iniustitiae ex furto et irreligiositatis t gio. nam eius intentio fertur in utrumque, et volun bat utrumque prout erit in sua rcalitate concreta.

⁷ S. Thomas, *De veritate* q.1S a.4c; 5. *Th.* 1-2 q.74 a.8c.

¹ Cf. Saluantienses, tr.20 c.13 n.40; Ballerini-Palmieri,

• Sic videtur componi secundum veritatem diversitas appare mm, de qua cf. v.gr. Saluantienses, *Mor.* tr.20 c.13 n.30-31; Pei

tur, differentiae inter malitiam *consensus in actum*, quae includit malitiam obiecti cum circumstantiis ordinis moralis, et malitiam *consensus in delectationem actus* seu delectationis morosae, quae includit regulariter malitiam solius obiecti, est in eo quod consensus in actum versatur circa rem in concreto executioni mandandam, dum consensus in delectationem actus abstrahit ab executione, ideoque fertur generatim in obiectum mere repraesentatum, magis vel minus abstractum a realizatione externa, relictis clementis quae non important delectationem, ut sunt generationis circumstantiae, et considerato solo obiecto ab illis praeciso.

Unde concludes: L Practice non est in se illicita delectatio spiritualis capta sive a viduis de actibus conjugialibus in statu matrimonii olim habitis, sive a sponsis de similibus actibus in futuro matrimonio ponendis", nisi sit periculum inhihificatum transeundi ad delectationem veneream vel quomodocumque consentiendi in eam; nam talis delectatio vel reducit ad gaudium et desiderium respective, vel capitur in quantum obiectum repraesentatur sub conditione status matrimonialis purificante totam malitiam.

2. Quando accusatur simpliciter delectatio morosa, non sunt investigandae circumstantiae obiecti delectabilis. S. Alfonsus", ai misso ut valde probabili hoc principio, tradit in praxi observandam esse normam contrariam, quia in peccato delectationis morosae circa obiectum adesse soleat periculum proximum desiderandi circumstantiam obiecti graviter peccaminosam; sed animadvertendum est peccatorem vix attendere ad malitiam specificam ex illo periculo accedentem, et proinde subiective ab ea plerumque liberari.

654. In praxi peccata mere delectationis morosae per tempus satis longum rara erunt, nam paulatim fiet transitus ad prava desideria vel etiam ad opera. Medium vero optimum et fere necessarium ad vitanda peccata interni est dispositio et tendentia positiva ad virtutem. Sursum corda! Nam "de corde exeunt cogitationes malae, homicidia, adulteria, fornicationes, furta..." (Mt 15,19).

Non est oblivioni mandandum naturam humanam, propter pabulum quod appetitus inferior invenit in venereis et propter naturalem curiositatem qua ad nova et insolita solet excitari, maiore iucunditate et aviditate ferri ad legenda, audienda, inspicienda turpia quam pia et pudica; inde, igitur, non capitur argumentum certum pro delectatione capta ex ipsa re turpi; potest coxislere delectatio involuntaria partis inferioris quae oritur ex re ipsa sollicitante appetitum sensitivum et delectatio rationalis de cognitione rei turpis, profluens ex alia causa: "et approbatio voluntatis potest esse circa posteriorem hanc delectationem prima illa reiecta"¹⁰.

¹⁰ Alter iudicat No1 d'în. *Theol. mor.* T 337 corol.2: sed in re tam praefectius distinctio inter devotum et delectationem imposibilis fere est cognita, et «distinctio videtur propter conditionem delectationi implicite appositam.

ⁿ *Theol. mor.* 1.5 n.15.

^u Baller in 1-Palmieri, *Theol. mor.* I tr.4 n.123-124.

655. C. I. Gaudium: a) in genere est *quies appetitus li bono complacente*, unde non differt a delectatione; b) in WEOLOGIA morali, in catalogandis peccatis internis intelligitur *deliberata complacentia in re mala exacutioni iam mandata*. Huc revocantur: *iactantia*, quo nomine designatur gaudium de peccato commisso; *displicentia* de malo non peracto; *tristitia* de bono opere patrato quod sub gravi, levi, nullo praecepto fuerit mandatum.

Differt a *delectatione morosa*, quia praeter deliberatam complacentiam de objecto peccaminoso connotât imaginariam repraesentationem obiecti opere producti et qua talis.

II. Obiectum gaudii potest esse: ipsum opus malum patratum, vel modus quo patratum est, vel effectus ex tali opere secutus, vel opus malum non propter se sed propter bonum effectum.

656. III. Principia: 1. *Gaudium de actu malo peracto ul peccalum eiusdem gravitatis atque ipse actus*, nam cum sit approbatio mali praeteriti, malitiam sumit ab eodem, et actus voluntatis gaudentis de actu patrato similis est omnino ipsi actui praeterito sic ratihabito; sic v. gr. qui gaudet de furto commisso malitiam contrahit furti, quod novo actu voluntatis interne approbat.

2. *Si gaudium non est de re mala sed de modo quo feracia est, nullum est in se peccatum*, si modus non est peccaminosus nec accedit ratio scandalii; potest tamen esse periculosum, imo et peccaminosum, propter transitum imminentem ad gaudium de ipso opere malo.

3. *Gaudium de effectu bono actionis malae, si non transit in gaudium de ipsa actione, periculosum quidem est propter facilitatem transeundi a gaudio de bono effectu ad gaudium de ipso opere malo, sed in se vacat culpa*, quia obiectum per abstractionem sic apprehensum est undequaue honestum, v. gr. si adolescens gaudeat de sedata tentatione post pollutionem, etiam voluntariam, vel filius de hereditate quae ei propter parricidium, etiam voluntarium obtigit. Neque obstat propositio ab Innocentio XI damnata, de qua in principio quinto, nam obiectum gaudii nunc consideramus haustum exclusive ex hereditate suscepta, abstractive ab occasione vel causa. Sed si gaudium referatur ad ipsam actionem obiective malam, licet propter bonum effectum, habetur appro-

4111001. ipsa pollutione mere naturali licet gaudere propter bonum finem, qui
m «i voluptas capta (vel capienda in desiderio inefficac); nam ut eventus
r phynolog cus est indifferens. Non vacat tamen periculo tale caudium vel
iffScn desiderium. Sic plures AA., v.gr. AttT.ml)m, 1.244 II; Mfr kel-
» t, 1454b; maluerimus tamen dicere ipsam pollutionem non licite proponi
icfeectom gaudii, neque propter bonum effectum ex ea secutum. Ci. D 1163:
UiWJJ, 1.3 p.1 n.932-934.

balio peccati materialis, in quo esset peccatum. Similia valent de quovis actu secundum se malo, quem tamen quis posuerit sine culpa subiectiva.

4. *Gaudium de ipso opere etiam materialiter tantw. malo, etsi sit propter bonum effectum, semper peccatum cd,* sicut ipsum opus malum patratum ; nam continet approbat: "nem talis operis in sc, etsi non propter se, v. gr. si quis gaudet de periurio quod liberavit ipsum a carcere, vel de violato ieiunio, etiam si fuerit ex inadvertentia, quia opus sive formaliter sive solum materialiter malum non fit in se dignm approbatione propter bonum effectum ex eo derivatuml3.

5. *Gaudium de malo physico proprio vel alieno non a: illicitum,* modo non adsit periculum intendendi malum morale vel fovendi odium, vindictam etc. et servetur ordo caritatis, ita ut bonum propter quod gaudium capitur de lal malo, saltem adaequet malum gaudio susceptum ; nam malim physicum non est absolute odibile, et in conllictu cum potiore bono physico vel quolibet malo morali non solum permitti sed etiam optari potest secundum ordinem rationis. Sic v. gr., licet gaudere de morte hostis Ecclesiae propter pacem religioni inde secutam ; non autem liceret gaudere dt ipsa occisione talis hostis, vel de morte quatenus per occisionem etiam materialiter tantum culpabilem fuerit causata, quia sic caperetur gaudium de peccato. Ex hac ratione, et praeterea quia repugnat ordini caritatis praeponere diviti? vitae patris, damnata fuit propositio: "licitum est filio gaudere de parricidio parentis a se ebrietate perpetrato, propter ingentes divitias inde ex hereditate consecutas" (D 1165; cf. 1163).

6. *Gaudium de actu malo participat malitiam eiusdm.* ct quidem non solum secundum obiectum nudum, sed generatim etiam secundum *circumstantias*; quia cum voluntas approbat actum praeteritum concretum, regulariter fertur in lum qualis fuit in se et in suis adiunctis. Quodsi aliquas: l mens abstrahat a circumstantiis speciem mutantibus, peeü- l tum gaudii immune erit a malitia specifica ex illis proir niente.

Unde concludes: 1. *Non est in se illicitum,* utique pene. l sum, gaudium capere de amoenitate stili in narratione lubrici « l

11 Ecclesia canit in sua liturgia, commemorando Adae peccatum: "O Ml l culpa"; sed nullatenus gaudet de peccato in se, sed de opere redan;'-:-' l quod sci. "talem ac tantum habuerit Redemptorem". l

dt mgenio adhibito in patrando furto, vel de exonerata natura ex pdlutione nocturna

1 *Graviter peccat* qui iactatur de gravi crimine perpetrato, vel fLt de bono opere peracto, quod sub gravi praescriptum erat; Inier peccat qui iactatur de actione leviter pcccaminosa, vel dolet peracto bono opere sub levi praescripto; similiter qui sine rationabili motivo tristatur de bono opere libere exccutione mandati. (gr. de votis religiosis emissis, aut de sacerdotio suscepto.

3. Quando accusatur gaudium, *explicari per se debent circum-* jitiac' quae mutant speciem obiecti, v.gr. indoles sacra personae, < quis gaxisus est de eius occisione; ratio incestus si quis gaudet fornicatione cum consaguinca persona, etc.; quia generatim in .:Jio circa opus concretum apprehenduntur circumstantiae obiecti sinui cum obiecto.

inefficax eiusdem est similiter grave vel leve peccatum, etsi opere non perficiatur. "Audistis quia dictum est antiquis: non moechaberis. Ego autem dico vobis: quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, moechatus est eam in corde suo" 19.

2. *Desiderium inefficax proprie dictum est peccatum; vel non, front condicio a qua defendet auferat vel non malitiam actus. Unde'. a) si habet condicionem adnexam qua totam eius malitiam purificat*, nullum est peccatum. Hoc evinire potest in rebus solo iure positivo prohibitis, et quodammodo in quibusdam praeceptis legis naturalis, sed secundaris vel dispensabilibus per mutationem materiae; non autem in praeceptis legis naturalis omnino immutabilibus. Sic v. gr. qui fovet desiderium edendi carnes si non esset feria sexta, detrahit ab obiecto totam rationem prohibitionis totamque malitiam, neque ullatenus peccat in desiderio subiectivo quo non est obiectum prohibitionis in lege abstinentiae, et referatur praeterea ad tempus non prohibitum; similiter qui approbat ideam occidendi inimicum, si Deus iuberet. Sed talia desideria, praesertim posterius, nedum plerumque otiosa ideoque non raro leviter peccaminosa, possunt esse graviter periculosa propter proclivitatem ad concipiendum desiderium absolutum, indeque aliquando sub gravi vetita in re gravi.

b) *Si vero condicio aut non potest auferre totam malitiam, quia omnino impossibilis et irrealis, aut de facio w. non aufert, peccatum adest*. Hoc evenit, quoad primum in rebus intrinsece malis quae prohibentur iure naturali quibus essentialiter mala; quoad alterum vero, (quando condicio apposita vel non aufert malitiam obiecti, quia est de aliqua circumstantia ipsi extrinseca, vel non purificat aliquam circumstantiam subiecti (piaae impedit quominus tale desiderium etiam condicionatum, foveatur, propterea quod illa circumstantia absolute pro tempore tam futuro (piaae actuali prohibet obiectum desiderii pro isto subiecto. Sic, v. gr., graviter peccat qui habet desiderium inefficax blasphemandi, si licitum esset; approbat enim blasphemiam qualis est essentialiter mala, etsi dependet ab aliqua condicione irreali, exopi.w. | eversionem ordinis moralis necessarii; similiter peccat naturaliter (pii concipit desiderium furandi magnum thesittrur nisi existeret infernus, vel occidendi inimicum nisi esset sanr- |

dos, nani sub his condicionibus malitia non aufertur ab obie-
ta Ilie quoque valet observatio supra facta circa otiositatem
vt periculositalem. Peccaret etiam qui, voto castitatis ligatus,
foveret desiderium actus carnalis peragendi cum determinata
persona sub condicione “si esset uxor mea”, vel etiam “si non
haberem votum castitatis et ei nupsissem”; quia votum sub
htis condicionibus manet, et actu urget ne hic et nunc persona
quae tale votum habet hoc desiderium ullatenus foveat, sive
pro nunc, ut patet, sive etiam pro lunc,e. Condicio subiecti
prohibet tale desiderium condicionatum.

3. *Desiderium inefficax improprie dictum, nullum est
petalum, sallent in se;* quia si intelligitur tendentia instinc-
tiva naturae, qua suo pondere fertur in obiectum delectabile,
est desiderium undequaue involuntarium; si vero intelligitur
tendentia habitualis propter actus priores non retractatos, po-
lerit esse peccatum in causa, non autem in se, deficiente actu
humano.

4.*Desiderium mali physici profler bonum finem licitum*
(;|, *si non adesi periculum intendendi malum morale*, fovendo
passionem peccaminosam odii, vindictae, etc., *et si fit sccun-*
Juin ordinem caritatis, eo sci. quod malum exoptatur propter
bonum saltem aequale quod secus non oblinetur. Ratio alibi
indicata est, sci. malum physicum in conflictu cum alio maiore
eiusdem ordinis vel cum quodlibet malo morali, omnino se-
cundum ordinem rationis optabile est. Sic, v. gr., licite quis
'ksiderat mortem ne incidat in peccatum, vel damnationem
malefactoris ut convertatur, vel interitum tyranni ut societati
pax restituatur. Nec obstant propositiones ab Innocentio XI
linmrtac (I) 1163-1164), quibus licitum dicebatur desiderium
inefficax mortis naturalis alicuius ob aliquod temporale emo-
lumentum, imo proprii parentis propter pinguem hereditatem

* AH rem ΠüKTil Anri.t.A^, Hr *principiis* S33: “Sed bene notetur agi de
t Ultione quae omnem malitiam auferat. Malifa aliqua potent vero inrsse de-
Hcrio non «olirm ex obiecto, in quod fertur, sed etiam ex aliqua nive ob edi
•u uibecti c rcimvnnPn; erro r. gr. ex subiecto ipso, cui propter specialem
dclonem tale deaidcrhrm interdicatur. Ita, si c. gr. persona, quae voto per*
f riF caM tnt s ligatur, durante voto, deliberate hic et nunc de facto foveret
tairferium copulae carnali.» cum determinata persona habendae, ad ecta tamen
l mridicone: "ni esset mea legitima uxor”, cond:cio haec auferret quidem
ti'ilUm quae obiecto rafonc sui inest (mal t am fornicationis), m:n;me vero
Kiferr t mil t am, quae oritur ex neglecta obligatione voti, quae actu adest ct
erret, ne hic et nunc homo voto ligatus tale desiderium foveat. Neque cessat
hee malitia, adiecta desiderio condic one ”si non essem voto liratus”: nam
rc comi cio non solvit votum; ergo hic rt nunc homo manet sub obligat:one
roti, ne hic et nunc concipiat talia desiderio. Nam homo ille non solum drsi-
ititet copulam, sed d< siderat, licet non des drrrt pro nunc, \$cd pro tunc,
n iholütç, »ed condicionale; sed dc facto desiderat.”

obventuram, nam in utroque casu deficit saltem proportio de Lita ad ordinem caritatis inter bonum obtinendum et malum exoptatum.

5. *Desiderium rei malae quod non purificatum fucrit totaliter Propter condicionem appositam continet malitiam* nOA solum ob\cti sed etiam, regulariter, circumstantiarum specter; mutantium, quia cum voluntas feratur in obiectum ut perficiendum, illud approbat generatim quale est in sua totalitate cum omnibus suis circumstantiis; sic qui concupiscit mulierem, moechatus est eam, secundum doctrinam Iesu Christi (Mt 5,28). Si tamen aliquae circumstantiae obiecti aliquando non apprehendantur, earum malitia vacat in desiderio.

6. *Non intercedit differentia specifica inter desideria efficax et inefficax, neque inter desiderium et gaudium; tr. que vero inter desiderium aut gaudium et simplicem delectationem morosam.* Ratio est quoad *desideria* quia desiderium inefficax non removet intrinsecam malitiam obiectivam, estque absolutum respectu delectationis per cognitionem praesentis circa tale obiectum 17, ideoque non differt a malitia quae est in desiderio efficaci; quoad *desiderium et gaudium*, et idemvak: de *consensu in actum*, quia cum utrumque versetur circa idem obiectum ut mandatum et ut mandandum execution], merum discrimen temporis futuri et praeteriti non inducit differentiam specificam; quoad *delectationem morosam* in refectione ad desiderium et gaudium, (quia cum in ea praescindatur ab executione procurata vel procuranda, absunt species morales circumstantiarum obiecti, quae solent adesse in desiderio et gaudio, cf. n. 650,2).

659. Unde concluditur: 1. *Licet desiderare mortem aliter*, liberetur a seductione vel etiam a stupro patiendo sine proprio sensu, quia etiam bonum virginitatis proportionem servat cum via temporali; non vero licet optare mortem personae quae propter deformitatem non potest frequentare societatem, adire spectacula, venire consortem etc., quia haec sunt bona temporalia minoris momenti quam vita in corpore deformi, et "non licet velle mortem ob effugienda aliqua mala minoris momenti". Controversatur r-liceat optare mortem, sive coniugis ut cessent graves violentiae eo causatae, sive propriam ut sic liberetur quis a talibus vextitibus. S. Alfonsus, postquam posuit principium: "numquam licet bonum temporale mortem proximi exoptare", fortasse minus cohaerentor habet ut non improbabilem sententiam quae permittit ov-

" Lacroix, 1.6 p.2 n.1032.

M S. Alfonsus, 1.5 n.22.

¶i desiderare propriam mortem, ut a vexatione gravi mariti libentur. Sane, si liceat probabiliter mortem propriam ob hanc causam desiderare, quasi a fortiori licebit desiderare mortem illius qui tale malum causât. Auctores in contradictorias sententias abeunt. Nobis placet sententia affirmativa, quando citra spem emendationis durissima est vexatio, quia salus propria saltem aequae valet ac vita aliena, ut, teste Scriptura, melior est mors quam vita amara".

2. *Licet desiderare actus coniugales*, si statui matrimoniali suscepto alligentur, vel pro tempore quo coniugium erit celebratum; vitato tamen periculo tum desiderandi pro tempore actuali rem hic et nunc vetitam, tum capiendi aliquam excitationem veneream actualem ex desiderio legitimo condicionato sine sufficiente ratione permissam, tum consentiendi in talem delectationem, etsi secus legitime permissam.

3. Qui desiderat furari vas sacrum debet manifestare postea in confessione circumstantiam sacrilegii; qui desiderat coniugatam sibi affinem, tenetur manifestare has circumstantias, ut pateat triplex malitia contra castitatem, iustitiam, pietatem.

660. In praxi confessarius sciat peccatores crassiores interdum - mine pravi desiderii significare delectationem carnalem solitariam completam vel incompletam, simul cum desiderio fornicationis.

Insuper, cum differentias específicas peccatorum interiorum saepe non intelligant, prudens confessarius neque examen instituat nisi quod sit moraliter possibile in aliis materiis, et quod admirationem; id malam interpretationem pacnitentis non excitet in re venerea.

ARTICULUS II

De QUIBUSDAM PECCATIS IX PARTICULARI

Relictis multis particularibus ad expositionem singularum virtutum vel mandatorum. hoc loco breviter trademus, post respectum variae *notionem*, indicat'ones rationales quae inserviunt ad connotandam specialem rationem peccati et propriam quasi figuram, primo de singulis peccatis dictis *capitalibus*, deinde de peccatis in *caelum clamantibus*, tandem de peccatis in *Spiritual Sactum*.

§ 1. *De peccatis capitalibus*

661. I. **Peccata capitalia** non ideo sortiuntur nomine capitalium quod sint omnium maxima, nam plura sunt eis graviora, v. gr., peccata contra virtutes theologales, neque quod sint semper gravia, nam eorum nonnulla frequentius sunt levia, sed quia ex eis vehit ex capitibus et fontibus alia oriuntur, praecipue secundum originem causae finalis, seu secundum rationem finis, quatenus desiderium satisfaciendi vitium

: Sc Xoldix-Schmitt, I,333b; cf. Eccl. 30,17.

capitale impellit voluntatem ad adhibenda multiplicia media illicita, quae sunt totidem peccata quorum principium dirativum et quodammodo ductivum est vitium illud capitale' Vitium dico, potius quam peccatum, quia magis inclinant ad alia peccata iij quantum sunt dispositiones permanentes ei non actus transeuntes.

II. *Octo recensentur* in prima fortasse computatione quam tradidit sacc. IV Evagrius Ponticus"; sed S. Gregorius Magnus adduxit computationem *septenarium*¹⁴ quam, mutata tristitia pro acedia, retinet communiter traditio theologorum et, pro more suo, computatione fundatam satagit praesentare S. Thomas, iuxta inordinata-appetitionem vel fugam bonorum

A posterioribus superbia numeratur inter ipsa vitia capitalia, tamen inanis gloria tanquam forma eiusdem imperfecta vel praecipua ratio consideratur.

662. A. I. Superbia est "*inordinatus appetitus propter excellentiae*", quae "nominatur ex hoc quod aliquis per voluntatem tendit supra id quod est"²¹

Inordinatus, quia appetitus excellentiae in se est indifferens, et ex bono fine gloriae divinae, salutis animarum, proprii officii melius adimplendi, sub debito modo procuratus, est bonus et positus ponendis meritorius.

II. **Distinguitur:** a) *Perfecta*, qua ita vult aliquis excellere et aliis praeponi, ut neque ipsi Deo velit subiti, quas bona sive corporalia sive spiritualia, sive naturalia sive supernaturalia a semetipso vel saltem ex propriis meritis habere aestimaret; continet directam et formalem aversionem a Deo, estque inter peccata maxima;

b) *Imperfecta*, qua quis, retenta sublezione erga Deum et Superiores, se pluris aestimat quam aequum est, alios contemnit super eos excellere cupiens, bona quaedam proferens quae vere non habet, aut sibi privativa vel in peculiari

²¹ Cf. S. Thomas. *S. Th.* 1-2 q.84 a.3c A. Lörnzer Petiv², Lnj Hdr *friti capitales* (Friburgo de Br. 1912). Unde comparatur a Prümmer, ex S. Gregorio, tyranno "in cuius satisfactionem multi subditi, i.e. multi illi: 're-d nati actus coguntur servare. *Thcol mor.* 1 406. De vitiis capitalibus, intero nualia cf. praesertim Tanqukrey, 11,541-570.

²³ In opusculo *De octo vitiosis cogitationibus* (MG 40,1271-1278). r inanem gloriam contradistinguit a superb'a. I. Cassiani,; cand'fn c - tionem exhibet in tractati *De coenobiorum institutis* (ML 49,201-204).

» *Moralia* 1.31 c.45 (ML 76,620-621). Superb atn non numerat tile, i nec S. Thomas, inter capital a, cum ipsam habet omnium peccatorum putr sed pro ea ponit, contradistinctam, inanem gloriam; omnia autem vitia ei; t ad invicem connexa tradit.

* 1-2 n.84 a.4c. Cf. *De malo* q.8-15.

» S. Thomas, J*. *Th.* 1-2 q.84 a.2c; 2-2 q.162 a.lc.

gradu propria reputans, cum ea habeat communia vel in aequali aut inferiori gradu cum aliis^{2e}.

III. Oritur ex eo quod homo in propriae excellentiae consideratione sistens cum nimia aestimatione eiusdem, non refert illam ad Deum tanquam ad donatorem, et sic nec debitam subiunctionem Deo praestat nec proximos aequo iure aestimat, sed sibi ipse complacet, se aliis praefert, ab eis agnoscere et honorari cupit. Opponitur, ergo, *humilitati*.

663.IV. Principia: 1. *Superbia perfecta est peccatum mortale ex toto genere suo*, quia continet formalem aversionem a Deo, quatenus superbus se ab Illo independentem facit cum summa iniuria erga primum omnium rerum principium et finem ultimum.

2. *Superbia imperfecta est peccatum leve ex genere suo*, quia retenta fundamentali subiunctione Deo et humanis praepositis debita, superbus appetit rem in se indifferentem, et mere excedit in modo et in superaestimatione propria respectu proximorum: attamen si accedente nova malitia perveniat ad gravem proximi contemptum vel detrimentum, aut si inducatur ex sua superbia ad gravia peccata, per accidens reus erit mortalis peccati.

664. V. *Superbia iure dicta est mater omnium peccatorum*, quia inordinatus amor propriae excellentiae et causa fuit amissae integritatis praeternaturalis, qua donata fuerat humana natura in Adam, ad quaelibet peccata etiam nunc inducere potest et passim inducit. Peculiari tamen ratione quaedam vitia dicuntur a theologis filiae superbiae, quia cum et ipsa quaerant specialem excellentiam inordinatam, immediatius et frequentius quam alia peccata ex ea derivantur. Sunt autem potissimum:

Praesumptio, seu inordinatus appetitus aggrediendi opera supra vires, sub duplici forma: a) *ex oppositione ad magnanimitatem per excessum*, quatenus suscipit agenda ea pro quibus non habet virtutem, et sic est peccatum *veniale* ex genere suo, quod fieri potest mortale per accidens, propter periculum gravis iniuriae Deo vel proximis faciendae, v.gr. si quis munus medici, iudicis, concionatoris, confessorii, sine debita scientia suscipiat.

β) *ex oppositione ad spem pariter per excessum*, quatenus inordinatè innixa potentiae vel misericordiae divinae, gloriam sperat sine meritis vel veniam sine poenitentia", et sic est peccatum *mortale* ex genere suo, quod potest evadere leve propter parvitatem malitiae, v.gr. si quis orat quidem pro salute vel fugit tentationes, sed tardiore et tepidiore diligentia.

³ Cf. S. Gracobi, *Moralia* 1.23 c.6; ML 76,258-250; S. Thomas 5. *Th.* 2-2 q.162 a.4

" Cf. S. Thomas, 5*. *Th.* 2-2 q.130 a.1c-2c; q.21 a.4c.

Ambitio, scu inordinatus³⁸ appetitus honoris et dignitatis sub multiplici forma: vel enim appetitur honor indebitus, vel debitus quidem, sed sine referencia ad Deum auctorem vel ad proximos l. neficiarios”, et est peccatum *veniale* ex genere suo, quod fit **nr** tale si ad satisfaciendam ambitionem adhibentur media graviter peccaminosa, v.gr. periuriuin, vel si ambiatur officium magnae responsabilitatis cum exigua praeparatione, etc.

Inanis gloria, scu inordinatus appetitus manifestandi propria-excellntiam, sive veram sive confictam *, sub triplici pptissimua forma directall:

a) *iactantiae*, qua per verba, *β)* *ostentationis*, qua per facta v signa, 7) *hypocrisis*, qua per simulatas virtutes intenditur mânifestatio inordinata excellentiae propriae. Est peccatum ex genere su: *leze*, quod fit per accidens grave sive ex obiecto, v.gr. si quis jactatur de grave peccato, sive ex dispositione agentis satisfaciendi suar gloriam vanam per quaelibet media®.

665. B. I. Avaritia est *inordinatus appetitus bonorm, temporalium habendorum vel relinendorum*.

Inordinatus, quia amor divitiarum est in se indifferens: et ad bonum finem providendi familiae, subveniendi pauperibus, etc., debito modo relatus, est bonus, et positus ponendii meritorius.

Bonorum temporalium, sci. non tantum pecuniae, «d quorumlibet exteriorum pretio aestimabilium.

Habendorum vel relinendorum, nam avaritiae duplex est forma, siquidem excedit aut in retinendis bonis acquisitis (tacaneria) aut in sollicitudine acquirendi nova (codicia).

II. Oritur, in paupere aequae atque in divite, ex neglecta debita aestimatione bonorum supernaturalium et aeternorum, unde fit ut avarus vel regatur fine inordinato in amore divitiarum, vel eas aut nimia sollicitudine cupiat acquirere, aut nimia parsimonia administret. Opponitur, ergo, /iW *litati*.

666. III. Principium: *Avaritia est peccatum ex toto o · acne suo leve*, nam merus excessus in re indifferenti est nialis. Attamen per accidens, accedente alia malitia, eval·!·30

a *Inoni natus*, quia ad virtutem magnanimitatis spectat appetitus digr. u vel honoris sibi convenient's, cum debita moderatione et ex recto fine.

» Ct S. Thomas, 5. Th, 2-2 c.131 n.le.

³⁰ *Inordinatus*, quia licite et laudabiliter potest quis, sine van.-uilon. pr finem honestum quaerere moderatam ostensionem propriae excdlenue. Va» gloria in rebus minons momenti dicitur *vanitas*.

³¹ Cui accedunt formae indirectae vanagloriac, quae saepe latent tn per natia intellectus, discrepantia voluntatis, contentione in opinionibus, nax·^* tia in mandatis.

» Cf. S. Thomas, S. Th. 2-2 q.132 a.3c.

potest mortale v. gr., si ad acquirenda bona, graviter laedit iun aliena, vel si rebus materialibus absorpta, ultimum finem parvipendet, etc.

667. IV. *Avaritia est peccatum maxime capitale*, propter similitudinem quam eius obiectum habet cum felicitate vitae humanae; unde, attestante Scriptura “pecuniae obediunt omnia” et ex avaritia complures nascuntur filiae, quarum *praecipuae quinque recensentur**, nimirum:

Obduratio cordis erga pauperes, quibus non succurrit ex superfluis iuxta praeceptum naturale et positivum alibi explicatum, vel a quibus cum rigore exigit debita, etiamsi solvendo sint impares.

Inquietudo animi, quatenus avarus vehementi sollicitudine ac curis superfluis applicatur ad acquirenda vel retinenda bona, aut mani timore angitur ne illa obtineat vel conservet.

Violentia, fraus, proditio, quatenus avarus vi, dolosis verbis, patriurio, fallaci pondere aut mensura, etc., infidelitate denique, erga personas utitur, ad augendas vel conservandas divitias.

668. C. I. *Luxuria est inordinatus appetitus Venereorum*

Inordinatus, quia est alius usus Venereorum debite subordinates speciei in legitimo matrimonio, qui honestus et sanctus est.

II. *Oritur in natura lapsa*, sublato dono integritatis, corde immundo, sicut in senibus indicibus qui “everterunt disum suum, et declinaverunt oculos suos ut non viderent ocium, neque recordarentur indiciorum iustorum”³⁵; unde iit ut mens et sensus, immersi in rebus materialibus maxime allicientibus, obliviscantur valorum spiritualium et pulchritudinis virtutis. *Opponitur castitati*.

669. III. *Principium: Luxuria est peccatum ex toto genere suo grave*, nam in qualibet actuatione venerea deliberate et directe extra legitimas relationes conjugales quaesita vel admissa, datur eversio substantialis ordinis a Deo statuti, quando actuationem veneream, cui consequitur delectatio, immediate et exclusive subiecit servitio speciei. Accedit summum

^o Eccl 10,19. Apud S. Paulum (1°. Tim 6,10) "radix omnium malorum est concupiscentia". Quod, in relatione ad superbiam, matrem omnium peccatorum, indicandum est quatenus superbia est causa finalis omnium peccatorum, avaritia vero causa dispositiva, in quantum divitiae dant occasionem vel inducunt ad illius peccata necessaria pro diarium conservatione vel fruitione.

M. S. Gregorius, *Moralia* 1.31 c.45: ML 76,621, et S. Thomas, 5. Th. 2-2 q.18 a.8 numerant septem filias, describendo singulatim penitentiam, fallaciam tertiã, fraudem in factis.

c Dan 13,9.

periculum quaerendi satisfactionem completam, si quis provocaverit incompletam, ideoque frustrandi finem a Deo constitutum.

670. IV. *Luxuria, cum sit maxime appetibilis l'ro pofcufits .r ferioribus* naturae lapsae, maxime facit consequenter ut superiores eiusdem impediuntur et deordinentur in suis actibus l'r facile patet eam esse vitium capitale, *cuius octo filiae recensentur* a S. Thoma*, et S. Gregorio**:

Caecitas mentis, quae est effectus maxime characteristics, impediens rectam apprehensionem virtutum et finis supernaturalis.

Praecipitatio, inconsideratio, inconstantia, quibus ratio impeditur in instituendo consilio circa media, in recte iudicando de agendis, in perseverando.

Amor sui in appetenda delectatione inordinate.

Odium Dei, in violanda prohibitionem delectationis concupitae.

Affectus saeculi praesentis, secundum conversionem ad bona sensibilia.

Desperatio saeculi futuri, "quia dum nimis detinetur quis finalibus delectationibus, non curat pervenire ad spirituales, sed habet eas" .r.

671. D. I. *Ira est inordinatus appetitus vindictae*, § pro duplici elemento subiectivo et obiectivo, inordinatus animi motus, inordinate vindictam appetentis.

Inordinatus, quia tum motus irae qui est ex parte subiectae passio appetitus sensitivi excandescens, tum appetitus vindictae capiendae, si iuxta rectam rationem foveantur, sunt boni atque positivi ponendis meritorii ; v. gr., si quis contra se ipsum irascitur ut firmiter iustitiam, bona proposita, etc. exequatur, vel si vindictam appetat, ut disturbatores ordinem emendentur, complices corrigantur, iustitia melius consentiat, etc.

II. Oritur ex indignatione vel aversione, quas vicissim producit vel auget, et ex praeponderantia elementi irascibilis quod mentem turbat et in magnam excitationem irae rioris et exterioris impellit. Opponitur *mansuetudini* v. t. *tientiae*.

672. III. Principia: 1. *Ira ex parte subiectae, seu frontis; inordinatus motus appetitus irascibilis, est peccatum ex genere*

* S. Th. 2-2 q. 153 n. 5.
** M—l 131 r. 45- ML 76.621.
" S. Thomas, S. Th. 2-2 q. 153 n. 5c. Ibidem ad i notatur iuxta S. b. q. 153 ex luxuria alios quoque oriri actus exteriores inordinatos, praecipue orationem, ut turpiloquia, scurrilia, ludicra, stultiloquia.

re suo veniale, excessus enim in re indifferenti per se non excedit veniale, dum quis mere irascitur ob rem quae non meretur, vel excedendo modum, vel saepius quam oportet; per accidens fit mortale propter excessum enormem, quando notabiliter prostituitur rationalis natura, in tali accessu luroris vel insaniae quo irasceris videatur ratione privatus, vel quia prorumpit in blasphemias, etc.

2. *Ira ex parle obiecti, seu prout est inordinatus appetitus vindictae, est peccatum cx genere suo grave*, quia repugnat ordini qui sub gravi urgetur sive iustitiae, sive caritatis, prout vindicta appetatur laesiva iuris alieni, vel non secundum ordinem legitimum aut cx recto fine iustitiae conservandae et scelerum extirpandorum. Saepius tamen cx imperfecta deliberatione, etiam in re gravi, motus vindictae sporadic! sunt leves.

673. IV. *Ira, sex filiae generat* iuxta S. Gregorium (/c), quem resumit S. Thomas ”, nimirum:

Tumorem mentis, secundum quod est in corde et suscitatur indignationem et cogitationes diversas ultionis, hac et illa via capiendas.

Clamorem, contumeliam, blasphemiam, secundum quod affluit ad os et prorumpit in verba immoderata, iniuriosa contra proximum, irreligiosa erga Deum.

Rixas, in quantum manifestatur in actionibus externis "per quas intelliguntur omnia nocumenta quae de facto proximis inferuntur ex ira" *

674. E. I. *Gula est inordinatus appetitus cibi et potus*.

Inordinatus, quia si quis nutriatur et bibat secundum modum et ad finem cui Deus cibum et potum ordinavit, nempe ut corpus in integritate et vigore convenienter conservetur, et sic animae in suis functionibus apte valeat inservire, rem laudabilem, et positis ponendis meritoriam agit. Iam vero ad convenientem conservationem corporis pro servitio animae pertinet, non tantum quod ad existentiam, sed etiam quod ad convenientiam et moderatum commodum secundum quandam latitudinem spectat. Aliunde qui in edendo vel bibendo sumit ob delectationem ea quae corporis sanitati vel mentis aptae dispositioni praevidet obfutura, incidit in vitium gulae (cf. D 1158).

• J. Th. 2-2 q.158 a.7.

* S. Thomas, o'. Th. 2-2 q.158 a.7c.

Cibi vel potus, nam sub nomine generico, in hoc vitio duae species peccatorum contra *abstinentiam* et *sobrietatem* continentur scilicet

a) *Comessatio*, seu gula specificè accepta, quae est *immoderatio in cibo vel potu non inebriativo*, ut lacte, chocolate, caffèo, u' etiam in potu inebriativo sed non pertingente ad privationem rationis, in qua ratio malitiae est in deordinatione appetitus edendi et bibendi ultra modum, etiam cum nocumento sanitatis

b) **Ebrietas** seu crapula, quae est *voluntarius excessus in alcoholico aliave materia inebriante usque ad violentam privationem usus rationis, absque honesta causa proportionata*. Quae notio in quantum explicanda est.

Voluntarius, sive *in se*, seu intentus, generatim non propter sed propter ulteriorem finem, v.gr. tristitiae depellendae vel satisfactionis, sive *in causa*, quatenus praevidens privationem rationis «*in*» cuturam ex usu talis materiae inebriantis, nihilominus propter illecebrationem vel alium finem eam admittit. Deficiente tali volante verbi gratia propter indolibrationem, quaestio non erit de peccato ebrietatis.

Excessus, sci. talis usus qui recto rationis ordini offendant; ratio non habetur excessus quando aliquis deliberate privatur usu rationis iuxta ordinem rationis, v.gr. ad ipsam corporis sanitatem.

Motivum istius excessus non spectat ad rem, ideoque minus neque potest addere nobis videntur clausulas, «*ex inordinata concupiscentia liquoris inebriantis*», «*voluptatis causa*», etc.

Usque ad privationem usus rationis, quae est formalis in deordinationis contra sobrietatem, quatenus contradistinguitur ab abstinentia. Haec privatio: alias est *perfecta*, in qua ebrius non discernit inter bonum et malum, non animadvertit quid agat, idcirco mira et sibi insolita patitur, de actis deinde nihil recordatur: alias *imperfecta* seu partialis, quae usum rationis debilitat tantum quantum impedit, et externe manifestatur in nimia hilaritate, ebullitione, vacillatione pedum etc.

Violentam, seu innaturali modo interruptam, et quidem inordinatam per tempus plus minus diuturnum adimatur possibilitas usum rationis recassumendi.

Absque honesta causa proportionata, quia non omnis privatio voluntaria usus rationis, etiam violenta, est peccaminosa, sed eam adhibere ad necessitatem vel convenientiam totius corporis, ut verbi gratia pro anaesthesia ad operationem chirurgicam, ad expellendam vel evitandam febrim grippalem etc. Et hoc non tantum propter applicationem principii de actione duplicis effectus, sed etiam quia inebriatio habet rationem *medii* ad bonum effectum proportionatum consequendum pro toto corpore, idque etiam si damnum extrinseco immineat, v.gr. si sub minis mortis vel gravis vulneris aliquis compellatur ad sese inebriandum, nisi tamen in contrarium virtutis hoc repetatur; et ratio est, quia ordini rationis non repugnat contrarium quod usus rationis per aliquod tempus internus

41 Cf. Maffei »ACH. II.O/O; St. WmMS, P. notione fatwne nJ - ebrietatis: CollatBrug 32 (1932) 58-66, cuius explicationi inhaeremus.

luf in servitium potioris boni vitae, cui subordinatum est, sicut brachium catena ligatum amputare licet ad evadendam mortem.

II. Oritur ex praedominio animalitatis super rationalitatem in illis “quorum Deus venter est” (Phil 3,19), et quoad mmessationem manifestatur quinque modis metro indicari so-ils, quod sci. quis gulae indulgeat: praepropere, laute, nimis, •rdenter, studiose. Inordinatio, enim, potest esse: circa rationem temporis non observatam, ante tempus vcl saepius quam par est edendo *praepropere*; circa substantiam alimenti, quod mis *laute* appetit exquisitius quam eius condicioni congruit; circa quantitatem, quando *nimis* sumitur, ultra convenientiam iro valetudine corporis ct dispositionibus animae: circa qualitatem, si mere ad indulgendum gustui *studiose* cibi condiuntur, aut potus praeparantur delicati ct exquisiti: circa sump-tionis modum, si quis *ardenter*, i. c. avide ct cum voracitate comedat.

.Id hos defectos vitandos ct ad debitam rationem in his materia-tus operationibus servandam, sapientissimas proponit S Ignatius •'ulas'; inter quas quinta generalior, sed valde apta sit se habet: ‘Tempore quo quis cibum sumit, consideret ac si videat Christum Dominum nostrum cibum sumentem cum suis apostolis; ct quomo-!) bibat, et quomodo respiciat, ct quomodo loquatur; et curet cum rotari, ita ut intellectus praecipue occupetur in consideratione Do-iini nostri, ct minus in sustentatione corporis, ut ita capiat maio-rem methodum et ordinem circa modum et ordinem quo se habere et gubernare debeat."

675. III. Principia: 1. Comessatio est peccatum ex ge-rere suo leve 4344propter rationem saepius datam, quod merus excessus in re licita non est nisi venialis °. Attamen fit grave quando aliquis delectationi ciborum tanquam fini inhaeret contra ordinem caritatis erga Deum, vel ita ventris ingluviei mdulget, ut corporis sanitati vel animae functionibus noceat, 'ficium ncgligat, debita contrahat, ieiunia praescripta non ob-«rvet, etc.45

c Cf. Ejcrdcios esf>iritualcs n,21Q2\7,
° Quodsi apud S. Paulum, Cal 5.21 excludit, sicut ebrietas, a Regno eae-|»otius hoc fac:t vi consequentiae, quatenus intemperans in edendo gra-y α peccatis laborabit.
44 Quod valet per se etiam in illo qui, oblitus elementalis decori, usque iron-tum proccdt t, probabiliter etiam ut denuo cibos ingerat, secluso tamen ci«blo et gravi nocumento sanitatis; est en m rncrus excessus, dum non acce-nt circumstantia mutans speciem. Cf. I) 1158.
e Ex Lxssio, Dc iustitia 1.4 c.3 nn.9-12. desumunt nonnulli (Gemc ot -Sals-I.1S2; AE8TN'ys«J)AMKN't 1,253 etc.) quod in cxtrrma necessitate videtur ictum vesci carne humana, id quod cx mera gula factum, graviter repugnaret reverentiae cadaveri humano debitae. Patet autem nunquam in hunc finem OT tti homicidium.

2. *Ebrietas perfecta est peccatum ex genere suo gravi*, quia potatio immoderata sine vero motivo rationabili, usque ad privationem usus rationis vel usque ad periculum eius proximum deliberate admissum, est gravis deordinatio in administratione potentiarum, coniuncta cum violenta quadam quasi mutilatione temporanea facultatis directricis, qua homo privatur non solum ratione dirigente, sed etiam potestate proxima ad utendum.

Unde I Cor 6,10: "Neque ebriosi... regnum Dei possidebunt" cf. Is 5,11. Attamen admittit iuxta AA. parvitatem materiae, cum immoderate bibens sine necessitate, ex experientia vel alio modo scit se non ultra horam privatum fore usu rationis.

3. *Ebrietas imperfecta est peccatum ex genere suo lenitate*, quia, etsi in usu rationis aliquantulum disturbatus, ebrius remanet sub cura sui compos, sine gravi deordinatione aut dedecore. Attamen per accidens fieri potest grave propter scandalum, ruinas salutis, libidinem quaesitam, expensas supra patrimonium familiare factas, tristitiam notabilem uxori, parentibus, filiis causatam, etc.

4. *Impunitabilitas actuum in ebrietate positorum indicanda est secundum principia alibi exposita*. In particulari: peccata hominis, prolata in homines non imputantur probabilius, quia ex communi aestimatione non considerantur; in Deum prolata, videntur imputari ⁴⁰ quatenus fuerint praevisa in ebrietate etiam perfecta, quia adversantur confessioni sanctitatis divinae, cui per se providendum est semper ab hominibus: *pollutio* quae praevидetur probanda in ebrietate perfecta, vel provocanda in imperfecta, est peccatum veniale.

5. *Usus narcoticorum* ⁴⁷ a) *semel vel iterum adhibitus*.

⁴⁶ Mitius aliqui ut Vazquez et Salmanticenses quos approbat Giménez Saura, MANS, 1,178.

⁴⁷ Inter praecipua narcotica recensentur: opium, quod est latex ex freete nondum maturis papaveris somniferi extractus, quod adhibetur per methodum ingestionis, et rarius etiam per subcutaneas injectiones, potionem, manducationem; *effectus* immediatos habet sedationem et dolorum, sensus peculiaris delirium, cui mox succedit defatigatio generalis, difficilis digestio ciborum, sudor, et et progrediente usu accedit hebetudo mentis, enervatio voluntatis, totius organismi labefactorio et vitae abbreviatio; nihil igitur mirum quod Ecclesia S. Officium et per S. C. de Propaganda Fide usum tantummodo committit in forma legali et abusiva, qualis in quibusdam regionibus sinensibus nuper illicitum declaravit (cf. Willems, *De peccatis medicis narcoticis et de utilitate usus ipsorum extramedicinalis*: Collat. Drug 32 (1932) 107-108); Morum obtinetur chemico processu ex opio, et applicatur per injectiones subcutaneas, *effectus* habet similes, sed multo vehementiores quam usus opii; heroina, modo extrahitur ex opio et eisdem modis adhibetur, cum *effectibus* hactenus similibus, sed magis periculosus; cocaína elaboratur chemico processu a r'4 qui est frutex in India et America crescens, cuius *effectus* non multum differunt ab effectibus opii; adhibetur sive inhalando per nares sive per micet *

*txiqua quantitate leve vel nullum peccatum est; b) frequen-
tius adhibitum, ct aucta paulatim eorum cupiditate, sine gra-
tissima causa non excusatur a mortali.*

Ad a): Quatenus existât ratio excitationis procurandae ad urgentem laborem, ad notabile taedium depellendum, ad leniendam aliquam molestiam etc., secluso periculo inducen-
dae funestae consuetudinis, adeundi periculi peccatorum con-
ira **castitatem**, omittendi diligentiam in obligationibus status adimplendis etc., nullum erit peccatum; imo, quando agitur de substantia **parum** nociva, cuius usus non creat specialia pericula, **ut** nicotina, cius usus cx qualibet honesta causa amoenioris convictus socialis, jucundioris laboris, distractio-
nis etc., plane licita potest evadere; quodsi motivum adhibendi narcotica non sit alicuius momenti, in eorum usu, etiam mode-
rato et non frequenti, adest peccatum, per se leve, propter periculum inducendi vehementiorem appetentiam, tum corpori tum animae valde nocivam, ex causato desiderio et quadam necessitate euphoriae typicae, quae sensus excitat, experien-
tiam delectationis diffusae producit, maiorem minoremve im-
pulsionem ad venerea non raro causât, et ex depressione ner-
vorum subsequent! cum debilitatione organismi, quae funes-
tam cupiditatem ct quasi necessitatem novi usus concitat.

Ad b): Pleraque ex istis narcoticis, ut morphium, hc-
roina, cocaina, si in sat magna quantitate adhibeantur, sunt toxica quae vitam notabiliter abbreviant, imo aliquando etiam subitanee tollunt ; praeterea repititis dosibus adhibita, toxico-
maniam seu vehementem appetentiam inducunt, qua multi quasi irresistibili passione feruntur ad frequentiore usum obstupefacientium ; hinc intoxicatio paulatina totius organis-
mi, debilitatio voluntatis interdum usque ad completam abu-
liam, mentis hebetudo, fuga sacrificii, appetitus voluptatum, tendentia ad venerea, negligentia officiorum, expensae nota-
biles, vita valde abbreviata et sterilis etc., quae omnia satis

«beutineis (coeam ipsam, eiusvc folia dentibus mandunt incolae regionum in qrbos producit); HASCHISCH est materia resinacea e cannabi indica, quae fumigationem, comestionem, potionem adhibita, inducit verborum excitatio-
rem et placidam dispositionem, cui consequitur melancholia, anemia, hysteria, et nonnunquam totalis amentia; a heter, quod chemica reactione alcoholum inter rt acidum sulfuricum obtinetur, est materia liquida sed valde volatilis, quae ptf inhalationes et etiam sorbendo applicatur; effectus habet suaviores ct m<-
:** funestos quam alcohol; his accedunt aliae praeparationes derivatae, ut nxrou, pantopôn, etc. De tabaco, quod exiguum quantitatem nicotinae Ubct, vix vel nullatenus nocivam, non est hoc loco quidquam dicendum. Cf St. Willems, l.c. 102-110.202-213; A, Mxunikr, Les stupéfians ct la wal: RevEcclLiégc 25 (1933/4) 353-364; 26 (1934/5) 13-25; R. Kothén. L/ roxinwHcj; CollectMcchlin 5 (1931) 624-638.

ostendunt gravem obligationem abstinendi ab usu frequentiore et abundantiore horum narcoticorum, nisi forte, per breve tempus eautoque periculo toxicomaniae, propter grave motivura usus abundantior ex praescriptione medica permitti possit.

6. *Ratio malitiae peccati ebrietatis, sive ex potu alcoholico sive ex narcoticis proveniat, primaria et fundamentalis est in deordinatione qua homo praefert bonum inferius bono superiori rationis expeditae, excedendo in usu materie: inebriantis quin bonum totius hoc postulet.* Duplex est, igitur, ratio malitiae huius primariae, et *privatio violenta* usus rationis qua homo in Deum ordinatur, possibilitatisque hunc usura subito instaurandi, idque absque legitima causa, et *privatio per immoderatum usum* materiae inebriantis; non est ipsa delectatio materiae inebriativae, cuius moralitas dependet a moralitate actionis quam sequitur, neque est privatio rationis violenta, absolute sumpta, quae est de se indifferens et admitti potest ex iusta causa. Rationi principali aliae saepe accedunt secundariae, ut periculum negligendi officium, offendendi familiaribus, patrando alia peccata sub influxu ebrietatis, etc.

Unde concludes: 1. Non peccat qui se inebriat propter motivum in se honestum, et proportionem servata inter bonum obtinendum et temporaneam rationis privationem permissam, dummodo bonum quod est usus rationis sit in ordine in quo subordinari queat bono illo superiori totius hominis quod intenditur per ebrietatem permissam vel admissam. Proportio plane adest: in ebrietate *perfecta* in quantum materia inebrians apparet necessaria et efficax ad conservationem vitae vel sanitatis; in ebrietate autem *imperfecta*, in quantum materia inebrians vere conveniens appare: ad leviolem morbum sanandum, ad dolores vehementiores leniendos, ad angustiam molestam depellendam.

2. Peccat graviter qui sine iusto motivo morbi depellendi, mortem vitandi etc., tantum bibit quantum per se sibi sufficit ad perfectam ebrietatem, licet antequam sensibus destituatur som se committat; item tabernarius, qui lucris maioris causa, ebrietate proximis pergit potum abunde ministrare, nam ex caritate debet peccata proximorum impedire, coque magis eis ansam non daret.

In praxi: 1. Atque OLISMUS quantum fieri possit omnibus mediis naturalibus et supernaturalibus impugnandus est; vitium est «in eiusmodi quod, si contrahatur, difficillime eradicatur, saluti nocet laborem impedit, pacem familiae turbat, maximas molestias uxori et filiis procurat, multis peccatis et ruinae aeternae viam parat. Idem etiam *associationes temperantiae* laudabiliter promoventur, quibus

⁴³ S. Alfonsus censuit (1.5 n.76 q.2.º) non fore licitum se inebriare id r tandem mortem quam aliquis alteri minaretur nisi se inebriaret. Rectius i' tasse admittunt plures contrarium, nam agitur de actibus totius suppositi, r.e tamen inebriatio exigatur in contemptum temperantiae aliisve virtutibus n.674.

opera usus alcoholi multum restringitur; unde S. Sedes eas non sunc laudibus, imo, indulgentiis ditavit **.

2. *Opiomani*, morfinomani, etc., qui absque necessitate narcoticis utuntur: a) *nondum habituali*, debent promittere emendationem ut possint absolvi; et recidivi emendationem icientio promissam post multiplicem relapsu factis confirment oportet, priusquam denuo absolvantur; β) *habilitati non inveterati*, debent promittere diminutionem quantitatis et frequentiae, ut paulatim perveniant ad extinguendam necessitatem; γ) *inveterati in usu*, quibus abstinencia totalis, praesertim subitanea, potest esse vere nociva, imo et periculosa, concipiant seriam et operosam voluntatem minuendi dosim et frequentiam, ut paulatim ab hac servitute nociva tam corpori quam animae liberentur.

676. IV. *Gula generantur quinque praecipue filiae*, secundum ca quae in animam et corpus derivantur ex gula:

Hebetudo mentis, quia immoderantia in cibo et potu deordinat rationem circa aestimationem rerum, et hebetat aciem mentis quoad perceptionem spiritualium.

Inepta laetitia, multiloquium, scurrilitas, nam sopito rationis cubernaculo, passiones in multis perturbantur, sermones quoque et actus exteriores sine debita directione manent.

Immunditia in corpore, quoad eliminationem superfluum per vomitum, pollutiones etc.

677. F. I. *Invidia est inordinata tristitia de bono alterius in quantum apprehenditur ut diminulivum propriae excellentiae* 50.

Inordinata, quia ex bono fine et debito modo licet tristar de bonis in quibus est gloria humana pro sceleratis, hostibus Ecclesiae etc.

Ut diminulivum propriae excellentiae, quia tristitia de bono alterius quia bonum est eidem, est *odium*; tristitia de proprio malo, quia sci. quis caret eo bono quod in alio videt, dicitur *aemulatio*; tristitia de bono alterius, quatenus ex eo aliquod detrimentum sibi ipsi timetur, vocatur simpliciter *tristitia*.

II. Oritur tristitia ex superbia, in quantum ita inordinate amat invidus propriam excellentiam in aliquo bono, ut non patiat illud participari ab aliis sibi fere aequalibus

¹ Cf. AAS 6 (1914) 247.309; Tanqcf.rf.y, 11,564.

* Cf. S. Thomas, 5. Th. 2-2 q.36 a.1.

(nam invidia non solet excitari de gloria eorum qui pertinent ad aliam categoriam, et sic non videntur obscurare excellentiam sibi extraneorum). Opponitur *caritati* hominis, quae nedum exoptet, ut invidia, bonum proximi destruere vel non destructum doleat, de bono proximi gaudet.

678. III. Principium: *Invidia est peccatum ex genere suo grave*, quia secundum rationem sui obiecti adversatur caritati quae sub gravi urget. Datur tamen parvitas materiat, quando invidetur bonum quod non spectat ad magnum bonum spirituale vel temporale proximi. Praeterea saepe adest imperfecta deliberatio et potius velleitas et motus instinctivus sine deliberatione.

679. IV. *Invidia habet quinque praecipuas filias*, quatenus in conatu invidiae est aliquid tanquam principium, et aliquid tanquam medium, et aliquid tanquam terminus¹ M, dum invidus de bono proximi tanquam causa proprii mali contristatus conatur illud minueri, gaudet de successu vel dolet de insuccessu, conservat tristitiam et animum intensum:

Susurrationem et detractionem, quatenus invidus satagit detrahere gloriam proximi sive occulte sive manifeste.

Exultatio in adversis et afflictio in prosperis proximi, quatenus invidus conatur minuere excellentiam alterius, cum exitu vel sine eo.

Odium seu tristitiam permanentem de bono proximi, quia ei bonum est

680. G. I. Acedia seu pigritia in genere importat *taedium operandi seu afflictionem de labore sive corporali sive spirituali*.

II. Dividitur in: a) *Generalem*, quae est taedium vel torpor animi in exercitio virtutum, eo quod sit laboriosum vel molestum corpori, vel delectationis impeditivum.

b) *Specialem*, quae est taedium vel tristitia de divina amicitia apprehensa ut nobis molesta, eo quod per laboriosum virtutis exercitium obtineri aut conservari debeat.

III. Oritur acedia ex immoderato amore commoditatis sive corporalis sive spiritualis capiendae et retinendae, uni fit ut piger refugiat illa quae contristat et adhaereat illi quibus delectatur, repulsis rebus molestis. Opponitur *caritati* l²

681. IV. Principia: 1. *Acedia generalis non est factum particulare* distinctum ab eo quod per transgressionem

» S. Thomas, S. Th. 2-2 q.36 a.4 ad 3.

praecepti ex acedia committitur, quia "omne vitium refugit spirituale bonum virtutis oppositae"²; est, ergo, grave vel leve, prout sit peccatum quod determinat.

2. *Acedia specialis*, quae sola venit nomine vitii capitalis, f.f. *peccatum mortale ex genere suo*, non tamen toto, ut aliquando dicitur³, quia repugnat caritati divinae eam sive destruendo ex praeteritione bonorum spiritualium necessariorum, sive refrigescendo ex displicentia operum devotionis et virtutis non praescriptorum; unde peccat mortaliter ille v.gr. qui tristatur quod beatitudinem debet sibi comparare quia revelationem cognoverit, venialiter vero qui affligitur de operibus devotionis peragendis quae praecepta non sunt.

682. V. Acedia, in quantum refugit spiritualia quae animum contristant, vel ea repellit et impugnat ne angorem ingerant, vel juaerit denique delectabilia exteriora pro compensatione, *generat sex illas filias* quas refert S. Thomas⁴:

Desperationem de salute aeterna, in quantum iriger refugit media spiritualia necessario adhibenda.

Torporem circa praecepta, propter remissam negligentiam in observandis iis quae sunt praescripta ad salutem.

Pusillanimitatem circa consilia fervide amplectenda.

Rancorem, quo piger invehitur et fastidio afficitur contra eos qui ipsum ad spiritualia inducunt.

Malitiam, quae est in detestatione ipsorum bonorum spiritualium quorum existentia displicet.

Evagationem mentis circa illicita in peragendis rebus spiritualibus, propterea quod delectabilia exteriora animum et attentionem arripiunt.

De peccatis in caelum clamantibus

Putare qui posset, denominationem attendens ex S. Scriptura "ksumptani"⁵, peccata in caelum clamantia esse omnium gravissima et maxime odibilia. Non tamen res sic se habet. Etenim odium Dei, quod maximum est inter omnia peccata, non recensetur inter illa; sunt etiam alia quae, sive omnibus in caelum clamantibus sive aliquibus saltem, gravitate excedunt.

683. I. Peccata in caelum clamantia illa videntur dici *specialem malitiam abominabilem specialemque repugnantia contra exigentias vitae socialis continent*.

⁵ S. Thomas, S. Th. 2-2 q.35 a.2c.

¹ Sic v.gr. Noldix, *Thcol.* ²nor. 1,353,2.

³ *Th.* 2-2 q.35 a.4 ad 2.

⁴ Cf. Gen 4,10; 19,13; Ex 3,7; 22,22-23; Deut 24,14-15; Iac 5,4.

Specialem malitiam abominabilem, qua prae ceteri: videantur ultionem divinam provocare, “eo quod tam manifesta iniustitia illorum peccatorum sit, ut nullo modo cooperit aut abscondi queant”⁰⁰.

*Specialem repugnantiam contra vitam sociale*m, enim “considerata eorum natura, horum peccatorum peculiari-malitia in eo consistit, quod adversentur inclinationi hominis sociali, quae omnibus a natura indita est, ad constituendam et conservandam societatem humanam, et quod per ea violentur leges quae eo tendunt, ut summa bona socialia senentur et proinde ultionem divinam prae ceteris exposcunt”⁵⁷.

II. Numerus peccatorum in caelum clamantium non extendit. ad omnia quae in S. Scriptura ut talia exhibentur, quia defecta misericordiae corporalis et negatio mutui faciunt ut pauper dar ad Dominum contra immisericordemM, et tamen non rescensentsr inter peccata ad caelum clamantia. Haec taxative memoriae mandat; sunt illis versibus: “Clamitat ad caelum vox sanguinis et sodor -rum—vox oppressorum, merces detenta laborum”. Unde sunt:

1. Homicidium voluntarium, saltem accedente malitia spici: contra pietatem in fratricidio, et a fortiori in parricidio, quaerixime adversantur conservationi individuorum et societatis: “Vj sanguinis fratris tui clamat ad me de terra”⁷.

2. Sodomia, in civitatibus praevaricatricibus V. T. igne castigati quae maxime opponitur conservationi speciei: “Clamor Sodonwr et Gomorrhae multiplicatus est, et peccatum eorum aggravatum:!” nimis... Delebimus locum istum, eo quod increverit clamor eor coram Domino”⁰l.

3. Oppressio pauperum, viduarum et pupillorum, non quater beneficia misericordiae quae caritas praecipit ipsis denegantur. quatenus eorum humili et impotenti condicione quidam abuti auc... ipsisque in iuribus et bonis nocent, v. gr. cogendo cos ad sir... iniqua, impediendo ab officiis vitae Christianae etc. per actus qui: j isti resistere non valent, quorum reparationem nequeunt urgeri : soli divinae iustitiae committere obligantur: “Viduae et pupillo : nocebitis. Si laeseritis eos, vociferabuntur ad me, et ego audiam :. morem eorum”⁰l. “Vidi afflictionem populi mei in Aegypto, et v morem eius audivi”⁰3.

“ S. R. Beilarmino apud Carton de Wiart, *De peccati* 100.
7 Noldin, *Theol. utor.* 1,354,3.
“ Cf. Deut 15,7-9.
” Gen 4,10.
« Gen 18,20; 19,13.
« Ex 22,22.
“ Ex 3,7. Consonant verba quibus Pius XII hodiernam condidota s guit: “Nemo vestrum sit de numero eorum qui in immensa calamitate m ça: incidit familia humana, non vident nisi occasionem propiciam inhoneste c-ccendi ansam capientes c miseria suorum fratrum, augentes magis ac r... pretia ad lucra scandalosa sibi capienda. Conspicite eorum manus! Suet o guine foedatae, sanguine viduarum et orphanorum, infantium et adolesce:: -impeditorum vel retardatorum in sua evolutione propter defectum nutr... et famem, sanguine millium et millium infortunatorum ex omni classe p...

4. Defraudatio mercedis operarium, quocumque praetextu fiat, she differendo inique solutionem sive eam aequo minorem solven-do, sive operarios iniuste dimittendo etc ; et quidem profitendo hinc praecise circumstantiam, quod vexati nulla defensione effica-ci ex semetipsis potiuntur,: “Non negabis mercedem indigentis et pauperis fratris tui .. nc clamet contra te ad Dominum et reputetur tibi in peccatum”⁰3. “Eccc merces operariorum qui messuerunt regio-nes vestras, quae fraudata est a vobis, clamat, et clamor eorum m aures Domini Sabaoth introivit”⁴.

§ 3. *De peccatis in Spiritum Sanctum*

684, Ipse Christus Dominus locutus est de peccatis in Spi-ritum sanctum eo nomine designans illud phariseorum peccatum quo ciectionem daemonum, a Redemptore virtute divina peractam t! qua talem cognitam, propter invidiam et malitiam daemoni tri-buebant ad detrahendum gloriae Christi. “Omne peccatum it bias-phemia remittetur hominibus, spiritus autem blasphemia non re-mittetur. Et quicumque dixerit verbum contra Filium hominis re-mittetur ei; qui autem dixerit contra Spiritum Sanctum, non re-mittetur ei neque in hoc saeculo neque in futuro”^{*}.

Non igitur quodvis peccatum quod speciali aliqua ratione est rentra Spiritum Sanctum, sed illud particulare eo nomine desig-natur a Iusu Christo, quod ex malitia tribuit daemoni opera ma-nifeste divina. Ex hac doctrina Domini, theologi iam pridem cau-om sumebant ad agendum speciatim de peccatis in Spiritum Sanctum.

685.I. Peccatum in Spiritum Sanctum est *illud quo homines per contemptum abiciunt media salutis per quae a pec-(dis potuissent retrahi*, attribuendo daemoni opera quae ma-nifesto sunt ab Spiritu Sancto ad confirmandam fidem vel convertendum peccatores.

Per contemptum., sci. quamquam quodlibet peccatum pave est contra Spiritum Sanctum, in quantum destruit sanc-titatem cuius auctor et conservator est Spiritus Sanctus, hic i reliquis contradistinguitur illud quo ex perversa voluntate, nulla impellente passione, sub plena advertentia peccator spe-ciali modo divinam bonitatem Spiritui Sancio attributam irri-tt”; v.gr. quando finem conversionis, confirmationis in ‘ l, etc., a Deo intentum in operibus manifeste miraculosis,

carnifces sua ignobili traficatione evaserunt. T«te sanguis sicut san- nr* Abel, clamat ad caelum adversus renovatos Cain!” (AAS 37 (1945) 112).
* Deut 24,14-15.
* Iac 5,4.
. ' Mt 12,31-32; cf. Mc 3,28-30; f.c 12,10. Cf S. St Eph in sxi, *Das Wesen* und d'e «■ider den hl Grist: Kth (1912,2) 101-123 168-
J... 'I I *De peccato in Spiritum Sanctum* RcvBibl 1 (189)
•M70.
* Cf. s. Thomas, X *Th.* 2-2 q.14 a.1e.

ex odio et malitia omnino praetermittit, illa signa attribuens viribus naturae vel artibus diaboli. I

Ahieiu n l media salutis, peccatum sci. contra Spiritu Sanctum adversatur divinae misericordiae quatenus despect. habet remedia a Deo in remissionem peccatorum oblata, sicq. misericordiam ipsam divinam, Spiritui Sancto appropriate? contemnit, viamque ad paenitentiam peccatori praecludit.

II. Numerantur inde ab Alexandro Halensi et Petro Lombard I jc.r *potissimum* peccata in Spiritum Sanctum, secundum peculiar- I iniuriam quam continent in Eum, et similitudinem quam auctore detexerunt inter ea et peccatum pharisaeorum a Christo Domir descriptum. Sunt autem sequentia:

1. Desperatio, quae hic intelligitur non simplex animi demis- sio propter magnam difficultatem obtinendi salutem, sed delibera-:, obicctio spei obtinendi veniam de peccatis et obtinendi salutes aeternam, qualem concepit v. gr. Iudas”, veram Dei misericordiae ignorans et offendens.

2. Praesumptio, quae, prout hic accipitur, est illa temeraria l. ducia qua quis per solam misericordiam divinam obtinere saluter aeternam ita sperat, ut interim peccare et perseverare in peccati sibi statuatur, timore iustitiae excluso; unde misericordiam propte quam ad paenitentiam deberet redire, audacter contemnit.

3. Impugnatio veritatis agnitae, non ex vanitate, desiderio elu- dendi obligationes quas inducit etc., sed ex deliberata malitia qta dogmata fidei, sufficienter manifestata, oppugnantur quasi relie? Christiana dubia aut falsa appareret; sic ergo contemnitur doiittra fidei misericorditer a Spiritu Sancto oblatum, et iuxta commoni- tionem apostoli zelantvr custodiendum

4. Invidentia fraternae gratiae, “dum sci. aliquis non solum invidet personae fratris, sed etiam invidet gratiae Dei crescenti in inundo” aegre ferens amorem Dei erga proximos gratiash ac dona supernaturalia ex eo amore in eorum animas profluentia unde tristatur de sanctificatione et perfectione proximi inde .l. ruta. Sic impugnat invidus donum interioris gratiae quod Spirit: Sanctus benigne concedit in remissionem peccatorum, imitatus Sa- tanam, quem virtutis iustorum et sanctitatis pacnitct.

5. Obstinatio, ut peccatum in Spiritum Sanctum, sunt actus peccatoris qui obdurato prorsus animo in sui sceleribus perw- verat, gratias internas et externas ex deliberato animo respui misericordiamque divinam pertinaciter contemnit: et haec quid' non ut liberius indulgent suis passionibus, sed quia illustraticnil . motionibusque divinis principaliter obsistere statuit, sicut de Pl .l. raone attestatur Scriptura⁷⁰ et iudacis apostolica libertate expre-

^{CT} Cf. Mt 27,3 S.

^l Tiin. 6,20.

^o S. Thomas, S. Th. 2-2 q.14 a.2c.

⁷⁰ Ex 7,313-14 23 etc.

ut S. Stephanus: "dura cervice et incircumcisis cordibus, vos semper Spiritui Sancto resistitis"".

6.Impaenitentia, quae hoc loco sumitur pro deliberata resolutione non paenitendi de peccatis sed resistendi cuilibet motui uniatis et gratiae, habetque totam plenamque rationem peccati contra Spiritum Sanctum, dum praecedentia quinque peccata sunt ceteri diversi quibus haec impaenitentia manifestatur, videlicet gradus per quos paulatim peccator in hanc impaenitentiam incidit.

7. Odium Dei, manifestum in maximumque peccatum est contra Spiritum Sanctum, cum in eo non tantum dona divina sed Deus, fons misericordiae, deliberate contemnatur, "ideo tamen unum amputatur inter species peccati in Spiritum Sanctum, quia generaliter invenitur in omni specie peccati in Spiritum Sanctum", advertebat S. Thomas".

686. III. Principia: 1. *Peccatum in Spiritum Sanctum ut ex genere suo grave*, quia non solum opponitur sanctitati cuius auctor est Spiritus Sanctus, verum etiam specialem contraeius in Deum implicat, illustrationes et motiones divinae misericordiae cum summa temeritate reiiciendo.

2. *Peccata in Spiritum Sanctum, sive secundum eorum gravitatem sive secundum omnipotentiam dispositionemque dirigitur, misericordiae sunt simpliciter remissibilia* 3. Quod si ex verbis Christi Salvatoris hoc peccatum "non remittetur neque in hoc saeculo neque in futuro", sic divina praescientia significatur, cui constat eos peccatores qui talia peccata commiserunt, nunquam acturos paenitentiam sufficientem, quia divina iustitia statutum habet talibus peccatoribus, in poenam suam perpertinatiae et abusus erga misericordiam, solas praestare satisfactiones sufficientes quibus possint converti, sed subtractis satisfactionibus quibus de facto converterentur. In ipsa ergo peccati conditione est quodammodo ratio non remissionis obtinendae, quatenus peccans in Spiritum Sanctum de facto graviter resistit, ideoque remissionem impossibilem reddit, cum Deus misericordiam suam nolit renitenti obtrudere

ⁿ Act 7, si.
^o i. Th. 2-2 q.34 a.2 ad 1.
ⁿ Confundenda non sunt haec peccata cum aliis quae in primaeva disciplina Ecclesiae dicebantur sanabilia, vel respective insanabilia. Non condonabantur per orationem sacerdotis; posteriora requirebant excommunicationem praevisam operum sollemniorum et publicae paenitentiae. Cf. Galtier, *Incurabiles d'Orient*: Greg 10 (1929) 177-209.
^u Ad idem acute Perspicue, pro more suo. S. Theodorus, 5. Th. 2-2 q.14 ad 1: "Sicut aliquis morbus dicitur incurabilis secundum naturam morbi, quia non tollitur id per quod morbus potest curari, puta cum morbus tollitur contra naturam, vel inducit fastidium cibi et medicinae, licet Deus talem morbum curare: ita etiam peccatum in Spiritum Sanctum dicitur incurabile secundum suam naturam, in quantum excludit ea per quae fit remissio eius: per hoc tamen non praeccluditur via remittendi et sanandi omni-

3. *Peccatum in Spiritum Sanctum eatenus dici fotu irremissibile, quatenus de facto non remittetur propter cattitalem mentis animique duritiem*, quibus Deo misericordi, sk iusto impeditur a peccatore applicatio remissionis quam ex? paratam habet, et serio vult quantum est de se applicare, salvi tamen et actuala libertate peccatoris ad resistendum. Sola ir? pacnitentia finalis, in qua peccator pertinaciter resistit divina misericordiae etiam in ultimo momento, potest dici irremissibilis, eo sensu quod Deus, saltem secundum potentiam ordinatam, non potest indulgentiam habere erga eum qui hic t. nunc perseverat in offendendo divinae sanctitati.

CAPUT III

De causis peccatorum

Postquam vidimus de peccatis in genere et in specie, agendum iam est de causis peccatorum, hoc ordine: in primo articulo determinabitur causa effectiva, quam per exclusionem omnium aliarum possibilitatum causarum ntioclitum, concludimus esse solam voluntatem peccantis; in secundo articulo describentur diversa agentia quae in voluntatem exercent realem influxum, magis ab intrinseco sive ab extrinseco, eam inducendo ad rem lege prohibitam; tertio demum, in tertio articulo, tradetur doctrina de fugiendis periculis peccandi et de resistentia impulsibus malis opponenda.

Merkelbach, 1,461-492; Prümmer, 1,361-372; Tanqueray, 1,467-483.

ARTICULUS I

De causa efficiente peccatorum

687. Cum quaeritur de *auctore peccati*, necessario investigatio limitanda est ad agentia *rationalia*, Deum sci., daemones, alios homines, ipsum qui dicitur peccare.

I. Genesis peccati in genere haec solet esse: «) cf. *alicuius potentiae* externae vel internae (sensus, phantasia? intellectus) *proponitur obiectum*, quod sine violatione legis tincti non potest; /3) tunc oritur in appetitu, sive solum rationali sive sensitivo et rationali pro conditione obiecti propositi. *inclinatio in obiectum* cum quadam naturali delectatione necessario proveniente ex adaptatione obiecti ad appetitum, et

potentiae et misericordiae Dei, per quam aliquando tales quasi miracula ritualiter sanantur.” Cf. Galtier, *De pacnitentia* (Paris 1931) 198-199.

maiore vel minore intensitate ac duratione in diversis subiectis actuata, pro diversis complexionibus, circumstantiis etc.; y) *tertio intellectus animadvertit* tum obiectum ad quod voluntas inclinatur, tum malitiam quae inesset in acquiescentia voluntatis consciae erga tale obiectum; δ) tandem, voluntas quae forte iam obiectum indeliberate approbaverat, *libere determinatur ad adhaerendum rei* prohibitae, tentationi assentiendo.

Quem processum, per similitudinem connubii inter voluntatem tentationi conniventem et rem malam ab eadem acceptatam, unde generetur consensus peccaminosus et nascatur peccatum inferens mortem animae spirituales, his verbis descripsit S. Iacobus: “Unus, quisque vero tentatur a concupiscentia sua abstractus et illectus. Deinde concupiscentia, cum conceperit, parit peccatum; peccatum vero, cum consummatum fuerit, generat mortem”¹.

II. **Magis in particulari** determinandum est iam quomodo diversa agentia in perficiendo isto processu intervenire possunt et de facto interveniunt. Quod sequentibus propositionibus determinamus:

688. 1. Deus *nullatenus est causa peccati secundum elementum formale sumpti*; imo, in ipso elemento materiali, in quo Deus intervenit ut causa prima, illud quod est fundamentum privationis est unice a libero arbitrio humano. Explicamus singula et addimus probationem.

Deus, cum sit causa prima cuiusvis esse et cuiusvis agere, potest determinare voluntatem in unum vel aliud obiectum quod non sit intrinsece malum. At vero in peccatum formale, ut tale, nullo modo potest inducere, ideoque formale peccati, seu privatio debitae rectitudinis et ordinationis, nullatenus potest esse a Deo: a) *non directe*, siquidem peccatum est in aversione a Deo et conversione deordinata ad creaturas: Deus autem non potest non velle ut creaturae moveantur propter Deum, quia sanctitas divina immutabilis consistit in amore necessario quo Deus seipsum diligit, et extra quem nihil potest velle; Æ) *non indirecte*, quia quamvis saepe pro sua sapientia et iustitia non praebet auxilium efficacem quod praebere potuisset ad vitanda peccata 2, semper praestat gratiam saltem

¹ he 1,14-15.

² Mysterium non occultamus quod pro nobis in hoc latet: Deus infinite et sanctus, peccata quae absolute potuisset vitare non vitat per specialem providentiam, sed ea permittit non solum simplici sed etiam vindicative permissione; immo, ex iustis causis quaedam interius aut exterius operatur ex quibus homo incitatur propria malitia ad peccatum, et ita Deus, qui antecedenter nec culpam vult nec poenam, quia opera nullatenus ordinat ad peccatum, consequenter ad culpam praeviam vult poenam, et ipsam culpam ordinat ad manifestandam suam gloriam. Unde acute S. Augustinus: Deus est causa “non impertiendi malitiam, sed non impertiendo misericordiam” (Apuđ C. Dt Wiart, *De peccatis*, 56).

remote sufficientem, et sic veram possibilitatem mediatam v
immediatam vitandi peccatum; unde si quis peccat, tandr
aliquando a se solo committit peccatum, et nemo habetur res-
ponsabilis alicuius effectus quem vitare potuit quando vitare
non debuit 3.

*Materiale peccati, seu enlilas actus peccaminosi, iure dicitur tat
a Deo.* Etenim cum Deus sit causa prima a qua dependet quodlil
ens creatum, dicendum est entitatem actus peccaminosi esse Deoa
scribendam ut effectus a causa prima dependens. Sed in hac ipsa
entitate actus peccaminosi distinguendum est inter entitatem defe-
tuosam, quae est a Deo causa prima, et fundamentum defectus, qu
est a solo libero arbitrio peccatoris, “in quantum deficit ab ordine
primi agentis, sci. Dei. Unde defectus iste non reducitur in Deum
sicut in causam, sed in liberum arbitrium; sicut defectus claudica-
tionis reducitur in tibiam curvam sicut in causam, non autem in vir-
tutem motivam, a qua tamen causatur quidquid est motionis in clau-
dicatione. Et secundum hoc Deus est causa actus peccati, non tanin
est causa peccati: quia non est causa huius, quod actus sit cum de-
fectu”⁴. Haec evolvuntur in tractatu dogmatico.

Probatio. Deum nullatenus esse causam peccati est
veritas de fide divina et catholica in *Tridentino* contra mani-
chacos, albigenses, calvinianos: “Si quis dixerit non esse in
potestate hominis vias suas malas facere, sed mala opera ita ut
bona Deum operari, non permissive solum, sed etiam propriit
et per se, adeo ut sit proprium eius opus non minus proditio
Tudae quam vocatio Pauli, anathema sit” (D 816; d
D 196.200).

Consonat *Scriptura*, iuxta quam Deus “neminem tenta”¹,
sed “intentator malorum est”² B, i.e. ad malum sollicitare non
potest. Unde, si non causât tentationem, a fortiori neque p?
catum.

Unde concludens: 1. *Quando Deus in Scriptura dicitur tr.:r*
(Gen 22,1; Iob 1,12; Tob 2,12 etc.), tentât ad probationem, n-
seductionem, ut in exemplis citatis manifestum est (cf. 2 Cor 12.³;
ad probationem dico, non ut suam divinam scientiam compleat,
ut eminentior virtus servorum Dei splendeat, et sic alii ad imitat,
nem incitentur (cf. Sap 3,5-6); *ad seductionem* non potest pro;
sanctitate incitare (Iac 1,13), sed eam solummodo permittit, nec
men ultra vires tentati, nam ex sua parte facit etiam cum tentât
ne proventum (1 Cor 10,13).

2. *Deus tamen multipliciter permitit tentationes*, ad augmenti-
virtutum, quod habetur in illis resistendis et in actibus virtutum

- » Cf. S. Thomas, S. Th. 1-2 q.79 a.1c.
- ♦ S. Thomas, S. Th. 1-2 q.79 a.2c. Cf. Dc malo q.3 a.2; Contre grttu
c.71.162.163.
- Iac 1,13.

positarum eliciendis; ad maius meritum capiendum per exercitium
ritatis quae in operibus bonis comprobatur*, ad exercitium humi-
litis, mortificationis, vigilantiae etc’.

689. 2. *Diabolus potest indirecte determinare peccatum,
per modum persuasionis fallacis*, et saepe de facto determi-
nat, quatenus interiorius instigat obnubilando intelligentiani aut
excitando passionem, exteriorius vero proponendo sensibus ob-
lecta captiosa.

Diabolum incilare ad peccandum, certissimum est ex
Scriptura, referente tentationes ab eo causatas vel sanctis-
simis viris, v.gr. protoparentibus (Gen 3,1-6; cf. 2 Cor 11,3)
et Iob (Iob 1,12) in A. T., Iudae (Io 13,27) apostolis in ge-
nere (Lc 22,31) et ipsi Christo Domino (Mt 4,3-10) in X. T.
Factum istud nimis hodierni Christiani negligunt, contra sen-
sum Ecclesiae in liturgia manifestatum et contra monitum
apostolicum: “sobrii estote et vigilate, quia adversarius vester
diabolus, tanquam leo rugiens circuit quaerens quem devoret;
cui resistite fortes in fide”⁸. Quod non evenit sine detrimento;
qtiia ex oblivione huius facti, quod a diabolo peccatum omne
initium sumpsit (1 Io 3,8), et ex neglecto periculo negligimus
pariter arma spiritualia, ad quae sumenda pluries hortatur
S. Paulus⁹, et errores patimur circa originem plurium tenta-
lionum et remedium eis opponendum¹⁰.

Diabolum indirecte tantum determinare peccata hominum, ex co
constat quod nequit directe agere in voluntatem humanam eam per
influxum immediatum ad peccatum detrahendo; neque enim potest
consensum voluntatis elicere ipse, neque obiectum ullum proponere
iduntati ita ut ea necessitetur ad ipsum; voluntas siquidem habet a
Deo quod inclinetur per se ipsam ad obiecta praevia propositione
torum per intellectum, et quod non necessitetur nisi a bono univer-
sali seu fine ultimo”. Cacterum potestatem lentandi diabolus non
habet absolutam, sed divinae providentiae subordinatam, unde tandiu
et tantum tentât quandiu et quantum Deus permittit.

Modi quibus diabolus tentât indirecte ad peccandum, diver-
si sunt pro diversitate indolis aut circumstantiarum in sub-
iectis lentandis: a) *Alias enim agit in phantasiam*, falsis illusio-

Cf. Iac 1,12.

¹ Cf. Tanquerby. *Precis de théologie ascitique et mystique* n.902-904;
G. W Bloclie, *Mal'cc intrinsèque du pêché et pêchés heureux par leurs conse-
il wt.*: RevScRel 24 (1934) 302-343.

² I Petr 5,8-9.

³ Cf. I Cor 7,5; Eph 5,1 Iss., etc.

⁴ S. E. Mangenot. *Dâmon d'après les décisions officielles de KEglise*:
DTC 4,408; U. Urrutia, *El diablo. Su naturalisa, su poder y su intrrvencii*
d pur,do (Mejico 1950); *Satan: Etudes carmilltains* 1949.

Cf. S. Thomas, S. Th. 1 q.3 a.2c; 1-2 q.8 a.1c.

nibus mentem imbuendo, quibus necessitatem actionis proponit, aut mortem adhuc remotam, misericordiam Dei infinitam, facilitatem gratiae recuperandae, plures similes repraesentationes adhibendo; β) *alias totam animam* conturbat et excutit cogitationibus odii, luxuriae, desperationis, incredulitatis, scrupulis valde augustiosis, etc.; γ) *alias appetitum sensitivum* commovet, excitando systema nerveum, proponendo sensibilibiccta iucunda et allicientia, quibus passiones libidinis, gustus, etc., expergiscantur, quomodo etiam Christum Dominur lentare ausus est.

Unde concludēs: Potest quidem diabolus ita perturbare phantasiam et concitare passiones, ut homo inclinetur ad obiectum peccaminosum ex quadam necessitate, absque deliberatione; non ideo tamen dicitur causare peccatum. Nam actus peccaminosi ab homine sub influxu dibaoli sine deliberatione positi, non sunt peccatum Unde “potest aliquem ex necessitate inducere ad faciendum aliquem actum, qui de suo genere est peccatum, non autem potest inducere necessitatem peccandi”¹²* Pulchre hanc doctrinam, pro consolati, et securitate nostra, illustrat S. Caesarius Areeatensis: “zXlligato est enim (daemon) tanquam innexus canis catenis; et neminem p... est mordere, nisi cum qui se ad ilhim ultro mortifera secuntal- iunxerit. Iam videte, fratres, quam stultus homo ille est, quem nis in catena positus mordet. Tu te ad illum per voluntates et cupiditates sacculi noli coniungere: et ille ad te non praesumet accedere. Latrare potest, sollicitare potest; mordere non potest nisi volentem. Non enim cogendo, sed suadendo nocet; nec extorquet a nobis consensum, sed petit”¹³.

690. 3. Alii homines *similiter nequeunt peccatum ulterius homines determinare* sed multipliciter possunt in eo participare.

Voluntas humana non potest efficienter moveri nisi a Deo vel a scipsa, quia a Deo accepit virtutem sese inclinandi unie, per semetipsam. Unde alii homines non possunt agere in er; directe et immediate, "Iamen multipliciter influunt in eam. tum causaliter transmittendo peccatum originale, tum medi.' suggerendo peccata actualia et ad ea inducendo et in eis p- nendis cooperando, tanquam agentes principales vel secundarii positivi vel negativi, per mandatum vel consilium datur, per consensum, impulsum, recursum praestitum, per participationem, silentium, etc.

691. 4. *Sola voluntas est causa propria peccatorum.* Etc nun nullum peccatum existere potest quod aliquo saltem ti-

¹² S. Thomas, 5. Th. 1-2 q. 80 a.3c, J. Scrino 37, inter opera S. Agustini (ML 39,1820).

Iulo, sive in se sive in causa non tribuatur voluntati agentis. Eatenus quippe actus aliquis dicitur peccaminosus, quatenus inter actus moraliter malos computari valet. Iam vero, ul sit moralis debet esse humanus, et humanus non est nisi procedat a deliberata voluntate. Ergo voluntas quae est principium cuiuslibet actus voluntarii, est principium peccatorum, et peccata sunt in voluntate sicut in subiecto sive eliciente sive saltem imperante actum peccaminosum ¹⁴.

Unde concludēs: “Aliquid exterius potest esse aliqua causa movens ad peccandum, non tamen sufficienter; sed causa sufficiens complens peccatum est sola voluntas”¹⁵. Voluntati igitur adseribendum est ultimum quodvis peccatum, tanquam primo motivo et primo subiecto.

Voluntas tamen, ut ex dictis iam insinuatum est, diversos influxos, tum internos homini, tum eidem externos, pati potest ad peccatum eam inducentes, de quibus iam agendum est.

ARTICULUS II

De causis impulsivis peccatorum

Summa rerum dicendarum. Causae impulsivae peccatorum, quibus sci. voluntas inducitur ad peccandum, aliae sunt ipsi agenti exteriores, mundus sci. et mones et diversae creaturae irrationales, aliae vero interiores, ignorantia d ex parte rationis, passiones ex parte appetitus sensitivi, malitia ex parte voluntatis. De eis, duobus paragraphis quaedam breviter adumbramus, cum alibi, a tractatu de actibus humanis et in articulo praecedenti, quaedam complementary tradita iam sint.

§ 1. De causis impulsivis exterioribus

692. Causae impulsivae exteriores sunt eae quae versantur extra ipsum peccatorem et influunt indirecte in voluntatem per sensus internos vel externos. Facile ad tria illa indicata reducuntur, mundum sci., daemones et creaturas irrationales. De singulis aliquid in complementum eorum quae in praecedentibus tradita sunt.

1. Mundus hic intelligitur *complexus elementorum vitae socialis quae doctrinae ac normis Christianis contraria sunt et legi morali adversantur*. Talia elementa non sunt nisi actiones vel effectus actionum ab hominibus perversis provenientium, ipsique potissimum homines perversi, quatenus, rebus mun-

* Cf. S. Thomas, 1. Th. 1-2 q.74 a.1 et 2c et ad 1. a S. Thomas, 5. Th. 1-2 q.75 a.3c.

danis dediti, passionibus indulgentes, principiis carnalibus infecti, criterio naturalistic© imbuti, modo verbis vel scriptis, modo coactionibus physicis vel moralibus ad peccatum excitant quotquot in Christo lesu pie volunt vivere, manentes in mundo quin sint de mundo.

Mundus is est, qui, iuxta testimonium lesu Christi, totus in maligno positus est; unde inutile duxit Redemptor proco rogare, in quo iusti pressuram habebunt, e quo tamen, gratia adiuti et seductionem sedulo vitantes, victoriam reportabunt cum ipso Salvatore, qui mundum vicit et Patri rogavit ut suos discipulos liberaret a malo intra mundum.

Unde concludes: Prudenter monet S. Paulus: "Nolite conformari huic saeculo, sed reformamini in novitate sensus vestri"***.

2. **Daemones, uti iam dictum est**, possunt indirecte provocare peccata hominum, concitando passiones et suggerendo obiecta peccaminosa quae voluntatem trahant. Factum tentationum diabolicarum saepe ab hominibus subaestimari supra indicatum est. Revera daemones saepe homines tentant, praesertim cos qui virtutibus exercendis diligenter incumbunt, et generatim omnes ab eis tentari praesumuntur quando affliguntur molestiori tentatione diuturna, vel cuius nulla alia causa detegi possit, v. gr., cum quis tentatur dum orationi et conjunctioni cum Deo sedulo vacare satagit.

Non tamen omnia peccata ex suggestionem daemonum committuntur; etsi enim "diabolus non esset, homines haberent appetitum cibi et vncreorum et similia, qui posset esse inordinatus nisi ratione ordinaretur"***; nec singuli homines singulos daemones lenturos habent assignatos, sicut quidam Patres perperam insinuaverunt. Via, igitur, media procedendum est in peccatis daemoniacis influxui attribuendis, inter eos qui omnium peccatorum instigatores habent diabolos, omnesque difficultates morales eis attribuunt, aliosque qui partes daemonum in tentationibus suscitandis participant, quasi diabolus non fuerit princeps huius mundi a Christo denominatus. Ecclesia in sua theologia, liturgia, in multis orationibus, benedictionibus, exorcismis, hanc viam mediam nobis ostendit.

Quodsi omne peccatum instigatorem habere diabolum dicitur in Scriptura, hoc intelligendum est ratione originis, daemon quippe induxit protoparentes nostros ad primum peccatum, cuius posteriori omnia tanquam effectus haberi possunt, propter deordinationem naturae exinde ortam.

***e Rorn 12,2.

***" Origenes, Περὶ ἀρχῶν 1,3 c.2.

***. Io 12,31.

18 1 Io 3,8.

3. **Creaturae irrationales**, seu mundus rerum corporatum, sive naturaliter, sive per influxum hominum perverim vel daemonum eos ad tentationem adhibentium, potest igitur in sensus hominum exteriores, et sic indirecte, excitata phantasia vel commotis passionibus, trahere eorum voluntatem ad consentiendum bono sensibili repraesentato, etsi fuerit lege prohibitum.

§ 2. *De causis impulsivis internis*

693. **Causae impulsivae internae** eae sunt quae versantur tra ipsum peccatorem, et influunt in voluntatem deflectentem; ad peccatum, ultimatim ex inordinato amore suiipsius²⁰. Facile reducuntur ad tria illa iam indicata, malitiam sci. voluntatis, ignorantiam intellectus, concupiscentiam appetitus. Et singulis aliquid in complementum vel applicationem eorum quae in tractatu de actibus humanis latius exposita sunt.

1. **Malitia voluntatis** est depravatio qua voluntas pectoris, nulla impellente passione, nullaque ignorantia aliquo modo vel gradu excusante, plena deliberatione inclinatur in rem peccaminosam. Talis est casus extremus et rarus odii iustitiae Dei divinatorumque statutorum, talis etiam ignorantia voluntatis, passio voluntarie excitata, prava consuetudo deliberate retenta.

2. **Ignorantia intellectus**, quae sit vincibilis et imputabilis, causat peccatum ut removens prohibens, quatenus sci. impedit cognitionem vel gradum cognitionis qui, si adesset, peccatum non fieret. Plura sunt peccata quae huic ignorantiae seu defectui recognitionis debentur, testante iam propheta quod "desolatione desolata est terra, quia nullus est qui roget cor" ²¹, et attestante Pio XI in confirmationem: Gravissimus quo actus nostra urgetur morbus, idemque ferendus malorum fons, quae cordatus quisque conqueritur, est kvius atque inconsiderantia illa quae homines per devia transversos agit" ²².

20 Recte S. Thomas: "omnis actus peccati procedit ex aliquo inordinato appetitu vel illicitius boni temporalis. Quod autem aliquis appetat inordinate aliquid bonum, procedit ex hoc quod inordinate amat seipsum: hoc enim est inordinatum, velle ei bonum. Et manifestum est quod inordinatus appetitus est causa omnis peccati" (S. Th. 1-2 q.77 a.4).

21 Jer 12,11; cf. Lc 23,34; 1 Cor 13,8. Cf. Demas, DTC 12 a. Pêche 113-191.

22 Eacycl. Metu nostra: AAS 21 (1929) 691.

3. **Concupiscentia** hic intelligitur *appetitussensitivus* *fer peccatum originale vitiatus* 23, *prout fertur in bona sensibila contra dictamen rationis*.

I. Consistit, igitur, in positiva inclinatione ad malum, quae post peccatum originale inest toti generi humano, etiam baptizatis et iustificatis (cf. I) 792). Est autem haec inclinatio magis vel minus vehemens, iuxta naturam rei concupitae, intensitatem actus concupiscendi, debilitatem voluntatis naturalem vel ex consuetudine acquisitam, indolem et circumstantias subiecti, etc.

Influunt multum ad excitandam concupiscentiam duae causae internae: *phantasia*, naturalisque *corporis complexio*; et duae externae: *occasiones peccaminosae*, *daemonumquesuggestiones*; quibus omnibus favere potest clima spirituale subiecti otio traditi, pravis consuetudinibus debilitati, etc.³⁴

Est autem primarius et principalis fons tentationum, testante apostolo: "unusquisque tentatur a concupiscentia sua abstractus et illectus" 23; imo est uberrimus fons peccatorum; nam, quanquam ipsa non est in se peccatum, tamen de facto saepissime inducit efficaciter ad illud, unde iure dicta est "fomes peccati" in Tridentino (D 792).

Obiecta vetita ad quae allicit, triplicis sunt generis, pro triplici appetitu sensuum humanorum; satisfactionem sci. capendam circa desideria carnis, circa desideria aliorum sensuum, circa honores ab aliis hominibus percipiendos. Unde bene apostolus: "omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est et concupiscentia oculorum et superbia vitae" ^{ao}.

Concupiscentia indirecte trahit voluntatem ad peccandum, et quidem dupliciter: a) *per quondam distractionem energiae spiritualis* ad resistendum; quia sub potentialitate animae limitata, quando potentia sensitiva intensificatur in suo actu, potentia volitiva remittatur necesse est; et quo magis multiplicantur obiecta attentionis, eo minus intensa est attentio singulis praestita²⁷; β) *secundum ipsum obiectum voluntarii*, quod est bonum ratione apprehensum; nam excitata concupiscentia, imaginatio arripitur ad obiectum et impedit iudicium serenum rationis circa illud tam grato modo repraesentatum; iudicioque impedito et in obiectum sensibile inclinato, motus

M Cf. Rom 7,8; Iac 1,14.

³⁴ Cf. Carton db Wiart, *De peccatis* n.64-68.

• Iac 1,14.

” I Io 2,16.

« Cf. S. Thomas, S. Th. 1-2 q.77 a.1c.

voluntatis consequenter in illud obiectum trahitur, accedente influxu ipsorum sensuum propter radicationem in eadem anima, ut voluntas idem cum ipsis appetat. Ex quo patet concupiscentiam iure appellari mortem animae, quia revera debilitat et impedit potentias spirituales, intellectum et voluntatem, ne operationes suas secundum dictamen rationis serene et sine constrictione exercent.

II. **Motus concupiscentiae** distinguimus: a) **Primo** *pkimos*, seu omnem advertendam mentis praevenientes, qui culpa prorsus carent, cum deficiat quaelibet deliberatio rationis et advertentia ad moralitatem. Quae doctrina de fide est quoad baptizatos (D 792) et theologice certa quoad infideles (D 1050-1051); α) **Secundo-primos**, seu *scmideliberatos*, qui plenam sed non omnem advertendam rationis praeveniunt, iique sunt peccatum quia inordinati; sed veniale etiam circa obiectum graviter deordinatum, quia imperfecte liberi²; c) **Secundo-secundos**, seu *deliberatos*, qui cum plena et perfecta advertentia ponuntur vel admittuntur, iique: a) *ri sunt voluntarii in se*, sunt grave vel leve peccatum pro subiecta materia, seu prout in ipsorum obiecto habeatur deordinatio gravis vel levis; /?) *si sunt voluntarii in causa*, sunt grave vel leve vel nullum peccatum, prout causa non habeatur vera ad permittendum motum graviter deordinatum ex positione causae per se graviter in eum influentis, vel non habeatur ratio plene sufficiens ad permittendum motum aliter deordinatum, vel habeatur causa plane sufficiens ad hanc permissionem, excluso in quolibet casu periculo proximo consensus in motum deordinatum quomodocumque exortum.

Unde concludes: a) Graviter peccat qui sine sufficienti, vel saltem vera ratione, ponit causam graviter per se influentem in motum concupiscentiae graviter deordinatum, quem nullatenus in se intendit, y. gr. lectionem diuturnam valde impiam et persuasivam contra religionem, vel concitantem ad odium aut vindictam; qui conversionem valde turpem sustinet, vel tactus aut spectus inhonestos diu protrahit.

b) Leviter peccat contra castitatem qui, absque periculo proximo consentiendi in venerem, ponit sine sufficienti ratione causam per se leviter influentem in motum venereum etiam gravem, v. gr. curiosam lectionem rei leviter turpis, quae de facto provocet pollutionem, v. ebrietatem ex qua praevidet idem phaenomenum oriturum dicet in casu adsit grave peccatum in alio genere, sci. in temperantia.)

S* I liOHsae attendenda est distincta terminorum vis ab eo TiMiU. Cf. In II Sent, d.24 q3 a.2 sol.; De malo q.7 a.6 ad 8.

694. Peccatum sensualitatis intelligitur *actus dcordbui-tus appetitus sensibilis, sive concupiscibilis sive irascibilis, ex praecedenti imagine vel sensu consequens sed elicitus sine interventu ullius deliberationis rationalis*.

Comprehendit non solum motus carnales, sed alios quoslibet rationem praevenientes, qui oriuntur ex tali appetitu sensibili, per contrapositionem ad motus appetitus naturalis, v.gr. ad motum circa cibum, quem “non imaginatio gignit sed ipsa qualitatium naturalium dispositio... (qui) in nullo rationi subiacet nec obedit”, ideoque versatur extra genus morum, neque in eo peccatum haberi potest²⁰.

Secundum S. Thomam motus inordinati in appetitu sensitho, cum insurgunt non “ex aliqua transmutatione corporali, ratione sensualiter resistente quod est in arbitrio voluntatis”²¹, in quo non est peccatum, sed ex causa quam poterat praecavere vigilantia rationis, sunt peccaminosi et constituunt peccatum sensualitatis, nam “appetitus sensitivus in nobis prae aliis animalibus habet quandam excellentiam, sci. quod natus est obedire rationi; et quantum ad hoc potest esse principium actus voluntarii, et per consequens subiectum peccati”²². Explicatur, igitur, hoc “levissimum peccatum”, quod “hoir facit sine deliberatione rationis”, non “propter interpretativum rationis, quando enim motus sensualitatis praevenit indicium rationis non est consensus nec interpretatus nec expressus, ex hoc ipso quod sensualitas est subicibilis rationi, actus eius, quamvis rationem praeveniat, habet rationem peccati”²³.

Non potest autem esse nisi veniale, quia “illud quod facit homo sine deliberatione rationis, non perfecte ipse facit..., unde non est perfecte actus humanus, et per consequens non potest esse perfectus actus virtutis vel peccati, sed aliquid imperfectum in genere hominis”, unde talis motus sensualitatis rationem praeveniens est peccatum veniale, quoad est quiddam imperfectum in genere peccati”²⁴.

Hanc opinionem Sti. Thomae communius /1.4. receidior²⁵ attendunt, vel reiciunt sive quia ipsis videatur minus congruere doctrina de concupiscentia definita in Tridentino (D. 792) et in propositionibus Bai damnatis (D. 1050.1051) a, sive quia difficile deatur intellectu peccatum quod non habet rationem voluntarii, indirecti quidem, stricte dictam, nullumque influxum actuale; interpretativum quidem voluntatis.

²⁰ S. Thomas, *In II Sent.*, c.1.24 q.3 a.1 sol.

²¹ *De malo*, q.3 a.3 ad 8.

²² 1-2 q.74 a.3 ad 1.

²³ 1-2 q.74 a.3 ad 3; *De veritate* q.25 a.5 ad 5.

²⁴ 1-2 q.74 a.3 ad 3; similiter *De malo* q.10 a.2c.

²⁵ Sic cum Medina, *In 1.2 q.74 a.3*; Vazquez, *ht 1.2 d.101 ct*; Sy*... *de vitiis et peccatis* c.1.5 8.5; Contenson, *De peccatis* diss.2 c.1; Silvio, *h 1.2 q.74 a.2*; Billuamt, *De peccatis* diss.4 a.2, hodierni vix non omnes penitus statim citandos in nota subsequenti.

“Tamen doctrina Ecclesia fortasse hoc solum declarat, perminentiis concupiscentiae componi cum justificatione, et motus concupiscentiae non iustitia eos qui per gratiam ipsis non consentiunt.

Attamen doctrinam Sti. Thomae, cui iam praeierant P. Lombardus et alii scriptores medianales”, resuscitant et tuentur nostris diebus aliqui AA. ut Lumbrcras”, Dcman*, Bernard J. Pcinador qui argumenta contraria evertere nititur, nec ea displicet Carton de Wiart cui “non desunt rationes quae ducere videntur ad notabilem agnoscendam consonantiam sententiae Sti. Thomae et doctrinae concilii Tridentini”²⁶ (ci. D. 804.833).

ARTICULUS III

De resistentia impulsibus malis opponenda

Causae impulsivae peccatorum, cum achiuntur ab extrinseco circa nos, vel ab intrinseco in nobis, sinit totidem *tentationes* quae constituunt nos in periculo [«candi. Unde ex line saltem ratione exurgit obligatio eis aliquam resistentiam opponendi. Traditis notionibus ac divisionibus periculi peccandi et tentationis, etponemus in § 1 obligationem fugiendi pericula peccatorum, in § 2 resistentiam tentationibus opponendam.

695. A. Periculum peccandi intelligimus, non meram possibilitatem incidendi in peccatum, quae apud viatores semper habetur²⁷; nec plenam certitudinem peccati committendi, quae limites puri periculi quodammodo transcendit, sed illas (circumstantias obiectivo-subiectivas in quibus maior vel minor probabilitas habetur peccandi)²⁸.

Dividitur: 1. **Ratione fontis** in: a) **Internum**, quod provenit a causa interna, v.gr. a repraesentatione obiecti turpis; b) **externum**, quod provenit a causa externa, v.gr. a mundo vel daemone.

2. **Ratione gravitatis** in: n) **Grave seu proximum**, quod illi intelligunt, attendentes ad *probabilitatem*, illud in quo homines per se et communiter frequenter peccant, adeo ut lap-

* Cf. O. Lottin, *La doctrine morale des mouvements premiers de l'appétit* *rilif aux XII* et XIII* siècles: Arch (1031) Arch Hist Doctr Lit MA 49-173.

²⁶ Lottin finit opinionem non est alienus; cf. *Principes de morale* 11,27-28.

²⁷ *De sensualitatis peccata*: Div Thom (Piae) 32 (1920) 225-240.

²⁸ *Le péché de sensualité*: Mélanges Mandonnet, 1,265-283; DTC 12 a.

PfM 179-183.

» *Le péché*, T (Paris 1930) 323-327.

* *Currur brevior th. m.* 1,272.

²⁹ *Tr. de peccatis et vitiis* 62. Desiax sic concludit suam expositionem puncti in DTC, *Péché* 12,183: “Si la doctrine du péché de la sensualité mit être à jamais méconnue, il faudrait déplorer avec cette perte un appauvrissement dans l'analyse de l'acte humain, au total, un recul de l'humanisme.” El pro his qui consequentiis huius doctrinae deterreantur, animadvertit alibi ³⁰ *De sensualité*: Mélanges Mandonnet, 1,283): “Cette doctrine ne peut affliger vraiment; *levissimum peccatum*! Le péché de sensualité est de coala que la ferveur de l'Imc ôte plus facilement encore que ne les a tolérées la faiblesse de la chair.”

³¹ Cf. l Cor 5.10.

³² Cf. Lanza, 1,508-509 et infra nota 51.

sus prudenter timeatur⁴⁴; alii, attendentes ad *gravitatem* periculi, illud in quod labendi periculum grave et instans apparet v. gr. quia ex tristi experientia lapsus sat frequens vel inquentior quam victoria demonstratur⁴⁵; alii, attendentes *frequentiam* lapsus, quae tanta sit, ut ad quandam fere certitudinem moralem latam accedat, adeo ut mirum ferme videatur quod in talibus adiunctis evitetur peccatum ut plurimum v. saltem ferquentius occurrens⁴⁶; *sed differentia quoad rem* r. in maiore vel minore coniunctione peccati cum periculo inito; nam pro Suarez et S. Alfonso proxima est occasio, si quis in ea *frequenter* labitur, dum pro Lugo cum multis aliis, *vm probabilitas* non labendi sufficit ut occasio non dicendas?, proxima.

&) Leve seu REMOTUM, si nexus inter periculum et peccatum est parum vel minus probabilis, vel pro aliis non valde probabilis simpliciter, v.gr. si sub talibus adiunctis tentation frequentius vel saltem frequenter superentur⁴⁷.

Utrumque potest esse: a) *absolute* seu per se tale, quando per omnibus communiter hominibus est grave vel leve; β) *relati: t. ir.* per accidens, quando pro determinatis tantum sit grave quod communiter est leve, aut viceversa.

3. **Ratione necessitatis** in: n) Liberum, quod remouetur est in libera et expedita potestate agentis; b) necessarium, quod sive simpliciter et physice sive saltem sine gravi incommodo et moraliter removeri nequit.

B. Tentatio intelligitur *actio vel influxus eorum que conantur trahere voluntatem ad peccatum, eam constituent'* in periculo peccandi. Unde dividitur eodem modo atque periculum.

⁴⁴ Sic v.gr. S. Alfonsus 1.6 n.452-453, quem sequuntur plures pnt-cr. Redemptoristae, ut Aertnys-Damen, II, 469; Marc-Gestermann, 11.353; Th. Haar, *De occasionariis et recidivis?* (Turin 1939).

⁴⁵ Sic v.gr. Lehmküh1, 11.617; VmrmSKRSCH, IIT.536; Lasva, 1.509.

⁴⁶ Sic v.gr. Luco. *De poenitentia* disp.14 n.161; Battier in i-Palmieii. I tr? n.105; Ferrer MS-Mondria 11.682 etc. Cf. Napho1C, *De vera proximitate peccati notione*: PerMorCnnLit 21 (1032) 1-34.129-157.

⁴⁷ Periculum proximum potest occurrere non singulis vicibus, sed nt>* frequentiae occasionum, quatenus alicuius circumstantiae frequentia, v.gr. c* versatio cotidiana inter sponsos, creet eis occasionem proximam lapsus.

§ 1. **De obligatione fugiendi periculum peccati**

Agitur, ut planum est, de obligatione *obiectivo*; nrm subiective potest aliquis liberari a peccato incurrere sine rationabili causa periculum peccandi, si non apprehendat sibi prohiberi illud periculum adire.

696. **Principia.** 1. *Existit obligatio vitandi periculum grave seu proximum peccati, caque gravis vel levis pro gravitate vel levitate peccati cuius adest periculum.* Nam obligatio vitandi peccatum implicat obligationem cavendi periculum proximum illius; secus enim voluntas tale periculum acceptans, saepe ostenderetur amare et admittere peccatum ipsum cuius periculum amat (cf. D 1211-1213), et semper deficeret in positivo praecepto amandi effective virtutem quae in discrimen adducitur cum quis addit periculum temerarium quale est semper proximum peccandi, non adhibitis cautelis a prudentia Christiana praescriptis⁴⁸.

Haec autem obligatio gravis est, si agitur de obiecto graviter peccaminoso, quia virtus contraria, sub gravi custodienda, urget graviter fugam periculi. Quodsi obiectum sit leviter peccaminosum, virtus contraria non nisi sub levi praescribit fugam periculi.

Unde concludens: Qui deliberate incurrit periculum proximum peccandi: a) *peccat iam eo momento*, et quidem contra ipsam virtutem quam in discrimine ponit, etsi postea superet periculum; quodsi in periculo constitutus ei succumbat, peccat novo isto actu, sed peccato numerice indistincto a praecedente, propter unitatem moralem duorum actuum; β) *peccatum eius est eiusdem gravitatis et rpecic:* atque illud cuius adit periculum; γ) *grave periculum incur-rere dicendus est*, qui initio quidem remote periclitatur, sed praevidet illam condescendendam allaturam proximum discrimen aucta passione, in quod in re potissimum venerea accidere solet.

2. *Existit per se obligatio vitandi periculum leve seu remotum peccati, eaque tantum levis.* Nam obligatio vitandi peccatum hic pariter implicat usum cautelarum contra periculum leve, quod sit plus quam possibilitas peccati, nisi rationabilis causa permittat adire tale periculum adhibitis mediis ad cavendum ipsum peccatum. Qui sine ullo motivo incurreret ali-quale periculum peccandi, praesertim graviter, argueretur de-ordinate agens, cum probabile peccatum semper fugere saltem formaliter debeat, admissa ratione excusante a fuga materiali, quando haec physice vel moraliter impossibilis evadit; hoc

⁴⁸ Cf. Lanza, 1.510.

quod valet etiam pro periculo gravi, dummodo per media opportuna periculum formale arceatur, vel fiat remotum.

Unde concludens: Venialiter peccat qui sine rationabili motu, ponit causam leviter influentem in motum concupiscentiae etiam graviter deordinatum, etsi eo exorto fideliter resistat.

In praxi notandum est: "Si illud, unde periculum oritur, actio in se honesta et utilis est, ex hac ipsa bonitate ratio sufficiens agendi habetur, ita ut illud aliquale periculum non debeamus attendere, sed potius remediis adhibitis nos ipsos praemunire: aliter enim innumerae actiones utiles metu peccandi impedirentur"⁴⁸.

3. *Per accidens, ex iusta causa boni obtinendi quod secus non obtineretur, licet subire periculum peccandi etiam natura sua proximum*, dummodo adhibitis mediis opportunis, naturalibus et supernaturalibus, fiat pro posse remotum. Qui enim sub hac convenientia, ac cum tali diligentia periculum patitur, et reprobare peccatum ostenditur, et auxilium Dei efficax iure merito expectare potest, cum Deus non deserat nisi deseratur.

Causa boni oblinendi eo maior et urgentior debet esse, quo peccatum imminens est maius et periculum in illud incidendi gravius. Sine tali causa non licet unquam verum periculum subire, etsi habeatur propositum non peccandi et opportunas cautelas adhibendi; nam obligatio vitandi peccatum est absoluta, et ex ea proxime obligamur ad vitandum quodvis periculum, nisi causa rationabilis excuset.

Si certo praevideatur peccatum commissum iri, non licet unquam adire periculum, nam peccatum certum absolute vitandum est; nihilominus, si ex iuxta causa quis adeat periculum etiam maximum in se, semper potest habere spem fundatam illud feliciter superare si recurat ad Deum, foveat pias cogitationes, abstrahat quantum possit a considerandis rebus periculosus quas nequit aliunde vitare, adhibeat conversationem piarum personarum, quaerat testes quorum praesentia impediatur a peccando, etc. Peccatum numquam est: mini necessarium, et homini facienti quod est in se Deus numquid denegabit gratiam, ut incolumis evadat e periculo.

4. *Qui sine iusta causa subit periculum peccandi quod quidam dicunt probabile, peccat quidem in hoc ipso, sed eius peccatum non ostenditur esse grave.*

Plures quidem auctores, inde a S. Alfonso⁵⁰, tradunt committi grave peccatum ab eo qui sine iusta causa adit periculi

⁴⁸ Lshmkvhl, *Theol. mor.* I.486JV.

⁵⁰ *Theol. mor.* I.5 n.63; I.6 n.452-453. Ei adhaerent generarim. Redempta tae. itemque Gury, Gousset, Bouvier, Scavini, D'Annibale, etc. Ex divert none, consequenter ad suam theoriam de opinione unica, asserit PeirαMB. I.2^0 nota 36 probabilitatem peccati secuturi excludere probabilitatem pecub non secuturi.

probabile, peccandi. Sed quatenus periculum probabile non recidat in periculum proximum, ita ut moralis certitudo aut niagna probabilitas existat de peccato committendo, tale periculum plane sinit fundatam spem, fore, ut periclitans incolumis evadat e tali periculo. In hoc autem casu, irrationabiliter quidem agit sine sufficienti ratione adiens periculum, sed gravis temeritas quae requiritur ad affirmandum peccatum grave. neque probatur in universum ab asserentibus, neque rationabilibus asseritur quam negatur⁵¹ semper graviter offendere principiis prudentiae christianae

§ 2. *De resistentia tentationibus opponenda*

697. *Frequentia quidem tentationum diversa est* pro diversa indole, phantasia, complexione corporis, educatione, circumstantiis diversarum personarum, actione daemonis, influxu obicctorum externorum; itemque in eadem persona, pro diversa aetate, occupatione, modo agendi circa phantasiam etc. Nemo tamen ab eis plane immunis est, siquidem fontes *internos* tentationum quilibet in scipso gerit, si Christum Dominum ex natura sua, et B. Virginem ex privilegio excipiamus; quibus accedunt alii *externi*, quorum actionem plus minus omnes homines, Christo Domino non excepto, experiuntur. Deus, nedum fideles servos ab omni tentatione liberet, aliquas graviores in sanctis vel ad specialem sanctitatem vocatis permittit, quia cum tentationes non sint in se malae, ad animae purificationem et vitae spiritualis progressum mirifice conferunt, et quodammodo necessariae habentur.

Inde maxima convenientia cognoscendi, tum doctrinam moralem dea resistentiam opponendam tentationibus, tum modum esse gerendi ut efficacius et facilius quis ab eis liberetur, vel pro posse etiam contra eas aventuras praemuniatur. De his in sequentibus.

Erga tentationes exortas voluntas potest tripliciter se habere: a) *Negative* seu mere passive, quin consentiat nec ullo modo resistat, sed neutrali ratione se gerens; b) *positive* approbando illas, in se vel in causa; c) *positive* resistendo, et quidem: a) *indirecte*, per applicationem mentis ad alia obiecta, contempta concupiscentia, quin tamen actus diversivus a concupiscentia immediate opponatur: b) *directe*, per actus contrarios, per imaginationis suppressionem, per corporis aut

⁵¹ Cf. I. Brocchi, *De occasione peccati et recidivis* (Luca 1718^; P. Tei Haar, *De occasionariis et recidivis* (Turin 1039); P. Naphole, *De ma proximae occasionis peccati notione*: PerMorCanLit 21 (1932) 1-34; 129-157, apud quem passim supponitur quod probari intenditur circa occasionem *frenmiorem* sub gravi evitandam, et de facto nunquam probatur; Peinador, 1,290.294.

ⁿ Cf. M. Fadrecas, *De obligatione vitandi probabile periculum peccandi*: PerMorCanLit 30 (1914) 20-45.

membrorum compressionem aliaque media opportuna, actul displicentiae tentationi contrarios opponendo, vel occasiones sibi ad actus contrarios procurando.

698. Principia: 1. *Generale principium hoc est, ut coram tentatione sollicitante ad peccatum hoc fiat quod necessarium est ad vitandum probabile periculum consensus.* Nam cum a peccatis absolute cavendum sit, recta ratio dictat obligationem adhibendi media opportuna ad tentationem feliciter superandam. Secus in neglectis mediis convenientibus arguitur amor implicitus peccati, nam causa causae est causa causati. Ex hoc autem principio generali, alia particularia deducuntur.

2. *Resistentia mere passiva coram tertiatione.*
a) *theoretice quidem admitti debet ut sufficiens*, b) *practice autem vix sufficiet ad periculum consensus praecavendum*
Re quidem vera:

Ad a): *Qui mere passive se habet*, non consentit, ideoque in hoc non peccat; porro plena indifferentia voluntatis intelligitur possibilis non solum coram aliquo phantasmate vel suggestionem intellectuali, sed etiam coram aliqua delectatione sensibili; eius quidem delectabilitatem inferiorem non potest anima non grato modo experiri, sed coram hac delectatione gram parti inferiori, voluntas potest neutraliter se habere, quin necessario eam approbet dum positive non rcicit. Sunt quidem qui motus concupiscentiae non positive repressos censeant peccata venialia, quia ratio et voluntas deficient suo officio regendi et gubernandi motus inordinatos potentiarum inferiorum indeliberate ab ipsa natura ortos, etiam vitato quolibet positivo consensu B3, fere sicut nauta navim positivo actu ad viam rectam reducere debet quando, ipso invito, ventis adversis a recto itinere declinavit; sed minus constat functionem directricem voluntatis erga potentias inferiores sibi subiectas extendi ad cohibendos vel impediendos impetus earum spontaneos, qui nemini praeiudicent, modo absit quaelibet appro! tio vel complacentia partis superioris et quodlibet periculum consensus in malum; nam in parte mere sensitiva homin! non potest dari peccatum M.

Ad b): *Sed in praxi ostenditur semper summe period: sus et temerarius hic modus agendi theoricc rectus, quater?*

M Cf. Bauhrini-Palmieri, *Opus thcol.* 1,66; Latmann, *THhccl* wr. 1ltJ c.6 n.7; S. Antoninus, p.2 t.5 c.1 § 5; S. Thomas, *S. Th.* 1-2 q.74 a4
w Cf. Lacroix, *Thtol. tnar.* 1.5 n.11L

saie iusta causa observetur propter periculum consentiendi suggestioni mentis vel delectationi interiori gratae, ideoque vix unquam erit expers a peccato, si actus saltem displicentiae non eliciatur; imo, ubi de phantasmatibus vividioribus vel motibus concupiscentiae intensioribus agatur, omnino exigitur illa displicentia et aliqualis resistentia positiva saltem indirecta, nam aliter patiens iure censetur consentire vel saltem periculo proximo consensus se exponit.

3. *Positiva resistentia per actum tentationi contrarium, directa aut saltem indirecta, urget sub gravi vel sub levi pro subiecta materia et imminetia consensus*, quando secus sive liber consensus in concupiscentiam aut cohiberi non potest aut saltem probabiliter non cohibebitur, sive actio aliqua illicita vel effectus externus illicitus vitari non poterit, sive consensus spontaneus voluntatis iam aderat et ad peccatum sola diticiebat advertentia rationis ad tendentiam voluntatis existentem. Nam in omnibus istis hypothesibus aliqua obligatio certa et absoluta habetur, quae urget ad ponenda media hypothetice necessaria ad eius implctionem et observantiam.

4. *Suadendum est semper ut actus displicentiae ct positivae resistentiae opponatur concupiscentiae antecedenti* vel involuntariae ortae, itemque cuilibet tentationi a causa nullatenus quaesita proveniente. Sic enim cautius praecavetur tentatus contra quamlibet hallucinationem quae ipsum inopinate ducat ad consensum, et clarius habet testimonium conscientiae quod revera fugiat peccatum.

5. *Resistentia positiva, quae semper commendanda et interdum obligatoria demonstratur, aliquando consultius et laudabilius adhibetur directa*, per physicam repressionem, inflicto dolore materiali, etc., *aliquando vero indirecta*, declinando attentionem, etc.; optimam autem rem facit qui *ipsam tentationem praevenit*, per fugam tempestivam.

Nimirum: a) *In genere praestat resistentia indirecta quando per directam attentio tentati magis ac magis obiecto infigitur*, praesertim: a) in rebus *fidei et castitatis*, et generate in qualibet tentatione scrupulosi vel cuiuslibet quoad nervos vel cerebrum debilioris; /?) item in tentationibus *diutur-*

“Aliquando dari posse videtur rationabilis causa resistentiam positivam cattendi. ita ut merito sperari possit auxilium gratiae quo praecaveatur conleases, v.gr. si tentatio ex actione honesta et *utili* oriatur, aut si timeatur ne α positiva resistentia vehementior fiat tentatio” (Tanqueray, *Synopsis th. m. t fatorialis* 11,481).

nis vel ex necessaria aut utili occupatione provenienti-
bus, in quibus nimis laboriosum esset aliter resistere, adeo ut vel ipsa
resistentia indirecta, quatenus progrediatur ultra displicen-
tiam voluntatis, horrorem generalem peccati et concentratio-
nem attentionis in re agenda, saepe dissuadeatur; γ) in sugges-
tionibus a solo diabolo provocatis, in phantasmatibus vividis,
praesertim si agitur de persona parum serenae mentis et vo-
luntatis.

b) In particulari: a) contra tentationes quae proveniunt
praesertim a phantasia, praestat praevenire phantasma per la-
borem mentalem, qui vehementius mentem occupare valeat:
eo vero non praeoccupato et phantasiam perturbante, nulla re-
sistentia physica vel nutu capitis vel excussione nervorum
adhibita, serene mentem convertere ad motiva religiosa pro-
fundiora, v. gr. ad passionem Christi vel considerationem no-
vissimorum. et attentionem tempestive divertere ad motivum
incompatibile cum illo phantasmate; sic egit S. Hieronymus,
qui ad reprimendam actionem terribilem phantasiaeM, labo-
rem sibi molestum, Ecclesiae vero gloriosissimum et utilissi-
mum aggressus fuit, addiscendi linguam hebraicam; β) con-
tra tentationes quae provenerint a naturali complexione corpo-
ris, quae praevenire potest ipsam phantasiam, et concupiscen-
tiam immediate excitare, opponere oportet exercitium rerum
ipsis impulsibus contrariarum; unde si illi proveniunt ex de-
terminatis actionibus, ex vitio corporis et huiusmodi, vitari
debent quoad fieri possit illae actiones, vel in earum exercitio
quaeri aliquis dolor physicus, vitia vero corporis per remedia
naturalia convenienter corrigere; si autem procedunt ex vi-
gore corporis et iuventute, adhibenda est Christiana mortifi-
catio in cibo, potu, negatione satisfactionum licitarum etc.
quibus accedant continua occupatio, vitata otiositate, elevati,
mentis ad Deum, amor Christi crucifixi, etc., sicut praescrip-
sit Salvator 57 et tradiderunt Sancti Patres in laudibus ieiunii
et mortificationis Christianae 08; γ) contra insidias mundi c:
suggestiones diaboli adhibenda est maxime fuga tempestiva,
quae semper est unicum medium prudens agendi contra ini-
micos fortiores et astutiores; huic autem addatur recursus
ad Deum per orationem, meditationem, invocationes jacula-
torias, necnon et occupatio mentis in aliis rebus; curetur etiam

*. Cf. Epistola 22 n.7: ML 22.398.
« Cf. v.gr. Mt 16,24-26; 17,19-21, etc.
» Cf. Rouet de JournEL, Enchiridion asceticum: Index systematical Jfr
dia ad perfectionem III,e.

conservatio serenitatis, quae fulciri potest per spem victoriae
quam Deus dabit fideliter decertanti, nam ex serenitate amissa
piures patiuntur tentationes molestas, quas melius edocti fa-
cile potuissent superare sine ulla molestia.

699. Unde concludes: 1. Circa tentationes haec commendan-
tur generalia: Ante tentationem: fidere Deo, diffidere sibi, mor-
tificationem colere, vitam christianam et apostolicam per exercitium
positivum virtutum ac bonum exemplum, et non per negationem
peccatorum agere; b) in ipsa TENTATIONS; conservare serenitatem
animi, nam sentire tentationem non est peccatum, sed ei demum
consentire; diligentiam adhibere ad mentem avertendam a tentalio-
i. occupationem intensam quaerere, media supernaturalia applicare;
i) post TENTATIONEM. gratias agere Deo de victoria, et sic Eum pro-
pitium pro tempore futuro conservare, tentationes prudenti confes-
sino aut moderatori spiritus aperire, numquam animum deponere
post lapsum et conversionem aut emendationem impossibilem aesti-
mare, sed exemplum considerare sanctorum quorundam, recogitare
quod lapsus fuit omnino naturalis propter talem vel talem negligen-
lium habitum, verificare processum a S. Agustino descriptum, sd.
*ex casu humiliores, cautiores, ferventiores fieri””, et artem appli-
care ad capiendam utilitatem de lapsibus”.

2. Pacnitcnles pii, qui diligenter solent vitare peccata, non facile
arguendi sunt de peccato gravi propterea quod negligenter restite-
rint tentationibus, secluso ipso consensu; e contra pacnitcntes qui
frequenter labuntur in peccata.

3. Tentationes utilitate non carent; etenim in eis virtus perfici-
ar, humilitas melius fundatur, necessitas mortificationis demonstra-
tor, recursus ad orationem aestimatur, opportunitas satisfaciendi
pro peccatis praeteritis habetur, merita augentur et praemia.

CAPUT IV

De effectibus peccatorum

Effectus peccatorum alii sunt communes cuilibet peccato, alii proprii peccati
Tortalis vel venialis. Agemus de singulis.
Mukelbach, 1,515-539; Wouters, 1,265-270.

ARTICULUS I

Effectus communes peccatorum

700. Effectus communes peccatorum designantur a Sto.
Ihonia*: vulnus naturae, macula peccati, in qua consideratur
tccatimi habituale, reatus poenae luendae.

n Cf. TaNQUEREy, Précis de théologie ascétique et mystique, 919.
M J. Tissot, El arte de aprovchar las faltas (Madrid 1929).
J S. Th. 1-2 q.85-87.

A. I. **Vulnus naturae** intelligitur *diniinutio inclinationis ad virtutem*, propterea quod in peccante “vires animat remanent quodammodo distractae et destitutae proprio ordine, quo naturaliter ordinantur ad virtutem”². Nimirum, manentibus integris principiis ex quibus humana natura constituitur, et proprietatibus quae exinde fluunt, actus peccaminosi ab homine positi generant in eo quandam facilitatem et inclinationem ad eos, ideoque diminuunt facilitatem et inclinationem ad contrarios. Unde actus peccaminosi, cum sint contrarii virtutibus, diminuunt inclinationem ad virtutem peccato contrariam, quatenus impedimentum ponunt pertingendi ad eam, quin tamen totaliter auferant inclinationem, utpote quae inest homini in quantum est agens rationale, et rationalitas non tollitur ab homine per peccatum³.

II. **Numerantur quatuor** vulnera naturae, correspondenter id quatuor potentias animae quibus inesse possunt virtutes. Nimirum a) *vulnus ignorantiae*, in quantum ratio destituitur suo ordini ad verum, et paulatim progredi potest ad excaecationem circa viam a opera salutis; β) *vulnus malitiae*, in quantum voluntas destituitur suo ordine ad bonum, et paulatim progredi potest ad indurationem cordis in malo, spreto bono; γ) *vulnus infirmitatis*, in quantum appetitus irascibilis, mente non excaecata nec corde indurato, caret tamen illa strenuitate quae necessaria est ad ardua aggredienda; δ) *vulnus concupiscentiae*, in quantum appetitus concupiscibilis, amisso per peccatum Adae dono originalis iustitiae pro toto genere humano, caret debito ordine ad delectabilia moderata ratione quae-rendera.

III. **Proveniunt haec quatuor vulnera toti naturae huiusmodi...**

peccato originali, quo illa, in suis constitutivis et proprietatibus immutata, privata fuit donis praeternaturalibus quae contra ista vulnera eam protegebant (cf. D 174). Sed per peccata actualia quaelibet ad ipsas *potentias* extenduntur: “Quia inclinatio ad bonum virtutis in unoquoque diminuitur per peccatum actuale... etiam ista quatuor vulnera ex aliis peccatis sunt consequentia; in quantum licet per peccatum et ratio hebeatur, praecipue in agendis; et voluntas induratur ad bonum; et maior difficultas bene agendi accrescit; et concupiscentia magis exardescit”⁴.

701. **Macula peccati** intelligitur *effectus permanens qui animae post peccatum praeter debitum poenae inheret*, donec per paenitentiam deleatur. Re coincidere videtur cum peccato habituali. Nomen trahitur metaphorice a rem spiritualem e rebus corporalibus, praeeunte ipsa Scrip-

S. Thomas, S. Th. 1-2 q.85 a.3c.
Cf. S. Thomas, S. Th. 1-2 q.85 a.1c; a.2c.
S. Thomas, S. Th. 1-2 q.85 a.3c.

I tura, ad significandam duplicem privationem refulgentiae I quam anima peccans patitur: alteram luminis *rationis*, per de- I nationem a fine supernaturali; alteram luminis *sapientiae* et I gratiae, per conversionem et adhaesionem deordinatam ad I bona creata, ex qua peccatores fiunt “abominabiles, sicut ea I quae dilexerunt” c.

II. **Existencia istius maculae**, tanquam effectus permanentis in I anima post actum peccati praeter debitum poenae luendae, constat I pro peccato mortali *ex doctrina Tridentini* statuentis “quocumque .. I mortali peccato... acceptam iustificationis gratiam amitti” (D 808; I cf. 837); pro quolibet autem peccato, generalius, ex condemnatione I Bai asserentis: “In peccato duo sunt, actus et reatus; transcunte I autem actu, nihil manet nisi reatus sive obligatio ad poenam In I Sacramento baptismi aut sacerdotis absolutione, proprie reatus pec- I cati dumtaxat tollitur, et ministerium sacerdotum solum liberat a reatu” (D 1056-1057).

S. **Scriptura** dicit peccatores maculari in iniquitate sua (1er 22) et esse immundos ac sordidos; ipsa peccata sordes dicuntur (Os 5,11; Apoc 22,11) et Christus lavavit nos a peccatis nostris (Apoc 1,5),

Ratio quoque humana ostendit vel confirmat hanc permanentiam deordinationis post peccatum, quam maculam denominavimus: “Liberet autem cesset actus peccati, quo homo discessit a lumine rationis vel legis divinae, non tamen statim homo ad illud redit in quo inerat; sed requiritur aliquis motus voluntatis contrarius primo notui: sicut si aliquis sit distans alicui per aliquem motum, non statim cessante motu fit ei propinquus, sed oportet quod appropinquet rediens per motum contrarium”.

III. **Maculae sunt diversae pro diversitate peccatorum**, quatenus non dicunt mere privationem nitoris in anima, sed *privationem in ordine ad suam causam*, quae est peccatum; et quia diversa sunt peccata, diversae quoque sunt privationes ab illis causatae, “et est simile de umbra, quae est privatio luminis ex obiecto alicuius corporis, et secundum diversitatem corporum obiectorum diversificantur umbrae”⁸. Immo, *specifice differt* macula quae est ex peccato mortalibus, etiam in peccatore aliis iam huiusmodi peccatis irreverto utpote quae semper est per se privativa gratiae sanctificantis. « macula quae est ex peccato veniali; nam haec neque excludit, sent mortalis, neque diminuit habitum caritatis aliarumque virtutum, nec tollit gratiam sanctificantem; ideoque fere improprie dicitur macula, quatenus impedit nitorem qui debuisset haberi ex acta virtutum obligatoriis, et habet reatum culpae et poenae solvendum.

I Cf. Ios 22,17 1er 2,22; Eph 5,26-27; Tit 1,5; Tridentinum quoque tradit: Adam misse inquinatum per inobedientiae peccatum (D 789).

• Os 9,10.

• S. Thomas, S. Th. 1-2 q.86 a.2c.

• S. Thomas, S. Th. 1-2 q. 86 a.1 ad 3. Cf. SvAsdz. De vitiis disp. S. s.un.

702. C. I. **Peccatum habituale** est *ille status deordinationis moralis respectu finis ultimi, causatus in anima per peccatum actuale, in caque perseverans donec per poenitentiam retractetur et peccatum condonetur*⁰. Consideratur ergo per respectum ad finem ultimum, et sic distinguitur secundum conceptum a macula animae, quae dicitur per relationem ad nitorem ei debitum, sed realiter non distinguitur ab ea. Ad maiorem tamen claritatem diversi respectus apprehendendam, trademus illius separatam descriptionem

II. **Importat:** «) In peccato mortali: habitualementationem a Deo fine ultimo post peccatum permanentem, de: per conversionem ad Eum redeatur: *reatum culpae* propter iniuriam et offensam Deo illatam, et homini iniputabilem¹. nec a Deo condonetur; *privationem gratiae* sanctificantis, propter aversionem a Deo fine ultimo; b) in peccato veniali: *privationem in voluntate debitae ordinationis moralis circa ultimum finem, cum reatu culpae* permanente donec per actum displicentiae realem vel virtualcm inordinatio compensatur, sed *sine privatione gratiae* sanctificantis.

703. III. **Differt** tum ab *affectu ad peccatum*, nam iste spectat ad peccatum actuale, et potest esse depositus dum peccatum habituale perseverat, ut patet in imperfecte contrito, tum ab *habitu peccandi*, qui dicit aliquam permanentem inclinationem et facilitatem peccandi, ex repetitione actuum acquisitam, et potest deesse stante peccato habituali, vel adeo non stante.

IV. **Existentia peccati habitualis** aperte constat: In Scriptura passim supponitur, v.gr. cum dicitur “Christo apparuit ut tolleretur peccata nostra”¹⁰, sci. non actus peccatorios, qui simul ac perfecti sunt desinunt esse, et semel commissi iam non possunt esse infecti, sed illud quod ex illis: modum habitus inhaeret animae. Nec solum quoad peccatum mortale, sed etiam quoad veniale, v. gr. quando omnes viatores etiam iusti, rei quorundam lapsorum universaliter declarantur¹¹. Sane propter peccatum habituale habet sensum et nem doctrina catholica de facto et effectibus redemptionis, in institutione poenitentiae, de valore satisfactorio sacrificii eucharistici, etc.

* Cf. A. Landgraf, *Das Wesen der habituellen Sünde*: ThGl 26 C. 1 550-568.

¹ 1. To 3,5.

« Cf. 1 Io 1,7-10.

Ex natura rei patet quod cum actu peccati non absoluitur mutatio moralis, quae in actu et per actum peccaminosum producta est; sed a) *post peccatum mortale*, offensa Deo illata remanet peccatori imputabilis, donec ab offenso condonetur; peccator vero manet habitualiter aversus a fine ultimo, donec ad eum per conversionem redeat, id quod in actuali oeconomia salutis importat privationem gratiae sanctificantis; b) *post peccatum veniale* defectus debitae rectitudinis cum ordine morali perseverat, donec per poenitentiam retractetur et peccatum remittatur. Sane, secundum sacram Scripturam, post actum peccati mortalis manet destructa supernaturalis similitudo quam habebat anima cum pulchritudine divina, et post veniale peccatum secundum doctrinam catholicam anima amittit aliqualem nitorem gratiae. Unde quodlibet peccatum habet rationem alicuius maculae¹², tandiu in anima perseverantis, donec lavacro contritionis mundetur.

704. V. **Consistit formaliter:** non in aliqua qualitate physica, licet sit aliquid permanens, sed in habituali aversione a Deo fine ultimo, quae in nostro ordine supernaturali revera coincidit cum privatione gratiae sanctificantis, si agitur de peccato mortali; in defectu debitae ordinationis cum privatione intimioris debitae conjunctionis cum Deo, si agitur de peccato veniali. Nimirum, aversio a Deo moraliter et iuridice inhibita per peccatum mortale, et privatio debitae rectitudinis circa finem ultimum quae est in peccato veniali, permanet donec retractetur voluntas perversa et debita satisfactio praestetur Deo offenso; interea homo manet obiectum odii divini¹³ vel displicentiae quatenus sustinet voluntatem graviter peccaminosam conceptam et non retractatam, vel minus gratus Deo quatenus nimis adhaeret bono creato.

Utrum vero formalissime ratio peccati habitualis consistat in privatione gratiae vel nitoris debiti, connotato actu mortaliter vel venialiter peccaminoso semel posito et perseverante in ordine morali, iam potius sit in perduratione morali actus peccaminosi, licet necessario coniuncta cum privatione gratiae vel nitoris, relinquitur dogmatis determinandum.

705. VI. **Principia:** 1. *Homo obligatur sub gravi, per se ne diu in peccato mortali maneat, per accidens ut gratiam*³

³ Cf. Ios 22,17; 1er 2,22; Eph 5,27; Tit 1,15.
J Gratiam sanctificantem, donum divinum, solus Deus producit et infundit urnam aut tollit ex ea; sed homo adiutus gratus actualibus potest se dispo-
nere ad eam suscipiendam, et per peccatum mortale inducit formam moralem
• epatibilem cum ea.

intra breve vel etiam brevissimum tempus recuperet. Nannx praecepto caritatis urgentis erga seipsum, tenetur proprio bono spirituali rationabiliter consulere; iam vero, hoc bonus exigit ne diu maneat aversus a Deo, privatus merito supernaturali, expositus condemnationi aeternae; insuper occurrunt adiuncta in quibus necessitas se muniendi contra nova peccata mortalia, vel consulendi saluti aeternae in discrimine vitae, etc., possunt hic et nunc urgere ad recuperandum statum gratiae sanctificantis.

2. *Isti obligationi, quae est ex iure divino, providet Ecclesia, complendo et determinando, per praeceptum confessioni annuae et in periculo mortis, ut suo loco explicabitur.*

706. D. I. Reatus poenae luendae intelligitur *ius quod est in auctore ordinis contra quem insurgit peccator, ut subtrahat amicitiam vel complacentiam erga offendentem et requipet compensationem aliquam et applicationem medicinae pro ordine violato*¹⁴.

II. Dividitur: 1. **Ratione originis** in: a) Concomitantem, quae est ab intrinseco, et habetur in remorsu conscientiae, privatione sanitatis, verecundia etc.; dicitur deberi ex iustitia immanente; b) implicitam, quae est ab extrinseco, et applicatur sive a Deo propter violatum ordinem divinitus statutum vel sancitum, sive ab auctoritate humana propter violationem ordinis legis humanae.

2. **Ratione finis primarii**, poena inflictata, in «) Vindicativam, si primario infligitur in reparationem ordinis laesi, i. e. in punitionem peccati et restitutionem ordinis iustitiae; b) satisfactoriam, si primario ordinatur ad compensationem iniuriae offenso illatae; c) medicinalem, si primarii intendit praecavere peccata futura per emendationem.

III. Differt a) Poenaliitate seu malo afflictivo, quo non necessario implicat peccatum personale in patiente. Si Christus Dominus et Beatissima Virgo poenaliatessubi.ru: absque ullo peccato personali. Damnata est ab Ecclesia propositio Bai: "Omnes omnino afflictiones iustorum sunt iustorum ipsorum; unde lob et martyres, quae passi sunt, propter peccata sua passi sunt" (D 1072). Et ipse Redemptor

¹⁴ Cf. G. de Broemb, *Malice intrinsèque du fché, et flehis burns leurs conséquences*: RcvScRel 24 (1934) 326-343.

Hatus est de caeco a nativitate: "neque hic peccavit neque («rentes eius», ut caecus nasceretur»,

De finalitate poenaliatatum extat problema obscurum, in tractatu dogmatico illustrandum. Homines quidem natura ipsa, utpote creaturati limitatae, aerumnis obnoxii sunt, accedunt piaura molia a quibus Deus permittit dolores et afflictiones humanas, potens intendens bene facere de malo. En, igitur, aliqua motiva propter quae permittuntur a Deo multae tribulationes iustorum: a) *ad excrucilum virtutum* et maius meritum maioremque gloriam sempiternum: "quia acceptus eras Deo, necesse fuit ut tentatio probaret - - β) *ad liberatione»» a rebus terrenis* et puram aspirationem lenorum caelestium, "quem enim diligit Dominus, castigat; flagellat autem omnem filium quem recipit", alios permittens suae sortis, sicut adolescentem divitem qui abiit tristis a Domino, "erat enim ibens multas possessiones" " ; 7) *ad terrorem peccatorum*, ut sci. considerantes afflictiones iustorum, recogitent poenas sibi impenses; etenim "si in viridi ligno haec faciunt, in arido quid fiet" r ; l) *id exemplum virtutis* pro aliis, ad gloriam Dei et confirmationem fidei, ad demonstrationem praemii aut poenae futurac; sic dicit Tobias tentatus "ut posteris daretur exemplum patientiae eius"; sic "ut manifestentur opera Dei in illo... Lazarus mortuus ut, et gaudeo propter vos, ut credatis..."⁹¹; sic apostolos fideles hortatur Dominus ad sustinendas poenaliates vitae Christianae "scientes quod labor vester non est inanis in Domino"⁹⁰.

b) Culpa, multipliciter; nam culpa est offensa Dei, necessario eidem displicens, dum poena saepius est a Deo ad diversos fines bonos; culpa non potest esse a Deo sanctissimo inique amantissimo, cum sit deordinatio a bono divino, dum poena saepius est a Deo, ut dictum est; culpam committit homo, poenam autem patitur, reluctantem naturam, saepe contra propriam voluntatem; culpa denique opponitur bono honesto virtutis, poena bono delectabili²³.

707. Unde concluditur: 1. *Peccatum veniale est maius malum vim poenae inferni*, quae sunt in diverso et inferiori ordine; haec autem opponuntur bono creato et delectabili; peccatum vero veniale, bono honesto et divino. Unde nunquam licet facere peccatum veniale, neque ad liberandum aliquem a morte vel a poenis inferni.

2. *Peccatum potest esse poena peccati*, non quidem per se seu ratione culpa, cum culpa sit a propria voluntate peccantis et non a Deo, dum poena generatim est contra voluntatem patientis

Io 9,3-

lob 12,13.

II Hebr 12,6.

d Mt 19,22.

3 L. 23,31.

■ lob 2,12.

• Io 11,14-15.

3 I Cor 15,58.

• Catioi ue Wiart, *De f>ccatu* 83.

et saepe a Deo vindice, sed per accidens et indirecte: tum ex parte *causae*, in quantum in vindictam peccatorum commissorum Deus subtrahit gratias proxime sufficientes aut efficaces quas secus ànasset, ex quo fit ut peccator incidat in nova peccata, noviter praevaricando; tum ex parte *actus peccaminosi*, qui saepe magnos labores et gravia pericula supponit, v.gr. in vindicta capienda, furto, homicidio, adulterio patrando, etc.; tum ex parte *effectuum* molestorum, qui proveniunt e novo peccato, ut remorsus, infamia, morbi, etc.^{s*}.

Reatus culpa luendae alius est poenae aeternae, in peccato sci. mortali, alius poenae temporalis, qui remanet e peccato mortali remissa per poenitentiam et c peccatis venialibus De his expressius agemus in paragrafo sequenti.

ARTICULUS II

Effectus proprii peccatorum sive mortalium SIVE VENIALIUM

708. A. Effectus praecipui peccati mortalis recensentur: *amicio gratiae* sanctificantis et donorum eam comitantium, *reatus culpa*, *privatio singularis protectionis* divinae, *reatus poenae aeternae*, *amissio omnium meritorum*, cum impossibilitate nova acquirendi²⁵. De singulis pauca tradimus

I. Amissio gratiae sanctificantis est effectus, non solum peccati infidelitatis, sed cuiuslibet peccati mortalis, ut contra protestantes declaravit et definivit Tridentinum (D 808.837.838). Nimirum eo ipso momento quo anima peccatum committit, Deus subtrahit influxum supernaturalem quo gratia conservabatur in anima, et gratia evanescit ex ea cum suis effectibus et integro fere comitatu virtutum et donorum. Sic ergo luctuosa peragitur spoliatio subitanea, etsi sensibus nihil percipiatur; nam extinguitur vita supernaturalis ac iustitiae vigor et calor quibus anima per gratiam connaturaliter agebat supernaturalia; disparet supernaturalis pulchritudo qua anima, angelis similis, ad ipsum divinum consortium accedebat; amittitur donum inhabitantis Spiritus Sancti et adoptionis divinae qua habebatur dignitas filii Dei; consequenter anima privatur caelesti hereditate et omnibus bonis quibus sancti perfruentur in caelo. Illis accedit: a) *amissio caritatis*

²⁴ Carton dz Wiart, *De peccatis* 83; Deman, *Pfchi*: DTC 12.218-2M

³³ Cf. Lessio, *De perfectionibus moribusque divinis* 1.13 c-28-31.

aliarumque virtutum infusarum, quae per quodvis peccatum grave destruuntur in anima, exceptis tamen habitibus fidei et spei, quae solum destruuntur per peccata ipsis contraria, ut constat ex Tridentino (D 808.837-838); β) *amissio donorum Spiritus Saucii*, quae sunt veluti ornamenta gratiae sanctificantis et, sicut virtutes infusae, cum ea indissolubili nexu cohaerent, adeo ut cum ipsa acquirantur, augeantur, amittantur, sicut alibi dicitur.

II.Reatus culpae est status tum repudiatae divinae amicitiae incompatibilis cum peccato, tum offensae Deo illatae, qui importat habitualement aversionem a Deo, donec per poenitentiam offensa compensetur et amicitia restauretur.

III.Privatio singularis protectionis divinae, qua Deus, ut par est, specialiter prosequitur animam innocentem vel poenitentem, sicut sibi amicam et filiam, iuxta testimonia Scripturae in qua Deus testatur: “Ego diligentes me diligo, et qui mane vigilant ad me, invenient me. Mecum sunt divitiae et gloria, opes superbae et iustitia” (Prov 8,17-18). Hinc facile intelligitur cur qui inciderit in peccatum mortale debilius factus in se, fortiores patiens impetus daemonis, remissionem experiens divinam protectionem, iterum ac saepius in nova peccata incidat, nisi per poenitentiam mature ad Deum convertatur.

IV. Reatus poenae aeternae est stipendium peccati mortalis, quo peccator dignus est qui a Deo puniatur congrua poena, quae constat duplici elemento: a) *quatenus peccatum est aversio a Deo*, bono infinito, peccator incurrit poenam infinitam, seu ex parte obiecti meretur poenam infinitam, quae est privatio boni infiniti, Dei ; β) *quatenus peccatum est commissio ad creaturas*, bonum finitum, peccator incurrit poenam finitam, seu meretur poenam finitam ex parte sive agentis sive obiecti, quae est malum afflictivum ex creaturis vindicibus iustitiae divinae, correspondens gravitati culpaeb. *decedit poenae temporalis*, quae per remissionem culpaenon deletur ipso facto nisi in baptismo et martyrio, quin hoc dependeat a voluntate peccatoris ; nam admissio peccato mortali, quoad reatum poenae non potest influere per suam voluntatem, sed debet revereri dispositiones iudicis divini.

Probatur reatus poenae aeternae, ut veritas fide catholica docenda: Ecclesia sic definivit in Lateranensi IV: “Omnes

’ Cf. S. Thomas, i. Th. 1-2 q.87 a.4c et ad 3.

et saepe a Deo vindice, sed per accidens et indirecte: tum ex parte *causae*, in quantum in vindictam peccatorum commissorum Dei subtrahit gratias proxime sufficientes aut efficaces quas secus dasset, ex quo fit ut peccator incidat in nova peccata, noviter praevaricando; tum ex parte *actus peccaminosi*, qui saepe magnos labores et gravia pericula supponit, v.gr. in vindicta capienda, furiis, homicidio, adulterio patrandi, etc.; tum ex parte *effectuum* molestorum, qui proveniunt e novo peccato, ut remorsus, infamia, morbi, etc.**.

Reatus culpa luendae alius est poenae aeternae, in fectato sci. mortali, alius poenae temporalis, qui remanet e peccato mortali remissa per paenitentiam et c peccatis venialibus De his expressius agemus in paragraphe sequenti.

ARTICULUS II

Effectus proprii peccatorum sive mortalium sive venialium

708. A. Effectus praecipui peccati mortalis recusentur: *amicio gratiae* sanctificantis et donorum eam comitantium, *reatus culpa*, *privatio singularis protectionis* divinae, *reatus poenae aeternae*, *amissio omnium meritorum*, cum impossibilitate nova acquirendi ²⁴ De singulis pauca tradimus

I. Amissio gratiae sanctificantis est effectus, non solum peccati infidelitatis, sed cuiuslibet peccati mortalis, ut contra protestantes declaravit et definivit Tridentinum (D 808.837.838). Nimirum eo ipso momento quo anima peccatum committit, Deus subtrahit influxum supernaturalem quod gratia conservabatur in anima, et gratia evanescit ex ea cum suis effectibus et integro fere comitatu virtutum et donorum. Sic ergo luctuosa peragitur spoliatio subitanea, etsi sensibus nihil percipiatur; nam extinguitur vita supernaturalis ac cunctus vitalis vigor et calor quibus anima per gratiam connaturalis agebat supernaturalia; disparet supernaturalis pulchritudo. qua anima, angelis similis, ad ipsum divinum consortium accedebat; amittitur donum inhabitantis Spiritus Sancti et adoptionis divinae qua habebatur dignitas filii Dei; consequenter anima privatur caelesti hereditate et omnibus bonis quibus sancti perfruentur in caelo. His accedit: a) *amissio coram Deo*

²⁴ Carton de Wiart, *De peccatis* 83; Deman, P/fM' III C 12.21W21

²⁵ Cf. Lcesio, *De perfectionibus moribusque* Jiviih j 1.13 c-28-31.

aliarumque virtutum infusarum, quae per quodvis peccatum grave destruuntur in anima, exceptis tamen habitibus fidei et spei, quae solum destruuntur per peccata ipsis contraria, ut constat ex Tridentino (D 808.837-838); β) *amissio donorum Spiritus Sancti*, quae sunt veluti ornamenta gratiae sanctificantis et, sicut virtutes infusae, cum ea indissolubili nexu cohaerent, adeo ut cum ipsa acquirantur, augeantur, amittantur, sicut alibi dicitur.

II. **Reatus culpa** est status tum repudiatæ divinae amicitiae incompatibilis cum peccato, tum offensae Deo illatae, qui importat habitualement aversionem a Deo, donec per paenitentiam offensa compensetur et amicitia restauretur.

III. **Privatio singularis protectionis divinae**, qua Deus, ut par est, specialiter prosequitur animam innocentem vel paenitentem, sicut sibi amicam et filiam, iuxta testimonia Scripturae in qua Deus testatur: “Ego diligentes me diligo, et qui mane vigilant ad me, invenient me. Mecum sunt divitiae et gloria, opes superbae et iustitia” (Prov 8,17-18). Hinc facile intelligitur cur qui inciderit in peccatum mortale debiliior factus in se, fortiores patiens impetus daemonis, remissionem experiens divinam protectionem, iterum ac saepius in nova peccata incidat, nisi per paenitentiam mature ad Deum convertatur.

IV. **Reatus poenae aeternae** est stipendium peccati mortalis, quo peccator dignus est qui a Deo puniatur congrua poena, quae constat duplici elemento: a) *quatenus peccatum eat aversio a Deo*, bono infinito, peccator incurrit poenam tiamni, seu ex parte obiecti meretur poenam infinitam, quae est privatio boni infiniti, Dei; (?) *quatenus peccatum est conversio ad creaturas*, bonum finitum, peccator incurrit poenam finitae, seu meretur poenam finitam ex parte sive agentis sive obiecti, quae est malum afflictivum ex creaturis vindicibus iustitiae divinae, correspondens gravitati culpa. Accedit *reatus poenae temporalis*, quae per remissionem culpa non tollitur ipso facto nisi in baptismo et martyrio, quin hoc depudeat a voluntate peccatoris; nam admissio peccato mortali, quoad reatum poenae non potest influere per suam voluntatem, sed debet revereri dispositiones iudicis divini.

Probatur reatus poenae aeternae, ut veritas fide catholica ostendat: Ecclesia sic definivit in Lateranensi IV: “Omnes

* Cf. S. Thomas, 5. Th. 1-2 q.87 a.-k et ad 3.

cum suis propriis resurgent corporibus, quae nunc gestant, ut recipiant secundum opera sua, sive bona fuerint sive mala; illi cum diabolo poenam perpetuam, et isti cum Christo gloriam sempiternam” (D 428). Similiter Tridentinum, saepius eandem veritatem declaravit, asserendo peccatorem meriti poenas aeternas in peccando mortaliter (D 835), enumerando inter effectus peccatorum beatitudinis aeternae amissionem et aeternae damnationis lapsum (D 915).

Scriptura saepius eandem veritatem declarat, sive in V, sive in N. T., potissimum ubi Christus hanc ultimi iudicii tradit descriptionem: "Tunc dicet et his qui a sinistris erunt: discedite a me maledicti in ignem aeternum... Et ibunt hi in supplicium aeternum" (Mt 25,41.46; cf. Mc 9,42; Is 46,24; Apoc 14,1; 2 Thes 1,9). 1 Cor 6,9: "Neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt."

Ratio theologica idem confirmat. Nam, poena tandiu permanere debet quandiu violatio ordinis ex peccato procedens. Iam vero, peccatum mortale tollit gratiam quae est principium vitae spiritualis, et implicat aversionem a Deo de se irreparabilem, siquidem peccator se conicit in eum statum ex quo, nisi divinitus adiutus, non eruetur, et quidem propria voluntate etsi solum implicita, "sicut si aliquis se in foveam proiceret, unde exire non posset nisi extraordinarie adiutus, posset dici quod in aeternum ibi manere vellet, quantumcumque aliud cogitaret" 27.

Poenam temporalem ulterius luendam per paenitentiam adhuc remanere plerumque postquam per contritionem et paenitentiam sublata fuerit culpa mortalis, est doctrina in Tridentino definita, quando traditur paenitentiam continere satisfactionem "pro poenae temporali quae, ut sacrae Litterae docent, non tota semper, ut in baptismo fit, dimittitur illis qui gratiae Dei, quam acceperunt, ingrati, Spiritum Sancta contristaverunt et templum Dei violare non sunt veriti... Si quis post acceptam iustificationis gratiam cuilibet peccatori paenitenti ita culpam et reatum poenae aeternae deleri dixerit, ut nullus remaneat reatus poenae temporalis exsolvenda vel in hoc saeculo vel in futuro in purgatorio, antequam ad

« S. Thomas, *In IV* d.46 q.1 a.3; cf. Merkelbach, *Theol. mar.* 1,5,1

regna caelorum aditus patere possit, anathema sit" (D 807.840 cf. 922).

Rationem theologicam detegit S. Thomas in eo quod peccator se submittit in conversione divinae iustitiae, cuius ordo postulat aliquam compensationem, in quantum peccator spontaneus vel invitatus, sed semper per actum secundum quid voluntarium, patiatur aliquid contra id quod vellet, pro eo quod plus voluntati suae induisit quam debuit²⁸; confirmat autem sequentibus considerationibus: "Remota macula, sanatum est vulnus peccati quantum ad voluntatem; requiritur autem adhuc poena ad sanationem aliarum virium animae, quae per peccatum praecedens deordinatae fuerunt: ut sci. per contraria curentur... Requiritur et ad removendum scandalum aliorum, ut aedificentur in poena qui sunt scandalizati in culpa"²⁸.

V. **Damnationem ipsam aeternam**, post vitae exitum, peccatum mortale non remissum infert, cum omnibus malis quae in tractatu dogmatico immediatius considerantur.

VI. **Amissio omnium meritorum**, cuiuscumque amplitudinis et splendoris, quae iustus per bona opera sub gratia divina thesaurizaverat. "Tradit hoc Dominus apud Ezechielem 18,24): "Si autem averterit sc iustus a iustitia sua et fecerit iniquitatem... omnes iustitias, quas fecerat, non recordabuntur..."

Amissio haec quidem non est necessario definitiva; nam «i peccator paenitentiam egerit et ad divinam amicitiam fuerit restitutus, iuxta opinionem theologorum in possessionem bonorum amissorum per reviviscentiam meritorum mortificatorum, ad totum, ut videtur, praemium restituitur³⁰; cuius rei argumenta suadentia non desunt in ipsa Scriptura, clariora etiam in Tridentino (D 809.842) et apud Pium XI³¹.

709. B. **Effectus praecipui peccati venialis** recensentur: *diminutio fervoris caritatis*, *reatus culpae*, *diminutio spei*, *protectionis divinae*, *reatus poenae temporalis*, paulatina *dispositio* ad peccatum mortale.

²⁷ S. Th. 1-2 q.87 a.6c.

²⁸ Ibid ad 3.

²⁹ Cf. S. CoxzALife, *De O'otin III* (BAC) 340 344; cf. R. XFLIV O, *La reviviscenza del merito secondo la dottrina dei Dottori Angelici*: Greg 13 (1932)

³⁰ Encycl; *Infinita Dei misericordia* 29. X, 1024 (D 2193); cf. I. B. Vx-
³¹ Pius XI *über das Wiederaufleben der Verdienste und Gnade*. Zkath-
II 10 (1925) 298-302.

I. Diminutio fervoris caritatis ex peccato veniali facie intelligitur; nam per illud impeditur exercitium virtutum quibus fovetur et attingitur ipsa caritas; unde amissa facilitate et promptitudine eliciendi actus virtutum, “retardatur affectus hominis ne prompte in Deum feratur”³², et paulatin invadit animam tepiditas spiritualis cuius indicium securar est negligentia habitualis circa venialia, cui imminet terribilis sententia Domini: “utinam frigidus esses, aut calidus; - quia tepidus es, et nec frigidus nec calidus, incipiam te eromere ex ore meo” (Apoc 3,15).

II. Reatus culpaе gravat etiam venialiter peccantem quia Deo prae-buit iustam causam displicentiae et indignationis, salva tamen amicitia essentiali; debet igitur detestare et per paenitentiam rectificare suum agendi modum.

III. Diminutio specialis protectionis divinae, nam D peculiari ratione protegit et fovet perfectionem spirituale eorum qui diligenter abstinent a qualibet culpa, asseverant Iesu Christo: “qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis” (Mt 7,2).

IV. Reatus poenae temporalis iuxta illud S. Scripturae (Rom 2,9): “Tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis malum”; non quidem damni, cum peccatum veniale nunquam tollat unionem cum Deo, sed *sensus*: ea tamen interdum vere notabilis, ut in pluribus exemplis testatur Scriptura³³, praesertim in purgatorio, ubi iuxta opinionem Sti. Thomae, contra alias mitiores, poena minima excederet poenam maximam huius vitae. “Ille ignis purgator opinatur S. Doctor provocans ad S. Augustinum, durior erit quam quidquid in hoc saeculo poenarum aut sentire, aut ridere, aut cogitare quis potest”³⁴.

V. Paulatina dispositio ad peccatum mortale, praesertim quando peccatum veniale in habitum est conversura nam debilitatis habitibus bonis acquisitis, aucta concupiscentia, diminuta determinatione voluntatis bene agendi, subiectis specialibus auxiliis divinis, iuxta legem universalem V spernit modica paulatim decidet”³⁵.

³² S. Thomas, S. Th. 1-2 q.87 a.1.

³³ Cf. Gen 20,3-4.17-18; Num 20,10-13.

³⁴ Suppl. q.72 a.1.

³⁵ Eccli 19,1.

Tamen peccata venialia, utcumque etiam multiplicata, nunquam extinguunt gratiam sanctificantem, cum essentialiter differant a mortalibus; neque eam proprie minuunt, nisi aatenus non tantam aut talem sinunt haberi in anima atque iricte debuisset inesse; virtutibus quoque infusis ac donis Spiritus Sancti non officiunt; tandem merita iam acquisita et gloriam eis debitam nullatenus diminuunt.

De virtutibus in genere

710. Actus humani, quibus movemur ad finem ultimum, *habent sua principia efficientia*, sive extrinseca, sci. Deus per gratiam sive intrinseca, sci. potentiae animae per habitus virtuosos adimat

Hinc, postquam diximus de fine ultimo, ad quem ducimur per actus moraliter bonos, conscientiae sci. et legi conformes, et postquam vidimus quomodo peccata hominem ab hoc fine ultimo sive retardant, cum sunt venialia, sive totaliter avertunt, cum sunt mortalia, agendum iam est de *adiumentis* quae praesto sunt homini id eliciendos actus moraliter bonos, supernaturales et meritorios, quibus praeparetur ad vitam aeternam.

De ipsis potentiis animae, quibus homo operatur immediate, agitur tum in disciplina speciali psychologiae rationalis tum in tractatu: morali de actibus humanis. *De elevatione animae* per gratiam habitualement, novum principium vitae, ut apta fiat ad vitam aeternam promerendam per opera supernaturalia, et *de auxiliis gratiae actualis* quibus movetur ad haec opera elicienda, fuse disserunt dogmatici in tractatu de gratia. Unde theologiae morali relinquitur consideratio *virtutum* quibus viatores appropinquantur Deo. Ex his virtutibus, illae quae sunt *naturales* nullatenus proportionantur fini qui omnem naturae facultatem transcendit sed sohim praestant virtutibus supernaturalibus quandam facilitatem quoad exercitium. Ideo potissimum considerantur virtutes *supernaturales et infusae*, quibus anima perficitur ut connaturaliter operari possit ad finem ordinis supernaturalis.

Sic, igitur, absolvitur theologia moralis fundamentalis cum consideratione de habitibus bonis seu virtutibus, quae tanquam fontis actuum sunt aliquid omnino principale in vita morali.

Summa rerum dicendarum. Dicemus ex ordine de ipsa habitudine et de virtutibus, de *existentia*, et *essentia*, et *proprietatibus*, tandem de *relatione* cum donis Spiritus Sancti.

S. Thomas, 1-2 q. 55-67; *Quaestiones disputatae*, de virtutibus; Salmanticenses, *Tractatus 12*, de virtutibus; Ion. a Sto. THOMAS, *Tractatus de passionibus et habitibus* (Hsp 16; BtUP. *Tractatus de virtutibus infusis* (Bdbao 1020); B. C. Sacrae Theologiae III tr. 4 l. 1; P. Lumberras, *De habitibus et virtutibus in communi* (Romaic, Aertnts-Damex, 1.264-270; Merkelbach, 1.575-654; Noldin, 1.257-265; Lva 1.418-461; Prümmer, 1.443-477; Tanqueray, 11.577-615.

De notione et divisione virtutum

Fanfani, 1.246-247; Noldin, 1.257-258; Phvmkr. 1.443.456-459.

711. I. **Virtus** etymologice videtur derivari non a viro, quasi in eo maxime splendere deberet, sed a vi seu potentia, ideoque a) *Improprio* et latissimo sensu significat robur naturale, quamlibet perfectionem, species angelorum etc.2;

6) *Proprio*, etsi latiore et analogico sensu, definitur *habitus operativus bonus*8.

Habitus, sci. qualitas seu affectio accidentaliter permanens et difficile mobilis, qua subiectum bene vel male disponitur in ordine ad se vel ad aliud: haec qualitas inheret potentiis ex se incapacibus vel non plene determinatis ad agendum, casque inclinatur ad determinatos actus secundum speciem (2-2 q. 54 a. 1 c).

Operativus, sci. ordinatus ad agendum, ideoque immediate afficiens non subiectum sed potentiam activam ut talis. Haec autem ordinatio ad actus diversa est in diversis virtutibus: a) alias enim est *mediate et remote* ordinata ad operationem, mediante sci. natura quam afficit immediate secundum esse, eam elevans et capacitans ad agendum, ita v. gr. sanitas in ordine naturali, gratia sanctificans in supernaturali: et hi rectius dicuntur habitus substantivi seu entitativi: *β*) alias autem ordinatur *immediate* ad operationem, sed adhuc diverso modo, nam sunt, virtutes secundum quid, quae mere dant facultati *habilitatem* ad recte operandum, quin subiectum inducant ad usum, et sic potest v. gr. scientia

1. Scilicet qui ut taxaret, 11.576.

1. Cf. Prümmer 11.443.

1. Sensus magis stricto, prae solis virtutibus simpliciter talibus, plures aliae definitiones propositae sunt (cf. Prümmer. 1.444), quarum una a S. Augustino et duae ab Aristotele mutuatae praecedunt habentur. Α^τητ*» λ/μ* (P. 17e3) ^cfinit virtutem ^anctam dispositionem perfecti ad optimum; alias (*Ethic. 12 c. 5* et 6) tanquam qualitatem quae bonum facit habentem et opus eius bonum uiuit S. Augustinus diversis locis (cf. v. gr. *De libero arbitrio* 1.2 c. 19 n. 50: VI 32, 1268) virtutem describit ut qualitatem mentis qua recte vultur. qua nemo videtur, quam Deus in nobis sine nobis operatur in qua definitio, qualitas est habitus bonus; mens significat potentiam essentia ter aut participative rationalem; ultima clausula attendit ad virtutes infusas, sicut definitiones aristotelice considerant acquisitas. Inter scholasticos utraque tendentia, aristotelica et aristoteliastica. invenit sectatores per Boetium et Lombardum respective, sed apud Bonaventuram et S. Thomam apte coniuncto est. Cf. O. Lottis. *Les premières ^r''ons c! classifications des vertus au Moyen Age: RçvSçPhTh 18* (1929)

tiatus vel artifex voluntarie abstinere ab usu suae scientur vel artis dum operatur; et sunt virtutes simpliciter tales, quae hominem *ct disponunt et inducunt* ad bene agendum, ita. ut. si contra agatur, id non sit sine praeiudicio virtutis, ut. si quis v. gr. procedat praetermissa prudentia aut conculcat temperantia, etc., in quo desinit esse prudens vel temperatu;

Bonus, sci. ordinatus ad actus moraliter bonos, agitur enim de habitu virtuoso, per contrapositionem ad habitum vitiosum qui est operativus mali.

Unde concludes: Per virtutes homo perficitur in omnibus potentiis quae non sunt determinatae ad unum, superadditis habitibus quibus habitualiter inclinentur et firmentur ad operationes perfectas.

712. II. Differt virtus: a) A gratia sanctificante haec enim est qualitas permanens immediate perficiens ipsam animam, tanquam habitus substantivus seu entitativus et nova natura quae nos efficit consortes naturae divinae et filios illam estque principium merendi de condigno, non autem habitus directe operativus, sicut sunt habitus virtutum; b) a gratia actuali, quae, ut elevans, praevenit et comitatur actus bonos ut sint meritorii, nosque adiuvat ad superandas tentationes et declinandum a malo.

713. III. Dividuntur virtutes multipliciter, praesertim:

1. **Ratione naturae**, ad quam dicunt ordinem, sunt: a) Naturales simpliciter, si conveniunt naturae humanae ut tali et fini eiusdem naturali, quin superent vires naturae neque quoad se neque quoad modum; b) supernaturales, si non conveniunt naturae humanae sive simpliciter sive secundum quid, sed eam superant: a) *quoad substantiam*, quia secundum suum esse conveniunt naturae divinae in homine participatae et fini supernaturali, ideoque acquiruntur et conservantur supernaturali auxilio divinae gratiae⁴; b) *quod modum*, quia, licet secundum entitatem maneant intra limite ordinis naturalis, ratione originis superant vires naturales et debentur speciali influxui divino.

2. **Ratione originis** seu causae efficientis, in: o) Acquisitas, si repetitis iisdem specie actibus et ipsius agentis com-

⁴ Quoad differentias inter virtutes naturales et supernaturales cf. Μπρήν hack, 1,620.628; sed quoad ea quae ait de differentia ex parte obiecti formalis, cf. n. 717.

¹ Interdum habitus causatur unico actu in virtutibus intellectualibus, quas-

parentur et perficiantur, ita ut dent quandam facilitatem operandi; tales sunt virtutes simpliciter naturales; *b) infusae* si producuntur in nobis a Deo immediate, sive *a) per se*, quia a solo Deo possunt dari, quales sunt omnes supernaturales quoad substantiam, sive *β) per accidens*, quia de lacto a Deo dantur vel speciali interventu perficiuntur, licet iteratis actibus naturaliter haberi vel perfici possint, v, gr. fortitudo eximia tempore persecutionis aliaeque in se naturales, sed quoad modum supernaturales. De virtutibus infusis valet illud supra relatam (n.711 nota) S. Augustini: quod Deus in nobis sine nobis operatur; nimirum sine nobis efficientibus, non vero sine nobis consentientibus, vel etiam per auxilium gratiae nos disponentibus 6.

3. ***Ratione obiecti*** in: «) *Theologicas*, quae pro obiecto materiali primario habent ipsum Deum et pro obiecto formali aliquod ex divinis attributis, ordinantque hominem circa ipsum finem ultimum ; huiusmodi sunt laxative *fides*, quae habet pro obiecto formali Deum prout est summum verum; *spes*, quae habet pro obiecto Deum summum bonum pro nobis, *caritas*, quae habet pro obiecto Deum summum bonum in se et sibi ; *b) morales*, quae habent pro obiecto aliquod bonum honestum creatum, ordinantque hominem circa media ad finem ultimum, ut v. gr. religio quae ponit suos actus propter specialem honestatem quae est in colendo Deo, ad quem sic mediate et indirecte refertur. Virtutes morales aliae iicuntur *cardinales*, quia versantur circa materias morales principaliores, et sunt generales condiciones ad quamcumque virtutem, et in illis tanquam in cardinibus tota vita moralis vertitur, eaeque sunt taxative: *prudentia* in intellectu pro imperio rationis; *iustitia* in voluntate pro operationibus externis; *fortitudo* in appetitu pro passionibus partis irascibilis; *temerantia*, pariter in apetitu pro passionibus partis concupiscibilis. Ad has virtutes cardinales reducuntur tanquam adnecessariae reliquae virtutes morales, sive ut partes *intégrales*, quae

6 »cl. uno actu vincitur totaliter potentia passiva, v.gr. in habitu scientiae tkunhe.

1 Virtutes infusae comparatae cum naturalibus *nec sunt pure habitus* ut litorales, quia non dant *facilitatem* cextrinsecam ad operandum, sicut palet in patore recenter converso cui obstacula bene agendi non removentur, srd Ustum *habilitatem* et promptitudinem quandam intrinsecam; *nec sunt prapriic intof. potentiae opet ativaet* quia licet dant posse operari supernaturaHrr. resi. i«t in potentiis operatives naturalibus, quas elevant secundum potentiam obe- i eouiem ct perficiunt ut per habitum infusum possmt melius ct supra propriam ctforani operari. Cf. Merkelbach. 1.619; Lanza, 1,447-448.

requiruntur ut respectiva virtus cardinalis sit perfecta, ver. gratia, facere bonum et declinare a malo in iustitia, cuius et non auferre alienum et positive reddere debitum; sive *subiectivae*, quae referantur tanquam species particulares ad unam rationem genericam, v. gr., commutativa, distributiva, legalis iustitia, quae secundum plures, univoce participant rationem genericam virtutis et inter se discrepant differentia specifica; sive ut *potentiales*, in quibus aliquo modo sed deficienter inest propria ratio virtutis cardinalis cui adiunguntur verbi gratia, ratio iustitiae in exercitio religionis, quam tamen nunquam ad aequalitatem debiti exercere poterimus⁷.

4. **Ratione subiecti** et effectus in: a) *Intellectualis*, quae resident in intellectu illumque perficiunt in ordine recognoscendum verum, v. gr., scientia, independentem a dominio voluntatis, dantes facultatem seu habilitatem ad bene operandum, sed, ut dictum est (n. 711), non inducentes ad utendum hac habilitate; b) *appetitivas** seu morales, quae dependent in voluntate vel etiam in facultatibus praesertim appetitivis, quatenus voluntati liberae subiciuntur, v. gr., prudentia, quae est in intellectu practico, vel temperantia, quae est in appetitu per rationem moderato, easque facultates perficiunt in ordine ad bonum peragendum, dantes subiecto inclinationem ut sua habilitate recte utatur⁸.

Virtutes mere intellectuales non sunt sensu pleno et simpliciter virtutes, sed solum secundum quid, quia non dant per se ipsas libere vivere, sed tantum perficiunt potentiam intellectus, quoniam libere minem ipsum faciant necessario bonum; eae sunt iusta proponi et colendae, utpote quae iuvare possunt ad vitam honestam, sine reprobata aestimatione hodierni laicismi, qui totam hominis perfectiorem reponit in cultura naturali spiritus, et sine despectu pseudoreformatorum lutheranorum et wiclefitarum, quorum errorem contrarium damnavit concilium constantiense (D 609; cf. etiam S. 7,28).

5. **Ratione ordinationis ad finem** ultimum in: o) *Formatae*, si subiectum remotum seu persona quae habet virtutem est in statu gratiae et possidet habitum caritatis, quae dicitur

⁷ Hinc patet partem potentialem non esse necessario inferiorem virtuti quam refertur tanquam pars, cum haec divisio sit mere logica; patet itaque virtute religionis, quae est inter morales praecipua et superat iustitiam et est pars potentialis.

• Igitur ratione solius subiecti attendita, etiam rationes essentiales virtutes intellectuales, quia subiectantur in intellectu; sed ratione & virtutis et materiae, utraque est appetitiva, quatenus potentiam perficit quoad operationem: habilitatis et dirigit actus humanos ad finem,

forma caeterarum virtutum; b) *informes*, si subiectum remotum caret gratia, et consequenter habitu caritatis.

6. **Ratione perfectionis** in: d) *COMMUNES* quae modo ordinato exercentur; b) *heroicas*, quae supra communem operandi modum exercentur, tum propter excellentiam et arduitatem operis, tum propter actuum frequentiam, tum propter promptitudinem et facilitatem, tum denique propter perseverantiam

714. **Scholion**: Divisio virtutum in *activas*, seu viriles, ut esset independentia sui, cultus personalitatis, officia erga proximum, etc., et *passivas*, seu femineas, ut abnegatio sui, humilitas, patientia, vinculum votorum religiosorum, etc., ut ex hac divisione concludatur accommodatio virtutum activarum conditioni nostri temporis et inutilitas virtutum passivarum, iuxta placita *Americanismi*, omnino reicienda est, utpote falsa, funesta et ab Ecclesia damnata. Cf. infra n.729.

CAPUT II

De subiecto, obiecto, distinctione specifica virtutum

Lamia, 1,433-434,450-457; Merckbach, 1,582-599; Th. Crap, *De subiecto psychico virtutum cardinalium secundum doctrinam scholasticorum usque ad ruium saeculum XVI*: Studia anselmiana 2 (Roma 193-)

715.I. Subiectum virtutis sunt potentiae animae, siquidem virtus est habitus operativus perficiens potentias operativas easque disponens ad operationes bonas. Prae aliis autem potentiis eminet voluntas: imo, aliae eatenus sunt subiectum virtutum, quatenus dominio voluntatis subsunt eaque reguntur. In particulari, autem, subiectum virtutis esse possunt.

a) *Intellectus speculativus*, indifferens quoad res non evidentes, quatenus voluntate libera potest moveri ad verum amplectendum. In concreto tres sunt species virtutum mere intellectualium speculativum intellectum perficientium in ordine ad cognoscendum verum; α) *intellectus*, seu habitus perficiens facultatem intellectivam ad prima principia perfecte cognoscenda, tum in ordine pure speculativo (intelligentia) tum in ordine practico (synderesis); β) *scientia*, seu habitus perficiens rationem ad logicam deductionem conclu-

• Cf. Benedictus XIV, *De canonisatione sanctorum* 13 c.21.

sionum ex principiis cognitis; 7) *sapientia*, seu habitus perficiens intellectum, ut conceptus quoscumque, tam principia quam conclusiones, consideret iuxta relationem quam habent ad causas superiores, potissimum ad causam supremam quae est Deus, omnium rerum principium et finis. His additur in theologia *fides superraturalis*, quae est vera virtus in intellectu speculativo prout hic a voluntate movetur ad assentiendum revelationi divinae propter auctoritatem revelantis.

b) Intellectus practicus, in quantum veritates cognitae ordinat ad operationes, reliquas potentias dirigens et applicans, dividit species virtutum subiectat: *a)* *prudentiam*, quae est recta ratio agibilium, seu virtus rationem bene disponens ad ordinandos ipsos actus humanos in appetitu tamquam media ad finem honestum, unde est virtus maxime necessaria et vocatur auriga omnium virtutum, quia omnes actus morales bonos conformat rationi et nulla est virtus moralis sine prudentia; *β)* *artem*, quae est recta ratio factibilium, seu virtus rationem bene disponens ad ordinandos quosdam actus humanos exteriores secundum suam entitatem physicam, et ipsa opera seu effectus eorum secundum certas regulas obtinendos.

c) Appetitus sensitivus, non quidem in se spectatus et prout operatur ex instinctu naturali, sed quatenus movetur a voluntate ut principium immediatum actuum humanorum, habet habitus quibus passiones obediunt et rationi conformantur; sic in appetitu *concupiscibili* residet immediate virtus cardinalis temperantiae, in *irascibili* autem virtus fortitudinis. Sed hoc intelligendum est de virtutibus naturalibus, non de infusis, hae enim cum sint qualitates extrinsecae supernaturales, subiectari nequeunt in facultate organica, qua sunt omnino independentes.

d) Voluntas, quamquam ex natura sua est inclinata ad bonum proprium, ideoque nulla indiget virtute ad eligendum bonum rationis sibi proportionatum, quoad reliqua bona appetenda et quoad passiones inordinatas resistendas indiget habitus quibus bene ordinantur ad bona quae excedunt proportionem volentis, et convenienter resistat intemperantiae passionum quae immediate vel mediate in ea radican- tur, v.gr. ad exercendam iustitiam in reddendo alteri debitum, ad participanda bona divisa per spem vel caritatem supernaturalem, ad cohibendos impetus avaritiae vel tendentiam inordinatam ad bona delectabilia per habitum continentiae, etc'.

716. II. Obiectum virtutum distinguitur: *a)* *Materiali*, seu id circa quod versatur virtus, sive remotum sit sive proximum; *b)* *formale*, seu ratio sub qua obiectum materiale proximum spectatur, vel motivum propter quod eligitur. Sic, verbi gratia obiectum *materiale* iustitiae; *remotum*, est res alteri debita secundum aequalitatem; *proximum*, actiones qua-

1 "In sensibus internis sunt quidem habitus boni, sed illi non sunt virtutes, quia opus bonum in sensibus internis non consummatur, et ideo illi habentur sunt aliis subordinate... In aliis autem hominum potentiis (sensibus externis viribus vegetativis aut locomotivis) non sunt habitus proprie operativi, nec ideo virtutes" (Marsilio Ficinus, T, S86).

praescribuntur ratione rei alteri debitae secundum aequalitatem; obiectum autem *formale* est ipsa ratio talis debiti.

717. **III. Distinctio specifica virtutum** desumitur ex specifica distinctione obiectorum formalium; tamen actus naturales non necessario videntur differre a supernaturalibus ratione obiecti formalis, ac prout possunt dari per accidens habitus naturales circa obiecta supernaturalia.

Specifica distinctio obiectorum formalium, omnibus consentientibus specificent virtutes quae illa obiecta attingunt; sic v. gr. tres virtutes theologicae quae versantur circa idem obiectum materiale, Deum, distinguuntur specificiter tum inter se tum a reliquis virtutibus, quia earum obiecta, seu rationes sub quibus respiciunt Deum, sunt specificiter distincta; similiter distinguuntur ab invicem virtutes cardinales aliaeque virtutes morales cum annexae, quia earum quaelibet prosequitur specialem rationem boni honesti, ac proinde habet speciale obiectum formale; idem dicendum est de aliis divisionibus virtutum, earum v. gr. quae versantur circa operationes ad alterum ut religio, et earum quae versantur circa passiones, ut magnanimitas, verecundia etc., siquidem earum obiecta diverso modo ad rectam rationem referuntur.

Ad hanc rationem diversitatis obiecti formalis reducenda sunt ultimam "alia criteria quibus virtutes distinguuntur ratione *materiae* circa quam principaliter versantur (operationes externae ac interiores affectus), atque ratione *subiecti* cui insunt (voluntas, appetitus concupiscibilis et appetitus irascibilis)"; item ratione *originis*, naturalis sci. vel supernaturalis, etiam si obiectum materiale unum idemque: sic v. gr. virtus temperantiae acquisita differt a virtute temperantiae infusa, quia regula prioris est "*recta ratio* praecipiens moderationem in cibo et potu, non solum ne valetudo pessumdetur, sed etiam ut totus appetitus concupiscibilis sit bene ordinatus; regula vero temperantiae infusae est *lex divina* quae praecipit ut homo castiget corpus suum et in servitutem redigat, ad securius assequendam beatitudinem caelestem" Quod, tamen, non obstat ut proponantur sequentia tamquam probabilia.

Idem tamen obiectum formale actus naturalis et supernaturalis potest dari iuxta plures auctores⁴ contra alios praesertim dominico*. ita ut distinctio eorum repetenda sit unice ex gratia potentiae elevante in actu supernaturali, et non elevante in actu naturali quod versetur circa obiectum supernaturali revelatione cogni-

⁴ Lanza, 1,434,2; cf. Merkelbach, 1,593-595.

¹ Pöschner, 1,474; cf. 1-2 q.63 a.4, ubi S. Thomas «specificam differentiam inter virtutem supernaturalem et naturalem quaerit in diversitate sive *finis* ad quod disponunt sive *objecti* proprii ipsius virtutis.

• v. gr. Scotus, *In III* dist.31 q.un.; Lugo, *De fide* dis.9 sect.4; Ripa (1723) 167 1-3 d.45 s.1 n.3; Billot, *De virtutibus infusis* (Roma

turn, licet modo eidem non proportionate; unde "in actibus supernaturalibus *substantia* a *modo* supernaturalitatis distinguenda est", et gratia "requiritur ad credendum, sperandum, paenitendum *sicut oportet*";* sed non ad vere credendum, sperandum, paenitendum.

Ratio petitur tum ex *testimonio conscientiae*, quae nullam differentiam in attingendo obiecto naturali et supernaturali accusat, tum ex consideratione ostendente gratiam elevare quidem nostras facultates ad ordinem supernaturalem, sed earum naturam psychologiam non mutare, tum ex *Sacra Scriptura*, quae simpliciter praecipit fidem, spem, paenitentiam, observantiam operum moraliter honestorum, etc., quin ullam specialem rationem attingendi Irace obiecta communiorem.

Hinc eruitur dari posse habitus naturales circa obiecta supernaturalia; per accidens tamen, quia talia obiecta naturae non sunt proportionata.

Nihilominus isti habitus non possunt proprie vocari virtutes, quia virtus disponit potentiam ad bene operandum simpliciter circa suum obiectum, dum isti habitus non sunt proportionali sine gratia obiecto supernaturali. Brevi, igitur, "formalis differentia inter virtutes naturales et supernaturales *sub ratione habituum* non est; sed utique *sub ratione virtutis*; obiectum enim virtutis naturalis est semper et necessario naturale".

CAPUT III

De necessitate, existentia, causa, augmento et valore virtutum

Lanza, 1,424-432.440-446.459-641; Tanqueray, 11,594-601.

718. I. Necessitas virtutum alia est in ordine naturali alia in ordine supernaturali:

d) In ordine naturali distinguendum est: a) *non ml absolute necessariae* virtutes, ne quidem naturales, ad *simpliciter* operandum; secus perfici non possent actus per quos habitus acquiruntur; b) *sunt autem necessariae*, ut homo *perfecte* operetur, cum facilitate, uniformitate, promptitudine et quadam delectabilitate ex habitu inducta, nam voluntas et passiones humanae non obediunt rationi ad nutum ipsius, sed recte disponendae sunt per habitus proprios seu per vir-

8 T, λ v ζ λ. 1.452. 2.º.

• Lanza, 1,452.

T Lanza, 1.452.

1 Gradus perfectionis alicuius virtutis nequit certo et exclusive deduci a facilitate vel difficultate operandi; perfecta quidem virtus solet plerumque a facilitate operandi coniungi, sed facilitas interdum provenit ex quodam naturali inclinatione, et difficultas non ex defectu operantis sed ex circumstandis extrinsecis, quarum superatio arguere potest magnam virtutem.

tutes ad hanc obedientiam praestandam et retinendam; γ) imo, in *actuali condicione hominis lapsi*, ad legem naturae *diu* observandam et ad Dei notitiam naturalem sine erroribus nec nimia difficultate acquirendam et retinendam, homo indiget, sin minus habitus, utique adiutorium Dei <supernaturale illustrans intellectum et confortans voluntatem.

b) In ordine supernaturali! virtutes infusae sunt *absolute necessariae*, ut homo per gratiam elevatus ad hunc ordinem, valeat ulterius actibus proportionalis tendere in suum finem, cum potentiae naturales nullum possint ponere actum supernaturalem. Virtutes infusae non sunt nihilominus proprie dictae facultates novae², cum perficiant facultates naturales, licet secundum potentiam obedientialem, ita ut ex facultate naturali et habitu infuso constituatur unum principium activitatis supernaturalis in actu primo. Habitu infuso repetitis vicibus adhibito, oritur facilitas et promptitudo ad usum istius habitus, prout haberi solet in virtute acquisita; et quia principium proximum activitatis supernaturalis est ex facultate naturali et habitu infuso, explicatur factum experientiae, quod sci. promptitudo ad agendum retineri possit, licet habitus infusus emittatur.

719. II. Existentiam virtutum sive naturalium, naturaliter plerumque adquisitionum, sive supernaturalium divinitus infusarum, infitiri nemo potest orthodoxe sentiens, et multiplicibus argumentis valide probatur.

Virtutes naturales negaverunt Bains et Iansenius; quia iuxta eorum doctrinam, ad naturam actus virtuosus exigitur ut ad ultimum finem supernaturalem fide cognitum referatur. Ideo infideles possunt quidem officiis satisfacere, operam bonorum substantiam peragendo, sed virtutes nequeunt exercere, deficiente necessaria relatione operum ad finem; unde eorum bona opera sunt “vitia virtutes imitantia” (cf. D 1025).

Virtutes supernaturales theologicas a Deo infusas in animas nemo negat; virtutes *morales* similiter infundi in justificatione, tenet sententia longe communior, et nunc fere unanimis cum S. Thoma³ et Suarez⁴, saltem quoad quatuor vir-

¹ Est veluti nova facultas, correspondens veluti novo principio vitali, quod «ffatui, qua participamus vitam divinam; “sicut ab essentia animae effluunt eius virtutes, quae, sunt operum principia, ita et ab ipsa gratia effluunt virtutes et potentiae animae, per quas potentiae moventur ad actus” (1-2 q 110 a.4 ad 1).

² 12 q.63 a.4. S
³ De gratia 1.6 c.9.

tutes fundamentales seu cardinales, contra opinionem olim indicatam **ab** Scoto ³ et ab aliis paucis praesertim nominalistis.

720. 1. *Virtutes naturales, tam intellectuales quam morales, inveniuntur, experientia teste, non solum in fidelibus sed etiam in haereticis et paganis*, per repetitionem bonorum actuum naturaliter comparatae. Quatenus naturales nituntur motivo naturali, honestate sci. quae provenit ex conformitate carum cum recta ratione, et ordinantur ad finem naturalem perfectionis et felicitatis naturalis homini procurandae. Eas autem fideles colere debent modo supernaturali, propter finem sci. supernaturalem et sub influxu gratiae, ut ultra finem honestum ad scopum hominibus a Deo praefixum ordinentur et beatitudinem aeternam mercantur.

Huiusmodi virtutes solidas acquirere et exercere nullum confert ad hoc ut homo evitet peccata gravia et disponatur ad obtinendam, conservandam et augendam gratiam. Etenim cae faciliores reddunt actus bonos, quatenus per exercitium inclinant potentias ad actus perfectos, auferentes vel minuendo dispositiones contrarias, et operationes virtuosas quasi-naturales redentes. Inde tamen per se non sequitur diminutio meriti, nam voluntarietas, ad actus moralitatem et meritum requisita, non patitur ex hac ratione detrimentum, sed solum acquirit maiorem efficaciam ad passiones contrarias refrenandas et ad obicctorum malorum illecebras superandas. Per accidens tamen saepe evenit ut actus externus virtuosus, ex habitu positus, minorem actionem voluntatis minoremque caritatis fervorem manifestet, idcirco minori merito gaudeat; sed hoc non provenit ex virtute qua tali, sed potius ex remissione virtutis.

Disputatur num virtutes naturales sint veri nominis uirtutes in suo genere perfectae. Certum est cas, quandiu intra ordinem naturalem sistunt, non posse mereri salutem aeternam, propter essentiali disproporcionem cum fine supernaturali; certum est, pariter, eas Perfici posse et ad ordinem supernaturalem sublimari, si ordinentur ad hunc finem et informantur caritate. Aliud libere disputatur in hac re, et potius est de verbis, in qua verba Benedicti XIV favent sententiae affirmativae, cum ait: "si infideles possunt honesta onera facere, et in eis frequenter se exercere, possunt etiam habitus talium virtutum acquirere et sibi comparare, et sic per consequens veras et perfectas in suo genere habere virtutes morales" ⁴.

721. 2. *Virtutes theologicas fidei, spei, caritatis dari nobis viatoribus infusas a Deo*, et quidem tanquam dona permanentia ab actibus correspondentibus distincta, est doctrina

³ In III Sent. c.136 q.1 n.28.

⁴ De servorum Dei beatificatione? 1.3 c.21 n.6; et adherent v.gr. Münnich 1,107; Tanqueray, 11.586; contrarium tradunt cum S. Thoma. 1-2 q.65 U v.gr. Billuart, De passionibus et virtutibus d.2 a.4 c.3; Pr Cumer. 1.461.

mnino certa in theologia, et partim fide tenenda". Probationem repetunt dogmatici ex Concilio Viennensi (D 483) et potissimum ex Tridentino, iuxta quod (D 800.821): "in ipsa justificatione cum remissione peccatorum haec omnia simul infusa accipit homo per lesum Christum, cui inseritur: fidem, spem et caritatem"; et quidem distincta ab actibus fidei, spei et dilectionis quibus disponitur ad iustitiam, nam verba Tridentini non possunt intelligi de actu sed de habitu, cum dicunt caritatem inhaerere permanentemente in cordibus hominum (d. D 791.794.821). Similiter arguere licet, sive quoad infusionem sive quoad stabilitatem istarum virtutum in animabus, ex pluribus locis S. Pauli, praesertim ex 1 Cor 13.1-13; Rom 5,5; Gal 5,6 etc., necnon ex sententia theologorum communi, et ex ipsa ratione quae ostendit congruentiam istarum virtutum, ut ope earum actus supernaturales regulariter possint produci.

Has virtutes non esse nisi tres est moraliter certum, et clare indicatur a S. Paulo, Rom 5,2-5, Cor 1,4; 1 Thess 5,8, etc. Suadetur etiam ipsa ratio; nam intellectus per fidem fertur in Deum attinentem, eique intellectualiter adhaeret; voluntas autem fertur per Deum, aut prout in obiectum nos beatificans per spem, aut prout ut summe bonus in se et summe amabilis per caritatem; neque unus actus *intellectus* vel *voluntatis* humanae immediate erga Deum ursans detegi potest.

Pariter certum, videtur caritatem, subiectatam in voluntate et ordinatam ad operationes supernaturales, *facile distingui a gratia velificante*, subiectata in ipsa anima et non ordinata immediate ad finem, ut tenet sententia fere communis contra quosdam magni nominis (A. de Haes, Scotus, Bellarmino) auctores antiquos*.

3. *Virtutes theologicae, utpote per se infusae, dant potentiam remotam supernaturaliter agendi*, quae sub gratia adhibitis proxime disponitur ad operationes; non dant autem ipsae se facilitatem extrinsecam agendi, sicut acquisitae, quales habitus mere inhaerent potentiae"; ut constat tum ex natura virtutis infusae, tum saepe ex experientia apud homines qui convertuntur ex vita flagitiosa, tum denique ex lege providentiae divinae, quae hominibus non dat regulariter

† Nimirum: *infundi* nobis in justificatione fidem, spem et caritatem, est quae in revelationis fontibus continetur (cf. D. 800; 1 Cor. 13.13); ea dona *per se infusa*, quidam, ut Suarez (*De gratia* 1.6 c.4 n.7; c.8 n.14), tractant esse de fide, et saltem est theologice certum; quod sint virtutes *stricto* non videtur dicendum fidei proximum, ut Suarez putavit cum Medina. Cf. de his omnibus ampliorem expositionem in tractatu dogmatico, III, * *de virtutibus infusis* 1-21.

‡ Cf. Billot, *De virtutibus infusis* (Roma 1921) p.21ss, hoc defendentem Vazquez, *In* 1-2 q.883 c.1, et Ripalda, *De ente supernaturali* (Lille 1918) n.11-t.10, Wm. Süsser, *De gratia* 1.6 c.4 n.11.

quod propria activitate possunt obtinere. Aliunde, per repetitionem actuum virtutis infusae, experientia teste, facilitas eos exercendi acquiritur, quae tamen ad habitum naturalem reducenda videtur, et exinde explicanda quod in exercendis vitaliter actibus superriaturalibus, etiam facultates naturales operantur, et per actuum repetitionem in habitum acquirunt.¹⁰

722. 4. *Virtutes morales infusas in viatoribus dari, est doctrina moraliter certa et inter theologos fere communis contra Scotum et nominalistas, sicut dictum est u.* Ea melius congruit diversis Scripturae locis, v. gr. Sap 8,7; 2 Petr 1, 3-7, et traditioni Patrum, qui non solum virtutes cardinales, sed etiam alias, ut pietatem, obedientiam, continentiam, dicunt a Deo nobis donari¹², et ipsi rationi naturali, quae detegit convenientiam in eo quod homo bene sit dispositus, non solum ad finem ultimum supernaturalem per gratiam et virtutes theologicas infusas, sed etiam circa media supernaturalia ad finem ultimum ordinanda, per virtutes sci. morales infusas; secus deficeret proportio inter animam elevatam et eius vitam moralem, inter finem supernaturalem virtutesque theologicas circa media ad ipsum, et consequenter actus morales supernaturales non elicerentur a nobis connaturaliter.

Quare, conformius traditioni et ipsi proportioni quae adest inter naturam et gratiam illi sentire videntur, qui numerum virtutum moralium infusarum non limitant ad cardinales, ut Beraza¹³; sed potius existimant tot esse virtutes morales infusas, quot sunt acquisitae¹⁴, nam de omnibus valet quod debeant proportionari caritati per quam ordinantur ad finem ultimum supernaturalem, hominemque elevare supra seipsum, et convenienter disponere ad actus humanos supernaturales tanquam media proportionata ad finem ultimum.

723. III, *Causa virtutum: Nullus habitus operativus est in homine plene et totaliter innatus*, ne quidem habitus primorum principiorum sive scibilium sive agibilium, quantumvis cognitis terminis per species intelligibiles vel perspee-

¹⁰ Cf. diversas in re opiniones, apud Lanza, T.449.

Cf. D, 410; *Catrchirmw rotnanus* p.2 c.2 q 39.40.

^u Cf. v.gr. S. Augustinus, *Tr. 3 in Epist. lox.* n.1: ML 35.2035.20J6 Cf P. de VoOGHT, *Y-a-t-il des vertus morales infuses?* EphThLov 10 (1933) 232*242

³¹ Cf. v.gr. S. Augustinus. *Iu Ps* 83 nil: ML 37.1065; S. Prosperi, *Cnlfa Collât*, c.9: ML 51,237; S. CrMGORIUS Mg., *In Ezechieleni homiLS* n 11: ML 76.825. Sunt tamen aliqui auctores, ut Beraza, *De virtutibus infusis* 38, Noldh qui, ex moralibus, solas virtutes cardinales infundi supponunt.

¹⁴ Sic, v.gr. Mkrkxlbach, 1.627.

ū rerum condicione, statim profluat quasi congenita facilitas videndi quod termini invicem conveniant vel non.

Adest utique aliqua *inchoatio* quarundam virtutum in natura rationali, diversa in diversis subiectis, tum ex parte animae, secundum appetitum ad cognitionem veri et amorem boni, tum ex parte corpora et sensuum internorum ad unum non determinatorum, quatenus propter eorum dispositionem homines iuvantur vel impediuntur ad bonum, et sic melius vel peius inveniuntur dispositi ad quosdam habitus; v.gr. ex dispositione organorum vel ex complexione naturali, illi magis dispositi sunt quam alii ad iram, ad fortitudinem, ad castitatem, etc

Sed praeter habitum primorum principiorum, qui partialiter dici potest *innatus*, et praeter dispositiones nativas magis vel minus favorabiles quibusdam habitibus, quaelibet virtus causari debet: a) *sive a repetitione actuum* potentiae moventis in potentiam motam eiusdem agentis, v.gr. habitus appetitivae virtutis in determinata materia, α apprehensionibus iteratis repraesentantibus obiectum appetibile, unde exurgunt habitus acquisiti; β) *sive a Deo supernaturaliter* habitus illi per se vel per accidens infundente, ut homo disponatur ad finem supernaturalem excedentem suas facultates.

724. IV. **Augmentum virtutum:** 1. *Dupliciter intelligi potest:* a) *Obiective*, secundum ipsam virtutem, quatenus extendatur ad plura propter ampliationem obiecti; b) *subjective*, secundum participationem virtutis ex parte subiecti, quae duplici ratione concipitur: a) *an per participationem perfectiorem* a subiecto, quod magis actuetur secundum virtutem, et sic maiore firmitate habitus possideat; β) *aut per Milionem* ipsius virtutis, secundum essentiam vel gradus ipsius habitus.

d) *Virtutes intellectuales improprie dictae possunt augeri obiective*, per extensionem ad nova obiecta vel ampliationem obiecti prioris, ut facile patet in scientia et arte.

b) *Virtutes morales:* α) *nequeunt augeri obiective*, nam enim in moribus est ex integra causa, idcirco, si adest, non recedat ad quaedam obiecta, dum ad alia indifferenter vel ubi ipsi contrarie se habeat; β) *possunt augeri subjective*, cum dispositio ad bonum in diversis subiectis, vel etiam in eodem diversis temporibus, maior possit esse vel minor.

725. 2. **Modus istius augmenti:** pro aliis, praesertim dominici: “fit per participationem perfectiorem a subiecto, quia cum virtus sit una specie, aut tota possidetur aut nullo gradu”; pro aliis fit per additionem ipsius virtutis, non solum per maiorem

* CT. 1-2 q.52 1.2: Ion. A. S. Thomas, *De passionibus et habitibus* d.13 a.6.

radicationem, id quod rrtelius congruere videtur cum explicatione de augmento gratiae et meritorum ⁷²⁶.

Virtutes supernaturales infusae *augentur in homine*, ut constat sive ex praxi Ecclesiae petentis fidei, spei et caritatis augmentum, sive ex Concilio Tridentino⁷²⁷; et quidem *intrinsecus*, scu secundum intensitatem ipsius virtutis, alterutro ex modis antea indicatis, sive per maiorem radicationem eiusdem habitus in subiecto, ut tradit S. Thomas⁷²⁸, sive per additionem gradus ad gradum, ita tamen, ut posterior unum quid efficiat cum praecedenti, ut opinatur Suarez⁷²⁹ cum aliis. Hoc augmentum habetur, tum ex opere operato per sacramenta, tum ex opere operantis per opera meritoria de condigno, ut ex eodem Concilio Tridentino cruitur.

726. 3. Mensura *autem et regula istius augmenti minus constat*; communiter admittunt non augeri gratiam quin simul augeantur virtutes in anima; quo supposito, rationabilius videtur affirmari per quemlibet actum meritorium, quamvis remissum, statim augeri virtutes, quin requirenda sit intensitas saltem aequalis intensitati caritatis iam inhaerentis in anima⁷³⁰; nam cum gratia sit unica radix augmenti pro virtutibus, cum illa augetur, oportet ut hac quoque augeantur,

727. V. Diminutio vel desitio virtutum *occurrere potest tum in virtutibus acquisitis tum in infusis*, sci.

a) Virtutes acquisitae *gradatim diminuuntur*, etiam ad disparitionem, eo quod potentia saepe ad actus illis oppositos moveatur vel quod virtutes ab exercendis actibus cessent; et quidem facilius corrumpuntur quam acquiruntur, posita maiori inclinatione ad malum quam ad bonum nostrae naturae corruptae. Generatim unus actus contrarius non sufficit ad destruendam virtutem, sicut neque unus actus secundum virtutem ad eandem generandam; sed interdum talis intensitatis vel durationis esse potest, ut virtutem debilem et imperfectam plene corrumpat.

b) Virtutes infusae *nullam videntur habere causam intrinsecae et directae diminutionis*, ne quidem per peccatum veniale (cf. D 804); quoad desitionem vero, dicendum est hanc nunquam evenire per meram cessationem ab actibus virtuosus, contra atque de virtutibus acquisitis dictum est; sed plena desitio obtinet quoad virtutes *morales* et quoad virtutem theologalem *caritatis* per quodlibet peccatum mortale, quod in-

Cf. Scoto, *In I Sent* d.17 q.3; Suarez, *Disputationes metaphysicae* 46 b 1 ubi diversae opiniones recensentur.

⁷²⁷ D. 803.834.842. Cf. etiam Mt 10,40. Possibilitatem iustius augmenti Bellarmino (*De iustificatione* l.3 c.16) et Suarez (*De gratia* l.9 c.1) dicunt etse de fide; pro aliis rest theologicæ certa possibilitas. Ipsum augmentum intrinsecum Suarez (l.c. c.2 n.7) habet pro theologicæ certo.

⁷²⁸ 2-2 q.24 a.5 ad 3.

⁷²⁹ *Disput. metaphys.* d.46 s.1 et 3.

⁷³⁰ Cf. Lanza, 1,460,4.

fert in animam dispositionem incompatibilem cum istis .virtutibus: quoad *fidem* vero per peccatum ipsi contrarium, et quoad *spem* per peccatum contra eam vel contra fidem. Haec omnino certa sunt, et quidem cum amissa gratia sanctificante caritatem etiam amitti, fide tenendum est; virtutes quoque morales infusas simul cum gratia disparere, est doctrina unanims theologorum 21 ; fidem non semper amitti cum gratia sanctificante, definitum est contra protestantes (cf. D 838), idemque certo constat de spe, quia, sicut fides, praesupponitur caritati et potest esse sine ea, licet non perfecta.

728. In praxi “curent animarum rectores, ut animae sibi concreditae actus *verae* virtutis, praesertim supernaturalis, eliciant, ob motuum nempe supernaturalc, praesertim caritatis. Quod imprimis commendandum est iis, qui naturalem habent inclinationem ad actum alicuius vel aliquarum virtutum. Hi saepe imaginantur se magnam habere virtutem, v.gr. mansuetudinis, caritatis fraternae etc., dum e contra nihil est nisi quaedam virtutis inchoatio, c qua sine rationis discretionem operantes, frequenter, ut notat D Thomas, peccarent. Discant igitur tali inclinatione, et facilitate inde proveniente, cum . finem uti, ut actus virtutum correspondentium, praesertim supermturalium, saepe ponant”

729. VI. Valor moralis virtutum intelligitur *earum ap-ludo ad hominem perficiendum in sua vita morali*23.

Errores praecipui circa hunc valorem, decursu temporis prolati drunt sequentes: a) Beguardi et Beguinae, consequenter ad errorn dc possibilitate consequendi in hac vita supremum gradum perdtionis et finalem beatitudinem, docuerunt esse hominis imperfecti in actibus virtutum cxercerc.

b) Quietismus est doctrina quae deducitur ex despectu humanae divitatis, et praedicat quietem potentiarum hominis extinctionem: i humanorum desideriorum. Ab aliis antea iam sustentatus, praeduum patronum habuit sacculo xvni M. de Molinos, cuius systema nititur in integrali hominis corruptione post peccatum originale, Idc concludit hominem esse naturaliter spernendum et omnia eius tra, utpote vanitate et egoismo infecta, Deo offendere et gratiae t iniuriosa. Oportet, igitur, potentias annihilare, ut Deus in nobis rit nobis operetur (cf. D 1221ss), nihilque operari ex impulsu naturae dum mortuae (cf. D 1252.1255), ne quidem ad paenitentiam exercdam, ad tentationes repellendas, ad actus virtutum vitiorum imihui opponendos, ad orationem peragendam (cf. D 1240-1241), sed Innibus quies et resignatio passiva est retinenda, nisi impulsus specialis animam moveat (cf. D 1257-1259) **.

r) Amf.ricanismus in Statibus Foederatis Amricae ortus, indeque

Cf. ΜΚΧΚΕΙ,ΒΑΟΙ, 1.648-649.
! Aibt xys-Damen, 1,279,2,°.
’ l“ hic expositione sequimur Lanza. 1,424-426.
if. Du00N, *Le qutêtisle espagnol Michel Molinos* (Paris 1921).

in alias regiones Angliae, Germaniae, Galliae aliquantulum serpens, potius quam systema doctrinale, erat complexus tendentiarum practicarum et assertionum, eo fine sustentatus “quo facilius qui dissident ad catholicam sapientiam traducantur”; quod ut obtineatur “deberet Ecclesia ad adulti sacculi humanitatem aliquando proprius accedere, ac, veteri relaxata severitate, recens invectis populorum placitis ac rationibus indulgere”^a. Id ut melius fieret, directus S. Spiritus in animas influxus plus aequo extollebatur, posthabito Ecclesiae magisterio, et naturales virtutes supernaturalibus praeferebantur, inducta infelici distinctione inter passivas, proprias temporis transacti, et activas, nostrae aetati congruentes*.

d) Natubai,ISMUS multiformis hodiernam Societatem pervadit, quaslibet virtutes supernaturales parvipendens, et solis formis urbanitatis et correctionis socialis contentus; cis autem sufficienter servatis, impulsus naturales liberos relinquendos existimat, inde naturae perfectionem sperans.

730. *Doctrina vera statuit quamlibet genuinam virtutem esse essentialiter operativam hominesque perficere.* Sic quoad principium generale, quia in particulari videndum erit quodnam sit medium rei vel rationis in exercitio uniuscuiusque virtutis pro singulis individuis, iuxta respectivas condiciones personae, loci, temporis, etc.

Ecclesia damnavit in 'Concilio Viennense propositionem Beguardorum (D 476): “quod se in actibus exercere virtutum est hominis imperfecti, et perfecta anima licentiat a se virtutes”. Innocentius XI substantiam quietismi, in pluribus propositionibus apud Molinos expressam, similiter reiecit (D 1221-1288) per S. Officium et Const. “*Caelestis Pastor*”. Leo XIII, in epistola ad Cardinalem Gibbons iam citata (cf. D 1967-1976), pariter summam opinionum Americanismi improbavit. Pius XI et Pius XII laudibus non semel virtutes passivas et vitam contemplativam religiosorum extulerunt²⁷.

S. Scriptura, hinc hominem iustum exhibet operosum, sive in parabolis ²⁸et verbis explicitis ²⁰lesu Christi, sive in exhortationibus apostolorum ³⁰, inde virtutes, praesertim passivas, patientiae (cf. Prov 16,32), humilitatis (Mt 11,29),

^x S'c deserbitur in epistola LiOKîS XIII, *benevolentiae* (D 1967'

²⁸ Cf. A. Houtin, *L'américanisme* (Paris 1903); II. D. SgDGWICKjB, Fn *Hecker* (Boston 1910); G. de Pierrefeu, *Américanisme*: DictSpir 11,4*5-45\$

⁷⁷ Cf. AAS 16 (1024) 388-389.

²⁸ Cf. v.gr. parabolam talentorum (Mt 25,14-30), ficulneae sterilis (Le IV), arboris bonae et mae (Mt 7,16-20).

^{Jj} V.gr. quando gaudium aeternum promittit operibus misericordiae (Mt 25,34-40) vel d scipulos hortatur ut continuo sint lumbis praecincti (Lc 12,35).

^{Vj} V.gr. cum S. Paulus se ipsum exhibet certantem et currentem, (2 Tie 4,7-8), vcl Timotheo commendat ut laboret “sicut bonus miles Christi” (2 Tia 2,3), vel monet ut in vitae stadio “Sic currite ut comprehendatis” (I Cor, 9,2*

ûbedientiae (Phil 2,5.8), mortificationis (Gal 5,24), etc., lau-
il, et exemplis commendat divini Redemptoris, qui “haud
nutatur... progredientibus saeculis” et semper manebit “Ma-
gister et exemplar sanctitatis omnis” .*.

Ratio quoque idem ostendit, nam “virtus est potentiae
xriectio..., finis potentiae est actus, et nihil aliud est actus
irtutis quam bonus usus liberi arbitrii”³²; unde virtutes, ut
•mt perfectio potentiae, necessario operativae sunt, etiam eae
,uae dicuntur passivae; id quod experientia quoque constat,
ni passivae virtutes non raro maiorem laborem et nisum
•quirunt quam activae; quod autem virtutes naturales effica-
5ores sint quam supernaturales eisque praeferendae, vix pot-
intelligi, cum gratia non infirmet sed perficiat naturam ³³.

731. Unde concludes: Honestas mere naturalis in virtutibus
cquisitis consistens ct cultura intellectualis, nedum sanctitati su-
:rnaturali aequiparetur, non est virtus perfecta, nec facit homi-
simpliciter bonum nisi caritate informetur, neque ullum ha-
,t valorem meritorium pro vita aeterna. Homo solis virtutibus
•vitalis externe ornatus, sed caritate supernaturali orbatus, non
I tabet ne elcmentalem quidem ordinationem vitae, sed est vere
I âcator, et si in eo statu moriatur, condemnabitur.

De proprietatibus virtutum

Sub hoc titulo, *medium* virtutum, earundem inter se *connexionem*, *inae-*
iHalm, *durationem* exponimus.

Umza, 1,424-432.440-446; Mxr kel bac iû, 1,591-599.614-629.638-644; Tanquer ey.

732. I. **Medium virtutis** significat mensuram qua ex-
iditur ab ea sive excessus sive defectus, iuxta axioma: in
dio consistit virtus; quod tamen recte intelligendum est.

Protecto :

733. II. **Distinguitur medium virtutum** : a) Ex parte
31ECTI, seu ratione modi, temporis, aliarumque circumstan-
;runiquac secundum veram prudentiam in exercitio virtutum
'osklcrari debeant; b) ex parte obiecti circa quod versait-

ta> XIII, Epist. 7 *benevolentiae* D 1972.
« Lto XIIH.
• Ci Huto.x, *Vertus actives et vertus passives* RevThom (1908) 617-629.

fur, quod potest esse duplex: a) *medium rei*, seu mensura ab ipsa natura determinata, ideoque pro omnibus eadem, licet in actuali applicatione mensurae interdum dictamen rationis applicandum est; β) *medium rationis*, seu mensura diversae in diversis rerum et personarum adiunctis, iuxta prudentem rationis aestimationem, applicanda. Quibus praemissis, sequentia statuimus:

734. III. **Intelligitur medium virtutis:** a) *non secundum essentiam* et ratione habitus, quasi sistere debeat necessario et essentialiter inter duo extrema opposita per excessum et per defectum, hoc enim accidit interdum, v. gr., in fortitudine, quae est media inter temeritatem et timiditatem, sed non semper; β) *neque secundum infirmitatem* nostrae condicionis et subiective, quasi virtus exercenda sit mediocri nisu, sine tendentia ad maximum eius splendorem, v. gr., ad insignem temperantiam vel liberalitatem, quae ceteroquin interdum omnino exiguntur secundum rectae rationis dictamen; sed γ) *causaliter*, secundum effectum et ratione obiecti, quatenus genuinae virtutis est conformari rectae rationi et non recedere a recta via et a regula morum in respectiva materia, neque per excessum neque per defectum, ita ut appetitus tendat ad operationes vel passiones, non magis nec minus, sed ea praecise mensura quam recta ratio postulat.

735. IV. **Principia:** 1. *Virtutes intellectuales habent medium rei*, quia earum obiectum est verum quod pendet a rebus, quae sunt mensura nostri intellectus; praeterea virtutes intellectuales practicae habeant etiam medium *rationis*, cum habeant rationem regulae quae medium imponit nostris actionibus.

2. *Virtutes morales habent medium ex parte obiecti*, et quidem: a) *iustitia*, medium rei, cum eius sit tantundem iure alterius satisfacere quantum ipsi debetur, iuxta proportionem ex natura rerum determinatam, sine respectu ad condicionem operantis; ¹) *ceterae virtutes*, medium rationis, quia in eis nequit determinari materia rectae rationi conformis

¹ Sunt qui dicant virtutem *religionis* et *poenitentiae* non habere medium rei, quia non possit dari excessus in cultu divino et in satisfactione pro peccatis; sed hoc verum est quoad quantitatem in se sumptam, non vero quoad quantitatem in relatione cum circumstantiis subiecti, quia sic dari potest excessus in ierwm *virtutum materia*, quia earum obiectum non est Deus ipse, sed bonum utionii in actibus religionis et poenitentiae ponendum, quod est in medio rei. Mmri-back, 1,603. Quo sensu iustitia quoque habeat medium etiam rationis cf. L. Bxx-der, *De moralitate actus iustitiae*: PcrMorCanUt 41 (1952) 36-37.

sine consideratione circumstantiarum personalium, localium, temporalium, etc.; sic, v. gr., in exercitio temperantiae in cibo, vel fortitudinis coram periculo, tenendum est medium rationis, considerando num actus, prout procedit ab hoc subiecto et in istis adiunctis, sit conformis rectae rationi an non.

3. Virtutes theologicae a) *Non habent medium ex farte obiecti*, quia cum versentur circa ipsum Deum, quem prosequi debemus adhaesione appreciative summa, impossibile est in eis per excessum obiectivum peccare, quo pacto modus diligendi Deum est sine modo diligere²; β} *habent autem medium ex parte subiccti*, ratione sci. modi quo debent exerceri, in quantum cis exercendis secundum veram prudentiam, convenienti tempore, ratione habita aliarum obligationum, etc., vacandum est³.

736. V. Connexio virtutum consideratur dupliciter, a) gratia sci. sanctificante et inter se.

1. *Cum gratia sanctificante non necessario connectuntur* virtutes *naturales*, naturaliter acquisitae; *connectuntur* autem intime omnes fere virtutes *supernaturales infusae*, hoc “odo: certo non omnes infunduntur ante justificationem, nam caritas coniungitur inseparabiliter cum gratia sanctificante; secundum plerosque nulla virtus infunditur ante primam iustificationem⁴, et omnes theologicae et morales infunduntur cum gratia et sequuntur eius sortem in anima, praeter fidem et caritatem, semel infusae, non iam pereunt nisi per peccatum contra ipsam fidem prior, vel per peccatum contra fidem vel caritatem posterior (cf. D 808.838).

2. *Ipsae virtutes inter se diversimode connectuntur*: Intellectuales certo non sunt connexae necessario, ut comprobatur frequenti experientia;

b) Theologicae, *pariter possunt esse separatae* quatenus fides vera, etsi informis et hoc sensu mortua (Iac 2,17), potest esse sine spe, et utraque sine caritate c, etsi non vice-

1 S. Bernardus, *De diligendo Deo* c.6: ML 152,983.

2 Nec obstat quid contra virtutes theologicas, v.gr. contra spem, peccari potest «per excessum et per defectum» per praesumptionem sci. et per desperationem quia dictum est medium in virtutibus assignari non secundum essentiam sed secundum materiam. Cf. Lanza, 1,458.

3 Cf. D 798.800; aliter opinantur quidam, ut Suarez, *hi 3 t.3 disp.28* et c.; Sylvius » *In 2-2 q.3 a.2*; BaRez » *In 2-2 q.6 a.2*; Schilling, *Moraltheologie* 134. iuxta quos fides et spes in adultis ante iustificationem infunduntur; non sentit etiam Scotus, *De natura et gratia* c.8, in casu particulari baptismi excepti cum obice.

4 «Qua ratione hoc fieri possit» cum gratia sit fundamentum et principium virtutum et ipsi, disputant dogmatici. Cf. Suarez, *De gratia* 1.6 c.13.

versa (cf. I) 808.1302); quia in ordine generationis caritas supponit spem et fidem. et spes non existit sine fide, sed fides et spes possunt esse sine caritate, sicut fundamentum sine aedilicio, etsi omnes simul infundi videntur in prima iustificatione, sicut dictum est;

c) *Morales infusae inter se connectuntur*, quia simul cum gratia infunduntur in animam et disparent ex ea; cum moralibus acquisitis non necessario connectuntur, et de facto infusae semper sunt sine; acquisitis in infantibus valide baptizatis, acquisitae autem saepe habentur a peccatoribus, et retinentur a peccantibus qui amittunt infusas;

d) *Morales acquisite*: dum sunt *imperfectae*, sive quia nondum pervenerunt ad rationem habitus, sive quia habitus adhuc non inhaeret firmiter in anima notabiliores quoque difficultates superaturus, non connectuntur inter se, ut facile constat experientia cotidiana hominum qui ex indole vel consuetudine colunt v.gr. misericordiam, sed sunt incontinentes, vel fortes exhibentur, sed impii etc.; si autem sunt *perfectae*, sententia fere unanimis^o docet eas necessario coniungi, fundata potissimum in eo quod perfecta virtus nulla esse potest sine perfecta prudentia, quae eligit apta media ad finem; aliunde autem, perfecta prudentia nequit haberi sine aliis virtutibus, cum non possit de mediis recte disponere qui non recte sentit de fine, nec possit recte sentire de fine qui hunc relate ad aliqua negligit vel spernit, siquidem finis est unicus, et unica persona ad eum ordinanda l.

737. VI. Inaequalitas virtutum multiplex admittenda est contra stoicos, non obstantibus quae de earum connexione dicta sunt. Nimirum :

1. *Secundum speciem virtutes inaequales sunt*, non quidem ex commensuratione cum regula morum, quae perfecta debet esse in omnibus, sed ex parte obiecti, quia specificantur ex obiecto, et obiecta diversarum virtutum diversam habent relationem ad finem, suntque diversae nobilitatis.

Ex doctrina S. Thomae (1-2 q.66 a.1-6): d) *Virtutes intellectuales speculativae sunt magis nobiles quam morales*, propterea quod resident in potentia secundum eum nobiliore, et quia obiectum

• Sic iam plures SS. Patres, ut S. Ambrosius, *Expositio in Lucam* 1.5 n.63 (ML 18, 138) et S. Augustinus, *Epistola* 167 5 (MI. 33,735); post eos autem plerique theologi cum S. Thoma 1-2 q.65 a.1, contra S. Aldertuin Mg. /s *III Sent*, d.36 q.1 a.1 et scotistas.

Cf. Lgssius, *De prudentia* c.1 dub.4; Lanza, 1,437.

illarum est universale, non particulare; inter eas autem eminet *saliencia*, quae habet pro obiecto altissimas causas; secundum quid tamen praestant virtutes *morales* et *prudentialia*, virtus intellectualis praedita, quatenus magis disponunt ad operandum, non meram habilitatem dando ad operationes, sed etiam disponendo ad usum habilitatis; b) inter virtutes cardinales perfectior est *prudentialia*, propter universalitatem obiecti et quia residet in intellectu; sequitur *iustitia*, quae attendit etiam obligationes erga Deum et residet in voluntate, quae est potentia rationi propinquior quam appetitus; accedit *fortitudo*, cuius motivum proximius est bono rationis, et obiectum magis irduum quam bonum delectabile; remanet ultimo loco *temperantia*; h) inter diversas virtutes morales eminet religio, quae propinquius accedit ad Deum, eique sequitur paenitentia propter eandem rationem; d) virtutes theologicae reliquis omnibus antecellunt, quia pro obiecto habent non medium ad finem, sed ipsum Deum finem supernaturalem et primariam regulam actuum humanorum; eminet tunc inter eas *caritas* (1 Cor 13,13), quae est de Deo iam aliquo modo possessa, dum fides et spes includunt distantiam a Deo et imperiit in Deum; *fides* perfectior est spe, considerata ut habitus, quia inest intellectui, perfectiori quam voluntas secundum S. Thotnam; sed *spes* perfectior est ut virtus, quia magis ad Deum accendit.

2. *Secundum extensionem*: a) *Virtutes morales perfectae, utpote connexae, sunt aequales*, quia non possunt augeri extensive, siquidem disponunt subiectum ad faciendum bonum in omnibus circumstantiis; b) virtutes *infusae* sunt similiter *canales*, quia disponunt ad omnes actus supernaturales sibi correspondantes; c) *intellectuales speculative*, autem, et *mores imperfectae*, sunt saepe *inaequales*.

3. *Secundum intensitatem virtutis ex parte subiecti partim*: a) In diversis hominibus, vel in eodem diversis in personis, quaelibet virtutes possunt esse *inaequales*, quia non sunt connexae, sed ratione sive melioris naturae dispositionis, sive maioris assuetudinis, sive maioris gratiae doni, unus potest melius quam alius se habere relate ad eandem virtutem, vel etiam melius seipso in aliis adiunctis; b) in uno autem subiecto, virtutes infusae formatae et quaelibet morales perfectae, cum ex dictis sint inter se connexae, in eodem tempore *aequales* sunt secundum *proportionem*, quatenus si una augetur, aliae proportionaliter augentur, sicut dicuntur in 1a 2ae manus, qui inaequales sunt quoad quantitatem sed aequales quoad proportionem; imo, aequales sunt quoad ipsam *incommensurabilem* secundum *formale* virtutis, quod est ordinatio ra-

1 Ratione boni submittit perfectissima omnium virtutum moralium dici obedientia, quia per eam homo nobilissimum bonorum quae possidet. 2 π, η α ici. voluntatem, Deo offert; praeterea in ea aliquo modo obiectum cui est Deus, fere sicut in religione et paenitentia.

tionis ad bonum aequè bene constituta pro omnibus ex parte: unius cuiusdemque prudentiae; non autem secundum *materiale* virtutis, quatenus secundum inclinationem et facilitatem idem potest esse promptior et resolutior ad unam virtutem quam ad aliam, sive ex dispositione naturali, sive ex consuetudine, sive ex gratia, et sic videmus diversos sanctos in diversis virtutibus excelluisse.

738. VII. Perduratio virtutum post mortem recte affirmatur quoad omnes illas virtutes quae nullam imperfectionem includunt relate ad statum finalem. Unde:

a) In damnatis, nullus habitus supernaturalis et nulla virtus proprie dicta esse potest, quia definitive exclusi sunt a vita supernaturali, et obdurati in malo perseverant.

b) In ANIMABUS purgatorii existunt virtutes *morales* naturales: non solum quoad elementum formale, sed aliquatenus quoad materiale pro actibus saltem ex parte adhuc exercendis; a fortiori, autem, *habitus infusi*, inter quos ipsa fides et spes theologica, siquidem nondum vident nec plene possident Deum.

c) In beatis, remanent virtutes *morales*, sive naturales sive supernaturales, non quoad elementum materiale seu inclinationem ad actus, cum iam non habeant difficultates superandas et sint in statu termini, sed *quoad elementum formale*, seu conformitatem appetitus cum ratione quae exercebitur in actibus vitae caelesti congruis*; non remanent virtutes theologicae *fidei et spei*, quae includunt imperfectionem, quia accedente visione et possessione Dei, evacuantur earum obiectum; sed *caritas* numquam excidit, cum ex natura sua nullam includat imperfectionem, et perinde sit de possesso et viso quam de non viso nec possesso.

739. Scholion 1. Dona Spiritus Sancti: I. Sunt *quædam habituales animae nostrae, quae nos disponunt ad promptè agendum secundum illustrationes et motiones Spiritus Sancti*. Sunt, igitur, complementa virtutum supernaturalium, per quae reddimur facile et promptè mobiles ab inspirationibus divinis. Secundum communioem et verioem sententiam¹⁰, non tantum ratione sed re differunt a virtutibus, siquidem causam directricem, et motricem habent non rationem, sive naturaliter sive supernaturaliter adiutam, sed ipsum Spiritum Sanctum per gratiam actualem: “iam vero, ubi est diversa causa directrix, sive diversa ratio regulans et mensurans, ibi quoque est diversum obiectum formale, nempe bo-

• Virtutes quae sunt circa passiones, ut fortitudo vel temperantia, restitueantur resurrectionem solum erunt in radice, quia cum sint in appetitu sensitivo, nequeunt esse sine corpore.

¹⁰ Discrepant Lombardus, 3 dist.34; Scotus In III d.14 c.2 n.1. Prisci. Praelectiones dogmaticae VIII r.14 etc.

num et verum ut regulatum et mensuratum non ratione humana, sed illustratione et mensuratione divina” “.

II. Necessitatem donorum ad salutem derivat S. Thomas (1-2 q.68 a.2) ex eo quod per gratiam imperfecto tantum modo possidemus naturam et virtutem divinam; unde interdum saltem nobis necessaria est motio ab illo qui naturam perfecte possidet, sicut parvulis necessarium est auxilium maiorum, ne cadant sed progrediantur in via. Haec necessitas maior est cum agitur de operationibus excellentioribus perficiendis; sed etiam ad opera communia nobis praesto esse indicatur in S. Scriptura (Rom 8,14) et in Magisterio, docente Leone XIII: “Homini iusto, vitam sci. viventi divinae gratiae, et per congruas virtutes tanquam facultates agenti, opus plane est septenis illis quae proprie dicuntur Spiritus Sancti donis” 12.

III. Numerus septenarius donorum, apud T§ 11,2-3 nr i <tl)S de Christo, doctrina catholica profitetur per Christum descendere ad singulos justificados, v.gr. cum per Sacram Liturgiam invocant Spiritum septiformem munere, ab Eoque petit sacrum spiritum; in. Horum donorum *quatuor* sunt secundum S. Thomam *in intellectu* (intellectus, scientia, sapientia, consilium), *Ires in voluntate* (pictas, fortitudo, timor Domini), et singuli respondent singulis virtutibus theologicis vel cardinalibus, praeter donum intellectus et scientiae, quae respondent fidei, et timor Dei, qui sub diversis aspectibus respondet spei et temperantiae; sed neque in numero neque in hac partitione et correspondent cum virtutibus nimis insistendum est, et varietas opinionum existit “.

740. **Scholion 2. Fructus Spiritus Sancti:** I. Sunt quicunque actus virtutum ex virtutibus et donis Spiritus Sancti positi, *quatenus specialem delectationem et suavitatem ex eo influxu habent connexam*. Dicuntur *fructus* ab effectu delectabili; *Spiritus Sancti*, vero, ab inspiratore et causante.

11. **Numerus duodenarius** refertur ex S. Paulo ad Gal 5,22-23 in Vulgata, sed textus graccus non exhibet nisi novem. Ceterum, hi sunt praecipui, sed non omnes fructus Spiritus Sancti “.

741. **Scholion 3. Beatitudines:** I. Sunt actus eximii et excellentiores virtutum et praecipue donorum, *quatenus specialiter ducunt ad beatitudinem*, eandemque nobis merentur, sive perfectam in termino, sive inchoatam in via. Unde

" PrCmmer, 1.445.

", J?)» encycl. *Divinum illud munus*: ASS 29 (1896/7) 654.
LM74S3 ^ERKELBACH» 1.632-633. Singula dona breviter illustrat PrCmmkr,
i T <1*70 a.3 ad.4; a.4.

propter singularem perfectionem sunt simul pignus, meritum et inchoatio beatitudinis perfectae.

II. Differunt: *a)* A donis Spiritus Sancti, quia sicut fructus, sunt actus, non habitus; *b)* a fructibus, vero Spiritus Sancti, quia sicut fructus, sunt actus excellentiores, qui ceteroquin participant de condicione fructuum, sed non viceversa“.

III. Enumerantur octo a S. Matthaeo (5,3-10), quatuor vero i S. Luca (6,20-21), et priori enumerationi piam, ut solet, S. Thomas detegit correspondentiam cum donis Spiritus Sancti, si excipiatur beatitudo persecutionis, quae reliquas confirmat et manifestat

¶
1. q. 69 a. 1c et ad 1; a. 2; cf. *In Galatas* 5 lect. 6.
q. 69 a. 3-4; *In III Sent* d. 34 q. 1 a. 4.

741. Post expositionem theologiae moralis generalis, quae complectitur tractatus de fine ultimo, de actibus humanis in se, de eorum regulis, proxima sci. seu conscientia et remota seu lege, de peccatis et de virtutibus in genere spectatis, agendum iam est de singulis actibus moralibus, tam bonis quam malis seu peccatis oppositis, de singulis *virtutibus* et donis Spiritus Sancti et de vitiis oppositis, de singulis *praeceptis* sive affirmativis, quae ad actus bonos et virtutes iuvandas pertinent, sive negativis, quae ad peccata et vitia fugienda spectant; “sermones enim morales universales [ad praxim quod spectat] minus sunt utiles, eo quod actiones in particularibus sunt” (l^o 2-prologus).

Inter ea vero quae in particulari exponenda sunt, pleraque valent pro quolibet statu hominum, quaedam autem applicantur ad *speciales* *status*, clericorum, religiosorum etc.; unde post expositionem eorum quae pertinent ad omnes hominum status, aliqua erunt addenda pro determinatis statibus.

Et quamvis recta dispositio habitualis hominum erga Deum per gratiam sanctificantem et caritatem infusam sit condicio ac principium et radix pro merito nostrorum actuum, quibus assequimur finem ultimum, quia proprie indicabimur secundum actus nostros, et non secundum habitus—per actus enim meremur vel demeremur et in actibus consistit nostra cooperatio cum gratia—planum est in hac altera parte theologiae moralis actus imprimis esse considerandos.

742. Ad methodum expositionis quod attinet, ultimis saeculis praevaluit ordinatio materiae secundum *praecepta* in quantum vitia prohibent et virtutes praecipiunt, eaque per S. Alfonsum confirmata; hoc quidem non sine utilitate practica et commoditate sive pro condonatoribus et catechistis sive pro ipsis fidelibus ad examen conscientiae in exercitiis spiritualibus peragendis et pro tribunali penitentiae. Agnoscendum est ordinationem materiae secundum tres *virtutes* theologicas et quatuor cardinales, prout a S. Thoma factum est, magis scientificam et perfectiorem ac convenientiorem evadere in expositione doctrinali, nam in systemate mandatorum plura sat arbitrarie ad unum alterumve mandatum reducuntur, sunt virtutes quae ubi diversis aspectibus ad plura mandata referri debent, praesertim ubi tractatio facile evadit incompleta, propter considerationem mandatorum cum dispendio virtutum eorumque quae sunt de consilio, unde recta intelligentia moralis positivae difficilior redditur, quia spectatio actuum singulorum in isto systemate minus perspicua solet esse.

Nihilominus *attenta destinatione practice* nostrae tractationis, nolimus systema virtutum plane sequi, quod ceteroquum repetitious et obscuritates minime tollit ex integro; sed aliquam viam intermediam ingressi sumus, primum virtutes *théologales* considerantes, deinde schematicè proponentes singulas virtutes *cardinales* cum adnexis potentialibus et integralibus, tertio agentes de *religione* ad tria priora mandata Dei accommodata, quarto *pietatem* evolventes in expositione quarti mandati, tandem *reliqua mandata* divina more in systemate alfonsiano solito perficientes, cum speciali consideratione virtutis iustitiae occasione septimi mandati. Sequuntur *praecepta licclesicæ*; et tota tractatio istius prioris partis theologiae moralis specialis, quae est de nostra cooperatione cum gratia Dei, absolvitur expositione de *statibus particularibus*. Pars posterior erit de usu sacramentorum, quae sunt fons praecipuus nostrae sanctificationis.

De virtutibus theologicis

743. Postquam diximus de virtutibus in genere; nunc agere oportet de virtutibus in particulari. Et quia theologiae inter omnes virtutes principatum tenent, ab eis exord:endum est, servato ordine generationis. Unde primum de fide, deinde de spe, tertio de caritate.

Ex dictis constat: tres taxative virtutes theologicas existere; eas jstrac animae a Deo in prima justificatione infundi, non tanquam dilates transeuntes, sed tanquam veri habitus permanentes; omnis, non excepta caritate, realiter a gratia sanctificante distingui; a Deo per illas ordinari, carum obiectum esse Deum, et bonum nobis (spes), et bonum in se (fides), et bonum in se (caritas); caritatem sequi in anima sortem gratiae, alias semel susceptas—probabilius in ipsa justificatione prima—non nisi per peccata graviora infidelitatis (fides et spes) vel desolationis (spes).

Jam in particulari declarandum est circa singulas virtutes theologicas *quid* sint in se sumptae, quodnam earum *exercitium* praescribar, quatenus *peccata* eis offendant.

SECTIO 1

De fide theologica et de uiliis opposilis

CAPUT I

De fide in se sumpta

744. *I*des latiore sensit sumitur, praesertim in S. Scriptura, pro diversis perfectionibus voluntatis (promissio, fidelitas in promissione tenenda, existimatio probitatis) vel intellectus (conscientiae dictamen, voracitas)²; *strictiore sensu* est assensus intellectus, voluntarie praestitus, vel habitus inclinans ad hunc assensum, quo propositiones creduntur propter auctoritatem attestantes, estque humana si is cui creditur est homo, divina autem seu theologica, si attestans est ipse Deus. Nos agimus de fide theologica.

S. Thomas, 1-2 q.1-16; S. Alfonsus, 1.2 n.1-19; Luco, *Tractatus de virtutibus fidei divinae*; Suarez, *De fide*; Salmanticenses, tr.17 *De fide theologia*; Drv LUART, *Tr. de fide*; Bouquillon, *Tr. de virtutibus theologicis* (Brujas 1901); Billot, *De virtutibus infusis* (Roma 1901); Harent, *Toi*: DTC VI, 1, 55-514; *Infidèles*: DTC VII, 2, 1726-1930.

Sununa rerum dicendarum. Expositis *notione* et *visionibus*, ex ordine agemus de *existentia*, *subiecto*, *obiecto*, *praerequisitis* et *qualitatibus* fidei.

S. Thomas, 2-2 q.2 a.1-2; Suarez, *De fide* disp.1 et.7; Merkelbach, I, 1.705; Mausbach, F pp.7-45; Loiano, 11,8-19; Pr CmaieR, 1,478-494; Pkixadol 11,1-37.

745. I. Fides theologica dupliciter sumitur: a) *Obiective* pro summa veritatibus quae tunc supernaturali admittuntur et tenentur (cf. Eph 4,5).

b) *Subjective* pro assensu intellectus vel habitu ad eum inclinante, qui: a) *Cum habitu* est virtus supernaturalis divinitus infusa, qua mens hominis habitualiter capax redditur et disponitur ad veritatibus divinitus revelatis firmiter assensum.

¹ Cf. v.gr. Rom 3,3-4; 1 Tim 5,12; F.ccl. 27-17; Pr Ommer. 1,478.

² Cf. Rom 14,23; 1er 7,28; c.1812-1818; Merkelbach, 1,659.

• Exaggerat, ut nobis videtur, Merkelbach cum assent (1,662): "Tractam" autem ut fide non pertinet, ut quibusdam visum est, ad theologiam dogmaticam, sed ad theologiam moralem. Credere enim est actus humanus quo ad finem supernaturalem tendere oportet. Et ideo... fides est aliquid practicum, quod eatenus est cognoscendum, quia simul est agendum et in praxim deducendum. Unde tractatus totus quantus est, pertinet ad theologiam moralem." Putare plures quaestiones, v.gr. de analytici fidei, de relatione inter fidem divinam et ecclesiasticam, etc., iusto iure ad theologiam dogmaticam amandari.

tiendum. Explicatio patet ex dictis in tractatu de virtutibus in genere.

β) *Ut actus est intellectualis assensus supcrnaturalis*, quo “Dei aspirante et adiuvante gratia, ab eo revelata vera esse credimus, non propter intrinsecam rerum veritatem, naturali rationis lumine perspectam, sed propter auctoritatem ipsius Dei revelantis” *.

Assensus, sci. non mera apprehensio (sive simplex sive perceptae identitatis inter subiectum et praedicatum), sed assensus seu rei apprehensione comparativa perceptae firma adhaesio, tanquam verae sed evidentia interna orbatae, ideoque per voluntatis determinationem.

Intellectualis, elicitus nimirum ab intellectu, et quidem speculativo, quia directe et primario versatur circa verum, non circa operabile.

Supernaluralis, tum ratione finis, perficiendi sci. hominem in ordine ad vitam supernaturalem, tum ratione obiecti. in quantum fides theologica primario versatur circa divina mysteria captum humanae mentis excedentia; tum ratione
|’*citur ex divino specificè influxu.

ite et adiuvante gratia, nimirum voluntas gratiam imperat intellectus assensum circa abilem quidem, nam praevie sufficienter conditis fidei et de motivis credibilitatis et credentivino testimonio elicited (cf. Eph 2,8).

747. **III. Dividitur: 1. *Ratione auctoritatis immediatae*** in: *a)* Divinam, in qua motivum formale proximum assensus est ipsius Dei attestantis auctoritas;

b) Ecclesiasticam, in qua motivum formale proximum assensus est auctoritas Ecclesiae, quae ex institutione Christi gaudet praerogativa magisterii authentici circa res fidei et morum, veraque infallibilitate in definiendis propositionibus virtualiter revelatis aliisque sive veritatibus sive factis cum eis connexis^o.

2. ***Ratione interventionis Ecclesiae*** in: *a)* Divinocatholicam, quae versatur circa revelationes divinas publicas, omnibus ad credendum destinatas et ab Ecclesia infallibili suo magisterio ut tales^o propositas, v.gr. dogma Assumptionis B. M. V.; *b)* Divinam simpliciter, quae versatur circa veritates a Deo quidem revelatas, sed ab Ecclesia non ut tales declaratas; hoc accidit tum saepe in revelationibus publicis, quae tamen fide divina credi debent ab omnibus quibus de existentia revelationis constet, tum semper in revelationibus privatis quae fide divina admittendae sunt ab his solis quibus auctoritate divina certo manifestantur⁷; *c)* Catholicam simpliciter, vel ecclesiasticam, quae versatur circa veritates a Deo non revelatas, sed ab Ecclesia pro sua competentia infallibili magisterio omnibus propositas tanquam fide supernaturali credendas, in his quae logice sunt connexa cum divinitus revelatis.

Ad rem c.1323 (cf. D 1792): Eide divina et catholica ea omnia credenda sunt quae verbo Dei scripto vel tradito con-

Circa fidem ecclesiasticam eiusque existentiam et vim, prout continetur in doctrina a fide divina, non una est auctorum opinio. Usque ad finem saeculi XVIII non acceptata quoad rem, et inde a saeculo XVII invocari solita ab aliquo jure quoad nomen, apud recentiores admittitur plerumque ut specificè distincti in fide divina, quippe quae pro motivo formali habet auctoritatem Ecclesiae infallibilis. Impugnatur tamen a quibusdam, ut Excmo. F. García Martínez: *A Kêpôsito de la Hamada fecclesiástica*: MiscCom 6 (1946) 945 et RevEspT II (1951) 211-253, qui practice ad sententiam veterum recedit, dum virtualiter^{**} revelata supponit post definitionem Ecclesiae fieri formaliter a Deo reat^o. ideoque non esse amplius obiectum scientiae theologicae sed verae fidei^{*} dicitur. Propter rationem longe diversam negabat fidem ecclesiasticam Marín-Saiz: *La cíviltat homogenia del dotjnfat catòlic* (Valencia 1923). quia sciens^o quod omnia virtualiter revelata, cum revelatis metaphysica necessitate connexa, a quo obiectum fidei proprie divinae.

^e Definitio Ecclesiae non est, ne partialiter quidem, motivum assensus totus quantus nititur auctoritate Dei révéla^ontis; sed est regula et met^o fallibile ac necessarium ad removendam dubitationem de facto revelatae divinae.

¹ Alii vero, quibus constat prudenter tales revelationes esse factas, quidem eas contemnere, sed neque tenentur credere deficiente intimatione et hoc valet etiamsi Ecclesia illas revelationes probaverit, quia hac approbatione tantum declaravit in eis contra fidem et mores exhiberi, atque sufficiens adesse indicia ut sine superstitione potius prudenter credantur.

linentur, *ct* ab Ecclesia sive sollemni iudicio sive ordinario et universali magisterio tanquam divinitus revelata credenda proponuntur.

3. ***Ratio modi credendi*** in: a) *Explicitam*, quae in se et secundum proprios terminos est obiectum fidei; *b) Implicitam*, quae continetur aliquo modo in alio obiecto quod in se creditur, sci., vel sicut particulare in universali, sic verbi gratia, si formaliter revelatum est omnes homines esse a Christo redemptos, implicite hoc revelatum est de Petro homine; vel sicut pars essentialis in toto vel definitio in definito, sic v. gr.. si formaliter revelatum est Christum esse verum hominem, implicite definitum est eum esse animal rationale et esse compositum ex anima et corpore; vel sicut conclusio in praemissis, sic revelatis consubstantialitate Verbi cum Patre et divinitate Patris, revelatur divinitas Verbi; vel sicut correlativum et contradictorium in suo relativo et opposito, sic si revelatur Zebedaeum esse patrem Ioannis, vel animam esse immortalem, revelatum est Ioannem esse filium Zebedaei et animam non esse mortalem.

4. ***Ratione manifestationis*** in: a) *Internam*, in qua fidei assensus pura mente concipitur; *b) externam*, in qua assensus signis perceptibilibus manifestatur, sive a) *publice*, seu coram aliis, sive *β) privatiin* seu sine testibus qui de facto possint signa percipere.

5. ***Ratione intentionis*** in a) *Formalem*, si homo primo et per se fertur in actum fidei eliciendum; *b) virtualem*, si primo et per se fertur in alium actum, in quem tamen ponendum etiam fides vim exercet, cum sine eius influxu talis actus vel omnino vel debito saltem modo poni non possit, sic, verbi gratia, signum crucis cum adiecta invocatione sine fide Trinitatis, genuflexio coram tabernaculo sine fide Eucharistiae.

6. ***Ratione perfectionis*** et meriti in: a) *formatam* seu vivam, quando coniungitur in credente cum caritate et ab hac fovetur (cf. I) 801.838.1791); *b) informem* seu mortuam, quando est quidem vera fides, sed in subiecto destituto caritatis et gratiae sanctificantis, quae est vita animae in ordine supernaturali.

748. IV. Existentia fidei theologicae: a) *In adultis* iustificatis, fide tenenda est iuxta Concilium Tridentinum (D 800); *b) in infantibus baptizatis*, est doctrina communis et omnino certa iuxta Concilium viennense (D 483).

Praeterea ex dictis: *infunditur* probabilius simul cum prima gratia sanctificante etiam in adultis; et hac amissa, perdurare potest in anima, quia non dependet ab habituali gratia sed est fundamentum vitae Christianae quod potest remanere, modo quidem informi, destructo ipso aedificio⁸; *angeli*:⁹ habitus supernaturalis simul cum gratia; et ex repetitis actibus fidei potest fieri etiam quidam habitus naturalis, cuius effectus psychologicæ vix differunt ab effectibus donorum Spiritus Sancti; *amittitur* per actum infidelitatis formalis (L) 808.828).

749. V. Subiectum fidei theologicae duplex distinguitur: a) Proximum seu immediatum est *intellectus speculatio* (cf. 2 Cor 10,5), sub influxu quidem voluntatis liberae, cui agatur de propositionibus neque in se neque in suis principiis evidentibus ac proinde visioni intellectuali et scientiae subtractis, et cum auxilio gratiae illuminantis intellectum tunc communicantis voluntati primum credulitatis affectum, ut imparet firmissimum assensum erga obscura et imperfecte cognita sane in S. Scriptura¹⁰ fides exhibetur ut actus *credendi*, qui manifeste perlinet ad intellectum et causat fiduciam (Eph 3,12; 1 Tim 3,13) a fide distinctam (cf. D 822).

b) Remotum est persona in qua est et remanet fides, sci.: a) *Viatores iusti* omnes, siquidem gratia sanctificans semper coniuncta est cum fide infusa; β) *viatores baptizati* omnes qui post baptismum contra fidem non peccaverint per haeresim formalem vel apostasiam; γ) *animae purgatorii* quae adhuc carent visione beatifica, et proinde credunt non visa. Animae vero beatorum et angeli qui vident Deum facie ad faciem, et in Deo alia quae ipsorum intersunt, non amplius habent fidem, deficiente huius obiecto. In damnatis quoque et daemoniis evacuatur fides, quia definitive aversi sunt a fide ultimo et obdurati in malo; remanet sola fides quaedam naturalis, siquidem et ipsi daemones “credunt et contremiscunt” (Iac 1,19), coacta et orta ex evidentia signorum.

759. VI. Obiectum fidei theologicae duplex pariter distinguitur: a) Formale, sed id propter quod creditur, scilicet auctoritas Dei revelantis quae nec falli potest, cum sit prius

⁸ De his cf. dogmaticos, v.gr. Suarez, *De fide* disp.7 sec.3 n.3.

⁹ Ex pluribus locis cf. Hebr 11,6. Consonat traditio, v.gr. apud S. Augustinum: “Ipsium credere nihil aliud est, quam cum assensione cogitare... cor” omnis qui credit; et credendo cogitat et cogitando credit.” *De praedestinatione sanctorum* c.2 n.5: Mb 44,963. Cf. quoque 2-2 q.4 a.2.

Veritas in cognoscendo, nec alios fallere, cum sit simul prima Veritas in dicendo.

Vaticanum, distinguens inter fidem divinam et scientiam, definit (L) 1811): “Si quis dixerit fidem divinam a naturali de Deo et rebus moralibus scientia non distingui, ac propterea ad fidem divinam non requiri, ut revelata veritas propter auctoritatem Dei revelantis credatur, A. S.” Cf. D 1636.

Ex S. Scripturae innumeris locis, praesertim apud S. Paulum, sufficiat proferre 1 Thcs 2,13: “...cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, accepistis illud, non ut verbum hominis, sed, sicut est vere, verbum Dei, qui operatur in vobis, qui credidistis”.

b) *Materialis*, sed id quod creditur, sci. omnes veritates a Deo formaliter revelatae quae continentur sive in verbo scripto sive in viva traditione (cf. D 1789.1792), quae, si insuper ab Ecclesia proponantur sive sollemni iudicio, in definitione concilii oecumenici vel R. Pontificis ex cathedra loquentis, sive universali magisterio ex ordinario exercitio muneris pastoralis, ex praedicatione catholica, ex instructionibus pastoralibus et scholis theologiae, credendae sunt fide divina et catholica (cf. c.1323); ex his veritatibus aliae constituunt obiectum a) *primarium*, nimirum ipse Deus, qui est prima Veritas in essendo, cum suis perfectionibus, ut excedens rationem naturalem et finis nobis supernaturalis; aliae *β) secundariae*, reliquae nempe veritates a Deo distinctae et in ordine ad Ipsum revelatae, sive per se (res fidei et morum) sive per accidens in prioribus revelandis contentae. Veritates credendae proponuntur alias *directe*, per formalem doctrinae assertionem, v. gr., cum definita est Assumptio corporalis P». M. V. in caelos; alios *indirecte*, per damnationem doctrinae contrariae falsae.

i 751. Obiectum materiale fidei divinae sunt: a) *Certum* *formaliter revelata* sive explicite sive implicite, ut supra (dictum est; *β) Probabiliter etiam virtualiter revelata*, non quidem eo ipso quod materialiter et obiective identificentur cum formaliter revelatis, ut voluit Marin-Sola 10, sed postquam Ecclesia illa magisterio suo infallibili definierit, siquidem in infallibilitate omnium et singularum definitionum Ec-

- *Lq evoluçion homogcna del dogirfa catoico* (Valencia 1923).

clesiac, quae est de fide divina, videtur implicite contineri revelatio veritatis quae virtualiter continetur in alia veritate fidei divinae¹¹, nisi forte cum pluribus modernis admittenda sit fides ecclesiastica, innixa auctoritate magisterii authenticum, qua credimus virtualiter revelata sicut effectus in causa vel conclusiones theologicas in suis principiis quorum unum sit de fide, alterum autem ex ratione certo cognitum ex motivo infallibili quidem sed humano, et specificè distincto a motivo fidei theologicae iam.

Ad revelationes privatas, quibusdam individuis seorsim factas, quod especial, *a)* ab his qui eas immediate accipiunt credendae sunt tunc divina, si revera certi sunt Deum sibi locum esse; *A)* ab his qui mediate de eis audiunt: *a)* *approbationem Ecclesiae* non debent admitti, sed neque possunt temere reici, sed cauta expectatione respici; *β)* *postprobationem Ecclesiae*, tanquam aliquid pium absque timore superstitionis admitti possunt et debent; sed absque contemptu et protervia possunt etiam praetermitti, nam Ecclesiae testimonium non imponit obligationem credendi, sed mere confirmat credibilitatem humanam earum rerum, tanquam pias et ab erroribus immunes; quod si Ecclesia in casibus specialibus quandam revelationem ut authenticam habeat, v. gr. manifestationes SSmi. Cordis Iesu Stae. Margaritae Mariae, adhuc non imponit fidelibus nisi assensum obedientiae et fidem humanam, quia quamvis auctoritate ecclesiastica firmentur, non sunt infallibiliter certae, cum Ecclesiae infallibilitas adea non extendatur¹³.

752. **Velumen veritatum** fide divina *universaliter mandandarum*: *a)* **Objective** seu quod se augebatur decursu temporum, praesertim dum Christus Redemptor degebat in terris, sed definitive clausum est cum morte ultimi apostoli, ita ut nulla exinde veritas a Deo omnibus hominibus credenda proposita sit nec in posterum proponatur; *b)* **subjectivi** seu quod nos auctum est etiam sacculis subsequentibus. **recenter** adhuc v. gr. quando definitum est dogma Assumptio-

¹¹ Cf. I. García Martínek, // *folio de la Hamada fidei ecclesiastica*, Com 6 (H46) 3143; TbXM? RrvEspT 11 201-253.

ⁿ Cf. Merkelbach, 1.675: PnxAOOR, 11.15*19.

¹³ SvAFrjfr, *De fide* d3 s.10 n7 jrtrv t revlat onr* privates potest inprobatum Erdrs incipere r<nr catholicam veritatem R*rtun *cnt mt pier* cum S. Thoma Iq.I a.8 ad 2 nullam revelationem privatam posse fieri de fide catholica; neque approbato ecclesiastica habet alium sensum, trsi affata *i probnWtatem et piam credibilem talium mnn fcMat onum. Cf. Jlrvt frtus XIV, *De tervorutd Dei beatificat cnc* 1.2 c 32 n.11: MaHn-So u, *La r lución hoinoffênca del doijma católico* (Valencia 1923) p.54 «ou 1, p 137 «a

nis B. M. V., et indefinite augeri potest in posterum, si quaedam veritates de facto revelatae, sed nondum nobis sufficienter propositae, certo proponantur vel cognoscantur; imo, propositiones particulares quae in universali revelata implicite continentur et quarum veritatio et cognitio pendet a facto contingenti, necessario agentur cum verificatione!; et cognitione talis facti; sic v. gr., iuxta sententiam communiorum, fide divina credendum est nunc Pium XII esse successorem S. Petri et infallibilitate gaudere, vel Petrum, infantem modo valide baptizatum, esse in statu gratiae, etc.

Volumen veritatum fide divina non *universaliter* credendarum augeri potest tum obiective, prout Deus dignabatur arcana sua personis selectis manifestare, tum subiective quoad ipsos confidentes humanos, qui progressive attingant certitudinem revelationis divinae.

Unde concluditur: a) Potest aliquid tractari de fide *quoad se*, verbi gratia fortasse Mediatio universalis per Mariam Virginis, et non *quoad nos*; b) esse *probabiliter tantum* de fide divina et catholica, si dubium sit de revelatione vel de propositione ab Ecclesia ut revelatum; c) *incipere esse* de fide catholica, imo absque etiam de vere esse, etsi de facto vix occurreret obscuratio vel oblivio alicuius definitionis eiusve sensus; d) *esse de fide quoad unionem*, non quoad alios, ut accidit in revelationibus privatis, quae iuxta divina non obligant nisi eos quibus destinantur.

753. **Summa veritatum** fide divina credendarum continetur in *symbolis fidei*, quorum praecipui habentur: symbolum apostolicum, diversis formis conservatum (cf. D 1-12), in duodecim (vel etiam quatuordecim) articulos divisum; symbolum Nicaeno-Constantinopolitanum, in concilio Nicaeno inditum, et paulatim usque ad concilium Constantinopolitanum auctum et perfectum (D 86); symbolum Athanasianum dictum (l. 39-10), etsi a S. Athanasio certo non confectum, ut nunc constat, quod ex auctoritate Pontificum et usu Ecclesiae universalis valorem accepit.

His accedunt *professiones fidei*, praesertim eae quae in diversis Conciliis contra haereses proponebantur. Celebriores sunt inter alias illa quam Pius IV praescripsit contra haereses pseudoreformatorum (994-1000), et alia ex priore a Pio IX aucta, quae sub nomine “professionis fidei catholicae” adhuc in usu est in multis occasionibus infra recensendis.

754. **VII. Praerequisita** ad finem respiciunt sic dicta *tracambula fidei* et motiva credibilitatis et credentitatis verbi revelati, quibus sequitur ipse assensus fidei, innixus in sola auctoritate Dei. Haec praerequisita alia se habent ex parte

obiecti credendi, alia ex parte *subiecti* credentis, in hunc modum :

a) Ex parte obiecti credendi praesupponendum est quod Deus absolute infallibilis et verax existit; quod aliquid loquens attestaverit credendum; quod factum revelationis huiusmodi, et obligatio eam credendi, constet per argumenta certa, inter quae eminent miracula, prophetiae (D 1790,1794 2145) et factum Ecclesiae cum suis notis (D 1794) u.

b) Alia ex parte subiecti credituri, nimirum quod factum revelationis divinae eiusque credibilitas et credentitas, innixa in praeambulis fidei et in motivis certis ad credendum, certo innotuerint credituro, omni dubio prudenti de facto revelationis vel de obligatione eam profitendi excluso; nam fides, utcumque sit obsequium, debet esse rationabile, unde damnatae sunt propositiones (D 1171): “assensus fidei supernaturalis et utilis ad salutem stat cum notitia solum probabili revelationis, imo cum formidine qua quis formidet ne non sit locutus Deus”, et (D 2025): “Assensus fidei ultimo innititur in congerie probabilitatum” 154

c) *Suppositis praeambulis* fidei (existentia atque auctoritate Dei, necnon facto revelationis) atque *motivis credibilitatis et credentitatis*, quae non excedunt naturale lumen rationis, interveniente gratiae auxilio non solum ad ipsum actum fidei salutariter praestandum (D 1790-1794), sed etiam ad praeparandum per illustrationem intellectus et pium credulitatis affectum (D 178.180), *accedit demum ipse actus fidei supernaturalis*, ad quem illa motiva extrinsecus quidem alliciunt, quin tamen ullo modo pertineant ad internum et specificatis motivum ipsius, neque efficaciter causent assensum, qui praestatur unice propter auctoritatem Dei revelantis¹⁰.

755. Unde concludes: Genesis actus fidei normaliter haec est ex instructione parentum, magistrorum. Ecclesiae, homo intelligit Deum existere et plures revelasse veritates quae inveniuntur in S. Scriptura et in traditione. Has veritates esse a Deo veracissimo reapse revelatas ut sibi quoque credendas, homini patefit per motiva credibilitatis quae studio aliisque mediis intelligit. His per na-

¹⁴ Cum agatur de revelatione publica et de stricta lege credendi quae immediate communitatem respicit, ad hoc ut censeatur promulgata cum consuetudine ubi agatur de obiecta seu materiis credendi, sufficit quod factum relictis et signa certa credibilitatis communitati innotuerint; ipsa divulgatio ad obiectivam obligationem condendam non requiritur.

⁴¹ Mente autem requiritur ad obligationem subiectivam credendi: ut omnes difficultates sint plene aut directe et positive solutae, adeo ut vel dubium inprudens sit psychologica impossibilitas.

* Cf. 2-2 q.6 a.1; Prümmer, 1,486.

turales vires prachabitis, Deus homini rite disposito largitur lumen fidei, illuminans eius intellectum ad plenius cognoscendum obiectum materiale et formale revelationis, piumque credulitatis affectum, quo imperatur assensus firmissimus veritatibus obscuris quidem et imperfecte cognitis, sed supra omnem certitudinem certissimis, utpote quae nituntur in sola auctoritate Dei revelantis, quae recte fallere potest nec falli.

756. **VIII. Qualitates fidei:** plures vel pauciores a diversis recensentur. Praecipuae sunt:

a) **Assensus rationalis** intellectus, i. e. non caecus, sed post et propter cognita motiva et rationes, quae ostendunt posse et debere illum poni secundum rectam rationem. Haec motiva credibilitatis, licet sint rationabilia non sunt internum et specificans motivum ipsius fidei, ut dictum est.

b) **Physice liber**, non tantum radicaliter et remote, quia possumus non considerare motiva credibilitatis et sic abstinere a credendo, sed etiam proxime et formaliter, quia licet factum revelationis et obligatio credendi evidenter demonstrentur, ipsae veritates minime sunt evidentes, ideoque assensum liberum relinquunt tum quoad exercitium tum quoad specificationem.

Ecclesia hanc libertatem definivit (I) 1814): “Si quis dixerit assensum iudici christianae non esse liberum, sed argumentis humanae rationis necessario produci... A. S.’. In S. Scriptura alii exhibentur credentes, alii non credentes, quod est signum libertatis; credentes praemiis afficiuntur, non credentes castigantur, quod est argumentum libertatis; sic v. gr. Mc 16,16: “qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit; qui vero non crediderit, condemnabitur”. Io 3,18: “qui credit in eum non indicatur; qui autem non credit, iam indicatus est.” Ratio quoque idem demonstrat, supposito merito fidei; sed etiam ex ipsa natura rei, nam in veritatibus fidei argumenta humanae rationis manent obscura et imperfecte cognita, utpote “argumentum non apparentium”, ideoque sub illis manet possibile dubium, negatio, etc., veritatis propositae.

c) **Certus**, super omnia firmus, vereque infallibilis, utpote gratia divina praeparatus, et motivo innixus quo nullum aliud potest esse fortius vel cum veritate coniunctius (veracitas Dei); fide ergo homo Deo revelanti adhaeret non opinative tantum, sed sine ulla formidine deliberata errandi. Positis enim praeambulis fidei, voluntas, gratia adiuta, impe-

rat assensum correspondentem dignitati motivi propter quod assensus praestatur, sci. auctoritati Dei summe aestimabili, de cuius attestatione saepe insuper constat indicio infallibili Ecclesiae. Unde iure concludebat R. a S. Victore: "Domine, si error est in fide, a Te decepti sumus" "

Unde concluditur: Etsi fides non sit certior omni naturali cognitione ratione *indubitabilitat:s*, sunt quippe multae *cognitiones* quae in maiore rei evidentia innituntur, est certior tum ratione *aestlm-Hunts* et *inflllibilitatis*, quia motivum assensus magis pugnat cum errore et quia divinum adiutorium ad credendum praestitum multo minus quam aliae causae potest errorem causare (cf. D 826), tum ratione *adhaesionis*, quae mensuratur ex maiore vel minore dignitate motivi propter quod intellectus adhaeret veritati propositae sub influxu voluntatis', et in casu motivum est auctoritas divina Unde damnata est propositio (D 1169): "Voluntas non potest efficere ut assensus fidei in seipso sit magis firmus quam meretur pondus rationum [sci. pracambulorum] ad assensum fidei impellentium".

d) *Supernaturalis*, non tantum ratione obiecti et motivi de quibus supra, sed etiam principii a quo producitur, scilicet ex viribus gratiae.

Ecclesia saepe prius hoc tradidit (cf. v. gr. D 179), et in Concilio Vaticano expresse docet (D 1789): "Fides est virtus supernaturali qua, adiuvante et aspirante gratia... credimus...". Cf. D 1791.

Scriptura plurimis locis idem testatur, v.gr. Io 6,29: "Tunc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille". Eph 2,8: "Gratia enim estis salvati per fidem, et hoc non ex vobis, Dei enim donum est".

Ratio: Fides salutis supernaturalis initium et radix justificationis (D 801), non magis praestari potest solis viribus naturalibus quam alius quilibet effectus supernaturalis, sed omnino requirit praevenientem Spiritus Sancti inspirationem et adiutorium ad credendum (D 813).

c) *Universalis* quoad obsequium tum voluntatis tum intellectus (D 1789), eo enim usque se debet extendere, quousque motivum eius formale; quod insuper talis est naturae, ut totum et totaliter admittatur, aut totum et totaliter reici debeat; accedit quod, si relate ad unum articulum fidei error vel deceptio ex parte Dei supponatur, actum est de Eius auctoritate tanquam de motivo absolute vero et infallibili.

" *Trinitate*, 1.1 c.2: ML 106,891.

U Tamen firmitas adhaesionis pendet a gratia quae illuminat intellectum et movet voluntatem, diversa in diversis hominibus et in eodem distinctis temporibus; unde adhaesio fidei pendet a fervore uniuscuiusque actus sub gratia Cf. 2-2 q.5 a.4.

Unde concludes: Universale voluntatis obsequium postulat, ut homo **pium credulitatis affectum** foveat ad admittenda omnia sive grata sive ingrata quae a Deo fuerint revelata et sufficienter proposita; hinc peccat qui sibi persuadere studet Deum hoc vel illud non revelasse, vel qui claritati revelationis tenebras offundere intendit, ut sic ab officio credendi liberetur; Deus enim non exigit solum **ne dicamus esse falsum** quod ipse attestatur, sed etiam ut positive admittamus tanquam revelatum quod nobis esse tale sufficienter intimatur.

f) **Obscura**, quia per fidem ut talem obiecta credenda non **perspiciuntur** aut videntur, sed propter auctoritatem Dei non visi **creduntur**; actu, igitur, fidei formaliter sumpto nullam **veritatem** perspicimus, sed veritati adhaeremus, quatenus **intellectus**, supposita certa notitia credibilitatis et credentitatis **obiecti**, ei firmum assensum praestat non propter evidentiam rei, sed propter auctoritatem Dei revelantis.

Unde concludes: Eadem res nequit, ut videtur, psychologice eodem **momento** esse obiectum fidei explicitae et cognitionis evidenter, etsi **repugnantia metaphysica** nulla appareat in credendo propter auctoritatem Dei et cognoscendo propter evidentiam; potest **autem** simul esse obiectum scientiae et fidei implicitae; similiter possunt esse simul in eodem homine circa eandem veritatem **habitus fidei et actus scientiae**, vel actus fidei et habitus scientiae, imo **habitus fidei et habitus scientiae**, quibus simul disponatur ad credendam et sciendam diverso tempore eandem veritatem; sed ut ridetur actus fidei explicitae non potest simul esse cum notitia evidenti eiusdem **obiecti**”,

757. In praxi confessorius et moderator animarum omni opere **promovere debet spiritum fidei** in Christianis, utpote quae est “**humanae salutis initium, fundamentum et radix omnis justificationis**” (D 863); vitae spiritualis **alimentum**, nam iustus ex fide vivit et per fidem salvatur (Rom 1,17; Gal 3,11; 1 Cor 15,1-2, etc); **meritorum fons** praestantissimus, cum sit obsequium indeficiens quo intellectum simul et voluntatem subicimus Deo; **lumen novum**, longe superans lumen rationis, quo veritates rationi impervias attingere valemus et circa viam supernaturalem ad finem nobis propositum illuminamur simulque a crassis erroribus et pungentibus duabus liberamur; **robur** denique et solatium voluntatis, siquidem qui **Beati** potentiuntur sancti, per eam operantur iustitiam, convalescunt in infirmitate (cf. Hcbr 11,33-34). gloriantur in tribulationibus, pacem habent ad Deum (cf. Rom 8,28)“.

⁹ Mnrajucir 1,680: Peinador, 11,25-30.

* Cf. Tasqueret, 11,626-628.

CAPUT II

De fidei necessitate et exercitio

758. Summa rerum dicendarum. Exposita generaliter *necessitate* fidei, tr. habitualis tum actualis, ulterius exurget quaestio circa necessitatē fidei actui c. xpl. citae vel impl. Citae, ideoque agemus in particulari de *obligatione ex fidei credendi* quasdam veritates concretas et de praecepto negativo *diatrii actus tum internos tum externos* fidei, sive *explicitae* sive *implicitae* (§ 1); ulterius etiam erunt detetm. nandae *veritates credendae* (2).

S. Thomas, 2-2 q. 2 a. 3-8; S. Alfonsus, 12 tr. l. n. 1-6; Suabqz, *Dc fit* disp. 12; Bouquillon, *Tr. dc virtutibus theologicis* 156-197; Mausbacii, l. 52 3; Tanquikj.v, 11,653; Aekt. Ays-Damen, 1,308-315; Noldin-Schmitt, 11.7. PeiNador, 11,38-76.

§ 1. De necessitate et exercitio fidei

759. I. Necessitas alicuius rei in ordine ad salutem in theologia distinguitur duplex:

a) Medii, quatenus res quae dicitur necessaria ita positive ad finem influit, ut sine ea, etiam inculpabiliter omissa, finis obtineri nequeat; potest autem esse hoc modo necessaria sive a) m. re, seu in se ipsa, ita ut nullo alio medio suppleri possit, v.gr. baptismus aquae pro infantibus, et gratia sanctificans pro omnibus ut gloriam aeternam adipiscantur morientes, sive b) in voto, seu quae suppleri potest alio medio, cum voto tamen seu desiderio sincero ipsius rei quae in se nequit haberi, v.gr. baptismus pro adultis, qui suppleri potest per actum caritatis perfectae 2.

b") Praecepti, quatenus res quae sic dicitur necessaria, non requiritur in se absolute ad finem, sed imponitur sub praecepto, ita ut eius observantia sufficienter cognita et moraliter possibilis, sit conditio necessaria ad salutem, sicut non observantia est obex.

760. II. Considerari potest necessitas fidei sive quoad ipsur habitum infusum, sive quoad actus fidei ab adultis eliciendos; t. in utroque casu indoles necessitatis, medii sci. vel praecepti. Hk fit in sequentibus.

1. *Idcirco habitualis est necessaria necessitate medii in re omnibus hominibus ad salutem*, idque ex natura rei, posita

* Necessitas medii potest dari: a) Absolute, seu ex natura rei, sic in h. gratia, caritas theologica est de necessitate medii in re absolute ad stitit*; b) Relative, seu ex libera Dei voluntate sicut disponentis v.gr. quoad munus aquae, qui est de necessitate medii in voto solum relative.

3 Circa hanc notionem et determinationem cf. J. A. Ai. oq. a. *La ncca dtil it medio en la Escolástica postrident na*: ArchTû 8 (1945) 57-84.

dispositione divina circa hominum iustificationem, seu est tam absolute necessaria, ut sine ea in se habita, nemo possit salvari, sive propter ignorantiam invincibilem sive propter impossibilitatem physicam ab ea habenda excusatus, cum fides sit fundamentum et radix iustificationis, et haec vicissim inchoatio salutis aeternae, quae in caelo perficitur, completur, melius possidetur, sed in terra inchoata.

Ecclesia in Concilio Tridentino (D 799), postquam docuit de baptismo quod est “sacramentum fidei”, addidit de hac: “sine qua nulli unquam contigit iustificatio”; et paulo interius fides dicitur (D 801) fundamentum et radix iustificationis; Vaticanum autem complevit (I) 1793): “Quoniam sine fide impossibile est placere Deo et ad filiorum eius consortium pervenire, ideo nemini unquam sine illa contingit iustificatio; nec ullus, nisi in ea perseveraverit usque in finem, vitam aeternam assequetur.” Planum est autem quaestionem in his documentis esse de habitu fidei, qui solus patet infantibus.

Scriptura in pluribus locis proclamat absolutam fidei necessitatem ad salutem. Classicus est locus S. Pauli, I Cor 1.6: “Sine fide impossibile est placere Deo”, qui valet tum de fide actuali tum de habituali; rationem autem reddit apostolus cum ait (Hebr 11,1): “Est autem fides sperandarum substantia rerum”, hoc est, initium seu fundamentum salutis Internae sperandae, sine quo, salus non obtinebitur. Cf. Rom 3,24.

Ratio non solum videt convenientiam fidei ad inchoandam unionem cum Deo in via, sed etiam ostendit eius absoluta necessitatem ex intrinseca rerum natura, supposito divino kereto circa indolem justificationis viatorum; si enim nemo vivitur sine caritate theologica, et caritas non infunditur sine fide, quae in ordine generationis est ante caritatem (D 799), satis constat fidem esse absolute necessariam ad salutem.

Praeter fidem habituaalem, vel potius praccisive ab ipx sive iam habeatur sci. infusa in anima et non amissa, sive ner. habeatur, quia amissa vel nunquam suscepta.

Aliqua fides actualis, in genere, nam inferius examinabimus in particulari quando et quoties actus fidei supcmaluralis elici debeant ab adultis.

Ad a): *Peccatoribus adultis necessaria est fides cx|lu . ct formalis, si quaestio est de prima iustificatione; fides ci-tem saltem implicita et virtualis, si quaestio est dc secunh iustificatione, manente habitu fidei prius suscepto ct per pi-catum infidelitatis non destructo.*

Ecclesia in Concilio Tridentino docet (D 798) adultos disponi ad iustitiam, dum “fidem ex auditu concipiente [ergo in re et actuaalem], libere moventur in Deum credentes”; et verba S. Pauli de iustificatione per fidem explica' (D 801), “quia fides est humanae salutis initium, fundamentum ct radix omnis iustificationis, sine qua impossibile est placere Deo et ad filiorum eius consortium pervenire”; unde concludit Vaticanum (D 1793) ; “ideo nemini unquam sine illa contingit iustificatio”. Cum autem habitus fidei semel susceptus C. per infidelitatem non amissus, sufficiens sit fundamentum et radix iustificationis secundae post lapsum recuperanda., ad eam sufficiunt actus fidei impliciti in paenitentia supernatural!, quae describitur in Tridentino (D 807) non memorato ullo actu fidei explicite.

Scriptura multoties asserit necessitatem fidei actualis verbi gratia quando Christus Dominus iubet praedicare evangelium et addit (Mc 16,16): “qui crediderit ct baptizatus fuerit salvus erit, qui vero non crediderit condemnabitur”. Similiter cum S. Paulus docet (Gal 2,16) “quod non justificatur homo cx operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi”, contraponens actus fidei operibus legis (cf. Rom 3,28). Textus antea adductus ex Ilebr 6,5: “Sine fide impossibile est placere Deo”, valet non solum de fide habituali verum etiam dc actuali, addit enim: “credere enim oportet accedentem ad Deum”, totusque contextus id demonstrat.

Ratio idem ostendit, nam impossibile est tendere ad aliquem finem, nisi et hic cognoscatur et media quae ad eum ducunt. Iam vero, in actuali providentia homo debet tendere ad finem supernaturalem per media supernaturalia. Ergo debet illa praevis cognoscere, quod non fit nisi per

aclus fidei, cum et finis et media superent vires naturales. Aliunde isti actus fidei sufficienter exercentur modo implicito ab eo qui gaudet habitu fidei, dum explicite ponit alios actus salutares qui fidem praesupponunt et vere exercent, v. gr. dum orat, conteritur, etc.

Tota propositio inferius confirmabitur, cum in particulari videbimus quae veritates profitendae sint de necessitate medii ad salutem.

Ad b): *Ad justificationem servandam fides, mitigata quadam ratione, adultis necessaria est necessitate medii.*

Ratio est, quia fides actualis requiritur ad plura officia vitae Christianae, quae partim sunt media necessaria ad salutem, partim ex praecepto urgent fidelibus; unde Ilebri 10,38: “Justus autem meus ex fide vivit; quod si subtraxerit se, non placebit animae meae.” Haec necessitas medii mitigata, haud dissimilis est ab illa quam multi recentiores attribuunt Eucharistiae pro iustificatione conservanda.

762. Unde concluditur: Latet hic mystriosum illud problema de salute infidelium sive infantium sive adultorum, et de compositione possibilitatis salutis aeternae omnibus hominibus a Deo concessae, cum necessitate absoluta fidei potissimum ex parte actus, et non adeo ex parte obiecti, quod sufficit plerumque implicite credentiae, modo explicato. Ad solutionem, nostro criterio humaniorem, quaerendam, variae solutiones lentatae sunt, inter quas: a) Ripa i. d. a. dubitative proposuit sufficientiam fidei *implicitae et iuxta voto* pro adultis, sicut dicitur de necessitate baptismi; sed haec sententia non habet ullum textum Scripturae in quo fulciri possit, et potius componitur difficulter cum pluribus; sic v. gr., si dicitur accedentem ad Deum oportere ut credat, significatur fides explicita, et non votum eius; b) plures, praesertim recentiores, ut Gutberlet et Bernardi, innuerunt sufficientiam fidei *late dictae*, ex multis naturalibus naturaliter deductae, et cum auxilio gratiae actualis possessae, vel ad fidem in voto redierunt; sed etiam haec sententia, redum fundata appareat in fontibus dogmaticis, serias difficultate habet, cum damnata fuerit propositio (D 1173): “Fides late dicta, ex testimonio creaturarum similive motivo ad iustificationem sufficit. Cf. etiam D 1811.”

1. De ente supernaturali 1.1 disp.20 n.123; Cf. Iñiguez, *Infidèles*: DTC MF4764-1A».

* *Dopinalische Théologie* (Matinista 1897) VI11.49.3 *03: ex ant'aipo^hus rhntur Vega. *De iustificatione?* 16 c.20 21 (cf. tamen Parent. l.g 1750-1758); Sgto, *De natura et iustificatione* 12 e11, qui postea op:monem retractavit (cf. In II' et q2 a3>; VIToRTA, hi 2-2 q.2 a.3 n.5. Cf. T. Uroanoz, *La necesidad de la fe para salvarse, según los teólogos de la escuela salmantina*: CienCTom 59 (1040) 398-414; 529-553; 60 (1041) 109-134; 61 (1041) 83 107.

1. *Praxis confessoriorum* (Kaczka 1903) 1.22-75. ex parte accedens ad R. iustificationem; nec plane alienus J. Neveut, *De la nécessité de la foi*: EphThLoy 7 (1933) 29-45.

- Hanc sententiam plures impugnarunt, ut Martin, *De necessitate credenti*

Quidquid sit de solutione, certum est nullum adultum inveniri in omnimoda impossibilitate eliciendi actum fidei ad salutem rati, et enim “facienti quod est in se Deus non denegat gratiae.” Ideo, “si quis in silvis vel inter bruta animalia enutritus... ducti?, naturalis rationis sequeretur in appetitu boni et fuga mali, certis; me tenendum est quod ei Deus, vel per internam inspirationem revelaret ea quae sunt ad credendum necessaria, vel aliquem fidei praedictorem ad cum dirigeret, sicut misit Petrum ad Cornelium’

763. 3. *Omnibus adultis necessarii sunt ex necessitate: praecepti*, a) *Aliqui actus fidei*; b) *etiam externae*.

Necessitas praecepti respicit actus fidei tum *internos*, sive propter ipsam fidem sive propter alias obligationes, nominatim propter iustificationem acquirendam vel conservandam tum *externos* in peculiaribus adiunctis eliciendos. De singulis ex ordine agendum est postquam ipsam obligationem generalem indicemus.

Ad a): *In genere* obligatio praecepti quoad fidem sive internam sive externam constat ex documentis Magisterii ecclesiastici, ex Sacra Scriptura et ex ratione, consentientibus omnibus theologis. Profecto:

Ecclesia damnavit, inter alias, sequentes propositiones: (D 1101) “Homo nullo unquam vitae suae tempore tenetur elicere actum fidei, spei et caritatis ex vi praeceptorum divinatorum ad eas virtutes pertinentium”; (D 1166): “Fides non censetur cadere sub praeceptum speciale et secundum se”; (D 1215): “Sufficit illa mysteria (Trinitatis et Incarnationis) semel credidisse”; Tridentinum prius (D 803) tradiderat: “Sic ergo iustificati... in ipsa iustitia per Christi gratiam accepta, *coopérante fide*, bonis operibus crescunt atque magis iustificantur.” Et Vaticanum declaravit (D 1789) quod “plenum revelanti Deo intellectus et voluntatis obsequium fide praestare tenemur”.

Scriptura tradit nobis expresse “mandatum” Dei (1 Io 3,23): “ut credamus in nomine Filii eius Iesu Christi”; ei ultima missio apostolorum ante Ascensionem apertissime demonstrat praeceptum credendi evangelio, si attendatur sanctio iniuncta non credentibus; eo enim ipso quod Deus alicui actui libero hominis vitam aeternam promittit, eius autem

et credendorum (Lovaina 1906); F. Schmid, *Die ausserordentlichu Htilstit,* fiir die gcfaliene Menschheit* (Brixen 1899).

1 S. Thomas, *De veritate* q.14 a.11 ad 1. Cf. P. R. Pies, *Die Heilfrucht der Heiden* (Aqmsgran 1925); I. Caperan, *Le problème du salut des infidèles* (Toulouse 1934).

omissioni damnationem comminatur, vere talem actum praecipit; iam vero sic sc res habet apud Mc 16,16: “Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit; qui vero non crediderit, condemnabitur.”

Ratio quoque suffragatur, cum enim fides sit fundamentum et radix iustdicationis et vitae Christianae, sine repetito exercitio fidei homo nequit eam intellectus et voluntatis dispositionem retinere, quae ad vitam Christianam est necessaria; accedit quod, posita revelatione, ex iure naturali exurgit obligatio credendi, nam Deus loquitur ad homines eo consilio ut sibi fides praestetur, ideoque fidem detrectans facit iniuriam Dei vel scientiae et veracitati, si eum erroris et fraudis habet haud expertum, vel sapientiae, si absque consilio illum operari existimat, vel denique supremo eius dominio, si submissionem detrectat vel indifferentiam coram revelatione ostendit (cf. D 1789.1810).

Ad b) : *In particulari* ad externam fidei professionem quod attinet :

Ecclesia, per S. C. de Prop. Fide declaravit “Non posse admitti ad baptismum mahumedanum qui velit, propter vitae periculum, Christianus esse occultus et manere, sed debere se transferre ad loca, ubi possit publice religionem Christianam profiteri” 8.

Mt 10,32-23: “Omnis ergo, qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo qui in caelis est; qui autem negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum coram Patre meo qui in caelis est”; Rom 10,9-10: Si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, et in corde tuo credideris... salvus eris; corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.”

Ratio fundamentalis est, quod Christus fundavit Ecclesiam visibilem cum cultu visibili, ideoque voluit ut membra huius Ecclesiae se exterius manifestarent qua talia, per professionem eiusdem fidei et exercitium eiusdem cultus; praeterea professio externa fidei internae multum confert ad hanc firmandam, ideoque congruenter praescribitur his qui fidem internam omnino conservare et augere debent.

764. III. Exercitium fidei: a) *In quantum negativum*
'ligat semper et pro semper ad cam non abiciendam vel dif-

¹ Cf. CPI? 602.

ferendam; in quantum positivum, urget: b) Alias ex praeccepto divino quoad actus sive a) internos, sive; β) externos, c) alias ex praecepto ecclesiastico quoad actus externos; c) quamvis mathematice nequi! determinari obligatio, aliquatani in sequentibus hac ratione definitur.

Ad a); In quantum est negativum, seu vetans respuerer. dem, obligat semper et pro semper quoad fidem iam *suscipiam* per apostasiam vel haeresim non abiciendam; quoad iidem autem *suscipiendam* seu agnoscendam circa revelationem recentem ut talem definitam, probabiliter non peccat, saltem graviter, is qui, minime discredens quod sufficienter agnovit ut revelatum, ad tempus non adeo longum mere suspendit praestationem assensus quam postea facere intendit, in hac enim mera dilatione non diuturna, plures non vident gravem contemptum auctoritatis divinae, imo neque levem si habeatur ratio aliqua excusans ab immediato assensu positivo praestando. Haec magis patebunt quando, in capite sequenti, agemus de peccatis contra fidem.

Ad b, a): In quantum est positivum, praeceptum divinum obligat *quoad actus internos: a) ad acquirendam prunam iustificationem* ab infideli, apostata, haeretico, cum veritates revelatas sufficienter cognoscunt, itemque secundam, quando praeter caritatem fides quoque fuerit amissa, siquidem actus fidei informis eam praeparare debent (cf. D 798-799.801. 1793); β) *ad eandem conservandam* quando baptizatus ad usum rationis pervenerit, tunc enim tenetur et per actum humanum tendere in finem supernaturalem, quod non fit sine fide actuali, et reverentiam atque obedientiam divino testimonio praestare, quod non fit si quis longiores moras facit in actu fidei positive eliciendo; γ) *propter ipsam fidem habitualement conservandam*, aut acquirendam, aut externe profitendam v. gr. quando urget contra eam tentatio, quae sine positiva ratificatione in fide superari non potest, vel quando, ineunto adolescentia aut progrediente instructione catechumenorum, notitia sufficiens obtinetur circa veritates revelatas, vel quando novus articulus fidei sufficienter propositus est, vel denique quando fides ipsa amissa fuerit vel paulatim in discrimen vertatur, nani unaquaeque virtus suis actibus

• Igitur fidelis qui egreditur ex infantia, haereticus et fidei:is quibus sufficienti Certitudine patet veritas religionis catholicae, fidelis adultus cui dopj recentem definitum proponitur, certo tenentur intra tempus non adeo diuturnum: positivum assensum fidei praestare, ne faciant gravem irreverentiam Deo revelanti in recusanda vel negligenda fide divino testimonio debita.

reviviscit vel reficitur; δ) *propter alias virtutes exercendas* vel propter praecepta adimplenda, quae sine fide exerceri vel impleri nequeunt, v. gr. quando peragenda est confessio sacramentalis vel superanda tentatio desperationis, vel elicenda externa professio fidei iuxta praeceptum Ecclesiae etc.

765. *Ad frequentiam actuum internorum fidei eliciendorum quod allinet*, praeceptum urget: a) *Saepius in vita*, quincius frequentia mathematice valeat determinari.

Ecclesia damnavit propositionem (1) 1167): “Satis est actum fidei in vita elicere”. Cf. D 116.1215, supra n.763 ad a). Praeterea, quod reprobatur de caritate (D 1156): “Probabile est ne singulis quidem rigore quinquenniis per se obligare praeceptum caritatis erga Deum”, ex pari motivo valet similiter de fide.

Inter theologos, alii concludunt actus fidei eliciendos esse saltem singulis quinquenniis; alii, etiam frequentius, quolibet anno vel etiam quolibet mense, imo singulis dominicis et festis Domini¹⁰; sed “omnes istae sententiae sunt arbitrariae, neque ullo solido fundamento nituntur” M. Insuper, frequentia requisita non est eadem pro omnibus, sed pendet ab adiunctis singulorum.

b) *In articulo mortis*, i.e. in ultimo stadio vitae, cum iam mors accedit, ut fert sententia communior et probabilior¹², quia obsequium Deo debitum urgere videatur, ut tunc maxime profiteamur fidem nostram in Deum misericordem tibi iustum remuneratorem; nihilominus sententia probabilis aliorum est¹¹ tunc actum fidei per se non esse necessarium, iis praesertim qui saepe in vita illum elicuerunt, quamvis necessarium fieri possit per accidens, ratione tentationum, sacramentorum suscipiendorum etc.

Unde concluditur: Qui negligit actum fidei per accidens, propter alias virtutes, praescriptum, non peccat contra fidem, sed contra illam virtutem ad cuius exercitium actus fidei requirebatur; qui autem negligit cum actum, per accidens quidem requisitum, sed ratione ipsius fidei, v.gr. in discrimen adductae propter tentationes, peccat contra ipsam fidem.

In praxi varietas opinionum circa frequentiam actuum fidei clitorum nihil refert, nam omnibus obligat praeceptum christia-

* S. Alfonsus, 1.2 n.7; Salmaxticenses, tr.21 c.2 n.31.
« PrCmher. 1,502,3.

5. AuroNSVir, *Homo apostolicus* tr.4 n.13; Leimkuhl, 1.398; PiVWMn, 1,502,4; Fanfani, 11,11 etc.
" Cf. Noldin, 11,14 c; Tasqueray, 11,647.

ne vivendi, in cuius executione superabunde continentur actus fidei qui ad praeceptum adimplendum requiruntur. Unde, fideles qui pietate vivunt et exercitia pietatis Christianae fideliter peragunt, minime inquietandi sunt circa exercitium fidei debitum; eliciunt enim frequentes et sufficientissimos actus huius virtutis, ad praeceptum implendum quod attinet, non solum implicitos, qui generatim sufficientes sunt, sed etiam explicitos. Aliunde laudabilis est praxis ecclesiae alliciendi ad exercitium fidei explicitae in recitando symbolo apostolorum, renovandis promissis baptismi occasione primae communionis, vigiliae paschalis, etc. Qui vero diuturno tempore plurimum annorum neque oraverit neque alia vitae Christianae exercitia perregerit, certo praeceptum fidei exercendae transgressus est.

766. Ad b, β) : *Quoad actus externos*, quamquam generatim satisficit praecepto divino fidei profitendae per actus in exercitio vitae Christianae implicitos, aliquoties requiritur externa professio explicita.

Ecclesia damnavit propositionem (D 1168): “Si potestate publica quis interrogetur, fidem ingenuo confiteri ut Deo et fidei gloriosum consulo, tacere ut peccatini non per se non damno.” Quod non valet perinde, si quis a persona publica quaeratur, non de fide sed de aliis cum fide remotius coniunctis, v. gr. de conditione clericali vel religiosa interpellati, neque si auctoritas publica edicto generali mandet ut fideles comparcant ante tribunalia; nam in primo casu ex evasiva non sequitur per se despectus fidei, sed potius interrogantis, et ex negata conditione sacerdotali, etiam cum mendacio reprobando, non patitur per se fides; in altero, autem, ex praetermisso mandato scilicet sistendi coram tribunali communiter intimato indefinitis personis, nullum verum scandalum sequitur, cum illa intimatio omnino arbitraria sit et nullius valoris nisi habeatur apud communitatem¹⁴. Et c.1325, referens et urgens obligationem ex iure naturali ortam, ita exprimitur: “Fideles Christi fidem aperte profiteri tenentur quoties eorum silentium, tergiversatio aut ratio agendi seculum ferrent implicitam fidei negationem, contemptum religioni, iniuriam Dei vel scandalum proximi.”

In S. Scriptura Christus Dominus promittit suam confessionem et respective minatur suam negationem coram Pa-

¹⁴ Per accidens potest quis teneri ad sincere manifestandam suam confessionem sacerdotalem propter periculum apostasiae avertendum a fidelibus (c. 10 JL13), propter erubescitiam fidei latentem in silentio aut in alio modo agendi. Ideo graviter contra fidem peccabant antiqui “bellatici”, quod bellum a praefectis romanis eruebant quasi signum, etsi falsum, quod iherosolimitanus sacrificasset, licet connu peccatum minus erat quam peccatum “thurificandi ipsorum.”

¹⁵ Cf. S. ALIENSUS, 1.2 n.14,2.

trc, illis qui Ipsum confiteantur vel negent coram hominibus (Mt 10,32-33; cf. 2 Tim 2,12), id quod supponit obligationem generalem affirmativo-negativam quam asseruimus. Similiter Lc 9,26 clare significat exigentiam naturalem profitendi fidem, quando honor divinus sic postulat in concreto: 'qui me erubuerit, et meos sermones, et Filius hominis erubescet cum venerit in maiestate sua'.

Iuxta S. Thomam w, externa fidei professio obligat cx praecepto divino, vel potius naturali-divino, tum quando per xmissionem huius professionis honor Deo debitus privative obtrahitur, vel contrarie iniuria afficitur, tum quando bonum proximi id exigit. Quod ampliori forma relatum vidimus in c.1325.

Igitur, abstrahendo interea a verbis quae alludunt ad dissimulationem fidei, ex lege naturali et divina fides actu externo est manifestanda, quanto alia ratio agendi acquivalct implicitae negationi vel contemptui religionis, semper et pro semper vetito iuxta lcta de praecepto fidei in quantum negativo, v.gr. si extra casum jilimac dissimulationis, ab aliis acciperetur tanquam abdicatu) t lci, ut si F.lcazarus comedisset ex cibis in religione iudaica prolutis (cf. 2 Mach 6,18-31); item quando silentium in adiunctis conatis redditur iniuriosum Deo, quis implicat erubescientiam fidei id causât grave scandalum proximis, v.gr. si auctoritas publica interrogat aliquem in causa fidei, etiam arbitrarie et cx perversa intentione”, vel si doctrina fidei irridetur apud aliquos praesentem rum superiore, qui deberet cos cohibere, etc.

767. Ad c): *Ex praecepto ecclesiastico externa fidei professio requiritur in pluribus casibus*, praesertim: a) occasione quorundam *sacramentorum* suscipiendorum, β) *dignitatis* ecclesiasticarum conferendarum, vel γ) *munerum* exequiendorum, in omnibus ad normam librorum liturgicorum et praesertim c.1406, sanctionibus additis c.2403 pro negligentiisM. Nimirum:

s) Occasione sacramentorum: ante *baptismum*, emit- Tv debent professionem fidei: infantes per paternos qui cos praesentant, adulti autem per se ipsos, sive baptizentur ab n'idclitate conversi, sive rebaptizantur ad cautelam ab haereticis vel schismate ad veram fidem accedentes vel redeun-

“ Cf. 2-2 q 3 a.2.
' Excipitur casus in quo lex ipsa interdictas habeat inquisitiones de rebus
< dentiae: tunc enim responsum licebit plerumque declinare, quia accipien-
' ' est ab omnibus ut legitima evasiva coram imusto aggressore.
l Quamvis ex c.1406 ebreeja iam obligatio imponitur personis in eo desig-
' robabiliter cx antiquo iure ipsi Superiores primano curare debent ut
-natur fidei professio. Vkr mkeksch, II,18, referens Gemc ot Salsmans, 1.197
Autcui, 121.

tes¹⁹; in *sacris ordinibus presbyteratus et episcopatus*, qui ordinantur presbyteri et consecrantur episcopio. Fonnht adhibentur quae in ipsis libris liturgicis exstant.

β) Occasione dignitatum et officiorum ecclesiasticorum conferendorum, professionem fidei praemittere debent secundum c.1406 et coram personis in eo indicatis, promoti: ad dignitatem cardinalitiam; ad episcopatum etiam titularem; ad regimen Abbatiae, Praelaturae nullius, Vicariatus apostolici vel Praefecturae apostolicae; ad vicariatum generalem vel capitularem in dioecesibus; ad dignitatem vel canonicatum in capitulis; ad officium consultorum dioecesanorum; ad superioratum in religionibus clericalibus et in societatibus clericalibus vitae communis sine votis²⁰. Formula adhibetur quae a Pio IV fuit ordinata et a Pio IX quibusdam additamentis aucta, prout refertur initio Codicis canonici. Eademque professio est rursus emittenda a praedictis si, “priore dimisso, aliud officium vel beneficium aut dignitatem, etiam eiusdem speciei, consequuntur” (c.1406 § 2); nec valet per procuratorem vel coram laico emissa (c.1407).

γ) Occasione munerum gerendorum, eandem professionem eademque ratione emittere debent, vel etiam iuxta modo relatam dispositionem Codicis, iterare: praeses et omnes qui cum voto seu consultivo seu deliberativo intersunt oecumenico vel particulari concilio aut synodo dioecesanae; parochi alique quibus provisum est quibusvis beneficiis curam animarum habentibus; rector et professores theologiae, iuris canonici et philosophiae in seminariis, itemque rector universitatis vel facultatis canonice erectae, omnesque in ea professores; promovendi ad subdiaconatum; censores librorum in curiis episcopalibus deputati; sacerdotes qui ad excipiendas confessiones vel ad munus concionatoris destinantur; qui academicis gradibus donantur.

Huic professioni fidei adiungitur iuramentum atilinioder-nisticum ²² in pluribus ex casibus supra memoratis, et solum iuramentum praescribitur in quibusdam aliis ²³, iuxta praescriptionem Pii X, etiam post Codicem vigentem donec S. Se-

²⁰ Cf. Rituale Romanum tit.2 c.2 n.17.32; Pontificale Romanum, *Ordo d reconciliandum apostatam, schismaticum vel haereticum*: CPF 1178.

» Cf. Pontificale Romanum, *De ordinatione presbyteri et De consecrati-
cp scopi*.

« CTC 18 (1926) 393.

¹² Formula habetur in AAS 2 (1910) 660-672.

²³ Cf. Akrecui-Zalda, *Compendio de theologia moral* 121.2.®; Worm 1,490. Patet professionem fidei laudabiliter praemitti etiam in casibus in qvls non stricte praescribitur.

des aliter statuerit²⁴. Vere probabile est iuramentum antimodernisticum, utpote complementum professionis fidei, etiam professores seminariorum et familiarum religiosarum non obligare stricte quotannis, sed saltem initio suscepti muneris (cf. c. 1406, 7.⁸), quamvis S. C. Consistorialis quotannis renovandum praescripsit²⁹.

De veritatibus credendis

768. Veritates fidei profiteri possunt credentes sive *explicite*, sive per proprios terminos, sive *implicite*, seu quatenus continentur in alio termino explicite credito. In sequentibus breviter praemissa quaestione de *obligationi* fidei implicitae universalis, exponimus *quaenam dogmata* sint *explicite* tenenda necessitate tum *meditandi* tum *praecepti*.

769. 1. *Fide saltem implicita ea omnia credenda sunt quae Deus pro nobis revelavit, et certa intimatione, praesertim per Ecclesiam, nobis proposuit.*

Assertum patet ex his quae supra dicta sunt de obiecto fidei, et explicite traditur quoad propositiones fidei divinae et catholicae tenendas in Concilio Vaticano (D 1792), unde c. 1323 supra relatum desumitur. Porro eadem est ratio obiectiva ad credendas veritates fidei divinae simpliciter, et veritates fidei divinae simul et catholicae, licet huius obiectum irrefragabilius nobis exhibeatur per testimonium infallibile.

770. 2. *Necessitate medii explicite fidei supernaturalis credendae sunt ab adultis: a) CERTO iuxta omnes, hae duae veritates: existere Deum et esse remuneratorem; b) probabiliter iuxta aliquos post evangelii promulgationem, aliae duae super: dogmata sci. Trinitalis et Incarnationis.*

Fide supernaturali, ea sci. quam requirit Ecclesia (cf. D 1793.1811), et quae traditur ab apostolo ut sperandarum substantia rerum argumentum non apparentium, sive attingat Deum ut est auctor solius ordinis supernaturalis, ut dicunt fides, praesertim ex O. P.²⁰, sive ut est auctor vel ipsius ordinis naturalis, modo non scientia vel argumento naturali, sed

• S. Offic. 10 (1018) 136.

I 8 S. C. Consist. 2 (10)0) 740*741 Rationes sententiae benignior*, a plurimi admittuntur, respondit Wouters, 1,490.

I 3' Cf. Govet, *Cypruj thomisticus. De fide* disp. 1 a. 5-6; Salmanticensis. 3' Mt disp. 3 dub. 2. Hi auctores supponunt eandem propositionem eidem personae non posse evadere obiectum fidei et scientiae (cf. *In epist. ad Hcbr.* c. 11 I 12 2² q. 1 a. 4-5); unde multi non poterunt credere Deum ut auctorem ordinis

divino innitatur testimonio, ut aliis pluribus, praesertim ex S. I., probabilius videtur 2T.

Ab adultis, nimirum nulla quaestio est de infantibus et perpetuo amentibus, quibus sufficit ad salutem habitus infusus sine ullo actu fidei actualis elicitio.

Post evangelic promulgationem, nam paucissimi sunt qui hanc necessitatem, saltem quoad fidem in aliquem Mediatorem, extendant ad omnes homines post lapsum Adami, argumentum desumentes ex Act 4,12 et ex S. Augustino et S. Thoma 2S. Haec autem necessitas, si adsit, non est ex natura rei, sed ex institutione divina positiva.

Ad a): Ecclesia damnavit hanc propositionem (D 1172 : “Non nisi fides unius Dei necessaria videtur necessitate medii, non autem explicita remuneratoris”).

Hebr 11,6 expresse ait : “Credere oportet accedentem ad Deum quia est, et inquirentibus se remunerator sit.”

Ratio ostendit summam convenientiam utriusque huius dogmatis cognoscendi, cum nobis accedendum sit ad bealitudinem supernaturalcm, seu ad Deum ut est in se possidendum, cum adaequato stimulo quod est in remuneratione supernaturali alterius vitae 20.

Unde concludes: Cum fides harum duarum veritatum certo exigatur in re omnibus adultis ad salutem: *nullus adultus licite tizatur*, qui alterutram vel utramque certo et omnino ignoret, imo, ipse valor baptismi potest fieri dubius vel nullus ex defectu intentionis; β) *nullus baptizalus absolvitur* sacramentaliter, sub eadem ignorantia, sive valide, propter defectum doloris supernaturalis, sive licite propter indispositionem. In casu autem *dubii*, facilius praesumitur aliqualis notitia in baptizato pro absolutione, quam in non baptizato pro baptismo, ad administrationem condicionatam.

Adb): In quaestione disputata inter theologos, nullum argumentum certum ex Magisterio ecclesiastico adduci potest pro ulla sententia; exponimus utramque.

a) Multi, praesertim ex O. P. cum S. Thoma³⁰, cuius assertum communius et probabilius indicatur a S. Alfonso¹.

Cf. Suarez, *De fide* disp.3 sect.8; disp.12 sect.3 n.4; Luco, *diyjl* sect 5 n.123.

Prioris allegant *De civitate Dei* 1.18 c.47 (ML 41,610); posterioris.*. q.2 a 7: cf. tamen Wouters, 1.488; 111,2, bi ex Coi 1,26 et Gal 3,23 contrarium eruitur.

* Cf. S. Thomas, *De veritate* q.3 a.4.

³⁰ 2-2 q.2 a.7-8; *De veritate* q.14 a.11. Mens tamen S. Thomae non «J omnibus certa in hac re; cf. Lugo, *De fide* disp.12 n.91, qui provocat ad locum j 69 a 4 ad 2.

n *Th mor.* 1.2 η.2, ubi S. Alfonso complures alios allegat. Luco tunc scripsit (*Dc fide* d.12 n.91) sententiam contrariam esse communem recentiora

censent fidem explicitam Christi Redemptoris et mysterii Trinitatis esse necessariam necessitate medii, saltem post redemptionem factam. Argumenta invocant potissimum sequentia:

Ecclesia damnavit propositionem (D 1214): "Absolutionis capax est homo, quantumvis laboret ignorantia mysteriorum fidei, et etiamsi per negligentiam etiam culpabilem, nesciat mysterium Trinitatis et Incarnationis Domini nostri Iesu Christi." Cf. etiam D 40. ad finem; 798. S. Officium, in quodam responso ad quaestionem circa modum agendi cum baptizandis, praesertim moribundis, statuit (D 1349) "missionarium teneri adulto etiam moribundo, qui incapax omnino non sit, explicare mysteria fidei quae sunt necessaria necessitate medii, ut sunt praecipue mysteria Trinitatis et Incarnationis"

Scripturae textus invocant potissimum: Io 17,3: "Haec est vita aeterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti, Iesum Christum"; Rom 3,22. "Iustitia autem Dei [nobis applicata in iustificatione] per fidem Iesu Christi in omnes et super omnes qui credunt in eum. Non enim est distinctio." Similiter Io 3,18; 14,1 etc.

Rationes congruentes derivant ex ipsa formula in baptismo adhibenda et ex facto salutis obtentae per solum Christum, quae satis indicare videantur fundamentalem influxum horum dogmatum in iustificatione³.

β) Alii sententiam negativam sustinent ut vere probabilem, vel etiam probabilior, "quia ante Christum sufficiebat fides implicita horum mysteriorum; ergo etiam post eius adventum sufficere debet. Christus enim non dicendus est media mutasse nisi id constet" ^{3*}. Accedit quod apostolus, cum agit de necessitate fidei (Hcbr 11,6), solam memorat fidem in Deum remuneratorem; aliunde actus virtutum theologiarum paenitentiae ex quibus pervenitur ad iustificationem, eliciuntur sine fide explicita harum duarum veritatum; denique, si exigatur haec fides explicita, salus paganorum multo difficilius redditur.

I c Cf. CPF 1,254. Hoc decretum adhibetur a Benedicto XIV (ib. n.360 I id fitus) et renovatur ab ipso S. Officio (ib. II n.1993 ad 1 et 2). Aliud I titule cf. ibidem I n.256,2.

Martin, *De necessitate credendi et credendorum* (Lovaina 1906) fuse proponit et defendit hanc sententiam quam Scripturae et traditioni Patrum congruenter docet.

* Ferreres «Monfría», 1,254.

Argumenta pro sententia contraria relata *minime sunt l>ercnf-
toria*, omnibus fatentibus; nam propositio ab Innocentio XI damna-
ta (D 1214), iure damnatur saltem propter incisum “per negligcn-
tiam etiam culpabilem”; textus S. Scripturae intelligi possunt de
sola efficacia fidei in Christum saltem implicitae, vel de sola neces-
sitate praecepti; responsum autem S. Officii non esse intelligendum
stricto sensu ad dirimendam hanc controversiam satis patet, tum ex
verbis adhibitis*, tum ex opinione theologorum qui pereunt habere
probabilem vel probabiliorem sententiam contrariam*. Aliquem fa-
vorem ei praestat c.752 § 2.

γ) Tertia sententia intermedia, negans necessitatem medii
in re, admittens vero vel in re vel in voto, proposita est, sicut
valet de baptismo. “Itaque positiva dispositio ad primam sancti-
ficationem in adulto non habetur, nisi quia eius actus caritatis
saltem votum continet credendi Incarnationem Filii Dei et
SS. Trinitatem... quare, etiam post justificationem, adultus
obligationem servat duo ista puncta explicite credendi, quam
primum poterit...”³⁷.

771. Unde concludes: 1. Cum in hac controversia quaestio
non sit de lege praeceptiva, sed de invalidante, non licet agere iux-
ta sententiam probabilem secundo et tertio loco relatam extra ca-
sum necessitatis, ne sacramentum exponatur certo periculo infun-
dato invaliditatis vel saltem infructuositatis: in casu vero neces-
sitate, si amplius praestari nequeat, baptismus aliaque sacramenta praeter
pactitiam administrantur sine condicione dependente a fide
horum mysteriorum, quia sine ea certo valet sacramentum; pacti-
tentia autem administrari debet sub condicione, si capax est, etiam
ratione habita ignorantiae istorum mysteriorum, siquidem ea pot-
est efficere nullum sacramentum propter defectum doloris super-
naturalis. Attendatur etiam norma c.752 § 2.

2. Si quis, ceteroquin bene dispositus, absolutionem sacramen-
talem acceperit cum ignorantia non graviter culpabili horum mys-
teriorum, utpote vere probabiliter liberatus a peccatis nequit cogi
ad ea denuo accusanda.

In praxi, si casus occurrat semifatui vel adeo rudis qui vix cape-
re aut retinere possit notitiam horum mysteriorum, antequam ab-
solvatur adiuvari debet in eliciendo pro sua capacitate actu fidei in
Deum Remuneratorem, Unum et Trinum, et in Christum Redemp-
torem.

772. 3. *Necessitate praecepti in genere ab adultis explici-
ta fide supernaturali credenda sunt ea omnia quorum fro-*

M Directe ait moribundum non omnino incapacem instruendum esse circa
haec mysteria, quod certissimum est et ab omnibus admittitur: incMentrr diri
mystera credenda neces* rate medii />rnrr/>wr esse Triirtatem et Incarnafne»

M Cf. v.gr. Prümmer, 1.499; MerkEerach, 1.707; Wouters. T.488. Ill pre
quibus est probabilis; TanquerKT, IT,639; KerrerES-Mondria, 1,254 pro quibw
est probabilior ut pro Lugo, Suarez etc.

,T Vermfersck, 11,9, qui banc d'Stinctionem attribuit Suarez, Pe/iJr d.l?
s.4 n.18-19; Luco, *De fide* <1.12 n-106-107.

icssio requiritur ad vitavi christianam gerendam, et ad obligationes urgentes in particularibus singulorum adiunctis adimplendas; sic v. gr. magistri religionis, praedicatores, magistratus, publicistae, etc., plures veritates revelatas cognoscere ac profiteri tenentur quam simplices fideles.

773. 4. *In particulari ab omnibus fidelibus cognoscenda sunt :*

o) *Sub gravi* quoad substantiam, non quoad formulam, ea quae requiruntur: a) *ad recte credendum* et sentiendum secundum intelligentiam vulgarem, idcoque symbolum apostolicum⁸⁸, ut constat ex usu perpetuo Ecclesiae, illis tamen circumstantiis exceptis quae minorem relationem habent cum manifestatione vitae christianae, ut virginitas perpetua B. V. Mariae, iudicium vivorum et mortuorum, a fortiori passio sub Pontio Pilato etc. ; *β) ad recte vivendum* secundum obligationes omnibus communes, ideoque praecepta universalis quae continentur in Decalogo³⁰ et in praeceptis Ecclesiae, quorum observatio ad omnes fideles spectat⁴⁰, quibus accedunt officia cuique propria iuxta suum statum et condicionem; *γ) ad recte utendum auxiliis* specialibus salutis, ideoque orationem dominicam iuxta duplicem seriem petitionum quae respiciunt gloriam Dei et nostram utilitatem in acquirendis bonis et vitandis malis, sacramenta quorum usus omnibus praescribitur, sci. baptismus, paenitentia, Eucharistia, aliaeque quando suscipiendae erunt, quantum est necessarium ut digne suscipiantur.

b) *Sub levi* ab omnibus explicite cognoscenda et credenda sunt, ex consuetudine et communi usu fidelium: a) *signum crucis*, utpote distinctivum Christianorum; *!?) symbolum ecclasticum, oratio dominicalis, praecepta Dei et Ecclesiae* secundum formulam ipsam, seu quoad verba; y) *salutatio angelica* cum invocatione addita ab Ecclesia, saltem quoad substantiam.

774. **Unde concluditur:** 1. Graviter obligantur parentes gradatim docere suos filios quando perveniunt ad usum rationis de his quae necessitate medii vel praecepti profiteri debent; quod possunt live per se ipsos sive per alios, v. gr. ludimagistros perficere. Magistri ipsi, qui loco parentum erudiunt, et parochi qui ad hoc ex

■ Cf. explicationem summariam apud Ferkeres Mosuria. 1,257; Iorio, L257-260.

° Decalogus, qui etiam sola ratione est cognoscibilis quoad substantiam, potest explicite crediti utpote revelatus, satis est ut credatur implicite.

* Praecepta ipsa Ecclesiae non creduntur fide divina, sed fide divina reductum est ea legitime determinari et intimari ab Ecclesia.

contractu vel officio tenentur, similiter sub gravi obligantur; et h. quidem omnes ex iustitia.

2. Fidelibus potest inesse gravis obligatio assistendi concionibus et explicationibus catecheticis adultorum, correlative ad proprium et gravissimum officium pastorum animarum procurandi catecheticam populi Christiani institutionem.**

775. In praxi: Si confessarius ex hebetudine ingenii manifestata, ex imbecillitate aetatis tuioris vel superadulatae, ex defectu cuiusvis eruditionis, etc.⁴¹, probabiliter suspicatur paenitentem ignorare necessaria ad salutem, tenetur cum de his interrogare, nisi modo indirecto eos attentos reddat ad hanc rem, ne offendantur si in aliis disciplinis excultiores appareant; obligationem aillent obiectivam crea debitam scientiam acquirendam non potest dissimulare, iino absolute debet privare eos qui non sint prompti ad illam acquirendam. Saepe praestabit ut confessarius praecedat et comite-tur paenitentem in eliciendis actibus fidei necessariis, praemissa summaria instructione, ens hortando ut orationem dominicam, salutationem angelicam, symbolum fidei memoriter addiscant.

776. Scholion. Posita necessitate fulci et quorundam dog-matum ad salutem credendorum, fideles tenentur *cooperari ad praedicationem evangelii* apud infideles obligatione caritatis ex genere suo gravi, pro suo quisque posse, mediis sive spiri-tualibus sive materialibus.

Sic constat ex ordinatione divina in qua Christus Dominus manifestatur Pastor bonus curam extendens ad oves quae nondum sunt ex ovili (To 10,16) et Ecclesiam constituens catholicam cum mandato praedicandi omni creaturae (Mt 28,19); sic postulat *finis l-clesiae* et *honor divinus*, postquam Deus infinita caritate disposuit "gentes esse coheredes, et concorpora'tes et participes promissionis eius in Christo Iesu per evangelium" (Eph 3,6); sic exigit *amor et tjalus animus* erga Redemptorem, cuius voluntas est homines salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire (1 Thes 1,4) omnesque trahere ad se ipsum (Io 12,32) et "notas facere divitias gloriae sacramenti huius in gentibus, quod est Christus" mysucus (Coi 1,27); sic reclamant officia *caritatis cristianae* erga infideles sedentes in tenebris et in umbra mortis et in extrema necessitate spirituali constitutos. cum sint vocati ad salutem supernaturalem et ignorent divinum consi-lium Quae alibi de Aetione catholica exercenda in genere dicuntur ca valent in particulari ad apostolatam in favorem infidelium prae-standum. urgentque tum ex caritate tum aliquatenus ex ipso prae-cepto fidei.

Ecclesia in suo mag'isterio naturalem f'del'um obligationem co-operandi ad salutem animarum non semel declarabat et urgebat.

Cf. c.1320; Pius X. Encycl. *Accrbo nimis* 37 (1905) 613-625; S. C. C Decretum 27 (1935) 145-154.

^o Cf. Waffei, a. Eut. *De Virtutibus theologicis* (Annotationes ad Opus a Bo-quillnn IfiOO) 191,

^{4'} Cf. M. MINERTZ, *Iesus und die Heidenmission** (Munster 1905). Cf c.1350.

En aliqua ex recentioribus documentis excerpta: Leo XIII meminit voluntate Christi “ut aliquid a nobis conferatur operae ad salutis, quam ipse percipit, obtinendos adipiscendisque trucius illiusvi partes officii primae sunt, catholicam doctrinam profiteri aperte et constanter, cumque, quoad quisque potest, propagare”¹; Benedictus XV, alloquens “universos omnes” Christi fide iam illuminatos, admonet: “Ac primum attendant oportet quam sancta teneantur lege sacris ad infideles missionibus opitulandi Etenim “mandavit” (Deus) unicuique de proximo” (Eccli 17,12); quod mandatum eo quidem urget gravius, quo proximum premit maior necessitas... Quotquot igitur his illuminandis opem pro facilitate attulerint, praesertim inis-sionalium operam adiuvando, ii et maxima in re officii partes expleverint et...“²; Pius XI, postquam memorat “quam longe a caritate abhorreat” Christianos “nihil quicquam curare de reliquis qui extra septa infeliciter vagantur”, clerum compellit ad cooperationem argumento a fortiori, propterea quod “cuiusmodi officium detrectare nullus cum fidelium communitate queat”³. Pius XII, quod officium omnium christianifidelium prius affirmaverat, coniungendi sese ut membra eiusdem Corporis Christi mystici cum missionariis qui confecto bello tot difficultatibus pugnant pro extensione Regni Christi, hoc sollemniter réaffirmat asserens quod “omnes christianifideles sacro tenentur officio cum illis quadam virium animorumque necessitudine sese coniungendi”, unde “totus orbis catholicus, quem constat singularem erga sacras expeditiones sollicitudine et caritate teneri, idonea subsidia liberaliter praestabit”⁴.

Modus concretus cooperandi ad evangelizandos infideles nullus est determinatus ex natura rei, sed dependet a singulorum conditionibus: omnes possunt et debent *orationes* postulationesque fundere pro dilatatione Regni Dei (cf 1 Thes. 1,4; Eph 6,18-19); omnes similiter debent *exemplo bono* fulgere, procedentes “sine reprehensione in medio nationis pravae et perversae, inter quos lucetis sicut luminaris in mundo” (Eph 2,15). “conversationem... inter gentes habentes bonam, ut... ex bonis operibus vos considerantes, glorificent Deum in die visitationis” (1 Petr 2,12); multi obligantur ad *anxii'um* (liale) praestandum missionariis (cf 1 Cor 9,13-14; 2 Cor 11,8), et si huic adiciant *praestationem personalem*, laudes participabunt ex evangelio.

Ecclesia unum diem annuatim designavit specialiter precibus pro missionibus effundendis et eleemosynis colligendis destinatum, et ad meliorem organizationem et efficaciam, plura opera pontificia pro missionibus adiuvandis instituit “.

¹ Encycl. *Sapientiae christ'anae*: ASS 22 (1889/90) 391.

² Encycl. *Maximum illud*: A VS II (1910) 451.

³ Encycl. *Rerum! Ecclesiae* 18 (1926) 68.

⁴ Encycl. *Emanuelii praecones*: AAS 43 (1951) 527.

⁵ Cf. AAS 19 (1927) 23-24; 21 (1929) 342-345.

CAPUT III

De peccatis contra fidem

S. Thomas, 2-2 q 10-12; S. Aivoxsus, 12 n.12-19; Suarff./, *De fide* disp.15-23; Luco* *De fide* disp.18-25; TaxqukrEY, 11.654-686; Vfrmeersch, 11,24*53; Ixb\o Grizzasa, 11.40-61; Phinapor, 11,91-116.

777. Peccata contra fidem respiciunt ta*n actus *internos* quam *externos* credentis vel discredentis. Committi possunt: o) Per omissionem, tum *diligentiae debitae* in addiscendis veritatibus scitu necessariis aut in quaerenda solutione difficultatum contra fidem insurgentium, tum *actuini* qui propter ipsam fidem essent ponendi admittendo eam sufficienter propositam, veritates dc novo definitas profitendo etc, tum ipsius *assensus generalis* fidei sufficienter propositae praestandi; />) PER COMMISSIONEM, ponendo actus fidei *posita*, *contrarios*, tum per *excessum* temeraria credulitate vel superstitione, tum per *defectum*, sive quia fides in *periculum* conicitur libris irreligiosis et immoralibus, conversatione cum atheis etc.; sive quia semel admissa, interne simul ct externe *abicitur*, vel ex toto in apostasia, vel ex parte in hacrcsi, vel saltem externe *non manifestatur ut* debet, in negatione vel dissimulatione indebita, et in communicatione cum acatholicis illegitima. Haec ex ordine explananda sunt.

ARTICULUS I

De peccatis per omissionem

778. I. *Obligatio addiscendi veritates fidei, ad salutem scitu necessariis, esi cx genere suo gravis*, eique satisfacere tenentur singuli fideles per media opportuna et efficacia, qualia sunt assistentia homiliae dominicaei aut catechesi adultorum, lectio librorum apologeticorum etc.

Urgentia istius obligationis eo erit maior, quo magis necessariae sint ad salutem et ad vitam Christianam veritates fidei ignoratae; unde imprimis afficit veritates necessarias necessitate medii, aliasque ex praecepto impositas, quae ignorari non possunt sine dispendio vitae Christianae, obligationum professionalium, scandali proximorum.

779. II. *Difficultates contra fidem occurrentes suffruri debent sub reatu peccati cx genere suo gravi*, sive despiiciendo et reiciendo ipsam ideam fidei contrariam, tanquam inanem, sive solutionem aut explicationem congruentem quaerendo.

Praestat saepius, praesertim quando agitur de scrupulosis et nimis curiosis, observantes difficultates eludere, attentionem ad alia divertendo; sed non raro profundior et accurata eruditio in rebus dogmaticis salutare remedium praestat huiusmodi difficultatibus.

Peccat autem qui temere congerit et ponderat argumenta contra (idem ab haereticis aut infidelibus afferri solita, eorum solutionem more rationalistico adversariorum quaerendo; sic trim periculum fidei sponte addit, et minime obtemperat apostolo depositum fidei caute custodiendum commendanti (cf. 1 Tim 4,1-7; 2 Tim 2,16-17).

780. III. *Fides sufficienter proposita, sub reatu gravis peccati positive admittenda est*, tum ab infideli et haeretico, saltem globaliter et implicite quoad omnia dogmata quae ab Ecclesia proponantur ut revelata, tum a catholicis, etiam in particulari quoad definitiones dogmaticas de novo propositas.

Fides sufficienter proponitur quando certo innotescit factum revelationis (cf. I) 2025); quilibet enim homo tenetur Deo se submittere, eundemque revereri. Iam vero summa irreverentia esset si homo assensum non modo recusaret, sed etiam suspenderet erga Deum sibi aliquid asserentem, ut asserit in revelatione publica.

781. Unde concluditur: 1. Deo aliquid probabiliter hominibus «velante, hi tenentur in probabilem revelationem inquirere (cf. I D 1154); eamque cognitam non ut mere probabiliter sed ut certo existentem, positive amplecti et profiteri, moras et assensus suspensiones evitando», unde, sub sola probabilitate revelationis non tenetur credere, sed utique ulterius de revelatione inquirere.

2. Quando nova aliqua definitio dogmatica ab Ecclesia proponitur, v.gr. .Assumptio corporalis B. M. Virginis in caelos, fixit instant elicere actum fidei de eo dogmate in concreto, nec licet cisis insensum diu procrastinare; si tamen hoc per aliquod tempus faciunt, sed non definitive, quamvis contra fidem peccent, non ideo haeretici sunt; nam dogma proprie non negant, sed mere non proponunt prout debent.

3. Sicubi potestas politica interdicit conversionem ad veram fidem ante certam aetatem, v. gr. 18 annorum, ea lex, utpote iniqua, nullius valens est. et non tollit nec suspendit sive obligationem articuli credendi fidem sive ius ingrediendi in societatem fidelium Tamen, «graviore causa communi vel magno incommodo personali, differri potest publica conversio donec illis incommodis possit occurrere, facta nitrea sola professione interna, vel etiam externa sed occulta coram

I 1 Cf. M. Nicolav, *De revelatione Christiana* (Sacrae theologiae Summa).

sacerdote et duobus saltem testibus ad secretum obligatis (cf. CPF 1184 2079), nisi forte in hac occultatione adsit scandalum vel urg. at obligatio publicae professionis iuxta alibi dicta. Patet praecepta positiva Dei vel Ecclesiae eos non urgere qui legitime a publica praeiudicatione fidei excusantur’.

782. IV. Infidelitas multipliciter intelligitur: a) Late sumpta est quodlibet peccatum contra fidem, denegando Deo revelanti debitum obsequium intellectus et voluntatis, sive quia infidelis asserit revelationem non esse sibi sufficienter propositam, sive quia abicit dogmata olim admissa ex pertinacia intellectus superbientis vel ex despectu voluntatis auctoritatem divinam contemnentis; b) stricte accepta infidelitas *ul status* definitur: *carentia fidei in subiecto non baptizato*, v. gr. in infante catholicorum nondum baptizato, qui in oeconomia nostra supernatural! nasceretur cum habitu fidei si Adam non peccasset; *ut actus* vero, infidelitas stricta est *absentia fidei actualis in subiecto capaci quod fidem nunquam suscepit*.

Infidelitas ut actus distinguitur: a) *Negativa*, seu mera absentia fidei in eo qui nunquam aliquid de revelatione audivit vel coniecit, vel cui fides non fuit sufficienter proposita; b) *privativa*, seu carentia fidei in eo qui cognitionem revelationis data occasione sciens volens negligit, cum ex aliqua notitia eiusdem accepta debuerit ulterius inquirere; c) *positiva*, seu carentia fidei in eo cui veritates revelatae sufficienter propositae sunt.

783. Praecipuae species infidelitatis sunt: paganismus, iudaismus, mahumedismus, et sectae hodie late grassantes atheismi, pantheismi, rationalism!.

784. Principia: 1. *Infidelitas mere negativa nullum peccatum est*. Constat *theologice* ex propositione baiana a Pio V damnata (D 1068): “Infidelitas pure negativa in his quibus Christus non est praedicatus, peccatum est”; *philosophice*, autem, ex eo quod sit invincibilis, ideoque inculpabilis.

Infideles negativi, qui plures inveniuntur etiam in nationibus Christianis, quamquam possunt opera bona facere (D 1025.1298 1101; Rom 2,14) et patentem habent ad salutem viam baptismi flaminis miserrima laborant condicione et zelum evangelizandi in credentibus excitare debent.

’ Cf. Noldin, 11,14.16,2; Merkemiach, 1.715,4°.

• Cf. *S. Th.* 2-2 q.10 a.5, cuius terminologiae etiam nunc standum esse perperam dicit Prümmer, I,509,2b, cum usus hodiernus aliud ferat.

785. 2. *Infidelitas privativa est peccatum cx genere suo grave, propter irreverentiam erga Deum ct negligentiam in re summi momenti ; admittit tamen parvitatem materiae, si quis ad brevissimum tempus remittit ulteriorem inquisitionem, etiamsi gravem obligationem eiusdem bene perspiciat, vel si notitiam fidei nonnisi remotissimam acceperit.*

786. 3. *Infidelitas positiva est peccatum cx toto genere suo grave*, imo post odium Dei obiective omnium gravissimum, quia implicat contemptum Dei et directe offendit veracitati divinae, eam aut blasphemie negando aut superbe despiciendo; est etiam summe periculosum quia, cum fides sit fundamentum totius vitae spiritualis, infidelitas sternit viam materialismo omnibusque vitiis 4. Accedit quod infidelis positivus, magis quam privativus, reicit medium ad salutem necessarium, attestante Domino: “qui vero non crediderit, condemnabitur” (Mc 16,16).

Unde concludens: 1. Infidelis positivus habendus est ille qui se quidem revelationi admittendae paratum dicit, sed si praesentetur cum condicionibus quas ipse determinet, ita ut eam suttliciter ad dubium removendum propositam, arbitrarie non admittat.

2. Maxime fovendae sunt consociationes quae infidelibus praecones et subsidia ad fidem subministrant: iis operam praestare per orationes, eleemosynas, cooperationem personalem, est opus Deo summe gratum et fidei propriae aestimandae, conservandae, augendae, efficacissimum *.

787. 4. *Pagani, iudaei, haeretici et apostatae: a) non
ant videnter compellendi ad amplectendam fidem catholi-
«m; b) imo a principibus Christianis ex gravi causa tolerari
fossunt falsi ritus d cultus religiosi eorum; sed c) obligandi
sunt ne cultum catholicum impedian vel probriis afficiant,
neque ex imperativo suae conscientiae falsae.*

Ad a): “Quia credere voluntatis est.” Ecclesia nunquam compulit homines ad fidem et baptismum, neque compellere permisit principibus saecularibus qui jurisdictionem in cos haerent, licet indiscretionem et immoderatum zelum quorundam particularium longius aliquando procesisse non negemus; ceterum neque iurisdictionem habet in non baptizatos ut cos compellat. *Pignus disciplina* cavet (c.750-751) ne infantes infidelium, et generatim etiam haereticorum atque schismaticorum, baptizentur extra periculum mortis, nisi parentes vel tutores consentiant; adultus vero, secundum c.752, § 1, “nisi sciens

£f' £ ΓΛ › Λ2 ‹.34 a.2 3,1 D ‹1-20 a.3; q.10 a.3.

Cf. Ius XI^{II}, EncycL *Evanacii praecones* 43 (1951) 510_{sb}

et volens probeque instructus, ne baptizetur”. Haereticos et apostatas potest Ecclesia indirecte cogere ad reditum, idque facit aliquo-modo per poenas latas.

Ad b); Etiam in hac re valet principium actionis duplicis effectus; requiritur tamen gravis causa; nam libertas cultuum illimitata *doctrinaliter* est falsa et pluries ab Ecclesia damnata °, *practice* autem non semper et ubique toleranda videtur, vel nostris hisce temporibus.

Ad c): Nullum ut patet ius obiectivum habere possunt ul veram religionem impediunt; unde per Sacram Inquisitional olim, coopérante brachio sacculari haeretici coercebantur, et per cruciatus infideles reprimebantur, ne fidem Christianam impedirent, stante iure Ecclesiae a Christo communicato eam praedicandi ubique et conservandi. Et quamvis compelli non possunt ut contra propriam conscientiam agant, certe impediri possunt ne secundum eam obiective falsam agant.

788. 5. *Principes Christiani nunquam possunt directe immediate cooperari ad infidelitatem vel haeresim sustinendam vel propagandam, possunt vero aliquando indirecte et mediali, subministrando facultates et media in se indifferentia, quae adhibebuntur ad eum finem.*

Cooperatio directa et immediata est intrinsece mala, ideoque semper vetita, et quidem sub gravi, quia summam iniuriam infert Deo. Cooperatio autem indirecta, quatenus procurat media in se indifferentia, etsi praevideantur applicanda conservationi et propagationi falsae religionis, non est in se mala, ideoque potest esse licita cum causa proportionate gravi, bono sed quod occasionem peccandi datam compenset.

Unde concludes: Non licet Statui catholico pecuniam offerre! J cultus acatholicos splendidius celebrandos occasione festivitatis falsae religionis; licere potest huiusmodi oblatio facta circa illud tempus, etiam propter considerationem sumptuum ab acatholicis tunc faciendis, vitato tamen scandalo et qualibet specie favoris directi erga sectam falsam.

* Cf. D. 1777-1779. Ulteriora de hac re in IV Mandato, ubi de obbpti» nibus Magistratuum civilium.

ARTICULUS II

De peccatis per commissionem

Summa rerum dicendarum. In hoc articulo quadruplici paragrapho tractentur peccata per commissionem hoc pacto: § 1, peccata per excessum; § 2, peccata per defectum quae opponuntur etiam in iure fidei professioni; § 3, peccata per defectum quae opponuntur soli exteriori fidei professioni; § 4, peccata quae indirecte opponuntur fidei per defectum

§ 1. Peccata contra fidem per excessum

789.1. *Temeraria credulitas*, qua quis admittat res tanquam ad fidem et religionem Christianam spectantes, quin tales verae sint, *est peccatum per se leve*, contra quod praevent fideles I Io 4,1 : “Carissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sint; quoniam multi pseudoprophetae exierunt in mundum.”

790.II. *Superstitio*, quae per exteriores actus virtutis religionis magis quam fidei adversatur, *aptius exponitur ubi de religione* occurrit tractatio.

2. Peccata contra fidem internam per defectum

791. A. I. **Haeresis**: *etymologice* significat electionem; *usu* autem ecclesiastico applicatur ad electionem regulae credendi personalis, quam faciunt ii qui Christo adhaerentes post baptismum, regulam fidei ab Ecclesia accipere renuunt. *In re* definitur :

a) *Sensu pleno*, qui unice attenditur in iure poenali coram Ecclesia, pertinax denegatio in foro externo et coram Ecclesia alicuius ex veritatibus de fide divina et catholica ridendis, aut de eiusdem dubitatione in eo qui, post receptionem baptismi, nomen retinet Christianum (c.1325 § 2).

b) *Sensu minus pleno*, qui attenditur in foro interno

1 Peccata per excessum contra fidem per se nequeunt dari, quatenus eius defectum, infinita veritas et veracitas divina, non consistit in medio (cf. S. Th. a.3; 2-2 q.17 a.2 ad 2); datur autem per accidens, in quantum veritates non sunt de fide divina ut tales accipiuntur, vel privatae opiniones quae neque humanam fidem merentur, ex falsa religiositate admittuntur et

2 Oni vere dubitant positive de veritate ab Ecclesia proposita, saltem impietatem admittit eam non esse certam, ideoque est haereticus proprie dictus. Cf. F. Tischart, *Mo. d. b. Ia*, J.268 q.2.º.

et coram Deo, est error voluntarius et pertinax contra aliquam veritatem fidei divinae et catholicae in homine baptizato, qui fidem Christi profitetur.

Error voluntarius et pertinax, seu indicium falsum intellectus sub mala voluntate elicitus, quo quis sciens volens, etiam per brevissimum tempus °, negat aut positive in dubium vocat aliquam veritatem fidei; talis *non est* neque error qui ex mera ignorantia, etiam culpabili et affectata, procedit in eo qui tandem paratus est credere quaecumque ipsi proponantur ab Ecclesia, neque mere externa professio erroris contra fidem sermone vel opere, ex metu aliove motivo, interius fide retenta; in his tamen peccatur contra fidem, et in foro externo incurri potest nota haereseos ¶0.

Contra aliquam veritatem fulci divinae et catholicae, seu contra dogma divinitus revelatum, et ut tale ab Ecclesia omnibus propositum magisterio suo infallibili sive sollemni sive ordinario (cf. c.1322 § 1); unde *non est* formaliter haereticus, licet erret in fide, qui negat veritatem connexam cum revelatione, ut conclusionem theologiam vel factum dogmaticum etiam infallibiliter propositum ab Ecclesia, neque is qui non admittit veritatem a multis vel plurisque agnitam ut revelatam, donec ab ipsa Ecclesia ut talis proponatur, licet possit esse valde temerarius in ea ratione agendi.

In homine baptizato qui fidem Christi profitetur, nam si non fuit baptizatus dicitur infidelis, iudaeus, etc.; si vero baptizatus in infantia, nunquam actu personali professus est fidem Christi, acquiparatur paganis.

792. II. Differt: o) *Ab infidelitate*, sicut species a genere, connotat enim haeresis in discredenti vel dubitante contemptum tam Dei quam Ecclesiae, et non datur nisi in christiano et circa fidem catholicam, dum infidelitas est in non baptizatis circa fidem divinam sine contemptu directo attestationis Dei vel Ecclesiae; b) *Ab apostasia* quae, ut infra explicabimus, non aliquas veritates fidei catholicae, sed omnes recitat, etque circumstantia aggravans haeresim (*S. Th.* 2-2 q.12 a.1 ad 3); c) *Ab schismate*, in quo baptizatus renuit

• Nnm pertinacia ad haeresim requisita non significat diuturnitatem tceptoris, sed perversitatem rationis.

10 Multi auctores ut Banez. Suarez. Azof. etc., putabant ignorantem, et in crassam et affectatam excusare ab haeresi et haereticorum poenis Cf. Lt. ff. *De fide* disp.20 sect 6 n.174 hanc sententiam propugnantem. Eadem in nostro iure poenali refneri potest, non obstante c.2229, vi c.2228. Obscurius loquitur Merx U-bach, 1,748,4°.

subesse R. Pontifici aut cum membris Ecclesiae ei subiectis communicare (c.1325 § 2) u.

793. III. Dividitur: 1. *Ratione culpabilitatis* in a) *Materiali*, quae est error intellectus sine pertinacia seu perversitate voluntatis, qui non consideratur agendo de haeresi; nam haereticus materialis auctoritatem Dei et Ecclesiae sibi sufficienter propositam non reicit, neque voluntatem habet aversam ab obiecto formali fidei, ut accidit in pluribus natis protestantibus et schismaticis, mere materialiter errantibus circa fidem¹; b) *Formali*, quae est error intellectus cum perversitate voluntatis renuentis admittere auctoritatem Dei et Ecclesiae, sibi sufficienter propositam.

2. *Ratione manifestationis* in: a) *Internam*, quae in sola mente existit, nullo signo externo manifestata; b) *Externam*, quae omissionibus, verbis aliisve signis perceptibilibus proditur, ita ut actus externus ratione sui sit peccaminosus². Haec subdividitur in *occultam*, si nemini vel paucis innotescit; *publicam*, si multis nota est, vel coram multis manifestatur, ita ut celari amplius non possit (cf. c.2197).

794. IV. Principia: 1. *Haeresis materialis per se nullum peccatum est; potest autem esse per accidens, sive mortale sive veniale.*

Per se nullum peccatum est, nam, ut dictum est, ex ignorantia procedit sine pertinacia voluntatis, adeo ut haereticus materialis paratus sit se submittere auctoritati Dei reuelantis et infallibili Ecclesiae iudicio, statim atque sufficientem notitiam de his veritatibus acquirat.

Per accidens esse potest mortale vel veniale, exorto <1. dubio de veritate propriae sectae et cognita obligatione excutendi tale dubium; tunc enim *grave* peccatum ignoranthae in fide, non haereseos, committitur in omittenda inquisitione fidei certae, si dubium grave et solide probatum appareat: *leve* autem si dubium fere inane videatur, aut si inquisitio circa dubium grave ad breve tempus procrastinetur.

795. 2. *Haeresis formalis est peccatum ex toto genere inordinatum*, siquidem implicat contemptum Dei et Ecclesiae, et

- Ille nulli stant schismatici qui simul non sint haeretici, denegantes saltem primum pontificum.

¹ CL Taxquerey. 11.661 et nota.

² Quod rari evenit quando aliquis manifestat interna sua peccata fidei amicum id uerdoti.

cum caritate destruit ipsum habitum fidei, qui est radix iustificationis (Hebr 11,6)¹⁴ Tit 3,10: “Haereticum hominem, post unam et secundam correptionem, devita”. Hebr 6,4,6: “Impossibile est enim eos, qui semel sunt illuminati... et prolapsi sunt, rursus renovari...”

In praxi signa hacresis materialis et formalis indicari sole: hoc pacto:

a) **Materialis**: si haereticus “paratus sit se submittere iudicio Ecclesiae, quando errorem agnoverit, etsi interim sententiam suam mordicus teneat; si de fide catholica nihil cognoverit, et de sua nunquam dubitaverit; si dubitans studuerit veritatem agnoscere quod potuerit...” b) **Formalis**: si haereticus “dubitatur, atque ex pertinatione aut ex Ecclesiae contemptu ulterius inquirere detrectat”;^{*} < “intellectum a veritate sufficienter proposita, de industria aver: ut suae sectae vel opinioni adhaereat”; si “agnita veritate, Ecclesiae contradicere perseverat” ”.

Unde concluditur: 1. Hacresis formalis rei sunt tum *liberati* absoluti, qui plenam ab Ecclesia profitentur⁷; tum *modernistae* qui integrum systema doctrinale a Pio X damnatum, amplectuntur⁸; tum *schismatici* hodierni qui, praeter sublectionem Primatui Romano denegatam vel communicationem cum membris Ecclesiae ei subiectis recusatam, unum aliudve dogma fidei simul admittere renuunt, potissimum infallibilem pontificiam; tum *communiistae* et ipsi *socialistae*, quatenus principia materialism! athei profiteantur.

2. Qui negat aliquid quod falso existimat fuisse ab Ecclesia ut dogma catholicum definitum, habet malitiam hacresis formalis, sed in foro externo ex eo solo non habetur ut haereticus.

796. 3. *Recusatio propositionum doctrinalium ab Ecclesia quidem traditarum, sed non ut revelatarum, est peccatum contra fidem, grave vel leve pro gravitate vel levitate irreverentiae, iuxta gradum calificationis tributae singulis propositionibus, sed non est hacresis proprie dicta*TM.

Non esse haeresim patet, quia ex supposito non offendit fidei divinae, sed solum magisterio authentico Ecclesiae. Es« peccatum contra fidem constat, quia aliqua ratione contemnitur auctoritas doctrinalis et voracitas quam habet Ecclesia a

¹⁴ Utrum aliqua fides imperfecta possit enniungi cum haeresi formali, prae ab aliquibus AA. edoctum fuisse traditur, cf. PrCmmfr. 1,494.

^uSt vero ignoramus ideo affectat, quia non auderet alioquin se auctoritati Ecclesiae opponere. quamvis pravissime peccet contra fidem, non erit haereticus *formalis*, cum desit perversitas. FerrerES-Mondria, 1,268 q.1?; cf. Lva fill. <Fsp 30 n.1°7s,

^{lfi} Merkeihach, 1,746; cf. Lotaxo-Grizzana II 47.

Cf. Wouters, 1,404 Multi tamen qui dicuntur liberates in re politica non profitentur systema doctrinale haereticum damnatum in Encycl. QuoitU c u (R. XII 1864; cf. II 1606-1600.1710.1755). ideoque non leviter arguendi sunt. stat m d. Imprest. CL Ferrerfs-Monoria, 1,268 q.4.°

^{**} Cf. ASS 40 (1907) 723-726.

^{tv} Cf. Aertnvs-Damen, 1,323 q.4.°.

Deo ad exigendum assensum fidelium erga suas propositiones in rebus fidei et morum³⁰. Distinctionem theologiam horum peccatorum, denique, admittendam esse colligitur ex eo quod in recusatione propositionum quae inferiore nota quam haereseos proponuntur, temeritas et periculum errandi eo minus est. quo propositiones magis ab haeresi recedunt, et aliquando est satis remotum et leve.

Unde concluditur: a) **Graviter** PECCAT contra fidem, citra haeresim tamen, qui asserit propositionem haeresi proximam, seu contradicentem veritati fidei catholicae proxima; pariter, qui sustinet doctrinam theologice erroneam vel errori proximam, seu adversantem propositionibus fide ecclesiastica vel theologice certis vel certitudini appropinquantibus; item, qui adhaeret propositionibus ab Ecclesia damnatis ut blasphemis, seditiosis etc.; b) **leviter** saltem peccat qui sustinet propositiones a magisterio ecclesiastico damnatas ut piarum aurium offensivas, scandalosas, captiosas, temerarias etc., dum tales remaneant, nisi gravissima ratio permittat eas interne profiteri vitata offensione, scandalo, temeritate, etc.; similiter, qui decretis et declarationibus doctrinalibus SS. Congregationum romanarum in respectiva cuiusque materia, et nominatim S. Officii in quibuslibet rebus ad fidem vel inores pertinentibus, detrectat non solum silentium obsequiosum, verum etiam regulariter¹ internum assensum, tanquam propositionibus per se veris ex assistentia Spiritus Sancti promissa, postquam a R. Pontifice in forma saltem communi approbatae fuerint iuxta disciplinam vigentem (cf. c.244 § 2)~; c) **nullatenus** peccat qui sententias probabiliores relinquit, ut aliis minus sed vere et solide probabilibus, etiam minus tutis quam contradictoriis adhaereat, ut patet ex modo agendi Ecclesiae, et ex libertate expresse concessa ut quis possit in rebus disputatis a doctrina probabili, licet certo a S. Thoma vel S. Alfonso fuerit sustentata, recedere, et contrariam amplecti.

797. **Poenae ecclesiasticae**, latae in haereticos formales qui haeresim publice vel saltem externe manifestaverint, exponuntur c2314, suntque graviores pro bis qui praeterea sectae catholicae nomen dederint vel publice adhaeserint. Eisdem poenas incurrunt vel incurrere possunt suspecti de haeresi⁷³ ad nonnam c.2315, et in posterum ut haeretici habentur in foro externo, donec resipiscant.

798. **B. Apostasia**, quae etymologice significat secessionem, dicta de fide 24 est *totalis recessus a fide catholica olim voluntarie recepta* (cf. c.1325 § 2).

* Cf. D 1684.1820; c.1324.2317.

ⁿ Per accidens internus assensus denegari poterit, si forte de fahitate certo onget: similiter dubitare licebit, quando vere solidae ratione* obtabunt. Sed in utroque casu urget silentium externum obsequiosum.

2. CL Wouters, 1,403; A. Peinador, *Quir a vosotras ove* IlustrClero 38 (IMS) 414-421.

* Chinam suspecti sint de haeresi, describunt c 1258.2316.2319 § 2-4; 232fi.2332.2340 § 1; 2371.

³⁴ Est etiam apostasia ab *ordinibus* et apostasia a *religione*, in quibus apostasius secedit ab statu clericali vel religioso (cf. c.136 § 3; 141 § 2; 644 § 1. etc.).

Totalis recessus, nam si quis unum alterumve articulum fidei solum negaret, non esset apostata sed haereticus, ut supra declaratum est.

A fide catholica olim voluntarie recepta, nam si quis baptizatus in secta, vel etiam in Ecclesia catholica sed ita ut ab ineunte pueritia educatus fuerit et semper adoleverit in secta, non apostata dicitur sed haereticus. Minime tamen requiritur ad apostasiam a fide, ut quis falsae sectae, sive Christianae, ut luthéranisme vel calvinisino, sive paganae, ut iudaismo vel mahumedismo adhaereat, sed satis est ut a fide catholica penitus deficiat; unde rationalistae, athei, libere cogitatores, etc., qui antea fuerint catholici, ut veri apostatae habendi sunt; quoad francomurarios qui ex convictione adhaerent sectae massonicac et quoad alios similes sectarios, ut feniani etc., ab Ecclesia damnatos, iure ii habentur saltem plerumque ut apostatae a fide, nam sub velo philanthropiae et mutui adiutorii, nimis clarum est eos doctrinae et religioni catholicae esse infensos, ut in regionibus praesertim latinis satis proditur 20.

793. **Principia:** 1. *Apostasia est peccatum contra fidem ex tofo acuere arave*, ut a fortiori constat ex his quae dicta sunt de hacresi.

2. *Malitia specifica in apostasia eadem est atque in haeresi et in infidelitate positiva* 21, sci. contemptus auctoritatis et praesertim voracitatis divinae; quod apostata plura dogmata neget quam haereticus, est circumstantia aggravans. Quando est externa, licet occulta, poenas habet sicut haeresis (c.2314 ; cf. c.2318).

800. In praxi apostatae *censendi sunt*: qui in Ecclesia catholica baptizati et educati, facti sunt deistae, matraPstae, etc.; item qui negant possibilitatem aut factum Christianae revelationis, quia ea denegata, tota fides negatur: *non stinl*, autem, apostatae, qui partim indifferentismum sectantes, negligunt omnia christianae religionis officia, siquidem ii deficiunt a praxi, non a fide Christiana: neque qui ab infantia in hacresi baptizati et educati sunt, vel qui baptizati

® Cf. TAXQUK-rv. 11.666.668; Pr Ommer 1.513.

* 'nfilv l n« pr vnt v* spree <l n positiva. domitatur; S. Alfonsus (1.7 n 301) sententiam affirmantem praefert, quia infidelitas privata qui tal * nnn d recte «cd Umtitm indirect*. Iard t auctnr*tMem d viiam, qitumf imped t not*t;am locution.* <|*v:nac. Merckel pa Ciû (1.730) tmd*t paran'Mnura, iudaisminn et haeresim esse species infidelitatis» S moraliter d'spnctas et in confusione declarandas, quin eorum errores diversa ratione opponuntur "vel fidei quae nnn siiscqilnr, vel fidei quae suscipitur (saltem obiective] aut in figura aut in manifestatione veritatis"»

in Ecclesia catholica, adoleverunt in secta aliqua, vel qui non totaliter a fide catholica deficiunt.

Ad recipiendum hclcrodoxuni in Ecclesia: instruendus est in fide; si baptizandus est absolute, quia nunquam luit baplizatus, · cl quia baptismum recepit certo nullum, nulla liacresis abiuratio requiritur, sufficit ut credat doctrinam catholicum; si baptizandus non vît nisi forte sub condicione: praemittat abiurationem svetae ct professionem fidei, et quidem si res ad furum Ordinarii loci deferatur secundum formulam ab eo designandam (cf. C1'F 1178) coram ipso Ordinario vel coram sacerdote delegato ct duobus saltem testibus; deinde, facta prius laudabiliter accusatione peccatorum probabiliter postbaptismalium, administratur baptismus sub condicione, si casus ferat; postea absolvitur ab apostasia vel havresi ct coin xis censuris (cf. c.2314), condicionale vel absolute secundum diversos casus et si aetatem qualuordccim annorum excedat (cf c.2230) ; sequitur accusatio peccatorum, si non fuit praemissa, ct absolutio eorum absoluta vel condicionata, prout baptismus collatus non fuerit vel fuerit sub condicione ; tandem, nulla gravi causa obstante, audiat missam ct communicet statim, v. gr. ipso vel sequenti die.

801. C. Dubium fidei in rebus dogmaticis, cui nullum unquam apud catholicos obiectivum fundamentum inesse potest (cf. D 1794) *ita indicandum* est: a) Apud catholicos: i) *deliberate et positive admissum* circa aliquem hdei articulum sufficienter ab Ecclesia propositum, et ut tale cognitum, implicat hacrcsim, quia admittitur saltem aequivalenter illum articulum non esse certum; quodsi dubium admittatur cx ignorantia, cum animo assentiendi dogmati statim ac certum comperiatur, nullum peccatum est, nisi forte ratione ignorantiae culpabilis ; *β) mere negative susceptum*, quatenus erga ipsum non habetur ullus consensus neque positivus dissensus, sed pura iudicii suspensio, v. gr. ut sub aliis adiunctis facilius actus fidei exerceatur, non est generatim sine imprudentia ct sine periculo positive dubitandi, ideoque sine aliquo peccato contra fidem, sed haeresis nunquam est quia deficit indicium falsum ; *γ) intellectui intrusion*, sed a voluntate prompte quantum est in se repulsum, nullum peccatum est, et actui meritorio fidei dat occasionem ; si vero in eo repellendo cum aliqua negligentia procedatur, sine gravi periculo consensus, peccatum veniale non excedit.

b) Apud haereticos materiales, dubitantes de veritatibus quas propria secta profitetur; cum ii privatum indicium agnoscant ut proximam fidei normam ad detegendas veritates in S. Scriptura contentas, *possunt ct debent admittere dubia* seria ipsis occurrentia, non quidem circa auctoritatem Dei revelantis vel librorum quos inspiratos agnoscunt, sed

circa talem vel talem veritatem particularem credendam; eis-que admissis, tenentur ulterius investigare et orare ut veritatem detegere et amplecti valeant. Quodsi hoc negligent, peccatum grave vel leve contra fidem committunt, pro gravitate vel levitate negligenciac aut consequentiarum praevisarum, sed non ideo fiunt haeretici formales, nisi certo compcriant falsitatem propriae sectae et renuant fidei catholicae sufficienter ipsis propositae adhaerere. Ad cautelam tamen solent absolvi. cum confugiunt ad Ecclesiam, a censuris quas forte ut haeretici formales incurrerint.

802. *Scholion: Circa defectionem a fide sub magisterio Ecclesiae suscepta, de qua D 1793-1794.1815. quaeritur utrum amitti aliquando totaliter possit sine gravi peccato, sin minus contra ipsam fidem, saltem contra aliam virtutem Christianam, praesertim prudentiam 2T.*

In hac re, fide certum est, et in se perspicuum, nullam unquam existere posse causam obiective iustam ut quis a fide catholica sub magisterio Ecclesiae suscepta nullis in adiunctis recedat. Sed praeterea Concilium Vaticanum omnino definitum visse videtur inexistenciam absolutam causae etiam subierim iustae, ut quis aliquando, absque culpa gravi, a fide catholica recedat, per actum qui non necessario esset haeresis formalis vel apostasia, ut ex textu et contextu et historia atque actis Concilii certo erui videtur 20.

Si rem mere psychologicè consideraremus, admittenda esset possibilitas deficiendi a fide catholica sine culpa gravi, verbi gratia in regionibus protestanticis ubi medium ambiens vehementer allicere potest ad profitendas sectas haereticas; sed re psychologicè simul et theologice considerata, dicendum est Deum providentissimum interno auxilio gratiae et externa providentia iuvaturum semper fideles, si faciant quod in ipsis est, ne unquam ad negandam fidem perveniant, neque ex invincibili errore conscientiae, non enim deserit nisi deseratur (cf. D 804), ideoque non potest esse defectio a fide catholica sub magisterio Ecclesiae suscepta, quae in toto defec-

²¹ Cf. Imprimis F. Hürth, *De inculpabili defectione a fide*: Grog, 7 (19M) 3 27.203-224; G. B. Guzzetti, *La perdita della fede nei cattolici* (Varese 1940); II. Lennerz, *De virtutibus theologis* (Romae 1933) 378-405; Stolx, *li'at itfiniert das Vatikanische Konzil über den Glaubenswandel*: TheolQuartSdr 111 (1930) 519-560; R. Auckr, *Le problème de l'acte de foi* (Lovaina 1945) cl

²² Theologi vaticani noluerunt decidere quomodo res se habeat circa perforas religiose non excultam, quae fidem catholicam non exceperit sub Ecclesiae ministerio.

²³ Contrarium opinantur Graxpepath, Vacant, etc. (Cf. Aldama, P. 111, 181) quos sequitur Wouters, 1492, 4.

tionis processu non sit culpabilis sive in se sive in causa aut itricte (ideoque cum peccato contra fidem), aut saltem late sumpta, seu in peccato praecedenti contra fidem vel aliam virtutem, in quo defectio a fide est vere culpabilis, quamvis nexus causalis non fuerit praevius nec consequenter defectio actualis sit in se ipsa fortasse ullo modo in culpam impu-
tanda 30.

803. **Unde concludes:** 1. Certissimum est, nobisque summi sobtii, quod moriemur intra Ecclesiam catholicam, vel in mediis re-
.•uiiibus haereticorum aut infidelium degentes, etiam hisce nostris
Ktnporibus in quibus tot homines vacillant in fide vel incidunt in
wstasiam, nisi graviter deficiamus in servitio divino, non praecise
drea fidem.

2. Dubium voluntarium quodlibet, sive ab Hermes systematic
propositum, sive alia qualibet ratione admissum, omnino reicitur in
Ecclesia catholica, ct *dispar* dicenda est condicio catholici ct protes-
jitis circa fidem; u) Is nequit dubitare de rebus quas certo cognos-
,t revelatas, sed potest sine peccato inquirere in suam ecclesiam
itque in interpretationem S. Scripturae, si dubium exurgat, ct iuvan-
zratia detegere obligationem transeundi ex sua secta ad religionem
tholicam; b) catholicus habet in ipsa Ecclesia "magnum quod-
hm ct pirpetuum motivum... credibilitatis, et divinae suae legationis
islimoniutn irrefragabile" (D 1794), cui adiungitur gratia divina,
Ia hoc eodem lumine ut perseveret" confirmans.

3. Protestantes, etiam bona fide errantes et ad animam Eccle-
rac pertinentes (cf. D 1647.1677), minime in eadem condicione sunt
drea suam fidem atque catholici; nam licet nequeant sine motivo
; veritate suae fidei dubitare, tamen ex sua religione liberam in-
stigationem apertam habent in casu seriae dubitationis; praete-
rea pljges diversas confessiones in rebus essentialibus ut simul legi-
tims admittunt, indeque facile ad dubitandum trahuntur; in suis
exordiis confessiones protestanticae dant singulis credentibus exem-
:n ct ius derelinquendi propriam confessionem religiosam, si
rxigentiis interioribus non satisfaciat; plura sunt puncta in eorum
ctrina quae facile apparent contradictoria et ad rationabile du-
urn ducunt, cui indulgcre non erit temerarium.

804. **In praxi pastorali** apprimi secernenda sunt dubia ista, tum
' objectionibus contra fidem menti obversantibus, quae propter
' rsistentiam saepe anxietates gignunt in animo, tum ab ideis ob-
Kssivis quae contra fidem non raro sine ullo motivo erumpunt. In
v quamvis praestat aliquando actum fidei elicere, non raro magis
mmendatur ratio agendi passiva, quae difficultatibus et ideis ob-
stivis non attendat, sed ad alia tranquille convertat animum, nisi
rte agatur de obicctionibus ct dubiis seriis, quibus per inquisitio-
π veritatis et studium possit satisfieri, sublata ignorantia culpa-
li in fide.

* Cf Aldama, *De virtutibus infusus* (HAC) 111,177-179.

§ 3. *De peccatis contra fidem externam per dejectum*

Summa rerum dicendarum. Hoc loco veniunt breviter exponenda pnn circa externam *negationem* vel *dissimulationem* fidei, circa *erubescen-
tiam* eiusde, et praesertim circa *communicationem* in sacris cum acatholicis.

895. Negatio externa fidei est *modus externe avitii vel sese gerendi talis, quo aliquis coram aliis manifestat s: fidem non habere, vel eandem non refutare veram.*

Erubescencia fidei est *timor turpitudinis quae in profes-
sione fidei coram aliis contineri censeatur, ad extra nianifis-
talis.*

Dissimulatio fidei est *externa eiusdem occultatio propter
aliquam rationem, sive legitimam sive illegitimam.*

806. A. *Negatio externa fidei, etiamsi interne retinea-
tur illibata, est semper grave peccatum.* Nani praeceptum con-
fitendi fidem, quatenus negativum, prohibet ne unquam, vel
solum externe, fides negetur, cum per cani negationem infe-
ratur Deo summa iniuria, et aliis grave scandalum praebea-
tur, fingendo professionem falsae religionis. Unde Christus
Dominus (Mt 10,33): “qui negaverit me coram hominibus,
negabo et ego eum coram Patre meo”.

Unde concludes: Graviter pcccat, etsi interne firmiter veram
fidem retineat: qui *verbis* simulat non admittere primatum R. Ponti-
ficis \cl se esse rationalistam aut poshivistam; qui *factis* dgnifai
id quod in adiunctis concretis aequivalet negationi verae fidei, verbi
gratia qui coram idolo genuflectit in signum externum venerationis,
qui omittit signa et actiones religiosas, quando exinde reputatur sa-
tator falsae religionis. (Cf. CPF n.1653) ”.

807. B. Erubescencia fidei, quae vere sit talis, *est sem-
per peccatum grave.* Nam infert Deo grave dedecus, detrec-
tans ei auctoritatem et reverentiam. Unde Christus Dominus
(Lc 9.26): “Qui me erubuerit, et meos sermones, hunc Filius
hominis erubescet.”

Attamen in singulis casibus examinandum est utnim sit
vera erubescencia fidei, aut potius desiderium effugiendi mo-
lestias quae ex fidei aperta professione timeantur, in qua et
potest non adesse peccatum, iuxta ea quae statim dicturi su-
mus de disssimulatione fidei.

11 Iluc facit damnatio *libellaticorum* Ecclesiae primaevae, qui ecebul
fictum testimonium quod idolis immolaverint.

808. C. Dissimulatio fidei, seu occultatio, sive *positive* adhibendo verba vel signa vel actiones ambiguas, sive *negative* omittendo actus distinctivos catholicorum, *interdum est licita vel etiam necessaria*, nam praeceptum confitendi fidem, quatenus affirmativum, obligat quidem semper sed non pro semper En normae concretæ de hac re :

1. *Illicita est dissimulatio et occultatio fidei, quando propter adiuncta specialia id cedit in odium fidei, vel in contemptum religionis, vel in scandalum communitatis*; quod obtinet quando occultatio æquivalct omissioni professionis hic et nunc urgentis, v. gr., ad respondendum iudici in causa fidei interroganti ; vel quando in casu concreto dissimulatio acquiparatur negationi fidei verae, v. gr., quia indumentum usurpatum a sacerdotibus falsi cultus vel tonsio capitis more illorum significat professionem religionis illorum (cf. CPF 988) ; vel quando in circumstantiis particularibus significat professionem, etsi mere fictitiam religionis falsæ, v. gr., si quaedam nutus, reverentiae signa, etc., quae possunt esse indifferentia vel significativa obsequii civilis, ex usu habentur ut religiosa et protestativa falsæ religionis.

2. *Licita est dissimulatio seu occultatio, quando nulla urget obligatio profitendi fidem positive, et habentur motiva proportionate gravia* cur actiones in se et in adiunctis ambiguæ ponantur, v. gr., non respondendo privato interroganti de fide, non comparendo iudici iubenti sacerdotes catholicos praesentari, dimittendo habitum clericalem, etc.

809. Unde concludes: 1. Haereticus vel paganus in Ecclesiam catholicam receptus, qui propter magna incommoda transitoria excusetur interca a publica professione verae fidei potest pergere in observandis rebus quae non sunt professio fidei heterodoxae, verbi gratia in visitandis templis haereticorum, in assistendo funeribus eorum, etc., remoto semper percipiendo propriae fidei; minime vero est ea peragere in quibus continetur professio religionis paganae vel haereticae, v. gr., cognitionem protestanticam recipere vel matrimonium coram ministro cultus acatholici. ut tali, inire Durantibus diebus adiunctis excusatur a praeceptis positivis, divinis vel ecclesiasticis, quia sine nimio incommodo implere nequeat. v. gr., ab audienda missa dominicali, ab abstinentia feriae VI, etc.

2. Licet gestare vestes aliaque distinctiva alicuius nationis infidelitatis. v. gr. pileum turearum, cum hoc non sit unice institutum id profitendum mahummlismus ; pariter licet sacerdoti vel religio: Aso α rationabili causa habitum ecclesiasticum deponere, et cuilibet

° l'10. "s' turl'-it'o fidelium oriatur ex confe-Mone fidei manife«ta, »h.<que
liqua utilitate fidei vel fidehum, nnn est laudabile in tali casu fidem publice
WaSteri" (J. Th. 2-2 q.3 a.2 ad 3).

fideli carnibus vesci diebus ab Ecclesia prohibitis, quando secus - nas molestias esset passurus: neutrum enim est negatio, sed n occultatio fidei, quae hic et nunc nulla ratione ostenditur profite

3. Non licet induere vestes a sacerdotibus falsae religionis hibitas, quando in adiunctis particularibus per hoc signif .. adhaesio tali religioni ; similiter non licent prostrationes coram ginibus maiorum vel signis francomurariorum etc , quando c. . lummodo significant cultum religiosum vel adhaesionem ta" sectis ab Ecclesia damnatis. Si vero aliquando habeant aliam ' significationem bonam vel indifferentem, ut habere possunt , gratia nutus francomurariorum, ad amicabilem vitae consue, nem assecuramlam inter cos qui talibus signis ad invicem r. festantur, adhiberi poterunt iuxta principium traditum circa . tiones duplicis effectus”.

4. In perturbatione politico-religiosa, in qua se quisque M: . dit ut potest ad iniquissima persecutione vel morte, non vi', illicitum acquirere libellum seu tesseram adscriptionis ad p-r . politicas infensas religioni, cum ex adiunctis facile colligi p t . falsitas talis testimonii, et significatio non politico-religiosa, tantum relationis politico-socialis cum aliqua persona tali faci' inscripta vel coram ea influxu valente ut possit tesseram obtine

5. Probabiliter non est illicitum edere carnem in die vef quando hoc in odium religionis exigitur, dummodo fiat protes". tio fidei et excusationis ab obligatione abstinendi in talibus adiun: tis. Sunt quidem aliqui qui severius censeant et non excuse! peccato manducationem non obstante protestatione, nisi neccv tas manducandi sit ab intrinseco, quia secus non manducans !r consumitur; sed alii permittunt manducare semper facta illa pr- testatione, cx qua odium fidei arcetur”.

810. Unde resolves: Ture in aliis adiunctis Ecclesia danr . et iure in aliis permissif usum vestium a sacerdotibus Lama r* biforum (cf. CPF 988) vel tesseram Taly cum imagine idci collo portandam (cf. CPF 347) vel usus malabaricos et ritus v nenses^{3*}. caerimonias obsequiosas populorum orientalium corar figies suorum maiorum, vel esum carniurn in diebus abstinere! . (cf. CPF 1653), etc.

§ 4. *Peccata indirecte opposita fidei per defectum*

Summa rerum dicendarum. Hoc Ineo sermo erit de nraccipno pericub . terno contra fidem, sci. de *comnfunicatioic ctnn acathelicis*, cui additur i e-a ria ind'eatio circa *partie'patiofiem in associationibus suspectis* vd imprr' . Amandantur autem ad loca opportuniora ea quae d*ccnda sunt de lector brorum pravorum, de frequentatione scholarum acatholicarum. de matri-" mixtis.

¹³ Cf. Noldin. 11.23; Genicot-Salsmans. 1,197. Severius alii, ut Wc.**. 1500,2; Aertnys-Damen, 1.31. q.2.

M Sic v.jrr. ex BüsembaVm S. Alfonsvs 1.2 n.IS; Vermeesc». HJ Pr Ommer, T.50S etc.; cf. N. López, *En torno a los carnets societari* Γ *. (Iero 34 (1940) 69ss.

¹⁵ Cf AAS 32 (1940) 24-26.370. Dispensatum est in obligatione ienrr super ritibus sinensibus et malabancis, firma tamen manente obligatione yī scriptorum Benedicti XIV quatenus a S. Sede non fuerint mutata v.gr nus prohibitum est disputare de ritibus sinensibus.

811. A. Communicatio cum acatholicis: I. Intelligitur *conversatio cum apostatis, haereticis, infidelibus, schismaticis*

II. Potest esse: a) Civilis, si habetur in rebus profanis ad sociale commercium pertinentibus, v. gr., in negotiis oeconomicis emendi vel vendendi, in conviviis, cohabitationibus etc.; b) In sacris seu religiosa, si habetur in rebus religiosis, v. gr., in orationibus, in sacrificiis, in diversis ritibus et formis cultus sacri; haec communicatio in sacris sumitur sensu a) alios *iuridico*, pro participatione activa vel passiva in functione liturgica prout dicta, i.e. a ministro publico uti sacris addicto peracta; b) alias *moralis*, in qua catholicus se adiungit acatholico actum pietatis religiosae tanquam proprium suae religionis ponenti, vel viceversa, cum aequiparatione praestita utriusque professionis religiosae et interconfessionalis unio; c) Mixta, si habetur in rebus partim profanis partim religiosis, v. gr., in funtibus, matrimonio ineundo, etc.

III. Considerari potest sive ex parte *acatholicorum* sive ex parte *catholicorum*, prout acatholici *permittantur participare* cum catholicis, vel catholici *partem sumant* cum acatholicis ad eos accedentes.

IV. Haberi f test: a) Activi: vel passivi, prout is qui dicitur participare aliquid simul peragat cum aliis, vel mere materialiter sit praesens; b) Formaliter vel materialiter, prout quis mente et voluntate interest et communicat cum aliis, quasi interius participans, vel solum externa praesentia passive assistit, sine ulla intentione participandi (cf. c.1258 § 2). Sed vix potest esse cooperatio activa, quae non sit formalis, propter implicitam saltem falsi cultus agnitionem; ideoque melius retinetur sola divisio in activam et passivam cum c.1258.

812. V. Principia: 1. *Communicatio civilis cum acatholicis in rebus more profanis et socialibus generaliter non prohibetur, secluse tamen semper perversionis periculo ex tali conversatione, et scandalo* 30.

Profecto, mitigata antiqua disciplina, quae opportune aliquando interdicebat conversationem cum iudaeis et haereticis.

ecclesiasticum vigens non prohibet communicationem nisi cum excommunicatis vitandis (c.2267; cf. c.2258 § 2), camque

³⁰ Stante autem perversionis periculo vel scandalo, prohibitio iuris naturalis urget, eique accedit aliquando prohibitio ecclesiastica, v.gr., quoad participationem in choreis quae a massonibus uti talibus fuerint organizatae. Cf. CPF 1862

tunc solum quando rationabilis causa propinquitatis, negotii, et cetera, non excusat. Saepe tamen ex *iure naturali* plurnus illicita est, propter periculum perversionis, indifferentismi religiosi, etc., quod non omnino tollitur ex eo quod homini; hodierni religionem ad res privatas amandatam velint, et i-vita sociali ignoratam. Quare etiam nunc attendatur ad inonit. S. Pauli (Tit 3,10): “Haereticum hominem... devita’ (2 Tim 2,17): “sermo eorum ut cancer serpit”.

Unde concludes: Licet aliquando tolerari possint consociat-nes et syndicatus professionali qui sint aconfessionales vel in-terconfessionales, optandum est ut opifices catholici consocianti in syndicatus confessionales catholicos, ad vitanda pericula fide et morum quae secus imminant”.

813. 2. *Communicatio in re olim religiosa nunc ci-vili, vitato scandalo per opportunam declarationem ubi neces-se fuerit, non est illicita, et aliquando convenienter habetur* Sic S. Officium declaravit quod, mutata significatione, caerimoniae quae statutis diebus ad nationalia Jinja (templa sev monumenta civili obsequio dicata) peraguntur in Japonia, cum non amplius induant naturam religiosam, posse peragi secundum patrios mores etiam a catholicis, ne “frigidi erga patriam vel ingrati et inurbani erga familiares et amicos habeantur”¹. Simili ratione declarata est significatio nunc mere civilis quarundam inclinationum et obsequiorum erga Confucium, vel coram tabella eius nomine inscripta, apud sinenses, et consequenter permissa participatio catholicorum in huiusmodi caerimoniis, vitato scandalo ubi opus erit per convenientem declarationem.

814. 3. *Communicatio in sacris ex parte acatholicorum cum catholicis; Passiva, generatim permittitur; activa, flc-rumque est illicita.* Ratio prioris est, quia ex tali communicatione non incommoda, sed pretiosa commoda oriri solent: ratio vero posterioris, quia recte existimatur signum religiosae unitatis, quamvis semper facilius admitti potest quam communicatio catholicorum cum acatholicis. Attendendae sunt in hac rc etiam dispositiones iuris ecclesiastici, et declarationes a S. Officio prolatae, tanquam interpretationes vel applicationes iuris naturalis. Praeterea quoad acatholicos excommunicato? prae oculis haberi debet norma c.2259.

» Cf. AAS 4 (1912) 657-662; 21 (1920) 404-504.

■ S. Ç. P. F. 28 (1936) 406; id. 32 (1940) 24; Sylloge n.192.

815. **Unde concludet: 1. IJCET ACATHOLICIS PASSIVE ASSISTERE** sacris functionibus catholicis, praesertim concionibus et missarum willemniis; similiter licet eis, in principatu constitutis et ad templum catholicum accedentibus, comitari, dummodo non accedant sese immixturi in precibus ac ritibus catholicis (CPF 1256), et pro ipsis publicas preces effundere (CPF 739) ; mitigata antiqua disciplina (cf. CPF 1176) licet eisdem Ecclesiae sacramentalia, benedictiones invocativas et exorcismos (cf. c 1149 1152; CPF 438) privatim conkrre, v.gr. sacros emeris, aquam benedictam etc., dummodo abusus et quaelibet species vinculi religiosi communis caveatur; hccet quoque cos admittere ut sint praesentes dum administratur baptismus, unde et testes agere possint cum hoc sit munus fere civile, id quod valet etiam de matrimonio accedente gravi causa et remote scandalo (CPF 1765), non autem patritius, quia non satisfacerent obligationi curandi educationem catholicam baptizati (CPF 1495.1871,1); pariter, deficiente organista catholico, potest tempore admitti ad pulsandum organum acatholicus, remoto tamen scandalo (CPF 738).

2. Non licet acatholicos publice admittere ad participandum in S. Sacrificio^o, indulgentiis aliisque gratiis fidelibus destinatis; pariter non licet cos admittere neque ad sacramenta (c 731 § 2) neque ad sacramentalia quae singulis publice in ecclesiis administrantur; arcentur quoque a sepultura ecclesiastica (c.1240) et ab adscriptione in piis societatibus (c 693), etiam participando ut socii honorarii (CPF 1319); similiter “illicitum est in sacris functionibus haereticos incitorum invitare⁴, alternis psallere, dare eis pacem...” (CPF 1176), quae facilius erroris et veritatis consortium significant, vel permittere "ut ad functiones liturgicas faces vel lumina deferant" (CPF 1053), ut missae inserviant (CPF 1257).

3. Generatim vetitum est ut catholici perficiant cultus sacros in templis haereticorum vel selfsmaticorum *per vices* (c.83 § 1.2), vel viceversa isti in templis catholicorum, hoc enim saltem occasionem praebet communicandi ad invicem in rebus sacris; nihilominus id interdum toleratur, quando aliter cultus religiosi peragi nequeunt, remoto semper scandalo et sublata confusione religionum per opportunas dispositiones (cf. CPF 1707). Sic interdum permissum est missionariis catholicis ut in templis haereticorum et schismaticorum celebrarent, etiam sola ratione sic melius alliciendi illos ad religionem catholicam cauto "ut eadem altaria non inserviant nisi pro nudis tabulis, et more catholicorum disponantur cum sacro lapide, mappis, Sanctissimi Crucifixi imagine, candelabris et aliis necessariis sunccllectilibus ad usum SS. Missae sacrificii ritu praedicto" (CPF 1801 ; cf. c.1853).†

■ Preces privatae pro quibuslibet effundi possunt; s'militer missas privat- et remoto scandalo applicare licet pro acatholicis, ad normam c.809.2262

1i- f
" Nullatenus permitti potest quod massnnes offic'al'ter. i. e. a secta depu- li', m me »li>«ve officiis liturg'cis intersint: nec beet celebrare taba officia, sti a nrnsnmhus ind eta vel in forma of ciali postulata. Cf. CPF 1863.

“ S Officium a ISSO tollendum declaravit abusus adlrbendi cantores acatholicos in cantu bturgico (CPF 1257); sed a. 1906, attentis peculiaribus circ- stantiis, permis-! ut puellae seb <mat eae cantarent simul cum catholicis in htttiotubtu liturgicis (CPF 1679.1703.2227).

4. Catechumenis maior permittitur communicatio: sic ponunt omnia sacramentalia *publica* recipere, etiam candelas, cineres, ramus benedictos (c.1352), sepulturam ecclesiasticam (c.1239 § 2)

816. 4. *Catholicorum communicatio formulis in saecula cum acatholicis, praesertim non christianis sive iuridica jure moralis, semper est graviter prohibita.*

Nam talis communicatio est saltem implicita approbatio cultus falsi et agnitio sectae. Et hoc quidem intrinsece malum est quando ritus qui exercentur sunt superstitiosi vel haeretici: secus lege naturali non videntur prohibiti, si cultus acatholici materialiter non differunt a catholico, nisi intercedat ratio scandali vel periculi errorem confirmandi vel de recta fide periclitandi; quod vix non urit. Ideo Ecclesia absolute prohibuit etiam hanc communicationem. Unde c.1258 § 1. Haud licitum est fidelibus quovis modo active assistere seu partem habere in sacris acatholicorum. Accedit periculum perversionis, scandali, seductionis ad falsam religionem.

817. 5. *Catholicorum communicatio materialis in saecula cum acatholicis: a) Activa, per se et generatim est sub gravi prohibita, per accidens in casibus particularibus permittitur; b) Mi-RE PASSIVA, c.r. rationabili motivo permittitur, remoto scandalo et perversionis periculo.*

Ad a): Prohibitio gravis ex iure naturali et ecclesiastico *regulariter urgens* quoad participationem materiale activam ostenditur, “vel ob periculum perversionis in fide catholica, vel ob periculum participationis in ritu haeretico et schismatico, vel denique ob periculum et occasionem scandali aut seductionis”⁴², vel ob speciem adhaesionis falsae sectae, quae in tali participatione per se habetur (cf. Rom 16,17; 1 Cor 10,3,10), quae autem ultra exigentias legis naturalis prohibentur ab Ecclesia, sunt tam ad securitatem catholicorum, quam ad alliciendos acatholicos, sublata occasione inditiendi mi religiosi (cf. CPI,1364).

Per accidens, tamen, in extraordinariis adiunctis licere potest participatio materialis activa, dummodo, remoto scandalo et periculo perversionis, actio sit bona ut causa communicandi habeatur proportionalis; sic, v. gr., licet sacerdoti catholico simul cum haeretico moribundo preces a catholicis⁴³

⁴³ CPF 311 regula missionariis tradita, Haec est etiam una ex rationibus cur Ecclesia, quamquam intensissimis studiis prosequitur conatus ad obtinendam Christianorum unitatem, non facile permittit catholicis assistentium conventibus occumenicis quos vocant. Cf. S. Officium 40 (1948) 2^a7.

adhibitas effundere, assistentibusque conventibus oecumenicis non interdicitur cum non catholicis “communis recitatio orationis dominicae vel precationis ab Ecclesia catholica approbatae, qua iidem conventus aperiantur et concludantur” 4\

Ad b): 'Communicatio materialis mere passiva licita est, dummodo adsit rationabilis causa, remotis quae ex iure naturali removenda sunt. Nam talis communicatio est saltem indifferens, cui tamen accidit ut coniungatur cum ritu heterodoxo, ideoque causam rationabilem requirit.

818. 6. *Catholicorum communicatio cudi acatholicis in rebus mixtis: a) Formalis, sub gravi semper prohibetur; hi Materialis activa, per accidens interdum est licita; pas-*
siva, vero, ex motivo sufficienti permittitur.

Ad a): Ratio patet, quia in rebus mixtis adest clumen religiosum quod non licet approbare nisi sit bonum ex integra causa, ideoque in religione catholica peractum.

Ad b); Positis notione communicationis mixtae et considerationibus factis circa communicationem in sacris passivam, doctrina perspicua apparet. Unde c.1258 § 2 (cf c.2316) simpliciter et cautius asserit: “Tolerari potest praesentia pasiva seu mere materialis, civilis officii vel honoris causa, ob gravem rationem ab Episcopo in casu dubii probandam, in acatholicorum funeribus, nuptiis similibusque sollemniis, dummodo perversionis et scandali periculum absit.”

Gravitas peccati quod est in communicatione materiali et passiva ex parte catholicorum cum acatholicis, pensanda est ex insufficientia motivi, ex scandalo, periculo perversionis, significatione et specie ritus, etc. Pluries erit levis.

Traditis istis principiis generalioribus, et attentio declarationibus ac deductionibus S. Sedis circa plurimos casus concretos, quos per materas distribuemus, quaedam proponendae sunt conclusiones.

In praxi “ubi catholici bona fide ob metum gravis damni praestant communicationem in sacris prorsus illicitam, poterunt animarum pastores vel confessarii qui non fuerint de illicite re interrogati dissimulare ad graviora damna vitanda” u.

819. **Unde concludes: I. QUOAD SACRAMENTA ET S. SACRIFICUM**
Ctneratim illicite a ministro acatholico petuntur, quia talis petitio

° S. Officium, *Instructio de motione oecumenica* 42 (1950) 146. Quid va-
«t de sacramentis administrandis in periculo mortis acatholicis baptizatis,
“Vi dicitur. Cf. interca PerMorCanLit 37 (1948) 183; 18 (1929) 97*-122\

M S. Of. 26. IV, 1894; *Fontes I. C.* IV,1169.

extra necessitatem extremam implicat agnitionem auctoritatis ministri et ipsius sectae. Attamen *in casu extremae necessitatis* licet detur sacramenta necessaria, quae alicui suscipi nequeunt, scilicet haereticus, deficiente catholico etiam laico (cf. c.985.2'), paenitentia, deficiente sacerdote catholico (CPF 1257; cf. c.2261), extrema unctio. » cum confessio nequit peragi; tunc enim ipsa circumstantia necessitatis satis denotat non agnosci sectam, sed consuli propriae salutis quantum necessarium est, omissis aliis quae a ministro catholico preterentur. Cavendum tamen est ut in his sacramentis ab acatholico suscipiendis nullus ritus adhibeatur a sensu catholico alienus. .. qui exerceatur ad discernendam sectam ab Ecclesia catholica; licet enim esset participatio in cultu illicito et implicita professio sectae quae nunquam licet.

Nec bene in baptismo haereticorum *acatholici* qui non baptizandi petat baptismum in secta suscipiendum (CPF 1257.1871). imo nec licet passive assistere tali baptismo, nisi ex gravi motivo evitare scandalo (CPF 478 1257). Similiter non licet *stipendia* offerre sacerdoti haeretico pro celebratione missarum (CPF 600), nove in templum haereticum scilicet conferre ad *satisfaciendum praecepto dominicali*, etiam si secus missa carendum sit (CPF 171.267). Pari ire nunquam licet catholicis *consensum matrimonialem* praestare vel renovare coram ministro acatholico uti sacris addicto (c.1063 § 1; c.2319), neque in matrimonio coram ministro acatholico celebrato fungi *munere testis aut paranymphei* ducentis sponsam ad ministrum religionis, quia in his activa cooperatio in rito sacro excreetur, et implicite auctoritas talis ministri agnoscitur; *licet* vero contrahere *ritum civilem* coram acatholico agente ministrum civilem (c.1063 § 3 CPF 1848), et honoris vel officii causa *assistere materialiter ad frivolas nuptias haereticorum* vel mixtis coram ministro acatholico inibi "semoto scandalo et quovis perversionis periculo et ecclesiasticae auctoritatis contemptu" (CPF 1410; cf. c.1258 § 2).

Sorores religiosae et puellae infirmis curandis servientes, non possunt advocare ministrum acatholico pro aegrotum acatholico illo postulante, sed per se debent se passive quoad hoc habere (CPF 2030) et aegrotum iuvare ad eliciendum actum contritionis, vel tumultuare sub quovis praetextu ut admittat ministrum catholicum. Sed tamen ex recusatione aegroti facta immineant gravia mala, bene » per se ipsas, vel melius per alios, nuntiare ministro acatholico desiderium visitationis ab aegroti manifestatum, hoc enim est in se indifferens et ex proportionato motivo plane justificatur. Immo, in gravi causa licebit ministro acatholico ritum sacrum perfecturo contrahere in quibusdam indifferentibus cooperari, v. gr. in paranda medicina necessaria ad ritum, non autem in ipso ritu perficiendo adiuvari*.

820. 2. Quoad sacramentalia: *Non licet* a ministro acatholico petere sacra, orationes, benedictionem nuptialem, etc., quae, cum nunquam sint absolute necessaria, non postularentur sine implicita agnitione auctoritatis talis ministri. Similiter vetitum est "parcere uti parochum funeribus acatholicorum adesse...; si vero civiliter tantum assistat, absque vestibis sacris et absque ulla communicatu".

«» Cf. Gr.NicoT Salsmans, 1,201; PkOmmer. I,26e. Largius aequo tonet® Lehmkujil, 1,810-811.

in ritu sacro”, tolerari potest, “dummodo notoric constet de vinculo cognationis vel amicitiae inter parochum et defunctum acatholicum” (CPF 1852; cf. c.1258 § 2).

821.3. Quoad Funera et sepulturam si peraguntur *ritibus religionis falsae*, licet eis materialiter assistere, officii civilis causa, dummodo existât gravis ratio et non communicetur in ipsis ritibus religiosus, vitato praeterea scandalo (cf CPF 727); si fiant *forma stride civili*, facilius licet intêresse ex quolibet motivo honesto, amicitia. etc.; si perficiantur forma simul *civili et anlicatholica*, ostensiva incredulitatis atque contemptus erga religionem, v. gr. convocatis membris societatum ab Ecclesia damnatarum, vel cum magna pompa in protestationem contra denegatam sepulturam ecclesiasticam, etc., nullum licet participare in ipsis caerimoniis quae fiant, it ipsa assistentia passiva non potest permitti nisi urgente motivo valde gravi proxima cognationis, officii necessarii non amittendi, etc., vitato scandalo et qualibet specie approbationis illius pompae, nec ulterius protracta assistentia quam necessitas postulabit* Accessus ad domum mortuoriam, ut obsequium civile et officium urbanitatis exhibeatur stante vera convenientia et vitato scandalo, semper licet.

822.4. Quoad ingressum in templa acatholicorum et assistendam officiis religiosus eorum, ita distinguendum est: *Simplex aditus* ad templa est per se indifferens, qui nnnisi ex circumstantiis vel pravo fine efficitur malus, v. gr. "ex animo assistendi sacris haereticorum functionibus, vel... si ingressus ipse... inferat vel inferre videatur cum haereticis in divinis communicationem... aut si talis aditus indictus sit ab haeretico gubernio tanquam protestatio eiusdem fidei ac religionis catholicos inter et acatholudicos" (CPF 727); unde licitus est ingressus, vitato scandalo, invisendi vel examinandae artis causa, ad vitandam pluviam, ad audiendam musicam etc. *Assistentia mere materialis officiis religiosus*, concionibus etc., generatim non licet, propter scandalum et aliquale periculum perversionis; sed his vitatis et nulla intercedente positiva prohibitionem, licebit intêressê ex rationabili motivo etiam curiositatis; a fortiori, autem, si hoc fiat id informationem pro confutandis haereticis, vel si milites, alumni scholarum, aliive gregarum ducantur ad talia templa, non in odium religionis catholicae, quin possint sine gravi incommodo sese subtrahere. *Participare in officiis*, psalmodia, ritibus sacris, et cooperari id ipsa officia, cantus etc., v. gr. pulsando organum, cantando, precibus liturgicis respondendo, etc., nunquam licet, quamvis in cantu et in oratione nihil inveniatur haereticum, quia sicut habetur commutatio formalis in exercitio cultus falsi (CPF 1679 1713); licet vero reverentiam exhibere SS. Sacramento in templo haereticorum servato, preces quae nihil haereticum contineant cum non catholicis privatim recitare, iurare tangendo bibliam haereticorum (CPF 739) quae consideratur ut liber sacer, abstrahendo ab eo quod sit indebite edita et fortasse mutilata

823. 5. Quoad disputationes cum acatholicis, norma generalis rigens continetur c.1325 § 3: "Caveant catholici ne disputationes vel

‘ Epistula Pii IX ad Archiep. parisiensem 26, X.1865.

4 Cf. IXfKEtES-MoNDRiA, 1,272-273.

collationes, publicas praesertim, cum acatholicis habeant, sine venia S. Sedis aut, si casus urgeat, loci Ordinarii." Ratio istius interdictionis est quia tales disputationes generatim minus afferunt bonum quam mali (cf. c.2 l.5 q.2 in VI). Unde, quamvis urgente aliqua ratione disputationes privatae possint institui dummodo disputans sit firmus in fide, sufficienter edoctus, et spe boni successus impulsus dispositione positiva per se requiritur approbatio auctoritatis ecclesiasticae vel ad ipsas disputationes privadas, nisi obiter et extempore recurrant. Planum est graviter peccare contra fidem catholicam qui disputationem instituit examinaturus et probaturus veritatem suam fidei in controversia cum haeretico, licet firmiter speret successum.

824. 6. Religiosi conventus mixti acatholicorum cum catholicis in quibus de rebus fidei tractatur, quamvis non ex tendentia explicitae polemica sed ex desiderio reunionis in fide celebrentur, de iure incidunt in nonnam c.1325 § 2, nam quaeque confessio religiosa tendit veritatem saltem partialem suae religionis proclamare.

Hinc, quamquam Ecclesia nunquam desistit intensissimis studiis et precibus prosequi conatus ad obtinendam Christianorum unitatem: non potest non negare, et iure quidem divino, suam participativam in huiusmodi reunionibus, quatenus ad eas invitetur quasi par pari paribus eodem iure actura, ut mutuis concessionibus diversae contusionis tandem deveniant ad unitatem fidei. Quatenus autem celebratur ad *instructionem* eorum qui de doctrina catholica volunt erudiri per catechesim aut conferendas, exposita vel non exposita doctrina propriae sectae ut intelligant in quibus ea concordet in quibus erepet a doctrina catholica, vel ad deliberandum "quoniam via colligitur viribus *principia fundamentalia iuris naturae vel religionis christianae* defendatur contra colligatos hodie Dei inimicos, vel ad agendum de redintegratione ordinis socialis aliisque id genus quaestionibus, absque ulla tamen concessione quae doctrinae Ecclesiae adversetur non prohibetur assistentia et participatio catholicorum ex dispositione c.1325 § 2 decretisque aut monitis ad eum urgendum latis.

Sed propter pericula quae imminet in conventibus ad unitatem fidei promovendam celebratis, praesertim indifferentismi religionis cuiusdam irenismi, dissimulationis differentiarum dogmaticarum unitatisque historicae et aliorum huiusmodi, *Ecclesia prohibet* catholicis sive participare ut membra in associationibus ad procurandam Christianorum unitatem sine ipsius approbatione constitutis, sive reunionibus assistere ad eandem promovendam convocatis, sive a tertio "huiusmodi conventus convocare et instituere". *Prohibitio quidem non est absoluta*, sed condicionata ad veniam praevisam obtinendam a competenti auctoritate ecclesiastica; extenditur vero ad omnes sanctos laicos sive clericos, sive agatur de conventibus localibus aut de regionalibus aut oecumenicis, sive participant in eis soli theologi sive non, sive praesentes sint pleno iure sive ut observatores.

competentia ad permittendam assistentiam conventibus hisce mixtis est per se sola S. Sedes; sed in hodiernis adiungitur Ordinariis locorum sub certis condicionibus, ut nomine eius possint concedere necessariam licentiam quoad conventus locales theologorum, non vero quoad conventus interdictos a sacrosancta ecclesia.

maiores, prohibita semper vera participatione in sacris et observatis
normis a S. Sede pro assistentia et pro assistentibus latis".

825.B. II. Circa associationes ex diversis motivis, inter quae periculum fidei, non probatas, *in genere*, statuit .684: “Fideles... caveant... ab associationibus secretis, dam-
natis, seditiosis, suspectis, aut quae studeant sese a legitima Ecclesiae vigilantia subducere.” Huiusmodi associationes etsi id alios lines concretos sint conditae, semper plus minus er-
rant circa fidem, et aliquando sunt vere haereticae; ideoque
xr se eis nomen dare nunquam licet, non solum ratione obe-
dientiae auctoritati ecclesiasticae praestandae, sed etiam ra-
tione fidei tutandae et a periculis servandae, imo et labe for-
malis haeresis non inficiendae. Attamen aliquando, in casibus
extraordinariis verae necessitatis, per accidens, licebit eis ad
Itmpus externe adhaerere, dummodo vitetur periculum a fide
vera et rectis moribus deflectendi, alios scandalizandi, ad pec-
cata aliena cooperandi.

826. *In particulari* quoad: a) Liber a usmicm doctrina-
rian), seu systema politico-religiosum quod plenam indepen-
ientiani Status ab Ecclesia et a religione profitetur, adeo ut
in rebus publicis fas [sit] a iussis Dei discedere, nec ad ea
dio modo in condendis legibus intueri” ⁸², in hac forma exire
'na.ejt plane haereticus, utpote qui contradicit Primatui Roma-
aiPontificis, divino Ecclesiae magisterio et dogmati de subiec-
'one Status ad Ecclesiam a Bonifacio VH1 proclamato; nec
sunt liberales qui, ulterius progredientes, praeter indepen-
d niam omnimodam etiam pr.it (minentiam Status respectu
Ecclesiae proclament. Similiter est haereticus quatenus doc-
l nam plenam liberalism) abiciens, adhuc quibusdam propo-
sitionibus particularibus circa contractum potissimum matri-
monii adhaeret, quamquam ab Ecclesia ut haereticae sunt
Humatae (cf. D 1765.1766.1768.1773). Sed plurimi qui di-
nntiir liberales non sunt haeretici, quia solas consequentias
ibcralismi doctrinalis in vita politica tanquam rem facti con-
iiiiientioreni pro nostris temporibus admittunt, etsi unam alte-
hanve propositionem doctrinalem falsam sed non haeticam,
v.gr., quae in D 1776-1777, fortasse simul profiteantur.

! l oMMi \ISMUM, qui iam pridem ab aliis Pontificibus

4 Cf. S. Off., Monitum 40 (1949) 2§7: *Instructio de Motu orfumeni*.
n *- (IhO) 142*147. Normae a Leone XIII et Pio XI potissimum datae, in
Insebone ultima referuntur.

• **Leo XIII**, Encycl. *Libertas*: ASS 20 (1887) 6.12 Pro aliis liberali*mi
e. rationibus cf. D, 1777-1780.1931-1936.2093.

damnatus (cf. D 1694.1851.2270) sollemnius declaratus fuit a Pio XI “intrinsece malus”, cui “nulla in se est adiutrix operans alio eo commodanda cui sit propositum ab excidio christianae civilemque cultum vindicare”⁵⁰. Inde providit S. Officium decretum quo negavit licitum esse partibus communistarum nomen dare favorem vel praestare, aut publicationes propagare vel legere quae doctrinae vel actioni communistarum patrocinantur in eis vel scribere, aut ad sacramenta admittere fideles qui haec scienter et libere peregerint, non excepto matrimonio ad quod observare debent normas c.1065.1066; quod si doctrinam materialisticam et antichristianam communistarum profiteantur, et imprimis si eam defendant vel propagent, christifideles incurrunt ipso facto in excommunicationem specialiter S. Sedi reservatam, et ad matrimonium cum catholicis non admittuntur nisi praestitis cautionibus ad instar acatholicorum (c.1061), sine sacris ritibus et extra ecclesiam (c.1102 1109 § 3)«

Scholae acatholicae, libri pravi, matrimonia mixta, sunt totidem per se pro fide, quae per se vitanda «tint. Sub quibus condicionibus non prohibeantur catholicis, dicetur locis respectivis»⁵³.

827. Unde concluditur: Illicitum est dare nomen associationum religiosarum tum socialibus ab Ecclesia proscriptis, cuiusmodi sunt: «) sectae *activitatis anticalhnicae*, ut massonum, carbonariorum finiarum, anarchistarum, nihilistarum, promoventes combustionem naturae humanorum”; β) sectae magis *doctrinales*, ut theosophicae, hihlicae, spiritisticae (D 2182). indifferentistae (D 1715-1766), naturalismae (D 1689 1690), ad christianitatis unitatem procurandis constitutae*; γ) sectae *sociales*, quae non solum independentes ab Ecclesia sed etiam generatim contra doctrinam et mores catholicos,

⁵⁰ Encycl. *Patri Redemptoris* 20 (1037) 96,

⁵¹ S. Off., *Prædictum* 41 (1037) 334; cf. A. Bosrin. *Il sarerente di fruttu clomuirsmo*: II M. Gaxzi, *Nomen dantes comminrsmo*: PerMorCanl't J. (1940) 103; N. LôrKz, *En torno a los carnets sociétariat*: IllustrClero J. (1940) 67ss.

⁵² Interca cf. PrOmmer, T.527-532; Aertvts-DamIs, T.320-330.

⁵³ Cf. c.2235 »n quo excommunicati plectuntur. Sedi Anostolicae ceter reservatae, "nomen dantes sectae massonicae aliove eiusdem cenem viciationibus. quae contra Ecclesiam vel legitimas civiles potestates machinantur" Condemnationem *sectae massoniene* saepius ab auctoritate ecclesiastica bctic. cf. potissimum apud Leonem XIII, Encycl. *Humanum genus* (D 1M9); contra *carbonarios* cf. Pius VU. *Ecclesiam* (25.IX.1X21) et Leo XII. *Quo pmtft* (13.111,1825); contra *fenianos* S. Officium 12J.1870 (CPF 1350); contract *mantes cadavera* S. Officium 19.VJS86 (AAS 19 (1886) 46; interdum, tier, licebit materia! ler cooperari cremationi cadaverum (CPF 1808; cf. c. 1203 j l).

⁵⁴ Cf. S. Officium 18.V11.1919: AAS 11 (JOJO) 317; D 2189.

⁵⁵ Cf. Pius IX ConM *Orti pluribus* Acta Pii IX. 1.12.

⁵⁶ Cf. S. Officium 16.IX.1864; 8,XI.1865 (CPF 1262.1276); 4.VII.IW: AAS 11 (1910) 300-310, 8.VII.1027: AAS 19 (1927) 278; Encyclica *Pit XL Mortalium animos*: AAS 20 (1028) 33.

⁵⁷ Consociationes sociales neutrales *per se vitandae* sunt a catholicis: *ff accidens*, tamen, debitis cautelis adhibitis, adscriptio temporaria licite fit « causa proportionata, ad fines dumtaxat honestos. Cf. AAS 2 (1910) 607; (Wfl 657; 23 (1931) 187-188.

vel spiritu neutro et laico infectae, quaerunt solutionem quaestionum sodalium, y. gr. socialistae* ct communistac' ; societates operariorum qui dicuntur Socii singu'arcs (Odd Fellows), Filii temperantiae (Sons of temperance), Equites Pythiae (Knight of Phytia's). Templarii ordinis Dei (Independent Order of Good Templar) “ etc.; l) *societates pohtico-religiosae*, ut fere libcralismus dc quo supra (ci. D 1777 n.1931.2093), razismus, nazisnws".

828. In praxi: 1. Cautc removenda »unt pericula contra fidem, A educatio in scholis neutris, quae facile ducit ad indiffercntismum tt irreligiositatem ; *lectio librorum* tendentia arreligiosa, naturalislica, rationalistica conscriptorum, ut saepe nostris temporibus evenit, quando non conscribuntur spiritu antichristiano; *ignorantia religiosa* rtiam in personis quae sunt in rebus profanis excultae, ct tamen saepe motiva credibilitatis nostrae religionis ignorant, ac non raro praeiudiciis contrariis imbuuntur, dum culturae profanae acquirendae incumbunt: *participatio in associat'Onibus* improbandis, quia suspectae, vel perversae, vel positive ab Ecclesia damnatae; *materialisms vitae* hodiernae, qui tam facile ducit ad indepcndentiam voluntatis, ad amorem rerum materialium neglectis spiritualibus, ad vitam ^morigeratam voluptatibus deditam propter quam, sicut in primaeva Ecclesia, multi “circa fidem naufragaverunt” ct “erraverunt a fide" °.

2.Enixe curandus et fovendus est profectus in fide'3, cum sit radix iustificatinnis ct fundamentum vitae Christianae, per media opportuna: per *lectionem S. Scripturae* et librorum in quibus exponuntur dogmata, praecepta et exempla vitae Christianae; per *exercitium iti*, tam in vita personali, criteria supernatural! imbuta, quam in aversatione cum abis ct in and'tionc contionum sacrarum ct catechesis; per *cooperationem ad fidem tuendam* ct propagandam iuxta opacitatem et possibilitates a Deo acceptas; potissimum *per oratio-«em*, nam fides est donum Dei cui praeparamur pio credulitatis affati. ct humili confessione propriae impotentiae est obtinenda: ‘Credo. Domine; adiuva incredulitatem meam”, ct “adauge nobis fidem" *

3.Cum Christus Dominus depositum fidei Ecclesiae non sohitn custodiendum verum etiam fideliter exponendum trad:dcrit (c 1322 51). *Ecclesiae ius ct officium est, independenter a qualibet potestate I mili, czangelium omnibus gentibus praedicandi* °. Et quamquam hoc (fidum praecipue commissum est R. Pontifici ct episcopis, aliisque I personis ab cis deputatis (c.1327), adeo ut praedicatio publica reliquis

• Cf. LEO XII, *Quod apostolici* 28.XII 1878: ASS X (1878) 372; Pius XI. I r nd *Qi<adraoes'»io anno* I Al<· 23 (1'31) 212216 D 1604 171» i 1840.1852. i nh> ad finem d:c;tnr· “^nc’aFsmus reProMis. «ne ' mus chr I·τηu< putman U d'cunt; nemo potest simul catholcus probus esse, et veri nominis ‘OC aFsta." • Cf Purs XI. Encycl. *Divini Redemptoris* 29 (Γ:37) 65 106; S. Officium I {194D 334. • rf s nfCr:nm 20.VIH 1'04; O.VÎTII'M (CPF 1'7«) c Cf. Pius XI, Encycl. *MU brennender Sorae* 29 (1937) 145-167. c Cf. I Tim. 1.18-19; 6,10; S. I. Chrvsostu tus, /toniil de verb. Apos.: IG 51.280-281. ° Cf. Taxquerev, 11.687-690. H>nc opportun:s*:mirm Imd'c opus tn'seri 'Hie spiritualis exercent, qui sive soli s've congregat', scientiam religioni» iknrose propagare student S. C. Cone 27 (1935) 145-152. • Me 9,23; Le 17,5. • C.1322 § 2; cf. Mt 28,19; Me 16.15.

sit interdicta (c.1328), omnes tamen ex praecepto caritatis exercera; erga indigentes, obligantur ad auxilium ferendum praedicationi evangelii, tum per cathcchesim, si ad eam deputentur, tutn per ckcmoj nas, tum praesertim per orationes effusas coram Domino messis, ' mittat operarios in messem suam**.

829. Ad fidem, quae est fundamentum et radix justification ct qua homo instruitur de fine suo supernaturali et de via ad ctr acccdere debet spes theologica, ne notitia ex fide hausta mar iners atque sterilis, ct ut homo efficaci conatu se erigat versus i nem suum supematuralem, fretus Dei promissione atque auxi ct confortatus ad vitae terrenae aerumnas perferendas cexpectat ne ipsius Dei beatifica visione et amore in ineffabili gaudio ; l sidendi in praemium patientiae.

Hunc intimum nexum inter fidem et spem non solum Scriplun ct Traditio saepius declarant, sed etiam ipsa rerum natura prodi actus enim spei theologicae esse nequit, nisi prius homo per ii'l de beatitudine supernaturali sit edoctus, quia ignoti nulla cupi aliunde vero illustratio intellectus per fidem nihil iuvaret, nisi bon spe inductus erigeretur ad hanc beatitudinem assequendam, in l num enim de quo assequendo homo desperat, voluntas efficaci m non movetur.

Considerabimus ex ordine: spem *in se* (c.1), spem *in exercitu* (c.2), *peccata* contra spem (c.3).

S. Thomas: 2-2 q.17-22; *Quaestiones disputatae de spe*; Sua WT. *Dt ifi* S. Alfonsus. 1.2 n.20-21 ; C. Zimaha, *Das Weseii der Hoffnung in Natur nl Obernatur* (Paderborn 1033); Bili.vart, *Tract, de spe*; C. Gennar Î, *Dt mysticisme* (Roma 1007); Bouçjuu.t.ox. *De virtutibus thcoloaicir* (Braju IS' S Aarent, *L'espérance*: DTC 5,605- 7 ; Tanquerey, 11,691-725; Muornna. 1,704-840.

“ I.e 10, 2; cf. Benedictus XV. *illud* AAS 43 ” Pius xr. *Rerum Ecclesiae*: AAS 18 (1026) 65: Plus XII, *Erangelii fret. w* AAS 43 (1951) Î6s. Cf. Aekt nvs-Damen, 1.315 bts.

SECTIO II

De spe theologica et de vitiis oppositis

CAPUT I

De spe in se considerata

Summa rerum dicendarum. Exposita *natura* spei theologicae, considerabimus
ordinem, *subiectum et qualitates* principale* eiusdem.

Bouquillon. *De virt. theol.* 309-352; Tanquxmet, 11.691-709.
Prümmer, 1,533-542.

830. I. **Spes**, si consideretur: a) **Generice**, prout includit etiam passionem spei in appetitu sensitivo irascibili sitam, est *motus appetitivae virtutis, tendens in bonum futurum, arduum, obtentu possibile*, b) **Specificè**, ut virtus theologica; ii *ut actus*, est supernaturalis motus deliberatus voluntatis nunc homo appetit Deum supernaturali beatitudine possidendum, necnon media ad hanc beatitudinem, fretus auxilio Dei promisso; /?) *ut habitus*, est virtus supernaturalis voluntati divinitus infusa, per quam permanenter capaces efficimur et inclinamur ut, certa cum fiducia, aeternam beatitudinem et media ad eam consequendam, propter auxilium Dei expectemus.

Motus se tendentia in bonum concupitum, erecto et firmato animo contra difficultates quae opponuntur illius ascensionem.

Appetitivae virtutis, appetitus sci. sive sensitivi irascibilis sive voluntatis, prout agatur de obiecto sensibili vel spirituali.

Tenderis in bonum, nam spes necessario supponit, et viriliter includit, amorem concupiscentiae et desiderium rei operatae, addito conatu firmiori vi ipsius spei ad rem consequendam, non obstante eius difficultate.

Futurum seu absens, quia nemo sperat quod iam possidet, et quia spes est per modum tendendae ad possidendum, non quietis in possesso, sicut gaudium: “spes autem quae ûdetur, non est spes; nam quod videt quis, quid sperat (Rom 8,24.)

Arduum, i. e. difficilis adeptio, etenim nullus dicitur sperare quod statim ac facile habet in sua potestate, unà spes implicat aliquam animi eructationem proscutivam boni: difficilis.

Obtentu possibile, homo quippe non habet spem, sed potius desperationem, circa bona quorum assecutio impossibilis aut vere improbabilis appareat, etsi vehementer ea desideret.

831. Unde concluditur: 1. Spes quaelibet includit uvidum desiderium boni absentis et difficilis cum fiducia seu animi erectione qua sperans sibi spondet adeptioem illius, ob fundatam rationem: habendi media necessaria. Haec absentia et difficultas boni sperati habent tantum rationem *condicionis* praerequisitae pro spe, non motivi formalis, ut inferius patebit.

2. Spes theologica pertinet ad virtutes supernaturaliter infusas, et versatur principaliter circa beatitudinem, secundario dicitur media ad eam consequendam, utrumque exspectando ab auxilio divino cum fiducia certa. Continet autem haec tria: “) Deum, conceptum per fidem ut beatitudinem nostram, desiderat tanquam bonum proprium et beatificans; ß) quia agitur de bono arduo, concipit fiduciam Illum attingendi ope divini auxilii misericorditer promissi; y) cum hoc auxilium non operetur in nobis sine nobis, sperans tendit conatu suae voluntatis ad consequendum bonum arduum speratum

832. II. Differt a fide, quia licet obiectum materiale sit idem, Deus, obiectum formale est distinctum, non sci. Deus *ut verus* aliquid auctoritative attestans, sed Deus *nobis bonus*, omnipotentia sua praebens fideliter auxilium promissum ut ipsum possideamus.

833. III. Obiectum spei: d) *Materiale*, est omne illud in quod spes fertur, sci. a) *primarium*, ipse Deus ut finis supernaturalis a nobis possidendus, in quo est beatus aeterna seu finis ultimus noster per Dei possessionem, “ut iustificati gratia ipsius, heredes simus secundum spem vitae aeternae” (1 Cor 3,7); l?) *secundarium*, media ad beatitudinem conducunt, per se quidem supernaturalia et spiritualia quae natum sua ad beatitudinem ducunt, sine quibus exerceri nequeunt

¹ Tanquissxt. 11,692.

virtutes per quas comparanda est beatus aeterna; per accidens, vero, omnia bona creata, etiam naturalia et temporalia, in quantum conducant ad beatitudinem, etenim “ea ad spem pertinent quae oratione dominica continentur”².

Assertum non probatur directe ex Scriptura, in qua non enuntiatur expresse; sed ex ea colligitur quatenus spem describit constanter in relatione ad vitam aeternam, tanquam obiectum eius principale, v. gr. cum loquitur de spe vitae aeternae (Tit 1,2; 3,7), vel forae filiorum Dei (Rom 5,2), vel vitae illius quam Deus daturus est his qui fidem non mutant ab eo (Tob 2,18). Ideo etiam stimulat flvS Mt 0,33: “quaerite primum regnum Dei, et haec omnia allicientur vobis”; eo autem obtento quiescimus, etenim “quid mihi est in Cado, et a Te quid volui super terram? Deus cordis mei et pars mea Deus in aeternum” (Ps 72,25).

b) *Formale*, seu id propter quod speramus beatitudinem: a) *primarium* secundum aliquos, praesertim dominicans qui rationem arduis extollunt imprimis, est *omnipotentia Dei auxiliatrix*, speramus enim propter virtutem Dei, quatenus de facto nobis auxiliatur, ideoque sola omnipotentia auxilians est motivum immediatum spei, licet supponat tanquam praebulum et motivum auxilii Dei benignitatem et fidelitatem³; secundum alios, attendentes praesertim ad supernaturalitatem obiecti, est Dei *miseriordia* vel *fidelitas*, sed haec attributa, quatenus considerentur separatim ab omnipotentia, vix fundant spem, quamquam ei securitatem et firmitatem afferunt, nec sunt id quo Deus nobis immediate auxiliatur; secundum scotistas, quibus accedunt alii ut Suarez et Tanquercy ex parte 4, motivum spei est bonitas Dei relativa ad nos, seu Deus quatenus bonus nobis, implens omnia desideria nostra⁵; secundum multos modernos post S. Alphonsium obiectum formale spei constituunt tria illa simul, omnipotentia sci. cum misericordia et fidelitate coniuncta, quatenus misericordia moveat Deum ad promittendum nobis auxilium suae omnipotentiae, et fidelitas assccuret executionem

² S. Acutinus, *Enchiridion* c.114: ML 40,285. Cf. Hebr 4,14-16; TanquE-OT, 11,695.

³ Cf. S. Thomas. *Quaestiones disputatae de spe* 4 a.1; Prümmer, 1,535-536; inxtLBACH, 1,790.801.

⁴ Scotus, *In 111 sent.*, dis.26 *In IV*, dis.1; Suarez, *De spe* disp.1 sect.3:20 Tanquercy. J1.606-608.

⁵ Contradicit MerkelbaCji quia hoc sit motivum amoris concupiscentiae et uderii, quae ad spem praesupponuntur et in spe includuntur, non vero motui actus qui spei est proprius quique addit expectationem beatitudinis non ie obtinendae (1,801); sed cf. Tanquercy, 11,697. Hoc motivum, quatenus ei r. neatur omnipotentia auxilans, approbatur a multis.

⁶ L2 n.21. Sic etiam Ferreres-Mondria, 1,275; Genicot-Salsmans, 1,206; VxxdySchMITT, 11,43; Vermeersch, 11,57; Aertnts-Damen, 1,331; cf. Th. WICH5, *Formalobjekt der Hoffnung*; ZKATh 22 (1898) 63-77.

promissi, unde in his tribus fundetur spes nostra certa est firma.

In S. Scriptura multoties indicatur *adiutorium et fortitudo divina* ut motivum spei, v. gr., Gen 15,1 ; Ps 17,3; 56,2; 61,7; Is 26,4; Prov 18,10, etc.; sed fundatur etiam non raro spes in divina *miserericordia*, v. gr., Ps 12,6; 51,10; 118 saepius, *vel fidelitate*, v. gr., Hebr 10,23; 'I't 1,2, *vel bonitate*, Mt 7,7-11; Eph 2,4-7, etc.

β) *Secundarium* sunt creaturae, quatenus sub Deo et tanquam Dei instrumenta nos adiuvant in assecutione beatitudinis, imprimis merita sanctissimae humanitatis Christi, quorum intuitu nobis Deus beatitudinem repromisit (cf. D 705.799), et mediatio B. V. Mariae, sed etiam merita et intercessio sanctorum, preces et bona opera iustorum viatorum, necnon et propria opera bona, quatenus sunt dispositiones ad vitam aeternam obtinendam.

834. IV. Subiectum spei theologicae : a) *Proximum* est facultas quae actum et cui is inhaeret, nimirum voluntas, ut probatur sententia unanimi theologorum et exclusione aliarum facultatum animae in quibus posset insidere: sci. non possunt esse potentiae cognoscitivae, siquidem actus spei sunt motus appetitivae virtutis; neque appetitus sensitivus irascibilis. quia obiectum spei non est sensibile sed spirituale et divinum quod a solo appetitu spirituali attingi potest.

α) *Remotum*, seu persona capax actus et habitus spei, potest esse quaelibet persona adipiscendae beatitudinis capax, etsi sit infidelis vel apostata. De facto sunt subiectum spei: *ct) Omnes fideles*, non solum iusti qui infusum habent habitum spei simul cum fide et caritate, sed etiam peccatores privati habitu caritatis, qui spem in prima iustificatione infusam non amiserint neque directe, per desperationem vel praesumptionem, neque indirecte, per haeresim formalem vel apostasiam quatenus amissa fide, quae est fundamentum pro spe, haec necessario simul destruitur: *l?) animae in purgatorio diti ntae*, quae licet sint certae de beatitudine obtinenda, eam tamen non obtinebunt nisi per graves poenas; unde pro ipsis quoque est bonum spei condicionibus insignitum, sci. futurum, arduum et possibile, in quod tendunt inscii momenti consecutionis; certitudo non est contra naturam spei.

835. **Unde concludes:** Non sunt subiectum spei theologica, a) *haeretici formales el apostatae*, quia carent fide, quae est fendi-

mentum spei ; β) *desperati et praesunptuosi* veri et perfecti, qui admiserunt vitium spei contrarium, ideoque eiusdem destructivum, *t) damnati, qui* carent fide et cognoscunt beatitudinem esse sibi prioris impossibilem, etenim “mortuo homine impio, nulla est ultra spes” (Prov 11, 7; β) *beati*, quibus beatitudo essentialis est praesens, ; irro “spes iam non erit, quando res erit”, et beatitudo accide; tibi nondum obtenta quoad gloriam futuram corporis, non habet ipsi radonem ardui”; e) Christus quoque non habuit spem theologiam, quia ab initio conceptionis fuit comprehensor et (ruebatur beatitudine essentiali ; speravit quidem gloriam corporis futuram, ardue Hrendam per passionem, sed hac non fuit spes theologica, eu» deficiebat obiectum primum.

836. V. Qualitates spei praecipue recensentur: honestas. supernaturalitas, certitudo et firmitas. Exponimus latius priorem propter adversarios, summarie reliquas. Est, igitur, spes :

⟨j) **Honestas**, ut evidenter probatur tum ex magisterio ecclesiastico, sic asserente et manifestante contra adversarios, tum ex S. Scriptura ad spem homines excitante eanique ;ummendante, tum ex natura rei et ex solutione difficultatum .biectarum. Sane:

Ecclesia, praescindendo nunc a condemnatione quietismi, quam sub alio aspectu considerabimus in capite sequenti. Concilium Tridentinum nos admonet (I) 804) neminem sibi non sola fide blandiri debere, sed addenda esse opera salutis id quae nos excitari licet intuitu mercedis aeternae, imo et ipsum Concilium nos excitat (D 809) ad spem ex ipsius Dei promissionibus commemoratis. Unde etiam sollemniter conlmmnat (D 836) eos qui dicant “iustos non debere pro bonis xribus, quae in Deo fuerint facta, exspectare et sperare aemam retributionem a Deo”, vel (D 841) “iustiiicatum peccatodum intuitu aeternae mercedis bene operatur”. Damnae mt etiam, inter alias, hae iansenistarum propositiones (D 300): “Intentio qua quis detestatur malum et prosequitur bonum ut caelestem obtineat gloriam, non est recta nec Deo i cens”; (1303): “quisquis etiam aeternae salutis intuitu lo formulatur, caritate si caruerit vitio non caret, quoties tuitu licet beatitudinis operatur”.

S. Augustinus, *Sermo* 158 n.8: ML 38,866.

• Sunt qui admittant spem in beatis quoad ipsorum beatitudinem accidens. rz corpon» vel quoad beatitudinem viatorum quorum ipsis interest; utrum. « mat S Thomas, primum propter rationem expositam, alterum quia illis denji ulutis viatorum ex amore non concupiscentiae sed caritatis procedit R 2-2 q.18 a.2 ad.3).

S. Scriptura saepissime et apertis verbis nos excitat ;j spem, eamque constanter retinere commendat, tam in A. quam in N. T. Vacat in re clarissima proferre testimonia; aliqua tamen indicemus, ea praesertim quae in Tridentino colliguntur: Ps 118,112: “Inclinaui cor meum ad faciendas iustificationes tuas propter retributionem”; Eccli 12,2: “Benefacito et invenies retributionem magnam; et si non ab ipso, cum a Domino”; 1 Cor 9,25: “Sic currite ut comprehendatis” 1 Cor 15,58: “Abundate in omni opere bono, scientes quod labor vester non est inanis in Domino” (cf. Coi 1,4-5; 3,23-24); Ilcbr 10,35: “Nolite amittere confidentiam vestram, quia magnam habet remunerationem.”

Iam vero hoc non faceret Scriptura, nisi spes esset honesta et laudabilis; sed et hoc expresse asserit 1 Io 3,3; “Et omnis qui habet hanc spem in eo, sanctificat se, sicut et ille [Deus] sanctus est”; ergo spes est sanctificans.

Ratio quoque idem ostendit; nam bonum honestum velle et in cum expectanter tendere, est actus rectus; homo vero sperans, fertur prosecutive in bonum maxime honestum, Deum sci. ipsum divino auxilio consequendum.

Nihil est in spe inhonestum, ut dixerunt Novatores, Baiani, larsonistae, Kantiani, quasi amor quo Deum volumus ut bonum nobis, et praemium exproclamus, Deum inordinate referat ad nos; non enim refertur tanquam medium ad finem, in quo esset inordinatio, sed tanquam perfectum ad perfectibile. seu ut fontem supremae perfectionis a quo ipsi perfici debemus; unde potius quam Deum ad nos, spes refert nos ad Deum tanquam ad finem quem nobis appetitur i ut summum bonum, adeo ut finis noster non sit propter nos, sed nos simus propter finem; et hoc nulla est deordinatio, cum non simus ipsi finis *qui*, sed tantum finis *cui* appetimus Deum, agniti ut finem omnium rerum*.

Nihil est quoque in spe imperfectionis relate ad hominem in statu viae, ut voluerunt quietistae et semiquietistae; nam amor concupiscentiae qui movet spem, non excludit amorem caritatis, sed ab eo praescindit; non enim negamus Deum esse in se summe amabilem nec impedimur ab eo amando propter se, quia illum amemus ut summum bonum nostrum modo supra explicato, in quo propriam beatitudinem ordinamus ad honorem Dei. Unde iure damnatae sunt propositiones quietistae a Molinos (D 1221-1288) et semiquietistae a Fénelon (D 1327-1349)^o.

b) *Supernaturalis*, tum ratione *obiecti formalis*, quod est omnipotentia divina, nobis supernaturaliter auxiliatis ad supernaturalia pro sua bonitate et fidelitate in adimplendis

* Cf. HURTH-ABELLAN, *De principiis, De virtutibus et praeceptis* par. I. a. w. Cf. TALQUERAY, 11,737; MERKELBACH, 1,847.

promissis; tum ratione *principii elicitivi*, quia cum sit medium ad finem supernaturalcm, non potest non esse et ipsa supernaturalis, producta a gratia supernatural!. Unde est virtus per se infusa, nos elevans ad ordinem divinum, cuius actus supernatural#? quoad modum et quoad substantiam producuntur vel ad ipso habitu spei cum gratia actuali, vel a gratia actuali excitante et elevante. Accedit quod spes theologica necessario nititur in fide, ex qua cognoscit finem supernaturalem et certitudinem divini auxilii.

c) Certa et firma quoad *sen*, scu ex parte motivi cui innititur, non vero quoad nos, seu ex parte subiecti sperantis, quod potest deficere obstando adimpletioni divinarum promissionum.

Primum patet consideranti attributa divina, Deus enim sibi constat, et nequit deficere in his quae promittit, quatenus ab Eo sunt praestanda; unde fides movet voluntatem ut sine ulla haesitatione adhaereat Deo auxilianti ab eoque firmissime speret auxilia promissa, cum firmitas spei commensuranda sit valori et dignitati motivorum et haec sint quoad se indefectibilia. Ideo Tridentinum simpliciter statuit (D 806): “In Dei auxilio firmissimam spem collocare et reponere omnes debent.” Haec certitudo et firmitas exhibetur in S. Scriptura, v.gr. Ps 24,2-3; 30,2, indicato solidissimo fundamento cui innititur, v. gr., Rom 5,5; Ilebri 6,17-19. “Spes autem non confundit”, exclamat S. Paulus (Rom 5,5), sicut prius Eccli 2,11: “Scitote quia nullus speravit in Domino et confusus est.”

Alterum non minus constat; nam, etsi Deus nobis non deerit, nos possumus deesse Deo, resistendo gratiis divinis et opponendo eis obstaculum peccatorum. Quare nos admonet S. Paulus (Phil 2,12): “Cum timore et tremore salutem vestram operamini”, et adducens proprium exemplum (1 Cor 9,27): “castigo corpus meum et in servitum redigo, ne forte cum aliis praedicaverim ipse reprobus efficiar”, ad cautelam excitat (1 Cor 10,12): qui se existimat stare, videat ne cadat”.

837. Unde concludes: 1. Spes nostra habet certitudinem et firmitatem condicionatam, quia certi sumus de assecutione vitae aeternae, si media salutis adhibeamus et usque in finem perseveremus; quod vero *ca* adhibebimus et quod perseverabimus, non pos-

II Quamquam certitudo competat essentialem actui intellectus, parteipatur i voluntate quatenus ab intellectu movetur infallibiter ad sperandum; s;c, tico, actus spei est certus certitudinis derivata a certitudine fide». Cf. J. Ramiiz, *De certitudine spei Christianae*: Ctenctom 57 (1938) 184-203; 353-378.

sumus nobis polliceri, renati non in gloriam sed in spem gloriae (cf. D 806). Unde falsa est et ab Ecclesia reprobata absoluta spes protestandum qua, absque speciali revelatione, certitudinem perseverantiae finalis proclamant (cf. D 802.805.825. etc.) contra manifestas et iteratas sententias S. Scripturae, v. gr. Eccli 9,1-2- "Nescit horno utrum amore an odio dignus sit, sed omnia in futurum lavantur incerta; 2 Pctr 1,10: "Magis satagite ut per bona opera certam vestram vocationem et electionem faciatis."

2. Haec incertitudo spei theologiae quoad nos. nec accidens < habet relate ad naturam spei; nam spes est in se simpliciter certa ex obiecto et motivo ipsius, fit autem incerta ex conditione?).[†] subiecti in quo inhaeret.

838. Scholion. Timor, seu motus appetitus quo otiis refugit malum imminens, nascitur ex amore et timore; solent enim homines timere vel amissionem illius quod amant, vel non obtentionem illius quod sperant. Inde est quod timor temperat spem, ne hinc in falsam securitatem excrescat, vel inde in desperationem incidat. Ioh. S. Thomas egit de dono timoris Dei in tractatu de spe.

Illius est timor mundanus. mio homo a Deo et divinis mandatis recedit, ut bonum creatum obtineat, v.gr. negando fidem in persecutione ut vitam corporis salvet; hic. ut patet, longissime distat a dono timoris divini, et semper est peccatum, grave vel leve prout inducat ad gravem vel levem transgressionem divinatorum mandatorum. Ab hoc non longe abest timor serviliter servilis, qui plus timet poenam quam culpam, ideoque est deordinatus et malus, impellit tamen ad vitandum aliquod peccatum, etsi unice propter poenam. et in hoc ipso committendo aliud peccatum, quod est in timenda sola poena non reiecto affectu ad culpam.

Illius est timor, initium sapientiae, quo ad Deum convertimur, et hic temperat spem. Sed plures sunt in eo formae: α) *servilis*, facit ut homo vitet peccata timens poenam propter culpam quam in re detestatur, non excludens sed praescindens a timore ipsius culpae; est bonus et utilis et exoptandus secundum S. Scripturam (Es 118,120): "Confige timore tuo carnes meas"; β) *filialis*, facit ut homo vitet peccata timens culpam ut culpam, in quantum sci. est offensa Dei; est perfectissimus, quia in eo timetur offensa Patris, et procedit ex amore erga Deum; γ) *initialem*, addunt aliqui tanquam medium inter simpliciter servilem et filialem, qui faciat vitare peccatum tum propter poenam tum propter amorem Dei^o.

“ Cf. Mx & k l d a c h . 1,820-828.

CAPUT II

De spei necessitate et exercitio

Summa rerum dicendarum. Exposito alibi conceptu neccessitatis medii et praecepti, correlative ad ea quae dicta sunt de fide, exponimus pntno loco ipsa vel in voto; deinde *cxcratum*, eiusdem obligatorium. ^{sive, actualis, medii, sd. vel praecepti, in re}

Bocqvillos, *Dc virt. theol.* 353-371; TwiOvmr, 11,710-715.

839. 1. *Habitus spei necessarius est necessitate medii in re omnibus hominibus ad salutem*, idque ex natura rei in actuali providentia.

Assertum patet sufficienter ex dictis de fide. Sane ut Ecclesia docet, nemo salvatur, infans aeque atque adultus, sine iustificatione, sed “in ipsa iustificatione... accipit homo... fidem, spem et caritatem. Nam fides, nisi ad eam spes accedat et caritas, neque unit perfecte cum Christo, neque corporis eius vivum membrum efficit” (1)800). In **S. Scriptura** quoque, celebrata definitio S. Pauli (Hebr 11,1) spem et finem in unum coniungit, cum fidem facit fundamentum beatitudinis sperandae, asserens “est autem fides sperandarum substantia rerum”; porro fides omnibus est necessaria necessitate medii in re. Accedit ratio theologica, posita enim absoluta necessitate caritatis theologicae ad justificationem et salutem, necessitas spei constat, cum caritas non infundatur sine spe quae in ordine generationis ei praecedit.

840. 2. *In adultis, praeter fidem habitualement, necessaria est necessitate medii aliqua spes actualis ad iustificationem sive a) acquirendam sive; b) conservandam.* Cf. n.761 pro sensu propositionis.

Ad a) *Ad iustificationem acquirendam* peccatoribus I adultis necessaria est necessitate medii in re et absolute spes explicita et formalis, si quaestio est de prima iustificatione; saltem implicita et virtualis, si agitur de secunda iustificatione; manente habitu spei prius suscepto.

Tridentinum ponit inter gressus ad primam iustificationem adultorum (D 798), quod “fidem ex auditu concipientes, libere moventur in Deum... et... ad considerandam Dei misericordiam se convertendo, in spem eriguntur, fidentes Deum sibi propter Christum propitium fore”. Secundam autem ius

tificationem fieri describit (I 897-898) sive per contritionis perfectae motum, “si cum fiducia divinae misericordiae et voto praestandi reliqua coniunctus sit”, sive per attritionem, “si voluntatem peccandi excludat cum spe veniae” eique accedat sacramentum poenitentiae. Cum autem habitus spei prius susceptus in anima et non amissus, sufficienter fundet secundam iustificationem sine novo actu explicite, satis est ut spes ad reparationem lapsorum requisita habeatur implicite (cf. D 807), etsi de facto plerumque habebitur explicite.

Rom 8,24 asserit: “Spe enim salvi facti sumus”, quod ita rationabiliter interpretamur: adulti obtinebunt beatitudinem tanquam mercedem bonorum operum, opera autem bona praestant praecise quia firma fiducia mercedis alliciuntur, sicque spe salvi fiunt.

Ratio theologica comprobat et confirmat hanc doctrinam, etenim: sine spe veniae non potest haberi contritio supernaturalis, necessaria ad remissionem peccatorum.

Ad b): *Spem esse necessariam necessitate medii*, mitigata quadam ratione, ad iustificationem conservandam, exinde demonstratur quod bona opera et ratio omnino necessaria sunt ad perseverandum; porro bona opera fiunt exspectando et sperando aeternam retributionem (D 836), et oratio impetrativa non effunditur ut oportet “in fide, nihil haesitans” (Iac 1,6) sine firma spe et fiducia. Accedit quod ipsa caritas perfecta, seu amor Dei purus, non potest a nobis elici et sustentari sine desiderio implicito propriae beatitudinis.

841. 3. *Omnibus adultis, etiam perfectis, necessarii sunt actus spei ex necessitate praecepti.*

Omnibus adultis rationis usum habentibus, non solum peccatoribus ut ad iustificationem perveniant, sed etiam iustis ut in iustificatione perseverent.

Etiam perfectis, reprobata falsa sententia tum *seiniquietismi*, qui fingeat (cf. D 1327) aliquem statum habitualem amoris puri et consummatae perfectionis in quo timor poenarum, desiderium beatitudinis et motus spei nullum locum haberent, tum praesertim *quietismi*, qui reponebat perfectionem (cf. D 1221.1227.1232) in actu passive recepto contemplationis et dilectionis, necnon in passivitate animae excludentis omne

desiderium beatitudinis, omnemque activitatem in bonis operibus, imo etiam, omnem resistantiam contra lentationes ‘.

Ecclesia damnavit generaliter hanc propositionem (D 1101): ‘Homo nullo unquam vitae suae tempore tenetur dicere actum... spei ...ex vi praeceptorum divinorum...’. Damnavit quoque in particulari propositiones ab Eckard, Molinos, Fcnelon prolatas circa dissipationem spei in statibus perfectissimis viatorum. 1) 508: ‘Qui non intendunt ...nec sanctitatem, nec praemium, nec regnum caelorum..., in illis hominibus honoratur Deus’ D 1232: ‘Qui suum liberum arbitrium Deo donavit, de nulla re debet curam habere... nec propriae salutis, cuius spem expurgare debet’. D 1327: ‘Datur habitualis status amoris Dei, qui est caritas pura et sine ulla admixtione proprii intéresse. Neque timor poenarum neque desiderium renumerationum habent amplius in eo partem’. D 1328 (cf. D 1337): ‘In statu vitae contemplativae... amittitur omne motivum interessatum timoris et spei.’

Scriptura saepissime spem commendat hominibus, ad eamque omnes omnino hortatur et urget; sic v.gr. Ps 61,9: ‘Sperate in eo omnis congregatio populi’: Os 12,6: ‘Misericordiam et iudicium custodi, et spera in Deo tuo semper’; 1 Thess 5,8: ‘Sobrii simus, induti loricam fidei et caritatis, et galeam spem salutis’; 1 Tim 6,17: ‘Divitibus huius saeculi praecipe non... sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo’; Tit 2,13: ‘Pie vivamus in hoc saeculo, exspectantes beatam spem’; Hcbr 3,6: ‘domus Christi sumus nos, si fiduciam et gloriam spei usque ad finem retineamus’.

Ratio quoque suffragatur, nam si Deus destinavit et promisit nobis beatitudinem supernaturalem, non possumus nos sine irreverentia erga Eum, sive ab ea positive desperare ullo momento, sive eam ab Illo saltem aliquando non sperare, tidemque firma fiducia non adhaerere.

842. 4. *Exercitium concretum spei in quantum negation obligat semper et pro semper ad non abicicndam spem desperatione vel praesumptione; in quantum positivum nequit mathematice determinari, sed aliquatenus hac ratione definitur:*

a) *Ipsa virtus et praeceptum spei obligant per se, seu in*

1 Circa qti'Ctismtim et senrquicfsmtim cf. L. Crousi.f. Frnc/on et Bosiu*et*
i P Γ»(τηηχ f.e quiftiste csfOynol Si. λιοϋηοι (Paris 1921);
1 DAFC Quictume, III.S27-542.

circumstantiis omnium condicioni communibus, quando urge-
 praeceptum tendendi in finem ultimum supernaturalem sci.:
 a) *in exordio vitae rationalis*, i.e. non praecise primis diebus
 sed cum beatitudo supernaturalis sufficienter proposita est
 exeunti ex infantia ut finis ad quem tendere debet, quod ne-
 quit facere nisi ipsam beatitudinem et media congruentia con-
 fidenter speret; β) *aliquoties in vita*, quod similiter declaratur
 ab AA. sicut correlativum praeceptum fidei, etsi manifesta-
 tiones magisterii quoad spem sint minus praecisae (cf.
 D 1101), γ) *in articulo mortis*, sicut dictum est dd fidei.

b) *Ipsa virtus et praeceptum spei obligant per accidens*,
 seu occasione specialis circumstantiae alicuius: a) *Quando ur-
 get gravis tentatio* contra spem, quae sine actu positivo huius
 virtutis non posse superari videatur; β) *quando recuperanda*
est spes amissa per peccatum ipsi vel fidei contrarium.

c) *Aliae virtutes vel praecepta per accidens nos obligant*!
 aliquando ad actus spei saltem implicitos²: a) *Quando insur-
 gunt graves tentationes* contra eas virtutes, quae non nisi per
 exercitium spei superari posse videantur; β) *quando sunt*
suscipienda sacramenta, vel satisfaciendum est aliis obligati-
 nibus quibus satisfieri non potest sine actu spei saltem im-
 plicito.

In praxi fideles timoratae conscientiae minime anxii esse de-
 bent circa impletionem praecepti exigentis aliquos actus spei in-
 terdum eliciendos; nam in gerenda vita religiosa facile et su-
 perabundanter satisfaciunt huic praecepto. Alii qui irreligiosam vi-
 tam agunt, vitiis vel rebus terrenis toti immersi, deficiunt quidem
 in spe, sed de hac defectione non sunt in particulari interrogandi
 in confessione, sive quia eam in particulari ignorare solent, sive
 quia sufficienter accusant in expositione suae vitae.

CAPUT III

De peccatis contra spem

Summa rerum dicendarum. Peccata contra spem committuntur vel oviùr.c^
 actuum ex ipso praecepto spei praescriptorum, vel eemmtourne actuum
 contrariorum, sci. desperationis aut praesumptionis. Quoniam de prioribus <ui
 ficienter dictum est in capite praecedenti, nunc agendum est de posteriori^,
 de *desperatione*, quae per defectum, et de *praesumptione*, quae per excefer
 spri opponitur.

Bouquillon, *De virt. thcol.* 372-383; MrRKr.tnAcn. 1,829-837; Peixani
 11.140-150.

⁵ Tamen omissio in istis casibus non est peccatum contra spem, sed conto
 aliam virtutem vel praeceptum vi cuius spes exigebatur; nam obligatio sp-
 exinde tantum oriebatur.

§ 1. *De desperatione*

843. I. **Desperatio** est actus spei contrarius, consistens
tn *voluntaria diffidentia consequendi beatitudinem vel media*
ad eam necessaria.

844. II. Dividitur in: a) *Proprie dictam*, quae est voluntarius recessus a beatitudine prosequenda, quia indicatur obtentu impossibilis; unde praecedit actus intellectus indicantis beatitudinem esse impossibilem, sive quia Deus non dabit gratias necessarias (cf. Gcn 4,13), sive quia propria cooperatio ad gratiam divinam est nimis ardua; sequitur vero recessus voluntatis, quo homo se avertit a beatitudine prosequenda, et in eo est formaliter desperatio positiva.

b) *Improprie dictam*, quae est actus voluntatis aversivus a beatitudine et nolens in ea consistere finem ultimum, quia indicatur non bona nec desiderabilis sed fastidians, v. gr., si quis cupit ut Deus sit in caelo et sibi relinquatur terra et satisfactio naturalis in ea, sine aestimatione bonorum supernaturalium, non vero si mere adhaeret nimis rebus terrenis.

i r) *Positivam vel privativam*, prout quis positive recedat a beatitudine prosequenda, vel nimia pusillanimitate affectus, animum despondeat et excessivum timorem subeundi damnationem patiatur.

845. 111. **Differt** ab infidelitate, licet facile et saepius ei iungatur, quia potest accidere ut quis, credendo in abstracto et secundum indicium speculativum quod beatitudo et
I remissio peccatorum est possibilis, in concreto et secundum
I iudicium practicum existimet, vel potius procedat quasi existimaret, non esse sperandam beatitudinem in suo casu particulari, v.gr. quia indicat se non esse praedestinatum vel versari in tali statu, ut nunquam recuperaturus sit gratiam.

846. IV. **Principia:** 1. *Desperatio tam proprie quam*
I *improprie dicta et positiva sunt peccatum grave cx genere*
ratio toto. Ratio est quia summam iniuriam infert Deo qui beatitudinem habet ut non bonam, cum sit ipse Deus possessus, vel
ut non possibilem, cum tam frequenter et aperte praedicetur in S. Scriptura infinita Dei misericordia erga homines. Imo
I est peccatum in Spiritum sanctum, quia contemnit omnipotentiam divinam misericorditer auxiliantem, quae est speciale

et efficacissimum remedium nobis a Spiritu Sancto concessum contra peccatum.

Unde resolves: Quamquam desperatio est minus gravior quam infidelitas vel odium Dei, quia non opponitur veritati vel bonitati Dei prout est in se, sed bonitati prout a nobis participatur, nihilominus est illis periculosior, “quia per spem revocamur a malis et inducimur ad bona prosequenda, et ideo sublata spe irrefrenate homines labuntur in vitia et a bonis laboribus retrahuntur. Unde... Isidorus dicit: Perpetrare flagitium aliquod, mors animae est, sed desperare, est descendere in infernum” 3.

2. *Desperatio privativa plerumque nullum peccatum est, saltem in se, vel non nisi leve.* Ratio est quia solet procedere ex tentatione diaboli reluctante voluntate, vel ex melancholica constitutione aut statu pathologico aut scrupulositate morbida, plane involuntariis in seipsis.

847. In praxi pastorali: 1. *Vera desperatio non est facile credenda* in eo qui, nihilominus, secundum legem Christianam pergit vivere. Vere desperantes plerumque incidunt in apostasiam.

2. *Curandum est ne in educatione, indiscriminatim et incaute, timor inferni adhibeatur ut motivum praecipuum* vel fere unicum ad avertendum a peccatis. Sunt enim spiritus pusillanimes et ad desperationem inclinati, quibus talis institutio facile potest evadere valde nociva. His potius animus est erigendus.

Omnibus autem inculcandum est verae humilitatis esse, facere quod quisque possit, et exitum relinquere Deo. Mirae enim sunt viae et ordinationes divinae, ut latroni gloriam inopinatam offerat et servitori fideli retardet; ut alteri qui negligentior videatur, facilitatem praebeat ad virtutem, dum alter diligentior vix progredi videatur. Cavendum tamen a periculosa specie sciniquitismi.

3. *Ad therapiam quod attinet:* a) Si agitur de desperatione privativa, confessarius magna caritate et patientia excipere debet desperatos, eorum animos erigere, a responsabilitate liberos saltem ex magna parte declarare, manifestatione divinae misericordiae et providentiae in ipsis detecta eosdem confortare, aliaque remedia adhibere quae pro scrupulosis et psychopathis alibi indicata sunt.

b) Si agitur de DESPERATIONE positiva, moderator animarum investiget diligenter causam eiusdem; ea frequenter in desperatione *impropria* esse solet *luxuria*, itemque *gula* et *intemperantia*,* quae dum hominem immergunt in delectationibus corporalibus, faciunt eundem fastidire bona spiritualia, ideoque non appetere tanquam bona magna; in desperatione autem *propria*, radix non raro invenitur in *acedia*, seu languore spiritus deiectionis, quo quis reputat nimis difficile exercitium virtutis, et refugit austeritatem christia-

’ S. Thomas, 2-2 q.20 a.3.

* Cf. S. Augustinus, *Confessiones* 1.8 c.11 n.26: ML 32,761.

run; *fidei quoque remissio* facile operatur desperationem, quia vix
;<test intendi ct sperari beatitudo quae non firmiter credatur exis-
't:s, ct a Deo iuxta promissa fideliter obtinenda.

·) Causis detectis remedia applicentur specifica, cisque ad-
datur opera pietatis, meditatio parabolarum cvangclicarum dc mi-
sericordia divina, exempla magnorum peccatorum qui misericordiam
;?uccuti sunt, frequens confessio el communio, devotio erga Sacra-
tissimum Cor lesu et B. V. Mariam, Matrem pietatis; praesertim
vero testimonium bonae conscientiae, seu recuperatio vel conserva-
tio status gratiae, nam experientia teste, “si cor nostrum non re-
prehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum" (1 Io 3,21), et “spem
aril bona conscientia: quomodo mala conscientia tota in despera-
tione est, sic bona conscientia tota in spe..."*.

§ 2. De praesumptione

848.I. Praesumptio, ut peccatum contra spem e, de-
finiri potest *temeraria fiducia oblinendi beatitudinem mediis
i Deo non ordinatis*.

Temeraria fiducia, nam et nimis sperat a Deo bono et
misericordi, ultra eius ordinationem, et non satis reveretur et
limet Deum iuste punientem.

Mediis a Deo non ordinatis, sci., praesumptuosus contra
‘pem theologicam, non peccat contra magnanimitatem tendens
in bonum superans proprias vires quasi sibi esset possibile,
■d tendit in bonum ut possibile per virtutem divinam, quod
tamen aut non est tale absolute, aut saltem non secundum Dei
rdinationem. Sic, igitur, praesumptuosus temerarie sperat
vel ipsam beatitudinem vel media ad eam.

849.II. Dividitur in: o) ITaereticalem, seu contra
;pem, quae motivo spei scu virtuti Dei auxiliatrici opponitur,
leoque virtutem ipsam destruit, sive a) *innitendo propriis vi-
rtus* pro rebus quae non sunt possibles nisi per virtutem di-
iinam (forma *pclagiana'*), v. gr., si quis beatitudinem vel remis-

l S. Acusttnus, *Tn ps.* 31,5: ML 36,261; cf. Rom 8,38-39. Cf. Loiano-
Ii.77.

l Praesumptio multipliciter sumitur: a) Prout refertur ad INTFLLKCTUM
ficat alias *u:miam aestimationem propriae excellentiae*, alias *indic um cx
vffiuri desumptum*, maiore vel minore probah litate, sed ultra vim strictae
;abt:onis; b) Prout refertur ad voluntatem indicat alias *audaciam plus quam
vMltam in pecnimto* quatenus absque vi et metu, scienter et volenter, cum
; -4 malitia ponitur legis transgressio (cf. c.2220 § 2), alias *hûwm circa
M quod superat capacitatem agentis*, sive illud quis temerarie ac reprehensi-
Tτ apjjrrd atur. fidens propriis vinhus et peccans contra magnanimitatem per
arosurn, sive *virtute divina impulsus*, al quis laudabiliter snsepiat rem su-
instem proprias facultates, cui tamen rationabiliter speret divinum adiutorium
.ivsle (cf. Tudith 6.15; 9.17), alias *peccatum contra spem* theologicam. Cf.
: TiiedtAS, 2-2 q.127.130; Bouquillon, *De virtutibus theologicis* 1.2 c.2.

*

sionem peccatorum intendit mereri ex sola contritione naturali, sive *l*?) *innitendo virtuti divinae inordinate*, in quantum ei tribuit quod ei non convenit (forma *lutherana*), v.gr. si quis sperat beatitudinem sine meritis, vel remissionem peccatorum sine paenitentia T.

b) Simpliciter talis seu praeter spem, quae nec motivum spei nec proinde ipsam spem destruit, quia sperat quod Deo convenit; sed sperat modo inordinato et temerario, sive a) *aspirando ad ea quae superant ordinem providentiae* obtinenda a Deo, v.gr. ad aemulandam gloriam B. V. Mariae, sive b) *sperando quae sunt secundum providentiam* Dei quoad substantiam, non vero quoad modum speratum, v.gr. remissionem peccatorum per contritionem elicita praecise in fine vitae, ita ut possit usque ad illud momentum libere passionibus indulgere, sive c) *sumendo fiduciam in Deum ut motivum* liberius peccandi vel perseverandi in peccato, v.gr. quis pluries peccat praecise quia facile remittuntur peccata, vel tam facile plura quam unum 8.

850. III. Differt, sicut desperatio, ab infidelitate et haeresi, quia quamquam saepe ex ea nascitur et cum ea coniungitur, potest esse sine ea, sicut de desperatione dictum est, si nempe aliquis theoricè recte sentiens de dispositionibus divinis, practice ita agat ac si crederet se veniam obtenturum sine paenitentia, etc.

851. IV. Principia: 1. *Praesumptio haereticalis* «*I semper peccatum ex toto genere suo grave*, quia motivum spei, ideoque spem ipsam destruit. Graviter offendit etiam iustitiae divinae, et opponitur timori Dei, qui est speciale remedium Spiritus Sancti ut a peccato retrahamur.

Praesumptio minus gravis est quam desperatio, quia Deo magis proprium est misereri, quod ipsi convenit secundum se, quam punire, quod facit compulsus nostris peccatis. Inter praesumptiones haereticas, autem, gravior est lutherana quam pelagiana, nam gravius est divinam virtutem, quam propriam extollere.

T “Suarez addit tertiam praesumptionem: sperare a Deo auxilium ad peccatum. At, licet hoc sit magna blasphemia, non tamen est inordinata exspectatio beatitudinis unde non praesumptio opposita virtuti theologiae spei”, Mmuuci, l. i. nota.

* Srd si quis ex fragilitate vel passione faciat ut peccat cum spe veniae, videtur quia aequa facilitate accusabit in confessione unum et plura peccata, abutitur quidem gratia, sed non peccat ex praesumptione contra spem, quia spes vera non est ei motivum inducens ad peccandum. Cf. FmutMRES-MoxtnUA, 1,277.

2. *Praesumptio simpliciter talis est peccatum grave ex genere suo, sed non toto*, ideoque admittit parvitatem materiae. Ratio est quia etiam hoc peccatum ex se divinae iustitiae gravem iniuriam infert, atque ipsi praesumptuoso magnum detrimentum causât; sed obiectum praesumptionis potest esse tam parvi momenti, ut hanc gravitatem impediat, verbi gratia si quis parvum Dei auxilium sperat sine oratione, vel peccata levia non curat fretus divina misericordia.

Unde concludes: “Leve est a) si quis sperat bonum supernaturalc *extraordinarium*, sed cum plena subiectione erga divinam providentiam; *β*) si quis in aliquo periculo, sine oratione et praeparatione, sperat auxilium *ordinarium, sed panum*, quod Deus non promisit; *γ*) si spes veniae sit motivum committendi sola peccata *venialia*” *.

852. In praxi pastorali: 1. Confessarius animadvertat peccatum praesumptionis raro esse plene deliberatum, sed fere semper plus minus subconscium, hinc passione obcaccante, inde vero ipsa infinita Dei patientia erga peccatores occasionem dante, ut quis ei fidat ultra modum.

2. *Ad medendam praesumptionem moderator animarum quaerat citis fundamentum*, num sit error in fide, an vana gloria quae impellat ad tentanda singularia, an superbia quae censeat sibi Deum extraordinaria providentia prosecuturum”; fundamento autem detecto, applicet remedia opportuna, rectae informationis in fide, humilitatis solide probatae, considerationis secretorum indiciorum Dei, I patientis quia aeterni, qui tamen nunquam irridetur impune.

* Muxelbacu, 1,835. Quia peccata venialia per se non impediunt fructu ordinem, magis constaret etiam his quare adversus Suarez superius notavimus si in venialia facilius commissa propter spem veniae, non implicare peccatum praesumptionis.

Cf. S. Thomas, 2 2 q.21 a.4.

S E C T I O I I I

De caritate et de vitiis oppositis

853. Virtus inter omnes praestantissima et inter ipsas theologales primatum tenens est caritas, teste S. Paulo (1 Cor 13,13): "Nunc manent fides, spes, caritas, tria haec: maior autem horum est caritas." Et Christus Dominus universam legem et prophetas pendere asserit in maximo et primo mandato amoris erga Deum, et in secundo, simili huic, amoris erga proximum sicut erga te ipsum (Mt 22,36-40).

Ideo tendentia hominis versus Deum supernaturaliter possidendum, quae incipit per fidem et continuatur per spem, terminari debet in caritate, nam "domus Dei credendo fundatur, sperando erigitur, diligendo perficitur". Profecto, sine caritate reliqua omnia nihil nobis prosunt, npsque ipsi sumus vehit aes sonans et cymbalum tinniens et nihil (cf. 1 Cor 13,1-2); ea vero est forma omnium virtutum, et diffusa in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, facit ut iste Spiritus habitet in nobis, sitque pignus futurae beatitudinis perfectae, quando Deum possidebimus sicuti est per caritatem quae nunquam excidit (1 Cor 13,8).

Summa rerum dicendarum: Agemus ex ordine, primum de ipsa caritate (cap. 1); deinde de eius necessitate, subiecto in particulari et ordine (cap. 2); tertio de operibus misericordiae (cap. 3); denique de peccatis caritati oppositis (cap. 4).

S. Thomas, 2-2 q 2-3-46; *Quaestiones disputatae de caritate*; Suarez, *De caritate*; S. F. Salas, *Tratado del amor de Dios*; S. Alfonsus, 1,2, n.22-80; BILLUART, *Dissertatio de caritate*; Bouquillon, *De virtutibus theologicis* (Bruxelles 1890); Van Roey, *De virtute caritatis* (Malinas 1929); E. Dublancq, *Charité*; DTC 1,2,2217-2265; Billot, *De virtutibus infusis* (Roma 1901).

CAPUT I

De ipsa caritate

Summa rerum dicendarum. Materiam huius capituli sic distribuimus; primo loco exponamus *conceptum* caritatis; deinde de eius *obiecto* sive materiali sive formali; tertio, brevissime indicamus *subiectum* caritatis; tandem tradimus praecipuas *quoditates* caritatis, quae ad nostrum finem spectant.

Tanqueray, 11,726-751; Merklebach, 1,842-874; Pfandor, 11,156-182.

854. I. Caritas, quae aliquando promiscue usurpatur cum amore, amicitia, dilectione: d) Etymologice ab aliis dori-

vatur a voce graeca $\chi\alpha\rho\iota$, et sic extolleretur benevolentia peculiaris quae est in amore caritatis (vel, secundum hanc aetymologiam, charitatis), ab aliis vero rectius derivatur a voce latina *carus*, ad significandam aestimationem et magnum pretium quo habetur obiectum caritatis amore prosecutum; b) ut habitus virtutis theologicae est *virtus supernaturaliter infusa, in inclinamur ad diligendum super omnia Deum propter seipsum et proximum propter Deum*; c) ut actus est ipsa actualis dilectio Dei, propter ipsius infinitam bonitatem in se sumptam, et proximi propter Deum. Dicitur:

Virtus supematuralis infusa, sci. qualitas operativa anime inhaerens, creata quidem sed supematuralis et vere divina, quia per eam amatur Deus propter bonitatem sibi propriam super omnes creaturas superantem modo quo Eum amabimus in caelo, imo quo ipse Deus amat Seipsum; non est autem Spiritus Sanctus inhabitans in anima (cf. D. 821) camque movens immediate ad diligendum Deum propter seipsum, ut cogitavit Lombardus \ neque ipsa gratia sanctificans, quae animam perfectit in ordine essendi 2.

Ad diligendum Deum super omnia, i. e., ad anteponendum Eum cuilibet creaturae cuius possessio impediret nobis morem Dei, propterea quod non haberetur sine peccato mortali.

¶ ***Propter Seipsum***, scu modo quo ipse se amat, propter naturam divinam ut est in se, nullatenus vero propter nosmetipsam utilitatem.

Proximi propter Deum, scu in quantum et iuxta modum quo est Deo amabilis vel amatus, adeo ut una cademque sit virtus caritatis qua Deum et proximum vel nosmetipsos diligimus propter unitatem motivi dilectionis.

§5. **Unde concludetur:** I. *Caritas pertinet ad amorem, at non confititur simpliciter cum amore, sed est eiusdem species aliqua.*

Profecto amor est complacentia appetitus in bono propter coaptationem affectus amantis ad bonum amatum, quatenus sci. appetitus in bono apprehenso quodammodo informatur et immutatur; ipsi affectui conformatur et assimilatur; in ipsum transformatur; et unitur unus cum ipso, et ideo adhaeret ei quasi fixus, et in quiete et sibi complacet eo quod est conveniens sibi, ac tan-

¶ I Sent. dist.17; cf. Rom 5,5; D 799.

¶ Contrarium tradiderunt plures scotistae post Scotum (1.3 d.2? n.3) et Bellocum.

quam pondus in illud inclinatur et propendit” Et quoniam triplex distinguitur appetitus, naturalis sci. et sensitivus et rationalis, sic etiam triplex distinguitur amor: *naturalis*, valde improprie dictus, qui est tendentia cuiuslibet entis, etiam cognitione et libertate carentis, in bonum sibi conveniens, non per apprehensionem propriam sed per apprehensionem auctoris naturae; sic lapis dicitur amare centrum gravitatis; *sensitivus* est una ex undecim passionibus, et dicitur complacentia appetitus sensibilis in bono sensibilibus approhenso, non ex indicio libero sed ex necessitate⁴; sic bruta amanti cibum, sobolem etc., et homines obiecta quae sensibus placent propter qualitates vanas et mutabiles⁸; *rationalis*, est complacentia voluntatis in bono per intellectum apprehenso. Solus iste amor rationalis, qui oritur ex qualitatibus intellectualibus et moralibus, est dignus homine, magis constans, et in se ipso actus moralis; proinde ad cum solum potest pertinere caritas. Sed neque omnis amor rationalis est caritas.

Nimirum, existit amor rationalis *concupiscentiae*, quo aliquid amatur in commodum et utilitatem -amantis, seu quatenus est bonum et utile amanti, sic v.gr. equus amatur ab homine propter utilitatem, et cibus delicatus propter delectationem quam sibi affert: et existit amor rationalis *benevolentiae* quo aliquid amatur propter bonum et utilitatem ipsius amati, seu quatenus ei ipsi vult amans bonum, sic v.gr. filius amatur a matre quae, sui oblita, vult ut bonum filio proveniat, et gaudet de bono filii⁹; et existit amor rationalis *amicitiae*, quo alius alium amore benevolentiae amat et ab alio similiter redamatur, cum manifestatione reciproca istius amoris ei aliqua communicatione bonorum ad invicem et stabili societate, ita ut amor amicitiae importet amorem benevolentiae mutuum, mutu manifestatum et mutua communicatione inter amantes, seu communitate bonorum et consortio stabilitum¹⁰.

Iam vero, caritas non confunditur cum amore concupiscentiae ut ex notione patet, sed postquam iste praecessit, procedit ulterius ad amorem benevolentiae, et quidem tales qui participet de ratio-

* Merklebach, T.843; qui differentiam inter amorem desiderium et pium ibidem sic explicat: amor est intuitum tendendae in finem, quant tendens in amatum: desiderium est tendentia ad bonum ex inclinatione procedens, quasi pondus iam cadens; gaudium est quies in bono possessio, quies ponderis in re possessione et praesentia termini.

⁴ Quae tamen in homine nihil participat libertatis, in quantum voluntati rationi, et indirecte regitur a voluntate.

⁸ Cf. S. F. de Sales, *Intraducción a la vida devota* p.3 C.17. Hic: quando existit inter personas in ordine ad carnales delectationes, dicitur *luxuria*.

* Cf. Mr. KKKT. n. ACit, 1,844 quoad differentias inter utrumque hunc inquit. In S. Scriptura plurimi textus confirmant desiderium gloriae dicitur gaudium de bonis divinis, quae includuntur in amore benevolentiae: cetur nomen tuum adveniat regnum tuum...” (Mt 6,9); “si diligere gauderetis utique, quin vado ad Patrem” (Jo 14,28). etc. Cf. Tanquekey, II, 745, disserens de praecipuis actibus gaudii, desiderii, zeli quos complecti caritas.

* De ea sic loquitur Scriptura (Eccli 6,14-16): “Amicus fidelis, proter fortis; qui autem invenit illum, invenit thesaurum; amico fideli nulli reparatio, et non est digna ponderatio auri et argenti contra bonitatem fideli amici fidelis medicamentum vitae et immortalitatis.” Sed haec valent etiam de amicitia rationali et spirituali. Nemo autem nescit quam facile inter amicitias rationales et spirituales declinat in sensibilem et sensibiles. Cf. II. D. Noble, *La amistad divina* (Buenos Aires 1944); G. Luscher, *La gran amistad* (Madrid 1940).

ne amicitiae, ut Scriptura et Traditio apertissime testantur”, quia vera caritas implicat tendentiam affectus unitivam, qua duo amantes volunt esse simul et quodammodo unum. Porro “amicitia autem pares invenit aut pares facit” amicos, quos supponit aliqua saltem similitudine naturae coniunctos, ut eam per reciprocum amorem magis evolvat et perficiat, complens sci per unionem affectivam et effectivam.

Similitudo autem inter Deum et hominem, quae requiritur ad caritatem theologiam inter Deum et hominem, hoc modo obtinetur: Deus elevat hominem convenienter praeparatum ad consortium divinae naturae, sub ea ratione sub qua ipse habet modum intelligendi et volendi uni sibi naturalem, quatenus sci scipsuum cognoscit et amat modo sibi soli proprio; homo ex sua parte caritate actuali amicitiae fertur in Deum prout est in se infinite perfectus, modo sibi exclusive proprio, sicut unitur cum ista infinita perfectione, pulchritudine, bonitate, ac simul assimilatur eidem perfectioni infinitae et affective transformatur in eam non secundum identitatem vel aequalitatem, sed tantum secundum supernaturalem similitudinem. Actibus, igitur, caritatis peragitur elevatio illa ethica vel psychica, quae in eo est quod homo entitative elevatus, cum cogitandi et volendi modum assumat, qui dignitati suae supernaturali correspondent, cumque deceat qui in amicum, imo et filium Dei adoptivum elevatus est.”

2. *Relatio inter amorem, dilectionem, caritatem, amicitiam*, ad mentem Sti. Thomae (1-2 q.26 a.3) sic declaratur: *Amor* magis late patet, estque quasi genus sub quo tres aliae formae tanquam species continentur; *dilectio* addit amori electionem praecedentem, ideoque non est in amore sensibili, sed in solo rationali; *caritas* connotat in amore rationali benevolentiae et amicitiae quandam perfectionem, in quantum obiectum amoris magni aestimatur et carum (vel cum benevolentia) habetur; *amicitia* quid addat benevolentiae fit amori rationali, supra dictum est.

Oriri solent haec omnia: ex *cognitione* boni convenientis; ex *similitudine* sita non praecise in paritate perfecta, quae potius nociva est, sed cuiusdam proportionis quae uni ab alio affert complementum¹¹; ex *familiari consuetudine*, frequenti atque intima conversatione.”

Effectus amoris praecipui, iuxta S. Thomam sunt: unio *affectiva* qua amantes idem sentiunt idemque volunt vel nolunt, et quantum fieri potest mutuo inhaerent (cf. I Io 4,16); *exclusio*, seu egressus amantium extra se, ut alter de altero cogitet et alteri bonum quaerat; *celositas* quo vehementer curatur bonum amici, et quidquid ei repugnat arcetur; *ordinatio activitatis* in gratiam amici usque ad debilitationem virium.”

¹ Cf. Merkelbach, 1,852.

² Cf. S. Thomas, 2-2 q.27 a.2c.

³ Cf. Merkelbach, 1,849.

⁴ Cf. Hürth-Ahllan, *De principiis, de virtutibus et praeceptis* pars 1,586-587.

⁵ Cf. S. F. de Sales, *Introd. n. la vida devota* I,1 c.8.

⁶ Cf. Tanquekey, 11,729. Totam quaestionem de causis amoris tractat S. Thomas 1-2 q.27.

⁷ 1-2 q.28.

⁸ Cf. S. Thomas, *In III Sent.* d.27 q.1 a.1 ad 4; Merkelbach, V^o48.

856. II. Differt ab spe, quia quamvis utraque tendit ad Deum bonum, in spe motivum amoris concupiscentiae et tendentiae est bonitas Dei relativa, qua sci. Deus est bonum nostrum cuius fruitione beati erimus, dum in caritatis molivum amoris benevolae amicitiae est bonitas Dei in se, seu quod Deus est infinite amabilis propter seipsum. Sed utrumque motivum saepe invenitur unitum in homine, et amor spei nequaquam impedit exercitium caritatis; nam ex una parte Deus est summe bonus in se, ideoque amore benevolentiae diligendus, et summe bonus nobis, ideoque amore concupiscentiae prosequendus; ex altera vero, finis ultimus noster est tum gloria Dei amore benevolentiae exoptanda, tum nostra beatitudo amore concupiscentiae quaesita. Imo, spes recte ordinata ducit ad caritatem, quo enim magis Deum possidere cupimus, eo magis eius honorem quaerimus (cf. D 1327).

Si quaeritur qua ratione bonitas divina invenitur in proximo fundans caritatem erga ipsum, respondendum est quod magis vel minus, et sub diversis respectibus: cum iustis Deus fit quodammodo unum, eos amans amore amicitiae, et sic potest amari in eis quatenus sunt unum cum Deo et propter Deum cum eis unitum; praeterea sunt consortes divinae naturae, ideoque habent aliquam assimilationem supernaturalem ad divinam bonitatem, et sub hoc quoque respectu amari possunt caritate theologica, etsi magis indirecte et mediate, sicut imago Dei colitur cultu relativo; in non iustificatis existit possibilitas pertingendi ad consortium divinae naturae per gratiam, ideoque assimilatio ad bonitatem divinam in se subsistentem, et sic possunt similiter amari caritate theologica: in omnibus non definitive reprobatis habetur destinatio ad amandum Deum caritate theologica, et Deus, summe amabilis in se, vel amatur vel amari vult hoc modo ab eis; ideo omnes iunguntur cum Deo ratione istius destinationis, et sub hoc quoque respectu per eos amatos amari potest amans Deus, et per amatam caritatem diligentium proximorum amari dilectum caritate Deum 17.

857. III. Obiectum caritatis: a) Materiale, seu persona cui bonum volumus: a) *primarium*, seu principale, est ipse Deus in se infinite amabilis et super omnia diligendus

n Haec quoque caritas erga proximos habet rationem amicitiae supernaturalis, quae erga iustos fundatur super communicatione eiusdem vitae supernaturalis, quoad peccatores autem adest forma minus perfecta, quatenus rari sunt capaces accipiendi vitam aeternam, et quatenus ad amandum Deum diriguntur. Cf. Hurth-Abeijan, *De principiis, de virtutibus et praeceptis* pars 1.592.

cf. Lc 10,27), qui propter bonitatem propriam amatur: "Diliges Dominum Deum tuum... hoc est maximum et primum mandatum" (Mt 22,37.38); et revera cum amor tendat essentialiter in bonum, primum eius obiectum nequit esse nisi unum et infinitum bonum; *β) secundarium* sunt omnes creaturae rationales quae in beatitudine Dei communicare possunt, ratione bonitatis divinae in quantum ad ipsas pertinet vel destinatur, sci., angeli, nescimus, reliqui homines viatores, purgantes vel beantes; non autem creaturae irracionales, daemones et damnati, quippe qui non iam sunt capaces beatitudinis: "secundum autem simile est huic, diliges proximum tuum sicut teipsum" (Mt 22,39) 19; et revera, cum caritas sit amicitia hominis cum Deo, lex amicitiae postulat ut non solum diligamus amicum, sed etiam omnia quae ad eum specialiter pertinent.

b) Formale est bonitas Dei in se propter se amabilis, secundum modum ei proprium secundum quem est finis summaturalis, ideoque supernaturali lumine cognoscibilis; non solum pro obiecto materiali caritatis primario sed etiam pro secundario.

Bonitas Dei, sci. vel sola infinita bonitas quatenus committitur omnes divinas perfectiones, ut iure opinantur alij, quia motivum caritatis sit bonitas divina in se quatenus sese communicat; vel, ut volunt alij, etiam natura divina, et quodlibet eius attributum sive absolutum sive relativum, omnipotentia, sapientia, misericordia, benignitas etc., quia identificentur in Deo omnia, et quodlibet attributum, utotum infinitum, ad summum Dei amorem, in quo est caritas, revocare nos valet. In praxi discrepantia vix habet momentum, non enim solent homines separare essentiam divinam et divinas perfectiones, sed tendunt ad ipsum Deum misericordem, imitantes etc.; et incipientes fortasse ab attributo singulari, procedunt ad veram dilectionem super omnia Dei in se infinite boni, in qua certissime est caritas. Imo, etiam amor erga

• Si obiectum materiale caritatis latius accipitur, etiam pro bono quod non amatur volumus, sub hoc respectu obiectum principale nostrae caritatis quod Deum sunt eiusdem perfectiones infinitae, in quibus nobis complacemus; cum vero, earum manifestatio seu gloria externa Dei, quam exoptamus procuramus; obiectum autem caritatis principale est creaturas rationales, quia caritas, cum gratia tanquam fundamento et beatitudine tanquam corona; hinc enim, omnia bona quae per se vel per accidens ad beatitudinem ducunt. Sic etiam irratiocinabilia et daemones sunt obiectum caritatis, quatenus perveniunt ad gloriam Dei et utilitatem hominum.

• Sic v. gr. Merkelbach, 1.-76.

IS*. Sic v. gr. R. palda, caritate d; sp. 25 sect. 1-2; Wircedvicensis, VIII, 287, Utique moderni, ut Lehmküh, 1, 315.

Iesum Christum pro nobis passum facillime in caritatem divinam sublimatur; nam cum sciatur et credatur esse Deus, sponte amatur ut Deus, et a gratitudine qua initio considerationis amatur ut bonus nobis, facile transitur ad cum diligendum in se ipso, tanquam simpliciter bonum et infinite amabilem. Idem dicendum de gratitudine quae in se est virtus moralis ad religionem spectans, sed facillime provocans amorem benevolentiae erga benefactorem, ideoque in casu erga Deum propter attributum beneficentiae.

Donitas Dei in se et propter se amabilis, seu, ut iam dictum est, prout Deus est bonus in se et propter se, etiam sine respectu erga nos. Hinc communiter reicitur doctrina nova, a Bolgem²¹*proposita, iuxta quam etiam Deus ut nobis bonus nosque beatificans esset motivum caritatis, ideoque ipse amor concupiscentiae referri posset ad caritatem. Et caute accipiendum est quod ait Noldin-Schmitt²², homines per complacentiam, desiderium, amorem effectivum, tristitiam de peccato, obedientiam erga divina praecepta, etc., facile exercere caritatem; quod verum est in quantum significat per exercitium harum virtutum facile transitum praeparari ad actus caritatis, sed non aliter.

Secundum modum ei proprium, sci. bonitas divina, non in quantum spectari potest in se ipsa, abstrahendo ab hoc quod sese communicet vel secus, neque eadem quatenus sese communicat secundum exigentiam naturae, ut sit finis et obiectum beatitudinis naturalis; sed in quantum se communicat per gratiam et visionem beatificam, secundum modum excedentem omnes exigentias naturae, nam agitur de amore supernaturali et de amicitia cuius fundamentum est communicatio bonitatis et vitae a Deo in nos.

Supernaturali lumine cognoscibilis, nam cum agatur de virtute supernaturali, eius obiectum et motivum supernaturaliter percipiendum est, ex fidei sci. lumine; secus caritas non fundaretur super illa communicatione quae transcen-

²¹ *Delia carità o amore di Dio* (Roma 1788). Decipiebatur Bolgeni occasione textuum Scripturae in quibus Deus proponitur diligendus etiam ut bonus nostrum, fons nostri gaudii etc., et condiciones ad amorem praequisitas ut cum eiusdem motivo confundebat. Cf. etiam Ballerini-Palmieri. t.II, *De caritate* n.6, contendens consequenter etiam amorem concupiscentiae sufficere iustificationem ante sacramentum poenitentiae susceptum. Adversus Bolgem scripsit Muzzar KLU, *Del motivo formale dell'atto di carità* (Foligno 1791); et etiam E. Dublanchy, *Chanté*: DTC 2,2220; Beraza, *De virtutibus* tufut 1184-1187.

« 11,55-56.

dit omnem potentiam et exigentiam cuiusvis naturae creatae vel creabilis, cui praeparatur homo per elevationem entitativam, impulsante fide theologica. Damnata est ad rem propositio (D 1034): “Distinctio illa duplicis amoris, naturalis videlicet, quo Deus amatur ut auctor naturae, et gratuiti, quo Deus amatur ut beatificator, vana est et commentitia...”. Cf. D 1036.1038.

Eliam pro obiecto materiali caritatis secundo, ideoque eadem Dei bonitas in se, ut obiectum beatitudinis supernaturalis, est obiectum formale caritatis nostrae tam erga nosinetipsos quam erga proximos²³. Nimirum, ut supra declaratum est, omnes creaturae rationales non definitive reprobatae a Deo. habent aliquam relationem ad bonitatem divinam in se sumptam, eisque sive communicatam sive saltem communicabilem et secundum ordinationem divinam communicandam. Et propter eam Inanitem ad quam habent relationem, possumus creaturas rationales amare quatenus sunt Dei et ad gloriam Dei destinantur, vel quatenus supernaturaliter participant bonitatem divinam aut saltem ad hanc participationem destinatae sunt, vel quatenus amici sunt Dei vel ad divinam amicitiam vocantur. Aliis verbis, cum creaturis ad gloriam Dei formalem destinatis volumus per actum caritatis ut Deo inhaereant, eundemque in aeternum ament et laudent, ultimatim ducimur amore bonitatis increatae, quae meretur in aeternum amari et laudari a nobismetipsis²⁴* et a proximis nostris.

858. Unde concludens: 1. Amor concupiscentiae et amor caritatis non se invicem excludunt, sed amor concupiscentiae praesupponitur ut causa impulsiva remote disponens ad caritatem cumque firmans, quatenus dona a Deo accepta vel accipienda manifestant bonitatem Dei in se. Ideo etiam amor concupiscentiae potest ab ipsa caritate elici, dummodo ipsi subordinetur quatenus iustum velimus possidere, ut per hanc possessionem eius bonitatem melius amemus et laudemus.*

²³ In S. Scriptura praeceptum amandi Deum coniungitur cum praecepto mandandi proximum: “Et hoc mandatum habemus a Deo, ut qui diligit Deum, cluat et fratrem suum” (1 Io 4,21). De hac re cf. Th. Monnichs, *formal-tyif der pottlichen Nacfytenlichr*: ZkatTh 22 (1898) 77-88.

* Divina caritas erga nosmetipsos sic potest explicari: nihil quidem possumus amare quod non sit bonum nostrum, ideoque vel ipsum Deum non possit i c: non amare quia est bonus nobis, et ita amore concupiscentiae. Sed haec est condicio praerequisita ut possimus amare, quae non semper est necessario. Motivum proximum est necessarium amoris nostri. Profecto, postquam Deum innaverimus ut bonum nostrum, nihil prohibet quod cum consideremus ut bonum in se et amabilem propter se, et quod videamus omnino congruens esse illi etiam ametur, et ut ad eum nosmetipsos referamus eique nos tradamus, inquam bonum Dei: porro hoc est amare nosmetipsos propter Deum.

²⁴ Merkeldach, 1,879.

2. Non est caritas sed obedientia, si proximus amatur quia sic praecepit Deus; non est caritas supernaturalis sed naturalis, si amatur propter qualitates naturales, vel etiam propter supernaturales, sed in quantum sunt eiusdem perfectiones, etsi de facio a Deo infusae, quia deficit relatio necessaria ad Deum; si autem amatur propter qualitates ut sunt participationes divinae perfectionis, iuxta communioem et verioem sententiam adest amor caritatis theologicae

3. Qui ex caritate diligit Deum, virtualiter implicite amat similiter proximum et viceversa; nam amare Deum est ei velle ut perpetuo ametur et laudetur a creaturis rationalibus secundum eundem dispositionem, et amare proximum est ei velle ut in aeternum gloriam tribuat Deo.

859. IV. Subiectum caritatis: o) Proximum et partiale est *voluntas*, amor enim erga bonum divinum ab intellectu per fidem perceptum, non potest inhaerere appetitui sensitivo sed spirituali.

b) Remotum seu totale quoad destinationem est omnis creatura rationalis nondum definitive reprobata, in concreto vero ii soli qui iustificationem acceperunt et conservant (cf. D 801) 27.

860. V. Qualitates caritatis praecipuae recensentur, quod sit virtus per se infusa, omnium virtutum praestantissima, perfecta, efficax, omnium virtutum forma, ab intrinseco indeficiens.

a) Virtus per se infusa: nam fundatur in communicatione bonorum quae superant omnem capacitatem naturalem creatam vel creabilem, sicut dictum est, ergo non inest nobis naturaliter; aliunde nequit potentiis naturalibus obtineri, cum effectus non possit superare causam, ergo non remanet nisi ut habeatur per infusionem a Deo. Praeterea idem colligitur ex eo quod obiectum eius tam materiale quam formale, est supernaturale; quod consequitur gratiam supernaturalem tanquam proprietatem inseparabilem; quod est principium actuum supernaturalium quoad substantiam

a) Omnium virtutum praestantissima, ut patet argumento *exclusionis*; nam excedit virtutes morales, quia non versatur circa perfectionem creatam, sed attingit ipsum Deum;

M Discrepant aliqui ut Vazquez, Lessius, De Coninck. Hieronimus, etc. r quibus tunc habetur amor caritatis inferior, etsi forte supernaturalis; cf. QUIII f. //li i / 13 n 411

n Adulti debent apte disponi ad iustificationem, praesertim per fidem (cf. D 708). Haec cum sit in eis fundamentum pro caritate, intelligitur cum adulto fide non illustrato non potest esse actus caritatis theologicae, sed in actu amoris naturalis erga Deum omni amore dignissimum.

excedit etiam theologicas (cf. I Cor 13,13), tum ratione obiecti formalis, quia magis et perfectius attingit Deum, sci. in se ipso, non quatenus ab Eo nobis provenit cognitio veri per revelationem vel possessio boni per auxilium (cf. Eph 3,19), tum ratione relationis ad obiectum materiale, quia non includit distantiam et imperfectionem ut fides ut spes, quae respective versantur circa Deum non visum et nondum possessum, sed versatur circa Deum iam vere per amicitiam nobis linitum et possessum; inde est quod fides et spes evacuabuntur in caelo, dum caritas nunquam excidet, quia ratione obiecti praesentis et intuitive visi magis perficitur.

Idem probatur etiam ex *effectibus*, nam ea sola delet peccata mortalia ex anima cum voto sacramenti (cf. D 898.1031; Io 14,23), et constituit veram amicitiam cum Deo (cf. Io 15,14), istque forma reliquarum virtutum quarum actus dirigit, unde bene dicitur (I Tim 1,5) quod "finis praecepti est caritas".

c) Perfecta, seu super omnia elevata, et reddens hominem perfectum simpliciter secundum ordinationem ad ultimum finem, quod multipliciter intelligi potest: perfecta ratione *ordinationis*, per eam enim habetur ordinatio hominis ad ultimum finem et sine ea non habetur, unde reliquae virtutes sine caritate sunt imperfectae, et non faciunt hominem bonum nisi secundum aliquem respectum particularem; perfecta ratione *obiecti formalis*, quia ipsa sola attingit obiectum quod maius non potest esse, infinitam sci. Dei bonitatem prout est in se; perfecta super omnia ratione *aestimationis*, quia consistit in affectu quo Deum, ut et quia summum in se bonum, omnibus aliis anteponimus quoad appretiationem perfectiore vel imperfectiore gradu 2h, imo et effective in omni electione disiunctiva inter Deum et alia quae cum eius amicitia non componuntur, quia graviter peccaminosa 20, sed non praecise sensibiliter et intensive, quatenus magis nos afficiant divina per fidem quam humana per sensus apprehensa, etsi ide affectus intensissimus valde sit optandus et quaerendus.

■ Alii parati sunt ad non perdendam amicitiam divinam per ullum peccatum vitale; alii, ulterius, non patiuntur debilitari divinam amicitiam per ullum peccatum veniale deliberatum; alii, etiam voluntarias imperfectones citra peccatum vitare curant propter infinitum amorem Dei, prout versantur in voluntate, illum nativam, unitivam; quibus addit S. Ignatius (*Exercitia spiritualia* = 167) ulteriorem gradum eorum qui propter purissimum Dei amorem eligunt temeritatem et crucem prae honoribus et gloria.

Quo sensu dicitur in S. Scriptura (Mt 22,37): "Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota mente tua"; et Mt 10,37: "qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus; et qui unat filium aut filiam super me, non est me dignus".

d) *Efficax*, sci. non in mero affectu consistens, ut voluerunt quictistae, relaxantes habenas concupiscentiae sub ficta subiectione in Deo, sed in affectu vere operoso, iuxta monitum Christi Domini (Io 14,21): “qui habet mandata mea servat ea, ille est qui diligit me”, et exhortationem apostoli (1 Io 3,18): “Non diligamus verbo neque lingua, sed opere et veritate”. Quod et aphorismus popularis affert, ex S. Gregorii formata sententia: “Probatio dilectionis exhibitio est operis”³⁰.

Iste affectus operosus essentialiter consistit in tali agendi ratione, quae divinam amicitiam conservet; sed ad imitationem ipsius Dei qui ex amore filium suum unigenitum nobis dedit (Io 3,16) et consortes effecit divinae naturae (2 Petr 1,4), ulterius progreditur, et sui oblitus, sibi complacet in divinis perfectionibus, seque tradit totum ad gloriam divinam per plenissimam oblationem³¹.

e) *Forma omnium virtutum*, non quidem intrinseca et essentialis, quia singulae virtutes habent propriam essentiam plane distinctam et non participatam ab essentia caritatis, sed extrinseca et accidentalis, quatenus imprimit actibus aliarum virtutum vigorem, valorem atque ultimam perfectionem, secundum quam tendunt perfecte ad ultimum finem et fiunt meritoriae vitae aeternae. Nimirum, reliquae virtutes sine caritate bonae quidem sunt, sed adeo imperfectae et inefficaces, ut non reddant hominem simpliciter bonum nec vitam aeternam mereantur, quia sine, caritate non est homo in statu conversionis ad finem ultimum; si autem illis adiungatur caritas, e sua substantia tam perfecta ut hominem reddat simpliciter bonum, haec fit ipsis quasi principium vivificativum, imprimens ordinationem ad ultimum finem et reddens eas meritorias vitae aeternae (cf. 1 Cor 13,1-3). Accedit quod caritas excitat alias virtutes ad exercitium, et suo influxu, se virtuali implicito sive habituali complet earum valorem meritorium vitae aeternae³².

f) *Indeficiens ab intrinseco*, quatenus proprie et in se non potest neque consumi neque minui, sed solum augeri in-

³⁰ *Nonril.* in *Evang.*, 1.2 hoinil.20: ML 176,1220; cf. S. Ignatius, *Erroto* jp r. n.230.

³¹ Cf. S. Ignatius, *Exerc. spir.* n.234.

³² J. Noiile, *La plus excellente des vertus théologiques*; VicSpir U (1926) 234-249; Prümmer, 1.559; Merkelrach. 1.860-862. Quo sensu sit caritas forma virtutum, non mere ab extrinseco eas imperans sed animum, vim et tlorem eisdem communicans cf. G. Gilleman, *Le primat de la charité en thologie morale* (Louvain 1952).

I definite, vel detineri. Nimirum, cum caritas non causetur ab actibus nostris, non cessat vel minuitur propter cessationem nostram ab operando, sicut accidit in virtutibus acquisitis; sed neque per peccata venialia diminuitur directe, sed solum detinetur, quia non sunt deordinationes circa finem ultimum sed tantum circa media ad finem, ideoque caritati non opposita neque eius diminutionem merentia attamen refrigescere fervore caritatis propter interruptionem actuum dum intermiscentur peccata venialia, indirecte et improprie minuitur caritas, in quantum difficilius redditur eiusdem exercitium, et homo meretur subtractionem auxiliorum specialium a Deo, et multiplicatis peccatis venialibus anima disponitur ad mortalia, morum quodlibet caritatem destruit indesinenter ab extrinseco.

Augeri autem potest caritas in statu viae secundum intensitatem, quatenus fortior et ad agendum promptior evadat, ne ullo limite neque ex parte Dei possidendi, qui semper magis participari potest; neque ex parte hominis participantis, quia crescente caritate crescit dignitas et capacitas ad maiorem caritatem et maiorem approximationem ad Deum, quae ex parte auxilii divini ad augendam caritatem requiritur, quia potentia Dei est infinita. Unde iure damnata est propositio Beguardorum in Concilio Viennensi (D 471, cf. 833): Quod homo in vita praesenti tantum et talem perfectionis ludum potest acquirere, quod reddetur penitus impeccabilis amplius in gratia proficere non valebit”. Quia autem istud pigmentum fiet semper secundum ordinationem divinam, neclo certo unquam perveniet ad caritatem B. M. Virginis vel Iesu Christi aemulandam, ideoque deficit argumentum beguardorum, quod “si quis semper posset proficere, posset aliquis Christo perfectior inveniri”.

Hoc augmentum fieri definit Ecclesia (cf. v. gr. D 834.842), I statur S. Scriptura (v. gr. Eph 4,15-16; Phil 1,9), petit communitas Christiana in praecibus liturgicis: “Da nobis, Domine, fidei, spei et caritatis augmentum” (cf. D 803), imitatur Paulum, qui hoc orabat “ut caritas vestra magis ac magis I tondet in scientia et in omni sensu” (Phil 1,9)³⁴. Et quidem,

³³ “Cum enim aliquis delinquit in minori, non meretur detrimentum pati minori, unde qui inordinate se habet circa media ad finem, non meretur detrimentum pati in caritate per quam ordinatur ad ipsum finem ultimum” (ubach, 1.872.3.^o).

³⁴ SS. Patres, theologi et magistri ascetici passim loquuntur de tribus gradibus caritatis, *incipientium* scilicet, seu recedentium a peccato et resistentium *upiscentiis, *proficientium*, seu exercentium virtutes, casque altius in dies I gentes in anima, per/cc/nrm denique, seu adhaerentium Domino et curan-

secundum sententiam communissimam theologorum-1', caritas augetur semper atque gratia in anima augetur, et in eadem proportionem per quoslibet actus caritatis3U, etiam remissosl

De necessitate, subiecto in particulari, ordine caritatis

Summa rentm dicendarum. In hoc capite pritpum acitur de necessitate et exercitio caritatis in genere (a.1), deinde de eius subiecto in specie, Deo, sd. et scipso et proximo (a.2); tertio de ordine caritatis, tam inter Deum et noi-metipsos, quam inter nos et proximos, et inter diversos proximos (a.3).
Hürth, *Pe praeceptis* 1,600-637; Loiano-Grizzana. 11,79-131; PliXAtm, 11,182-223; Noldin-Schmitt, 11,58-86; Tanquerey, 11,732-788.

ARTICULUS I

De necessitate et exercitio caritatis in genere

861. I. **Habitus et actus caritatis.** 1. *Habitus necessarius est necessitate medii in re omnibus hominibus ad salutem.* Ratio est manifesta, nam iuxta *magisterium* Ecclesiae, sine caritate nemo iustificatur (cf. D 799.800); et secundum *S. Scripturam*, nemo sine hac veste nuptiali est Deo gratus vel amicus, sed mittitur in tenebras exteriores (cf. Mt 21,13) et “manet in morte”, (1 Io 3,14) et nihil est nihilque proficit coram Deo, utcumque habeat gratias gratis datas et fidem informem quae etiam montes transferat, et misericordiam qua omnes facultates in cibos pauperum distribuat (1 Cor 13,2-

2. Caritas actualis non est in N. T. per se et absolute

tum div«nam communicaonem, quae sine limite etiam in eis maior fieri potest. Quam d'visionem, sub alio nomine viae purgativae, illuminativae. utinque contra Molinos vindicavit Ecclesia (cf. D 1261). Cf. SüAREZ, *De statu feffil-tionis* 1,1 c.4 13.
Cf. Vitoria, *Rrlectio de augmento caritatis* p.1 n.6; Soto, *Dr Rect«n et gratia* 1,2 c.17. Baez tenet aliam singularem sententiam, sci. actus finis renvssos mereri augmentum caritatis, sed de facto non accepturos hoc augmentum, nisi prorumpant in hac vita “in actum ferventiorum quam sit habitui caritatis pra-exstens” (*In* 2,2 n.2 a.6).
M Cf. Carrigou-Lagrange, *L'augmentation de la charité et les actes w-Parfaits*: V^eSpir 11 (1925) 231-33 l.
17 Quandonam istud augmentum percipiatur, utrum statim etiam in actibus remissis sicut in ferventioribus, ut tenent v.gr. Suarez, *De incarnatione* d.13 s.2 con.2, et S. Aldertus, *In IV* d.17 a.10, an demum in momento glorificationis, ut alii volunt, cf. Peinador. 11,167-175.

necessaria necessitate medii ad salutem; est tamen per accidens et hypothetice. Nam ad iustificationem *acquirendam* sufficit contritio imperfecta seu attritio cum sacramento paenitentiae realiter suscepto (cf. D 898.915); et status gratiae necessarius ad salutem, postquam eo modo fuerit acquisitus, potest *conservari* per actus aliarum virtutum cum solo exercitio virtuali caritatis. 7 *amen* si quis non possit accipere sacramentum baptismi, vel baptizatus iam sed lapsus deinde in peccata gravia, nequeat ea confiteri, indiget actu caritatis ad iustificationem et salutem ex necessitate medii in re (cf. D 898) \

3. *Caritas actualis est per se necessaria necessitate praecepti divini omnibus adultis.* Praeceptum caritatis, et quidem speciale seu contradistinctum a complexu ceterorum mandatorum 2, manifeste colligitur tum ex *propositione damnata* 1 (D 1101): “Homo nullo unquam vitae suae tempore tenetur I elicere actum... caritatis ex vi praeceptorum divinatorum ad eas virtutes pertinentium”, tum ex *verbis Christi* referentis et confirmantis V. T. (cf. Dcut 6,5-7): “Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo... Hoc est maximum et primum mandatum” (Mt 22,37-38). Et quidem est mandatum per se obligans, non per accidens tantum, etenim damnata est propositio (D. 1157): “Tunc solum obligat [praecceptum caritatis] quando tenemur iustificari, et non habemus aliam cum tanquam finem supernaturalem propter se diligamus viam qua iustificari possumus”. *Ratio* quoque confirmat assertionem, supponens enim nos caritatem in genere ad finem supernaturalis obligari ad iustificationem peritae, divina ad iustificationem conditioni *humanae communibus, ad aliquos actus caritatis eliciendos per vitam.* Haec vero obligatio, sicut de fide et spe dictum est, urget: a) *initio vitae moralis* adeptae, id quod mo-

1 Actum perfectae caritatis cum voto sacramenti iustificare, alibi probatur; cf. D «98.1031: Io 14.23.
1 Erraverunt circa hoc Maldonado, Commentarium in Mt. 22.38, et quia AA. laxiores, ut Io. Sanchbz, *Selectae disputationes* 1 n.2. Sane, Ecclesia memorat praecceptum caritatis speciale (cf. 1) 1101.1156) et verba Scripte idem manifestant, ideoque non sufficit observantia aliorum mandatorum ad huc praeccepto satiari.
1 “Caritas erga Deum, secus ac caritas erga proximum, raro secum fert iustificationem actus *externi*, cum actus internus Deo notus sit et per se obsequium involvat” (Wouters. 1,519).

raliter, non mathematice sumendum est ⁴, seu quando homo sufficienter cognoscit Deum finem suum supernaturalem super omnia amabilem et amandum, ad quem tenetur se debito modo convertere per actum caritatis, eundemque sibi hunc ultimum eligere⁵; damnata est ad rem propositio (D 1289); “*Hunc [finem ultimum] homo non tenetur amare neque in principio neque in decursu vitae suae moralis*”⁶; β) *saepius in vita*, totam enim nostram vitam, non unum alterumve actum, dirigere oportet ad Deum, etsi frequentia actuum renovandorum eadem fere indeterminatione laborat quam circa fidem et spem retulimus, proponentibus aliis * renovationem menstruatam, aliis (Scotus) hebdomadariam, aliis annuam, aliis ternam vel quaternam in anno; aliquam determinationem afferunt, praeter iam citatas, hae damnatae propositiones (D 1155-1156): “An peccet mortaliter qui actum dilectionis Dei semel tantum in vita eliceret, condemnare non audemus; Probabile est ne singulis quidem rigorose quinquenniis per se obligare praeceptum caritatis erga Deum”⁷; γ) *in articulo mortis*, seu circa finem vitae, eadem ratione qua dictum est de fide et spe, negantibus quibusdam obligationem specialem, si satisfactum est generaliiori obligationi sub β) indicatae.

2. *Virtus caritatis obligat interdum per accidens*, propter speciales circumstantias; quando insurgit tentatio *contra ipsam caritatem*, quae non nisi per actum contrarium superari posse videatur, quod tamen difficile constabit et scrupulosis non est proponendum; (quando caritas amissa fuit per *peccatum contrarium odii*, ex magna convenientia oportet illud formaliter retractare per actum amoris explicitum.

3. *Virtus caritatis obligat interdum saltem impliciti propter alias virtutes vel praecepta quae sine caritate impleri nequeunt*⁸: quando insurgunt *tentationes* contra hanc vel aliam virtutem quae per solum actum, caritatis superari sperantur; quando aliquis, in statu peccati gravis, habet necessitatem *conficiendi sollemniter sacramentum*, aut *celebranti*: S. Sacrificium, aut *suscipiendi sacramentum vivorum* et confiteri non potest⁹; quando peccator diu (ultra annum) est in

⁴ Cf. Suarçz, *De actibus humanis* d.6 sccll n.12.

⁵ Ne tamen sint anxii boni fideles quod non recordentur se huic praecepto satisfecisse, neque enim tenebantur ad satisfactionem reflexam, et satisfecerunt implicate in multis actibus fidelis servitii erga Deum.

⁶ S. Alfonsus, *Homo apostolicus* n.12.

⁷ Vix tamen aderit obligatio caritatis erga proximos ratione praeceptorum pertinentium ad alias virtutes; quare hoc punctum fere valet de caritate erga Deum et semetipsum.

• Vel *non vult*, in quibusdam sacramentis vivorum suscipiendis, et in >d-

peccato mortali, et non habet occasionem suscipiendi sacramentum paenitentiae (vel baptismi).

At vero in his casibus, praeter ultimum, obligatio non urget ex praecepto caritatis, sed ex abis virtutibus; ideoque, si negligatur, peccatum non est adversus caritatem, sed adversus aliam virtutem quae laeditur deficiente caritate.

863. In praxi, fideles frequenter hortandi sunt ad frequentes actus virtutum theologicarum, atque imprimis caritatis, excellentissimae et efficacissimae omnium virtutum, ut merita supernaturalia et acquirant et augeant, utqirv. non raro, in actu perfectae contritionis elavem habeant ad regnum caelorum sibi aperiendum Aliunde, fideles pii sciant se. christiananc viventes, in orationibus, in aspirationibus ad Deum, in tentationibus reiciendis etc., frequenter elicere actus caritatis, saltem implicitos.

ARTICULUS II

De caritate erga Deum, nosmetipsos, proximos
IN particulari

864.Ut supra insinuaturn est, caritas complectitur tum actus internos complacentiae et benevolentiae erga personam amatam, tum actus externos beneficentiae et zeli, respondentes benevolentiae internae. Nimirum, cum aliquem vero amore prosequimur, a) eius bona, id bona propria habemus, ideoque in eis. quasi nostra essent, rotn-'.dcci/inx. id quod lestis Christus indicavit (lo 14.28): “si diligerc-¶s me, gauderetis utique quia vado ad Patrem”; β) ei optamus bona quam plurima, *benevolentes*. s’cut pro nobismetipsis desideraremus; T) pro eo laboramus, *zelantes* et *benefacientes*, sive rcpel-¶ndo quae ipsi offendunt, sive promovendo quae in servitium vel hanorem eiusdem redundant His notatis, veniamus ad exponen-¶tial rihlritrionem in paruculari amoris erga Deum (§ 1). nosmer-¶psos (§ 2), proximos, hosque, sive in genere, sive in specie pecca-¶tores et inimicos (§ 3).

§ I. De amore erga Deum

865. 1. *Homo tenetur amare Deum propter se, imnic-¶ale, et totaliter*. Nimirum,

Propter se intclligitur multipliciter: ut causit *finalis*, ipse imi ad nullum alium ordinatur et ad ipsum reliqua omnia

-•◆afonc horum vel alorum sacramentorum, ut exponetur in tractatu de l'«nmrnt < in genere.
1 Cf. J. dk Dr iks ch, *La perfecta contriciôn** (Madrid 1915).

ordinanda sunt et ordinata; ut causa *formalis*, quia ipse est sua bonitas per essentiam et imparticipata; ut causa *efficiens*, nam bonitas divina a nullo alio procedit, et quaelibet bonitas extra cum in tantum est, in quantum a Deo participatur; *non autem ut causa disfiolitiva*, quae nos inducat ad amanda alia praeter vel ultra Deum, cum reliqua debeant nos ad cum ferre.

Immediate, i. e. prout est in seipso, non prout manifestatur analogice in creaturis, vel imperfecte per fidem; nam amor tendit in personam amatam prout est in se, non prout est in cognoscente, ideoque cum notivum habet Deum est tam perfectus, ut non sit indignus caelo.

• **Totaliter**, *non* quidem ex parte ipsius *dilectionis*, quasi possemus exhaustire amabilitatem divinam, quia nulla creatura est capax infiniti amoris erga Deum quo ille dignus est, sed ex parte *dilecti*, in quantum omnia quae perlinent ad Deum amari debent, et ex parte *diliaentium*, quorum amor debet esse iuxta verba Domini (Lc 10 27): “ex toto corde... et ex tota anima... et ex omnibus viribus... et ex omni mente...”, ut non solum versetur circa debitum terminum, sed insigniatur etiam debitis condicionibus, sitque *effectivus* in observantia mandatorum, et *affectivus* in explicita tendentia voluntatis dirigentis intellectum, appetitum inferiorem viresque executivas ad divinum servitium et laudes: “Praecinitur ergo nobis ut tota nostra intentio feratur in Deum, quod est ex toto corde; et quod intellectus noster subdatur Deo, quod est ex tota mente; et quod appetitus noster reguletur secundum Deum, quod est ex tota anima: et quod exterior actus noster obediat Deo quod est ex tota fortitudine vel virtute vel viribus Deum diligere”¹⁰

866. 2. *Amor hominis erga Deum debet esse super omnia, sci. appretiative summus, itemque effective in conflictu cum rebus pccaminosis; non vero intensive et quoad sensationem.*

Appretiative summus, quatenus non solum indicative per actum intellectus, sed etiam aestimative per electionem voluntatis, pluris aestimare debemus Deum quam quodlibet aliud bonum, ita ut simus parati omnium potius rerum jacturam ferre, quam Dei amicitiam amittere per peccatum. Nam ipse est bonum infinitum, principium et causa beatitudinis et

¹⁰ S. Thomas, 2-2 q.44 a.5.

notivum formale caritatis; ergo debet amari plus quam bonalinita, quae mere participant de beatitudine et amantur propter Deum, affirmante divino Redemptore (Mt 10,37): “Qui amat Patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus; et qui amat lilium aut filiam super me, non est me dignus.”

Effective summus debet omnino esse in conflictu cum peccato gravi, ne caritas destruat et deficiat; sed ulterius I stricte obligationis est, non perfectionis, secundus gradus caritatis supra descriptus, abstinendi sci. a quolibet peccato levi etiam semiplene deliberato, quod etsi amicitiam divinam non destruit, eam tamen plus minus dedecorat et indirecte infirmat, vel etiam in periculum amissionis deicit; alii gradus alibi descripti sunt de perfectione caritatis ultra strictam obligationem.

Aon **intensive**, i. e. secundum affectum sensibilem et voluntatis intensionem non requiritur ut sit summa, quia intensio et affectus non tam respondent dignitati obiecti quam vivacitati perceptionis et propinquitati et dispositioni naturali subiecti; iam vero multa obiecta propinquius nobis et vividius praesentantur quam Deus, et intensius nos excitant quam contemplatio invisibilium Dei perfectionum. Accedit quod determinatus gradus caritatis non est praeceptus, ultra illum qui peccata mortalia et venialia excludat.

867. 3. *Caritas erga Deum complectitur complacentiam, benevolentiam, gelum de gloria divina.* Hae, quae sunt proprietates cuiuslibet veri amoris, non probandae sed ostendendae sunt in nostra caritate erga Deum.

Iusti sibi complacent de infinitis Dei perfectionibus *in se* Ηλτ/α/σ, plus quam de propria beatitudine; sic non uni tantum sancto, sed pluribus (S. Augustino, Stae. Tcresiac) tribuitur haec aspiratio: Domine Deus, sic te diligo, ut si ego Deus essem et Tu Augustinus, vellem ego esse Augustinus et tu Deus esses!!! Gaudet quoque de perfectionum diviorum *externa manifestatione*, de gloria quam percipit a caelicolis, de regno Christi quod dilatatur in terra, etc. Et ex hie complacentia et gaudio prornnpit in *laudes divinas*, iungit suas personales cum laudibus Ecclesiae et Curiae caelstis.

Praeterea, pro sua benevolentia erga Deum, desiderant tona divina augere, non quidem absolute quoad *perfectiones*

^u Cf. etiam S. F. de Sales, *Tratado del amor de Dios* 1.5 c.6.

intrinsicas, quia non sunt capaces augmenti, sed aliquatenus sub condicione “si esset possibile”; at absolutum est hoc desiderium quoad *gloriam extrinsecam*, sive in nobis per ulteriorem progressum in divino amore, sive in aliis per susceptionem fidei, recuperationem gratiae, vitae sanctitatem, glorificationem et laudem indeficientem in beatitudine. Ex quo desiderio oritur *tristitia* propter peccata et offensiones contra Deum, et salutaris *timor filialis* ne nos ipsi per peccatum a dilectione Dei separemur.

Adiungitur *zelus* ad divinam gloriam promovendam; nam vera caritas est effectiva, non diligens “verbo neque lingua, sed opere et veritate” (1 Io 3,18), et attendens ad monitum Domini (Io 14,21): “qui habet mandata et servat ea, ille est qui diligit me”. Porro hic zelus et *repellit*, pro sua facultate, quae honori divino sunt opposita, et *promovet* quae ad hunc honorem augendum sunt apta, sive in scipso per fidelem executionem mandatorum et maiorem in dies attentionem ad consilia, sive in aliis per orationem, bonum exemplum et externum apostolatum, ut nomen Dei amplius et amplius sanctificetur eiusque regnum adveniat.²

868. In praxi, pastores animarum ne desinant stimulare fideles ad amorem divinum. Quod ut obtineant, primum procurent *obstacula remove* quae sunt in inordinato amore sui ipsius, nam (Mt 16,24) “si quis vult post me venire, abneget semetipsum”; deinde *proponant motiva* amoris: quod cantate perpetua dilexit nos Iesus et ea caritate, qua Filium suum unigenitum dedit; quod ardentem cupit a nobis amari non ex sua necessitate sed ex nostra convenientia, ut possit nimirum nos amplius beare in caribus, attrahens nos ad amorem promissis et beneficiis, et a peccato deterrens comminationibus et poenis⁴; quod est in se infinite amabilis, omnes perfectiones et pulchritudines in se complectens, unde nihil extra ipsum possit non satiare⁵; tertio *suggerant media* exercendi et augendi amoris divini in fidelibus, fovendo tum actus gratitudinis, complacentiae, benevolentiae, zeli, qui sunt totidem manifestationes caritatis, tum virtutes morales, imprimis religionem et obedientiam erga divina praecepta, quae si caritate informantur facile in puram caritatem et ipsae resolvuntur.

²² Cf. M. J. Keck, I, 884.

²³ Cf. Tanquet, 11, 760-766.

²⁴ Perbelle S. Augustinus: “quid tibi sum ipse, ut amari te iubeas si me, et nisi faciam irascaris mihi, et minus minus miseras? Parvum ipsa est, si non amem Te?” *Confessiones* 1.1 c.5: ML 32,663.

²⁵ Iterum S. Augustinus: “Fecisti nos ad te, et inquietum est cor nostrum donec requiescat in te., quid es ergo Deus meus?... Summe, optime, potentissime, misericordissime Sero te amavi, pulchritudo tam antiqua et tam nova, sero te amavi!” *Confessiones* 1.1 c.1.4; 1.10 c.27: Mt, 32,661.662-663 (V5).

§ 2. De amore erga nosmetipsos

S69. Hoc loco non agimus de innato appetitu quaerendi propriam beatitudinem, qui est necessarius in omnibus, ideoque non pertinet ad virtutes; neque de amore sui naturali, quo quisque sibi quaerit bona naturalia propter motivum naturale, quia talis amor est quidem honestus, sed nulla virtus theologica; neque de amore sui supernaturali spei seu honestae concupiscentiae qua homo sibi exoptat beatitudinem supematuralem, quia talis amor, etsi ad virtutes theologicas pertineat, non est tamen amor caritatis, qui unice debet esse propter Deum. Agimus de caritate erga nosmetipsos quae unice est propter Deum et in Deo, ita ut in tantum moveat ad amandum proprium corpus et animam in quantum pertinemus ad Deum.

870. 1. *In genere homo debet sibi amorem caritatis, complectentem actus tum potissimum internos complacentiae et benevolentiae, tum magis externos beneficentiae*, quatenus sibi procuret bona necessaria vel convenientia, imprimis circa ipsam vitam naturalem et supematuralem.

Obligatio ex praecepto divino sufficienter manifestatur in praecepto Domini (Mt 22,39): “diliges proximum tuum sicut teipsum”; nam in proponendo proprio amore ut modulo iuvoris proximi, clarissime praescripti in S. Scriptura, clare manifestatur obligatio seipsum amandi. Accedit ratio iam sibi indicata, quod caritas extenditur ad omnes qui sunt capaces beatitudinis, ideoque etiam ad seipsum. Neque obstat quod in caritate includatur amicitia; nam licet nemo possit esse sibi ipsi proprie amicus, “possumus loqui de caritate secundum propriam rationem eius, prout sci. est amicitia hominis ad Deum principaliter, et ex consequenti ad ea quae sunt Dei, inter quae est etiam ipse homo qui caritatem habet; et ita inter cetera, quae ex caritate diligit quasi ad Deum pertinentia, etiam seipsum ex caritate diligit” 10.

Motivum caritatis erga nosmetipsos est semper *Deus*, adiuvitque ad amandum proprium corpus et propriam animam in quantum pertinent ad Deum et possunt de beatitudine divina participare, non secundum naturam sensitivam et corporalem in se spectatam, sed secundum naturam rationalem et elevatam ad ordinem supematuralem.

Et quia agitur de vera caritate, debet habere consuetas manifestationes complacentiae, beneficentiae, zeli circa necessaria et convenientia sibi propter gloriam Dei.

10 “ S. Thomas, 2-2 q.28 a.4.

871. 2. *In specie cura vitae supernaturalis respicit* eiusdem: α) *acquisitionem* prae omnibus bonis creatis, utpote (juac est absolute et maxime necessaria ad finem ultimum, adhibitis mediis conducentibus, ut eruditione in fide, precibus, sacramentis etc.; β) *conservationem*, evitando tum quodlibet peccatum mortale, quod semper graviter offendit caritati erga scipsum¹⁷ eamque destruit, tum etiam peccata venialia, quae indirecte minuunt nitorem caritatis et eius destructionem praeparant; γ) *recuperationem* post lapsum, adeo ut diuturna dilatio redditus ad gratiam, vel etiam brevior, urgente tamen mortis periculo vel necessitate justificationis ne nova peccata gravia committantur, sit reputanda in novam offensionem gravem contra caritatem erga scipsum¹⁸; δ) *augmentum* per actus diversarum virtutum (cf. 15S09.S10), ita tamen ut non teneamur ex hoc titulo speciali aliqua obligatione distincta ab ea qua debemus elicere actus conformes nostrae professioni christianae.

872. 3. *In specie cura vitae naturalis respicit*: a) curam *ipsius vitae*, sanitatis convenientis, integritatis membrorum rationabiliter conservandae per media ordinaria, nisi bonum superius aliud exigit per actionem duplicis effectus (cf. De quinto mandato); b) *media ad vitam necessaria* vel valde convenientia, ut sunt bona materialia, certus vitae status in quo huic obligationi provideri possit, exercitium iuris ad laborem, quatenus sit necessarium ad bonum corporis aut animae propriae vel ad servitium societatis, ideoque etiam obligatorium (cf. De septimo mandato); γ) *bona externa personae*, sive spiritualia ut honor et fama, sive materialia, ut divitiae oblectamenta et huiusmodi quae ipsi animae iuvant ad gloriam Dei vel corpori inserviunt ut fiat aptius animae instrumentum, ad honorem et servitium divinum.

Onde concludes: 1. Cum verus amor velit verum bonum amari, ille vere et ordinate scipsum amat qui verum hominis bonum sibi quaerit. Iam autem, verum hominis bonum est animam in dies perfectiorem reddere per vitam temperatam et exercitio virtutum decoratam in implctione divinae voluntatis et fuga peccatorum, secundum exemplar Iesu Christi faciendo. Ergo in imitatione Iesu Christi consistit verus amor sui. Hinc S. Petrus reliquit nobis testa-

” “Qui diligit iniquitatem, odit animam suam” (Ps 10,61; “qui faciunt peccatum et iniquitatem, hostes sunt animae suae” (Tob 12,10).

“ Cf. S. Thomas, 2-2 q.25 a.7, fuse illustrans quomodo peccatores non diligunt seipsos ex caritate; non enim se diligunt secundum animam et bona spiritualia, sed secundum ea quae ex vera caritate abnegare et odisse deberent, quia sunt secundum exterioris hominis corruptionem.

mentum (2 Petr 3.18): “Crescite in gratia et in cognitione Domini nostri et Salvatoris Iesu Christi.”

2. Quia diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, sequitur quod omnia quae sint in nobis secundum rationem, ordinari possunt ad gloriam divinam, idcirco amari et appeti propter Deum, etsi aliunde sint nobis grata et delectabilia; talia sunt v.gr. scientia, honores, voluptates, oblectamenta corporis, recreationes aliae quae sive animae sive corpori eius instrumento et Dei templo facilitatem vel iucunditatem afferunt ad exercitium virtutum¹⁹ unde ea possunt amari et promoveri et quaeri ad gloriam Dei. Aliunde verus amor erga nosmetipsos propter Deum non patitur sed odio habet ea quae nos avertunt a Deo, ideoque nos impellit ad refrenandas inordinatas passiones et carnis concupiscentiam, infligendo corpori rationabilem mortificationem, non ex odio illius sed ex odio peccati, quatenus hoc est necessarium et conveniens ne rebelles sit et profanetur” et desinat esse instrumentum, ut constituatur tyrannus animae.

§ 3. *De amore erga proximos*

873. In hoc quoque puncto non agimus de amore proximorum naturali, utcumque honesto et licito dummodo sit ordinatus, propter iorum sci. dotes sive materiales (pulchritudinem, fortunam etc) sive inrituales (ingenium, artem etc). sed de amore *supernaturali*, quo (fligitur propter Deum divinamque bonitatem participatam, ut filius I tins, templum Spiritus Sancti etc., fere sicut filius vel hospes am- I n solet amari propter amicum. Porro quis sit noster proximus supra I dum est, omnes nimirum qui beatitudinis caelestis potiuntur vel I sunt capaces, seu quotquot nondum sunt damnati in inferno.

I Dicendum primum de amore proximorum in universum; deinde I :t amore peccatorum et inimicorum in particulari, propter specia- I lem obscuritatem et difficultatem praecepti quoad istos.

874. I. Quoad proximos in universum. 1. *Existit traecceptum speciale diligendi proximum amore caritatis supernaturali, etiam interno*. Assertum probatur quibusdam documentis magisterii, multiplicibus praescriptis S. Scripturae I d ipsa ratione.

Ecclesia damnavit has propositiones (D 1160-1161): “Non I nemur proximum diligere actu interno et formali”; “Prae-

Cf I Cor 15.42-43; Castro Albarran, *Concepto pagano y concepto mifwio dr nuestro euerpo* (Salamanca 1942).

I a Cf. Rom 6.13: “Sed neque ex;beat;s membra vestra arma in<quitat;s I .ratio> <n> ex;hrte vo* Deo tanquam ex rrrortfs v:ventes. et membra vestra I ~ iust t ne Deo”; I Cor 6.10.20: “An nesc’is quoniam membra vestra tern- I s sunt Sp*rtus Sancti qui in vob s est?... Glorificate et portate Deum tn I r w vestro”

I 5 Sunt quidam. v.gr. NoId:n. IT 72. qu> praeter cartatem thenloircani erra I l^xusos adm ttunt alium amorem honestum quo eos supernaturaliter prosequi

■ Xunus. qui non st d cta t>s etsi ad caritatem possit reduci. Cf. i l h. *Praelectiones dogmaticae* VIII,617. Aliis videtur qucmhbet amorem pperaturalcm esse cantatis.

cepto proximum diligendi satisfacere possumus per solos actos externos”.

Scriptura iam in V. T. dum prohibet odium erga fratres et ultionum erga concives (Lev 19,17-18) subiungit, limitata utique ratione: “Diliges amicum tuum sicut teipsum”. Inferius autem circa advenam (Lev 19,33-34): “non exprobetis ei; sed sit inter vos quasi indigena, et diligetis cum quasi vosmetipsos”. Et Dent 15,11: “Ego praecipio tibi ut aperias manum fratri tuo egeno, et pauperi qui tecum versatur in terra”. Sed praesertim in N. T. pluries renovatur et amplificatur lex amoris erga proximos, v. gr. quando Christus Dominus sollemniter definit (Mt 22,39): “Secundum autem [mandatum] simile est huic: Diliges proximum tuum sicut teipsum”; in primis vero in sermone ultimae cocnae (Io 13,34-35): “Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem; in hoc cognoscet omnes quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem.” Quod et Apostoli fideliter inculcaverunt, v. gr. I Io 4,21: “Et hoc mandatum habemus a Deo, ut qui diligit Deum, diligat et fratrum suum.” Cf. quoque I Io 3,11,23;

Ratio quoque ostendit obligationem naturalem amandi proximos quae fundat memoratum praeceptum divinum speciale; etenim si amanda sunt propter amicum omnia quae ad cum pertinent, omnes creaturae rationales non definitive damnatae vel sunt vel destinantur ut sint nobiscum filii Dei, eiusdem finis supematuralis participes, ab eodem Christo redempti et in fraternitatem adunati, eiusdem mystici corporis membra.

875. 2. *Amor erga proximos debet esse affectivus similis et effectivus, universalis, similis amoris proprio et rectum ordinem servans.* Explicatur:

Affectivus, qui congaudeat de rebus prosperis cum proximo, et tristetur cum eodem de adversis, qui sincere desideret ei bona, et a quolibet vel solo interno motu malae voluntatis reprimatur (cf. D 1160-1161; Mt 5,43-44) paratus benefacere etiam adversariis (cf. ibid. 46-47); nam genuina caritas “patiens est, benigna est... non aemulatur... non est ambitiosa, non quaerit quae sua sunt... non cogitat malum.

⁵⁵ Novum dicitur a Domino, non quasi antea nomen non extert, srf quia iuxta novum exemplar excellentissimum (‘scut dilexi vos’), ex novo quoque motivo incorporatus ad Christum, modo et mensura nova implendus praescnbetur. Cf Mt 25,40.

non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati... omnia suffert... omnia sustinet” (I Cor 13,4-7).

Effectivus, ita ut affectus internus erumpat in opitulationem externam per opera misericordiae, iuxta quandam legem psychologicam et authenticam probationem dilectionis. Christus Dominus ex operibus caritatis factis vel omissis indicabit (cf. Mt 25,40-41), ut profecto “qui habuerit substantiam huius mundi, et viderit fratrem suum necessitatem habere, et clauserit viscera sua ab eo, quomodo caritas Dei manet in eo? Filioli mei, non diligamus verbo neque lingua, sed opere et veritate” (I Io 3,17-18; cf. Iac 1,27; 2, 1-2,15-16).

Universalis, i. c. ad omnes creaturas rationales se extendens, iis exceptis quae irreparabiliter sunt inimicae Deo; nam motivum formale caritatis alio vel alio modo invenitur in omnibus nondum definitive reprobatis a Deo, “non enim est distinctio iudaei et graeci, nam idem Dominus omnium, dives in omnes qui invocant illum” (Rom 10,12; cf. Gal 5,6; 6,15). Non tamen requiritur ut concipiatur erga singulos singulatim, nisi aliunde haec obligatio exurgat, v. gr. propter coniundionem singularem cum aliquo vel tentationem odii in aliquem hac ratione superandam, sed per se sufficit quod feratur ad omnes in communi.

Similis amoris proprio, i. c. mensuram sumens a caritate erga seipsum secundum regulam Iesu Christi, et motivum habens eundem, sci. Deum, et obiectum haud dissimile, bona nimirum eiusdem speciei iis quae nobismetipsis volumus.

Rectum ordinem servans iuxta rationem diversarum personarum, conjunctionis cum eis, bonorum applicandum etc., prout infra explicatur.

876. 3. *Praeceptum caritatis erga proximum urget per aliquoties in vita*, nam frustra esset mandatum tam sollemniter promulgatum nisi simul adesset aliqua obligatio illud per se implendi; per accidens urget, tum ratione ipsius caritatis, quando secus obligationibus eiusdem satisfieri nequit, v. gr. ad superandam tentationem odii erga aliquem, ad accurrendum pauperi hic et nunc auxilio talis proximi indignis, tum ratione aliarum obligationum, quando eis satisfacere nequit sine actus caritatis.

In praxi, fideles qui conscii et sinceri recitant v. gr. orationem Imitationis, sufficientissime satisfaciunt obligationi caritatis affectivae; quoad effectivam, autem, minime anxii esse debent, si ea quae

de amore inimicorum et de operibus beneficentiae dicturi sumus pro facultatibus suis fideliter adimplent.

877. II. Peccatores debent ex caritate diligere quatenus sunt aeternae beatitudinis capaces. Nimirum, in quantum culpa gravatur, peccator minime est diligendus, sed potius odio habendus, nam Deo ipsi sub hoc respectu odibilis est; at vero secundum naturam, quatenus est homo destinatus ad beatitudinem, debet caritate diligere. "Omnis peccator, in quantum peccator est, non est diligendus; et omnis homo, in quantum homo est, diligendus est propter Deum"

Unde concluditur: Nunquam licet desiderare peccatori malum in quantum malum, v.gr. ut puniatur aeterna damnatione; licet vero optare in illum aliquod malum *physicū* sub ratione maioris boni, sive propter bonum ipsius morale, v.gr. adversitatem temporalem, ut convertatur ad Deum, sive propter reparationem scandalī, verbi gratia eius punitionem, nec alii in malum attrahantur, sive propter bonum commune, v.gr. incarcerationem vel etiam mortem temporalem, ut societas pacifice possit vivere, sive propter bonum proportionatum alterius personae iure magis dilectae**.

878. III. Inimici hoc loco intelliguntur quotquot nos vel nostros odio habent vel aliqua offensa aut iniuria non reparata affecerunt²⁵, inio illi etiam a quibus ex antipathia naturali, ex invidia aliave causa nos aversari sentimus.

1. *Existit praeceptum speciale diligendi inimicos, non quidem ut tales, sed quatenus sunt aeternae beatitudinis capaces eidemque destinati.* Explicatur:

Praeceptum speciale divinum, in ipso iure naturali aliquo modo fundatum, quatenus sunt membra eiusdem societatis, unitae ac prosperae quantum fieri possit conservandae. Cum autem obligatio diligendi inimicos non pertineat ad prima principia iuris naturalis, et aliunde tam difficilis interdum evadat, explicatur cur et apud paganos ac neopaganos tam frequenter ignoretur²⁶, et a Deo speciali praecepto positivo

ⁿ S. Augustinus, *De doctrina christiana* 1.1 c.27: ML 34.29.

³⁴ Cf. S. Thomas, *Quaest. disant. de caritate* a.8 ad 2; Compendium uni in Rom. Kt.3.

ⁿ Offensa offendit voluntatem alterius, praebetis motum indignantem contra iniuriam tamen, ita ut satisfiat mera reconciliatione. Insuper a laedit ius alterius, attingens ipsam personam vel bona eius, ita ut non tollatur nisi per satisfactionem datam personae, quando non fuit damnosa sed simplex (minente actione in iudicium in foro externo) vel per iniuriam vel reparationem bonorum ablatorum, factam sponte vel sub actione civilis (salva manente actione criminali ad vindicandum scelus, si casus ierat), nec ulla datur honorum in promovenda actione iniuriarum vel indemnificationis, dummodo pravus affectus non convalescat.

^m Non tamen defuerunt inter paganos quae verba, et aevanando eorum opibus, doctrinam de dilectione inimicorum aliquantulum tradiderint et confirmai

fuerit illustrata ac fulcita. Quod autem sit speciale non significat obligationem distinctam ab universali quam habemus amandi proximum, quae non est, sed specialem promulgationem propter obscuritatem et difficultatem singularem.

Non ut inimici, quia inimicitia eorum est mala, et ne dum amore, odio licet eam prosecui; sed qui sunt inimici sunt simul homines ad beatitudinem destinati, ideoque secundum naturam ex caritate diligendi. Et in hoc nihil est irrationale aut suprahumanum, siquidem non amandi quia inimici vel propter eorum defectus, sed quamquam inimici et non obstantibus defectibus, propter dotes a Deo eis collatas, ideoque propter ipsum Deum; neque affectu sensibili, qui a voluntate non pendet, sed amore voluntatis est.

Scriptura in V. 1., nunquam quidem commendat odium inimicorum et pulchra exhibet exempla dilectionis erga inimicos in Iob, Ioseph, Samuele, Davide etc., aliunde tamen in pluribus locis, praesertim in psalmis²⁷, continet deprecationes pro confusione et lapsu inimicorum, et in aliis refert exterminationem tribuum exterarum de mandato Domini, ulciscantis scelera in ipsum commissa; inde est quod rabbini delusi fuerint et odium inimicorum approbaverint. Sed non deficiunt omnino textus in quibus favor non modo advenis praescribitur (v. gr. Lev 19,33-34), verum etiam inimicis, ut Ex 23,4-5: "Si occurreris bovi inimici tui aut asino erranti, reduc ad eum; si videris asinum odientis te iacere sub onere, non pertransibis, sed sublevabis eum." Prov 25,21: "Si esurierit inimicus tuus, ciba illum, si sitierit, da ei aquam vivere."

N. T. apertissimis verbis reprobatur ius talionis, iuxta interpretationem phariseorum existens, et praeceptum refert (Mt 5,43-44): "Audistis quia dictum est: diliges proximum tuum et odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis: diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, et orate pro persequentibus et calumniantibus vos." Et subinde, inter petitiones orationis dominicalis, hanc inserit (Mt 6,12):

pt, v.gr. Socrates (cf. Plato, *Criton* 40), Cicero (cf. *De officiis* 1.25.88) et philosophi romani, ut Seneca, Marcus Aurelius, etc., fortasse splendore christianismi aliquatenus illustrati. Cf. S. Raktusiewicz, *De Persecutione* «Tijutl chnn und finsif vent Sittcnfjesrtc» (Paderborn 1906) 42*: M. Wallo-^t*v. Pr. "I" f. "r nntk"» IPrt i»»4 «Chrjtenium (Vena 1c02). l Xni, *Dr dilectione inimicorum tentamen historico-morale* (Münchta 1791).

" Cf. s. Thomas. 2.2 q.25 a.8

... Vrf. 34.4-8: 54,10.16-24; 68,23-29; 136.7-0, praesertim 108,6-20. Pro-terpratione Horum aliorumque locorum similium cf. v.gr. M. de Tria, *tlfrablma biblico de las mxpreaclonet*: CienTom 78 (1951) 171-192.

“Dimitte nobis dubita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris”, quod et heroico exemplo confirmat in cruce, dum saepius deprecatur pro inimicis eos excusans (Lc 23,34): “Iesus autem dicebat: Pater, dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt.”

Ratio dictat principium: quod tibi non vis, alteri ne facias. Atqui nemo vult odio haberi. Accedit quod inimicus, non obstante culpa, manet Dei imago, destinatus ad beatitudinem etc.; ergo non est conforme rationi eum odisse secundum naturam, sed tantum secundum culpam.

879. 2. *Praeceptum dilectionis inimicorum, in quantum negativum: obligat obligatione ex genere suo gravi: a) lumen ad odium inimicitiae, b) tum ad vindictae proprie dictae desiderium omni tempore coercendum et deponendum, et ad vindictam improprie dictam privata auctoritate saltem generatim non applicandam.* Explicatur:

Odium inimicitiae, quo sci. malum proximi desideratur, aut de eo complacentia habetur, ut est ipsi malum; unde differt ab odio *abominationis*, quo malum aliquod aversamur licite vel illicite, prout respectus obiecti abominati sit revera odibilis vel secus; sic v. gr. licite quis odit peccatum in proximo, non autem ipsum peccatorem occasione peccati.

Vindicta intelligitur passio animi qua aliquis ducitur ad mala malis rependenda, sive solum desiderium foveatur sive illud opere perficiatur.

Dividitur in: a) *Proprie et improprie dictam*, prout quis intendat ultionem malae actionis praeteritae ut malum iniurianti, vel aliquod bonum quod nequeat nisi per vindictam illam obtineri;

b) *Publica vel privata auctoritate*, prout auctor ultionis sit index aliave persona publica vel persona privata.

Ad a): S. Scriptura odium tanquam peccatum ex genere suo grave reprehendit et condemnat: 1 lo 3,14-15: “Qui autem odit fratrem suum, in tenebris est, et in tenebris ambulat, et nescit quo eat, quia tenebrae obcaecaverunt oculos eius.” 1 lo 2,11: “qui non diligit, manet in morte. Omnis qui odit fratrem suum, homicida est. et scitis quoniam omnis homicida non habet vitam aeternam in semetipso manentem.” Imo. incompatibilis est amor Dei cum odio proximi (1 lo 4,20): “Si quis dixerit quoniam diligo Deum, et fratrem suum oderit,

mendax est. Qui enim non diligit fratrem suum quem videt, Deum quem non videt quomodo potest diligere?”

Ratio idem confirmat; etenim inimici nostri non desinunt esse lili Dei. ad caelestem beatitudinem destinati, membra nobiscum eiusdem mystici corporis etc., ideoque non licet eos odio inimicitiae prosequi; secus, nedum imitemur Patrem nostrum “qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super iustos et iniustos” (Mt 5,45), ei aperte contradicimus, dum aversamur ab eis quos ipse diligit et malum volumus iis quibus ipse benefacit et beatitudinem praeparatam habet.

Ad b): Vindicta proprie dicta, in qua malum ut malum delinquenti exoptatur vel infligitur, semper est illicita, nam procedit ex odio aliove motivo inordinato, etiam ab auctoritate publica applicata.

Vindicta improprie dicta, in qua “intentio vindicantis feratur principaliter ad aliquod bonum ad quod pervenitur per poenam peccantis, puta ad emendationem peccantis vel saltem ad cohibitionem eius et quietem aliorum et ad iustitiae conservationem et Dei honorem, potest esse vindicta licita, aliis debitis circumstantiis servatis” 2B.

Hae debitaе circumstantiae generatim servantur cum vindicta applicatur per auctoritatem publicam, ideoque non est per se illicitum desiderare reparationem mali suscepti per interventionem iustitiae publicae¹⁰. E contra, generatim erit illicitum ultionem capere auctoritate privata, etiam de leviori iniuria contra quam indicibus non solet recurri, etsi intendantur iidem fines propter quos vindicta publica exercetur. Nam et difficile erit omnino in ultione privata abstinere ab omni intentione malevola, ac corripere ex solo impulsu iustitiae vel caritatis, et iuxta communem sententiam non licet privatis sibi iura propria privatim vindicare, cum propter pericula in hoc latentia instituta sint tribunalia publica. Excipi posse videtur casus in quo correptio privata necessaria sit, ut vindicta iniuriae praeteritae sed ut frenum contra iniuriam ulteriorem, ex quadam epikcia vel licentia praesumpta illius qui potuisset punitionem vel vindictam infligere¹¹.

¹⁰ » S. Thomas. 2-2 q 109 a 1.

¹¹ ■ .Severne iudicant fortasse S. Atmoxvs (*Ihmo apostolu iijr tr.4 n 27*) indens absolvere in praxi iis qui dicunt se peprc-*se nmuco. sed volunt / nnt'ta suum habeat locum, quin vix possit accidere “ut omnis vindictae *lt snt defaecati”.

¹² u Cf. PrOmmer, 1,574; 11,119. Minus accurate hanc exceptionem exponit

880. Unde concludens: 1. Ontare mnlum inimico, yel dc malo inimici gaudere: a) Est peccatum, si malum optatur prout ipsi malum est; critque *grave*, si optatur malum grave; b) NON EST peccatum, si malum eius optatur prout est bonum ipsius, vel optantis, vel tertii, ct habeatur proportio caritatis inter bonum optatum ei malum ab eo inseparabile; sic v gr. lic'tc desideratur morbus iuveru immorigrato, ut resipiscat a vitiis, vel nmrs haeresiarchae vel persecutori religionis, ne amplius causent ruinam bonorum, quamvis melius sit nolle cum Domino "mortem impii, sed ut convertatur impius a via sua ct vivat" (Ez 33.11). Quodsi quis desiderat malum inimici ut bonum sui vel aliorum, non servata debita proportione et ordine caritatis, peccat graviter vel leviter, pro disproportione inter motivum ct malum optatum sub ratione boni. Cf. D 1030-1032

2. Maledictio externa, qua aliquis inimicis malum imprecatur, est peccatum cx genere sfto grave, utpotc directe opposita cantat: tanquam manifestatio odii interni. In praxi saepe est levis sive propter parvitatem materiae sive etiam propter inadvertentiam quando profertur cx vehementi ira, vel propter insinceritatem quia non procedit ex serin animo. Tamen caute vitanda est propter pralum exemplum, scandalum aliaque mala consecraria.

881. In praxi pastorali, pacnitens qui recusat deponere grave odium proximi non est absolutione dignus, utpotc qui gravi obligationi caritatis resistit Saepe etiam accidit, ut pacnitens dicat se offensam quidem condonare sed nihil velle amp'ius scire dc suo inimico, unde renuit illum alloqui etc. In his casibus confessarius caute procedat, praesertim cum ilUs qui raro accedunt ad confitendum vel sunt in periculo mortis constituti: fortasse poterit cos inducere ad condonandam interius iniuriam sibi saltem suppositive factam, reprobando cum ipsis quaccumque sint contra rectum ordinem, coque obtento ad absolutionem praeparare, nisi propter scandalum aliamve rationem hic ct nunc urgeat externa reconciliatio vel retractatio Ceterum, intime sit ipse affectus doctrina cvange'ica et exemplo sublimi Iesu Christi. S. Stephani. aliorum sanctorum, ut possit efficacius movere animos ad reconciliationem, id quod interdum non ordinariam gratiam requirit.

882. 3. *Praceptum dilectionis inimicorum in quantum affirmativum oblinat, obligatione cx genere suo gravi, regulariter:* a) *ad exhibenda signa cf beneficia dilectionis erga inimicos*, a) *per se et gencratim communia*, β} *ber accidens in specialibus circumstantiis etiam specialia*; b) *ad condonandam interius offensionem vel iniuriam, salva satisfactione convenienti vel reparatione iniuriarum ct damnorum*; c) *ad reconciliationem seu depositionem indignationis et renovationem relationum saltem communium*. Explicatur:

Obligat regulariter, nam aliquando ad breve tempus, in signum iustae offensionis vel ut inimicus resipiscat et

Grx irmr ^a i cmax-c l rfnm T nota, idem vitium imputat Παο λ -τη ν ī-Pλτ.μ ιε κ !, qui cautius loquitur 11,178,4.^o

I emendetur aliave iusta causa, licet negare vel ipsa signa communia, vitato semper quolibet odio ct inimicitia, el servato I interno affectu benevolentiae.

Signa el beneficia dilectionis communia sunt ea quae I ratione generalis caritatis in similibus adiunctis exhibentur vel omnibus in universum hominibus, v. gr. resalutatio salutanti et responsio quaerenti, vel omnibus alicuius condicionis, v. gr. omnibus pauperibus signum misericordiae, vel ab omnibus personis determinatae condicionis aut status manifestari solent etiam intimiore ratione illi condicioni vel statui propria, v. gr. salutationes effusiores inter vicinos, familiares, cognatos. Quae nan sint in concreto non est facile determinare, nec una statui potest regula universalis, cum. pro regionibus, temporibus, condicione personarum, sat magna existât varietas 32.

Signa el beneficia dilectionis specialia sunt ea quae nemini debentur, neque a condicione vel statu personarum vel consuetudine regionis exiguntur, sed cx mera liberalitate et ratione specialis amicitiae, quae non est ad personas eiusdem condicionis³³, manifestantur erga praedilectos ct libere possunt omitti, v. gr. speciales orationes, commercium epistolare cum inimico vel visitatio eiusdem aegrotantis, salutatio ipsi directa in loco vel in circumstantiis sub quibus silentium non potest haberi ut manifestatio odii, v. gr. si fit ab aequali ad aequalem vel inferiorem, in oppido grandiore etc.

Per se et gencratim communia, ea sci. quae debentur aliis hominibus eiusdem condicionis, non enim habent per se maiora iura quam reliqui proximi; ct specialia signa quae in anctis erga inimicos admiramur non fuerunt dc praecepto sed de perfectione et consilio. Attamen secundum affectum cuilibet debet esse dispositus ad exhibenda inimicis signa et beneficia dilectionis specialia, si necessitas postulabit.

Per accidens etiam specialia, quando sci. occurrunt adiuncta extraordinaria in quibus signa specialia debentur cuilibet proximo talis condicionis vel status in illis versanti, adeo

* Tanquam regulam praeticam sat facilem proponit Prümmer (1.575): "¶oties ex denegato aliquo signo vel beneficio statim concluderet quibbet ro prudens et acquabl s adesse inimicitiam, tunc tale signum est commune, 'iam in mico est exhibendum".

° Minus accurate vel nimis genrice, ut nobis videtur, dicitur interdum 'F apud PrCmmer, 1,575) signa specialia esse quae non exhibentur mai kn-ñn s al qua neccss'tud ne nobis eonuinets Sane haec s ma relate ad prr nobis extraneas sunt quidem specialia; sed relate ad alias personas simili ucesaudme nob.scum ligatas dicenda sunt communia.

3. Non peccat paterfamilias qui, propter gravem offensam vel inobedientiam filii, ad breve tempus denegat ipsi verbum, vel etiam si tum c domo vicit ut gravitatem ottunsae melius recognoscat, vel ad iustam punitionem aut meliorem emendationem.

4. Omni laude digni sunt qui, exemplis Christi et sanctorum inhaerentes, specialia signa benevolentiae inimicis exhibent, iuxta consilium Scripturae (Rom 12,21): "Sed si esurierit inimicus tuus ciba illum; si sitit, polum da illi... Noli vinci a malo, sed vince in bono malum."

835. Ad b): Obligatio remittendi offensam ex interiore affectu facile colligitur ex *verbis Cliristi* (Mt 6,15; ct. Mt 18,35): "Si non dimiseritis hominibus, nec Patet vester dimittet vobis peccata vestra"; et ex ipsa oratione qua Deum supplicamus (Alt 6,12): "dimitte nobis debita nostra stuut et nos dimittimus debitoribus nostris". *Ratio* quoque idem ostendit, nam retinere animum infensum est fovere odium inimicitiae, quod omnino coerceri debet iuxta dicta.

I'amen non tenemur offendentem denuo admittere ad amicitiam et ad signa dilectionis specialia quae olim fuerint libere exercita circa eum.

Ad satisfactionem et reparationem quod attinet, his punctis potest doctrina comprehendere: a) *Nemo tenetur condonare satisfactionem externam* debitam pro offensa, nisi forte caritas aliquando postulabit pro bono offendentis; imo perse non tenetur remittere *neque reparationem damnorum*, etiam si venia et remissio humiliter imploretur a debitore. Etenim conveniens satisfactio et reparatio est opus iustitiae debitum offenso. Per accidens tamen aliquando teneri quis potest ex caritate ad condonandam reparationem pro iniuria particulari. sive ad tempus sive etiam definitive, si nempe gravamen quod proximus reparando subiret esset nimis magnum comparative ad bonum quod inde offenso proveniret, vel si ipsemet offensus in exigenda reparatione ad apicem iuris ex affectu vindictae moveretur, quod non raro accidere solet praesertim in exquirendis gravioribus satisfactionibus; b) *Theor'.ce non est obligatio acceptandi satisfactionem vel reparationem privatam* pro ofensa vel iniuria publica, sed licet eas actione publica repetere, dummodo reprimatur spiritus vindictae et quaerantur bona correctionis, cohibitionis, iustitiae exemplaris, etc., quae talis actio per se procurat; c) *Interdum reparatio vel privata vel publica non potest condonari*, exigente sit bono communi, sive quia non potest quis renunciare titulis quos habet non ut particularis sed ut constitutus in tali officio

vel statu (cf. c.12.3), sive quia satisfactio vel reparatio, interdum praecise publica, est necessaria pro bono communi.

Unde concludere: Licet privatis satisfactionem vel restitutionem sibi debitam libere condonare, nisi forte illis indigeant ad implendas suas obligationes: vix possunt autem teneri ad reparationem publicam exigendam. Non licet clerico vel religioso particulari condonare offensam factam suo statui. Exigenda est publica retractatio, interdum per iuridicam demonstrationem, quando secus habetur scandalum publicum, vel quocumque modo persona publica, vel status religiosus aut clericalis, vel officium ad bonum commune constitutum capit detrimentum.

In praxi vix non semper acceptari debet sufficiens vel possibilis satisfactio et reparatio privatim oblata, omissa iuridica prosecutione iustitiae. tum quia difficile est in tali hypothese quaerere vindictam publicam ex solo amore iustitiae absque animo hostili, ut ipsa communis aestimatio confirmat, tum quia secus odio et inimicitiae ulteriori praeparatur occasio.

886. Ad c): *Reconciliatio praescribitur et reconciliationis processus indicatur* his Testi Christi verbis (Mt 5.23-24): "Si ergo offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid [iustam querelam] adversum te. relinque ibi munus tuum ante altare, et vade prius reconciliari fratri tuo, et tunc veniens offeres munus tuum." Unde reconciliatio ciuamnrimum tentanda est. generatim ab eo qui causa fuit offensionis. Si vero mutua fuerit offensio, ille incipiat reconciliationem qui gravius vel qui prius offendit, nisi forte multum excedat alteri dignitate, et offensam non fecerit enormiter superantem alteri. Uterque autem sincere debet reconciliari memor verborum Domini (Mt 6,14-15): "Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester caelestis delicta vestra: si autem non dimiseritis hominibus, nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra."

Per se sufficit ut fiat modo indirecto, per signa specialia caritatis quae significant voluntatem componendi pacem, verbi gratia, per obsequia, amabilia verba, interventionem tertiae personae, etc.: per accidens requiritur reconciliatio directa, si ita praescribat auctoritas competens, vel si offensa fuerit ^{*am} gravis vel in personam talis dignitatis, ut non videatur ^r dia ratione tollenda. Aliquando habetur causa excusationis a reconciliatione praesertim directa statim tentanda. etiam ex parte prius offendentis: si nimirum certo praevideatur venia ^r altero denotanda fortasse cum maiore separatione animarum, vel si offendens longe superet dignitate aut statu alteri,

vel si offensus manifestaverit se non satisfactum iri nisi per insuetam humiliationem offendentis.

Ceterum valent hic etiam quae supra notata sunt: Perse licet satisfactionem debitam exigere, et non est obligatio denuo admittendi offendentem reconciliatum ad specialem amicitiam et familiaritatem qua antea praediligeretur.

887. In prnxi haec commendanda sunt: a) Cum. experientia teste, facile quisque sibi persuadeat se unice, vel magis, Vel prius esse offensum, confessarius hortetur unumquemque. ad reconcilia- tioneni indirectam procurandam, β) Reconciliatio directa per veniac petitionem aliquando est summe optabilis, quia falsae verborum vel factorum interpretationes, quae causam dederunt inimi- citiac, sincero colloquio facile evanescunt; tamen pacnitentes saepe solent resistere, ct confessarius non urgeat nisi reconciliationem indirectam. 7) Ad veram reconciliationem saepe nullum iuvat me- diatio personae apud utramque partem aestimatae; talis mediator potest esse saccrdns, qui sine acceptione personarum omnibus con- sulere debet fidelibus.

ARTICULUS III

De ordine caritatis

888. Caritas non est exercenda aequali modo erga omnes, ne- que aequali mensura circa bona eis optanda vel procuranda, sed secundum debitum ordinem; hic vero ordo statuendus est prin- cipaliter inter diversas personas, pro carum dignitate vel cnniunc- tione cum amante, secundo autem inter diversa bona diligenda in personis vel pro personis, iuxta ma'orcem vel minerem prie- stantiam vel necessitatem. Ad rem S. Augustinus · “Ille autem iiste ct sancte vivit qui rerum integer aestimator est: ipse est autem, qui ordinatam dilectionem habet, ne aut diligat quod non est dili- gendum. aut amplus diligat quod minus est diligendum, aut aeque diligat quod vel minus vel amplius diligendum est, aut minus vel amplius, quod aeque diligendum est” ”.

Exponendus est, igitur, ordo caritatis inter Deum ct nosmetipsos (S 1); inter nos ct proximos nostros, sive ceteris paribus sive com- paratis bonis propriis et a'icnis (§ 2); circa varios proximos, atten- ta dignitate obiectiva ct coniunctione cum nobis 3).

§ 1. De ordine caritatis inter Deum et nosmetipsoi

889. Deus est diligendus simpliciter super omnia: nI .titf ohiektivc: IA sive appreciative; non vero necessario c) inlcii- sive. Explicatur:

* De doctrina Christiana 1.1 c.27: NI, 34,29.

necessitas, sunirc. in specie et ordo caritatis NS8S-890 8^3

Objective ille dicitur magis diligere a nobis, cui maius bo- num volumus;

Appretiative, ille quem pluris aestimamus quam reliquis secundum electionem voluntatis et affectu aestimativo;

Intensive, ille quem ferventiore affectu seu maiore ve- hementia actuum voluntatis prosequimur. Iam vero:

Ad a): Supra probatum est amorem nostrum erga Deum debere esse super omnia, talem sci. quo Deo velimus infinitas perfectiones quibus potitur et de eis gaudeamus, et omnia alia ad eum referamus ipsi maiorem gloriam cupientes quam nobis vel proximis. In his autem consistit amor Dei objective summus.

Ad b): Bonum infinitum et commune omnibus, quod est Deus, magis aestimari debet iuxta rectum ordinem quam bonum finitum et particulare, licet sit proprium vel nobiscum identificatum ; et magis est diligendus ille qui est causa et principium beaitudinis perfectum, quam ii qui beaitudinis sunt participes imperfecti. Ergo Deo debetur amor appretia- tive summus quem ipse sibi vindicat in S. Scriptura (Dcut 6, Mt 22,37).

Ad c); Lex naturae facit ut bona sensibilia ct prac- antia vel propinqua intensius nos generatim commoveant bona remota, absentia ct spiritualia, propter vividiores perceptionem. Deus autem non potest a nobis exigere quod si supra legem naturae, ideoque non postulat a nobis amorem intensive summum, etsi maxime dignus sit qui ita ametur.

r. 2. De ordine caritatis inter nos et proximos nostros

890. rraenotanda sunt duo ad hanc ct sequentem paragraphum, genera bonorum quae in personis vel pro personis amantur drea gradum necessitatis in quo personae caritate efectiva dili- lac versari possunt, ut subinde melius propositiones intelligen- Itg.

Tria sunt genere bonorum ordine caritatis distingnien- < 0) Super naturalia, qualia sunt vita aeterna et media eam obtinendam. ut gratia ct virtutes: h) NATURALIA, ho- rini intrinseca, quae per se et directe constituunt perfectio- at physicam hominis, sive animae, ut facultates spirituales, hltura, libertas, sive corporis, ut vita, integritas membrorum,

et cetera, e) Temporalia homini *extriisecca*, sive *spiritualia*, ut fama, honor, etc., sive *materialia*, ut divitiae.

leonum *commune* semper praestat bono *privato* intra eundem ordinem, quia bonum totius, in quantum tale, semper praeferendum est bono partis in quantum tali, cum pars sit pro toto.

Triplex est etiam gradus necessitatis ordine caritatis distinguendum, tum in bonis spiritualibus et aeternis tum in bonis materialibus et temporalibus:

tr) *Extrema*, in qua moraliter certo imminet³⁹ periculum mortis aeternae vel temporalis, aliussvc mali iis aequivalentis (privationem intellic in perpetuum imminem boni vitae aequiparati in aestimatione hominum, quod natura voluit omnibus commune, v. gr., usus rationis definitive amittendi, durae incarcerationis ad vitam, etc.) quod sine alterius auxilio moraliter vitari nequit, v. gr., submersio naufragi extenuati in medio mari, ruina aeterna infantis moribundi nondum baptizati ; Z) *Gravis*, in qua talia mala probabiliter tantum imminem et nequeunt a patiente sine magna difficultate vitari, vel ea etiam in qua malum certo imminens, quod sine alieno auxilio vitari non potest, est solum grave, v. gr., mors imminens peccatori non confesso, iniusta captivitas, notabilis infamia, gravis morbus, amissio vel fortunae ex magna parte, vel status oeconomico-socialis legitime acquisiti ; c) *Communis*, in qua quisque valet sibi sine magna difficultate providere, v. gr., quae accidit peccatori ordinario cui patent media reconciliationis cum Deo, vel pauperi mendicanti qui pro sua condicione facile obtinebit necessaria.

891. **Principia.** 1. *Ceteris paribus unusquisque se magis diligere debet quam proximos.*

Ceteris paribus, i. e. in pari ordine bonorum et in pari necessitate.

Mt 22:39 (cf. **Lev 19,18**) proponit exemplar et regulam amoris proximi: “Diliges proximum tuum sicut teipsum”: iam vero regula potior est regulato: unde maiorem amorem nobismetipsis debemus quam proximis⁴⁰.

³⁹ Plures cl:stinguunt extremam et *quasi-extremam*; banc intellguunt adesse cum exu t periculum proximum «nculendi n extremam necessitatem. Sed quod periculum moraliter «i nescimaneltrm» utraque potest sub unico conceptu conprrh-nd, ut a nobis factum est.

⁴⁰ S. Thomas. 2-2 q.26 a.4. Idem notat verbum *sicut* non significare aequalitatem in sententia Domini, sed similitudinem. Ibid, q.44 a.7.

Ratio idem ostendit, etenim: a) Per caritatem unus quisque se diligit ut *participem* beatitudinis, alios vero ut *socios* in hac participatione. Iam vero participatio est polior consociatione in participando, b) Homo naturaliter magis inclinatur ad amorem, etiam spiritualem, sui, quam ad amorem proximi. Haec autem naturalis inclinatio est recte ordinata, ulpote a Deo indita. Inde vulgatum et sapiens adagium: caritas bene ordinata incipit a senietipso.

Unde concludes: Licet optare malum temporale proximo ad vitandum aequale vel maius damnum proprium, itemque de eo malo sic obveniente gaudere; servato tamen ordine caritatis, qui deinde in desideranda morte patris ob *aliquod* emolumentum temporale, propter ingentes divitias hereditate consecutas etc. (cf. D 1163-1165), potest autem adesse si propter vilia, tyrannicam se gerendi rationem etc. vitam familiaribus maxime perturbat et torquet.

892. 2. ***Quoad bona supernaturalia***: a) *In conflictu bonorum necessariorum unusquisque debet seipsum magis diligere quam proximum*; b) *Potest tamen, imo aliquando debet, te exponere periculo remoto peccandi ad sublevandam necessiloleni spiritualem proximi ex motivo proportionato*; c) *Politi pariter bona supernaturalia propria non necessaria dimittere pro bonis proximi superioribus vel necessariis, etiam temporalibus*.

Ad a): Ratio prioris data est in principio praecedenti Observandum est genuinam caritatem nos inclinare ad magis Itsiderandam nobis gratiam et gloriam quam proximo, et nunquam esse licitum ut nobismetipsis desideremus minorem, nisi hypothetice iuxta dispositionem providentiae, quia nostrum est aspirare semper ad maiorem Dei glorificationem, quae implicat augmentum propriae gratiae et gloriae. Unde a loriiori caritas urget nos ad desideranda prius nobis bona supernaturalia necessaria quam reliquis.

Ad b): Ratio alterius est quia periculum remotum, vel proximum quod per opportuna media fiat remotum, potest rationabiliter adiri ad obtinendum bonum quod secus non obtinebitur et cuius valor compensat periculum permissive suspectum. Unde talis actio, in se periculosa, in illis adiunctis ist rationabilis, imo et obligatoria si agitur de sublevanda extrema necessitate spirituali proximi, et positis ponendis meritoria. Omissio illius esset potius peccatum, obligante lege mtatis ut bona nostra supernaturalia prudenter exponamus /0 bonis supernaturalibus proximi magis necessariis, non sine

maiore bono supernaturali proprio si fideliter procedamus. Nunquam tamen “licitum est quaerere directe occasionem proximam peccandi pro bono spirituali vel temporali nostro vel proximi ’, ct, non obstante qualibet causa honesta, “proxima occasio peccandi... est fugienda” semper (D 1212-1213), utpotc quae non potest quaeri sine peccato ct nunquam est necessaria, sed potest converti m remotum.

Ad c): Ratio est eadem, nam vcic rationabile est renuntiare cx nostra parte bonis supernaturalibus propriis non necessariis, pro aliis bonis item supernaturalibus et in se aestimabilioribus proximi, v. gr., devotionibus consuetis ad auxilia praestanda alicui aegroto, sed etiam pro temporalibus quibus indigeat, v. gr., ingressum in religionem differre, ut fratres melius educantur; praesertim cum spes affulgeat quod Deus alia via nostro bono spirituali efficacius providebit, superabundanter compensando per caritatem quod ex caritate relinquimus.

893. **Unde concludes:** 1. Nunquam licet pro salute proximi etiam levissime peccare, non enim sunt facienda mala ut eveniant bona; licet vero se exponere peccato pro illo, adhibitis cautelis, dummodo adsit proportio inter bonum proximo procurandum et periculum peccati in nobis susceptum.

2. Licet optare dilationem beatitudinis ad diutius laborandum in praedicatione evangelii (cf. Phil 1,23 24; Rom 9,3); imo et bona supernaturalia potiora pro aliis petere, quatenus in vis sint ad maiorem Dei gloriam cessura, sic enim cx caritate erga Deum et humilitate procedit tale desiderium.

Unde resolves: Medicus ct confessarius possunt munus suum exercere, non obstantibus tentationibus cx se gravibus, adhibitis cautelis; imo et debent, urgente necessitate proximi \cl officio baardos potest sacrificare meditationem ad excipiendam confessionem paenitentis. Mulier potest omittere missam in die feriati, ad vitandum peccatum turpis amatoris. Quisque potest actum heroicum in favorem animarum purgatorii elicere.

894. 3. **Quoad bona hinc naturalia inde supernaturalia:** a) *in conflictu bonorum supernaturalium froxiui cum bonis temporalibus nostris, tenemur magis diligere proximum quoad supernaturalia quam nosmelipsos quoad naturalia;* b) *Servata tamen proportionem inter necessitatem proximi et detrimentum nobis proveniens cx auxilio praestito.*

Ad a): Io 15,12: “Hoc est praeceptum meum, ut diligatis invicem sicut dilexi vos.” Iam vero, Christus Dominus fortunam, famam ct vitam corporalem dedit pro salute nostra-

π’π animarum. Unde 'mre concludi» I Io 3,16: “Et nos debemus pro fratribus animas ponere.”

Ratio quoque idem ostendi, nam anima eius destinata est ad plenam participationem beatitudinis nobiscum tanquam socia, dum corpus nostrum erit particeps mere per redundantiam: iam vero plena consociatio in bcatitudine est ratio potior diligendi quam participatio per redundantiam

Ad b): Proportio inter necessitatem supernaturalem proximi et nostrum detrimentum temporale, sic passim determinatur quoad obligationem:

a) *Proximo in extrema necessitate spirituali constituto* succurrere debemus sub gravi etiam cum periculo certo propriae vitae temporalis, dummodo necessitas non proveniat cx propria eius malitia, bene fundata sit spes eum salvandi et exinde non timeatur gravius malum.

Ratio patet ex dictis sub a), attento etiam quod vita aeterna proximi est bonum longe excellentius quam vita propria temporalis. Accedit quod haec ratio agendi maxime coniert proprio bono spirituali, imo (probata aliunde obligatione gravi) stricte urget nos cx obligatione amandi Deum ct Dei 'egero super omnia.

Limitationes facile intelliguntur: etenim, si quis se sponte raniciat in extremam necessitatem, implicite renuntiat auxilio proximi quod rationabiliter non potest requirere in illis adunetis; si spes auxilii efficaciter praestandi non sit certa sed mtum probabilis, nemo tenetur tam arduum opus suscipere; bonum commune praevalet privato, ideoque non est rationale consulere saluti unius cum discrimine multorum. Ut patît, supponitur deficere alium qui possit ac velit auxilium praestare; secus actum est de extrema necessitate.

Unde concludes: 1. Missionarius tenetur baptizare infantem -■ribtindum infidelium, etiam cum gravi incommodo, nisi inde perventionem aliavc mala timenda sint pro communitate Christiana; libet debet, etiam cum discrimine vitae, denunciare errores quos ..ruicus subdole diffundit in communitate fidelium inscia malit. quatenus omnes aliae condiciones felies successus v c baantur; mater graxida teneretur subire caesaream operationem, bacc esset unica via providendi baptismo prolis cum fundata spe Icic eventus, sed vix hodie hoc occurret etiam circa matrem 'To mortuam, stante medio attingendi fetum mediante instrumenta intra claustrum maternum; parocho et coadiulorc deficientibus,

° MeitKCLDACii, 1,908.

quivis sacerdos debet administrare baptismum infantibus in periculo mortis constitutis ex morbo valde contagioso, imo et alia sacramenta necessaria aditus quatenus ipsi constet ens non valere animi contritionis elicere⁴² (et cf. quae dicuntur sub β) de necessitate gravi communi).

2. Non tenetur sacerdos praestare auxilia spiritualia cum discrimine sitae duellanti ultroneo, iniusto invasori, intentanti suicidium, si propterea extreme periclitantur de vita aeterna.

3. Nemo tenetur in individuo proficisci ad evangelizandum infideles in gravi necessitate spirituali communi et extrema plurimum existentes, quia et eventus est incertus, et alii sunt qui proficiuntur, et Ecclesia providet huic necessitati, et ipse auxilium aequifere valoris inter fideles praestare potest.

4. Nemo tenetur mortem patienter tolerare ab aggressore formaliter iniusto propterea quod moraliter certus est de statu gratiae proprio et de statu peccati mortalis agredientis; imo, idem est dicendum in praxi de aggressore sui impotens et tantum materialiter iniusto, etenim nec tenetur aliquis credere se esse debite dispositum ad subitanam illam mortem subeundam, nec aderunt coniecturae certae de statu gratiae recuperando ab aggressore materialiter iniusto, si vita eius incolumis servetur.

/?) *Proximo in gravi necessitate spirituali constituto* succurrere debemus sub gravi cum mediocri incommodo proprio temporali famae, fortunae, etc., non vero cum gravi damno proprio, nisi agatur de necessitate communi vel intercedat contractus vel quasicontractus specialis.

Ratio est quia proximus potest superare necessitatem per seipsum cum magno nisu, ergo non potest exigere caritas ut magnum incommodum subeat potius proximus adiuvans quam ipse qui est in necessitate, licet caritas id suadere possit intuitu etiam bonorum spiritualium superiorum.

Limitationes ponuntur quia bonum commune praestat privato et quia specialis contractus vel speciale officium rationabiliter susceptum obligat iuxta condiciones expresse vel tacite determinatas. Unde Christus Dominus declaravit (Io 10,11): “Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis.”

⁴² S. Alfonsus 1,2 n.27 de eo 2.º urget obligationem absolvendi morbum habentem in peccatis et tam rudem ut nesciat actum contritionis elicere. Id omnino coudandum est, sed stricta obligatio vix constabit pro sacerdote simplici cum periculo vitae propriae, quia impossibilitas moralis eliciendi actum contritionis non probatur.

⁴³ Addi solet satis communiter quod necessitas communis gravis coniungitur cum plurium necessitate extrema (v.gr. Merkelbach, I 908; Tasqerev, IL786f; sed nescimus num haec ratio sit valida, nisi supponatur cognita in concreto necessitas extrema illorum, quicumque sint. Nam fortasse cantas non obliquit ad eos quaerendos cum gravi incommodo, nisi in casibus particularibus propter officium, contractum etc. Cf. S. Alfonsus, 1,2 n.31; 1,3 n.491 q.1.

Unde concluditur: Pastores animarum tenentur sub gravi ad praestandum respectivum auxilium necessarium cum morbo contagiosus gravis pervadit oppidum sibi commissum, et quidem etiam cum periculo certo propriae vitae ex titulo iustitiae; alii autem sacerdotes ad hoc tenentur non cum periculo certo propriae vitae sed solum cum gravi incommodo, nisi forte vocentur ad aliquem in extrema necessitate spirituali constitutum.

y) *Proximo in communi necessitate spirituali constituto* succurrere debemus sub levi sine incommodo proprio, non autem cum eo etiam exiguo, nisi agatur de necessitate generali.

Ratio est quia ipse potest seipsum facile adiuvere, ideoque nullam habet rationem exigendi a proximo sacrificium sibi parcens. Limitatio autem ponitur, quia bono communi etiam leviori providendum est cum levi detrimento particulari.

Unde concluditur: Aliqua participatio in Aetione Catholica est obligatoria etiam pro regionibus christianis itemque aliqua cooperatio ad salutem infidelium procurandam omnibus iis qui possunt absque notabili incommodo conferre ad regenerationem spiritualem excitatis. Sed nullus modus participationis concretus est obligatorius,

895. 4. Quoad bona naturalia: a) *In conflictu bonorum intrinsecorum vel extrinsecorum propriorum cum bonis communibus intrinsecis vel extrinsecis proximi, tenemur nostra agere diligere; sed* b) *in conflictu bonorum internorum proprii cum bonis externis nostris, tenemur bona proximi anteposita tenere.*

Rationes patent ex dictis; sane principium ordinatae caritatis generale fuit ut, ceteris paribus, plus nos quam proximum diligamus; ceteris autem non paribus, bona excellentiora proximi iuxta prudentem aestimationem propriis bonis prioris valoris praeferamus. Norma autem praeferentiae hac communiter traditur:

i) *Proximo in necessitate extrema temporali constituto* succurrere debemus sub gravi cum notabili detrimento temporali proprio, non vero per remedia extraordinaria nec cum periculo vitae vel boni fere acquiparati, nisi agatur de extrema necessitate communi vel intercedat titulus iustitiae ex constrictu.

Ratio est quia nemo tenetur propriae vitae consulere libenter remediis extraordinariis; ergo minus tenebitur erga proximum citra obligationem voluntarie susceptam quoad nec-

ccssitates particulares, vcl naturaliter existentem quoad necessitatem communem praevalentem bono privato.

Sed licitum est et laudabile in necessitate extrema vcl etiam gravi proximorum vitam temporalem propriam aliave bona materialia extraordinaria exponere propter motivum virtutis, nisi necessitas propria, vel familiae, vcl aliorum aliud exigat; tunc enim non antepositur bonum temporale proximi proprio bono aequivalenti, sed bonum supernaturale virtutis et glorificationis divinae praefertur bono naturali secundum iustissimam aestimationem, ideoque non iam ceteris paribus.

Unde concludes: 1. Medicus deputatus pro aliquo oppido tenetur sub gravi attendere clientes morbo gravissimo infectos, etiam cum periculo certo propriae vitae; non vero alius medicus nisi cum gravi detrimento proprio.

2. Dives non tenetur dare pauperi aegroto magnam summam pecuniae ut possit per remedia extraordinaria sanitatem recuperare; neque enim sibi ipsi deberet dives per talia remedia providere.

β) Proximo in gravi accessitate temporali constituto succurrere debemus sub gravi cum incommodo proprio mediocri, nisi agatur de necessitate communi cui subveniendum est etiam cum gravi incommodo, vel nisi intercedat specialis ratio officii suscepti. Omnia ex dictis patent.

Unde concludes: Dives **debet** mutuare pecuniam necessariam cum mediocri incommodo ei qui secus debebit facere cessionem bonorum, ideoque solum si habeat solidam probabilitatem recuperandi magnam quantitatem pecuniae commodatam; quodsi spes recuperationis sit exigua, iam non tenetur, propter grave incommodum sibi existens.

γ) Proximo in necessitate communi temporali constituto succurrere debemus sub levi, si id fieri potest sine proprio incommodo; vcl cum levi incommodo quando agitur de necessitate communitatis.

Unde concludes: Pauperibus mendicantibus interdum eleemosyna est eroganda ab iis qui non sunt omnino egeni.

Nota: Quae dicta sunt de obligatione succurrendi in necessitate, intelliguntur semper quatenus necessitas adsit et permaneat, ideoque, *nisi* alius ei provideat magis vcl aequè obligatus. Sed in necessitate communi persistenti, v.gr. pauperum mendicantium, interdum eleemosyna eroganda est.

§ 3. *De online caritatis circa varios proximos*

896. Praenotandum est ordinem caritatis exercendae circa diversus proximos cons.dcrari secundum maiorem vcl minorem c<»n- iunctionem cum Deo, propter quem amantur, et nobiscum, a quibus amantur.

Sed coniunctio nostra cum diversis proximis triplex distinguitur pro triplici fundamento: a) *carnalis*, quae oritur ex communitate sanguinis, et fundatur in bonis vitae et familiae, v gr. inter patres et filios, inter comuges etc.; fi) *spiritualis*, quae oritur ex vinculo religionis, et fundatur in bonis spiritualibus et aeternis, verbi gratia inter membra Ecclesiae, pastorem et fulcies etc.; y) *c.viits*, quae oritur ex vinculo politico, et fundatur in bonis socialibus, verbi gratia inter cives unius status, municipii, societatis, etc.

897. **Principia:** *Ordine caritatis diligendi sunt magis:*

a) *obicctive, meliores*; b) *appreciative, el* c) *intensive, proximiores*.

Ratio complexiva istius principii generalis est, quia "ordo attenditur secundum maiorem propinquitatem ad principium. Sed duplex est principium dilectionis, unum obiectivum: Deus: alterum efficiens: diligens. Ergo magis diligendi sunt illi qui Deo vel nobis sunt propinquiore et conjunctions"⁴⁴. Iam vero:

Ad a); Meliores seu sanctiores, utpote Deo propinquiore et magis de eo participantes magis diligendi sunt obiective quam minus sancti; per complacentiam gaudent magis le bono maiore eorum, et per benevolentiam volendo eis maiorem beatitudinem ad quam ius habent.

Et hoc quidem *directe*, seu secundum dilectionem quae nititur in bonis iam possessis; nam *indirecte*, seu secundum cona quae augeri possunt, magis amare debemus nobis propinquiore, eis optando ut meliores sint et ad maiorem bealitudinem perveniant, idque eisdem procurando iuxta Gal 6,10 f. l Titn 5,8): "operemur bonum ad omnes, maxime autem id domesticos fidei".

Ad b); Nobis coniunctiores, quoniam amantur pluribus iulis et modis a caritate imperatis, magis aestimabiles sunt ;quam alii qui non habent aliam coniunctionem nobiscum praetr communem caritatis, quod sci. sunt destinati ad eandem Witudinçm. Ergo appretiative praeferendi sunt comunc-wcs.

Ad c): Motus amantis in amatum, qui est amor, ex lege a Deo naturae indita vehementius influit in ea quae sum ipsi propinquiora quam in remotiora, non attenta dignitate obiecti. Ergo etiam sub hoc respectu propinquiores intensius amandi sunt quam remotiores.

898. 2. *in bonis alicui coniunctioni propriis, supposita aequali necessitate, per se illi praeferendi sunt qui secundum eam coniunctionem sint nobis propinquiores.*

Ratio est quia circa illa bona versatur specialis coniunctio. ideoque specialis titulus amoris, 'tamen infinitas coniunctionis alterius aliave circumstantia facere potest ut haec praeferentia sit mutanda⁴⁵; sic v.gr. saepe mater plus est diligenda quam pater, quia magis fecit pro filio. Limitatur principium ad aequalem necessitatem, quia in inaequali per se ille prius succurrendus est qui magis indiget auxilio.

Unde concluditur: In his quae pertinent ad naturam, praeferendi sunt consanguinei, secundum ordinem inter eos existentem*; in his quae pertinent ad coniunctionem spiritualem, parociaui vel paenilentes proprii prae extraneis, etsi consanguineis: in his quae pertinent ad coniunctionem civilem, concives, etc. Sed in extrema necessitate spirituali proprii patris et alicuius parociani, parochus potest primo loco succurrere parenti. Similiter filio licet prius auxiliare matri pia quam patri dissoluto.

899. 3. *In bonis cuicumque coniunctioni conuoluiui praeferendi sunt absolute propinquiores, i.e. ii qui potiore coniunctione nobiscum iunguntur, nisi intercedat aliqua circumstantia ordinem istum modificant.*

Potissima autem coniunctio est *carnalis*, utpote quae innititur ipsi naturae, cuius ordo a caritate non mutatur, ideoque est prior et firmior et maiori intercommunicatione beneficiorum fundata: sequitur *spiritualis*, quae ratione obiecti antecellit *civili*.

Tamen intercedere possunt circumstantiae diversae ex quibus ordo regulariter praescriptus modificetur, v.gr. maior certitudo efficaciae in auxilio praestando personae minus pro-

⁴⁵ Cf. Wouters, 1,573.

4. Inter vanos consanguineos S. Thomas (2-2 q 26 a.9.11) hunc ordinem generat m et per se servandum statuit; 1) coniux, unus in unam carnem; 2) filii, secundum naturam provendi a parentibus; 3) pater, nobilior generationis primae pater; 4) mater; 5) fratres; 6) alii consanguinei et affines. Ipse S. Thomas animadvertit (2-2 q 26 a.9 ad 3; <131 a.3 ad 4)) in extrema necessitate parentes prae aliis quibuscumque esse attendendos, utpote qui videri tam dederint, et sic ius aequum erit ut a filiis primi auxilientur. Cf. etiam Suarez, *De caritate* 1.9 s.4 n.7. Aliter, saltem explicite pro generalitate expressionis adhibita, Saluatiensis, *Mor.* tr.24 n.21.

propinquac, vel minus incommodum proprium in subveniendo remotiori quam propinquiori proximo etc.

Unde concluditur: Filius tenetur derelinquere religionem ut parentibus prospiciat, quatenus hoc medium sit eis necessarium ad bonum spirituale vel temporale valde necessarium (cf. c.5-12,2").

990. 4. Inversio ordinis debiti: a) *Quoad necessitatem extremam vel gravem postponendam levi, grave peccatum est, quia in materia gravi laedit caritatem*: b) *quoad coniunctionem personarum non est gravis, nisi proxime coniuncti postponantur remote coniunctis vel extraneis in re gravi.*

De actibus externis caritatis circa necessitatem proximi seu de operibus misericordiae

901. Caritas est affectiva simul et effectiva, complectens et complacentiam de bonis amati et benevolentiam secundum voluntatem augendi bona tum sublevandi mala illius, quae reputat ut propria: nam qui vere diligit amicum ut seipsum. non potest non illi ei fruitionem bonorum liberationemque malorum sicut sibi sictiosi, quae procurare per beneficentiam, quae ex actu dilectionis benevolae consequitur ut effectus benevolentiae.

Primo beneficentia, prout operatur bonum sub ratione boni, non est virtus specialis a caritate et benevolentia distincta «dicitur» actus exterior; nam habet idem obiectum et motivum, bonum scilicet in quantum tale et propter Deum. Sed prout operatur bonum sub ratione speciali debiti, gratuiti, in cultum divinum, in satisfactionem sacramentalem, ad miseriam proximi ex compassione sublevandam etc., pertinet ad speciales virtutes iustitiae. liberalitatis, reparationis, paenitentiae, misericordiae etc., pro speciali motivo beneficentiae in singulis casibus.

Iam vero, exercitium beneficentiae, quod sicut ipsa caritas debet esse omnino universale quoad affectum seu internam animi dispositionem, rationem habere debet quoad effectum diversarum circumstantiarum temporis, loci, personarum ad suas vel a anibus opera caritatis excreentur. Consideratio istarum circumstantiarum specialem difficultatem habet quando quaestio est de necessitate et miseria proximi sublevanda, seu de operibus misericordiae a caritate impenetrabilis. Quare de eis in particulari fit sermo in tractatibus moralibus.

Summa rerum dicendarum. Agendum est summarie de ipsa misericordia eiusque operibus in genere (a.1), latius vero et in particulari de beneficentia materiali seu de elemosyna (a.2) et de

beneficentia spiritali sen correctione fraterna (a3). propter momentum et applicationem specialem utriusque in vita humani

Та\қукрев. 11.780-818; Аехтхvs-Dames, 1.35° 372; Ferrekes-Momdila, 1.2^3-303; Noldin-Schmitt, 11.86-99; Peinauoh, 1.242-283; Loiano-Gkizzana, 11.131-146.

ARTICULUS I

De misericordia in genere

902. I. Misericordia tripliciter sumi potest: a) Ut passio appetitus, et ita est “alienae miseriae quaedam in nostro corde compassio, qua utique, si possumus, subvenire compellimur”¹; /?) ut beneficium erga proxima procedens ex benevolentia, confunditur cum caritate et existit perfectissime in Deo, qui est “misericors et miserator Dominus”; γ) ut virtus moralis specialis est “*virtus inclinans voluntatem ad debitam alienae miseriae compassionem et sublevationem*”². Dicitur:

Ad debitam compassionem, eius est enim moderari motum affectionis erga egenos, ne sit nimis magnus vel nimis parvus, sed debite proportionally ad condiciones personarum et rerum.

E/ **sublevationem**, i.e. misericordia, sicut caritas a qua imperatur, est non scium affectiva sed etiam effectiva, parata ad benefaciendum omnibus quoad dispositionem animi, et in quantum potest benefaciens iuxta rectum ordinem.

903. II. Opera misericordiae recensentur: o) Septem spiritalia: “Consule, carpe, doce, solare, remitte, ler. ora”; seu consulere dubitanti, corrigere peccata, docere ignorantem, consolari afflictum, condonare offendenti, tolerare fastidiosos, orare pro omnibus; fr) SEPTem corporalia: “Visito, potio, cibo, redimo, tego, colligo, condo”; seu visitare aegrotantes, potare sitientes, cibare esurientes, redimere captivos. vestire nudos, excipere hospites, sepelire mortuos (cf. Mt 25,35-36.42-43; Tob 2,3-10; 12.12-13).

Ex corporalibus quaedam, propter mutatas condiciones sociales, vix iam habent applicationem in circumstantiis normalibus. v. gr. sepelitio mortuorum; alia autem sublimiori et generaliori forma implenda sunt per participationem in ope-

¹ S. Augustinus. D*. *civ'fatc Dei* 1.9 c.S: ML 41.261.
² S. Thomas, 2-2 q.30 a.3.

ribus socialibus 3, quae nequeunt sustineri sine generosa co-operatione multorum, et sine quibus multiplicatae miseriae proletariorum satisfieri non potest per sola opera misericordiae individualia.

904. III. Praestant spiritualia corporalibus, tam ratione subiecti immediati cui praestantur, quam rei praestitae et actuum quibus exercentur; nam spiritus et donum spirituale et actus spirituales praeeminent nobilitate corpori et dono materiali et actibus corporalibus. Nihilominus in casibus particularibus propter adiuncta specialia, v.gr. urgentioris necessitatis, anteponenda est eleemosyna corporalis, et sic alendus est prius fame deficiens quam instruendus.

905. IV. Commendantur maxime in S. Scriptura opera misericordiae, sive spiritualia sive corporalia, adeo ut Christus Dominus signum suae missionis ex V. T. retulerit huiusmodi (Dc 4,18-19; cf. 7,22): “Spiritus Domini super me; propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, praedicare captivis remissionem et caecis visum, dimittere confractos in remissionem.” Et *laus est Ecclesiae* quod doctrina et operibus misericordiae servitutem socialem paganismi transformaverit in vitae conditionem humanae dignitati convenientem⁴, et indefessa semper pennanet in operibus misericordiae exercendis, non obstante incomprehensione rationalism! et positivism» moderni 5, utpote quae dogma Corporis Christi mystici et docet et vivit e.

* Cf. Tanqueray. 11.704-810. plura ex istis recensens, et opportunis allegationibus et indicationibus illustrans.

* Cf. Lallemand. *Il stoirc de la chardf* (Paris 1903); LCKY, *History of Eutifron Mofah* (New York 1891) c.4.

¹ Leo XIII, Encycl. *Rerum novarum*, ad rem: “Hodie quidem multi, quod eodem modo fecerunt olim ethnici, ad arguendam transgrediuntur Ecclesiam tamen etiam tam egregiae caritatis; cuius in locum subrogare verum est constituto legibus publicis beneficentiam. Sed quae christianam caritatem suppleant, infirmum se ad alienas porrigentem utilitates, artes humanae nullae reperientur. Ecclesiae solius est illa virtus. quia nunc a Sacramentum Iesu Christi Corde ducitur, nulla est uspiam”. (ASS 23 11800/1) 655).

* “Sentient enim et intrinsecus omnes plane homines a communi parente Deo creatos; omnes ad eundem finem bonorum tendere, qui Deus est ipse... sancti item pariter esse Iesu Christi» benefico redemptos et in dignitatem filiorum Dei vindicatos, ut plane necessitudine itatertur cum inter sanctum et amicum Christo Domino primogenito in multis fratribus contineantur” (Leo XIII, Encycl. *Rerum novarum*: ASS 23 [1890/1] 653). Gravissima hac historia... qua tot dolores corpora lacerant misericorsque amor, ad hanc supernam causam utem excitant omnes oportet, ut collapsis omnium veridicis... tam urgentibus animi corporisque necessitatibus mira pietatis misericordiaeque contentione subveniatur; atque vico myrtina Iesu Corporis studiosa largitas et nobilitas fecundis ubique (veritatem refulgeant” (Pius XII. Encycl. *Mystici Corporis Christi*: AAS 35 1133J 240).

ARTICULUS II

De beneficentia materiali fer eleemosynam

Summa rerum dicendarum. F.xpositaa *notione*, traditur principium generale *obligationis* c usque gravitatis; deinde *condiciones* urgendae obligationis, normor concretae eiusdem, *quantitas* in eleemosynas eroganda; denique circsimjtontat erogationis.

S Thomas, 2-2 q 32: R. Brouillard, *La doctrine catholique de raumbu* NouvRevTheol (1927) 5-36.

906. Eleemosyna est “*opus quo datur aliquid indigenti ex compassione propter Deuiri*’l. Dicitur:

Opus quo datur, sci. ipsa actio dandi, et non donum datum est proprie eleemosyna, quamvis saepe intelligitur passive pro re data.

Aliquid, sive pressius quae ad victum et vestitum spectant, sive latius quodlibet inserviens ad malum temporale avertendum.

Indigenti, quia motivum proximum eleemosynae est miseria proximi sublevanda, id quod ad virtutem specialem misericordiae pertinent, ut dictum est.

Propter Deum, misericordia enim est effectus caritatis, ideoque eleemosyna est actus caritatis mediante misericordia, seu aliis verbis est actus a misericordia elicitus et a caritate imperatus.

907. Unde concludes: *Motivum eleemosynae* in quantum talis, non in quantum exccutio finis primarii bonorum materialium, videtur cxsc *sola caritas*, nulla vero ratione iustitia sive comminativa sive socialis.

Sunt quidem plures auctores, non solum sociology sed etiam moralistae*, qui nostris diebus censent eleemosynam erogandam esse ex caritate simul et ex iustitia sociali, alique mediam viam sectantes, pro quibus iustitia urget in extrema necessitate, caritas in aliis casibus. Et arguunt ex pluribus textibus SS. Patrum*, ex quodam testimonio Leonis XIII et ex auctoritate S. Thomae aliorumque scholasticorum lo.

T S. Thomas, 2-2 q.32 a.1; cf. eiusdem explicationem: 7m IV Sent, d.15 q.2 a.1 sol.1. AVas dernit;nnes colligit F. Schaub, *Die katholische Caritas und ihrt Cegner* (München-Cladbach 1909).

• Sic v gr. Azp'azu. Horvath. Sp'cq. Damen, citati ab M. Zalba *El mol tv de la limnsna*: FomSoc 3 (1948) 42. Cf. Peinador, 11,261; II. M. Htsisc, *Charité d'hier, justice d'aujourd'hui*

• Cf. M. Zalba, *Dcstitio natural obligatorio de lo superfluo*: FomSoc 3 (1948) 296-297.

10 F.n textus (D 1938 b): “LJbi necess'tati satis et decoro datum officium est de eo quod superat, gratificari indigentibus. iQuod superet, date eleemosy

Sed nostra opinione nullum ex istis argumentis valet ut tr?ditionalis doctrina theologorum in discrimen vertatur Sane, *Patres* verbum iustitiae amplissima acceptione passim assumunt ad significandam sanctitatem, et hyperbole rhetorica facile explicabili profuerunt expressiones quae littcraliter non iustitiani socialem sed comminativam significant, id quod nimium videtur etiam nostris adversariis. 5*. *Thomas* autem alique scholastici nndiaevalcs plerumque expresse attribuebant caritati obligationem eleemosynae; quodsi 'aliquoties loquebantur de iustitia, cogitabant de functione sociali bonorum materialium, cui utique ex iustitia sociali satisfaciendum est per rectam distributionem bonorum superfluum. Ad *Leonem XIII* quod attinet, testimonium eius nullatenus adhiberi potest ut argumentum nobis contrarium, sed est expresse favorabile pro casibus ordinariis, et non adversatur ullo modo nobis in eo quod innuit pro casibus extraordinariis. Pius X per Secrctariam Status commendabat verum spiritum Christianum ex cuius defectu “nonne videmus verbi gratia dominium iustitiae plus aequo amplificari cum detrimento caritatis, ius proprietatis subordinari eiusdem usui huneque effici non iam caritatis sed iustitiae functionem?”

908. I. Principium generale obligationis: 1. *Ex iure* a) *tum naturali*, b) *tum divino*, c) *tum etiam interdum ecclesiastico*, *existit obligatio erogandi eleemosynam corporalem fanperibus*.

Ad a): Ecclesia supponit existentiam praecepti naturalis in condemnatione propositionis duodecimae ab Innocentio XI (D 1162). Leo XIII, exponens caritatis officia, hoc argumentum, ex natura rerum expetitur proponit: “Quicumque maiorem copiam bonorum Dei munere accepit, sive corporis et externa sint, sive animi, ob hanc causam accipisse, ut ad perfectionem sui, pariterque *velut minister providentiae divinae*, ad utilitatem adhibeat ceterorum” 12.

Scriptura pluries hoc subintelligit, v.gr. Ez 18,5-13: "Vir si... panem suum esurienti dederit, et nudum operuerit vestimento... vita vivet... Et haec quidem... non facientem... morte morietur", id quod aperte significat transgressionem praescripti gravis. Eccli 4,1 : “Fili, eleemosynam pauperis ne ^fraudes, et oculos tuos ne transvertas a paupere." Lc 3, 10-11: “Quid ergo facimus? [ne in ignem mittamur]. Qui habet duas tunicas det non habenti, et qui habet escas similiter faciat.”

xi' non iustitiae, excepto in rebus extremis, officia ista sunt, sed caritatis humanaeCf. Pius XI, *Quadragesimo anno*: AAS 28 (1931) 194.

5 (1913) 18. Cf. Zalba, *El motivo de la limosna*: FomSoc 3 (1948) 22424.

° Encycl. *Rerum novarum*: AAS 23 (1890/1) 652.

Ratio: Praeceptum iuris naturalis facile colligitur c.v *condicionibus genuinae caritatis* erga proximos, quae est de precepto naturali. Profecto, dilectio proximi, cum sit affectiva et effectiva, postulat non solum ut velimus sed etiam ut procuremus ei bonum, idcoque ut indigentiae eius materiali pro nostra facultate subveniamus, quod fit per eleemosynam. Sane iuxta principium legis naturalis: quod tibi non vis alteri ne facias, succurrere debemus proximo indigenti, sicut volumus ut ille nobis subveniat in necessitate propria; et sic ut arcemus malum a nobis quantum possumus, sic arcere debemus malum indigentiae quod, per caritatem, reputamus in eo ut proprium.

Idem demonstratur ex *necessitate pacis conservandae* in societate humana; id quod non poterit obtineri, ut experientia ostendit, si divites recusent convenientes eleemosynas.

Praesertim autem confirmatur hoc praeeptum *ex condicione dominii privati*, quod possidetur quidem legitime, et in actuali condicione generis humani ex necessitate recti ordinis, primario quidem ad subveniendum propriis necessitatibus, sed secundario ad succurrendum aliis magis indigentibus iuxta functionem socialem proprietatis, “velut minister providentiae divinae”, ut infra magis declarabitur. Unde lex naturalis non potest non providere ut ex divitum abundantia pauperes percipere debeant, ne iusta materialium bonorum divisio cedat in detrimentum pauperum. Profecto usus debitus rerum anterior et principalior est ipso iure possidendi.

Ad b): *in P. T.*, inter alia similia, praescripserat Deus (Deut 15,11): “Ego praecipio tibi ut aperias manum fratri tuo egeno et pauperi, qui tecum versatur in terra”; Prov 25,21: “Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitierit, da ei aquam bibere”. *In N. T.*, autem, praeter textus iam citatos aliosque infra citandos (Lc 11,41; 1 Io 3,17), speciatim memoranda venit sententia supremi dici (Mt 25,34-43), in qua naturale praeeptum implicito mandato positivo solemniter sancitum supponitur, cum in normam condemnationis dandae constituitur (Mt 25,41-42): “Discedite a me maledicti in ignem aeternum... esuviri enim et non dedistis mihi manducare; sitivi et non dedistis mihi potum.” Porro “nullus punitur poena aeterna pro omissione alicuius quod non cadit sub praeepto... Ergo dare eleemosynam est in praeepto”¹³.

¹³ S. Thomas, 2-2 q.32 a.5.

Ad c): *Beneficiati* obligantur ex iure ecclesiastico ad distribuendos inter pauperes, vel dedicandos usibus piis, omnes fructus qui post ipsorum decentem sustentationem remanserint superflui ex redditibus beneficiis, prout explicabitur in tractatu iustitiae, agendo de subiecto dominii. Haec obligatio est ex genere suo gravis, omnibus consentientibus, sive fons eius sit purum praeeptum ecclesiasticum sive etiam ius naturale.

909. 2. *Obligatio faciendi eleemosynam vi iuris naturalis ei divini est ex genere suo gravis.*

Constat ex verbis S. Scripturae et ex sententia damnationis aeternae danda contra transgressores, itemque ex momento virtutis a qua imperatur, quae est excellentissima omnium; et a qua elicitur immediate, quae est maxima inter eas quae ad proximum pertinent.

Unde concludens: Certo graviter obligat praeeptum eleemosynae in materia gravi, idcoque saltem in *necessitate extrema* et *gravi* proximorum. Imo, probabilius *etiam in necessitate communi* est obligatio gravis faciendi interdum eleemosynam; tum quia textus Scripturae et locutiones Patrum sunt omnino generales, tum quia SS. Patres supponunt frequentius violari grave praeeptum, cum pauperes constituti in gravi necessitate praesertim circa cibum et potum non sint tam frequentes; tum quia malum notabile sociale est et indiget remedio quod sint pauperes communes, qui ceteroquin saepius in gravem necessitatem inciderent nisi obligatio eis subveniendi esset gravis; tum denique quia bona superflua gravata sunt functione socialis serviendi necessitatibus societatis humanae¹⁴.

910. II. *Condiciones generales urgendae obligationis.* 1. *Obligatio eleemosynae urget in casibus concretis quando haec duo simul concurrunt: moralis possibilitas ex farte succurrentis, et vera necessitas ex parte indigentis.*

Theologi communiter ita sentiunt cum S. Thomas: “Ex parte quidem dantis considerandum est, ut id quod est in eleemosynas erogandum, sit ei superfluum... Ex parte autem recipientis requiritur quod necessitatem habeat; alioquin non esset ratio cur eleemosyna ei daretur”¹⁵.

Ratio intrinseca huius principii est ordo caritatis servandus: nemo enim ordinate succurrit proximo in pari necessitate antequam sibi provideat, cum caritas bene ordinata in se ipsa a semetipso. Praeterea idem ordo rectus saltem per-

¹⁴ Cf. Suarez, *De caritate* clirp.7 sect 3 n.7. Pro sententia benigniore cf. luntUM, *Theologia moralis* 1.2 tr.3 c6 n.5; Daller in I-PaUXIMM, 11,206.
¹⁵ ~ 2-2 q.32 a.5; cf. ibid, ad 3.

Ratio: Praeceptum iuris naturalis facile colligitur c.r *condicionibus genuinae caritatis* erga proximos, quae est de praecepto naturali. Profecto, dilectio proximi, cum sit affectiva et effectiva, postulat non solum ut velimus sed etiam ut procuremus ei bonum, ideoque ut indigentiae eius materiali pro nostra facultate subveniamus, quod fit per eleemosynam. Sane iuxta principium legis naturalis: quod tibi non vis alteri ne facias, succurrere debemus proximo indigenti, sicut volumus ut ille nobis subveniat in necessitate propria; et sicut arcemus malum a nobis quantum possumus, sic arcere debemus malum indigentiae quod, per caritatem, reputamus in eo ut proprium.

Idem demonstratur ex necessitate *pacis conservandae* in societate humana; id quod non poterit obtineri, ut experientia ostendit, si divites recusent convenientes eleemosynas.

Praesertim autem confirmatur hoc praeceptum *ex condicione dominii privati*, quod possidetur quidem legitime, et in actuali condicione generis humani ex necessitate recti ordinis, primario quidem ad subveniendum propriis necessitatibus, sed secundo ad succurrendum aliis magis indigentibus iuxta functionem socialem proprietatis, “vclut minister providentiae divinae”, ut infra magis declarabitur. Unde lex naturalis non potest non providere ut ex divitum abundantia pauperes percipere debeant, ne iusta materialium bonorum divisio cedat in detrimentum pauperum. Profecto usus debitus rerum anterior et principalior est ipso iure possidendi.

Ad b): In V. T., inter alia similia, praescripserat Deus (Deut 15,11): “Ego praecipio tibi ut aperias manum fratri tuo egeno et pauperi, qui tecum versatur in terra”; Prov 25,21: “Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitierit, da ei aquam bibere”. In N. T., autem, praeter textus iam citatos aliosque infra citandos (Lc 11,41; 1 Io 3,17), speciatim memoranda venit sententia supremi dici (Mt 25,34-43), in qua naturale praeceptum implicito mandato positivo solemniter sancitum supponitur, cum in normam condemnationis dandae constituitur (Mt 25,41-42): “Discedite a me maledicti in ignem aeternum... esuviri enim et non dedistis mihi manducare; sitiivi et non dedistis mihi potum.” Torro “nullus punitur poena aeterna pro omissione alicuius quod non cadit sub praecepto... Ergo dare eleemosynam est in praecepto”¹³.

¹³ S. Thomas, 2-2 q.32 a.5.

Ad c): *Beneficiati* obligantur ex iure ecclesiastico ad distribuendos inter pauperes, vel dedicandos usibus piis, omnes fructus qui post ipsorum decentem sustentationem remanserint superflui ex redditibus benelicialibus, prout explicabitur in tractatu iustitiae, agendo de subiecto dominii. Haec obligatio est ex genere suo gravis, omnibus consentientibus, sive fons eius sit purum praeceptum ecclesiasticum sive etiam ius naturale.

909. 2. *Obligatio faciendi eleemosynam vi iuris naturalis et divini est ex genere suo gravis.*

Constat ex verbis S. Scripturae et ex sententia damnationis aeternae danda contra transgressores, itemque ex momento virtutis a qua imperatur, quae est excellentissima omnium; et aqua elicitur immediate, quae est maxima inter eas quae ad proximum pertinent.

Unde concludens: Certo graviter obligat praeceptum eleemosynae in materia gravi, ideoque saltem in necessitate *extrema* et *gravi* proximorum. Imo, probabilius *etiam in necessitate communi* est obligatio gravis faciendi interdum eleemosynam; tum quia textus Scripturae et locutiones Patrum sunt omnino generales, tum quia SS. Patres supponunt frequentius violari grave praeceptum, cum pauperes constituti in gravi necessitate praesertim circa cibum et potum non sint tam frequentes; tum quia malum notabile societatis est et indigens remedio quod sint pauperes communes, qui ceteroquin saepius in gravem necessitatem inciderent nisi obligatio eis subveniendi esset gravis; tum denique quia bona superflua gravata sunt functione sociali serviendi necessitatibus societatis humanae*.

910. II. *Condicionem generales urgendae obligationis. 1. Obligatio eleemosynae urget in casibus concretis q.tando haec duo simul concurrunt: moralis possibilitas ex parte succurrentis, et vera necessitas ex parte indigentis.*

Theologi communiter ita sentiunt cum S. Thomas: “Ex parte quidem dantis considerandum est, ut id quod est in eleemosynas erogandum, sit ei superfluum... Ex parte autem recipientis requiritur quod necessitatem habeat; alioquin non esset ratio cur eleemosyna ei daretur”¹⁵.

Ratio intrinseca huius principii est ordo caritatis servandus; nemo enim ordinate succurrit proximo in pari necessitate antequam sibi provideat, cum caritas bene ordinata indiciat a semetipso. Praeterea idem ordo rectus saltem per-

¹⁵ M. Cf. Suarez, *De caritate* di p 7 sect 3 n 7. Pro sententia benigni ore cf. Uniax, *Theologia moralis* 1.2 tr 3 c.6 n.5; BALLERINI-Palmieri, 11,206.. u 2-2 q.32 a.5; cf. ibid, ad 3.

mittit ut non subveniamus proximo nisi secundum possibilitatem moralem prudenter aestimatam, vel per media quae nobismetipsis data occasione essent applicanda; ideoque non obligamur ex praecepto stricto ut succurramus iuxta possibilitatem physicam, vel afferendo auxilium extraordinarium. Tandem, praecepto satisfit si tantum prorrigatur indigenti quantum ei est necessarium ad superandam necessitatem.

Unde concludes: 1. Medici, advocati, alique in similibus adiunctis, graviter obligantur ad impendendam suam operam gratis in favorem eorum qui in gravi necessitate inveniuntur nec apud alium invenire possunt patrociniū, etsi nulla honoraria possint percipere ab eis. *Excipitur* casus incommodi proportionati exurgentis medico vel avvocato ex interventione gratuita.

2. Si ad tollendam necessitatem indigentis sufficiat rem mutuo dare, vel commodare, vel retardata solutione pretii vendere, nemo tenetur ad eam dono dandam, sed potest restitutionem exigere pro tempore in quo ea erit possibilis.

911. 2. *In mensurandis et combinandis his duabus conditionibus distinguenda sunt:* a) Quoad moralem possibilitatem succurrentis, *bona*: a) *vitae necessaria*, β) *statui necessaria*, γ) *simpliciter superflua*; b) quoad indigentiam proximi, *necessitas*: *extrema, gravis, communis*.

Ad a): a) *Bona vitae necessaria* sunt ea sine quibus vita propria et eorum quibus prospiciendum est (parentes, coniux, filii) sustentari non potest quoad victum, vestitum, habitationem, adeo ut illis subtractis incideretur in gravem necessitatem.

β) *Bona statui necessaria* sunt ea sine quibus potest homo vitam degere, sed quae ad decentem sui suorumque statum conservandum requiruntur, habita ratione non quidem omnium adversitatum quae occurrere possunt, sed certe earum quae prudenter timeri videantur, necnon et moderatae meliorationis ipsius status vitae in adiunctis normalibus. Ideo, ut necessaria statui habenda sunt quae requiruntur ad sustentandum fastum congruentem et servitium famulorum usuale in ea vitae conditione, ad providendum incremento familiae, filiorum dotationi (cf. 2 Cor 12,14), sumptibus senectutis, morbis interdum accidentibus etc.¹⁰. In circumstantiis po-

M "Huiusmodi necessarij terminus non est in indigenti, sed in multis additis non potest diiudicari esse ultra necessarium; et multis subtractis, adhuc remanet unde possit convenienter aliquis vitam transigere secundum proprium statum" (S. Thomas, 2-2 q.36 a.3). Cf. 2-2 q.32 a.5 ad 3; In /P Sent. d.1S q.2 a.1; q.4 sol.4; Svarckz, *De caritate* d.7 s.3 n.9; Azviazu, *La moral en los bienes superfluos*; FomSoc 2 (1947) 411. Aliqui distinguunt inter necessarij

liticis anormalibus attendi possunt similiter pericula bellorum, devaluationis monetariae etc., habita tamen attentione ad necessitates maiores quas in talibus adiunctis pati solent multae personae condicionis inferioris, quibus providendum est ex caritate.

γ) *Bona simpliciter superflua* sunt ea quae neque ad sustentationem vitae neque ad decentiam status conservandam sunt necessaria.

Ad b): Recolantur quae alibi dicta sunt de triplici necessitate extrema, gravi, communi, nam hoc loco similiter applicantur.

912. Unde concludes: 1. Generaliter eleemosynae non possunt fieri nisi ex bonis propriis, quorum quis habet et dominium et administrationem, et ex bonis alienis quorum habetur sola administratio quae permittat vel imponat aliquas eleemosynas si recte geratur; tamen, in extrema necessitate proximi, licebit ei subvenire ex bonis alienis si aliter nequeat praestari auxilium, modo non sint necessaria ad vitam proprii domini vel aequivalent remedio extraordinario; item per accidens fieri potest aliquando eleemosyna ex bonis alienis, quando non possunt restitui ipsi domino vel sunt fructus simoniaci (cf. c.729) in pauperum beneficium erogandi etc."

2. Pauperes ficti: a) si vera egestate non pressi fingunt miseriam ad obtinendas eleemosynas, non solum peccant contra veritatem, sed etiam contra caritatem erga alios pauperes qui propter eos aliquibus eleemosynis privabuntur; imo plerumque etiam contra iustitiam, quia donationi fraudulenter obtentae sub fictione causae motivae, vere deficit voluntarictas in donante, nisi primario moveatur ad eleemosynam ex amore Dei et non ex necessitate petentis; unde per se res itutio urget ipsi domino, vel potius, ex difficultate practica et ex praesumpta huius voluntate, aliis pauperibus facienda; fi) si -cero exaggerant egestatem ut facilius et largius obtineant necessaria, nec sunt ad restitutionem obligandi nec proprie mentiuntur, cum huiusmodi exaggerationes in usu sint.

Unde resolves: *Potest facere eleemosynas: maritus*, ex bonis ad communitem coniugalem pertinentibus, quorum ipse habet administrationem; *tutor*, ex bonis abundantioribus pupilli, quantum ipse pupillus facere deberet si suis bonis libere potiretur; *superior religio-* *j*, ex bonis domus cui praecst; *uxor*, ex bonis propriis, itemque ex bonis communitalis coniugalis secundum rationabilem voluntatem ma-

Id statum simpliciter et necessaria ad decentiam status. Sed practice talis distinctio non requiritur ad exactorem doctrinae declarationem. Cf. Vermeersch, In n.76.

"Bona licite ex titulo illicito acquisita, v.gr. ex ludo prohibito, possunt dono dari pauperibus quia propria sunt; imo, convenienter dantur in detestationem modi acquisitionis.

Il "Furtum facere videntur, qui fictis simulatisque verbis, quive fallaci mendaciatione pecuniam extorquent: quorum eo gravius est peccatum, quod furtum -indacio cumulent" (*Catechismus romanus* p.3 c.5 q.7. Cf. S. Alfonsus, U n.62).

riti expressam vel tacitam, vel iuxta potestatem clavium sibi datam ex usu. Sed *simplices religiosi*, famuli alique qui non administrant bona, nequeunt facere eleemosynas ex alienis, nisi in casu extremae necessitatis proximi aliter non providendae, vel ex voluntate superioris vel domini, usu tacite manifestata vel rationabiliter praesumpta, verbi gratia quoad cibos remanentes ex prandio qui secus proicerentur.

913. III. Normae concretae obligationis: a) Nemo debet *succurrere proximis, ratione solius caritatis, ex bonis necessariis vitae; secus vero succurrendum est sub gravi proximo versanti*; b) in extrema necessitate, *ex bonis lum simpliciter superfluis tum convenientibus statui; etiam cum magno incommodo, nisi tamen acquivalcant medio extraordinario*; c) in gravi necessitate, *ex bonis superfluis statui*; d) IN COMMUNI NECESSITATE, *ex v. superfluis statui, non quidem omnibus indigentibus, sed interdum uni vel alteri*.

Ad a): Nostra et nostrorum vita generatim praeferenda est vitae extraneorum. *Excipiuntur* varii casus, in quibus propter bonum commune anteponenda sit vita personae quae sit reipublicae necessaria vel summe optanda; sed tunc non est quaestio solius caritatis, sed etiam iustitiae socialis. Cf. S. Th. 2-2 q.32 a.6.

Ad b): Ordo caritatis postulat iuxta dicta supra, ut anteponamus vitam proximi nostris bonis, non solum superfluis sed etiam statui decenter conservando necessariis, idque etiam cum notabili sacrificio proprio; nam secus esset illusorium praeceptum caritatis, et praeterea bona materialia primario ordinantur ad necessitates hominum, et hunc finem non potest impedire ius dominii privatum; nisi tamen eorum erogatio aequivaleat maximo incommodo, v. gr. amissioni status iuste acquisiti vel applicationi remedii extraordinarii, quibus nemo tenetur neque sibi ipsi providere.

Ad rem Pius XII, insistens doctrinae traditionali Ecclesiae: “Quivis homo, utpote vivens rationale, habet reapse ius naturale et fundamentale utendi bonis materialibus terrae... Illoc ius individuate non potest ab eo ulla ratione auferri, neque titulo aliorum iurium certorum et pacificorum super bona materialia. Sine dubio ordo naturalis, a Deo derivatus, requirit etiam proprietatem privatam et liberum commercium reciprocum bonorum... Sed haec omnia subordinata manent fini naturali bonorum materialium, et non possunt fieri independentes a fine primario et fundamentali ex quo omnibus conceditur usus; potius iuvare debent ad reddendam possi-

bilem applicationem bonorum congruenter cum suo fine...”. Et paulo superius loquitur de “ineluctabili exigentia qua, bona a Deo creata pro omnibus hominibus, aequae ad omnes perveniant, iuxta principia iustitiae et caritatis”¹⁰.

Auctores diverso modo proponunt principium, aliis exigentibus auxilium etiam ex bonis statui necessariis²⁰, aliis lectius hoc negantibus et solas praestationes requirentibus quae sint ex superfluis vitae vel decentiae status⁷¹; nam deiecio ex proprio statu supponit extraordinarium incommodum, quod nemo tenetur subire neque pro se ipso.

Obligatio auxilii praestandi in casu exposito *urget in solidum*, primum iis qui habent bona simpliciter superflua; si unus subveniat, alii liberantur ab obligatione; si autem nemo subveniat, omnes peccant, quia aliis non dantibus, singuli tenentur dare. Haec tamen valent, ut patet, de necessitate ut vere vel probabilissime existent! cognita.

Unde concludens: 1. Nemo debet facere expensas ut aegrotus in patria brevi moriturus transferatur magnis sumptibus in regionem salubriorem, vel ut per operationem chirurgicam extraordinariam ex periculo mortis liberetur; haec enim sunt remedia quibus neque sibi ipsi consulere obligatur. Animadvertendum tamen quod remedia olim extraordinaria, nunc possunt esse ordinaria.

2. Pauperibus publice expositis vel ad loca peregrinationum, festorum etc. accedentibus et extremam necessitatem manifestantibus, raro existet obligatio subveniendi, tum quia alii praesumuntur hoc facturum, tum quia saepissime necessitas est ficta et eleemosyna abusive dissipatur. Cf. n. 915 et nota 37, n.916.

Ad c): Modus loquendi Magisterii ecclesiastici, S. Scripturae et Traditionis clare manifestat obligationem gravem auxiliandi personas in gravi necessitate constitutas, saltem ex superfluis statui.

Ecclesia damnavit propositionem (D 1162): “Vix in saecularibus invenitur, etiam in regibus, superfluum statui; et ita vix aliquis tenetur ad eleemosynam, quando tenetur ex

¹⁰ » Nuntius rad'ophon eus: AAS 33 (1941) 231-232. *Ex SS. Pair bur* multi textus adduci possent, qui pro hac praesertim necessitate extrema valent, v.gr. S. Ambrosius. *De officiis ministrorum* 2 c.28 n.137: ML 16.140: “Aurum Ecclesiae vi habet, non ut servet sed ut eroget et subveniat in necessitatibus.” Nonne fatus est Dominus: Cur passus es tot inopere fame mori?». Cur tot captivi deducti in commercio sunt, nec redempti ab hoste occisi sunt? Melius fuerat quod vasa servares quam metallorum.”

²⁰ Sic v.gr. Billuart. *De caritate* diss.5 a.2 dico 2; Merkelbach, 1930, A.2. II RJ rFFs MoNDRIA. 1.294

⁷¹ Sic v.gr. Leumann, 1.762; Noldin. 11.91; Primmer, 1.592 etc. Imo ipse Merkelbach l.c. hanc sententiam profiteri videtur in re. nam loquitur de Referenda vita proximi decentiae status nostri, et amissionem status reputat tiluax gravissimum.

superfluis statui.” Iam vero, nunquam dubitatum est circa possibilitatem multorum hominum cuiuslibet temporis faciendi eleemosynas etiam erga pauperes communes; ergo superflua statui, quae non nisi in specialibus adiunctis sunt distribuenda, debentur saltem necessitatibus gravibus providendis 22.

Ex S. Scriptura proferre liceat inter multa 1 Io 3,17. “Qui habuerit substantiam huius mundi et viderit fratrem suum necessitatem habere, et clausit viscera sua ab eo, quomodo caritas Dei manet in eo?”. Haec, sicut sententia Christi in die iudicii, non possunt applicari casibus solius extremae necessitatis, quae raro occurrit, sed necessitati saltem gravi. Cf. Mt 25,41; 1 Tim 6,17.

SS. Patrum textus valent similiter saltem pro casibus gravis necessitatis, cum manifestent divitibus obligationem quae frequenter et in vita cotidiana eos urget faciendi eleemosynam. Ad rem v. gr. notissimus S. Basilii textus: “Esuriens est panis quem tu detines; nudi est pallium quod tu in arca servas; discalceati calceus qui apud te putrescit, indigentis argentum quod defossum habes” 23.

Theologi pauci, quadam expressione Sti. Thomae decepti, dixerunt non vi praecepti sed de consilio dandam esse eleemosynam ex superfluis statui in gravi necessitate proximi. Sed haec sententia caret fundamento et iacet obsoleta.

Ratio autem intrinseca haec est, quod gravis deordinatio habetur in caritate si quis retinet bona suae conditioni superflua cum proximus in gravi necessitate invenitur; proximo enim cui bene velle tenemur, cum levi incommodo succurrendum est, si ipse valde indiget nostro auxilio. Singuli tamen qui habeant superabundantia statui²³ possunt praestare

22 Cf. M. Zalba, *Destino natural obligatorio de lo superfluo*: FomSoc I (1948) 294-295.

23 HonvVa in illud Lc *Destruam...*: MG 31,278. Cf. S. Amirovsv» Dk *Nabutha*: ML 14,747-755; S. Augustinus, *In psalmum 147*: ML 37»1922«1W; S. Gr. Nyssenius, *De pauperibus amandis*: MG 46,466-470; S. I. Chrysostomus. *In epist. I ad Corinthios* homil.10 c.3: MG 61,86-88. etc. “Summa eorum est, ait Suarez. «Ivites esse dispensatores constitutos a Deo bonorum eorum qstuf sibi sunt superflua, et esse raptores et latrones si non distribuant.” (*De ren-tate*, d:sp.7 sect.3 n.2.) Cf. ctiaim DTC 1.2,2563.

24 S c v.gr. S. Antoninus. *Summa throl.* p.2 tit.1 q.24; Io. de Medina. *De eleemosyna* tr.S q.3 dub.2. conc.2. Textum S. Thomae (2-2 q.32 a.5-6) genwte interpretatus est Caietanus in opusculo *De praecepto eleemosynae ad mentem S. Thomae*. Item Vitoria, in h l

25 Quia decentia status latitudinem habet, ita ut “multis additis homo non excedat status sui condicionem, multis etiam subtractis condicio sui status decenter conservetur” (S. Thomas, *In IV Sent.*, d.15 q.2 a.4). intelligitur cur quidam AA. dicant succurrendum esse in gravi necessitate ex bonis aliquo pacto

partem tantum auxilii necessarii, supponentes alios acturos similiter secundum obligationem cuique propriam; quodsi alii non sint vel non adiuuvnt, ipsi totam opem necessariam afferre debent, quantum ipsorum opes rationabiliter patiuntur.

Ad d): LEO XIII categorice ait: “Gravissimo divites urget praecepto [Ecclesia], ut quod superest pauperibus tribuant, cosque divino terret iudicio, quo, nisi egenorum inopiae succurrant, aeternis sint suppliciis mulctandi”; et alibi: “officium est de eo quod superat, gratificari indigentibus A, i.e. etiam pauperibus communibus; nam aliis, magis egestate pressis, etiam de non superfluis statui interdum erogandum est, quatenus aucta necessitate communi, divites tenentur moderare lautiores vitam et generalis egestatis consequentias aliquo pacto experiri, opem ferendo pauperibus ex bonis hac parsimonia conservatis.

S. Scriptura non habet ullum textum ex quo propositio probari possit directe. Invocari solet Lc 11,41: “Quod superest, date eleemosynam; et ecce omnia munda sunt vobis”, secundum hanc interpretationem: superflua‘date in eleemosynam, et sic mundi eritis a vitio avaritiae. Sed sensus alius esse videtur, sci., iuxta tenorem graecum et contextum, potius monet Dominus pharisaeis nimis sollicitis de mundandis vasibus et catinis: Facite eleemosynas ex his quae vasa et catini continent, et bene vobis erit. Tamen aliqui exegetae adhuc retinent interpretationem antiquam, sed ita ut mere imponatur eleemosyna pro cuiusque facultate facienda, non praecise omnium superfluum.

Ratio intrinseca est quod secundum ordinatam caritatem magis diligere debemus decentiam status proximi quam superflua nostri, et quod non sumus domini absoluti nostrorum bonorum, sed in relatione ad Deum administratores eorum secundum divinam voluntatem, ideoque servantes illorum primariam destinationem in servitium communitatis et auxilian-les indigentes (cf. Mt 25,34). Tamen non existit obligatio opem ferendi omnibus indigentibus vel alicui determinato, aut sublevandi totaliter necessitatem, etenim ipsa pauperes non adeo constringit, et hoc esset onus improprium.

v.3tui necessariis, in quantum sci. restrictiorem tenorem vitae intra decentiam lUtus quis sibi imponat propter eleemosynas.

54 Encycl. *Quod apostolici minier s*: ASS 11 (1878) 375; Encycl. *Rerum Wt«rw*: ASS 23 (1890/91) 651; cf. etiam testimonium supra allatum ex «dem Encyclica, n.907 nota 11.

Sufficit ergo uni alterive accedenti et non quaesito aliquod auxilium praestare.

Id vero, ut supra dictum est, probabilius urget sub gravi, etsi aliqui contrarium opinentur quia obligatio caritatis non possit esse maior quam necessitas. Ratio est quia sine obligatione gravi non providebitur convenienter tot indigentibus, nostris praesertim temporibus, et quia agitur de maxima omnium virtutum urgente; profecto obligatio erga unum indigentem in particulari non est maior quam huius indigentia, et quoad eum est revera levis; sed multum interest societati ut pauperibus communibus subveniatur, et respectu istius convenientiae gravis obligatio subveniendi videtur pariter gravis. Accedit functio socialis bonorum, sub gravi, ut videtur, attendenda 8T.

914. IV. *Quantitas in eleemosynam, pro communibus necessitatibus sublevandis eroganda non sunt probabilius omnia superflua, sed tantum ea quae non requiruntur neque ad stimulum magnificentiae Christiano spiritu exercendae.*

Res est satis, imprecisa et nostris temporibus controversa. S. Alfonsus tradebat divites teneri ad dandam quinquagesimam partem annualium reddituum qui statui supersunt, i.e. duas centesimas (2 %) partes, tanquam contributio ad subveniendum pauperibus communibus; simulque opinabatur, minorem proportionem sufficere, si redditus superlini essent ingentes²⁸. Haec proportio quae potuit rationabiliter proponi sacculo XVIII, quando proprietas erat aequius distributa et pauperes, pauciores numero, facile inveniebant instituta caritatis in quibus auxilium obtinerent, nostris temporibus iure censetur nimis exigua, aucto numero indigentium et diminutis recursibus institutorum beneficentiae ipsisque institutis; et *omnino exigitur ea singulorum divitum participatio in eleemosynis faciendis qua, attentis pauperum necessitatibus hodiernis, ex collata a singulis superfluatorum parte, possit subveniri pauperum necessitatibus*. Normam prudentialem insinuavit VermeëRSCH ante bellum ultimum, ut, satisfactis propriis debitis, destinetur operibus caritatis quota pars superfluis redi-

⁵⁷ Cf. I *EI destino fundamental de la riqueza*: Genc-Tom 76 (1949) 587-606. S. Alfonsus, 12 n.32 at commun orem esse sentant am quae affirmat gravtat*m obi rafon*. Hanc resolute proponit Concina, *Theologia christiana, in Decalogum* 1.1 diss.6 c.13.

Λ Hoc certe minus feliciter, quia quo magis proprietas honorum mud paucos concentrator. maior est numerus pauperum communium et maior obligatio in perd.vitibus agendi min'strum "divinae Providentiae ad utilitates ceterorum". Cf. S. Alfonsus, 12 n.32.

tibus directe proportionata, sumptibus vero familiaribus indirecte .*. Sed in hodiernis adiunctis, aucto numero proleta-

Reditus superflui	Sine fa- milia	Cum 3 4 filiis	Cum 7-10 fd.is
25 000	20 %	10 %	5 %
50 000	24 %	12 %	6 %
75 000	26 %	13 %	6 %
100 000	28 %	14 %	7 %
150 000	30 %	15 %	7 %
200 000	32 %	16 %	8 %
250 000	36 %	18 %	10 %
300 000	40 %	20 %	10 %

riorum et concentratis magnis capitalibus apud paucissimos, hi gravissime tenentur *cx iustitia sociali* ad applicandas divitias suas operibus utilibus ad bonum commune, et *cx caritate* ad augendam simul proportionem eleemosynarum iuxta normam modo indicatam, ut sci. ex collata a singulis parte proportionata subveniri possit effective hodiernis pauperibus.

Ideo plures moralistae sociales, consentientes quibusdam AA. antiquis ut Halensi, Soto, Toledo, Vives, sat clare proponunt nostris diebus omnia bona simpliciter superflua distribuenda esse inter pauperes³⁰, et in confirmationem invenire possent textus theologorum medii aevii.

Sed nobis videtur esse distinguendum hoc modo: *Punctio quidem socialis bonorum materialium exigit ut ea totaliter inserviant aliquo modo communitati hisce temporibus*, quando tot sunt pauperes subveniendi in necessitate saepe graviori ; sed hoc servitium sociale praestant bona apud divites non solum per eleemosynam, sed saepe meliore ratione et efficaciore adiutorio per beneficentiam multiplicem ct per magnificentiam³¹, quae multis victus lucrandi occasionem praebent, imo,

3 En proport'o ab eo indicata (II.99):
w Cf. J. A^piazu, *La moral ante los bienes superfluos*: FomSoc 2 (1947) 411; Peikador. 11.259; I. Menéxdkz-Reicada. *Obi qae om s dc justicia v dc caridad dc los propietarios cii los cscolasticos*: CicncTom 77 (1050) 333-361. Circa determinationem superflui in schola franciscana cf. II. Lio, *Determinatio superflui in doctrina Alexandri Halensis c usque scholae*: Ant 27 (1952) 75-168; 253-296.
” Sic Pius XI, Encycl. *Quadragesimo anno*: AAS 28 (1031) 194. Et revera, haec doctrina magis promovetur levamen pauperum et redemptio proletariatus, quam si divites obligentur non satis certo titulo ad eroganda superflua omnia in pauperes sub forma eleemosynarum; nam eleemosynae cito consummentur et debilitates divitum cito exhaurientur sine prosperitate et superabundantia ne-cessitiorum; unde renovatae necessitates iam sine possibilitate adiutori remanent de prospera oeconomia nationis praesumderetur. E contra, » divitibus per-stantur media productionis potentissima et ingentes divitiae, tanquam necessarium stimulum ad servitium utilissimum nationi praestandum et iusta retributio servitii, pergunt ad uvare indigentes eis laborem et media vivendi cunctis ministrando, per praestantissimum servitium sociale magnificentiae.

per quandam munificentiam et splendorem vitae privatae divitum, in quantum ea est necessarius stimulus ut, spe magni lucri capiendi et ad propriam vitam splendidiorem legitime retinendi, magna negotia oeconomica aggrediantur, in quibus multi proletarii subsidium necessarium inveniant per laborem. Attamen non ideo approbare velimus immensorum praediorum detentionem sine cultura, ut rarissime ad venandum accedere possint, vel plurium aedificiorum habitationes praeparatas hospitibus, qui una alterave vice ad eos accedere possint, cum tot sint hodie gentes sine accessu ad proprietatem et sine domo digna, ipsi autem, parcius viventes, sufficientem capere possint stimulum et satisfactionem.

Et sane Eius XIII nobis favet cum dicit res exteriores eo sensu habendas esse communes, “ut scilicet de facili aliquis *cas communicet* in necessitate aliorum”; et addit: “ubi necessitati satis et decoro datum est, officium est *de eo* quod superat gratificari indigentibus”³²; et Pius XI magnas partes attribuit in solutione quaestionis socialis magnificentiae ss, quae bona superflua statui supponit, eique consonat Pius XII³⁴.

Nec quidquam probat in contrarium Lc 11,41, cuius verba verius non referuntur ad superflua secundum exegetas modernos, et etiam si referantur non habent sensum ab adversariis significatum³³. Quodsi AA. antiquiores defenderint bona superflua ex integro esse distribuenda inter pauperes propter eorum functionem sociale, id facile explicatur si in memoriam revocemus eos non cognovisse nostrum regimen oeconomiae apertae, cum possibilitate exercendae magnificentiae.

915. V. Circumstantiae in eleemosynis observandae exprimebantur olim istis versibus: Iusta sit et prudens, veloxque, secreta libensque; ordine procedens, omnibus auxiliaris.

Iusta, i. e. ab eo erogata qui potest hoc facere sive prop-

³² EncycPca *Rerum novarum*: ASS 23 (1800/01) 651.

³³ “Largores autem impendere proventus ut quaestuosae operae commoditas abunde fluat, modo ea opera ad bona vere utilia comparanda insumatur, illustre ac temporum necessitatibus apprime aptum opus virtutis magnificentiae esse censendum ex Angelici Doctoris nrinemiis argumentando colligimus (Encycl ca *Quadragesimo anno*: AAS 28 [1931] 194).

³⁴ Cf. Nuntius radiophon eus in quinquagesimo anniversario Encyd. *Rerum novarum*: AAS 32 (1941) 232.

³⁵ Cf. M. Zalba, *Destino natural obligatorio de lo superfluo*: FomSoc 3 (1948) 303. Sunt AA., ut WOUTERS, 1,534, qui interpretantur verba Iesu Christi, de dandis omnibus superfluis, sed ut merum consilium.

ter dominium liberum, sive propter administrationem, sive propter voluntatem expressam vel tacitam domini.

Prudens, i. e. solis illis qui vere in indigentia versantur, non aliis qui vel ex pigritia nolunt laborare cum facile possint³⁰, vel collectis eleemosynis intemperanter se tradunt vino, iocis etc., ut non raro accidit in magnis urbibus et inter pauperes ad festivia oppidorum accurrentes³⁷. Stat in Scriptura sententia (2 Thess 3,10); “Si quis non vult operari, nec manducet.”

Velox, ex prompto sci. animo, nam “bis dat, qui cito dat; nil dat, qui munera tardat”; et “ne dicas amico tuo: vade et revertere, cras dabo tibi, cum statim possis dare” (Prov 3,28).

Secreta ita ut “nesciat” sinistra tua quid faciat dextera tua” (Alit 6,3), ne merces habeatur apud homines, sed apud Patrem caelestem “qui videt in abscondito”.

Libenter, “non ex tristitia aut ex necessitate; hilarem enim datorem diligit Deus” (2 Cor 9,7).

Ordine recto caritatis, incipiendo a propinquiore et magis indigentibus.

Omnibus auxilians, nemine systematico excluso, neque extraneo neque inimico, etiamsi propter propriam culpam praeteritam versetur in indigentia.

916. Scholion. Modus acurrendi pauperibus multiplex datur. Potissimum in usu sunt largitiones privatae et Instituta beneficentiae, sive ecclesiasticae sive civilia. *Largitionibus privatis* semper erit aliquis locus et conservandae sunt prudenter liminae, quia praeter levamen indigentiae improvisae vel non sufficienter provisae ab Institutis beneficentiae, bonum spirituale ipsius largientis et societatis promovent. *Instituta beneficentiae ab Statu procurata* in dies sunt magis necessaria, aucto numero pauperum et minutis facultatibus Ecclesiae ad providendum pro more suo et gloriosissima traditione omnibus indigentibus. *Instituta beneficentiae ecclesiastica* omnino sunt promovenda, et optandum est atque enitendum ut Ecclesiae commit-

n Valentibus autem laborare nec invenientibus laborem, opus fiet misericordiae si labor procuretur.

r De mendicis et vagabundis mediisque ad eos emendandos aut puniendoci. L. Rivière, *Mendicants et vagabonds* (Paris 1902). Venmeerscii, 11,99 sapienter notat: “Si tempora nostra respicias, forma eleemosynae manualis trivialibus pauperibus datae, haec nima et magis caeca misericordiae demonstratio, in dies minoris aestimatur. Sed simul quasi in eius locum succedunt plura communis et prudentioris beneficentiae opera, quae ubique caritatem bonorum provocant; plures spirituales necessitates praecipue catholice institutis sunt levandae; et ex longinquis regionibus operarii evangelicae et ipsae ephemerides quae tristitia plurimum gentium fata narrant, misericordiam implorant, ita ut nemo fit qui se officio temporalis beneficentiae solum putare queat.”

tat Status copias in auxilium pauperum destinandas, ei relinquens curam admiuistrationis et distributionis.

Nam Ecclesia multo melius quam Status curat cum levamine materiali regenerationem vel meliorationem moralem pauperum, et sic saepe tolli necessitatem ulteriorum eleemosynarum; spiritus caritatis quo ipsa movetur multum praeeminet constitutae legibus publicis beneficentiae, ut monuit Leo XIII, multis vero mediis privatur si Status nimis participet in administratione beneficentiae; experientia teste melius, et minoribus sumptis, administrat et acnu'tjs dtstnluit eleemosynas, erubescens etiam attingens pauperes qui Statum saepe praetereunt; eleemosynas obtinent Instituta ecclesiastica copiosiores quam Status propter maiorem fidem quam sibi coneliant. Quae cum ita sint, desiderandum videtur ut Status legibus tributariis aliisque arbitriis procuret quidem eleemosynas pauperibus erogandas, sed ipsam distributionem laudabiliter committet bene probatis Institutis beneficentiae, praesertim ecclesiasticis.

Interdictio mendicitatis publicae laudabiliter fit ab auctoritate in quibusdam locis ad vitandas fraudes et vitia; sunt enim multi interdum qui se fingunt impotentes ad laborandum, et f;« li arh HI' gunt brevi tempore eleemosynas longe superantes salarium industrii operarii. Sed interdicta mendicitate publica, sedulo providendum est veris pauperibus, praesertim erubescens.

917. In praxi: 1. *Ipsi fideles* ditiores ne facile credant se toti obligationi caritatis satisfecisse, si tributa ab Statu imposita fideliter satisfecerint; hoc minuit quidem obligationem eleemosynae faciendae, sed eam non penitus extinguit. A fortiori prohibitio mendicandi, non liberat ab obligatione faciendi eleemosynam modis aptioribus et efticacioribus, v.gr. erogando pecuniam institutis beneficentiae vere probatis.

2. *Confessarius* non facile deneget absolutionem propter omissionem eleemosynae; etenim non constat certo obligatio gravis subveniendi interdum pauperibus communibus, et pauci omnino erunt qui saltem compellentibus legibus tributariis Status non faciant aliquas eleemosynas.

De beneficentia spiritali per correctionem fraternam

Non soli necessitati materiali proximi ex caritate subveniendum est, sed etiam, et magis, necessitati spiritali, a qua proximus sibi relictus liberari non poterit. Ideo, praeter eleemosynam corporalem, eroganda est spiritalis.

S. Thomas, 2-2 q.33; S. Atroxsus, 12 n.32-42; Suarif. D<- caritate <b'sp8; Bouqũij.on. Tract. de virt. thcol. 462-477; Baekrini-Palmieri, Opus theclag. mor. tr.5 n.149-191.

Summa rerum dicendarum. Post *notionem* exponimus principium generale obligationis, *materiam* correctionis, *condiciones* urgendae obligationis, denique *modum* eam faciendi.

918. I. Correctio fraterna ls intelligitur *admonitio ex fraterna caritate procedens, proximo delinquenti privatim facta ad eius emendationem*.

Admonitio fit verbis vel alio modo apto, gestu, tristitia vultus, diversione conversationis ad alia, subtractione auxilii temporalis, etc.

Ex fraterna caritate, siquidem correctio de qua nunc agimus, ad differentiam paternae et iudicialis, elicitur a misericordia sub imperio solius caritatis.

Delinquenti, i. c. potius ex ignorantia et negligentia quam ex perversitate voluntatis peccanti³⁹.

Privatim, i. e. a proximo ut fratre, sine ordine iudiciali; quodsi fiat a superiore, non fit ab eo tanquam tali, sed ut persona privata.

Ad emendationem, quia, quamvis non excludantur ab intentione corrigentis honor Dei vel bonum commune, etc., correctio, ut opus misericordiae, immediate respicit emendationem proximi et remedium peccati, in quantum est malum ipsi peccanti.

919. II. Differt a correctione: a) **Paterna**, quae fit a superiore tanquam patre, cum auctoritate sed absque forma iudiciali, primario ad emendationem delinquentis, sed etiam ad bonum commune, ex caritate simul et pietate.

b) **Iudiciali**, quae fit a superiore tanquam iudice, ad tuendum bonum commune et reparandum ordinem laesum per iustam delinquentis punitionem, tanquam actus iustitiae (cf. c.2308ss). De his plura proponuntur agendo de denuntiatione.

920. III. Principium generale obligationis. 1. *Ex iure* i) *tum naturali* b) *tum divino, existit obligatio correctionis fraternae exercendae*.

Ad a): Praeceptum iuris naturalis colligitur ex iisdem considerationibus quae valent pro eleemosyna corporali (cf. n.908), et *a fortiori*; nam si ex caritate tenemur adiuvere proximum in necessitatibus corporis, multo magis in necessitatibus spiritus, quae sunt maioris momenti. Accedit quod

■ Plures scribunt *corrpfptfyncm* ut saepe, non semper, habet S. Thomas, terminum synonymum. Per se autem existit differentia, nam correctio potius significat reprehensionem ad emendationem factam. Usu tamen indistincte idh'bentur secundum conceptum in textu expressum.

• Cf. S. Thomas, *In ZK Sent*, dist 19 q.2 a.1 ad S.

si dilectio proximi includit velle et praestare ei bonum, magis urget ad avertendum ab eo malum pessimum, quale est peccatum.

Ad b) : Scriptura pluribus locis A. T. agit de correctione (cf. Lev 19,17; Eccli 17,12), praesertim Eccl 19,13-14: “Corripe amicum, ne forte non intellexerit et dicat: non feci; aut si fecerit, ne iterum addat facere. Corripe proximum, ne forte non dixerit; et si dixerit, ne forte iteret.” In N. T. classicus est locus Mt 18,15-17: “Si autem peccaverit in te frater tuus, vade et corripe eum inter te et ipsum solum. Si te audierit, lucratus eris fratrem tuum. Si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc unum vel duos, ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum. Quodsi non audierit eos, dic Ecclesiae.” Cf. Gal 6,1.

S. Augustinus: ait: “Si neglexeris [corrigere] peiores. Ille iniuriam fecit, et iniuriam faciendo gravi seipsum vulnere percussit: tu vulnus fratris tui contemnis? Tu eum vides perire vel periisse, et negligis? Peior es tacendo, quam ille conviciando” 40.

2. *Praeceptum correctionis fraternae est ex genere suo grave.* Constat ex momento virtutis a qua elicitur et a qua imperatur, et concluditur a fortiori supposita obligatione gravi eleemosynae corporalis. Sed propter minus momentum rei corrigendae et propter circumstantias personae (pusillanimitatem, verecundiam, etc.), saepe peccatum erit leve.

Afficit autem per se omnes etiam aequales, imo et interiores et peccatores; licet plurimi saepe excusantur ut infra dicemus, vel solum leviter peccant, omittendo correctionem propter timorem, verecundiam, incertitudinem, etc. Per se ex mera caritate communi nemo tenetur ad *vigilantiam* exercendam erga proximum; potest teneri, accedente alio titulo pietatis, officii, etc., ut accidit parentibus, magistris, dominis, superioribus, confessoribus, etc.; sed haec transcendunt limites correctionis fraternae.

921. IV. *Materia correctionis* latius susceptae sunt peccata etiam materialia et committenda, quae stricte impediuntur per instructionem et monitionem. Nimirum:

Materia propria correctionis sunt imprimis peccata gravia formalia commissa, quae proximos constituunt in gravi ne-

« Sermo 82: MU 38,508-509.

cessitate spirituali; sed etiam peccata *venialia*, quae propter frequentiam vel effectus specialiter nocivos sive pro ipso peccante (periculum peccandi mortaliter) sive pro aliis (scandalum, relaxatio disciplinae, etc.), proximum constituunt in vera necessitate spirituali. Sed huic materiae accedunt peccata *committenda*, quae impedienda sunt per monitionem aequae obligatoriam ac correctio proprie dicta; itemque peccata *materialia* commissa ex ignorantia invincibili, quae per se semper impedienda sunt a superiore per opportunam instructionem, sed etiam ab aliis quando adesse potest scandalum, periculum pravi habitus ad peccata formalia ducturi, etc.; nam et haec sunt malum proximo, licet minus, et consequenter minus constringens ad correctionem. Si tamen correctio vel monitio praevideatur non profutura sed nocitura, v. gr., quia peccata materialia convertentur in formalia, correctio omittenda est, nisi bonum commune aliud exigat.

Unde concludens: 1. *Superior religiosus et confessorius* debent instruere subditum et respective paenitentem, materialiter transgredientes regulam Instituti vel mandatum Dei aut Ecclesiae, habent enim officium custodiendi et promovendi ordinem rectum; *excusantur*, si ex instructione maius damnum praevideatur pro materiali- or delinquente, nisi bonum commune sit in periculo.

2. *Eiam privati* tenentur ad corrigenda peccata materialia proximorum, si ex defectu involuntario grave damnum est timendum sive ipsi delinquenti, v. gr. pravus habitus, sive bono communi, verbi patia scandalum vel corruptio multorum, sive tertiae personae innocentis, v. gr. diffamatio sacerdotis inscie accedentis ad domum meretricii, sive religioni, v. gr. irreverentia in nomen divinum propter Hasplismias materiales*1.

922, V. *Condiciones urgendae obligationi recensentur*: materia certa, necessitas, utilitas, possibilitas et opportunitas.

Materia certa sunt: *per se peccata gravia* certo commissae, in quibus proximus praevidetur aut proxime relapsurus postea sine paenitentia moriturus nisi adhibeatur correctio, itemque periculum proximum gravis peccati quod per admonitionem impeditum iri speratur; *per accidens, peccata levia* specis momenti, sicut dictum est, non autem quaelibet venialia, propter frequentiam, nimium onus imponent, si semper essent corrigenda.

I. *Necessitas*, i. e. probabilitas et quod proximus sine cor-

[1] ° Cf. Mkkelbachii, 1,942.

rectione non sit emendaturus, et quod alius aequae vel magis idoneus non sit correcturus.

Utilitas, seu fundata spes quod correctio non sit nocitura, v. gr., provocando ex indignatione ad nova peccata, sed mox vel post aliquod tempus profutura. Quodsi dubius videatur exitus correctionis, distinguendum est: si sit dubie profutura sed certo non nocitura, fieri debet; si sit aequae dubium utrum sit profutura an nocitura: per se omittatur, quia praeceptum non nocendi praevalet praecepto benefaciendi; per accidens facienda erit sive propter officium, disciplinam, exemplum, etc., sive quia secus timendum sit scandalum vel maius malum aliorum.

Possibilitas, quae in eo consistit quod correctio fiat sine nimio incommodo pro corrigente; nam rectus ordo caritatis non urget ut necessitati proximi provideamus sacrificando propriam commoditatem, aequivalentem utilitati proximo procurandae. Incommodum autem excusans non est simplex indignatio transitoria in proximo, quae saepe habetur ad horam in insipientibus, sed postea multoties convertitur in dilectionem fratris “quem sensit hostem peccati sui” *2. Erit autem indignatio diuturna, praesertim a superiore in inferiorem, vindicta, calumnia, detrimentum notabile in bonis materialibus, etc., mensuranda per relationem ad gravitatem necessitatis spiritualis in proximo, ad urgentiam remedii, ad probabilitatem correctionis ab alio faciendae, ad alios titulos coniunctos ex officio, pietate, etc., qui gravius obligant, et urgere possunt etiam cum gravissimo incommodo propter contractum, bonum commune salvandum, etc.

Opportunitas consideratur quantum ad tempus, locum, momentum correctionis, etc.; etenim agitur de praecepto positivo, obligante semper non pro semper, sed in adiunctis convenientibus, sperata occasione propitia ad assecurandum bonum correctionis 43.

Unde concluditur: 1. Peccata incerta generatim non sunt corrigenda propter periculum iustae offensionis proximi, et quia ipsa obligatio caritatis in tali hypothesi deest. *Privatus*, praeterea, ut sola caritate erga peccantem non tenetur ad quaerendam certitudinem

42 S. Augustinus, *Epistola* 210: MT* 33.958 S. Doctor ait: paucis*mos esse quibus applicari possent verba Scripturae (Prov 9.8): “nonne sapientem et amavit te”; sed etiam minus sapientes qui ad horam contristantur propter correctionem, saepe in silentio cum Deo crati sunt erga fratrem corrigentem.

43 Cf. S. Thomas, 2-2 q.33 a.2 ad 3.

de peccato in ordine ad correctionem, potest autem teneri facilius superior, cui bonum probabiliter peccantis et aliorum commissum est.

2. *Inferiores* generatim non tenentur ad correctionem superiorum, sive propter nimiam incommodam, sive quia alii praesumuntur hoc facituri, sive quia ipsi superiores poterunt sibi consulere sine correctione, si habeant voluntatem; sed neque ad correctionem aequalium saepe existit obligatio, praesertim gravis, cum adsunt superiores quibus incumbit officium advigilandi et corrigendi, vel plures cognoscunt necessitatem cui providendum est, nisi tamen periculum scandali vel damni tertiae personae imminet, vel detrimenti religioni obventuri, specialiter urgeat. *Similiter scrupulosi* vix unquam obligantur ad correctionem, quia vel incertum est peccatum corrigendum, vel incerta necessitas aut utilitas correctionis, prout ab ipsis cernitur et applicatur, vel adest incommodum improporcionatum ipsis, cum pro sua conscientia frequenter debeant esse anxii de hac obligatione; accedit quod scientes se in multis casibus existimare obligationem adesse, cum objective non adest, in unoquoque casu concreto incerti sunt de verificatione condicionum, ideoque nullam obligationem habent.

923. VI. Modus correctionis is esse debet in quo et benignitas et reverentia et prudentia coniungantur cum caritate et iustitia. Ideo erga *aequales et inferiores* attendatur speciatim ad benignitatem et humilitatem (Gal 6,1): “Si praecipatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans hapsum, ne et tu tenteris”; erga *superiores* servetur debita reverentia (1 Tim 5,1): “Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem”; erga *omnes* adhibenda est prudentia cum caritate, ne auxilium quod intendit caritas convertatur in detrimentum propter imprudentiam; denique, quia famae proximi quantum fieri possit parcendum est, iustitia exigit ut ordo a Christo Domino descriptus (Mt 18,15-16) per se fideliter observetur, incipiendo a monitione secreta “inter te et ipsum solum”, et adhibendo postea unum vel duos testes, si hoc demonstretur necessarium ut delinquens inducatur ad resipiscentiam; quodsi neque hoc prosit, denuntietur legitimo superiori, ut ipse pro sua auctoritate provideat in foro paterno etiam per medicinalem punitionem, caque non sufficiente, expiat denuntiationem in foro iudiciali agatque efficaciter propter communem, etiam contra bonum denuntiati, ultra limites rationis correctionis.

Ordo iste mutari potest, vel etiam debet interdum, propter speciales circumstantias, scilicet: a) *si peccatum est publicum*, correctio fieri potest ab initio cum testibus, vel deferri superiori, ut ille faciat maiore auctoritate; siquidem amisso iure

delinquentis ad famam, iam non urget secretum sed efficacior emendatio; β) *si peccatum est quidem occultum, sed tale quod praevideatur non corrigendum* per privatam monitionem, qui erit casus quando sit in nocumentum imminens bono communi vel tertiae personae innocenti vel religioni; imo, in istis casibus plenior securitas obtinenda in avertendo malo communi vel tertiae personae innocentis, est ratio sufficiens ut correctio fiat statim per viam paternae quin etiam, per viam quoque iudicialem, nisi certo constet correctionem paternam fore plane efficacem; γ) *jf correctio per superiorem videatur multo securior et fructuosior*, nam corrigendus non potest esse rationabiliter invitus de hac alteratione ordinis, quae sibi omnino favet, praesertim cum superior teneatur ad secretum et non possit agere nisi in eius favorem 45; δ) denique, si delinquens cedens iuri suo ad privatam monitionem, permiserit ut omnia eius delicta deferantur ad superiorem et per viam paternam corrigantur.

924. Unde concludes: 1. Si in aliquo collegio sit juvenis trahens alios ad peccatum, statim denunciandus est superiori ut periculum imminens corruptionis innocentium vel diffamationis collegii efficaciter evitetur, idcoque denuntiatio vix poterit manere in foro mere paterno, in quo nequit procedi contra delinquentem, sed transcendere debebit ad forum iudiciale, in quo bono communi provideatur etiam permittendo damnum denunciati. Et recusans tale periculum denunciare cum non teneatur lege secreti sanctioris, non est dignus absolutione sacramentali, nam graviter urgetur ad denuntiationem etiam cum gravi periculo proprio.

2. Si religiosus deferat ad superiorem ut patrem defectum fratris qui iuxta regulam Instituti iuri ad correctionem fraternam renuntiaverit, nunquam peccavit contra iusti iam. Sed peccare potest contra caritatem, si nimirum denuntiet defectum veterem a quo plane emendatus est frater, vel etiam defectum recentem, sed talem qui fuerit mere sporadicus, sine ullo periculo relapsus et sine ulla repercussione sociali; nam in his casibus finis correctionis, idcoque ipsa correctio facienda, omnino deficit, et renuntiatum est soli ordini circa correctionem ex caritate faciendam, nisi amplior ambitus renuntiationis demonstratur**.

41 S. Thomas, *Quodlibet* 11 a.13: "Si ego scio quod frater per me corrigetur, tunc non debeo hoc denunciare praelato; si autem videtur quod hoc melius fiat per praelatum, et praelatus nihilominus sit pius, discretus et spiritualis, non habens rancorem seu odium adversus illum subditum, tunc licet potest hoc denunciare sibi; et tunc non dicit Ecclesiae, quia non dicit ei stat praelato, sed sicut personae proficienti ad correptionem proximi et emendationem."

41 Optime ad rem S. Thomas, *Quodlibet* 11 a.12: "Ordo caritatis est ut quis bono proximi praeferat commune bonum; item ut velit bonum proximi et conscientiae et famae: et in his magis velit bonum conscientiae, quando utrumque haberi non potest."

u Cf. Suarez, *De Instituto S. I.* 1.10 c.9 n.11.17; c.10 n.12; Luco, Comi.

3. "Si superior immediatus a se solo possit delinquentem emendare, ita ut nullum periculum damni vel relapsus ipsi vel alteri, vel communitati immineat, videtur peccare manifestando [praeterea] superiori mediato delictum" 4'.

925. Scholion de Actione catholica. Caritas communis, quatenus versatur circa bonum proximi, non exhaustur correctione fraterna et eleemosyna corporali. Exigit praeterea ut alia bona rive spiritualia (instructio religiosa, instructio in vita et virtutibus Christianis, praeparatio ad sacramenta, organizationes ad fovendam moralitatem et reprimenda vitia publica etc.) sive temporalia (eleemosyna, habitationes, recreationes honestae etc.) cum proximis indigentibus communicentur, cooperando ad bonum illorum exemplo, exhortationibus, concursu praestito. Talia opera a RR. Pontificibus* non raro dicuntur necessaria, et ad officia vitae Christianae fidelium spectantia. Et sane, si proximo in necessitate versanti succurrendum est iuxta possibilitatem, praesertim ex titulo caritatis, in hodiernis urgentibus necessitatibus et difficultatibus Ecclesiae omnes fideles concurrere debent pro sua quisque facultate in aedificationem Corporis Christi, eo magis quod apostolatui cleri in aliquibus mediis socialibus aditus praecluditur, unde primi et proximi apostoli quarundam classium socialium debent esse ipsi consodales laici, quos Christi caritas urgeat4'.

Iam vero, ad istum auxilium praestandum convenienter associantur fideles in coetibus bene organizatis, praesertim ab Ecclesia crectis aut saltem commendatis, quales sunt v. gr. Tertii ordines et multae Piae uniones et Sodalitiae ad opera pietatis et caritatis erecta et bene probata, inter quae sibi quisque illam organizationem laudabiliter eligit, quae pro suis adiunctis et possibilitatibus magis conferet ad propriam salutem et ad apostolatium quem possit apud alios fideles exercere, sine detrimento obligationum familiarium et officiorum sui status.

Inter istos coetus sunt nonnulli qui specialibus laudibus et commendationibus a S. Sede cumulati sunt, et saepe eo modo vel iis finibus organizati existunt, ut iidem Christifideles ad plures eorum sine detrimento obligationum pertinere possint. Sic, verbi gratia, participatio in Apostolatu orationis nihil impedit, et multum iuvat, ut quis simul sit sodalis in Iuventute Antoniana, in Congregationibus Marianis vel in Actione Catholica. Sed alii tales obligationes imponunt membris ut, sive innecessaria fiat participatio in pluribus propter similitudinem finalitatum, sive etiam minus commendanda, quia vel officia non implerentur, vel hoc fieret cum detrimento primariorum obligationum familiarium et professionalium. Inde a Pontificatu Pii XI locum et influxum praestantem habet Actio catholica, de qua aliquid magis in particulari (licendum est.

* *j moralia* 1.4 dub.46; Busesbaum, 1.2 tr.3 dub.4 rlv.2; Ballerini-Palmieri, *theol. nior.* tr.5 n.182-183.

* Busesbaum, 1.2 rlv.3; cf. S. Alfonsus, 1.2 n.40.

"Praesertim a Pio XI, in documentis de Actione catholica. Cf. AAS 14 (1922) 693; 19 (1927) 45; 20 (1928) 315, etc.

"Cf. Pius XI, Encycl. *Quadragesimo anno*: AAS 23 (1931) 226, etc.

rectione non sit emendaturus, et quod alius aequè vel magis idoneus non sit correcturus.

Utilitas, seu fundata spes quod correctio non sit nocitura, v. gr., provocando ex indignatione ad nova peccata, sed mox vel post aliquod tempus profutura. Quodsi dubius videatur exitus correctionis, distinguendum est: si sit dubie profutura sed certo non nocitura, fieri debet; si sit aequè dubiuni utrum sit profutura an nocitura: per se omittatur, quia praeceptum non nocendi praevalet praecepto benefaciendi; per accidens facienda erit sive propter officium, disciplinam, exemplum, etc., sive quia secus timendum sit scandalum vel maius malum aliorum.

Possibilitas, quae in eo consistit quod correctio fiat sine nimio incommodo pro corrigente; nam rectus ordo caritatis non urget ut necessitati proximi provideamus sacrificando propriam commoditatem, aequivalentem utilitati proximo procurandae. Incommodum autem excusans non est simplex indignatio transitoria in proximo, quae saepe habetur ad horam in insipientibus, sed postea multoties convertitur in dilectionem fratris “quem sensit hostem peccati sui” 42*. Erit autem indignatio diuturna, praesertim a superiore in inferiorem, vindicta, calumnia, detrimentum notabile in bonis materialibus, etc., mensuranda per relationem ad gravitatem necessitatis spiritualis in proximo, ad urgentiam remedii, ad probabilitatem correctionis ab alio faciendae, ad alios titulos coniunctos ex officio, pietate, etc., qui gravius obligant, et urgere possunt etiam cum gravissimo incommodo propter contractum, bonum commune salvandum, etc.

Opportunitas consideratur quantum ad tempus, locum, momentum correctionis, etc.; etenim agitur de praecepto positivo, obligante semper non pro semper, sed in adiunctis convenientibus, sperata occasione propitia ad assecurandum bonum correctionis 4S.

Unde concluditur: 1. Peccata incerta generatim non sunt corrigenda propter periculum iustae offensionis proximi, et quia ipsa obligatio caritatis in tali hypothesi deficit. *Privatus*, praeterea, sola caritate erga peccantem non tenetur ad quaerendam certitudinem

4: S. Augustinus, *Epistola* 210: ML 33.958. S. Doctor a* paucum in quibus an* vari posant verba Scripturae (Prov 9.8): “corripe sapientem et amavit te”; sed etiam minus sapientes qui ad horam contristantur propter correctionem, saepe in silentio cum Deo praeati sunt erga fratrem corrigentem.

Cf. S. Thomas, 2-2 q.33 a.2 ad 3.

de peccato in ordine ad correctionem, potest autem teneri facilius superior, cui bonum probabiliter peccantis et aliorum commissum est.

2. *Inferiores* generatim non tenentur ad correctionem superiorum, sive propter nimiam incommoda, sive quia alii praesumuntur hoc facturi, sive quia ipsi superiores poterunt sibi consulere sine correctione, si habeant voluntatem; sed neque ad correctionem aequalium saepe existit obligatio, praesertim gravis, cum adsunt superiores quibus incumbit officium advigilandi et corrigendi, vel plures cognoscunt necessitatem cui providendum est, nisi tamen periculum scandalum vel damni tertiae personae imminet, vel detrimenti religioni obventuri, specialiter urgeat. *Similiter scrupulosi* vix unquam obligantur ad correctionem, quia vel incertum est peccatum corrigendum, vel incerta necessitas aut utilitas correctionis, prout ab ipsis cernitur et applicatur, vel adest incommodum improporcionatum ipsis, cum pro sua conscientia frequenter debeant esse anxii de hac obligatione; accedit quod scientes se in multis casibus existimare obligationem adesse, cum obiective non adest, in unoquoque casu concreto incerti sunt de verificatione condicionum, ideoque nullam obligationem habent.

923. VI. Modus correctionis is esse debet in quo et benignitas et reverentia et prudentia coniungantur cum caritate et iustitia. Ideo erga *aequales et inferiores* attendatur speciatim ad benignitatem et humilitatem (Gal 6,1): “Si praecipatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne et tu tenteris”; erga *superiores* servetur debita Reverentia (1 Tim 5,1): “Seniorem ne increpaveris, sed obsequere ut patrem”; erga *omnes* adhibenda est prudentia cum caritate, ne auxilium quod intendit caritas convertatur in detrimentum propter imprudentiam; denique, quia famae promovendi quantum fieri possit parcendum est, iustitia exigit ut ordo a Christo Domino descriptus (Mt 18,15-16) per se fideliter observetur, incipiendo a monitione secreta “inter te et ipsum solum”, et adhibendo postea unum vel duos testes, si hoc demonstretur necessarium ut delinquens inducatur ad resipiscentiam; quodsi neque hoc prosit, denuntietur legitimo [superiori, ut ipse pro sua auctoritate provideat in foro paterno] etiam per medicinalem punitionem, caque non sufficiente, expropiat denuntiationem in foro iudiciali agatque efficaciter pro bono communi, etiam contra bonum denuntiati, ultra limites laternae correctionis.

Ordo iste mutari potest, vel etiam debet interdum, propter speciales circumstantias, scilicet: a) *si peccatum est publicum*, correctio fieri potest ab initio cum testibus, vel deferri superiori ut ille faciat maiore auctoritate; siquidem amisso iure

delinquentis ad famam, iam non urget secretum sed efficacior emendatio; β) *si peccatum est quidem occultum, sed tale quod praevideatur non corrigendum* per privatam monitionem, qui erit casus quando sit in nocumentum imminens bono communi vel tertiae personae innocenti vel religioni; imo, in istis casibus plenior securitas obtinenda in avertendo malo communi vel tertiae personae innocentis, est ratio sufficiens ut correctio fiat statim per viam paternae⁴⁴, quin etiam, per viam quoque iudicalem, nisi certo constet correctionem paternam fore plane efficacem; γ) *correctio per superiorem videatur multo securior et fructuosior*, nam corrigendus non potest esse rationabiliter invitatus de hac alteratione ordinis, quae sibi omnino favet, praesertim cum superior teneatur ad secretum et non possit agere nisi in eius favorem⁴⁵; δ) denique, si delinquens cedens iuri suo ad privatam monitionem, permiserit ut omnia eius delicta deferantur ad superiorem et per viam paternam corrigantur.

924. Unde concludes: 1. Si in aliquo collegio sit invenis trahens alios ad peccatum, statim denunciandus est superiori ut periculum imminens corruptionis innocentium vel diffamationis collegii efficaciter evitetur, ideoque denuntiatio vix poterit manere in foro mere paterno, in quo nequit procedi contra delinquentem, sed transcendere debet ad forum iudiciale, in quo bono communi providetur etiam permittendo damnum denuntiati. Et recusans tale periculum denunciare cum non teneatur lege secreti sanctioris, non est dignus absolutione sacramentali, nam graviter urgetur ad denuntiationem etiam cum gravi periculo proprio.

2. Si religiosus deferat ad superiorem ut patrem defectum fratris qui iuxta regulam Instituti iuri ad correctionem fraternam renuntiaverit, nunquam peccavit contra iusti iam. Sed peccare potest contra caritatem, si nimirum denuntiet defectum veterem a quo plane emendatus est frater, vel etiam defectum recentem, sed talem qui fuerit mere sporadicus, sine ullo periculo relapsus et sine ulla repercussione sociali; nam in his casibus finis correctionis, ideoque ipsa correctio facienda, omnino deficit, et renuntiatum est soli ordini circa correctionem ex caritate faciendam, nisi amplior ambitus renuntiationis demonstratur.

⁴⁴ S. Thomas, *Quodlibetum* II a.13: "Si ego scio quod frater per me corriperetur, tunc non debeo hoc denunciare praelato; si autem videtur quod hoc melius fiat per praelatum, et praelatus nihilominus sit pius, discretus et spiritualis, non habens rancorem seu odium adversus illum subditum, tunc licet potest hoc denunciare sibi; et tunc non dicit Ecclesiae, quia non dicit ei sicut praelato, sed sicut personae proficienti ad correptionem proximi et emendationem."

⁴⁵ Optime ad rem S. Thomas, *Quodlibetum* II a.12: "Ordo caritatis est ut quis bono proximi praeferat commune bonum; item ut velit bonum proximi et conscientiae et famae; et in his magis velit bonum conscientiae, quando utrumque haberi non potest."

^{**} Cf. Suaridz, *De Instituto S. J.* 1.10 c.o n.11.17; c.10 n.12; Lucio, Cciui-

3. "Si superior immediatus a se solo possit delinquentem emendare, ita ut nullum periculum damni vel relapsus ipsi vel alteri, vel communitati imminet, videtur peccare manifestando [praeterea] superiori mediato delictum"

925. Scholion de Actione catholica. Caritas communis, quatenus versatur circa bonum proximi, non exhauritur correctione fraterna et eleemosyna corporali. Exigit praeterea ut alia bona rive spiritualia (instructio religiosa, instructio in vita et virtutibus Christianis, praeparatio ad sacramenta, organizationes ad fovendam moralitatem et reprimenda vitia publica etc.) sive temporalia (eleemosyna, habitationes, recreationes honestae etc.) cum proximis indigentibus communicentur, cooperando ad bonum illorum exemplo, exhortationibus, concursu praestito. Talia opera a RR. Pontificibus^{**} non raro dicuntur necessaria, et ad officia vitae Christianae fidelium spectantia. Et sane, si proximo in necessitate versanti succurrendum est iuxta possibilitatem, praesertim ex titulo caritatis, in hodiernis urgentibus necessitatibus et difficultatibus Ecclesiae omnes fideles concurrere debent pro sua quisque facultate in aedificationem Corporis Christi, eo magis quod apostolatu cleri in aliquibus mediis socialibus aditus praecluditur, unde primi et proximi apostoli quamdam classium socialium debent esse ipsi consodales laici, quos Christi caritas urgeat^{*}.

Iam vero, ad istum auxilium praestandum convenienter associantur fideles in coetibus bene organizatis, praesertim ab Ecclesia erectis aut saltem commendatis, quales sunt v. gr. Tertii ordines et multae Piae uniones et Sodalitiae ad opera pietatis et caritatis erecta et bene probata, inter quae sibi quisque illam organizationem laudabiliter eligit, quae pro suis adiunctis et possibilitatibus magis conferci ad propriam salutem et ad apostolatum quem possit apud alios fideles exercere, sine detrimento obligationum familiarium et officiorum sui status.

Inter istos coetus sunt nonnulli qui specialibus laudibus et commendationibus a S. Sede cumulati sunt, et saepe eo modo vel iis finibus organizati existunt, ut iidem Christifideles ad plures eorum sine detrimento obligationum pertinere possint. Sic, verbi gratia, participatio in Apostolatu orationis nihil impedit, et multum iuvat, ut quis simul sit sodalis in Iuventute Antoniana, in Congregationibus Marianis vel in Actione Catholica. Sed alii tales obligationes imponunt membris ut, sive innecessaria fiat participatio in pluribus propter similitudinem finalitatum, sive etiam minus commendanda, quia vel officia non implerentur, vel hoc fieret cum detrimento primariorum obligationum familiarium et professionalium, Inde a Pontificatu Pii XI locum et influxum praestantem habet Actio catholica, de qua aliquid magis in particulari dicendum est.

^{1a} moralia 1.4 dub.46; Busenbaum, 1.2 tr.3 dub.4 rlv.2; Ballerini-Palmieri, *Opus theol. nior.* tr.S n.182-183.

^o Busenbaum, l.c. rlv.3; cf. S. Alfonsus, 1.2 n.40.

^{*} Praesertim a Pio XI, in documentis de Actione catholica. Cf. AAS 14 (1922) 603; 19 (1927) 45; 20 (1928) 315, etc.

^{**} Cf. Pius XI, Encycl. *Quadragesimo anno*: AAS 23 (1931) 226, etc.

926. Actio catholica, quae inde a Pio XI magnos stimulos et incrementum accepit in Ecclesia, est: α) *lato sensu*, quivis apostolatus sive a clericis, sive a religiosis, sive praesertim a laicis exercitatus ad salutem hominum per fundationem, propagationem, incrementum Regni Dei in singulis individuis et in omnibus vitae socialis organis; β) *stricto sensu* saepius a Pio XI rite definita est, testante Pio XII: "*Christi-fidelium apostolatus, qui suam Ecclesiae operam conferunt, cuiusque pastoralis muneri complendo quodammodo auxilium*" 50.

Unde concluditur: Participatio laicorum in apostolatu hierarchico, quam pluries Pius XI attribuit laicis, intelligenda est. iuxta anteriores conceptus eiusdem Pontificis et praesertim Pii XII, non de aliquo *elementa integrante* apostolatum hierarchicum cum aliqua parte in *potestate* hierarchica laicis demandata quoad exercitum, sicut ipsi Ecclesiae a Christo fuit participata, sed de *mera cooperatione* seu collaboratione praestanda cum apostolatu hierarchico, huic *instrumentaliter* et *executive* auxilium praestando sub speciali mandato vel saltem commendatione Ecclesiae.

927. Distinguuntur: a) *Coetus primarii* actionis catholicae, seu organizationes in quatuor ramis adolescentium, puel-larum, virorum et mulierum distributae, et in paroeciis, dioec-esibus, natione a communi directione superiore dependentes, quae solent designari autonomastic nomine Actionis catho-licae; b) *Aliae associationes* quae pleno iure sunt pariter Actio catholica, quatenus formaliter ad actionem catholicam sub tali consociatione exercendam sunt constitutae, vel ad di-versos fines religiosos et apostolicos per quorum exercitum de facto possunt Actio catholica pleno iure vocari, ut de Con-gregationibus marianis, v. gr., declaratum est a R. Pontifice.

928. Differunt Coetus Actionis catholicae primarii, quoad finem et activitatem qui sunt vastissimi, complectentes totum hominem in vita sua privata et publica, totamque ac-tivitatem exterioriorem quam ad condendum, dilatandum, sta-biliendum Regnum Christi exercent sub ductu hierarchiae: a) *Substantialiter*, ab illis Associationibus tertiariorum quae unice intendunt propriam perfectionem, itemque ab omnibus aliis formis apostolatus externi quae agunt ex iniciativis un-

co AAS 40 (1948) 398; cf. 43 (1951) 789. Ex ingenti litteratura, saepe quoad aspectum iuridicum et moralem valde inexacta usque ad annum cirri-ter 1949, praesertim commendandi: A. Alonso Lobo, *¿Qui es y que no a le Acc 6n Católica?* (Madrid 1950); I. Sabater March, *Derecho conjuilunondl di la Acciôn Católica* (Barcelona 1950). Cf. O. Robleda, *La Acciôn Catiliu: SalTerrac* 39 (1951) 538-545.

dequaque privatis, sine ulla interventione positiva hierarchiae; I) *Accidentaliter*, in maiori minorive gradu, intra eundem tamen ordinem, ab associationibus quae, sub ductu positivo Ecclesiae, intendunt apostolatum erga alios, sed per unicum medium orationis; vel apostolatum etiam actionis, sed limi-tatum ad aliquem sectorem rerum aut personarum; vel apos-tolatum actionis universalem, sed ex mera commendatione Ecclesiae, sine missione saltem implicita in approbatione sta-tutorum ex quibus Associatio obligatur ad illum apostolatum; t) *Numerice*, ab aliis associationibus apostolatum socialem omnimodum exercentes, tum quia hae reguntur diversis sta-tutis, tum quia coetus Actionis catholicae demandatum habent munus *coordinandi* omnes activitates apostolicas laicorum, sub quo respectu vocantur *primarii*. Coetibus igitur Actionis ca-tholicae primariis accedunt reliquae Associationes apostolatum exercentes ad unitatem actionis coordinandam, sub quo res-pectu eiusdem *auxiliares* vocantur, at nullatenus ab ea sunt absorbendae, sed armonica fraternitate cum eis coordinandae ad efficacior actionem coniunctam, per *collectivam* adhae-I donem aliamve formam coordinationis. Cf. tamen nota 58.

929. Obiectum Actionis catholicae exercendae amplis-simum est in suis manifestationibus intra apostolatum Eccle-siae; sed in tota sua varietate refertur ad auxilium praestan-dum hierarchiae in triplici sua missione sanctificandi, docendi et regendi. Hinc a) *Hierarchiae ordinis* potissimum operam confert promovendo usum tempestivum et frequentem sacra-mentor, sanctificando tempora sacra, vocationes sacerdo-tales et religiosas fovendo, vitam familiarem Christianam et sanctitatem matrimonii tuendo, moralitati in vestitu, statio-nibus balneariis et similibus consulendo, actioni missionariae operam ferendo, piis fidelium associationibus obsecundando, et cetera; b) *Magisterio ecclesiastico* auxilium praestat in cate-chesi infantum et adutorum, etiam mediante confraternitate ic.1333), in scholis catholicis erigendis et sustentandis SI, in otis magistris confoederandis, in publicationibus catholicis per prelum, radiodiffusiones, cinematographum, etc., spangendis; c) *Hierarchiae iurisdictionis* adiutorium affert debitam sub-rectionem eidem ostendendo et vindicando, opera socialia in I-piritu christiano promovendo, instituta technica opificibus procurando eisdemque in propria cuiusque arte specializatio-rtm facilitando, iura Ecclesiae in rebus mixtis adversus ab-I " Cf. C.137S: AAS 22 (1930) 79.

sortionismum Status vindicando in re matrimoniali, educationis et scholarum, libertatis conscientiae, etc.

930. Obligatio Actionis catholicae exercendae est ex genera suo gravis, iuxta principia caritatis erga proximum in necessitate constitutum, secundum exigentias legis naturalis, in omnibus per orationem et bonum exemplum, in pluribus etiam per proprie dictum apostolatam 52; quod novis titulis confirmatur et urgetur: a) *ex natura Ecclesiae*, quae est corpus Christi mysticum, cuius membris ex caritate et iustitia sociali interest procurare bonas actiones proximi et omnium membrorum incrementum "in mensuram aetatis plenitudinis Christi" (Eph. 4,13), impellente etiam praecepto positivo divino amoris erga Deum et homines 63; b) *ex munere cuiusdam regalis fere sacerdotii* fidelium, communicandi ad invicem et diffundendi ad novas cellulas vitam supernaturalem fluentem ex Capite, quod munus derivat potissimum ex insertione in Christum per baptismum et consecratione per confirmationem ad fidem profitendam et defendendam; c) *ex lege divina saepius* in N. T. consignata quoad apostolatam orationis, sacrificii, exempli, verbi, operum misericordiae; d) *ex verbis pontificiis*, quae authentice attestantur existentiam istius obligationis, speciatim nostro tempore urgentem, cum, praeter communem necessitatem omnium temporum et maiorem difficultatem accessus ad determinatas classes societatis nisi eisdem nomen detur, extra Ecclesiam est indifferens, contra quem saepe non possunt agere immediate sacerdotes et religiosi; intra ipsam autem Ecclesiam serpit minimalismus quidam moralis et religiosus funestus 54, clerus minuitur, varia exstant opera quibus sustentandis insufficiens est numerus religiosorum et sacerdotum. Multi praeterea proferunt mandatum Ecclesiae positivum, quo omnes catholici iubentur operam praestare pro sua quisque capacitate, alias fere negative non impediendo aut receptive sese in vita Christiana perficiendo et capacitando ad futuram actionem, alias active sive intra coetum primum sive intra alias consociationes

53 Cf. AAS 43 (1951) 786-787, ubi Pius XII non omnes fideles vocari id apostolatam strictum attestatur cum "non dederit omnibus neque passivitatem neque aptitudinem ad hoc"; minus adhuc exigitur apostolatus organiatus in Actione catholica a hisve institutionibus apostolicis ab Ecclesia probatis, cum enim veri apostoli laici nulli organizationi ecclesiasticae adscripti, qui optime merentur de Ecclesia et Iesu Christo: "ne solliciti sitis sciendi organiationem cui adscripti sint; admiramini potius et ultro agnoscite bonum quod operantur" (ibid. 788).

M Cf. AAS 26 (1934) 628-629.

44 Cf. AAS 34 (1942) 12-13.

Actionis catholicae. Sed haec obligatio collaborandi intra determinatam associationem ecclesiasticam multum fuit a quibusdam exaggerata, et ab auctoritate ecclesiastica suprema nunquam videtur fuisse imposita; certe nunc non imponitur nisi quatenus necessaria ad finem communem armonice obtinendum, absque disturbance et damno reciproco; certe adhaesio personalis alicui organizationi concretae apostolatus laicorum, et nominatim ipsi coetui Actionis catholicae primario, minime est obligatoria, praesertim pro eo qui alias apostolatam sibi possibilem exercet in diversis Associationibus apostolicis 64.

931. Unde concluditur: 1. *Organizatio in aliquo coetu hierarchico* parocchiali, dioecessano, interdioecessano, nationali, non est necessaria ad veram actionem catholicam, ut aliquando dicitur ex falsa conceptione Actionis catholicae tanquam strictae participationis hierarchici apostolatus secundum omnes eius gradus; praecavendus est potius error concipiens actionem catholicam in orbe clauso consistentem, quibusdam rigide definitis circumscriptam limitibus non violandis 65; est tamen convenientissimum ut, vitata minima centralizatione, agmina Actionis catholicae multiformia apte ordinentur et cum aliis associationibus fidelium apostolicis in vera Christi caritate ad invicem coordinentur sub ductu sacrorum Pastorum.

2. *Piae associationes fidelium apostolatam exercentes*, utcumque dicantur organa auxiliaaria Actionis catholicae officialis, sunt authentica Actio catholica, quando earum leges, natura, propositum, molimina atque acta sub auctoritate Episcoporum cohaerent cum iis quae in proposito sunt Actionis catholicae; sic in particulari "Congregationibus marianis... notarum nulla quibus Actio catholica insignitur, est deneganda", nihilque impedit "quominus... plenius iure dici possint Actio catholica, B. M. Virgine auspice et affluente suscepta" 66.

3. *Aliae consociationes ecclesiasticae* apostolicum finem persequentes, eodem ordine cum ipsa organizatione Actionis catholicae sunt censendae, ut verae hierarchici apostolatus auxiliatrices, cum ipso apostolatu omnimodum ab ipsa ecclesiastica hierarchia habent demandatum, sive ab ipso R. Pontifice per aliquem delegatum, sive ab Episcopis et parochis regantur; ideo suis quaeque legibus, indole, institutione intacte servatis, fraternam cum aliis coetibus collaborationem sub communi potestate episcoporum intendunt, ad invicem confederatae vel Actionis catholicae coetui primario coibet

64 Cf. A. Schmitt, *Die katholische Aktion in der Moraltheologie*: Miscellanea Vermeersch (Roma 1935) 1,37-47.

65 * AAS 40 (1948) 398; 43 (1951) 787-788.

66 « AAS 40 (1948) 398. Cf. etiam AAS 43 (1951) 560, ubi S. Pontifex, loquens puellis sodalibus A. C., socias Congregationum Marianarum vocat "buclos soldados de la A. C., lo mismo que vosotras".

ve cohaerentes, quin “neccssc sit singulos sodales alii coetui nomta dare” “.

Quoad figuram iuridicam Actionis catholicae officialis, haec **■**. censenda videtur inter Pias uniones ad exercitium operum pitta- tis et caritatis erectas, ad modum alicuius primariae unionis cur. qua ceterae Associationes apostolicae coordinari possunt (cf. c.707.720); personalitatis quoque iuridicae est capax, eamque de facto alicubi obtinuit per formale decretum erectionis (cf. c.687); sed ex mera approbatione, vel etiam configuratione accepta per dispositionem pontificiam videtur habere solum personalitatem quandam naturalem, sed nondum iuridicam. Hinc est etiam quod in ordine praecedentiae occupat quinto loco sedem sibi adseriben- dam ad normam c.l(b,5.°, collate 701 § 1“.

De peccatis contra caritatem

Peccata potissimum caritati contraria sunt odium quod oppo- nitur benevolentiae, invidia quae opponitur complacentiae, scan- dalum et cooperatio ad malum quae opponuntur beneficentiae. Quoniam de invidia actum est in tractatu de peccatis capitalibus, nunc agemus de odio (a.1), de scandalo (a.2), de cooperatione ad peccatum (a.3).

S. Thomas, 1-2 q 29; 2-2 q.34-43; S. Alfonsus, 1,2 n.43-80; Svahcf, *Dt carpet* disn.6; Biliuart, *De caritate* d ss 7; BOUQUHJ.ON, *Tr de virt. throl.* n.506-576; Ballerini-Palmieri, *Opus thcolop. vior.* 240-302; Nolbin-Schmih. 1f.100 129; Peinahor, 11.368-414; Aertnys-DamEn. T,373-407; Vb-MEZMCU. II.111 144; Tfr ITaar. *Casus conscientiae de praecipuis huius aetatis fcMnii occasionibus* (Turin 1939).

De odio quod opponitur, benevolentiae

Summa rerum dicendarum. Expositis *notione, divisione et principiis gem> libus*, primum dicemus de odio *De*; deinde de odio *proximi*; nam de odo erga scipsuin vix est aliquid animadvertendum.

932. I. Odium est motus appetitus quo male afficimur erga aliquid. Dicitur:

ω AAS 40 (1048) 3n7 400.402. Imo, "Actio catholica ne quidem bahet tu- tura sua nvssonem praesidendi aliis associat'ondms, neque exercitandi <uptr eas cuiusdam auctoritat vi patronatus officium... De facto finis proprius cuiusvis organizations est qui determinat modum rcspectivac directionis Et bene pote"! acc:dcre ut hic Fn s, nedum requirat, neque opportunam reddat talem imme- diatam direct onem" (Pius XII, alloquens ad delegatos A. C. italicac; AAS 4] [19S1J 378).

w Cf. A. Alonso Lobo, *Derecho de preccendencia entre la A. C. y las demis asociaciones cclcsiásticas*: IlustrCler 45 (1952) 213-217.

Motus quo male afficimur, nempe, sicut amor est mo- tus prosecutivus propter consonantiam appetitus cum eo quod sibi convenit, sic odium est motus aversativus propter disso- nantiam appetitus ad id quod sibi repugnat.

Erga aliquid, sive res sit sive persona.

933. II. Distinguitur odium: a) **Abominatio** seu aver- sionis, quod est actus voluntatis aversativus a malo quod in obiecto percipitur, v. gr., ab aliqua persona, quatenus nobis vel nostris coniunctis nociva consideratur; hoc odium respicit aut ipsum malum quod invenitur in persona proximi, aut ipsam personam propter hoc malum, et opponitur amoris *con- cupiscentiae*.

b) **Inimicitiae** seu malevolentiae, quod est actus volun- tatis aversativus ab ipsa persona proximi secundum se, exop- tans ei malum prout eius malum est; opponitur amoris *bene- volentiae*, et praeparatur per odium abominationis, sicut ipsa benevolentia praeparatur per concupiscentiam.

934. III. Principia generalia de odio: 1. *Odium abomi- rationis*: a) *conceptum in malum personae ex iusta causa et intra limites recti ordinis, nullum peccatum est, et potest esse ocus virtutis; sed* b) *quatenus fertur in ipsam personam pro- ximi propter malum, est peccatum ex genere suo grave*.

Ad a): Odium istud fertur in defectum personae, verbi gratia, in ebriositatem mariti, non in ipsam personam ut talem; iam vero defectus obiectivus odibilis est, et si odio habeatur intra limites recti ordinis secundum modum, finem, et cetera, eo ipso colitur virtus contraria; nec obstat quod sit in personam amore prosequendam, nam proximis debemus amorem secundum naturam et gratiam, sed non secundum pec- cata et defectum bonitatis, quae non sunt a Deo \

Ad b): Odium istud attingit personam proximi circa quam tenemur lege caritatis ex genere suo graviter nos obli- gantis ad amorem proximorum omnium, non obstantibus torum defectibus, actuali aversione a Deo, etc., etsi ipsos defectus et inimicitiam Dei in eis merito possumus odio ha- bere, salva caritate erga personam.

2. Odium inimicitiae a) *semper est peccatum, et quidem* **■** *ex genere suo grave*.

1 Cf. S. Thomas, 2-2 q.34 a.3.

Ad a): Oditum istud semper attingit ipsam personam cuius amor est nobis praeceptus, ideoque est contra rectum ordinem, volens malum personae cui bonum volendum erat.

Ad b): 1 Io 3,15: “Omnis qui odit fratrem suum [a fortiori qui odit Deum] homicida est; et scitis quoniam omnis homicida non habet citam aeternam in semetipso manentem.” Cohæret et ratio naturalis, quia odium inimicitiae directe opponitur praecepto amoris ex genere suo gravi. Si tamen aversio non attingit verum odium, aut solum leve malum exoptat inimico, peccatum erit leve.

935. IV. Odium Dei: a) *Quodlibet est peccatum grave ex genere suo toto*; b) *odium inimicitiae, autem, est omnium peccatorum gravissimum ex genere suo*.

Ad a): Aversari directe a Summo Bono, ab eo sci. qui est secundum essentiam ipsa bonitas, sine ulla specie mali, vel malum velle ei qui est undequaque amabilis², gravem deordinationem continet semper. Imo, odium Dei est maximum omnium peccatorum, tum quia directe opponitur excellentissimae omnium virtutum eiusque obiecto formali omnium dignissimo, bonitati sci. infinitae Dei, tum quia peccatum mortale est in aversione voluntatis a Deo, hæc autem per se, essentialiter et expresse, invenitur in odio Dei, et solum secundum aliud, participative et implicite, in aliis peccatis.

Ad b): Odium inimicitiae excedit gravitate odium abominationis, quia opponitur ipsi bonitati intrinsecæ Dei secundum se, non extrinsecæ eius manifestationi.

936. V. Odium formale suiipsius nemo potest habere, utique vero æquivalenter, et hoc est peccatum ex genere suo grave.

Homo quidem in omnibus suis actibus quaerit propriam felicitatem vel diminutionem mali; sed sæpe hæc quaerit fucata mente, per actus qui temere et sine motive sufficienti nocent bono corporis, vel per satisfactionem passionum quæ nocet animæ propter peccatum. Et hoc sensu, “qui faciunt peccatum et iniquitatem, hostes sunt animæ suæ” (Tob 12,10).

² Odium Dei ita repugnat voluntati ordinatæ ad bonum, ut S. Thomas (2-2 q.34 a.1) sibi proposuerit quaestionem: “Utrum quis possit Deum odio habere.” Cui respondetur distinctione: secundum essentiam non potest non amari et necessario amatur ab iis qui eam contemplantur; sed secundum effectus qui ab eo proveniunt nobis v. s. one beatifica nondum (ruentibus, potest odio haberi. Cf. Deum 32,41; Num 10,35; Io 15,24 etc.

937. VI. Odium proximi: a) *Si sit abominationis, est bonum vel malum prout feratur in proximum secundum id quod malum est in eo, iuxta debitum modum et proportionem, vel feratur in ea quæ in ipso bona sunt*; b) *si vero sit inimicitiae, semper est peccatum ex genere suo grave*.

Ad a): Si quis proximum odio habet quatenus est peccator, vel persecutor Ecclesiae, vel sibi noxius, etc., non ipsam personam detestatur sed quod est in persona detestabile, ideoque recte agit nisi odium maius foveat quam causa mereatur; si vero odio personam prosequatur secundum quod est in persona amabile, v. gr., secundum pietatem, incorruptibilitatem in officio, etc., peccat peccato ex genere suo grave, utpote contrarium caritati.

Ad b): Si quis desiderat proximo malum in quantum malum, ut ei male sit, directe lædit caritatem, ideoque semper peccat, peccato ex genere suo gravi, ut constat ex virtute laesa et ex pluribus Scripturae testimoniis, v. gr., 1 Io. 2,9 (cf. 3,14-4,20): “Qui dicit se in luce esse et fratrem suum odit, in tenebris est usque adhuc.” Profecto proximus, utcumque peccator, manet redemptus a Christo, destinatus ad beatitudinem, membrum nobiscum eiusdem Corporis mystici, vel saltem vocatus ad incorporationem, etc., quæ sunt totidem motiva dilectionis.

Unde concluditur: 1. Peccat odio inimicitiae qui vult proximo incommodum ut tale, v. gr., vindictæ causa; qui gaudet de malo ei obvenienti, quia malum est; qui contristatur de bono in quantum illi bonum est.

2. Non est odium, neque abominationis, si quis exoptat proximo malum vel gaudet de malo ei adveniente, non in quantum est malum sed in quantum sibi, vel ipsi proximo le quo agitur, vel aliis, est bonum, dummodo servetur ordo caritatis, ideoque bonum amatum adaequet malum acceptatum.

Unde resolvitur: Tunc damnatae sunt propositiones (D 1163-1165): “Si cum debita moderatione facias, potes absque peccato mortali vitam alicuius tristari et de illius morte naturali gaudere, illam efficaciter affectu petere et desiderare, nonquidem ex displicentia personarum, sed ob aliquod temporale emolumentum.”

Licet est, absoluto desiderio cupere mortem patris, non qui-

¹ Sap 14,0: “Similiter odio sunt Deo impius et impietas eius.” Unde in Ps 118,113 (cf. 138,21) psalmista gloriatur quod “iniquos odio habui et legem habui dextram meam”.

dem ut malum patris sed ut bonum cupientis; quia nimirum ei obventura est pinguis hereditas.

Licitum est filio gaudere de parricidio parentis a se in ebrietati perpetrato, propter ingentes divitias inde ex hereditate consecutas."

938. VII. Species peccati: a) *Odium in Deum, nosmet-ipsos, proximum sunt peccata specie distincta*; b) *odium qualitatis proximi, specie differt pro diversis specie motivis*; c) *odia quibus optamus proximo diversa mala, probabiliter ad unicam speciem moralem pertinent, si desiderium sit inefficax, secus vero si sit efficax*.

Rationes sunt satis manifestae. Ad a): Meminerimus obiectum amoris cui odium contradicit esse specificè distinctum, prout consideretur in se beatificans, participatio istius bonitatis, consociatio in hac participatione; ad b); malitia odii sumitur a motivo pietatis, iustitiae, religionis etc., ideoque peccatum est respectivè impietatis, iniustitiae, irreligionis etc.; ad c): in desiderio inefficaci, mala optata apprehenduntur et optantur sub ratione generica mali: e contra vero, desiderium efficax fertur in reni malam concretam et suis circumstantiis vestitam, ideoque participat de malitia obiecti concreti; sic v.gr. differunt specie desiderium diffamandi et occidendi inimicum.

De scandalo QUOD OPPONITUR BENEFICIENTIAE

Summa rerum dicendarum. Traditis *notione* et *divisione* scandali, exponuntur *principia* de scandalo *activo* directo et indirecto, quoad *quantitatem* et *qualitatem* peccati; deinde agitur de *obligatione vitandi* scandalum fecitum, denique de *obligatione eiusdem reparandi*.

Thomae-Mondria, I, 305-322; Vermeersch, II, 110-120; Prümmer, I, 608-616.

939. Scandalum intelligitur: a) Etymologice, quodvis offendiculum cui pes impingit in via, cum periculo lapsus; b') Sensu vulgari, admiratio, horror et indignatio de actione proximi, necnon et suspiciones ac indicia fundata circa perversitatem proximi, praeter ea quae in sequenti acceptione comprehenduntur; c) Sensu theologico est "*dictum vel factum minus rectum, praebens alteri occasionem ruinae*" §i-ritualis⁴. Dicitur:

* S. Thomas, 2-2 q.43 a.1.

Dictum vel facium, sci. aliquid externum, ut verba, facta, modus sese gerendi etc., positum, vel etiam omissum, non vero mere interne concupitum, utpote quod alteri non praebet occasionem mali, ideoque non est peccatum scandali, sed ad summum desiderium peccaminosum scandalizandi.

Minus rectum, i. e. malum, v. gr. sermo obscenus, vel mali speciem habens, sive in se sive ratione circumstantiarum, sive etiam pure subjective ratione malitiae vel imperfectionis personarum; sic v. gr. manducatio carnis feria VI coram aliis insciis dispensationis vel excusationis a lege, habet speciem mali.

Praebens occasionem ruinae vel alicuius mali spiritualis cuiuscumque speciei, quia peccatum scandalizati, si sequatur, tandem pendet totum ab eius voluntate, cui sola ansa peccandi praesentatur, non sublata facultate resistendi.

940. Unde concluditur: 1. Actio graviter peccaminosa coram aliis perpetrata non habet rationem scandali theologici, si moraliter certo constat in aliquo casu rariore eam nullum influxum habituram in eos, sive propter firmitatem in virtute sive quia ex seipsis plane determinati sunt ad peccandum, nam "coram sanctis et sceleratis non fit scandalum". Nihilominus inducere ad peccatum actuale cum qui habitualiter est dispositus ad peccandum, verbi gratia meretricem, est peccatum scandali ex genere suo grave secundum plures AA., quibus assentit S. Alfonsus*; imo sunt qui censeant reum gravis scandali cum qui ansam dat perficiendi peccatum ei qui iam determinatus est ad peccandum, v.gr. qui consentit petenti fornicationem*.

2. Peccatum ex se grave potest habere rationem scandali levis, si nempe dat occasionem peccati levis committendi, v.gr. furti pani momenti; e converso peccatum secundum se leve, potest esse grave scandalum, v.gr. si religiosus irreverenter loquatur de superiore, vel sacerdos leviter de lubricis.

3. "Non ideo factum aliquod est scandalum, quia alius incipit in tali homine male suspicari aut sentire, quia hic non peccat si b sufficientia motiva suspicetur. Secus tamen est, si incipiat male sentire de fide catholica, clero, ordine religioso, vel minus ad pietatem affici"1.

941. Differt a: a) Cooperatione ad malum, in qua influxus excreetur in peccatum alterius per modum causae extrinsecae mere adiuvantis seu secundariae.

b) Inductione, quae est actio externa alium explicite

1 L.2 n.47.

1 Cf. Wouters, I, 548 corol.2.
1 S. Alfonsus, I.2 n.44,6.º

ct directe sollicitans ad peccandum, tanquam causa moralis per se ct interdum primaria, quae si fuerit efficax, implicat obligationem eventualiter reparandi damnum ex inductione iniuste causatum, et quidem aliquando primo loco et in solidum, ut alibi declarabitur.

9-12. Dividitur; *Ratione intentionis* in: a) Directum, si peccatum alterius vere intenditur, sive explicite ponendo actionem scandalosam ut proximus labatur, sive implicite quando actio scandalosa ex se est inductiva ad tale peccatum alterius, vel est inseparabiliter coniuncta cum eo, vel non habet motivum sufficiens nisi in eo peccato proximi intendendo; b) Indirectum, si peccatum proximi mere praevидetur secuturum, quin ullo modo in se intendatur⁸, verbi gratia, cum quis suspicatus proximum blasphematurum si ipse transeat per talem viam, vel eum increpet etc., nihilominus ea faciat.

Directum subdividitur in: α) Simpliciter Directum, in quo scandalizans non vult peccatum proximi prout offensa Dei vel malum scandalizati, sed propter alium finem qui nequit obtineri sine illo peccato, v. gr. propter propriam utilitatem; β) diabolicum, in quo scandalizans intendit peccatum alterius in quantum est offensa Dei vel malum peccantis, sicut diaboli volunt inhonorationem divinam, etsi nullum inde emolumentum ipsi capiant.

2. *Ratione causae* in: a) Activum seu datur qui est modus procedendi proximo praebens occasionem peccandi; b) passivum seu acceptum, quod est peccatum ortum ex scandalo activo.

Scandalum passivum subdividitur in: a) Acceptum quia datum, quod sequitur ex vero scandalo activo, seu ex actione saltem speciem mali in seipsa habente in adiunctis concretis; β) mere acceptum quod sequitur ex actione in se nulloatenus scandalosa, et ulterius distinguitur: *pharisaicum*, quod oritur ex seda malitia peccantis, v. gr. cum aliquis blasphematur videns alium orantem; *pusillorum*, quod oritur ex ignorantia vel infirmitate scandalizati, v. gr. cum aliquis incitatur ad malum aspectu mulieris decenter vestitae.

• Merkeebach, 1,960-061 propoirt d vis:oncm scandali activi: rat'one efficaciae, »n directum et indirectum; ratione intentionis, in expVcite vel impiate intentum. Quae d vis:o, quamquam modo loquendi Sii Thomae (cf. 2 2 q.4J 3 l ad 4) melius accommodatur, fortasse minus commendatur saltem sub aspectu paedagogico. Ceterum, quae in ea clarius proponuntur quam in divisione inter recentiores communi, fortasse sufficienter nos attenderimus.

943. Unde concludes: 1. Potest esse scanda'um *activum sine passivo*, v.gr. si quis incitat alium ad furandum et reicitur; *passivum suie activo*, ut est v.gr. scandalum pharisaicum; *actu um et fassivnn* simul, si v.gr. unus malo exemplo trahit alium ad peccandum.

2. Non est proprie dictum scandalum impedimentum pnsitum sine motivo alicui, ne possit opus maioris perfectionis excqui, saltem quando propter hanc rationem agendi proximus non peccabit in omittendo opere maioris perfectionis, licet in eo actu latere potest malitia corura caritatem.

944. **Principia.** 1. *Scandalmu directum est peccatum ex genere suo grave.*

S. Scriptura hoc manifeste significat, tum ex modo loquendi Iesu Christi, tum ex poena in scandalizantem infligenda. Mt 18,6-7: "Qui autem scandalizaverit unum de pusillis istis, qui in me credunt, expedit ei ut suspendatur mola assinaria in collo eius et demergatur in profundum maris. Vae mundo a scandalis! Necesse est enim ut veniant scandala; verumtamen vae homini illi per quem scandalum venit!" Rom 14,13: "Hoc indicate magis, ne ponatis offendiculum fratri vel scandalum", qui enim hoc facit non secundum caritatem ambulat, sed destruit opus Dei (ibid. 15.20).

Ratio patet ex dictis de caritate: Si enim existit obligatio, ex genere suo gravis, diligendi proximum, eius salutem optandi, cum labentem corrigendi et a malo avertendi, quanto magis aderit illius ruinam spiritualem non intendendi nec verbis vel exemplis nostris in discrimen ponendi. Praeterea, si Deus ita hominum salutem dilexit, ut propter eam Filium suum tradiderit, et si Redemptor noster sanguinem suum fudit pro animabus, gravis offensio est in Deum Patrem et in Christum Redemptorem ad peccatum inducere cos quos Pater voluit salvos, et velle cos perdere pro quorum salute Christus mortuus est.

Admittitur autem parvitas materiae in scandalo, non solum igitur ratione imperfectionis actus, sed etiam ratione ipsius materiae, ad solum peccatum veniale vel non nisi leviter ad mortale inducentis. At vero, sicut peccatum in se grave potest esse leve in ratione scandali, sic peccatum in se leve potest esse grave in ratione scandali, si proximum inducit ad peccatum mortale.

Gravitas scandali dati praesertim mensuratur ex praevisione et intentione scandali accipiendi, ex gravitate peccati

ad quod praebetur occasio, ex numero personarum quae eadem actione scandalizantur ex influxu denique actionis scandalosae in voluntatem scandalizati, qui eo est maior quo persona scandalizans magis est in dignitate, auctoritate, officio et cetera constituta relate ad scandalizatum.

945. 2. *Scandalum indirectum, ut tale, iudicandum est secundum principia de voluntario in causa*, ideoque potest esse grave, leve vel nullum peccatum, prout sit gravis, levis vel nulla deordinatio in non omittenda actione scandalosa, praecise in quantum omittenda fuit ad vitandum scandalum.

Nimirum, per se debemus vitare quidquid proximo est occasio peccandi, ideoque abstinere a qualibet actione, etiam in se bona, quae sine ratione sufficienti praebet proximo occasionem peccandi. Si ratio sufficiens plene habeatur, peccatum scandali nullum aderit; si aliqualis existât, sed non vere proportionata, peccatum scandali erit leve vel grave, prout proximo detur occasio levis vel gravis peccati; si nulla sit causa, verbi gratia quia actio scandalizans est in seipsa contra rectum ordinem, peccatum scandali est ex genere suo grave.

Huc facit I Cor S,9-13 (cf. Rom 14,13-21), ubi S. Paulus, iis consentiens qui recte censebant idolothyta posse manducari, nihilominus rationem habendam dixit de infirmioribus fratribus, inde scandalum patientibus: “Videte autem ne forte haec licentia vestra offendiculum fiat infirmis... Sic autem peccantes in fratres et percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. Quapropter si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in aeternum, ne fratrem meum scandalizem.” Igitur, vel ipsas actiones in se bonas obligamur aliquando sub gravi evitare, ne grave scandalum causemus sine motivo sufficienti.

946. Unde concludes: 1. *Scandali directi reus est*, utpote incitans ad peccatum vel ad peccati executionem externam vel ad continuationem, qui a sacerdote excommunicato vitando aliove carente iurisdictione petit absolutionem peccatorum; qui infidelem rogat ut per falsos deos iuret, qui ab officiali publico petit ut contra officium suum agat; qui meretricem ad peccatum invitat”.

2. *Ratione scandali peccat*: a) *graviter*, qui ponit actionem quam praevidet fore alteri occasionem gravis peccati, si talis actio sit in

* Sed probabilius non committuntur tot peccata contra caritatem quot sunt personae quae praevidentur scandalum passurae, si omnes per modum unius moralis habeantur, ideoque haec circumstantia non debet declarari in confessione.

” Sed in confessione sufficit dicere peccatum cum meretrice commissum, quia ratio scandali, non certo gravis (cf. n.940,1), implicite eo modo maruatur.

se graviter vel leviter peccaminosa, imo, etiam si sit honesta, sed ponatur sine ratione vera ad permittendum grave scandalum; β) *te-tiler*, qui ponit actionem quam praevidet fore alteri occasionem aut levis peccati aut levis influxus ad grave peccatum, si talis actio sit in se peccaminosa, vel etiam honesta sed non sufficienti ratione iustificata ad permittendum peccatum proximi; γ) *nullatenus*, qui cum motivo plene proportionato ponit actionem bonam aut indifferentem, etsi scit proximum inde ansam sumpturum ad grave vel leve peccatum, a se nullatenus intentum.

3. *Occasionem peccati non auferre vel consulto permittere, vel etiam positive ponere* aliqua actione honesta licet, non quidem ut alter peccet, sed ex recta intentione et dummodo habeatur iusta causa et proportionata periculo peccati praevisto, quae potest esse diminutio mali ad quod alius est plene determinatus. Nam occasio non est inductio, et sic permittitur malum ex actione duplicis effectui propter motivum rationabile; et hoc non est peccatum, siquidem ipse Deus permittit similiter. Sic ludilh propter bonum sui populi praebuit Holopherni occasionem peccandi, et pater vel dominus licite probat fidelitatem filii vel famuli, relinquendo ex industria apertam capsam pecuniae ad meliorem educationem filii vel ad propriam securitatem; similiter custos licite se abscondit ad deprehendendos et definitive deterrendos a furto latrones.

4. *Petere ab alio quod ille non est factururus sine peccato*: nunquam licet si ipsum opus petitum est malum, sic enim positive inducitur ad peccatum, vel ad continuationem aut executionem peccati ad quod fortasse erat determinatus; et quidem, quatenus non fuerit ex se iam ad peccandum determinatus, adest ratio scandali; sed quatenus ex se iam fuerit paratus ad peccatum, sunt qui malitiam scandali non agnoscunt, quia petitio mere anticipat peccatum; hec vero ex proportionato motivo, si peccatum proveniet ex sola malitia alterius, quia sic mere permittitur malum proximi, quod satis simile est scandalo pharisaico, propter bonum finem aequae immediatum. Sic v.gr. licet ex rationabili causa petere iuramentum in iudicio ab eo qui est pericraturus, et sacramentum a sacerdote indigno (cf. c.2261); non autem licet petere actum conjugalem, solo urgente aliquali periculo incontinentiae, a coniuge qui illum perfide! onanistice, cum deficiat ratio proportionata ad permittendum tale peccatum.

5. *Consulere minus malum ad impediendum maius quod aliter impeditri nequit*: a) *nunquam licet secundum aliquos auctores* (citantur Valencia, Covarrubias, Caictano, Bender, Pcinador ac fere Tanhucry), quia semper sit actus malus ex obiecto, quatenus averpo a maiore malo obtineatur per positionem alterius mali, utique pinoris, sed tandem aliquando mali, etenim eligere minus malum quidem minus grave sed tamen peccatum, cum ex duobus malis nullum sit eligendum; id quod praesertim tunc valet cum minui minus quod consulitur est *disparatum* a malo maiore a quo dissuadetur, nam sic consulitur novum peccatum quod accedet ad prius peundum malitiam formalem iam perpetratum propter intentionem conceptam, ideoque ad obtinendum bonum consulitur tandem malum, v.gr. si ad impediendum *homicidium*, cuius malitia iam est

coram Deo, suadet *furtum* quod perficietur tanquam novum peccatum II;

P) *pauci auctores* (Salmanticenses, ac fere Soto et Tanqv.rq) ita loquuntur aliquando, ut consulere minus malum *permittant tantum in casu in quo illud sit virtualiter inclusum* in maiore, et praeterea determinatio ad alterutrum existât irrevocabilis, solaque deliciat elutio in eo cui consulitur;

T) *secundum plerosque auctores, licet consulere minus malum simpliciter cum id est virtualiter inclusum in maiore* quod intendebatur, verbi gratia, fustigatio in vulneratione vel occisione, spoliatio domus, in eiusdem combustione, etc., quia recte dicitur ad hoc determinatus iam fuisse is qui ad maius erat determinatus, et in ista determinatione detinetur consilium quod formaliter diminuit malum quod e medio tolli undequaque non potest; sic v.gr. licebit avertere a furto 200 000 pecetorum aliquem furem, dum ei demonstratur sufficientem sibi fore dimidiatam quantitatem 100 000 pecetorum et securius obtinendam, dummodo ex adiunctis pateat furtum istud minoris quantitatis non approbari a consulente;

β) *limitant plures auctores* (Lugo, Sporer, Sanchez, Molina, S. Alfonsus, Wouters, Merkelbach) opinionem praecedentem ad casum in quo minus malum virtualiter inclusum in maiore, considatur *relate ad eandem personam* in quam praeparabatur malum maius, non relate ad aliam, praesertim individuo determinatam a consulente cum haec iure sit rationabiliter invita adversus consulentem circa tale consilium”;

c) *secundum non paucos auctores licet simpliciter consulere minus malum etiam diversum*, seu non inclusum in priore, vitato scandalo sive per opportunam mentis explicationem, sive quia alter salari ex adiunctis percipere valet minus malum sibi suaderi non ut illud perficiat, sed ut avertatur a maiore, a quo secus nequit abduci; sic enim disparet scandalum, et consulens nullatenus causât malum, sed hypothetice praestat quandam cooperationem remotam non necessariam ac mere materialem, ponens occasionem eius, nullo autem modoinducens ad eam arripiendam, sed mere insinuans, propter motivum proportionatum, possibilitatem et minorem irrationabilitatem quae est in praeferendo malo minore, dum intendit, et quantum in se est obtinet suppressionem maioris peccati quoad executionem externam et effectus nocivos; et hoc quidem etiam in casu in quo proponatur minus malum causandum personae de qua nihil cogitaverat malefactor, hunc avertendo ab alia persona cui nocere erat determinatus, nam debitum caritatis vel officium caritati conforme non pugnat cum iustitia, et persona in quam convertitur attenuo malefactoris huic dumtaxat est rationabiliter **invita** Quam sententiam

” Cf. L. Bender, *Consulere minus malum*: EphThLov S (1031) 592-60; 11 (1934) 347-354.

13 Cf. E. T. Hannigan, *Is it lawful to advise (he lesser of two evils*: Gref 30 (1949) 104-129, ubi e quadraginta AA. consideratis absolute tredecim, v.gmu et tres cunt limitationibus admittunt sententiam affirmativam.

“ Cf. S. Alfonsus, 1,3 n.565; Wouters, 1,552,3; Merkelbach, 1,96\$,1,b; Arrtnys-Damen, 1,379.

14 Ci. M. S. Eadregas, *Licetne consulere minus mahmif*; PerMorCanLu 21

tenent etiam plures recentiores incedentes vestigiis aliorum magni nominis ut Vazquez, Arriaga, Torres, Tamburini, Balk m:-l'alm: i.

Dicendum videtur hanc ultimam opinionem non sohim probabilem esse et tutam, id quod in dubium verti nequit, sed etiam verioriem, cum tota intentio formaliter eo tendat ut maius malum evitetur, et obiectum actionis consulendi non sit reipsa et secundum aestimationem moralem inductio ad malum, sed attentionem malefactoris ad illud convertere illiusque malitiam minus gravem vel consequentias minus funestas proponere, id quod objective verum et rectum est, nullo adhibito influxu morali ut malefactor ad illud eligendum resolvatur, cum videt a consulente reprobari et ut meram occasionem sibi indicari, si forte velit minus irrationabiliter agere, cum renuit rationabiliter agere “.

947. Unde resolves: 1. Gravis scandali rei sunt, qui retinent consuetudinem blasphemandi, praesertim coram sibi inferioribus; qui loquuntur valde Utrpia, praesertim coram junioribus vel personis diversi sexus; qui componunt, divulgant, cantant coram aliis cantiones obscenas qui scribunt vel repraesentant comoedias turpes; qui participant in choreis scenicis aliisque, praesertim nocturnis, in quibus propter musicam, vestes saltatricum vel modos saltandi, magna existit excitatio ad turpia; qui sculpunt, pmqimt, publice exponunt vel vendunt imagines vel statuas vel delineationes valde turpes, nisi confectae d applicatae sint ad scientiam anatomicam, obstetriciam etc. et caute custodiantur; qui sine intentione matrimonii, vehementius vel iterare manifestant, auterit ad sententiam negativam defendendam, cum secundum gnificationem suam admixtionem inducti effectum magna malae elationis; at vero adunctis meretis cui ndnrt on m. nequaquam cont n* t. sm realter s' st t. n. expl eat «e lii minoris proponenda et in occasione praesentanda ex motivo rationali, eperibus aspectum salubrem in voluntate scandalum adititend per opus illud. Et expleat denem nobis vadsur PENAGOR. 11 399. Et proportionate ab Kandalo, in quo discuti solet, ad inductonem trahit, ceterum, sincere hoc ani ratio. Sic v. gr. sacerdos qui per adulationem nequid, removere scandalum debet abstinere a visitanda persona suspecta cuius conversationem quare pdrat, trectm abbes. M46. B. i. l. 1. 1. 1. 365. Unde in priore casu urgeat motivum grave, verbi gratia administrandi sacramenta, et in posteriori vera necessitas consulendi salutis suae.

3. Non est reus scandali: qui consulto pecuniam in determinato loco relinquit, ad probandam fidelitatem famuli; qui parat reo cibos quadragesimalcs et carnem, ut eius religiositatem exciatur; qui in conversatione rem religiosam et politicam mist, ut alii manifestent proprias opiniones; qui apponit alicui vi-

3U 57'4; T. ΓαγγαΤπεε. CIere tnuuj malum: EphThLov 10 (1933)

qui a divers'S ad suam sententiam, et nostra opinione verioriem.

num quo praevideatur sese inebriaturus, ne possit exire c domo ad peccandum; qui pecuniam offert ad redimendam iniustam vexationem, etsi in acceptanda ca alius praevideatur peccaturus.

948. III. Species peccati in scandalo prout est scandalum, seu independenter a malitia quae sit ex obiecto, sic distinguitur: a) *scandalum directum est peccatum tum contra caritatem, tum contra virtutem ad quam violandam proximu inducitur*; b) *scandalum indirectum, quando est peccatum, videtur esse contra solam caritatem*; c) *scandalum diabolicum malitiam contra caritatem habet specie distinctam ab aliis formis scandali*; d) *scandalum indirectum mere acceptum, per se non supponit speciale peccatum*.

Ad a): Esse peccatum contra *caritatem* patet ex dictis. Esse praeterea peccatum contra *virtutem ad quam laedendam proximus inducitur*, exinde probatur quod virtus quaelibet nos obligat, non solum ne cani violemus, verum etiam ne causa simus cur ab aliis violetur, ut fit in scandalo directo; sic verbi gratia, si quis directe inducit ad fornicationem, hanc speciem obiecti contrahit et declarare debet in confessione. Per accidens accedere possunt aliae malitiae, sive propter condicionem personae scandalizantis vel scandalizatae, sive propter modum scandalizandi; v.gr. quia scandalum praebetur a patre, qui ex pietate tenebatur ad bonum exemplum, vel quia ad fornicationem inducitur persona ex titulo religionis obligata ad castitatem, vel quia minae, fraudes etc. adhibentur ad scandalum passivum.

Ad b): Quamvis res est controversa inter auctores et S. Alfonso adharet contrariae sententiae cum pluribus auctoribus quos refert et alios posteriores praesertim ex Redemptoristis 17, communior est 18 et probabilior videtur sententia proposita, nam in scandalo indirecto non est volitio et approbatio peccati proximi, sed mere permissio; nec ponitur eius causa, sed mera occasio quae non habet condiciones ut imputetur nobis in tale peccatum, quia sola caritas videatur exigere ut abstineamus ab actione quae est occasio alteri ad

17 Cf. S. Alfonso, 1.2 n.45; sed non omnes AA. ab eo allegati sunt sibi favorabiles (cf. edit. Gaudé in h.1). Est vero Suarez, *De caritate* d.10 s.2 n.10, quem non citat, et Victoria, *Th* 2-2 q.43 a.3 n.7. Ex posterioribus cf. v.gr. Wouters, 1.548; Pkinador, 11.376.

18 S. Thomas videtur eam tenuisse (cf. 2-2 q.43 a.3; *hi IV Sent.* d.33 q.2 a.2 q.2); eam certo tenuerunt plures magni eius commentatores, ut Caihaw in h.1; Io. a S. Thomas, *In 1-2 q.18 disp.10 a.1*; Lugo, *De poenitentia* d.16 n.159; Molina, *De iustitia* disp.734 n.2, et plerique moderni, ut Jhehmkvhl 1.789; Bucceroni, 1.424; Prümmer, 1.608; Nouhn-Schmitt, 11.104; Mma rack, 1.960; Genicot-Salsmans, 1.232 etc.

peccandum 19, seu, ut arguit Lugo, quia quaelibet virtus nos obligare potest ut non intendamus et non procuremus ut alii eam violent, sed non ut impediamus eius violationeni ab aliis 20.

Ad c): Quando aliquis causal scandalum diabolicum, committit speciale peccatum contra caritatem, directe sci. oppositum particulari caritatis officio circa correctionem fraternam et includens odium formale Dei vel proximi, propter formalem intentionem detionorandi Deum vel obtinendi malum proximi in quantum tale; iam vero specialis finis, particularem speciem dat actibus humanis 21.

Ad d): Adesse quidem potest praevisio peccati proximi ex actione bona vel indifferenti quae ponitur, sed peccatum nullatenus intenditur, nec per se existit obligatio abstinendi a tali actu ad evitandum peccatum proximi. Per accidens potest adesse huiusmodi obligatio caritatis iuxta aliquos, quando officium amandi proximum effective obligat ad abstinendum ab actu quem sine nimio incommodo omittere possumus, ne ille ansam damni capiat. Quodsi aliquando ille indigeat monitione ne scandalizetur ex male formata conscientia, omisio monitionis potest implicare peccatum contra caritatem, sed diversae rationis.

19 949. Unde concludens: 1. Moralitas actus scandalosi in se sump, ti non eadem est atque moralitas quae huic actui inest, praecise ratione scandali coniuncti et praevisi. Differt semper quoad speciem moralem; differre potest etiam quoad theologiam.

2. Si quis causat alicui scandalum indirectum, etsi cum explicita intentione obtinendi lapsum alterius, ratione scandali solum offendit caritati; sed ratione intentionis quae illum movet, peccat contra virtutem cuius violationem desiderat interno affectu.

3. In confitendo scandalo indirecto non est necesse declarare indolem personae cui data est occasio peccandi; utique vero in scandalo directo, si circumstantia personae mutat speciem; indolitis scandalizantis declarari debet in utroque, si, praeter obligationem caritatis, officium, pietas aliave virtus urgebat ad scandalum vitandum.

Unde resolves: Qui legitime dispensatus a lege abstinenciae manducat carnem coram aliis cum praevisione scandali, peccat

19 Cf. G. J. Waffelaert, *Dissertation sur l'espèce morale du scandale* (Brujas 1883), in quo opere erudite exponuntur duae opiniones cum respectu AA., ut sententia hic proposita praeferatur.

a Lugo, *De poenitentia* d.16 n.161.
a fuerunt AA., ut Vazquez, Azor, Bonacina, etc., qui censuerint solum scandalum diabolicum esse peccatum contra caritatem. Cf. G. J. Waffelaert, tr. p.89-128.

cat contra caritatem, sed non contra temperantiam; qui pravo exemplo trahit alium ad furandum, peccat semel contra iustitiam furando, et praeterea contra caritatem; sed sufficienter se accusat dicendo se furavisse et malum exemplum dedisse³³; qui autem impotens ad furtum ipse solus perficiendum, alium movet ut adiuvet, peccat bis contra iustitiam (furando et incitando ad furtum) et praeterea semel contra caritatem (propter scandalum).

2. Qui scandalo directo seducit ad turpia personam voto castitatis consecratam, debet indicare istam circumstantiam in confessione, non vero si scandalum fuit tantum indirectum; pater vel praeceptor, graviter scandalizans filium vel alumnum, tenetur hanc circumstantiam accusare.

950. IV. Obligatio vitandi scandalum passivum:
a) *est ex genere suo gravis; sed b) scandalum pusillorum fumi potest ex mediocri utilitate, c) scandalum pharisaicum ex quolibet motivo rationabili.*

Ad a): Scandalum acceptum quia datum, etiam quando actio scandalosa est in se indifferens vel honesta, laedit praeceptum grave benefaciendi proximo; ideoque ut legitime turpius permissio ponendo actionem non inhonestam, requiritur causa tanto maior quanto gravius timetur peccatum et quanto certius praevideatur secuturum, iuxta superius dicta.

Ad b); Quoniam scandalum pusillorum non habet fundamentum obiectivum, sed pendet ab infirmitate morali scandalizati, facilius tolerari possunt effectus mali istius infirmitatis, ponendo actionem quae non nisi per accidens coniungitur cum illis; nam caritas non urget ut proximo in necessitate constituto subveniamus, eiusque mala impediamus cum magno sacrificio, nisi agatur de re gravissima. Ideo, quod dictum est in genere de permissione scandali indirecti, quando actio non habet speciem mali, a fortiori valet de scandalo pusillorum, adeo ut necessaria ad salutem qualia sunt praecepta negativa legis naturalis, nunquam omitti possint propter tale scandalum; praeceptorum autem legis positivae observatio potest³⁴ una alterave vice omitti, vel etiam differri debet intra tempus utile nisi intercedat incommodum, praesertim si

³³ Igitur non tenetur ad reparationem damni propter furtum alterius, nec primo nec secundo loco, quia peccatum eius in hoc ordine est tantum contra caritatem. /Xbsentiam obligationis reparandi, etsi minus logice fortasse, aberunt cum S. Alfonso (12 n.45) plures ex illis qui opinantur scandalum indirectum includere peccatum contra virtutem quam laedit scandalizatus; negant alii, ut Biliavaut. *De caritate* diss.7 a.6 § 3.

³⁴ Secundum aliquos auctores adest obligatio interdum omittendi praeceptum positivum propter scandalum pusillorum, si agitur de aliqua persona in particulari; sic S. Alfonso, 12 n.51 r° St. Suarez, *De caritate* d.10 sect. n.10 et alios; sed spei ut verior et externe communior videtur sententia contraria. Cf. Peinador, 11,390.

scandalum aliis occasionibus non erit extitutum; opera denique bona vel indifferentia aliquoties omittenda sunt vel differenda, nisi exinde notabilius incommodum habeatur.

Ad e); Scandalum pharisaicum ex qualibet causa rationabili permitti potest, nani oritur ex sola malitia scandalizati. Ideo non sunt omittenda opera obligatoria propter tale scandalum; sed neque opera bona, nisi ex carum omissione spectetur suppressio scandali, vel si nulla sit causa ea statim perficiendi, vel malum timeatur scandalizato longe maius bono quod obtinebitur ex opere, ut si v.gr. propter visitationem moribundi timeantur blasphemiae et mors eius in peccato; neque indifferentia omitti debent, nisi forte interdum, cum nullum fere incommodum exinde habetur. *Confirmatur* haec doctrina responso Christi ad apostolos (Mt 15,12.14): "Scis quia pharisaei, audito verbo hoc, scandalizati sunt?... sine illos; caeci sunt et duces caecorum."

951. Unde concluditur: 1. Maior causa requiritur ad permittendum scandalum acceptum quia datum³⁵, quam ad scandalum pusillorum; maior similiter ad scandalum pusillorum, quam ad scandalum pharisaicum.

2. Ab operibus bonis aut indifferentibus, etsi non praeceptis, generatim abstinendum non est cum notabile incommodo proportionate ad scandalum, ideoque sat leve quando agitur de levi scandalo; sic v.gr. in occasione singulari puella debet omittere missam in die feriato, vel deambulationem per determinatam viam publicam, si praevideat se turpiter amatam iri ab adolescente nisi hoc faciat; quodsi missam et deambulationem cotidie omittere deberet ad vitanda peccata adolescentis, iam non teneretur propter nimium incommodum proprium, nisi forte quoad deambulationem sibi esset fere indifferens habitualiter per alias vias incedere.

3. Ab operibus praesertim sub gravi praeceptis vix unquam abstinendum erit, neque in casu particulari, ex stricta obligatione, quia cum semper adsit ratio praecepti, et scandalum non habeat fundamentum obiectivum, potest quis sibi consulere permittendo proximum scandalizari ex sua infirmitate vel malitia; nihilominus, scandali vitandi causa, a re praecepta quae frequenter occurrunt una alterave vice adimplenda, laudabiliter abstineri poterit in certis casibus propter scandalum pusillorum, et executio eius per breve tempus differri debebit intra tempus aptum, si hoc sine incommodo fieri possit; sic v.gr. si maritus antireligiosus blasphematur in religionem quando uxorem videt ad missam accedentem,

³⁵ Si scandalum activum, i. e. species mali sufficienter removeri nequeat, est ab opere abstinendum, quidquid aliqui moderni videantur asserere; nam ait S. Thomas, a.2 12-2 q.43J: scandalum activum semper est peccatum..." Potius quidquid ille videatur dicere, scandalum activum indirectum potest esse undequeque licentiam pennijive; imo, et obligatorium interdum.

potest uxor ab una alterave missa dominicali abstinere, nisi possit inobservata accedere.

4. Bona temporalia: a) DIMITTENDA sunt, cedendo vel non repetendo, propter scandalum pusillorum quod aliter vitari nequeat, nisi iactura sit notabilis pro dimittente, vel agatur de bonis alienis obligatorie repetendis; ratio limitationis est in ultimo casu, quia invocato titulo obligationis scandalum convertitur in pharisaicum. et obligatio adimplenda erga dominum pecuniae magis urget quam beneficentia erga scandalizatum; in priore vero, quia potest ex caritate sibi magis consulere quam proximo; b) Non dimittenda sunt propter scandalum pharisaicum, v.gr. condonando iura stolae ad evitandas obtreactiones parocchianorum, vel retribuendo laborem operario ultra iustum contractum determinatum ne blasphemet, sic enim eis daretur occasio ut in dies amplius exigerent, cum notabili detrimento parochi et successorum eius in primo casu, patroni in altero, et ipsius boni communis in utroque.

Unde resolves: Sacerdos non ieiunus posset et deberet celebrare missam die dominica, si secus scandalum et conturbatio et suspensiones malae orirentur in populo, sed non posset dare absolutionem indisposito ad vitandam propriam mortem vel blasphemias in Ecclesiam, etc.; nam in priori casu lex positiva ieiunii cedit legi naturali vitandi scandali et celebratio a non ieiuno fit honesta, in altero, autem, actio absolvendi est intrinsece inhonesta, offendens legi divinae de digna confectione et administratione sacramentorum hic et nunc urgenti.

952. V. Quoad reparationem scandali: 1. *Existit obligatio ex genere suo gravis, per se ex caritate, per accidens etiam ex iustitia legali vel commutativa, ex officio etc., reparandi scandalum causatum.*

Obligatio ex caritate manifesta est; si enim tenemur procurare bonum proximi eiusdemque malum praecavere, a fortiori debemus ipsi vitare occasionem peccandi propter nos, sive impediendo progressum scandali, sive occasionem peccandi tollendo per formalem retractationem efficacem, sive procurando poenitentiam illius qui scandalum passus est. *Obligatio iustitiae commutativae* per se non adest, quia scienti et volenti non fit iniuria; nihilominus, si quis mediis iniustus, fraude, minis etc. usus fuerit ad trahendum aliquem ad peccatum, ex stricta iustitia tenebitur reparare totum damnum illi per media iniusta causatum. Similiter, si quis abutens officio providendi bono alterius, ei scandalum dederit, tenetur, manente officio, ad illud vi officii ex iustitia reparandum. Quodsi reparatio sit moraliter impossibilis, non quidem ea directe urgebit, at Deo ex caritate speciali ratione commendandi erunt illi qui propter scandalum lapsi fuerint.

Modus reparationis: a) *In genere is esse debet, quo influxus scandalosus tollatur et damnum causatum compensetur; ideoque in particulari: 1) scandalum indirectum sufficit implicite reparare, c) directum autem explicite, d) publicum denique publice supprimendum est.*

Ad a): In scandalo dito existere possunt male acta contra proximum: imprimis *occasio* peccati ei praeparata, quae omnino revocanda est in quantum perduret, ne scandalum ulterius traducatur, et *damnum* quod propter scandalum experiatur scandalizatus, quod similiter ex lege saltem caritatis impediendum est ab eo potissimum a quo causatum est.

Ad b): Scandalum indirectum, utpote solo agendi modo minus recto causatum, sufficienter tollitur in quantum debetur causant! per implicitam reparationem, nempe cessatione ab scandalo, bono exemplo, vita Christiana publice ducta et cetera.

Ad c): Scandalum directum, quia non solum continet malum exemplum quod alius imitatur, sed praeterea influxum directum exercet ad illum trahendum in peccatum, v. gr. iniquo consilio, pravis libris, incitatione contra auctoritatem et cetera, non tollitur per solam retractationem implicitam, sed auferendus est ulterior influxus per revocationem pravi consilii, subtractionem librorum a commercio, detestationem machinationis provocatae etc., et praeterea conandum est ut actibus contrariis compensetur malum causatum, v. gr. scripture librorum bonorum, propositione bonorum consiliorum et cetera. Et haec obligatio compensationis interdum urget ex iustitia ut dictum est, etiam cum gravi, imo interdum gravissimo, incommodo.

Ad d): Scandalum publicum non tollitur quantum potest et debet nisi per publicam reparationem, qua et ulterior influxus tollatur et protestatio de malo iam causato omnibus innotescat et prosit. *Modus* concretus potest esse quilibet aptus et efficax: declaratio scripta per folia periodica divulganda, protestatio coram duobus testibus rem divulgaturis vel coram sacerdote cui fiat facultas et commendatio publicandi hanc declarationem, etc.

953. **Unde concludes:** 1. Qui falsa doctrina publice exposita alios seduxerit, debet apud suos auditores vel lectores eam doctrinam revocare veramque profiteri, et quantum fieri possit ulteriori falsitatis diffusionem impedire, v.gr. impediendo venditionem libri fortasse editi, etc.

2. Qui publicum scandalum dederit et non retractaverit, utpote manens publicus peccator in foro externo, nequit ad sacramenta publice admitti. Si autem versetur in impossibilitate faciendi retractationem, vel eam convenienter fecerit opportuno tempore divulgandam, privatim muniri potest auxiliis spiritualibus.

954. In praxi pastorali, ad fovendam in fidelibus caritatem et vitanda peccata contra eam, multo minus speret confessarius et moderator animarum ex organizatione operum socialium quam ex vera informatione vitae singulorum in virtutibus Christianis, iuxta verba S. Pauli (Coi 3,12-14): "Induite vos ergo sicut electi Dei, sancti et dilecti, viscera misericordiae, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam; supportantes invicem, et donantes vobismetipsis, si quis adversus aliquem habet querelam; sicut Dominus donavit vobis, ita et vos. Super omnia autem haec, caritatem habete, quod est vinculum perfectionis" a.

955. Casus particulares in quibus frequentius haberi solet scandalum, nec facile fit applicatio doctrinae thepjrçJ''* ad casum melicum concretum, exponi solent ab AA. ad facilitatem confessoriorum. Qvibus murem gerentes, nos quoque aliqua tradimus hec loco circa vestitum ornatumque mulierum, circa opera artis, choreas atque spectacula, alia relinquentes ad articulum sequentem, propter maiorem coniunctionem scandali et cooperationis in eodem actu.

Principium generale ad indicium de moralitate istorum actuum ratione solius scandali et praescindendo ab intentione explicita, quae potest haberi graviter perversa etiam in honestis, est hoc: *graviter prohibetur ita incedere, vel talia repraesentare, ut attenta communi hominum condicione, alii communiter et per se constituentur in periculo proximo graviter peccandi*, sive hoc eveniat in materia luxuriae, quod est frequentius, sive in aliis rebus, v. gr. fidei, religionis etc.

956. 1. Vestitus et ornatus mulierum distinguitur: d) LicetTVS ET iionfstus, qui iuxta consuetudines loci in quo mulier vivat, ratione aliquatenus habita etiam stationis anni et c'imat'is, communiter habetur ut modestus et non incitativus ad libidinem. Hec uti nulla mulier prohibetur, neque ad vitandum lapsum alicuius indeterminati vel etiam determinati (nisi forte agatur de singu'ari circumstantia brevi transitura, cui sine magno incommodo provideri potest), et peccatum in eo non potest esse nisi ex prava intentione concepta. Imo, oportet ut Christianae mulieres intra regulas modestiae gustum et artem attendant, seclusa vanitate levique pulchritudinis iactantia, et ornatum moderatum quaerant, ut S'c alias ad cumdem decentem vestitum inducant et martos sibi affectos retineant; neque enim modestia christiana est inimica artis et verae ac moderatae pulchritudinis. Unde l Tini 2.9-10: "Volo ergo, similiter et mulieres in habitu ornato, cum verecundia et sobrietate

** Cf. Fabeu. C^nfrçcnr'^' espirituales: la boiidad3 (Madrid 1^28), I Gvi-BEST, La bondad (Madrid 1930).

ornantes sc, et non in tortis crinibus aut auro aut margaritis, vel veste pretiosa, sed quod decet mulieres." Idemque valet de aromatibus, fucis et pigmentis moderatis, etiamsi non habeatur specialis ratio celandi defectus, placendi marito, sponsum inveniendi, etc., sed merum desiderium naturale, iuxta modum usu probatum incedendi.

b) Leviter inhonestus est vestitus et ornatus qui proprium et alienum pudorem aliquatenus conculcat, in quantum limites honestatis et modestiae usibus loci probatae excedit, et aliorum attentionem curiose et cum aliquo periculo libidinis ad se convertit, ipsainque vitam socialem minus verecundam facit vel praeparat. Huic ornatui, propter superfluitatem et aliqualem immodestiam iam in se leviter scandaloso, nova malitia subiectiva plerumque solet accedere ex motivo vanitatis, admirationis excitandae, etc.; tamen ex bono fine, v.gr. sibi reconciliandi affectum mariti, adhibitis cautelis ut alii non capiant nocumentum, aliquando nullum erit peccatum.

e) Graviter inhonestus est vestitus et ornatus in se, pro circumstantiis temporis et loci, graviter provocativus, ideoque causam proximam gravis damni spiritualis aliis praeparans propter incitationem ad concupiscentiam; et hoc etiam seclusa qualibet explicita intentione prava, quae revera abesse potest in mulieribus valde levibus et mundanis, vanitati et desiderio attrahendi ad se admirationem deditis. Gravis immodestia apud AA antiquos praesertim attendebatur sub ratione nuditatis immoderatae pectoris; nunc aliae causae non minoris provocationis haberi solent in nimia arctitudine vestium, declinamenta corporis nimis prodentium, in tenuitate translucida quae maiorem curiositatem et excitationem provocare potest, in nimia brevitate vestium circa brachia et praesertim circa crura, cui adiunguntur positiones immodestae in sedendo etc, in toto modo incedendi, in quo exhiberi potest impudicitia et inverecundia maior sub minus indecenti vestitu, quam in pudica inverecundia ornatus inhonesti mulieris plus minus ad hoc coactae.

957. Normae concretæ, quibus determinetur taxative peccatum scandali grave, non possunt esse fixae pro omnibus lucis, temporibus, personarum conventibus; nam verum est et quod ab assuetis non fit passio et quod sunt circumstantiae, v.gr. prandii vel choreae familiaris, in quibus potest non existere scandalum grave in usu vestium et ornatus liberioris, alias graviter scandalosi. Certe vestes ad choreas nocturnas et similes conventus adhiberi solitae, cum nudatione medii pectoris, humerorum, tergi, imo et crurium ex parte, graviter scandalosae dicendae sunt; de aliis, in singulis casibus erit indicandum.

Sub alio respectu graviter peccant delineantes et proponentes vestes notabiliter immodestas, hosque modos introducentes ubi nondum sunt. Mulieres quae habent officinam ad conficiendas vestes, probabiliter non peccant graviter cum conficiunt huiusmodi vestes

§1 Tempore in quo severiores erant mores publici scripti Caletanus (in mw·ππ confessariorum, v. Omatis): "Çu-litrs (iimr.o lernta) ornatus communiter peccatum inducit veniale, si indecens est ac minus castus, ut ornatus mulierum crura monstrant nuda ubera. Verumtamen, ubi consuetus est ammos. sine peccato vadetur." Quod criterium multis ut Navarro, Lessio. Laymann. Salmanticensibus probatur. Scite tamen observavit S. Alfonsus (12 n 55) id quod in aliis quoque similibus valet, feminas hunc morem, ubi non esset, introducentes, facile graviter peccare.

nd petitionem personae concretae, non enim cis constat de inhonesto usu futuro (etenim adhiberi possunt ad prandium vel choream familiarem etc.) et aliunde grave detrimentum secus subeunt”.

958. In praxi pastorali melius immodestia vestium *non directe impetitur*, praesertim descriptione vividiori et nimis concreta. Sacerdotis magis proprium est, et in scipso efficacius, pudorem et modestiam fovere, amorem castitatis excolere, occasione festorum B. λī. V. et per parentes, institutrices et religiosas, mulieres Christianas exhortari ad excessus auferendos, et ad collaborandum mutua opera in associationibus pro modestia Christiana, arte coniuncta cum elegantia secundum aestimationem quae ipsis relinquenda est*.

In templo, utpote quod est domus orationis, in accessu ad sacramenta, in conventibus associationum catholicarum, in visitandis domibus religiosiis etc., iure specialis modestia et severior vestitus requiritur. Saepe episcopi, imitati ipsam S. Sedem, dant normas concretas pro visitatione templorum et accessum ad sacramenta, quae fideliter urgenda sunt, et sic facilius pervenietur ad corrigendos excessus etiam extra haec loca.

Quoad vestes viriles a mulieribus adhibitae, usus in dies frequentior fit pro dolor. Ex iusta causa, ad quaedam officia peragenda, licite et laudabiliter adhibentur; ex levitate et vanitate, ubi usus nondum invaluerit, leviter scandalosae videntur, excitant enim et convertunt attentionem ad se, cum aliquali periculo. Praestabit in praxi non invehi nimis acriter in hunc morem, cui iam difficulter praecludetur aditus; unde melius videtur ut quam minimum excitet attentionem, ubi impediri nequeat.

959. 2. Imagines et statuae ex alterutro vel utroque sequenti motivo ut obscenae seu incentivae luxuriae habentur: a) Ex *nuditate*, si exhibent personas puberum plene nudas, vel obiectas quoad pudenda solo velo valde translucido, ideoque interdum magis nocente quam favente pudori; non vero si exhibent personas nudas impuberum, vel puberum sufficienter vestitas, vel aliter arte protectas quoad pudenda; imo, neque istac plane quidem nudae, sed ita artistico et idcalistico modo pictae vel sculptae, ut aspicientes ab arte, non a sensualitate moveantur, ut accidere potest praesertim cum quibusdam operibus antiquitatis universaliter admiratis, vel etiam cum repraesentationibus historicis quorundam martyrum, qui in vultu et expressione totius corporis talem pudorem produnt qui sensum lasciviae cohibet.

b) Ex *scaena*, si repraesentent actionem turpem vel actus impudicos, vel positionem aut modum sensualem.

960. Normae concretae in hac materia ad haec fere reducuntur: a) *gravis scandalum sunt rei*, qui huiusmodi imagines vel statuas ex alterutro titulo obscenas faciunt, nisi finem concretum scientificum vel alias rationabilem habeant, et cautelam adhibeant in custodia talium operum; b) *graviter peccant* pariter, qui imagines obs-

91 Cf. S. C. Concilii, *De inhonesto feminarum vestiendi more*: AAS 22 (1930) 26-28; Vermeersch, IV.135.

28 Cf. c.1263 § 2, et memoratam instructionem S. C. Concilii.

cenae publice exponunt in plateis, viridariis publico patentibus, et cetera; qui eas exhibent ope cinematographi vel alius instrumenti; qui musaeae et pinacothecae in quibus servantur, omnibus visitantibus indistincte aperiunt; c) non vero, qui reproductiones operum artisticeorum, quae diximus universaliter admirata, faciunt, praesertim caute custodienda, vel qui ad finem concretum anatomiae, obstetriciae, aliumve necessarium vel convenientem, debitis cautelis, facit vel servat figuras ceteroquin reprobandas.

961. 3. Choreae, quamvis in se, speculative consideratae, sunt aliquid indifferens, et veram artem saltandi continere possunt, de facto et in concreto frequentissime evadunt lascivae et scandalosae, ac ruinam spiritualem multis adolescentibus praeparant adultosque in peccatis retinent. Ideo enitendum est ut choreae inter personas diversi sexus non introducantur ubi non existunt, et omnibus dissuadendae sunt quae habeantur inter eas personas.

Rationes periculi petuntur potissimum ex duplici capite; a) *Ex circumstantiis personarum* ipsarum, pudore saepe minime commendatarum, conversatione, potu et musica excitatarum, vestium immodestia provocatarum, et in ipsa saltantium turba et confusione facilem occasionem habentium ad maiorem libertatem et ad verba minus casta proferenda; b) *Ex modo saltandi*, impudicis gestibus, contactu presso corporum, musica sensuali (jazz), motibus symbolismo erotico deturpatis, adeo ut plures, et fortasse pleraeque formae recentiores, dicendae sint graviter inhonestae.

962. Normae concretae in hac re, quantum fieri possit, datae sunt multoties ab episcopis in diversis regionibus, quibus omnino attendere debent concionatores et confessarii, sive tanquam normis obligatoriis in ipso loco in quo editae fuerunt, sive tanquam optimo elemento criteriis efformandi pro aliis”. In particulari: a) *quaelibet saltationes in quibus* vestes, musica, gestus, approximatio corporum et cetera, secundum serenum indicium personarum competentium, *creant periculum proximum* excitationis vcnreae, habendae sunt ut graviter illicitae; huiusmodi sunt multae recentiores, et generatim quaelibet in quibus saltantes larvati manent (bailes enmascarados) cum maiori libertate ad illecebras contra pudorem; b) *aliae saltationes in quibus*, sive propter minorem indecentiam tam in modo quam in personis, sive propter minorem libertatem, v.gr. quia in loco *patenti aguntur*”, sive propter maiorem habitum, etiam inter

a Sic v.gr. Synodus dioecesis Quebecensis prohibuit, *ut in seipsis lascivas*, choreas quibus nomen tango, fox-trot, turkeytrot, camel-trot, schimmy, check to check, one-step, two-step; *ut lascivas* (*rapter formam saltandi*, vais et polka. Quibus merito adiunguntur aliae, ut charleston, black-botton, galop etc. Cf. Vuillet, *Los católicos y las bailes modernos* (Barcelona 1927); Dario, *jBaitamos o no bailamosfl* (Vieil'1045). BentiHCTUS XV in Encycl. *Sacra* (*repediem* deplorav't "eas quae nuper ex barbaria in hominum elegantium morem renenmt, alias aliis deteriores, saltationes, quibus nihil inveniri potest aptus id omnem exuendam verecundiam" (AAS 13 [1921] 39). Episcopi Germaniae am anno 1925 declaraverunt: "Choreae modernae quae, fere omnes pessimae engins, verecundiae et pudicitiae officiant prorsus iam tolerari non possunt, neque etiam in praetexta forma cultiore" (Katholische Leitsätze VIII,6).

* Choreae in aulis clausis celebratae magis quidem periculosae sunt pro ipjis saltantibus, quam si in publica platea aguntur; sed ratione scandalum universalioris aliorum, v.gr. adolescentulorum qui alliciantur ad saltandum, multo peiores eas reputant publicas.

personas diversi sexus, *cautius indicandae sunt*; et norma pro singulis potius erit determinanda quoad strictam obi gationem, attenta cuiusque indole, experientia, firmitate in virtute, motivo participandi in cis, etc. 7) *Mulieres*, minus sensuales saepe et magis vantate iti saltando occupatae, non ex personali solum experientia ducantur in efformando itidicio, sed attendant ad periculum quod sua libertate et impudore creare possunt viris. 5) *Choreae familiares*, in quibus participant solae personae ad invicem bene notae, cum assistentia parentum aharumve personarum gravium, etc., itemque illae quae apud nos vocantur *de cuadro* (rigodon, lancros, mmucic et cetera), et generatim choreae regionales quae magnam attentionem ad motus rithmicos exigunt et vix ullam corporum approximationem permittunt, facilius ab omni scandali nota liberari possunt.

His praemissis: a) *Ratione scandali*: «) *graviter peccare* dicendi sunt qui participant in choreis aperte inhonestis, saltem quia communicant alienis peccatis cisque dant occasionem; item, qui frequentant alias ex se fortasse non graviter inhonestas, sed ipsis propter maiorem fragilitatem occasionem gravium peccatorum proximam praebentes, nisi forte aliquando cis propter aliquam necessitatem socialem, adhibitis cautelis, int  resse debeant;   ) *leviter peccant* qui sine ulla necessitate vel convenientia participant in choreis minus honestis, quia liberioribus, vel celebratis in adiunctis a'qualis sensualitatis, in quibus periculum remotum gravium peccatorum et proximum levium adest; quodsi aliquis cogatur aliquando invitus huiusmodi choreis int  resse, non peccabit, adhibitis tamen opportunis cautelis, etiamsi sciat se aliquam vcncream commotionem involuntariam passurum; 7) *nullatenus peccant* qui debito decore et cautela intersunt choreis honestis ex quolibet motivo rationali recreationis, societatis habendae, sponsum inveniendi, morem sociis gerendi, coniugi vel parentibus complacendi etc ; hi, si prae anormali sensibilitate vel angustia ex rebus honestis ad sensualitatem moveantur, non ideo habent obligationem strictam vitandi huiusmodi choreas, sed aliis remediis naturalibus et supernaturalibus curandi sunt ab hypersensibilitate.

b) *Ratione cooperationis*: «*) *graviter peccant* qui introducunt alicubi vel sustinent choreas inhonestas propter lucrum aliamve causam; qui alias quoque choreas constituunt, nisi sint vere honestae et publicae vel familiares, aut nisi ex necessitate morem gerendi usui inveterato excusentur ratione officii; musici qui lubricis et obscenis concentibus choreas inhonestas fovent, imo qui musica sensuali ludunt, nisi ex gravissima causa ad breve tempus, in casu particu'ari, excusari possint;   ) *leviter peccant* constituentes alias choreas liberiores, nisi ex gravi motivo excusentur; musici qui a'iam excusationem non habeant praeter salarium ordinarium percipiendum; locantes aulas pro his vel prioribus choreis, si aequa utilitate aliis finibus honestis locare possint*l.

c) *Ratione ipsius saltationis motivum* non adeo lce requiritur ad choreas sacculo transacto introductas (vais, polka, mazurka) in quibus periculum libidinis excitandae est sal magnum; ad

* Imo, graviter peccabunt si ah cis pendet quod choreae inhonestae habeantur vel non; itemque si aulae locatae nolabil ter augent occasonem peccatorum et scandalum publicum, v.gr. propter situm centricum etc.

choreas autem modernas, aliquando ex moribus paganis nigritarum acceptas et "cultiores" redd tas, vix unquam motivum sufficiens habetur, tam propter periculum libidinis propriae quam propter co-operationem ad peccata aliena, quae difficile vitantur

963. In praxi pastorali, concionatores, confessarii, sacerdotes, quantum possint utantur avertere iuveiitutcm Christianam ab h.c forma recreationis, aliis minus periculosis ei " substituentes: exceptis casibus gravis scandali, in choreas usu receptas et publice celebratas ne directe invehantur, neque d eant participantes in illis habitualiter eo ipso indignos esse absolutione, multos enim retraherent a sacramentis et paucissimos sanarent, si forte aliquem; multo magis nitantur colere statum graiiae, virtutes Christianas, pudorem, sensum dignitatis personalis, separationem sexuum, et cetera; cum singulis paenitentibus possunt concrete agere de periculis ibi latentibus, cosque arguere testimonio illorum qui agnovērunt illecebras chorearum cum ab cis se liberaverunt et conscientiae verae, non larvatae, attendere coeperunt u; quodsi cos videant fere semper peccare in choreis, et tamen imparatos ad cessandum ab assistentia, absolutionem denegabunt, cum sint indispositi ad eam.

964. 4. **Spectacula in theatro**, in circo, in cinematographo et televisione exhibita, similibus principiis indicanda sunt. In se non sunt mala, sed aliquid indifferens quod etiam in bonum finem et apostolatam converti potest De facto saepius sunt graviter peccaminosa propter res notabiliter turpes repraesentatas, propter vestes immodestas, propter actuationcm lubricam actricium et actorum, propter dialogos, iocos, ludosque verborum graviter inhonestos vel irreverentes, qui permiscuntur.

Hinc a) *graviter peccant*: qui spectacula immoralia constituunt vel, cum ex officio possint et debeant, eadem non impediunt; qui componunt scaenas manifeste lubricas vel irreverentes, nam quod ad alias ex gravi causa et ad breve tempus potest esse excusatio;   ) *leviter saltem peccant*: actores et musici qui in talibus representationibus personam honestam in scaena honesta agunt, vel musica honesta dumtaxat Itidunt; sed quatenus spectas pro qua laborant saepiss'ime repraesentationes inhonestas exhibeat, tenentur eam sub gravi derelinquere statim ac habebunt occasionem id faciendi sine gravi damno, tum ad damnum proprium, tum ad cooperationem et scandalum cavendum.

De ipsis spectatoribus, praescindendo ab scandalo, haec valent: a) *graviter peccant* qui assistunt graviter inhonestis repraesentationibus, etiam sine periculo proprio, nisi aliquando excuset gravissima causa, et vitato scandalo;   ) *leviter saltem peccant*: spectatores scaenarum leviter inhonestarum, sed possunt peccare graviter si as-

a S. C. Cons'torial»i» prohihtrt sac  nfot bn* cieret Amercae Sententron»l.«% QUnm'nns ch  r*a* inter cathoFcos nrom^verent et fnverent, ne mt nnp qtpdcem nv'tnae enrn»tior>s rt u  -o  5 vel siihtid'onim cnll cendonim ad pa opera. et:tamsi agerentur d unrs hnn\$. s mulque mtrr<Fx t as.<sten-tiam ad eas. ctam a laiHs promota. AAS R (1916) 147-148: 10 (1H8) 17.

Cf. J. Germain. *Danscrons'cllrst Enqu  te sur lrs danses modernes* (Paris 1  23': P. Doncoeur. J. d'vnt Et 175 (1923) 193-200; f. H  cedCz, *Les danses*: NouvRevTh 51 (1924) 32-40.

sistunt sine motivo rationabili, conscii periculi proximi quod pro ipsis creant huiusmodi spectacula, sicut et possunt omnino immunes esse ab scandalo si propter iustam causam, adhibitis cautelis, intersunt hisce repraesentationibus; spectatores scaenarum per se honestarum, si frequentius eis assistunt cum experientia periculi remotioris graviter peccandi vel proximi levium peccatorum, cum enim haec spectacula facilius evitari possint absque notabili incommodo, habitualiter evitari debebunt ab eo cui per accidens evadant periculosa, licet una alterave vice etiam ad honestam recreationem possit ad ea accedere adhibitis cautelis.

965. In praxi pastoralis foveatur amor virtutis et conscientia Christiana praesertim; his existentibus, spectacula non multum nocent; his vero deficientibus, parum iuvant servitia informationis ut Secretariatus centralis A. C., SIPE, etc., quae supponunt finis voluntatem gratiae conservandae, ne et ipsa sint nociva.

966. 5. Locatio domus ad meretricium, et fere similiter ad conventus francmurariorum aliosque pravos fines destinandae: a) in *Parvis oppidis* non licet, quia cum magno scandalo et detrimento communi fieret; b) *in magnis civitatibus*, ubi alia huiusmodi iam habentur, et fortasse praetextu maioris mali vitandi ab Statu tolerantur, unde etiam sine speciali scandalo id fiet, licebit, dummodo propter situm aliasve circumstantias non augeatur damnum publicum, v.gr. quia est in loco facilius accessus ad quem multi accedent qui ad alium locum non irent, vel quia est prope centra educationis quae ex vicinitate speciale damnum paterentur etc.; sed catholicos id non decet facere, nisi secus magnum damnum patiantur, v. gr. quia domum ad alios fines locare nequeant nisi pro summa valde inferiori etc., vitatoque semper scandalo.

ARTICULUS III

De cooperatione ad malum quae opponitur BENEFICENTIAE

Summa rerum dicendarum. Post *notionem* et *divisiones*, exponitur moralis *cooperationis materialis* et *formalis*, sive in se ipsa, sive propter circumstantias ei fortasse adnexas.

Primmer, 1,617-623; Waffelaert, *Etude de théologie morale sur la coopération* (Brujas 1883); P. Vhlada, *Casus conscientiae* (Bruscia 1885); Vnmursck, 11,120-144; Ferreres-Mondria, 1,322-334.

967. I. Cooperatio ad malum est: a) *Latius*, quilibet *concursum cum alio vel aliis ad producendum malum effectum*; b) *strictius*, vero, *concursum cum alio vel aliis principaliter agentibus, ut simul producant effectum malum, tanquam unica causa totalis*. Dicitur:

Concursum quod multipliciter exercetur: a) *per influxum in voluntatem* alterius, ut efficaciter determinetur ad faciendum malum, et tunc ex parte influentis habetur primum et

immediate peccatum scandalum sine cooperatione, quatenus iussu, consilio aliove recursum positivo alterum inducit ad malum; sed praeterea habetur vera cooperatio mediata, non physica sed moralis, in ipsum effectum malum, quatenus per consilium, iussum etc. est causa totalis in ordine morali illius effectus qui in ordine physico totus debetur alteri; b) *per participationem in ipsa actione* prava, conferendo cum alio vel aliis vires in eodem ordine vel in diverso, coordinate vel subordinate, ad producendum eundem effectum tanquam unica causa totalis; c) *per subministrationem materiae* aliorumve mediorum necessariorum, quae ex ipsa eorum natura vel ex circumstantiis influunt tanquam verae causae subordinatae ut agens principalis producat effectum.

Ad producendum malum, nimirum stricte dicta cooperatio non est quando non concurritur immediate vel mediate ad ipsum effectum malum, sed mere ponitur condicio necessaria ut effectus possit produci⁸⁴; sic famula non cooperatur ad adulterium heri, aperiendo ianuam mulieri suspectae ad eum accedenti, quamvis praevideat adulterium, nisi forte in adiunctis concretis aperitio, quae philosophice est condicio sine qua non, moraliter accipienda sit ut cooperatio, v. gr. si ianua aperiatur duobus se invicem quaerentibus ad adulterium et impeditis per eam clausam.

Cum alio vel aliis principaliter agentibus, nam licet verissime habeatur concursus etiam in iis qui principaliter vel aequae principaliter agunt, ut v. gr. in mandantibus vel communi consilio simul physice concurrentibus, tamen nomen cooperatoris fere reservatur agenti *secundario*, quia de principali non est speciale problema in hac re tractandum.

968. II. Differt ab scandalo, quia scandalizans, ut talis, non cooperatur in actione mala scandalizati, sed huic ad eam per seipsum faciendam stimulum vel occasionem praebet, licet in cooperatione per mandatum, consilium etc., coexistent scandalum directum et cooperatio moralis ad rem malam, et in aliis formis cooperationis saepe ad peccatum cooperationis adiungitur aliud per relationem ad diversum obiectum; sic verbi gratia proprietarius preli qui accipit typis cudendum opus malum, cooperatur cum auctore ad peccatum, et scandalizat suos operarios cum eos occupat in tali labore.

⁸⁴ Haec dicitur ab aliquibus AA. cooperatio *per accidens*.

969. III. Dividitur: 1. **Ratione modi** in o) positivam, seu proprie dictam, quae est directe voluntaria, et perficitur actu positivo aliquo ex sex celebratis modis: iussio, consilium, consensus, palpo, recursus, participans; α) negativam, seu improprie dictam, quae est indirecte voluntaria, et peragitur omissione actionis impeditivae peccati ab illo qui potuit et debuit impedire, aliquo ex tribus traditis modis: mutus, non obstands, non manifestans; ideoque opponitur correctioni fraternae.

2. **Ratione intentionis** in a) Formalem, per quam cooperator consentit peccato principaliter agentis, cum adiuvans in ipsa actione peccaminosa quam intendit, sive explicite, ut verbi gratia cum praestat auxilium furi non valenti asportare rem furatam, sive implicite, quando sine intentione explicita peccati cooperatur ad rem quae ex natura sua vel ex circumstantiis concretis non potest peragi sine peccato utriusque³⁵; sic v. gr. qui matrimonium contrahit coram ministro acatholico ut tali, quidquid explicite cogitet et intendat, implicite vult participationem in ritu acatholico; b) materiale, per quam cooperator non intendit peccatum neque explicite neque implicite, sed mere facit aliquid in se non peccaminosum, quo praevidet vel scit agentem principalem abusurum ad peccandum ^{3,t}.

Materialis potest esse: a) *immediata*, in qua cooperatio praestatur ad actum ipsum quo abusurus est agens principalis ad peccatum, v. gr. ad actum coniugalem quem praevidetur alter coniux onanistice terminaturus, vel ad accendendum ignem quo agens principalis domum comburet; ¹) *mediata*, in qua cooperator non participat in ipsa actione qua abutitur agens principale ad peccandum, sed subministrat media quae

^u *Utriusque* diernus, nam fieri potest ut ratio ad cooperandum sit talis, quae mutet relate ad cooperatorem obiectum formale actus qui pro alio agente est peccaminosus, per subtractionem materiae; sic famulus, qui ad vitandam mortem cooperatur furi in aperienda arca pecuniaria sui domini, non coopera^{*} tur formaliter furto, quia actus ille in talibus adunciis non est sibi illicitas, siquidem propter gravissimum malum imminens habet ius aperiendi arcam

^{**} Alii aliter loquuntur, et multi cooperationem *formalem* dicunt, quando cooperator explicite consentit malae voluntati principaliter agentis; *materiale* vero, quando non intendit explicite peccatum, sed aliud. Et utenus *materiale* *immediatam* describunt, tanquam cooperationem ad ipsum actum peccati cum principali agente. Sic v. gr. post ipsum S. Alfonso, qui aliam lemmologum vesm recce^rat (j*f. 1.2 n.63), Prümmer, 1.017; Tasquerev, 11,228; Waffelaeht, o.c. ji.10; Merkei.uach, 1.488). Sed praeterquam quod minus aptus nⁱ detur iste conceptus causae concurrentis ad ipsum actum peccati et nih.lominus materialis, principiorum expositio apud eos complicatio redditur. Nobiscum v. gr. Lehmkuhl, 1,646; Ilvhi H-Anr.Li.AN, *De principiis* 1,651; FmUB» MqndrLa, 1,322.

cx natura vel ex circumstantiis ordinantur ad malum effectum producendum, tanquam causa subordinata.

Haec causa materialis mediata subdividitur in *proximam* et *remotam*, prout media subministrata ad causandum malum effectum sint plus minusve influentia, magis vel minus efficacia, v. g. scalam tenere ascendenti ad furandum vel opus malum imprimere, et respective scalam vel chartam papyraceam vendere ei qui praevidetur furaturus vel malum librum impressurus.

3. **datione efficaciae** in: a) *Necessariam*, si peccatum non potest executioni mandari ab agente principali sine concursu cooperatoris; b) *contingens*, si, deficiente cooperatione, adhuc actio mala peragi potest; c) *sufficiens*, si actio qua aliquis cooperatur ex se sola valet producere effectum; d) *insufficiens*, si actio cooperativa non potest perficere malum, nisi in coniunctione cum alia.

Unde concluditur: 1. Non est cooperator formalis qui ad vitandam propriam mortem operam materiale praestat ad rem in adiunctis ordinariis malam propter defectum iuris, sed sibi tunc licitam ad evadendam mortem; nam actus ille non est neque necessario neque de facto peccatum, prout ab eo ponitur. A fortiori non est cooperatio formalis ad sacrilegium ministri indigni, accessus ad cum administrantem sacramentum pacnitentiae cum praevisione sacrilegii, quia hoc non est necessarium neque in ipso ministro neque ullo modo sollicitatur a pacnitente pio, qui proinde non est causa moralis, sed mera occasio sacrilegii.

970. IV. Principia. À. **Circa cooperationem formalem**. 1. *Cooperatio formalis ad malum semper est peccatum*. Nam cooperator vel explicite intendit, vel implicite consentit in eundem actum illicitum cum agente principali, cum sciens volens praestat operam ad rem quae in se ipsa vel ex concretis circumstantiis est necessario peccatum.

971. 2. *Peccatum cooperationis*: a) *Quoad speciem theologicam, est grave vel leve pro subiecto materia*; b) *quoad morale vero, continet duplicem malitiam, alteram contra caritatem, alteram contra eandem virtutem quam laedit agens principalis in quantum talis*.

Primum patet. Alterum quoque perspicuum est, si animadvertatur in peccato cooperationis laedi tum praeceptum beneficentiae spiritualis, intendendo saltem implicite spirituale damnum proximi, tum virtutem cui offendit agens prin-

cipale, quia malitia determinatae illius actionis intenditur in se et ratione sui.

Unde concludes: Nunquam licet ad peccatum alterius cooperari per actionem quae sit intrinsece mala, vel quae in adiunctis concietis in quibus peragitur necessario mala sit, cum bonitas finis, quaecumque sit, corrumpatur per malitiam obiecti.

Unde resolves: 1. Qui cooperatus est ad furtum grave, graviter peccat contra iustitiam et per se graviter etiam contra caritatem; ergo utramque malitiam manifestare debet in confessione.

2. "Non solum mandans, qui est principalis delicti auctor, sed etiam qui ad delicti consummationem inducunt vel in hanc quoque modo concurrunt, non minorem, ceteris paribus, imputabilitatem contrahunt, quam ipse delicti executor, si delictum sine eorum opera commissum non fuisset" (c.2209 § 3).

972. B. *Circa cooperationem materiale*. 1. *Cooperatio materialis, in quantum talis, indicanda est quoad moralitatem secundum principium de voluntario in causa*, ideoque erit grave, leve vel nullum peccatum, prout non habeatur vera causa pro cooperatione materiali ad grave peccatum; vel habeatur quidem, sed non sufficienter proportionata ad tale peccatum, aut deficiat pro cooperatione ad peccatum leve; vel denique habeatur sufficienter proportionata ad quodlibet peccatum alterius, praevisum sed nullo modo intentum in actu materialiter quidem cooperativo, sed propter bonum finem immediate et formaliter obtinendum rationabiliter exequuto.

Aliqua ratio extrinseca cohonestans semper requiritur, quia saltem ratione caritatis per se abstinendum esset a cooperatione materiali ad peccatum proximi, quem benefacere tenemur; sed praeterea urgere possunt aliae virtutes ad prohibendam cooperationem ex titulo pietatis, iustitiae etc., imo ex ipsa virtute quam laedit agens principalis, nisi habeatur ratio excusans; nam cooperatio materialis, praesertim immediata, quae non haberet motivum cohonestans, vix posset manere materialis et non transire in formalem propter approbationem implicitam peccati cum actu cooperativo coniuncti; sic v. gr., qui sine ulla causa excusante conduceret alium ad campum honoris, ubi scit illum duellaturum, quomodo posset liberari ab approbatione ipsius duelli praevisi?

Existente autem causa plene cohonestante cooperationem materiale, haec licita est. Nam cum aliquis praestat sine mala intentione actionem indifferentem, et alter vult ea abuti ad peccandum, istius abussio impedienda non est nisi ex ca-

ritate, ideoque sine improporcionado incommodo; unde licite ponitur cooperatio quae non ex se tanquam causa, sed ex accedente malitia et abusu alterius tanquam mera occasio non necessaria, inservit ad malum alterius, quin fiat mala propter istam coniunctionem extrinsecam cum peccato praevisam⁸T.

973. 2. *Quando cooperatio materialis est peccatum, offendit tum caritati tum aliae virtuti quae laeditur a principali agente*; nam ex caritate tenemur vitare proximo spirituale damnum, et a fortiori eidem peccanti auxilium non praestare; ex virtute autem cui opus malum opponitur debemus abstinere a cooperatione materiali nobis in concreto vetita, ne ipso facto admittamus in causa malitiam ipsi contrariam, quam ex hypothesi impedire debebamus.

974. 3. *Difficultas applicandi principii de voluntario in causa in praxi est magna*, a) *tum quia interdum difficulter discernitur cooperatio materialis a formali implicita*, b) *tum quia saepe non patet utrum existat motivum proportionate grave ad peccatum alterius permittendum*.

Ad a): Actio cooperativa analyzanda est non in se ipsa et abstracte solummodo, sed cum circumstantiis et adiunctis concretis, non secundum eius meram materialitatem, v. gr. in quantum est translatio rei vel personae de loco ad locum, sed secundum id quod talis actio materialis continet significationis et qualitatis moralis. Insuper, prae oculis habeatur, ex una parte, quod de ratione actionis intrinsece malae est ut bonum usum et bonum effectum immediatum nullum possit habere, ex alia vero, quod cooperatio non ideo est necessario illicita quia facit possibilem executionem pravae intentionis ab agente principali conceptae, vel quod cooperator cognoscit suam cooperationem proxime inservire ad peccatum.

Ad b): Motivum proportionatum nunquam, ut patet, habetur, quando effectus bonus intentus alia via obtineri potest, vitato effectui malo voluntario in causa; habetur autem quando, supposita impossibilitate effectum bonum aliter obtinendi, eius obtentio compensat effectum malum, seu potius influxum in istum effectum. *Pro recta vero mensuratione proportionis*, attendatur tanto maius requiri motivum quanto gravius est, tum in se tum respectu damni quod infert, *peccatum* cuius occasio datur: quanto maior est *influxus coope-*

⁸ Cf. S. Alfonsus, 1.2 n.63.

rationis in malum secuturum, ratione sive certitudinis quod sequetur, sive propinquitatis ut peragatur, sive necessitatis ut existât; quanto *minus iuris* habetur ad actum cooperationis materialis ponendum; quanto denique *magis* peccatum praevisum *pugnat* cum bono communi vel cum iure tertiae personae; unde generatim *excusatio* legitima non aderit in cooperatione immediata, nisi excipiantur quaedam actiones contra iustitiam in bonis fortunae.

975. Unde concludes: Cooperatio *remota et non necessaria* excusatur ex *levi* incommodo, v. gr. ex lucro ordinario cessante, ex indignatione transitoria patris vel heri: cooperatio *remota necessaria*, vel *proxima non necessaria*, propter *grave* incommodum, v. gr. amitendi lucrum notabile, indignationis diuturnae benefactoris sul- undae, etc.; cooperatio *proxima necessaria*, propter *damnum notabiliter grave*, v. gr. propter timorem non inveniendi alium dominum, amitendi necessaria statui etc.; cooperatio *proxima necessaria ad damnum tertiae personae*, propter malum proprium *aequale dtil aliquantulum minus* vitandum; cooperatio *proxima et necessaria ad malum fubli- cum grave*, propter *nullum* commodum privatum.

Unde resolves: Gra\ior causa requiritur ad cooperandum homicidio, quam furto; peccato cui adnexa est iniustitia contra tertium, quam peccato quod solum nocet peccanti; ad ordinandos characteres quibus liber pravus componitur, quam ad conficiendam chartam in qua imprimetur; ad vendendam carnem in die vigiliae vel ephemerides pravas in loco ubi non prostant venalia apud alios, quam in loco ubi multi sunt venditores.

976. C. Circa moralitatem absolutam actionis co- operatricis examinandum est, etiam eliminato peccato cooperationis proprie dictae, *num aliae adsint causae cx quibus sil illicita*, praesertim propter scandalum, vel quia laeditur praeceptum impediendi malum proximi vel correctionis fraternae, etc.; sicut in ipso examine actionis cooperatricis malae, ad detegendam malitiam completam, inquirendum est num aliquod cx istis peccatis adiungatur.

977. Scholion. *Inductio proprie dicta est peccatum ex genere suo grave, tum contra caritatem tum contra virtutem ad cuius laesionem sollicitat*; nam laedit praeceptum *beneficentiae spiritual's*, quod cx genere suo graviter obligat, utpotc quod ad caritatem refertur, et offendit praeterea virtuti contra quam verti ur inductio, siquidem eius conculcatio affective et effective procuratur.

Quando quis inducit alium ad peccatum quod complicem necessario postulat, videtur probabilius non meram circumstantiam aggravantem peccato complicitatis apponere, sed veram malitiam specificice diversam”, quae debeat in confessione manifestari, quin sui

” Sic plures, ut Castropalao, 0/>uj *morate* tr.6 disp.6 punct 3 n.4; Sal MANTICENSES. tr 6 *Dc paenitentia* c.8 n.107, contra alios quos citat et sequitur S. Alfonsus 1.2 n.46. Cf. n.940,1.

ficiat accusare solum peccatum cum complice commissum, nisi tamen satis pateat ex circumstantiis, v. gr. cum vir accusat adulterium.

Obligatio reparandi damnum ab inductore illatum est gravis ex genere suo, urgetque semper ex caritate et aliquando ex iustitia per medium quod sit efficax, ideoque publicum si inductio fuit publica, ut apud personas publicas in exercitio sui muneris et apud alios qui publice inducunt.

Sicut in n.995ss casus particulares de scandalo, sic hoc loco similes de cooperatione consideramus:

978, 1. Ephemerides et libri mali intdliguntur ii qui fidei ac bonis moribus infensi sunt. Praescindendo a prohibitione qua ipso iure naturae vel lege ecclesiastica attinguntur, hoc loco agimus de cooperatione peccaminosa per scriptionem, editionem, impressionem, lectionem, diffusionem”.

A. Scriptores ipsi qui pravam doctrinam vel narrationes immorales componunt, semper peccant et communicant cum peccatis lectorum, nec ulla ratione excusari possunt.

B. REDACTORES assidui ephemeridum, foliorum et quorumcumque aliorum scriptorum, qui *habitualiter* suum laborem intellectualem praestant huiusmodi publicationibus pravis, sunt carum cooperatores formales, etsi personaliter fidem et bonos mores non impetant; eo enim ipso quod operam assiduam praestant carum sustentationi, approbant saltem virtualiter principia quibus imbuuntur.

C. Auctores collatores secundarii: a) *si rarius quidem, sed modo continuato* in talibus publicationibus suos articulos, licet honestos et orthodoxos, de aliqua materia litteraria, politica, scientifica, et cetera inserant, eo proximius materialiter cooperari dicendi sunt, quod, propter reputationem et famam, gentes attrahant ad emendas eas publicationes, et sic pro ipsarum diffusionem influant; unde non nisi ex gravissima causa, v. gr. sustentationem asscurandi, et non nisi ad breve tempus necessarium ut aliter sibi provideant, talem materiale cooperationem praestare poterunt, reprobatis semper orientatione et principiis talium ephemeridum, b) *Si vero una vel atera vice*, nullo ordine aut tempore statuto, aliquando suos articulos, omnino in se probandos, his publicationibus tradunt, cooperatio materialis fit remotior, et ex causa mediocriter gravi, v. gr. notabiliter melioris retributionis iustificari posse videtur⁴⁰. Utrique tamen rationabilem qua ducantur causa approbatam habere debent ab Ordinario loci, praesertim si sunt clerici (c.1386), et non debent hallucinari nimis spe defendendi bona principia et neutralizandi malos effectus scriptorum ab abis redactoribus, quia multi possunt decipi et scriptionem retinere solum quia vident cos collaborantes.

D. Editores, qui libros et publicationes proprio nunc divulgas suscipiunt, neque ab aliis petere neque sponte oblata possunt accipere ad diffusionem scripta mala; essent enim veri auctores principales diffusionis peccaminosae, et saltem virtualiter ipsa scripta formaliter approbarent. Cf. c.2318 § 1.

” Cf. G. J. Wafvelaert, *Etude de thologie morale sur la coofirator*. (Brujas 1883) 15-33; P. Villada, *Casus conscientiae I* (Bruselas 1885); Mxakobach, 1,767.

“ Sic Nolun-Schmitt, 11,124; Aertnys-Dames, 1,406; Feuerks-Mondria, 1,325.

E. Impressores qui scripta cudenda suscipiunt eidemve impressioni opera praestant; a) Si quidem sint ipsi domini typographic., idemque fere valet de eius regente, proximam et efficacem cooperationem materiale praestant, aliosque ad cooperandum inducunt. Imo, nisi ex gravissima ratione transitoria in casu extraordinario aliquod opus non aperte et graviter pravum imprimendum acceptare cogerentur, v. gr. ad vitandam eversionem preli, semper graviter peccarent, neque a cooperatione formali implicita liberarentur, quidquid explicite dicere aut cogitare possent. Quodsi agatur de periodicis publicationibus quae ordinarie nihil continent contra religionem aut bonos mores, sed solum per accidens aliqua huiusmodi inserunt, ex gravi incommodo excusari poterunt

b) Operarii qui proximius in typographia impressioni cooperantur, textum typis praeparando (cajistas, lino et monotipistas etc.) vel typos praeparatos machinae supponendo, folia iam impressa corrigendo, etc., suo officio renuntiare debent si typographia frequenter opera mala suscipit imprimenda, et solum per breve tempus ibi permanere possunt, vitato scandalo, dum aliam occupationem inveniunt in qua, etsi non aequali emolumento, sufficienter sustentari possint^{42*}. Quodsi huiusmodi publicationes pravas typographia non nisi per accidens et raro admittat, ex causa mediocriter gravi ibi remanere poterunt.

c) Alii operarii remotius cooperantes et facilius per alios supplebiles, qui operationes impressioni praevias vel subsequentes peragunt, chartam, atramentum, machinas, etc., praeparantes, folia impressa ordinantes aut plicantes, etc., excusari possunt in ea cooperatione materiali ex gravi causa, v. gr. asscurandi salarium vel illud pinguius pro necessitatibus familiae accipiendi^o; sed etiam, discedere debent ab officina quae indiscriminatim bonas et malas publicationes imprimit, si sine notabili incommodo discedere possunt; in alia vero quae generatim non nisi bona scripta admittit, ex qualibet iusta causa, v. gr. maioris lucris, permanere possunt.

F. Venditores; a) Qui officinam librariam gerunt, et libros vel ephemerides *obscenas* vendunt, graviter peccant, utpote qui cooperantur, et quidem sat proxime, rei intrinsece malae, talia enim scripta finem bonum habere nequeunt; alias publicationes iure naturali vel positivo *prohibitae*, quae aliqua continent utilia vel legi possunt ad honestum finem, v. gr. refutationis, non possunt sine gravi peccato venales exhibere neque indiscriminatim cuiquam vendere, sed solum ad normam c.1404 et cum licentia S. Sedis; in aliquo casu valde raro, propter gravissimum incommodum poterunt transitorie venditionem alicuius operis prohibiti non prorsus mali acceptare, vitato scandalo.

b) Officiales occupati in officina libraria quae habitualiter venales exhibet publicationes malas, alium modum vivendi quam primum possint quaerere debent; si autem generatim sola opera bona exhibentur et venduntur, ex iusta causa, v. gr. maioris lucris, ibi perma-

⁴¹ P. Villada, *Causae conscientiae* F. cas. S. n.20-22.

⁴¹ Cf. Latmann, *Theol. frior.* 1.2 tr.3 c.13 n.5.

⁴¹ Sic VILLADA, l.c. n.22; Genicot-Salsmans, 1,240b; Ferrer-Ks Mosdña, 1,326b.

nere possunt, vitato quantum possint scandalo, v. gr. per salutarem indicationem factam emptori pravarum publicationum.

c) *Venditores* platearum publicarum graviter peccant, si indiscriminatim exhibent ephemerides bonas et malas, etiam seclusis obscenis, et non nisi ad breve tempus, ex valde gravi incommodo, verbi gratia sustentationis sibi comparandae, poterunt in tali officio permanere^{44*}. Exemplare autem aliquod non omnino pravum occulte uni vel alteri proportionare facilius eis licebit, etiam propter salarium ordinarium. Paulo mitius indicandum est fortasse de illis qui emunt monopolium publicationum exhibendarum in stationibus viae ferreae et cetera, ea condicione ut venales habeantur publicationes cuiusvis factionis politicae, nisi aperte sint antireligiosae vel immorales; tunc enim scandalum est necessarium et ab eis independens, ipsi autem possunt malum minuire, si publicationes pravas loco secundario et secretiore quasi occultas habeant.

d) *Cauponarii*, moderatores associationum (circulos, casinos et cetera), domini officinarum (bares, salas de espéra, peluquérias, et cetera), qui indistincte bonas et malas publicationes clientibus exhibent, graviter peccant, quia graviter scandalizant et satis proxime cooperantur ruinae aliorum; unde etiam cum periculo, non adeo magno ceteroquin, amittendi ex hac causa plures clientes, a tali scandalosa cooperatione abstinere debent; alias autem ephemerides quae raro aliquid pravum continent, propter grave detrimentum vitandum, imo ex qualibet rationabili causa exhibere possunt⁴⁴, praesertim si sciant a multis clientibus sollicitari.

G. Inserentes nuntia de rebus emendis, vendendis, locandis et cetera, si hoc frequenter faciant cum magna utilitate et commendatione pro ipsis ephemeridibus, solo gravi incommodo excusantur; si vero rarius res suas annuntient, ex ordinaria utilitate capienda excusabuntur ratione cooperationis⁴⁴.

H. Subscriptores qui magnam utilitatem capiant, v. gr. ad melius gerenda negotia vel ut se liberent a non levi vexatione etc., cum cooperationem satis remotam et inefficacem praestent ipsi publicationi sustinendae, ex eo solo titulo liberantur a peccato ratione cooperationis; sed scandalum quoque et leges ecclesiasticas circa lectionem librorum prohibitorum attendere debent. Similia valent de lectoribus assiduus qui frequenter eas publicationes emunt. Mi ius autem indicantur qui una alterave vice, etiam ex mera curiositate, ad relaxandum animum, etc., debitis cautelis, singularia exemplaria emunt.

⁴⁴ Sic Villada, l.c. n.23; Genicot-Salsmans, 1,240,2.^o; Merkelbach, 11,767, C. NotniN-SchMITT, II 124c; Fer «kres-Moxdrla», 1,327.

⁴⁴ Prius indicant Noldin-Schmitt, 11,125; ArrECUI, 169; posterius vero approbat GENICOT-SALSIMANS, 1,240; Marc-Ravs, 1,522,4.^o

⁴⁴ Propter utilitatem practicae, etsi non formaliter ad rem, indicamus criterium de cooperatione ephemeridum catholicarum ad nuntia prava: a) non licet inserere nuntia de libris prohibitis aut obscenis, neque de spectaculis, choreis etc., turpibus, etsi inde detrimentum habeatur; esset enim commendatio et cooperatio formalis; b) *beet de eis agere ad reprobationem*, informat onem fidelium etc.; c) *elenchum integrum spectaculorum* exhibendorum (cartelera de espectficulos) non videtur illicitum publicare, dummodo declaretur intentio mere informativa, non commendat va, nam informatio, aliunde inevitabilis in oppidis maioribus, bonum finem habere potest retrahendi incautos et ignaros a pravis spectaculis, ad quod summe commendatur ut qualificatio moralis autonzata singulis spectaculis apponatur.

I. ActioniSTAK publicationis pravae: a) Si sint fundatores, vix unquam erunt immunes a gravi peccato, etiam propter incommodum gravissimum, cum bono publico noceant cooperatione utique generatim» non necessaria; quodsi in aliquo casu sine eorum participatione nova publicatio non sit proditura, videntur nullo molivo posse participare; et a fortiori non possunt, si eorum opera in odium religionis petitur⁴¹.

b) Si post efformatam societatem accedant, ex maiore vel minore influxu suae participationis proportionate incommodo a peccato gravi liberantur. Actiones "iam emptas poterunt retinere bono animo, vel aliis probis viris vendere, posito quod illas alienando malum ephemeridis illiusque societatis influxum non tollerent aut imminuerent" *.

979. 2. Famuli erga dominos: a) COOPERATIONEM FORMALEM implicitam vel explicitant ad peccata dominorum, cis opem ferendo in actibus qui talem cooperationem includant, nunquam possunt praestare; ideo v. gr. nunquam licet cis quaerere pro domino feminam cum qua ille peccet; nec tenere aliquem ut dominus possit cum vulnerare vel occidere, neque, secundum nimis severam fortasse opinionem S. Alfonsi⁴⁴ deferre litteras ad personam cum qua dominus habet illicitum commercium, si sciant in illis contineri incitationem ad malum.

b) Cooperationem materialem remotam, praesertim non necessariam, licite praestant propter leve incommodum, ideoque ratione solius famulatus; sic v. gr. licebit vinum apponere hero se inebriaturo; libros pravos emere de eius mandato et ad domum afferre; cibos vetitos condire et ministrare⁶⁰; lectum praeparare; lanuam accedentibus ad dominum, etiamsi plus quam suspectae honestatis sint, aperire; litteras, munuscula aliaque commissa ad easdem personas deferre, quamvis vehementer suspicentur vel morali certitudine sciant in cis agi de pravis rebus⁶¹; parare currum automobilcm domino ad amasiam profecturo; eundem ad templum protestanticum vel ad domum suspectam etc. comitari, ratione meri famulatus; nam omnes istae actiones sunt de se indifferentes, et peccatum domini totum est ex accedente mala eius voluntate, ad quam permittendam per remotam cooperationem sufficit quaevis iusta causa⁶².

c) Cooperationem materialem proximior, praesertim non necessariam, licite praestant propter grave incommodum, v. gr. ex serio timore ne secus dimittantur a domino et non inveniatur alium modum vivendi, vel ne dominus diuturne et notabiliter iratus in eos maneat et cetera; sic v-gr. propter huiusmodi motiva licebit litteras amato-

⁴⁷ Cf. Waffelaert, *Sur la coopération* p 26-27.

⁴⁴ Villaua, o.c., cas.6 n.17.

⁴⁸ L 2 n.07, Fortasse supponit S. Doctor famulum agere quasi ex conducto cum «lomo; et in hac hypocrisi veris» tuum est quod a.t.

⁴⁹ Cf. S. C. de Prof. Flor. 26.VI.1820 (C1F 747).

⁸¹ Mutat s adiunctis, cum famuli nostro tempore vix habeant communicationem inter morem cum dominis, et sunt nteri exeeutores mandatorum, facilius permittitur ipsis nunc officium deferendi litteras, quamvis sciant esse amatorias, nisi agant ex condicio, quia externe apparent ignari.

Se multi AA, v.gr. Castrolalao, tr.6 <1.6 punctil n.4-9; SA.xcmb, *In decalogum* 1.1 c7 n.4-7; Gemcot-Salsmans, 1,243; Noldin-Schmitt, 11,128; Vehmeekscu, 11,132; Prümmer, 1,21.

nas ad «aliquem deferre», informationes exquirere de tempore et loco ubi determinata mulier sola inveniatur, excubias agere dum herus manet cum amasia ne delegatur, vehere dominum ari amasiam vel ad domum suspectam, pingere imagmem personae a domino turpiter amatae, etc Ratio est quia haec minus exigi possunt ab hero ratione famulatus, quamvis non sint in se mala, et tuius gravius motivum excusationis requirunt cum propinquius accedant ad peccatumj. Imo, si dominus frequenter a famulo talem cooperationem proximior, rem exigeret, is teneretur quamprimum alium modum vivendi sibi quaerere, etiam minori emolumento percepto, et illud servitium deserere.

d) Cooperationem materialem proximam, praesertim necessariam, non licet eis ponere nisi propter gravissimum malum vitandum, verbi gratia mortem, periculum totius fortunae amittendae, gravissimam calumniam etc. comparabilem cum damno quod tertiae personae innocenti a domino ipsis necessario cooperantibus inferatur; s:c verbi gratia a solum ex istis causis licebit apponere praeservativum in cubiculo. deferre ad amasiam dominum qui secus non posset accedere, scalam sustinere domino ascendenti per fenestram ad amasiam et cetera; imo. si adiutorium praestatur ad blandam mitorrn innocentem. videtur requiri timor omnino gravis mortis vel aliud huiusmodi (cf. D 1201).

980. 3. Aurig.n et ductor currus automobilis ad servitium publicum indiscriminatim praestandum destinati, potest servitium suum praestare nulla inquisitione facta circa intentionem qua tale servitium postulatur, etsi ex adiunctis intentio perversa fortasse satis pateat. Ratio est quia secus grave damnum patiuntur, quin aliunde possint peccata impedire. Tamen, si v. gr. rogentur ut currum ducant ad tale meretricium, debent protestari, ne connivere videantur roganti, et dicere se ducturos ad talem viam et nihil velle scire de meretricio⁶⁴. S. Officium respondit (12.VIT.1854) non esse inquietandos Christianos qui sellis gestatoriis, quibus omnes indiscriminatim personae de loco in locum transferri solent etiam eos gentiles vehunt qui ad sepulcra maiorum accedunt ut ibi superstitionem exercent.

981. 4. Religiosae in nosocomiis et clinicis sine dubio multa mala vitant, quae cis deficientibus a laicis fierent, et plurima bona procurant quae sine cis non essent. Haec sufficiunt ut cooperatio materialis carum ad operationes illicitas, interdum etiam proximior, licita esse possit. Sed ita distinguere oportet:

a) In clinicis propriis eos tantum medicos et auxiliares pro ordinario servitio admittere possunt, qui debita scientia et rectitudine morali praediti, nihil illicitum in arte exercenda sint facturi In

M Si litterae sciantur esse amatoriae ex declaratione domini, vitanda est imprimis cooperatio formais saltem implicita; hoc fere non potest fieri nisi declinando mandatum in quantum possit facile declinari; ideo fortasse Noldin-Schmitt, 11,128, exigit damnum grave ut tales litterae licite deferantur, dum alu ut Vermeerscii, 11,132; Prümmer, 1,621, excusant ex solo famulatu.

⁶⁴ Si interrogentur ubi tale meretricium inveniatur, respondeat se ignorare; nam sensus istius responsi satis patet, etiamsi locum cognoscant. Solum ex gravi damno proprio possent indicare, id quod valet similiter de famulis.

“ Gemcot-Salsmans, 1,243; Noldin-Schmitt, 11,128.

casu extraordinario licebit eis arcessere vel permittere ut advocetur alius singularis peritiae, etiam suspectae rectitudinis moralis, adhibitis tamen cautelis ut nihil immorale faciat, v.gr. procurando abortum, directe mutilando etc.

b) In clinicis non propriis, ante susceptum servitium quantum possint obtineant securitatem nihil medicos imposituros quod carum conscientiae contradicat; quodsi hoc sit impossibile obtentu, ad vitanda mala maiora quae fierent per laicos, possunt servitium suscipere, dummodo nunquam praestetur cooperatio formalis explicita, ut patet, sed neque implicita in peragenda re objective illicita, verbi gratia exercendo actionem provocativam abortus vel applicando dosim morphinae in tali quantitate, quae non mitiget dolores morientis sed mortem inferat sine doloribus. *Cooperationem materiale etiam proximior*, praeparandi corpus aegroti, aptandi instrumenta, chirurgo, ea subministrandi, etc., licebit praestare, vitato scandalo, propter rationes et in adiunctis expositis, idque non solum in hospitalibus sed etiam in clinicis, saltem post susceptam curam carum¹⁴. In casu dubii quod non valeant statim solvere, possunt medico fidere, sed postea debent convenientem inquisitionem facere pro futuris casibus similibus.

982. 5. Operarii hoc loco potissimum considerantur quoad cooperationem quam sive in operibus materialibus (theatris, templis religionis falsae, habitationibus ad malum finem exstructis) sive in coetibus socialis indolis vel tituli (communismo, socialismo etc.) praestare possunt. De his ergo ponuntur sequentes considerationes:

a) *Theatra* et similia possunt aedificare ex qualibet iusta causa, praesertim ubi alia iam sint, ideoque spectacula nequeant impediri; licet enim spectacula haberi, ideoque loca apta ad ea praeparare; peccata quae committi ibi possint, alia ratione sunt impedienda in quantum fieri queat. Theatra decorare pariter licet, nisi figurae sint obscurnae, quamvis aliqui carum occasione, prout solent esse liberius adornatae, peccaturi praevideantur, nam cooperatio est satis remota et non necessaria; curent tamen quantum possint decentiam et pudorem, et in hoc bono obtinendo habebunt aliam rationem cooperandi ad minuendum malum.

b) *Templa haereticorum*, schismaticorum, iudaconum et mahumedanorum, itemque aedes francomurariorum aliarumque impiarum societatum construere licebit operariis, ex incommodo ordinario secus subendo, nam agitur de cooperatione remota et non necessaria, in qua scandalum vix solet iam adesse propter lamentabilem relegationem vitae religiosae ad forum internum¹⁵; *excipiendi* tamen

M Optimo consilio scribit Mondria (11,330) a quo haec mutuamus: "Vim MEKRSCH (11,130) et Noldin (11,120) hoc admittunt pro publicis nosocomiis et hospitalibus, non vero pro clinicis *privatis*, fortasse quia in his numerus minor clientium damnum minus grave causaret ex discessu, insufficiens ad tales cooperationes permittendas. Attamen cum tales clinicae privatae abundent si ratio valeret, damnum ex earum desertione eventurum *complexive* sumptum aequivalens vel maius esset damno futuro ex derelictione publici hospitalis. Ergo saltem *post* susceptum servitium clinicae ratio non est habenda huius distinctionis; sed solum maiores cautela adhibendae *ante* illud ineundum."

« Cf. S. Officium, 14,1,1818; 7,VII,1864 (CPF 1257); S. C. de Psor FIDK, 21,XI,1837; 26,IX,1840 (CPF 1733 1734). Cf. etiam *Instructionem* Card. Vicarii ad parochos romanos (12,VII,1878) n.6; Tanqueray, 11,683.

sunt casus rari in quibus forte eorum cooperatio petatur in odium religionis vel sic interpretari possit, aut neatur de coopera- tione necessaria ad introducenda huiusmodi aedificia in loco ubi nulla sunt talia, quia in ea hypnthesi haberetur cooperatio formalis in primo casu, et cooperatio saltem materialis ad magnum detrimentum boni communis in secundo, sine motivo proportionato, nisi cooperatio eorum esset solum utilis et denegati» inferret eis gravissimum damnum. Similia fere valent de construendis imaginibus, organis et cetera quae ad splendorem cultus in talibus templis adhibebuntur, et maxime si ad hoc petantur; sed quia cooperatio in his proximior est, requiritur gravius incommodum subeundum ex denegata cooperatione. Alia remotius coniuncta cum cultu, ut mensae, panna, et huiusmodi, ex qualibet iusta causa licebit conficere,

• c) *Templa ipsoiatrico cultui destinata* non licet eis facere nisi ex gravissimo incommodo secus subeundo, et dummodo non habeatur cooperatio eorum ut protestativa vel fautrix idololatriae, quia in tali casu nunquam liceret; minus adhuc licet ipsa templa vel altaria ornare ad cultum, quia esset cooperatio formalis; similia dicenda sunt de statu falsorum deorum, quae ad ornatum profanum possunt sine ratione speciali confici, sed ad cultum non perveniunt nisi in casu raro, ex gravissimo incommodo aliter inevitabili¹⁶.

983. 6. Operum directores, architecti et opificum conductores, utpote proximiores et efficaciores in cooperando, ex solo incommodo vere gravi possunt suscipere constructionem templorum *falsae religionis*, in quibus tamen Deus verus colatur, dummodo iam alia templa similia in loco habeantur¹⁷; secus nequeunt opera suscipere, quia non adest causa proportionata inter emolumentum quod exinde capere possint et damnum publicum cui sat proxime cooperantur. Et sane Cardinalis Vicarius, sub similibus adiunctis, declaravit non eximi a peccato mortali qui Romae susciperent "exstruendum et ornandum aliquod templum protestanticum"¹⁸. Ad consuetudinem templorum *idololatricorum* videntur non posse habere causam proportionatam, nisi forte in regione ubi alia iam sunt, et actus religiosi tanquam independentes habeantur a professione civili, ita ut ratio scandali et species cooperationis formalis implicitae ad idololatriam nulla habeatur.

984. 7. Societatibus communistarum, socialistarum aliisque similibus ab Ecclesia damnatis et verae religioni infensis, non possunt nomen dare. Quodsi alicubi ad hoc sint moraliter coacti, quia est condicio fere necessaria ad vitam, si conscriptio fiat sub signo sociali, non religioso, et ex ipsa necessitate amittat significationem adhesionis internae ad tales societates, et aliunde parati sint nihil linquam facere contra propriam conscientiam, praeterunt. durantibus illis circumstantiis, speciatim in illis societatibus inscribi.

985. 8. Mercatores, artifices, pharmaceutici, etc. a) Non POSSUNT vendere res in se malas, quae sci. usum bonum non habent, verbi gratia imagines prorsus obscenas, instrumenta anticonceptiona*

■ S. Officium 7,XII,1626 (CPF 20); 5,IX,1736; 8,1,1851 (CPF 1055); 2,VII,1827; cf. CPF 1607,1700 1704 1706 1748.

u *Instructio ad parochos* 12,VII,1878.

40 S. Officium 7,VII,1864 ad 10; cf. CPF 1257.

lia, medicinas unice ad abortum adhibitas, etc., nisi in casu particulari constet eas res per accidens ad finem malum non destinari; et officiales in eorum officinis, qui talia servire interdum clientibus iubeantur, debent quamprimum alium vivendi modum quaerere.

b) Res ex se indifferentes, *sed g'neralini ad malum* usum applicatae, v.gr. idola in regione pagana, ornamenta cultus idololatria, signa francomurariorum, venenum, stupefacientia, etc., non possunt vendere nisi ex gravissima causa, praesertim si pravam intentionem suspicentur; similia valent de rebus *se bonis*, quas sciunt emi ut, modificatae, ad malos usus applicentur; sed in hoc casu grave incommodum excusat, nisi in tali proportionem emanant et modificentur ad malum, ut bono communi notabiliter noceant.

c) Res ex se indifferentes et *ad bonos usus plerumque* applicatas licet eis vendere ex quacumque rationabili causa, v. gr. aleas, chartas, arma, vinum, ornatum muliebrem, etiamsi in genere praevideantur aliqui illis abusuri, nam cooperatio est et remota et incerta; quodsi in casu particulari constet pravus finis ementis, v. gr. vinum ad se inebriandum, ornatus ad libidinem, etc., causa gravis requiritur, praesertim si sine eorum cooperatione malum fieri non poterit, vel si abusus erit contra tertiam personam innocentem.

986. 9. Caupones: *a)* Ex LEVI INCOMMODO possunt cibos vetitos servire petentibus, quia nimium onus esset interrogare ab omnibus num sint dispensati a lege; imo, si sciant plures petituros carnem in feria VI. possunt eam habere praeparatam, itemque in charta indicare; similiter possunt ientacula et cocnam abundantem praesentare in die ieiunii, vel sponte ministrare vinum, quamvis praevideant aliquos se inebriaturos, etc., nam cooperatio est remota ac non necessaria, et magnum incommodum secus patiuntur; item exponere cum bonis ephemeridibus alias quae interdum prava afferunt, si sciant multos eas sollicitare et aegre ferre quod praesto non sint, nam secus notabile damnum habebunt et malum nequibunt impedire.

b) Ex gravi causa possunt servire vinum ei qui se inebriabit, verbi gratia ad vitanda iurgia, rixas vehementes, blasphemias et cetera; item ephemerides quae interdum fidem aut bonos mores impetere solent, expresse eas petentibus et quantum fieri poterit in loco separato propter aliorum scandalum vitandui.

r) Gravis causa non sufficit ut ephemerides vix non semper aliquid religioni aut bonis moribus contrarium includentes concedant petentibus; neque ut aliquas habitationes locare possint ad meretricium vel choreas, cum ex tali locatione peccata et seductiones evadant numerosiora,

987. 10. Cooperatio in rebus religiosis et politicis contrariis religioni et principiis catholicis, his normis generalibus regitur

a) Per se libertas cultuum et aequalis favor officialis cuilibet confessioni religiosae est prorsus illicitus; sed ad maiorem damnum vitandum, in facto potest a catholicis acceptari, et iuxta hanc renim condicionem procedi, vitato scandalo per opportunam declarationem ubi opus erit.

b) Deputati catholici, ad maiora damna vitanda, ex causa vere gravi, possunt dare votum ut subsidium feratur ad cultum acatholici-

cum*; itemque ad alia coniuncta cum cultu, etsi minus proxime, verbi gratia ad constructionem ipsorum templorum protestanticorum“, et a fortiori ad alios fines simul culturales, scientificos, artisticos et cetera, dummodo pecunia non adhibeatur ad pervertendos catholicos, nec votum catholicorum habeatur ut favor haeresces; non vero licet sponte offerre haec subsidia, quia sic protegeretur formaliter quod est malum“.

c) Non licet votum dare in electionibus ei qui velit defendere libertatem cultus etc., nec positive adhaerere socialises, communistis aliisque vel ab Ecclesia damnatis vel machinantibus contra religionem vel patriam etc.; licet vero commune votum cum eis habere in quaestionibus de vera iustitia sociali, etc., iuxta doctrinam Ecclesiae.

d) Ministerium haereticum, qua talem, non licet advocare ut ministerium suum exerceat apud aegrotum qui illum arcessi postulaverit“; licebit autem alicui personae de secta indicare desiderium talis personae ab aegroto manifestatum, etiam cum praevisione certa quod ista illum vocabit, quia sic communicatio in sacris vitabitur“; imo, propter bonum commune, v. gr. ad evitandum odium in religionem catholicam, licere potest ipsi ministro quasi personae profanae indicare talem aegrotum manifestasse desiderium ipsum videndi

e) Pulsare campanas in templo acatholico, nisi publice notum sit hoc fieri in signum rei profanae, v. gr. propter adventum regis, solum ex gravissima causa licebit; nam etsi hoc natura sua non sit nisi signum alicuius rei annuntiandae, accipitur ut invitatio ad functionem religiosam; a fortiori non licet cantare, vel pulsare organum in actibus cultus acatholici, quia est cooperatio immediata in exercitio cultus.

f) Petere a deputato acatholico (et similia valente de aliis personis) ut pro deputato catholico praestet servitium illicitum, non licet quia est inductio ad peccatum; sed potest rogari auctoritas imo et pacisci licet cuique cum ea vel cum aliis personis, ne a se unquam tale servitium petatur, sub onere aliud honestum praestandi, etsi praevideatur alios loco ipsius ad praestandum illud fore obligatos*.

* S. Officium 21.IV.1847 (CPF 7421; S. C. de Prof. Pidd 2.VII.1827.

α S. Paenitentiaria in concreto hoc fieri posse declaravit a 1822, ut catholici se liberarent ab alternando cultum cum protestantibus in eodem templo. Cf. Bucceroti. *Enchiridion morale* n.192.

® Cf. G. J. Waffelaert, *Etude .. sur la coopération* (Brujas 1883) 34-52.

* S. Officium 14.V.1848; 26.XII.1898 (CPF 2030 et nota 2.3).

“ Cf. S. Officium 31.I.1872.

* Sic v.gr. Villada, *Casus II*, sect.I casus 3 n.33.37; Lehmkühl, 1,652; Genicot-Salsmaxs. 1,201.

° *d* S. C. de Prop. Fide 21.VII.1841 (CPF 1735), quae simile pactum permittebat Christianis facere cum paganis quoad opera publica ex edicto regio facienda.

TRACTATUS II

De virtutibus cardinalibus

988. Praecipuum fortasse inconueniens quod habet in tractatione theologiae moralis ordinatio materiae secundum praecepta more alfonsiano est, quod multa miscentur in expositione mandatorum quorum moralitas procedit ex rationibus sat diversis, aut e converso separantur interdum ea quae spectant ad eandem virtutem. Et existit periculum quod alumnus non perspiciat ultima fundamenta virtutum exercendarum et praeceptorum observandorum. Hoc inconueniens non est *tam magnum* | in ordinatione materiae secundum virtutes, sed haec ordinatio vicissim pro praxi minus commendatur.

Huic incommodo fortasse ex parte occurrimus si, post tractatum de virtutibus theologiceis, compendiose et quasi schematice proponimus virtutes cardinales cum adnexis partibus integralibus, subiectivis et potentialibus, ut habeatur aliqua idea de virtutibus specificis, quae in singulis mandatis sive Dei sive Ecclesiae excolendae ingrediuntur.

CAPUT I

De virtute prudentiae

Summa rerum dicendarum. Dicendum est de ipsa *not one, relatione* ad scientiam moralem et conscientiam, *d unitate* et *necessitate*, *actibus* prudentiae, *inw- tibiis* denique sive integralibus, sive subiectivis sive potentialibus.

S. Thomas, 2-2 q.47-56; G. J. Waffelaert. *De virtutibus cardinalibus* (Urojas 1889); Ferreres-Mondria, 1,337-339; Prümmer, 1,625-636; Merkeuach, 11,7-45. Pieper, *Traktat Über die Klugheit* (Leipzig 1937).

989. Prudentia est virtus intellectualis simul et moralis, quae: a) Ut intellectualis est *recta ratio agibilium**, scu virtus intellectiva qua in quovis negotio occurrente novimus

| Est tamen, et non adeo parvum, ut patet tum inspicienti infixes manualium ordinatorum secundum virtutes, in quibus ordo sat vanus observatur, tum consideranti quod plures virtutes ad diversam cardinalem virtutem trahi possunt, liberalitas ad iustitiam vel ad fortitudinem, iracundia ad fortitudinem vel ad temperantiam etc., et quod plura officia moralia ex diversi» simul tuius urgentur, v.gr. obligatio reverendi vitam aPenam ex caritate simul et iuslita. obligatio servandi fidem coniugalem ex caritate et iustitia etc. Accedunt alti incommoda, v.gr. quod virtus religionis relegatur inter partes potentiaes iustitiae.

* Aristoteles, *Ethicorum* 1.6 c.S n.4; cf. Cicero, *De officiis* 1.3 n.47.

quid honestum sit, quid turpe; b) Ut moralis est *ordinatio actuum humanorum ad verum finem ultimum vitae humanae*, vel habitus eligendi media ad finem moraliter bonum; c) Ut supernaturalis est *virtus infusa qua intellectus fracticus, illustratus fer fidem formatam, et excitatus a Spiritu Sancto, iudicat quid in singulis casibus sit agendum ut fini sufernaturali conveniens, quid vitandum ut disconueniens*³. Dicitur:

Intellectus practicus, nam prudentia, ut virtus intellectualis-moralis, *subiectalur* in ratione practica, estque cognitio practica, voluntatem respiciens eamque dirigens ad rectum.

Illustratus per fidem formatam, etenim prudentia supernaturalis maxime pendet tum a fide, quae ostendit verum finem ultimum vitae humanae, tum a caritate, quae totum hominem ordinat ad Deum; praelucente autem fide et movente caritate versus Deum, prudentia invenit aptissima media ad hunc finem obtinendum, et efficaciter movet potentias ad actus in connexione cum aliis virtutibus moralibus; utrumque ordinatio mediorum et motio potentiarum ad actus convenientes, pertinet ad prudentiam, nemo enim dicitur prudens, qui mere scit quid recte agendum sit ut in ea cognitione sistat, sed qui bonum per prudentiam cognitum tanquam appetitui recto conforme, per alias virtutes morales operatur.

Excitatus a Spiritu Sancto, etenim prudentiae supernatural!, quo melius munus obire valeat, adiungitur donum consilii, quod hominem reddit bene docibilem a Spiritu Sancto, qui per hoc donum suggerit optima media ad finem conductia*.

990. Differt ab: a) Scientia theologiae moralis, quae est regula obiectiva explicans et illustrans prima principia in quibus fundatur vita moralis, eaque ad singulas actiones morales applicans, et sic praebens prudentiae elementa iuxta quae debet efformari; b) conscientia, quae est regula subiectiva proxima moralitatis, iudicans de liccitate actuum in concreto, dum prudentia est virtus ipsam conscientiam perficiens ad recte iudicandum de honestate actionum 5.

1 Cf. pRÜmsn-R, T.626; W. A. Gerhard *The intellectual Virtue of Prudence: Tomist* 8 (1945)413-456.

4 Cf. S. Tito IAS, 2-2 q 52 n.2.

4 Cf. B.H. Merkelbach. *Quelle place assigner au traité de la conscience: RevScPhTh* 12 (1023) 178; R. Garrigou-Lagrange, *Du caractère métaphysique de la théologie ntorale de S. Thomas, en particulier dans les rapports de la Prudence et de la conscience: KevThom* 30 (1925) 344-347. Iuxta hos auctores tractatus conscientiae trahendus fere esset ad tractatum de prudentia.

991. **Dignitas et necessitas prudentiae** manifestantur in **S. Scriptura**, et ostenduntur ratione °.

Prov 3,13-17: “Beatus homo qui invenit sapientiam et qui afluat prudentia. Melior est acquisitio eius, negotiatione argenti et auri primi, et purissimi fructus eius. Pretiosior est cunctis opibus... Viae eius viae pulchrae, et omnes semitae illius pacificae.” Sap 6,1 : “Melior est sapientia quam vires, et vir prudens quam fortis.” Unde Christus Dominus commendat (Mt 10,16) : “Estote ergo prudentes sicut serpentes.”

992. **Ratio** demonstrat quamlibet virtutem moralem debere inter duo extrema consistere, quin excedat nec deficiat a recta ratione. Iam vero prudentiae officium est, continere ceteras virtutes morales in recto medio, eis mensuram praescribens ne in excessum vel defectum deviant, ideoque recte dicitur moderatrix, auriga et forma virtutum moralium^e, quia dat eis ordinationem ad finem particularem secundum rationem, “neque enim potest iustitia sine prudentia esse, cum examinare quid iustum quidve iniustum sit, non mediocri prudentiae est... Siquidem et fortitudo... plena iustitiae sit, et scire quo consilio defendat atque adiuvet, captare etiam temporum et locorum opportunitates prudentiae ac modestiae sit, et temperantia ipsa sine prudentia modum scire non possit” 8.

993. **Obiectum prudentiae**: a) **Materiale**, sunt omnes *actiones humanae* quae ordinantur ad finem humanum; b) **formale**, *honestas* quae est in conformandis actionibus humanis *rectae rationi*, et quidem fide illustratae, si agitur de prudentia supernaturali.

994. **Functio seu actus prudentiae** triplex describitur a S. Thoma⁹: a) **Bene consultare**, i. e., deliberare et quaerere *media* et circumstantias ut opera fiant honeste et virtuose; b) **RECTE IUDICARE**, i. e., colligere fructum deliberationis et **concludere** quid, quomodo, quando agendum sit; c) im-

^e Virtutem prudentiae his ultimis temporibus plures ad suam dignitatem et officium reintegrare conantur. Cf. v. gr. A. I. Sertii. *La philosophie morale de Saint Thomas d'Aquin* (Paris 1916) 183-192. 219-232; H. D. Noble, *La conscience morale* (Paris 1923); R. Garrigou-Lagrange, *La prudence. Sa place dans l'organisme des vertus*: RevThom 9 (1926) 411-426.

¹ Cf. V. Catirein, *Der Zusammenhang der Klugheit und der sittlichen Tugenden nach Aristoteles*: Schol 6 (1931) 75-83; F. M. Utz, *De connexion virtutum moralium inter se secundum doctrinam S. Thomae Aquinatis* (Oldenburg 1937).

• S. Ambrosius, *De officiis* 1.1 c.27: ML 16,66.
• Th. 2-2 q.47 a.8.

PERARE, i. e., aliis potentiis praecipere executionem iudicii practici. Omnes isti tres actus debent exerceri diligentia proportionata ad momentum rei; haec vero si adhibeatur, licet speculative habeatur error, agens prudenter procedit et non peccat¹⁰.

995. **Partes prudentiae**: a) **Subiectivae**, seu species in quas prudentia dividitur, praeter prudentiam *naturalem* et *supernaturalem*, de quibus iam indicatum est, distinguitur prudentia: *personalis*, quae habet pro fine rectitudinem personalem et regimen sui ipsius; *gubernatrix*, quae est ad regendam multitudinem, sive familiam (oeconomica) sive civitatem (regnativa, politica) sive exercitum (militaris). Haec potest deficere in eo qui ceteroquin eminenter possideat personalem.

b) **Potentiales**, seu quae ad prudentiam adiunguntur, et ordinantur ad quosdam actus secundarios, suntque: *cubilia*, seu habitus deliberandi et bona consilia inveniendi in perplexis; *synesis*, seu perspicacia ad recte indicandum secundum regulas et leges communes; *gnome*, seu virtus iudicativa per applicationem principiorum superiorum secundum mentem legislatoris, etiam contra tenorem materiale legis.

c) **Integrates**, seu praerequisitae ut prudentia perfecte exerceatur, sunt secundum S. Thomam: *memoria*, seu recordatio rerum praeteritarum, ut experientia transactorum inseruiat ad praesentia et futura; *intellectus*, seu recta et accurata cognitio rerum praesentium, ut finis intendendus bene aestimetur, et principia moralia hic et nunc applicanda sine errore apprehendantur; *docilitas*, seu perspicacitas velociter apprehendendi media ad operandum; *ratio*, seu promptitudo ad aliud ex alio colligendum; *providentia*, seu ordinatio mediorum ad finem et praevio eventuum qui ex opere peracto sequi possunt, estque “principalis pars prudentiae, ad quam aliae partes ordinantur, sci. memoria praeteritorum et intelligentia praesentium, prout ex praeteritis memoratis et praesentibus intellectis coniectamus de futuris providendis”¹¹; *circumspectio* seu attenta circumstantiarum hinc inde consideratio et ponderatio; *cautio*, denique, seu cura vitandi mala et impedimenta quae ab extrinseco opus virtutis vitare vel impedire possent.

¹⁰ Cf. G. Gundlach, *Klugheit als Prinzip des Handelns*: Greg 23 (1942) 238-254.

¹¹ S. Thomas, 2-2 q.22 a.1,

996. Vitia op sita prudentiae sunt: a) Per defectum, quatuor formae scu species imprudentiae, quae sunt ex suo genere peccata venialia, licet possunt fieri mortalia ex adiunctis, v. gr. propter scandalum, periculum damnationis aeternae etc. Sunt autem: a) *praecipitatio*, scu omissio debita inquisitionis et considerationis, sive quia omittitur deliberatio (contra cubuliam) sive quia contemnitur regula directiva (temeritas); *β) inconsideratio*, scu defectus sufficientis ponderationis circumstantiarum circa actionem vel omissionem (contra gnomem et synesim); *γ) inconstantia*, seu mutatio consilii sine iusta causa, vel recessus a bono proposito definito; *δ) negligentia*, seu defectus requisitae sollicitudinis in actu interiori intellectus, ad excitandam et dirigendam voluntatem in executione boni operis propositi¹².

b) Per excessum opponuntur tria praesertim vitia, per se levia, quae per accidens ex adiunctis vel dispositione voluntatis possunt evadere gravia sci.: a) *prudentia carnis*, quae indicat de agendis secundum corruptam naturam humanam vel eius placita pro fine sibi instituendo: haec “prudentia carnis, mors est... inimica est Deo” (Rom 8.6s); *β) astutia-dolus-fraus*, quae excogitant media mala ad finem sive bonum sive malum intentum, agendo contra simplicitatem Christianam (astutia), per deceptionem in verbis (dolus) vel factis (fraus); *γ) nimia sollicitudo temporalium et futurorum*, in quantum vel nimium studium adhibetur ad ea acquirenda et conservanda. vel nimia anxietate timetur ne, etiam debita diligentia applicata, necessaria nobis deficient (cf. Mt 6.25-26.33), vel deordinate quaeruntur temporalia, et spiritualibus anteponuntur.

997. Fontes horum vitiorum saepe solent esse: quoad peccata per defectum, *luxuria*; quoad peccata per excessum, *avaritia*.

998. In praxi omnibus maxime commendatur prudentia personalis, qua singuli apte et secure dirigantur ad beatitudinem¹³; patribusfamilias, moderatoribus societatum inferiorum, gubernatoribus nationum, institutoribus iuventutis, praesertim vero animarum moderatoribus, maxime necessaria est prudentia gubernatrix.

¹² Pro distinctione ab inconstantia, onvssinne. pigritia, torpore, cf. S. Thomas, 2-2 q.54 a.2 ad 1-3; Billuart, *De prudentia* dtss.3 a.1. Sane inconstans de c;t in praecipiendo quasi *alio* impeditus: omissio pertinet ad *exterio*rem actionem; pigritia importat tarditatem *ad* excquendum; torpor, remissionem in *ipsa* ey»TUT*nnr.

¹³ Cf. P. Dander *Die Klugheit. Ihr Wesen und ihre Bedeutung für den christlichen Charakter nach der lehre des hl. Thomas von Aquin*: ZÄsMyst 7 (1932) 97-116.

Hinc omnibus mediis excolenda est: per *orationem* ad Deum, Patrem luminum, et devotionem erga Spiritum Sanctum, ad quem accedere oportet per Beatissimam Mariam, Virginem prudentissimam"; per *refraenationem passionum* immoderatarum, earum praesertim quae, ut luxuria, absorbent animam et demergunt in sensibilibus; per *lectionem librorum spiritualium*, in quibus mens ad superna eleveatur et caelestem prudentiam sanctorum admiratur; per considerationem omnium rerum *sub specte aeternitatis*", iuxta admirabile "principium et fundamentum exercitiorum S. Ignatii de Loyola.

•CAPUT II

De virtute iustitiae

S. Thomas, 2-2 q.58.79-80; V. Vanchelywe, *De notione iustitiae*: CollatBrug 42 (1946) 413-421; *De iustitiac partibus subiectivis*: ibid.43 (1947) 11-24, Ferreres-Mondria, 1,340-342.

999. Iustitia, ut virtus: a) Generalis, est *complexus omnium virtutum*, quatenus iustum est quod est adaequatum regulae, et sic significatur saepe in S. Scriptura et apud SS. Patres hoc nomine rectitudo moralis tota et integra; *b) specialis, est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi*, de qua fuse agendum est in expositione septimi mandati; sufficiat hic notare quod est ad *alterum*, versatur circa *debitum* et intendit *aequalitatem* inter debitum et redditum.

1000. Obiectum iustitiae: a) *Materiale*, est ius alterius vi iustitiae eidem reddendum; *b) formale*, est bonitas quae relucet in tribuendo alteri debitum.

1001. Subiectum est ipsa *voluntas*, et non aliae potentiae prout voluntati subjacent.

1002. Partes iustitiae: a) *Subiectivae*, sunt: a) *iustitia generalis*, quae debitum reddit communitati iuxta normas legis (ideo *legalis*) et exigentias boni communis (ideo *socialis*); *β) particularis*, quae debitum reddit singulis personis physicis vel juridicis, sive ad strictam aequalitatem arithmetica in iustitia *commutativa*, sive secundum aequalitatem proportionis in *distributiva*.

¹⁴ "Sed cum ignoremus quid agere debeamus, hoc solum habemus res; igitur, ut oculos nostros dirigamus ad te" (2 Par 20.12; cf. Sap 9, ubi pulchra est oratio ad implorandam prudentiam).

Cf. R. Carricou-Lacrance, *La prudence et la vie intérieure*: VieSpir 51 (1937) 24-41.

b) Potentiales, quae deficiunt a iustitiae ratione perfecta: *a) ratione aequalitatis* non obtentae, sunt: *religio*, quae Deo reddit cultum debitum, quin valeat illum colere quantum meretur; *pietas*, quae inclinatur ad debitum honorem exhibendum parentibus, propinquis, patriae, sine perfecta alteritate; de ea in quarto mandato; *observantia*, quae inducit ad debitum cultum praestandum hominibus virtute et dignitate praestantibus; *poenitentia*, quae Deo satisfactionem praesentat propter culpas (de qua in tractatu de sacramentis), et *obedientia* quae superiorum mandata exequitur (de qua in quarto mandato), proxime accedunt ad religionem et pietatem respective; *β) ratione debiti deficientis*, et solius decori et decetiae naturalis urgentis, sunt: *veracitas*, inclinans ad conformanda signa menti et ad dicendam semper veritatem sine mendacio (de qua in octavo mandato), cuius formae particulares sunt *fidelitas* in adimplendis promissis, et *simplicitas*, qua aliquis talis se exhibet verbis et factis qualis interior est; *gratitudo*, inducens ad compensanda beneficia recepta; *vindicatio*, ulciscens iniurias susceptas casve repellens cum iniuriis; *liberalitas*, quae moderatur amorem pecuniae et reddit aliquem facilem ut opes impendat in servitium societatis honoremque divinum; *affabilitas*, quae facit ut in conversatione ita verba et facta aliorum conditioni et circumstantiis conformemus, ut illis nostra collocutio sit grata; *aequitas*, quae ex iustis causis inclinatur ad praetermittenda verba legis, ut conformationem cum altioribus rationis principiis quaerat.

c) INTEGRALES recensentur: *a) facere bonum* sub ratione debiti iustitiae, constituendo aequalitatem in his quae sunt ad alterum; *β) declinare a malo* sub speciali ratione non nocendi conservationi iustitiae.

1003. Vitia opposita iustitiae, per defectum generatim, sed interdum etiam per excessum, sunt plura quae respectives locis tractantur, praesertim: *iniustitiae strictae* plures species, quae offendunt iustitiae commutativae et exponuntur in tractatibus de quinto, septimo, octavo mandato; contemptus legum formalis carumque transgressio, contra iustitiam legalem; acceptio personarum, contra distributivam; *impietas*, vel ex adverso *excessivus amor* consanguineorum, et *exaggeratus nationalismus*, contra pietatem; *irreverentia* et *inobedientia*, contra reverentiam et obedientiam; *ingratitude*, vel ob excessum *inopportuna gratitudo* adulatoria et subdola,

contra gratitudinem; *mendacium*, *simulatio*, *hypocrisis*, contra voracitatem; *rusticitas*, vel ex adverso *adulatio*, contra affabilitatem; *prodigalitas*, vel ex defectu *avaritia*, contra liberalitatem, etc.

De virtute fortitudinis

S. Thomas, 2-2 q.123-140; Cn. de Smet, *Notre vie surnaturelle* II, p.210-260; Janvier, *Carême* 1920.

1004. Fortitudo sumpta ut virtus: a) Generalis est *firmitas et constantia animi qua superantur difficultates ab exercitio virtutum deterrentes*; b) specialis est *virtus qua voluntas roboratur ut a bono arduo proseguendo non desistat*, neque propter difficultates neque propter quodlibet etiam mortis periculum, quod honeste aggredi et superari possit ex dictamine rectae rationis naturali vel per fidem illustrato.

1005. Obiectum fortitudinis: o) Materiale est *bonum morale arduum*, quod specialem prae se fert difficultatem; b) Formale est specialis *honestas* quae relucet in reprimendo timore vel moderanda audacia iuxta rectam rationem, cum aggredimur res arduas.

1006. Subiectum est appetitus *irascibilis* prout voluntati subiacet, hic enim versatur circa bona ardua.

1007. Functio seu actus fortitudinis duplex distinguitur: a) *Sustinere*, i.e., immobiliter sistere in periculis, et invicto animo quaecumque etiam gravissima tolerare usque ad martyrium, si necesse sit; b) *aggredi*, i. e., ardua et periculosa strenue suscipere et agere, secundum rationem et fidem. Prius ceteris paribus difficilius est, nam pericula habet non futura et incerta sed imminetia et realia; non uno fortasse ictu dissolvenda, sed quadam temporis continuatione toleranda l.

1008. Gradus fortitudinis plures numerantur, hoc ordine: a) *Mortificatio passionum*, ut eis sci. non ad malum ferantur homines, sed ad bonum strenue operandum utantur, vana iudicia hominum si necessarium sit contemnentes, nam

1 Cf. S. Thomas, 2-2 q.123 a.6.

revera “melior est patiens viro forti, et qui dominatur animo suo, expugnatore urbium” (Prov 16,32); *b)* *periclitatio ubertatis*, famae, vitae, pro bono proximi suscepta, quam admiramur in apostolis (cf. 2 Cor. 11,26), in missionariis omnium temporum, in fidelibus, sacerdotibus, praesulibus spectaculum factis mundo, angelis et hominibus, cum oppetunt saevitiam persecutorum Ecclesiae; *c)* *Exoptatio Et susceptio martyrii*¹ pro nomine Christi, quibus urgebantur S. Paulus, S. Andreas, S. Ignatius martyr, cupiens frui bestiis et mandi frumentum Christi, quas nostris quoque temporibus in diversis mundi plagis amatores divini Redemptoris imitantur.

1009. **Partes fortitudinis:** *a)* *Subiectivae* non sunt, quia pericula mortis aggredienda et superanda, qua talia, ad eandem specie infima fortitudinem spectant; *b)* *potentiales* recensentur: *a)* *magnanimitas*, seu animi promptitudo ad magnos virtutum actus perficiendos, ex fiducia in Deo reposita, quae bene componitur cum humili sentire de seipso²; *β)* *magnificentia*, seu dispositio ad res magnas faciendas per magnos sumptus, quando honor Dei vel bonum Ecclesiae aut societatis postulabit; *γ)* *patientia*, seu virtus quae tristitiam ob mala praesentia ita moderatur, ut propter eam voluntas a bono non retrahatur, sed potius in eo confirmetur, non quidem ex apathia vel insensibilitate stoica, sed spe futurorum, quibus non sunt condignae passionis huius temporis³, et amore lesu Christi prius pro nobis patientiis (cf. Act 5,41); *δ)* *longanimitas*, seu patientia in sustinenda mali expectati dilatione; *ε)* *constantia*, seu perseverantia in prosequendis operibus virtutum quamdiu recta ratio postulat, superatis difficultatibus quae ex diuturno virtutis exercitio proveniunt (cf. Mt 10,22); *c)* *intégraes* sunt eadem modo recensitae virtutes, si agitur de sustinendo periculo mortis, fortitudo enim nequit sine illis actus requisitos ponere; sed si agitur de aliis actibus facilio-ribus, non sunt partes intégrales, sed tantum potentiales.

1010. **Vitia opposita fortitudini** sunt: *a)* *Per DEFECTUM*: *timiditas* seu ignavia, quae non satis fortiter sustinet, timendo ubi timendi vel non est causa vel saltem non tanta; quae autem merito timenda apparent, ut, v. gr., peccatum vel gehenna, si debito modo timeantur, bene fit; neque est timi-

¹ Cf. M. Faber, *El f»rr»gcs» cspiritual c.9* (Madrid 1027); Lkhodey, *El santo abandono* p.3 c.3-5; J. Solano, *Annonias teoJÓ(jico-esf>triiualcs del abc*-dono en Dios*: Manrcsa 23 (1951) 327-342.

ditas fugere mala, ex quorum tolerantia nihil boni provenit. Nostris temporibus sedulo vitandus est quidam timiditatis effectus, quem dicimus *respectum humanum* in agendo iuxta postulata nominis Christiana, in rebus praesertim religiosis. Peccatum timiditatis, ex genere suo leve, potest fieri grave propter violationem praecepti gravis, v. gr., profitendi fidem; timor enim non tollit voluntarium simpliciter, sed tantum secundum quid.

b) *Per excessum*: *a)* *nimia audacia*, qua quis periculosa non aestimat quae talia sunt, ideoque non timet quando timendum esset, nec applicat media quae applicari deberent; oriri solet ex quadam animi stoliditate vel superbia, qua quis nimium propriis viribus confidit, vel etiam imprudentia; *β)* *temeritas*, seu excessus audaciae in aggrediendo bono arduo contra dictamen rectae rationis ex contemptu vitae aliorumve bonorum. Etiam haec peccata sunt ex genere suo levia; sed propter causam unde proveniant vel effectus ad quos ducant, possunt fieri gravia, v.gr., si quis temere ipsam vitam exponat.

1011. **Partibus potentialibus opponuntur**: *a)* *Praesumptio*, quae per excessum, et *pusillanimitas*, quae per defectum peccant contra magnanimitatem; illa aggrediendo quae sunt ultra vires subiecti, v. gr., officia quibus bene gerendis est impar propter defectum scientiae, virium, etc., haec refugiendo quae exspectatis adiunctis posset et deberet aggredi, divino auxilio fidens; malitia horum peccatorum mensuranda est praesertim ex effectibus; *β)* *nimia sumptuositas*, quae per excessum, et *parvificentia*, quae per defectum offendunt magnificentiae; illa magnos sumptus faciens in rebus parvi momenti, haec parcens sumptibus qui pro magnitudine operis facienda essent; *γ)* *impatience* opponitur patientiae, estque defectus quo aliquis nimis dolet, et ex dolore recedit a recto ordine; licet de se leve peccatum, potest ducere ad graves murmurationes contra Deum, desperationem, etc.; *δ)* *inconstantia*, quae per defectum, et *pertinacia*, quae per excessum adversantur constantiae; illa molli animo facile recedens a bono propter difficultatem vel diuturnitatem agendi, haec sustinendo propositum ultra debitam mensuram, quando secundum rectam rationem cessandum esset.

1012. **In praxi**, nostris temporibus virtus fortitudinis magis ac magis fovenda est: *per frequentem meditationem* circa inanitatem bonorum temporalium, si cum aeternis comparantur, unde terreni

honores et voluptates parvipendantur; *per praevisionem malorum* quae accidere possunt, ut oratione aliisque inediis animum praeparare possimus ad ea ferenda; *per consuetudinem fideliter agendi* in cotidianis, sic enim voluntas exercetur in bono, et “qui fidelis est in minimo et in maiori fidelis est”, dum e contra, “in modico iniquus... et in maiori iniquus est” (Lc 16,10); *per amorem Dafervidum* et considerationem dolorum Iesu Christi, qui “passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum ut sequamini vestigia eius” (1 Petr 2,21), ex quo fiet ut in omnibus superemus “propter eum qui dilexit nos” (Rom 8,37); si enim amor inter homines tanta agreditur et patitur, quid non poterit operari caritas erga Deum?

1013. Scholion. Actus fortitudinis maximus, et simul maximum caritatis testimonium (cf. Io 15,13) est *martyrium* seu *perpassio mortis in testimonium fidei patienter tolerata*.

Perpassio mortis non est necessaria de facto; si causa nimirum *naturaliter sufficiens* posita fuerit, et effectus per miraculum impediatur, meritum et gloria martyrii adest, sicut in S. Ioanne ante portam latinam; *modus* causandi mortem diversus esse potest, non solum armis letalibus, sed etiam fame, carcere insalubri etc. Sufficit *perpassio de facto*, ut apud SS. Innocentes, qui “non loquendo sed moriendo confessi sunt”⁴, sed potest esse simul eloquium.

In odium fidei, i.e., non solum veritatum ab Ecclesia propositarum, sed etiam cuiuslibet virtutis a Deo vel praeceptae vel commendatae, quam fide illustrati cognoscimus esse sustinendam sprete vita temporali. Sufficit quod revera hoc sit motivum, quamvis aliud specietenus allegetur, ut nostris temporibus plerumque fit.

Patienter tolerata, seu sine resistantia contra inferentes eam, licet non sit necessarium occurrere satellitibus, nec requiratur quod passurus non se prius occultaverit. Videtur necessaria acceptatio mortis propter causam honestam, sed ea existente, martyr videtur quibusdam etiam is qui ignarus occidatur in odium fidei⁵.

Effectus martyrii hi sunt: «) *iustificatio peccatoris*, per se et quasi ex opere operato, supposita attritione de peccatis personalibus, quae sufficienter habetur in acceptatione mortis propter fidem; β) *suppletio baptismi*, ita ut martyrium agat vices sacramenti regenerationis, sine impressione characteris tamen, unde baptismus sanguinis dicitur; γ) *deletio poenae* cuiuslibet debitae pro peccatis, sicut in baptismo; δ) *corona specialis*, quae aureola martyrii vocatur, consistens in gaudio speciali de victoria’.

⁴ Collecta in festo SS. Innocentium (28 dec.).

⁵ Unde iam ex hoc titulo, non debent dici martyres qui pro iusta causa, etiam pro religione moriuntur in bello.

• Ca IX Ta KUS censet talem acceptationem expresse non requiri, sed sufficere nblat’nnrm nua horni» ητητη s><a Den peneral ter retule-» in 2-2 q.124 a.2: cf. WtwcruuBfi»-****, *Cursus theologiae* VIII, append. n.S0.

T Cf. Ferreres-Mondria, 1,349.

De virtute temperantiae

S. TircbiAS, 2-2 q.141-170; Tanqueray, II.1061-10S0; Ferreres-Mondria, 1,343-345; Lumbrkmas, *De fortitudine et temperantia* (Roma 1939) 162-370.

1014. *Temperantia* sumpta ut virtus: a) *Generalis*, est moderatio affectuum et actuum, passionum et operationum humanarum secundum rectam rationem, ut voluntas non recedat a bono sed in eo firmetur; b) *specialis*, est “virtus refrenans appetitum in iis quae maxime alliciunt”^{*}, secundum rectam rationem, seu melius: *virtus quae moderatur secundum rectam rationem usum esculentorum, rerum inebriantium et venereorum*. Dicitur:

Virtus, seu habitus operativus bonus, sive *naturalis*, repetitis actibus acquisitus et praestans *facilitatem* ad actus qui immediate inserviunt individuorum conservationi et speciei propagationi, sive *supernaturalis* a Deo infusus, ut homo fiat *capax* eliciendi actus supernaturales moderantes usum praedictum.

Moderatur, refrenans sci. excessus intemperantiae, ex quocumque motivo delectationis vel alterius rationis, nimiamque tendentiam in hos actus delectabiles ad conservandum individuum vel speciem ordinatos, sed etiam stimulans, ubi opus est, appetitum quacumque ratione indebite refugientem actus in propria materia necessarios vel convenientes, ita ut servetur medium rationis et fidei inter excessus et defectus; nam virtutis est in tota materia sibi subiecta rectum rationis ordinem tueri contra quoscumque defectus.

Secundum rectam rationem, ita sci. ut servetur modus a ratione et fide praescriptus, iuxta quem minime offendit temperantiae abstinencia ab esculentis, et similiter castitas perfecta aut virginitas, ex motivo superiore virtutis, quae satis nihilominus attendat salutis administrationem dum abstinet

¹ S. Thomas. 2-2 q 141 a.4c. Passim definiunt AA. temperantiam per ordinem ad *delectationes* vehementiores finctus sed minus recte, ut videtur, nam recentiores physiology et psychology tradunt sensafonem gustus, potus et Venereorum esse suum generis omnino, quanquam sensationibus tactus affinem, et in temperantia delectatio non est neque praecipuum quod haec virtus tueri debet, cum sit accidens in actionibus quas potissimum moderandas habet haec virtus, neque semper intenditur vel habetur in actibus intemperantiae. Cf. V. Vangheluwe, *De temperantia stricte dicta eiusque partibus subiectivis*: Collat-Brug 47 (1951) 39-40.

vel adimplet praescripta ecclesiastica circa iciunium et abstinentiam. Nam recta ratio ordinat has operationes in temperantia supernatural! directe quidem ad fines praedictos, sed mediale ad finem ultimum supernaturalem, proinde etiam contra propriam inclinationem naturalem castigando corpus, fortasse cum aliquo detrimento salutis naturalis, reddendo debitum quando natura ad hoc non inclinat sed ratio suadet, et cetera, propter motiva superiora virtutis.

Usum seu exercitium seu actiones quibus individua conservantur et species humana propagatur.

Esculentis, seu cibi et potus communiter sumpti secundum rectum ordinem adhibendi, ad conservationem individuorum, refrenata gula et nimia *abstinentia*.

Rerum inebriantium, seu potus alcoholici et aliarum substantiarum inebriantium, etiam solidarum et gassosarum, ut chlorophonium, morphina, cocaina, aether, refrenata ebrietate et nimia *sobrietate*.

Venerorum, actionis nimirum facultatis generativae, secundum totum eius processum inchoative et complete, quoad actus stricte sexuales tam internos quam externos, refrenando luxuriam et insensibilitatem.

1015. **Obiectum temperantiae**: a) **Materiale**, sunt *privatio* quidem actus quibus individua conservantur et species propagatur, atque delectationes sensibiles gustus et tactus maxime vehementes, quae hominem a ratione abducere tentant, *secundario* autem delectationes aliorum sensuum, quae ad priores voluptates incitant; b) **Formale**, est specialis honestas relucens in his operationibus secundum rationem moderandis.

1016. **Subiectum** est appetitus *concupiscibilis*, prout voluntati subiacet, hic enim versatur circa concupiscibilia.

1017. **Gradus temperantiae** sunt duo iam indicati, quorum alter est in refrenandis voluptatibus quae non sunt ad aliquam vitae naturalis necessitatem vel convenientiam, ideoque tollit quamlibet delectationem quae bono honesto sit contraria; alter vero ad bonum animae attendens, tollit etiam ex voluptatibus licitis quantum virtutibus exercendis convenit, domans corpus eiusque vitiosas propensiones iuxta commendationem apostoli (Gal 5,24): “qui sunt Christi carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis”.

1018. Partes temperantiae: a) Subiectivae sunt: *abstinentia*, quae moderatur secundum rectam rationem et fidem delectationem ex cibo et ex potu non inebriante; *sobrietas*, seu temperantia in potu aliisque substantiis inebriantibus (cf. n.674); *castitas*, quae refrenat facultatis generativae et Venereae desideria ac delectationes, sive secundum legem matrimonii (coniugalis) sive etiam in licitis (perfecta); *pudicitia*, quae versatur circa repressionem actuum ad voluptatem veneream conducentium, ut sunt aspectus, oscula, tactus, etc.; *virginitas*, quae est castitudo perfecta, connotans subiectum quod carnis integritatem saltem voluntarie non amiserit et voluntatem habet perpetuo abstinendi ab omni actu venereo.

b) Potentials sunt: *continentia*, quae, prout a castitate distincta, intelligitur virtus quae facit ut inter vehementes concupiscentias carnis, voluntas firma permaneat circa castitatem externam servandam et in usu Venereorum refrenando; *mansuetudo*, quae motus irae in vindictam tendentes refrenat, prohibens ne sine sufficienti causa vel ultra iustos limites irascamur; *clementia*, quae superiorem inclinat ad mitigandam poenam propter delicta debitam, in quantum iustitia patitur, non ex nimia lenitate²; *studiositas*, quae affectum cognoscendi moderatur, ne quis scire appetat quae ad se non expectant eiusve captum excedunt, aliunde autem ad ea diligenter se applicet quae cognoscere debet; *eutrapelia*, quae modum imponit in iocis et ludis, necessariis quidem ad reparationem virium, eorum praesertim qui intellectualibus laboribus incumbunt, sed in quibus moderatio quoad modum, tempus, formam ludendi, facile quis transgreditur³; *modestia*, quae hominem inclinat ad servandum decorem in exterioribus, in voce, gestibus, compositione corporis, vestibus et ornatu, conviviiis aliisque apparatus exhibendis, ut ipsi philosophi pagani, nedum S. Scriptura et SS. Patres, maxime commendant⁴; *humilitas*, quae secundum rationis dictamen moderatur appetitum propriae excellentiae, inclinans hominem ad propriam vilitatem secundum veritatem agnoscendam⁶; unde non prohibet omnem, sed tantum inordinatum propriae excellentiae appeti-

³ Cf. S. F. de Sales, *Introducción a la vida devota* p.3 c.8-9.

¹ Cf. S. F. de Sales, *o.c.* p.3 c.31-32.

⁴ Eccli 19,26-27: "Ex visu cognoscitur vir, et ab occursum faciei cognoscitur sanctus ceteris personis" >us dentum et intrinsecus hominis, enuntiant de illo". Cf. S. Ambrosius, *De officiis* l.1 c.18-19: ML 16,44-49; Cicero, *De officiis* l.1 n.35-37.

^a Cf. S. F. de Sales, *o.c.* p.3 c.4-7; Beaudeau, *Formation à l'humilité* (Paris 1902).

tum (cf. Io 17,4-5), nec ignorat proprias qualitates et virtutes (cf. Lc 1,48-49; 1 Cor 1,31), sed eas tribuit vero auctori Deo (cf. 1 Cor 4,7), et non superbit quia, considerans propriam vilitatem et indignitatem, se invenit peccatorem et contemnendum, aliis ex seipso inferiorem (cf. Phil 2,3), quamlibet sufficientiam ex Deo habentem (cf. 2 Cor 3,5).

c) *Intégrales* sunt: *verecundia*, seu pudor per quem quis horret turpitudinem quae inest voluptatibus illicitis; *honestas*, per quam amatur decor temperantiae.

1019. **Vitia opposita temperantiae sunt:** a) *Per defectum*: *insensibilitas* seu vitium quo quis abhorret usum delectationum gustus et tactus, quando recta ratio dictat eis esse utendum, v. gr., refugiens cibum ad salutem necessarium, vel renuens actum coniugalem comparti legitime petenti; per se est peccatum leve et satis rarum, sed potest fieri grave ex effectibus.

b) *Per excessum*: a) *gula* contra abstinentiam, et *ebrietas* contra sobrietatem, de quibus alibi agitur; β) *luxuria* contra *castitatem* (de qua in sexto mandato) et *impudicitia* contra pudicitiam (cf. de sexto mandato).

1020. *Partibus potentialibus opponuntur: crudelitas* per excessum, et *nimia lenitas* per defectum, clementiae; *superbia*, invidia et *nimia sui aestimatio*, humilitati, non sine detrimento officii et eorum quibus prodesse deberet sui elatus; *immodestia. petulantia, luxus*, modestiae; *curiositas* per excessum, et *negligentia* vel *acedia* per defectum, studiositati; *scurrilitas* et *morisilas*, eutrapeliae.

INDEX OPERIS ANALYTICUS

INTRODUCTIO

Summa rerum dicendarum, 1.—Notio et obiectum theologiae moralis, 2.—Relatio ad disciplinas affines. 3.—Tones, 4.—Momentum, 5.—Divisio et ordo dicendi, 6.—Methodus tractationis, 7.—Historia theologiae moralis. 8-11.—Postulata homodierna, 12.

I. THEOLOGIA MORALIS FUNDAMENTALIS

Tractatus I.—De fine ultimo

Cap. I.—De fine ultimo hominis

Finis notio et divisiones. 15-16.—Beatitude finis notio et divisiones. 17-18.—Principia: De Deo ultimo fine, 10; de fine operantis Dei, 21; de fine externo et primario hominis. 22-24; de fine interno et secundario, 25-27; de tendentia ad Deum glorificandum et possidendum, 28-29.

Cap. II.—De indole finis ultimi in se et quoad hominem ... 45

Principia: De supernaturalitate finis ultimi hominis. 31-33; de obligatorietate huius finis, 34-35; de auxilio gratiae ad finem obtinendum, 36-40.

Cap. III.—De modo quo consummabitur finis ultimus

Principia: Beatitudo hominis consistit in possessione Dei. 42-44; consummatur per Dei visionem et amorem ac gaudium animae, 45-48; diversi gradus beatitudinis in caelo, 49-52.

Tractatus II.—De actibus humanis

PARS I.—De actu humano in se considerato 67

SECTIO De elementis actus humani 67

Arbitrii humani definitio. 54.—Videtur de actibus hominis, violentis et naturalibus, 55.—Divisiones, 56-57.

Cap. I.—De elemento cognoscitivo 72

Cognitionis notio et divisiones. 58-59.—Externi eius obiectum et subiectum. 60.—Principia: De cognitione requisita ad actum humanum, 61.

	P _g
Cap. II.—De elemento volitivo	
§ I. De voluntario.....	77
Notio et differentiae a volito, permissive, etc., 63-64. — Divisiones potiores in elicited, imperatived; perfectum et imperfectum; simpliciter et secundum quid; actuale, virtuale et habituale, etc., 65-66.—Principia: Requisites ut aliquid sit voluntarium et eius influxus in actum humanum, 67.	
2. De libero	90
Libellat.* nnt: o et d»vls»ones. 68-69,—Pr»nc;nia: Essent*» liberi arbitrii, 70-71; existentia libertatis indifferentiae, 72-73; de sufficientia libertatis ad obii at ones morales adimpfendas, 74; de ilhce;tate semper passive sese habendi in rc morali, 75; de infirmitate morali, 76-7.	
Cap. III.—De elemento exccutivo	101
Elementi exscrutivl notio. 78.—Principium: Tum actus sub imperio vohintafs positus tum eiusdem effectus praevisus homini tribuitur, 79.	
SECTIO II.—De impedimentis actus humani	103
TITULUS I.—De impedimentis proximis	103
Cap. I.—De causis influentibus in cognitionem	1«
Ignorantiae notio et differentia ab inadvertentia, errore et ohl vione. S3 -l Ibvisio, 84.—Principia: Influxus ignorantiae in voluntarium, 85-88.	
Cap. II.—De causis influentibus in volitionem	110
§ I. De influxu in voluntarium	110
A. Concupiscentia	110
Notio et differentia a passionibus, habitu et consuetudine, 89-90.—Divisio, 91.—Principia: influxus in voluntarium, 92.	
B. Nictus	114
Notio et differentia a timore, tristitia et coactione, 92-93.—Divisio. 94.—Principia: Influxus in voluntarium, 95-97.	
§ II. De influxu in liberum	119
A. Passio	119
Notio. 98.—Numerus, 99.—D visio, 100.—Principia: Influxus in libertatem, voluntarium et liberum, 101-102.	
B. Habitus	
Notio, 103.—Divis«n. 104.—Principia: Influxus in cognitionem voluntarium et liberum, 105.	
Cap. III.—De causis influentibus in exccutic.ncm	125
Violentia. Not'o et differentia a necessario, involuntario et metu. 106-107.—Divisio. 108—Principia: Influxus in actus elicitos, 109; in voluntarium et liberum, 110.	

	Pa g.
TITULUS II.—De impedimentis remotis	130
Cap. I.—Obstacula remota non pathologica	131
§ I. Obstacula intrinseca	131
A. Character et temperamentum	131
Notio, 113-114.—Principia: Eorum influxus in libertatem, 115-116.	
B. Aetas et sexus	134
Principia: Influxus diversarum aetatum et sexuum in vitam moralem, 118-119.	
II. Obstacula extrinseca	136
Influxus socialis, 120.—Principia: Influxus educationis, familiae et medii socialis in vitam moralem, 121-122.	
Cap. II.—Obstacula remota pathologica.....	137
Momentum pro confessori, 123.—Notio et divisiones, 124-125.—Hysterismus, 126.—Epilepsia, 127.—Psychastenia, 128.—Neurasthenia, 129.—Principia: Eorum existentia et influxus in vitam moralem, 130.—Therapia et praxis pastoralis, 131-132.	
PARS II.—De actu morali	150
TITULUS I.—De moralitate in genere	150
Cap. I.—Conceptus et essentia moralitatis	151
Actus moralis et moralitas, 134-135.—Essentia moralitatis, 136.—Divisio, 137.—Principia: Relatio inter actum moralem et humanum; species supremae moralitatis; actiones intrinsecae honestae et inhonestae, 138.	
Cap. II.—Norma moralitatis	157
Notio, 139.—Divisio. 140.—Sententiae falsae et probabiles circa normam moralitatis, 141-142.	
Cap. III.—Extensio moralitatis ad quemlibet actum, ad actus externos, ad effectus actuum	161
I. Actus indifferentes	161
Notio, 144.—Divisio, 145.—Principia: Existentia actuum indifferentium, 146-177.	
II. Actus externi	164
Notio. 148.—Principia: Moralitas ex actu interno voluntatis et influxus actuum externorum in moralitatem actuum internorum, 149-151.	
III. Effectus actuum	169
Influxus in moralitatem actuum internorum, 152.—Praxis pastoralis, 153.	

TITULUS II *De moralitate in specie: fontes m̄oralitalis*

Cap. I.—Principia quaedam ¶

Fontis moralitatis notio Defectus et existētia malitiæ et bonitatis moralis diversis fontibus, 155; relatio requisita et sufficiens ad finem ultimum 156-157.—Praxis pastoralis, 158.

Cap. II Moralitas ex obiecto

Obiecti notio, 159.- Divis'ō, 160 Principia: Moralitas fundamentalis ex obiecto 161-162; prima moralitas quando obiectum est indifferens,

Cap. III Moralitas ex fine

Finis actus humani notio. 164 : Morabtas secundaria ex fine operantis, 165; influxus finis in moralitatem actus ex obiecto, 166-0; honestas requisita in fine ut aii"cat bonitatem actus, ubi de actione propter delectationem 170-175.

Cap. IV.—Moralitas ex circumstantiis

Circumstantiæ» notio. 176 '7.—Numerus, 178-179.—Principia: Moralitas secundaria circumstantiis. 180; mutatis speciei et influxus in moralitatem actus ex obiecto 180-181.

PARS III
manorum

Cap .—De imputabilitate propriæ actionis vel omissionis earumque effectuum

Tmputabilitas notio, 183 Divis'ō. 184.—Imputabo, 185.—Principia: Fundam requisita ad imputabihtatrm bonitat's et malitiæ effectus boni et mali in se voluntarii, 186-187; effectus mal voluntarii in causa. 188; actio duplicis effectus, 189-192 imputabilitas effectus radicaliter contracta in causa voluntaria et actus mali ex prava consuetudine, 193-195

Cap I.—De imputabilitate actionum vel omissionum quæ principaliter aliis debentur

Cooperationis notio Divisio, 107 Possibilitas et gradus imniit*»h»l:tnt s ex connctat'nnc artus roopera tionis in se et qua talis; cooperatio in malum 198-200.

PARS IV honesto secundum
esse supernaturale et meritorium

Cap .—De actibus supernaturalibus

Notio. 202 —Prinrinm: CnrvVciones ad actum supernaturalem certæ et probabiles, 203-205.

Cap De actibus meritoriis

Actus meritorii et meriti notio different n satisfaction? et Impetratione, 206-207 Divisio, 208.—Principia Possibilitas merendi. 209; condiciones 210-213; obiectum meriti 214-215: quantitates meriti, 216-217.

Tractatus III.—De conscientia

PARS De conscientia actual

Cap. I.—De conscientia morali secundum esse psychologikum.

Notio et differentia a ratione, sensu ethico, scientia murali et prudentia. 210.221.—Principia: Existētia et finis conscientiæ. 222-223.—Divisio, 224-227.

Cap. II.—De conscientiæ necessitate, veritate, certitudine

§ L De conscientiæ necessitate

Conscientia moralis antecedens recta est regula necessaria actuum humanorum, 228-229.

2. *De conscientiæ veritate*

Regula subiectiva et proxima actionum humanorum. 230 231.—Conscientia hic et nunc invincibiliter erronea, 232-234.—Vincibfliter erronea, 235-236.—De actione cum conscientia dubia vel contra conscientiam vincibihter erroneam, 237-239.

3. De conscientiæ certitudine

Sola conscientia recta est regula agendi, 240-241.—Sufficit moraliter certa, 232.—Gradus certitudinis requisitus, 244.—Conscientia practice dubia non est regula, 245.

Cap. III.—De conscientiæ formatione sub dubio remoto

Art. I.—De moralibus systematibus

Status quaestionis, 247.—Systema morale, 250.

§ I. De aliis systematibus praeter probabilismuin

Tutorismus absolutus, 251.—Tutorismus mitigatus, 253.—Probabihonsmus, 253.—Acquiprobabilismus. 254.—Systema compensationis, 256.—Probabilismus laxis, 257.

§ II. De probabilisme

Notio, 258.—Sensus genuinus Amplitudo, 260 Principium generale de recto usu probabilismi, 261 Universalitas: in dubio facit et dubio pract co, ubi de medo ad salutem, de valor» sacramenti, d*. iure aberitis certo. 262-264.—Probatio: Doctrina Ecclesiae, 265; S. Scriptura, 266 SS. Patres, 267; Theologi 268; Ratio, 269-71—Axiomata complementaria: Principia praesumptionis et valoris actus, 272 Dubia negativa in particulari, 273.

De recto usu probabilismi

Assequibilitas iudicii probabilis, 275.—Aestimato probabilitatis s ve intrinsecae sive extrinsecae, 276.—Modus acendi confessarii, 277 — probabilitatum oppositarum, 278-279.—Optio temporis, 280-283.

PARS ALTERA.—De conscientia habituali

Cap. I.—De conscientia tenera, laxa, perplexa

§ 1. De conscientia tenera

	Pac
Notio et differentia a rigida, 284-285.—Principium: Conscientia tenera et timorata omnino approbanda et fovenda, 286-287.	
§ 2. Dc conscientia laxa	313
Notio et differentia a lata, 288-289.—Divisio: antecedens et consequens, generalis et particularis, 290.—Causae, 291.—Principia: Aequiparatio conscientiae vmcibihter erroneae vel dubiae; inclinatio in severiorem partem; obligatio reformandi conscientiam laxam, 291-292.	
§ 3. Dc conscientia perplexa	315
Notio, 293.—Principia: num possit esse norma agendi; peccatum in actione sine inquisitione, 294-295.	
Cap. II.—De conscientia scrupulosa	317
Notio et differentia a tenera et erronea, 296-297.—Divisio, 298.—Natura, 299.—Notae ex parte intellectus et voluntatis, 300.—Signa, inquisitio rerum, iteratio actuum, timor peccandi et obstinatio. 301.—Cau«ac: permissio Dei; machinatio diaboli, dispositio physca, circumstantiae morales et defectus proportionis, 302 Damna: corpori, animae et vitae spirituali, 303.—Principia: Obtemperat o directori prudenti; difficultas peccandi, excusatio ab integritate confessionis; obligatio scrupulos impugnandi, 304-305.—Remedia et praxis pastoralis, 306-307.—Dc aliis formis secundariis conscientiae, 308.—Dc educatione conscientiae, 309.	

Tractatus IV.—De legibus

SECTIO I.—De lege in genere	331
Cap. unicum.—Dc conceptu, divisione, proprietatibus, effectu generali legis	331...
Notio et differentia a consilio, statuto, decreto, instruct one et praecepto, 312-313.—D visio, 314.—Proprietates generales, 315.—Effectus general-*; obii alio eiusque <lvivis;o in perfectam et imperfectam, 316-317.—Causa immediata obligationis, 318.	
SECTIO II.—De legibus divinis	340
Cap. I.—De lege aeterna	340
Notio, 321-322.—Differentia ab idea divina et providentia, 323.—Exist-ntia, 324 —Proprietates praecipuae: immutabilitas, regula omnis moralitatis universalitas; fons omnis legis, 325.—Obiectum et subicctum legis aeternae proprie et minus proprie, 326-327.—Relatio ad alias leges, 328-329.	
Cap. II.—De lege naturali	315
Notio, 330-331.—Differentia a lege aeterna, synderesi, conscientia et lumine ration's. 332.—Existcntla, 3 3-33 L—Proprietates; necessitas hypothetica; universalitas; immutabilitas; indispensabilitas; obligatonetas, 335 337.—Ob cetum et sublectum legis naturalis, 338-339.—Promulgatio: lumine intellectus, physice sufficiens, in statu naturae lapsae moral ter insufficiens. 310-3-12: impossibilitas irnorantiac circa prima principia et conclusiones primarias, possibilitas circa secundarias et principia particularia, 343-348.—Interpretatio doctrinalis et authentica, 348.—Valor et vis legis naturalis in ordine supernaturali, 349.—Sanctio, 350.	

	Fac.
Cap. III.—Dc lege divina positiva	3(>6
Art. I.—De lege divina positiva in genere	366
Notio et differenda a Iere natural., 352-353 —D visio: primitiva, mosaica et Christiana, 354.—Necessitas et utilitas, 355.	
Art. II.—De lege mosaica scu Vetere in particulari	369
Notio. 356.—Auctor, 357.—Subtectum, 358.—Obiectum: praecepta moraba. materia caerimonialis et ludicialis, 359 —Finis, 3g0.—Abrogatio, 361.—Relatio ad legem clinstianam, 362.	
Art. III.—Dc Lege Christiana scu Nova	372
Notio et differentia a lege V. T.. 363-364 —Auctor, 365.—Proprietates: universalitas, immutabilitas et indispensabilitas, 366.—Sub ectiim, 367.—Obiectum primum et secundarum, 368.—Cessatio per excusationem et dispensationem, 369.—Consilia evangrhea, 370.	

SECTIO III.—De legibus humanis

Cap. L—Dc concepto et proprietatibus legis et dc conceptibus affinibus	380.....
Art. I.—De conceptu < proprietatibus legis	380
Notio, 372—Proprietates legis humanae, honestas, possibilitas, iusta et utilis, 373-374.	
Ari. II.—De conceptibus legi affinibus	386
§ 1. Dc praeceptis	387
Notio, 376.—Proprietates: ex potestate dominativa et iurisdictionis, 377.—Natura obligationis, 378.—Differentia a lege, 389.	
§ 2. Dc instructionibus, decretis, statutis	390
Instructionis et decreti notio, 390-391.—Differentia a lege, 392.—Auctor, 393.—Statuti notio et auctor, 394-395.	
§ 3. De rescriptis	392
Notio et differentia a vivae vocis oraculo, lege, statuto et decreto, 396-3 >7 —Divisio: rescriptum gratiae, iustitiae, mixtum; in forma commissoria et gratiosa, 398.—Subicctum passivum, 399.—Valor: condiciones explicitae, subreptio, gratia ab una S. Congregatione, etc., 400.—Effectus rescriptorum in forma grafosa et commissoria. 401.—Interpretatio, 402.—Exccutio, 403-404.—Cessatio ab intrinseco et extrinseco, 405.	
Cap. II.—De requisitis ad legem constituendam	403
Art. I.—De legis auctore	403
Legislatoris notio, 407.—Iurisdictionis et competentiae notio, 40^ 409—Kxistentia potestatis kgiferae quoad Eccles am catholicam et societates civiles, 410-411; subicctum potestatis in Ecclesia, 412-413; in societate civili, 414; in societate internationale; iuris internationalis notio, 415; divisio, 416; fundamentum, 417; existentia, 418; principia, 419,	

	Pag.	P\r.
<i>Art. II.</i> —Dc materia apta ad legem.....	417	
§ 1. Principia communia pro omni lege	417	
Obiectum legis omne et solum quod ad bonum commune est necessarium et utile, 421-422—Nihil inhonestum potest esse obiectum legis, 423.—Actus heroici nequeunt ordinarie praescribi, 424-425.—Actus externi et mixti possunt praescribi, 426. Retrotractio relativa legis admittitur cum debitis limitationibus, 427-428.		
§ 2. Principia specialia dc lege ecclesiastica	423	
Obiectum legis ecclesiasticae quidquid spirituale ad Dei cultum hominum quae sanctitatem pertinet, 429.—Quinam actus mixti possunt praescribi, 430.—Qua potestate actus mere interni possunt praescribi, 431.		
§ 3. Principia specialia de lege civili	429	
Obiectum legis civilis quidquid ad bonum temporale societatis civilis, 432.—Lex civilis circa actus mixtos et mere internos, 433.		
<i>Art. III.</i> —Dc promulgatione, vacatione et acceptatione legis.	431	
§ 1. Promulgatio legis	431	
Notio et differentia a divulgatione et notitia, 435-436.—Necessitas, 437.—Modus promulgationis in Ecclesia et societate civili, 438.—Effectus, 439.		
§ 2. Vacatio legis	434	
Notio, 440.—Necessitas, 441.—Effectus, 442.—Statutum vacationis in Ecclesia et in lego civili, 443»		
§ 3. Acceptatio legis	436	
Notio et divisio, in constitutivam et exeectivam, 444-445.—Necessitas utriusque directe et indirecte, 446-447.—Acceptatio sive constitutiva »ve approbativa in Ecclesia et approbativa in societate civili numquam requiritur, 448.		
Cap. III.—Dc effectu formali legis seu obligatione	440	
<i>Art. I.</i> —Dc obligatione in genere	440	
Obligatio iuridica et moralis, 450.—Fundamentum obligationis moralis, 451.—Existentia huius obligationis circa magistrum authenticum et leges civiles, 452-453.—Quantitas seu gravitas obligationis: quoad materiam levem vel gravem legis, 454-455; Quoad intentionem legislatoris, 456.—Qualitas seu species moralis obligationis determinatur, 457.—Ambitus legis circa eius cognitionem, media ordinaria adhibenda, impedimenta removenda et arcendas occasiones transgressionis, 458.—Sanctionis notio, influxus et finis, 459.		
<i>Art. II.</i> —De obligatione quarumdam legum in specie.....	452	
§ 1. De lege mere poenali	452	
Notio et distinctio in pure poenalem et pocnnlem mixtam, 461-462.—Differentia a lege pure morali, 463.—Possibilitas et explicatio iuxta diversas theorias: obligationis moralis disumctivae, condicionalis et obligationis mere iuridicae, aliae theoriae, 464-465.—Legitimitas, 466.—Existentia in iure ecclesiae co et civili, 467-468.—Determinatio in utroque iure, 469-470»		
§ 2. De legibus irritantibus et inhabilitantibus	463	
Notio utriusque legis, 471.—Differentia a lege declarante nullitatem concedente restitutionem in integrum et denegante actionem, 472.—D visio: naturalis, civilis, irritans prohibens, irritans non prohibens, etc., 473.—Existentia, 474.—Determinatio in utroque iure, 475.—Effectus in genere et in particulari in utroque iure, in iure hispano, 476-477.		
§ 3. De lege fundata in praesumptione	471	
Praesumptionis et legis in ea fundatae notio. 479.—Divisio in praesumptionem hominis et iuris, facti particularis et periculi universalis, 480.—Principia: fundata in praesumptione periculi universalis obligat etiamsi periculum non adsit, 481; in praesumptionem facti particularis non obligat in foro interno si factum non existât, 482.—Fictio iuris et differentia a lege fundata in praesumptione. 483-484.—Principia de interpretatione et valore legis fundatae in praesumptione, 485.		
Cap. IV.—De subiecto legis	476	
<i>Art. I.</i> —De subiecto cuiusvis legis humanae	476	
Noro, 486.—Persona physica et moralis, 487.—Principia; subditi soli obligantur lege praeceptiva, ubi de infantibus, habitualiter amentibus, etc., 488-489; legislator ipse ut subiectum legis sive sit collegium sive persona singularis, 490-491.		
<i>Art. II.</i> —Dc subiecto legis ecclesiasticae	483	
Principium generale: Omnes et soli baptizati pro quibus latae sunt, usu rationis gaudentes et septennes subiciuntur legibus mere ecclesiasticis. 492-4*3.—Quibusnam legibus teneantur: Orientales catholici, 494; excommunicati, 495; haeretici, apostatae et schismatici, 496-497; dubie baptizati, 498; infantes usu rationis ante septennium, 499; peregrini relate ad leges particulares et generales, 500; vagi, 501; itinérantes, 502-503.—Loca exempta a iurisdictione legislatoris inferioris, 504.		
<i>Art. III.</i> —Dc subiecto legis civilis	498	
Principium generale: Legibus civilibus subiciuntur per se omnes cives praesentes, per accidentes exteri praesentes et cives absentes, 505.—Exempti, principes aliorum statuum eorumque legati. R Pontifex, clerici et religiosi in iis quae eorum officio et dignitati adversantur. 506.—Reiciuntur qui dicunt leges respicere directe organa status, non cives, 507.		
Cap. V.—Dc adimple'ione legis	501	
Notio, 508.—Principia: Praestandum aut omittendum id, eo modo, actu et tempore quod legislator vult, 509; quid requiratur in lege negativa et positiva, 510-511; non requiritur intentio satisfaciendi praecepto. finis legis obtinendi, status gratiae aut actus formaliter honestus. 512-513.—In cumulatione legum quando satisfiat uno eodrenque actu et tempore. 514-515 —Tempus ad implendac legis. 516.—Supputatio temporis in iure ecclesiastico et civili. 517-518.—Ordo servandus cum plures obligationes instant, 519.		
Cap. VI.—Dc interpretatione legis.....	512	
<i>Art. I.</i> —Dc interpretatione in lege ecclesiastica	513	
§ 1. Notio et divisiones interpretationis	513	

Interpretationis notio et differentia ab cpikeia, 521-522.— Divisio: authentica, doctrinalis et usualis; comprehensiva, ex- tensiva et restrictiva; stricta et lata; universalis et particula- ris, 523.	
§ 2. Dc interpretatione authentica, doctrinali, usuali	516
Interpretationis authenticae per modum leg's vel sententiae iudicialis, auctor, vis et promulgatio, 524.—Doctrinalis inter- prctatiunts vis, 525.—Usualis interpretationis vis directive, 526.	
§ 3. Dc regulis generalibus interpretationis	518
Regulae c.18 sunt doctrinales, 527.—Interpretatio secundum propriam verborum significationem, 528.—Textus legis impri- mis considerandus, 529.—Contextus aliquando attendendas, §30. Loci paralleli utiliter consuluntur, 531 —Finis legis, subsidia- rium medium interpretationis, 532.—Circumstantiae diversae conferunt ad mentem legislatoris detegendam, 533.—In lege dubia recursus ad haec subsidia, 534.	
§ 4. Dc legibus latae et strictae interpretationis	522
Status quaestionis, 535.—Strictae subsunt interpretat oni: leges quae poenam statuunt, aut liberum iurium exercitium concrctant, aut exceptionem a lege continent (c.19), 536-537.	
§ 5. Dc modo supplendi silentium legis	521
Impossibilitas et inconvenientia omnia praevidendi, 538.— Suppletio in iure canonico. Norma sumenda a legibus latis in similibus, a generalibus iuris principiis, a stylo et praxi Cunae ruinanae, a communi constanunque sententia doctorum, 539.	
Art. II.—Dc interpretatione in lege civili	526
Normae ex natura rei: vis legum priorum in vigenti legis- latione receptarum vel non sententiae tribunalium; favores am- pliandi, odia restringenda, 541.—Applicationes interpretationis restrictae in legibus quae poenam determinant, 542.—Normae ex dispositione positiva: ipse legislator, sensus verborum, con- sensus partium, modus aptior ut effectus producat, 543.— Epikcia: notio et differentia ab interpretatione, cpikeia lata, d'uensatione, aequitate legislator's. Licentia praesumpta, 544- 545.— Applicatio licita et illicita, 546-547.	
Ca p. VII.—Dc causis ab implclione legis liberantibus	531
Art. I.—Dc causis excusantibus	532
§ 1. Dc ignorantia	532
Ignorantiae, erroris et inadvertentiae notio, 519.—Principia: In foro inferno excusatio quoad reatum culpae et poenae et quoad effectum irritantem, 550; de praesumptione in foro ex- terno ignorantiae iuris vel facti, 551.	
§ 2. Dc impotentia	535
Notio et divisio, absoluta et moralis, 552-553.—Principia: Impotentia absoluta excusat ab obligatione legis, 554; moralis ab obligatione legis positivae, 555-556; obligatio quando nequit tota lex impleri, 557; de licetate et illicitate causae voluntariae impedientis implctionem legis, 558-559.	
Art. II.—Dc causis eximentibus.....	541

§ 1. De quibusdam causis eximentibus et de liccitate ap- positionis	541
Egressus e territorio regulariter eximit, 561.—Amentia per- petua eximit, 562.—Mutatio status vitae etiam a legibus latis pro determinata conditione subditorum. 563.—Licet apponere directe et proximo causam eximentem. 564.	
§ 2. Dc dispensatione	542
Notio et differentia ab interpretat one, cessat'one, etc., 566- 567.—Divisio: valida, licita, obrepticia, etc., 568.—Principia: Dispensatio apta quae consulat bono communi, non nimis fre- quens; condiones validae dispensationis, 569.—Auctor, 570.— P-Incipia: Dispensatio concessa a potestate propria et vicaria, 571; a Romano Pontifice. Concilio oecumenico, 572; ab Ordi- nario: in legibus generalibus ecclesiae, concessa eis potestate, 572-573; et in particularibus, facultate propria et vicana. 574; a Superioribus religionum clericalium exemptarum, parochis et confessants. 574.—Subiectum, 575.—Principium: facultas dispen- sandi in solos subditos, ubi de subditis ratione domicilii, pe- regrinis et religiosis. 576.—Causa, 577 —Causae necessitas ad licitam et vabdam dispensationem, 578.—Causa motiva debet esse iusta et rationabills, 570.—In dubio de sufficientia causae, §80.—In errore circa existentiam causae, 581.—Obligatio dis- pensandi, 582 —Dispensatio praesumpta non existit, 583.—In- terpretatio dispensationis et facultatis dispensandi. 584.—Di- versa amplitudo usus dispensationis, sine tractu successivo, cum tractu successivo, ex limitation* mneessionis, ex parte dispen- santis, dispensati et causae, 586-587.	
§ 3. Dc privilegiis	569
Notio et differentia a dispensatione, 588-589—Divisio: con- tra et praeter ius etc.. 591.—Acquisitio privilegiorum, 591.— Auctor, 592.—Subiectum et modus concessionis: directa, com- municat one, consuetudine et praescriptione, 593.—Confirmatio privilegii, 594.—Interpretatio: ex tenore, in dubio, privilegio- rum per legem particularem, consuetudinem aut praescript'onem obtentam. 595.—Usus, 596—Cessatio: ab intrinseco, ex parte privilegiati et concedentis, 597.	
Ca p. VIII.—Dc cessatione legis	581
Art. I.—Dc cessatione legis ab intrinseco	581
Notio et divisio: totaliter vel partialiter, negative vel contra- rie, 599-600.—Principia: Si finis legis cessat inadacquate, ad- aequate sed partialiter, generaliter aut particulariter, 601.	
Art. II.—Dc cessatione legis ab extrinseco	583
§ 1. Dc revocatione legis a legislatore	583
Notio et divisio: abrogatio et derogatio, explicita et tacita, 602 —Prncipm: Quamvis possunt leges abrogare cive deroga- re; quando lex posterior revocat priorem; revocatio a lege ge- nerali vel particulari. 603.—Interpretatio legis iuri anteriori obrogantis iuxta c.23, 604.	
§ 2. Dc cessatione legis per desuetudinem	586
Consuetudo materialiter seu facti, et formaliter seu iuris, 605.—Cuiusmodi nomen est nuno.—Dilectio a lege, praescrip- tione, moribus et stylo Curiae, 607.—Divisio: secundum ius et contra ius centenaria, immemorabilis, ordinaria, etc., 608.—Con- diones requisitae: ex parte communitatis, legislatoris, actuum,	

materiae et temporis, 609.—*Efficacia* consuetudinis contra ius praeter ius et secundum ius. 610.—*Cessatio* per mutationem materiae, novam consuetudinem, revocationem legis, 611.—Clau- sula "non obstante contraria consuetudine", 612.—Consuetudo iuridica, 613.

Tractatus V.—De peccatis

Cap. I.—De peccatis in genere	597
Art. I.—Notio, divisio, principia generalia	597
Notio et differentia a vitio et imperfectione positiva, 615 — Peccatum philosophicum: num possit dari obiective et subiecti- vc. 616.—Essentia peccati iuxta diversas sententias, 617.—Ma- litia obiectiva. cx natura humana, Deo et Chr sto Redempto- re, 618.—Divisio, originale et personale, hab tuale et actuale, et cetera. 619.—Prine pia: Notio peccati est analoga; peccatum formale jusque requisita; peccatum committitur per actum vo- luntatis; quomodo actus externus dicitur peccatum; subiectum peccati, praeter voluntatem; causa praecipua peccati est volun- tas, homo potest et debet vitare peccata, 620-621.	
Ari. II.—Dc peccato mortali et veniali corumque condicio- nibus	609
Diversa gravitas peccatorum: factum et normae ad diversi- ficandam gravitatem ex obiectis et oppositione ad virtutep, 622- 623 —Peccatorum mortalium et venialium existentia. 624.— Inaequalitas eorum gravitatis intra idem genus supremum, 625. Peccati mortalis notio, eiusdem explicatio psychologica gravi- tas maxima, malitia infinita et effectus. 626-627.—Condiciones: materia gravis, advertentia plena et consensus plenus, 628-629. Peccata mortalia ex toto genere suo, ex genere suo non toto et per accidens, 630.—Peccati venialis notio, eiusdem explica- tio psychologica, constitutio, gravitas, multiplicatio et effec- tus, 631-632.—Condic.unes: aliqua malitia, aliqua advertentia et consensus; peccata cx toto genere suo et per accidens levia, 633 —Imperfect.onis positivae differentia a peccato veniali: no- tio, status quaestionis, sententiae carunique crisis, 634.	
Ari. III.—Dc distinctione specifica peccatorum	632
Existentia peccatorum specie diversorum, 636.— Distinctio specifica: Principium St. Thomae: cx ob cetis formaliter diver- sis; ex divers s virtutibus vel functionibus eiusdem virtutis, vel modo contrario eidum functoni; Vazquez: cx diversis prae- ceptis vel modo formaliter alio eiusdem praecepti, 637-638.	
Art. III.—De distinctione numcrica peccatorum	637
Status quaesi onis, 630.—Principia: In peccatis specifice di- versis tot peccata quot mal'tiac d'versac, in sprc*ficci iisdem tot peccata quot obiecta totalia et distincta, 640-641; respectu ac- tuum voluntatis tot peccata quot actus interrupti, ubi de di- versis requisitis interruptionibus, 642-644 —Omissiones extorto- riort-s multiplicant peccata cum in pluribus actibus positivis continentur, ub. dc perseverantia in inipaenitentia, recessu a sacramentis, etc.. 645-646.	
Cap. II.—Dc peccatis in specie	048
Ari. I.—Dc peccatis internis	64S

INDEX ANALYTICUS

Notio, numerus et differentia ab occultis. 647.—Existencia
Ct Spe 'ificatiO, 644.—*Malei cuy fatio* not o, d vis o et differen-
tiu a cogitatione de re mala, 649,— Principia: Mala cogitatio ut
pura repraesentatio obiecti non est peccatum; approbatio ob-
iecti mali inquantum malum cogitatio ut affectus vel motus
peccaminosus oriatur vel obiecti quod natura sua creet pencil-
lum est peccatum continet vero malitiam solius obiecti, 650-
651.—*Delectatio morosa*: Notio ct obicctum. 652.—pnncipm:
Quodnam peccatum sit delectatio dc intrinsecus mala vel
solo iure positivo prohibita, vel mala propter periculum con-
iunctum, de opere malo propter effectum bonum, de cogitatio-
ne rei malae vel de modo inrcn»oso etc., 653-654*Gaudium*:
Notio ct obicctum, 655.—Quodnam peccatum sit gaudium dc,
actu malo, de modo quo peractus est, de effectu bono aefoms
malae, de opere materialiter tantum malo, dc malo physico
proprio vel alieno. 656.—*Desiderium pravum*: Notio et divisio,
657.—Principia: Quodnam peccatum st desiderium obiecti pec-
caminosi etiam propter bonum desiderium inefficax proprie
ct tmpropne dictum, mali physici propter bonum finem etc..
653-660.

Ari. II.—Dc quibusdam peccatis in particulari

§ 1. Dc peccatis capitalibus

Notio rt numerus *Superbia*: Notio, divisio ct origo,
662 -Principia: *Superbia perfecta* est mortale ex toto genere
suo imperfecta leve, 663; *superbia mater* ominum peccatorum,
654 -*Avaritia*: Notio et origo, 665.—Principia: Est peccatum
leve cx toto genere suo ct maxime capitale, 666-667.—*Luru-
ria* Notio ct origo, 668.—Principium: *Luxuria* est peccatum
cx toto genere suo grave 669.—Peccata derivata. 670.—*Ira*:
Notio er origo 671 Principia: *Ira* ex parte subiecti pecca-
tum veniale, cx parte obiecti grave, 672 Precata derivata, 673.
Gula Notio et origo, 674.—Principia Comessatio est pre-
catum leve ebrietas perfecta grave, imperfecta leve; imputa-
bilitas actuum in ebrietate positorum; usus narcot eorum ma-
litia ebrietatis, 675.—Peccata derivata, 676.—*Invidia*: Notio
ct orico, 677.—Principia: Peccatum cx genere suo grave. 678.
Plicata der vita, 675.—*Aced'0*: Notio ct origo, 680—Prmei-
pium Quodnam peccatum sit acedia generalis et specialis, 681.
Peccata derivata

§ 2. Dc peccatis in caelum clamantibus

Notio, malitia, numerus: homicidium, sodomia, oppressio pau-
perum, etc., defraudatio mercedis operariorum, 683.

§ 3. De peccatis in Spiritum Sanctum

Notio, numerus desperato, praesumptio, impugnatio veri-
tatis agnitae, invidentia fraternae gratiae obstinatio, impaeni-
tentia odium Dei, 685.—Principi Sunt peccata gravia, sim-
plicitcr remissibilia, secundum quid irremissibilia

Cap. III.—Dc causis peccatorum

.—De causa efficiente peccatorum

Genesis peccati In genere ct **particulari**: **Deus** nullatenus
est causa peccati formal s. 687-688 d abolus potest indirecte
determinare peccatum, 689; alii homines nequeunt peccatum
alterius determinare, 690.—Sola voluntas est causa propria
peccatorum, 691.

	Pag.
§ 1. De causis impulsivis exterioribus	
Notio et numerus: mundus, daemones, creaturae irrationa- les, 692.	
§ 2. De causis impulsivis internis	
Notio et numerus: malitia voluntatis, ignorantia intellectus concupiscentia. Motus primo-primum, secundo-primum et secundo- secundi, 693.—Peccatum sensualitatis, 694.	
<i>Art. III.</i> —De resistentia impulsibus malis opponenda	593
A. <i>Periculum peccandi</i> : Notio et divisio	(595
B. <i>Tentatio</i> : Notio et divisio	595
§ 1. De obligatione fugiendi periculum peccandi	995
Principia: Obligatio gravis vel levis vitandi periculum gra- ve seu proximum; obligatio levis vitandi periculum leve; iusta causa licet subire periculum proximum; sine illa subire peri- culum probabile est peccatum, 696.	
§ 2. De resistentia tentationibus opponenda	697
Frequentia tentationum et modo sese habendi circa eas, 697. Principia: Faciendum quod est necessarium ad vitandum peri- culum probabile consensus; resistentia mere passiva coram ten- tatione; positiva resistentia directa et indirecta, 698-699.	
Cap. IV.—De effectibus peccatorum	701
<i>Art. I.</i> —Effectus communes peccatorum	701
<i>Vulnus naturae</i> : Notio et numerus, 700.— <i>Macula peccati</i> *. Notio, existentia et diversitas, 701.— <i>Peccatum habituale</i> : No- tio, differentia ab affectu ad peccatum, et existentia, 702-703. Consistentia formalis, 704.—Principia: De oblivione recupe- randi gratiam, 705.— <i>Reatus poenae luendae</i> : Notio, divisio et differentia a poenalitatem et culpa, 706.	
<i>Art. II.</i> —Effectus proprii peccatorum sive mortalium sive venialium	703
Effectus peccati mortalis: Amissio gratiae, reatus culpaе, privatio protectionis divinae, reatus poenae aeternae, damnatio aeterna, amissio meritorum, 708 —Effectus peccati venialis: Diminutio fervoris caritatis, reatus culpaе, diminutio specialis protectionis divinae, reatus poenae temporalis, paulatina dis- positio ad mortale, 709.	
Tractatus VI.—De virtutibus in genere.	
Cap. I.—De notione et divisione virtutum	
Virtus: Notio et differentia a gratia habituali et actuali, 711-712—Divisio: Naturalis et supernaturalis. acquisita et in- fusa, 713.—De divisione in virtutes activas, 714.	
Cap. II.—De subiecto, obiecto, distinctione specifica virtutum.	719
<i>Subiectum</i> : intellectus speculativus et practicus, sensitivus et voluntas, 715.— <i>Obiectum</i> : materiale et spirituale, 716.— <i>Distinctio specifica</i> ex distinctione specifica obiecti formalium, 717.	

	961
	P a g e
Ca p. III.—De necessitate, existentia, causa, augmento et valore virtutum	

Necessitas in ordine naturali et supern&iurali, 718.—£n/.
tentia virtutum naturalium non solum in fidelibus, 719-720;
theologicarum per infusionem a Deo, 721-722.—Coujo non ple-
ne et totaliter innata, 723.—*Augmtntum* per ampliationem
obiecti aut secundum participationem virtutis ex parte sub-
iccti, 724-725.—*Mensura*, 726.—*Diminutio* in acquisitis et in-
fusis, 727-728.—*Valor* et errores praecipui: quictismus, amen-
canismus, naturalismus, 729.—*Doctrina* vera de valore opera-
tivo virtutis, 730-731.

Ca p. IV.—De proprietatibus virtutum	731
--------------------------------------	-----

Medium virtutis: notio et divisio, 732-733.—*Sensus*, 734.—
Principia: Virtutes intellectuales habent medium rect: morales
habent ex parte obiecti; theologicae ex parte subiecti, 735.—
Connuxio virtutum cum gratia et inter se, 736.—Inaequalitas
secundum speciem, extensionem et intensitatem, 737.—Perdu-
ratio in damnatis, in animabus purgatorii, in beatis, 738.—Dona
Spiritus Sancti: Notio, necessitas et numerus, 739.—Fructus
Spihtus Sancti: notio et numerus, 740.—Beatitudines: Notio
et numerus, 741.—Methodus expositionis, 742.

II. THEOLOGIA MORALIS SPECIALIS

Tractatus I.—De virtutibus theologicis.

<i>SECTIO I.—De fide theologica et de vitiis oppositis</i>	712
	742
a et sensu religioso ecclesiastica, divi- —Existentia, 748. bicctum formale et •ambula fidei, 754- ysicc liber, certus, universalis, obscu-	
.....	751
.....	734
59.—Fidei habitualis Fidei actualis ncccs- is praecepti aliquo- ium fidei: in quan- quantuin positivum: 64-765; quoad exter- one sacramentorum,	
	765
sus pro nobis reve- :dii, certo dogmata r trinitatis et Incar- jenere, necessaria ad	

		vitam cliristianam gerqndam, 772; in particulari, alia plura tum sub levi, tum sub gravi, 773-775.—Necessitas ct modus cooperationis ad praedicationem evangelii, 776.
Ca p. III.—Dc peccatis contra fidem	772	
zlrA I.—De peccatis per omissionem	772	
		Obligatio gravis addiscendi veritates fidei, superandi diffi- cultates, admittendi fidem sufficienter propositam, 778-781.— Infidelitas late et stricta, 782.—Species, 783.—Principia: mere negativa nullum peccatum, 784; privativa, peccatum ex genere suo grave, 785; positiva, cx toro genere suo grave, 786.—De non compellendis paganis, iudaeis, etc., ad fidem catholicam, dc tolerantia falsi ritus et dc obligatione ne cultum catholi- cum impediant, 787.—De cooperatione principium Christiano- rum ad infidelitatem ve/ liaeresim sustentandam, 788.
§ 2. Peccata contra fidem internam per defectum	777	
§ 1. Peccata contra fidem per excessum	777	
		Temeraria credulitas, 789.—Superstitio, 790.
§ 2. Peccata contra fidem internam per defectum	777	
		<i>Ilaeresis</i> : Notio, 791.—Differentia ab infidelitate, apostasia et schismate, 792.—Divisio: materialis et formalis, interna ct externa, 793.—Principia: Quale peccatum sit haeresis materia- lis et formalis, 794-795; recusatio propositionum doctrinalium ab Ecclesia traditarum, non ut revelatarum, 796.—Poenae ec- clesiasticae, 797.— <i>Apostasia</i> : Notio, 798.—Principia: Est pec- catum contra fidem ex toto genere grave, eiusque malitia eadem atque in haeresi et infidelitate, 799-800.— <i>Dubium fidei</i> : Apud catholicos ct haereticos materiales, 801.—Circa defectio- nem a fide sub magisterio Ecclesiae suscepta, 802-804.
§ 3. Dc peccatis contra fidem externam per defectum ...	786	
		<i>Negatio externa fidei</i> semper grave peccatum, 806.— <i>Erubes- centia fidei</i> etiam, 807.— <i>Dissimulatio fidei</i> licita ct illicita, 808-810.
§ 4. Peccata indirecte opposita fidei per defectum	788	
		<i>Communicatio cum acatholicis</i> : Civilis, in sacris, mixta; ex parte acatholicorum vel catholicorum; active vel passive, for- maliter vel materialiter, 811.—Principia: Communicatio civilis licita in mere profanis, 812; in re olim religiosa nunc civili non est illicita, 813; in sacris ex parte acatholicorum; passiva permittitur, activa non, 814-815; ex parte catholicorum, for- malis, graviter prohibita, 816; materialis activa per se pro- hibita, passiva aliquando permissa, 817; in mixtis, formalis prohibita, materialis activa per accidens licita, passiva aliquan- do permissa, 818.—Conclusiones quoad sacramenta et S. Sa- crificium, 819; quoad sacramentalia, 820; quoad funera, 821; quoad ingressum in templa acatholicorum, 822; quoad dispu- tationes, 823; religiosi conventus mixti, 824. Statuta circa associationes non probatas iuxta c.684, 825.— In particulari quoad liberalismum ct communismum, 826-827. Praxis ad removementia pericula contra fidem ct fovendum pro- fectum in ca, 828-829.

		INDEX ANĂĬ.YTICUS	963
			Pa g.
SECTIO II.—Dc spe theologica et dc vitiis oppositis	801		
Ca p. I.—Dc spe in se considerata	801		
		Notio et differentia a fide, 830-832 —Obiectum, 833.—Sub- icctum proximum et remotum, 834.—Qualitates: honesta, su- pernatural [^] , certa et firma, 835-837.—Timor mundanus ct ti- mor incium sapientiae, 838.	
Ca p. II,—Dc spei necessitate ct exercitio	809		
		Necessitas medii habitus spei omnibus hominibus, 839.—Ne- cessitas medii actualis spei in adultis ad acquirendam et con- servandam iustificationem, 840.—Necessitas praecepti actuum spei etiam perfectis, 841.—Exercitium spei in quantum nega- tivum obligat semper ct pro semper in quantum positivum ali- quatenus definitur, 842.	
Ca p. III.—Dc peccatis contra spem	812		
§ 1. De desperatione	813		
		Notio et divisio in proprie ct improprie dictam, positivam vel privativam, 843-844.—Differentia ab infidelitate, 845.— <i>Prin- cipia</i> : Desperatio positiva peccatum grave, privativa plerumque nullum vel leve, 846.— <i>Praxis</i> pastoralis, 847.	
§ 2. De praesumptione	815		
		Notio ct divisio inhacreticalem ct simpliciter talom, 848-849. Differentia ab infidelitate ct haeresi, 850.—Principia: Haere- ticalis peccatum grave cx toto genere suo; simpliciter talis, grave ex genere suo sed non toto, 857.— <i>Praxis</i> pastoralis, 852.	
SECTIO III.—Dc caritate theologica et dc vitiis oppositis ...	818		
Ca p. I.—Dc ipsa caritate	818		
		Notio, 854.—Relatio ad amorem dilectionis et amicitiae, 855. Differentia ab spe, 856.—Obiectum, 857-858.—Subiectum, 859. Qualitates, 860.	
Ca p. II.—Dc necessitate, subiecto in particulari, ordine cari- tatis	830		
<i>Art. I.—De necessitate ct exercitio caritatis in genere</i>	830		
		Habitus et actus caritatis, 861.—Exercitium caritatis in ge- nere, 862-863.	
<i>Art. II.—Dc caritate erga Deum, nosmetipsos, proximos in particulari</i>	833		
§ 1. Dc amore erga Deum	833		
		Obligatio et modus, 865-866.—Quid comprehendat, 867.—Sti- mulatio ad caritatem, 868.	
§ 2. De amore erga nosmetipsos	837		
		Obligatio et motivum, 870.—Actus quoad vitam supernatu- ralcm, 871, et naturalem, 872.	

	Pag.
§ 3. De amore erga proximos	839
Obligatio in genere, 874.—Condiciones, 875.—Frequentia obligationis, 876.—Obligatio erga peccatores, 877, et inimicos, 878. Quid comprehendit: Reprcssionem odii et vindictae, 879-881; signa dilectionis, 882-884; condonationem offensae, 885; reconciliationem, 886-887.	
<i>Art. III.</i> —De ordine caritatis	852
§ 1. De ordine caritatis erga Deum et nosmetipsos	852
Quomodo Deus diligendus, 889.	
§ 2. De ordine caritatis inter nos et proximos nostros ...	853
Tria genera bonorum et triplex gradus necessitatis, 890.—Ordo servandus in genere, 891.—Quoad bona supernaturalia, 892-893.—Quoad bona hinc naturalia inde supernaturalia, 894. Quoad bona naturalia, 895.	
§ 3. De ordine caritatis inter varios proximos.....	861
Norma generalis, 897.—Praenotandum, 896.—Applicationes particulares, 898-899.—Inversio ordinis, 900.	
Ca p. III.—De actibus externis caritatis circa necessitatem proximi, seu de operibus misericordiae .	863
Beneficentia, 901.	
<i>Art. L</i> —De misericordia in genere	864
Notio, 902.—Opera misericordiae, 903.—Earum praestantia, 904.—Commendatio in S. Scriptura, 905.	
<i>Art. II</i> —De beneficentia materiali per eleemosynam	866
Notio, 906.—Motivum, 907.—Obligatio in genere, 908.—Gravitas, 909.—Condiciones urgendae obligationis, 910-912.—Normae concretae obligationis, 913.—Quantitas, 914.—Circumstantiae, 915.—Modus, 916-917.	
<i>Art. III.</i> —De beneficentia spirituali per correctionem fraternam	
Notio, 918.—Principium generale obligationis, 920.—Materia, 921.—Condiciones, 922.—Modus, 923-924.—Scholion de Actione catholica, 925.—Notiones et differentiae, 926-928.—Obiectum, 929.—Obligatio, 930-931.	
Ca p. IV.—De peccatis contra caritatem	892
<i>Art. I.</i> —De odio quod opponitur benevolentiae	892
Notio et differentiae, 932-933.—Principia generalia, 934.—Odium Dei, 935.—Suipsius, 936.—Proximi, 937.—Species peccatorum, 938.	
<i>Art. II.</i> —De scandalo quod opponitur beneficentiae.....	896
Notio et differentiae, 939-941.—Divisio, 942-943.—Principia, 944-945.—Applicationes, 946-947.—Species peccati, 948-949.—Obligatio vitandi scandalum passivum, 950-951.—Reparatio scandali, obligatio et modus, 952-953.—Praxis pastoralis, 954.—Casus particulares, 955.—Vestes et ornatus mulierum, 956-958. Imagines et statuae, 959-960.—Choreae, 961-963.—Spectacula et theatra, 964-965.—Locatio domus ad meretricium, 966.	

	Pag.
<i>Art. III.</i> —De cooperatione ad malum quae opponitur beneficentiae.	
Notio et differentiae, 967-968.—Divisio, 960.—Principium de cooperatione formali: Malitia et species, 970-971.—Cooperatio materialis: Moralitas, iudicium, 072-975.—Moralitas absoluta actionis cooperatncis, 976.—Scholion de inductione, 977.—Casus particulares: Ephemerides et libri mali, 978.—Famuli erga dominos, 979.—Aunga et ductor currus automobilis, 980.—Religiosae in nosocomiis et clinicis, 981.—Operarii, 982.—Operum directores, 983.—Nomen dare societatibus perversis, 984.—Mercatores, artifices, pharmaceutici, 985.—Caupones, 986. Cooperatores in rebus religiosis et politicis, 987.	

Tractatus II.—De virtutibus cardinalibus.

Ca p. I.—De virtute prudentiae	932
Notio et differentiae, 989-990.—Dignitas et necessitas, 991-992.—Obiectum, 993.—Functio, 094.—Partes, 995.—Vitia opposita, 996.—Fontes vitiorum, 997.—Praxis, 998.	
Ca p. II.—De virtute iustitiae	937
Notio, 999.—Obiectum, 1000,—Subiectum, 1001.—Partes, 1002. Vitia opposita, 1003.	
Ca p III.—De virtute fortitudinis	939
Notio, 1004.—Obiectum, 1005.—Subiectum, 1006.—Functio, 1007.—Gradus, 1008.—Partes, 1009.—Vitiae, 1010-1011,—Praxis, 1012.—Scholion de martyrio, 1013.	
Ca p IV.—De virtute temperantiae	493
Notio, 1014.—Obiectum, 1015.—Subiectum, 1016.—Gradus, 1017.—Partes, 1018.—Vitiae opposita, 1019-1020.	

VOLUMEN ΠOC, PRIMUM IN COLLECTIONE THEOLOGIAE
MORALIS summa”, SUMPTIBUS “biblioteca DE
AUTORES CRISTIANOS” AC TYPIS MSUCESO-
RES DE RIVADENEYRA, S. A.”, feliciter,
DEO DANTE, EXPLICIT DIE VIGESIMO
QUARTO SEPTEMBRIS, IN FESTO
B. MARIAE V. DE MERCEDE
REDEMPTIONIS CAPTI-
VORUM, ANNO
M C M L III

LAUS DEO VIRGINIQUE MATRI